

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

KATH. UNIVERSITEIT LEUVEN

Nederlandse afdeling

FAC. RECHTSGELEERDHEID

BIBLIOTHEEK

X 729

Het Gerecht

_____ in de Kasselrij

_____ Kortrijk

(1515 - 1621) _____

I

Promotor :

Prof. G. van DIEVOET

Co - Promotor :

Prof. J. BUNTINX

Proefschrift ter verkrijging

van de graad van

doctor in de Rechtsgeleerdheid

aangeboden door

J. MONBALLYU

Leuven, 1976.

X 7 2 9

INLEIDING

In de geschiedenis van de instellingen verdienen de rechterlijke instellingen een bijzondere aandacht. Zonder de handhaving van recht en orde kan geen enkele maatschappij blijven voortbestaan. De kennis van de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid van de verschillende rechterlijke instellingen betekent dan ook een belangrijke bijdrage tot de maatschappij- en cultuurgeschiedenis van een bepaalde periode.

Aan de geschiedenis van het gerecht in het graafschap Vlaanderen werden reeds verscheidene belangrijke monografieën gewijd (1). Meestal

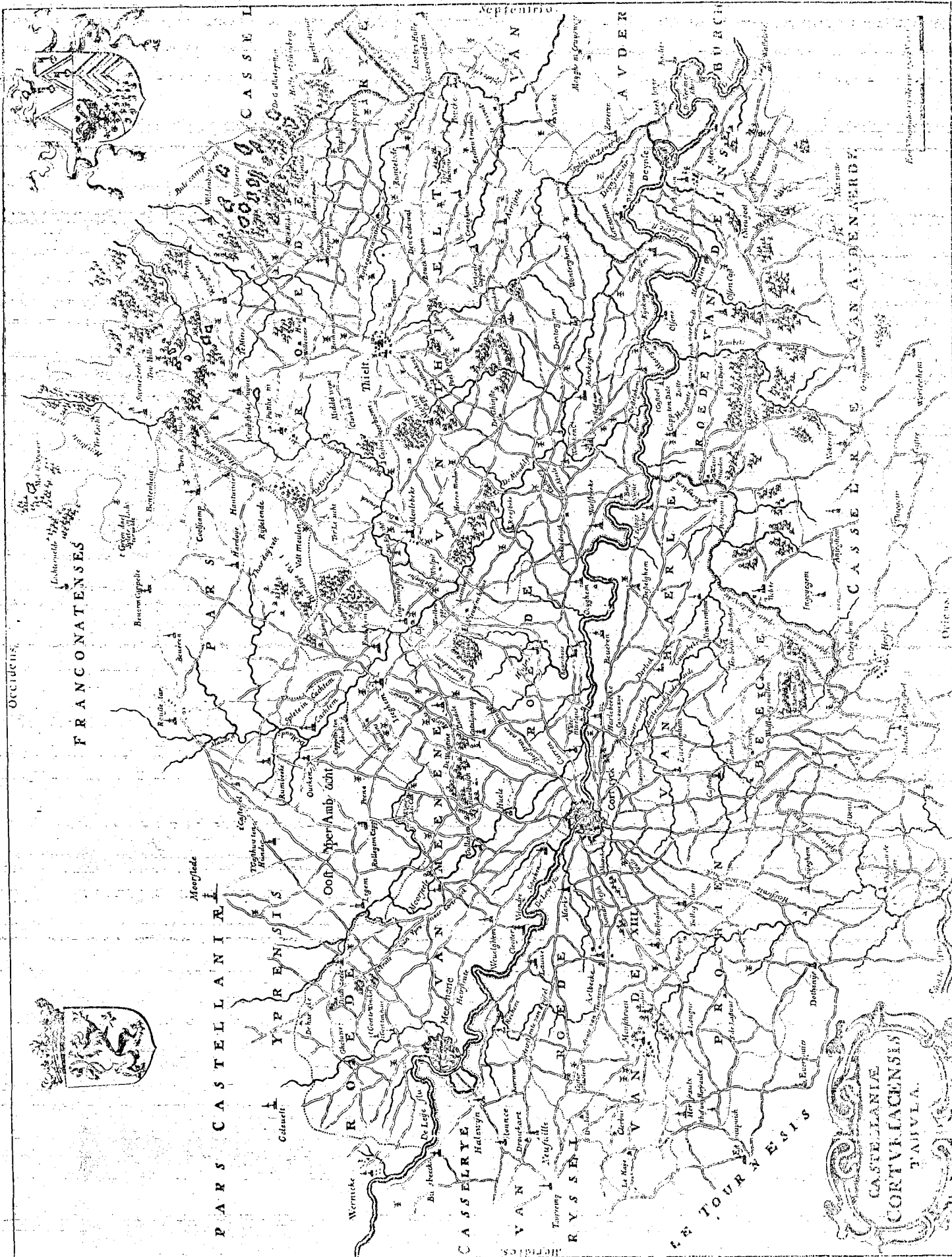
-
- (1) Bv. : J. BUNTINX, De Audientie van de graven van Vlaanderen. Studie over het centraal grafelijk gerecht (c.1330-c.1409) (Verhand. Kon. Vl. Akad. wet. lett. en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jrg. XI, nr. 10), Brussel, 1949 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795, 2 delen, Tielt 1971-1972 ; ID., De officialiteit van Gent, in H.Z.N.M., XII (1968), p.87-173 ; J. DUESBERG, Les juridictions scabinales en Flandre et en Lotharingie au moyen âge, Leuven, 1932 ; F.L. GANSHOF, Recherches sur les tribunaux de châtelainie en Flandre avant le milieu du XIIIe siècle (Werken Fak. Wijsb. en Lett. Univ. Gent, aflev. 66), Antwerpen-Parijs, 1932 ; ID., De rechterlijke organisatie, in Geschiedenis van Vlaanderen, II, 1937, p. 154-161 ; ID., Les transformations de l'organisation judiciaire dans le comté de Flandre jusqu'à l'avènement de la maison de Bourgogne, in B.T.F.G., XVIII (1939), p. 43-61 ; A.C.F. KOCH, De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13de eeuw, Antwerpen-Amsterdam, s.d. (1951) ; R. MONIER, Les institutions judiciaires des villes de Flandre des origines à la rédaction des coutumes, Rijsel, 1924 ; H. NOWE, Les baillis comtaux de Flandre des origines à la fin du XIVe siècle (Acad. roy. de Belgique. Classe des lettres et des sc. morales et politiques. Mémoires. Collection-in 8°, XXV), Brussel, 1929 ; R.C. VAN CAENEHEM, Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw (Verhand. Kon. Vl. Acad. voor wetensch. lett. en schone kunsten van België. Klasse der Letteren, nr. 19) Brussel, 1954 ; ID., Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw (Verhand. Kon. Vl. Acad. voor wetensch. lett. en schone kunsten van België. Klasse der Letteren, nr. 24), Brussel, 1956 ; J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode (Verhand. Kon. Vl. Acad. voor wet. en schone kunsten van België. Klasse der Letteren, jrg. XXIX, nr. 62), Brussel, 1967 ; M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, De officialiteit in het bisdom Doornik tijdens de XIIIe eeuw, onuitgegeven doctoraatsproefschrift R.U. Gent, 1974.

lag hierbij de nadruk op de rechterlijke instellingen tijdens de middeleeuwen ; de verdere evolutie van deze instellingen tijdens de moderne tijden kreeg tot nog toe slechts weinig aandacht. Nochtans beschikt men voor deze periode voor vele van deze instellingen over een groot aantal interessante bronnen, die soms voor de middeleeuwen ontbreken. In deze studie worden de rechterlijke instellingen in de kasselrij Kortrijk tijdens de periode 1515-1621 bestudeerd. De kasselrij Kortrijk was één van de grote onderverdelingen van het graafschap Vlaanderen. Als gerechtelijke omschrijving bevatte deze kasselrij de volgende parochies of gedeelten van parochies (2) :

Aalbeke	Harelbeke	Machelen	Rumbeke
Aarsele	Heestert	Marke	Sint-Baafs-Vijve
Astene	Herseeuw	Markegem	Sint-Denijs
Bavikhove	Heule	Menen	Sint-Eloois-Vijve
Bellegem	Hulste	Meulebeke	Spiere
Beveren-Leie	Ingelmunster	Moen	Tielt
Bissegem	Izegem	Moeskroen	Vichte
Dadizele	Kachtem	Moorsele	Vinkt
Deerlijk	Kanegem	Oeselgem	Wakken
Deinze	Kortrijk-stad	Olsene	Waregem
Dentergem	Kortrijk-buiten	Ooigem	Wervik
Desselgem	Kooigem	Oostrozebeke	Wevelgem
Dottenijs	Kuurne	Otegem	Wielsbeke
Egem	Lauwe	Petegem	Wingene
Emelgem	Lendelede	Pittem	Wontergem
Geluwe	('t Laetschip	Poeke	Zeveren
Gottem	van Izegem)	Rekkem	Zulte
Grammene	Lotenhulle	Rollegem	Zwevegem
Gullegem	Luingne(Lowingen)	Ruiselede	Zwevezele. (3).

(2) Cfr. infra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. II (p. 234-239) en titel II, rubr. II (p. 242-246).

(3) Niet al deze parochies behoorden in hun geheel tot de kasselrij Kortrijk. Sommige parochies aan de grens van de kasselrij waren in twee kasselrijen gelegen. Zo behoorden Heestert, Moen, Otegem, Vichte en Waregem deels tot de kasselrij Kortrijk en deels tot de kasselrij Oudenaarde. Zwevezele lag gedeeltelijk in het Brugse Vrije en gedeeltelijk in de kasselrij Kortrijk. Hetzelfde gold voor Wingene, Spiere en Dottenijs die deels onder de kasselrij Kortrijk en deels onder het Doornikse ressorteerden. Ook de kasselrij Rijsel had grond in laatstgenoemde parochie. Kachtem was verdeeld tussen de kasselrij Kortrijk en de kasselrij Ieper. Deze laatste kasselrij strekte zich ook voor een klein deeltje in Izegem uit. Wervik was vóór 1517 verdeeld tussen de kasselrij Kortrijk en Ieper. N. MADDENS, Twee belangrijke Kortrijkse instellingen : De buitenpoortერი en de Weeskamer, in Klapper op de "Parkemeynen index" van de Kortrijkse Weeskamer, Oostende, 1973, p. XI.

CASTELLANIZ
CORTUACENSES
TABULA.

In dit rechtsgebied waren verschillende rechtbanken bevoegd : stedelijke en heerlijke schepenbanken, vorstelijke en heerlijke leenhoven, allodiale rechtbanken, kerkelijke rechtbanken, militaire rechtbanken, lagere stedelijke rechtbanken, paesiers en ambachtelijke jurisdicties, een rechtbank voor de melaatsen van de kasselrij. Bovendien konden verscheidene vorstelijke gerechten zoals de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad van Mechelen, het Parlement van Parijs (tot 1521), de Geheime Raad en de Soeverein-baljuw van Vlaanderen aldaar jurisdictie uitoefenen. De organisatie, de werking, de bevoegdheid en de rechtspleging van de meeste van deze instellingen tijdens de 16de-17de eeuw werd tot nog toe niet bestudeerd. Voor de periode 1515-1621 wil deze studie op elk van deze problemen dieper ingaan en hiervan een systematische ontleding geven.

De begin- (1515) en einddatum (1621) van de besproken periode zijn, zoals in de meeste historische verhandelingen, enerzijds willekeurig en anderzijds gemotiveerd gekozen. De periode 1515-1621 valt samen met de regeringen van Karel V, Filips II en de vorsten Albrecht en Isabella. Voor wat de geschiedenis van onze instellingen betreft is deze periode gekenmerkt door een steeds groter wordende centralisatie. Voor de rechterlijke instellingen leidde dit, wat de bevoegdheid betreft, tot een touwtrekken tussen de lokale gerechten enerzijds en de centrale gerechten anderzijds. Praktisch had dit tot gevolg dat meer en meer de bevoegdheid van de verschillende rechterlijke instanties omschreven werd. Dat dit dikwijls uitdraaide in het voordeel van de centrale gerechten hoeft nauwelijks beklemtoond te worden.

De centralisatie bracht eveneens een steeds groter wordende receptie van het romeinse recht met zich mede. Dit had niet alleen invloed op het materiële recht maar ook op de procedure die voor de rechtbanken gebruikt werd. Geleidelijk aan werd het romeins-kanoniek procesrecht voor alle rechtbanken toegepast.

De keuze van de begin- en einddatum werd eveneens bepaald door de bewaarde bronnen. Vanaf omstreeks 1515 vinden we een groot aantal rechterlijke bronnen die voor de hieraan voorafgaande periode ontbreken (4). Daarentegen dateren de gerechtsregisters van de heerlijke

(4) Cfr. infra, deel I, hfst. II, titel I-IV en VI.

rechtbanken, die in de kasselrij werkzaam waren, meestal slechts van het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw (5). Teneinde op deze gerechtsregisters een beroep te kunnen doen leek het ons interessant deze studie tot een stuk van de 17de eeuw door te trekken. De datum 1621 werd dan gekozen als einddatum omdat uit de periode vóór 1621 talrijke gerechtsregisters van deze heerlijke rechtbanken bewaard gebleven zijn, en in dit jaar de regering van Albrecht en Isabella op-hield.

Deze studie is ingedeeld in vier delen. Deel I behandelt de bronnen die in deze studie worden gebruikt.

In deel II wordt de rechterlijke organisatie in verband met de verschillende rechtbanken, de gerechtsofficieren en de medewerkers van het gerecht besproken.

Deel III is gewijd aan de gerechtelijke bevoegdheid van de gerechts-officieren in strafzaken en in burgerlijke zaken.

Deel IV handelt over de bevoegdheid van de verschillende rechtbanken die in de kasselrij Kortrijk jurisdictie uitoefenden. Meestal beza-ten deze instellingen zowel administratieve, rechterlijke als veror-denende bevoegdheden.

In deze studie wordt alleen aan de rechterlijke bevoegdheid aandacht besteed. Bovendien wordt alleen de eigenlijke rechtspraak uiteenge-zet. De oneigenlijke of vrijwillige rechtspraak van deze rechtbanken, zoals het verlijden of registreren van authentieke akten, was zo be-langrijk dat alleen een afzonderlijke studie dit probleem kan behan-delen.

Deel V handelt over de rechtspleging in burgerlijke zaken en in straf-zaken, in het bijzonder voor de Kortrijkse schepenbank.

De bijlagen tenslotte bevatten enkele voorbeelden van vonnissen die door rechtbanken van de kasselrij Kortrijk gewezen werden en een over-zicht van de gerechtelijke activiteiten van de Kortrijkse hoogbaljuws tijdens de periode 1541-1560.

(5) Cfr. infra, deel I, hfst. II, titel V.

Deze studie vergde een moeizaam en geduldige arbeid. De steun en de medewerking van verscheidene wetenschapsmensen was hierbij kostbaar. Hierbij wens ik mijn dank te betuigen aan al degenen die mij bij het opstellen van deze verhandeling behulpzaam waren. Mijn innige dank gaat naar mijn promotor, Professor G. Van Dievoet, bij wie ik sedert 1971 als assistent in de Rechtsfaculteit werkzaam ben. Hij heeft mij niet alleen de nodige tijd gegund om deze studie te voltooien, maar heeft mij bovendien voortdurend aangemoedigd en met zijn gekende precisie en wetenschappelijke nauwkeurigheid gewezen op bepaalde problemen en allerlei wenken gegeven omtrent de stijl en de samenstelling van deze studie.

In het bijzonder wens ik eveneens Professor J. Buntinx, co-promotor, te danken. Met zijn grote ervaring als conservator van het Rijksarchief te Gent en zijn grondige kennis van de geschiedenis van de Vlaamse instellingen heeft hij mij steeds bereidwillig de gevraagde inlichtingen bezorgd, de nodige raadgevingen verstrekt en mijn aandacht gevestigd op enkele aan te brengen verbeteringen. Ik dank hem eveneens voor het geduld dat hij heeft gehad om alle ontwerp teksten nauwkeurig na te lezen.

Verder wens ik eveneens de leden van de examencommissie : Professor R.C. Van Caenegem, Professor G. Macours en Professor J. Van Rompaey te danken omdat zij aanvaard hebben deze studie kritisch na te lezen. Veel ben ik ook verschuldigd aan de professoren van de Faculteit van Rechtsgeleerdheid en de Faculteit Wijsbegeerte en Letteren van de Universiteit te Leuven. Zij hebben mij een strenge historische scholing en een degelijke juridische opleiding bezorgd, die mij in staat stelden dit werk aan te vatten en te beëindigen.

Een woord van dank eveneens aan de Dr. E. Warlop en Dr. N. Maddens, archivariissen in het Rijksarchief te Kortrijk, die mij steeds behulpzaam zijn geweest bij het opsporen en raadplegen van allerlei archiefstukken.

Leuven, maart 1976.

LIJST VAN AFKORTINGEN

- A.D.N. = Archives départementales du Nord (Rijsel).
 Anast. = anastatische druk.
 A.R.A. = Algemeen Rijksarchief (Brussel).
 A.S.E.B. = Annales de la Société d'Emulation de Bruges (Handelingen van het genootschap voor geschiedenis gesticht onder de benaming "Société d'Emulation" te Brugge).
 a.w. = aangehaald werk.
 B.A.B. = Bisschoppelijk archief Brugge.
 B.A.L.O. = Bulletin de la commission royale des anciennes lois et ordonnances de Belgique (Handelingen van de Koninklijke commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België - Procès-verbaux des séances de la Commission royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de la Belgique).
 B.G.D. = Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land van Leie en Schelde.
 BRD = Baljuwsrekening Deinze.
 BRH = Baljuwsrekening Harelbeke.
 BRK = Baljuwsrekening Kortrijk.
 BRM = Baljuwsrekening Menen.
 BRSB = Baljuwsrekening Soeverein-baljuw.
 BRT = Baljuwsrekening Tielt.
 B.T.F.G. = Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis.
 Concessie caroline (1540) = Concessie caroline van 4 november 1540, uitg. TH. de LIMBURG-STIRUM, in Coutume de la ville et châteltenie de Courtrai, Brussel, 1905, p. 383-390.
 Concessie caroline (1545) = Concessie caroline van 1545, uitg. TH. de LIMBURG-STIRUM, in Coutume de la ville et châteltenie de Courtrai, Brussel, 1905, p. 408-414.
 Costumen Aalst = TH. de LIMBURG-STIRUM, Coutumes des deux villes et pays d'Alost (Alost et Grammont), Brussel, 1878, p. 1-141.
 Costumen Brugge = L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Coutumes de la ville de Bruges, I, Brussel, 1874, p. 13-104.

- Costumen Brugse Vrije = L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Coutumes du Franc de Bruges, I, Brussel, 1883, P. 23-281.
- Costumen Dendermonde = TH. de LIMBURG-STIRUM, Coutumes de la ville de Termonde, Brussel, 1896, p. 1-139.
- Costumen Gent = A.E. GHELDOLF, Coutume de la ville de Gand, I, Brussel, 1868, p. 1-167.
- Costumen Kortrijk = TH. de LIMBURG-STIRUM, Coutume de la ville et châ-tellenie de Courtrai, Brussel, 1905, p. 1-97.
- Costumen leenhof Dendermonde = TH. de LIMBURG-STIRUM, Coutumes de la ville de Termonde, Brussel, 1896, p. 140-251.
- Costumen Oudenaarde = TH. de LIMBURG-STIRUM, Coutumes de la ville d'Audenarde, I, Brussel, 1882, p. 1-261.
- Costumen Roeselare = L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Coutume de la ville et commune de Roulers, Brussel, 1914, p. 27-124.
- Costumen Sint-Winoksbergen = L. VAN DEN HANE, Vlaems recht dit is cos-tumen ende wetten .. van Vlaenderen, Antwerpen, 1674, p. 593-666.
- Costumen Veurne = L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Coutumes de la ville et châ-tellenie de Furnes, II, Brussel, 1896, p. 1-319.
- H.G.O.K.K. = Handelingen van de geschied- en oudheidkundige Kring van Kortrijk (Bulletin Geschied- en oudheidkundige Kring te Kortrijk).
- H.Z.N.M. = Handelingen van de Zuid-Nederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde.
- KR = Kasselrijrekening.
- K.U. = Katholieke Universiteit (Leuven).
- N.R. = Nieuwe reeks.
- O.A. = Oud Stadsarchief.
- Ontwerpcostumen Deinze = E.M. MEIJERS, Het Ligurische erfrecht in de Nederlanden, III, Haarlem-'s Gravenhage, 1936, p. 209-219.
- Ontwerpcostumen Kortrijk = E.I. STRUBBE, L'homologation du cahier pri-mitif de la coutume de Courtrai, in B.A.L.O., XIII (1929-1933), p. 369-455.
- Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk = TH. de LIMBURG-STIRUM, Coutume de la ville et châ-tellenie de Courtrai, Brussel, 1905, p. 98-141.
- Ontwerpcostumen Moeskroen = A.M. COULON, Histoire de Mouscron d'après les documents authentiques, I, Kortrijk, 1890, p. 84-85.

Ontwerpcostumen roede van Deinze = E.M. MEIJERS, Het Ligurische erf-
recht in de Nederlanden, III, Haarlem-'s Gravenhage, 1936,
p. 220-228.

Ontwerpcostumen Tielt = E.I. STRUBBE, De costume van Tielt (1547), in
H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 248-276.

Placc. Br. = Placcaerten van Brabant.

Placc. Vl. = Placcaerten van Vlaenderen.

R. = Register.

RAD. = Rijksarchief Doornik.

RAG. = Rijksarchief Gent.

RAK. = Rijksarchief Kortrijk.

R.S.J.B. = Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire compara-
tive des institutions.

R.U. = Rijksuniversiteit (Gent).

SA. = Stadsarchief.

SAM. = Stadsarchief Menen.

SAT. = Stadsarchief Tielt.

Scab. = Scabinale.

SRD = Stadsrekening Deinze.

SRM = Stadsrekening Harelbeke.

SRK = Stadsrekening Kortrijk.

SRM = Stadsrekening Menen.

SRT = Stadsrekening Tielt.

TH. de LIMBURG-STIRUM = TH. de LIMBURG-STIRUM, Coutume de la ville et
châtellenie de Courtrai, Brussel, 1905 (Kon. Commissie der
Oude Wetten en Verordeningen van België).

Verzam. verord. = Verzameling van de verordeningen der Nederlanden
(Recueil des ordonnances des Pays-Bas) uitgegeven door de
Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België.

Gent = Vonnis Raad van Vlaenderen.

Mechelen = Vonnis Grote Raad van Mechelen.

Vonnis Kortrijk = Vonnis schepensbank Kortrijk.

Vonnis Harelbeke = Vonnis schepensbank Harelbeke.

KORTE VERKLARING VAN ENKELE GEBRUIKTE TERMEN (1)

- ACCUSATIE : Aanklacht of beschuldiging. Rechtsterm in strafzaken.
- AMMAN : Gerechts officier ; vorstelijke ambtenaar ; meestal lagere ambtenaar.
- APPEL : Het beroep op een hogere rechter ; vorm van hoger beroep (zie deel IV, hfst. II, titel X, rubr. III, § 1).
- APPOINTEMENT : - Rechterlijke uitspraak.
- Benoeming, aanstelling.
- ARREST : Beslaglegging op personen of goederen, hetzij tot tenuitvoerlegging van een vonnis, hetzij als middel tot bewaring van een recht.
- ACCIJNS : Belasting die geheven wordt op levensmiddelen of andere verbruiksgoederen.
- ATTERMINATIE : Uitstel van betaling tot een later tijdstip.
- BALJUW : Rechterlijke ambtenaar die in een bepaald rechtsgebied optreedt als vertegenwoordiger van de vorst of een plaatselijke heer.
- BANNEN : Een rechtszitting met de officiële termen openen en leiden.
- BANMIJLE : - Omschrijving rondom het schependom van Kortrijk en Tielt binnen welke de stad accijnzen kon opleggen.
- Omschrijving rondom het schependom van Harelbeke en Menen binnen welke alle inwoners ertoe gehouden waren hun graan te laten malen in de vorstelijke molens.
- BLASFEMIE : Het beledigen van God of zijn heiligen.

(1) Hiervoor werd mede een beroep gedaan op : K. STALLAERT, Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden, 2 delen, Leiden 1890 ; R. REINSMA en J.R.H. DE SMIDT, Glossarium van Nederlandse en Franse oude rechtstermen, Amsterdam, 1969 ; S.J. FOCKEMA ANDREAE, N.E. ALGRA en H.R.W. GOKKEL, Rechtsgeleerd Handwoordenboek, Groningen, 1970. De opgegeven betekenis van de termen is alleen die welke overeenstemt met de vermelde bronnen. De enige bedoeling die bij het opmaken van deze lijst voorzat, was de lezer behulpzaam te zijn.

- BESETTEN : Vestigen van een schuld of rente op een onroerend goed.
- BEVOEGDHEID (RATIONE MATERIAE, RATIONE PERSONAE, RATIONE LOCI) : zie
deel IV, hfst. I, titel I.
- BOETE : Straf bestaande in de betaling van een geldsom.
- CAMERE : Benaming van een afdeling van de schepensbank van Kortrijk,
Harelbeke en Tielt.
- CAS PRIVILEGIE : Voorbehouden geval.
- CATHEILEN : Roerende goederen ; staat tegenover erve. Meer hierover
in deel IV, hfst. I, titel II, rubr. I.
- CAUTIE : Personele of zakelijke waarborg voor het nakomen van een ver-
plichting.
- cautie juratoir : Belofte onder ede van het gewijsde te
voldoen.
 - cautie fideiussoir : borgstelling met een andere persoon.
- CESSIE : Afstand van alle goederen ten bate van de schuldeisers ;
boedelafstand.
- CLACHT : Wijze van inleiding van een proces door conservatoir beslag
op personen of goederen gepaard gaande met een dagvaarding
van de beslagene (zie deel V, hfst. I, titel I).
- Sttaande clacht : conservatoir beslag op goederen zonder dag-
vaarding van de beslagene dat een jaar lang geldig blijft.
- COMMISSIE : Opdracht van een rechtbank.
- COMPAREREN : Verschijnen in rechte.
- COMPLAINCTE : Klacht wegens bezitstoornis uitgaande van iemand die
sinds jaar en dag in het bezit was van een zaak en in dit be-
zit gestoord werd (zie deel IV, hfst. II, titel X, rubr. I,
§ 1, II, 2).
- COMPOSITIE : Transactie; minnelijke schikking tot afkoop van een
straf (zie deel V, hfst. II, titel I).
- CONCLUSIE : Geschrift waarin een partij in een rechtszaak zijn argu-
menten samenvat.
- Conclusie in rechte : de sluitrede waarin een partij in een
rechtszaak haar eisen samenvat.
- CONSIGNATIE : Inbewaringgeving.
- CONSULTATIE : Advies van een advocaat of rechtsgeleerde.
- CONTUMACIE : Verstek.

COSTUMEN : Gewoonterecht.

DECLINATOIRE EXCEPTIE : Verweermiddel voor het gerecht, bestaande in het aanvoeren van de onbevoegdheid van de rechter als grond van niet-ontvankelijkheid.

DECREET : Overheidsbevel ter uitvoering van een vonnis tot uitwinning van een goed.

DEFAULT : Verstekverlening.

DENOMBREMENT : Verklaring door de leenman aan de leenheer van de goederen en rechten van een leengoed.

DICTUM : Verordend gedeelte van een rechterlijke uitspraak (zie deel I, hfst. II, titel I, rubr. VII).

DUERGAENDE WAERHEID : Betichtings- en onderzoeksprocedure ex officio ingesteld door de overheid teneinde in het algemeen of in het bijzonder de misdrijven te vervolgen die in een bepaald gebied onberecht zijn gebleven. Alle mannen van een bepaald rechtsgebied dienden op een bepaalde dag en plaats te verschijnen en de onvervolgde misdrijven bekend te maken.

DUPLIEK : Wederantwoord van de verweerder tot weerlegging van de repliek van de eiser.

EMANCIPATIE : Ontvoogding van minderjarigen.

ENQUEST : Onderzoek naar de waarheid van een zaak door verklaringen van getuigen.

ERFENISSE (ww. ERVEN) : Gerechtelijke inbezitstelling van een onroerend goed.

ERVE : Onroerend goed ; al wat niet-catheil was. (Zie hierover deel IV, hfst. I, titel II, rubr. I).

EVOCATIE : Het onttrekken van een zaak die bij een lagere rechtbank aanhangig is door een hogere rechtbank.

EXCEPTIE : Verweermiddel voor het gerecht bestaande in het aanvoeren van een grond van onontvankelijkheid.

FAICT : Opzettelijke slag of verwonding.

FAICTWAERHEID : Betichtings- en onderzoeksprocedure teneinde faicten te kunnen vervolgen (Zie hiervoor deel IV, hfst. II, titel I, § 1, I, 2).

FERIE : - Rechtszitting.

- Rol, lijst of boek van de bij een rechtbank aanhangig zijnde zaken.

FORNICATIE : Geslachtsverkeer tussen ongehuwden.

FURNIEEREN : Het voorzien van een procesdossier van de vereiste processtukken.

GARAND : Borgtocht.

GEDING : Rechtszaak, rechtsgeding.

GHEDIEDE : Niet-poorter.

HANDLICHTING : Het afstand doen van een vordering of rechten die men op een goed doet gelden.

HEERLIJK : - Van een heer, aan een heer toebehorende.

- Heerlijke executie : dadelijke gerechtelijke uitwinning.

- Heerlijke rente : cijns.

HOFSLUITING : Het verbod aan een gerechtshof gezonden om van een bepaalde zaak kennis te nemen.

HOOFT (ww. TEN HOOFDE GAAN) : Het gerecht bij hetwelk schepenen of leenmannen om lering gingen ingeval zij de zaak noch wijs noch vroet waren of het niet eens werden.

IMPETRANT : Degene aan wie een eis, verzoek of aanspraak rechterlijk of van overheidswege wordt toegewezen.

INCEST : Geslachtsverkeer tussen bloed- of aanverwanten of met geestelijken.

INCIDENT : Tussengeschied.

INFORMATIE : - Het inwinnen van inlichtingen ; nasporing ; onderzoek.
- Informatie preparatoire : gerechtelijk onderzoek.

INIURIE : Onrecht, belediging, mishandeling, laster.

INSINUEREN : Iemand ambtelijk, bij exploot aanzegging van iets doen.

INTERINEMENT : Bekrachtiging door de Raad van Vlaanderen van genadeverlening door de vorst.

INTIMATIE : Herdaging ; laatste dagvaarding om in rechte te verschijnen.

JUSTICIE : - Het geheel van de rechtsinstellingen ; de rechtsorde.
- De rechtsbedeling.
- Over de hoge, middelen en lage justitie zie deel IV, hfst. II, titel IX, rubr. I.

KERCKGEBOT : Afroeping in of aan de kerk van bepaalde rechterlijke handelingen inzonderheid van de verkoop van onroerende goederen.

KEURSTAECKEN : De palen die de grenzen van de banmijle van Kortrijk, Harelbeke en Menen aanduiden. (Zie deel IV, hfst. II, titel I, rubr. III).

LETTEREN VAN VERBODEN of VAN HOFSLUYTINGHE : Het verbod aan een rechtbank om van een bepaalde zaak kennis te nemen.

LIBELLEREN : Het op schrift stellen van een processtuk.

LYFCOOP : Een bepaalde som geld (een zoveelste op het gehele bedrag) of een hoeveelheid wijn of bier ten laste van de koper die in openbare verkopeningen dient ter bevestiging van de koop.

MAINTENUE : Bezitsvordering ingesteld door de bezitter van een bepaald onroerend goed ertoe strekkende verbod op te leggen aan al degenen die iets tegen dit bezit inbrachten om handelingen te stellen waardoor de vreedzame bezitter zijn bezit zou verliezen of erin gestoord worden. (Zie deel IV, hfst. II, titel X, rubr. I, § 1, II, 2).

MANEN : Het afvragen van een vonnis aan schepenen of leenmannen in een terechtzitting vergaderd.

MEMORIEN : Geschreven processtuk waarin de argumenten van een bepaalde partij worden uiteengezet.

NAERHEDE : Naasting ; het recht van bepaalde familieleden om een verkocht familiegoed weder in te kopen voor een zelfde bedrag als de verkoopprijs. (Zie deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, II, 23).

NAMPTISSEMENT : Storting van een zeker bedrag aan de griffie als borgsom of als voorlopige bevrediging van de beslagleggende partij die de vrijmaking van de persoon en/of de goederen waarop beslag was gelegd tot gevolg had.

OBLIGATIE : Schuldbekentenis.

OFFICIAAL : Ambtenaar belast met de kerkelijke rechtspraak behorende tot het rechtsgebied van een bisschop of aartsdiaken.

OIRCONDE : Getuige ; Getuigenbewijs.

ONTERVENISSE (ww. ONTERVEN) : Gerechtelijke buitenbezitstelling van een onroerend goed.

PANDING : Uitvoerend beslag op een goed als voorbereiding van een gerechtelijke verkoop daarvan wegens schulden.

PAEYSIERERS (PAISIERISSEN) : Lagere rechters te Kortrijk en te Harrelbeke belast met het beoordelen van de geschillen over schuldvorderingen tot tien ponden parisis.

PEREMPTOIRE EXCEPTIE : Exceptie in een geding die de toewijzing van de eis geheel of gedeeltelijk voor goed belet ; vernietigende exceptie.

POINTERS : Personen aangesteld om de pointinghe, of het aandeel in de beden die aan de vorst werden toegestaan, van elke belastingplichtige inwoner van een plattelandsgemeenschap in Vlaanderen te berekenen.

POINTINGHE : Zie pointers. (Zie deel IV, titel VI, rubr. I, § 1, I).

PRATER : Gerechtsdienaar van een heerlijkheid.

PREVENTIE : Recht dat een met rechtsmacht bekleed persoon of rechtscollege had om een zaak te behandelen wanneer deze eerst aan zijn jurisdictie werd voorgelegd.

PROCUREUR : Degene die een partij in een rechtsgeding vertegenwoordigt en met haar volmacht proceshandelingen verricht (zie deel II, hfst. IV, titel I).

PRODUCTIE : Het bijbrengen van getuigen ; getuigenverhoor.

PROROGATIE : Het brengen van een geschil voor een andere rechter dan degene voor wie het eigenlijk moet worden gebracht.

PRYSERS : Ambtenaren te Kortrijk belast met de openbare verkoop van goederen.

PURGE (ww. PURGEREN) : - Zich van een beschuldiging of verdenking zuiveren.

- Procedure waardoor de eigenaar of verkrijger van het onroerend goed gerechtelijk liet vaststellen dat het goed hem onbetwistbaar toebehoorde en vrij was van zakelijke rechten.

QUADRUPLIEK : Derde maal dat in een rechtsgeding de gedaagde het woord krijgt ; antwoord op de tripliek.

QUINTUPLIEK : Antwoord op quadrupliek.

RAPPEL (VAN BAN) : Herroeping van een verbanning.

RECOLLEMENT : Nieuw getuigenverhoor door de rechter om bepaalde onnauwkeurigheden of duisterheden in de eerste verklaring op te lossen.

- REFORMATIE : Herziening ; bepaald soort hoger beroep waarbij de executie van het vonnis niet wordt opgeschorst. (Zie deel IV, hfst. II, titel X, rubr. III, § 2).
- RENOVI : Verzending, verwijzing naar een andere rechtbank.
- REPLIEK : Weder-antwoord van de eiser tot weerlegging van het antwoord van de gedaagde.
- REPROCHEN : Getuigenwraking. Ook gebruikt om geschriften te wraken (zie deel V, hfst. I, titel VII).
- REQUEST CIVIEL : Gunst verleend door de vorst of zijn vertegenwoordiger aan iemand, die iets vergeten of verzwegen heeft te eisen, waarbij deze wordt toegelaten zijn conclusie uit te breiden.
- ROEDE : Administratief-gerechtelijke onderverdeling van de kasselrij Kortrijk. De kasselrij Kortrijk bestond uit vijf roeden : de roede van Harelbeke, Menen, Deinze, Tielt en de dertien parochies.
- ROL : Lijst van de zaken op een terechtzitting te behandelen.
- SALVACIEN : Weerlegging van de bezwaren tegen getuigen, getuigenissen of geschriften.
- SAUVEGARDE : Vorstelijke bescherming.
- SCHEPENDOM : Rechtsgebied van een schepenbank.
- SENTENTIE : Vonnis.
- SERGEANT : Gerechtsdienaar belast met het handhaven van de openbare orde.
- SPIJCKER : Gronden waarvoor aan de vorst een heerlijke rente verschuldigd is.
- SLETE : Deel van een parochie.
- STEDENAPE : Gerechtsdienaar in burgerlijke zaken ; deurwaarder.
- STERFHUIS : Nalatenschap ; geheel van roerende en onroerende goederen en schulden die iemand na zijn overlijden heeft nagelaten.
- STYL : Procesrecht dat voor een rechtbank van toepassing was.
- Taelman : Advocaat of procureur (zie deel II, hfst. IV, titel I).
- TRIPLIEK : Antwoord door de eiser op de dupliek.
- TURBE : Onderzoek naar het bestaan en de inhoud van een gewoonterechtelijke regel door ondervraging van costumieren of practijken.

- VERSEKERTHEDE : - Veiligheid, gerustheid.
- Belofte tot, plechtige verzekering van veiligheid.
- VIERSCHARE : - Rechtbank.
- Benaming voor een afdeling van de schepenbank van Kortrijk, Harelbeke, Tielt.
- VOERSPRAKE : Verdediger ; advocaat.
- VRIJEIGEN GOEDEREN : Allodiale goederen of goederen die niet gehouden werden van een heer.
- VRIJGELEIDE : Vergunning aan misdadigers verleend om tijdelijk het rechtsgebied waar zij kunnen gestraft worden te bezoeken, met de verzekering dat zij in die tijd niet wegens misdrijf zullen aangehouden worden noch bloot zullen staan aan de wraak van de beledigde of zijn bloedverwanten.
- VRIJHEYT : Immunitet ; een uit een groter rechtsdistrict afgezonderd gebied aan de gewone rechtsbedeling onttrokken.
- WETTELIJKE PASSERINGEN : Gerechtelijke akten ; schepenbrieven (vrijwillige rechtspraak).
- WIJNCOOP : Zie LYFCOOP.
- ZETTERS : Personen aangesteld om de zettinghe of het aandeel in de vorstelijke beden van elke belastingplichtige inwoner van een plattelandsgemeenschap in Vlaanderen te berekenen.
- ZETTINGHE : zie ZETTERS.

BRONNEN

I. ARCHIEFBRONNEN

BRUGGE. BISSCHOPPELIJK ARCHIEF (BAB.)

- Handelingen van de bisschoppen
Nrs. 85 en 86.

BRUSSEL. ALGEMEEN RIJKSARCHIEF (ARA.)

- Rekenkamer (RK.)
Nrs. 13.821-13.841, 13.905-13.911, 14.233-14.234, 14.268-14.272, 14.353, 14.431, 14.530, 33.259-33.365, 33.964-34.005, 35.585-35.630, 36.171-36.223, 38.375-38.429, 42.949-43.001, 48.640-48.642.
- Audientie
Nrs. 1106, 1145 en 1147.

DOORNIK. RIJKSARCHIEF (RAD.)

- Châtellenie de Courtrai. Scabinale I.
Nrs. 46 (R 1542-1586, R 1573-1578, R 1584-1587, R 1588-1590 ; R 1590-1604, R 1604-1612, R 1612-1621, R 1621-1627) ; 58 (R 1607-1635).
- Châtellenie de Courtrai. Scabinale II. Supplément.
Nr. 12.

GENT. RIJKSARCHIEF (RAG.)

- Raad van Vlaanderen.
Nrs. 142, 143, 146, 164, 165, 1.196-1.198, 2.453, 2.477, 2.584, 2.596, 6.838-6.901 (passim), 7.351, 7.352, 7.353-7.377 (passim), 7.519-7.584 (passim), 7.609-7.631 (passim), 7.937, 8.310-8.325, 8.557, 8.594, 8.597, 8.600, 8.635, 8.646, 8.666, 8.676, 8.697, 8.742, 8.774, 8.815, 8.824, 8.874, 8.875, 8.885, 8.898, 8.913, 8.935, 8.977, 9.019, 9.021, 9.036, 9.059, 9.092, 9.112, 9.120, 9.125, 9.135, 9.142, 9.158, 9.184, 9.199, 9.215, 9.217, 9.238, 9.266, 9.267, 9.298, 9.326, 9.327, 9.328, 9.331, 9.389, 9.396, 9.409, 9.412, 9.459, 9.470, 9.496, 9.545, 9.612, 9.620, 9.650, 9.653, 9.663, 9.666, 9.696, 9.704, 9.748, 9.789, 9.810, 9.880, 9.886, 21.909, 21.913, 21.917, 21.918, 21.919, 21.930, 21.951, 21.970, 21.972, 21.976, 21.981, 21.986, 21.998, 23.704, 23.845, 23.853, 23.870, 23.871, 23.882, 23.884, 23.910, 23.915, 23.924, 23.950, 23.951, 23.974, 27.845, 27.852, 27.863, 27.869, 27.870, 27.873, 27.892, 27.904, 28.019, 28.021, 28.027, 28.037, 28.053, 28.075, 28.096, 28.099, 28.101, 28.107, 28.161, 28.192, 28.205.

- Fonds Bisdom Gent
Nrs. B 363, B 364, B 2.213, K 9.515, K 9.670 en N 4.809.
- Fonds Deinze
Nrs. 4, 60, 63, 356A en 375.
- Fonds de la Kéthulle de Ryhove
Nrs. 3.036 en 3.257.
- Fonds Lippens
Nrs. 1-5 en 72.
- Fonds Moerman d'Harelbeke
Nrs. 484-488, 490-491, 506-507, 510, 728, 777, 784.
- Fonds Nevele
Nrs. 8, 12 en 13.
- Fonds Piers de Raveshoot
Nrs. 698, 828, 830, 832, 834, 835, 1215-1218.
- Fonds Soeverein-baljuw
Nr. 7.

KORTRIJK. RIJKSARCHIEF (RAK.)

- Stadsarchief Kortrijk (SA.)
 - . Stadscharters
Nrs. 45, 58, 61, 63, 64, 65, 68, 69, 72, 75, 78, 84, 98, 99, 119, 120, 129, 133, 141, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 157, 178, 190, 191, 212, 227, 230, 242, 245, 275, 281, 298, 301, 302, 303, 313, 315, 318-320, 322, 323, 328, 338, 343, 362, 363, 365, 381, 383, 398, 404-406, 409, 410, 415, 416, 427, 437, 453, 458, 460, 462, 463, 465, 472, 476, 480, 489, 491, 492, 506, 520, 522, 524, 532, 537, 543, 545, 547, 562, 572, 573, 574, 577, 596, 640 (geklasseerd volgens inventaris van CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, 2 delen, Kortrijk, 1854-1858).
 - . Oud Stadsarchief (OA.)
Nrs. 1-12, 19bis, 20, 22-25, 37, 39-41, 43-48, 69-73, 76, 81, 83, 90, 92, 199, 257, 277, 290, 310, 362, 373, 400, 468, 482, 483, 486, 549, 551, 628, 644, 658, 666, 674, 736, 748, 756, 759septies, 767, 807, 829, 835, 860, 864, 882, 890, 898, 899, 902, 914, 917, 936-938, 963, 1001, 1007ter, 1012i, 1017bis, 1066bis, 1116, 1117, 1135, 1136, 1139, 1990-1998, 2004-2068, 2071-2075, 2081-2099.
- Fonds Colens
Nrs. 115, 118, 188, 196-198, 202, 203, 205-208, 215-221, 223, 454, 455 en 493.
- Fonds d'Ennetières
Iste reeks, nrs. 34, 40, 108, 122, 136 en 157.
- Gemeentearchief Tielt (Tielt)
Nrs. 737, 754, 842, 927, 989, 1004, 1267, 1276, 1286 en 5460.
- Kerkfabriek Harelbeke
Nrs. 1.974, 1.975, 2.189-2.192, 2.194, 2.195, 2.196, 13.033, 13.034, 13.035, 13.604-13.608.

- Scabinale I (Scab. I.)
Nrs. 9 (R 1602-1793) ; 13 (R 1557-1564 en R 1610-1625) ; 27 (R 1576-1598) ; 36 (R 1585-1617, R 1614-1643, R 1617-1644 en R 1617-1655) ; 40 (R 1564-1617) ; 54 (R 1616-1671) ; 58 (R 1548-1574, R 1590-1604, R 1604-1613, R 1613-1620, R 1620-1624 en L 1619-1632) ; 74 (R 1560-1566) ; 78 (R 1594-1643) ; 79 (R 1553-1657, R 1571-1606, R 1570-1650 en R 1600-1714).
- Scabinale II (Scab. II.)
Nrs. 43, 44, 106, 180-183, 344-346, 528 en 539.
- Scabinale II Supplément (Scab. II. Suppl.)
Nrs. 3, 12, 20-22, 54, 58, 78, 79.
- Scabinale II Annexe (Scab. II. Annexe)
Nrs. 2, 3, 9-18, 23A, 43, 44, 59 en 96.
- Triage provisoire
Nrs. 138, 310, 640, 746G, 506 en 1024.
- Aanwinsten
V nr 215
VI nrs. 1999, 2010, 2530, 2605, 2628, 2859, 2861, 5202, 4738 en 4895.
- Oorkonden met blauw nummer
Nr. 209.

MENEN. STADSARCHIEF (SAM.)

- Reeks A (Oorkonden)
Nrs. 5, 6, 7, 9, 10, 13, 18, 25, 28ter, 30, 39bis, 58,
- Reeks F
Nrs. 336 en 337.
- Reeks M
Nrs. 658 en 661
- Reeks O
Nrs. 672 en 680

RIJSEL. ARCHIVES DEPARTEMENTALES DU NORD (A.D.N.)

- Série B
Nrs. 48-61.
- Série G
Nrs. 14G/87, 100-104, 106-110.

TIELT. STADSARCHIEF (SAT.)

Nrs. 1, 11, 29, 59, 60, 61, 125, 134, 158, 990, 999-1003, 1016-1018, 1021.

II. INVENTARISSEN

BRUCHET (M.). Archives départementales du Nord. Répertoire numérique Série B. Chambres des Comptes de Lille, 2 delen. Rijsel, 1921.

BRUCHET (M.) en LANCIEN (E.). Inventaire sommaire Série B Chambre des comptes de Lille. Table du tome I (1-1560). Rijsel, 1931.

BUNTINX (J.). Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen. 6 delen. Brussel, 1964-1973.

Catalogus inventaris stadsarchief Menen. 2 delen. z.d., z.pl. (1967-1968).

DEHAISNES (C.) en FINOT (J.). Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790. Nord. Archives civiles. Série B. I. 2 delen. Rijsel, 1899 en 1906.

DENYS (J.). Inventaris van het archief van de familie de Moerman d'Harlebeke en van de aanverwante families. Brussel, 1975.

DE SAINT GENOIS (J.). Inventaire analytique des chartres des comtes de Flandre avant l'avènement des princes de la maison de Bourgogne. Gent, 1843-1846.

DE SMIDT (J.TH.), STRUBBE (E.J.) en VAN ROMPAEY (J.). Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën en procesbundels (dossiers) berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen. Deel I : 1465-1504. Brussel, 1966 (Kon. Commissie voor de Oude Wetten en Verordeningen van België).

DE SMIDT (J.TH.), STRUBBE (E.I.), VAN ROMPAEY (J.) e.a. Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen. Deel II : 1504-1531. Brussel, 1971 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

FAIDER (P.), DEBBAUDT (P.P.) en FAIDER-FEYTMANS. Catalogue des manuscrits de la bibliothèque publique de la ville de Courtrai. Bibliothèque Goethals-Vercruysse et autres fonds. (Catalogue général des manuscrits des bibliothèques de Belgique. III). Gembloux-Parijs, 1936.

GACHARD (L.), PINCHART (J.) en NELIS (H.). Inventaire des archives des chambre des comptes. 6 delen. Brussel, 1847-1931.

GYSSELING (M.). Inventaris van het Adelsarchief Piers de Raveschoot. Brussel, 1956.

GYSSELING (M.). Voorlopige gedeeltelijke inventaris van het oud archief van Sint-Baafs en het bisdom Gent. z.d., z.pl.

JANSSENS DE BISTHOVEN (B.). Inventaris van het bisschoppelijk archief te Brugge. Brugge, 1964.

MUSSELY (CH.). Inventaire des archives de la ville de Courtrai. 2 delen. Kortrijk, 1854-1858.

Het Rijksarchief in de Provinciën. Overzicht van de Fondsen en Verzamelingen. Deel I : De Vlaamse provinciën. Brussel, 1975.

TERLINDEN (CH.). Liste chronologique provisoire des édits et ordonnances des Pays-Bas. Règne de Philippe II (1555-1598). Brussel, 1912.

WYFELS (A.). Stad Tielt. Inventaris van het oud archief. Tielt, 1962.

III. UITGEGEVEN BRONNEN

ANSELMO (A.). Commentaria ad perpetuum edictum. Antwerpen, 1664.

ANSELMO (A.). Triboninnus belgicus sive dissertationes forenses ad Belgarum principum edicta... Brussel, 1662.

ARICKX (V.). De keuren van Zwevezeele. In : Biekorf, LXXV (1974), p. 209-226.

BERTEN (D.). Ancien projet de coutume générale du pays et comté de Flandre flamingante. In : B.A.L.O., IX (1909), p. 161-227 en 233-326. (= Generaele costume van Vlaenderen)

BERTEN (D.). Un document du vieux droit coutumier flamand. In : B.A.L.O., IX (1909), p. 5-37.

BOURDOT DE RICHEBOURG (CH.A.). Nouveau coutumier général ou corps des coutumes générales et particulières de France et des provinces connues sous le nom des Gaules. 4 delen. Parijs, 1724.

- BRANTS (V.). Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Règne d'Albert et Isabelle. 1597-1621. 2 delen. Brussel, 1909-1912 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).
- COULON (A.M.). Histoire de Mouscron d'après les documents authentiques. I. Kortrijk, 1890, p. 84-85 (Ontwerpcostumen heerlijkheid Moeskroen).
- DE DAMHOUDER (J.). Practycke in civile saecken... 's-Gravenhage, 1626.
- DE DAMHOUDER (J.). Practycke in criminele saecken... Rotterdam, 1628.
- DE DAMHOUDER (J.). Praxis rerum civilium... Antwerpen, 1567.
- DE DAMHOUDER (J.). Praxis rerum criminalium... Antwerpen, 1554.
- DE LIMBURG-STIRUM (TH.). Coutume de la ville et châtelainie de Courtrai. Brussel, 1905 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).
- DE LIMBURG-STIRUM (TH.). Coutumes des deux villes et pays d'Alost (Alost et Grammont). Brussel, 1878 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).
- DE LIMBURG-STIRUM (TH.). Coutumes de la ville de Termonde. Brussel, 1896 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).
- DE LIMBURG-STIRUM (TH.). Coutumes de la ville d'Audenarde. 2 delen. Brussel, 1882-1886 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).
- GAILLARD (V.). Archives du Conseil de Flandre ou recueil de documents inédits. Gent, 1856.
- GHELDOLF (A.E.). Coutume de la ville de Gand. I. Brussel, 1868 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).
- GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.). Coutumes de la ville de Bruges. 2 delen. Brussel, 1874-1875 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.). Coutumes du Franc de Bruges. 3 delen. Brussel, 1883-1885 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.). Coutumes de la ville et châtellenie de Furnes. 4 delen. Brussel, 1896-1897 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.). Coutume de la ville et commune de Roulers. Brussel, 1914 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

Instructie ende onderwys in materie van Rechte om verstant te hebben van der Practycke in den gheschreven Rechten naer style der camere van den Rade in Vlaenderen ende naer de costuymen van den voorseide Lande. Ed. P. BOUVET. Kortrijk, 1627.

LAMEERE (J.). Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Tweede reeks, III : 1530-1536. Brussel, 1902 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

LAMEERE (J.) en SIMONT (H.). Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Tweede reeks, IV : 1536-1543. Brussel, 1907 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

LAMEERE (J.) en SIMONT (H.). Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Tweede reeks, V : 1544-1549. Brussel, 1910 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

LAMEERE (J.). Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Tweede reeks, VI : 1550-1555. Brussel, 1922 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

LAURENT (CH.). Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Tweede reeks, I : 1506-1519. Brussel, 1893 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

LAURENT (CH.) en LAMEERE (J.). Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Tweede reeks, II : 1520-1529. Brussel, 1898 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).

MEIJERS (E.M.). Costumen van Deinze. In : Het Ligurische erfrecht in de Nederlanden. Deel III : Het Oost-Vlaamsche erfrecht (Rechtshistorisch instituut Leiden. Serie II, 7). Haarlem-'s-Gravenhage, 1936, p. 209-219.

- MEIJERS (E.M.). Costumen van Machelen en Olsene. In : Het Ligurische erfrecht in de Nederlanden. Deel III : Het Oost-Vlaamse erfrecht (Rechthistorisch instituut Leiden, Serie II, 7). Haarlem-'s-Gravenhage, 1936, p. 220-228.
- MONBALLYU (J.). De rechten en bevoegdheden van de Kortrijkse hoogbaljuw volgens een handschrift van Ferdinand Van der Schuere uit het begin van de 17de eeuw (1613-1623). In : De Leiegouw, XVI (1974), p. 209-220.
- MONBALLYU (J.). De "Costumen van de Erfscheeders" van Kortrijk volgens een optekening van omstreeks 1620. In : B.A.L.O., XXVI (1973-1974), p. 202-238.
- MUSSELY (CH.) en MOLITOR (E.). Cartulaire de l'ancienne église collégiale de Notre-Dame à Courtrai. Gent, 1880.
- PECKIUS (P.). De jure sistendi et de manuum injectione quam arrestationem vocant. Keulen, 1564.
- Placcaerten van Vlaenderen. 13 delen. Gent-Antwerpen-Brussel, 1559-1786.
- STRUBBE (E.I.). Het "Motyf nopende der costumen ende husagen van den sterfhuuze van Ghend" door M. Van den Bundere. In : B.A.L.O., XVII (1950-1953), p. 1-31.
- STRUBBE (E.I.). Het oude recht van Deinze. In : B.G.D., XVI (1949), p. 99-145.
- STRUBBE (E.I.). Keuren en voorgeboden uit de vijftiende eeuw te Kortrijk. In : H.G.O.K.K., N.R., XI (1932), p. 196-222.
- STRUBBE (E.I.). Het onuitgegeven deel van het Vlaamse rechtstrac-taat "Instructie ende onderwijs", 1519-1526. In : B.A.L.O., XIX (1956-1958), p. 184-237.
- STRUBBE (E.I.). De costume van Tielt (1547). In : H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 248-276.
- STRUBBE (E.I.). L'homologation du cahier primitif de la coutume de Courtrai. In : B.A.L.O., XIII (1929-1933), p. 347-455.
- STRUBBE (E.I.). "Tofficie van den duerwaerderscepe" van Ph. Wielant. In : B.A.L.O., XXIV, (1969-1970), p. 25-76.

- TERLINDEN (CH.) en BOLSEE (J.). Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Tweede reeks, VII : 1555-1559. Brussel, 1957 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).
- VAN DEN HANE (L.). Vlaems recht dit is costumen en wetten... van Vlaenderen. 2 delen. Antwerpen, 1674-1676.
- VAN DE PUTTE (F.). Speculum Beatae Mariae Virginis ou chronique et cartulaire de l'abbaye de Groeninghe à Courtrai publiés d'après les documents originaux. Brugge, 1872.
- VAN DE PUTTE (F.). Règlements de police d'Haerlebeke du XIVe siècle. In : Annales de la société d'émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre, 2de reeks, II (1844), p. 64-76.
- VAN DER TANERIJEN (W.). Boec van der loopender practijcken der Raidtcameren van Brabant. Uitg. STRUBBE (E.I.), 2 delen. Brussel, 1952 (Kon. Commissie der Oude Wetten en Verordeningen van België).
- VAN RUYMBEKE (J.). Keures et ordonnances de la ville de Thielt en 1415. In : A.S.E.B., 4de reeks, V (1881-1882), p. 43-58.
- WIELANT (P.). Practycke civile. Uitg. STRUBBE (E.I.). (Fontes juris batavi rariores. Nr. 3). Amsterdam, 1968.
- WIELANT (P.). Practycke criminele. Uitg. ORTS (A.). (Maatschappij der Vlaamse bibliophilen. 3de reeks. Nr. 15). Gent, 1872.
- ZYPAEUS (P.). Notitia juris belgici. Antwerpen, 1635.

IV. WERKEN EN TIJDSCHRIFTARTIKELLEN

- ALLARD (A.). Histoire de la justice criminelle au seizième siècle. Anast. druk van de uitgave Gent-Parijs-Leipzig, 1868. Aalen, 1970.
- ARICKX (V.). Enkele feodale rechten en verplichtingen in de kasselrij Kortrijk in 1502. In : Album J. De Cuyper. Verslagen en mededelingen van de Leiegouw, VIII (1966), p. 57-63.
- ARICKX (V.). Geschiedenis van Pittem. Pittem, 1951.

- BAELDE (M.). De Collaterale raden onder Karel V en Filips II (1531-1578). Bijdrage tot de geschiedenis van de centrale instellingen in de zestiende eeuw. (Verhand. Kon. Vl. Akad. wet., lett., schone kunsten van België. Klasse der letteren. Jrg. XXVII. Nr. 60.) Brussel, 1965.
- BAERTEN (J.). Het graafschap Loon (11de-14de eeuw). Ontstaan-politiek-instellingen. Assen, 1969.
- BAUCHOND (M.). La justice criminelle du magistrat de Valenciennes au moyen âge. Parijs, 1904.
- BAUWENS (J.). Bijdrage tot de geschiedenis der stadsinstellingen van Kortrijk tot 1494. Onuitgeg. licentiaatsverhandeling R.U. Gent, 1962.
- BERGEN (D.). Burgerrecht in stad en land onder het ancien régime. Het verwerven van burgerrecht te Tienen. In : Standen en Landen, II (1951), p. 1-65.
- BEZEMER (W.). Een en ander over de Oud-Brabantsche strafvordering. In : Themis. Verzamelde bijdragen tot de kennis van het publiek- en privaatrecht, LII (1891), p. 134-157 en 563-585.
- BLOMMAERT (W.). Les châtelains de Flandre. Etude d'histoire constitutionnelle. (Recueil de travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres de l'université de Gand, XLVI). Gent, 1915.
- BOCA (J.). La justice criminelle de l'échevinage d'Abbeville au moyen âge (1184-1516). In : Bibliothèque de la société d'histoire du droit des pays flamands, picards et wallons, IV. Rijssel, 1930.
- BOLSEE (J.). L'ordonnance du 8 août 1559 réglant le statut, le style et la manière de procéder du Grand Conseil de Malines (texte néerlandais) in B.A.L.O., XXIV (1969-1970), p. 77-152.
- BONGERT (Y.). Recherches sur les cours laïques du Xe au XIIIe siècle. Parijs, 1949.
- BOUMANS (R.). Wethouders en stedelijke functionarissen in de 16de-17de en 18de eeuw. In : Flandria nostra, V (1960), p. 395-438.
- BRISSAUD (J.). Le créancier "premier saisissant" dans l'ancien droit français. Parijs, 1972.

- BRITZ (J.). Code de l'ancien droit Belgique, ou histoire de la jurisprudence et de la législation, suivie de l'exposé du droit civil des provinces Beligiques. (Mém. cour. acad. roy., des sciences, lettres et des beaux-arts de Belgique, XX). 2 delen. Brussel, 1947.
- BROUWERS (H.). De kriminaliteit te Antwerpen in de zestiende eeuw. Onuitg. licentiaatsverhand. K.U. Leuven, 1965.
- BRUGHMANS (V.). Les anciennes institutions politiques de Louvain. Leuven, 1931.
- BUNTINX (J.). De Audientie van de graven van Vlaanderen. Studie over het centraal grafelijk gerecht (c.1330-c.1409). (Verhand. Kon. Vl. Acad., wet. lett. en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Jrg. XI. Nr. 10). Brussel, 1949.
- BUNTINX (J.). De Raad van Vlaanderen (1386-1796) en zijn archief. In : Standen en Landen, I (1950), p. 57-76.
- BUNTINX (J.). L'origine de l'Audience des comtes de Flandres. In : Revue du Nord, XXX (1948), p. 210-222.
- BUNTINX (J.). Verkrachting en hulpgeroep in het Oud-Vlaams recht. In : H.Z.N.M., IX (1955), p. 15-21.
- BUNTINX (J.). De instellingen van de vorstendommen tot het einde van de twaalfde eeuw. In : Algemene geschiedenis der Nederlanden, II (1950), p. 134-179.
- BUNTINX (J.). De instellingen van de vorstendommen. De dertiende eeuw. In : Algemene geschiedenis der Nederlanden, II (1950), p. 353-373.
- BYL (R.). Les juridictions scabinales dans le duché de Brabant. (Des origines à la fin du XVe siècle). (Travaux de la faculté de philosophie et lettres de l'Université Libre de Bruxelles. XVII). Brussel, 1965.
- CANNAERT (J.B.). Bijdragen tot het oude strafregt in België. Brussel, 1829.
- CANNAERT (J.B.). Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaanderen verrijkt met vele tot dusver onuitgegeven stukken. Gent, 1835.
- CARTON. Analectes Thiletois. In : A.S.E.B., 2de reeks, III (1845), p. 205-219.

CASSIMAN (A.) en STRUBBE (E.I.). Geschiedenis der stad Deinze. In : B.G.D., XX en XXI (1953-1954), p. 1-301.

CASSIMAN (A.). Machelen en zijn heren. (Voorlichtingsreeks van het Oost-Vlaams verbond van de Kringen van geschiedenis, XI). Gent, 1952.

CASTELAIN (R.). Enkele heerlijkheden te Waregem en hun feodale structuren in de 15de en 16de eeuw. In : Jaarboek Geschied- en Heemkundige kring "De Gaverstreke", 1974, p. 31-50.

CASTELAIN (R.). De rechtspraak te Helkijn in de 17de eeuw. In : De Leiegouw, X (1968), p. 167-185.

CHENON (E.). Histoire du droit français public et privé des origines à 1815, Deel I. Parijs, 1926.

CLAESSENS. L'inquisition et le régime pénal pour la répression de l'hérésie dans les Pays-Bas du passé. Turnhout, 1886.

CLEVERINGA (R.P.). Revisie en beroep te Groningen. Groningen, 1949.

CONRAD (H.). Deutsche Rechtsgeschichte. 2 delen. Karlsruhe, 1962.

CLOET (M.). Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700. (Univ. Leuven. Werken op gebied van de Gesch. en de Filologie. 5de reeks, II). Leuven, 1968.

CLOET (M.). Karel-Filips de Rodoan en het bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat (1602-1616). (Verhand. Kon. Vl. Akad. wet., lett. schone kunsten van België. Klasse der letteren. Jrg. XXXII. Nr. 67). Brussel, 1970.

COLINEZ (L.A.). Rapport sur les documents coutumiers de la Flandre. In : B.A.L.O., IV, 1882, p. 146-222.

CONINCK LIEFSTING (F.B.). De algemeene beginselen van het bezitrecht en de nederlandsche bezitactiën. Leiden, 1869.

COULON (A.M.). Histoire de Mouscron d'après les documents authentiques. 2 delen. Kortrijk, 1890-1891.

COUSSEMENT (PH.). De poortერიj van Menen. Kortrijk, 1971.

COUSSEMENT (PH.). Enkele bijzonderheden in verband met de heerlijkheid Rodenburg te Marke van de 14e tot de 18e eeuw. In : Album Joseph Delbaere. Rumbeke, 1968, p. 29-42.

- CRAEYBECKX (J.). De eerste jaren van Karel V (1515-1530). In : Algemene geschiedenis der Nederlanden, IV (1952), p. 51-71.
- CRAEYBECKX (J.). Maria van Hongarije landvoogdes. De oorlogen tegen Frankrijk (1531-1555). In : Algemene geschiedenis der Nederlanden, IV (1952), p. 97-122.
- CREUS (B.). Enkele instellingen van de abdijstad Poperinge. XIIe-XVe eeuw. Onuitg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1963.
- CUVELIER (J.). Les institutions de la ville de Louvain au moyen âge (Verhand. Kon. Belg. acad., afd. letteren. Verzam. in-4°. Tweede reeks, XI, 1). Brussel, 1935.
- DEBBAUDT (P.). Poortერი van Kortrijk. In : H.G.O.K.K., N.R., VIII (1929), p. 102.
- DE BLECOURT (A.S.) en FISCHER (H.F.W.D.). Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht. Groningen, 1967.
- DE BLECOURT (A.S.). Heerlijkheden en heerlijke rechten. In : T.V.R.G., I (1918-1919), p. 45-107, 175-190 en 489-519 ; II (1920-1921), p. 42-134 en 163-219.
- DE BORMAN (C.). Les échevins de la souveraine justice de Liège. Luik, 1892-1899.
- DEBRABANDERE (F.). Studie van de persoonsnamen in de kasselrij Kortrijk 1350-1400. Handzame, 1970.
- DE BROUWER (J.). De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795. 2 delen, Tielt, 1971-1972.
- DE BROUWER (J.). De officialiteit van Gent. In : H.Z.N.M., XXII (1968), p. 87-173.
- DE BROUWER (J.). De bestraffing bij overtreding van de kerkelijke wetten gedurende de 17de en de 18de eeuw in het aartsbisdom Mechelen en in het bijzonder in het Land van Aalst. In : H.Z.N.M., XX (1966), p. 51-98.
- DEBROUWERE (M.) en DUCATTEUW (E.). De Sint-Pietersheerlijkheid op Desselgem, Beveren, Waregem en Deerlijk. In : Jaarboek Geschied.- en Heemkundige kring "De Gaverstreke", 1974, p. 51-105.

- DE BRUYNE (M.). De Roeselaarse poorterie. Bijdrage tot de geschiedenis van Roeselare en ommeland. (Pro. civitate. Historische verzameling. Reeks in-8°. Nr. 6) z.pl., 1964.
- DECAVELE (J.). De dageraad van de reformatie in Vlaanderen. (Verhand. Kon. akad., wett., lett. en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Jrg. XXXVII. Nr. 76). 2 delen. Brussel, 1974.
- DECLAREUIL (J.). Histoire générale de droit français des origines à 1789. Parijs, 1925.
- DE CROOS (P.). Histoire du droit criminel et pénal dans le comté de Flandre depuis les temps les plus reculés jusqu'à la fin du XVIIe siècle. Brussel, 1878.
- DEFACQZ (E.). Ancien droit Belgique, ou précis analytique des lois et coutumes observées en Belgique avant le code civil. 2 delen. Brussel, 1873.
- DE FLOU (F.). Woordenboek der toponomie van westelijk Vlaanderen. 19 delen. Gent, 1914-1953.
- DE JONGE (B.C.). De possessoire actiën van het oud-Hollandsch regt in verband met die van het burgerlijk wetboek. Leiden, 1857.
- DEKKERS (R.). Bibliotheca belgica juridica. Een bio-bibliografisch overzicht der rechtsgeleerdheid in de Nederlanden van de vroegste tijden af tot 1800. (Verhand. Kon. Vl. Akad. wet., lett. en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Jrg. XIII. Nr. 14). Brussel, 1951.
- DE L'ARBRE (A.). De la confiscation des biens des suicidés. In : B.A.L.O., X (1913-1921), p. 9-44.
- DE L'ARBRE (A.). A propos d'un vol avec effraction d'un fournil. Motif juridique ou motif purement humanitaire de la non-application de la peine de mort. In : B.A.L.O., X (1913-1921), p. 443-448.
- DELBÆRE-DUMOULIN (J.). Leengoederen en leenrechten te Rumbeke. In : H.G.O.K.K., N.R., XVIII (1939-1940), p. 110-130.
- DE MONTE VERLOREN (J.PH.) en SPRUIT (J.E.). Hoofddlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noorderlijke Nederlanden tot de Bataafse Omwenteling. Deventer, 1972.

- DENYS (J.). Inleidende nota over de lijst der heerlijkheden van Oost-Vlaanderen. In : Cultureel jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, 1948, p. 165-193.
- DE PAUW (N.). La cour d'appel de Gand depuis cinq siècles. (Discours à l'audience solennelle de la cour d'appel de Gand). Gent, 1897.
- DE POORTER (A.). La prévôté Saint Amand lez Courtrai. Kortrijk, 1906.
- DE POTTER (F.). Geschiedenis der stad Kortrijk. 4 delen. Gent, 1873-1876.
- DE POTTER (F.). Geschiedenis van het schependom in de Belgische gewesten van de vroegste tijden tot het einde der XVIIIe eeuw. (Verhand. Kon. Comm. van België. Klas der letteren, XXXIII). Brussel, 1881.
- DE POTTER (F.) en J. BROECKAERT (J.). Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. 1ste reeks. 8 delen. Gent, 1864-1870.
- DE ROO (G.) en DEMEYER (P.). Oude heerlijkheden te Lotenhulle. In : Het Land van Nevele, IV (1973), p. 172-176.
- DE SAGHER (H.). Schutrecht, diefstal, compositie en pijniging in het vijftiendeuwsche Vlaamsch strafrecht. In : A.S.E.B., LXXII (1929), p. 94-163.
- DESMAREZ (G.). Le droit flamand d'après un registre de la vierschaere de Courtrai de 1367. In : B.A.L.O., XI (1921-1925), p. 363-401.
- DESMAREZ (G.). Note sur la peine de l'enfouissement. In : B.A.L.O., X (1913-1921), p. 115-123.
- DE SMIDT (J.TH.). Compendium van de geschiedenis van het nederlands privaatrecht. Deventer, 1972.
- DE TROEYER (P.B.). Lamoraal van Egmont. Een critische studie over zijn rol in de jaren 1559-1564 in verband met het schuldvraagstuk. (Verhand. Kon. Vl. academie voor wet., letteren en schoone kunsten van België. Klasse der letteren. Nr. 40). Brussel, 1961.
- DE VRIENDT (J.). Schetsen van de geschiedenis van Tielt. In : H.G. O.K.K., N.R., XII (1933), p. 154-166.

- DE VRIENDT (J.). De eedaflegging van de hoogbaljuw der kasselrij Kortrijk te Tielt. In : H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 208-216.
- DE VRIES (K.). Bijdrage tot de kennis van het strafprocesrecht in de Nederlandse steden benoorden Maas en Schelde vóór de vestiging van het Bourgondisch Gezag. Groningen, 1955.
- DE WALSCHE (B.). Kortrijk in de jaren 1577 tot 1580. Tegen de achtergrond van de gebeurtenissen in het graafschap Vlaanderen en in de stad Gent. In : De Leiegouw, VI (1964), p. 5-19.
- DE WILDE (G.). Korte geschiedenis van het Kortrijks stadhuis. In : De Leiegouw, IV (1962), p. 169-187.
- DIERICKX (M.). De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II. 1559-1570. Antwerpen-Utrecht, 1950.
- DRENTH (J.H.). Bijdrage tot de kennis der historische ontwikkeling van het accusatoire tot het inquisitoire strafproces. Amsterdam, 1939.
- DUBOIS (A.). Du crime de sorcellerie. Lettre du Grand Conseil en Flandre 2 décembre 1595. In : Messenger des sciences historiques, 1850, p. 374-385.
- DUBOIS (A.). Des peines contre le suicide en Flandre sous l'ancienne jurisprudence et leur suppression. In : La Belgique judiciaire, XVIII (1860), p. 1166-1169.
- DUESBERG (J.). Les juridictions scabinales en Flandre et en Lotharingie au moyen âge. Leuven, 1932.
- ELIAS (H.). Kerk en staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de regering der aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621). Antwerpen, 1931.
- ESMEIN (A.). Histoire de la procédure criminelle en France et spécialement de la procédure inquisitoire depuis le XIIIe siècle jusqu'à nos jours. Parijs, 1882.
- ESMEIN (A.) en GENESTAL (R.). Cours élémentaire d'histoire du droit français à l'usage des étudiants de première année. Parijs, 1921.
- FEENSTRA (R.). Les villes des Pays-Bas septentrionaux. Histoire des institutions administratives et judiciaires. In : R.S.J.B., VI (1954), p. 605-633.

- FEITH (J.A.). Het gericht van Selwerd. Bijdrage tot de vaderlandse rechtsgeschiedenis. Groningen, 1885.
- FETTWEIS (A.). Handboek voor gerechtelijk recht. Deel II : Bevoegdheid. Antwerpen-Utrecht, 1971.
- FOCKEMA ANDREAE (S.J.). Hoofdstukken uit de geschiedenis van rechtsmacht en rechtsvorming. In : Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis, IV, Haarlem, 1900.
- FOCKEMA ANDREAE (S.J.). Het oud-Nederlandsch burgerlijk recht. 2 delen. Haarlem, 1906.
- FOPPENS (J.F.). Histoire du conseil de Flandre. Brussel, 1869.
- FOURNIER (M.). Essai sur l'histoire du droit d'appel suivi d'une étude sur la réforme de l'appel. Parijs, 1881.
- FOURNIER (P.). Les officialités au moyen âge. Etude sur l'organisation, la compétence et la procédure des tribunaux ecclésiastiques ordinaires en France de 1180 à 1328. Parijs, 1880.
- FREDERICQ (P.). Inquisitio haereticae pravitatis neerlandica. Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden tot haar oprichting onder Karel V (1025-1520). 2 delen. Gent, 1892-1897.
- FRERE (M.). De Tongerse schepenbank. In : Het Oude Land van Loon, 1950, p. 1-16.
- FRERE (M.). De straffen in het Oud-Tongerse strafrecht. In : T.V.R.G., XXI (1953), p. 335-344.
- FRESON (J.). La justice criminelle dans l'ancien Pays de Liège. Luik, 1889.
- FRIMA (J.). Het strafproces in de ommelanden tusschen Eems en Lauwers van 1602-1743. Amerfoort, z.d. (1920).
- FRUIN (R.). Scabinium. Bijdrage tot de oude rechterlijke organisatie van Zeeland. In : T.V.R.G., III (1932), p. 30-40.
- GAILLARD (A.). Le conseil de Brabant. Histoire, organisation, procédure. 2 delen. Brussel, 1898-1903.
- GALLET-MIRY (A.). La répression du vagabondage en Flandre. In : Messenger des sciences historiques, 1890, p. 180-196.

- GANSER. Le Conseil de Flandre. (Discours à l'audience solennelle de rentrée de la Cour d'appel de Gand). Gent, 1846.
- GANSHOF (F.L.). Recherches sur les tribunaux de châellenie en Flandre avant le milieu du XIIIe siècle. (Werken Fak. Wijsb. en Lett. Univ. Gent, afl. 66). Antwerpen-Parijs, 1932.
- GANSHOF (F.L.). De centrale, territoriale en lokale organen van het gezag. In : Geschiedenis van Vlaanderen, II, 1937, p. 137-153.
- GANSHOF (F.L.). De rechterlijke organisatie. In : Geschiedenis van Vlaanderen, II, 1937, p. 154-161.
- GANSHOF (F.L.). Les transformations de l'organisation judiciaire dans le comte de Flandre jusqu'à l'avènement de la maison de Bourgogne. In : B.T.F.G., XVIII (1939), p. 43-61.
- GANSHOF (F.L.). Un cas précoce de distinction entre l'action possessoire et l'action pétitoire en Flandre. In : Le Moyen âge, LXIX (1963), p. 259-270.
- GANSHOF (F.L.). Etude sur le faussement de jugement dans le droit flamand des XIIe et XIIIe siècles. In : B.A.L.O., XIV (1934-1935), p. 115-140.
- GENESTAL (R.). Le privilegium fori en France du décret Gratien à la fin du XIVe siècle. 2 delen. Parijs, 1921-1924.
- GENESTAL (R.). La livraison du clerc criminel au bras séculier dans le droit ecclésiastique français au XIIIe siècle. In : T.V.R.G., V (1923), p. 45-56.
- GILISSEN (J.). Les villes en Belgique. Histoire des institutions administratives et judiciaires des villes Belges. In : R.S.J.B., VI (1954), p. 531-604.
- GILISSEN (J.). Romeins recht en inheems gewoonterecht in de Zuidelijke Nederlanden (XIIIe-XVIIe eeuw). In : Tydskrif vir Heden-daagse Romeins-Hollandse Reg., XVIII (1955), p. 97-139.
- GILISSEN (J.). La preuve de la coutume dans l'ancien droit belge. In : Hommage à Paul Bonenfant (1899-1965), Brussel, 1965, p. 563-594.
- GILISSEN (J.). Het begrip "Gewoonterecht" in de oud-Belgische rechtsleer nl. in de werken van Filips Wielant. In : Handelingen van het Twintigste Vlaams Philologencongres 7-9 april 1953, z.pl., z.d., p. 54-60.

- GILISSEN (J.). La loi et la coutume dans l'histoire du droit depuis le haut moyen-âge. In : Rapports généraux au VIe Congrès international de droit comparé. Hambourg 30 juillet 4 août 1962, Brussel, 1964, p. 53-99.
- GILISSEN (J.). Loi et coutume. Esquisse de l'évolution des sources du droit en Belgique du XIIe au XXe siècle. In : Rapports généraux au VIe Congrès international de droit comparé. Hambourg 30 juillet - 4 août 1962. Section I, B, 1. Brussel, z.d.
- GILISSEN (J.). La rédaction des coutumes en Belgique au XVIe et XVIIe siècle. In : La rédaction des coutumes dans le passé et dans le présent. Colloque des 16-17 mai 1960 (Editions de l'institut de sociologie de l'Univ. Libre de Bruxelles). Brussel, 1960, p. 87-111.
- GILISSEN (J.). Loi et coutume. Quelques aspects de l'interpénétration des sources du droit dans l'ancien droit belge. In : T.V.R.G., XXI (1953), p. 275-296.
- GILISSEN (J.). Le statut des étrangers en Belgique du XIIIe au XXe siècle. In : R.S.J.B., X (1958), p. 231-331.
- GILISSEN (J.). Les phases de la codification et l'homologation des coutumes dans les XVII provinces des Pays-Bas. In : T.V.R.G., XVIII (1950), p. 36-67 en 239-290.
- GILISSEN (J.). Efforts d'unification du droit coutumier belge aux XVIe et XVIIIe siècles. In : Mélanges Georges Smets, Brussel 1952, p. 295-317.
- GILISSEN (J.). Le droit privé des villes vu sous l'angle de l'histoire comparative. In : R.S.J.B., VIII (1957), p. 5-23.
- GILISSEN (J.). Puissance paternelle et majorité émancipatrice dans l'ancien droit de la Belgique et du nord de la France. In : Revue historique de droit français et étranger, 4de reeks, XXVIII (1960), p. 5-57.
- GILISSEN (J.). Biens familiaux et biens individuels dans l'ancien droit Belge. In : Rapports généraux du Ve Congrès de l'académie internationale de droit comparé Bruxelles 4-9 août 1958. Section I, B, 1. Brussel, z.d.
- GILISSEN (J.) en ROGGEN (I.). Le problème du droit privé urbain en Belgique. In : R.S.J.B., VIII (1957), p. 221-284.

- GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.). Les officialités. Essai sur les juridictions ecclésiastiques en Flandre. In : La Flandre, XIII (1882), p. 28-33.
- GLASSON (E.). Histoire du droit et des institutions de la France. 7 delen. Parijs, 1887-1896.
- GODDING (PH.). Les sûretés personnelles dans les Pays-Bas méridionaux du XIe au XVIIIe siècle. In : R.S.J.B., XXIX (1971), p. 263-364.
- GODDING (PH.). La preuve en matière civile du XIe au XVIIIe siècle. In : Travaux et conférences de la Fac. de droit de l'Univ. libre de Bruxelles, IX, Brussel, 1962, p. 111-128.
- GODDING (PH.). L'origine et l'autorité des recueil de jurisprudence dans les Pays-Bas méridionaux (XIIIe-XVIIe siècles). In : Rapports belges au VIIIe Congrès international de droit comparé. Pescara 29 août - 5 septembre 1970, Brussel, 1970, p. 1-37.
- GODDING (PH.). Les conflits à propos des lettres échevinales des villes Brabançonnnes (XVe-XVIIIe siècle). In : T.V.R.G., XXII (1954), p. 308-353.
- GODDING (PH.). Actes relatifs au droit régissant la propriété foncière à Bruxelles au moyen âge. In : B.A.L.O., XVII (1950), p. 87-164.
- GODDING (PH.). Le droit foncier à Bruxelles au moyen âge (Etudes d'histoire et d'ethnologie juridiques, I) Brussel, 1960.
- GODDING (PH.). Seigneurs fonciers Bruxellois (ca. 1250-1450). In : Cahiers Bruxellois, IV (1959), p. 194-223 ; V (1960), p. 85-113.
- GODDING (PH.). La bourgeoisie foraine de Bruxelles du XIVE au XVIe siècle. In : Cahiers Bruxellois, VII (1962), p. 1-64.
- GORIS (J.A.). Zeden en criminaliteit te Antwerpen in de tweede helft van de XIVE eeuw. In : B.T.F.G., VI (1927), p. 181-205.
- GORIS (J.M.). De Herentalse stadsmagistraat (1600-1715). In : Taxandria, N.R., XXXVIII (1965), p. 3-56.
- GOSSES (I.H.) en POST (R.R.). Handboek tot de staatkundige geschiedenis der Nederlanden. Deel I : De Middeleeuwen. 's-Gravenhage, 1971.

GOTZEN (M.). Het oud-Antwerps burgerlijk procesrecht volgens de costumiere redacties van de XVIe-XVIIe eeuw. De rechterlijke inrichting. De bevoegdheid. In : Rechtskundig Tijdschrift, XLI, 1951, p. 291-315 en 424-468.

GRATAMA (S.). Een bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van Drenthe, meer bijzonder de rechters en de rechtspleging betreffende. Assen, 1883.

HABERKERN (E.) en WALLACH (J.F.). Hilfswörterbuch für Historiker. Mittelalter und Neuzeit. Bern-München, 1964.

HALKIN (L.E.). La compétence criminelle des tribunaux ecclésiastiques liégeois au début du XVIIe siècle. In : Annuaire d'histoire liégeoise, V (1956), p. 761-802.

HALLEMA (A.). Toepassing van de galeistraf in de Nederlanden gedurende de 15de en 16de eeuw. In : Tijdschrift voor strafrecht, LX (1960), p. 125-150.

Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Berlijn, 1964-1975.

HEINS (M.). Gand, sa vie et ses institutions. 2 delen. Gent, 1912-1923.

HERMESDORF (B.H.D.). Ten hoofde gaan. In : Recht en taal te hoofde. Opstellen over de ontmoeting tussen middelnederlandse letteren en oud vaderlands recht. (Zwolse reeks van taal- en letterkundige studies. Nr. 1). Zwolle, 1955, p. 307-347.

HEUPGEN (P.). Réglementation de la prostitution à Mons du XIIIe au XVIe siècle. In : B.A.L.O., XII (1926-1928), p. 202-209.

HEUPGEN (P.). Les enfants sorciers en Hainaut au XVIIIe siècle. In : B.A.L.O., XIII (1929-1933), p. 457-467.

HILDEBRAND (P.). Uit de geschiedenis van het kerkelijk schuilrecht. In : Rechtskundig weekblad, XVI (1952-1953), kol. 1129-1144.

HIS (R.). Geschichte des deutschen Strafrechts bis zur Karolina. München, 1967.

HIS (R.). Das Strafrecht des deutschen Mittelalters. 2 delen. Anast. druk van de uitgave 1920. Aalen, 1964.

HOCHÉPIED (G.). De baronie "Ter Borch" te Meulebeke op het einde van het Ancien Régime. Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1967.

- HUIZINGA (J.). Herfsttij der middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden. Haarlem, 1963.
- HUYS (E.). Geschiedenis van Gheluwe. Tweede uitgave. Kortrijk, z.d.
- HUYS (E.). Schetsen en bedenkingen over vete, mondzoen en vredebreuk. In : H.G.O.K.K., N.R., XVIII (1939-1940), p. 60-77.
- HUYS (E.). Etude sur la bourgeoisie foraine de Courtrai. In : H.G.O.K.K., N.R., XVII (1938), p. 3-34 en XVIII (1939), p. 3-19.
- IMBERT (J.). Quelques procès criminels des XVIIe et XVIIIe siècles. (Travaux et recherches de la faculté de droit et des sciences économiques de Paris. Série sciences historiques. Nr. 2). Parijs, 1964.
- IMMINK (P.W.A.). Eigendom en heerlijkheid. Exponenten van tweërlei maatschappelijke structuur. In : T.V.R.G., XXVII (1959), p. 36-74.
- JACQUES (F.). Le diocèse de Tournai (1690-1728) et ses divisions archidiaconales et décanales de 1331 à 1789. Cartes de géographie historique. (Commission royale d'histoire. Mémoires in-4°). Brussel, 1973.
- KOCH (A.C.F.). De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13de eeuw. Antwerpen-Amsterdam, z.d. (1951).
- KOCH (A.C.F.). L'origine de la haute et la moyenne justice dans l'Ouest et le Nord de la France. In : T.V.R.G., XXI (1953), p. 420-458.
- KOYEN (M.H.). Het geestelijk gerechtshof te Tongerlo. In : Noordgouw, III (1963), p. 105-120.
- KUCHLER (W.). Das Bannmeilen-recht. Ein Beitrag der mittelalterlichen Ostsiedlung zur wirtschaftlichen und rechtlichen Verschränkung von Stadt und Land. Würzburg, 1964.
- LAENEN (J.). Heksenprocessen. Antwerpen, 1914.
- LAENENS (CH.), LEEMANS (L.) en SABBE (H.). De geschiedenis van het Antwerps gerecht. Antwerpen, 1953.
- LAMEERE (J.). Le recours au chef de sens dans le droit flamand. In : Belgique judiciaire, XXXIX (1881), p. 1475.

- LAMEERE (J.). Du formalisme dans le droit flamand au moyen âge.
(Discours prononcé à l'audience de rentrée de la Cour d'appel de Gand). Brussel, 1880.
- LANGBEIN (J.H.). Prosecuting crime in the renaissance. England, Germany, France. Cambridge, 1974.
- LASONDER (L.W.A.). Bijdrage tot de geschiedenis van de hoge vier-schaar in Zeeland. 's-Gravenhage, 1909.
- LEFEBVRE-TEILLARD (A.). Les officialités à la veille du concile de Trente. (Bibliothèque d'histoire du droit et droit romain, XIX). Parijs, 1973.
- LEFEVRE (J.). De instellingen van de Zuidelijke Nederlanden onder Spaans- en Oostenrijks bewind. In : Algemene geschiedenis der Nederlanden, VII (1955), p. 213-247.
- LINDEMANS (J.). De rechtspleging in de meierij Assche gedurende de XVe en de XVIe eeuw. In : Bijdragen tot de Geschiedenis, 1914, p. 1-24.
- MADDENS (N.). De beden in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van Karel V (1515-1550). Onuitgeg. doctoraatsproefschrift K.U. Leuven, 1974.
- MADDENS (N.). De crisis op het einde van de XVIe eeuw in de kasselrij Kortrijk. In : De Leiegouw, I (1959), p. 75-93.
- MADDENS (N.). Twee belangrijke Kortrijkse instellingen : De buitenpoorterij en de weeskamer. In : Klapper op de "Parkemeynen index" van de Kortrijkse weeskamer, I, Oostende, 1973, p. IV-XXV.
- MARTENS (M.). Recherches sur la cour de Genappe, dite haute cour ou cour féodale de Lothier du XIVE au XVIIe siècle. In : Annales de la société archéologique et folklorique de Nivelles et du Brabant Wallon, XIII (1943), p. 193-207.
- MAES (L.TH.). Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden. Antwerpen, 1947.
- MAES (L.TH.). De ketterij als delict in het stedelijk strafrecht te Mechelen. In : Miscellanea historica A. De Meyer, Leuven, 1946, p. 801-811.
- MATTHIEU (A.). Histoire du conseil de Flandre. In : Annales de l'académie d'archéologie de Belgique, XXV (1879), p. 171-460.

- MEIJERS (E.M.). Het Ligurische erfrecht in de Nederlanden. Deel I : Het West-Brabantsche erfrecht. (Rechtshistorisch instituut Leiden. Serie II, 3). Haarlem-'s-Gravenhage, 1929.
- MEIJERS (E.M.). Het Ligurische erfrecht in de Nederlanden. Deel II : Het West-Vlaamsche erfrecht (Rechtshistorisch instituut Leiden. Serie II, 5). Haarlem-'s-Gravenhage, 1932.
- MEIJERS (E.M.). Het Ligurische erfrecht in de Nederlanden. Deel III : Het Oost-Vlaamsche erfrecht (Rechtshistorisch instituut Leiden. Serie II, 7). Haarlem-'s-Gravenhage, 1936.
- MEIJERS (E.M.). Bijdrage tot de geschiedenis van het internationaal privaatrecht en strafrecht in Frankrijk en de Nederlanden. Haarlem, 1914.
- MEIJERS (E.M.). De invloed der praktijk op de vorming van het Nederlandsche procesrecht. In : T.V.R.G., I (1918-1919), p. 143-174.
- MEIJERS (E.M.). Historische bijzonderheden omtrent bezitacties. In : Etudes d'histoire de droit, II (Leidse juridische reeks van de Rijksuniversiteit te Leiden. VI). Leiden, 1973, p. 226-237.
- MEIJERS (E.M.). L'histoire des principes fondamentaux du droit international privé à partir du moyen âge spécialement dans l'Europe occidentale. In : Recueil des cours de l'académie de droit international, III (1934), p. 547-686.
- MEIJERS (E.M.). Nieuwe bijdrage tot het ontstaan van het beginsel der realiteit. In : T.V.R.G., III (1922), p. 61-71.
- MEIJERS (E.M.). La réalité et la personnalité dans le droit du Nord de la France et dans le droit anglais. In : Etudes d'histoire du droit. I. (Leidse juridische reeks van de Rijksuniversiteit te Leiden. V). Leiden, 1956, p. 228-245.
- MEIJERS (E.M.). Le soi-disant "jus ad rem". In : Etudes d'histoire du droit. IV. (Leidse juridische reeks van de Rijksuniversiteit te Leiden. VIII). Leiden, 1966, p. 175-189.
- MERZBACHER (F.). Art. Hochgerichtsbarkeit. In : Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, IX (1972), kol. 172-175.
- MONBALLYU (J.). De gerechtelijke bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen over hun poorters (1540-1600). In : De Leiegouw, XV (1973), p. 283-305.

- MONBALLYU (J.). De schepenrechtspraak te Kortrijk - Organisatie - Bevoegdheid (1540-1600). Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1973.
- MONBALLYU (J.). Een gevaarlijk varken te Kortrijk in 1562. Een dierenproces voor de schepenen van Kortrijk. In : De Leiegouw, XVII (1975), p. 283-285.
- MONBALLYU (J.). De bescherming van de rechten van de Kortrijkse poorters door de Kortrijkse schepenbank in de middeleeuwen en de moderne tijd. In : Annalen van het XLIIIe congres van de federatie van kringen voor oudheidkunde en geschiedenis. Sint-Niklaas 1974, z.pl., z.d., p. 556-565.
- MONIER (R.). Les institutions judiciaires des villes de Flandre des origines à la rédaction des coutumes. Rijsel, 1924.
- MONIER (R.). Histoire de la procédure civile à Lille du XIIIe siècle à la fin du XVe siècle. Rijsel, 1938.
- MONIER (R.). Le recours au chef de sens au moyen âge dans les villes flamandes. In : Revue du Nord, XIV (1928), p. 5-19.
- MUSSELY (CH.) en (G.). La salle échevinale de Courtrai. Etude historique. Gent, 1875.
- NORTIER (A.). Bijdrage tot de kennis van het burgerlijk proces in de 15de eeuw binnen de stad Leiden. Leiden, 1874.
- NOWE (H.). Les baillis comaux de Flandre des origines à la fin du XVe siècle (Acad. roy. de Belgique. Classe des lettres et des sciences morales et politiques. Mémoires Collection-in 8°. XXV). Brussel, 1929.
- OURLIAC (P.) en DE MALAFOSSE (J.). Histoire du droit privé. Les Biens. Parijs, 1961.
- OVAERE (A.). Zwevegem vroeger en nu. Brugge, 1964.
- PAUWELIJN (C.). De gegoede burgerij van Kortrijk in de XVe eeuw (1433-1496). In : Standen en Landen, LIV (1971), p. 155-213.
- PERROT (E.). Les cas royaux. Origine et développement de la théorie aux XIIIe et XVe siècles. Rijsel, 1929.
- PIERARD (CH.). Peines infligées aux femmes délinquantes à Mons au XVe siècle. In : Album E. Lousse, I, Brussel, z.d., p. 87-108.

- PIERS (H.). Animaux judiciairement mis à mort. In : Messenger des sciences historiques, 1842, p. 110-112.
- PIRENNE (H.). Les villes et les institutions urbaines. 2 delen. Parijs-Brussel, 1939.
- PITLO (A.). De zeventiende en achttiende eeuwsche notarisboeken en wat zij omtrent ons oude notariaat leeren. Haarlem, 1948.
- PITTOORS-DE MEYER (H.). De hoofdschepenbank van het Land van Waas in de middeleeuwen en moderne tijden. In : Annalen van het XLIIIe congres van de federatie van kringen van oudheidkunde en geschiedenis van België. Sint-Niklaas, 1974, z.pl., z.d., p. 566-577.
- PISSARD (H.). Essai sur la connaissance de la preuve des coutumes en justice dans l'ancien droit français et dans le système romano-canonique. Parijs, 1910.
- PLATELLE (H.). La justice seigneuriale de l'abbaye de Saint Amand. Son organisation judiciaire, sa procédure et sa compétence du XIe au XVIe siècle. (Bibliothèque de la revue d'histoire ecclésiastique. XLI). Parijs-Leuven, 1965.
- PONCELET (E.). Le conseil ordinaire. Tribunal d'appel de la principauté de Liège. In : B.A.L.O., XIII (1929-1933), p. 133-257.
- POTTIE (G.). "Executies met den viere" te Kortrijk 1603-1609. In : Biekorf, LXVIII (1967), p. 269.
- POTTIE (G.). Een opdracht voor Kortrijkse erfscheiders in 1445. In : De Leiegouw, V (1963), p. 109-110.
- POULLET (E.). Mémoire en réponse à la question suivante : Faire l'histoire du droit pénal dans l'ancien duché de Brabant. (Mémoire couronné de l'académie royale de Belgique. Classe des lettres. XXXIII). Brussel, 1867.
- POULLET (E.). Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant depuis l'avènement de Charles-Quint jusqu'à la réunion de la Belgique à la France à la fin du XVIIIe siècle (Mémoire couronné de l'académie royale de Belgique. Classe des lettres. XXXV) Brussel, 1869.
- POULLET (E.). Essai sur l'histoire du droit criminel dans l'ancienne principauté de Liège. (Mémoire couronné de l'académie royale de Belgique. Classe des lettres. XXXVIII). Brussel, 1874.

- POULLET (E.). Quelques mots à propos de la juridiction disciplinaire des corporations communales au XVe siècle en Belgique. In : Bulletin de l'académie royale des sciences, lettres et beaux-arts de Belgique, 2de reeks, XXIX (1870), p. 410-435.
- POULLET (E.). Les juridictions et la propriété foncière au XVe siècle dans le quartier de Louvain. Leuven, 1865.
- POULLET (E.) en (P.). Histoire politique nationale. Origines, développement, et transformations des institutions dans les Pays-Bas. 2 delen. Leuven, 1882-1892.
- PRIMS (F.). Geschiedenis van Antwerpen. Dl. II : De XIIIe eeuw. 1ste boek : De Gezagvoerders. De rechtsorde. Brussel, 1929.
- PRIMS (F.). Rechterlijk Antwerpen in de middeleeuwen. De rechterlijke instellingen. Antwerpen, 1936.
- PROOST (J.J.E.). Histoire du droit d'asile religieux en Belgique. Gent, 1870.
- PROOST (J.J.E.). Recherches historiques sur le souverain bailliage de Flandre. In : Messenger des sciences historiques, 1876, p. p. 259-311.
- PROOST (J.J.E.). Les tribunaux ecclésiastiques en Belgique. Brussel, 1872.
- PRUDHOMME (E.). Les échevins et leurs actes dans la province de Hainaut. In : Mémoires et publications de la société des sciences, des arts et des lettres du Hainaut, 5e reeks, II (1889-1890), p. 1-483 en 515-629.
- PYPE (L.). De schepenen van Kortrijk. Bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van de tweede helft der XVIIe eeuw. Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1971.
- REMBRY-BARTH, Histoire de Menin d'après les documents authentiques. 4 delen. Brugge, 1881.
- RENSON (G.). De kerkelijke procedure in de Nederlanden Xe-XVe eeuw. In : Bijdragen tot de geschiedenis, XXX (1939), p. 73-94.
- RIOLLOT (J.). Le droit de prévention des juges royaux sur les juges seigneuriaux. Origines et développement de ce droit dans l'ancienne France en matière purement judiciaire. Parijs, 1931.

- ROELANDT (J.). De Wervikse heerlijkheid Oosthove volgens de denombrementen van 1481, 1562 en 1606. In : H.G.O.K.K., N.R., nr. XXXIX (1972), p. 3-92.
- ROELANDT (J.). De heerlijkheid Wervik. Hoofdzakelijk in de eerste helft van de XVIe eeuw. In : De Leiegouw, V (1963), p. 177-207.
- ROSSEEL (M.P.). De vermogensstructuur van Kortrijk volgens de kohieren van de 100ste en 20ste penning (1569-1571). Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1967.
- RUYS DE BEERENBROUCK. Het strafrecht in het oude Maastricht. Maastricht, z.d. (1895).
- SABBE (E.). De hoofdbank van Zandhoven. In : Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore, XVII (1954), p. 3-52.
- SCHILTZ (E.). De Vierschaar. (Discours prononcé à la conférence du jeune barreau d'Anvers). Antwerpen, 1907.
- SCHOUTEET (A.). Jurisdictie over ambachtslieden te Brugge in de 16de eeuw. In : B.A.L.O., XX (1961-1962), p. 403-450.
- SEVENS (TH.). Handvesten rakende de Wederdopers en de Calvinisten der XVIe eeuw in de voormalige kastelnij van Kortrijk. Kortrijk, z.d., (1924).
- SEVENS (TH.). De Handvesten der stad Kortrijk. Tweede verslag : de charters. In : H.G.O.K.K., N.R., III (1923), p. 3-51.
- SIMON (J.). Les actions du chef de séduction devant les juridictions ecclésiastiques du Brabant (XVIIe et XVIIIe siècles). In : B.A.L.O., XI (1921-1925), p. 241-344.
- SIMON (J.). Organisation et style du Grand Conseil de Malines. In : B.A.L.O., X (1913-1921), p. 265-356.
- SIMON (J.). Poursuites répressives contre des laïcs devant la Cour spirituelle de Nivelles. In : B.A.L.O., XII (1926-1928), p. 466-492.
- SIMON (J.). La procédure criminelle sous l'ancien régime (Grand Conseil de Malines). In : B.A.L.O., X (1913-1921), p. 396-437 en 449-543.

- SIMON (J.). Solution transactionnelle d'un conflit entre la juridiction civile et la juridiction ecclésiastique sous Philippe le Bon (1448). In : B.A.L.O., XII (1926-1928), p. 5-10.
- SIX (N.). De schepenen van Sint-Winokbergen. Bijdrage tot de sociaal-ekonomische geschiedenis tussen 1420 en 1540. Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1968.
- SOLUS (H.) en PERROT (R.). Droit judiciaire privé. 2 delen. Parijs, 1961-1973.
- STAESSENS (F.). De kriminaliteit in de kasselrij Kortrijk van 1580 tot 1621. Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1968.
- STALLAERT (K.). Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgse oorkonden. 2 delen. Leiden, 1890-1893.
- STEIN (P.A.). Compendium van het burgerlijk procesrecht. Deventer, 1970.
- STEYN (I.C.). Gijzeling. The historical development of the mode of proceeding in "Gijzeling" in the provincial court of Holland from 1531. Leiden, 1939.
- STRUBBE (E.I.). Jean Van den Berghe, écrivain et juriste flamand. (13.. -1439). In : B.A.L.O., XII (1925-1928), p. 174-201.
- STRUBBE (E.I.). Joos de Damhoudere als criminalist. In : T.V.R.G., XXXVIII (1970), p. 1-65.
- STRUBBE (E.I.). Het houden van de doorgaande waarheid in het Vrije van Brugge. Rechtsbeginsel in Vlaanderen in de 16de eeuw. In : A.S.E.B., LXVI (1923), p. 249-253.
- STRUBBE (E.I.). De homologatie der costumen van Deinze. In : B.G.D., XV (1948), p. 9-28.
- STRUBBE (E.I.). Gedingvoering voor het leenhof te Ieper in de vijftiende eeuw. In : B.A.L.O., XIX (1956-1958), p. 100-172.
- STRUBBE (E.I.). Het zoending te Brugge na 1542. In : A.S.E.B., LXXXVII (1950), p. 5-92.
- STRUBBE (E.I.). De receptie in de Vlaamse rechtbanken van midden veertiende tot einde vijftiende eeuw. In : T.V.R.G., XXIX (1961), p. 445-462.

STRUBBE (E.I.). Geschiedenis van de stad en haar instellingen. In : Panorama van Brugse geschiedschrijving sedert Duclos (1910-1970). Brugge, 1972, p. 29-59.

STRUBBE (E.I.) en CRAEYBECKX (J.). Staatsinrichting en krijgswezen. In : Algemene geschiedenis der Nederlanden, IV (1952), p. 122-153.

TARDIF (A.). La procédure civile et criminelle aux XIIIe et XIVe siècle ou procédure de transition. Anast. druk van de uitgave Parijs, 1885, Aalen, 1974.

TEEKENS (M.). De deurwaarder. Leiden, 1954.

TER KUILE (G.J.). Inleiding tot een oorkondenboek van Overijssel. Het begrip oorkonde, levering, besate, panding, athmaling en inleiding. Leiden, 1935.

THONISSEN (J.J.). L'organisation judiciaire, le droit pénal et la procédure pénale de la loi salique précédés d'une étude sur toutes les classes de la population mentionnées dans le texte de cette loi. Brussel, 1881.

VALVEKENS (P.E.). De inquisitie in de Nederlanden der zestiende eeuw. Brussel-Amsterdam, 1949.

VAN ACKER (G.). Placita generalia en soevereine waarheden in Vlaanderen. In : Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, N.R., III (1948), p. 142-164.

VAN CAENEGEM (R.C.). Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw. (Verhand. Kon. Vl. Acad. voor wetensch., lett. en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Nr. 19). Brussel, 1954.

VAN CAENEGEM (R.C.). Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw. (Verhand. Kon. Vl. Akad. voor wet., letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Nr. 24). Brussel, 1956.

VAN CAENEGEM (R.C.). De rationalisatie van het bewijsrecht in het crimineel proces in Vlaanderen in de XIIe eeuw. In : Handelingen van het twintigste Vlaams Philologencongres 7-9 april 1953, z.pl., z.d., p. 47-53.

VAN CAENEGEM (R.C.). Boekenrecht en gewoonterecht. Het romeinse recht in de Zuidelijke Nederlanden op het einde der middeleeuwen. In : Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap, LXXX (1966), p. 12-37.

- VAN CAENEGEM (R.C.). La preuve dans l'ancien droit belge des origines à la fin du XVIIIe siècle. In : R.S.J.B., XVII (1965), p. 375-430.
- VAN CAENEGEM (R.C.). History of European civil procedure. (International encyclopedia of comparative law. XVI, 2.) Tübingen-Den Haag-Parijs-New York, 1973.
- VAN CAENEGEM (R.C.). Kanttekeningen bij een periodiseringsprobleem : de evolutie van het burgerlijk procesrecht. In : Recht in Beweging. Opstellen aangeboden aan R. Victor, II, 1973, p. 1075-1085.
- VAN CAENEGEM (R.C.). Coutumes et législation en Flandre aux XIe et XIIe siècles. In : Les libertés urbaines et rurales du XIe au XIVe siècle. Vrijheden in de stad en op het platteland van de XIe tot de XIVe eeuw. Internationaal colloquium Spa 5-8/IX/1966. Handelingen Pro civitate. Historische uitgaven in-8°, nr. 19, z.pl., 1968, p. 245-279.
- VAN CAENEGEM (R.C.). L'histoire du droit et la chronologie. Réflexions sur la formation du "Common law" et la procédure romano-canonique. In : Etudes J. Le Bras, Parijs, 1965, p. 1459-1465.
- VAN COETSEM (G.E.). Du droit pénal au XIIIe siècle dans l'ancien duché de Brabant. Gent, 1857.
- VAN DEN ABEELE (A.). Geschiedenis der stad Deinze. Gent, 1865.
- VANDENBERGHE (M.). De bestuurlijke inrichting van de stad Kortrijk tijdens het Oostenrijks bewind (1740-1789). Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1968.
- VAN DER LINDEN (H.). Histoire de la constitution de la ville de Louvain au moyen âge. Gent, 1892.
- VANDERLINDEN (J.). Essai sur la structure des textes coutumiers en Flandre aux XVIe et XVIIe siècles. In : T.V.R.G., XXVI (1958), p. 269-293.
- VAN DER MADE (R.). Analyse des jugements du XVIe siècle de la Cour de Marchienne. In : B.A.L.O., XVIII (1956-1958), p. 75-99.
- VAN DER MADE (R.). La prostitution dans l'ancien droit belge. In : Revue de droit pénal et de criminologie, XXIX (1949), p. 763-773.

- VAN DER MADE (R.). L'influence de l'ivresse sur la culpabilité (XVIe-XVIIe siècles). In : T.V.R.G., XX (1952), p. 64-88.
- VAN DER MADE (R.). La jurisprudence pénale de l'officialité liégeoise aux XVIIe et XVIIIe siècles. In : Annuaire d'histoire liégeoise, V (1955), p. 575-639.
- VANDEWAL (C.). Enkele losse nota's omtrent een heerlijkheid van Sint-Pieter van Gent te Desselgem. In : H.G.O.K.K., N.R., XL (1973), p. 323-328.
- VAN DORPE (B.). De abdij van Groeninge. In : H.G.O.K.K., N.R., XXV (1951-1952), p. 1-106.
- VAN HEIJNSBERGEN (P.). De pijnbank in de Nederlanden. Groningen, 1925.
- VAN HEIJNSBERGEN (P.). Het inquisitoire proces. Groningen, 1927.
- VAN HEIJNSBERGEN (P.). Bijdrage tot de geschiedenis van het bewijsrecht. In : Tijdschrift voor Strafrecht, XXV (1925), p. 229-263.
- VANHEMELRIJCK (F.). De criminaliteit in de ammanie van Brussel van de late middeleeuwen tot het einde van het ancien régime (1404-1789). 2 delen. Onuitgeg. doctoraatsproefschrift R.U. Gent, 1968.
- VANHEMELRIJCK (F.). De studie van de criminaliteit in het ancien régime. Stand van het onderzoek en metode. In : Bijdragen tot de geschiedenis, LVI (1973), p. 209-242.
- VANHEMELRIJCK (F.). De bestraffing en de frekwentie van de hekserij. In : B.T.F.G., XLIX (1971), p. 502-511.
- VAN HILLE (W.). Een woord over den oorsprong en de ontwikkeling van het openbaar ministerie in Vlaanderen. Rechtskundig weekblad, VI (1937), kol. 1105-1125 en 1169-1178.
- VAN HOLK (L.E.). L'origine et l'autorité des recueils de jurisprudence aux Pays-Bas. In : Netherlands reports tot the VIIIth international congress of comparative law. Pescara, 1970, Section I, A. Brussel, z.d.
- VAN HOUTTE (J.). De voogdij over minderjarigen in het oud-Belgisch recht. Gent, 1930.

- VAN HOVE (A.). De jurisdictionis litibus in dioecesi Leodiensi Ehrardo a Marcka episcopo 1506-1536. Etudé sur les conflits de juridiction dans le diocèse de Liège à l'époque d'Erard de La Marck. Leuven, 1900.
- VAN ITERSON (W.). Willig decreet in Holland en Utrecht. Haarlem, 1939.
- VAN KUYK (J.). Rechtsingang en verstek in de middeleeuwsch-stedelijke procedure in verband met het recht der republiek. 's-Gravenhage, 1910.
- VAN KUYK (J.). Historische beschouwingen over het antwoord van den gedaagde. Leiden, 1908.
- VAN KUYK (J.). Grens- en bezitsverhoudingen op het platteland. Bijdragen tot de geschiedenis der eigenrichting. In : T.V.R.G., III (1922), p. 41-60.
- VAN MOLLE (F.). Koperen koppen en vuisten in het oude Vlaamse strafrecht. In : Artium minorum folia Lovaniensia, XV (1974), p. 141-166.
- VAN NIEUWENHUYSE (D.). De Weeskamer van Kortrijk 1402-1497. Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1972.
- VAN OVERBEKE (G.). De bestuursinstellingen van de kasselrij Kortrijk onder de regering van Jozef II (1780-1789). Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1966.
- VAN ROMPAEY (J.). Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode. (Verhandelingen Kon. Vl. Acad. voor wet., lett. en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Jrg. XXIX. Nr. 62). Brussel, 1967.
- VAN ROMPAEY (J.). Het compositierecht in Vlaanderen van de veertiende tot de achttiende eeuw. In : T.V.R.G., XXIX (1961), p. 43-79.
- VAN ROMPAEY (J.). De heerlijkheid als heem van onze voorouders. In : Ons Heem, XXIX (1975), p. 125-135.
- VAN ROMPAEY (J.). De Grote Raad van de hertogen van Boergondië en het Parlement van Mechelen. (Verhand. Vl. kon. akad. voor wet., lett. en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Jrg. XXXV. Nr. 73). Brussel, 1973.
- VAN WERVEKE (H.). La banlieu primitive des villes flamandes. In : Etudes d'histoire dédiées à la mémoire de H. Pirenne par ses anciens élèves, Brussel, 1937, p. 389-401.

- VERBEEMEN (J.). De buitenpoorterie in de Nederlanden. In : Bijdragen tot de geschiedenis der Nederlanden, XII (1957-1958), p. 81-99 en 191-217.
- VERBEEMEN (J.). West-Vlaamse poortersboeken. In : Hand. van het XXXVe congres van het verbond der geschied. en oudheidk. kringen van België te Kortrijk 26-30 juli 1953, III, p. 204-219 en 225-246.
- VERDAM (J.) en EBBINGE WUBBEN (CH.). Middelnerlandsch handwoordenboek. Den Haag, 1932.
- VERHAEGEN (H.). Enkele juridische aspecten in verband met de instellingen in de stad Herentals gedurende de middeleeuwen en het ancien régime. In : Standen en Landen, LXII (1973), p. 103-147.
- VERHEYDEN (A.L.E.). Geschiedenis der doopsgezinden in de Zuidelijke Nederlanden in de XVIe eeuw. (Verhand. Kon. Vl. acad. wet., lett., en schone kunsten van België. Klasse der letteren. Nr. 36). Brussel, 1959.
- VERLEYEN (F.). De schepenbank te Mechelen en haar burgerlijke rechtspraktijk (1247-1356). Onuitgeg. licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1964.
- VERMOELEN (J.). Verhandeling over het dorp en de hoofdbank van Sant-hoven. Hoboken, 1936.
- VERTESSEN (J.). Over burgerlijke rechtspleging in het oude Diest. In : Jaarboek van de Diestschen Kunstkring, VIII (1936), p. 70-75.
- VERWIJS (E.) en VERDAM (J.). Middelnerlandsch woordenboek. 11 delen. 's-Gravenhage, 1885-1929.
- VIANE (A.). De bedevaart naar O.L.-Vrouw van Halle. In : Biekorf, XXXIV (1928), p. 151.
- VIANE (A.). Vonnis voor landloperij. In : Biekorf, XXXIV (1928), p. 264.
- VIANE (A.). Overval van vrijbuiters in Wakken. Nieuwjaarsdag 1591. In : Biekorf, LXVIII (1967), p. 52-54.
- VIANE (A.). De Kortrijkse wetheeren en de Groote Pragmatieke. In : Biekorf, XXXV (1929), p. 303-305.

- VIANE (A.). Een minderjarige schelm voor 't gerecht in 1582. In : Biekorf, XXXV (1929), p. 347.
- VIANE (A.). Van de draaiende zeef. In : Biekorf, XXXVI (1930), p. 280-282.
- VIANE (A.). Een boetereis naar Keulen wegens een ongeoorloofde begrafenis. In : Biekorf, XXXVI (1930), p. 215-216.
- VIANE (A.). Een vonnis te Kortrijk in 1575. In : Biekorf, XL (1934), p. 285-286.
- VIANE (A.). De vrijbuiters van Sluis in de kastelenij van Kortrijk 1585-1586. In : H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 277-291.
- VIANE (A.). Strafbedevaarten in de rechtspraak van het Onze-Lieve-Vrouw kapittel te Kortrijk. In : A.S.E.B., LXXX (1937), p. 129-136.
- VIANE (A.). Gipten te Moen (1553). In : Biekorf, LIII (1954), p. 134-135.
- VIANE (A.). Gerecht van desperatie te Kuurne (1555). In : Biekorf, LVII, 1956, p. 252-253.
- VIANE (A.). De stadsbeul van Kortrijk. Een laatkomer onder de beulen van Vlaanderen. In : Biekorf, LXVIII (1967), p. 65-74.
- VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK (M.). De officialiteit in het bisdom Doornik tijdens de XIIIe eeuw. Onuitgeg. doctoraatsproefschrift R.U. Gent, 1974.
- VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK (M.). De officialiteit in het bisdom Doornik tijdens de XIIIe eeuw. Bronnen voor de religieuze geschiedenis van België. Middeleeuwen en moderne tijden. In : Bibliothèque de la revue d'histoire ecclésiastique, XLVII (1968), p. 181-186.
- VLEESCHOUWERS (C.) en VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK (M.). Regesten der cartularia van het bisdom Doornik (Rijksarchief Doornik, cartularia 68-75). In : Archief- en bibliotheekwezen in België, XLIII (1972), p. 655-709 en XLIV (1973), p. 170-220.
- VLIETINCK (E.). Het raadplegend of prejudicieel beroep in ons oud recht. In : Rechtskundig tijdschrift, XXV (1931), p. 11-21.
- WALTHER (A.). Die burgundischen Zentralbehörden unter Maximilian I und Karl V. Leipzig, 1909.

WARLOP (E.). Het Rijksarchief te Kortrijk. Fondsen en verzamelingen.
In : Vlaamse stam, I (1965), p. 278-289.

WARLOP (E.). De vorming van de grote schepenbank van het Brugse Vrije
(11e-13e eeuw). In : Standen en Landen, XLIV (1968), p. 1-29.

WARNKONIG (L.A.). Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum
Jahr 1305. 3 delen. Anast. herdruk van de uitgave Tübingen,
1835-1839. Wiesbaden, 1967.

WECKX (R.). De Diestsche schepenen. Stedelijke verhoudingen te
Diest in de XIIIe en XIVe eeuw. Onuitgeg. licentiaatsverhande-
lingen K.U. Leuven, 1967.

YANS (M.). Les échevins et les maires de Huy-Grande. Biographies
des échevins et des maires de Huy. Luik, 1952.

ZELLER (G.). Les institutions de la France au XVIe siècle. Parijs,
1948.

DEEL I

BRONNENSTUDIE

HOOFDSTUK I

NORMATIEVE BRONNENTITEL I. VORSTELIJKE KEUREN EN DE VERORDENINGEN VAN HET CENTRAAL
GEZAG

In de rangorde van de rechtsbronnen staan de vorstelijke keuren en verordeningen bovenaan. De rechtsregels welke zij inhielden konden in principe alleen door een nieuwe vorstelijke verordening teniet gedaan worden.

De vorstelijke keuren, welke tijdens de middeleeuwen door de graven van Vlaanderen werden verleend hadden tijdens de 16de en 17de eeuw, hun belang als rechtsbron niet verloren. De rechterlijke organisatie, de bevoegdheid en de procedure welke in deze keuren geregeld werd, is soms tot het einde van het ancien regime blijven bestaan. Bepalingen met dezelfde inhoud werden overgenomen in nieuwe keuren of verordeningen en werden aldus bekrachtigd. De belangrijkste keure voor de stad Kortrijk was deze van 4 juli 1324 verleend door Lodewijk van Nevers (1). Samen met de Concessie caroline van 1540 (2) vormde zij de basis van de belangrijke bevoegdheden welke de Kortrijkse schepenen en gerechtsofficieren in de middeleeuwen en de moderne tijden hebben gehad in geheel de kasselrij Kortrijk.

De stad Menen kreeg op 24 augustus 1399 een grafelijke keure waarin de benoeming van de stadsschepenen werd geregeld (3). Deze benoemingswijze, welke bestond uit een trapsgewijze verkiezing van de

(1) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 151-164. Deze keure werd in de loop van de 14de en 15de eeuw aangevuld of gewijzigd door een aantal vorstelijke verordeningen o.a. Verordening van februari 1386, Ibidem, p. 195-197 ; Verordening van januari 1423, Ibidem, f. 232-235 ; Verordening van december 1429, Ibidem, f. 241-243.

(2) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 389-390.

(3) Verzam. Verord., 1ste reeks, II, p. 355-58.

schepenen, is tot 1577 blijven bestaan (4). De keuren van augustus 1463 (5) en 27 augustus 1495 (6) waren de basisteksten van de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid van de schepenbank van Menen tijdens de 16de eeuw.

De stad Deinze zou reeds vóór 1381 een privilege van de graaf bekomen hebben waarin het bestuur en de rechterlijke organisatie van de stad geregeld werd ; door oorlogsgeweld zou deze keure in 1381 verloren gegaan zijn (7). Niettegenstaande herhaaldelijk aandringen van de schepenen van Deinze kregen zij in de loop van de 14de en 15de eeuw geen nieuwe keuren waarin het bestuur, de rechterlijke organisatie en de voorrechten van de stad in detail werden opgesomd. Van Filips de Stoute, Jan zonder Vrees en Maximiliaan van Oostenrijk bekwamen ze respectievelijk op 9 juni 1389 (8), 27 juni 1405 (9) en 1482 (10) in algemene bewoordingen een bekrachtiging van de goede voorrechten, costumen, gewoonten en vrijheden, die de stad altijd bezeten had, zonder de minste aanduiding te geven over wat die voorrechten behelsden. Een verslag van een grafelijk ambtenaar uit het laatste kwart van de 13de eeuw dat handelt over de voorrechten en rechten de stad Deinze volgens de schepenen van Deinze bezat, heeft alleen historische waarde omwille van de pogingen die de magistraat van Deinze aanwendde om haar bevoegdheden uit te breiden (11).

Grafelijke keuren over de rechterlijke organisatie en bevoegdheid

-
- (4) ARA., RK., nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 13 ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, 138 en 148.
 - (5) SAM., Keure, nr. 6 ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84.
 - (6) SAM., Keure, nr. 13. Deze keure werd op 4 mei 1515 bekrachtigd door Karel V : SAM., Keure, nr. 9 en Verzam. verord., 2e reeks, I, p. 389-392. Zie eveneens de verordening van april 1545 waarin Karel V alle vroegere privileges van Menen bekrachtigde : SAM., Keure, nr. 25.
 - (7) A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 122-123 ; E.I. STRUBBE, Het oude recht van Deinze, in Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze, XVI (1949), p. 99.
 - (8) Verzam. verord., 1ste reeks, I, p. 326-27.
 - (9) A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 278-279.
 - (10) Ibidem, p. 20.
 - (11) E.I. STRUBBE, Het oude recht van Deinze, p. 101-105.

in de steden Tielst en Harelbeke zijn niet bewaard gebleven (12). Het kan ook zijn dat deze steden nooit een privilege verkregen hebben waarin de rechterlijke organisatie, de bevoegdheid en de procedure in deze steden geregeld werd. Tijdens processen vanaf de 14de eeuw riepen deze steden nimmer een bepaalde oorkonde in om hun rechten te bewijzen ; ze steunden alleen op een onheuglijke traditie (13).

De vorstelijke verordeningen, die tijdens de 15de en het begin van de 16de eeuw eerder sporadisch waren, namen vanaf de regering van Karel V toe in omvang. In naam van de vorstvaardigden bepaalde vorstelijke raden zoals de Geheime Raad en de Raad van Vlaanderen eveneens verordeningen uit. Deze verordeningen van het centraal gezag regelden voornamelijk publiekrechtelijke materies. Als zodanig waren ze voor deze studie interessant voor de bepalingen die ze bevatten over de rechterlijke organisatie, het strafrecht en het strafprocesrecht. Het privaatrecht daarentegen kwam er veel minder aan bod ; slechts sporadisch bevatten deze verordeningen hieromtrent bepalingen.

Tussen de verordeningen van het centraal gezag van de 16de en de 17de eeuw welke van belang waren voor deze studie kan men naargelang het toepassingsgebied een onderscheid maken tussen algemene en bijzondere verordeningen. De algemene verordeningen waren van toepassing in geheel het graafschap Vlaanderen of zelfs in geheel de Nederlanden. Ze waren het resultaat, ofwel van een bepaalde

-
- (12) - Over de oudste privileges van Tielst : CARTON, Analectes Thiletois, in A.S.E.B., III (1845), p. 206 ; Verzam. verord., 1ste reeks, I, p. 126-128 en 378-379 ; SAT., nr. 59 en 60.
 - Het oudst bewaarde privilege van Harelbeke is dit van mei 1265, dat werd overgenomen en bekrachtigd door Karel V op 24 mei 1549 : Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 521-22.
- (13) Zie bv. voor Tielst : Vonnis Lodewijk van Male 27 oktober 1369, SAT., nr. 59, f. 2v° ; Gent 24 maart 1414, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 201-203v° ; voor Harelbeke : Vonnis Harelbeke 10 februari 1521, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 24v° ; Gent 11 oktober 1415, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 156-157 ; Gent 4 juni 1522, Ibidem, f. 182-184v°.

politieke lijn welke het centrale gezag overal wenste door te drijven (bv. de talrijke verordeningen op de ketterij), ofwel van pogingen om meer eenheid en systeem in het rechtsbestel te brengen (bv. de verordeningen van 5 en 9 juli 1570 voor het strafrecht en het strafprocesrecht, het eeuwig edict van 12 juli 1611 voor het privaatrecht) (14). Bij het uitoefenen van de rechtspraak dienden de rechtbanken, die bevoegd waren in de kasselrij Kortrijk, met deze verordeningen rekening te houden (15). Deze algemene verordeningen werden gepubliceerd in de Placcaertboucken van Vlaanderen en de Verzameling van verordeningen uitgegeven door de Koninklijke commissie voor de oude wetten en verordeningen. De bijzondere verordeningen regelden specifieke problemen in verband met de kasselrij Kortrijk. Dergelijke verordeningen bevatten zeer belangrijke bepalingen over de rechterlijke organisatie, de bevoegdheid en de procedure van verscheidene rechtbanken en gerechtsofficieren in de kasselrij. Deze verordeningen werden dikwijls uitgevaardigd op verzoek van de betrokkenen of een deel van hen ; soms werden hun voorstellen letterlijk in een verordening opgenomen. Op deze wijze kregen rechtsregelingen, die aan de basis waren uitgewerkt, rechtskracht als eersterangsbron waartegen niemand, behalve

(14) Zie hiervoor J. GILISSEN, Efforts d'unification du droit coutumier belge aux XVIe et XVIIe siècles, in Mélanges Georges Smets, Brussel, 1952, p. 295-317.

(15) - Bv. : in de vonnissen over de landloperij en de ketterij wizen de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk er herhaaldelijk op dat de straffen die ze oplegden bepaald waren door vorstelijke verordeningen. Bv. : Vonnis Kortrijk 26 februari 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 138v°-139v° ; Vonnis Kortrijk 13 mei 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 112v° ; Vonnis Harelbeke 21 februari 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 15. Meestal verwees men niet naar een specifieke vorstelijke verordening doch naar de placcaerten van de vorst in het algemeen.

- Op 8 april 1578 verschijnt de hoogbaljuw van Harelbeke voor de schepenen van Harelbeke en "exhibeert den boucke van den placcaerten by welcken dat verboden staet binnen den tyde van der hoochmessen elcken verboden es te dryncken in de tavernen" : RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 183 ; Zie eveneens : Vonnis Harelbeke 2 november 1605, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 101 en 123 ; Vonnis Moeskroen 2 maart 1599, RAD, Scab. I, nr 46, Moeskroen R 1590-1603, f. 139.

de vorst, zich nog kon verzetten (16),

Voor de organisatie, de bevoegdheid, het rechtsgebied en de procedure van de Kortrijkse schepenbank zijn verscheidene verordeningen van belang : de verordeningen van 14 augustus 1517 en 4 januari 1518 betreffende het dagvaarden van delinkwenten in de kasselrij ; de verordening van 31 maart 1531 betreffende het houden van een jaarlijkse vrije markt te Kortrijk ; de Concessie caroline van 4 november 1540 en de Concessie caroline van 1545, die de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen in de stad en de kasselrij Kortrijk bepaalden ; de verordening van 25 april 1545 die de Kortrijkse schepenen de bevoegdheid verleende om kennis te nemen van ketterij ; de verordening van 27 juni 1546 die een reglement voor de griffiers van de Kortrijkse schepenbank inhield ; de interpretatieve verordening van 28 november 1547 die de bevoegdheden van de Kortrijkse gerechts-officiëren en schepenen nader omschreef ; de verordening van 21 januari 1550 die de procedure voor de camere en de vierschare - de twee onderafdelingen van de Kortrijkse schepenbank - vastlegde ; de verordeningen van 26 oktober 1550 en 12 april 1565 betreffende de voogdij over minderjarigen ; de verordening van 15 december 1564 waardoor de Kortrijkse schepenen de bevoegdheid kregen om kennis te nemen van de nalatigheden van de schout en de onderbaljuw bij de tenuitvoerlegging van vonnissen ; de verordening van 31 mei 1566 over de benoeming van de Kortrijkse schepenen ; de verordening van 7 juni 1575 betreffende de wezerij te Kortrijk ; de verordening van 4 februari 1581 waarbij het verboden werd schuldenaars die zich naar de wekelijkse markt te Kortrijk begaven aan te houden ; de brief van februari 1581 waarin Filips II aan de stad vergiffenis schonk voor de opstand tegen hem ; de verordening van 5 april 1581 waarin Filips II, wegens de aanhoudende troebelen in de kasselrij aan alle plaatselijke gerechtsofficiëren in de kasselrij de bevoegdheid gaf om gerechtsakten van de Kortrijkse schepenen te betekenen ; de brief van Filips II van 5 april 1581 waarin Filips II voorlopig de bevoegdheid gaf aan de Kortrijkse schepenen om kennis te nemen van alle geschillen waarbij inwoners van geheel de kasselrij betrokken waren; de brief van de aartshertogen van 6 septem-

(16) Zie bv. : de stadskeure Kortrijk van 22 september 1580 (RAK.SA. OA., nr. 1998, f. 22) werd op 5 april 1581 opgenomen in een vorstelijke verordening (TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 553-561).

ber 1613 waarbij het aan de Kortrijkse schepenen verboden werd keuren uit te vaardigen zonder de medewerking van de Kortrijkse hoogbaljuw ; de verordeningen van de Geheime Raad van 14 oktober 1616 en 16 juli 1617 waarbij het verboden werd aan de magistraten in de kasselrij Kortrijkse gerechtsofficieren, die aldaar hun ambt uitoefenden, aan te houden ; de verordening van 20 februari 1623 waarbij bepaald werd dat men poorter van Kortrijk moest zijn om bepaalde ambten te Kortrijk uit te oefenen (17).

Belangrijk voor de bevoegdheid en de rechterlijke organisatie te Menen zijn de verordening van 4 mei 1515, welke de keure van 17 augustus 1495, waarbij de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid te Menen geregeld werd, bekrachtigde (18), en de verordeningen van 28 november 1528 (19) en 4 mei 1540 (20), die de schepenen van Menen bevoegd verklaarden voor alle overtredingen van keuren die ze uitvaardigden. In de maand april 1545 bekrachtigde Karel V alle privileges welke door zijn voorgangers aan de stad verleend werden (21).

Voor de overige steden in de kasselrij vonden we geen bijzondere verordeningen. Voor de heerlijkheden in de kasselrij Kortrijk was de verordening van 28 november 1582 van belang. Hierbij werd voorlopig aan alle heerlijke rechtbanken van de kasselrij Kortrijk de toelating

(17) - Deze verordeningen werden uitgegeven in de Verzameling van verordeningen van de K.C.O.W.V., en in Coutume de la ville et de la châteltenie de Courtrai, uitg. TH. de LIMBURG-STIRUM, Brussel, 1905. Verscheidene van deze verordeningen werden uitgegeven in de Placcaertboucken van Vlaenderen.

- De verordeningen, die op de stad Kortrijk betrekking hadden, werden op bevel van de stadsmagistraat reeds vanaf de 16de eeuw overgeschreven in een cartularium. Het oudste cartularium dateert uit de 16de eeuw. Het draagt als titel : Parkemeynen privilegiebouck (RAK.SA.OA., nr. 1990). In de loop van de 17de eeuw werd een tweede cartularium aangelegd met als titel : Papieren privilegiebouck (RAK.SA.OA., nr. 1992). In deze cartularia staan verscheidene afschriften van originelen welke verloren gegaan zijn. Voor een systematisch overzicht : cfr. RAK. SA.OA., nr. 76.

(18) SAM., Keure, nr. 13.

(19) Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 513.

(20) Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 195-196.

(21) SAM., Keure, nr. 25.

gegeven om in het kasselrijhuis te Kortrijk zitting te houden. Wanneer nu tijdens een zitting van één van deze heerlijke rechtbanken bleek dat de heerlijke gerechtsofficier of een aantal wethouders afwezig waren, dan kon de amman van de kasselrij de afwezige gerechtsofficier, en de hoochpointers en vryschepenen de afwezige wethouders, vervangen om een geldig vonnis te wijzen (22). Van deze mogelijkheid werd door de heerlijke rechtbanken tot 1586 gebruik gemaakt (23).

Voor de bevoegdheid van de hoochpointers en vryschepenen zijn, behalve de hogergenoemde verordening van 28 november 1582, de verordeningen van 5 mei 1556, 6 juli 1617 en augustus 1620 van belang. De verordening van 5 mei 1556 (24) en augustus 1620 (25) bekrachtigden uitdrukkelijk de bevoegdheid van de hoochpointers en vryschepenen om kennis te nemen van alle geschillen in verband met de pointinghen en zettin-ghen die in de kasselrij Kortrijk opgelegd werden. De verordening van 6 juli 1617 bepaalde dat de hoochpointers en vryschepenen voortaan bevoegd waren om kennis te nemen van het purgeren of zuiveren van de onroerende goederen die in de kasselrij Kortrijk gelegen waren (26).

TITEL II. STEDELIJKE EN HEERLIJKE KEUREN

De schepenen van Kortrijk, Harelbeke, Tielt en Menen hadden het recht om in samenwerking met de hoogbaljuw keuren uit te vaardigen welke van toepassing waren in hun rechtsgebied (27). Ze

(22) RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 2-3v° ; RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 7v°-8v°.

(23) RAK., Fonds Colens, nr. 454.

(24) Verzam. verord., 2de reeks, VII, p. 84.

(25) RAK., Oorkonden met blauw nummer, nr. 209.

(26) RAK., Fonds Colens, nr. 223, f. 1.

(27) - Vorstelijke keure van 8 mei 1403, Verzam. verord., 1ste reeks, II, p. 623.
 - Kortrijk : Concessie caroline (1540), art. 19 ; Concessie caroline (1545), art. 19 ; Brief van Filips II van februari 1581, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 551 ; Brief van de aartshertogen van 6 september 1613, Ibidem, p. 571.

maakten van dit recht meestal gebruik om de openbare orde en veiligheid, de handel en de nijverheid binnen hun stad te regelen. Bepalingen van privaatrecht werden slechts bij uitzondering in dergelijke keuren opgenomen.

In het kader van deze studie waren deze stedelijke keuren belangrijk voor verschillende zaken. Vooreerst waren ze, omwille van de talrijke strafbepalingen welke ze bevatten, een belangrijke bron voor het materieel strafrecht dat door de stedelijke rechtbanken werd toegepast ; voor het toegepaste privaatrecht waren deze keuren van geringer belang (28). Vervolgens houden deze keuren soms belangrijke bepalingen in omtrent de bevoegdheid (29) en de procedure (30) van de stedelijke rechtbanken of een onderverdeling ervan. Tenslotte bepaalden de schepenen en de hoogbaljuws bij wijze van dergelijke keuren de interne werking van de schepenbank (31)

.../...

- Menen : Vorstelijke keure van augustus 1463, SAM., Keure, nr. 6 ; Vorstelijke keure van 17 augustus 1495, SAM., Keure, nr. 9 ; Bekrachtiging van dit privilege op 4 mei 1515, Verzam. verord., 2de reeks, I, p. 389-92.

- (28) Zie echter bv. : Stadskeure Kortrijk van 15 maart 1538, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 71v° : woekerverbod bij geldleningen ; Stadskeure Kortrijk van 15 februari 1530, Ibidem, f. 50v° : verbod geld te lenen aan minderjarigen op straffe van nietigheid.
- (29) Bv. : Stadskeure Harelbeke van 7 november 1559, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 53v° : verbod medepoorters van Harelbeke elders dan voor de schepenbank van paeysierers van Harelbeke te dagvaarden.
- (30) Bv. : Stadskeure Kortrijk van 1 september 1550, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 506-508 : regeling van het indienen van rekwesten civiel ; Stadskeure Kortrijk van 26 september 1550, Ibidem, p. 508-509 : keure op het ondertekenen van de inventarissen ; ARA., RK., nr. 33.976, SRD 1542-1543, f. 21 : "Up den 24 in spurkele 1561 zo waeren up scepenkamer ghepubliceert zeker nieuwe statuten, keuren ende ordonnantien der cameran van de justicie toucherende door heer ende wet ter expedie van justicie ende comoditeyt van partien ghemaect ende ghestelt ...". We vonden dit reglement niet terug.
- (31) Bv. : Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14 : huishoudelijk reglement voor de schepenen, pensionarissen en griffiers van Kortrijk ; Stadskeure Kortrijk van 13 juni 1572, ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 87v°-88 : idem.

of de uitoefeningswijze van de laagste gerechtelijke ambten (32). Tot nogtoe werd slechts een klein aantal van deze stadskeuren uitgegeven (33). Voor het overgrote deel is dit niet het geval. Men kan ze terugvinden in de keurboeken (34), of andere registers van de schepenen (35) welke in het archief bewaard worden.

De heerlijkheden hadden eveneens het recht om keuren uit te vaardigen. Slechts een klein aantal dergelijke keuren is bewaard gebleven (36). Deze heerlijke keuren bevatten zoals de stedelijke keuren meestal bepalingen in verband met de openbare orde, de veiligheid en de handel in de heerlijkheid. Bepalingen van privaatrecht zijn uitzonderlijk (37).

-
- (32) Bv. : Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14 : statuut van de stedecnepen ; Stadskeure Kortrijk van 2 januari 1550, Ibidem, f. 17 : statuut van de stadssergeanten ; Stadskeure Kortrijk van 24 juni 1542, Ibidem, f. 146-148 : statuut van de prysers van Kortrijk.
- (33) - Voor Kortrijk : TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., passim ; E.I. STRUBBE, Keuren en voorgeboden uit de vijftiende eeuw te Kortrijk, in H.G.O.K.K., N.R., XI (1932), p. 196-222.
 - Voor Tielt : J. VAN RUYMBEKE, Keures et ordonnances de la ville de Thielt en 1415, in A.S.E.B., 2de reeks, V (1881-82), p. 43-58.
 - Voor Deinze : E.I. STRUBBE, Het oude recht van Deinze, p. 130-144 ; A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 287-289.
 - Voor Harelbeke : F. VAN DE PUTTE, Règlement de police d'Haerlebeke du XIVE siècle, in Annales de la soc. ém. pour l'étude de l'hist. et des antiquités de la Flandre, 2de reeks II (1844), p. 64-76.
- (34) Bv. : te Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 1994 : Bouck van der keuren (1515-1580) ; nr. 1995 : Cleenen Cuerbouck (1580-1617) ; nr. 1991 : Register van politique ordonnancien (1553-1640).
- (35) De keuren van Harelbeke zijn opgenomen in de registers waarin eveneens de procedure en de vonnissen van de Harelbeekse schepenen werden opgetekend. Zie bv. : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 14v°, 53v° ; nr. 12, f. 106v°, 194v°, 220, 230v° - 231, 238v°. Andere keuren vindt men in : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, 13, 14, 15, 16.
- (36) Bv. : Keure van de schepenen van Moorsele en Gracht van mei 1610, RAK., Scab. II. Annex, nr. 44, f. 25 ; De keuren van Zwevezele (eerste helft 16de eeuw), uitg. V. ARICKX, in Biekorf LXXV (1974), 219-223.
- (37) De keuren van Zwevezele bevatten eveneens bepalingen in verband met de voogdij over minderjarigen. Ibidem, art. 40-42.

TITEL III. COSTUMIERE RECHT

De costumen van de stad en de kasselrij Kortrijk werden omstreeks 1546-1550 opgetekend, in december 1557 gehomologeerd en gedecreteerd op 25 maart 1558 (38). Als basis voor de tekst van deze costumen nam het centraal gezag de ontwerpcostumen ingediend door de stad Kortrijk (39). Met de ontwerpcostumen ingediend door de stad en het leenhof Harelbeke, de stad en het leenhof Tielt, de stad en het leenhof Deinze, de stad Menen, het leenhof Menen, de stad en het leenhof Wervik, de heerlijkheid Moeskroen en het leenhof van Kortrijk werd geen rekening gehouden (40).

De gehomologeerde costumen van de stad en de kasselrij Kortrijk bevatten twee artikelen over de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid in de stad Kortrijk. Artikel een van de eerste rubriek bepaalde dat voor wat de Kortrijkse schepenen en gerechts-officiëren betreft de vroegere toestand, zoals deze werd geregeld in een aantal vorstelijke verordeningen, behouden bleef. Artikel twee van dezelfde rubriek bepaalde dat te Kortrijk zeven paeysierers kennis zouden nemen van alle schuldvorderingen onder de tien ponden parisis. Omtrent de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid in de vier andere steden (Menen, Tielt, Harelbeke en Deinze) in de talrijke heerlijkheden in de kasselrij daarentegen, werd er niets bepaald.

Voor de rest bevatten deze gehomologeerde costumen privaatrechtelijke bepalingen, waarvan vooral de bepalingen in verband met het burgerlijk procesrecht interessant waren voor deze studie : de tenuitvoerlegging van vonnissen (Rubr. I, 3-5), het uitbrengen en betekenen van clachten, pandinghen en arresten (Rubr. III, 1-16),

(38) Het origineel wordt bewaard te Kortrijk : RAK.SA.OA., Stads-charter, nr. 489.

(39) E.I. STRUBBE, L'homologation du cahier primitif de la coutume de Courtrai, in B.A.L.O., XIII (1929-1933), p. 362-363.

(40) Aan deze verschillende steden en leenhoven werd gevraagd ontwerpcostumen op te maken : Brief van Maria van Hongarije 4 juli 1550, in B.A.L.O., I (1848), p. 162-164.

de oproeping in vrijwaring (Rubr. IV, 1-5), de tegeneis en het namptissement (Rubr. V, 1-4), het inroepen van naerhede (Rubr. IX, 1-8), het in purge roepen van een nalatenschap (Rubr. XV, 5-6). De gehomologeerde costumen van de stad en de kasselrij Kortrijk werden verscheidene malen uitgegeven (41). Een moderne uitgave werd verzorgd door TH. de LIMBURG-STIRUM in de reeks van de koninklijke commissie voor de oude wetten en verordeningen (42).

In de 18de eeuw maakte P.F. Deleporte, pensionaris te Menen, een commentaar op deze gehomologeerde costumen (43). Deze commentaar bevat weinig nieuws ; in feite is het niets anders dan een uitleg over bepaalde termen die in de tekst van de costumen voorkomen met verwijzingen naar andere bronnen waar deze termen eveneens voorkomen. Uit de rechtspraak van rechtbanken in de kasselrij blijkt dat de verschillende rechtbanken deze gehomologeerde costumen toepasten (44).

De ontwerpcostumen van de stad Kortrijk (45) bevatten, in

-
- (41) De eerste uitgave verscheen in 1558 bij H. van den Keere te Gent ; de tweede uitgave werd verzorgd door A. Van Ghemert te Kortrijk in 1576. Andere edities zijn deze van P. Bouvet (Kortrijk, 1626), M. Graet (Gent, 1664), L. Van den Hane (Gent, 1664, 1674, 1675, 1676 ; Antwerpen, 1674, 1676), P. de Goesin (Gent, 1772). Een Franse vertaling van deze editie werd verzorgd door Le Grand, (Kamerijk, 1716 en 1719) en CH. A. Bourdot de Richebourg (Parijs, 1724, I, p. 1029-1048).
- (42) Coutume de la ville et de la châteltenie de Courtrai, uitg. TH. de LIMBURG-STIRUM, in Recueil des anciennes coutumes de la Belgique. Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Gand XI, Brussel, 1905, p. 1-97. (Voortaan aangeduid met : Costumen van Kortrijk.)
- (43) P.F. DELEPORTE, Coutumes de la ville et châteltenie de Courtrai. Texti et commentarii., Bibliotheek K.C.O.W.V., nr. 1228.
- (44) Bv. : inroepen van deze costumen voor de schepenbank van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 14v° ; inroepen van deze costumen voor de schepenbank van de heerlijkheid Sint-Pieters te Desselgem : RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 121v°-122 en 192.
- (45) Costumen der stede ende casselrie van Curtericke met ooc vanden leenhove van de casteele, uitg. E.I. STRUBBE, in B.A.L.O., XIII (1929-1933), p. 369-455 (Voortaan aangeduid als Ontwerp-costumen Kortrijk).

tegenstelling met de uiteindelijk gehomologeerde costumen, een uitgebreid stuk over de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid in de stad Kortrijk. In de eerste rubriek werden vijfentwintig artikelen gewijd aan de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen en gerechtsofficieren ; in de derde rubriek werden vijf artikelen gewijd aan de letteren van verboden ; in de vierde rubriek werden vier artikelen gewijd aan de Kortrijkse paesiers ; in de vijfde rubriek werden drie artikelen gewijd aan het recht dat de Kortrijkse poorters hadden om renvoi aan te vragen, wanneer ze voor de Raad van Vlaanderen of rechtbanken in de kasselrij Kortrijk gedaagd werden ; in de zesde rubriek tenslotte werden zeventien artikelen gewijd aan het recht dat de Kortrijkse hoogbaljuw bezat om samen met de Kortrijkse schepenen waerheden te houden in geheel de kasselrij Kortrijk. Het feit dat al deze artikelen niet gehomologeerd werden, betekent nog niet dat ze niet van toepassing waren ; integendeel zoals we verder in de loop van deze studie zullen vaststellen betekenden ze soms een uitstekende samenvatting van de rechten en bevoegdheden van de Kortrijkse schepenen, paesiers en gerechtsofficieren. Alleen omwille van het feit dat het centrale gezag deze costumen wilde afkondigen voor geheel de kasselrij werden deze bepalingen van publiek recht, welke specifiek waren voor de stad Kortrijk, weggelaten (46).

In de ontwerpcostumen van Kortrijk vindt men eveneens een aantal procesrechtelijke bepalingen terug welke niet te vinden zijn in de gehomologeerde costumen : de procedure van de letteren van verboden (Rubr. III, art. 1-4), de procedure van de letteren requisitoire aan de souverain-baljuw van Vlaanderen (Rubr. III, art. 5), de procedure voor de Kortrijkse paesiers (Rubr. IV, art. 2), het renvoi (Rubr. V, art. 1-3), de procedure van de faictwaerheden (Rubr. VI, art. 2-17), de procedure voor de camere (Rubr. IX, 35), de lijfswang (Rubr. X, 1-4), verschillende bepalingen over de vrijwaring (Rubr. XVIII, art. 1-11), de cessie van goed (Rubr. XX, art. 1-13). De ontwerpcostumen werden uitgegeven door Professor E.I. Strubbe in de handelingen van de K.C.O.W.V. (47).

(46) E.I. STRUBBE, L'homologation du cahier primitif de la coutume de Courtrai, in B.A.L.O., XIII (1931), p. 347-67.

(47) Cfr. voetnoot (39).

Behalve de stad Kortrijk dienden het leenhof van Kortrijk (48), de stad en de roede van Tielt (49), de stad en het leenhof van Deinze (50), de stad en het leenhof van Harelbeke (51), de stad Menen (52), het leenhof van Menen (53), de stad en het leenhof van Wervik (54), de roede van Deinze (Machelen, Olsene, enz...) (55) en de heerlijkheid Moeskroen (56) ontwerpcostumen in bij het centraal gezag. Geen van deze ontwerpen werd ooit gehomologeerd. De ontwerpcostumen van Harelbeke, Menen en Wervik zijn in de loop

-
- (48) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 98-141 ; ARA., RK., 13.823, BRK 1548-1550, f. 29v°-30.
- (49) ARA., RK., nr. 38391, SRT 1547-1548, f. 57 : "Item betaelt voor 't stellen van de costume locale, daertoe gheroupen waeren de notabele van de stede ende oock van de prochien van de roede van Thielt achtervolghende den last skeysers ons gheduchten heeren.." en "Item betaelt den greffier deser stede voor de costume locale te stellen ende scryvene, die also overgheheven was in de handen van meester Claus Uutenhove commissaris daertoe gheordonneert midtsgaders een copie..."
- (50) Over het opstellen van de ontwerpcostumen zie : ARA., RK., nr. 33.978, SRD 1544-1546, f. 48 : "Item betaelt Jan de Meyere, procureur deser stede voor tstellen ende formeren van de costume locale deser stede ende huze ende hove van Doinze bij beschrijven van mijne heeren van den Rade in Vlaanderen ende last der Co. Mat."
- (51) Over het opstellen van de ontwerpcostumen van de roede van Harelbeke zie : ARA., RK., nr. 35.601, SRH 1545-1547, f. 22. Over het opstellen van een aparte costume locale voor de stad en het schependom van Harelbeke : Ibidem, f. 23. Zie eveneens Ibidem, f. 32, 32v°.
- (52) Uit een brief van Maria van Hongarije van 4 juli 1550 blijkt dat de stad Menen werd aangemaand een aparte costume op te stellen zie : B.A.L.O., I (1848), p. 162-164. Of deze costume ooit werd opgesteld is niet geweten.
- (53) Uit de in voetnoot 52 vermelde brief blijkt dat het leenhof van Menen werd aangemaand een aparte costume op te stellen. Of dit gebeurde is niet geweten.
- (54) De stad en het leenhof van Wervik werden aangemaand op 4 juli 1550 om costumen op te stellen (Brief vermeld in voetnoot 52). Het is niet geweten of dit gebeurde.
- (55) E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 220.
- (56) A. COULON, Histoire de Mouscron, I, p. 84-85. De tekst van deze korte costume is aldaar uitgegeven.

van de tijden verloren gegaan (57). De ontwerpcostumen van de stad en de roede van Tielt daarentegen zijn bewaard gebleven en uitgegeven door Professor E.I. Strubbe (58). In de eerste rubriek van deze ontwerpcostumen werd in twaalf artikelen de bevoegdheid van de schepenen, het leenhof en de gerechtsofficieren van Tielt behandeld. De achtste tot de vijftiende rubriek en de zeventiende en de achttiende rubriek behandelen de procedure voor de schepenbanken en leenhoven in de roede van Tielt.

De ontwerpcostumen van het leenhof en de stad Deinze werden uitgegeven door Professor E.M. Meijers in zijn werk over het Oost-Vlaamse erfrecht (59). In de eerste rubriek van deze ontwerpcostumen wordt in achttien artikelen de rechterlijke organisatie en de bevoegdheid van de schepenbank, het leenhof en de gerechtsofficieren van Deinze behandeld. Rubriek elf geeft in vierenveertig korte artikelen een overzicht van de procedure in de vierschare, één van de afdelingen van de schepenbank van Deinze, en bepaalt in het bijzonder de kosten welke deze procedure met zich meebracht.

De costumen van de roede van Deinze (Machelen, Olsene, enz...) werden apart opgetekend. Ze werden eveneens uitgegeven door E.M. Meijers in zijn werk over het Oost-Vlaamse erfrecht (60). De eerste rubriek van deze ontwerpcostumen bepaalt in tien artikelen de bevoegdheid van de verscheidene rechtbanken van de heerlijkheden in de roede van Deinze naargelang ze hoge, middelen of lage justitie bezaten. De negende rubriek bepaalt de kosten welke het uitwinnen van gronden, hypothecaire renten en andere dergelijke schulden met zich kon meebrengen.

-
- (57) L.A. COLINEZ, Rapport sur les documents coutumiers de la Flandre, in B.A.L.O., IV (1862), p. 214 ; E.I. STRUBBE, L'homologation du cahier primitif de la coutume de Courtrai, p. 362.
- (58) Costume locale binnen der stede ende roede van Tielt, uitg. E.I. STRUBBE, in H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 257-276.
- (59) E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht (Rechtshist. Instit. Leiden, Serie II, 7), p. 209-219. Zie eveneens E.I. STRUBBE, De homologatie der costumen van Deinze, in Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze, XV (1948), p. 9-28.
- (60) E.M. MEIJERS, a.w., p. 220-228.

Het leenhof van Kortrijk stelde zijn ontwerpcostumen op tussen 1548 en 1618 (61). De ontwerpcostumen van 1618 bevatten in de eerste rubriek twee artikelen over de bevoegdheid van het leenhof. De tweede rubriek regelt de procedure om lenen te verheffen, (feauteyt ende manschap te doene en rapport over te maken) (dertien artikelen), de vijfde rubriek bepaalt de procedure om naerhede in te roepen (zeven artikelen). De overige artikelen zijn zuiver leenrechtelijk. De tekst van de ontwerpcostumen van 1618 werd reeds gepubliceerd door L. Van den Hane (Gent, 1664, 1674, 1675, 1676 ; Antwerpen, 1674, 1676) en door P. De Goesin (1719). Een Franse vertaling werd uitgegeven door Legrand (Kamerijk 1716, 1719) en CH.A. Bourdot de Richebourg (Parijs, 1724, I, p. 1049-1057). Een moderne uitgave van de tekst met Franse vertaling werd verzorgd door Th. de Limburg-Stirum, in de uitgaven van de K.C.O.W.V. (62). De tekst van de ontwerpcostumen van de heerlijkheid Moeskroen (1546) is zeer kort. Deze ontwerpcostumen bevatten slechts enkele artikelen over de bevoegdheid van de schepenen en het leenhof van Moeskroen, enkele procedureregels van deze rechtbanken en enkele erfrechtelijke bepalingen. De tekst van deze ontwerpcostumen werd uitgegeven door A. Coulon (63).

Voor de kennis van het costumiere recht zijn niet alleen de officiële doch eveneens de private optekeningen van de costumen van belang. Dit is ondermeer het geval voor de Costumen van de erfscheeders opgetekend omstreeks 1620, door F. Van der Schuere, advocaat en schepenen van Kortrijk. In deze tekst wordt onder andere nauwkeurig het optreden en de bevoegdheden van de Kortrijkse erfscheeders beschreven. Deze tekst werd onlangs uitgegeven (64). Behalve de Costumen van de erfscheeders schreef Ferdinand Van der

(61) Cfr. voetnoot (48) ; L.A. COLINEZ, Rapport sur les documents coutumiers de la Flandre, in B.A.L.O., IV (1862), p. 193-194.

(62) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 98-131. (Verder geciteerd als : Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk.)

(63) A. COULON, Histoire de Mouscron, I, p. 84-85.

(64) J. MONBALLYU, De "Costumen van de erfscheeders" van Kortrijk volgens een handschrift van 1620, in B.A.L.O., XXVI (1975), p. 202-238.

Schuere omstreeks 1620-1623 de Specificatie van de punten daerinne consisteert het recht van den hoochbailliu der stede ende casselrij van Cortrycke. De historische waarde van de tekst ligt niet zozeer in de originaliteit als eersterangsbron ; de meeste van de vermelde rechtsregels vinden we terug in de vorstelijke verordeningen voor de stad Kortrijk, de gehomologeerde costumen en in de ontwerpcostumen. De waarde van de tekst ligt in het feit dat hij op een systematische wijze de rechtsregels uit deze verschillende rechtsbronnen heeft samengebracht. Deze tekst werd in 1974 uitgegeven in De Leiegouw (65). Het handschrift bevindt zich in het Rijksarchief te Kortrijk (66).

Belangrijke bronnen voor de kennis van het Kortrijkse costumiere recht zijn eveneens de talrijke turben die gehouden werden voor de verscheidene rechtbanken in de kasselrij. Voor de 16de en de 17de eeuw vonden we turben terug die gehouden werden voor de Kortrijkse schepenbank. Deze turben werden opgetekend in de talrijke productieboucken van de Kortrijkse schepenbank die in het Rijksarchief te Kortrijk bewaard worden (67). Het belang van deze turben is verschillend. Voor de periode van vóór de homologatie van de costumen (december 1557) zijn deze turben met de vonnissen de enige bronnen voor het Kortrijkse costumiere recht. Na de homologatie van de costumen in 1557 zijn deze turben vooral belangrijk als bron van de rechtsregels die niet gehomologeerd werden (68). Bovendien delen zij soms iets mede over de praktische toepassing van de gehomologeerde costumen. Deze turben die de verkla-

(65) J. MONBALLYU, De rechten en bevoegdheden van de Kortrijkse hoogbaljuw volgens een handschrift van Ferdinand Van der Schuere uit het begin van de 17de eeuw, in De Leiegouw, XVI (1974), p. 209-220.

(66) RAK.SA.OA., nr. 658.

(67) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 4, f. 180, 260 en 273 ; nr. 70, f. 48, 109, 134, 181, 182, 189, 193, 197v°, 215, 275, 296.

(68) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 4, f. 273 : levering bij koop ; RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 137 : inbezitstelling van goederen bij afwezigheid.

(69) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 59 : huwelijksgoederenrecht ; f. 100 : erfrecht van een natuurlijk kind.

ringen van praktizijnen (70) inhouden, sluiten immers nauw aan bij de rechtspraktijk. De inhoud van deze turben is veelzijdig ; behalve inlichtingen over het materieel recht (71) bezorgen deze turben verscheidene gegevens over de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank (72) en over de procedure welke aldaar gevolgd werd (73).

Behalve turben welke voor de Kortrijkse schepenbank werden gehouden zijn er eveneens turben bewaard welke voor de hoochpointers en vryschepenen werden gehouden. Deze turben handelen over het in-
nen van de pointinghen en zettingen (74). Van de andere rechtbanken in de kasselrij werden geen turben uit de behandelde periode bewaard.

TITEL IV. HET GESCHREVEN RECHT (75)

Het geschreven recht of het gemeen recht gold in de 16de-17de eeuw als aanvullende rechtsbron voor de materies welke niet geregeld waren in de vorstelijke en stedelijke verordeningen en in de costumen van de kasselrij. In de tekst van de gehomologeerde costumen van de kasselrij Kortrijk staat dit uitdrukkelijk bepaald :
"... willende ende ordonnerende dat t'ghene dat niet en es begrepen

(70) Cfr. infra, deel V, hfst. I, titel VI.

(71) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 59 : huwelijksgoederenrecht ; f. 100 : erfrecht van een natuurlijk kind.

(72) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 189 : jurisdictie van de Kortrijkse schepenen over hun poorters.

(73) RAK.SA.OA., nr. 70, f. 109 : procedure van de clacht. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 199 ; RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v°.

(74) Bv. : RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 79v°, 85v°, 88v°, 109v°, en 121v°.

(75) Over het onderscheid tussen gewoonterecht en geschreven recht : R.C. VAN CAENEGEM, Boekenrecht en gewoonterecht. Het romeinse recht in de Zuidelijke Nederlanden op het einde der middeleeuwen, in Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap, LXXX (1966), p. 12-37 ; J. GILISSEN, Romeins recht en inheems gewoonterecht in de Zuidelijke Nederlanden (XIIIe-XVIe eeuw), in Tydskrif vir Hedendaagse Romeins Hollandse reg, XVIII (1955), p. 97-139.

in deze costumen blijven zal tot dispositie van de ghemeenen rechten (te wetene van t'ghene dat in costumen gheleghen es)..." (76). De partijen riepen herhaaldelijk dit geschreven of gemeen recht in voor de schepenbanken in de kasselrij (77). Met het geschreven of het gemeen recht wordt op de eerste plaats het romeins recht bedoeld, en meer in het bijzonder het romeinse privaatrecht. Zo werd voor de Kortrijkse schepenbank herhaaldelijk de exceptie verleend door het Senatus consultum Velleianum ingeroepen voor de borgstelling welke een gehuwde vrouw gegeven had (78). Voor de revindicatie bij verkoop van een onroerend goed door een niet-eigenaar werd eveneens het romeinse recht ingeroepen (79). De toepassing van het romeinse recht door de Kortrijkse schepenen deed hen in 1571 ertoe besluiten een Corpus juris civilis aan te schaffen (80). Behalve het romeinse recht bedoelde men in de 16de en 17de eeuw met het geschreven of gemene recht eveneens het kerkelijk recht. Het kerkelijk recht werd natuurlijk toegepast door de verschillende officialiteiten die in de kasselrij Kortrijk hun rechtsgebied hadden. Het werd echter eveneens ingeroepen voor de gewone rechtbanken in de kasselrij, voornamelijk in strafrechtelijke zaken zoals ketterij (81) zedendelicten (82), inbreuken op de vasten- en onthoudings-

-
- (76) Costumen Kortrijk (bekrachtigingsformule), TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 94.
- (77) Bv. : Vonnis Kortrijk 3 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 32v°-34v° : "dat naer de dispositie van geschreven rechten ..." ; 72, f. 208-211.
- (78) Bv. : Vonnis Kortrijk 15 april 1562, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 218v°-220 ; Vonnis Kortrijk circa 1562, Ibidem, f. 218v°-220 ; Vonnis Kortrijk 16 juli 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 74v°-76v° ; Vonnis Kortrijk 19 mei 1568, Ibidem, f. 231-232.
- (79) Vonnis Kortrijk 3 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 32v°-34v°.
- (80) ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 76 : "Betaelt ende gherembourseert by ordonnantie van scepenen an Loys Symoens huerliedder medegheselle in wette de somme van twee pont thien scellingen grooten die hij by huerliedder ordonnantie verschoten heeft t' Antwerpen int coopen van de Corpus civile. Actum 9 octobre 1571".
- (81) Bv. : Vonnis Kortrijk 5 februari 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 65.
- (82) Bv. : bigamie : Vonnis Kortrijk 19 maart 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 125bis ; overspel : Vonnis Harelbeke 8 januari 1585, RAK., Scab. II. Annexe, 16, f. 135v°.

wetten (83), inbreuken op de zondagsheiliging (84). Wanneer men dit kerkelijk recht inriep voor de gewone rechtbanken verwees men niet naar een specifiek decreet of een artikel van een kerkelijke wet doch naar het kerkelijk recht in het algemeen (85).

-
- (83) Bv. : Vonnis Kortrijk 18 november 1592, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 5v°.
- (84) Vonnis Harelbeke 6 februari 1607, RAK., Scab. II. Annexes, nr. 17, f. 120 ; Vonnis Kortrijk 6 juli 1555, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 166-167v°.
- (85) Bv.: Vonnis Kortrijk 18 februari 1558, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 155 : "Omme dat ghy Gillis de Graet gheboren van Lendeledede U vervoirdet hept te frequenteren secrete conventiclen ende onghoeirlofde vergaderinghen aldaer men disputerende ende arguerende van de helighe scriftuere leerde ende sustineerde jeghens d'ordonnantien van onser moedere die helighe kercke ...".

HOOFDSTUK II

RECHTERLIJKE BRONNEN (1)

De archieven van de verscheidene rechtbanken die in de kasselrij Kortrijk hun rechtsgebied hadden vormen uiteraard de hoofdbronnen van deze studie. De waarde en het belang van deze archiefstukken is verschillend naargelang van hun aard en hun inhoud. De vonnissen geven niet alleen inlichtingen over het toegepaste materiele recht doch eveneens over de bevoegdheid, de procedure en de organisatie van deze rechtbanken. De registers waarin de procedure werd opgetekend verschaffen gegevens over de evolutie van het burgerlijk en strafprocesrecht. De procesdossiers geven de standpunten van de partijen in één bepaalde zaak en de evolutie van een individueel proces.

Het optekenen van de procedure en de vonnissen gebeurde in de verschillende rechtbanken, die hun rechtsgebied in de kasselrij Kortrijk hadden, niet op een uniforme wijze. Deze vaststelling maakt een afzonderlijke bespreking noodzakelijk van de archieven van deze verschillende rechtbanken.

TITEL I. GERECHTELIJK ARCHIEF VAN DE KORTRIJKSE SCHEPENBANK (1515-1621)

Het gerechtelijk archief van de Kortrijkse schepenbank wordt bewaard in het Rijksarchief te Kortrijk. Het overgrote deel berust in het Fonds Oud Stadsarchief Kortrijk. Dit archief is slechts gedeeltelijk geklasseerd en geïnventariseerd. De procesdossiers uit de 16de en de 17de eeuw die door de Kortrijkse schepenen werden behandeld zijn immers nog niet geklasseerd en zijn derhalve voor het publiek nog niet toegankelijk (1bis). Alleen de registers van de schepenbank,

(1) In principe wordt de vrijwillige rechtspraak niet besproken.

(1bis) Volgens een mededeling van de stadsarchivaris N. Maddens. Sommige procesdossiers worden bewaard in het archief van de Raad van Vlaanderen waar deze procesdossiers integraal werden overgemaakt om ze in hoger beroep par escrit te behandelen : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.845, 23.882, 23.915, 28.075.

waarin de rechtspraak in geschillen werd opgetekend, werden geïnventariseerd. Deze registers zijn evenwel de belangrijkste bronnen voor deze studie. Van het Oud Stadsarchief, dat geklasseerd werd, bestaat alleen een handschriftelijke inventaris op steekkaarten. De registers van het gerecht welke in deze inventaris opgenomen zijn kregen geen afzonderlijke nummering doch werden onlogisch en niet-cronologisch geklasseerd tussen de verschillende nummers van het archieffonds.

In de registers van de Kortrijkse schepenbank is er een bepaalde evolutie vast te stellen welke gekenmerkt is door een steeds groter wordende differentiatie in de registers. Deze evolutie houdt verband met de evolutie van het Kortrijkse procesrecht van een mondelinge naar een schriftelijke procedure. Het oudste register lopende van 1367-1380, waaruit G. Demarez enige stukken gepubliceerd heeft (Bulletin de la commission royale des anciennes lois et ordonnances de Belgique, IX, p. 363-401), bevat ghedinghen van de vierschare m.a.w. processen eindigend met een vonnis, afwinningen van de doder hand ghedaen ter vierscaere en wettelicke dachvaerden ghehouden ter vierscaere. De notities per zaak zijn zeer kort en bevatten meestal slechts enkele regels (2).

Uit de 15de eeuw zijn er drie soorten registers bewaard gebleven. De interessantste zijn de registers van ghedinghen waarin de burgerlijke rechtspraak in geschillen werd opgetekend (3). Typisch voor deze registers is dat per zaak het ganse verloop van de mondelinge procedure werd opgeschreven. De beweringen van de taellieden werden vrijwel letterlijk opgetekend. Dat deze aantekeningen snel opgetekend werden op de zitting van de schepenbank blijkt uit de vele kleine vergissingen en uitlatingen in het geschrift. De verklaringen van de getuigen werden praktisch nooit opgetekend; alleen hun namen werden genoteerd met de vermelding of ze pro of contra getuigden. De vonnissen van de schepenen werden eveneens in enkele woorden opgeschreven zonder enig formalisme. Behalve de registers

(2) RAK.SA.OA., nr. 2004 (1367-1380).

(3) RAK.SA.OA., nr. 2012 tot en met 2020.

van ghedinghen zijn er eveneens uit de 15de eeuw registers van waerheden bewaard gebleven (4). In de registers van waerheden werden de verklaringen van de getuigen opgetekend welke tijdens de faictwaerheden afgenomen werden. Deze registers verschaffen derhalve alleen inlichtingen over deze bepaalde vorm van strafprocedure. Tenslotte zijn er uit de 15de eeuw twee uutseghboucken of registers waarin de uitgesproken verbanningen werden opgetekend, bewaard gebleven (5).

In het begin van de 16de eeuw werd de procedure meer en meer schriftelijk. Deze overgang van mondelinge naar schriftelijke procedure is slechts langzaam doorgedrongen. De neerslag hiervan vindt men terug in de schepenregisters uit die periode. Zeker tot omstreeks 1518 werden de registers van ghedinghen verder gezet. De inhoud van deze registers wijzigde zich echter gedeeltelijk. Daar de procedure meestal nog mondeling geschiedde vindt men er nog steeds per zaak de korte, vrijwel letterlijk opgetekende beweringen van de partijen en de uitspraken van de schepenen. Daarnaast werden nu meer en meer de verklaringen van de getuigen afzonderlijk in extenso opgetekend (6). Ook de turben werden meer en meer opgeschreven (7). De uitspraken van de Kortrijkse schepenen, welke in de 15de eeuw slechts in enkele woorden werden opgetekend, worden in de registers van ghedinghen uit het begin van de 16de eeuw meer en meer echte dictums waarin in het kort een overzicht van de procedure wordt gegeven (8). Nu en dan vindt men in deze 16de eeuwse registers van ghedinghen gelibelleerde sententiën opgetekend waarin behalve het dictum een kort verslag wordt gegeven van de standpunten van de partijen gedurende het proces (9). Het afzonderlijk optekenen van de getuigenverhoren, de turben, de gelibelleerde

(4) RAK.SA.OA., nr. 19bis, 2005 tot en met 2011.

(5) RAK.SA.OA., nr. 899 (1438-1458) en 2081 (1459-1531).

(6) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2050, f. 56, 67 ; RAK.SA.OA., nr. 2051, f. 4, 7, 98, 158.

(7) Bv. RAK.SA.OA., nr. 5, f. 9 ; nr. 6, f. 217 ; nr. 2052, f. 21v°.

(8) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2051, f. 150v°, f. 210.

(9) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2051, f. 158 ; nr. 5, f. 8 en 23.

sententiën en het uitgroeien van de uitspraken van de Kortrijkse schepenen tot eigenlijke dictums wijst op het doordringen van de schriftelijke procedure. De getuigenverhoren en turben werden afzonderlijk en bijna integraal opgetekend teneinde aan de partijen hiervan een afschrift te kunnen bezorgen voor het procesdossier dat ze indienden bij de schepenbank. Ook van de tussenvonnissen en bij gedwongen tenuitvoerlegging, van de einduitspraak werd een afschrift gevraagd om in het procesdossier te steken. Met de korte vermeldingen van de uitspraak van de schepenen uit de 15de eeuw was men niets voor een afschrift ; daarom gaf men samen met de eigenlijke uitspraak een korte schets van de verschillende procedurefasen ; meteen waren de dictums geboren. Daar deze dictums meestal geen duidelijk overzicht gaven over de grond van het geschil begon men in dezelfde periode geëxtendeerde sententiën op te stellen waar-ir behalve het dictum een synthese van de standpunten van de partijen werd opgenomen. Mettertijd vond men dat deze dictums en gelibelleerde sententiën niet meer pasten in de registers van ghedinghen ; ze werden dan ook in een apart register opgetekend teneinde ze vlug terug te vinden. Het oudst bewaarde dergelijk register dateert uit de periode 1511-1516 (10). In dit register werden de dictums en de gelibelleerde sententiën samen in hetzelfde register opgetekend. Vanaf 1520 werden de producties of getuigenverhoren in burgerlijke zaken eveneens in afzonderlijke registers genoteerd. Het oudst bewaarde productiebouck dateert uit de periode 1520 (11). Uit de periode 1521-1540 zijn slechts een zestal registers bewaard, waarvan drie productieboucken (12), twee uutseghboucken (13) en één waerhedebouck (14). We weten dus niet of de registers van ghedinghen werden verdergezet en tot welke datum. In ieder geval stellen

(10) RAK.SA.OA., nr. 2081 (1511-1516).

(11) RAK.SA.OA., nr. 43. Waarschijnlijk is dit het eerste register waarin de producties afzonderlijk werden afgetekend. Het recentst bewaarde register van ghedinghen uit de periode 1517-1518 (RAK.SA.OA., nr. 6) bevat nog getuigenverhoren.

(12) RAK.SA.OA., nr. 43 en nr. 70, 2050.

(13) RAK.SA.OA., nr. 902 (1531-1580) en nr. 2081 (1459-1531).

(14) RAK.SA.OA., nr. 2024 (1531-1533).

we vast dat na 1540 deze registers verdwenen zijn. In de plaats daarvan krijgen we een gamma van registers welke voor 1520 niet aangelegd werden : sententienboucken waarin de dictums opgetekend werden, acteboucken waarin de gelibelleerde sententiën genoteerd werden, registers van criminele informatie ende examens waarin de getuigenverhoren, het verhoor van de verdachte en de confrontaties opgetekend werden, nampteboucken, rolboucken, enz... De registers van waerheden, de productieboucken en uutseghboucken werden ondertussen verder gezet.

De kenmerken van de verschillende soorten registers kunnen als volgt bepaald worden :

Rubriek I. REGISTERS VAN GHEDINGHEN

De registers van ghedinghen zijn zoals hoger reeds werd aangestipt tot 1518 de belangrijkste schepenregisters van de Kortrijkse schepenbank. Het oudst gekende register dateert uit de periode 1367-1380 (15) en werd door G. Des Marez gedeeltelijk uitgegeven (16).

In het totaal werden zeventien dergelijke registers bewaard (17). Ze dateren uit de 15de eeuw en het begin van de 16de eeuw (tot 1518). Deze registers dragen de volgende titels : "Registre van ghedinghen", "Registre van den camerbouck...", "Camerbouck. Registre van alle questien ende ghedinghen...", "Vierscaerbouc...", "Registre van de handelinghe van de ghedinghen...". Typisch voor deze registers is dat ze per zaak het ganse verloop van de meestal mondelinge procedure bevatten. Men vindt er in principe in het kort de vrijwel letterlijk opgetekende beweringen van de partijen, de namen van de getuigen en in de 16de eeuw de getuigenverhoren, de

(15) RAK.SA.OA., nr. 2004.

(16) G. DES MAREZ, Le droit flamand d'après un registre de la vierschare de Courtrai de 1367, in B.A.L.O., XI (1921-25), p. 363-401.

(17) RAK.SA.OA., nr. 5, 6, 69, 2004, 2012 tot en met 2020, 2031, 2050 tot en met 2052.

tussenvonnissen en eindvonnissen van de schepenen.

De zaken die in de vierschare, in de camere binnen en de camere buiten werden behandeld, werden in afzonderlijke registers opgenomen (18). De registers van ghedinghen van de camere binnen en de camere buiten bevatten zowel de burgerlijke als de strafzaken (19) welke in deze afdelingen van de Kortrijkse schepenbank behandeld werden. De registers van ghedinghen van de vierschare daarentegen bevatten alleen burgerlijke zaken. De strafvonnissen, welke voor 1540 in de vierschare werden uitgesproken, werden - met uitzondering van de verbanningen - ofwel niet opgetekend, ofwel zijn de registers verloren gegaan. Daar onze studie slechts aanvangt met het jaar 1515 waren er voor ons slechts vier registers belangrijk : RAK.SA.OA., nr. 5 (1511-1517), 2052 (1515-1516), 69 (1516-1517) en 6 (1517-1518). Deze vier registers houden alle ghedinghen behandeld in de camere binnen of buiten in.

Rubriek II. ROLLEN

Het Kortrijks schepenarchief bewaart slechts rollen vanaf 1633 (20). In de 16de eeuw had men in de Kortrijkse schepenbank reeds dergelijke rollen. Zo kocht de stad in 1516-1517 twee rollen, één voor de camere binnen en één voor de camere buiten (21). In de periode 1517-1518 kocht de stad drie rollen, één voor de camere buiten, één voor de camere binnen en één voor de vierschare (22).

-
- (18) ARA., RK., nr. 33.261, SRK 1516-1517, f. 33v° : "Noch by den voornoemden Jacob twee andere boucken elc van zes banden ghebonden in ledere dienende ter camere een van buiten ende dander van binnen".
Zie eveneens nr. 33.262, SRK 1517-1518, f. 35 ; nr. 33.263, SRK 1518-1519, f. 33v° ; nr. 33.264, SRK 1519-1520, f. 33v° ; nr. 33.265, SRK 1520-1521, f. 33v°.
- (19) Voorbeelden van strafzaken in de camere (binnen of buiten) behandeld : RAK.SA.OA., nr. 2051, f. 4, 13, 33, 35, 60, 98, 242, 243, 254v°.
- (20) RAK.SA.OA., nr. 146.
- (21) ARA., RK., nr. 33.261, SRK 1516-1517, f. 33v°.
- (22) ARA., RK., nr. 33.262, SRK 1517-1518, f. 35.

Hetzelfde gebeurde in de daaropvolgende jaren (23). De griffiers waren belast met het bijhouden van de rollen (24), op deze rollen werd de stand van de verscheidene processen ingeschreven (25).

Rubriek III. NAMPTÉBOUCKEN

Het namptissement was de storting van een zeker bedrag aan de griffie van de schepenbank als borgsom of als voorlopige bevrediging van de beslagleggende partij, welke de vrijmaking van de persoon en/of de goederen waarop beslag was gelegd ten gevolge had. De griffier hield nota van deze nampten en hun eventuele lichting in de nampteboucken ook comptoirboucken van namptaties genoemd. Uit de periode 1515-1621 werden er vijf dergelijke registers van de Kortrijkse schepenbank bewaard (26). Het oudste register dateert uit de periode 1542-1548 (27).

Rubriek IV. PRODUCTIEBOUCKEN

De productieboucken zijn de registers waarin de producties of de getuigenverhoren in burgerlijke zaken en in strafzaken welke civilyck werden behandeld (28), chronologisch en per zaak werden opgetekend. Het overgrote deel van de opgenomen getuigenverhoren zijn getuigenverhoren in burgerlijke zaken.

Het oudst bewaarde productiebouck van de Kortrijkse schepenbank

-
- (23) ARA., RK., nr. 33.263, SRK 1518-1519, f. 33v°; nr. 33.264, SRK 1519-1520, f. 33v°; nr. 33.265, SRK 1520-1521, f. 33v°.
 - (24) Reglement van 27 juni 1546, art. 12, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 429; Reglement van 16 september 1588, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 144v°; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 33v°.
 - (25) RAK.SA.OA., nr. 146; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 waarin een afschrift van een stuk van een camerrol steekt.
 - (26) RAK.SA.OA., nr. 373 (1617-1625), nr. 674 (1565-1573), nr. 807 (1573-1581), nr. 936 (1542-1548), nr. 1017bis (1580-1586).
 - (27) RAK.SA.OA., nr. 936 (1542-1548).
 - (28) Bv.: RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 81, 214, 216, 264.

dateert uit 1520 (29). Het is niet duidelijk voor welke afdeling (camere of vierschare) dit register werd aangelegd. In ieder geval werden vanaf 1531 de getuigenverhoren gehouden in de camere en de vierschare afzonderlijk opgetekend (30). Deze splitsing in de optekening bleef behouden in de 16de en de 17de eeuw.

Omwillen van de splitsing van de camere in een camere binnen en een camere buiten (31) werden de getuigenverhoren van deze twee afdelingen in afzonderlijke registers opgetekend (32). Dit duurde tot het einde van de 16de eeuw, tijdstip waarop de camere binnen en de camere buiten samensmolten tot één camere, wat tot gevolg had dat de getuigenverhoren van de camere in één soort registers werden opgetekend (33).

De productieboucken zijn niet alleen interessant voor de gewone getuigenverhoren doch eveneens voor de talrijke turben die hierin werden opgetekend (34).

In het totaal zijn er uit de periode 1515-1621 veertig productieboucken van de Kortrijkse schepenbank bewaard gebleven (35). Alhoewel men deze registers meestal "Productieboucken" noemde betitelde men ze eveneens met varianten : "Producties", "Registre van producties", "Bouc van producties", "Camerbouck van producties".

Rubriek V. REGISTERS VAN ENQUESTEN, VAN CRIMINELE EXAMENS ENDE INFORMATIES

Het verhoor van de getuigen, van de verdachte en de confrontatie

(29) RAK.SA.OA., nr. 43 (circa 1520).

(30) Zie RAK.SA.OA., nr. 2032 en nr. 70.

(31) Cfr. infra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. I, § 7, II.

(32) Zie bv. RAK.SA.OA., nr. 2054 en nr. 2058.

(33) Zie bv. RAK.SA.OA., nr. 2071, 2072 en 2074.

(34) Zie bv. RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 59, 67, 68, 70, 77, 81, 99, 100, 105, 112, 122, 123, 137, 138, 148, 162, 180, 185v°, 189, 199, 211, 219, 244, 270.

(35) RAK.SA.OA., nr. 2, 3, 4, 43, 46, 70, 92, 2025, 2026, 2030, 2032, 2033, 2034, 2035, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2047, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2063, 2064, 2069, 2071, 2072, 2074, 2075.

tussen verdachte en getuigen in strafzaken welke de in vierschare criminelyck werden behandeld, werden in de 16de en de 17de eeuw chronologisch en per zaak in afzonderlijke registers opgeschreven. Men noemde deze registers : "Registre van enquesten...", "Registre van criminele informatie ende examens", "Registre van de oordscepen...in secrete camere".

Uit de periode 1515-1621 zijn er zeven dergelijke registers bewaard gebleven. Het oudste register dateert uit de periode 1550-1556 (36).

Rubriek VI. WAERHEDEBOUCKEN, REGISTERS VAN DE FAICTWAERHEDEN

Op vordering van de Kortrijkse hoogbaljuw konden de Kortrijkse schepenen faictwaerheden houden teneinde het bewijs te leveren van een faict of het opzettelijk toebrengen van slagen en verwondingen (37). Deze faictwaerheden werden opgetekend in afzonderlijke registers welke men met verschillende titels aanduidde : "Waerhedebouck", "Registre van waerheden", "Registre van faictwaerheden", "Waerheden", "Faictwaerheden".

De faictwaerheden werden in de 16de en de 17de eeuw per zaak chronologisch ingeschreven volgens de datum waarop de hoogbaljuw zijn vordering instelde om de faictwaerheid te houden. In het register noteerde men telkens de plaats waar het faict voorgevallen was, de datum waarop de hoogbaljuw zijn vordering tot het houden van een faictwaerheid instelde, de vraag welke men stelde aan de getuigen, de namen van de opgeroepen getuigen, de verklaringen van de getuigen die verschenen waren en het ontpluck of de verklaringen van de schepenen of het faict voor hen al dan niet bewezen was geacht (38). Achteraan het register noteerde men soms de namen van de getuigen

(36) RAK.SA.OA., nr. 2046 (1550-1556), 2028 (1571-1579), 898 (1587-1589), 1007ter (1589-1598), 2067 (1598-1605), 2068 (1605-1610), 2073 (1610-1618).

(37) Over deze faictwaerheden raadplege men deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 2.

(38) Wanneer de schepenen het faict bewezen achtten schreef men in het register : "Het gheeft waerhede dat..." ; wanneer dat niet het geval was noteerde men : "Gheen gheraeck". Zie bv. RAK.SA.OA., nr. 2029.

welke opgeroepen waren en niet verschenen ; soms werd de boete die deze getuigen kregen om niet verschenen, te zijn opgetekend (39).

Uit het archief van de Kortrijkse schepenbank zijn verscheidene registers bewaard waarin de faictwaerheden, gehouden door de Kortrijkse schepenen genoteerd staan. Het oudste register dateert uit de periode 1408-1414. Alleen de eerste 36 folio's van dit register bevatten faictwaerheden (40). Uit de 15de eeuw zijn vervolgens nog zeven registers bewaard (41). Uit de 16de eeuw zijn er twaalf registers bewaard (42) ; het recentste register bevat de faictwaerheden uit de periode 1592-1654 (43). In de 17de eeuw werd deze procedure minder en minder toegepast (44).

Rubriek VII. SENTENTIENBOUCKEN

De dictums of uitspraken van de Kortrijkse schepenen in een proces werden in afzonderlijke registers opgetekend. Naargelang de aard van de zaak en de afdeling van de Kortrijkse schepenbank legde men afzonderlijke registers aan. Men kan derhalve een onderscheid maken tussen de volgende soorten sententienboucken.

§ 1. Sententienboucken van de camere

De oudst bewaarde sententienboucken van de camere dateren van

-
- (39) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2029, f. 258.
 - (40) RAK.SA.OA., nr. 2011 (1408-1414).
 - (41) RAK.SA.OA., nr. 19bis (1416-1418) ; nr. 2005 (1428-1430) ; nr. 2006 (1430-1432) ; nr. 2007 (1432-1435) ; nr. 2008 (1473-1475) ; nr. 2009 (1478-1482) ; nr. 2010 (1498-1500).
 - (42) RAK.SA.OA., nr. 2021 (1506-1508), nr. 2023 (1509-1511), nr. 44 (1511-1513), nr. 1139 (1518-1520), nr. 2024 (1531-1533), nr. 7 (1551-1552), nr. 47 (1553-1554), nr. 45 (1561-1562), nr. 2036 (1563-1565), nr. 2027 (1565-1571), nr. 2029 (1573-1592), nr. 1136 (1592-1654).
 - (43) RAK.SA.OA., nr. 1136 (1592-1654).
 - (44) Dit blijkt reeds uit het feit dat er voor de periode 1592-1655 slechts één register nodig was.

na 1546. Op dat ogenblik was de camere gesplitst in een camere binnen en een camere buiten. De sententiën van deze twee afdelingen werden in voor beide afdelingen afzonderlijke registers opgetekend.

Omstreeks het einde van de 16de eeuw werd de splitsing tussen de camere binnen en de camere buiten ongedaan gemaakt ; voortaan had men slechts één camere. Door de opheffing van deze splitsing bleef van dan af slechts één soort sententienboucken van de camere over.

De splitsing van de camere in een camere binnen en een camere buiten tot op het einde van de 16de eeuw maakt het nodig een onderscheid te maken tussen de volgende soorten sententienboucken :

I. SENTENTIENBOUCKEN VAN DE CAMERE BINNEN

Tussen 1546 en het einde van de 16de eeuw werden de sententiën van de camere binnen chronologisch volgens de datum van de uitspraak in afzonderlijke registers opgetekend.

In het Rijksarchief te Kortrijk worden er nog drie dergelijke registers bewaard. Het oudste register dateert uit de periode 1546-1548. Deze registers dragen de volgende titels : "Sententienbouc", "Camere binnen. Sententienbouck", "Camerbouck binnen" (45).

In deze registers werden alle sententiën van de camere binnen zowel in burgerlijke als in strafzaken opgetekend. Aangezien de camere binnen slechts uitzonderlijk uitspraak deed in strafzaken, zijn het overgrote deel van de sententiën welke in deze registers opgenomen zijn van burgerlijke aard. De burgerlijke sententiën van de camere binnen waren over het algemeen zeer kort ; ze bevatten alleen de namen van de partijen, een korte opsomming van de verschillende procesakten, een korte beslissing van de schepenen en de uitspraak over het betalen van de proceskosten. De beslissingen van de schepenen zelf waren zeer kort geformuleerd en bestonden uit het geheel of gedeeltelijk aanvaarden of afwijzen van de eis of de wedereis, of het veroordelen tot een alternatieve oplossing van het geschil. De

(45) RAK.SA.OA., nr. 756 (1546-48), nr. 23 (1558-1570), nr. 2091 (1570-1591).

beslissingen van de schepenen in burgerlijke zaken zijn nimmer gemotiveerd (46) ; men hield zich aan de regel door Philips Wielant als volgt geformuleerd : "en eest geen wysheyt de cause te expresseren, maer is in rechte de juge ghehouden voer sot die de cause expresseert" (47). De strafrechtelijke sententiën van de camere binnen zijn over het algemeen net zoals de burgerlijke sententiën zeer kort. Ze bevatten trouwens dezelfde elementen. De eigenlijke beslissingen van de schepenen houden ofwel de vrijspraak ofwel de bestraffing van de beklaagde in. Deze beslissingen zijn net zoals de burgerlijke sententiën meestal niet gemotiveerd (48), soms geeft men de bestrafte feiten op (49), soms eveneens de rechtsgrond (50). De sententienboucken van de camere binnen bevatten niet alleen eindvonnissen doch eveneens talrijke tussenvonnissen. Naast de sententiën vindt men dikwijls in de marge de woorden : "Acte levé", "Dictum levé" genoteerd, wat erop wijst dat van deze sententiën afschriften werden gegeven.

II. SENTENTIENBOUCKEN VAN DE CAMERE BUUTEN

Tussen 1546 en het einde van de 16de eeuw werden de sententiën van de camere buuten eveneens in afzonderlijke registers opgetekend. Dit gebeurde zoals voor de camere binnen chronologisch volgens de datum van de uitspraak.

In het Rijksarchief te Kortrijk worden er nog vier dergelijke registers bewaard. Het oudste register dateert uit de periode 1546-1555. Deze registers dragen verschillende titels : "Sententien ghetermineert ende ghewyst by scepenen in huerlieder camere 's maendaechs", "Bouck camere buyten", "Sententien Camere", "Camere buuten" (51).

(46) Cfr. bijlage I, 1.

(47) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 6.

(48) RAK.SA.OA., nr. 23, f. 4 en f. 18v°.

(49) RAK.SA.OA., nr. 23, f. 21v°.

(50) Dit was slechts het geval wanneer de rechtsgrond een vorstelijke verordening was die het gestrafte feit sanctioneerde.

(51) RAK.SA.OA., nr. 2085 (1546-1555), nr. 22 (1555-1564), nr. 25 (1564-1575), nr. 2096 (1575-1577).

Ratione materiae deed de camere buuten uitspraak over dezelfde geschillen als de camere binnen (52). In de sententienboucken van de camere buuten vindt men derhalve behalve burgerlijke sententiën ook strafrechtelijke sententiën (53). Net als de camere binnen deed de camere buuten slechts uitzonderlijk uitspraak in strafzaken, zodat derhalve het overgrote deel van de sententiën welke in deze sententienboucken voorkomen van burgerlijke aard zijn.

De burgerlijke en de strafrechtelijke sententiën van de camere buuten hebben dezelfde kenmerken als die van de camere binnen. Ze zijn over het algemeen kort en, behalve voor enkele strafvonnissen (54), niet gemotiveerd. De sententienboucken van de camere buuten bevatten net zoals deze van de camere binnen niet alleen eindvonnissen doch eveneens talrijke tussenvonnissen. Dat van deze sententiën afschriften werden afgeleverd blijkt uit de vermeldingen: "Acte levé", "Dictum levé" in de marge van de folio's naast de sententiën.

III. SENTENTIENBOUCKEN VAN DE CAMERE

Op het einde van de 16de eeuw werden de camere binnen en de camere buuten samengevoegd tot één camere (55). De sententiën van deze camere werden in afzonderlijke registers chronologisch volgens de datum van de uitspraak opgetekend.

Uit de periode einde 16de eeuw tot 1621 zijn er twee dergelijke registers bewaard. Het oudste register dateert uit de periode 1602-1612. Een tweede register sluit hierop aan en loopt tot 1620 (56).

(52) Cfr. infra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. I, § 7.

(53) Bv. RAK.SA.OA., nr. 22, f. 13v°, 14, 27v°, 48, 69v°, 70, 98v°.

(54) Sommige strafvonnissen bevatten een korte feitelijke motivatie: bv. RAK.SA.OA., nr. 22, f. 13v°. Sommige bevatten eveneens een verwijzing naar de rechtsgrond op basis van welke het vonnis gewezen werd. Dit was alleen het geval wanneer de rechtsgrond een bepaalde vorstelijke verordening was die het gestrafte feit sanctioneerde: bv. RAK.SA.OA., nr. 22, f. 98.

(55) Cfr. infra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. I, § 7.

(56) RAK.SA.OA., nr. 2022 (1602-1612) en nr. 2099 (1612-1620).

Tijdens de 17de eeuw werden deze registers verdergezet (57).

De twee registers dragen gelijkaardige titels ; het oudste register draagt de titel : "Registre van sententien van scepenen van Cur-tricke ghegheven ter camere", het tweede register draagt de titel : "Registre van sententien in camere".

Deze sententienboucken van de camere bevatten net zoals deze van de camere binnen en de camere buiten zowel burgerlijke vonnissen als strafvonnissen (58). Het overgrote deel van de vonnissen zijn van burgerlijke aard.

De sententiën die in deze registers opgenomen zijn hebben dezelfde kenmerken als de sententiën van de camere binnen en de camere buiten. Ze zijn zeer kort en behalve voor enkele strafvonnissen (59) ongemotiveerd. De registers bevatten zowel tussenvonnissen als eindvonnissen. Van deze sententiën werden afschriften gegeven ; dit blijkt uit de vermeldingen "Acte levé", "Dictum levé" welke in de marge naast de sententiën voorkomen.

§ 2. Sententienboucken van de vierschare

De vierschare sprak recht zowel in burgerlijke zaken als in strafzaken. De strafzaken werden er ofwel civilijck ofwel crimine-lijck behandeld (60). De burgerlijke vonnissen en de vonnissen in strafzaken welke civilijck werden behandeld, werden samen in dezelfde registers opgetekend ; de vonnissen in strafzaken welke crimine-lijck werden behandeld anderzijds werden in afzonderlijke registers opgetekend. Vandaar dat we een onderscheid kunnen maken tussen de volgende sententienboucken van de vierschare.

(57) Zie bv. RAK.SA.OA., nr. 26, 27, 28 en 63.

(58) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2022, f. 23-23v°, 91, 99, 122v°.

(59) Sommige strafvonnissen zijn feitelijk gemotiveerd ; soms bevatten ze een verwijzing naar de rechtsgrond waarop het vonnis gewezen werd. Dit was alleen het geval wanneer de rechtsgrond een vorstelijke verordening was die het gestrafte feit sanctioneerde. Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 2022, f. 122v°.

(60) Over het civilijck of crimineelijck behandelen van een strafzaak raadplege men het hoofdstuk over de rechtspleging in strafzaken in deel vijf van deze studie.

I. SENTENTIENBOUCKEN VAN DE VIERSCHARE IN BURGERLIJKE ZAKEN

Deze sententienboucken bevatten sententiën van de vierschare in burgerlijke zaken en in strafzaken welke civilijsk behandeld werden (61). In het rijksarchief te Kortrijk worden uit de periode 1515-1621 acht dergelijke registers bewaard. Het oudste register dateert uit de periode 1551-1557. Deze registers dragen verschillende titels : "Sententien ghebannen vierschare", "Sententien vierschare", "Sententien ghegheven bij schepenen van der stede van Curtrycke in huerlieder vierschare", "Bouck van de sententien van de vierschare", "Sententienbouck van de vierschare" (62).

De sententiën van de vierschare die in deze registers voorkomen zijn opgebouwd zoals deze van de camere. Ze zijn over het algemeen zeer kort en behalve voor enkele strafvonnissen (63) niet gemotiveerd. In deze registers werden zowel eindvonnissen als tussenvonnissen opgenomen. Dat men van deze sententiën een afschrift kon krijgen blijkt uit de vermeldingen : "Acte levé", "Dictum levé" welke men vindt in de marge van de folio's naast de sententiën.

II. SENTENTIENBOUC CRIME, REGISTRE VAN CRIMINELE PROCEDUREN

De vonnissen in strafzaken welke criminelijsk werden behandeld in de vierschare, werden in afzonderlijke registers opgetekend. Deze registers dragen verschillende benamingen : "Sententienbouc crime", "Registre van criminele proceduren", "Registre van criminele sententien". In het Rijksarchief te Kortrijk worden er uit de periode 1515-1621 vijf dergelijke registers bewaard. Het oudste

(61) Voorbeelden van strafzaken welke civilijsk werden behandeld en in dergelijke registers werden opgetekend : RAK.SA.OA., nr. 37, f. 26v°, 27, 77 en nr. 2097, f. 61v°, 64v° en 66v°.

(62) RAK.SA.OA., nr. 81 (1551-1557), nr. 40 (1557-1561), nr. 2089 (1567-1574), nr. 2093 (1571-1578), nr. 37 (1578-1587), nr. 73 (1587-1597), nr. 2097 (1597-1612) en nr. 2098 (1612-1624).

(63) Strafvonnissen bevatten meestal een feitelijke motivatie. Ze bevatten meestal de feiten waarvoor iemand gestraft werd. Bv. : Vonnis Kortrijk 23 september 1558, RAK.SA.OA., nr. 40 ; Vonnis Kortrijk 23 oktober 1560, Ibidem. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 2097, f. 61v°-62.

register dateert uit de periode 1541-1548 (64).

De vonnissen welke in deze registers zijn opgenomen zijn totaal anders opgebouwd dan de sententiën van de camere, en de sententiën in zaken welke in de vierschare civilijk behandeld werden. Ze beginnen meestal met de woorden : "Omme dies wille...", "Uuten dien...", "Omme dat...". Ze bevatten de identiteit van de veroordeelde (zijn naam, soms zijn woonplaats en beroep) (65), een korte meestal feitelijke motivering van het vonnis, een korte schets van de verschillende procesakten, de eigenlijke beslissing van de schepenen en een uitspraak over de proceskosten. Soms wordt de datum opgegeven waarop het vonnis tenuitvoer werd gelegd. Ieder vonnis bevat dus een - meestal alleen feitelijke - motivering van het vonnis ; de strafbare feiten worden opgesomd. Soms bevatten de vonnissen eveneens de rechtsgrond op basis van welke het vonnis gewezen werd (66). De eigenlijke beslissing van de schepenen bevat de vrijspraak of de straf die werd opgelegd. De sententiën werden in deze registers chronologisch volgens de datum van de uitspraak opgetekend. Deze registers bevatten niet alleen criminele vonnissen doch eveneens korte aantekeningen over het verloop van de gevolgde procedure in de strafzaken welke ordinaerlijk behandeld werden (67).

§ 3. De registers van de secrete camere

In een aantal registers welke bewaard worden in het Rijksarchief te Kortrijk werden de uitspraken van de Kortrijkse schepenen gewezen in de secrete camere opgetekend. Zoals verder zal worden aangetoond was deze secrete camere geen eigenlijke afdeling van de

(64) RAK.SA.OA., nr. 2083 (1541-1548), nr. 2048 (1552-1561), nr. 1066bis (1561-1570), nr. 2092 (1570-1591), nr. 2049 (1591-1628).

(65) Bv. RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 38 : "Uutedien dat ghy Martin Dausermont filius Olivier gheboren van Ryssele cupere van uwen ambacht...".

(66) Bv. bij de veroordeling van ketters roept men de verordeningen op de ketterij in. Bv.: Vonnis Kortrijk 18 februari 1559, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 155 : "... de welcke tuwen laste ghenomen heeft conclusie crimineeel naer tuutwysen van de placaten ende edicten van weghen der voorseide Ma.t.up d'extirpatie van heresie uutgheleit".

(67) Zie bv.: RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 19. Over het ordinaerlijk behandelen van een strafzaak zie deel V, hfst. II, titel IV.

Kortrijkse schepenbank, dit omwille van het feit dat deze secrete camere geen specifieke bevoegdheid bezat (68).

De inhoud van de registers van de secrete camere is verschillend. Het oudste register dateert uit de periode 1561-1587. Het bevat alleen criminele sententiën welke in de secrete camere uitgesproken werden. Deze criminele sententiën zijn zeer kort ; ze bevatten naast de opgelegde straf slechts een summiere opsomming van de bestrafte feiten. Het register draagt de titel : "Registre van criminele zaecken in secrete camere" (69). Het tweede register dateert uit de periode 1580-1630. Het register draagt als titel : "Registre van de secrete camere van scepenen der stede van Curtrycke" (70). Dit register bevat zowel administratieve als rechterlijke beslissingen. Vonnissen in burgerlijke zaken komen er voor tot 1588 (71) ; vonnissen in strafzaken vindt men in dit register tot 1617 (72). De beslissingen zijn chronologisch, volgens de datum waarop ze genomen werden, in het register opgetekend. De rechterlijke beslissingen welke in dit register zijn opgeschreven zijn zeer kort. Ze geven slechts enkele aanduidingen over het geschil zelf. Dit register werd na 1633 verdergezet in een derde register. Dit laatste register bevat alleen administratieve beslissingen (73).

Tenslotte kan er nog vermeld worden dat in het Rijksarchief te Kortrijk een register bewaard wordt uit de periode 1571-1579 met als opschrift : "Registre van de oirondscepen ghehoort by scepenen van der stede van Curtrycke in huerliedre secrete camere" (74). In dit register werden getuigenverhoren in strafzaken welke door de vierschare werden behandeld opgenomen. De woorden secrete camere verwijzen hier alleen naar de plaats waar deze getuigenverhoren werden afgenomen. Vandaar dat het register besproken werd bij de

(68) Cfr. infra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. I, § 7.

(69) RAK.SA.OA., nr. 2087.

(70) RAK.SA.OA., nr. 1998.

(71) Ibidem, f. 140-140v° (Zie bv. f. 2, 3v°, 4v°, 5).

(72) Ibidem, f. 272 (Zie bv. 32, 37v°).

(73) RAK.SA.OA., nr. 1999.

(74) RAK.SA.OA., nr. 2028 (1571-1579).

registers met criminele enquesten (75).

Rubriek VIII. UUTSEGHBOUCKEN

Uit het archief van de Kortrijkse schepenbank zijn drie uutseghboucken bewaard gebleven. In deze registers werden de verbanningen opgetekend welke de Kortrijkse schepenen uitspraken. Men vindt er behalve de reden waarom de verbanning werd uitgesproken, de verbanningsformule in ieder concreet geval.

Het oudst bewaarde uutseghbouck dateert uit de periode 1438-1458, het tweede uit de periode 1459-1531 en het derde uit de periode 1531-1580 (76). Voor de periode van vóór 1541 zijn deze uutseghboucken belangrijk omdat ze behoren tot de schaarse bronnen voor het strafrecht uit deze periode (77). Tussen 1541 en 1561 is het uutseghbouck uit de periode 1531-1580 belangrijk voor de verbanningen welke uitgesproken werden in de secrete camere daar we elders hiervan geen sporen vinden (78).

Rubriek IX. ACTEBOUCKEN

In de acteboucken werden de acten of gelibelleerde sententiën opgetekend. De acten of gelibelleerde sententiën bevatten behalve de eigenlijke uitspraak van de schepenen (de sententie) een korte samenvatting van de stellingen welke beide partijen hebben aangenomen in de loop van het proces, m.a.w. van de eis, het antwoord, de repliek, de dupliek, enz... (79).

De acten werden slechts na de uitspraak van het vonnis opgemaakt door

(75) Cfr. supra, rubr. V.

(76) RAK.SA.OA., nr. 899 (1438-1458), nr. 2081 (1459-1531), nr. 902 (1531-1580).

(77) Voor de periode na 1541 zijn registers bewaard waarin de strafvonnissen werden opgetekend. Cfr. supra, rubr. VII, II, B.

(78) Voor de periode 1561-1587 is er een register bewaard waarin alle strafvonnissen uitgesproken in de secrete camere opgetekend werden : RAK.SA.OA., nr. 2087.

(79) Cfr. bijlage I, 2.

een griffier van de schepenbank (80). Dit gebeurde alleen op aanvraag van één van de partijen in het proces. De winnende partij had ondermeer dergelijke acte nodig om tot de gedwongen tenuitvoerlegging van het vonnis te kunnen overgaan. De gedwongen tenuitvoerlegging onderstelde dat vooraf dergelijke acte betekend was aan de tegenpartij (81). De acten werden vooraleer ze aan de aanvrager werden afgeleverd (82) overgeschreven in de acteboucken. De sententiën en de acten houden dus verband met dezelfde geschillen. Aangezien er evenwel alleen een acte werd opgemaakt op speciale aanvraag van een procespartij, wat niet altijd het geval was, zijn er veel meer sententiën dan acten bewaard gebleven. Rechtshistorisch gezien zijn de acten echter veel interessanter. De sententiën zijn immers zeer kort; daar ze meestal noch de feiten noch de motivering van het vonnis weergeven is het dikwijls niet te achterhalen waarover het eigenlijke geschil ging. De acten daarentegen geven in principe naast de sententie de juridische en feitelijke argumentatie van de twee partijen, zodat men het rechtsprobleem in zijn verschillende aspecten kan overschouwen. In sommige acteboucken werd evenwel de eigenlijke sententie van de schepenen niet opgetekend. In dit geval zijn de sententieboucken een onmisbare aanvulling op de acteboucken; men vindt er de uitspraak van de schepenen welke in de acteboucken niet opgetekend werd (83). De acten werden in de acteboucken overgeschreven volgens de datum waarop de acte werd opgesteld. Daar een partij niet altijd onmiddellijk na de uitspraak van een vonnis een acte aanvroeg, doch dit

(80) Reglement voor de griffiers van de Kortrijkse schepenbank van 27 juni 1546, art. 33, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 436.

(81) Cfr. infra, deel V, hfst. I, titel XI.

(82) In de marge naast de acten vindt men de vermeldingen: "Acte levé", of een teken dat op hetzelfde wijst.

(83) Bv. - Vonnis Kortrijk 4 maart 1570: De acte vindt men terug in RAK.SA.OA., nr. 10, f. 25v°-26v°; de sententie in RAK.SA.OA., nr. 23, f. 156.
 - Vonnis Kortrijk 26 april 1567: de acte vindt men terug in RAK.SA.OA., nr. 11, f. 192v°-194; de sententie in RAK.SA.OA., nr. 23, f. 108.
 - Vonnis Kortrijk 28 september 1568: de acte vindt men terug in RAK.SA.OA., nr. 11, f. 240-243; de sententie in RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 169v°-170.

soms maanden, zelfs jaren nadien deed heeft dit tot gevolg gehad dat de data van de vonnissen die in de acteboucken opgenomen zijn elkaar dikwijls niet opvolgen. Anderzijds wachtten de partijen meestal niet te lang om een acte aan te vragen, zodat het overgrote deel van de acten in een bepaald actebouck uit dezelfde periode stammen en de acten er elkaar toch min of meer chronologisch opvolgen. Omdat de griffiers niet op grond van de datum een acte in deze acteboucken konden opzoeken maakten ze voor sommige acteboucken een alfabetische klapper op de namen van de procespartijen met verwijzing naar de folio's waar de acte opgetekend staat (84). Alle acten die werden aangevraagd in een bepaalde periode werden in eenzelfde register overgeschreven, welke afdeling van de Kortrijkse schepenenbank ook de sententie uitgesproken had. Het gevolg hiervan is dat men in de acteboucken door elkaar acten vindt van sententiën welke uitgesproken werden door de vierschare, de camere (camere binnen, camere buiten) en de secrete camere. In de aanhef van elke acte wordt aangegeven welke afdeling het geschil behandelde. In deze acteboucken wordt eveneens geen onderscheid gemaakt naargelang de acte een gelibelleerde sententie in burgerlijke zaken dan wel in strafzaken was. Beide soorten worden in de acteboucken door elkaar opgenomen (85). De meeste acten evenwel die werden aangevraagd waren van burgerlijke aard. In het Rijksarchief te Kortrijk worden er uit de periode 1515-1621 twintig dergelijke acteboucken bewaard. Het oudste actebouck dateert uit de periode 1511-1516. Dit register bevat niet alleen gelibelleerde sententiën doch eveneens dictums van de vierschare en de camere (86). De daaropvolgende actenboucken dateren allen van na 1544 ; ze bevatten alleen acten. Deze registers noemde men meestal : "Actebouck" soms evenwel : "Registre van acten", "Registre van ghelibelleerde acten van sententien" (87).

(84) Bv. RAK.SA.OA., nr. 9; 71, 72 en 2065.

(85) Voorbeelden van acten van criminele sententiën : RAK.SA.OA., nr. 9, f. 15v°-16, 31-32, 77v°-79, 94v°, 102-102v°, 236.

(86) RAK.SA.OA., nr. 2082.

(87) RAK.SA.OA., nr. 8, 9, 10, 11, 12, 20, 24, 41, 42, 71, 72, 2062, 2065, 2066, 2084, 2088, 2090, 2094, 2095.

Rubriek X. KERCKGHEBODEN EN DECRETEN

Wanneer een vonnis van de Kortrijkse schepenen tot het betalen van een bepaalde som door de verliezende partij niet vrijwillig werd tenuitvoer gelegd kon de winnende partij aan de overheid verzoeken door gedwongen tenuitvoerlegging hem te bezorgen waarop hij volgens het vonnis recht had. Deze gedwongen tenuitvoerlegging geschiedde door beslaglegging op de goederen van de schuldenaar teneinde die goederen openbaar te verkopen en de prijs of een gedeelte ervan aan de schuldeiser toe te kennen tot voldoening van het hem verschuldigde (88). De openbare verkoop van de onroerende goederen werd aangekondigd door afroepingen aan de kerk (kerckgheboden). De tekst van deze aankondigingen werd ingeschreven in het register van de kerckgheboden. In dit register werden behalve de aankondigingen van de gerechtelijke verkopen (decreten) eveneens de tekst van de aankondigingen van andere openbare verkopen opgetekend (bv. openbare verkoop om uit onverdeeldheid te treden). Uit het schepenarchief van Kortrijk werden er uit de periode 1515-1621 slechts twee dergelijke registers bewaard. Het oudste register dateert uit de periode 1558-1586. Het register draagt als titel : "Registre van den kerckgheboden". De kerckgheboden zijn er chronologisch in opgenomen (89). Het tweede register dateert uit de periode 1613-1656. Dit tweede register draagt als titel : "Registre van de kerckgheboden van de decreten en andere vercoopinghen van huuzen ende erfvelicke renten". De openbare verkopen zijn er eveneens chronologisch in opgenomen (90).

Rubriek XI. DIVERSEN

Uit het gerechtelijk archief van de schepenbank van Kortrijk zijn behalve de hogergenoemde registers nog twee registers belangrijk voor deze studie. Het eerste register draagt als opschrift :

(88) Cfr. infra, deel V, hfst. I, titel XI.

(89) RAK.SA.OA., nr. 1997.

(90) RAK.SA.OA., nr. 1135.

"Protocol formulair van commissen ende andere wettelycke acten ten comptoire van kennissen" (91). Dit register dateert uit het begin van de 17de eeuw. Het bevat een aantal formulieren of modelakten van rechterlijke akten welke door de Kortrijkse schepenen verleend werden. Gezien de weinige procesdossiers welke tot nogtoe geïnventariseerd werden is dit formulierboek een zeer interessante bron voor het procesrecht te Kortrijk.

Het tweede register draagt als opschrift : "Registre van der stede van Curtrycke daerinne men scrivende es de copieen van alle de consultacien by scepenen ghehouden met gheleerde pratisienen ende le- gisten beghinnende tzelve registre den derden septembre 1548". Het register bevat een aantal zeer interessante consultaties van juristen o.a. over de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen (92).

TITEL II. GERECHTELIJK ARCHIEF VAN DE SCHEPENBANK EN DE PAEYSIERERS VAN HARELBEKE (1515-1621)

Van het gerechtelijk archief van de schepenbank van Harelbeke uit de 16de en het begin van de 17de eeuw bleven behalve enkele fragmentarische processtukken, nog dertien registers bewaard, waarin de procedure en de eigenlijke rechtspraak van de schepenen en de paeyssierers van Harelbeke opgetekend werden. Dit archief wordt bewaard in het Rijksarchief te Kortrijk ; het zit er verspreid in verschillende fondsen (93). De bewaard gebleven processtukken zijn zeer gering in aantal. Ze dateren meestal uit het begin van de 17de eeuw. Over het algemeen geven ze alleen enkele inlichtingen over het gevolgde procesrecht (94).

De registers zijn de interessantste bronnen zowel voor de rechterlijke organisatie, de bevoegdheid als de procedure van de schepenbank. De registers zijn verschillend naar inhoud ; men kan er verschillende soorten onderscheiden. Het oudste register dateert uit

(91) RAK.SA.OA., nr. 483.

(92) RAK.SA.OA., nr. 917.

(93) Het fonds : Kerkfabriek van Harelbeke, het fonds : Scabinale I en II, Scabinale II. Annexes.

(94) Zie bv. RAK., Scab. II. Annexes, nr. 23, A.

de periode 1511-1521 (95). De eerste eenentwintig folio's bevatten wettelijke passeringen en keuren. Vanaf folio 22 tot folio 117 verso bevat het register strafzaken. Het grootste deel van deze strafzaken zijn faictwaerheden (96); ertussen vindt men strafvonnissen (97) en verbanningen (98). Deze strafzaken werden van achter naar voor in het register opgetekend. De oudste strafzaken daterend uit 1513 vindt men achteraan het register; de recentste strafzaken daterend uit 1520 vindt men op folio 22. Dit register is enig in zijn soort.

Een tweede soort registers zijn de vierschaeerrollen. Uit de periode 1515-1621 zijn er zes dergelijke registers, en een stuk van een zevende register bewaard gebleven. Het oudste register dateert uit de periode 1540-1546 (99). Deze registers welke oorspronkelijk als procedureregisters opgevat werden bevatten echter veel meer dan de beknopte rolvermeldingen. Tussen deze rolnotities vindt men eveneens dictums en gelibelleerde sententiën zowel in burgerlijke zaken (100) als in strafzaken (101), verbanningen (102), getuigenverhoren (103), namptisementen (104), decreten (105), kerckgeboden (106), keuren (107), vernieuwingen van de wet en van de cleene wetten (108),

(95) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2.

(96) Ibidem, f. 49v°, 50.

(97) Ibidem, f. 55v°.

(98) Ibidem, f. 28, 53v°, 54.

(99) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9 (1540-1546); RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.033 (1554-1555); RAK., Scab. II. Annexe, nr. 15 (1555-1556); nr. 12 (1557-1565), nr. 16 (1577-1595), nr. 13 (1595-1611), nr. 14 (1611-1632).

(100) Bv. RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 6v°, 8, 20, 25, 30v°, 31.

(101) Ibidem, f. 21, 106-106v°, 118; nr. 15, f. 10v°, 13, 15, 17.

(102) Ibidem, f. 41.

(103) Ibidem, f. 26, 27, 28, 29, 30.

(104) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 117.

(105) Ibidem, f. 109v°, 125, 273v°, 275v°-276.

(106) Ibidem, f. 146.

(107) Ibidem, f. 41, 49.

(108) Ibidem, f. 56v°, 140v°, 191, 212.

akten van vrijwillige rechtspraak (109). De oudste registers bevatten geen doorlopende rol volgens de data van de zittingen. Tot op een bepaalde datum werden alle zittingen in een aanhangig zijnd proces per zaak chronologisch ingeschreven. Op de vastgestelde datum werd de rol vernieuwd ; alle reeds aanhangig zijnde processen werden opnieuw ingeschreven voor het verder verloop van de procedure. Deze zakenregisters vindt men tot 1557 (110). Na deze datum schakelde men over op zittingsregisters met een doorlopende rol waarin chronologisch volgens de data van de zittingen de verschillende procedurefazen in elk aanhangig zijnd proces opgetekend werden (111). Van de camere, de tweede afdeling van de schepenbank, bleven er uit de periode 1515-1621 drie rolboucken en een stuk van een vierde bewaard. Het oudste register dateert uit de periode 1561-1582 (112). Net zoals de vierschaeerrollen bevatten deze registers niet alleen rolnotities doch eveneens dictums en gelibelleerde sententiën zowel in burgerlijke zaken (113) als in strafzaken (114), getuigenverhoren (115), namptissementen (116), kerckgeboden (117), vernieuwingen van de wet (118). De notities volgen elkaar chronologisch volgens de data van de zittingen op. De getuigenverhoren in burgerlijke zaken (producties) werden aanvankelijk in de registers van de vierschare en de camere opgetekend (119). Zeker vanaf 1556 werden ze in afzonderlijke registers opgetekend. Uit de periode tot 1621 werd er slechts één dergelijk

(109) Ibidem, f. 88v°, 114v°.

(110) RAK., Scab. II. Annexo, nr. 9, nr. 15 (f. 1-22) ; nr. 12 (f. 1-67) ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.033.

(111) RAK., Scab. II. Annexo, nr. 12 (vanaf f. 67), nr. 13, 14 en 16.

(112) RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034 (1561-1582) ; nr. 13.035 (1582-1585) ; RAK., Scab. II. Annexo, nr. 17 (1595-1610) ; nr. 18 (1610-1623).

(113) RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 32, 53v°, 63, 64.

(114) Ibidem, f. 57v°, 68v°, 109v°.

(115) Ibidem, f. 61-61v° (slechts één in gans het register).

(116) Ibidem, f. 69.

(117) RAK., Scab. II. Annexo, nr. 18, f. 106-107.

(118) RAK., Scab. II. Annexo, nr. 17, f. 126v°.

(119) RAK., Scab. II. Annexo, nr. 9; f. 26-30v° ; nr. 15, f. 106-109 en f. 141-151v°.

productiebouck bewaard. Dit register dateert uit de periode 1556-1557 (120). Het bevat getuigenverhoren in zaken welke in de vierschare, de camere en voor de paeysierissen behandeld werden. Gans achteraan bevat het één faictwaerheid (121). Zeker vanaf 1555 werden de sententiën, waarvan een uitgifte werd gegeven aan de partijen, in een afzonderlijk register opgetekend. Uit de periode 1515-1621 werd slechts één dergelijk register bewaard. Het dateert uit de periode 1555-1569 (122). Dit register bevat dictums en gelibelleerde sententiën van de camere, de vierschare en de paisierissen, dit zowel in burgerlijke zaken als in strafzaken. Het bevat eveneens één getuigenverhoor (123), een tweetal stadskeuren (124) en enkele akten van vrijwillige rechtspraak (125).

Van de rol van de paeysierissen van Harelbeke zijn slechts twee stukken bewaard gebleven. Het oudste stuk werd opgetekend in register : Scabinale II. Annex, nr. 15 en beslaat de periode 1 juli 1561 tot 25 september 1571 (126). Het tweede stuk werd opgetekend in register : Scabinale II. Annex, nr. 17 en beslaat de periode 16 oktober 1596 tot 11 februari 1597 (127). Zoals hoger reeds werd aangestipt bevatten deze registers eveneens respectievelijk de rol van de vierschare en de rol van de camere. De twee bewaarde stukken zijn zittingsrollen : de notities volgen elkaar chronologisch volgens de data van de zittingen op. Tussendoor vindt men er eveneens dicta van de paeysierissen (128).

(120) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 11 (1556-1557).

(121) Ibidem, f. 230-231.

(122) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10 (1555-1569).

(123) Ibidem, f. 7-8.

(124) Ibidem, f. 53v°.

(125) Ibidem, f. 13.

(126) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 15, f. 24-106, 109-140v°, 151v°-152.

(127) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 10-17.

(128) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 15, f. 27, 30, 105 ; nr. 17, f. 15.

TITEL III. GERECHTELIJK ARCHIEF VAN DE HOECHPOINTERS EN VRYSCHEPENEN
VAN DE KASSELRIJ (1515-1621)

Voor het gerechtelijk archief van de hoochpointers en vryschepenen zijn er uit de periode 1515-1621 zeven registers (129) bewaard gebleven. De inhoud van deze registers verschilt.

Het oudste register (RAK., Fonds Colens, nr. 216) begint op 2 maart 1500. Het bevat uit de periode 1500-1577 de eigenlijke en oneigenlijke rechtspraak in verband met de vrijeigen gronden die in de kasselrij Kortrijk gelegen waren. De oneigenlijke rechtspraak, de procedure en de vonnissen zijn chronologisch volgens de data der zittingen na elkaar opgetekend.

Dezelfde optekeningswijze vindt men terug in de registers nr. 198, 215, 217 en 218 van het Fonds Colens. Deze registers bevatten de optekening van de procedure en de vonnissen in geschillen over pointingen en zettingen en de eigenlijke en oneigenlijke rechtspraak in verband met de vrijeigen gronden in de kasselrij Kortrijk, respectievelijk uit de perioden 1524-1547, 1582-1762, 1557-1581 en 1577-1604.

Een vijfde register (RAK., Fonds Colens, nr. 197) draagt als opschrift : "Bouck van productionn omme hoochpointers ende vryscpepenen". Dit register bevat meestal getuigenverhoren uit de periode 1549-1589 in geschillen die de hoochpointers en vryschepenen behandelden. Tussen de getuigenverhoren werden evenwel enkele interessante vonnissen van de hoochpointers en vryschepenen opgetekend (130).

Een zesde register dateert uit de periode 1617-1643 (RAK., Fonds Colens, nr. 223). Dit register draagt als titel : "Ferie op purgen van de vercochten landen ghelegghen onder de casselrije van Curtricke".

Zoals de titel het aanduidt bevat dit register de procedure en de vonnissen uitgesproken door de hoochpointers en vryschepenen inzake de zuivering van onroerende goederen in de kasselrij gelegen.

In een zevende register (RAK., Fonds Colens, nr. 454) werd de rechtspraak opgetekend die de hoochpointers en vryschepenen hebben uit-

(129) RAK., Fonds Colens, nr. 197, 198, 215, 217, 218, 223, 454.

Nr. 219 van hetzelfde fonds bevat alleen wettelijke passeringen.

(130) Bv. : RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 30v°, 35, 63, 64.

geoefend in de periode 1582-1586 in samenwerking met de rechtbanken in de kasselrij. Tijdens deze periode hadden de hoochpointers en vryscepenen, wegens de oorlogsomstandigheden en moeilijkheden in de kasselrij (131), jurisdictie over alle gronden in de kasselrij Kortrijk gelegen (132).

TITEL IV. GERECHTELIJK ARCHIEF VAN HET LEENHOF VAN KORTRIJK (1515-1621)

Het archief van het leenhof van Kortrijk wordt bewaard in het Rijksarchief te Kortrijk in het Fonds Colens en het Fonds Oud stadsarchief. Uit de periode 1515-1621 zijn er zes gerechtsregisters van het leenhof van Kortrijk bewaard gebleven. Het oudste register dateert uit de periode 1524-1571 (133).

De zes registers bevatten alle zaken welke door het leenhof in een bepaalde periode behandeld werden, m.a.w. zowel de eigenlijke als de oneigenlijke rechtspraak. Men vindt er dan ook leenverheffingen (134), overdrachten van lenen (135), clachten op lenen (136), naerhede-vorderingen op lenen (137), lijkschouwingen (138), rivierschouwingen (139), gerechtelijke verkoop van lenen (140), het bezetten van een rente op een leen (141), dictums van vonnissen in bur-

(131) RAK., Fonds Colens, nr. 454, f.1.

(132) Over deze bevoegdheid : Cfr. infra deel IV, titel VI, rubr.I, IV.

(133) RAK.SA.OA., nr. 829 (1524-1571) ; RAK., Fonds Colens, nr. 207 (1593-1605) ; nr. 188 (1605-1613) ; nr. 455 (1613-1619) ; nr. 208 (1619-1627) ; nr. 220 (1619-1627). Nr. 220 is een dubbel van nr. 208.

(134) RAK.SA.OA., nr. 829, f. 12v°, 13v°, 16, 17v°, 18, 20, 20v°.

(135) Ibidem, f. 11v°, 16v°, 19v°, 21, 22.

(136) Ibidem, f. 39v°, 40, 43v°.

(137) RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 141v°-144 ; nr. 188, f. 103v°-104.

(138) Ibidem, nr. 207, f. 134.

(139) Ibidem, f. 33.

(140) Ibidem, f. 8v°-9v° en 42v°-50.

(141) RAK., Fonds Colens, nr. 455, f. 12v°.

gerlijke zaken (142), leenzaken (143) en strafzaken (144) die door het leenhof werden gewezen. Behalve het oudste register bevatten deze registers eveneens de rol van het leenhof. Per zitting werden alle zaken genoteerd (145). Procesdossiers, die voor dit leenhof werden gebracht, zijn niet bewaard gebleven.

TITEL V. GERECHTELIJK ARCHIEF VAN DE HEERLIJKE RECHTBANKEN (1515-1621)

Het archief van de heerlijke rechtbanken, die in de kasselrij Kortrijk werkzaam waren in de periode 1515-1621, is grotendeels verloren gegaan. Slechts van de volgende heerlijkheden wordt gerechtelijk archief bewaard : de heerlijkheid Gruuthuize te Aarsele (146), de heerlijkheid Noord-Assche te Deerlijk (147), de heerlijkheid Bouvekerke te Kortrijk-buiten (148), de heerlijkheid Dentergem (149), de heerlijkheid Duufhuize en Woubrechts te Bavikhove (150), de heerlijkheid Ter Elst en Lembeke te Tielt-buiten (151), de heerlijkheid Ter Beecken te Gottem (152), de heerlijkheid Groeninge en Ten Ackere te Kortrijk-buiten (153), de heerlijkheid

-
- (142) RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 98.
 - (143) Ibidem, f. 50v°.
 - (144) Ibidem, f. 62 ; RAK.SA.OA., nr. 829, f. 13 : zelfmoord.
 - (145) RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 1.
 - (146) RAK., Aanwinsten VI, 4.738 (1610-1681).
 - (147) RAG., Fonds de la Kéthulle de Ryhove, nr. 3.257 (1574-1611).
 - (148) RAK., Scab. I, nr. 9, Bouvekerke (1602-1793).
 - (149) RAG., Fonds Lippens, nr. 1 (1559-1599), 2 (1593-1597), 3 (1606-1612), 4 (1609-1611), 5 (1612-1616) en 7 (1616-1622) ; RAK., Fonds Colens, nr. 493.
 - (150) RAK., Aanwinsten VI, nr. 1.999 (1593-1600).
 - (151) RAK., Aanwinsten VI, 4.895 (1609-1632).
 - (152) RAG., Fonds Lippens, nr. 72, I (1610-1612).
 - (153) RAK., Scab. II, nr. 180 (1581-1594), nr. 181 (1583-1590) en (1594-1623), nr. 182 (1581-1650) en 183 (1568-1575).

Heule (154), de heerlijkheid Hondschote te Menen en Gullegem (155), de heerlijkheid Ingelmunster (156), de heerlijkheid Izegem (157), de ammanie van Kesselberghe, Berghelijns, Ravesteensch en het vrij-eigen van Moorsele (158), de heerlijkheid Kooigem (159), de heerlijkheid Moeskroen en Val (160), de heerlijkheid Moorsele en Gracht (161), de heerlijkheid Mortaenschen te Bellegem (162), de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem (163), de heerlijkheid Ooigem (164), de heerlijkheid Potegem te Waregem (165), de heerlijkheid Sint-Pieters te Moeskroen (166), de heerlijkheid Sint-Pieters te Desselgem (167), de heerlijkheid Spiere (168), de ammanie van Tielt (169), de heerlijkheid Wakken (170), de heerlijkheid Walle te Kortrijk-buiten (171), de heerlijkheid Wevelgem (172), de heerlijkheid Zwevezele (173).

-
- (154) RAK., Fonds d'Ennetieres, Iste reeks, nr. 122 (1584-1600) en 157 (1570-1577).
- (155) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, R 1614-1643, R 1617-1644, en R 1617-1653.
- (156) RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617.
- (157) RAK., Scab. II, nr. 345 (1610-1614) en 346 (1614-1625).
- (158) RAK., Scab. II, nr. 43 (1598-1606).
- (159) RAK., Scab. I, nr. 13, Kooigem R 1557-1564 en R 1610-1625.
- (160) RAD., Scab. I, nr. 46, Mouscron R 1542-1586, 1573-1578, 1584-1587, 1588-1590 (nr. 30), 1590-1604, 1604-1612, 1612-1621, 1621-1627.
- (161) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44 (1607-1641).
- (162) RAK., Fonds d'Ennetieres, Ie reeks, nr. 136 (1609-1629).
- (163) RAK., Scab. II, nr. 528 (1600-1615).
- (164) RAK., SA.OA., nr. 551 (1616-1623).
- (165) RAK., Scab. I, nr. 54, Potegem R 1616-1671.
- (166) RAD., Scab. I, nr. 59, Saint-Pierre de Lille R 1607-1635.
- (167) RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, 1590-1604, 1604-1613, 1613-1620, 1620-1624, 1619-1632.
- (168) RAK., Scab. I, nr. 27, Espierre R 1576-1598.
- (169) RAK., Scab. II, nr. 106 (1609-1636).
- (170) RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566.
- (171) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, en 1607-1631.
- (172) RAK., Scab. I, nr. 78, Wevelgem R 1594-1643.
- (173) RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54 (1559-1570), 58 (1600-1607), 78 (1576) en 79 (1570-1575).

De gerechtsregisters van deze heerlijkheden zijn meestal ongedifferentieerde zittingsregisters ; ze bevatten in chronologische volgorde volgens de data van de zittingen van de rechtbank de on-eigenlijke rechtspraak, de procedure en de eigenlijke rechtspraak in burgerlijke zaken, strafzaken en leenzaken van deze rechtbanken. Sommige registers bevatten evenwel alleen eigenlijke of oneigenlijke rechtspraak. In de heerlijkheid Groeninge en Ten Ackere gelegen in de parochie van Kortrijk-buiten werd in de periode 1581-1650 een register aangelegd waarin alleen de clachten, die op de heerlijkheid werden tenuitvoer gelegd, werden opgetekend (174).

TITEL VI. GERECHTELIJK ARCHIEF VAN DE RAAD VAN VLAANDEREN

Het archief van de Raad van Vlaanderen is voor deze studie hoofdzakelijk belangrijk voor de inlichtingen die het verstrekt over de bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen zelf en van verscheidene andere rechtbanken welke in de kasselrij hun jurisdictie uitoefenden. De Raad van Vlaanderen was immers in eerste aanleg bevoegd om uitspraak te doen over de bevoegdheidsconflicten welke oprezen tussen de verschillende rechtbanken in de kasselrij. Het zijn dan ook voornamelijk de archiefstukken welke iets mededelen over deze bevoegdheid van de Raad en van de verschillende rechtbanken in de kasselrij die geraadpleegd worden. Het archief van de Raad van Vlaanderen wordt bewaard in het Rijksarchief te Gent. Het werd op een deskundige wijze geklasseerd en geïnventariseerd door Professor J. Buntinx (175). Voor deze studie werden vooral de volgende reeksen nagezien : de Resoluties (nr. 164 tot 165), de Brieven op inductie of atterminatie (nr. 1198), de Acten en sententieën (nr. 2453-2599 : passim), de Informaties van de subalterne wetten (nr. 6838-6901), de Hoofdvonnissen (nr. 7351), de Sententies en appointementen interlocutoire (nr. 7519 tot 7584 : passim), de registers van de Secrete camere (nr. 7609-7628) de registers van de

(174) RAK., Scab. II, nr. 182.

(175) J. BUNTINX, Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen, 6 dln., Gent, 1964-1974.

processen par escript (nr. 7937), de Decreten en sententien libeleën (nrs. 8310-8325), de registers van de Criminele sententies (nr. 8594 en 8597), de Processen in eerste aanleg, de Fiscale processen, de Processen par escript, en de Processen in beroep.

Vonnissen van de Raad en processtukken welke bij haar werden ingediend vindt men niet alleen in het archief van de Raad dat te Gent bewaard wordt. Nadat een vonnis gewezen was konden de partijen hun processtukken terugkrijgen ; ze konden eveneens een uitgifte of een afschrift van het vonnis bekomen. Dit had tot gevolg dat men soms deze processtukken en een uitgifte van het vonnis terugvindt in het archief van één of van beide partijen. Zo vindt men bijvoorbeeld uitgiften of afschriften van vonnissen van de Raad van Vlaanderen of processtukken die aan deze justitieraad werden voorgelegd terug in de archieffondsen van de schepenbank van Kortrijk (176), Tielt (177), en Harelbeke (178), en het kapittel van Harelbeke (179).

TITEL VII. GERECHTELIJK ARCHIEF VAN DE OFFICIALITEITEN (1515-1621)

Voor de kerkelijke rechtspraak in verband met de kasselrij Kortrijk zijn vooral het archief van de officialiteit van Doornik, de officialiteit van Gent en de officialiteit van Brugge van belang.

Het gerechtelijk archief van de officialiteit van Doornik is grotendeels verloren gegaan (180). Als bronnen voor deze studie werden

- (176) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 1990 (Parkemeynen privilegiebouck). Zie eveneens de reeks stadscharters geïnventariseerd in CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, 2 delen, 1854-1858, Kortrijk.
- (177) Bv. : SAT., nr. 59 (Compendium van privilegien en oktrooien 1275-1568) ; zie eveneens SAT., nr. 1000, 1001 ; RAK., Gemeentearchief Tielt, nr. 1004, 1436, 2239.
- (178) Bv. : RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.604 - 13.606 ; RAK., Gemeentearchief Harelbeke, passim (ongeklasseerd fonds).
- (179) Bv. : RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 2191, 2194, 2195.
- (180) M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, De officialiteit Doornik in de XIIIe eeuw, onuitgeg. doctoraatsproefschrift R.U. Gent, 1974, p. 12-93.

alleen nog enkele rekeningen van de zegelaar uit de periode 1511-1531 bewaard in de Archives du département du Nord te Rijsel. Deze rekeningen verschaffen interessante inlichtingen over de boeten en composities die de officialiteit van Doornik omwille van de aldaar opgesomde misdrijven in de kasselrij Kortrijk oplegde (181). Dit beperkte archief wordt aangevuld door de uitgiften of afschriften van gerechtelijke akten uitgaande van deze officialiteit in verband met de stad Kortrijk die in het stadsarchief van Kortrijk bewaard worden (182), en met de vonnissen die de Raad van Vlaanderen (183) en de Grote Raad van Mechelen (184) wezen in geschillen tussen deze officialiteit en de andere rechtbanken in de kasselrij Kortrijk. Het gerechtelijk archief van de officialiteit van Gent is eveneens slechts gedeeltelijk bewaard gebleven. Dit archief wordt bewaard in het Rijksarchief te Gent (185). Als bronnen voor deze studie waren alleen de registers nr. B 363, B 364 en B 3321, en de procesdossiers B 2212 en 2213 van belang. De registers B 363, B 364 en B 3321 bevatten de criminele rechtspraak van deze officialiteit uit de periode 1568-1576. Verscheidene gevallen hebben betrekking op de kasselrij Kortrijk. Procesdossier B 2212 bevat processtukken van een proces tussen de schepenen van Deinze en de pastoor van deze plaats omstreeks 1617-1618 ; nr. B 2212 bevat een proces omstreeks 1616-1617 tussen de kerkmeesters van Petegem-Deinze en de plaatselijke pastoor over vergoedingen.

De officialiteit van Brugge was slechts in een zeer klein deeltje van de Kasselrij Kortrijk bevoegd. Van deze officialiteit zijn er uit de behandelde periode twee gerechtsregisters bewaard gebleven.

(181) A.D.N., 14 G 100-106.

(182) RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 205v°-206v°, 283-283v°, 289-289v°, 304-305v°. Andere voorbeelden zie het hoofdstuk over de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken.

(183) Bv. : Gent 13 februari 1525, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 295-298v° ; Gent 13 oktober 1562, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/26.

(184) Bv. : Mechelen 3 juni 1536, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 327-330v°.

(185) RAG., Bisdom Gent. Dit fonds werd gedeeltelijk geklasseerd door M. GYSSELING, Voorlopige gedeeltelijke inventaris van het oud archief van Sint-Baafs en het Bisdom Gent, s.d.n.l.

Het eerste register bevat vonnissen uit de periode 1562-1566 ; het tweede uit de periode 1585-1610 (186).

TITEL VIII. GERECHTELIJK ARCHIEF VAN DE SOEVEREIN-BALJUW

In het Rijksarchief te Kortrijk worden in het Fonds d'Ennetières twee registers bewaard waarin de rechtspraak van de soeverein-baljuw, respectievelijk uit de periode 1555 - 1558 (187), en 1568 - 1569 (188), werd opgetekend. Samen met de bewaarde rekeningen van de soeverein-baljuw uit de periode 1557-1571 (189), en een register uit de periode 1617-1618 dat bewaard wordt in het Rijksarchief te Gent (190), vormen zij de enige bronnen voor de gerechtelijke activiteit van de soeverein-baljuw in de behandelde periode.

-
- (186) B.A.B., Reeks B, Handelingen van de bisschoppen, nr. 85 (1562-1566) en nr. 86 (1585-1610).
 - (187) RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34.
 - (188) Ibidem, nr. 40.
 - (189) ARA., RK., nr. 48.641 - 48.642.
 - (190) RAG., Soeverein-baljuw, nr. 7.

HOOFDSTUK III

ADMINISTRATIEVE BRONNEN

Behalve de normatieve en rechterlijke bronnen waren er allerlei administratieve bronnen nuttig voor deze studie. Dit is vooreerst het geval voor de baljuwsrekeningen van de vijf steden in de kasselrij Kortrijk. Deze bronnen verschaffen niet alleen gegevens over deze vijf baljuws en hun ondergeschikten doch zijn soms de enige bronnen voor de strafrechtspraak van de schepenbanken van deze vijf steden. Voor Kortrijk (1), Harelbeke (2), Deinze (3) en Menen (4) werden de baljuwsrekeningen praktisch integraal bewaard ; voor Tielt bleven ze slechts bewaard uit de periode 1560-1567 (5). Andere bewaarde baljuwsrekeningen welke in verband stonden met de kasselrij Kortrijk waren de rekeningen van de baljuw van Wervik (6), de rekeningen van de baljuw van de vorstelijke heerlijkheid Salvaetschen (7) en de rekeningen van de soeverein-baljuw (8).

Een andere voorname bron zijn de rekeningen van de vijf steden in de kasselrij. Deze stadsrekeningen bevatten allerlei inlichtingen over de organisatie van de schepenbanken en andere stedelijke rechtbanken in elk van de vijf steden. De stadsrekeningen van Kortrijk (9), Harelbeke (10), Deinze (11) en Tielt (12) uit de

- (1) ARA., RK., nr. 13.821 - 13.841.
- (2) ARA., RK., nr. 14.233 - 14.234.
- (3) ARA., RK., nr. 13.905 - 13.911.
- (4) ARA., RK., nr. 14.268 - 14.272.
- (5) ARA., RK., nr. 14.431.
- (6) ARA., RK., nr. 14.530 - 14.535.
- (7) ARA., RK., nr. 14.353.
- (8) ARA., RK., nr. 48.641 en 48.642.
- (9) ARA., RK., nr. 33.259 - 33.265.
- (10) ARA., RK., nr. 35.585 - 35.630.
- (11) ARA., RK., nr. 38.375 - 38.419.
- (12) ARA., RK., nr. 33.964 - 34.005.

behandelde periode bleven integraal bewaard ; van Menen zijn de stadsrekeningen slechts bewaard vanaf 1560 (13). De kasselrijrekeningen uit de behandelde periode - die integraal bewaard bleven - bevatten inlichtingen over de organisatie van het college van hoochpointers en vryschepenen dat aan het hoofd van de kasselrij stond en belangrijke rechterlijke bevoegdheden had (14).

Denombrementen van een leen, die werden opgemaakt bij vervreemding of vererving van een leen of op uitdrukkelijk bevel van de vorst, vormen interessante bronnen voor de organisatie en bevoegdheid van de heerlijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk (15).

Tenslotte zijn de bewaarde resolutieboeken van de schepenen en de raden van Kortrijk, interessante bronnen voor allerlei beslissingen die de schepenen en raden genomen hebben in verband met de praktische uitoefening van de rechtspraak (16). Van de andere steden werden er geen dergelijke registers bewaard.

Andere administratieve stukken behoorden tot een bepaalde reeks. Het zou ons te ver leiden ze hier in detail te bespreken. Wegens hun aard worden ze vooral gebruikt in het deel van de rechterlijke organisatie (17). We verwijzen dan ook naar dit deel voor het gebruik van deze stukken als bronnen voor deze studie.

(13) ARA., RK., nr. 36.170 - 36.223.

(14) ARA., RK., nr. 42.949 - 43.001.

(15) Bv. : denombrementen van de lenen gehouden van het leenhof van Kortrijk en Tielt : RAK.SA.OA., nr. 860 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205 en 206 ; denombrementen gehouden van het leenhof van Harelbeke : RAK.SA.OA., nr. 864 ; denombrementen van de lenen gehouden van het leenhof van Deinze : RAG., Deinze, nr. 4 ; denombrementen van de lenen gehouden van het leenhof van Walle : RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1553-1657, R 1570-1650 en R 1600-1714 ; denombrementen van de lenen gehouden van het leenhof van Zwevegem : RAK., Fonds Colens, nr. 515. Zie eveneens : RAK., Aanwinsten V, nr. 215, Aanwinsten VI, nr. 2605, 2859, 2861, 5202 ; RAK., Scab. II, nr. 539 ; RAG., Fonds Nevele, nr. 8, 12, 130.

(16) RAK.SA.OA., nr. 400, 1996 en 1998.

(17) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 549 : Registre van officien van de stad Kortrijk ; nr. 1012 : afpaling van het schependom en de banmijle van Kortrijk ; RAK., Fonds Colens, nr. 203 : Register met de namen van de hoochpointers en vryschepenen vanaf 1552 ; RAK., Fonds Colens, nr. 221 : register met verordeningen en brieven aan, en door de hoochpointers en vryschepenen ; RAG., Deinze, nr. 63-64 : Poortersboeken Deinze.

DEEL II

RECHTERLIJKE ORGANISATIE

HOOFDSTUK I

INLEIDING

De rechterlijke organisatie tijdens de 16de en de 17de eeuw was een voortzetting van de middeleeuwse rechtsorde. De rechterlijke instellingen die tijdens de middeleeuwen ontstaan zijn hebben zich in de moderne tijden verder ontwikkeld.

De middeleeuwse rechtsorde was niet altijd rationeel opgebouwd. Niet alleen hadden de kerk en de burgerlijke overheid hun eigen rechterlijke organisatie, doch ook verder was de jurisdictie verdeeld onder de vorst, de steden, de kasselrijen en de talrijke wereldlijke en geestelijke heren. Het resultaat was een rechterlijke organisatie welke gekenmerkt was door verschillende soorten jurisdictie, een grote geografische versnippering van rechtsgebieden waarin rechtbanken met soms concurrerende bevoegdheden optraden (1). De rechterlijke organisatie in de kasselrij Kortrijk tijdens de middeleeuwen maakte hierop geen uitzondering. De kerkelijke rechtspraak werd hoofdzakelijk uitgeoefend door de officialiteit van Doornik tot wiens rechtsgebied geheel de kasselrij Kortrijk behoorde. Het kapittel van Sint-Salvator achtte zich niet onderworpen aan deze rechtspraak en had een eigen kerkelijke rechtbank voor de jurisdictie over haar kanunniken (2). De wereldlijke rechtspraak werd uitgeoefend door verschillende soorten rechtbanken : de stedelijke rechtbanken van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze, de hoochpointers en vryschepenen, de schepenenbanken en leenhoven van de talrijke heerlijkheden.

Bovendien had de vorst aan zichzelf of aan zijn raadsheren verscheidene

-
- (1) J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad van de hertogen van Boergondië en het Parlement van Mechelen, p. 298.
- (2) M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, De officialiteit in het bisdom Doornik tijdens de 13de eeuw, onuitgegeven doctoraatsproefschrift R.U. Gent, 1974

zaken voorbehouden (3).

In de moderne tijden heeft deze rechterlijke organisatie zich verder ontwikkeld. Tot 1570 werd de kerkelijke rechtspraak in de kasselrij hoofdzakelijk door de officialiteit van Doornik uitgeoefend. Door de oprichting van de nieuwe bisdommen in 1559, welke omstreeks 1570 volledig effectief werd, werd de kasselrij Kortrijk verdeeld over de bisdommen Doornik, Gent, Brugge, en Ieper (4). Ieder bisdom had zijn eigen officialiteit. Vanaf 1570 waren er derhalve in de kasselrij Kortrijk vier officialiteiten werkzaam ieder in een welafgeleid gebied. Daarnaast bleef het kapittel van Sint-Salvator te Harelbeke zijn jurisdictie over zijn kanuniken uitoefenen (5).

De organisatie van de wereldlijke rechtbanken was nog veel ingewikkelder. De vijf steden welke in de kasselrij gelegen waren (Kortrijk, Harelbeke, Menen, Tielt en Deinze) hadden hun eigen schepenbanken die niet alleen binnen hun schependom doch ook er buiten optraden. Bovendien bezaten deze steden tal van lagere rechtbanken zoals paesiers en ambachtelijke jurisdicties. In elk van de vijf roeden van de kasselrij was er een vorstelijk leenhof werkzaam. De talrijke geestelijke en wereldlijke heerlijkheden hadden meestal een eigen schepenbank en/of een leenhof. Het college van hoochpointers en vryschepenen, dat in geheel de kasselrij hoofdzakelijk administratieve bevoegdheden had, bezat de grondrechtspraak

-
- (3) A.C.F. KOCH, De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13de eeuw, Antwerpen-Amsterdam, s.d. (zie vooral p. 136-144) ; F.L. GANSHOF, Recherches sur les tribunaux de châtelainie en Flandre avant le milieu du XIIIe siècle, (Werken Fak. Wijsb. en Letteren Univ. Gent, afl. 66), Antwerpen-Parijs, 1932 ; R. MONIER, Les institutions judiciaires des villes de Flandre des origines à la rédaction des coutumes, Rijsel, 1924 ; J. DUESBERG, Les juridictions scabinales en Flandre et en Lotharingie au moyen âge, Leuven, 1932 ; J. BUNTINX, De Audiëntie van de graven van Vlaanderen, Brussel, 1949.
- (4) M. DIERICKX, De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II (1559-1570), Antwerpen-Utrecht, 1950. De officialiteit van Brugge werkte reeds in 1562 : BAB., Reeks B, Handelingen van de Bisschoppen, nr. 85.
- (5) RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 2.190, 2.196 en 2.497.

over de vrijeigen gronden, welke in de kasselrij waren gelegen en die ~~ge~~eigen rechtbank hadden, en sprak recht in de geschillen over de opgelegde pointinghen en zettinghen. De deken en vindere van de melaatsen spraken recht in de geschillen tussen melaatsen. De kasselrij Kortrijk behoorde bovendien tot het rechtsgebied van een aantal andere rechtbanken zoals de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad van Mechelen, de Rekenkamer van Rijsel, de militaire rechtbanken, de souverain-baljuw (zitting houdend als rechter). Deze rechtbanken deden uitspraak in een aantal aan hen voorbehouden gevallen.

In het deel over de rechterlijke organisatie worden alleen de rechtbanken besproken welke hun zetel in de kasselrij Kortrijk hadden en van wie het rechtsgebied geheel of hoofdzakelijk in de kasselrij gelegen was. De organisatie van rechtbanken zoals de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad van Mechelen, de Rekenkamer van Rijsel, de militaire rechtbanken, de kerkelijke rechtbanken, de souverain-baljuw worden hier niet besproken. Aan de organisatie van elk van deze rechtbanken kan immers een afzonderlijke studie gewijd worden. In het deel over de bevoegdheid wordt evenwel de bevoegdheid van deze verschillende rechtbanken besproken teneinde hun bevoegdheid af te lijnen ten opzichte van de andere rechtbanken in de kasselrij.

Het deel over de rechterlijke organisatie in de kasselrij Kortrijk is ingedeeld in drie onderdelen ; het eerste handelt over de wethouders, het tweede over de gerechtsofficieren en het derde over de medewerkers van het gerecht. Het personeel dat werkzaam was bij een rechtbank wordt naargelang het in dienst stond van de wethouders dan wel van de gerechtsofficieren in het deel over de wethouders of in het deel over de gerechtsofficieren behandeld. We kozen bewust voor een dergelijke indeling, hoewel men zou kunnen opmerken dat elke rechtbank een geheel vormt bestaande vooreerst uit een aantal rechters, ten tweede uit een of meerdere gerechtsofficieren en ten derde uit een aantal personeelsleden of medewerkers, zodat het wenselijk ware elke rechtbank als dusdanig te behandelen. Deze laatste stellingname gaat zeker op wanneer men slechts één rechtbank bestudeert. Het bestuderen van een aantal rechtbanken die naast elkaar werkten deed ons evenwel vaststellen dat de gerechtsofficieren en sommige medewerkers bij verscheidene rechtbanken hun functie uitoefenden zodat gegevens over de benoeming, de ambtstermijn, de ambts-

verplichtingen, enz... van deze gerechtsofficieren en medewerkers telkens zouden moeten worden herhaald. Een na elkaar behandelen van de verscheidene wethouders, vervolgens van de verscheidene gerechtsofficieren en tenslotte van de verscheidene medewerkers laat bovendien toe op enkele algemene kenmerken van deze wethouders, respectievelijk gerechtsofficieren en medewerkers te wijzen.

HOOFDSTUK II

WETHOUDERSTITEL I. ALGEMENE KENMERKEN

In de 16de - 17de eeuw waren de wethouders personen die een administratieve en rechterlijke functie uitoefenden. Deze twee functies waren tijdens het ancien régime meestal niet van elkaar gescheiden (1). In het kader van deze studie wordt enkel de rechterlijke functie van deze wethouders behandeld.

De wethouders waren rechters in de moderne zin van het woord ; het waren personen welke zich effectief uitspraken over een geschil door het wijzen van een voor de partijen bindende uitspraak (2). In de kasselrij Kortrijk werd deze rechterlijke taak uitgeoefend door de schepenen, leenmannen, hoochpointers en vryschepenen van de kasselrij, de paeysierers, de deken en vindere van de melaatsen (3). Alvorens tot de studie van deze onderscheiden rechters over te gaan lijkt het nuttig op enkele gemeenschappelijke kenmerken te wijzen.

-
- (1) Een uitzondering op dit principe waren bijvoorbeeld de paeysierers van Harelbeke en Kortrijk die enkel een rechterlijke taak hadden.
 - (2) Over het onderscheid tussen de betekenis van rechter in de germaanse zin en in de moderne betekenis zie: A. DE MONTE-VERLOREN, De historische ontwikkeling van de begrippen Bezit en eigendom in de landsheerlijke rechtspraak over onroerend goed in Holland, p. 14-74.
 - (3) - Deze rechterlijke taak werd natuurlijk eveneens uitgeoefend door de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad van Mechelen, de Rekenkamer van Rijsel, de kerkelijke rechtbanken, de militaire rechtbanken, de souverain-baljuw van Vlaanderen, waarvan de organisatie zoals gezegd in dit deel niet besproken wordt.
- De deken en vindere van de ambachten welke slechts een beperkte, specifieke rechterlijke taak hadden, worden in deze titel eveneens niet behandeld.

Het aantal wethouders in een rechtbank verschilde naargelang van de soort rechtbank. De schepenbanken waren uit minimum zeven schepenen samengesteld. Een schepenbank met zeven schepenen noemde men een vulle banck (4). De meeste schepenbanken in de kasselrij Kortrijk waren samengesteld uit dit minimum aantal schepenen (5). Alleen de schepenbank van Kortrijk en deze van Harelbeke maakten hierop een uitzondering. De Kortrijkse schepenbank was aanvankelijk samengesteld uit twee proosten en negen schepenen en vanaf 1540 uit elf schepenen. De schepenbank van Harelbeke was samengesteld uit één proost en zeven schepenen. De proost zat de administratieve vergaderingen en de zittingen van camere - één van de twee afdelingen van de schepenbank waarin de schepenen recht spraken - voor. In totaal waren er derhalve te Harelbeke acht wethouders. Te Kortrijk en te Harelbeke waren er zeven paeysierers. In een leenhof hielden van rechtswege zitting al degenen die van dit leenhof een leengoed in leen hadden. De samenstelling van de verschillende leenhoven verschilde derhalve naargelang het aantal lenen die van een leenhof werden gehouden. De hoochpointers en vryschepenen enerzijds en de deken en vindere van de melaatsen anderzijds vormden een specifieke rechtbank enig in hun soort. Het college van hoochpointers en vryschepenen was samengesteld uit vier hoochpointers en zeven vryschepenen. Het college van de deken en vindere van de melaatsen bestond uit één deken en twee vindere.

Het ambt van wethouder was een openbaar ambt. Teneinde dit ambt te kunnen uitoefenen diende men te voldoen aan een aantal voorwaarden :

- Uiteraard moest men rechts- en handelingsbekwaam zijn om het ambt van wethouder uit te oefenen. Het ambt van wethouder werd niet toevertrouwd aan minderjarigen en onder voogdij geplaatste meerder-

(4) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 17, 27, 38 ; R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 54 ; F. DE POTTER, Geschiedenis van het schependom, p. 134 en 136.

(5) De schepenbank van Tielt, Menen en Deinze en de talrijke heerlijke schepenbanken. Cfr. infra.

jarigen. Hetzelfde gold voor geestelijken en vrouwen (6).

- Enkel iemand met een goede faam en naam kon als wethouder zitting houden (7). In concreto hield dit in dat men een eerbaar beroep moest uitoefenen, men geen ontterende veroordelingen wegens ernstige delicten zoals overspel, moord, diefstal, valsmunterij mocht opgelopen hebben en dat men niet eerder uit een openbaar ambt ontzet was (8).

- De 16de eeuw is de eeuw van de godsdiensttroebelen. De vorsten beschouwden de lutheranen, wederdopers en calvinisten als vijanden van de staat. In hun verordeningen leggen ze er dan ook herhaaldelijk de nadruk op dat alle openbare ambten slechts door Rooms-Katholieken konden uitgeoefend worden. Ketterers mochten geen wethouders zijn, zelfs niet na penitentie (9). Zelfs zij die verdacht waren van ketterij kwamen niet in aanmerking; het eenvoudig bezoeken van de ketterse vergaderingen volstond om verdacht te worden (10). Bij hun indiensttreding moesten alle openbare ambtenaren zweren dat ze Rooms-Katholiek waren en trouw zouden blijven aan de Paus en de Katholieke kerk (11).

-
- (6) R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 167 ; F. DE POTTER, Geschiedenis van het schependom, p. 126 ; L. TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 54. Deze voorwaarde blijkt eveneens uit de praktijk van de 16de-17de eeuw in de kasselrij Kortrijk.
- (7) Vorstelijke keure voor Kortrijk van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 156 ; Concessie caroline (1540), art. 1 ; Concessie caroline (1545), art. 1.
- (8) Verordening van 4 oktober 1540, art. 12, Placc. Vl., I, p. 775 ; R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 170 ; R. BYL, Les juridictions scabinales dans le duché de Brabant, p. 78 ; L. TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 54 ; A. DE POTTER, Geschiedenis van het schependom, p. 121-126.
- (9) Bv. : Verordening van 14 oktober 1529, Verordening van 7 oktober 1531, Verordening van 22 september 1540, Verordening van 29 april 1550, Verordening van 25 september 1550, Verordening van 5 juli 1570, Placc. Vl., I, p. 111, 115, 125, 160 en 190 en Placc. Vl., V, p. 172.
- (10) Verordening van 26 maart 1582, Placc. Vl., II, p. 4.
- (11) Eedformulier na de verordening van 5 juli 1570, Placc. Vl., V, p. 203 ; Eedformule Kortrijkse schepenen in 1580, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 1v°.

Na de synode van Kamerijk in 1586 werden de maatregelen nog verstrengd ; voortaan moest ieder die een openbaar ambt wilde uitoefenen een geloofsbelijdenis afleggen en een bewijs van goed gedrag, opge maakt door de pastoor van de parochie waar hij woonde, voorleggen (12). Openbare ambtenaren die het katholieke geloof verloochenden werden uit hun ambt ontzet.

- Om een rechterlijke functie uit te oefenen vereiste men in geen enkele van de besproken rechtbanken een academische juridische vorming. Zij die het ambt van wethouder uitoefenden bezaten zeker enige juridische bekwaamheid. Hoe kon er anders uitspraak gedaan worden in een rechtsgeschil indien niemand het toepasselijke recht en de ingewikkelde procedure kende. Deze juridische kennis werd meestal verworven door een praktische opleiding. Verscheidene personen werden meerdere malen tot wethouder aangesteld in hetzelfde of een ander rechtscollege (13). Aldus konden zij zich geleidelijk inwerken in hun ambt, aan de praktijk gewend geraken en hun ervaringen overdragen aan de nieuwbenoemden. Slechts uitzonderlijk werden licentiaten in de rechten tot wethouder aangesteld. De praktisch verworven juridische kennis van de wethouders was, gezien de korte ambtstermijnen dat ze slechts zitting hielden, meestal niet zo groot. Dit was vooral het geval voor de wethouders van de talrijke heerlijke schepenbanken en leenhoven in de kasselrij die slechts nu en dan zitting hielden. Het gevolg hiervan was dat deze wethouders dikwijls advies vroegen aan andere rechtbanken, de Raad van Vlaanderen of aan praktizijnen zoals advokaten en procureurs (14).

- Tenslotte diende men om wethouder te worden in een bepaalde rechtbank te wonen in het rechtsgebied van deze rechtbank of er onroerende

(12) Verordening van 1 juni 1587, art. 1, Placc.Vl., V, p. 172.

(13) Zo was Pieter van Valenchynes eerste schepen van Tielt van 1513 tot 1531 (ARA., RK., nr. 38.375-38381 telkens op folio één) ; ondertussen was hij eveneens hoochpointer van de kasselrij (ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 37. Ghyselbrecht Gheys was paeysierer van Kortrijk in 1516, 1517 en 1520 (RAK.SA.OA., nr. 1744, f. 21 ; nr. 1745, f. 21 ; nr. 1746, f. 39v°). In 1519 en 1525 was hij schepen van Kortrijk (CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 41-42).

(14) Cfr. infra, deel II, hfst. IV, titel II, rubr. I.

goederen liggen hebben (15). Om zitting te nemen in de stedelijke rechtbanken (schepenbanken - paeyssierers) diende men in principe voort te zijn van de stad (16).

De aanstelling van de wethouders gebeurde op drie manieren : sommige wethouders werden benoemd, andere werden verkozen en nog anderen waren van rechtswege wethouder.

De meeste wethouders werden benoemd. Dit was ondermeer het geval voor de schepenen van de vijf steden (voor de schepenen van Menen definitief vanaf 1579), de heerlijke schepenbanken, de hoochpointers en vry-schepenen van de kasselrij, de deken en vindere van de melaatsen, de paeyssierers. De benoeming gebeurde door de vorst of zijn commissarissen (17), een plaatselijke heer (18) of een hogere rechtbank (19). Andere wethouders werden verkozen. Zo werden de schepenen van Menen tot 1568 en in 1577 en 1578 gekozen door de leenmannen van het leenhof van Menen (20). De proosten van Kortrijk werden tot 1540 verkozen door de vierentwintig raden van Kortrijk (21). De leenmannen van een leenhof tenslotte waren van rechtswege wethouder. Zij konden zitting

- (15) Vorstelijke keure van 4 juli 1324 voor de stad Kortrijk, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152 ; SAT, nr. 61, f. 8 ; RAG., Deinze, nr. 205 ; RAK, Triage Prov., nr. 310, f. 1.
- (16) F. DE POTTER, Geschiedenis van het schependom, p. 120 ; R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 156 ; Vorstelijke keure van 4 juli 1324 voor de stad Kortrijk, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152 ; Stadskeure Tielt van 1415, SAT., nr. 61, f. 8 ; J. VAN RUYMBEKE, Keures et ordonnances de la ville de Thielt, A.S.E.B., IV (1881), p. 56.
- (17) Bv. de schepenbank van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen ; de hoochpointers en vryschepenen van de kasselrij.
- (18) Bv. de heerlijke schepenen.
- (19) Bv. - De paeyssierers van Kortrijk werden benoemd door de schepenen van Kortrijk ; de paeyssierers van Harelbeke door de schepenen van Harelbeke.
 - Indien een schepen van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Menen of Deinze overleed of diende vervangen te worden tijdens een lopende ambtsperiode, werd voor de rest van de ambtstermijn door de Raad van Vlaanderen een nieuwe schepen benoemd : Concessie caroline (1540), art. 22 ; ARA., RK., nr. 33.312, SRK 1568-1569, f. 65 ; ARA., RK., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 14v° ; ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 14.
- (20) ARA., RK., nr. 36.185, SRH 1576-1577, f. 13.
- (21) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 3 ; TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 153.

nemen in een leenhof zolang ze een leen hielden van dat leenhof. Vooraleer het ambt van wethouder te kunnen uitoefenen diende men een ambtseed af te leggen waarin men beloofde goed en rechtvaardig recht te zullen spreken (22).

De ambtstermijn van de wethouders verschilde naargelang van de rechtbank. In een leenhof kon men zitting houden zolang men een leengoed van dit leenhof in leen had. In de andere rechtbanken hield men slechts zitting voor een korte periode. De schepenen van Kortrijk en Menen en de paeysierers van Kortrijk werden slechts voor één jaar benoemd. De schepenen van Deinze, Tielt en Harelbeke, de hoochpointers en vryschepenen werden voor twee jaar benoemd. De deken en vindere van de melaatsen werden voor drie jaar benoemd. Ingeval van vroegtijdige ambtsbeëindiging omwille van ontslag, overlijden of ontzetting uit het ambt werd onmiddellijk een nieuwe wethouder benoemd of verkozen; men wachtte niet tot het einde van de ambtstermijn (23). Een wethouder kon uit zijn ambt ontzet worden wanneer hij onbekwaam bleek, wanneer hij van ketterij verdacht werd, wanneer hij zich aan rechtsweigeren schuldig maakte, wanneer hij niet rechtvaardig recht sprak, wanneer hij de geheimen van de schepenkamer openbaarde en wanneer hij een veroordeling wegens een ernstig delict opliep (24). Een wethouder had het recht zitting te houden tot aan zijn veroordeling (25).

Alle wethouders hadden een aantal verplichtingen gemeen. Ze moesten onpartijdig uitspraak doen in alle hun voorgelegde geschillen.

(22) Bv.: RAK.SA.OA., nr. 1998, f.1v^o; ARA., RK., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f.22v^o; RAK., Scab.II.Suppl., nr. 79, f.118.

(23) Bv.: ARA., RK., nr. 33.346, SRK 1602-1603, f.41; nr. 38.375, SRT 1513-1515, f.14; nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 14v^o; RAK., Scab.II.Suppl., nr. 79, f.118.

(24) - Bv.: Verordening van 25 oktober 1544, Placc.Vl., I, p.28; Verordening van 15 juni 1556, Placc.Vl., I, p.36; Verordening van 5 juli 1570, art.6, Placc.Vl., V, p.174.
 - R.BYL, Les juridictions scabinales, p.70; R.MONIER, Les institutions judiciaires, p. 169-170; F.DE POTTER, Geschiedenis van het schependom, p. 247-267; J.BUNTINX, De Audentie van de graven van Vlaanderen, p. 239 en 241-244.

(25) Gent 2 oktober 1443, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p.298-299.

TITEL II. STEDELIJKE SCHEPENBANKEN

Rubriek I. SCHEPENEN VAN KORTRIJK

§ 1. Aantal schepen

De oudste vermelding van het aantal schepen te Kortrijk is het privilege van 4 juli 1324 dat bepaalde dat de stad Kortrijk zeven schepen en twee proosten zou hebben (34). Reeds op 8 januari 1360 bracht Lodewijk van Male het aantal schepen op dertien (35). De financiële last welke deze schepen voor de stad meebrachten deed Filips de Stoute in 1400 ertoe besluiten het aantal schepen op zeven terug te brengen (36). Filips de Goede bracht in de maand januari van het jaar 1423 het aantal schepen terug op dertien teneinde aan de steeds groter wordende bevolking van de stad en de kasselrij een betere dienstverschaffing te bezorgen (37). Nauwelijks zeven jaar later, in december 1429, verminderde hij het aantal schepen terug tot negen (38). Deze toestand bleef ongewijzigd tot de Concessie caroline van 4 november 1540. In de periode 1515-1540 bestond de Kortrijkse magistraat derhalve uit twee proosten en negen schepen (39). De Concessie caroline van 4 november 1540 bepaalde dat de Kortrijkse magistraat voortaan uit elf schepen zou bestaan (40). De proosten werden derhalve opgenomen in het aantal schepen. Deze toestand bleef ongewijzigd tot 5 juni 1784 (41).

(34) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152.

(35) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 172-173.

(36) CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 21. We vonden deze verordening niet terug.

(37) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 232-235.

(38) Ibidem, p. 241-243.

(39) Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1516-1517, f. 20v°.

(40) Concessie caroline (1540), art. 1,

(41) CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 45-73 (schepenlijsten 1540-1784) ; Verordening van 5 juni 1784, Verzam. verord., 3de reeks, XII, p. 350-351.

§ 2. Benoeming van de schepenen

I. Voorwaarden tot benoeming

De benoemingsvoorwaarden van de Kortrijkse schepenen vinden we gedeeltelijk terug in de vorstelijke keuren en verordeningen welke aan de stad verleend werden, en gedeeltelijk in de gevolgde benoemingspolitiek.

- De regel dat men poorter moest zijn van de stad waar men een schepenamt wenste uit te oefenen was algemeen verspreid (42). Kortrijk maakte hierop in principe geen uitzondering. Reeds in 1324 bepaalde een keure van Lodewijk van Nevers dat alleen Kortrijkse poorters te Kortrijk tot schepenen konden benoemd worden (43). In 1423 bekrachtigde Filips de Goede deze voorwaarde. Bovendien voegde hij eraan toe dat iedere schepen bij zijn indiensttreding moest zweren dat hij poorter was van Kortrijk, en dat hij niet zou veranderen van poorterschap tijdens zijn ambtstermijn (44). In de Concessie caroline van 4 november 1540 en in deze van 1545 is deze voorwaarde niet opgenomen ; men achtte het blijkbaar niet nodig om deze algemeen aanvaarde voorwaarde in deze handvesten op te nemen. Na de opstand van de stad Kortrijk in 1580 schafte Filips II in 1581 dit voorrecht af ; voortaan konden alle inwoners van de kasselrij Kortrijk tot schepenen van Kortrijk benoemd worden of ze nu al dan niet het Kortrijks poorterschap bezaten (45). Op 26 juni 1597 besloten de Kortrijkse schepenen en notabelen bij de vorst protest aan te tekenen tegen het feit dat niet alleen poorters van Kortrijk maar eveneens vreemdelingen en inwoners van andere steden en provincies tot Kortrijkse schepenen benoemd werden (46). Slechts op 20 februari 1623 werd hieraan gevolg gegeven door Filips IV die in

(42) R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 156 ; L.TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 54 ; F. DE POTTER, Geschiedenis van het schependom, p. 120.

(43) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152.

(44) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 234.

(45) Vorstelijke brief van februari 1581, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 551.

(46) RAK.SA.OA., nr. 76, f. 221.

een verordening bepaalde dat voortaan slechts Kortrijkse poorters tot schepen van Kortrijk konden benoemd worden (47).

- Om tot Kortrijks schepen benoemd te kunnen worden diende men een goede naam en faam te hebben. De keure van 4 juli 1324 bepaalde dat de zeven schepenen moesten zijn "wet weerdich zonder blame ende dat zy niet ne zyn van vylenniegheer winninghe" (48). De Concessie caroline van 4 november 1540 en die van 1545 bepaalden dat de schepenen moesten zijn "de bonne vie, fame et renommée, gens de bien et de bonne réputation" (49). Wat dit in concreto betekende werd reeds hiervoren uitgelegd (50).

- Dat men tot de gegoede klasse diende te behoren om tot schepen benoemd te worden blijkt niet alleen uit art. 1 van de Concessie caroline van 4 november 1540 en van 1545 die bepalen dat de schepenen gens de biens moesten zijn, doch eveneens uit de gevolgde benoemingspolitiek. Een studie van M.P. Rosseel op basis van de belastingen die in 1568-1571 werden betaald op de roerende en onroerende bezittingen toont aan dat de Kortrijkse magistraat uit de rijkste klassen werd gekozen (51). Verschillende schepenen bezaten verscheidene lenen of heerlijkheden (52).

- Een academische juridische scholing werd niet vereist om tot Kortrijks schepen benoemd te worden (53). In feite benoemde men

(47) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 571-72.

(48) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152.

(49) Concessie caroline (1540), art. 1 ; Concessie caroline (1545), art. 1.

(50) Cfr. supra, titel I.

(51) - M.P. ROSSEEL, De vermogensstructuur van Kortrijk volgens de cohieren van de 100ste en 20ste penning (1569-1571), onuitgegeven licentiaatsverhandeling K.U.L., Leuven, 1968, p. 125.

- Dit was reeds het geval in de 15de eeuw : C. PAUWELIJN, De gegoede burgerij van Kortrijk in de 15de eeuw (1433-1496), in Standen en Landen, LIV (1971), p. 187-190.

(52) Bv. Jan van Daele, schepen in 1550, was heer van Bosterhout ; Wauthier van der Gracht, schepen in 1560, was heer van Schiervelde ; Jan de Tolnare, schepen in 1566, was heer van Kuurne ; Jan de Beer, schepen in 1568, was heer van Grammene ; CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 47-50.

(53) De keure van 4 juli 1324 bepaalde alleen dat de schepenen "discrete personen ende abele daartoe" moesten zijn: Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152.

in de 16de eeuw dikwijls licentiaten in de rechten tot de schepen (54) of personen die reeds in de schepenbank of een andere rechtbank zitting hadden en derhalve reeds een praktische kennis hadden opgedaan (55).

- Voor het overige dienden de Kortrijkse schepenen te voldoen aan de algemene benoemingsvoorwaarden voor wethouders : ze moesten roomskatholiek zijn en dit geloof actief belijden (56).

II. Benoemingsrecht

a) Schepenen

Van oudsher heeft de graaf van Vlaanderen zich het recht toegeëigend de schepenen van Kortrijk te benoemen (57). Jaarlijks zond hij een aantal commissarissen naar Kortrijk die in samenwerking met de hoogbaljuw van Kortrijk de nieuwe schepenen aanstelden en hun de eed afnamen (58). De vorsten stuurden steeds belangrijke Vlaamse ambtenaren naar Kortrijk om de wet te vernieuwen. Eén van de mandaten van commissaris kwam van rechtswege toe aan de gouverneur van

-
- (54) - Bv. Ferdinand Van der Schuere, licentiaat in beide rechten werd benoemd tot schepen in 1620, 1622, 1624, 1626, 1627, 1630, 1633, 1637 en 1645 ; ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 1v°.
- Over deze F. Van der Schuere : J. MONBALLYU, De rechten en bevoegdheden van de Kortrijkse hoogbaljuw volgens een handschrift van Ferdinand Van der Schuere, in De Leiegouw, XVI (1974), p. 209-211.
- (55) Cfr. de schepenlijsten in CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 42-63. Bv. : Jan de Tolnare werd tot schepen benoemd in 1520, 1521, 1523, 1524, 1526, 1528, 1530 ; Jacques de Sonnevile werd tot schepen benoemd in 1538, 1540, 1545, 1548, 1552.
- (56) Cfr. supra, titel I.
- (57) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152.
- (58) Cfr. de stadsrekeningen tussen 1515 en 1621 (ARA., RK., nr. 33.259-33.965). De vier commissarissen die ieder jaar naar Kortrijk gestuurd werden, worden in deze rekeningen vernoemd omdat ze voor het uitvoeren van deze opdracht door de stad vergoed werden. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 1746, SRK 1520-1521, f. 42 ; ARA., RK., nr. 33.288, SRK 1544-1545, f. 27.

Vlaanderen (59); deze liet zich echter meestal vervangen (60). De ontvanger-generaal van Vlaanderen werd eveneens steeds als commissaris aangeduid (61).

De overige commissarissen die de vorst aanduidde, verschilden; soms duidde de vorst de soeverein-baljuw van Vlaanderen (62) aan, soms de hoogbaljuw van grote Vlaamse steden (63), soms raadsheren van de Raad van Vlaanderen (64) of voorname edelen (65). De vorstelijke commissarissen hadden behoudens het benoemen van de schepenen eveneens tot taak de stadsrekeningen in ontvangst te nemen.

In de 14de eeuw was er een vaste benoemingsdag, namelijk op het feest van de Heilige Drievuldigheid (66). In de 16de en de 17de eeuw was er geen sprake meer van een vaste benoemingsdag. De benoemingen gebeurden evenwel meestal in eenzelfde periode; tussen 1520 en 1537 was dit op het einde van april of het begin van mei; tussen 1537 en 1650 gebeurden de benoemingen op enkele uitzonderingen na in de periode einde mei-begin juni (67). De magistraat werd vooraf door een bode verwittigd op welke dag de commissarissen de schepenbank

-
- (59) Vorstelijke brief van 31 mei 1566, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 524; Zie bv. ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 33: "Ghepresenteert den 27sten dach der zelve maent mijn heere van Reux, gouverneur van Vlaendren ende commissaris int vermaeken van de wetten van Vlaendren int hooren van der rekeninghe der voorseide stede...".
- (60) Bv.: ARA., nr. 33.298, SRK 1554-1555, f. 32v°.
- (61) Bv.: Ibidem; ARA., RK., nr. 33.288, SRK 1544-1545, f. 27.
- (62) Bv.: ARA., RK., nr. 33.299, SRK 1555-1556, f. 37.
- (63) Bv. - de hoogbaljuw van Doornik: Ibidem.
 - de hoogbaljuw van Brugge: ARA., RK., nr. 33.298, SRK 1554-1555, f. 32v°.
 - de hoogbaljuw van Gent: ARA., RK., nr. 33.288, SRK 1544-1545, f. 27.
 - de hoogbaljuw van St.-Omaars: Ibidem.
- (64) RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 24; ARA., RK., nr. 33.298, SRK 1554-1555, f. 32v°; ARA., RK., nr. 33.299, SRK 1555-1556, f. 37.
- (65) Ibidem; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 26.
- (66) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152.
- (67) CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 42-62; ARA., RK., nr. 33.259-33.365.

zouden vernieuwen (68). Hoe de benoeming juist geschiedde en welke criteria de commissarissen aanwendden om de Kortrijkse schepenen te kiezen is niet bekend. Waarschijnlijk werden de kandidaturen op een of andere wijze voorgedragen door de schepenen van het vorige jaar, de hoogbaljuw of de notabelen van de stad. De vorstelijke commissarissen werden voor het benoemen van de schepenen en het in ontvangst nemen van de rekeningen door de stad vergoed (69). Ook hun verblijfkosten werden door de stad betaald (70). De vernieuwing van de wet ging met allerlei feestelijkheden gepaard. Aan de commissarissen, de oude en de nieuwe schepenen en de notabelen van de stad werd een banket aangeboden (71).

b) Proosten

Tot 1540 werd de Kortrijkse schepenbank door twee proosten voorgezeten. Deze twee proosten werden hoogstwaarschijnlijk niet door de vorst of zijn commissarissen benoemd, doch werden bij de vernieuwing van de schepenbank verkozen door de vierentwintig raden van de stad (72). Na de Concessie caroline van 4 november 1540 werden deze wethouders opgenomen in het schepencollege. Van dan af werden alle leden van de schepenbank benoemd door vorstelijke commissarissen.

III. Voorwaarden tot ambtsuitoefening

- Vooraleer hun ambt te kunnen uitoefenen moesten de Kortrijkse

- (68) ARA.; RK., nr. 33.293, SRK 1549-1550, f. 29v° : "Den 29sten in maerte voor paesschen, betaelt eenen bode, die zeker briefven brochte van Stevin de Scotte raedt skeysers, inhoudende den prefien dach dat men de wet vermaecken zoude ende de rekeninghe hooren..." ; nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 36.
- (69) Bv. : ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 26 ; nr. 33.288, SRK 1544-1545, f. 27 ; nr. 33.298, SRK 1554-1555, f. 32v°.
- (70) Ibidem.
- (71) Bv. : ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 27 ; RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 27v° ; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 28v° ; nr. 33.299, SRK 1555-1556, f. 28v°, nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 42.
- (72) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 3, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 157.

schepenen in handen van de Kortrijkse hoogbaljuw en de vorstelijke commissarissen een ambtseed afleggen. De schepenen zwoeren trouw en gehoorzaamheid aan de vorst en de Katholieke kerk en beloofden goed en oprecht recht te zullen spreken, het geheim van de schepenkamer te zullen bewaren, de weduwen en wezen te zullen beschermen en de privileges en keuren van de stad te zullen onderhouden en doen onderhouden (73).

- Om een schepenambt te kunnen uitoefenen mocht men zich niet bevinden in een geval van absolute of relatieve onverenigbaarheid (74). De Concessie caroline van 4 november 1540 en die van 1545 verboden uitdrukkelijk dat vader en zoon, twee broers of twee volle neven terzelfdertijd in eenzelfde schepencollege zouden zitting nemen (75). Het ambt van schepen van Kortrijk kon niet terzelfdertijd met een ander ambt te Kortrijk uitgeoefend worden (76).

§ 3. Ambtstermijn

Van in de middeleeuwen werden de Kortrijkse schepenen slechts benoemd voor één jaar (77). Dit bleef de algemene regel tot het einde van het ancien régime (78).

Aanvankelijk was het ook niet mogelijk tweemaal na elkaar voor een termijn van één jaar benoemd te worden (79). Volgens artikel zeven van de Concessie caroline van 4 november 1540 moesten de twee eerste

(73) Cfr. de formule van de ambtseed van de schepenen van het jaar 1580 : RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 1v° ; zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 486, f. 1 ; RAK.SA.OA., nr. 917, f. 6-6v° en de eedformule opgenomen na de verordening van 5 juli 1570, Placc.Vl., V, p. 203.

(74) Cfr. supra, titel I.

(75) Concessie caroline (1540), art. 6 ; Concessie caroline (1545), art. 6 ; zie eveneens TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 221.

(76) Verordening van januari 1423, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 234.

(77) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152 ; Verordening januari 1423, Ibidem, p. 234.

(78) Concessie caroline (1540), art. 1 ; Concessie caroline (1545), art. 1.

(79) Verordening van januari 1423, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 234.

schepenen twee jaar, en de negen andere schepenen één jaar wachten vooraleer ze opnieuw in aanmerking kwamen voor een nieuwe benoeming (80). Dit artikel werd aanvankelijk niet strikt toegepast. Zo was Jacques de Meulenaere schepen van 1540 tot 1543. In 1543 werd het schepencollege van 1542 integraal, met uitzondering van één van de twee voorschepenen, opnieuw benoemd (81). Tussen 1544 en 1565 werd dit artikel stipt toegepast. In 1566 besliste Filips II echter dat de vorstelijke commissarissen voortaan drie tot vier personen uit het vorige college opnieuw konden benoemen (82). In 1581 werd deze mogelijkheid zelfs verruimd tot de helft van het schepencollege (83). Deze personen werden dan speciaal belast met het afhandelen van de lopende zaken (84). Meteen voerde men eveneens de gewoonte in dat de eerste schepen (voorscepen) twee jaar na elkaar benoemd werd. Dit laatste was echter geen verplichting (85).

Zoals hoger reeds werd aangestipt, werden de schepenen in de 16de eeuw niet meer op een vaste dag benoemd. Dit had enerzijds tot gevolg dat het feitelijk soms langer duurde dan één jaar vooraleer nieuwe schepenen benoemd werden (86). In dit geval was de ambtstermijn van de schepenen niet beperkt tot juist één jaar of 365 dagen. De schepenen oefenden hun ambt uit tot er nieuwe schepenen benoemd waren. In de periode die langer duurde dan één jaar hadden ze dezelfde bevoegdheden als in de periode ervoor (87). Anderzijds kon het omgekeerde natuurlijk eveneens gebeuren ; wanneer de nieuwe schepenen vroeger in het jaar benoemd werden dan de schepenen van het vorig dienstjaar, hadden deze laatste schepenen er geen volledig

(80) Ibidem, p. 384.

(81) CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 45.

(82) Vorstelijke brief van 31 mei 1566, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 524.

(83) Vorstelijke brief van februari 1581, Ibidem, p. 551.

(84) Vorstelijke brief van 31 mei 1566, Ibidem, p. 524.

(85) CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 42-62 : schepenlijsten Kortrijk 1566-1621.

(86) Bv. : het schepencollege van 1580 werd benoemd op 12 maart ; het schepencollege van 1581 op 20 september ; het schepencollege van 1535 werd vernieuwd op 18 april, dat van 1536 op 19 mei. CH. MUSSELY, Inventaire des archives de Courtrai, I, p. 55.

(87) Cfr. de schepenregisters uit deze periode.

dienstjaar opzitten (88). Ook in dit geval hield de bevoegdheid van de schepenen van het vorige dienstjaar op de dag dat de nieuwe schepenen aangesteld werden. Op deze manier was de stad nimmer zonder magistraat.

De ambtstermijn van een schepen kon korter zijn dan één jaar wanneer een schepen benoemd werd wegens de dood of het ontslag van een schepen. Een regeling bij de dood van een schepen werd reeds voorzien in de vorstelijke keure van 4 juli 1324 : onmiddellijk konden de vorstelijke commissarissen overgaan tot de benoeming van een nieuwe schepen, doch slechts voor het resterende gedeelte van de ambtstermijn (89). De Concessie caroline van 4 november 1540 heeft het probleem anders opgelost : indien een schepen overleed tijdens zijn ambtstermijn dienden zijn collega's de Raad van Vlaanderen te verwittigen opdat deze een plaatsvervanger zou benoemen voor de resterende ambtstermijn (90). In dit geval stelden de Kortrijkse schepenen een aantal kandidaten voor (91).

De ambtstermijn van één jaar was voor de Kortrijkse schepenen een plicht (92). Slechts uitzonderlijk werd ontslag toegestaan. Wanneer

- (88) Bv. : de schepenen van het jaar 1527 werden vernieuwd op 2 mei, deze van het jaar 1528 op 22 april; de schepenen van het jaar 1584 werden vernieuwd op 13 september 1584, deze van 1585 op 10 juni : CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 43 en p. 52.
- (89) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 3, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152-53.
- (90) Concessie caroline (1540), art. 22. Voorbeelden van vervangingen van een overleden schepen door de Raad van Vlaanderen : ARA., RK., nr. 33.312, SRK 1568-1569, f. 65 ; ARA., RK., nr. 33.346, SRK 1602-1603, f. 41 ; ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35. Beslissing Raad van Vlaanderen 23 september 1583, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8317/37.
- (91) ARA., RK., nr. 33.312, SRK 1568-1569, f. 65 : "Den 18 in september ghereyst by de voornoemde pensionaris naer Ghendt omme aldaer mijn heeren van de Rade te presenteren drie personen uuyten welcken zij eenen ciezen zouden omme te zijne scepene in de plaetse van wylent Jan Van de Poorte overleden scepen dezer voorseide stede...". Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 29v°.
- (92) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 153 : "... ende zyn schuldich te blyvene despacie van eenen jaere...".

een schepen evenwel zijn ambtsverplichtingen niet nakwam of een misdrijf beging, konden zijn collega's verzoeken dat de vorstelijke commissarissen die de schepenen benoemd hadden, deze schepen zouden vervangen (93). Een schepen, die beschuldigd werd van een misdrijf, had het recht zitting te houden tot zijn veroordeling (94).

§ 4. Ambtsverplichtingen

Behoudens de ambtsverplichtingen welke gemeen waren aan het ambt van elke wethouder, bracht het schepenenambt van Kortrijk enkele specifieke verplichtingen met zich mee.

- De Kortrijkse schepenen waren verplicht om gedurende hun ambtsjaar in het Kortrijks schependom te verblijven. Zonder de toelating van de eerste schepen of de schepen die de schepenbank voorzatzat, mochten ze de stad niet verlaten (95). Deze residentieverplichting betekende een waarborg voor de deelname aan de dagelijkse schepenvergaderingen. Bovendien waren de schepenen die in de stad verbleven onmiddellijk bereikbaar om opgeroepen te worden voor de buitengewone vergaderingen.
- De Kortrijkse schepenen waren eveneens verplicht om deel te nemen aan alle gewone en buitengewone vergaderingen van het schepencollege ; bij ongewettigde afwezigheid werden ze beboet (96). De schepenen moesten in de schepenkamer aanwezig zijn vóór de laatste klokslag van het aanvangsuur, met uitzondering van het geval dat ze ziek waren, of dat ze zich op die dag met een belangrijke stadsaangelegenheid

(93) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 153 ; ARA., RK., nr. 33.312, SRK 1568-1569, f. 65 :

"Berst ghereyst by meester Nicolaes Parmentier pensionaris up den 13 september naar Middelborch in Vlaenderen, wesende 3 mylen boven Brugge, omme aldaer met myn heeren van Onguyes ende myn heere van Mouscroen, commissarissen ter vernieuwen van de wetten in Vlaenderen, te communicueren nopende d'absentie van Jan Samyn by hemlieden ghecoren scepen in dezer stede, ende ooc van hemlieden te begheerene eenen anderen in zyn plaetse..."

(94) Gent 2 oktober 1443, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 298-299.

(95) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152 ; RAK.SA.OA., nr. 383, f. 1-2 ; ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 87v°-88.

(96) RAK.SA.OA., nr. 383, f. 1-2 ; nr. 1991, f. 14-14v°.

bezig hielden. In dit laatste geval moesten ze hiervan behoorlijk kennis geven aan de eerste schepen (97).

- De Kortrijkse schepenen mochten geen persoonlijk belang hebben in de inkomsten en uitgaven van de stad. De Concessie caroline van 4 november 1540 en deze van 1545 verboden hen uitdrukkelijk alleen of samen met andere personen goederen, rechten of belastingen van de stad rechtstreeks of onrechtstreeks in pacht te nemen (98). De schepenen waren immers de bevoegde personen om dergelijke goederen of rechten in pacht te geven (99) en uitspraak te doen over de geschillen daaromtrent. Wanneer ze terzelfdertijd als verpachter en pachter zouden optreden zou er bij hen een tegenstrijdig belang bestaan. Het gevaar dat hun persoonlijk belang het zou halen op het stadsbelang was dan veel te groot.

- Een verplichting van minder belang die de Kortrijkse schepenen moesten nakomen was de verplichting om bij hun ambtsaanvaarding aan de stad een zilveren kroes (coppetasse) te geven (100).

§ 5. Hiërarchie tussen de schepenen

Tussen de Kortrijkse schepenen bestond er een zekere hiërarchie ; naargelang hun benoeming sprak men van de eerste schepen, de tweede schepen, enz... In de praktijk was deze hiërarchie alleen belangrijk voor het optreden in openbare plechtigheden en het waarnemen van het voorzitterschap van het schepencollege.

Vóór de Concessie caroline van 1540 noemde men de eerste twee wet-houders de proosten (101). De proosten traden op als voorzitters van

(97) RAK.SA.OA., nr. 383, f. 1v°-2 ; nr. 1991, f. 14v°.

(98) Concessie caroline (1540), art. 21 ; Concessie caroline (1545), art. 21.

(99) Concessie caroline (1540), art. 20 ; Concessie caroline (1545), art. 20 ; ARA., RK., nrs. 33.259 - 33.365. Bv. : ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 27.

(100) ARA., RK., nr. 33.323, SRK 1579-1581, f. 54.

(101) Zie de registers van het gerecht uit deze periode. Bv. : RAK. SA.OA., nr. 2050, f. 1 : "Registre van de ghedinghen voor proosten en scepenen van Curtricke...". Zie eveneens nr. 70, f. 1 "Camerbouck van production in de processen die zij hebben hanghende voor proosten en scepenen in huerliedder camere beghinnende tzelve register den 9 september 1538".

de administratieve vergaderingen van het schepencollege (102) en van de terechtzittingen in de camere, één van de twee afdelingen van de Kortrijkse schepenbank (103).

De Concessie caroline van 4 november 1540 sprak niet meer van proosten doch van de "les deux premiers échevins" (104), ook voorscepenen genoemd (105). Deze voorscepenen moesten twee jaar wachten om opnieuw tot schepen benoemd te kunnen worden (106). Na het verstrijken van hun ambtsjaar werden ze automatisch aangeduid als weesheer voor het daaropvolgend jaar (107). Hun taak was voornamelijk van administratieve aard ; ze riepen de schepenvergaderingen samen (108) en zaten ze voor, gaven de toelating aan de andere schepenen om afwezig te zijn op de schepenvergaderingen of om op reis te gaan (109), en vertegenwoordigden de stad bij de andere steden of de Staten van Vlaanderen (110). Bij de vernieuwing van de wet kregen zij alleen een bepaalde geldsom voor een stoop wijn en een sceutel spijs (111).

Alhoewel de Concessie caroline de term proosten niet meer gebruikte om de twee eerste schepenen aan te duiden was deze term na 1540 niet geheel verdwenen (112). In de tweede helft van de 16de eeuw begon

-
- (102) Bv. : Stadskeure Kortrijk van 24 juli 1520, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 354 : "... ghestatueert ende gheordonneert by bailliu ende proosten...".
- (103) Cfr. voetnoot nr. 101.
- (104) Concessie caroline (1540), art. 2 en 7 en Concessie caroline (1545), art. 2 en 7.
- (105) Bv.: ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 28v° : "Betaelt beede de voorscepenen".
- (106) Concessie caroline (1540), art. 7 ; Concessie caroline (1545), art. 7.
- (107) Concessie caroline (1540), art. 2 ; Concessie caroline (1545), art. 2. Zie bv. de vernieuwing van de schepenen en de weesheeren in het jaar 1563, 1564, 1565 : ARA., RK., nr. 33.307 - 33.309, telkens op folio één.
- (108) Concessie caroline (1540), art. 1 ; Concessie caroline (1545), art. 1.
- (109) RAK.SA.OA., nr. 383, f. 1-2 en nr. 1991, f. 14-14v° ; ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 87v°-88.
- (110) RAK.SA.OA., nr. 666.
- (111) Zie bv.: ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 28v°.
- (112) Stadskeure Kortrijk van 5 maart 1551, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 509 : "Ghesien by proosten ende scepenenen...".

men echter meer en meer de term burgemeester te gebruiken maar dan alleen om de eerste schepen aan te duiden (113). In de 17de eeuw was deze term algemeen in gebruik (114).

§ 6. Pecuniaire toestand

Om hun ambt uit te oefenen kregen de Kortrijkse schepenen geen wedde. Toch bracht hun ambt bepaalde inkomsten, vergoedingen en emolumenten met zich mee.

Voor elk vonnis dat door de schepenen uitgesproken werd kregen de schepenen twee schellingen. Tot 1 maart 1562 was dit alleen het geval voor de vonnissen welke in de vierschare werden uitgesproken ; na deze datum was dit eveneens het geval voor de vonnissen welke in de camere binnen en de camere buuten uitgesproken werden. Deze vergoeding was ten laste van de verliezende partij (115).

Het leggen van conservatoir beslag, het verlijden van contracten, kennessen of procuraties bracht eveneens een forfaitaire vergoeding op voor de schepen die zich hiermede bezighield (116).

Andere gerechtelijke opdrachten werden niet vergoed. Zo schrapte de Rekenkamer in een baljuwrekening van 1545 de kosten die de hoogbaljuw in rekening bracht hoofdens betaling aan de schepenen voor de ondervraging van een verdachte en een aantal getuigen (117).

Anderzijds kwam de stad tussen bij het aanschaffen van de ambtskleddij. Elke nieuwbenoemde proost en schepen ontving een vast bedrag om een ambtskleed of tabbaert of keerle aan te schaffen (118). De

(113) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 25 : "Den 23 september 1580 heeft de heer Jan de Crytsche burchmeester dezer stede...".

(114) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35v° : "Joncheer Jan de Tollenare burghmeestere...".

(115) Verordening Raad van Financiën van 12 maart 1561, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 366-366v°..

(116) Ibidem ; RAK.SA.OA., nr. 917, f. 6.

(117) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1545, f. 10v°.

(118) Zie bv.: ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 23 : "Betaelt Pietre Boucaert voorscepen, Oste van den Berghe ... alle 11 scepenen... over heurlieder cleedinghe elc 36 pond parisis...". Zie eveneens ARA., RK., nr. 33.309, SRK 1565-1566, f. 69v°; nr. 33.318, SRK 1574-1575, f. 114 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35v°. Verordening Raad van Financiën van 28 november 1597, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 93v°-94 ; Verordening Raad van Financiën van 31 maart 1604, Ibidem, f. 115 ; Verordening Raad van

schepenen moesten dit ambtskleed dragen op alle plechtige vergaderingen van het schepencollege (119). Op Sacramentsdag ontvingen ze bovendien een som voor de aankoop van een hoed en een paar handschoenen (120). Op bepaalde feestdagen betaalde de stad aan elke schepen een som voor een maaltijd. Dit was ondermeer het geval op Sint-Baafs, Kortrijkmarkt en op Pasen (121). De twee voorscepenen kregen op de dag van de wetsvernieuwing elk tweeëndertig schellingen voor een stoop wijn en een sceutel spijsze (122). De drank welke de schepenen tijdens de gemeenschappelijke maaltijd op Sakramentsdag en op de octaaf van Sakramentsdag verbruikten werden traditioneel door de stad betaald (123). Het verpachten van de accijnzen bracht hen elk vierentwintig schellingen parisis op (124). Tenslotte kregen de schepenen ter gelegenheid van hun huwelijk of het huwelijk van een zoon of dochter een geschenk aangeboden door de stad (125).

Deze inkomsten en vergoedingen betekenden voor de schepenen geenszins dat het uitoefenen van hun ambt een winstgevende zaak was ; integendeel de schepenen hadden allerlei kosten. Door de muntontwaarding

.../...

Financien 18 maart 1609, Ibidem, f. 123v°. Voor de term keerle om het ambtskleed aan te duiden zie ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 87v°.

- (119) ARA., RK., nr. 33.297, SRK 1553-1554, f. 37 : "Commissarissen lasten ghelyck up de voorgaende rekeninghe dat die van de wet ende anderen van den college compareren met huerliedder stedenhabijten tallen solempnele vergaderinghen up pene van radiatie van dien, omme de gheene die daenof in ghebreke wezen zullen...".
- (120) Zie bv. : ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 27 ; nr. 33.292, SRK 1548-1549, f. 22 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 39.
- (121) Ibidem.
- (122) Ibidem.
- (123) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 29.; ARA., RK., nr. 33.300, SRK 1553-1554, f. 44.
- (124) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 39.
- (125) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 35v° ; nr. 33.295, SRK 1550-1551, f. 51v° ; nr. 33.309, SRK 1565-1566, f. 72v°-73 ; nr. 33.335, SRK 1591-1592, f. 78 ; nr. 33.338, SRK 1594-1595, f. 67-67v° ; nr. 33.346, SRK 1602-1603, f. 55.

was het bedrag dat ze kregen voor hun ambtskleed meestal niet voldoende (126). Bovendien bestond in de 16de eeuw de gewoonte dat de schepenen bij hun ambtsaanvaarding een zilveren kroes (coppe-tasse) schonken aan de stad (127).

In een brief aan de vorst wezen de schepenen erop dat ze tenminste tweemaal per week samen de maaltijd gebruikten "tracterende ende noodende met heurlieder, ter eere en vorderinghe van der stede, edelmannen of anderen die aldaer passeren" (128). Dit alles bracht mee dat ze, gezien deze geringe inkomsten van huis "brynghen moeten goede somme van ghelde" om hun ambt te kunnen uitoefenen (129). Soms was de vorst niet ongevoelig voor deze klachten. Zo stond hij in 1592 toe dat een som van achthonderd ponden parisis verdeeld werd onder de schepenen en andere stedelijke ambtenaren ; ieder kreeg vijftig ponden parisis (130).

§ 7. Afdelingen van de Kortrijkse schepenbank

Tussen 1515 en 1621 was de Kortrijkse schepenbank verdeeld in verschillende afdelingen : de vierschare, de camere binnen en de camere buuten. Bovendien werden verscheidene rechterlijke beslissingen genomen in de secrete camere. Zoals we verder zullen aantonen vormde de secrete camere geen eigenlijke afdeling ; ratione materiae was er immers aan deze secrete camere geen specifieke bevoegdheid toegewezen.

Omstreeks het einde van de 16de eeuw werden de camere binnen en de camere buuten samengevoegd tot één afdeling. De vierschare en de

(126) Zie de klachten van de schepenen vermeld in de verordening van 12 maart 1562 (RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 366-366v°) en de verordeningen van 28 november 1597, 31 maart 1604 en 18 maart 1609 (RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 93v°, 115 en 123v°).

(127) Bv. : ARA., RK., nr. 33.323, SRK 1579-1581, f. 54. Zie eveneens de beslissing van de schepenen op 26 april 1589 daaromtrent: RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 149v°.

(128) Verordening van 12 maart 1561, RAK.SA.OA., 1990, f. 366-366v°.

(129) Ibidem.

(130) ARA., RK., nr. 33.337, SRK 1593-1594, f.44.

secrete camere zetten hun activiteiten verder.

De onderlinge bevoegdheid van deze afdelingen is op het eerste gezicht niet zo duidelijk. We vonden geen keure of verordening die deze materie regelt. Een onderzoek van de verscheidene schepenregisters leverde de volgende vaststellingen op :

I. De vierschare

De vierschare was de afdeling van de Kortrijkse schepenbank die werd voorgezeten door de schout. Bij het begin van de zitting bande de schout de vierschare, d.w.z. verklaarde haar plechtig voor geopend. Nadat de partijen hun argumenten hadden voorgebracht maende de schout de schepenen om goed recht te spreken. In de burgerlijke en strafrechtelijke vonnissen welke door de vierschare gewezen werden sprak men dan ook van de ghebannen vierschare (131). In de vonnissen van de vierschare komt dikwijls de formule voor : "Scepenen ... ghemaent zijnde van rechte by den scouteten, heurlieder wettelic maendere condempneren..." (132). Volgens de ontwerp-costumen van Kortrijk konden alleen de hoogbaljuw en de opperamman van Kortrijk hem in deze taak vervangen (133). De vierschare nam kennis van de strafzaken die criminelijk werden ingesteld (134). Bovendien kon de vierschare kennis nemen van strafzaken welke civilijk werden ingesteld (135). In burgerlijke zaken

(131) Zie bv. : Vonnis Kortrijk 17 november 1552, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 6 ; Vonnis Kortrijk 14 juli 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 12. De formule om de vierschare te bannen in de 16de en de 17de eeuw vonden we niet terug. We vonden wel de formule uit de 18de eeuw : RAK.SA.OA., nr. 126, f. 1.

(132) Bv. : Vonnis Kortrijk 6 oktober 1549, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 5v°.

(133) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 15.

(134) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 240v° en 252v° ; nr. 1066bis, f. 189 ; nr. 2048, f. 6 en 7 ; nr. 2092, f. 12 en 2097, f. 64v°. Deze strafzaken werden in aparte zittingen van de vierschare behandeld. Voor het onderscheid tussen het criminelijk en het civilijk behandelen van een strafzaak raadplege men het hoofdstuk over de rechtspleging in strafzaken : deel V, hfst. II, titel IV.

(135) RAK.SA.OA., nr. 37, f. 26v°, 27 en 77 ; nr. 40, f. 67, 105v°, 125, 203v°, 233v°, 234, 234v°, 237, 274 ; nr. 2089, f. 31v°, 136, 201v°, 218v°, 234v°, 248. Deze strafzaken werden samen met de burgerlijke zaken behandeld.

nam de vierschare vooreerst kennis van de vorderingen ingeleid bij wijze van conservatoir beslag (clacht) op de goederen van de verweerder (136). Dit was het geval voor de vorderingen tot betaling van vaststaande en zekere (clare ende liquide) schulden (137), welke volgens het Kortrijkse costumiere recht dienden ingesteld te worden bij wijze van een conservatoir beslag (clacht) op de goederen van de schuldenaar (138). Anderzijds nam de vierschare kennis van de vorderingen tot het in purge leggen van een nalatenschap (139) of de goederen van een afwezige (140). Tenslotte vond voor de vierschare de gerechtelijke verkoop van onroerende goederen plaats (141).

II. De camere (de camere binnen, de camere buiten)

In de Kortrijkse schepenbank bestond reeds in de 15de eeuw

-
- (136) Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 1-6, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 485-486.
- (137) Bijvoorbeeld : vordering tot betaling van een vaststaande en zekere koopsom (RAK.SA.OA., nr. 71, f. 13), pachtsom (Ibidem, f. 2-2v°), schadevergoeding (RAK.SA.OA., nr. 10, f. 21-23), geleende som (RAK.SA.OA., nr. 12, f. 134v°-135), arbeidsloon (RAK.SA.OA., nr. 8, f. 138v°-139), onderhoudsgeld (RAK.SA.OA., nr. 9, f. 159), een hypothecaire rente (RAK.SA.OA., nr. 71, f. 12).
- (138) - Vonnis Kortrijk 3 maart 1548, RAK.SA.OA., nr. 746, f. 63v° ; Vonnis Kortrijk 20 oktober 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 109 ; Consultatie van 18 maart 1584, RAK.SA.OA., Stadcharter, nr. 783 ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 21-23v° ; Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 1. De camere mocht van dergelijke vorderingen geen kennis nemen: Ibidem ; Vonnis Kortrijk van 9 maart 1573, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 200.
 - Met clare ende liquide schulden werden bedoeld schulden waarvan het bedrag en het tijdstip van betaling vaststond. Cfr. J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 16.
- (139) Costumen Kortrijk, XV, 5 ; RAK.SA.OA., nr. 20, f. 48v°-53 en 60v°-61v° ; nr. 71, f. 263. Over dit in purge leggen van een nalatenschap raadplege men de paragraaf over de bevoegdheid ratione materiae van de Kortrijkse schepenen : deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, 18.
- (140) Turbe Kortrijk 19 januari 1543, RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 135.
- (141) Turbe Kortrijk 7 december 1554, RAK.SA.OA., nr. 2034, f. 23 ; Turbe Kortrijk 18 juli 1554, RAK.SA.OA., nr. 3, f. 236 ; Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 9, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 420.

naast de vierschare de camere als afzonderlijke afdeling (142). Deze verdeling van de schepenbank bleef verder bestaan in de 16de-17de eeuw (143). In de 16de eeuw was de camere gesplitst in een camere binnen en een camere buiten (144). De bevoegdheid ratione materiae van de camere binnen was in principe dezelfde als die van de camere buiten (145). De bevoegdheid van de camere binnen en de camere buiten was alleen territoriaal verschillend : de camere buiten hield zich bezig met de vorderingen ingesteld tegen verweerders die buiten de stad woonden ; de camere binnen hield zich bezig met de zaken waarbij een inwoner van de stad als verweerder betrokken was (146). Op het einde van de 16de eeuw werd het onderscheid tussen de camere binnen en de camere buiten teniet gedaan. Voortaan werden alle zaken welke in deze twee afdelingen behandeld werden in één camere behandeld (147).

De camere (camere binnen, camere buiten) werd tot 1540 voorgezeten door een proost en na 1540 door de voorschepen of burgemeester (148). Ze werd niet gebannen en ghemaent door een gerechtsofficier (149). De camere (camere binnen, camere buiten) kon kennis nemen van strafzaken welke civiliijk werden ingesteld (150). In burgerlijke

(142) Zie bijvoorbeeld : RAK.SA.OA., nr. 2012 : "Ghedinghen in camere (1433-1437)".

(143) Zie bijvoorbeeld : RAK.SA.OA., nr. 5, 6, 69, 2050 tot en met 2052.

(144) Zie bijvoorbeeld : RAK.SA.OA., nr. 756 en 2085.

(145) Ibidem. Op dit principe waren er slechts enkele uitzonderingen : De camere buiten alleen nam kennis van de geschillen over de letteren van verboden (bv. Vonnis Kortrijk 15 december 1561, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 187). De camere binnen alleen nam kennis van de reformaties ingesteld tegen de vonnissen van de paeyserers en de ambachtelijke jurisdicties (bv. : Vonnis Kortrijk 9 maart 1566, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 116v°-121).

(146) Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 35. Zie eveneens de registers van de camere binnen : RAK.SA.OA., nr. 23, 2091 en 756, en de registers van de camere buiten : RAK.SA.OA., nr. 22, 25, 2085 en 2096.

(147) Zie de registers RAK.SA.OA., nr. 26, 27, 28, 2022 en 2099.

(148) Zie bv. RAK.SA.OA., nr. 2050, f. 1 en nr. 70, f. 1.

(149) Zie hiervoor : RAK.SA.OA., nr. 72, f. 96.

(150) Bv. : Strafvorderingen wegens de verkoop van graan buiten de openbare markten : RAK.SA.OA., 8, f. 43v°-45; wegens het afhakken van groen hout : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 76; het niet-gebruiken van de voorgeschreven maten en gewichten : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 4v°-5v°; het frauderen van accijnzen : RAK.SA.OA.,

zaken nam de camere kennis van alle vorderingen welke niet door de vierschare werden behandeld. Haar bevoegdheid in burgerlijke zaken was derhalve residuair ten opzichte van die van de vierschare. Zo behandelde de camere ondermeer de vorderingen tot betaling van niet-vaststaande of onzekere schulden (rauwe ongheliquideerde schulden) (151), alle dagvaardingen welke volgden na een verbod of een bevel uitgevaardigd door de schepenbank (152) en de gewone dagvaardingen in burgerlijke zaken (153). Bijzondere bevoegdheden van de camere waren de bevoegdheid om kennis te nemen van het verzet door de beslagene of een derde tegen een conservatoir beslag (clacht of arrest) (154), de bevoegdheid om uitspraak te doen over het verzet tegen het uitvaardigen van letteren van verboden (155) en de

.../...

nr. 23, f. 21v°; beledigingen : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 11v°-12; het niet-onderhouden van de vastenplicht : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 166-167v°; woeker : RAK.SA.OA., nr. 9, f. 77v°-79; het uittrekken van grenspalen : RAK.SA.OA., nr. 11, f. 188v°-189v°; onrechtmatig beslag op een persoon en/of zijn goederen : RAK.SA.OA., nr. 22, f. 13v°.

(151) - Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 35.

- Bijvoorbeeld : vordering tot betaling van levensonderhoud waarvan het bedrag niet vaststond : RAK.SA.OA., nr. 9, f. 216 en 216v°; vordering tot betaling van schadevergoeding die nog niet begroot was : RAK.SA.OA., nr. 71, f. 172-172v°; vordering tot betaling van een erfrechtelijk vruchtgebruik waarvan het bedrag niet gekend was : RAK.SA.OA., nr. 11, f. 140v°-142.

(152) Bv. : vordering tot ontruiming van plaatsen zonder recht noch titel bezet : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 72-73v°; vordering tot levering : RAK.SA.OA., nr. 71, f. 36; vorderingen tot zekerheidsstelling : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 4 en 18.

(153) Bv. : vordering tot erkenning van een handtekening op een onderhandse akte : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 132 ; vordering tot ontbinding van een kontrakt : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 175-178. Andere voorbeelden vindt men in het deel over de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen in burgerlijke zaken : deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II).

(154) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 81 en 82, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 482 ; RAK.SA.OA., nr. 10, f. 59-62 ; nr. 22, f. 110 ; nr. 41, f. 239.

(155) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 50-50v° ; nr. 20, f. 118v°-119v°. Over deze letteren van verboden raadplege men deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 2.

bevoegdheid om in hoger beroep kennis te nemen van de vorderingen tot reformatie van een beslissing in eerste aanleg gewezen door de Kortrijkse paeysierers of de ambachtelijke jurisdicties (156).

III. De secrete camere

Behalve in de vierschare en de camere (camere binnen, camere buiten) behandelen de Kortrijkse schepenen een aantal burgerlijke zaken en strafzaken in de secrete camere (157).

Wanneer men deze burgerlijke geschillen en strafzaken vergelijkt met de burgerlijke geschillen en strafzaken welke in de vierschare of de camere (camere buiten, camere binnen) behandeld werden, kan men geen enkel objectief (kwalitatief of kwantitatief) criterium vinden waarom bepaalde zaken nu eens in de vierschare of de camere (camere buiten, camere binnen) behandeld werden en dan eens in de secrete camere. De aard van de zaken, de economische belangrijkheid en de hoedanigheid van de personen, ~~die~~ bij deze zaken betrokken waren, was dezelfde (158).

Een nauwkeurige ontleding van de zaken die door de secrete camere behandeld werden toont aan dat, omwille van een aantal subjectieve elementen in verband met bepaalde zaken, men verkoos deze zaken niet in de vierschare of de camere (camere buiten, camere binnen) - de

(156) RAK.SA.OA., nr. 2052, f. 185; RAK.SA.OA., nr. 11; f. 116v°-121.

(157) RAK.SA.OA., nr. 2087 (1561-1587), nr. 2028 (1571-1579), nr. 1998 (1580-1633).

(158) - Voorbeelden van strafzaken behandeld in de secrete camere : landloperij (RAK.SA.OA., nr. 2087, f. 2); diefstal (Ibidem, f. 3v°, 4); het openhouden van een onfatsoenlijke herberg (Ibidem, f. 7v°), incest (Ibidem, f. 6v°); beledigingen (RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 55); het niet-onderhouden van de vastenplicht (Ibidem, f. 101v°) of de paasplicht (Ibidem, f. 82); belastingontduikingen (Ibidem, f. 83, 83v° en 84).
- Voorbeelden van burgerlijke zaken behandeld in de secrete camere : vorderingen tot het opheffen van bewarend beslag (Ibidem, f. 4v°, 7v°, 12, 17, 39); het betalen van levensonderhoud (Ibidem, f. 78v°); vordering tot het leveren van graan (Ibidem, f. 3); vordering wegens het onrechtmatig bezetten van een huis (Ibidem, f. 5); het bouwen van een huis op andermans grond (Ibidem, f. 20).

normaal bevoegde afdelingen van de schepenbank - te behandelen, doch in de secrete camere, en dit omdat het besloten karakter van deze secrete camere bepaalde voordelen opleverde. Dit was in strafzaken ondermeer het geval wanneer men de zaak niet openbaar wilde maken omdat de betrokkenen te jong waren en men hun kansen niet wou bederven (159), wanneer er verzachtende omstandigheden waren (160), of omwille van het feit dat er stedelijke ambtenaren (161) of militairen (162) bij betrokken waren. Voor burgerlijke zaken leverde de behandeling in de secrete camere het voordeel op dat er aldaar geen bepaalde procedurevormen dienden nageleefd te worden (163) zodat de zaak vlug kon afgehandeld worden. De burgerlijke zaken die er behandeld werden betreffen dan ook meestal gevallen waarin een beslissing hoogdringend werd geacht zoals het beslag op koeien en paarden, die de beslagene nodig had om te leven of zijn werk te doen (164). De secrete camere was dan ook geen eigenlijke afdeling van de Kortrijkse schepenbank. Objectief gezien bezat deze secrete camere geen specifieke bevoegdheid die kon afgebakend worden ten opzichte van deze van de vierschare en de camere (camere buiten, camere binnen).

In de secrete camere werden anderzijds een aantal straffen zoals geselingen en erestraffen uitgevoerd (165).

-
- (159) Vonnis Kortrijk 12 februari 1574, RAK.SA.OA., nr. 2087, f. 34v°.
 - (160) Vonnis Kortrijk 29 augustus 1574, Ibidem, f. 35v° ; Vonnis Kortrijk 1 februari 1575, Ibidem, f. 36. In deze vonnissen wees men erop dat het om een eerste diefstal ging.
 - (161) Vonnis Kortrijk 8 oktober 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 165v° : vordering ingesteld door de prysers.
 - (162) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 3v°.
 - (163) In de registers van de secrete camere vonden we nergens een vermelding van een gevolgde procedure. We vonden dit eveneens niet vermeld in de vonnissen die aldaar gewezen werden.
 - (164) Bv.: RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 9, 9v°, 10v°, 11.
 - (165) Bv.: RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 68v° en 136v° ; nr. 2092, f. 11, 22, 51.

§ 8. Terechzittingen van de schepenbank

In de 16de en de 17de eeuw hielden de Kortrijkse schepenen zitting in het scepenhuus of stadhuus dat gelegen was op de markt van Kortrijk (166). De Kortrijkse schepenen vergaderden dagelijks met uitzondering van de zon- en feestdagen. Aanvankelijk moesten de schepenen in de zomer om zeven uur en in de winter om acht uur 's morgens in de schepenkamer aanwezig zijn (167). Op 27 juni 1597 beslisten de schepenen voortaan elke vrijdag en zaterdag om acht uur en de andere dagen om negen uur te vergaderen (168). De schepenen waren verplicht op de laatste klokslag van het vastgestelde uur in ambtskledij in de schepenkamer aanwezig te zijn. Ze mochten de vergadering niet verlaten dan met toelating van de voorscepen, proost of burgemeester of de schepen die de vergadering voorzat. Het was ook deze voorzitter die de toelating kon geven om niet op een schepenvergadering te moeten aanwezig zijn, Ziekte of het actief bezig zijn met een belangrijke stadsaangelegenheid werden als gegronde redenen beschouwd om een schepenvergadering niet bij te wonen, dit echter op voorwaarde dat de voorscepen of degene die de vergadering voorzat hiervan beoorlijk op de hoogte werd gebracht. Een schepen mocht de stad slechts verlaten met de toestemming van de voorscepen, proost, burgemeester of degene die de schepenvergaderingen op dat ogenblik voorzat (169). De geldboeten die opgelegd werden wegens ongewettigde afwezigheid werden in een bus gestort waarvan één sleutel

-
- (166) - Zie bv. : ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 34v° ; RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 52v°, 73v°, 110v° en 120 ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 25 ; Verordening van 31 juli 1540, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 382.
- Over het stadhuis van Kortrijk : F. DE POTTER, Geschiedenis der stad Kortrijk, I, p. 195 ; CH. en G. MUSSELY, La salle échevinale de Courtrai. Essai historique, Gent, 1875 ; G. DE WILDE, Korte geschiedenis van het Kortrijks stadhuis, in De Leiegouw, IV (1962), p. 169-187.
- (167) Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 271- 272 ; nr. 1991, f. 14-14v° ; Stadskeure Kortrijk van 13 juni 1572, ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 87v°-88.
- (168) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 101.
- (169) Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14 ; Stadskeure Kortrijk van 13 juni 1572, ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 87v°-88.

in handen was van een schepen en een andere in handen van de goeverneur van de armen. De opbrengst van de boeten werd immers in twee gelijke helften verdeeld, de ene helft werd besteed aan de gemeenschappelijke maaltijd die de schepenen dagelijks gebruikten, en de andere helft aan de armenzorg (170).

De schepenen vergaderden gewoonlijk tot 's middags, waarna zij gezamenlijk een middagmaal namen. Ingeval van hoogdringendheid kon de proost, voorscepen of burgemeester een buitengewone vergadering samenroepen in de namiddag en zelfs op zondag of feestdagen (171). In burgerlijke zaken en strafzaken, die civilijck behandeld werden, hadden de vierschare en de camere (camere binnen, camere buuten) vaste zitdagen. De camere buuten hield zitting elke maandag (172), de vierschare elke woensdag en vrijdag (173) en de camere binnen de zaterdag (174). De getuigenverhoren en faictwaerheden, waarbij slechts één of twee schepenen dienden aanwezig te zijn, werden afgenomen op alle werkdagen van de week (175). Na 1600 toen de camere binnen en de camere buuten waren samengevoegd in één afdeling, de camere, hield deze afdeling zitting elke zaterdag (176). In strafzaken welke criminelijck werden behandeld had de schepenbank geen vaste zittingen (177). De secrete camere, die zoals gezegd slechts uitzonderlijk kennis nam van burgerlijke geschillen en strafzaken, had eveneens geen vaste zitdagen (178). Over het aantal schepenen dat aanwezig diende te zijn om bepaalde rechterlijke handelingen te verrichten, zijn we slechts fragmentair ingelicht. Voor het verhoren van getuigen in burgerlijke zaken en in strafzaken volstond het dat één tot twee schepen aanwezig waren (179).

(170) Ibidem.

(171) Ibidem. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 934-994.

(172) Bv. RAK.SA.OA., nr. 22, 25 en 2085.

(173) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2031, 2032, 40, 2089.

(174) Bv. RAK.SA.OA., nr. 23 en 2091.

(175) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2, 7, 44, 70, 898, 1007ter.

(176) Bv. RAK.SA.OA., nr. 2022, 2099.

(177) Bv. RAK.SA.OA., nr. 1066bis, 2048 en 2083.

(178) RAK.SA.OA., nr. 1998.

(179) RAK.SA.OA., nr. 2, 7, 44, 70, 898.

Hoeveel schepenen er dienden aanwezig te zijn om een geldig eind- of tussenvonnis te wijzen konden we niet achterhalen. Volgens F. De Potter waren er te Kortrijk vijf schepenen nodig om op geldige wijze een eindvonnis te kunnen wijzen (180). Deze auteur vermeldt evenwel zijn bron niet en we konden deze ook niet achterhalen. We stelden alleen vast dat soms slechts vijf schepenen een eindvonnis wezen (181); of dit evenwel het minimum was, konden we niet achterhalen.

§ 9. Personeel

I. Griffiers en klerken

Het vele schrijfwerk, dat de werking van de Kortrijkse schepenbank met zich meebracht, werd aanvankelijk door één griffier (182) en vanaf 1 oktober 1520 door twee griffiers (183), bijgestaan door een aantal klerken, verricht. Het statuut van deze griffiers en hun klerken werd nauwkeurig geregeld door een vorstelijke verordening van 27 juni 1546 bestaande uit niet minder dan negenenzeventig artikelen (184).

De griffiersambten van Kortrijk werden aanvankelijk verkocht (185). Oorspronkelijk hadden de schepenen het ambt verkocht aan degene die ze in deze functie wensten te benoemen. In ruil voor de koopprijs werd aan de koper gewaarborgd dat hij het ambt voor het leven mocht uitoefenen. De verkoop van het ambt had tot gevolg dat de kopers hun functie meer en meer als een persoonlijk bezit beschouwden,

(180) F. DE POTTER, Geschiedenis van het schependom, p. 190.

(181) Vonnis Kortrijk 1 juli 1577, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 119. De aanwezige schepenen worden slechts uitzonderlijk opgenoemd in de vonnissen.

(182) Men noemde deze griffier nu eens greffier en dan eens secretaris : Bv. ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21 ; RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 21.

(183) RAK.SA.OA., nr. 1746, SRK 1520-1521, f. 6-6v° ; nr. 1747, SRK 1521-1522, f. 42.

(184) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 422-453.

(185) De griffiersambten staan in de stadsrekeningen in de lijst van de verkochte ambten. Bv.: ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 8v°-9.

waarover zij zelf in zekere mate mochten beschikken. Dit gebeurde door de techniek van de resignatie : de titularis van het ambt deed tegenover de stad vrijwillig afstand van zijn functie ten voordele van een welbepaalde derde, die dan door de stad benoemd werd. De titularis van het ambt stond echter geenszins kosteloos het ambt af. Deze resignatie was het gevolg van een overeenkomst tussen de titularis en een welbepaalde derde waarbij het ambt verkocht werd. De stad op haar beurt benoemde deze derde op voorwaarde dat ze een deel van de verkoopsom kreeg. Deze resignatie van het griffiersambt was reeds in de 15de eeuw begonnen en werd in de 16de eeuw verdergezet. Zo werden Jan Bertram en Jaspar Gheys omstreeks 1520 tot griffier benoemd nadat de vorige griffier Anthéunis Lane zijn ambt had geresigneerd (186). Stevin Van der Plancke resigneerde omstreeks 1555 zijn ambt aan zijn zoon Raphaël (187). Door deze resignatie werd het benoemingsrecht van de schepenen duidelijk uitgehold ; in werkelijkheid besliste de houder van het ambt wie hem in zijn ambt zou opvolgen. Op het ogenblik dat hij afstand deed van zijn ambt was de beslissing reeds gevallen zodat de tussenkomst van de schepenen zuiver formeel was. De schepenen konden in feite bijna niet anders dan de resignatie te aanvaarden en de voorgestelde kandidaat te benoemen. Ze konden wel weigeren de resignatie te aanvaarden, maar dit had weinig zin want dan bleef de titularis gewoon in functie ; daar hij voor het leven benoemd was konden de schepenen niemand anders in zijn plaats benoemen (188). Om deze uitholling van het benoemingsrecht tegen te gaan spoorden de vorstelijke commissarissen, die de schepenen benoemden, hen aan deze griffiersambten, en ook de andere stadsambten, opnieuw in hun bezit te krijgen. Twee methoden werden hierbij toegepast. Ofwel kocht de stad het ambt zelf in van de titularis. Dit was ondermeer het geval met het griffiersambt dat in het bezit was van

(186) RAK.SA.OA., nr. 1746, SRK 1520-1521, f. 6-6v° : "Eerst van Jan Bertram, wien de helftscheede van den officie van den gref-fierscepe van den zelve stede naer de resignacie ende opdracht van Anthéunis Lane hem ghegheven was zyn leven lancq omme dat te bedienen ende exerceren met Jaspar Gheys..."

(187) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 34.

(188) Over de gevolgen van ambtsresignatie zie J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 394.

Pieter de Bevere die het ambt op 26 mei 1569 verkocht aan de stad (189). Voor het tweede ambt werd een andere methode toegepast. Toen Steven Van der Plancke omstreeks 1555 zijn ambt resigneerde ten voordele van zijn zoon, bepaalde de stad bij de benoeming voor het leven dat de nieuwe titularis het ambt niet meer mocht resigneren (190). Op deze manier verwierf de stad omstreeks het einde van de 16de eeuw de twee griffiersambten.

Eenmaal de stad opnieuw deze twee ambten had ingekocht, benoemde ze voortaan de griffiers onder uitdrukkelijke voorwaarde dat deze hun ambt niet mochten verder verkopen. In ruil voor hun benoeming dienden de griffiers jaarlijks aan de stad honderd ponden parisis te betalen. Het contract was opzegbaar met een half jaar (191). De ambtsverkoop had derhalve plaatsgemaakt voor de ambtsverpachting.

Volgens artikel één van de verordening van 27 juni 1546 mocht alleen een persoon idone en gheexperimenteert int feyt van justicien tot griffier benoemd worden (192). Aanvankelijk werd het ambt dan ook slechts verkocht aan klerken die reeds lang op de griffie werkzaam waren (193), en vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw aan licentiaten in de rechten (194).

(189) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47-47v° en 53-53v° ; Geheime Raad 22 februari 1570, RAK.SA.OA., nr. 76, f. 135 ; RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 522.

(190) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 34.

(191) Benoemingsbrief Joris Van der Piet van 28 november 1570, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47-47v° ; Benoemingsbrief Antheunis Roose van 7 april 1575, Ibidem, f. 53-53v°. Zie eveneens ARA., RK., nr. 33.354, SRK 1609-1610, f. 45 ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 43v°, 48, 76, 128, 164, 226v°, 273v°, 303v°.

(192) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 425.

(193) - Jaspar Gheys werd op 1 oktober 1520 tot griffier benoemd ; op dit ogenblik was hij reeds jaren klerk in de griffie : RAK.SA.OA., nr. 1746, SRK 1520-1521, f. 6v°.

- Steven Van der Plancke griffier in 1541 (ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 8v°) was vroeger klerk van de griffie (RAK.SA.OA., nr. 1748, SRK 1522-1523, f. 48).

(194) Meester Joris Van der Piet, die op 28 november 1570 werd benoemd, was voordien advokaat in de Raad van Vlaanderen (RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47) ; Meester Antheunis Roose, die op 7 april 1575 werd benoemd, was licentiaat in de rechten (Ibidem, f. 53). Meester Cornelis De Meyere, meester Jan de Meulenaere en meester Louis Van Coppenolle, die respectievelijk op 17 november 1581, 20 oktober 1583 en 24 januari 1587 een griffiersambt verwierven, waren eveneens licentiaat in rechten.

Zolang de griffiersambten verkocht werden waren de kopers niet verplicht het ambt persoonlijk uit te oefenen. Met toestemming van de schepenen mochten ze zich laten vervangen door een bekwaam persoon (195). In de tweede helft van de 16de eeuw, toen de stad deze twee ambten had ingekocht, werd in de benoemingsbrief telkens bepaald dat het ambt persoonlijk diende uitgeoefend te worden (196). Vooraleer hun ambt te kunnen uitoefenen dienden de griffiers een ambtseed af te leggen in handen van de schepenen (197), en een borgstelling te verschaffen van minstens honderd ponden groten (198). De griffiers waren verplicht aanwezig te zijn op alle gewone en buitengewone zittingen van de schepenenbank dit op een boete van vier schellingen parisis. Daarnaast moesten ze op geregelde tijdstippen in het schepenhuis op de griffie aanwezig zijn teneinde van de partijen de processtukken in ontvangst te nemen, of hen de nodige afschriften of uittreksels te bezorgen (199). Gedurende hun ambts-termijn mochten ze geen stadsgoederen of andere stadsambten in pacht nemen (200). Ze moesten zich behoorlijk gedragen ; ze mochten zich niet schuldig maken aan overspel, dronkenschap, het herhaaldelijk bezoeken van herbergen, en beledigingen aan de partijen, die ter griffie kwamen, dit op straffe van ontzetting uit hun ambt (201).

.../...

RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 43v°, 48 en 76. Zie eveneens Ibidem, f. 128, 164, 226v°, 273, 303v°, 308v°.

(195) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 38v°-39v°.

(196) Benoemingsbrief van 28 november 1570, RAK.SA.OA., nr. 549, nr. 47v° ; Benoemingsbrief van 7 april 1575, Ibidem, f. 53v°.

(197) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 62v° ; nr. 1998, f. 43v°, 48, 76, 128.

(198) Verordening van 27 juni 1546, art. 59, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 442.

(199) Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14-14v° ; ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 87v°-88 ; Verordening van 27 juni 1546, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 425 ; Benoemingsbrief van 28 november 1570, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47 ; Benoemingsbrief van 7 april 1575, Ibidem, f. 53v°.

(200) Concessie caroline (1540), art. 21 ; Concessie caroline (1545), art. 21 ; Benoemingsbrief van 28 november 1570, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47v° ; Benoemingsbrief van 7 april 1575, Ibidem, f. 53v°.

(201) Verordening van 27 juni 1546, art. 3, 17 en 77.

Ze moesten de geheimen van de schepenkamer bewaren zelfs voor hun ondergeschikt personeel (202). Ze mochten geen adviezen verschaffen in zaken die bij de schepenen hangende waren (203).

De taak van de griffiers bestond hoofdzakelijk in het bijstaan van de schepenen in alle akten van hun ambt. In bestuurlijke zaken waren ze belast met het optekenen van de administratieve beslissingen van de schepenen, het optekenen van de keuren en het schrijven van de rekeningen, allerlei instructies en certificaten (204). In gerechtelijke aangelegenheden waren ze belast met het bijhouden van de rol van de afdelingen van de schepenbank (205), het schrijven van allerlei dagvaardingen, bevelen en verbodsschriften (206), het optekenen in registers van getuigenverhoren, vonnissen, kerckgheboden, decreten (207), wettelijke passeringen (208). Ze namen de nampten in ontvangst en zorgden voor de bewaring ervan (209). Om de vier maanden maakten ze een staat op van alle civiele boeten welke door de schepenen in de loop van het jaar uitgesproken werden en nog niet betaald waren (210). Ze bewaarden de registers waarin de rechterlijke handelingen werden ingeschreven, en de processtukken welke door de partijen werden afgegeven (211). Ze keken de dossiers na van de partijen, of ze in orde waren en een inventaris

-
- (202) Verordening van 27 juni 1546, art. 6, 12, 72 en 74.
- (203) Benoemingsbrief van 28 november 1570, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47v° ; Benoemingsbrief van 7 april 1575, Ibidem, f. 53v°.
- (204) Verordening van 27 juni 1546, art. 58 en 62 ; Benoemingsbrieven van 28 november 1570 en 7 april 1575, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47v° en 53.
- (205) Verordening van 27 juni 1546, art. 12 ; ARA., RK., nr. 33.260 ; SRK 1515-1516, f. 42v° ; nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 23v° ; nr. 33.351, SRK 1607-1608, f. 70.
- (206) Verordening van 27 juni 1546, art. 70 ; RAK.SA.OA., nr. 483.
- (207) Verordening van 27 juni 1546, art. 9, 12, 16, 26, 68. Voor deze registers zie deel I, hfst. II, titel I.
- (208) Verordening van 27 juni 1546, art. 4 ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 295v°.
- (209) Ibidem, art. 59 ; RAK.SA.OA., nr. 373, 674, 807, 936, 1017bis.
- (210) Verordening van 27 juni 1546, art. 64.
- (211) Ibidem, art. 5 en 7.

bevatten (212). Indien de schepenen hen dit vroegen vatten ze de stellingen van de partijen samen in een rapport waarin ze wezen op de juridische moeilijkheden (213). Op verzoek van de procespartijen dienden ze hen allerlei afschriften, uittreksels en expedities te bezorgen (214). Om deze omvangrijke taak op te knappen benoemden de griffiers een aantal klerken (215). De griffiers waren verantwoordelijk voor deze klerken (216). Ze legden een eed af in handen van de griffiers en werden door de griffiers betaald (217). Op het einde van de 16de eeuw hielden de griffiers er minstens twee klerken op na : een clerck van den comptoir van de kennessen en een clercq int comptoir van de procedueren (218).

Voor hun prestaties werden de griffiers op een tweevoudige manier bezoldigd. Op de eerste plaats kregen ze van de stad een jaarlijkse vaste wedde voor het bijhouden van de rol van de camere en de vierschare. Deze vaste wedde bedroeg in 1515 eenendertig ponden tien schellingen (219), in 1621 bedroeg deze wedde zesendertig ponden parisis (220). Anderzijds kregen de griffiers voor de akten die ze opstelden of optekenden een forfaitaire vergoeding naargelang van de aard van de akte. Een tarief voor de verschillende akten werd bepaald in een schepenskeure van 1 februari 1511. Dit tarief werd overgenomen in de verordening van 27 juni 1546 (221).

(212) Benoemingsbrief van 7 april 1575, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 53v°.

(213) Benoemingsbrieven van 28 november 1570 en 7 april 1575, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47v° en 53.

(214) Verordening van 27 juni 1546, art. 10, 11, 13, 15, 19 tot en met 38.

(215) Zie bv.: RAK.SA.OA., nr. 1748, SRK 1522-1523, f. 48 ; ARA, RK., nr. 33.339, SRK 1595-1596, f. 76v°-77.

(216) Benoemingsbrieven van 28 november 1570 en 7 april 1575, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47v° en 53.

(217) Ibidem ; Verordening van 27 juni 1546, art. 73.

(218) ARA., RK., nr. 33.339, SRK 1595-1596, f. 76v°-77.

(219) - ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21.
- In de benoemingsbrieven van 28 november 1570 en 7 april 1575 (RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47 en 53) wordt vermeld dat de griffiers van de stad een wedde van honderd ponden parisis kregen. We vonden dit niet terug in de stadsrekeningen.

(220) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 37.

(221) Verordening van 27 juni 1546, art. 19 tot en met 51.

Het was de griffiers en hun klerken verboden meer dan het voorgeschreven tarief te vragen. Ze mochten aan de partijen eveneens geen fooien vragen (222). Tenslotte kregen de griffiers voor het bewaren van de nampten een vergoeding die varieerde naargelang van de waarde van de nampten (223).

Behalve hun jaarlijkse wedde en de forfaitaire vergoedingen per akte kregen de griffiers als stedelijke ambtenaren jaarlijks een aantal emolumenten (224). Om een ambtskleed en een vulle parure van de wet aan te schaffen kregen ze jaarlijks een bepaalde vergoeding (225). Als tegemoetkoming in de kosten van papier, kaarsen en zegelwas betaalde de stad hen jaarlijks tweeëndertig ponden parisis (226). De stad betaalde eveneens de kosten van de gerechtsregisters (227).

De griffiers hadden echter ook allerlei onkosten. Ze moesten zelf hun klerken betalen (228). Behoudens een kleine tegemoetkoming

- (222) Benoemingsbrief van 7 april 1575, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 53v°.
- (223) Verordening van 27 juni 1546, art. 59.
- (224) Bij de jaarlijkse vervanging van de wethouders van Kortrijk kregen ze een vergoeding om een sceutel spijsze ende eenen stoop wijn te betalen ; op Sakramentsdag ontvingen ze twaalf schellingen parisis om een nieuwe hoed en een nieuw paar handschoenen te kopen ; op Sint-Baafs en de dag waarop de accijnzen op de wijn en fruit verpacht werden kregen ze telkens elk vierentwintig schellingen parisis ; op Pasen en op Kortrijkmarkt kregen ze telkens zes schellingen parisis om een maaltijd te bekostigen en een vergoeding van zestien schellingen voor het schrijven van de stedelijke verordening die deze feesten voor geopend verklaarden : Verordening van 27 juni 1546, art. 52-56 ; ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21, 24 en 27 ; nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 26v°, 27 en 29 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 39.
- (225) Verordening van 27 juni 1546, art. 57 ; ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21 ; RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 21 ; ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35v°.
- (226) Verordening van 27 juni 1546, art. 60 ; RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 26 ; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 28 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 29.
- (227) RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 33v° ; nr. 1745, SRK 1519-1520, f. 52 ; nr. 1747, SRK 1521-1522, f. 34v°.
- (228) Verordening van 27 juni 1546, art. 73 ; Benoemingsbrieven van 28 november 1570 en 7 april 1575, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47 en 53.

van de stad voor de aankoop van papier, kaarsen en zegelwas en de aankoop door de stad van de procedure- en vonnissenregisters moesten de griffiers zelf de kosten betalen van registers, papier, kaarsen, zegelwas en andere schrijfbenodigdheden (229). Zo stonden ze in voor de kosten van het schrijven van besloten brieven, instructies, uittreksels, certificaten, vrijgeleiden, keuren, verordeningen en andere papieren die voor de stad moesten geschreven worden (230).

II. Stedecnapen

Voor het uitbrengen van dagvaardingen, bevelschriften, verbodsbrieven en andere exploten van de schepenbank en het handhaven van de openbare orde tijdens de terechtzittingen, hadden de Kortrijkse schepenen in de behandelde periode steeds vier stedecnapen in hun dienst (231). Deze stedecnapen zijn het best te vergelijken met onze deurwaarders, met uitzondering van de bevoegdheid om vonnissen gedwongen tenuitvoer te leggen of roerende goederen in het openbaar te verkopen.

Het ambt van stedecnape werd in principe door de stad verkocht voor het leven van de koper. De verkoop werd met drie afroepingen aan de kerk aangekondigd (232). Het ambt werd in het openbaar verkocht met een brandende kaars. Het werd toegewezen met een hamerslag aan de meestbiedende die aan de vereisten voldeed (233). Deze verkoop van het ambt had tot gevolg dat de kopers hun functie meer en meer als persoonlijk bezit beschouwden waarover zij zelf in zekere mate mochten beschikken. Het gevolg hiervan was de ambtsresignatie: de titularis

(229) Verordening van 27 juni 1546, art. 60 ; ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21.

(230) Verordening van 27 juni 1546, art. 62-64 ; Benoemingsbrieven van 28 november 1570 en 7 april 1575, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47 en 53.

(231) Zie de stadsrekeningen : ARA., RK., nr. 33.269-33.365.

(232) Voorbeelden van dergelijk kerckghebod : RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 192 (dd. 19 juni 1573).

(233) Ibidem ; RAK.SA.OA., nr. 1745, SRK 1519-1520, f. 11 ; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 8v°-9 ; Brief van Filips de Goede van 15 april 1456, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 417v°-418.

van het ambt deed tegenover de stad afstand van zijn functie op voorwaarde dat een welbepaalde derde benoemd werd. De titularis had in feite voordien reeds zijn ambt verkocht aan deze derde. De stad benoemde deze derde op voorwaarde dat de koper haar ydone ende by de wet aggreable leek en mits aan de stad een derde van de verkoopprijs werd betaald. Door deze ambtsresignatie mocht de derde-koper het ambt op zijn beurt voor het leven uitoefenen (234). Daar deze techniek het benoemingsrecht van de schepenen duidelijk uitholde - omwille van het feit dat zij niet meer zelf konden kiezen wie ze wensten te benoemen - verboden de vorstelijke commissarissen, die de schepenen benoemden, in de tweede helft van de 16de eeuw de ambtsresignatie voor het leven van de koper (235). Men stond nog toe dat het ambt werd verkocht door diegene die het in het openbaar gekocht had, doch dan slechts voor de duur van het leven van deze laatste en niet meer voor de duur van het leven van de tweede en volgende kopers. De verkoop diende door de schepenen bekrachtigd te worden ; indien de kopers niet geschikt leken aan de wethouders konden zij de overdracht en de benoeming weigeren. Na de dood van diegene die het ambt in het openbaar had gekocht kwam het ambt terug in handen van de stad (236). De schepenen waakten erover dat de stedecnapen konden lezen en schrijven (237) en een goede naam en faam hadden. Zij die reeds een criminele veroordeling hadden opgelopen konden niet benoemd worden (238). Vooraleer

-
- (234) Voorbeelden van dergelijke ambtsresignatie : RAK.SA.OA., nr. 1746, SRK 1520-1521, f. 6v° ; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 8v°-9.
- (235) Zie de stadsrekeningen in de tweede helft van de 16de eeuw onder de post ontvangsten van stadsofficiën.
- (236) Voorbeelden van dergelijke resignatie : ARA., RK., nr. 33.300, SRK 1555-1556, f. 19 ; nr. 33.354, SRK 1609-1610, f. 44v° ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 56v° (dd. 25 september 1582) ; RAK.SA.OA., nr. 549, f. 14 (dd. 21 september 1599) ; Gent 20 november 1585, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8317/94.
- (237) Weigering door de schepenen om een kandidaat te benoemen, omdat hij noch lezen noch schrijven kon : RAK.SA.OA., nr. 549, f. 32 (dd. 8 november 1554).
- (238) Weigering door de schepenen om een kandidaat te benoemen, omdat tegen hem een criminele vordering was ingesteld door de hoogbaljuw : Ibidem, f. 35.

hun ambt uit te oefenen moesten de stedecnapen een ambtseed afleggen (239). De taak van de stedecnapen werd geregeld in drie stadskeuren respectievelijk van 5 mei 1539 (240), 29 januari 1558 (241) en van 6 november 1574 (242). Ze waren hoofdzakelijk belast met het uitbrengen en betekenen van dagvaardingen, bevelschriften, verbodsbrieven, aanmaningen, kerckgheboden, oproepingen welke uitgingen van de Kortrijkse schepenbank of van de partijen, die voor de schepenbank verschenen, en dit zowel in de stad Kortrijk als in de kasselrij (243). Het uitbrengen van deze exploten moesten ze te boek stellen ; de opbrengsten hiervan werden verdeeld (244). Ze stonden eveneens in voor de inschrijving op de rol van de dagvaardingen die ze uitgebracht hadden. Voor negen uur in de voormiddag dienden ze hiervoor schriftelijk de namen van de partijen mede te delen aan de griffie van de schepenbank. Daarnaast waren de stedecnapen belast met het handhaven van de openbare orde op de terechtzittingen van de schepenen. Twee van hen dienden de wacht te houden aan de deur van de schepenkamer. Slechts wanneer de bel klonk mochten ze zelf de schepenkamer binnengaan of iemand binnenlaten die bij de wethouders normaal niet thuishoorde. Teneinde de permanentie van het uitbrengen en betekenen van exploten enerzijds, en het houden van de wacht bij de schepenkamer anderzijds te ver-

(239) Bv. : Ambtseed Jan Van Dale op 25 september 1582, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 56v°.

(240) RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14v°-15v°.

(241) Ibidem, f. 15bis-16ter. Deze keure werd opnieuw afgekondigd op 4 juni 1564 ; Ibidem, f. 15ter.

(242) Ibidem, f. 16-16v°.

(243) Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, Stadskeure Kortrijk van 29 januari 1559 en Stadskeure Kortrijk van 6 november 1574, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14v°-16v° ; Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 1-9, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 461-463 ; Getuigenverhoor van 12 februari 1541, RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 3 ; Over het uitbrengen van de letteren van verboden : deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 2. Over het uitbrengen van dagvaardingen in strafzaken : ARA., RK., nr. 13821, BRK nr. 13821, BRK 1525-1526, f. 10v°.

(244) Stadskeure Kortrijk van 29 januari 1558, art. 6, 7, 8, 9, 10, 12, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 15bis-15ter ; Stadskeure Kortrijk van 6 november 1574, art. 10, Ibidem, f. 16v°.

zekeren dienden ze er een beurtrol op na te houden (245). Voor hun prestaties werden de vier stedecnappen op diverse wijzen vergoed. Het betekenen van dagvaardingen en aanmaningen leverde hen, op kosten van de procespartijen, per exploot een forfaitaire vergoeding op (246). Van de stad kregen ze jaarlijks een kleine wedde (247) en ter gelegenheid van bepaalde feesten enkele emolumenten (248). Ze kregen van de stad eveneens een vergoeding om zich een ambtskleed aan te schaffen (249). Voor buitengewone prestaties werden ze extra vergoed (250).

Ambtsmisdrijven en misdrijven van gemeen recht gepleegd door deze stedecnappen werden door de Kortrijkse schepenen gestraft (251).

III. Raadpensionarissen

Teneinde de schepenen advies te dienen in administratieve en rechterlijke aangelegenheden had men te Kortrijk aanvankelijk

-
- (245) Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14v°-15v° ; Stadskeure Kortrijk van 29 januari 1558, Ibidem, f. 15bis-15ter.
 - (246) Stadskeure Kortrijk van 6 november 1574, Ibidem, f. 16-16v°.
 - (247) ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21v° ; RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 21v° ; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 33.
 - (248) Bij de vernieuwing van de wet kregen ze tien schellingen parisis ; het verpachten van de bier-, wijn- en fruitaccijnzen bracht hen respectievelijk vijfenveertig en twaalf schellingen parisis op ; op Pasen, Kortrijk-markt en Sint-Baafs kregen ze een vergoeding om een nieuwe hoed en handschoenen te kopen ; bovendien vier schellingen parisis om op deze dag en de octaaf ervan toortsen gedragen te hebben ; het uitbrengen van de vrijgeleiden voor de jaarmarkt bracht de twee oudste stedecnappen elk vier ponden tien schellingen parisis op en de twee andere stedecnappen elk vier ponden parisis. ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21 en 27 ; nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 27, 28v°-29 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35 en 39-39v°.
 - (249) Ibidem.
 - (250) **Bv.** : voor het sluiten van de stadspoorten : ARA., RK., nr. 33.286, SRK 1542-1543, f. 38.
 - (251) Veroordeling van een stedecnape om verzuimd te hebben een exploot te betekenen : RAK.SA.OA., nr. 1747, SRK 1521-1522, f. 9v°.

één (252) en vanaf 1516 (253) twee raadpensionarissen (254). Deze raadpensionarissen werden benoemd door de schepenen (255). Volgens de Concessie caroline van 1540 mochten alleen "gens de bien lettrez et experimentez pour les adrescher de conseil es despeches et affaires de nostre dite ville" tot raadpensionaris benoemd worden (256). Alhoewel het dus niet uitdrukkelijk bepaald was, nam men in de behandelde periode meestal licentiaten in de rechten om dit ambt uit te oefenen (257). Verscheidene raadpensionarissen hadden reeds dienst gedaan als griffier in de schepenenbank (258). De twee raadpensionarissen werden voor onbepaalde tijd benoemd; zoals alle andere ambtenaren dienden ze een eed af te leggen (259). De pensionarissen gaven de schepenen raad wanneer het hen gevraagd werd. Ze adviseerden in alle aangelegenheden welke de schepenen in hun administratieve en gerechtelijke functie behandelden (260).

(252) Cfr. de stadsrekeningen van vóór 1515.

(253) ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21v°; ARA., RK., nr. 33.260, SRK 1516-1517, f. 43v°: "Noch betaelt meester Jan Cortewylde pencionaris dezer stede anghenommen bij proosten ende scepenen ende raden der zelyen stede up den 13 dach van december 1516...".

(254) RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, 21v°: "Joorys van Moosleden ende meester Jan Cortewylde beede pencionaryssen van der stede van Curtrycke...".

(255) Concessie caroline (1540), art. 4; Benoeming Pieter de Bevere 7 oktober 1557, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 37.

(256) Concessie caroline (1540), art. 4.

(257) Zie bv. ARA., RK., nr. 33.302, SRK 1557-1558, f. 57v°; nr. 33.324, SRK 1581-1582, f. 55v°; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 164; Benoeming Pieter de Bevere van 7 oktober 1557, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 37.

(258) - Pieter de Bevere was griffier in 1552 (RAK.SA.OA., nr. 549, f. 38v°-39; ARA., RK., nr. 33.296, SRK 1552-1553, f. 12v°) en werd op 7 oktober 1557 tot pensionaris benoemd (RAK.SA.OA., nr. 549, f. 37).

- Rafael Van der Plancke, griffier sinds 1555 (Ibidem, f. 34) werd op 17 maart 1570 tot pensionaris benoemd (Ibidem, f. 45).

- Willem van Ryckeghem griffier benoemd op 21 april 1570 (Ibidem, f. 46) was in 1607 pensionaris (ARA., RK., nr. 33.351, SRK 1607-1608, f. 69).

(259) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 164; nr. 549, f. 45.

(260) Benoemingsbrief Pieter de Bevere van 7 oktober 1557, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 37.

Men zou kunnen zeggen dat ze tegelijkertijd de functie van de huidige stadssekretarissen en die van stadsadvokaten uitoefenden.

Door hun opleiding en hun jarenlange praktijk kenden ze zeer goed de wetten en de costumen. Zo is het niet verwonderlijk dat Cornelis Roose, stadspensionaris in 1546, de ontwerpcostumen van de stad redigeerde (261).

De raadpensionarissen moesten op straffe van boete aanwezig zijn op alle schepenvergaderingen (262). Hun invloed op de rechtspraak is moeilijk te achterhalen.

Het ambt van raadspensionaris was het best betaalde stedelijk ambt. In 1515 kreeg de toen nog enige raadspensionaris een jaarlijkse wedde van tweehonderd ponden parisis (263). Toen op 13 december 1516 een tweede raadspensionaris werd aangenomen kreeg hij dezelfde wedde (264). Naderhand werd de tweede raadspensionaris minder betaald dan de eerste raadspensionaris. In 1607-1608 kreeg Willem van Ryckeghem als eerste raadspensionaris achthonderd ponden parisis per jaar en Jan Bulteel vierhonderd ponden parisis, dus net de helft (265). In 1620-1621 kreeg de eerste raadspensionaris een wedde van duizend ponden parisis per jaar en de tweede een wedde van zeshonderd ponden parisis (266). Daarnaast kregen ze van de stad ter gelegenheid van bepaalde feesten allerlei emolumenten (267). De stad gaf hen ook een vergoeding voor hun ambtskleed (268).

(261) ARA., RK., nr. 33.290, SRK 1546-1547, f. 39.

(262) Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14 ; ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 87v°-88.

(263) ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21v°.

(264) ARA., RK., nr. 33.260, SRK 1516-1517, f. 43v°.

(265) ARA., RK., nr. 33.351, SRK 1607-1608, f. 69.

(266) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 36v°.

(267) Op Sakramentsdag twaalf schellingen parisis voor een hoed en handschoenen, op Pasen, Kortrijk-markt en Sint-Baafs zes schellingen parisis voor een maaltijd, wanneer de stadsaccijnzen verpacht werden elk vierentwintig schellingen parisis: ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 26v°-29 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 39.

(268) ARA., RK., nr. 33.261, SRK 1517-1518, f. 21v° ; nr. 33.286, SRK 1542-1543, f. 25 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35v°.

IV. Pryzers

De openbare verkoop van de roerende en onroerende goederen in de stad Kortrijk was in handen van vijf pryzers (269). Het ambt van pryser werd openbaar verkocht door de stadsschepenen. Eenmaal het ambt gekocht mocht men het levenslang uitoefenen. Na het overlijden van de houder kwam het ambt terug in handen van de stad (270). Vooraleer het ambt te kunnen uitoefenen moest men een eed afleggen en voldoende borg stellen (271). De uitoefening van het ambt werd geregeld door twee stadskeuren respectievelijk van 24 juni 1542 (272) en 14 november 1545 (273). Deze laatste stadskeure werd aangevuld op 30 april 1552 (274). De onderlinge verhouding tussen de vijf pryzers en de onderlinge afrekening van de opbrengsten werden geregeld door een akkoord van 12 januari 1553 dat bekrachtigd werd door de schepenen op 27 juli 1553 (275). De pryzers werden forfaitair per prestatie vergoed volgens een tarief opgesteld in de stadskeuren van 24 juni 1542 en 14 november 1545. De pryzers werden bijgestaan door een pryzersclerc (276). Dit

-
- (269) Bv. : ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 9 : "De vijf officien van den priserschepe staen ten lijfve van Jooris Van de Male, Woultre Maelfeyt, Jan Mathys, Jasparken Gheys filius Christoffels ende Jooris Noppe".
- (270) ARA., RK., nr. 33.296, SRK 1552-1553, f. 13 : "Het vijfste officie van der pryzerscepe es verstorven by den overlydene van Jorys Noppe up de stede, twelcke ghecocht heeft Ghyselbrecht Van Mottinghe tselve te ghebruuckene syn leven lanc gheduerende voor de somme van 972 ponden parisis".
- (271) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 17 en 39 ; RAK.SA.OA., nr. 549, f. 6 ; Vonnis Kortrijk 8 oktober 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 165v°.
- (272) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 397-406.
- (273) Ibidem, p. 416-422.
- (274) Ibidem, p. 421-422.
- (275) RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 149v°-151.
- (276) Stadskeure Kortrijk van 9 februari 1520, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 145 ; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 9 : "'T officie van den clerkscepe van den pryzers staet ten lijfve van Jan Mene met condicien dat hij hem daer of niet en mach ont-maken noch stellen in andere hant dan by consente van der wet".

ambt werd door de schepenen openbaar verkocht voor het leven van de koper (277). De prysersclerc moest voldoende borg stellen teneinde de gelden, die de openbare verkopen opbrachten, in ontvangst te kunnen nemen (278).

Voor hun ambtsmisdrijven stonden de prysers en de prysersclerc terecht voor de schepenen (279).

V. Erfscheeders

De erfscheeders vormden te Kortrijk een college van deskundigen belast met het adviseren in betwistingen over erfdienstbaarheden en burennrechten, en het uitvoeren van de gerechtelijke afpalingen en verdelingen van eigendommen (280). Deze erfscheeders traden alleen op wanneer de twistende partijen of de schepenen hen hiertoe opdracht gaven (281). De erfscheeders hadden geen jurisdictionele bevoegdheid; hun uitspraken waren niet bindend voor de partijen. Alleen de Kortrijkse schepenen konden een voor de partijen bindende uitspraak wijzen inzake erfdienstbaarheden en burennrechten (282). De erfscheeders werden benoemd door de schepenen. Ze dienden een eed af te leggen (283).

Hoeveel erfscheeders er telkens benoemd werden in de periode 1515-

(277) RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 61.

(278) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 39 (dd. 21 april 1581) ; RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 61.

(279) Vonnis Kortrijk 23 december 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 61v°.

(280) Costumen ende ordonantie van de erfscheeders die ghecommiteert worden by de schepenen van Curtricke, uitg. J. MONBALLYU, in B.A.L.O., XXVI (1973-1974), p. 202-238. Vonnis Kortrijk van 8 november 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 156-157v° (met verslag van de erfscheeders gehecht aan het vonnis); Vonnis Kortrijk 17 november 1554, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 140.

(281) Costumen van de erfscheeders, art. 4.

(282) Vonnis Kortrijk 6 maart 1568, RAK.SA.OA., nr. 23, f. 137v° : "Condepneeren den verweerder volghende zyn consent en presentatie hem te reguleren naert tuutwijzen van de sententie van" de ghezworen erfscheeders gheuit den achtsten april 1567 voor paesschen".

(283) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 81 ; RAK.SA.OA., nr. 549, f. 99-101.

1615 is ons niet bekend. In 1576 waren er vijf erfscheeders (284). Voor hun prestaties werden de erfscheeders vergoed door de partijen (285).

Rubriek II. SCHEPENEN VAN HARELBEKE

§ 1. Aantal - Benoeming - Ambtstermijn

In de periode 1515-1621 was de magistraat van de stad Harelbeke samengesteld uit één proost en zeven schepenen (286). De proost en de schepenen werden benoemd door de hoogbaljuw van Harelbeke en een aantal vorstelijke commissarissen belast met de vernieuwing van de verschillende wetten in Vlaanderen (287). In principe gebeurde de vernieuwing van de wet om de twee jaar in de loop van de maanden april, mei of juni (288). De komst van de vorstelijke commissarissen werd vooraf door een bode aangekondigd (289). Om tot wethouder te kunnen benoemd worden werden geen specifieke bekwaamheidsvereisten gesteld. Naar alle waarschijnlijkheid diende men poorter en inwoner van Harelbeke te zijn (290). Uit welke klassen men de

-
- (284) Getuigenverhoor Kortrijk 9 augustus 1576, RAK.SA.OA., nr. 2061 : "... vyf personen representerende tsamen tcollege van de erfscheeders der stede van Curtricke...". Zie eveneens Getuigenverhoor Kortrijk 1 december 1576, Ibidem.
- (285) Zie bv. : deskundig verslag gehecht aan het vonnis van 8 november 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 156 ; ARA., RK., nr. 33.290, SRK 1546-1547, f. 35v°.
- (286) Zie bv. RAK., Scab. II. Annexe, nr. 3, f. 1v° ; nr. 9, f. 34 ; nr. 12, f. 19 ; nr. 16, f. 54v°, 83, 140v°, 191 en 212 ; nr. 17, f. 20, 37v°, 56, 73v°.
- (287) Bv. : ARA., RK., nr. 35.385, SRH 1515-1516, f. 10v° ; nr. 35.597, SRH 1537-1539, f. 14 ; nr. 35.617, SRH 1580-1581, f. 21v° ; nr. 35.623, SRH 1597-1599, f. 30 ; nr. 35.627, SRH 1609-1610, f. 45v°.
- (288) Zie bijvoorbeeld de data van de wetvernieuwingen vermeld in: ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 10v° ; nr. 35.588, SRH 1521-1523, f. 11 ; nr. 35.589, SRH 1523-1525, f. 11 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 20, 37v°, 56, 73v°.
- (289) ARA., RK., nr. 35.587, SRH 1519-1521, f. 23v°.
- (290) Volgens R. MONIER (Les institutions judiciaires, p. 156) was dit in de meeste Vlaamse steden het geval.

schepenen koos is ons niet bekend. Verschillende schepenen werden verscheidene perioden na elkaar tot proost of schepenen benoemd (291). Nadat de wethouders benoemd waren, legden ze een ambtseed af (292). De vernieuwing van de wet ging gepaard met een banket in een plaatselijke herberg waarbij de oude en de nieuwe wethouders, de vorstelijke commissarissen en de notabelen van de stad aanzaten (293).

Vanaf het einde van de 16de eeuw werden de wethouders niet meer te Harelbeke doch te Kortrijk in het kasselrijhuis benoemd (294). De eed werd evenwel te Harelbeke in aanwezigheid van de oude wethouders afgelegd (295). Wanneer een proost of een wethouder diende vervangen te worden in de loop van de tweejarige ambtsperiode was de Raad van Vlaanderen hiervoor bevoegd. De vervanging duurde slechts tot de vernieuwing van de wet door de vorstelijke commissarissen (296).

De proost was de voorzitter van het schepencollege. Hij zat de administratieve vergaderingen voor en de zittingen van de camere, één van de twee afdelingen van de schepenbank (297). Daarnaast oefende hij de taak uit van stadsontvanger (298).

-
- (291) Cfr. de namen van de schepenen vermeld in RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 54v°, 83, 140v°, 191 en 212 ; nr. 17, f. 20, 37v°, 56, 73v°.
- (292) ARA., R., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 22v° ; nr. 35.630, SRK 1618-1619, f. 16v°.
- (293) ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 10v° ; nr. 35.623, SRH 1597-1599, f. 25v° ; nr. 35.630, SRH 1618-1619, f. 17v°.
- (294) ARA., RK., nr. 35.617, SRH 1580-1581, f. 21v° ; nr. 35.620, SRH 1590-1591, f. 22 ; nr. 35.622, SRH 1593-1595, f. 27v° ; nr. 35.624, SRH 1604-1605, f. 46v° ; nr. 35.627, SRH 1609-1610, f. 45v° ; nr. 35.630, SRH 1618-1619, f. 17v°.
- (295) ARA., RK., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 22v° ; nr. 35.630, SRH 1618-1619, f. 16v°.
- (296) ARA., RK., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 14v°.
- (297) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 6 : "Present proost ende alle scepenen". Zie eveneens RAK., Scab. II. Annex, nr. 17, f. 47 en 48.
- (298) ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 13v° : "Item betaelt den proost ende ontfangher voor zijn pencioen ende ontfanghe van desen twee jaeren". Zie eveneens folio één van de stadsrekeningen tussen 1515 en 1619 (ARA., RK., nr. 35.585-35.630).

De eerste schepen van Harelbeke noemde men in de 16de eeuw de voorscepen (299); in het begin van de 17de eeuw noemde men hem burge-meester (300). Naar alle waarschijnlijkheid nam hij in deze periode meer en meer het voorzitterschap van het schepencollege waar, en beperkte de proost zich tot de taak van stadsontvanger.

§ 2. Pecuniaire toestand

Voor hun prestaties kregen de proost en schepenen van Harelbeke bepaalde vergoedingen en emolumenten. Voor zijn prestaties als stadsontvanger kreeg de proost van de stad een jaarlijkse wedde (301). De schepenen kregen voor hun wekelijkse vergaderingen op dinsdag jaarlijks een kleine vergoeding (302). Op vastenavond betaalde de stad de kosten welke de wethouders verteerden tijdens de vergadering die ze toen hielden (303). De hoogbaljuw betaalde hen een maaltijd na elk vonnis dat de schepenen op zijn vordering gewezen hadden in een strafzaak die criminelyck behandeld werd (304). Het is niet geweten of de wethouders van Harelbeke een forfaitaire vergoeding kregen voor het wijzen van burgerlijke vonnissen of het stellen van gerechtelijke handelingen zoals clachten, gerechtelijke plaatsopnemingen, getuigenverhoren.

§ 3. Terechttzittingen en indeling van de schepenenbank

De schepenen van Harelbeke behandelden de burgerlijke geschillen

-
- (299) ARA., RK., nr. 35.604, SRH 1551-1552, f. 16v° : "... Franchoys Van der Helle voorscepen...".
- (300) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 18, f. 76 (10 november 1615).
- (301) Bv. : ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 13v° ; nr. 35.630, SRH 1618-1619, f. 16.
- (302) In 1542 bedroeg deze vergoeding voor alle schepenen samen twaalf ponden parisis : ARA., RK., nr. 35.599, SRH 1542-1544, f. 35v°. In 1597 bedroeg deze vergoeding zestig ponden parisis : ARA., RK., nr. 35.623, SRH 1597-1599, f. 17. In 1618-1619 bedroeg deze vergoeding reeds 112 ponden parisis : ARA., RK., nr. 35.630, SRH 1618-1619, f. 16.
- (303) Bv. : ARA., RK., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 22v°.
- (304) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1531-1536, f. 11, 11v°.

en strafzaken in twee afdelingen : de vierschare en de camere. De vierschare nam kennis van de strafzaken welke criminelijk behandeld werden (305). In burgerlijke zaken nam de vierschare kennis van de burgerlijke vorderingen die ingeleid werden bij wijze van een conservatoir beslag (clacht) op de goederen van de verweerder. Dit was ondermeer het geval voor de vorderingen tot betaling van vaststaande en zekere (clare en liquide) schulden, die werden ingeleid bij wijze van een clacht op de goederen van de schuldenaar (306). De vierschare werd gemaant door de schout (307), en in zijn afwezigheid door de onderbaljuw (308) of hoogbaljuw (309). De camere behandelde de burgerlijke vorderingen die niet aan de vierschare waren voorbehouden en ingeleid werden bij wijze van een gewone dagvaarding (310). Ze nam eveneens kennis van de strafzaken die civilijk werden ingesteld (311).

De schepenen van Harelbeke hielden zitting in het schepenhuis van Harelbeke dat gelegen was op de markt (312). De dinsdag was traditioneel de vaste zitdag van de schepenen zowel voor de camere

- (305) Bv. : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 14, 21, 40, 91 en 106-106v°. Over het criminelijk behandelen van een strafzaak raadplege men deel V, hfst. II, titel IV.
- (306) Ibidem, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 20, 37, 61.
- (307) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 2 en 4 ; nr. 12, f. 102.
- (308) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 15v°.
- (309) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 86v°.
- (310) Bv. : vorderingen tot het executoir verklaren van een schuldvordering : RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 51v° ; vorderingen tot afpaling: RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 117v° ; vorderingen tot betaling van niet-vaststaande of onzekere schulden zoals een vordering tot betaling van schadevergoeding wegens het veroorzaken van een brand : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 42.
- (311) Bv. : strafvordering wegens het niet-onderhouden van de vastenplicht : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 31 ; wegens beledigingen : Ibidem, f. 80 ; wegens het werken op zondag : Ibidem, f. 120 ; wegens het afhakken van groen hout : Ibidem, f. 123. Over het civilijk behandelen van strafzaken raadplege men deel V, hfst. II, titel IV.
- (312) - ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 14v° ; nr. 35.592, SRH 1528-1520, f. 16v°, 17 ; nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 17 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 49 ; nr. 16, f. 135.
- Tijdens de moeilijkheden en oorlogsomstandigheden in 1585 hielden de schepenen van Harelbeke zitting te Kortrijk :
.../...

als de vierschare (313). De veelvuldigheid van de gerechtszaken noodzaakte de schepenen zitting te houden op alle andere mogelijke dagen van de week. Hierbij werd in de periode 1515-1621 geen vaste weekindeling gevolgd (314). De schepenen waren verplicht, behalve wanneer ze een geldige reden hadden, aanwezig te zijn op alle zittingen op straffe van een boete van twaalf schellingen parisis (315).

Over het aantal schepenen dat moest aanwezig zijn om een geldig vonnis te kunnen wijzen vinden we geen precieze aanwijzingen. Voor getuigenverhoren (316) en uitspraken op incidentele vorderingen (317) dienden niet alle schepenen aanwezig te zijn. De eindbeslissingen van de vierschare werden in de regel genomen door al

.../...

Stadskeure Harelbeke van 12 februari 1585, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 14v° : "Aldus gheresolveert binnen der stede van Curtrycke int college van proost ende schepenen". Ze hadden hiervoor de toelating krachtens de verordening van 28 november 1582 : RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 2-3v°.

- (313) - De schepenen kregen traditioneel een vaste vergoeding om zitting te houden op dinsdag : zie bv. : ARA., RK., nr. 35.599, SRH 1542-1544, f. 35v° ; nr. 35.617, SRH 1580-1581, f. 20 ; nr. 35.623, SRH 1597-1599, f. 17.
- De zitting van de dinsdag werd traditioneel voorafgegaan door het bijwonen van een mis : zie bv. : ARA., RK., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 14 en nr. 35.602, SRH 1547-1548, f. 15v°.
- Voor de zittingen van de vierschare op dinsdag zie bv. : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12 (zittingen in het jaar 1557) ; voor de zittingen van de camere op dinsdag zie : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17 (zittingen in het jaar 1595, 1605).
- (314) Cfr. de zittingsregisters van de camere en de vierschare : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, 10, 12, 13, 16 en 17 ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.033 - 13.035.
- (315) Reglement van 8 juli 1603, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 13, f. 119 ; Reglement van 22 mei 1621, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 18, f. 159. Door dit laatste reglement werd de boete verhoogd tot 20 schellingen.
- (316) Bv. : Getuigenverhoor van 23 april 1555, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 7 (zes schepenen).
- (317) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 83v°.

de schepenen samen (318). Soms werden eindvonnissen met vijf schepenen genomen (319). Voor de eindvonnissen in de camere volstond de aanwezigheid van de proost en vijf schepenen (320).

§ 4. Personeel

Als personeel hadden de schepenen van Harelbeke vooreerst een klerk of griffier in dienst die belast was met hun schrijfwerk. Voor zijn prestaties kreeg deze griffier van de stad een jaarlijkse wedde. Aanvankelijk was deze wedde zeer laag (321); in de 17de eeuw stond ze meer op peil (322). Gezien deze lage wedde kan het niet anders dan dat deze griffier zijn inkomen hoofdzakelijk haalde uit het afleveren van allerlei akten en afschriften waarover hij forfaitair per akte betaald werd. Welk tarief deze griffier toepaste is niet bekend. De griffier leverde zelf het schrijfmateriaal (perkament, papier, inkt, was) dat hij nodig had. De stad betaalde hem jaarlijks de kosten van het schrijfmateriaal, dat hij ten behoeve van de stad had opgebruikt (323). De vereisten om griffier van Harelbeke te worden zijn ons niet bekend (324). In elk geval diende hij een inzicht te hebben in de rechtspraktijk. Zo is het ook niet verwonderlijk dat Adriaan De Coster, griffier van Harelbeke, omstreeks 1545 de ontwerpcostumen van de stad en het schependom van Harelbeke

-
- (318) RAK., Scab. II. Annexo, nr. 9, f. 14 ; nr. 10, f. 10, 10v°, 12, 28, 28v°.
- (319) RAK., Scab. II. Annexo, nr. 9, f. 21 ; nr. 10, f. 26v° ; nr. 16, f. 18 en 28.
- (320) RAK., Scab. II. Annexo, nr. 10, f. 5v°, 6.
- (321) In 1515-1516 bedroeg deze wedde slechts zes ponden parisis : ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 13v°. Zie eveneens ARA., RK., nr. 35.597, SRH 1537-1539, f. 14v° ; nr. 35.617, SRH 1580-1581, f. 15v°.
- (322) In 1618-1619 bedroeg deze wedde reeds honderd vierenveertig ponden parisis per jaar : ARA., RK., nr. 35.630, SRH 1618-1619, f. 16.
- (323) ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 13v° ; nr. 33.607, SRH 1557-1558, f. 33v° ; nr. 35.617, SRH 1580-1581, f. 15v°.
- (324) Natuurlijk moest hij kunnen lezen en schrijven.

redigeerde (325).

Behalve een griffier hadden de schepenen van Harelbeke een stedecnape in hun dienst. Het ambt van stedecnape werd door de schepenen voor het leven verkocht (326). De stedecnape was belast met het uitbrengen en betekenen van dagvaardingen, bevelschriften, verbodsbrieven en aanmaningen (327). Waarschijnlijk werd hij hiervoor forfaitair per akte betaald. Van de stad kreeg de stedecnape een jaarlijkse wedde van zes ponden parisis (328). Het ambt van stedecnape werd soms gecumuleerd met dit van stadsbode (messagier) (329). Tenslotte hadden de schepenen van Harelbeke twee erfscheeders om hen advies te geven in geschillen over burenenrechten en erfdiensstbaarheden, afpalingen en gerechtelijke verdelingen (330).

Rubriek III. SCHEPENEN VAN TIELT

§ 1. Aantal - Benoeming - Ambtstermijn

De schepenbank van Tielt was samengesteld uit zeven schepenen (331), welke in principe om de twee jaar vervangen werden (332).

- (325) ARA., RK., nr. 35.601, SRH 1545-1547, f. 22.
- (326) ARA., RK., nr. 35.628, SRH 1609-1611, f. 18v°.
- (327) RAK., Scab. II. Annex, nr. 18, f. 168v° ; nr. 23 A, 4 ; nr. 17, f. 99 en 100.
- (328) ARA., RK., nr. 35.586, SRH 1515-1516, f. 16 ; nr. 35.630, SRH 1618-1619, f. 16v°.
- (329) ARA., RK., nr. 35.597, SRH 1537-1539, f. 14v°.
- (330) Vonnis Harelbeke 5 oktober 1565, RAK., Scab. II. Annex, nr. 10, f. 109 ; Vonnis Harelbeke 12 november 1566, Ibidem, f. 109v°-110.
- (331) SAT., nr. 11. De namen van de schepenen worden in elke stadsrekening uit de periode 1515 en 1621 op folio één vermeld (ARA., RK., nr. 38.375-38.428).
- (332) - Cfr. de stadsrekeningen van Tielt (ARA., RK., nr. 38.375-38.428).
 - Soms duurde het slechts één jaar vooraleer de schepenen vervangen werden. Zo werden de schepenen van Tielt benoemd op 30 september 1543 (ARA., RK., nr. 38.389, f. 32) reeds op 20 september 1544 vervangen (ARA., RK., nr. 38.389, f. 41).
 - Soms duurde het drie jaar. Zo werden de schepenen benoemd op 19 december 1528 (ARA., RK., nr. 38.381, f. 1) slechts vervangen op 6 december 1531 (ARA., RK., nr. 38.382, f. 1).

De benoeming van de schepenen gebeurde door een aantal vorstelijke commissarissen (333) en de hoogbaljuw van Tielt (334). De datum van de vernieuwing van de wet lag niet vast ; meestal gebeurde dit in het najaar (335). Om tot schepenen van Tielt benoemd te worden moest men reeds een jaar lang poorter van Tielt zijn (336). Dezelfde personen werden soms verscheidene malen na elkaar tot schepenen benoemd. Zo was Pieter van Valenchynes eerste schepenen van 1513 tot 1541 (337). In deze periode cumuleerde hij deze functie verscheidene malen met deze van hoochpointer van de kasselrij (338). Naar alle waarschijnlijkheid legden de schepenen van Tielt net als hun collega's van de andere steden in de kasselrij, een ambtseed af. De vernieuwing van de wet ging gepaard met een banket waarbij de oude en de nieuwe wethouders, de vorstelijke commissarissen en de notabelen van de stad aanwezig waren (339).

Wanneer een schepenen in de loop van de tweejarige ambtstermijn diende vervangen te worden zorgde de Raad van Vlaanderen hiervoor (340).

Het schepencollege van Tielt werd voorgezeten door een eerste schepenen of voorschepenen (341). In de tweede helft van de 16de eeuw droeg

(333) Zie bv. : ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 10v° ; nr. 38.382, SRT 1528-1531, f. 18 ; nr. 38.387, SRT 1541-1542, f. 29v° ; nr. 38.388, SRT 1542-1543, f. 49v° ; nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 52v°.

(334) Bv. : ARA., RK., nr. 38.382, SRT 1528-1531, f. 18 : "Den bailliu van Thielt ofte zynen stedehouder als gheroupen by commissarissen naer costume...".

(335) ARA., RK., nr. 38.375 - 38.428, telkens op f. 1.

(336) Stadskeure Tielt van 1415, SAT., nr. 61, f. 8.

(337) ARA., RK., nr. 38.375 - 38.387, telkens op f. 1.

(338) Bv. : ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 37.

(339) Bv. : ARA., RK., nr. 38.376, SRT 1515-1517, f. 19 ; nr. 38.386, SRT 1537-1539, f. 27 ; nr. 38.390 ; SRT 1545-1546, f. 32v°.

(340) Bv. : ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 14 : "An Pieter Van Valenchynes scepene, die by myn heeren van den Rade sollicitteerde om thebbene in der stede van Ypriaen Bibau scepene zijnde ende gheworden stedehouder van den hoochbailliu van deser stede eenen anderen wethouder by provisie ghestelt te wezene...".

(341) ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 19 : "Van 8 kannen wijns gheschonken Pieter Van Valenchynes voorscepene van dezer stede...".

deze voorschepen de titel van burgemeester (342).

§ 2. Pecuniaire toestand

Voor hun prestaties kregen de schepenen van Tielt enkele vergoedingen en emolumenten. Van de stad kregen ze bij iedere wetsvernieuwing elk een ambtskleed (343). Bovendien kregen ze soms gezamenlijk een jaarlijkse forfaitaire vergoeding om hun onkosten te betalen (344).

Voor het wijzen van vonnissen en het stellen van gerechtelijke handelingen ontvingen de schepenen van de partijen een forfaitair vastgelegde vergoeding (345).

§ 3. Terechttzittingen en indeling van de schepenbank

Volgens de ontwerpcostumen van Tielt behandelde de schepenbank de gerechtszaken in twee afdelingen : de vierschare en de camere. In burgerlijke zaken nam de vierschare kennis van alle vorderingen welke bij wijze van een conservatoir beslag (clacht) werden ingesteld (346). Naar analogie met de situatie te Kortrijk en te Harelbeke was dit hoogstwaarschijnlijk ondermeer het geval voor de vorderingen tot betaling van vaststaande en zekere schulden. De camere daarentegen nam kennis van alle burgerlijke vorderingen welke bij wijze van een gewone dagvaarding werden ingesteld (347). Over de behandeling van de strafvorderingen bezitten we geen precieze gegevens. Naar alle waarschijnlijkheid nam de vierschare kennis van

(342) E.I. STRUBBE, De costume van Tielt, in H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 204.

(343) Bv. : ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 13v° ; nr. 38.376, SRT 1515-1517, f. 12v° ; nr. 38.377, SRT 1517-1519, f. 41 ; nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 17.

(344) ARA., RK., nr. 38.386, SRT 1537-1539, f. 27 : honderd ponden parisis.

(345) Ontwerpcostumen Tielt, 65.

(346) Ontwerpcostumen Tielt, XVII. Deze vierschare werd gemaant door de schout: Ibidem, art. 5.

(347) Ontwerpcostumen Tielt, XVIII.

alle strafvorderingen welke criminelijk werden ingesteld en de camere van alle strafzaken welke civielijk werden ingesteld (348). De schepenen hielden zitting in hun eigen schepenhuis. De zittingen werden in principe op dinsdag gehouden (349).

§ 4. Personeel

Als personeel hadden de schepenen van Tielt een griffier en een messagier of stadsbode.

De griffier (klerk, secretaris of pensionaris) (350) was belast met het schrijfwerk van de schepenen en het bijhouden van de rol van de schepenbank (351). Hij kreeg van de stad jaarlijks een wedde, een vergoeding om zich een ambtskleed aan te schaffen, en een toelage om schrijfmateriaal aan te kopen (352). Specifieke voorwaarden om tot griffier benoemd te worden zijn ons niet bekend. Volgens een rekeningsuittreksel van 1533 kende de toenmalige griffier Frans (353). Behalve de griffier hadden de schepenen van Tielt een messagier of stadsbode in dienst. Deze messagier was belast met het uitbrengen en betekenen van dagvaardingen, bevelschriften, verbodsbrieven, aanmaningen en administratieve brieven (354). Hij stond eveneens in voor de openbare verkopeningen (355).

-
- (348) Vergelijk met de bevoegdheidsverdeling tussen de camere en de vierschare te Kortrijk en te Harelbeke.
- (349) Ontwerpcostumen Tielt, 129 ; SAT., nr. 62, f. 1 ; ARA., RK., nr. 38.376, SRT 1515-1517, f. 15v° ; nr. 38.396, SRT 1556-1558, f. 68.
- (350) De verschillende benamingen van deze griffier vindt men ondermeer in ARA., RK., nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 18 ; nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 30 ; nr. 38.383, SRT 1531-1533, f. 17 ; nr. 38.382, SRT 1528-1531, f. 66.
- (351) ARA., RK., nr. 38.383, SRT 1531-1533, f. 17.
- (352) ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 30, 30v°, 33v° ; nr. 38.382, SRT 1528-1531, f. 25 ; nr. 38.383, SRT 1531-1533, f. 17 en 34 ; nr. 38.387, SRT 1540-1541, f. 14v°.
- (353) ARA., RK., nr. 38.383, SRT 1531-1533, f. 17 : "An Jan van Craeymbrouc secretaris van dezer stede voor... te translateerne de mandementen ende placcaerten van weghen der K. Mat...".
- (354) Ontwerpcostumen Tielt, 155.
- (355) Ontwerpcostumen Tielt, 2.

Rubriek IV. SCHEPENEN VAN DEINZE

§ 1. Aantal - Benoeming - Ambtstermijn

De schepenbank van Deinze was in de periode 1515-1621 samengesteld uit zeven schepenen (356). In principe werden de schepenen om de twee jaar vervangen door de hoogbaljuw van Deinze en een aantal vorstelijke commissarissen welke naar Deinze gezonden werden (357). De datum van de vervanging van de wethouders lag niet vast ; gewoonlijk gebeurde dit in het najaar (358).

We vonden geen specifieke voorwaarden om tot schepen van Deinze benoemd te worden. Naar alle waarschijnlijkheid diende men poorter te zijn van de stad.

Verscheidene personen werden herhaaldelijk, zelfs in perioden na elkaar, tot schepen benoemd. Zo was Joos Bousse schepen van Deinze van 7 november 1519 tot 21 december 1528 en van 7 december 1531 tot 1540 (359).

Naar alle waarschijnlijkheid legden de schepenen van Deinze zoals hun collega's van Kortrijk, Harelbeke en Menen een ambtseed af. De vernieuwing van de wet ging gepaard met een banket waarbij de oude en de nieuwe wethouders en de vorstelijke commissarissen aanzaten (360).

-
- (356) - Voor de namen van de schepenen zie de stadsrekeningen van Deinze in de periode 1515-1621 (ARA., RK., nr. 33.964 - 34.005) telkens op folio één. Een gedeeltelijke schepenlijst vindt men in A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 47-50.
- In de periode 1617-1618 waren er slechts zes schepenen : ARA., RK., nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 1 en 29.
- (357) Meestal waren er slechts twee vorstelijke commissarissen : ARA., RK., nr. 33.964 - 34.005.
- (358) Ibidem. Zo werd de wet van Deinze bv. vervangen op 11 augustus 1517, op 7 november 1519, op 26 februari 1522, op 31 maart 1524, op 15 september 1526, op 21 december 1528, op 7 december 1531, op 21 november 1533, op 16 september 1535, op 15 oktober 1537 : ARA., RK., nr. 33.965 - 33.974 telkens op f. 1.
- (359) ARA., RK., 33.966 - 33.974 telkens op f. 1.
- (360) Bv. : ARA., RK., nr. 33.977, SRD 1543-1544, f. 9 : "Item annopende de theercosten van mijne heeren de commissarissen metsgaders d'aude ende nieuwe wet ghedaen midts dat deze rekeninghe metter voorgaende tsamen ghedaen zijnde..."

De dag na de wetsvernieuwing gaven de oude wethouders verslag aan de nieuwe wethouders over de hangende zaken (361).

Wanneer een schepen in de loop van de tweejarige ambtstermijn diende vervangen te worden zorgden hiervoor de Raad van Vlaanderen of de vorstelijke commissarissen die de wet vernieuwd hadden (362).

Tussen de schepenen van Deinze bestond er een zekere hiërarchie. De eerste schepen zat de vergaderingen voor van het schepencollege. Vanaf de tweede helft van de 16de eeuw droeg hij de titel van burgemeester (363).

§ 2. Pecuniaire toestand

Voor hun prestaties betaalde de stad aanvankelijk een kleine wedde van acht ponden parisis (364) ; mettertijd werd dit afgeschaft (365). In burgerlijke zaken mochten de schepenen geen vergoedingen vragen (366); in strafzaken betaalde de hoogbaljuw hen voor elke rechterlijke handeling een forfaitaire som en na een vonnis een maaltijd (367).

De stad betaalde de schepenen een vergoeding voor een ambtskleed (368).

-
- (361) Bv. : ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 13 ; nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 27.
- (362) ARA., RK., nr. 33.980, SRD 1548, 1550, f. 42v° : "Ghereyst te Ghendt den 8 decembris 1549 Jan de Pickere scepene tot Guillaume van Wallwyck, ontfangher der K. Mat van Oost-Vlaenderen als commissaris ter leste stederekeninghe ende vernieuwen van de wet in de absentie van myne heere van Reux gouverneur van Vlaenderen eerste commissaris principael, omme tvercrijghen eenen nieuwen scepene by den overlyden van wylen Jacob de Baeke, derde scepene wesende, en wert daerin ghestelt Maerten Kintschaine als scepene..."
- (363) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1541-1543, f. 4 ; BRD 1560-1563, f. 4v° ; ARA., RK., nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 1 : A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 27 en 45.
- (364) ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 18.
- (365) Deze vergoeding werd niet meer betaald in de 17de eeuw. Zie bv.: ARA., RK., nr. 34.003, SRD 1617-1618.
- (366) Ontwerpcostumen Deinze, 84.
- (367) Bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 5v° en 6.
- (368) Bv. : ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 15 en 17v° ; nr. 33.975, SRD 1539-1541, f. 23 ; nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 29 ; nr. 34.005, SRD 1620-1622, f. 28-28v°.

De onkosten welke de schepenen maakten gedurende de drie jaarmarkten (Caudemaerct, Paeschmaerct en Ouystmaerct) werden door de stad betaald (369). De schepenen van Deinze hadden echter ook financiële verplichtingen. Zo bestond in de 16de eeuw de gewoonte dat een voor de eerste maal benoemde schepen aan de stad een zilveren kroes schonk (370).

§ 3. Terechttzittingen

De schepenen van Deinze behandelden alle gerechtszaken in de vierschare (371). De vierschare werd gemaand en gebannen door één van de gerechtsofficieren van Deinze ; in strafzaken was dit de hoogbaljuw (372). In burgerlijke zaken hield de vierschare zitting elke dinsdag tenzij er op die dag een feestdag was ; in dit laatste geval werd de zitting gehouden op de woensdag of de eerstkomende werkdag (373).

De vierschare hield zitting in het schepenhuis van Deinze (374). In burgerlijke zaken dienden tenminste vier schepenen aanwezig te zijn om een geldig vonnis te kunnen wijzen (375).

De burgerlijke geschillen en strafzaken voorgevallen op de Leie tussen Astene en Oeselgem, werden behandeld door de schepenen van Deinze samen met het leenhof van Deinze. Wanneer ze hierin recht spraken hielden de leenmannen en de schepenen van Deinze zitting op de Leiebrug te Deinze (376).

(369) Bv. : ARA., RK., nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 27 ; nr. 34.005, SRD 1620-1622, f. 27.

(370) ARA., RK., nr. 33.975, SRD 1539-1541, f. 23 ; nr. 33.978, SRD 1544-1546, f. 21.

(371) Ontwerpcostumen Deinze, XI.

(372) Ibidem, 82 en 83.

(373) Ibidem, 80.

(374) - Ibidem, 4 en 80 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1522-1525, f. 47v°.

- Over het stadhuis van Deinze : A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 34-35 (in voetnoot).

(375) Ontwerpcostumen Deinze, 82.

(376) Ibidem, 3.

§ 4. Personeel

Om het schrijfwerk op te knappen hadden de schepenen van Deinze een griffier (secretaris (377) of clerc (378) genoemd) in hun dienst. Deze griffier kreeg van de stad een jaarlijkse wedde (379). De stad betaalde hem bovendien zijn onkosten welke hij had bij het schrijven van stukken voor de stad (380), en een vergoeding voor een ambtskleed (381). De griffier haalde zijn inkomen voornamelijk uit de verschillende akten welke hij opstelde en de registers welke hij bijhield ; hiervoor werd hij per akte en per optekening forfaitair betaald (382). Specifieke voorwaarden om tot griffier van Deinze benoemd te worden zijn ons niet bekend.

Behalve een griffier hadden de schepenen van Deinze een messagier in hun dienst. Niets wijst erop dat deze messagier belast was met het betekenen van dagvaardingen, bevelschriften, verbodsbrieven en aanmaningen welke van de schepenen uitgingen. Integendeel bepaalt artikel 105 van de ontwerpcostumen van Deinze dat een officier (gerechtsofficier) te Deinze belast was met het betekenen van de dagvaardingen (383). Naar alle waarschijnlijkheid was de messagier van Deinze derhalve alleen een stadsbode. Deze messagier kreeg van de stad een vaste wedde van acht ponden parisis en een vergoeding voor zijn ambtskleed (384).

(377) ARA., RK., nr. 33.985, SRD 1558-1560, f. 52.

(378) ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 14v°.

(379) ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 18 : een jaarlijkse wedde van acht ponden parisis ; nr. 34.005, SRD 1620-1622, f. 47 : een jaarlijkse wedde van tweeënzeventig ponden parisis.

(380) Bv. : ARA., RK., nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 30 ; nr. 34.005, SRD 1620-1622, f. 28v°.

(381) Bv. : ARA., RK., nr. 34.005, BRD 1620-1622, f. 28-28v°.

(382) Ontwerpcostumen Deinze, XI.

(383) Ibidem, 105.

(384) Bv. : ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 15.

Rubriek V. SCHEPENEN VAN MENEN

§ 1. Aantal - Benoeming - Ambtstermijn

De schepenbank van Menen was samengesteld uit zeven schepenen die in principe om het jaar vervangen werden (385). De eerste schepen droeg vanaf 1550 de titel van burgemeester (burchmeester) (386). Tot in 1569 werden de schepenen van Menen trapsgewijze verkozen. Volgens een eeuwenoud procédé (387) werden de leenmannen van het leenhof van Menen door de hoogbaljuw van Menen jaarlijks samengeroepen teneinde vier nieuwe schepenen te kiezen. Nadat deze vier gekozen schepenen hun eed hadden afgelegd kozen ze op hun beurt drie ander collega's teneinde een college van zeven schepenen te hebben. Deze drie schepenen legden op hun beurt een ambtseed af (388). Op 7 juni 1569, midden de godsdiensttroebelen welke te Menen hevig woedden, werden in strijd met dit eeuwenoud privilege de schepenen benoemd door de vorstelijke commissarissen belast met de vernieuwing van de wetten in Vlaanderen (389). Niettegenstaande het protest van

-
- (385) De schepenlijsten tussen 1539 en 1621 vindt men in het werk van REMBRY-BARTH, Histoire de Menin d'après les documents authentiques, I, p. 145-164. Vóór 1539 was het onmogelijk de schepenlijsten samen te stellen wegens gebrek aan archiefstukken (o.a. stadsrekeningen). De namen van de schepenen tussen 1561 en 1621 vindt men ondermeer in de stadsrekeningen uit deze periode onder de post ambtskledij (ARA., RK., nr. 36.171 - 36.223). Bv. : ARA., RK., nr. 36.216, SRM 1613-1614, f. 49 .
- (386) REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 138 en 148 ; ARA., RK., nr. 36.176, SRM 1566-1567, f. 47.
- (387) Zie o.a. Vorstelijke keure van 24 juli 1399, Verzam. verord., 1ste reeks, II, p. 355-358 ; ARA., RK., nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 13.
- (388) Ibidem, ARA., RK., nr. 36.171, SRM 1561-1562, f. 13v° : "Den 17den dach van juni 1562 zo waren by de mannen van de C. Mat van zijnen hove van Meenen als commissarissen in deze partie nieuwe wethouders ende scepenen ghecoren...". Zie eveneens ARA., RK., nr. 36.173, SRM 1563-1564, f. 16.
- (389) ARA., RK., nr. 36.178, SRM 1568-1569, f. 16 : "Den zevensten dach van juni 1569 zo waren by de commissarissen van de C. Mat. gheordonneert ter vernieuwinghe van de wetten van Vlaanderen myn heeren van Onguez, Moescroen ende Zweveghem volghende de brieven van zijnder excellentie in daten van 22 in mey 1569 ordonnerende tselve also ghedaen te wordene voor die reyse nieuwe wethouders ende scepenen ghecoren...".

de stad (390) gebeurde dit eveneens in de daaropvolgende jaren tussen 1570 en 1576 (391). Het herhaaldelijk protest van de stad had tot gevolg dat in 1577 en 1578 de schepenen opnieuw werden verkozen volgens het eeuwenoude procédé (392). In 1579 werd dit verkiezings-procédé evenwel voorgoed opgedoekt ; voortaan werden de schepenen van Menen ieder jaar benoemd door de hoogbaljuw van Menen en een aantal vorstelijke commissarissen welke naar de stad gezonden werden (393). De komst van de commissarissen werd vooraf medegedeeld door een bode (394). Men had te Menen geen vaste verkiezings- of benoemingsdag ; meestal gebeurden de verkiezingen of benoemingen in de loop van de maanden mei tot september (395).

Specifieke voorwaarden om tot schepenen van Menen benoemd te worden zijn ons niet bekend. Hoogstwaarschijnlijk moest men poorter van Menen zijn om tot schepenen benoemd te kunnen worden.

Alhoewel in principe de schepenen van Menen slechts voor één jaar werden verkozen of benoemd, werden verscheidene personen verschillende jaren na elkaar tot schepenen verkozen of benoemd (396). Na hun verkiezing of benoeming legden de schepenen een ambtseed af (397).

(390) Ibidem, f. 25v° ; ARA., RK., nr. 36.182, SRM 1572-1573, f. 22v° ; nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 32.

(391) Bv. : ARA., RK., nr. 36.179, SRM 1569-1570, f. 19 en 45.

(392) ARA., RK., nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 13 : "Den twintichsten dach van wedemaent 15 ende zevenenzeventich zo waren naer oude costume ende conforme de rechten ende privilegien van dezer stede de vier eerste wethouders ende scepenen der zelve ghecoren ende ghecreert by de mannen van den hove van Menene als commissarissen in deze partie ende de drie laatste by de vier eerste huerlieder medeghezellen in wette waertoe by de voorseide privilegien...".

(393) Bv. : ARA., RK., nr. 36.187, SRM 1579-1580, f. 27 ; nr. 36.216, SRM 1613-1614, f. 14 ; nr. 36.223, SRM 1620-1621, f. 25v° ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 156.

(394) Bv. : ARA., RK., nr. 36.179, SRM 1569-1570, f. 45.

(395) REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 153-164.

(396) Bv. Jan de Drivere was schepenen van 13 juni 1572 tot in 1575 ; Josse Van der Meersch was schepenen van 13 september 1584 tot 26 mei 1590 : REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 154-155 en 156-158.

(397) Vorstelijke keure van 24 juli 1399, Verzam. verord., 1ste reeks, II, p. 355-358 ; SAM., O., nr. 672 : ambtseed in 1620.

De vernieuwing van de stadsmagistraat ging gepaard met allerlei feestelijkheden ; aan de leenmannen, en vanaf 1576 aan de vorstelijke commissarissen, de oude en de nieuwe wethouders werd een banket aangeboden (398).

§ 2. Pecuniaire toestand

Voor het uitoefenen van hun rechterlijke taak werden de schepenen aanvankelijk vergoed door de procespartijen die hofrechten dienden te betalen. In 1566 werden deze hofrechten afgeschaft. In compensatie kregen de schepenen jaarlijks van de stad elk achttien ponden parisis (399). Anderzijds betaalde de hoogbaljuw hen een maaltijd telkens een strafvonnis werd uitgesproken ; voor het afnemen van getuigenverhoren kregen ze een forfaitaire som (400). Tenslotte kregen de schepenen van de stad jaarlijks een bedrag om zich een ambtskleed aan te schaffen (401).

De schepenen van Menen hadden echter eveneens financiële verplichtingen. Zo bestond in de 16de eeuw voor elke schepen die voor de eerste maal benoemd of verkozen was de verplichting om aan de stad een zilveren kroes ter waarde van vierentwintig ponden parisis te schenken. In ruil hiervoor schonk de stad hem een lot wijn ter waarde van zes ponden parisis (402).

§ 3. Terechttzittingen

Bij gebrek aan gegevens kunnen wij niet nauwkeurig bepalen op

- (398) Bv.: ARA., RK., nr. 36.171, SRM 1561-1562, f. 13v° ; nr. 36.173, SRM 1563-1564, f. 16 ; nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 13 ; nr. 36.223, SRM 1620-1621, f. 26v°-27.
- (399) SAM., AA, nr. 32bis ; ARA., RK., nr. 36.176, SRM 1566-1567, f. 47-47v° ; nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 49 ; nr. 36.181, SRM 1571-1572, f. 46.
- (400) Bv. : ARA., RK., nr. 14.270, BRM 1573-1576, f. 5v° ; nr. 14.271, BRM 1586-1589, f. 4.
- (401) Bv. : ARA., RK., nr. 36.216, SRM 1613-1614, f. 49 ; nr. 36.223, SRM 1620-1621, f. 78v° ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 139.
- (402) Bv. : ARA., nr. 36.171, SRM 1561-1562, f. 14 ; nr. 36.173, SRM 1563-1564, f. 17 ; nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 50v° ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 143.

welke dagen de schepenen van Menen in de periode 1515-1621 zitting hielden in rechtsgeschillen. Volgens een privilege van 17 augustus 1495 bekrachtigd op 4 mei 1515 mochten de schepenen de dinsdag en de zaterdag zitting houden in de vierschare. Ingeval van hoogdringendheid, of wanneer een strafzaak diende behandeld te worden, kon de baljuw van Menen de schepenen samenroepen op gelijk welk ogenblik (403). De schepenen hielden zitting in het schepenhuis dat gelegen was op de markt te Menen (404).

§ 4. Personeel

Om het schrijfwerk van de schepenbank te verrichten hadden de schepenen van Menen een griffier. De stad betaalde deze griffier een vergoeding voor een ambtskleed (405). In de 17de eeuw betaalde ze hem bovendien een jaarlijkse wedde van dertig ponden parisis (406). Gezien deze lage wedde kan het niet anders dan dat de griffier forfaitair per akte betaald werd door diegene die van hem een bepaalde prestatie vergde. Zo betaalde de hoogbaljuw van Menen een forfaitaire vergoeding aan deze griffier voor het optekenen van het verhoor van een verdachte en getuigen (407). Behalve een griffier had de stad Menen een messagier of stadsbode. Deze messagier kreeg een vaste wedde van de stad en werd bovendien forfaitair per prestatie vergoed (408). Wij konden niet achterhalen of deze messagier zoals te Tielt eveneens belast was met het betekenen van dagvaardingen, bevelschriften, verbodsbrieven en aanmaningen.

(403) Verzam. verord., 2de reeks, I, p. 389-392.

(404) Over het schepenhuis van Menen : REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 258. Over de bouw van een nieuwe justitiezaal na een brand : ARA., RK., nr. 36.176, SRM 1566-1567, f. 40v°.

(405) Bv. : ARA., RK., nr. 36.216, SRM 1613-1614, f. 49 ; nr. 36.223, SRM 1620-1621, f. 78v°.

(406) Ibidem.

(407) Bv. : ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1551-1554, f. 51 ; BRM 1570-1573, f. 4v°.

(408) Bv. : ARA., RK., nr. 36.223, SRM 1620-1621, f. 80 ; nr. 14.269, BRM 1551-1554, f. 51 ; BRM 1555-1561, f. 66v°.

TITEL II. HOECHPOINTERS EN VRYSCHEPENEN

Rubriek I. AANTAL - BENOEMING - AMBTSTERMIJN

Het college van hoochpointers en vryschepenen van de kasselrij was samengesteld uit vier hoochpointers en zeven vryschepenen, welke om de twee jaar vervangen werden (409). De benoeming van de hoochpointers en vryschepenen gebeurde door een aantal vorstelijke commissarissen (410) in samenwerking met de hoogbaljuw van Kortrijk (411). Er was geen vaste benoemingsdatum (412).

Om tot hoochpointer en vryschepen benoemd te kunnen worden diende men in de kasselrij te wonen en er grond te bezitten (413). Vanaf het einde van de 16de eeuw bestond de gewoonte om alleen edele vasaelen tot hoochpointer te benoemen (414). De ambt van hoochpointer of vryschepen was verenigbaar met het ambt van wethouder of baljuw in één van de schepenbanken of leenhoven van de kasselrij (415).

- (409) Voor de samenstelling van het college tussen 2 juni 1552 en 1621 zie ARA., RK., nr. 42.965 - 43.001, KR 1552-1621 telkens op folio één. Zie eveneens RAK., Fonds Colens, nr. 215, f. 13v°, 21v° en 27 en nr. 203 : namen wethouders 2 juni 1552-1621.
- (410) Ibidem ; ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 18 ; nr. 42.950, KR 1516-1518, f. 10.
- (411) Zie bv. ARA., RK., nr. 42.950, KR 1516-1518, f. 10 ; nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 23.
- (412) Zo werd het college vernieuwd op 6 februari 1514 (ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 18), op 3 april 1516 (nr. 42.950, KR 1516-1518, f. 10), op 16 april 1518 (nr. 42.951, KR 1518-1520, f. 15), op 20 april 1520 (nr. 42.953, KR 1520-1522, f. 20), op 3 mei 1522 (nr. 42.954, KR 1522-1524, f. 20v°).
- (413) RAK., Triage Prov., nr. 310 ; RAG., Deinze, nr. 205.
- (414) Ibidem ; Zie lijsten van de wethouders vermeld in de kasselrij-rekeningen : ARA., RK., nr. 42.965 - 43.001.
- (415) Bv.: Pieter Van Valenchynes was in 1514-1516 hoochpointer en schepen van Tielt (ARA., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 1 ; nr. 38.376, SRT 1515-1517, f. 1 en nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 37) ; Roegier Du Gardin was in 1583 vryschepen en baljuw van Moeskroen (RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 12v°) ; Adriaan Roelofz was in 1606-1607 hoochpointer (ARA., RK., nr. 42.995, KR 1606-1607, f. 1) en hoogbaljuw van Menen (ARA., RK., nr. 14.271, f. 1).

Nadat de hoochpointers en vryschepenen benoemd waren, legden ze een eed af ; de hoochpointers in de handen van de onderbaljuw van Kortrijk en de vryschepenen in handen van de amman van de kasselrij (416).

Alhoewel de ambtstermijn slechts twee jaar duurde werden verscheidene personen verschillende keren na elkaar tot hoochpointer of vryschepen benoemd (417). De benoeming van de magistraat van de kasselrij ging gepaard met bepaalde feestelijkheden. Aan de oude en de nieuwe wethouders, de vorstelijke commissarissen en de vertegenwoordigers van de vijf roeden van de kasselrij werd een banket aangeboden (418).

Rubriek II. PECUNIAIRE TOESTAND

Voor het uitoefenen van hun rechterlijke taak werden de hoochpointers en vryschepenen forfaitair per zitting betaald door de kasselrij. In 1515 kregen ze elk twaalf schellingen parisis per zitting (419) ; in 1621 was dit bedrag gestegen tot achtentwintig ponden per zitting te verdelen onder de aanwezige wethouders en de kasselrijontvanger (420). De hoochpointers kregen bovendien elk een supplementaire wedde van drie ponden parisis per jaar (421). Voor het collationeren van de kasselrijrekening, die om de twee jaar werd opgesteld door de ontvanger van de kasselrij, ontvingen de hoochpointers en vryschepenen in de periode 1515-1621 telkens tweeënzeventig ponden parisis (422). Tenslotte kregen ze een vergoeding voor een

(416) Bv. : ARA., RK., nr. 49.949, KR 1514-1516, f. 19 en 44 ; nr. 43.976, KR 1566-1568, f. 28 ; nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 24v°.

(417) Cfr. de lijsten met de wethouders opgenomen in de kasselrijrekeningen tussen 1552 en 1621 : ARA., RK., nr. 42.965 - 43.001 ; RAK., Fonds Colens, nr. 203.

(418) Bv. : ARA., RK., nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 40.

(419) ARA., RK., nr. 49.949, KR 1514-1516, f. 35.

(420) ARA., RK., nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 40-40v°. Zie eveneens RAK., Fonds Colens, nr. 221, f. 4-4v°.

(421) ARA., RK., nr. 42.952, KR 1519-1520, f. 37 ; nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 25.

(422) Bv. : ARA., RK., nr. 49.949, KR 1514-1516, f. 19 ; nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 25.

ambtskleed (423).

Rubriek III. TERECHTZITTINGEN

Aanvankelijk hielden de hoochpointers enerzijds en de vryschepenen anderzijds aparte zittingen (424). De hoochpointers hielden zitting in het kasselrijhuis dat gelegen was op de markt te Kortrijk (425) ; de vryschepenen hielden zitting in het kasteel van Kortrijk (426). De hoochpointers behandelden de klachten over de opgelegde pointinghen en zettinghen (427) ; de vryschepenen oefenden de rechtspraak uit over de vrijeigen gronden in de kasselrij en behandelden de zaken die hen ten hoofde gebracht werden door de rechtbanken in de kasselrij (428). Beide colleges hielden elke maandag zitting of, indien de maandag een feestdag was, op dinsdag (429).

Omstreeks 1545 werden deze twee colleges samengevoegd (430) ; samen behandelden ze de geschillen welke vroeger door hen apart werden behandeld. De zittingen werden gehouden op maandag in het kasselrijhuis op de markt te Kortrijk (431). Om op geldige wijze een rechterlijke beslissing te nemen dienden slechts vier tot vijf wethouders aanwezig te zijn (432).

(423) Bv. : ARA., RK., nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 25v°.

(424) Zie RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 1-30 en nr. 198, f. 1-29.

(425) ARA., RK., nr. 49.949, KR 1514-1516, f. 45v°-49.

(426) Ibidem, f. 44 ; RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 1.

(427) RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 1-29 ; ARA., RK., nr. 49.949, KR 1514-1516, f. 35.

(428) RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 1-30.

(429) ARA., RK., nr. 49.949, KR 1514-1516, f. 35 ; RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 1-29 en nr. 216, f. 1-30.

(430) RAK., Fonds Colens, nr. 198 vanaf f. 29 en nr. 216 vanaf f. 30 ; RAK., Fonds Colens, nr. 197, 215, 217, 218, 219, 223.

(431) Ibidem ; ARA., RK., nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 40 (Bv. RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 68) ; RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 47.

(432) RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 30v° en 41.

Rubriek IV. PERSONEEL

Als personeel voor het uitoefenen van hun rechterlijke taak hadden de hoochpointers en vryschepenen een griffier (clerc) en een bode (cnape).

De griffier was belast met het schrijfwerk dat de magistraat van de kasselrij had (433). Van de kasselrij kreeg deze griffier slechts een toelage van drie ponden parisis per jaar (434). Deze griffier haalde derhalve zijn inkomen uit de rechten die hij mocht innen op de verschillende akten welke hij afleverde. We vonden geen specifieke voorwaarden waaraan men diende te voldoen om tot griffier benoemd te worden.

De cnape kreeg van de kasselrij een jaarlijkse wedde aanvankelijk van drie ponden parisis (435). In 1621 bedroeg deze wedde het dubbele (436). Daarnaast betaalde de kasselrij hem allerlei buitengewone vergoedingen welke veel belangrijker waren. In 1516 bedroeg deze buitengewone vergoeding veertien ponden parisis voor twee jaren (437) ; in 1621 bedroeg ze tweeënzeventig ponden parisis voor twee jaren (438).

TITEL III. VORSTELIJKE LEENHOVEN

In de kasselrij Kortrijk waren er vijf leenhoven welke rechtstreeks afhingen van de vorst als Graaf van Vlaanderen. Ze hadden hun zetel in de vijf steden welke in de kasselrij gelegen waren. Vandaar dat men dan ook sprak van het leenhof van het kasteel van Kortrijk, het leenhof van Harelbeke, het leenhof van Tielt, het leen-

(433) RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 1.

(434) ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 44 ; nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 25.

(435) ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 19.

(436) ARA., RK., nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 24v°.

(437) ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 45.

(438) ARA., RK., nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 24v°.

hof van Menen en het leenhof van Deinze (439). Deze vorstelijke leenhoven waren samengesteld uit de leenmannen die een goed rechtstreeks in leen hadden van een leenhof. Van een benoeming tot rechter was derhalve in deze leenhoven geen sprake ; men maakte deel uit van een leenhof zolang men rechtstreeks een leen hield van dit leenhof. Het rechtstreeks in leen houden van een goed afhankelijk van een leenhof was dan ook de enige voorwaarde om deel te nemen aan de terechtzittingen van dit leenhof.

Over het leenhof van Kortrijk bezitten we de meeste gegevens. Het leenhof van Kortrijk hield reeds van oudsher zitting in de grafelijke burcht of het kasteel van Kortrijk. Volgens L.A. Warnkoe-nig gebeurde dit in de middeleeuwen in open lucht onder een boom op een plein net voor de oude grafelijke burcht (440). In de 16de-17de eeuw bleef hiervan iets over ; het leenhof van Kortrijk hield zitting voor de poort van het kasteel van Kortrijk (441). Het leenhof van Kortrijk werd bediend door een onbepaald aantal leenmannen. Een ontleding van de registers van het leenhof toont aan dat het leenhof meestal gerechtelijke beslissingen nam met vier tot zeven leenmannen (442). Deze leenmannen verschilden naargelang

-
- (439) In Vlaanderen waren er vijftien vorstelijke of princelijke leenhoven waarvan er vijf in de kasselrij Kortrijk gelegen waren.: De Oudburg van Gent, de Oudburg van Brugge, de Zaal van Ieper, het Kasteel van Kortrijk, het Hof van Harelbeke, het Hof van Tielt, het Hof van Menen, het Huis van Deinze, het Kasteel van Peteghem dict Beaulieu, het Perron van Oudenaarde, de Burg van Veurne, het Hof van Sint-Winoksbergen, het Hof van Bourbourg, het Hof van Cassel en het Hof van Bailleul. Zie hiervoor RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 1.
- (440) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 6.
- (441) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 282v° ; RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 141v° : "ten wettelicken hove voor de casteelpoorte deser stede" (d.d. 3 januari 1603) ; RAK., Fonds Colens, nr. 221, f. 6v°-7.
- (442) RAK.SA.OA., nr. 829, f. 4, 7, 11, 21v°, 39, 54.

van de zittingen. In bepaalde perioden komen evenwel bepaalde namen regelmatig voor. Dit wijst ons inziens niet op het feit dat bepaalde leenmannen speciaal werden aangeduid om de rechtszaken te behandelen doch alleen op het feit dat bepaalde leenmannen aktiever deelnamen aan de werking van het leenhof.

De zittingen van het leenhof van Kortrijk vonden slechts plaats op onregelmatige tijdstippen (443). Naar alle waarschijnlijkheid werden de leenmannen samengeroept door de onderbaljuw van Kortrijk die optrad als voorzitter en maner van het leenhof (444). De onderbaljuw zorgde eveneens voor de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen van het leenhof, en het uitvoeren van het conservatoir beslag op lenen (445). Blijkens bewaarde gerechtsregisters van het leenhof waren er slechts enkele zittingen per jaar.

Als personeel hadden de leenmannen van Kortrijk een clerc of griffier belast met het optekenen van de eigenlijke en de oneigenlijke rechtspraak van het leenhof (446).

Het leenhof van Harelbeke hield zitting onder het Kruis op de markt te Harelbeke (447). Wanneer deze zittingen plaatsvonden is niet geweten ; de gerechtsregisters en de costumen van dit leenhof zijn verloren gegaan. Het leenhof van Harelbeke werd gemaant door de onderbaljuw van Harelbeke die eveneens zorgde voor de tenuitvoerlegging van de vonnissen van dit leenhof (448). De hoogbaljuw van Harelbeke trad er in strafzaken op als openbaar aanklager. Hij zorgde eveneens voor de uitvoering van de opgelegde straffen (449).

(443) Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 829 ; RAK., Fonds Colens, nr. 188 en 207.

(444) RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 59v° : "Ick Gillis Tsautele onderbailliu van der stede ende casselrie van Curtricke ende wettelic maenheer van de leenmannen sconincs ons gheduchs heeren als grave van Vlaendren...".

(445) RAK., Fonds Colens, nr. 188, f. 84v° ; nr. 207, f. 12v° ; nr. 455, f. 6v°.

(446) RAK.SA.OA., nr. 829, f. 1 en 37.

(447) RAK.SA.OA., nr. 864, f. 1.

(448) RAK.SA.OA., nr. 864, f. 2.

(449) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 7, 8 en 9 ; BRH 1563-1566, f. 9v° en 11.

Het leenhof van Harelbeke had een eigen clerc of griffier (450).

Het leenhof van Tielt hield zitting te Tielt. Het werd ge-
maant door de hoogbaljuw van Tielt, die er eveneens optrad als open-
baar aanklager en er zorgde voor de tenuitvoerlegging van de vonnis-
sen (451).

Over het leenhof van Deinze is weinig geweten. Dit leenhof hield
zitting te Deinze. Het werd door de hoogbaljuw van Deinze gemaant,
die er eveneens optrad als openbaar aanklager en zorgde voor de ge-
dwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen (452).

Van het leenhof van Menen vinden we reeds sporen in een vorste-
lijke keure van 1399 (453). Tot 1579 benoemden de leenmannen van
het leenhof van Menen de stadsschepenen van Menen ; vanaf 1579 werd
hun dit privilege ontnomen door de vorst (454). Het leenhof van
Menen hield zitting te Menen (455). Het werd gemaant door de hoog-
baljuw van Menen, die er eveneens optrad als openbaar aanklager in
strafzaken en zorgde voor de gedwongen tenuitvoerlegging van de von-
nissen (456).

TITEL IV. HEERLIJKE RECHTBANKEN

In de kasselrij Kortrijk waren talrijke heerlijkheden gelegen.
Het overgrote deel van deze heerlijkheden werden rechtstreeks of

-
- (450) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 6v° ; RAK.SA.OA., nr. 864, f. 1.
 - (451) ARA., RK., nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 44 ; Ontwerpcostumen Tielt, 9, 98, 99, 101, 104, 111 ; Attest schepenen van Tielt van 10 april 1632, RAK., Tielt, nr. 375.
 - (452) A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 302-303 ; Ontwerpcostumen Deinze, 2-3 en 19, 114, 118-124.
 - (453) Vorstelijke keure van 24 juli 1399, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 46-51.
 - (454) ARA., RK., nr. 36.179, SRM 1579-1580, f. 27.
 - (455) REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 43-44.
 - (456) Verordening van 11 juni 1533, Ibidem, p. 57-59 ; Verordening van 31 maart 1546, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 245-246.

onrechtstreeks in leen gehouden van de vorst langs de vijf vorstelijke leenhoven welke in de kasselrij Kortrijk hun zetel hadden (457), of langs een vorstelijk leenhof dat buiten de kasselrij zitting hield (458). Andere heerlijkheden waren allodiale heerlijkheden, die niet gehouden werden van de vorst doch in vrije eigendom in bezit werden gehouden (459). Van deze allodiale heerlijkheden werden soms eveneens feodale heerlijkheden in leen gehouden (460). In de kasselrij Kortrijk werd de rechtspraak in de heerlijkheden uitgeoefend door schepenbanken en leenhoven. De meeste heerlijkheden hadden een eigen schepenbank. Verscheidene heerlijkheden hadden evenwel geen eigen schepenbank (461), of slechts een schepenbank

- (457) Voor de heerlijkheden gehouden van het leenhof van Kortrijk en het leenhof van Tielt raadplege men : RAK., Fonds Colens, nr. 205 ; voor de heerlijkheden gehouden van het leenhof van Harelbeke : RAK.SA.OA., nr. 864 ; voor de heerlijkheden gehouden van het leenhof van Deinze : RAG., Deinze, nr. 4 ; voor de heerlijkheden gehouden van het leenhof van Menen : REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 240-243.
- (458) Bv. : de heerlijkheid Ingelmunster en Ter Borch in Meulebeke werden gehouden van het leenhof van Dendermonde : TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. VI ; voor de talrijke heerlijkheden gehouden van de heerlijkheid Nevele, op zijn beurt gehouden van de Oudburg van Gent, welke in de kasselrij Kortrijk gelegen waren zie RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 40-150v°. In de kasselrij Kortrijk lagen eveneens lenen gehouden van het leenhof van Oudenaarde. Bv. te Geluwe : E. HUYS, Geschiedenis van Geluwe, p. 289.
- (459) Bv. : de heerlijkheid Ooigem (RAK.SA.OA., nr. 551) ; de heerlijkheid Olsene (RAG., Fonds Piers de Raveschoot, nr. 828, 832 en 834) ; de heerlijkheid en het vrijeigen van Moorsele (RAK., Scab. II. Annex, nr. 43).
- (460) Bv. : de heerlijkheid Desselgem werd gehouden van de allodiale heerlijkheid Sint-Pieters te Gent : TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. VI ; de heerlijkheid Sint-Pieters te Moeskroen werd gehouden van de allodiale heerlijkheid Sint-Pieters te Rijsel : RAK., Scab. I, nr. 59, Saint Pierre de Lille R 1607-1635 ; voor de heerlijkheden gehouden van de heerlijkheid Ooigem welke gelegen waren te Geluwe : E. HUYS, Geschiedenis van Geluwe, p. 292. Over de allodiale heerlijkheden zie P.A.W. IMMINK, Eigendom en heerlijkheid. Exponenten van tweeërlei maatschappelijke structuur, in T.V.R.G., XXVII (1959), p. 36-74.
- (461) Bv. : de heerlijkheid Hoochmosschere te Kortrijk-buiten, Gullegem en Wevelgem, de heerlijkheid Nederbosschere te Kortrijk-buiten, de heerlijkheid Ten Lindeken te Kortrijk-buiten : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 33-35, 44v° en 50v°-52. Andere voorbeelden in hetzelfde register.

met een onvolledige samenstelling (462). In dit geval konden de baljuws van deze heerlijkheden een beroep doen op de schepenen van de hoofdheerlijkheid (463), of van een grafelijke heerlijkheid (464) om als rechters zitting te houden wanneer dit nodig was. Deze "ontleende" schepenen spraken dan recht nadat ze gemaant waren door de baljuw van de heerlijkheid die hen "ontleend" had (465).

De heerlijkheden, waarvan achterlenen werden gehouden hadden meestal een eigen leenhof. Indien dit niet het geval was konden ze een beroep doen op het leenhof van de hoofdheerlijkheid of het vorstelijke

- (462) Bv. : de heerlijkheid T' Goet te Schellebroucq had slechts vier schepenen. Indien nodig konden ze een beroep doen op de schepenen van de grafelijke heerlijkheid Ten Ackere te Kortrijk-buiten om met een volledige schepenbank van zeven personen zitting te houden : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 42v°-44v° ; RAK., Scab. II, nr. 180. De heerlijkheid Ter Beke te Moorsele had slechts vier schepenen. Indien nodig kon de heer van de heerlijkheid voor de vijfde en zesde schepen een beroep doen op een schepen van de schepenbank van de heerlijkheid Moorsele en Gracht ; de zevende schepen kon hij ontlennen van de schepenbank van de grafelijke heerlijkheid Ten Ackere te Kortrijk-buiten : Ibidem, f. 164v°-166.
- (463) Bv. : de heerlijkheid Ten Craen te Bellegem had geen eigen schepenbank ; indien nodig werd een beroep gedaan op de schepenbank van de heerlijkheid Walle te Kortrijk-buiten waarvan de heerlijkheid Ten Craen gehouden werd : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 14. Een heerlijkheid, gelegen te Kortrijk-buiten zonder specifieke naam, die gehouden werd van de heerlijkheid Walle, had vier eigen schepenen ; indien nodig werd een beroep gedaan op drie schepenen van de heerlijkheid Walle om de schepenbank volledig te maken : Ibidem, f. 26-27.
- (464) - De heerlijkheden gehouden van het leenhof van Kortrijk deden een beroep op de grafelijke schepenen van de heerlijkheid Ten Ackere te Kortrijk-buiten : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 33-35 (de heerlijkheid Hoochmosschere te Kortrijk-buiten), f. 35-35v° (de heerlijkheid Mosscherambacht te Kortrijk, Harelbeke, enz...), f. 42v°-44v° (de heerlijkheid te Schellebroucq), f. 44v°-46 (de heerlijkheid Nederbosschere te Kortrijk-buiten). Zie eveneens : Ibidem, f. 46, 50-52, 53-56, 57-59, 164v°-166, 267, 326-328v°, 362-363v°. Zie eveneens RAK., Scab. II, nr. 180 (bv. f. 35v°-36v°).
- De heerlijkheden gehouden van het leenhof van Tielt deden een beroep op de grafelijke schepenen van de ammanie van Tielt : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 84v°, 86, 87v°-88, 89, 90 en 94.
 - De heerlijkheden gehouden van het leenhof van Harelbeke deden een beroep op de grafelijke schepenen van de spijker en de ammanie van Harelbeke : RAK.SA.OA., nr. 864, f. 7, 9v°, 10v°, 11, 12v°, 15, 25.
 - De heerlijkheden gehouden van het leenhof van Deinze deden een beroep op de grafelijke schepenen van de heerlijkheid van Petegem-buiten : RAG., Deinze, nr. 4.
- (465) RAK., Scab. II, nr. 180.

leenhof om de feodale rechtszaken te behandelen (466). Het belang van de talrijke heerlijke rechtbanken, welke in de kasselrij Kortrijk zitting hielden, verschilde naargelang van hun rechtsgebied en hun bevoegdheid. Daar waar enerzijds sommige heerlijke rechtbanken het grootste deel van één of meerdere parochies tot hun rechtsgebied mochten rekenen, en er kennis namen van alle burgerlijke geschillen en strafzaken die de wet niet aan andere rechtbanken had voorbehouden, waren er anderzijds heerlijke rechtbanken die slechts de lage justitie of grondrechtspraak uitoefenden over enkele landerijen of een kleine hoeve.

Het is praktisch onmogelijk een volledige opsomming te geven van alle heerlijke rechtbanken welke in de 16de-17de eeuw nog werkten in de kasselrij Kortrijk. Van de meeste heerlijke rechtbanken is het archief verloren gegaan. De denombrementen van de heerlijkheden in de kasselrij Kortrijk, die trouwens niet alle bewaard zijn, geven niet duidelijk aan of de heer van een heerlijkheid, die het recht had om een baljuw en schepenen of leenmannen te benoemen, dit in feite gedaan heeft. In deze studie worden dan ook slechts deze heerlijke rechtbanken bestudeerd waarvan gerechtelijk archief uit de 16de-17de eeuw bewaard is gebleven.

Rubriek I. HEERLIJKE SCHEPENEN

De heerlijke schepenbanken waren samengesteld uit zeven schepenen die benoemd werden door de heer van de heerlijkheid of zijn baljuw (467). Deze schepenen werden benoemd voor een onbepaalde termijn.

- (466) Voorbeelden van de heerlijkheden die achterlenen hadden en geen eigen leenhof hadden en derhalve een beroep deden op een vorstelijk leenhof : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 42v°-44v° : 'T Goet te Schellebroucq te Kortrijk dat een beroep deed op het leenhof van Kortrijk ; f. 133-136 : de heerlijkheid Poelvoorde te Winghene die een beroep deed op het leenhof van Tielt ; f. 136-137 : de heerlijkheid Bulscamp te Wingene die een beroep deed op hetzelfde leenhof.
- (467) Bv. : benoeming van de schepenen van Zwevezele op 24 augustus 1573 : RAK., Scab. II. Suppl., nr. 79, f. 118 ; benoeming van de schepenen van Ingelmunster : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 47 ; benoeming van de schepenen van Heule op 12 februari 1587 en 24 november 1594 : RAK., Fonds d'Ennetières, I, nr. 22, f. 1 ; benoeming van de schepenen van Izegem op 19 juli 1614 en 27 januari 1618 : RAK., Scab. II.,

.../...

dit wil zeggen tot het de heer behaagde de schepenen te vervangen (468). Overleed een schepen dan voorzag de heer of zijn baljuw onmiddellijk in zijn vervanging (469). Na hun benoeming legden de schepenen een ambtseed af in handen van de heer of zijn baljuw (470). In sommige denombrementen wordt aangestipt dat de schepenen laten van de heerlijkheid moesten zijn (471). In de praktijk benoemde men dikwijls leenmannen van de heerlijkheid tot schepenen (472). Het voordeel van deze werkwijze was dat dezelfde personen dan zowel als schepenen in de schepenbank en als leenmannen in het leenhof zitting konden houden, zodat alle gerechtszaken in een bepaalde heerlijkheid door dezelfde personen konden behandeld worden. Andere voorwaarden om tot schepen benoemd te worden waren er niet. Sommige personen cumuleerden verscheidene schepenambten in verschillende heerlijkheden (473).

Uit de gerechtsregisters van de heerlijkheden blijkt dat deze schepenen op onregelmatige tijdstippen zitting hielden, doch meestal op een vaste dag in de week (474). Wanneer de schepenen zitting hielden behandelden ze zowel de gevallen van de eigenlijke rechtspraak als deze van de oneigenlijke rechtspraak zoals het verlijden van akten. Op de zittingen werden de schepenen gemaant door een heer-

.../...

nr. 346, f. 9 en 94 ; benoeming van de schepenen van Hondschote op 15 februari 1620 : RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 31.

(468) Zo werden de schepenen van Heule die op 12 februari 1587 waren benoemd op 27 november 1590 vervangen : RAK., Fonds d'Ennetières, I, nr. 22, f. 21 en 23. Zie eveneens RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 31.

(469) RAK., Scab. II, nr. 180, f. 1 en 2 ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 162 ; RAK.SA.OA., nr. 551, f. 67.

(470) Zie de referenties in voetnoot 467.

(471) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 14, 42v°-44 en 187-189.

(472) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1623, f. 31 ; nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 1 ; nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 1 ; nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 132v°.

(473) RAK., Scab. II, nr. 180, f. 1.

(474) Zo hielden de schepenen van Groeninge en Ten Ackere meestal zitting op dinsdag : RAK., Scab. II, nr. 180 ; de schepenen van Desselgem hielden meestal zitting op donderdag : RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 2.

lijke gerechtsofficier (de baljuw, meier of amman) van de heerlijkheid.

Voor het verlenen van gerechtelijke prestaties werden de schepenen forfaitair per prestatie vergoed (475).

Als personeel hadden de schepenen meestal een griffier die belast was met het optekenen van de procedure en het bijhouden van de processtukken (476). Soms oefende één van de schepenen deze functie uit (477). De baljuw van de heerlijkheid of zijn ondergeschikten waren belast met het uitbrengen en betekenen van dagvaardingen, aanmaningen en het tenuitvoerleggen van conservatoir of executoir beslag (478).

In de archiefstukken uit de 16de en het begin van de 17de eeuw (tot 1621) vonden we sporen van de werking van ondermeer de volgende heerlijke schepenbanken in de kasselrij Kortrijk (479) : de schepenbank van de heerlijkheid Desselgem (480), de schepenbank van de heerlijkheid Ingelmunster (481), de schepenbank van de heerlijkheid Zwevezele (482), de schepenbank van de heerlijkheid Izegem (483), de

-
- (475) RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 140-141 ; Scab. II, nr. 181, R 1568-1575, f. 2-3v° ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, IX.
- (476) RAK., Fonds d'Ennetières, I, nr. 22, f. 1 ; Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 31 ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1604-1613, f. 1 ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 126 ; Scab. II, nr. 180, f. 1 ; nr. 346, f. 9.
- (477) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 31.
- (478) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 14v°, 36, 39 ; Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 96 ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 123v° en 124.
- (479) De bedoeling is geenszins een exhaustieve opsomming te geven van alle heerlijke schepenbanken. Zoals we reeds aantoonen is dit praktisch onmogelijk. De hiernavolgende schepenbanken worden opgesomd om een idee te geven van de talrijke schepenbanken welke in de kasselrij Kortrijk werkzaam waren.
- (480) RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, R 1604-1613, R 1613-1620, R 1620-1624.
- (481) RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617.
- (482) RAK., Scab. II, Suppl., nr. 54, 58, 78 en 79.
- (483) RAK., Scab. II, nr. 344-346.

schepenbank van de heerlijkheid Moorsele en Gracht (484), de schepenbank van de heerlijkheid Willecomme te Tielt-buiten (485), de schepenbank van de spijker van Harelbeke (486), de schepenbank van de ammanie van Kesselberghe, Berghelyns, Ravesteensch en het vrijeigen van Moorsele (487), de schepenbank van de heerlijkheid Mortaenschen en Ter Groote Eecke te Bellegem (488), de schepenbank van de heerlijkheid Noordassche te Deerlijk (489), de schepenbank van de heerlijkheid Ter Elst en Lembeke te Tielt-buiten (490), de schepenbank van de heerlijkheid Gruuthuize te Aarsele (491), de schepenbank van de heerlijkheid Sint-Pieter te Moeskroen (492), de schepenbank van de heerlijkheid Moeskroen (493), de schepenbank van de heerlijkheid Wakken (494), de schepenbank van de heerlijkheid Hondschote te Moorsele en Gullegem (495), de schepenbank van de heerlijkheid Groeninge en de heerlijkheid Ten Ackere die samen zitting hielden (496), de schepenbank van de heerlijkheid Ter Borch in Meulebeke (497), de schepenbank van de heerlijkheid Rycquaertschuere te Meulebeke (498), de schepenbank van de heerlijkheid Pittem (499), de schepenbank van de

(484) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44.

(485) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

(486) ARA., RK., nr. 33.361, SRK 1616-1617, f. 75.

(487) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 43.

(488) RAK., Fonds d'Ennetières, 1e reeks, nr. 136.

(489) RAG., Fonds de la Kéthulle de Ryhove, nr. 3036 en 3257.

(490) RAK., Aanwinsten VI, nr. 4895.

(491) RAK., Aanwinsten VI, nr. 4738.

(492) RAK., Scab. I, nr. 59, Saint Pierre de Lille R 1607-1635.

(493) RAD., Scab. I, nr. 46, Mouscron (verscheldene registers) en Scab. II. Suppl., nr. 12.

(494) RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566.

(495) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, R 1614-1643, R 1617-1644 en R 1617-1655.

(496) RAK., Scab. II, nr. 180-185 ; Gent 31 oktober 1513, RAK., Cartulaire de Groeninge, nr. 64.

(497) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

(498) RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 73.

(499) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

heerlijkheid Heule (500), de schepenbank van de heerlijkheid Machelen (501), de schepenbank van de heerlijkheid Dentergem (502), de schepenbank van de heerlijkheid Wevelgem (503), de schepenbank van de heerlijkheid Olsene (504), de schepenbank van de heerlijkheid van Roosbeke (505), de schepenbank van de heerlijkheid Pelterye in Dotenijs (506), de schepenbank van de heerlijkheid Gruuthuize te Beveren (507), de schepenbank van de ammanie van Tielt (508), de schepenbank van Sint-Salvator te Harelbeke en te Hulste (509), de schepenbank van T'Salvaetschente Sint-Denijs (510), de schepenbank van de heerlijkheid Ooigem (511), de schepenbank van de heerlijkheid Spiere (512), de schepenbank van de heerlijkheid Potegem te Waregem (513), de schepenbank van de heerlijkheid Walle (514) en de schepenbank van de heerlijkheid Bouvekerke (515) te Kortrijk-buiten, de schepenbank van de heerlijkheid Otegem (516), de schepenbank van de heerlijkheid

-
- (500) RAK., Fonds d'Ennetières, I, nr. 122, 136, 137 en 157.
 (501) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
 (502) Ibidem ; RAK., Fonds Colens, nr. 493 ; RAG., Fonds Lippens, nr. 1-7.
 (503) RAK., Scab. I, nr. 78, Wevelgem R 1594-1643.
 (504) RAK.SA.OA., nr. 24, f. 95v°-96 ; RAG., Fonds Piers de Raveschoot, nr. 832 en 835.
 (505) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
 (506) Ibidem.
 (507) Ibidem.
 (508) Ibidem ; RAK., Scab. II, nr. 106.
 (509) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 ; Mechelen 23 maart 1532, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 275-277v°.
 (510) ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1606-1608, f. 1 ; RAG., Fonds Moerman d'Harelbeke, nr. 507.
 (511) RAK.SA.OA., nr. 551.
 (512) RAK., Scab. I, nr. 27, Espierre R 1576-77 en R 1620-1644.
 (513) RAK., Scab. I, nr. 54, Potegem R 1616-1671.
 (514) RAK., Scab. I, nr. 79, R 1553-1657, R 1570-1650, R 1571-1606, R 1600-1714 en R 1607-1631.
 (515) RAK., Scab. I, nr. 9, Bouvekerke R 1602-1793.
 (516) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 96.

Den Hoorenschen te Deinze (517), de schepenbank van de heerlijkheid Walle te Kooigem (518), de schepenbank van de heerlijkheid Steenbrugge te Kortrijk-buiten (519), de schepenbank van de heerlijkheid Kooigem (520), de schepenbank van de heerlijkheid Sint-Pieters te Izegem, de schepenbank van de heerlijkheid Geluwe (522), de schepenbank van de heerlijkheden Duufhuuze en Woubrechts te Bavikhove (523), de schepenbank van de heerlijkheid Ter Beecken te Gottem (524).

Rubriek II. HEERLIJKE LEENHOVEN

De heerlijke leenhoven waren in principe samengesteld uit de verschillende leenmannen van de heerlijkheid. Telkens zich een geschil van leenrechtelijke aard voordeed, werden de leenmannen samengeroepen door de baljuw van de heerlijkheid. In de praktijk nam slechts een klein aantal leenmannen effectief deel aan de zittingen van het leenhof (525). In de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw waren het meestal de leenmannen, die de heer of zijn baljuw tot schepen van de heerlijkheid had benoemd, die eveneens in het leenhof zitting hielden (526). De zittingen van de heerlijke

-
- (517) ARA., RK., nr. 33.376, SRD 1542-1543, f. 28v° ; RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 348.
 - (518) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
 - (519) Ibidem.
 - (520) RAK., Scab. I, nr. 13, Kooigem R 1557-1564 en R 1600-1625.
 - (521) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
 - (522) GELUWE. Oud gemeentelijk archief, 1ste reeks, nr. 28 (1548-1578).
 - (523) RAK., Aanwinsten VI, nr. 1999.
 - (524) RAG., Fonds Lippens, nr. 72.
 - (525) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 183v° ; RAK.SA.OA., nr. 551, f. 23 en 40v°.
 - (526) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1623, f. 31 ; Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 1 ; Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 132v° ; RAK.SA.OA., nr. 551, f. 23, 40v°-47 en 52.

leenhoven werden op onregelmatige tijdstippen gehouden (527). Op de zittingen werden de aanwezige leenmannen gemaant door de baljuw van de heerlijkheid. De griffier van de schepenbank deed eveneens dienst als griffier van het leenhof (528). In de archiefstukken van de 16de en het begin van de 17de eeuw vonden we sporen van de werking van ondermeer de volgende heerlijke leenhoven (529) : het leenhof van de heerlijkheid Desselgem (530), het leenhof van de heerlijkheid Ingelmunster (531), het leenhof van de heerlijkheid Hondschote te Gullegem en Moorsele (532), het leenhof van de heerlijkheid Moorsele en Gracht (533), het leenhof van Ayshove te Zwevezele (534), het leenhof van de heerlijkheid Wakken (535), het leenhof van het vrijeigen van Ooigem (536), het leenhof van de heerlijkheid Heule (537), het leenhof van de heerlijkheid Moeskroen (538), het leenhof van de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem (539), het leenhof van de heerlijkheid Walle te Kortrijk-buiten (540), het leenhof van de heerlijkheid Ize-gem (541), het leenhof van Spiere (542), het leenhof van de heerlijk-

-
- (527) Cfr. de gerechtsregisters van de verschillende heerlijkheden, deel I, hfst. II, titel V.
- (528) De procedure van de heerlijke schepenbanken en deze van de heerlijke leenhoven werden in dezelfde registers opgetekend.
- (529) De bedoeling van de hiernavolgende opsomming is geenszins een exhaustieve lijst op te geven van alle leenhoven welke in de kasselrij werkzaam waren. De opsomming heeft alleen tot doel een idee te geven van deze talrijke leenhoven.
- (530) RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 131v°.
- (531) RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 84.
- (532) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 2.
- (533) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 136v°, 137, 180.
- (534) RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 75.
- (535) RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 111.
- (536) RAK.SA.OA., nr. 551, f. 23, 40.
- (537) RAK., Fonds d'Ennetières, I, nr. 157, f. 6v°.
- (538) RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1542-1587, f. 5.
- (539) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 42, 104v°-105.
- (540) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 183v°.
- (541) RAK., Scab. II, nr. 346, f. 88.
- (542) RAK., Scab. I, nr. 27, Espierre R 1576-1598.

heid Dentergem (543), het leenhof van de heerlijkheid Noordassche te Deerlijk (544), het leenhof van Kooigem (545).

TITEL V. ALUWIEREN

In de kasselrij Kortrijk kwamen vrijeigen goederen (allodia) veelvuldig voor. De grondrechtspraak over de meeste van deze vrijeigen goederen werd uitgeoefend door de vryschepenen van de kasselrij (546). Voor sommige van deze goederen bestonden echter bijzondere rechten. Dit was ondermeer het geval te Dentergem waar aluwieren of eyghenaren de grondrechtspraak uitoefenden over de gronden behorende tot het vrijeyghendomme van Dentergem (547). Ook de ontwerp-costumen van de roede van Deinze spreken in artikel 49 van een uit alouieren samengesteld gerecht, rechtsprekende over den vrijen eyghendomme van Olsene (548). Deze aluwieren waren derhalve eigenaars van vrijeigen goederen die werden samengeroepen wanneer de eigenlijke of oneigenlijke rechtspraak over dergelijke goederen diende te worden uitgeoefend. De bronnen melden ons niets over de samenstelling en de aanstelling van deze bijzondere rechters.

TITEL VI. LAGERE STEDELIJKE RECHTBANKEN

Rubriek I. PAEYSIERERS (PAISIERISSEN)

§ 1. Paesierers (paisierissen) van Kortrijk

Te Kortrijk bestond het college van paesierers reeds in de

- (543) RAG., Fonds Lippens, nr. 2, f. 46; nr. 3, f. 6.
- (544) RAG., Fonds de la Kéthulle de Ryhove, nr. 3257, f. 17.
- (545) RAK., Scab. I, nr. 13, Kooigem R 1557-1564, f. 8, 29v°, 58.
- (546) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VI, § 2.
- (547) Akte van 10 mei 1595, RAK., Fonds Lippens, nr. 2, f. 92v°; Akte van circa 1596, Ibidem, f. 123v°; Vonnis aluwieren Dentergem 18 december 1609, Ibidem, nr. 4, f. 22v°. Zie eveneens Ibidem, nr. 3, f. 5v°.
- (548) Ontwerp-costumen roede van Deinze, 49; RAG., Fonds Piers de Raveschoot, nr. 828, 831-835.

middeleeuwen (549). In de 16de-17de eeuw was dit college samengesteld uit zeven paeysiers (550) die jaarlijks benoemd werden door de schepenen enkele dagen nadat deze schepenen zelf benoemd waren (551). De voorwaarden om paeysier te worden waren dezelfde als deze om schepen te worden. Verscheidene paeysiers werden nadien schepen (552) ; het omgekeerde gebeurde eveneens (553).

Alhoewel de ambtstermijn in principe slechts één jaar duurde, werden verscheidene personen enkele jaren na elkaar benoemd, zodat ze dit ambt in feite een langere periode uitoefenden (554). Nadat de paeysiers benoemd waren dienden ze een ambtseed af te leggen (555). Het is niet geweten waar en wanneer deze paeysiers zitting hielden. Wellicht was hun een lokaal voorbehouden in het schepenhuis op de markt te Kortrijk.

Van de stad Kortrijk kregen de paeysiers jaarlijks een vergoeding voor een ambtskleed (556). Soms betaalde de stad hen een extra-vergoeding (557). Als personeel hadden de paeysiers een klerk en vier

(549) Zie bv. : Vorstelijke keure van januari 1423, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 233.

(550) Costumen Kortrijk, I, 2 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, IV, 1 ; RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1516-1517, f. 21 ; nr. 1745, SRK 1517-1518, f. 21 ; nr. 1746, SRK 1520-1521, f. 39v° ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 1v° en 221.

(551) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 1v° en 221.

(552) Bv. : Christophe Van Scorisse paeysier in 1516-1517 (RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1516-1517, f. 21) was schepen in 1518 (CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 41) ; Ghyselbrecht Gheys, paeysier in 1517-1518 (RAK.SA.OA., nr. 1745, SRK 1517-1518, f. 21) was schepen in 1519 (CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 41).

(553) Bv. : François de Paeu schepen in 1509, 1511, 1513 en 1516 was paeysier in 1517 en 1518 (RAK.SA.OA., nr. 1744, f. 21 ; nr. 1745 f. 21).

(554) François de Paeu was paeysier in 1517, 1518 en 1519 (RAK.SA.OA., nr. 1744, f. 21 ; nr. 1745, f. 21 en 1746, f. 21).

(555) RAK.SA.OA., nr. 486, f. 3v° ; ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 47v°.

(556) ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21 ; nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 23 en 29 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35v°, 42v° en 47v°.

(557) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 59.

paesysiererscnapien. Het ambt van paesysierersclerc werd gekocht voor het leven aanvankelijk van diegene die het ambt uitoefende (558), en in de tweede helft van de 16de eeuw van de stad (559). Deze klerk was belast met het schrijfwerk dat de paesysierers hadden bij het uitoefenen van hun ambt. Hij werd forfaitair per akte die hij opstelde betaald door de partij die zijn tussenkomst verzocht (560). Van de stad kreeg deze klerk een vergoeding voor een ambtskleed en het papier dat hij gebruikte; op bepaalde feestdagen of ter gelegenheid van het verpachten van de stadsaccijnzen kreeg hij enkele emolumenten (561). Soms betaalde de stad hem een extrawedde (562). Behalve een paesysierersclerc werden de paesysierers bijgestaan door vier paesysiererscnapien (paesysierersboden) welke belast waren met het betekenen van de dagvaardingen en aanmaningen welke van de paesysierers uitgingen (563). Het ambt van paesysiererscnape werd aanvankelijk gekocht van diegene die het ambt uitoefende en vanaf de tweede helft van de 16de eeuw van de stad (564). Het ambt werd gekocht voor het leven. De paesysiererscnapien kregen van de stad jaarlijks een vergoeding voor een ambtskleed. Op Sakramentsdag kregen ze elk zes schellingen parisis om een hoed en handschoenen te kopen. Het dragen van toortsen op Sakramentsdag en op de octaaf ervan bracht hen elk

(558) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f.9; nr. 33.296, SRK 1552-1553, f. 12v^o.

(559) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 29-30v^o.

(560) Ibidem.

(561) Op Sakramentsdag kreeg hij zes schellingen parisis om een hoed en handschoenen te kopen. Op Kortrijk-markt, Pasen en Sint-Baafs betaalde de stad aan deze klerk telkens drie schellingen parisis voor een maaltijd. Het verpachten van de wijn- en fruitaccijnzen bracht hem twaalf schellingen parisis op: ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f.21; nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 23,27 en 29; nr. 33.292, SRK 1548-1549, f.21; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 25 en 39v^o.

(562) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1621, f. 59v^o.

(563) Ontwerpcostumen Kortrijk, IV, 2; Vonnis Kortrijk 5 september 1554, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 181v^o.

(564) Bv. : ARA., RK., nr. 33.260, SRK 1516-1517, f. 6-6v^o; nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 9; nr. 33.354, SRK 1609-1610, f. 44.

drie schellingen parisis op (565). Deze paeysierers stonden voor hun ambtsmisdrijven terecht voor de Kortrijkse schepenen (566).

§ 2. Paeysiers (paisierissen) van Harelbeke

Tussen 1556 en 1597 waren er te Harelbeke een aantal paeysiers werkzaam (567). Of dit college van paeysiers reeds vóór 1556 bestond en na 1597 verder zitting hield te Harelbeke konden wij bij gebrek aan bronnenmateriaal niet achterhalen. Het aantal paeysiers dat te Harelbeke tussen 1556 en 1597 zitting hield is in de bronnen niet te achterhalen. Wellicht waren er dit zeven zoals dit in Kortrijk het geval was.

Hoogstwaarschijnlijk hielden de paeysiers van Harelbeke zitting in het schepenhuis. Het feit dat de procedure en de vonnissen van de paeysiers opgetekend zijn in de registers van de schepenbank wijst hierop (568). Volgens de karige bronnen die wij bezitten hielden de paeysiers wekelijks op dinsdag een zitting indien er hangende zaken waren (569).

De paeysiers namen kennis van schuldvorderingen van ten hoogste tien ponden parisis (570). Hun rechtsgebied was beperkt tot het schependom van Harelbeke.

(565) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 21; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 23. In 1620-1621 kregen ze vier schellingen parisis voor het dragen van toortsen en negen schellingen parisis voor een maaltijd op Pasen, Kortrijkmarkt en Sint-Baafs: ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35v° en 39v°.

(566) Vonnis Kortrijk 5 september 1554, RAK.SA.OA., nr. 2048, f.181v°.

(567) RAK., Scab.II.Annexe, nr. 15, f. 24-106, 109-140v°, 152 e.v. (Procedureregister paeysiers Harelbeke 1 juli 1561 - 25 september 1571); nr. 17, f. 10-17 (Procedureregister paeysiers 1596-1597).

(568) Hoogstwaarschijnlijk hadden deze paeysiers geen eigen griffier en was de griffier van de schepenbank belast met hun schrijfwerk.

(569) RAK., Scab.II.Annexe, nr. 15, f. 24-106.

(570) Vonnissen paeysiers Harelbeke 23 februari 1556, 7 juli 1556, 7 april 1556, 17 december 1560, 13 november 1560, 4 december 1560, 17 december 1560, 18 januari 1561, 1 juni 1560, 15 maart 1559, RAK., Scab.II.Annexe, nr. 10, f. 18,24,59v°,60,60v°, 62v°,65v° en 122; Vonnis paeysiers Harelbeke 11 februari 1597, RAK., Scab.II.Annexe, nr.17, f. 14.

Rubriek II. AMBACHTELIJKE JURISDICTIES

De ambachten en neringen (de lakenwevers, volders, beenhouwers, schoenmakers, leerlooiers, enz...) binnen de vijf steden hadden hun eigen bestuur bestaande uit een deken en een aantal gezworenen. Deze dekens en hun gezworenen oefenden de tuchtrechtspraak uit over de leden van hun ambacht of nering. Te Kortrijk en te Menen was het voornaamste ambacht dit van de wollewevers. De deken en gezworenen van dit ambacht waren gerechtigd boeten op te leggen voor lakens welke op de markt gebracht werden en niet voldeden aan de voorgeschreven voorwaarden (571).

Het kan in deze studie niet de bedoeling zijn de verschillende soorten ambachten en neringen en hun besturen te bestuderen. Dit vergt immers een aparte studie. In het hoofdstuk over de bevoegdheid zal evenwel op de jurisdictionele bevoegdheid van enkele van deze ambachten en neringen gewezen worden.

TITEL VII. DEKEN EN VINDERS VAN DE MELAATSEN

Daar men in de 16de eeuw de melaatsen moeilijk kon genezen en deze ziekte zeer besmettelijk was, werden deze zieken uit de stad en de dorpen gewezen, en werden er bepaalde plaatsen aangeduid waar ze verplicht waren te verblijven. De jurisdictie over deze melaatsen werd uitgeoefend door een deken en twee vinders.

Vóór 1540 waren de deken en vinders van Gent bevoegd voor de melaatsen in de kasselrij Kortrijk. Na de opstand van de Gentenaars werd hun deze bevoegdheid ontnomen en werd in de kasselrij een afzonderlijk college opgericht van één deken en twee vinders (572). Deze deken en vinders werden benoemd voor drie jaar door de vorstelijke commissarissen die de schepenbank te Kortrijk vernieuwden. Om dit ambt te bekle-

(571) F. DE POTTER, Geschiedenis der stad Kortrijk, I, p. 133-155 ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 289-322. Voor de andere ambachten zie Ibidem, p. 322-512.

(572) Verordening van 30 juli 1540, Verzam. verord., IIe reeks, IV, p. 217-219.

den waren er geen specifieke voorwaarden (573). De deken en vindere van de ackerzieken hielden zitting elke donderdag in het "scuttershof van den handboghe" te Kortrijk (574). Hun bevoegdheid strekte zich uit over de melaatsen in de kasselrij Kortrijk (575).

(573) Ibidem.

(574) Ibidem.

(575) Ibidem ; Geheime Raad 7 juli 1552, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 365 ; Verzam. verord., 2de reeks, VI, p. 259 ; Gent 20 oktober 1564, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8311/27 ; Gent 26 januari 1596, Ibidem, nr. 8320/92 ; Keure van 4 september 1544, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 103-104v°.

HOOFDSTUK III

GERECHTSOFFICIERENTITEL I. ALGEMENE KENMERKEN

In de kasselrij Kortrijk waren er in de 16de-17de eeuw een groot aantal gerechtsofficieren werkzaam. Deze gerechtsofficieren waren ambtenaren die de vorst of een plaatselijke heer vertegenwoordigden in een stad, de kasselrij of een heerlijkheid. Hun taak was hoofdzakelijk van gerechtelijke aard.

Deze gerechtsofficieren kan men onderscheiden in vorstelijke en heerlijke gerechtsofficieren enerzijds en zelfstandige en ondergeschikte gerechtsofficieren anderzijds (1). De vorstelijke gerechtsofficieren vertegenwoordigden de vorst bij één of meerdere rechtbanken. Ze werden in de regel door het centraal gezag benoemd; sommige ambten waren nog erfelijke lenen (2). De heerlijke gerechtsofficieren vertegenwoordigden een plaatselijke heer die zich binnen een bepaald gebied als een vorst in miniatuur gedroeg. Ze werden rechtstreeks door deze plaatselijke heer benoemd. De zelfstandige gerechtsofficieren waren de gerechtsofficieren, die zelfstandig, dit wil zeggen zonder bevel van hogerhand, konden optreden. In de kasselrij Kortrijk droegen deze gerechtsofficieren meestal de titel van hoogbaljuw of baljuw (3). Deze zelfstandige gerechtsofficieren waren niet allen even belangrijk. Grosso modo hadden de baljuws van de heerlijkheid Zwevezeele, Ooigem of Desselgem dezelfde taak als

(1) Dit onderscheid wordt eveneens gemaakt door J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk beljuwsambt, p. XX. en p. 185-205.

(2) Bv. : de onderammanie van Kortrijk, de ammanie van de vrysche-penen van de kasselrij Kortrijk, de ammanie van Harelbeke.

(3) De amman van de hoochpointers en vryschepenen van de kasselrij Kortrijk, de amman van Tielt, de amman van Harelbeke kan men eveneens als zelfstandige gerechtsofficieren beschouwen. Hun bevoegdheid was echter beperkt tot het optreden als gerechtelijke ambtenaar bij het uitoefenen van de grondrechtspraak.

de hoogbaljuw van Kortrijk. In feite was de hoogbaljuw van Kortrijk een heel wat belangrijker personage dan deze heerlijke baljuws. Zijn ambtsgebied strekte zich immers uit over geheel de kasselrij Kortrijk, zelfs op het grondgebied van deze heerlijkheden. Vandaar dat hij dikwijls soeverein-baljuw van de kasselrij Kortrijk werd genoemd (4). De ondergeschikte gerechtsofficieren waren de medewerkers van deze zelfstandige gerechtsofficieren ; de zelfstandige gerechtsofficieren konden hen bepaalde opdrachten geven. Dit betekent evenwel niet dat deze ondergeschikte gerechtsofficieren alleen konden optreden met toestemming van de zelfstandige gerechtsofficieren. Aan verscheidene van deze gerechtsofficieren waren specifieke taken toebedeeld welke ze mochten uitvoeren zonder de zelfstandige gerechtsofficier, die hiërarchisch boven hen stond, hiervan kennis te geven (5). Deze ondergeschikte gerechtsofficieren droegen titels zoals onderbaljuw, schout, amman of meier.

De zelfstandige en de ondergeschikte gerechtsofficieren beschikten voor het uitvoeren van hun taak over allerlei personeel : sergeanten, praters, klerken, procureurs, een beul, een cipier.

De aanstelling van de gerechtsofficieren in de kasselrij Kortrijk gebeurde op verschillende wijzen. De meeste gerechtsofficieren werden benoemd. Dit was ondermeer het geval met het overgrote deel van de vorstelijke gerechtsofficieren en de heerlijke gerechtsofficieren die respectievelijk door de vorst (of zijn vertegenwoordigers) en door de plaatselijke heer werden aangesteld.

De benoeming van de vorstelijke gerechtsofficieren ging in de 16de-17de eeuw gepaard met een ambtsverpachting. Deze ambtsverpachting gebeurde bij opbod of bij overeenkomst. De ambtsverpachting bij opbod was een techniek waarbij het bezit en de opbrengst van een bepaald ambt tijdelijk afgestaan werd aan de meestbiedende (6). De ver-

(4) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 2 ; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 1v° ; Turbe Kortrijk 8 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 2058, f. 250-250v°.

(5) Cfr. infra : de taak van de onderbaljuw, schout, opperamman en onderamman van Kortrijk.

(6) Deze formulering werd overgenomen uit J. VAN ROMPAEY, Het grafe-lijk baljuwsambt, p. 379.

pachting werd door een afroeping aan de kerk aangekondigd. Ze geschiedde in het openbaar onder leiding van de ontvanger-generaal van (West- of Oost-) Vlaanderen en met een brandende kaars. Zolang de kaars brandde kon iedereen de pacht opbieden, maar op het ogenblik dat de kaars uitdoofde werd het ambt toegewezen aan de meestbiedende. Deze ontving naderhand van het centrale gezag een benoemingsbrief ; na de vereiste eedafleggingen kon hij het ambt zolang uitoefenen als in de verpachtingsvoorwaarden bepaald was. Deze techniek werd slechts in enkele gevallen toegepast (7). Wat meestal gebeurde was de ambtsverpachting bij overeenkomst (8). De overeenkomst of het appointement over de verpachting was een akkoord tussen de centrale administratie en de kandidaat-gerechts-officier waarbij deze laatste zich bereid verklaarde een bepaald ambt van gerechts-officier in pacht te nemen gedurende een bepaalde termijn en tegen een jaarlijkse pachtprijs die de administratie of de kandidaat voorstelde (9). De verpachting bij overeenkomst verschilde dus van die bij opbod door de wijze waarop de pachtsom en de pachttermijn bepaald werd. Bij opbod werd de pachttermijn vooraf vastgesteld door de administratie ; wat de pachtprijs betreft kon iedereen mededingen en naar goedkeuren opbieden. Bij overeenkomst daarentegen lag het initiatief zowel voor wat de pachttermijn

-
- (7) Zie bv. : Benoeming Andries Andries tot opperamman van Kortrijk, 3 februari 1577, A.D.N., B 52, f. 210 ; Benoeming George de We-waere tot hoogbaljuw van Deinze 22 september 1554, A.D.N., B. 48, f. 143 ; Benoeming Guillaume Dujardin tot hoogbaljuw van Deinze 26 september 1569, A.D.N., B 51, f. 87v°-90 ; Benoeming Jean Dherde tot hoogbaljuw van Deinze 12 maart 1585, A.D.N., B. 55, f. 15-17.
- (8) Zie bijvoorbeeld voor het ambt van hoogbaljuw van Kortrijk : A.D.N., B 48, f. 169, 179v° ; B 49, f. 86, 253v° ; B 50, f. 178, B 53, f. 106v° ; B 55, f. 134 ; B 56, f. 88 ; B 57, f. 189, 191 ; B 60, f. 90v°, 98 ; B 61, f. 52 ; voor het ambt van onderbaljuw van Kortrijk : A.D.N., B 48, f. 69v°, f. 177v° ; B 49, f. 83, 283v° ; B 50, f. 118v°. Voor het schoutambt en het ambt van opperamman van Kortrijk, het ambt van hoogbaljuw van Harelbeke, Deinze, Menen en Tielt, het ambt van onderbaljuw van Harelbeke, Deinze, het schoutambt van Tielt, het ambt van cipier van Kortrijk : Cfr. infra.
- (9) De kandidaten richtten soms een verzoekschrift aan de centrale administratie waarbij ze een bepaalde pachttermijn en pachtprijs voorstelden, waarop de administratie inging. Zie bv. : Benoeming Jehan Rogiers tot cipier van Kortrijk 16 juni 1556 : A.D.N., B 48, f. 222v° - 223.

als de pachtprijs betreft veel meer bij de administratie die meestal deze pachttermijn en pachtprijs autonoom bepaalde. Soms ging de administratie evenwel in op de voorstellen inzake pachttermijn en pachtprijs welke door de kandidaat werden gedaan. De jaarlijkse pachtprijs werd meestal in drie keer betaald (om de vier maanden één derde) (10) ; soms werd de pachtprijs in twee keer betaald (na een half jaar de helft) (11). Behalve wanneer het om een plaatsvervanging ging was de pachttermijn meestal drie jaar of een veelvoud van drie (zes, negen, twaalf of achttien jaar). Slechts in enkele uitzonderlijke gevallen was de pachttermijn onbepaald (12), of voor het leven van de titularis (13). Wanneer de pachttermijn onbepaald was kon de centrale administratie op gelijk welk ogenblik een einde maken aan de pacht (14). In ruil voor het betalen van de pachtprijs mocht de pachter de opbrengsten van het ambt voor zich houden. De hoogte van de pachtprijs verschilde dan ook naargelang van de belangrijkheid van de inkomsten van het ambt (15).

De benoeming en de ambtsverpachting gebeurden in de regel door de vorst bijgestaan door de Raad van Financiën te Brussel (16). Soms

(10) A.D.N., B 48, f. 69v°, 169, 177v°, 179v°.

(11) A.D.N., B 49, f. 283v° - 284v° ; B 52, f. 210.

(12) - Verpachting van het hoogbaljuwsambt van Kortrijk aan Jehan van Vichte : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 1.
 - Verpachting van het hoogbaljuwsambt van Menen aan Jehan Oelz : ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1536-1542, f. 1.

(13) Simon Buus werd, wegens zijn hoge verdiensten in de strijd tegen de rebellen, voor het leven tot schout van Kortrijk benoemd op 9 juli 1603 : A.D.N., B 58, f. 94v°.

(14) In de benoemingsformule staat geschreven dat de gerechtsofficieren het ambt mochten uitoefenen : "tant qu'il plaira a sa Majesté": ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 1 ; nr. 14.269, BRM 1536-1542, f. 1.

(15) Zo bedroeg in 1520 de pachtsom van het hoogbaljuwsambt van Kortrijk negenhonderd ponden parisis (ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1520-1521, f. 1), van het hoogbaljuwsambt van Harelbeke tachtig ponden parisis (ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 1), van het hoogbaljuwsambt van Deinze tweehonderd en vier ponden parisis (ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1519-1521, f. 1), van het hoogbaljuwsambt van Menen tweehonderd ponden parisis (ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1520-1522, f. 1).

(16) A.D.N., B 48, f. 69v°, 177v°, 179v° ; B 49, f. 83, 86 ; B 50, f. 85v°.

deed de Raad van Financien zelfstandig deze benoemingen (17). De Rekenkamer (18) of de ontvanger-generaal van (West- of Oost-) Vlaanderen (19) deden voorlopige benoemingen bij vroegtijdige ambtsbeëindiging door ontslag of overlijden van de titularis. De benoeming door de vorst gold zolang deze vorst regeerde. Meestal werden bij de aanstelling van een nieuwe vorst de benoemingen door de vorige vorst verlengd tegen dezelfde voorwaarden welke de vorige vorst had toegestaan (20). Sommige ambten van gerechtsofficieren waren erfelijke lenen. Dit was ondermeer het geval voor enkele minder belangrijke meestal reeds zeer oude vorstelijke ambten zoals de onderammanie van de stad en de kasselrij Kortrijk (21), de ammanie van de vryschepenen van de kasselrij Kortrijk (22), het schoutsambt van Deinze (23). De bezitters van dergelijke ambten konden het persoonlijk uitoefenen of door een plaatsvervanger laten uitoefenen.

Om het ambt van gerechtsofficier uit te oefenen, diende men rechts- en handelingsbekwaam te zijn. Vrouwen (24), geestelijken (25) en vreemdelingen (26) waren uitgesloten. Daarenboven diende men een

-
- (17) A.D.N., B 53, f. 207v° ; B 55, f. 40 ; B 56, f. 11v° ; B 59, f. 13v° ; B 60, f. 57v°.
 - (18) A.D.N., B 51, f. 105, 113, 246 ; B 52, f. 171 ; B 54, f. 188 ; B 58, f. 40, 75v°.
 - (19) A.D.N., B 49, f. 274v°, 283v° ; B 52, f. 210.
 - (20) A.D.N., B 49, f. 51, 86 ; B 57, f. 191.
 - (21) Ontwerpcostrumen Kortrijk, I, 22 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 285v°.
 - (22) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 147v° ; nr. 198, f. 64.
 - (23) A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 302.
 - (24) R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 167 ; F. DE POTTER, Geschiedenis van het schependom, p. 126 ; L. TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 54.
 - (25) Ibidem. Uiteraard gold dit alleen voor de ambten van wereldlijk gerechtsofficier en niet van kerkelijk gerechtsofficier (bv. promotor van de officialiteit van Doornik).
 - (26) Verordening van 7 mei 1555, Placc. VI., I, p. 219. Dit gold alleen voor de vreemdelingen van de plaatsen waar Vlamingen geen gerechtsofficier konden zijn. In de praktijk werden verschillende vreemdelingen (Spanjaarden) benoemd. Bv. : Diego Lopeo Carion werd op 23 juni 1608 tot hoogbaljuw van Tielt benoemd : A.D.N., B 59, f. 134v°.

goede naam en faam te hebben (27), de katholieke eredienst te belijden (28) en bekwaam te zijn om het ambt uit te oefenen (29). Een zekere juridische bekwaamheid was noodzakelijk. Hoe kon een gerechtsofficier immers een rechtbank manen, delicten vervolgen of vonnissen tenuitvoerleggen indien hij het plaatselijke recht en de procedure niet kende. Voor geen enkel ambt van gerechtsofficier in de kasselrij werd evenwel een specifieke juridische scholing of een diploma vereist. Slechts enkele gerechtsofficieren bezaten het diploma van licentiaat in de rechten (30). De juridische kennis werd in de praktijk verworven. Sommige gerechtsofficieren oefenden reeds eerder gerechtelijke taken uit (31).

In de 14de-15de eeuw bepaalden de keuren en privileges vaak dat de vorstelijke gerechtsofficier ten opzichte van zijn standplaats een vreemde moest zijn (32). Zo bepaalde de keure van 4 juli 1324 voor de stad Kortrijk dat niemand die poorter van Kortrijk was, er geboren of gehuwd was met een Kortrijkse poorteres, hoogbaljuw van Kortrijk kon worden (33). Deze bepaling werd afgeschaft door de Concessie caroline

-
- (27) Verordening van 9 juli 1570, art. 1, Placc. Vl., V, p. 170.
- (28) Verordening van 14 oktober 1529, Placc. Vl., I, p. 111 ; Verordening van 7 oktober 1531, Ibidem, p. 115 ; Verordening van 22 september 1540, Ibidem, p. 125 ; Verordening van 29 april 1550, Ibidem, p. 160 ; Verordening van 25 september 1550, Ibidem, p. 190 ; Verordening van 9 juli 1570, art. 1 en 7, Placc. Vl., V, p. 172 en 174 ; Verordening van 26 maart 1582, Placc. Vl., II, p. 50; Verordening van 1 juni 1587, Ibidem, p. 89.
- (29) Verordening van 9 juli 1570, art. 1, Placc. Vl., V, p. 172.
- (30) Bv. : Franchois De Vos die schout van Kortrijk werd op 27 november 1574 : A.D.N., B 52, f. 108-109 ; Simon Buus die schout werd van Kortrijk op 29 oktober 1592 : A.D.N., B 56, f. 96v° ; Gherolf Van der Hagen die hoogbaljuw van Harelbeke werd op 30 september 1585 : A.D.N., B 54, f. 198v°.
- (31) Franchois d'Overloeppe, die hoogbaljuw van Tielt werd op 19 december 1584, was schepen van Dendermonde geweest : A.D.N., B 54, f. 184v° ; Guillaume Rycamez, die hoogbaljuw van Tielt werd op 17 december 1601, was hoochpointer van de kasselrij geweest : A.D.N., B 58, f. 34 ; Gillis Tsautele die op 25 februari 1569 tot onderbaljuw van Kortrijk werd benoemd was reeds poortbaljuw van Oude-naarde geweest : A.D.N., B 51, f. 113.
- (32) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 111.
- (33) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 1, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152.

van 1540 (34). In de tweede helft van de 16de eeuw benoemde de vorst of zijn vertegenwoordigers herhaaldelijk poorters van één van de vijf steden in de kasselrij tot gerechtsofficier van de stad waarvan ze poorter of inwoner waren (35).

De gerechtsofficieren moesten een ambtseed afleggen. De heerlijke gerechtsofficieren legden een eed af in handen van de plaatselijke heer of zijn vertegenwoordiger die hen had benoemd (36). De vorstelijke gerechtsofficieren die benoemd werden door de vorst of zijn vertegenwoordigers legden een ambtseed af aan het centrale gezag in de Rekenkamer te Rijsel. Ze moesten er bovendien voldoende borg stellen voor hun financieel beheer en het betalen van de pachtsom (37). Deze ambtseed en borgstelling werden soms slechts maanden, zelfs soms bijna een jaar na de benoemingsdatum afgelegd, respectievelijk verleend (38). De hoogbaljuw van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen legden een tweede ambtseed af in hun standplaats in handen van de schepenen waarbij ze hun ambt uitoefenden (39). De hoogbaljuw van Kortrijk moest te Tielt zelfs een derde ambtseed afleggen in handen

(34) Concessie caroline (1540), art. 11 ; Concessie caroline (1545), art. 11.

(35) Jehan de Speeck, die op 27 november 1576 tot hoogbaljuw van Tielt werd benoemd, was poorter en inwoner van Tielt: A.D.N., B 52, f. 237v° ; Laurens Van de Pitte die op 2 september 1578 tot schout van Tielt werd benoemd was poorter en inwoner van Tielt : A.D.N., B 53, f. 72 ; Jehan Van der Meersch die op 25 oktober 1586 tot schout van Kortrijk werd benoemd was inwoner en poorter van Kortrijk : A.D.N., B 55, f. 12-14.

(36) RAK., Scab. II, nr. 181 R 1581-1594, f. 1 ; Scab. II. Suppl., nr. 58, f. 1.

(37) A.D.N., B 48-60. Bv.: A.D.N., B 48, f. 169, 179; B 49, f. 86, 253.

(38) Bv. - Gillis Van Wingene werd op 26 september 1556 tot schout van Kortrijk benoemd. Hij legde zijn ambtseed af op 13 november 1556 : A.D.N., B 49, f. 28-28v°.

- Josse Van Coppenolle werd op 22 december 1573 tot schout van Kortrijk benoemd. Hij legde zijn eed af op 30 september 1574 : A.D.N., B 52, f. 100.

- Laurens Van de Pitte werd op 2 september 1578 tot schout van Tielt benoemd. Hij legde zijn ambtseed af op 2 augustus 1579 : A.D.N., B 53, f. 72-73.

(39) Cfr. infra, titel II, rubr. I ; titel III, rubr. I ; titel IV, rubr. I ; titel V, rubr. I ; titel VI, rubr. I.

van de vertegenwoordigers van de kasselrij (40).

Vorstelijke gerechtsofficieren mochten in principe hun ambt niet cumuleren met een ander ambt van vorstelijk of heerlijk gerechtsofficier of met een ambt van wethouder, zelfs in verschillende rechtscolleges (41). Heerlijke gerechtsofficieren daarentegen cumuleerden hun ambt dikwijls met het ambt van wethouder of gerechtsofficier in een andere rechtbank (42).

In de tweede helft van de 16de eeuw en het begin van de 17de eeuw legden de vorsten in hun verordeningen (43) en hun benoemingsbrieven (44) er herhaaldelijk de nadruk op dat de gerechtsofficieren verplicht waren hun ambt persoonlijk uit te oefenen. Deze regel bestond zeker reeds vroeger (45), maar daar hij steeds nageleefd werd leverde hij in de praktijk geen moeilijkheden op. Tijdens de tweede helft van de 16de eeuw benoemden verscheidene gerechtsofficieren echter meer en meer

(40) Cfr. infra, titel II, rubr. I.

(41) - Verordening van 5 juli 1570, art. 8, Placc. Vl., V, p. 177. Dit blijkt eveneens uit de praktijk. Wanneer een gerechtsofficier benoemd werd in een ander ambt werd een andere persoon in het vroegere ambt benoemd. Zo werd Olivier Van den Eeckhaute op 20 juli 1606 tot hoogbaljuw van Deinze benoemd omdat Josse Van Steengracht tot onderbaljuw van Kortrijk was benoemd : A.D.N., B 59, f. 29.

- Adriaan Roelofz was evenwel hoogbaljuw van Menen en hoochpoin-ter van de kasselrij. ARA., RK., nr. 42.995, KR 1606-1607, f. 1 en ARA., RK., nr. 14.271. Otto Eghels pachtte op 19 april 1613 de ammanie van Tielt, de meyerij van Dottignies en de ammanie van Ten Ackere te Kortrijk-buiten, de meyerij van Tielt, de ammanie van Stuerambacht : A.D.N., B 61, f. 1.

(42) Bv. : Rogier Du Gardin was in 1583 vryschepen van de kasselrij Kortrijk en terzelfdertijd baljuw van de heer van Moeskroen: RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 12v°. Robert Willems was terzelfdertijd amman van de vryschepenen van Kortrijk en leenman van het kasteel van Kortrijk : RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 17v°-18. Ferdinand Van der Schuere was schepen van Kortrijk en baljuw van Pittem en Oostkamp : J. MONBALLYU, De rechten en bevoegdheden van de Kortrijkse hoogbaljuw, in De Leiegouw, XVI (1974), p. 210-211.

(43) Verordening van 5 juli 1570, art. 8, Placc. Vl., V, p. 174.

(44) A.D.N., B 49, f. 253v°-255v° ; B 58, f. 94v° ; RAK.SA.OA., nr. 952 J. 29.

(45) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 155.

plaatsvervangers die permanent de taak uitoefenden van de titularis. Deze werkwijze liet de titularis van een ambt toe nog één of meerdere ambten uit te oefenen en de opbrengsten van al deze ambten op te strijken. De soms minderwaardige plaatsvervanger kreeg een wedde of een deel van de opbrengsten van het ambt (46). Deze praktijk werd verboden. Deze verplichting betekende geenszins dat bepaalde gerechts-officiëren geen luitenant mochten benoemen aan wie ze bepaalde opdrachten konden toevertrouwen (47). De titularis mocht alleen geen luitenant benoemen die permanent alle taken van de titularis uitoefende zonder dat deze titularis maar enigszins tussenkwam. Bepaalde omstandigheden konden het evenwel nodig maken dat tijdelijk een plaatsvervanger werd aangesteld omdat de titularis omwille van allerlei redenen belet was het ambt persoonlijk uit te oefenen. In dit geval benoemde de Rekenkamer of de vorst op voorstel van de titularis een plaatsvervanger die bekwaam was het ambt uit te oefenen. Deze plaatsvervanger diende een eed af te leggen in de Rekenkamer te Rijsel en soms in handen van de plaatselijke overheid (48). Indien de titularis niet meer in staat was om het ambt gedurende de verdere ambtstermijn uit te oefenen werd door het centraal gezag een nieuwe gerechtsofficier benoemd voor de rest van de ambtstermijn (49). In sommige benoemingsbrieven werd aan de gerechtsofficier toegestaan het ambt per-

(46) Verordening van 5 juli 1570, art. 8, Placc. Vl., V, p. 174.

(47) Zie bv. ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 15 ; nr. 33.309, SRK 1565-1566, f. 59 ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 30-31, f. 53v° ; ARA., RK., nr. 35.605, SRH 1553-1554, f. 4v°, nr. 13.905, BRD 1545-1548, f. 119 ; nr. 38.386, SRT 1537-1539, f. 38 ; nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4.

(48) Zo stond de Raad van Financiën op 3 oktober 1578 toe aan Nicolaas Robert, hoogbaljuw van Menen, die omwille van een aantal persoonlijke zaken gedurende enige tijd de stad Menen moest verlaten, dat hij een plaatsvervanger benoemde. Nicolas Robert benoemde Jehan Gilberts tot plaatsvervanger. Deze plaatsvervanger legde op 20 februari 1579 een ambtseed af in de Rekenkamer te Rijsel : A.D.N., B 53, f. 63v°-64.

(49) Bv. : Ferdinand de Preetere werd op 5 april 1591 benoemd tot schout van Kortrijk in plaats van Adrien Van Steelandt die te oud geworden was om het ambt uit te oefenen : A.D.N., B 56, f. 11v°-12. Jacques Cabilliau werd tot schout van Kortrijk benoemd omdat Simon Buus die het ambt uitoefende tot luitenant-hoogbaljuw werd benoemd : A.D.N., B 58, f. 75v°.

soonlijk of par substitut en son nom uit te oefenen (50). In dit geval mocht de titularis een permanente plaatsvervanger, die bekwaam was het ambt uit te oefenen, aanstellen. Deze plaatsvervanger diende in de Rekenkamer te Rijsel een ambtseed af te leggen (51). De bezitters van een erfelijk ambt waren niet verplicht dit ambt persoonlijk uit te oefenen. Ze mochten het ambt laten uitoefenen door een plaatsvervanger (52).

In principe waren de gerechtsofficieren verplicht in hun standplaats te verblijven (53). Wanneer een gerechtsofficier in zijn ambtsgebied verbleef, bracht dit meestal met zich mede dat hij zijn ambt persoonlijk uitoefende. In de praktijk werd deze verplichting niet altijd nageleefd. Zo moest Margareta van Parma op 21 november 1559 de hoogbaljuw van Kortrijk erop attent maken dat hij verplicht was in de stad Kortrijk, of tenminste in de kasselrij Kortrijk, te verblijven (54).

François, heer van Erpe werd op 5 september 1580 uit het ambt van hoogbaljuw van Kortrijk ontzet omdat hij sedert geruime tijd en niettegenstaande herhaalde aanmaningen niet meer in de kasselrij Kortrijk verbleef (55).

Hetzelfde gebeurde met Guillaume Du Gardin die op 21 november 1582 vervangen werd door George Dumas als hoogbaljuw van Tielt wegens niet-residentie en het feit dat hij geen eed had afgelegd en borgstelling verleend in de Rekenkamer te Rijsel (56). De schepenen van Harelbeke richtten omstreeks 1566-1567 een verzoekschrift aan de Raad van Vlaanderen waarbij ze de Raad vroegen de hoogbaljuw van Harelbeke te ver-

(50) Benoemingsbrief Josse Van Coppenolle tot schout van Kortrijk 15 augustus 1563, A.D.N., B 50, f. 85v°-86v°.

(51) A.D.N., B 55, f. 12-14.

(52) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 23.

(53) Verordening van 5 juli 1570, art. 8, Placc. Vl., V, p. 174. Benoeming Franchois, heer van Erpe tot hoogbaljuw van Kortrijk 9 augustus 1560, A.D.N., B 49, f. 253v° ; Benoeming Josse Van den Berghe tot hoogbaljuw van Harelbeke 26 januari 1563, A.D.N., B 50, f. 81-82v°. Zie eveneens A.D.N., B 49, f. 138-139 ; B 50, f. 166-167 ; B 52, f. 172-173 ; B 60, f. 86-87.

(54) RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 363v°-364.

(55) A.D.N., B 53, f. 106v°.

(56) A.D.N., B 54, f. 102.

plichten te Harelbeke te verblijven (57).

De gerechtsofficieren mochten geen herbergen openhouden. Dit verbod, dat reeds in de 14de eeuw bestond (58), werd blijkbaar niet overal nagevolgd. Op 15 oktober 1541, 31 oktober 1563, 22 juni 1589 en 1 juli 1616 moesten de vorsten het verbod herhalen omdat het op sommige plaatsen niet werd in acht genomen (59). Uit deze verordeningen blijkt dat dit verbod werd opgelegd omdat in de taveernen en cabaretten veel delicten gebeurden die ongestraft bleven omdat de herbergiers-gerechtsofficieren hun klanten niet wensten te ontstemmen. De gerechtsofficieren mochten geen goederen in bewaring nemen waarover er geschillen hangende waren voor de rechtbank (60). Deze bepaling werd uitgevaardigd omdat sommige gerechtsofficieren bepaalde processen lieten aanslepen teneinde zolang mogelijk te kunnen genieten van de goederen die ze in beslag of in bewaring genomen hadden.

De ambtstermijn van de vorstelijke gerechtsofficieren viel samen met de periode waarvoor het ambt verpacht werd. Zoals we reeds aantoonen bedroeg deze termijn meestal drie jaar of een veelvoud van drie jaar (zes, negen, twaalf of achttien jaar) (61). Soms kregen de vorstelijke gerechtsofficieren één of meerdere verlengingen van hun ambtstermijn. In dit geval dienden de gerechtsofficieren een nieuwe ambtseed af te leggen en borgstelling te verlenen in de Rekenkamer te Rijsel (62). Wegens het overlijden van de titularis (63), zijn

(57) ARA., RK., nr. 36.611, SRH 1566-1567, f. 24v°.

(58) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 161-162.

(59) Verordening van 15 oktober 1541, Placc. Vl., I, p. 216 ; Verordening van 31 oktober 1563, art. 19, Placc. Vl., II, p. 142 ; Verordening van 22 juni 1589, art. 6, Placc. Vl., II, p. 171 ; Verordening van 1 juli 1616, art. 5, Placc. Vl., II, p. 182.

(60) Verordening van 5 juli 1570, art. 12, Placc. Vl., V, p. 175-176 : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8935.

(61) A.D.N., B 48-61.

(62) A.D.N., B 50, f. 178 ; B 52, f. 171v° ; B 53, f. 207v° ; B 54, f. 188 ; B 55, f. 141 ; B 56, f. 126 ; B 57, f. 9, f. 171v° ; B 58, f. 68 ; B 59, f. 13v°.

(63) A.D.N., B 48, f. 222v° ; B 60, f. 90v° ; B 61, f. 225.

ontslag (64) of zijn ontzetting uit het ambt (65) kon een vroegtijdig einde komen aan de ambtsuitoefening. In de benoemingsbrieven staat meestal de clausule dat de vorst bij het overlijden van de titularis gedurende de lopende ambtstermijn kon kiezen, ofwel het ambt in handen van de erfgenamen laten die het dan zelf of door bemiddeling van een plaatsvervanger konden uitoefenen, ofwel zelf een andere persoon benoemen voor de lopende ambtstermijn (66). De centrale administratie verkoos meestal de tweede mogelijkheid (67). Ontzetting uit het ambt was het gevolg van het niet-nakomen van de ambtsverplichtingen (68) of het plegen van strafbare feiten (69). Bij dergelijke vroegtijdige ambtsbeëindiging benoemde de vorst, de Raad van Financiën of de Rekenkamer te Rijsel een nieuwe titularis voor het restant van de lopende ambtstermijn. Wanneer er een gerechtelijk onderzoek aanhangig was tegen een vorstelijk gerechtsofficier wegens ambtsmisdrijven of ernstige delicten werd hij voorlopig uit zijn ambt ontzet en dit tot de uitspraak van de rechtbank (70).

De vorstelijke gerechtsofficieren genoten een speciale vorstelijke bescherming (sauvegarde). Aanslagen op deze gerechtsofficieren terwijl ze hun ambt uitoefenden, of ter wille van hun ambt, werden bestraft

(64) A.D.N., B 49, f. 83-83v° ; B 50, f. 118v° ; B 52, f. 223.

(65) A.D.N., B 53, f. 107v° ; B 54, f. 102 ; B 59, f. 36v°.

(66) A.D.N., B 48-61.

(67) A.D.N., B 49, f. 263v° ; B 50, f. 189v°. Zie evenwel A.D.N., B 60, f. 90v° ; ARA., RK., nr. 13.830, BRK 1580-1583 ; nr. 13.837, BRK 1608-1611.

(68) - Guillaume Du Gardin werd uit het ambt van hoogbaljuw van Tielt ontzet omdat hij te Tielt niet verbleef, hij geen eed had afgelegd in de Rekenkamer te Rijsel en er geen borgstelling had verleend : A.D.N., B 54, f. 102-102v°.

- Jan Stoppelgat werd uit het ambt van onderbaljuw van Harelbeke ontzet omdat hij geen borgstelling verleende : A.D.N., B 58, f. 50.

(69) - Olbrecht Denijs, opperamman van Kortrijk, werd omstreeks 1580 uit zijn ambt ontzet omdat hij samen met de rebellen tegen de vorst opstand pleegde : A.D.N., B 53, f. 107v°. Zie eveneens A.D.N., B 54, f. 102.

- Jacques Van den Berghe, onderbaljuw van Harelbeke, werd omstreeks 1606 uit zijn ambt ontzet omdat hij zich schuldig had gemaakt aan ambtsmisdrijven : A.D.N., B 59, f. 36v° en 115.

(70) A.D.N., B 50, f. 224 ; B 59, f. 36v°.

door de Raad van Vlaanderen (71).

De gerechtsofficieren genoten geen vaste wedde. Ze haalden hun inkomen uit de opbrengsten die het uitoefenen van het ambt met zich meebracht. Deze opbrengsten waren forfaitair bepaald.

De gerechtsofficieren moesten soms leningen toestaan aan de vorst. Zo werd in de benoemingsbrief van Gillis van Wingene tot schout van Kortrijk gestipuleerd dat hij aan de vorst zeshonderd ponden parisis diende te lenen voor een termijn van twaalf jaar. Ieder jaar mocht de schout vijftig ponden parisis van zijn jaarlijkse pacht som aftrekken (72). Het vragen van leningen door de vorst aan de gerechtsofficieren was uitzonderlijk. De lening die Gilles van Wingene diende toe te staan is het enige geval dat we ontmoeten in de 16de-17de eeuw.

TITEL II. KORTRIJKSE GERECHTSOFFICIEREN

Te Kortrijk oefenden verscheidene gerechtsofficieren hun ambt uit. De hoogbaljuw was er de voornaamste gerechtsofficier ; alle andere gerechtsofficieren waren hem ondergeschikt. Deze hoogbaljuw kon zich laten bijstaan door een of meerdere plaatsvervangers. Deze plaatsvervangers droegen de titel van stedehouder van de hoogbaljuw of luitenant-hoogbaljuw.

Het ondergeschikt gerechtsofficierenkorps bestond uit een onderbaljuw, een schout, een opperamman en een onderamman. De Kortrijkse gerechtsofficieren beschikten over een aantal lagere ambtenaren : een aantal sergeanten, een baljuwsklerk, een procureur, een beul en een cipier.

Rubriek I. HOOGBALJUW VAN KORTRIJK

De hoogbaljuws van Kortrijk waren vorstelijke ambtenaren die benoemd werden door de vorst (73). Voorlopige benoemingen gebeurden door

(71) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel x, rubr. I, § 1, I, 2.

(72) Benoeming Gillis van Wingene tot schout van Kortrijk 26 september 1556, A.D.N., B 49, f. 28-28v°.

(73) A.D.N., B 48, f. 179v° ; B 49, f. 86 en 253v° ; B 50, f. 178v° ; B 53, f. 106v° ; B 55, f. 134 ; B 56, f. 88 ; B 57, f. 189 en 191 ; B 60, f. 90 en 98 ; B 61, f. 52 ; ARA., RK., nr. 13.821 - 13.841 telkens op folio één.

de Rekenkamer te Rijsel (74). De benoeming van de hoogbaljuw ging gepaard met een verpachting van het ambt. De verpachting gebeurde bij overeenkomst. Aanvankelijk werd het ambt voor drie of twaalf jaar verpacht (75). Op 1 september 1544 pachtte Jehan van Vichte het ambt voor een onbepaalde termijn. Aan deze pacht kwam een einde door het overlijden van Jehan van Vichte op 24 mei 1555 (76). Na deze datum werd het ambt voor drie, zes of negen jaar verpacht (77). De pachtsom verschilde naargelang van de periode. Tot 1 maart 1548 bedroeg de pachtsom negenhonderd ponden parisis (78). Vanaf deze datum werd de pachtsom gehalveerd (450 ponden parisis). De reden hiervan was dat vanaf dat ogenblik de beste hoofden niet meer door de hoogbaljuws mochten geïnd worden doch apart verpacht werden (79). De minderopbrengst van het ambt was er oorzaak van dat vanaf 9 augustus 1560 de pachtprijs geleidelijk aan verminderde tot honderd ponden parisis per jaar (80). Vanaf 1583 werd het ambt verpacht voor driehonderd florijnen (81). De betaling van de pachtprijs moest in drie keer gebeuren ; om de vier maanden moesten de hoogbaljuws ~~een derde~~ van de pachtprijs betalen aan de ontvanger-generaal van (West-) Vlaanderen (82).

In ruil voor de pachtprijs mocht de hoogbaljuw behalve enkele speciale inkomsten welke aan de vorst toekwamen (83), alle inkomsten van het

(74) A.D.N., B 48, f. 169.

(75) ARA., RK., nr. 13.821 - 13.823 telkens op folio één.

(76) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 1 ; BRK 1533-1555, f. 1. BRK 1555, f. 1.

(77) ARA., RK., nr. 13.823 - 13.841. Zie de benoemingsbrieven vermeld in voetnoot nr. 73.

(78) Zie de baljuwsrekeningen tussen 1515 en 1548 : ARA., RK., nr. 13.821 - 13.823 telkens op folio één.

(79) ARA., RK., nr. 13823 - 13.824.

(80) ARA., RK., nr. 13.825 - 13.830. In de periode 1560 - 1572 bedroeg de pachtprijs nog vierhonderd ponden parisis. De hoogbaljuw kreeg er echter steeds driehonderd van terug : ARA., RK., nr. 13.825 - 13.827.

(81) ARA., RK., nr. 13.830 - 13.841.

(82) Zie de baljuwsrekeningen tussen 1515 - 1621 telkens op folio één : ARA., RK., nr. 13.821 - 13.841.

(83) Bv. : de composities, tiende penningen, relief van lenen.

baljuwsambt voor zich houden. De inkomsten die aan de vorst toekwamen diende de hoogbaljuw op te tekenen in een speciale rekening waarin hij eveneens de onkosten ten laste van de vorst, zoals de justitiekosten, diende op te tekenen. Deze rekening diende aanvankelijk jaarlijks opgemaakt te worden. Vanaf de tweede helft van de 16de eeuw werd deze rekening slechts om de twee à drie jaar opgemaakt. Deze rekeningen werden afgegeven in de Rekenkamer te Rijsel die ze controleerde.

Tot 1540 kon niemand die poorter van Kortrijk was, er geboren was of gehuwd was met een poorteres van Kortrijk tot hoogbaljuw van Kortrijk benoemd worden (84). Deze voorwaarde werd afgeschaft door de Concessie caroline van 4 november 1540 (85).

Voor zijn financieel beleid en het betalen van de pachtsom dienden de Kortrijkse hoogbaljuws voldoende borgstelling te verlenen in de Rekenkamer te Rijsel. Ze legden er eveneens hun ambtseed af aan het centrale gezag. Deze borgstelling en eedaflegging werden door de Rekenkamer op de benoemingsbrief geschreven (86). Met deze benoemingsbrief gingen de Kortrijkse hoogbaljuws naar Kortrijk alwaar ze in handen van de schepenen een tweede ambtseed aflegden (87). De benoemingsbrief werd er in de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw geregistreerd (88). De eedaflegging te Kortrijk bezat een plechtig karakter en ging gepaard met allerlei feestelijkheden. Zo werd François Damant in 1593 als nieuwe hoogbaljuw door de magistraat en de bevolking verwelkomd aan de stadspoort. Vandaar werd hij stoetsgewijze begeleid tot het centrum van de stad. De schepenen boden na de eedaflegging de hoogbaljuw en zijn familie een banket aan en

(84) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 1, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 152 ; Vorstelijke brief van 14 april 1447, Ibidem, p. 309.

(85) Concessie caroline (1540), art. 11 ; Concessie caroline (1545), art. 11.

(86) A.D.N., B 48, f. 179v° ; B 49, f. 86 en 253 ; B 50, f. 178v° ; B 53, f. 106v° ; B 55, f. 134 ; B 56, f. 88 ; B 57, f. 189 en 191 ; B 60, f. 90 en 98.

(87) Bv. : ARA., RK., nr. 33.288, SRK 1544-1545, f. 32v° ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 94.

(88) RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 13v°-14, 61-61v°, 79-80v°, 130-131 ; nr. 1998, f. 35-36, 94 en 169 : "... exhibeerde zijne commissie als hoochbailliu dezer stede ende is dezelve gheregistreert int groote papieren register".

schonken hem een deel wijn (89). De inhoud van de eedformule en de gevolgde procedure in de 16de en de 17de eeuw is ons niet bekend. Hoogstwaarschijnlijk zwoer de hoogbaljuw de privileges, costumen en keuren van de stad Kortrijk te eerbiedigen en te doen eerbiedigen (90).

Te Tielt legde de hoogbaljuw zijn derde ambtseed af, dit in tegenwoordigheid van de vertegenwoordigers van de verschillende roeden van de kasselrij (91). Deze eedaflegging te Tielt was reeds eeuwen oud ; volgens de Tieltse stadsrekeningen was dit reeds in 1415 het geval (92). De inhoud van de eedformule en de procedure in de periode 1515-1621 is ons niet bekend. Op 18 mei 1629 legde de nieuw benoemde hoogbaljuw de eed af na een mis bijgewoond te hebben in de kerk te Tielt ; hij zwoer met de hand op de Heilige Schrift, de privilegiën en costumen van de kasselrij en in het bijzonder deze van Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen in ere te houden (93). Deze eedformule en de procedure was naar alle waarschijnlijkheid reeds zeer traditioneel zodat ze eveneens vóór 1621 toegepast werd. Nadat de hoogbaljuw zijn eed had afgelegd schonk de magistraat van Tielt hem een aantal kannen wijn (94).

Zoals de andere gerechtsofficieren waren de hoogbaljuws van Kortrijk verplicht hun ambt persoonlijk uit te oefenen (95). In feite lieten

(89) ARA., RK., nr. 33.334, SRK 1593-1594, f. 67, 67v° en 68.

(90) Cfr. de inhoud van de eedformule in de 18de eeuw : RAK.SA.OA., nr. 486, f. 2.

(91) - J. DE VRIENDT, De eedaflegging van de hoogbaljuw der kasselrij Kortrijk te Tielt, in H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 208-216.

- Bv. : ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 19 ; nr. 38.376, SRT 1515-1517, f. 18v° ; nr. 38.378, SRT 1519-1521, f. 20 ; nr. 38.383, SRT 1531-1533, f. 23 ; nr. 38.387, SRT 1540-1541, f. 17v° ; nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 28v° en 64v° - 65 ; SAT, nr. 990.

(92) J. DE VRIENDT, a.w., p. 209.

(93) SAT., nr. 990.

(94) Cfr. voetnoot nr. 91.

(95) Brief Margaretha van Parma van 21 november 1559, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 363v°-364 ; Verordening van 5 juli 1570, art. 8, Placc. Vl., V, p. 174 ; A.D.N., B 49, f. 253v°-255v° ; B 53, f. 106v°.

de hoogbaljuws zich dikwijls bijstaan en vervangen door een stedehouder of luitenant (96). Deze stedehouder of luitenant oefende alle bevoegdheden van de hoogbaljuw uit. Hij werd benoemd door de hoogbaljuw en legde een eed af in de schepenkamer te Kortrijk (97). In bepaalde perioden benoemden de Kortrijkse hoogbaljuws luitenanten welke slechts bevoegd waren in een bepaald gedeelte van de kasselrij Kortrijk. Deze luitenanten, die de hoogbaljuw vertegenwoordigden in een bepaalde streek, waren eerder sergeanten dan plaatsvervangers van de hoogbaljuw. Ze waren hoofdzakelijk belast met de aanhouding van delinkwenten in de kasselrij. Zo werden er luitenanten benoemd voor de streek van Menen (98), Tielt (99), Deinze (100), Ingelmunster (101) en Waregem (102).

De hoogbaljuws van Kortrijk waren eveneens verplicht in de stad of de kasselrij Kortrijk te verblijven (103). Deze verplichting verviel wanneer de hoogbaljuw de toelating had gekregen van het centraal

(96) Zie bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1516-1517, f. 11v° ; nr. 33.309, SRK 1565-1566, f. 39 ; nr. 33.310, SRK 1566-1567, f. 89, nr. 33.313, SRK 1569-1570, f. 83v° ; nr. 33.314, SRK 1570-1571, f. 82 en 87 ; nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 35 ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 30-31, 33v°, 73v°, 95, 235, 278.

(97) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 33v° ; nr. 486, f. 3.

(98) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 9 : "A Jacques de Baers luitenant du haultbailly au quartier de Menin..." ; BRK 1548-1550, f. 20v° en 21 ; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 25.

(99) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 15 : "Item payé a Philips Traen lieutenant du grandbailly de Courtray au quartier de Thielt..." ; BRK 1538-1539, f. 23v° ; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 25.

(100) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1516-1517, f. 12-12v° : "A Gerard de le Mandele lieutenant dudict bailly de Courtray au quartier de Doinze..." ; BRK 1560-1562, f. 28v° en 26 ; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 25.

(101) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1539-1541, f. 15v° : "Item payé Josse de Busschere lieutenant du haultbailly de Courtray au quartier d'Inghelmunster...".

(102) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 7 : "A Pierre Manort lieutenant au quartier de Wareghem..." ; RAG., Bisdome Gent, nr. 363B, f. 18-18v°.

(103) Brief Margaretha van Parma van 21 november 1559, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 363v°-364 ; Benoeming Antoine Grenet 11 september 1583, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 13v°-14v°.

gezag om een luitenant te benoemen die in de stad of de kasselrij verbleef (104).

Het was de hoogbaljuw van Kortrijk net zoals de schepenen en de andere gerechtsofficieren verboden goederen, belastingen of ambten van de stad Kortrijk in pacht te nemen (105).

De Kortrijkse hoogbaljuws genoten geen vaste wedde. Ze haalden hun inkomen uit de verschillende opbrengsten die het uitoefenen van de justitie met zich meebracht. Bij gebrek aan gespecificeerde rekeningen kon het bedrag van deze inkomsten niet berekend worden. De hoogbaljuws waren gerechtigd om de geldboeten die de Kortrijkse schepenen, het leenhof van Kortrijk en de ambachtelijke jurisdicties te Kortrijk uitspraken te innen en voor zich te houden. Van sommige boeten dienden zij een deel af te staan aan de stad Kortrijk, aan de andere gerechtsofficieren of sergeanten of aan diegenen die het misdrijf hadden aangegeven (106). Niet alleen de strafrechtelijke doch ook de civiele boeten kwamen toe aan de hoogbaljuw. Omstreeks 1570 rees hieromtrent een geschil op tussen de hoogbaljuw en de stadschepenen. Volgens de schepenen had de hoogbaljuw van Kortrijk geen recht op de civiele boeten die werden opgelegd wanneer men een bepaalde straf (bv. boetebedevaart) omzette in een boete. De hoogbaljuw daarentegen meende recht te hebben op deze boeten omdat de vorderingen strafrechtelijk waren ingesteld. De Geheime Raad velde op 8 november 1571 een Salomonsoordeel en besliste dat de schepenen en de hoogbaljuw elk de helft van de boete zouden krijgen (107). Voor het uitvoeren van bepaalde gerechtelijke taken mocht de hoogbaljuw bepaalde onkosten in rekening brengen ten laste van de vorst. Zo vergoedde hij zichzelf forfaitair voor de aanhouding van delinkwenten

(104) RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 27; A.D.N., B 54, f. 24v°.

(105) Concessie caroline (1540), art. 21 ; Concessie caroline (1540), art. 21.

(106) Zie bijvoorbeeld de rubriek keurboeten in de Kortrijkse baljuws- en stadsrekeningen. ARA., RK., nr. 13.820-13.841 en 33.260-33.363. Bv. ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 1v° en ARA., RK., nr. 33.303, SRK 1549-1550, f. 31v°.

(107) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 532-534.

en het houden van een opsporingsonderzoek (informatie préparatoire) (108). Behalve de gerechtsinkomsten genoten de Kortrijkse hoogbaljuws een reeks vergoedingen die best als emolumenten kunnen omschreven worden. Van de stad Kortrijk kregen de hoogbaljuws een jaarlijkse vergoeding om op Sakramentsdag een hoed en handschoenen te kopen, een vergoeding om op Kortrijkmarkt, Sint-Baafs en Pasen een maaltijd te betalen, een vergoeding voor het vernieuwen van de schepenbank, een jaarlijkse som voor Nieuwjaar en zijn Kortrijk-markt (109). Sommige hoogbaljuws of hun luitenanten kregen van de stad extra-vergoedingen. Zo kreeg François, heer van Erpe van de stad jaarlijks honderd ponden parisis om zijn huishuur te helpen betalen (110). Jan Van Pottelberghe kreeg in 1579 van de stad een wedde van honderd vijftig ponden parisis omwille van het feit dat het ambt van hoogbaljuw hem te weinig opbracht (111). De hoogbaljuws van Kortrijk werden door de stad bedacht met allerlei geschenken. Ferdinand de la Bare kreeg als hoogbaljuw van Kortrijk ter gelegenheid van zijn huwelijk zes zilveren bekers (112). Hetzelfde geschenk kreeg Jan van Vichte toen hij huwde in 1545 (113). De kasselrij Kortrijk gaf de hoogbaljuws van Kortrijk een geschenk bij hun aankomst in de stad (114) en een vergoeding voor het vernieuwen van de hoochpointers en vry-schepenen (115).

De hoogbaljuws hadden anderzijds heel wat uitgaven. Zo dienden ze onder andere hun personeel geheel of gedeeltelijk te betalen (116).

-
- (108) - Bv. ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 12v° : "Item payé au bailly et sergeans pour avoir prins dedans la ville Magdaleen Ypriaen...".
 - Bv. ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 17v° : "Item au haultbailly pour son informacion préparatoire d'avoir esté présent en lesdits informations...".
- (109) Bv. ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 21, 25, 25v° ; nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 23, 26, 27, 27v° ; ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 35v° en 39.
- (110) ARA., RK., nr. 33.318, SRK 1574-1575, f. 102.
- (111) ARA., RK., nr. 33.323, SRK 1579-1581, f. 139v°-40. Zie eveneens ARA., RK., nr. 22.262, SRK 1620-1621, f. 59.
- (112) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 39.
- (113) ARA., RK., nr. 33.289, SRK 1545-1546, f. 45v°.
- (114) ARA., RK., nr. 49.949, KR 1514-1516, f. 45v°.
- (115) Ibidem, f. 18v° ; nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 23.
- (116) Cfr. infra, rubriek VI.

Rubriek II. ONDERBALJUW VAN KORTRIJK

De onderbaljuw van Kortrijk werd door de vorst (117) of de Raad van Financiën (118) benoemd. Voorlopige benoemingen gebeurden door de Rekenkamer (119) of door de ontvanger-generaal van (West-) Vlaanderen (120). De benoeming ging gepaard met een verpachting van het ambt (121). De verpachting gebeurde bij overeenkomst. In de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw werd het ambt voor drie of zes jaar verpacht (122). De pachtprijs was laag in vergelijking met deze van het ambt van hoogbaljuw en het ambt van schout : vijftig ponden parisis tussen 1551-1566, zesenvijftig ponden parisis tussen 1566 en 1572, zestig ponden parisis tussen 1572 en 1575, zesenzestig ponden parisis tussen 1575 en 1578, vijftentwintig ponden parisis tussen 1582 en 1588, tweeënveertig ponden parisis tussen 1588 en 1611, zesenvijftig ponden parisis tussen 1611 en 1615 en zestig ponden parisis tussen 1615 en 1621. De pachtprijs werd praktisch altijd in drie keer betaald (123) ; om de vier maanden betaalden de onderbaljuws één derde van de pachtprijs in handen van de ontvanger-generaal van (West-) Vlaanderen.

Om tot onderbaljuw van Kortrijk benoemd te worden waren er geen speciale bekwaamheidsvereisten. Men diende niet vreemd te zijn aan de

(117) A.D.N., B 48, f. 69v° en 177v° ; B 49, f. 83 ; B 50, f. 118v°.

(118) A.D.N., B 53, f. 207v° ; B 59, f. 13v°.

(119) A.D.N., B 51, f. 113 en 246v° ; B 52, f. 171v° ; B 54, f. 188 ; B 55, f. 141.

(120) A.D.N., B 49, f. 283v°.

(121) Over de benoemingen en de verplichtingen van de onderbaljuws van Kortrijk in de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw zie : A.D.N., B 48, f. 69v° en 177v° ; B 49, f. 83 en 283v° ; B 50, f. 118v° ; B 51, f. 113 ; B 51, f. 246v° ; B 52, f. 171v° ; B 53, f. 207v° ; B 54, f. 188 ; B 55, f. 141 ; B 56, f. 126v° ; B 57, f. 9 en f. 171v° ; B 58, f. 68v° ; B 59, f. 13v° ; B 60, f. 84v° ; B 61, f. 41. Over de verpachtingen vóór 1551 zijn er geen gegevens bewaard.

(122) Gillis Tsantele pachtte het ambt verscheidene termijnen na elkaar tussen 25 februari 1569 en 21 april 1611. Ibidem.

(123) Tussen 1561 en 1564 diende de pachtprijs in twee keer betaald te worden (om de zes maanden de helft) : A.D.N., B 49, f. 283v°.

stad Kortrijk (124).

Voor zijn financieel beleid, het betalen van de pachtsom en het bewaren van de gelden van de partijen na executie van vonnissen, dienden de onderbaljuws voldoende borgstelling te verlenen in de Rekenkamer te Rijsel of in handen van de Kortrijkse schepenen (125). In dit laatste geval dienden de onderbaljuws hiervan een attest over te maken aan de Rekenkamer te Rijsel (126). In de tweede helft van de 16de eeuw moest deze borgstelling zeshonderd ponden parisis bedragen (127). In de Rekenkamer te Rijsel dienden de onderbaljuws een ambtseed af te leggen aan het centrale gezag (128). We vonden geen sporen van een eed die de onderbaljuws te Kortrijk of elders in de kasselrij aflegden (129).

In de eerste helft van de 16de eeuw lieten de Kortrijkse onderbaljuws zich soms bijstaan door een luitenant (130). In de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw zijn hiervan geen sporen meer.

Aan de onderbaljuw was het net zoals aan de hoogbaljuw verboden goederen, belastingen of ambten van de stad Kortrijk in pacht te nemen (131).

-
- (124) Vorstelijke brief van 14 april 1447, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 309 ; Rogier Van der Visscherie, tot onderbaljuw benoemd op 23 december 1564, was poorter van Kortrijk : A.D.N., B 50, f. 118v°-120v°.
- (125) Zie de benoemingsbrieven vermeld in voetnoot 121.
- (126) A.D.N., B 52, f. 171v°-172.
- (127) A.D.N., B 50, f. 118v°-120v° ; B 52, f. 171v°-172 ; B 54, f. 188 ; B 55, f. 141 ; B 59, f. 13v°-14.
- (128) Zie de benoemingsbrieven vermeld in voetnoot (5).
- (129) Gillis Tsantale die op 25 februari 1569 benoemd werd beloofde, indien nodig, een eed af te leggen in handen van de hoogbaljuw en de schepenen van Kortrijk : A.D.N., B 51, f. 113-113v°. In de 18de eeuw legden de onderbaljuws een ambtseed af te Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 486, f. 5.
- (130) - Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 9.
 - ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1539-1541, f. 10 : "Payé a Jan Van der Beke lieutenant du petit bailly d'avoir prins en la ville...".
 - ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545-1546, f. 11v° : "Audict Jehan Van der Beke lieutenant et Laurens Nyffele lieutenant du soubz-bailly...".
- (131) Concessie caroline (1540), art. 21 ; Concessie caroline (1545), art. 21.

De Kortrijkse onderbaljuws genoten geen vaste wedde. Ze haalden hun inkomen uit de opbrengsten van hun ambt en voornamelijk uit het gedwongen tenuitvoerleggen van clachten of vonnissen van de Kortrijkse schepenen, het leenhof en de paeysiers van Kortrijk (132). Indien ze in opdracht van de hoogbaljuw een aanhouding of een andere taak verrichtten werden ze hiervoor forfaitair vergoed (133). Van de stad Kortrijk kregen de onderbaljuws een aantal vergoedingen en emolumenten. Voor een hoed en handschoenen kregen ze op Sakramentsdag twaalf schellingen parisis. Op Sint-Baafs, Kortrijkmarkt en Pasen kregen ze een vergoeding van zes schellingen parisis voor een maaltijd (134). Gillis Tsantele, onderbaljuw van de stad in 1571, kreeg van de stad een jaarlijkse vergoeding van achttien ponden parisis om op zondag en feestdagen de roede en de rapiere te dragen (135). In de 17de eeuw betaalde de stad aan de onderbaljuw jaarlijks een extrawedde voor bewezen diensten. In 1620-1621 bedroeg deze wedde achtenveertig ponden parisis (136). Van de kasselrij kreeg de onderbaljuw een vergoeding van drie ponden parisis om de eed af te nemen van de hoochpointers (137).

Rubriek III. SCHOUT VAN KORTRIJK

Het schoutsambt van Kortrijk bestond reeds in de middeleeuwen. Oorspronkelijk was dit ambt een leen gehouden van de heerlijkheid Nevele. In 1358 werd dit ambt gekocht door de graaf van Vlaanderen (138). Vanaf deze datum werd het ambt uitgeoefend door een grafelijk ambtenaar.

(132) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 8, 17 ; Costumen Kortrijk, III, 16.

(133) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1517-1518, f. 18 ; BRK 1519-1520, f. 9.

(134) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 26v° en 29 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 39v°.

(135) ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 73v°.

(136) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 59.

(137) ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 44 ; nr. 43.001, KR 1620-1621, f. 24v°.

(138) F. DE POTTER, Geschiedenis der stad Kortrijk, I, p. 248.

In de 16de-17de eeuw werd de schout benoemd door de vorst (139) of de Raad van Financiën (140). Voorlopige benoemingen gebeurden door de Rekenkamer (141). De benoeming ging gepaard met de verpachting van het ambt. In de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw (142) werd het ambt voor drie, zes, negen of twaalf jaar verpacht. Simon Buus werd op 9 juli 1603 voor het leven benoemd (143). De pachtprijs bedroeg tussen 1556-1573 honderdtachtig ponden parisis ; tussen 1573 en 1584 tweehonderd ponden parisis, tussen 1584 en 1592 honderd ponden parisis, tussen 1592 en 1603 honderdvijftig ponden parisis ; tussen 1603 en 1614 tweehonderd ponden parisis, tussen 1614 en 1621 zestig ponden parisis. De pachtprijs werd in drie keer (om de vier maanden één derde) betaald aan de ontvanger-generaal van West-Vlaanderen.

Om tot schout van Kortrijk benoemd te worden waren er geen speciale vereisten inzake bekwaamheid (144) of afkomst.

Voor het betalen van de pachtsom en het bewaren van de gelden van de partijen na een gedwongen tenuitvoerlegging van een vonnis dienden de schouten van Kortrijk in de Rekenkamer te Rijsel voldoende borgstelling te verlenen. Ze dienden er eveneens een ambtseed af te leggen aan het centraal gezag (145). We vonden geen sporen van een eed die de schouten te Kortrijk of elders in de kasselrij aflegden.

(139) A.D.N., B 49, f. 28 ; B 50, f. 85v° ; B 52, f. 100.

(140) A.D.N., B 53, f. 88v° ; B 56, f. 11v°.

(141) A.D.N., B 58, f. 75v°.

(142) - Zie hiervoor : A.D.N., B 49, f. 28 ; B 50, f. 85v° ; B 52, f. 100, 108 en 223 ; B 53, f. 88v° ; B 55, f. 10v° en 12 ; B 56, f. 11v° en 96v° ; B 58, f. 75v° en 94v° ; B 60, f. 228 en 266v° ; RAK. SA.OA., nr. 1992, f. 73v°-74, 81v°-82v° ; RAK.SA.OA., nr. 72, f. 88v°-90.

- Over de verpachting van het schoutambt vóór 1556 zijn geen gegevens bewaard gebleven.

(143) A.D.N., B 58, f. 94v°.

(144) Franchois De Vos en Simon Buus, die respectievelijk op 27 november 1574, 29 oktober 1592 en 9 juli 1603 tot schout werden benoemd, waren licentiaat in de rechten : A.D.N., B 52, f. 108 ; B 56, f. 96v° ; B 58, f. 94v°.

(145) Zie de benoemingsbrieven vermeld in voetnoot (142) ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 220.

Sommige schouten kregen in hun benoemingsbrieven het recht om hun ambt te laten uitoefenen door een plaatsvervanger. Deze plaatsvervanger diende een bekwaam persoon te zijn (146). Zijn aanstelling diende door het centraal gezag bekrachtigd te worden. Hij diende een eed af te leggen in de Rekenkamer te Rijsel (147).

Aan de schout van Kortrijk was het verboden goederen, belastingen, ambten of andere rechten van de stad Kortrijk in pacht te nemen (148). De schouten van Kortrijk genoten geen vaste wedde. Ze haalden hun inkomen uit de opbrengsten van hun ambt. Voor het betekenen van clachten en arresten en de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen van de Kortrijkse schepenbank en paesiers genoten ze forfaitaire vergoedingen (149). Indien ze in opdracht van de hoogbaljuw een aanhouding of een andere opdracht verrichtten, werden ze hiervoor per prestatie vergoed (150).

Van de stad Kortrijk kregen de schouten een aantal vergoedingen en emolumenten. Op Sakramentsdag kregen ze jaarlijks een vergoeding van twaalf schellingen parisis voor een hoed en handschoenen. Op Sint-Baafs, Kortrijk-markt en Pasen kregen ze telkens zes schellingen parisis om een maaltijd te betalen (151). In de 17de eeuw kregen ze van de stad jaarlijks een extrawedde voor bewezen diensten. In 1620-1621 bedroeg deze wedde achtenveertig ponden parisis (152).

-
- (146) Benoeming Josse Van Coppenolle tot schout van Kortrijk 18 augustus 1563, A.D.N., B 50, f. 85v° - 86v° ; Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 18.
- (147) A.D.N., B 55, f. 14 ; Brief van Karel V van 13 maart 1543, RAK. SA.OA., Stadscharter, nr. 453 ; Vonnis Kortrijk 11 december 1559, RAK.SA.OA., nr. 20. Zie eveneens Brief van Financien 18 augustus 1587, RAK.SA.OA., nr. 952. J. 29.
- (148) Concessie caroline (1540), art. 21 ; Concessie caroline (1545), art. 21.
- (149) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 11, 16, 17 ; A.D.N., B 52, f. 100-101v° ; TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 578.
- (150) Bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1525-1526, f. 10 : "Premièrement au soubzbailly et escoutète dudict Courtray davoit constitué prisonnier en laditte ville Nicolas Denderborch...".
- (151) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 26v°-29 ; nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 39v°.
- (152) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 59.

Rubriek IV. OPPERAMMAN VAN KORTRIJK

De opperammanie van Kortrijk werd reeds in de 15de eeuw door een grafelijk ambtenaar uitgeoefend (153). In de tweede helft van de 16de eeuw (154) werd de opperamman benoemd door de Raad van Financiën (155) of de ontvanger-generaal van West-Vlaanderen (156). De benoeming van de opperamman ging gepaard met de verpachting van het ambt. Aanvankelijk gebeurde de verpachting bij opbod in het openbaar onder leiding van de ontvanger-generaal van West-Vlaanderen en met een brandende kaars. De verpachting werd aangekondigd door een afroeping aan de Sint-Maartenskerk te Kortrijk. Dit gebeurde de laatste keer op 3 maart 1577 (157). Na deze datum werd het ambt bij overeenkomst verpacht (158). Het ambt werd voor drie of zes jaar verpacht. De pachtprijs bedroeg tussen 1574 en 1577 zestig ponden parisis ; tussen 1577 en 1580 honderd negenendertig ponden tien schellingen parisis ; tussen 1580 en 1621 dertig ponden parisis. De pachtprijs werd in twee of drie keer betaald in handen van de ontvanger-generaal van West-Vlaanderen.

Om tot opperamman benoemd te worden diende men aan geen speciale bekwaamheidsvereisten of vereisten van afkomst te voldoen. Voor het betalen van de pachtsom en het bewaren van de gelden van de partijen na een executie van een vonnis dienden de opperammanen van Kortrijk voldoende borgstelling te verlenen in de Rekenkamer te Rijsel. Ze moesten er eveneens een ambtseed afleggen aan het centrale gezag (159). Van een ambtseed te Kortrijk vonden we geen spoor (160).

(153) Vorstelijke brief van 8 maart 1415, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 110.

(154) We vonden geen gegevens over de benoemingen van de opperammanen in de eerste helft van de 16de eeuw.

(155) A.D.N., B 52, f. 87 ; B 53, f. 107v° ; B 55, f. 40.

(156) A.D.N., B 52, f. 210.

(157) Ibidem.

(158) A.D.N., B 52, f. 87 ; B 53, f. 107v° ; B 54, f. 52 ; B 55, f. 40 ; B 60, f. 57v° en 159.

(159) Ibidem.

(160) In de 18de eeuw dienden de opperammanen een ambtseed af te leggen te Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 486, f. 5.

Volgens een beslissing van 1 maart 1508 van de schepenen en de raden van Kortrijk mocht de opperamman geen stedehouder aanstellen (161). De ontwerpcostumen van 1546 spreken dit tegen (162). Wij vonden evenwel geen spoor van een stedehouder-opperamman. Volgens een vonnis van de schepenbank van Kortrijk van 3 juli 1550 gaf de opperamman van Kortrijk zijn ambt voor bepaalde parochies in onderpacht (163). Aan de opperamman van Kortrijk was het verboden goederen, belastingen of andere rechten van de stad Kortrijk in pacht te nemen (164). De opperamman genoot geen vaste wedde. Hij haalde zijn inkomen uit de opbrengsten die het uitoefenen van zijn ambt met zich meebracht. Voor het betekenen en tenuitvoerleggen van exploten van de Kortrijkse schepenbank werd hij forfaitair vergoed (165). De opperamman kreeg een deel van de boeten van drie ponden parisis welke in de stad of de kasselrij werden opgelegd door de Kortrijkse schepenen, of waarover de hoogbaljuw een compositie afsloot (166). Van de stad Kortrijk kreeg de opperamman in de 17de eeuw een jaarlijkse extravergoeding voor be-
wezen diensten. In 1620-1621 bedroeg deze wedde achtenveertig ponden parisis (167).

Rubriek V. ONDERAMMAN VAN KORTRIJK

De onderammanie van Kortrijk behoorde toe aan de houder van het leen Ter Schuere. Dit leengoed werd gehouden van de heerlijkheid Van Mortaenschen gelegen te Bellegem ; deze heerlijkheid werd op haar beurt gehouden van het vorstelijke leenhof van Kortrijk (168). De

(161) RAK.SA.OA., nr. 400, f. 68.

(162) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 21.

(163) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 157v°-158v°.

(164) Concessie caroline (1540), art. 21 ; Concessie caroline (1545), art. 21.

(165) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 20 ; TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 578 (1682).

(166) RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 8, 10v°, 11v°-12.

(167) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 59.

(168) Denombrement van het leenhof van Kortrijk 1502, RAK.SA.OA., nr. 860, f. 270 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 285v°-286 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 22.

houder van het leen Ter Schuere mocht het ambt van onderamman zelf uitoefenen of een vervanger aanstellen (169). Over deze onderammans is weinig geweten. In 1546, bij het opstellen van de ontwerpcostumen, van Kortrijk, werd het leen gehouden door Jonkheer Jan van Langhelede, heer van Peck (170). In 1563-1564 was dit nog het geval (171). Zoals andere gerechtsofficieren dienden de onderammans of hun plaatsvervangers een ambtseed af te leggen in handen van de schepenen van Kortrijk (172).

De onderammans hadden recht op een forfaitaire vergoeding voor alle exploten welke ze betekenden. Van alle boeten van drie ponden parisis, die werden gecomposeerd door de hoogbaljuw van Kortrijk of werden opgelegd door de Kortrijkse schepenen omwille van opzettelijk toegebrachte slagen en verwondingen, kregen de onderammans één derde. Bovendien hadden ze recht op een vergoeding van twee ponden parisis telkens er in de stad Kortrijk een duergaende waarheid gehouden werd (173). In de 17de eeuw kregen de onderammans van de stad Kortrijk voor bewezen diensten jaarlijks een extravergoeding. In 1620-1621 bedroeg deze extravergoeding achtenveertig ponden parisis (174).

Rubriek VI. PERSONEEL

§ 1. Sergeanten

De hoogbaljuw en de lagere gerechtsofficieren van Kortrijk werden bijgestaan door een aantal sergeanten welke men het best kan vergelijken

(169) Ibidem.

(170) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 22.

(171) ARA., RK., nr. 33.307, SRK 1563-1564 : "Ghepresenteert by laste van scepenen an mijn heere van Peck erfachtich onderamman deser stede drie kannen wien...".

(172) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 23 ; RAK.SA.OA., nr. 1198, f. 20 (31 januari 1637).

(173) RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 8, 10v°, 11v°, 12 ; Benoemingsbrief Joos de la Rue 29 januari 1637, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 186-186v°. In de 16de-17de eeuw werden er in de stad Kortrijk geen duergaende waerheden meer gehouden. Cfr. infra, deel III, hfst. III, titel I, rubr. I.

(174) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 59.

met de politieagenten van onze tijd. Ze werden immers gebruikt voor het uitvoeren van allerlei materieel werk in verband met het handhaven van de openbare orde, de opsporing en de beteugeling van misdrijven en het tenuitvoerleggen van de vonnissen in strafzaken (175).

De hoogbaljuw van Kortrijk had verscheidene sergeanten. In de stad Kortrijk had hij er vier die een wedde kregen van de stad (176). Deze vier sergeanten werden benoemd door de hoogbaljuw en de schepenen samen (177). Ze legden een eed af in de schepenkamer (178). Hun statuut werd geregeld in een stadskeure van 2 januari 1550 (179). De taak van deze vier stadssergeanten was zeer gevarieerd. Eén van hun belangrijkste opdrachten was het opsporen van misdrijven en het verrichten van aanhoudingen. Volgens de stadskeure van 2 januari 1550 waren ze ertoe gehouden om overdag in de stad te patrouilleren, te controleren of de verschillende stadskeuren werden nageleefd en aangifte te doen van de inbreuken hierop. 's Avonds na het luiden van de avondklok, en 's nachts, konden ze erop uittrekken om de verstoorders van de nachtrust, en degenen die na het luiden van de avondklok in de herbergen bleven drinken, op te pikken. Vooraleer ze dergelijke nachtelijke patrouille ondernamen moesten ze de hoogbaljuw, de onderbaljuw en de schout verzoeken om mee te gaan. Indien deze gerechtsofficieren verkozen thuis te blijven konden ze er zelfstandig op uittrekken. Anderzijds moesten ze hulp verlenen aan de hoogbaljuw, onderbaljuw en schout bij het aanhouden van misdadigers. Indien deze hogere gerechtsofficieren afwezig waren mochten ze zelf deze misda-

(175) Vergelijk met de sergeanten in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode : J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen, p. 252-260.

(176) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 36 : "Item betaelt Michiel Cauwe, Pietre Simoen, Jan van Grysperre ende Jacques Ogier als dienaers ende sergeanten van der stede van Curtricke, ghemaect ende ghecomitteert by myn heere den hoochbailliu ende scepenen deser stede ter assistencie van justicie, over heurlieder gaeigen ende dienst van een gheheelen jare verschenen den 21 dach van december 1541. 100 ponden parisis".

(177) Ibidem ; Stadskeure Kortrijk van 2 januari 1550, art. 1 , RAK. SA.OA., nr. 1991, f. 17.

(178) Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 34 en 37v°.

(179) RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 17-18v°.

digers aanhouden. Deze vier stadssergeanten traden niet alleen in de stad op voor het verrichten van aanhoudingen. Op bevel van de hoogbaljuw konden ze zelfstandig (180) of onder de leiding van de hoogbaljuw zelf (181), zijn luitenant (182), de onderbaljuw (183) of de schout (184) aanhoudingen verrichten in geheel de kasselrij. De aanhouding van delinkwenten in de kasselrij werd meestal aan hen alleen overgelaten.

Andere taken van deze vier stadssergeanten waren het dagvaarden van getuigen in strafzaken (185) en het verrichten van huiszoekingen (186). De hoogbaljuw zond hen hiervoor rond in geheel de kasselrij (187). De tenuitvoerlegging van bepaalde vonnissen werd eveneens aan deze sergeanten toevertrouwd. Zo begeleidden ze de veroordeelden bij het uitvoeren van bepaalde erestraffen (188), bonden degenen die veroordeeld waren tot schavottering vast aan een schandpaal (189) of aan het kruis op de markt (190), verbrandden in het publiek de ketterse boeken (191), en stonden de beul bij bij het uitvoeren van lijfstraffen of de doodstraf (192).

Tenslotte moesten ze de gerechtsofficieren bijstaan bij de gedwongen tenuitvoerlegging van burgerlijke vonnissen wanneer de beslagenen

-
- (180) ARA., RK., nr. 33.286, SRK 1542-1543, f. 39, 40, 41.
 (181) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 16v°.
 (182) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 11.
 (183) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1517-1518, f. 12 ; BRK 1519-1520, f. 9.
 (184) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1524-1525, f. 9v°.
 (185) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 12.
 (186) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 25.
 (187) Cfr. infra, deel III, hfst. II, titel I, rubr. I en II.
 (188) Bv. : het begeleiden van degenen die veroordeeld waren om in hun hemd en met een kaars in de hand in de processie te stappen : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 47.
 (189) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 14v°.
 (190) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 12v°.
 (191) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 12v°.
 (192) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 7v° ; nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 28v°.

weerstand boden (193).

Deze stadssergeanten waren derhalve louter uitvoeringsagenten ; ze voerden de bevelen uit van de gerechtsofficieren en traden hierbij zelfstandig op of onder de leiding van een gerechtsofficier. Voor hun prestaties werden deze vier stadssergeanten op uiteenlopende wijze bezoldigd. Enerzijds kregen ze een vaste jaarlijkse wedde ; anderzijds werden ze vergoed per prestatie. Aanvankelijk betaalde alleen de stad Kortrijk hen een jaarlijkse wedde van vijftwintig ponden parisis (194), later op dertig ponden parisis gebracht (195). Vanaf 13 november 1560 betaalde de vorst hen eveneens een jaarlijkse wedde uit (196). Bovendien kregen de sergeanten een vergoeding per prestatie. Voor elke aangifte van een overtreding van een stadskeure kregen ze één derde van de boete die werd opgelegd (197). Van alle composities die de hoogbaljuw afsloot kregen ze zes schellingen parisis (198). De boeten wegens het verstoren van de nachtrust en het drinken in herbergen na het luiden van de avondklok leverden hen een bedrag op dat verschillend was naargelang ze zelfstandig dan wel onder de leiding van een gerechtsofficier patrouilleerden. Wanneer ze zelfstandig optraden kregen ze de gehele boete ; ging de onderbaljuw mee, dan kregen ze slechts de helft van deze nachtboeten ; ging zowel de onderbaljuw als de schout mee, dan kregen ze slechts één derde van deze boeten (199). Voor de aanhouding van delinkwenten kregen de stadssergeanten zowel van de stad als van de hoogbaljuw een forfaitaire vergoeding (200). Gebeurde deze aanhouding onder de leiding van een gerechtsofficier, dan moesten ze deze forfaitaire vergoeding

(193) Stadskeure Kortrijk van 2 januari 1550, art. 6 en 11, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 17v° en 18.

(194) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 36.

(195) ARA., RK., nr. 33.341, SRK 1597-1598, f. 64v°.

(196) ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 60 ; nr. 13.832, BRK 1590-1593, f. 14v° ; nr. 13.823, BRK 1593-1599, f. 35-36.

(197) Stadskeure Kortrijk van 2 januari 1550, art. 9, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 18.

(198) Ibidem, art. 10.

(199) Ibidem, art. 7.

(200) Ibidem, art. 12. Zie bv. : ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 35 en 37 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 10, 15, 15v°, 17.

delen in gelijke delen met deze gerechtsofficier (201). Voor het dagvaarden van getuigen (202), het verrichten van huiszoekingen (203) en het tenuitvoerleggen van burgerlijke en strafrechtelijke vonnissen werden ze eveneens forfaitair vergoed (204).

De vier sergeanten stonden onder de vorstelijke sauvegarde (205) ; aanslagen op deze sergeanten werden echter door de stadsschepenen van Kortrijk behandeld (206). De stadsschepenen behandelden eveneens de ambtsmisdrijven (207) en de misdrijven van gemeen recht (208) welke deze sergeanten begingen. De vier stadssergeanten droegen een speciale ambtskledij. Ze mochten een wapen dragen (209).

Behalve de vier stadssergeanten van Kortrijk had de hoogbaljuw een aantal sergeanten in de kasselrij (210). Bij gebrek aan gegevens is hun aantal niet altijd te preciseren. In de periode 1550-1553 waren

-
- (201) Stadskeure Kortrijk van 2 januari 1550, art. 7, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 18.
- (202) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 30v°.
- (203) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 25.
- (204) Stadskeure Kortrijk van 2 januari 1550, art. 6 en 17, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 17 en 18.
- (205) Stadskeure Kortrijk van 31 december 1540, Ibidem, f. 17.
- (206) Ibidem ; Vonnis Kortrijk 23 november 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 61 en 25.
- (207) Vonnis Kortrijk 5 april 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 96v°-97v° en f. 98 ; Vonnis Kortrijk 7 juli 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 11v° : veroordeling van een sergeant, die een aangehouden vrouw had laten ontsnappen, tot ontzetting uit zijn ambt.
- (208) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 19v° ; nr. 13.821, BRK 1583-1590, f. 39 ; nr. 13.838, BRK 1608-1611, f. 31v°-32.
- (209) Stadskeure Kortrijk van 2 januari 1550, art. 8, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 18.
- (210) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 14 : "Item payé a Lievin Van Slambrouc et Pieter Quaetacker, sergeans du bailliaige au quartier de Thielt, d'avoir prins Joos Blondele accusé de larcin...". ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 12 : "Aux sergeants dehors d'avoir assisté à laditte justice..." ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 27 : "...le haultbailly a esté ordonné de envoyer pour tous ses serviteurs et sergeans demourans par toute laditte chastellenie...".

er twaalf (211). Deze sergeanten waren de vertegenwoordigers van de hoogbaljuw in een bepaalde streek van de kasselrij. Ze voerden dan ook dikwijls de titel van luitenant-hoogbaljuw. Uit de baljuwsrekeningen blijkt dat de hoogbaljuws van Kortrijk dergelijke sergeanten aanduiden voor de streek van Menen, Tielt, Deinze, Ingelmunster en Waregem (212).

Deze plaatselijke sergeanten hielden de hoogbaljuw van Kortrijk op de hoogte van de misdrijven welke in de kasselrij gepleegd werden en verrichtten in de kasselrij aanhoudingen voor de hoogbaljuw (213).

Wanneer de sergeanten van Kortrijk overbelast waren, kwamen ze in de stad Kortrijk een handje toesteken (214).

De sergeanten van de hoogbaljuw genoten niet altijd een goede faam. Op 29 januari 1532 moesten de hoogbaljuw en de schepenen van Kortrijk een keure uitvaardigen om hen te verbieden nog levensmiddelen en geld te vragen aan de inwoners van de kasselrij. Maar al te vaak durven deze inwoners deze levensmiddelen en het geld niet weigeren uit vrees aangeklaagd te worden door deze sergeanten voor allerlei denkbeeldige misdrijven (215). Korte tijd nadien werd een sergeant verbannen die zich niet stoorde aan dit verbod (216). Omstreeks 1550 liet een zekere Jacop Piet een vonnis van de paeyssierers tenuitvoerleggen op Willem Bouchaudt, sergeant van Kortrijk. Belust op weerwraak aarzelde deze

(211) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 27.

(212) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 9 ; BRK 1548-1550, f. 20v° en 21 ; nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 14 ; nr. 13.821, BRK 1516-1517, f. 12 ; nr. 13.822, BRK 1539-1541, f. 15v° ; nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 7; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 25.

(213) Ibidem.

(214) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 27 : "Item a cause que ledit patient estait bourgeois et manant de laditte ville de Courtray, et que la communauté tenoit grande assemblée chacune fois que on menoit ledit patient hors la prison pour faire les examens, tortures et aultres necessités, dont par ordonnance de la loy le haultbailly a esté ordonné d'envoyer pour tous ses serviteurs et sergeans demourans par toute laditte chastellenie pour tenir bonne garde le jour de l'exécution et assister à la justice, payé a douze compagnons qui icelluy jour sont comparuz tant de Deynze, Tielt que ailleurs..." ; BRK 1553-1555, f. 12.

(215) Stadskeure Kortrijk van 29 januari 1532, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 59.

(216) ARA., RK., nr. 13.822, SRK 1531-1533, f. 19v°.

sergeant niet om enige tijd later met zijn collega's het huis van Jacop Piet binnen te vallen en er alles onderstboven te keren, zo-gezegd omdat ze gekomen waren om Jacop Piet aan te houden voor een misdrijf dat hij begaan had. Omdat ze hem een eerste maal niet thuis vonden, keerden ze op een feestdag terug, namen hem gevangen terwijl ze hem allerlei slagen gaven met hun rapieren, wierpen zijn vrouw op de grond en verwekten dergelijk kabaal dat alle geburen op straat kwamen. Nadat ze hem gevangen hadden sleurden ze hem mee naar de gevangenis waar ze hem één dag opsloten, dit zonder de opdracht van een gerechtsofficier. Willem Bochaudt nam zelfs uit het huis van zijn slachtoffer een hoeveelheid erwten mede (217).

Lioen de Conynck, sergeant van de hoogbaljuw in de kasselrij, werd op 31 oktober 1571 door de schepenen van Kortrijk veroordeeld wegens overspel en het herhaaldelijk afsluiten van composities met inwoners van de kasselrij niettegenstaande hij hiervoor geen opdracht had (218).

Pierre Tyberghien, één van de vier stadssergeanten omstreeks 1583, werd op bevel van de schepenen van Kortrijk gegeseld en verbannen uit de kasselrij voor drie jaren om tegen de vorst in het openbaar allerlei beledigingen te hebben geuit (219). Hoste Beert, sergeant omstreeks 1612, werd op 12 oktober 1612 onthoofd te Kortrijk om een medesergeant tijdens een gevecht gedood te hebben (220).

§ 2. Hellebaardiers

Vanaf 1566 tot het einde van de 16de eeuw was het in de kasselrij Kortrijk zeer onrustig geworden. De beeldenstorm woedde in de kasselrij ; allerlei vrijbuiters plunderden het platteland en beroofden

(217) Vonnissen Kortrijk 5 juli 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 96v°-97v° en f. 98.

(218) Vonnis Kortrijk 31 oktober 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 13v° ; voor een ander voorbeeld zie : Vonnis Kortrijk 6 juli 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 42v°.

(219) ARA., RK., nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 39.

(220) ARA., RK., nr. 13.838, BRK 1611-1613, f. 31v°-32.

de reizigers (221). De hoogbaljuw was met zijn lagere gerechtsofficiëren en zijn sergeanten de situatie niet meer meester. In de zenuwachtige sfeer van de maanden juli-augustus 1566 wierven de hoogbaljuw en de schepenen van Kortrijk dan ook twaalf hellebaardiers aan, zes ten laste van de hoogbaljuw en zes ten laste van de stad. De hellebaardiers legden op 30 juli 1566 een eed af. Ze werden belast met de handhaving van de openbare orde in de stad en de bescherming van de stad tegen beeldenstormers (222).

De vrees dat de beeldenstormers de stad zouden overvallen zette de magistraat ertoe aan achtentwintig burgers aan te werven belast met het dag en nacht bewaken van de stadspoorten. Op 17 augustus 1566 wierf de stad nog twaalf personen aan welke gerecruteerd werden uit de wapengilden van de stad. Op 23 augustus 1566 kwam te Kortrijk het bevel binnen dat de Kortrijkse magistraat de stad met honderd manschappen moest bewaken. Onmiddellijk wierf de stad nogmaals zes-enveertig personen aan (223). Eenmaal de grote dreiging van de beeldenstorm voorbij was, besloot de stadsmagistraat het aantal stads-soldaten te verminderen (224). In 1571 betaalde de stad acht hellebaardiers uit (225); in 1572 waren dit er veertien (226), in 1574 zes (227). Deze hellebaardiers legden een eed af (228) en stonden onder het bevel van de hoogbaljuw.

(221) N. MADDENS, De crisis op het einde van de 16de eeuw in de kasselrij Kortrijk, in De Leiegouw, I (1959), p. 75-93; A. VIANE, De vrijbuiters van Sluis in de kastelnij van Kortrijk (1585-1586), in H.G.O.K.K., NR, XIII (1934), p. 277-291; TH. SEVENS, Handvesten rakende de wederdoopers en de calvinisten der XVIe eeuw in de voormalige kastelnij van Kortrijk, p. 17-66.

(222) Zie de verschillende stadskeuren en een verslag van de gebeurtenissen in de maanden juli-augustus 1566, in RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 129-131v°; ARA., RK., nr. 33.310, SRK 1566-1567, f. 86 en 90.

(223) RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 129-131v°.

(224) Cfr. Ibidem, f. 166.

(225) ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 79v°-80.

(226) ARA., RK., nr. 33.316, SRK 1572-1573, f. 81v°; RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 116.

(227) ARA., RK., nr. 33.318, SRK 1574-1575, f. 116.

(228) RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 161 (september 1572).

Op Kortrijk-markt van het jaar 1572 zorgde de magistraat evenwel voor een extrabewaking. Vijfentwintig hellebaardiers, die op dit ogenblik in de stad gelegerd waren, werden op het stadhuis ter beschikking gehouden ; veertig leden van de princelycke schuttersgilden hielden de wacht in de stad (229).

Omstreeks de maand augustus 1586 kenden de plunderingen in de kasselrij een nieuwe escalatie. Teneinde de rust in de kasselrij te handhaven wierf de hoogbaljuw twintig soldaten aan onder de leiding van een officier (230). Om dit legertje te betalen werd in de stad en de kasselrij een speciale belasting geheven (231). Daar dit optreden gunstige gevolgen had werd het in 1587 verdergezet (232).

Omstreeks 1592 werd de toestand opnieuw onhoudbaar ; ditmaal besloten de Kortrijkse schepenen en de kasselrijoverheid een legertje van tachtig personen, waarvan zestig infanteristen en twintig ruiters, aan te werven. Deze wacht legerde in het kasteel van Kortrijk, patrouilleerde in drie groepen in geheel de kasselrij en escorteerde reizigers en handelaars (233).

De hellebaardiers waren bevoegd om rovers en misdadigers in de kasselrij aan te houden en naar Kortrijk over te brengen waar ze terechtstonden voor de Kortrijkse schepenbank (234).

§ 3. Baljuwsklerk

Om hem te helpen bij het vele schrijfwerk had de hoogbaljuw van Kortrijk een klerk in dienst. De hoogbaljuw moest immers geregeld ambtelijke briefwisseling voeren met de centrale overheid, andere steden en collega's. Bovendien moest hij op geregelde tijdstippen een

(229) ARA., RK., nr. 33.316, SRK 1572-1573, f. 81v° (2 x).

(230) Commissie bij den gouverneur deser stede verleent an Roelandt Clement tot tvanghen van vrijbuiters ten platte lande 27 augustus 1586, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 28v° ; nr. 1990, f. 126v°.

(231) RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 562.

(232) RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 572.

(233) RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 596.

(234) RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 161 ; ARA., RK., nr. 33.310, SRK 1566-1567, f. 86 ; nr. 33.318, SRK 1574-1575, f. 116 ; RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 28v°.

rekening voorleggen in de Rekenkamer te Rijsel. Tenslotte bracht het uitvoeren van zijn gerechtelijke taak allerlei geschriften en processtukken met zich mede.

De baljuwsklerk werd betaald door de hoogbaljuw. Deze betaling gebeurde forfaitair per geleverde prestatie (235). Van elke civiele boete, die de hoogbaljuw had geïnd kreeg zijn klerk vier groten. Voor het schrijven en het zegelen van de processtukken in strafzaken kreeg hij twintig schellingen parisis. Een bevel tot aanhouding bracht hem twee groten op ; een vrijgeleide twee groten. Voor het houden van waerheden en het schrijven van de baljuwsrekening kreeg deze klerk zestig ponden parisis. Van de stad kreeg deze baljuwsklerk jaarlijks vier ponden parisis voor zijn Nieuwjaar (236). In 1610 werd deze klerk benoemd door de Raad van Financiën. Het ambt werd terzelfdertijd voor zes jaar verpacht tegen twaalf ponden parisis per jaar, te betalen in handen van de ontvanger-generaal van West-Vlaanderen. Deze klerk moest een ambtseed afleggen in handen van de hoogbaljuw van Kortrijk. Dat het ambt een belangrijke functie was blijkt uit het feit dat het ambt werd gepacht door Gherolf Van der Haghen (237), die eerder hoogbaljuw van Harelbeke (238) en luitenant-hoogbaljuw van Kortrijk (239) was geweest. Gherolf Van der Haghe bezat een diploma van licentiaat in de rechten.

§ 4. Procureur van de hoogbaljuw

De uitbreiding van de schriftelijke procedure in strafzaken had tot gevolg dat de hoogbaljuw meer en meer processtukken diende op te stellen. Op het einde van de eerste helft van de 16de eeuw namen de hoogbaljuws daarom een eigen procureur in dienst, die belast werd met

(235) Zie Hierover : Trecht van den pachtere van den clergie van den bailliage van Curtricke (1532), RAK.SA.OA., nr. 549, f. 5.

(236) Bv. : ARA., RK., nr. 33.260, SRK 1515-1516, f. 26 ; nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 27v° ; nr. 33.354, SRK 1609-1610, f. 77.

(237) A.D.N., B 60, f. 63-63v°.

(238) A.D.N., B 54, f. 198v°-199.

(239) A.D.N., B 57, f. 168v°.

het opstellen van deze processtukken in strafzaken (240). Hoe deze procureur betaald werd staat niet vast. Hoogstwaarschijnlijk gebeurde dit forfaitair per akte die hij opstelde (241). De stad Kortrijk betaalde deze procureur een vergoeding van zes ponden parisis per jaar omdat hij conclusies opstelde in strafzaken waarop geldboeten stonden die aan de stad toekwamen (242).

§. 5. Beul

Terminologie : Vlaams : scerprechtere, officier crimineel
 Frans : officier criminel, executeur des haultres
oeuvres, executeur criminel, pendeur, bourreau.

De beul was de helper van de hoogbaljuw hoofdzakelijk voor het pijnigen van de verdachten en het uitvoeren van de lijfstraffen. Tot 1568 had de stad Kortrijk geen eigen stadsbeul. Wanneer men te Kortrijk een beul nodig had deed men een beroep op de beul van Rijsel (243), Gent (244) of Ieper (245).

Op 25 april werd te Kortrijk een eigen stadsbeul aangesteld door de hoogbaljuw en de schepenen (246). De nood aan een eigen residerende beul was in de periode 1567-1568 ontstaan omdat in deze periode de stadsbeulen van Ieper, Rijsel en Gent door het vele werk in hun eigen stad niet meer als voorheen de opdrachten uit de andere steden konden aanvaarden. In de kasselrij Kortrijk zelf was het werk eveneens vermeerderd. Vanaf 1566 kreeg de hoogbaljuw van Kortrijk meer strafvon-

(240) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 12 : "A Jehan Van der Beke procureur du haultbailly...".

(241) Ibidem.

(242) Bv. : ARA., RK., nr. 33.297, SRK 1553-1554, f. 54v° ; nr. 33.300, SRK 1555-1556, f. 49v° ; nr. 33.354, SRK 1609-1610, f. 73v°.

(243) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 9.

(244) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 15v°.

(245) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 18v°.

(246) - A. VIANE, De stadsbeul van Kortrijk. Een laatkomer onder de beulen van Vlaanderen, in Biekorf, LXVIII . (1967), p. 65-74. ARA., RK., nr. 33.312, SRK 1568-1569, f. 78 en 85.

nissen dan gewoonlijk uit te voeren. Het waren de drukke repressiejaren van de ketterij en de beeldenstormerij in de Zuidelijke Nederlanden. Te Kortrijk waren er verscheidene gevallen. In de folterkamer en op de executieplaats was er veel werk op te knappen (247). Pieter Bailiu, de eerste stadsbeul van Kortrijk, werd onmiddellijk vanaf zijn eerste ambtsjaar als volwaardige beul aangezien. Hij kreeg naast zijn jaarwedde een vergoeding van drie ponden parisis om een mes van justitie te coopene en twaalf pond ter hulpe van eene mantele (248).

De beul van Kortrijk werd belast met het folteren van de verdachten (249) en het uitvoeren van de lijfstraffen (250). Een andere gerechtelijke taak was het aanhouden van misdadigers (251). In 1599 werd de beul eveneens als buitengewoon sergeant van de stad aangesteld (252). Wanneer de beul teveel werk had bij het uitvoeren van de lijfstraffen, of belet was, deed men een beroep op een collega uit een andere stad (253). De beul kon ook hulp vragen aan de vier stadssergeanten (254). De stad belastte de beul met allerlei niet-gerechtelijke opdrachten. Op zon- en feestdagen zorgde hij voor de rust in de Sint-Maartenskerk te Kortrijk (255). Hij belette de vagebonden en bedelaars in de stad te komen of zette hen buiten (256). Op geregelde tijdstippen zuiverde hij de stad van straathonden (257).

(247) A. VIANE, a.w., p. 66 ; TH. SEVENS, Handvesten rakende de wederdoopers en de calvinisten, p. 17.

(248) ARA., RK., nr. 33.312, SRK 1568-1569, f. 78 en 85.

(249) ARA., RK., nr. 13.828, BRK 1572-1575, f. 33.

(250) Ibidem, f. 31 en 33.

(251) Ibidem, f. 32v° en 35.

(252) ARA., RK., nr. 13.834, BRK 1599-1602, f. 11.

(253) ARA., RK., nr. 13.833, BRK 1593-1599, f. 23v°-24 en f. 27 (bv. de beul van Ieper).

(254) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 7v° ; nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 28v°.

(255) ARA., RK., nr. 33.315, SRK 1571-1572, f. 75.

(256) ARA., RK., nr. 33.316, SRK 1572-1573, f. 81v° ; nr. 33.358, SRK 1614-1615, f. 54v°.

(257) ARA., RK., nr. 33.318, SRK 1574-1575, f. 112v°-113 : "An Lauwers Varholen, officier crimineel, de somme van 27 scellingen ter cause dat hij bij laste van der wet gheslegghen heeft totten nombre van zevenentwintich honden binnen deser stede..." ; Stadskeure 11 juli 1582, RAK.SA.OA., nr. 1995, f. 30v°.

De vreemde gastbeulen uit Ieper, Rijsel en Gent werden alleen vergoed per prestatie. De vergoedingen per prestatie werden door een verordening van 7 oktober 1546 nauwkeurig vastgelegd (258). Deze gastbeulen mochten ook hun reisonkosten in rekening brengen (259).

De Kortrijkse stadsbeul werd op een dubbele wijze vergoed. Enerzijds kreeg hij van de stad Kortrijk een jaarlijkse wedde. In 1567 bedroeg deze wedde tweeënzeventig ponden parisis (260) ; in 1600 reeds tweehonderd zestien ponden parisis (261). Anderzijds werd de beul vergoed per prestatie. Zo kreeg hij van de hoogbaljuw voor iedere foltering, iedere uitvoering van een lijfstraf en iedere aanhouding een forfaitaire vergoeding (262). De stad betaalde hem een jaarlijkse premie voor het handhaven van de rust in de Sint-Maartenskerk op zon- en feestdagen en het buitenzetten van de vagebonden en bedelaars (263). Het afslachten van straathonden leverde hem een supplementaire vergoeding op (264). In 1611 kreeg de beul van de stad een tegemoetkoming in zijn huishuur (265).

Tenslotte leverden de beulen tegen winstgevende prijzen allerlei benodigdheden voor het uitvoeren van folteringen en lijfstraffen zoals koorden, nagels, kaarsen, enz... (266). Ook de speciaal voor iedere soort van straf of foltering voorgeschreven handschoenen leverde hij zelf (267).

De beul stond onder de vorstelijke sauvegarde (268). Dat hij niet al-

(258) Verordening van 7 oktober 1546, Placc. Vl., I, p. 224.

(259) Ibidem; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1535, f. 10v° en 11.

(260) ARA., RK., nr. 33.312, SRK 1568-1569, f. 80v° ; nr. 33.313, SRK 1569-1570, f. 84v°.

(261) A. VIANE, De stadsbeul van Kortrijk, p. 70.

(262) Cfr. voetnoten 249 tot en met 251.

(263) Cfr. voetnoten nr. 255 tot en met 256.

(264) Cfr. voetnoot nr. 257.

(265) ARA., RK., nr. 33.354, SRK 1610-1611, f. 105v°.

(266) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 7v° ; nr. 13.823, BRK 1545, f. 11.

(267) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 7v° en 8.

(268) Verordening van 6 april 1513, Placc. Vl., I, p. 215 ; Vonnis Kortrijk 31 juli 1572, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 24.

tijd een graag gezien personage was wordt bewezen door het feit dat toen hij in 1579 enkele dagen gevangen gezet werd, de bevolking zijn huis plunderde en al zijn bezittingen meenam. De schepenen moesten een speciale keure uitvaardigen waarin bevolen werd de weggenomen goederen niet te verkopen en ze te restitueren (269).

§ 6. Cipier

Wanneer de Kortrijkse gerechtsofficieren een delinkwent, of de schuldeisers een schuldenaar, gevangen namen, moesten ze de aangehouden persoon onderbrengen in de Kortrijkse gevangenis. Voor het bewaken en verzorgen van de gevangenen was een cipier aangesteld.

Tot 22 december 1564 behoorde de Kortrijkse gevangenis, die gelegen was in de Leiestraat, toe aan de vorst. Het cipersambt werd dan ook door de centrale administratie verpacht bij overeenkomst. Zo werd het ambt op 16 juni 1556 en 1 oktober 1560 verpacht tegen tweeënveertig ponden parisis per jaar. De cipers moesten een eed afleggen in de Rekenkamer te Rijsel en er voldoende borgstelling verlenen (270).

Omstreeks 1564 was deze vorstelijke gevangenis deerlijk vervallen en bovendien te klein geworden. Daarom besloot de stad de gevangenis te kopen van de vorst teneinde ze te vergroten en op te knappen. Op 22 december 1564 werd het koopcontract afgesloten. De stad kocht de gevangenis voor duizend vierhonderd ponden parisis (271). Na de uitbreiding en de restauratie verpachtte de stad het cipersambt. De verpachting geschiedde in het openbaar bij opbod en werd toegewezen aan de persoon die de hoogbaljuw en de schepenen het meest geschikt vonden om het ambt uit te oefenen. Volgens de bewaarde pachtcontracten, werd de gevangenis slechts voor één of twee jaar verpacht. De pacht prijs tussen 1574 en 1579 bedroeg drie ponden groten per jaar (272).

(269) Stadskeure Kortrijk van 15 maart 1579, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 215v°.

(270) A.D.N., B 48, f. 222v°-223 ; B 49 , f. 274v°.

(271) RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 373 ; ARA., RK., nr. 33.307, SRK 1563-1564, f. 56 ; nr. 33.308, SRK 1564-1565, f. 72v° ; RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 507.

(272) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 49-52, 55-56v° ; F. DE POTTER, Geschiedenis der stad Kortrijk, I, p. 193.

De benoemde cipier moest een borgstelling van vijftig ponden parisis verlenen (273). Op het einde van de 16de eeuw kocht de vorst de gevangenis opnieuw in. Voortaan werd de cipier opnieuw benoemd door de centrale administratie (274) en diende hij te Rijsel een ambtseed af te leggen (275) en borgstelling te verlenen (276).

De cipiers van Kortrijk moesten zich houden aan de verordeningen van 9 juli 1570 (277). Zonder de toestemming van de schepenen of de Kortrijkse gerechtsofficieren mochten zij niemand bij de strafrechtelijke gevangenen toelaten. De cipiers stonden persoonlijk in voor hun gevangenen. Wanneer de cipier iemand liet ontsnappen uit onachtzaamheid werd hij gestraft (278). In de pachtcontracten werd nauwkeurig bepaald hoeveel, en wanneer de cipiers aan hun gevangenen voedsel, vers linnen en stro moesten verschaffen, en hoe ze de gevangenis moesten onderhouden. De cipiers moesten een register hebben waarin de namen van alle gevangenen, de datum waarop ze de gevangenis binnengekomen waren en verlaten hadden, en de kosten per gevangene, opgetekend werden (279).

Geschillen tussen de cipiers en de gevangenen kwamen voor de schepensbank (280). Voor de fouten begaan in de uitoefening van hun ambt stonden de cipiers van Kortrijk vóór 22 december 1564 terecht voor de

(273) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 49-52 en 55-56v°.

(274) Benoeming Guillaume Dumoulin tot cipier van Kortrijk 22 april 1600, A.D.N., B 57, f. 168v°.

(275) Verordening van 5 juli 1570, art. 81, Placc. Vl., V; p. 201 ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 39 ; A.D.N., B 57, f. 168v°.

(276) Ibidem.

(277) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 49-52 en 55-56v° ; Verordening van 9 juli 1570, art. 15-16, Placc. Vl., V, p. 156 ; Verordening van 9 juli 1570, Placc. Brab., II, p. 397-399.

(278) Verordening van 5 juli 1570, art. 80, Placc. Vl., p. 201 ; Verordening van 9 juli 1570, art. 15, Placc. Vl., V, p. 156 ; Verordening van 9 juli 1570, Placc. Brab., II, p. 397 ; J. DE DAM-
HOUDER, Practijcke criminele, 17.

(279) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 49-52 en 55-56v°.

(280) Verordening van 29 april 1547, Placc. Vl., I, p. 226.

Raad van Vlaanderen (281). In deze periode waren de Kortrijkse cipiers nog vorstelijke ambtenaren. Of dit na 22 december 1564, toen de cipiers stedelijke ambtenaren waren, nog het geval was, konden we niet achterhalen.

De Kortrijkse cipiers haalden hun inkomen uit de opbrengsten van de getarifioerde gevangeniskosten. De kosten van de gevangenen in burgerlijke zaken konden zij, wanneer de schuldenaar veroordeeld werd, opheffen zowel van de schuldenaar als van de schuldeiser. Indien de schuldenaar vrijuit ging, konden de gevangeniskosten alleen van de schuldeiser opgeëist worden. De kosten van strafrechtelijke gevangenen waren ten laste van de veroordeelde indien deze kon betalen. Indien een veroordeelde niet kon betalen konden zij deze kosten verhalen op de aalmoezen welke rondgehaald werden ten behoeve van de armen. Indien een gevangene werd vrijgesproken waren de gevangeniskosten ten laste van de hoogbaljuw (282). Het galgemaal van een terdood veroordeelde werd door de hoogbaljuw in naam van de vorst betaald (283). In de 17de eeuw kreeg de cipier ter gelegenheid van Sakramentsdag een rood laken om hem een ambtskleed te laten maken (284).

TITEL III. GERECHTSOFFICIËREN HARELBEKE

Te Harelbeke waren er drie gerechtsofficieren. De voornaamste gerechtsofficier was de hoogbaljuw. De onderbaljuw en de schout waren hem ondergeschikt. Als personeel hadden deze gerechtsofficieren een aantal sergeanten.

Rubriek I. HOOGBALJUW VAN HARELBEKE

De hoogbaljuw van Harelbeke werd als vorstelijk gerechtsofficier

(281) Ibidem ; Gent 17 september 1546, Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 339-41.

(282) Cfr. de pachtcontracten vermeld in voetnoot nr. 273 ; RAK.SA.OA., nr. 917, f. 9.

(283) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 6.

(284) ARA., RK., nr. 33.363, SRK 1620-1621, f. 61v°.

benoemd door de vorst. Voorlopige benoemingen geschieden door de Rekenkamer te Rijsel (285). De benoeming ging gepaard met de verpachting van het ambt bij overeenkomst. Tussen 1515 en 1541 werd het ambt telkens voor drie jaar verpacht. Na 1541 werd het ambt voor zes, negen en zelfs voor achttien jaar verpacht. Tussen 1515 en 1566 bedroeg de pachtprijs steeds tachtig ponden parisis ; tussen 1566 en 1584 zeventig ponden parisis ; tussen 1585 en 1595 dertig ponden parisis ; tussen 1595 en 1613 veertig ponden parisis en tussen 1613 en 1621 vijftig florijnen. De betaling van de pachtprijs gebeurde in drie keer : om de vier maanden één derde. In ruil voor deze pachtprijs mocht de hoogbaljuw alle inkomsten die het ambt met zich meebracht voor zich houden, met uitzondering van enkele inkomsten die aan de vorst voorbehouden bleven en die de hoogbaljuw in rekening moest brengen (bv. : composities, tiende penningen op de verkoop van lenen, leenverheffingen, faicten, beste hoofden, boeten wegens straatschouwingen). Van deze inkomsten mocht hij de justitiekosten in strafzaken aftrekken. Deze rekeningen, die aanvankelijk jaarlijks werden opgemaakt, werden na verloop van enige tijd onregelmatig opgemaakt. Ze werden afgegeven in de Rekenkamer te Rijsel die ze controleerde (286).

Om tot hoogbaljuw van Harelbeke benoemd te worden diende men aan geen speciale voorwaarden te voldoen. Poorters van Harelbeke konden tot hoogbaljuw benoemd worden (287).

De hoogbaljuws van Harelbeke legden een ambtseed af aan het centrale gezag in de Rekenkamer te Rijsel. Ze verleenden er eveneens voldoende borgstelling voor hun financieel beheer en het betalen van de pachtsom (288). Te Harelbeke legden de hoogbaljuws een tweede ambtseed af in

- (285) - Over deze verpachting zie de baljuwsrekeningen tussen 1515 en 1621 (ARA., RK., nr. 14.233 en 14.234) telkens op folio één, en de pacht ontra ten van 26 november 1588 en 19 september 1592 waarvan zich een afschrift bevindt respectievelijk in ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1585-1592, f. 2-3 en BRH 1592-1596, f. 1-2.
 - A.D.N., B 49, f. 273 ; B 50, f. 81 en 166 ; B 52, f. 172 ; B 54, f. 198v° ; B 55, f. 163 ; B 56, f. 60 ; B 59, f. 106v° ; B 61, f. 23.

(286) ARA., RK., nr. 14.233-14.234.

(287) Jehan de Cueninck die op 16 maart 1576 tot hoogbaljuw werd benoemd was poorter van Harelbeke : A.D.N., B 52, f. 172-173.

(288) Cfr. voetnoot 285.

handen van de lokale overheid. Ter verwelkoming bood de stad de nieuwe hoogbaljuw een receptie of een banket aan (289).

In de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw werd er in de benoemingsbrieven herhaaldelijk de nadruk op gelegd dat de hoogbaljuws hun ambt persoonlijk moesten uitoefenen en dat ze te Harelbeke moesten verblijven (290). Ze mochten zich wel laten bijstaan door een stedehouder of luitenant die in hun naam opdrachten uitvoerde (291).

Omstreeks 1566-1567 dienden de schepenen van Harelbeke dan ook een verzoekschrift in bij de Raad van Vlaanderen waarbij ze aan de Raad verzochten de toenmalige hoogbaljuw te verplichten in de stad Harelbeke te komen wonen (292).

Zoals er hoger reeds op gewezen werd haalden de hoogbaljuws van Harelbeke hun inkomen uit de opbrengsten van het baljuwsambt. Waaruit deze inkomsten bestonden en hoeveel ze bedroegen kan niet meer achterhaald worden bij gebrek aan bewaarde rekeningen waarin de inkomsten opgetekend werden. Voor het uitvoeren van bepaalde gerechtelijke taken zoals de aanhouding van delinkwenten (293) of het houden van een informatie preparatoire (opsporingsonderzoek) (294) mocht de hoogbaljuw zichzelf vergoeden ten laste van de vorst. Van de stad Harelbeke kregen de hoogbaljuws een jaarlijkse vergoeding van acht ponden parisis (295). In 1618-1619 was deze wedde verdubbeld. Bovendien kreeg de hoogbaljuw

(289) ARA., RK., nr. 35.587, SRH 1519-1521, f. 15v° ; nr. 35.590, SRH 1525-1527, f. 40 ; nr. 35.602, SRH 1547-1548, f. 28v° ; nr. 35.621, SRH 1592-1593, f. 18v°.

(290) A.D.N., B 50, f. 81 en 166 ; B 52, f. 172.

(291) ARA., RK., nr. 35.603, SRH 1553-1554, f. 19 en 42v°.

(292) - ARA., RK., nr. 35.611, SRH 1566-1567, f. 24v°.
- Gherolf Van der Haghen, hoogbaljuw tussen 1585-1592, woonde niet te Harelbeke maar te Kortrijk : ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1585-1592, f. 18v°. De oorlogsomstandigheden en de onveiligheid in de kasselrij zelfs in de kleine steden waren hier niet vreemd aan.

(293) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1539-1541, f. 5v° ; BRH 1543-1545, f. 11.

(294) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1553-1560, f. 13v°.

(295) ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 13v° ; nr. 35.592, SRH 1528-1529, f. 11v° ; nr. 35.597, SRH 1537-1539, f. 14v° ; nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 13v° ; nr. 35.619, SRH 1588-1589, f. 12v° ; nr. 35.620, SRH 1592-1593, f. 17.

in deze jaren een extrawedde van honderd ponden parisis per jaar (296).

Rubriek II. ONDERBALJUW VAN HARELBEKE

De onderbaljuw van Harelbeke was een vorstelijk ambtenaar die benoemd werd door de vorst of de Rekenkamer te Rijsel in zijn naam (297). In de tweede helft van de 16de eeuw ging de benoeming van de onderbaljuw gepaard met een verpachting van het ambt. Dit gebeurde bij overeenkomst tussen de centrale administratie en de kandidaat. Omstreeks 1557 was het ambt verpacht voor onbepaalde tijd (298). Vanaf 24 januari 1587 werd het ambt verpacht voor drie of zes jaar. In 1574 was de pachtprijs per jaar twintig schellingen van twee groten per schelling; tussen 1587 en 1607 bedroeg de pachtsom dertig schellingen van twee groten per schelling; in 1614 werd de pachtprijs bepaald op zestig schellingen turonenses van twee groten per schelling. Om tot onderbaljuw van Harelbeke te worden benoemd moest men niet voldoen aan specifieke vereisten.

De onderbaljuws van Harelbeke moesten een eed aan het centrale gezag afleggen in de Rekenkamer te Rijsel. Ze moesten er eveneens voldoen de borg stellen voor het betalen van de pachtsom en hun financieel beheer (299). Te Harelbeke legden de onderbaljuws van Harelbeke een tweede eed af in handen van de proost en de schepenen (300).

De onderbaljuw van Harelbeke had geen vaste wedde. Hij haalde zijn inkomen uit de opbrengsten die het uitoefenen van het ambt met zich meebracht (301).

(296) ARA., RK., nr. 35.630, SRH 1618-1619, f. 16.

(297) A.D.N., B 49, f. 51 en 263v° ; B 52, f. 75 ; B 55, f. 29v° en 215v° ; B 56, f. 74 ; B 58, f. 48 en 50 ; B 59, f. 36v° en 115 ; B 60, f. 224 ; B 61, f. 225.

(298) A.D.N., B 49, f. 51 en 263v°.

(299) Voetnoot nr. 297.

(300) ARA., RK., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 21 : "Item Symoen de Schrijvere uuyt crachte van commissie zynen eedt als onderbailliu dezer stede ende...".

(301) - Bv. : ARA., RK., nr. 35.599, SRH 1542-1544, f. 11v°.

- We vonden geen wedde in de stadsrekeningen en de baljuwsrekeningen van Harelbeke.

Rubriek III. SCHOUT VAN HARELBEKE

Het schoutsambt van Harelbeke was een leen gehouden door de burggraaf van Harelbeke van het leenhof van Nevele. De schout werd benoemd door de burggraaf van Harelbeke. Speciale voorwaarden om tot schout benoemd te worden waren er niet (302).

Van oudsher bezat de schout van Harelbeke het recht om een derde van alle boeten en confiscaties te innen welke in het schependom van Harelbeke werden opgelegd (303). Hij betaalde echter ook een derde van de proceskosten in strafzaken (304). De schout van Harelbeke was eveneens cipier van de plaatselijke gevangenis. Hij kon de hieraan verbonden rechten innen, doch stond eveneens in voor het onderhoud van de gevangenis (305).

Rubriek IV. AMMAN VAN HARELBEKE

De ammanie van Harelbeke was een leen gehouden door de burggraaf van Harelbeke van het leenhof van Harelbeke. De amman van Harelbeke werd derhalve benoemd door de burggraaf van Harelbeke (306). Speciale voorwaarden om tot amman van Harelbeke benoemd te worden waren er

-
- (302) Denombrement van de heerlijkheid Nevele (begin 16de eeuw), RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 140v°. Denombrement van het schout-hetendom van Harelbeke van 12 juli 1633, RAG., Fonds Moerman d'Harelbeke, nr. 484-485.
 - (303) Vonnis Filips de Stoute 26 augustus 1392, Verzam. verord., 1ste reeks, I, p. 533-535. Zie eveneens de denombrementen in RAG., Fonds Moerman d'Harelbeke, nr. 484-488 en 507.
 - (304) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8 : "Aultre dépençe faicte par le baillly à cause de Andries de Cooman, lequel a esté executé a Haerlebeke pour deulx homicides par luy commis dont monseigneur paye les deux pars et l'escoutète dudict lieu le tiers".
 - (305) Denombrement van 12 juli 1633, RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484 ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1566-1569, f. 8 : "A Guillaume Callewaert escoutette et cepier de la ville de Haerlebeke..."
 - (306) Denombrement van 1502, RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 507, Enkele 18de eeuwse denombrementen vindt men in : Ibidem, nr. 484-485, 487, 491.

niet. Het ambt van amman van Harelbeke werd in de 16de-17de eeuw gecumuleerd met dit van schout van Harelbeke (306bis).

Rubriek V. PERSONEEL

Als personeel hadden de gerechtsofficieren van Harelbeke op de eerste plaats een aantal sergeanten in hun dienst. Het aantal sergeanten schommelde naargelang de periode van twee tot zes sergeanten (307). Deze sergeanten waren belast met het handhaven van de openbare orde, het aanhouden van delinkwenten (308), het dagvaarden van getuigen in strafzaken (309), het bijstaan van de beul tijdens de tortuur (310) en de uitvoering van de lijfstraffen of doodstraffen (311), het doen uitvoeren van de erestraffen (312). Deze sergeanten werden betaald door de hoogbaljuw. Op het einde van de 16de eeuw betaalde de vorst aan twee sergeanten jaarlijks een wedde van zes florijnen (313).

(306bis) RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484, 485, 487 en 491.

- (307) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1531-1536, f. 11 : "A six sergeans ..." ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1536-1539, f. 6 en 6v° : "Aux quatre sergeans..." ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1539-1541, f. 5v° : "A six sergeans..." ; ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1606-1608, f. 10 : "Aux trois sergeans...".
Zie eveneens ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1585-1592, f. 18v° ; BRH 1592-1596, f. 12.
- (308) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1543-1545, f. 9 : "Aux sergeantz dudict Haerlebeque pour leurs exploictz d'avoir prins ung Michiel Bonte...".
- (309) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1545-1547, f. 5v° : "Aux sergeants de laditte ville d'Harlebeke d'avoir adjourné lesdits tesmoings en la paroisse de Curne...".
- (310) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 7 : "Item payé aux sergeants qui assistèrent a laditte examen...".
- (311) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1539-1541, f. 5v° : "Aux sergeans pour avoir porté l'eschèlle à la justice pour mectre le corps sur la roeuwe et avoir gardé ledit patient...".
- (312) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1543-1545, f. 10 : "Ausdits sergeans quy ont mis ensuyvant la sentence des échevins laditte Paulyne au carkant et pillory de laditte ville une heure...".
- (313) ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1592-1595, f. 12.

De stad Harelbeke had geen eigen beul. Indien nodig deed men een beroep op de beul van Kortrijk (314), Gent (315), Ieper (316), of Rijsel (317).

TITEL IV. GERECHTSOFFICIEREN VAN TIELT

Te Tielt waren er drie gerechtsofficieren : een hoogbaljuw, een schout en een amman (318). Ze werden bijgestaan door een aantal sergeanten en een klerk.

Rubriek I. HOOGBALJUW VAN TIELT

De hoogbaljuw van Tielt werd als vorstelijk gerechtsofficier benoemd door de vorst bijgestaan door de Raad van Financiën. In de tweede helft van de 16de eeuw ging de benoeming gepaard met het verpachten van het ambt (319). De verpachting geschiedde bij overeenkomst

-
- (314) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1566-1569, f. 8v° ; BRH 1569-1572, f. 8 ; nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 7, 7v°-8.
 - (315) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1531-1536, f. 10.
 - (316) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8, 8v°.
 - (317) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1539-1541, f. 5v°.
 - (318) De ontwerpcostumen van Tielt spreken eveneens van een onderbaljuw (Ontwerpcostumen Tielt, 1). Wij vonden geen enkel spoor van deze onderbaljuw. Wellicht bedoelde men in de ontwerpcostumen de luitenant-hoogbaljuw.
 - (319) - A.D.N., B 49, f. 184, 260 ; B 50, f. 174 en 189v° ; B 52, f. 237v° en 243v° ; B 54, f. 102 en 148 ; B 58, f. 34 en 52, 53v°, 55 ; B 59, f. 134v° ; B 60, f. 86 en 215. Zie eveneens de baljuwsrekeningen uit de jaren 1560-1567 : ARA., RK., nr. 14.431. Uit de eerste helft van de 16de eeuw zijn geen gegevens bewaard over de benoeringen van de hoogbaljuws.
 - In de periode 1582-1588 werd het ambt, omwille van de oorlogsomstandigheden in de kasselrij Kortrijk en de geringe inkomsten die het ambt daardoor opbracht, niet verpacht. De hoogbaljuws werden benoemd door de vorst en mochten voor het uitoefenen van het ambt een deel van de opbrengsten voor zich houden : A.D.N., B 54, f. 102-103v° en 148v°-149v°.

tussen de centrale administratie en de kandidaat. Het ambt werd verpacht voor drie of zes jaar. Tussen 1558 en 1582 werd het ambt verpacht voor honderd ponden parisis per jaar. Tussen 1582 en 1588 werd het ambt niet verpacht. De hoogbaljuws werden benoemd door de vorst en mochten een deel van de geringe inkomsten die het ambt wegens de moeilijkheden in de kasselrij opbracht voor zich houden. Vanaf 4 februari 1588 werd het ambt opnieuw verpacht. Tot 27 april 1611 werd het ambt verpacht voor honderd ponden parisis. Tussen 27 april 1611 en 31 mei 1614 werd het ambt verpacht voor driehonderd ponden parisis. Vanaf deze laatste datum werd het ambt voor zes jaar verpacht tegen tweehonderd ponden parisis per jaar. De pachtprijs werd in drie keer betaald in handen van de ontvanger-generaal van (West-) Vlaanderen. In ruil voor de pachtprijs mochten de hoogbaljuws de opbrengsten van het baljuwsambt voor zich houden, met uitzondering van enkele inkomsten welke aan de vorst toekwamen. De inkomsten die aan de vorst toekwamen dienden in rekening gebracht te worden. Omstreeks 1560-1566 werden deze rekeningen om de drie jaar opgemaakt en in de Rekenkamer te Rijssel binnengeleverd (320).

Om tot hoogbaljuw van Tielt benoemd te worden diende men aan geen speciale vereisten te voldoen. Men mocht poorter zijn van de stad (321). De hoogbaljuws van Tielt legden een ambtseed aan het centraal gezag af in de Rekenkamer te Rijssel. Ze verschaften er eveneens voldoende borgstelling voor hun financieel beleid en het betalen van de pacht-som (322). Te Tielt legden de hoogbaljuws een tweede ambtseed af in handen van de plaatselijke overheid. Ter gelegenheid van deze eedaflegging werd aan de nieuwe hoogbaljuw een banket of een receptie aangeboden (323).

-
- (320) Uit de periode 1515-1621 werden slechts drie baljuwsrekeningen bewaard. Deze rekeningen beslaan de periode 1560-1567 : ARA., RK., nr. 14.431.
- (321) Jehan de Speeck, die tot hoogbaljuw van Tielt werd benoemd op 27 november 1576, was poorter van Tielt. A.D.N., B 52, f. 237v°-239.
- (322) Zie de benoemingsbrieven vermeld in voetnoot 319.
- (323) ARA., RK., nr. 38.377, SRT 1517-1519, f. 24 ; nr. 38.385, SRT 1535-1537, f. 22v° ; nr. 38.389, SRT 1543-1544, f. 18 ; nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 43 ; nr. 38.391, SRT 1547-1548, f. 54v°.

In de eerste helft van de 16de eeuw lieten de hoogbaljuws van Tielt zich dikwijls vervangen door een stedehouder die permanent de taak van de hoogbaljuw uitoefende (324). Deze stedehouders legden een ambtseed af in handen van de schepenen (325). In de tweede helft van de 16de eeuw en de zeventiende eeuw werden de hoogbaljuw erop attent gemaakt dat ze persoonlijk hun ambt moesten uitoefenen en te Tielt moesten verblijven (326). De hoogbaljuws van Tielt mochten er wel een luitenant op na houden die hun bijstond in hun taak (327). De hoogbaljuws van Tielt genoten geen vaste wedde. Hun inkomen hing af van de opbrengsten die het uitoefenen van hun ambt met zich meebracht. Hoeveel deze opbrengsten bedroegen kan bij gebrek aan gespecificeerde rekeningen, waarin deze opbrengsten opgenomen zijn, niet berekend worden. In de periode 1560-1567 mochten de hoogbaljuws de composities die ze afsloten, en de boeten die op hun vervolging werden uitgesproken voor zich houden (328). Van de stad Tielt kregen de hoogbaljuws van Tielt jaarlijks drie ponden parisis om met hun dienaars de openbare orde te handhaven op de jaarmarkten te Tielt (329). Sommige hoogbaljuws kregen allerlei geschenken van de stad. Zo kreeg Jehan de Terremonde, hoogbaljuw in 1513, van de stad twee paarden en een wagen ter waarde van tweehonderd en acht ponden parisis om deel

-
- (324) ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 14 ; nr. 38.382, SRT 1528-1531, f. 25 ; nr. 38.386, SRT 1537-1539, f. 38 ; nr. 38.387, SRT 1540-1541, f. 29v° ; nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 52v° en 64v°.
- (325) ARA., RK., nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 64v°.
- (326) Bv. : Benoemingsbrief Jacques de Cherf tot hoogbaljuw van Tielt 27 april 1611, A.D.N., B 60, f. 86-87.
- (327) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8 ; BRT 1563-1566, f. 12.
- (328) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1567. Hoogstwaarschijnlijk mochten de hoogbaljuws voor bepaalde gerechtelijke prestaties (bv. aanhoudingen) zichzelf een forfaitaire vergoeding uitbetalen ten laste van de vorst zoals de hoogbaljuws van Kortrijk, Harelbeke, Deinze en Menen dit deden. In de drie bewaarde baljuwsrekeningen vonden we hiervan geen voorbeelden. Men vindt er evenwel dat deze forfaitaire vergoeding aan de luitenant-hoogbaljuw betaald werd wanneer hij bijvoorbeeld een aanhouding verrichtte : ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1563-1566, f. 12.
- (329) ARA., RK., nr. 38.376, SRT 1515-1517, f. 24v° ; nr. 38.387, SRT 1540-1541, f. 24.

te nemen aan het beleg van Doornik (330). In de periode 1539-1540 kreeg de toenmalige hoogbaljuw van de stad en de parochie Tielt een paard "in danckaerheden van der groote vrientscepe die de zelve heer de voornoemde stad ende prochie van Thielt ghedaen heeft" (331). In de periode 1542-1543 kreeg de echtgenote van de heer van Wingene, die toen hoogbaljuw van Tielt was, een cuupe beutere weghende 20 steenen, omdat de hoogbaljuw de belangen van de stad behartigd had (332). Op 6 november 1542 werd aan de hoogbaljuw wildgebraad aangeboden op kosten van de stad (333).

Rubriek II. SCHOUT VAN TIELT

Het schoutsambt van Tielt was reeds zeer oud. In de middeleeuwen was het ambt een leen gehouden van het kasteel van Kortrijk (334). In de 16de-17de eeuw was de schout van Tielt een vorstelijke ambtenaar die benoemd werd door de vorst, de Raad van Financiën of de Rekenkamer te Rijsel (335).

In de tweede helft van de 16de eeuw ging de benoeming van de schout gepaard met een verpachting van het ambt (336). De verpachting gebeurde bij overeenkomst tussen de centrale administratie en de kandidaat. Het ambt werd verpacht voor drie, zes of negen jaar. De jaarlijkse pachtprijs bedroeg achttien ponden parisis vóór 12 juni 1555, vierentwintig ponden parisis vanaf deze datum tot 2 september 1578, dertig ponden parisis vanaf deze laatste datum tot 2 september 1587. Op 5 september 1589 werd het ambt voor zes jaar verpacht voor zestien ponden parisis ; op 14 maart 1602 voor vijfentwintig ponden

(330) ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 30.

(331) ARA., RK., nr. 38.386, SRT 1539-1540, f. 30.

(332) ARA., RK., nr. 38.388, SRT 1542-1543, f. 60v°.

(333) Ibidem, f. 52.

(334) Denombrement van het leenhof van Kortrijk van 1365, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. XXI.

(335) A.D.N., B 48, f. 189v° ; B 50, f. 228 ; B 53, f. 46 en 72 ; B 55, f. 212 ; B 57, f. 25v° ; B 58, f. 40 ; B 61, f. 35v° en 62v°.

(336) Ibidem.

parisis (337) ; op 1 juli 1617 voor zes jaar tegen veertig ponden parisis. De pachtprijs werd in drie keer betaald aan de ontvanger-generaal van (West-) Vlaanderen.

De schout van Tielt was eveneens cipier van de gevangenis te Tielt (338), die omstreeks 1542-1543 op kosten van de stad en de vorst gebouwd werd (339).

Om tot schout van Tielt benoemd te worden diende men aan geen speciale voorwaarden te voldoen. Men mocht poorter of inwoner van Tielt zijn (340).

De schout van Tielt legde een ambtseed aan het centraal gezag af in de Rekenkamer te Rijsel. Hij verleende er eveneens borgstelling voor zijn financieel beheer en het betalen van de pachtsom (341). In de periode 1513-1515 verleende de schout te Tielt borgstelling met poorters van Tielt om de vonnissen van de schepenen van Tielt gedwongen tenuitvoer te leggen en de gelden van de partijen te innen (342). De schout van Tielt genoot geen vaste wedde. Hij haalde zijn inkomen uit de opbrengsten die het uitoefenen van het ambt met zich meebracht.

(337) Op 14 maart 1602 werd het ambt verpacht aan Jacques de Haene voor de rest van de pachttermijn van Omer Van Hamme. (A.D.N., B 58, f. 40-41). De pachttermijn van Omer Van Hamme is niet bepaald.

(338) Zie de verwijzingen in voetnoot 335 ; ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 10 ; BRT 1566-1567, f. 3.

(339) ARA., RK., nr. 38.388, SRT 1542-1543, f. 52 ; nr. 38.389, SRT 1543-1544, f. 15v° en 38 ; nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 64v° en 66v°.

(340) Laurens Van de Pitte, die op 2 september 1578 tot schout en cipier van Tielt benoemd werd, was poorter en inwoner van Tielt : A.D.N., B 53, f. 72-73.

(341) Zie de verwijzingen in voetnoot nr. 335.

(342) ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 16 : "... troock te Ghendt tween commissarissen van myn heeren in den Rade in Vlaenderen, d'eenen up Louis Van Overacker schouteeten van Thielt om volghende d'oude costume hem te bedwinghene poortelicken zeker te stellene van de ghewijsden ende scepenen vonnissen te vulcommene, daertoe verleent was eene besloten letteren den welcken hij obedieerde...".

Voor het onderhouden en bewaken van de gevangenen (343) en het betenken van exploten (344) werd hij per prestatie forfaitair betaald.

Rubriek III. AMMAN VAN TIELT

Het ambt van amman van Tielt bestond reeds in de middeleeuwen. In 1365 was het ambt een leen gehouden van het kasteel van Kortrijk (345). Over de aard van het ambt in de 16de eeuw vonden we geen gegevens. Daar deze amman niet benoemd werd door de vorst was de ammanie van Tielt waarschijnlijk een erfelijk ambt, wellicht een leen gehouden van het leenhof van Tielt.

Vanaf 17 maart 1613 werd het ambt van amman van Tielt uitgeoefend door een grafelijk ambtenaar die benoemd werd door de ontvanger-generaal van West-Vlaanderen. Het ambt werd vanaf deze datum verpacht bij overeenkomst. Deze amman legde een eed af in handen van de ontvanger-generaal en verleende hem voldoende borgstelling voor het betalen van de pachtprijs (346).

Rubriek IV. PERSONEEL

De hoogbaljuw van Tielt werd voor het uitoefenen van zijn taak bijgestaan door een aantal sergeanten. Aan de leiding van deze sergeanten stond in de tweede helft van de 16de eeuw de luitenant-hoogbaljuw. In opdracht van de hoogbaljuw zorgden deze luitenant-hoogbaljuw en de sergeanten voor de aanhouding van de delinkwenten (347).

(343) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 9 ; BRT 1566-1567, f. 3 ; Ontwerpcostumen Tielt, 149.

(344) Ontwerpcostumen Tielt, 139, 141-145, 149.

(345) Denombrement van het leenhof van Kortrijk (1365), TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. XXI ; A. KOCH, De rechterlijke organisatie in de middeleeuwen, p. 141.

(346) A.D.N., B 61, f. 1 en 8 ; RAK., Scab. II, nr. 106.

(347) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8 : "Aux lieutenant officiers et sergeans de ce bailly la somme de trois livres parisis pour leur salaire d'avoir apprehendez Josse Tassart, apprehendé en la paroiche de Putthem, lequel pour ses delictz et homicide...". Ontwerpcostumen Tielt, 158.

en de dagvaardingen in de roede van Tielt (348). In de stad Tielt kon volgens de ontwerpcostumen van Tielt alleen de schout aanhoudingen verrichten. Indien deze sergeanten binnen de stad Tielt iemand gevangen namen werden ze beboet (349).

De hoogbaljuw van Tielt had eveneens een klerk die hem bijstond om het schrijfwerk op te knappen (350).

De stad Tielt had geen eigen beul. Indien nodig deed de hoogbaljuw een beroep op de beul van een andere stad (351).

TITEL V. GERECHTSOFFICIEREN VAN DEINZE

Te Deinze waren er vier gerechtsofficieren : een hoogbaljuw, een onderbaljuw, een schout en een amman. Ze werden bijgestaan door een aantal sergeanten.

Rubriek I. HOOGBALJUW VAN DEINZE

De hoogbaljuw van Deinze was een vorstelijk ambtenaar die benoemd werd door de vorst of zijn vertegenwoordigers. De benoeming ging gepaard met een verpachting van het ambt (352). De verpachting gebeurde

-
- (348) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8v° : "Aux sergeans dudict baillyaige lesquelz ont adjourné grand nombre de tesmoingz es villaiges de Thielt, Meulebeke et Putthem pour venir rendre tesmoignage de leur science..." ; ARA., RK., nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 67 ; Ontwerpcostumen Tielt, 158.
- (349) Ontwerpcostumen Tielt, 157.
- (350) ARA., RK., nr. 38.388, SRT 1542-1543, f. 41v° : "Item ghegheven den clerck van myn heere den hoochbailliu voor zekeren dienst by hem ghedaen in affaires van deser stede...".
- (351) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8v° : "A maistre Malin Baes officier criminel dudict Bruges la somme de quinze livres parisis...".
- (352) Zie de baljuwsrekeningen van Deinze : ARA., RK., nr. 13.905-13.911 telkens op folio één ; A.D.N., B 48, f. 143 ; B 49, f. 138 en 277 ; B 50, f. 111, 216 en 224 ; B 51, f. 87v° ; B 52, f. 147 ; B 55, f. 15 en 222 ; B 56, f. 195 ; B 58, f. 31v° en 60 ; B 59, f. 29 ; B 60, f. 111 en 281 ; B 61, f. 6v°.

bij opbod of bij overeenkomst. De verpachting bij opbod geschiedde te Deinze in het openbaar in aanwezigheid van de ontvanger-generaal van (Oost-) Vlaanderen. De verpachting werd aangekondigd door een kerckghebod. Het ambt werd verpacht aan diegene die na het uitdoven van de kaars het meest geboden had. Indien de hoogste bieder bekwaam was het ambt uit te oefenen kreeg hij van de vorst een benoemingsbrief. Vanaf dit ogenblik kon hij het ambt uitoefenen (353). Het ambt werd eveneens bij overeenkomst tussen de centrale administratie en de kandidaat verpacht (354). Het ambt werd voor drie, zes of negen jaar verpacht. De pachtprijs varieerde naargelang de perioden. De hoogste pachtprijs bedroeg tweehonderd tachtig ponden parisis en werd betaald in de periode 1519-1531. De laagste pachtprijs, vijftig ponden parisis, betaalde de weduwe van Joos de Grutere in de periode 1564-1566 en Guisluin Nieulandt en Josse Van Steengracht in de periode 1601-1606 (355).

De jaarlijkse pachtprijs werd in drie keer betaald in handen van de ontvanger-generaal van (Oost-) Vlaanderen ; om de vier maanden werd één derde betaald (356). In ruil voor de pachtprijs mochten de hoogbaljuws de opbrengsten, die het uitoefenen van hun ambt met zich meebracht, voor zich houden met uitzondering van enkele inkomsten welke aan de vorst voorbehouden bleven. Deze laatste inkomsten moesten de hoogbaljuws in rekening brengen ; ze mochten er de justitiekosten ten laste van de vorst van aftrekken. Deze rekeningen werden om de twee à drie jaar opgemaakt en afgegeven in de Rekenkamer te Rijsel die ze nakeek (357). Om tot hoogbaljuw van Deinze benoemd te worden diende men aan geen speciale voorwaarden te voldoen. De hoogbaljuws van Deinze legden een ambtseed aan het centrale gezag af in de Rekenkamer te Rijsel (358). Ze verleenden er eveneens borgstelling voor

(353) A.D.N., B 48, f. 143 ; B 51, f. 87v° ; B 55, f. 14.

(354) A.D.N., B 49, f. 138 en 277 ; B 50, f. 111, 216 en 224.

(355) Zie de baljuwsrekeningen tussen 1515 en 1621 telkens op folio één ; ARA., RK., nr. 13.905 - 13.911.

(356) ARA., RK., nr. 13.905 - 13.911, BRD 1515-1621. Zie eveneens de benoemingsbrieven vermeld in voetnoot 352.

(357) Ibidem.

(358) Omwille van de gevaarlijke toestand in de kasselrij Kortrijk werd aan Jean D'herde, benoemd tot hoogbaljuw op 12 maart 1585, toegestaan zijn ambtseed af te leggen in handen van meester Appelterre, maitre des comptes van de Rekenkamer te Rijsel : A.D.N., B 55, f. 14.

het betalen van de pachtsom en hun financieel beheer (359). Te Deinze legden de hoogbaljuws een tweede ambtseed af in handen van de plaatselijke overheid. De eedaflegging gebeurde in de kerk te Deinze in aanwezigheid van de pastoor, de burgemeester, de schepenen en de notabelen van de stad. Ter verwelkoming bood de stad de nieuwe hoogbaljuw een receptie aan (360).

De hoogbaljuws van Deinze waren in de tweede helft van de 16de eeuw en de 17de eeuw verplicht hun ambt persoonlijk uit te oefenen en te Deinze te verblijven (361). Ze mochten zich wel laten bijstaan door een luitenant (362).

De hoogbaljuws van Deinze genoten geen vaste wedde. Hun inkomen werd bepaald door de opbrengsten die het uitoefenen van het ambt met zich meebracht. Hoeveel deze opbrengsten bedroegen kan bij gebrek aan gespecificeerde rekeningen niet berekend worden. Voor het uitvoeren van bepaalde gerechtelijke taken mochten de hoogbaljuws van Deinze zich forfaitair ten laste van de vorst vergoeden. Dit was ondermeer het geval voor het verrichten van aanhoudingen (363) en het houden van een opsporingsonderzoek (364). Van de stad kreeg de hoogbaljuw in de 16de eeuw een kleine wedde (365) en nu en dan eens een extra-vergoeding (366). De stad betaalde hem eveneens een vergoeding voor een ambtskleed (367).

(359) Benoemingsbrieven vermeld in voetnoot 352.

(360) ARA., RK., nr. 33.978, SRD 1544-1546, f. 32 ; nr. 33.978, SRD 1544-1546, f. 32 ; nr. 33.980, SRD 1548-1550, f. 31.

(361) Benoeming Adriaen Van de Voorde tot hoogbaljuw van Deinze 12 maart 1557, A.D.N., B 49, f. 138-139. Zie eveneens A.D.N., B 56, f. 195-197 ; B 59, f. 29.

(362) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1545-1548, f. 119 ; nr. 13.905, BRD 1597-1601, f. 18 en 19.

(363) ARA., RK., nr. 13.906, BRD 1575-1581, f. 33v°.

(364) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1545-1548, f. 119.

(365) ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 14v° en 18.

(366) ARA., RK., nr. 33.987, SRD 1552-1554 : "Item betaelt meester Joos de Grutere, hoochbailliu deser stede, de somme van 36 ponden parisis hem toeghezeyt by commissarissen".

(367) ARA., RK., nr. 33.975, SRD 1539-1541, f. 23 ; nr. 34.003, BRK 1617-1618, f. 18 ; nr. 34.005, SRD 1620-1622, f. 28.

Rubriek II. ONDERBALJUW VAN DEINZE

In de 16de eeuw was de onderbaljuw van Deinze een vorstelijk ambtenaar die werd benoemd door de vorst, de Raad van Financiën of de Rekenkamer. We bezitten slechts enkele gegevens over deze benoeming uit het einde van de 16de eeuw. Op 23 augustus 1584 werd Eustache de Keysere benoemd tot onderbaljuw in de plaats van George Fiers omdat deze laatste nooit te Deinze verbleef. De benoeming gold voor het restant van de zesjarige ambtstermijn waarvoor George Fiers benoemd was (368). Op 15 december 1586 werd Augustin Bultinck benoemd in de plaats van Eustache de Keysere, en dit voor het restant van de ambtstermijn van George Fiers (369). In deze twee benoemingsbrieven wordt niet vermeld of deze onderbaljuws een pachtprijs dienden te betalen. Er wordt alleen bepaald dat de benoemden het ambt mochten uitoefenen onder dezelfde voorwaarden als met George Fiers bedongen was. Hoogstwaarschijnlijk werd dit ambt zoals de andere vorstelijke ambten verpacht. De benoemden waren immers verplicht een ambtseed af te leggen in de Rekenkamer te Rijsel en er voldoende borgstelling te verlenen.

De onderbaljuw van Deinze kreeg geen vaste wedde. Hij haalde zijn inkomen uit de opbrengsten die het uitoefenen van het ambt met zich meebracht (370). Van de stad kreeg de onderbaljuw een vergoeding voor een ambtskleed (371).

Rubriek III. SCHOUT VAN DEINZE

Over het schoutsambt van Deinze in de 16de-17de eeuw zijn weinig gegevens bewaard gebleven. Het schoutsambt van Deinze was een leen gehouden van de heerlijkheid Nevele (372). De schout van Deinze werd

(368) A.D.N., B 54, f. 130v°.

(369) A.D.N., B 55, f. 21v°.

(370) Bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1539-1541, f. 4v°.

(371) ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 14v° en 18 ; nr. 33.977, SRD 1543-1544, f. 12v° ; nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 29 ; nr. 34.005, SRD 1620-1622, f. 28 en 28v°.

(372) RAG., Deinze, nr. 4 ; A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 302.

derhalve benoemd door de heer van Nevele. Over de personen die deze heer van Nevele benoemde en onder welke voorwaarden dit gebeurde zijn geen gegevens bewaard gebleven. De schout van Deinze was eveneens cipier van de plaatselijke gevangenis (373).

De schout van Deinze had recht op één zesde van de boeten die na een duergaende waarheid te Deinze werden opgelegd (374). Voor het onderhouden en bewaken van gevangenen of dieren in de plaatselijke gevangenis werd hij forfaitair betaald per prestatie (375).

Rubriek IV. AMMAN VAN DEINZE

In de 16de eeuw was er te Deinze een amman. Over dit ambt zijn slechts weinig gegevens bewaard gebleven. Tot omstreeks 1572-1575 was de ammanie van Deinze een leen gehouden van de heerlijkheid Nevele (376). Tussen 1572 en 1575 werd het leen verbeurd verklaard door de vorst (377). Na deze datum vonden we geen sporen meer van dit ambt. Werde het na de verbeurdverklaring afgeschaft? Volgens de ontwerpcostumen van Deinze hield de amman van Deinze zich bezig met de wezerij in de stad Deinze (378).

(373) Ibidem ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1539-1541, f. 4v° ; BRD 1541-1543, f. 4, 4v° ; BRD 1548-1550, f. 7v° ; nr. 13.906, BRD 1568, f. 5.

(374) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 1.

(375) Stadskeure Deinze van 10 oktober 1613, A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 287-289.

(376) RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 58.

(377) ARA., RK., nr. 13.906, BRD 1572-1575, f. 5 : "Remonstre aussi en toute réverence que ce bailli a entendu que l'amman dudict Deinze est chargé de payer l'exécution de mort et les despens de l'officier criminel qui se font a Deinze, rayant par tant les parties mises par ce baillly en son compte précédent, mais a cause que laditte ammanie par droit de confiscation est dévolu a sa Majesté..." In marge : "Veu ce quil rend et oy, ce baillly déclarant que le fief de laditte ammanie est parchie et tombé par droit de confiscation a sa Majesté pour le faict des premiers troubles..."

(378) Ontwerpcostumen Deinze, 17.

De amman van Deinze had recht op één negende van de boeten die te Deinze werden opgelegd (379). Wanneer hij voor de stad (380) of de hoogbaljuw van Deinze (381) een bepaalde prestatie leverde werd hij vergoed.

Rubriek V. PERSONEEL

Om hem te helpen in het uitoefenen van zijn ambt deed de hoogbaljuw beroep op een aantal dienaars. Deze dienaars, die sergeanten (382) of praeters (383) werden genoemd, stonden onder de leiding van een luitenant-hoogbaljuw (384). Ze werden belast met het aanhouden van de delinkwanten (385) en het betekenen van dagvaardingen in strafzaken en in burgerlijke zaken (386).

De stad Deinze had geen eigen beul. Indien nodig deed de hoogbaljuw van Deinze een beroep op de beul van Gent (387) of van het land van Waas (388).

In de heerlijkheid Drongen werd de hoogbaljuw bijgestaan door een schout, een amman, een klerk en een aantal sergeanten (389). Daar

-
- (379) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 1 ; BRD 1522-1525, f. 1v° ; BRD 1525-1531, f. 1v° ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1531-1534, f. 7 : "A ce bailly a cause que ledit bailly soy transporté de sa demeure en ceste ville de Lille vers vous messeigneurs, et avecq vous messeigneurs avoir communiquer touchant que ung nommé Jacques de Gheendt, soy disant amman de la ville de Doinze, dit et prétend avoir droict et estre en possession de lever à la charge de l'impériale Majesté audit lieu de Doinze le 9e denier de toutes les amendes qui eschouent et adviennent audit lieu de Doinze nulles reservées ni exceptées..."
- (380) ARA., RK., nr. 33.977, SRD 1543-1544, f. 13 ; nr. 33.985, SRD 1558-1560, f. 51 ; nr. 33.990, SRD 1568-1570, f. 36.
- (381) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1548-1550, f. 7v° ; BRD 1550-1554, f. 11v°.
- (382) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1519-1520, f. 6v°.
- (383) ARA., RK., nr. 33.987, SRD 1552-1554, f. 38.
- (384) ARA., RK., nr. 13.907, BRD 1597-1601, f. 18 en 19.
- (385) Ibidem.
- (386) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1557-1559, f. 18.
- (387) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 6 ; BRD 1550-1554, f. 14.
- (388) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1519-1520, f. 7.
- (389) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1543-1545, f. 107v° ; BRD 1550-1554, f. 14v°-15v°.

deze heerlijkheid buiten de kasselrij Kortrijk gelegen was worden deze gerechtsofficieren hier niet verder behandeld.

TITEL IV. GERECHTSOFFICIEREN VAN MENEN

Te Menen was er slechts één gerechtsofficier namelijk de hoogbaljuw. Deze hoogbaljuw liet zich bijstaan door een luitenant, een aantal sergeanten en een cipier.

Rubriek I. HOOGBALJUW VAN MENEN

De hoogbaljuw van Menen werd als vorstelijk gerechtsofficier benoemd door de vorst of de Rekenkamer te Rijsel. De benoeming ging gepaard met een verpachting van het ambt. De verpachting gebeurde bij overeenkomst tussen de centrale administratie en de kandidaat (390). In de periode 1515-1536 en 1576-1621 werd het ambt voor drie, zes of negen jaar verpacht; tussen 1536 en 1576 werd het ambt voor een onbepaalde periode verpacht. De jaarlijkse pachtprijs bedroeg in de periode 1515 tot 1542 tweehonderd ponden parisis, in de periode 1542 tot 1561 honderd carolus guldens, in de periode 1561 tot 1595 honderd veertig ponden parisis, in de periode 1595 tot 1600 zeventig ponden parisis, in de periode 1600 tot 1606 tachtig ponden parisis, in de periode 1606 tot 1611 honderd ponden parisis en in de periode 1611 tot 1621 honderd vijftig ponden parisis. De pachtprijs werd in drie keer betaald in handen van de ontvanger-generaal van (West-) Vlaanderen; om de vier maanden werd één derde betaald. In ruil voor deze pachtprijs mochten de hoogbaljuws alle inkomsten die het ambt met zich meebracht voor zich houden met uitzondering van enkele inkomsten (bv. de tiende penning op het verheffen van lenen, de bastaardgoederen, de confiscaties) die aan de vorst voorbehouden waren. Deze laatste inkomsten moest de hoogbaljuw in rekening brengen. Hij mocht er de

(390) Over deze benoemingen zie de baljuwsrekeningen van Menen (ARA., RK., nr. 14.268 - 14.272) telkens op folio één. Voor de benoemingsbrieven zie: A.D.N., B 49, f. 92; B 51, f. 105; B 53, f. 19; B 54, f. 215v°; B 55, f. 210; B 56, f. 59 en 224; B 58, f. 21v°; B 59, f. 116v°; B 60, f. 178; B 61, f. 102v°.

justitiekosten aftrekken. Deze rekeningen, welke aanvankelijk jaarlijks of tweejaarlijks werden opgemaakt, werden mettertijd onregelmatig opgesteld. Ze werden afgegeven in de Rekenkamer te Rijsel die ze controleerde (391).

Om tot hoogbaljuw van Menen te worden benoemd diende men aan geen speciale voorwaarden te voldoen. De hoogbaljuws van Menen legden een ambtseed aan het centrale gezag af in de Rekenkamer te Rijsel. Ze verleenden er eveneens voldoende borgstelling voor hun financieel beheer en het betalen van de pachtsom (392). Te Menen legde de hoogbaljuw een tweede ambtseed af in handen van de schepenen en de mannen van het leenhof (393). De hoogbaljuws zwoeren trouw aan de vorst en de katholieke kerk. Ze beloofden de privilegiën en keuren van de stad te eerbiedigen en te doen eerbiedigen, de geheimen van de schepenkamer te bewaren en alles te doen wat van een goed gerechtsofficier werd verwacht (394). Ter verwelkoming boden de stadsschepenen na de eedaflegging een banket aan de hoogbaljuw aan (395).

In de tweede helft van de 16de eeuw werd er in de benoemingsbrieven herhaaldelijk de nadruk op gelegd dat de hoogbaljuws van Menen te Menen moesten verblijven en hun ambt persoonlijk moesten uitoefenen (396). Ze mochten zich wel laten bijstaan door een luitenant die in opdracht bepaalde taken uitvoerde (397). Voor een volledige vervanging door een luitenant zelfs voor een korte periode dienden de hoogbaljuws de toestemming te verkrijgen van het centraal gezag (398). De luitenanten dienden een eed af te leggen in de handen van de hoogbaljuw,

(391) ARA., RK., nr. 14. 268 - 14.272.

(392) Zie voetnoot nr. 390 ; ARA., RK., nr. 36.182, SRM 1572-1573, f. 25v°-26.

(393) ARA., RK., nr. 36.182, SRM 1572-1573, f. 25v°-26 ; nr. 36.190, SRM 1585-1586, f. 35.

(394) S A.M., O, nr. 672, f. 2-3.

(395) ARA., RK., nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 50v° ; nr. 36.190, SRM 1585-1586, f. 35.

(396) A.D.N., B 54, f. 215v°-217 ; B 56, f. 59 ; B 58, f. 21v°-22.

(397) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4 ; nr. 14.269, BRM 1555-1560, f. 69 ; nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 27v° ; nr. 36.182, SRM 1572-1573, f. 25v°-26 ; nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 50v° ; nr. 14.271, BRM 1586-1589, f. 4v°.

(398) Raad van Financiën 3 oktober 1578, A.D.N., B 53, f. 63v°-64.

leenmannen en schepenen van Menen (399).

Het was de hoogbaljuws van Menen verboden rechtstreeks of onrechtstreeks de lakennijverheid uit te oefenen (400).

De hoogbaljuws van Menen genoten geen vaste wedde. Ze haalden hun inkomen uit de opbrengsten die het uitoefenen van het ambt met zich meebracht. Zo mochten ze alle boeten voor zich houden welke op hun vordering werden uitgesproken. Voor het uitvoeren van bepaalde gerechtelijke taken zoals het verrichten van aanhoudingen (401), huiszoekingen (402) of een opsporingsonderzoek (403) mocht de hoogbaljuw zichzelf of zijn luitenant vergoeden ten laste van de vorst. Bij gebrek aan gedetailleerde rekeningen is het onmogelijk te berekenen hoeveel het uitoefenen van het ambt van hoogbaljuw van Menen opbracht.

In de 16de eeuw kregen de hoogbaljuws van Menen van de stad geen enkele vergoeding. In de 17de eeuw betaalde de stad Menen de hoogbaljuws een extrawedde. In 1620-1621 bedroeg deze wedde honderd twintig ponden parisis (404). Wanneer een hoogbaljuw huwde kreeg hij van de stad een geschenk. Zo kreeg Daniel Van Heule, hoogbaljuw van Menen in 1564, toen hij huwde, een aantal stukken zilverwerk die gekocht werden te Brugge (405).

Rubriek II. PERSONEEL

Als personeel had de hoogbaljuw twee (406) tot drie (407) sergeanten in zijn dienst. Deze sergeanten werden belast met allerlei

(399) Ibidem; ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4 ; nr. 36.182, SRM 1572-1573, f. 25v°-26.

(400) Vorstelijke brief van 21 november 1471, SAM., AA, nr. 7.

(401) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1546-1549, f. 42.

(402) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 6.

(403) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1595-1599, f. 12v°.

(404) ARA., RK., nr. 36.223, SRM 1620-1621, f. 78. Zie eveneens nr. 36.216, SRM 1613-1614, f. 78.

(405) ARA., RK., nr. 36.173, SRM 1563-1564, f. 22.

(406) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1561-1564, f. 75 ; nr. 36.174, SRM 1564-1565, f. 18v° ; nr. 36.223, SRM 1613-1614, f. 49v°.

(407) ARA., RK., nr. 36.223, SRM 1620-1621, f. 79.

materieel werk zoals het handhaven van de openbare orde (408), de aanhouding van delinkwenten (409), het dagvaarden van getuigen in strafzaken, het verrichten van huiszoekingen (410), het bijstaan van de beul bij de tortuur of het uitvoeren van lijf- en doodstraffen (411), het toezicht houden op het uitvoeren van erestraffen (412). Ze hielden de stad vrij van vagebonden en bedelaars (413). Deze sergeanten werden betaald door de hoogbaljuw. In het begin van de 17de eeuw betaalde de stad hen een jaarlijkse wedde uit van vijf ponden groten (zestig ponden parisis) (414).

Indien er veel werk op te knappen viel, zoals voor het handhaven van de openbare orde tijdens feestdagen, deed de hoogbaljuw een beroep op de sergeanten van Halewijn of Geluwe (415). In beroerde tijden werden soms door de stad enkele hellebaardiers aangeworven om de openbare orde te helpen handhaven (416). De sergeanten stonden onder de leiding van een luitenant (417).

Om de gevangenen te bewaken in de stedelijke gevangenis had men te Menen een cipier. Het cipersambt van Menen werd verpacht door de stad (418). Deze cipier haalde zijn inkomen uit de gevangenskosten welke hem betaald werden (419).

(408) ARA., RK., nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 15.

(409) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1595-1599, f. 15v°.

(410) Verordening van 11 juni 1533, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 58.

(411) Naar analogie met de taak van de sergeanten te Kortrijk, Harelbeke, Tielt en Deinze.

(412) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1570-1573, f. 7 ; nr. 14.271, BRM 1586-1589, f. 6.

(413) ARA., RK., nr. 36.174, SRM 1564-1565, f. 18v°.

(414) ARA., RK., nr. 36.216, SRM 1613-1614, f. 49v° ; nr. 36.223, SRM 1620-1621, f. 79.

(415) ARA., RK., nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 15 ; nr. 14.271, BRM 1595-1599, f. 15v°.

(416) ARA., RK., nr. 36.187, SRM 1579-1580, f. 10.

(417) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4 ; nr. 14.269, BRM 1555-1560, f. 69 ; nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 27v° ; nr. 36.182, SRM 1572-1573, f. 25v°-26 ; nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 50v° ; nr. 14.271, BRM 1586-1589, f. 4v°.

(418) ARA., RK., nr. 36.178, SRM 1568-1569, f. 21v°.

(419) Bv. : ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1536-1542, f. 5.

De stad Menen had geen eigen beul. Indien men een beul nodig had voor het pijnigen van een gevangene of het uitvoeren van een lijf- of doodstraf deed men een beroep op de beul van Kortrijk (420), Rijsel (421) of Ieper (422).

TITEL VII. AMMAN VAN DE VRYSCHEPENEN VAN KORTRIJK

Het college van vryschepenen (en vanaf 1545 het college van hoochpointers en vryschepenen) had een eigen gerechtelijk ambtenaar, namelijk de amman van de vryschepenen van Kortrijk. Deze ammanie was een erfelijk ambt (423). Meer over de aard van dit ambt is niet geweten. Deze amman cumuleerde soms zijn functie als gerechtsofficier met de functie van ontvanger van de kasselrij (424). De bezitter van het ambt mocht een plaatsvervanger aanwijzen om het ambt uit te oefenen (425).

TITEL VIII. GERECHTSOFFICIEREN VAN DE HEERLIJKHEDEN

De talrijke heerlijkheden die in de kasselrij Kortrijk gelegen waren hadden hun eigen gerechtsofficieren. De meeste heerlijkheden hadden een baljuw en een prater of sergeant welke aan deze baljuw ondergeschikt was (426). De grote heerlijkheden hadden nog andere ondergeschikte gerechtsofficieren zoals een onderbaljuw, een meier of een

(420) ARA., RK., nr. 36.189, SRM 1584-1585, f. 31v° ; nr. 14.271, BRM 1581-1586, f. 9v° ; BRM 1586-1589, f. 4.

(421) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1536-1542, f. 5.

(422) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1515-1516, f. 3.

(423) RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 63v° : "... Jan Tytgat erfachtich amman van vryscpenen...". Zie eveneens Ibidem, nr. 197, f. 147v° en nr. 455 (los stuk).

(424) RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 63v°.

(425) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 147v° : "Actum den 17 september 1571 present Rogger Roose substituut van Wouter Tjtgat erfachtich amman...". Ibidem, nr. 198, f. 64.

(426) Zie de denombrementen van de verschillende heerlijkheden : Bv. RAK.SA.OA., nr. 860 en 864 ; RAG., Deinze, nr. 4 ; RAG., Fonds Nevole, nr. 8 ; RAK., Aanwinsten V, nr. 215, Aanwinsten VI, nr. 2605, 2859, 2861, 5202 ; RAK., Scab. II, nr. 539 ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1553-1657, R 1570-1650 en R 1600-1714.

schout (427). Van sommige heerlijkheden droeg de gerechtsofficier de titel van amman (428). De gerechtsofficieren van de heerlijkheden werden benoemd door de plaatselijke heer of door de baljuw in diens naam (429). De gerechtsofficieren van de heerlijkheden welke rechtstreeks van de vorst werden gehouden, werden benoemd door de vorst of zijn vertegenwoordiger (430). Sommige personen cumuleerden verschillende ambten van gerechtsofficier of andere functies (431). Daar de gerechtsofficieren belast waren met de administratie en het uitoefenen van de justitie op de heerlijkheden spreekt het vanzelf dat deze gerechtsofficieren het plaatselijke recht dienden te kennen en bekwaam moesten zijn om de rekeningen van de heerlijkheid op te maken. Bij hun ambtsaanvaarding legden deze gerechtsofficieren een ambtseed af in handen van de plaatselijke heer (432). Hoogstwaarschijnlijk genoten deze gerechtsofficieren geen vaste wedde doch werden ze forfaitair per prestatie betaald (433).

-
- (427) Bv. : de heerlijkheid Ingelmunster had als gerechtsofficieren een hoogbaljuw, een onderbaljuw en een schout : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 1 en 47 ; de heerlijkheid Desselgem had als gerechtsofficieren een baljuw en een meier : RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 2 ; Desselgem R 1613-1620, f. 1.
- (428) Dit was ondermeer het geval voor de gerechtsofficier van de grafelijke heerlijkheden Ten Ackere te Kortrijk-buiten, de Spijcker van Harelbeke, de ammanie van Tielt : RAK., Scab. II, nr. 180 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 382 ; A.D.N., B 61, f. 1 en 8.
- (429) Bv. : RAK., Scab. II. Suppl., nr. 58, f. 1 ; RAK.SA.OA., nr. 551, f. 67 : benoeming van onderbaljuw in de heerlijkheid Ooigem ; RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 31 en 33.
- (430) Bv. : benoeming amman van ammanie van Tielt door de ontvanger-generaal van Vlaanderen : A.D.N., B 61, f. 1 en 8 ; benoeming amman van heerlijkheid Ten Ackere in Kortrijk-buiten : RAK., Scab. I, nr. 181, R 1581-1594, f. 1.
- (431) Zo cumuleerde Otto Eghels omstreeks 1613 het ambt van amman van de spijcker van Kortrijk (Ten Ackere), van amman van de ammanie van Tielt, van amman van Steurambacht : A.D.N., B 61, f. 1.
- (432) RAK., Scab. II, nr. 181, R 1581-1594, f. 1 ; Scab. II. Suppl., nr. 58, f. 1.
- (433) Ontwerpcostumen roede van Deinze IX ; Verordening van de schepen van Desselgem van 7 juni 1575 op de salarissen te Desselgem, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 140-141 ; Ta-rief van de proceskosten in de heerlijkheid Groeninge (circa 1568), RAK., Scab. II, 183, f. 2-3v°.

HOOFDSTUK IV

MEDEWERKERS VAN HET GERECHT

Aan de rechtsbedeling werkten een aantal personen mee die van de rechterlijke organisatie in de eigenlijke zin van het woord niet deel uitmaakten. Dit was op de eerste plaats het geval voor de advocaten en procureurs wier bijstand niet altijd vereist was, ten tweede de deskundigen die advies gaven in ingewikkelde zaken wanneer dit hen gevraagd werd, en tenslotte de notarissen die soms belast werden met het opstellen van bepaalde akten. Wij behandelen achtereenvolgens deze drie categorieën.

TITEL I. ADVOKATEN, PROCUREURS, TAEELLIEDEN

De advocaten, procureurs of taellieden (enkelvoud taelman) waren de personen op wier juridische kennis de procespartijen een beroep deden om hen bij te staan in het proces. De advocaten, procureurs en taelmannen vormden in de 16de en het begin van de 17de eeuw voor de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk geen aparte categorieën met een specifieke taak. Deze drie benamingen werden gebruikt om dezelfde personen aan te duiden (1).

- (1) Te Kortrijk werden deze personen zolang de procedure mondeling was meestal met de titel van taelman aangesproken. (Zie bv. de registers met ghedinghen : RAK.SA.OA., nr. 19bis, 2005 tot en met 2011); in het Frans sprak men deze personen aan met de titel avocat. Bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1515-1516, f. 7 : "Payé aulx advocas qui parlèrent pour ledit Tytgat". Nadat de procedure in burgerlijke zaken omstreeks 1530 schriftelijk was geworden sprak men deze personen meer en meer aan met de titel van procureur en dit zowel in het Vlaams als in het Frans (Bv. : Verordening van 27 juni 1546, art. 5, 7 en 10, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 426-28 ; Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 10, 11, 13, 44, 54, 56, 57, 58, 66, 71, 73, 75, 78, Ibidem, p. 463-482 ; Styl ter vier-schare 21 januari 1550, art. 6, 26, 36, 39, 40, 48, 55, 56, 57, 59 en 64, Ibidem, p. 486-503 ; Stadskeure Kortrijk van 26 september 1550, Ibidem, p. 508 ; Stadskeure Kortrijk van 6 april 1568, Ibidem, p. 519-20 ; Stadskeure Kortrijk van 20 oktober 1582, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 59v° ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1533-1534, f. 8 : "Item payé aux procureurs d'avoir esté au conseil et playdé la

.../...

Over het statuut van deze advokaten, procureurs en taellieden is niet veel bewaard gebleven. Om dit beroep uit te oefenen bij een bepaalde rechtbank is de kasselrij diende men de toelating verkregen te hebben van deze rechtbank (2). Het spreekt vanzelf dat alleen zij die voldoen de het plaatselijke recht en de procedure kenden tot het uitoefenen van deze functie werden toegelaten. Er was echter geen specifiek diploma vereist. Hoogstwaarschijnlijk werd de juridische kennis verworven door

.../...

cause dudict Coeninck..." ; nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 7v° : "Item aux procureurs d'avoir esté occupé et plaidoyé la cause pour ledit patient...". In het Vlaams gebruikte men in de eerste helft van de zestiende eeuw soms nog de titel taelman, taellieden (Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 10, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 463 : "...elcken procureur ofte taelman...". Zie eveneens Ibidem, p. 481 : "...by eenige van de taellieden...".) Dezelfde uitdrukkingen vindt men in de Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 6 en 56, Ibidem, p. 486 en 501 en Vonnis Kortrijk augustus 1541, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 : "...dede verzoucken bij zijnen taelman ende voorspraeke...".

- Te Harelbeke sprak men deze personen in het begin van de 16de eeuw aan met de titel van advocaat (ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8) en later met de titel van procureur (RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.033, f. 21 ; Scab. II. Annex, nr. 16, f. 51v° en 52v°).
- Te Deinze sprak men deze personen in het begin van de 16de eeuw met de titel van advocaat aan (Bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRD, 1513-1516, f. 5v° : "Et après ledit bailly fist amener ledit delinquant devant lesdits éschévins, lequel delinquant requist d'avoir ung advocat ce que lui fut accordé...". Zie eveneens ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 8). Omstreeks 1520 sprak men deze personen aan met de titel van procureur (Bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1522-1525, f. 10 ; BRD 1548-1550, f. 6 ; BRD 1550-1554, f. 10v°). De ontwerpcostumen van Deinze spreken van procureurs ende taellieden : Ontwerpcostumen Deinze, 91 en 117.
- Te Tielt sprak men omstreeks 1517-1519 van taelman (ARA., RK., nr. 38.377, SRT 1517-1519, f. 48) en omstreeks 1560-1563 van procureur (ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 9). Zie eveneens SAT., nr. 62, f. 3-4.
- In een kasselrijrekening van 1514-1516 spreekt men over de procureur ende taelman om dezelfde persoon aan te duiden : ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 19.

- (2) Op 3 december 1572 straften de schepenen van Zwevezele Jan Van der Straeten die als procureur voor de schepenbank optrad zonder van de schepenen en de baljuw de toelating verkregen te hebben om dit beroep aldaar uit te oefenen : Vonnis Zwevezele 3 december 1572, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 79, f. 80v°. Zie eveneens: Ontwerp-costumen Deinze, 91.

stage bij iemand uit de rechtspraktijk (bv. een praktizerende advocaat of procureur, een gerechtsofficier, een griffier). Specifieke voorschriften omtrent de opleiding bestonden er waarschijnlijk niet. Men onderzocht alleen of de kennis van de kandidaat die zich aanbood voldoende was om het beroep uit te oefenen. Indien dit het geval was diende de kandidaat een eed af te leggen in handen van de plaatselijke magistraat en mocht hij aldaar de partijen vertegenwoordigen (3).

De taak van deze advocaten, procureurs of taellieden bestond er op de eerste plaats in advies te geven aan diegene door wie ze geraadpleegd werden. Daar ze het plaatselijke recht en de procedure kenden waren ze best geplaatst om te weten hoe een geschil kon worden opgelost en of er al dan niet een kans bestond om een proces te winnen.

Ten tweede vertegenwoordigden of stonden deze advocaten, procureurs of taellieden hun cliënten bij tijdens een proces. Deze vertegenwoordiging en bijstand kende een evolutie welke gekoppeld was aan de evolutie van een mondelinge naar een schriftelijke procedure. Zolang de procedure mondeling was vertegenwoordigden deze advocaten, taellieden of procureurs hun cliënten op de terechtzittingen en brachten ze er hun argumenten mondeling naar voor. Tijdens deze periode was het spreken in naam van de partijen hun voornaamste taak (4). Vandaar dat ze in deze periode meestal de titel van taelman droegen (5). Naarmate de procedure schriftelijk werd dienden de partijen hun argumenten meer en meer

(3) Ibidem ; Ontwerpcostumen Deinze, 91 ; RAK.SA.OA., nr. 486, f. 6-6v° (18e eeuw).

- (4) - Zie bv. de registers van ghedinghen van de Kortrijkse schepenbank waarin deze mondelinge argumenten bijna letterlijk werden opgetekend : RAK.SA.OA., nr. 19bis en nr. 2005 tot en met 2011.
 - ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1515-1516, f. 7 : "Payé aulx advocas qui parlèrent pour ledit Tijtgat" ; nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 8 : "Item payé aux procureurs d'avoir esté au conseil et playdé la cause dudict Coeninck..." ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8 : "A l'avocat qui vient de Courtray a Haerlebeke pour plaider la cause dudict Andries..." ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 8 : "Pour l'avocat qui plaidoia sa cause...".
- (5) Cfr. voetnoot (1) ; ARA., RK., nr. 38.377, SRT 1517-1519, f. 48 : "Jaspar Van Aelmeersch als taelman ter vierschare van Thielt voor zekeren dienste ende tale inde stedeaffairen naer costume...".

schriftelijk naar voren te brengen. De taellieden belastten zich met deze taak, en werden daardoor meer en meer procureurs, of zij die in naam van de partijen stukken opstelden en aan de rechtbank bezorgden (procurere = voor iets zorgen, verschaffen). Te Kortrijk, waar de schriftelijke procedure in burgerlijke zaken omstreeks 1530 volledig was doorgedrongen (6), verdween de benaming taelman geleidelijk uit het taalgebruik ten voordele van de benaming procureur. In de tweede helft van de 16de eeuw sprak men alleen van procureurs. Eenmaal de schriftelijke procedure volledig was doorgedrongen bestond de taak van de procureurs erin de partijen te vertegenwoordigen op de terechtzittingen, schriftelijk de argumenten van de partijen (de eis, repliek, dupliek, tripliek, quadrupliek, quintupliek) op te stellen, deze processtukken en andere stukken te inventariseren en te bezorgen aan de rechtbank (7).

In burgerlijke zaken konden de procureurs, advocaten of taellieden hun cliënten onbeperkt vertegenwoordigen (8). Een hiermee strijdige gewoonte te Kortrijk, die bepaalde dat de partijen voor de vierschare immer persoonlijk dienden te verschijnen, werd door de Raad van Vlaanderen nietig verklaard op 17 juli 1499 (9). Te Kortrijk moesten de procureurs, advocaten of taellieden echter op de eerste zitting, en daarna telkens wanneer het hen gevraagd werd een authentieke volmacht

-
- (6) Verordening van 23 oktober 1531, Verzam. verord., 2de reeks, III, p. 288-289 ; Cfr. infra, deel V, hfst. I (inleiding).
- (7) - Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 10, 11, 13, 44, 54, 56, 57, 58, 66, 71, 72, 73, 75, 78, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 463-482 ; Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 6, 26, 36, 39, 40, 48, 55, 56, 57, 59 en 64, Ibidem, p. 486-503 ; Stadskeure Kortrijk van 26 september 1550, Ibidem, p. 508 ; Stadskeure Kortrijk van 6 april 1568, Ibidem, p. 519-20.
 - Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 11 : "Den 28 november 1541 zo diende Jacop Bette procureur van Jan Le Fort van zynen antwoorde par escript" ; RAK.SA.OA., nr. 71, f. 31 ; RAK., Scab. II. Annexes, nr. 16, f. 51v° en 52 ; Ontwerpcostumen Tielt, 65, 68, 138, 139, 155 ; Ontwerpcostumen Deinze, 91, 99, 117 ; SAM., AA, nr. 32bis.
- (8) - In burgerlijke zaken : Ibidem.
 - In leenzaken : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster A 1564-1617, f. 19.
- (9) Gent 17 juli 1499, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 298. Ongeveer vijfendertig jaar eerder werd deze gewoonte om persoonlijk te verschijnen nochtans bekrachtigd, Vorstelijke brief van 17 april 1464, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 319-321.

tonen waardoor ze gemachtigd werden in naam van een partij op te treden (10). Een afschrift hiervan diende na het sluiten van de debatten in het rechtsplegingsdossier aanwezig te zijn (11).

Men was echter niet verplicht een advocaat, procureur of taelman te nemen (12).

In strafzaken welke criminelijk werden behandeld diende de verdachte persoonlijk te verschijnen ; hij kon zich evenwel laten bijstaan door een advocaat, procureur of taelman (13). Wanneer de doodstraf tegen iemand werd geëist kreeg de verdachte in de vijf steden soms van rechtswege een raadsman. De kosten hiervan werden gedragen door de vorst (14). De verordening van 9 juli 1570 verbood de tussenkomst van een advocaat in strafzaken welke extraordinaerlijk werden behandeld (15). De advocaten, procureurs of taellieden werden vergoed per akte die ze

-
- (10) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 10, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 463 ; Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 6, Ibidem, p. 486 ; Stadskeure Kortrijk van 20 oktober 1582, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 59v°. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 483 (register met procuraties) - Vergelijk RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken, R 1560-1566, f. 16-en 17.
- (11) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 57, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 477 ; Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 39, p. 497.
- (12) Ontwerpcostumen Deinze, 155.
- (13) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 en 11 ; Ontwerpcostumen Deinze, 91 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 5v° : "Et après ledit bailly fist amener ledit delinquant devant lesdits eschevins, lequel delinquant requist davoir ung advocat ce qui lui fut accordé et fut payé audit advocat..." ; RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 43 en 45 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12, f. 18v° ; P. WIELANT, Practycke criminele, 22 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 22.
- (14) - ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 10v° : "Au procureur qui plaidoya la cause de cedit patient contre la callenge et demande dudict bailly entant que icelle estoit capitale...".
- Zie eveneens : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 5v° ; BRD 1516-1519, f. 8 ; BRD 1522-1525, f. 10 ; BRD 1548-1550, f. 6 ; nr. 13.821, BRK 1515-1516, f. 7 ; nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 8 ; nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 7v° ; nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8 ; nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 9 ; nr. 14.269, BRM 1555-1561, f. 61.
- (15) Verordening van 9 juli 1570, art. 32-33, Placc. Vl., V, p. 159. Over het extraordinaerlijk behandelen van een strafproces raadplege men deel V, hfst. III, titel IV, rubr. I.

opstelden (16) of per dag dat ze zich bezighielden met een zaak (17). De tuchtrechtspraak over deze advocaten en procureurs werd uitgeoefend door de rechtbank waaraan ze verbonden waren (18). Tegen de uitspraak van deze rechtbanken was appel of reformatie mogelijk bij de Raad van Vlaanderen. Zo stelde Hercules Van den Berghe omstreeks 1561 een vordering tot reformatie in tegen een vonnis van de Kortrijkse schepenenbank die hem had verboden het ambt van procureur uit te oefenen omdat hij nalatig was geweest in het vertegenwoordigen van de partijen voor de schepenenbank. Zijn vordering werd afgewezen (19).

TITEL II. DESKUNDIGEN

Tussen de deskundigen die door de rechters werden geraadpleegd kan men er twee soorten onderscheiden : de rechtsdeskundigen en de deskundigen in feitelijke zaken.

Rubriek I. RECHTSDESKUNDIGEN

In tegenstelling met onze hedendaagse rechtsopvatting dat de rechter het recht kent en geen beroep mag doen op rechtsdeskundigen om hem de rechtsregels aan te wijzen en te verklaren, was het de rechters in de 16de-17de eeuw geoorloofd een beroep te doen op specialisten van het recht. Van deze mogelijkheid hebben de toenmalige rechters veel

- (16) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 58 en 75-80, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 477 en 481-82 ; Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 38 en 59-64, Ibidem, p. 496 en 502-503 ; Ontwerpcostumen Tielt, 68, 155.
- (17) Ontwerpcostumen Deinze, 91, 117 ; Ontwerpcostumen Tielt, 65, 138.
- (18) - Zo konden de schepenen van Kortrijk hen boeten opleggen voor het niet-respecteren van de procedurevoorschriften: Styl ter camere 21 januari 1550, art. 53, 55, 56, 57, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 475-477 . Voorbeelden van vonnissen van de Kortrijkse schepenen die boeten opleggen aan de procureurs wegens het niet in acht nemen van procedurevoorschriften : Vonnis Kortrijk 8 januari 1564, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 4 ; Vonnis Kortrijk 14 april 1567, Ibidem, f. 70v°. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 756, f. 24v°.
- Zie eveneens Gent 27 juni 1561, RAK.SA.OA., nr. 952/J 28.
- (19) Gent 27 juni 1561, RAK.SA.OA., nr. 952/J 28.

gebruik gemaakt. Dit werd veroorzaakt door een drietal factoren. Vooreerst waren de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk meestal samengesteld uit niet-juristen, die wel enige praktijkervaring hadden, doch voor wie elk nieuw ingewikkeld juridisch dispuut hun kennis te boven ging. In een stad zoals Kortrijk werd dit enigszins verholpen doordat de schepenen zich lieten bijstaan door universitair gevormde juristen welke als pensionaris of als griffier bij de schepenbank werkzaam waren. De andere steden en zeker de kleine heerlijkheden konden dergelijke academici niet permanent betalen. Ze vroegen dan ook, indien nodig, het advies van één of meerdere rechtsspecialisten. Ten tweede dient erop gewezen te worden dat in de 16de-17de eeuw, wanneer een vonnis van een lagere rechtbank in de kasselrij Kortrijk in hoger beroep door de Raad van Vlaanderen vernietigd of gewijzigd werd, de rechters die het vonnis gewezen hadden beboet werden met zestig ponden parisis (20). De vrees een verkeerd vonnis te wijzen zal er dan ook toe bijgedragen hebben om een rechtsdeskundige te raadplegen wanneer men twijfelde aan de oplossing van een rechtsgeschil. Tenslotte mag men niet vergeten dat de toenmalige rechters praktisch geen handboeken konden raadplegen ter oplossing van een rechtsgeschil (21). Het raadplegen van rechtsgeleerden werd dan ook officieel aangeprezen teneinde het peil van de rechtspraak te verhogen (22).

In de burgerlijke en strafvonnissen van de 16de-17de eeuw vindt men dan ook dikwijls vermeld dat de wethouders voor het wijzen van het vonnis een beroep deden op gheleerde practisienen, notable gheleerde

(20) Cfr. infra, deel IV, titel VIII, rubr. III.

(21) - Alleen in een vonnis van de Kortrijkse schepenbank van 1 juli 1570 vonden we een verwijzing naar een auteur. In dit vonnis wordt voor de bevoegdheid van de leenhoven voor de vorderingen in verband met douairie of het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot(e) verwezen naar het Tractaet van de leenrechten van Philips Wielant : Vonnis Kortrijk 1 juli 1570, RAK. SA.OA., nr. 10, f. 54-58.

- De Praxis rerum criminalium van Joost de Damhouder werd omstreeks 1603 geciteerd door de luitenant-hoogbaljuw van Kortrijk voor de Kortrijkse schepenen over de vraag wie een vrouw, verdacht van hekserij, moest onderzoeken aan haar lichaam naar de stigma diabolica : RAK.SA.OA., nr. 2087, f. 87 : "... alleen by experten scherprechter zijn tekenen te achterhalen, wist Praxis rerum criminalium van Damhoudere cap. XXXIII de torture...".

(22) Verordening van 9 juli 1570, art. 38, Placc. Vl., V, p. 161.

practizijnen, gheleerde ende gheexperimenteerde practizijnen (23).

Deze gheleerde practisienen waren meestal advokaten of procureurs in de Raad van Vlaanderen te Gent (24), soms advokaten en procureurs in de Grote Raad van Mechelen (25), of professoren in de rechten aan een universiteit (26).

Rubriek II. DESKUNDIGEN IN FEITELIJKE ZAKEN

Voor ingewikkelde feitelijke kwesties deden de wethouders in de kasselrij Kortrijk een beroep op specialisten uit verschillende disciplines om hen van advies te dienen.

Lijkschouwingen gebeurden dikwijls in aanwezigheid van een chirurgijn

-
- (23) - Ontwerpcostumen roede van Deinze, 64 ; Vonnis Kortrijk 4 maart 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 12 ; Vonnis Kortrijk 13 maart 1583, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 137 ; Vonnis Harelbeke 1 juni 1541, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 37 ; Vonnis Harelbeke 10 september 1555, Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 10 ; Vonnis Harelbeke 30 september 1561, Ibidem, f. 68v° ; Vonnis Harelbeke 27 maart 1571, RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 87v° ; Vonnis leenhcf Kortrijk 9 juli 1599, RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 118 ; RAK.SA.OA., nr. 23, f. 117v°, 135 ; RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 185v°-186 ; nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 128.
- Te Kortrijk wordt er een register bewaard waarin de adviezen aan de Kortrijkse schepenbank omstreeks 1550 werden opgetekend : RAK.SA.OA., nr. 917.
- (24) Ibidem ; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 37 ; nr. 33.289, SRK 1545-1546, f. 45v° ; nr. 33.294, SRK 1549-1550, f. 36 en 36v° ; nr. 33.296, SRK 1552-1553, f. 42v° ; nr. 33.307, SRK 1563-1564, f. 56 ; nr. 35.605, SRH 1553-1554, f. 24v° ; nr. 33.972, SRD 1533-1535, f. 69 ; nr. 13.905, BRD 1543-1545, f. 107v° ; BRD 1545-1548, f. 120v° ; BRD 1557-1559, f. 14 ; nr. 36.176, SRM 1566-1567, f. 26v°-27 ; nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 9 ; RAK.SA.OA., nr. 25, f. 43 en 68v°.
- (25) Bv. : ARA., RK., nr. 33.318, SRK 1574-1575, f. 104.
- (26) Wij vonden slechts één voorbeeld in de door ons behandelde periode, namelijk een advies dat gevraagd werd door de schepenen van Kortrijk over de wezerij te Kortrijk. Het advies werd gevraagd aan "Zeven doctoren binnen der universiteyt van Douway" : ARA., RK., nr. 33.318, SRK 1574-1575, f. 117. In 1626 vroegen de schepenen van Kortrijk een advies aan de doctoren van Lovene over de bevoegdheden van de hoogbaljuw : ARA., RK., nr. 33.370, SRK 1626-1627, f. 65-65v°.

of een doctor in de medicijnen (27). Deze chirurgijnen of dckters werden soms belast met het onderzoek van het lichaam van hen die van hekserij beticht werden. Ze zochten er de stigma diabolica en doorprikten de verdachte plekken (28). Tenslotte deed men op hen een beroep om de geleden smart en pijnen en de blijvende invaliditeit te begroten wanneer iemand gekwetst werd (29).

Om betwistingen inzake burenenrechten en erfdiensstbaarheden op te lossen deden de wethouders een beroep op erfscheeders (30), landmeters (31) of bouwvakkers (32).

Wanneer de kwaliteit van bepaalde producten werd betwist, waren de waerdeeders of de gezworenen van de ambachten de geschikte specialisten (33). Indien de ambachten zelf in een geschil betrokken waren deed men

-
- (27) ARA., RK., nr. 33.317, SRK 1573-1574, f. 77 : "Ghepresenteert by laste van mijn heer van Grammene voorscepene deser stede aan meester Hendrich de Joncheere, Meester Arnouldt de Caboitere, beede doctoren in de medecinen ende Meester Hermes de Clercq chyrurgien, respectivelijke pensionarissen deser stede, elck twee kannen wijn ter causen van zeker visitatie van een ghebeente dat eenighe maintaineren wilden te wesen van eenen dooden kinde...". Zie eveneens ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1606-1608, f. 8v°-10v°. Omstreeks 1553-1558 deden de leenmannen van het leenhof van Kortrijk een lijkschouwing te Zwevegem samen met ungne saige femme om uit te maken hoe oud een dode boorling was die aldaar gevonden werd : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 30.
- (28) RAK.SA.OA., nr. 2067, f. 86-88 ; ARA., RK., nr. 33.997, SRK 1599-1601, f. 47v°.
- (29) Getuigenverhoor van 20 augustus 1576, RAK.SA.OA., nr. 2060.
- (30) Vonnis Kortrijk 28 september 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 138-139v° ; Vonnis Kortrijk 6 november 1568, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 250v°-252 ; Vonnis Harelbeke 12 november 1566, Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 109v°-110.
- (31) Vonnis Kortrijk 4 maart 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 25v°-26v° en nr. 23, f. 156 ; Vonnis Harelbeke 5 oktober 1565, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 109.
- (32) Vonnis Kortrijk 15 mei 1563, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 249-249v° : de verweerder wordt veroordeeld om een scheefgezakte muur recht te maken voor zover dit nodig was volgens het advies van ghezworen werclieden.
- (33) Getuigenverhoor van 7 februari 1571, RAK.SA.OA., nr. 2057 : om de kwaliteit van een aantal geleverde servetten na te gaan deed men een beroep op een aantal leden van het ambacht van Sint-Cathelijne.

een beroep op de specialisten van een naburige stad. Zo vroegen de Kortrijkse schepenen omstreeks 1582 advies aan de waerdeerders van het leer van Oudenaarde en Doornik in een geschil tussen de schoenmakers en de leerlooiers van de stad Kortrijk (34). Wanneer de wethouders de taal van de beklaagde niet machtig waren stelden ze soms een tolk aan. Toen omstreeks 1543 een Engelsman werd aangehouden door de hoogbaljuw van Kortrijk, lieten de Kortrijkse schepenen een procureur van Gent, die de Engelse taal machtig was, naar Kortrijk overkomen om de verdachte te ondervragen en om brieven te kunnen schrijven naar zijn woonplaats in Engeland teneinde over de verdachte inlichtingen te bekomen (35). Vooraleer de deskundigen hun advies gaven dienden ze een eed af te leggen (36).

TITEL III. NOTARISSEN

In de 16de-17de eeuw verleenden de notarissen soms hun medewerking aan de rechtsbedeling door het opstellen van bepaalde gerechtelijke akten. Zo werd op de notarissen herhaaldelijk een beroep gedaan om beroepsakten (instrumenten van appeel) op te stellen (37) en te betekenen aan de tegenpartij (38). Ook om de afstand van hoger beroep te beteke-

(34) Vonnis Kortrijk circa 1582, RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 159-165.

(35) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 11.

(36) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 25v°-26v° ; nr. 11, f. 250v°-252 ; nr. 20, f. 249-249v°. In deze vonnissen spreekt men over ghezworen erf-scheeders, ghezworen landmeters, ghezworen werclieden.

(37) - RAK.SA.OA., nr. 1748, SRK 1522-1523, f. 36 : "Item ghegheven Meester Jan Caen notaris voer een instrument van appeel ghedaen by die van der wedt jehens de castellerie nopende de keurstaecken. 24 schellingen". Zie eveneens ARA., RK., nr. 33.273, SRK 1528-1529, f. 49 en 51 ; nr. 35.586, SRH 1516-1519, f. 25 en 29 ; nr. 33.968, SRD 1526-1528, f. 41.

- Voorbeeld van dergelijke notariële akte d.d. 20 november 1543 : RAK.SA.OA., nr. 952, J. 21.

(38) ARA., RK., nr. 33.260, SRK 1515-1560, f. 40 : "Noch betaelt meester Jan Caen notaris van dat hij ging te Harelbeke insinuerende een appeel ghedaen by die van Curtricke jehens de wet van Harelbeke" ; nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 18v° : "Item betaelt meester Jooris Van der Caempt prochiepape ende notaris van gheinsigneert thebbene an bailliu, proost ende scepenen van der stede van Curtrycke zeker appeel ghedaen by den voornoemden proost ende scepenen angaende het zenden van den verboden van die van Curtrycke".

nen aan de tegenpartij deed men een beroep op een notaris (39).

Een tweede soort akten waarbij men de notarissen betrok waren de getuigenverhoren. In bepaalde gevallen werden de notarissen belast door een rechtbank met het afnemen en optekenen van getuigenverhoren en dit zowel in burgerlijke zaken (40) als in strafzaken (41). Het afnemen van getuigenverhoren in strafzaken door notarissen werd verboden door artikel 51 van de verordening van 9 juli 1570 (42). In de praktijk stoorde men zich niet aan dit verbod; de notarissen werden verder belast met dergelijke getuigenverhoren (43).

Een speciale soort van getuigenverhoren waren deze welke niet in opdracht van een rechtbank werden afgenomen doch in opdracht van één bepaalde partij. Dergelijke getuigenverhoren werden afgenomen en opgetekend om bepaalde verklaringen vast te leggen met het oog op het aanleggen van een administratief dossier of een eventueel proces (44). Zo nam Jan De Dorpere priester en apostolisch notaris in opdracht van de Kortrijkse schepenen in het voorjaar 1540 een uitgebreid getuigenverhoor af over de rechten en bevoegdheden van de Kortrijkse gerechtsofficieren en schepenen. Allerlei wethouders, ex-wethouders, gerechtsofficieren, ex-gerechtsofficieren, stedecnapen en andere personen die het konden weten werden door deze notaris verhoord; hun verklaringen werden op-

-
- (39) ARA., RK., nr. 33.273, SRK 1528-1529, f. 53 : "Item betaelt by laste heer Jan Planckaert notaris van een synuacie van renoncia-cie van appeele ghedaen die van den capytele van Haerlebeke...".
- (40) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 35v°-36 ; Getuigenverhoor van 20 februari 1613, RAK.SA.OA., nr. 2073.
- (41) ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 36v° : "De semblable somme quil a payé es mains de Maitre Franchois van Wynghene notaire et ses adjointz et le salaire des tesmoingz pour avoir tenu information et ouy grand nombre de tesmoings en divers lieux..." ; RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 16 (circa 16 september 1553).
- (42) Place. Vl., V, p. 188.
- (43) ARA., RK., nr. 33.322, SRK 1577-1578, f. 120 : "An Adriaen Van Neste de somme van 24 scellingen parisis van dat hij als notaris ghehouden heeft zekere informatie up de rudessen ende ongheregheltheden ghecommitteert by eenighe soldaten..." ; nr. 33.328, SRK 1584-1585, f. 64v°-65 : "An Jan Van Essche notaris ter cause van zeker informatie by hem ghehouden ten bevele van schepenen op de fortse ende ghewelt bedreven by drie zo vier soldaten...".
- (44) A. PITLO, Zeventiende en achttiende eeuwse notarisboeken, p. 251.

getekend in een authentieke akte (45). Wellicht wensten de Kortrijkse hoogbaljuw en de Kortrijkse schepenen dit stuk te gebruiken in een proces waarin ze partij waren.

Tenslotte werden de notarissen dikwijls belast met het opmaken van afschriften van vonnissen of procedurestukken (46).

(45) RAK.SA.OA., nr. 1117.

(46) RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 37v° : "Betaelt an d'heer Adriaen Moerman, notarys, van een copie dat proosten ende scepenen ghedaecht waren te Brugghe int gheestelicke hof..." ; Ibidem : "Noch betaelt den zelven heer Adriaen van een copie van der sentencie ghewyst by den gheestelicken hove..." ; ARA., RK., nr. 33.273, SRK 1528-1529, f. 53 : "Item betaelt heer Jan Plankaert notaris van een copie van een sententie...". Zie eveneens Ibidem, f. 49 ; nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 27 ; nr. 38.389, SRT 1543-1544, f. 35.

KATH. UNIVERSITEIT LEUVEN
Nederlandse afdeling
FAC. RECHTSGELEERDHEID
BIBLIOTHEEK

X 729

DEEL III

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE GERECHTSOFFICIEREN

De gerechtsofficieren in de kasselrij Kortrijk waren de vertegenwoordigers van de vorst of een plaatselijke heer. In naam van de vorst of een plaatselijke heer oefenden ze bevoegdheden uit en vervulden ze opdrachten zowel van administratieve (1) als van gerechtelijke aard. De gerechtelijke bevoegdheden en opdrachten waren evenwel de belangrijkste.

In het gerechtelijk recht duidt de bevoegdheid in de ruime zin van het woord op het specifiek werkterrein dat aan ieder orgaan in de rechterlijke organisatie wordt toegewezen. In de rechterlijke organisatie van de 16de-17de eeuw waren de gerechtsofficieren belast met het handhaven van de openbare orde, het opsporen en vervolgen van misdrijven, het manen van de rechtbanken en het tenuitvoerleggen van de burgerlijke en strafrechtelijke vonnissen. De voornaamste van deze taken was zeker het beteugelen van de misdadigheid.

De gerechtsofficieren oefenden deze gerechtelijke taak uit in samenwerking met één of meerdere rechtbanken binnen een bepaald ambtsgebied. Deze ambtsgebieden, die elkaar soms overlaptten, verschilden in omvang. Daar waar de Kortrijkse hoogbaljuw geheel de kasselrij Kortrijk tot zijn ambtsgebied kon rekenen, waren sommige heerlijke gerechtsofficieren slechts bevoegd in een gedeelte van één of meerdere parochies. In het derde deel van deze studie worden achtereenvolgens de bevoegdheden en het ambtsgebied van de Kortrijkse gerechtsofficieren, de gerechtsofficieren van Harelbeke, de gerechtsofficieren van Tielt, de gerechtsofficieren van Deinze, de gerechtsofficieren van Menen, de heerlijke gerechtsofficieren en de amman van de hoochpointers en vry-schepenen ontleed. Tenslotte wordt de bevoegdheid van de soevereinbaljuw van Vlaanderen in de kasselrij Kortrijk behandeld. De bevoegdheden van de kerkelijke gerechtsofficieren, de gerechtsofficieren van de vorstelijke justitieraden en van de militaire rechtbanken worden samen met de bevoegdheden van de rechtbanken waaraan ze verbonden waren in het vierde deel beschreven.

(1) Bv. : het bekendmaken van nieuwe vorstelijke verordeningen, de medewerking aan de stedelijke wetgeving, het vernieuwen van de schepenbanken. De administratieve bevoegdheden worden in deze studie niet behandeld.

HOOFDSTUK I

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE KORTRIJKSE GERECHTSOFFICIEREN

Te Kortrijk was de vorst vertegenwoordigd door een hoogbaljuw, een onderbaljuw, een schout, een opperamman, een onderamman of hun plaatsvervangers. Deze vorstelijke ambtenaren traden er op als gerechtsofficier bij de stedelijke schepenbank, de paeysierers, het vorstelijk leenhof en het college van hoochpointers en vryschepenen van de kasselrij Kortrijk die aldaar zitting hielden.

De taak van de Kortrijkse gerechtsofficieren bestond op de eerste plaats in het beteugelen van de misdadigheid zowel in het Kortrijkse schependom als in de kasselrij Kortrijk. In het bijzonder waren ze belast met het opsporen en het vervolgen van de misdrijven en met de tenuitvoerlegging van de strafvonnissen welke daaruit voortvloeiden. In burgerlijke zaken en leenzaken traden ze op als gerechtelijke ambtenaren. In het bijzonder waren ze belast met het uitbrengen van de gerechtelijke akten, welke uitgingen van de verschillende Kortrijkse rechtscolleges, het manen van deze rechtscolleges, en de gedwongen tenuitvoerlegging van hun vonnissen.

Deze gerechtelijke taken waren verdeeld onder de verschillende gerechtsofficieren. Dit hield evenwel geen bevoegdheidsverdeling in; wanneer een gerechtsofficier aan wie een bepaalde taak toegewezen was in de onmogelijkheid verkeerde om deze taak uit te oefenen, kon een ander gerechtsofficier hem vervangen. Ratione materiae, ratione loci en ratione personae waren de bevoegdheden van de Kortrijkse gerechtsofficieren beperkt tot alle zaken welke door de vier rechtscolleges, die te Kortrijk zitting hielden (de stedelijke schepenbank, het vorstelijk leenhof, de paeysierers, en de hoochpointers en vryschepenen), werden behandeld. Van zaken welke voorbehouden waren aan buitengewone rechtbanken (bv. Raad van Vlaanderen), namen ze alleen kennis wanneer ze van deze rechtbanken of hun gerechtsofficieren een opdracht hadden gekregen. Indien dit niet het geval was, en ze toch kennis hadden genomen van een dergelijke zaak, waren ze verplicht deze zaak onmiddellijk over te maken aan de gerechtsofficier van de bevoegde

buitengewone rechtbank (1).

TITEL I. BEVOEGDHEID IN STRAFZAKEN

Rubriek I. TAAK VAN DE KORTRIJKSE GERECHTSOFFICIEREN IN STRAFZAKEN

De belangrijkste bevoegdheden van de Kortrijkse gerechtsofficieren waren degene die betrekking hadden op de beteugeling van de misdadigheid. Ambtshalve waren ze belast met het opsporen en het vervolgen van misdrijven en het tenuitvoerleggen van de strafvonnissen welke hieruit voortvloeiden.

De hoogbaljuw, of zijn luitenant, nam de leiding in de strijd tegen de misdadigheid. Om deze taak te volbrengen kon hij een beroep doen op de andere Kortrijkse gerechtsofficieren (de onderbaljuw en schout) en op een aantal aan hem ondergeschikte sergeanten. Naargelang van de omstandigheden kon hij hen bepaalde opdrachten laten uitvoeren.

Ter bestrijding van de misdadigheid beschikten de Kortrijkse hoogbaljuws over een aantal middelen. Deze middelen worden hier slechts in het kort uiteengezet ; een gedetailleerder overzicht van het optreden van de Kortrijkse gerechtsofficieren in strafzaken vindt men in deel vijf van deze studie over de rechtspleging in strafzaken.

De Kortrijkse hoogbaljuw kreeg kennis van de gepleegde misdrijven door klachten of aangiften van de burgers of door de openbare bekendheid die een misdrijf genoot (2). Eenmaal de hoogbaljuw op de hoogte was van het bestaan van een misdrijf, kon hij een opsporingsonderzoek houden of laten houden, teneinde zoveel mogelijk teweet te komen over het

-
- (1) - Bv. aan de Raad van Vlaanderen : een misdrijf gepleegd in de Kortrijkse gevangenis : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 27v° ; een aanslag op de onderbaljuw van Kortrijk terwijl deze zijn ambt uitoefende : ARA., RK., nr. 33.361, SRK 1617-1618, f. 51.
- Bv. aan de kerkelijke rechtbank : uitlevering van een aangehouden geestelijke : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 14v°.
- (2) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 17 : "Par plainctes de plusieurs habitans de la paroiche de Guelgem et Heule, ce bailly a par ses sergeans faict apprehendre..." ; BRK 1553-1555, f. 10v° : "...par plaincte du commun peuple..." ; Vonnis Kortrijk 2 februari 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 33v°.

misdrijf en de mogelijke dader(s) (3). Indien het om een ernstig delict ging, kon hij een gerechtelijk onderzoek (informatie preparatoire) door enkele schepenen van de Kortrijkse schepenbank vorderen. Indien dit werd toegestaan, verhoorden een tweetal schepenen alle getuigen die de hoogbaljuws had laten dagvaarden. Hun verklaringen werden opgetekend door een griffier van de schepenbank (4). In geval van doodslag, moord of zelfmoord kon de hoogbaljuw, samen met enkele Kortrijkse schepenen of leenmannen van het leenhof van Kortrijk, het gevonden lijk schouwen (5). Tenslotte kon de hoogbaljuw huiszoekingen verrichten teneinde bewijzen te verzamelen of het voorwerp van het misdrijf te vinden (6).

De Kortrijkse gerechtsofficieren mochten zowel in het schependom als in de kasselrij Kortrijk alle misdadigers aanhouden en in de Kortrijkse gevangenis opsluiten ; poorters van Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen, die in hun eigen stad door de Kortrijkse gerechtsofficieren werden aangehouden, dienden echter in hun eigen stedelijke gevangenis opgesloten te worden (7).

In principe vorderden de Kortrijkse hoogbaljuws in de 16de-17de eeuw de bestraffing van alle misdrijven waarvan ze kennis hadden genomen voor de Kortrijkse schepenbank (8). Zelfmoorden (9) en het niet-onder-

- (3) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 17v° en 19.
- (4) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1527-1528, f. 10 ; nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 10 en 12 ; RAK.SA.OA., nr. 898, 963, 1007ter, 2028.
- (5) ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 23v° ; nr. 33.317, SRK 1573-1574, f. 77 ; Vonnis Kortrijk 23 september 1605, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 112v°.
- (6) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 25 : "Item par certain bruyt et renommée a esté ordonné ausdits sergents de faire visitacion et inquisition de la maison et biens dudict prisonnier..." ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 15, 43v° en 44v°.
- (7) - Vorstelijke keure van 24 juli 1324, art. 13, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 157 ; Verordening van 28 november 1547, Ibidem, p. 454-455.
- Bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1524-1525, f. 9v° ; nr. 13.823, BRK 1545, f. 16v°. Zie bijlage II, tabel I.
- (8) Cfr. rekeningen Kortrijkse hoogbaljuws : ARA., RK., nr. 13.821-13.841, BRK 1515-1621 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454-455 ; Turbe Kortrijk van 8 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 2058, f. 250-250v°.
- (9) Bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1526-1527, f. 11v° ; nr. 13.822, BRK 1535-1536, f. 11v° ; nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 21 ; BRK 1553-1555, f. 14 ; nr. 13.825, BRK 1560-1563, f. 38v°-39 ; nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 37v° ; Vonnis leenhof Kortrijk 18 februari 1527, RAK.SA.OA., nr. 829, f. 13 ; Vonnis leenhof Kortrijk

houden van wegen en waterlopen (10) gepleegd op lenen gehouden van het leenhof van Kortrijk, lieten de hoogbaljuws echter vervolgen door de onderbaljuw voor het leenhof van Kortrijk. Op de terechtzittingen van de Kortrijkse schepenbank en het leenhof van Kortrijk in strafzaken traden respectievelijk de hoogbaljuw en de onderbaljuw op als openbaar aanklager ; zij stelden het dossier samen, leverden het bewijs van het bestaan van het misdrijf en de schuld van de verdachte, en vorderden de straf. Indien de hoogbaljuw verhinderd was, kon zijn luitenant of de onderbaljuw hem hierin vervangen (11). De schout maande de Kortrijkse schepenen (12), en de onderbaljuw de leenmannen van het Kortrijkse leenhof (13) tijdens hun terechtzittingen in strafzaken. Eenmaal de Kortrijkse schepenbank of het leenhof van Kortrijk een straf had uitgesproken, stond de hoogbaljuw in voor de uitvoering ervan. Hij inde de boeten (14), hield persoonlijk, of door zijn ondergeschikten, toezicht op de uitvoering van de erestraffen (15), en betaalde de beul voor het uitvoeren van lijfstraffen en doodstraffen (16).

Opzettelijke slagen en verwondingen (faicten) kon de hoogbaljuw van Kortrijk op een specifieke manier vervolgen. Op vordering van de hoogbaljuw hielden enkele Kortrijkse schepenen een faictwaerheid. De getuigen van de opzettelijk toegebrachte slagen en verwondingen werden bij wijze van een afroeping aan de kerk van de plaats waar ze woonden gedagvaard om te verschijnen voor de Kortrijkse schepenbank. Daar werden ze verhoord door één of twee schepenen, die vervolgens op grond

.../...

29 maart 1608, RAK., Fonds Colens, nr. 188, f. 17-17v°.

- (10) RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 33 (circa 11 oktober 1594).
- (11) Bv. : Vonnis Kortrijk 20 december 1590, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 120 : strafvordering ingesteld door onderbaljuw.
- (12) Ontwerpcostrumen Kortrijk, I, 15 ; Bv. : Vonnis Kortrijk 28 april 1589, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 222 : "...scepenen recht doende hebbende ter maninghe van den schout, huerlieden wettelicken maendere...".
- (13) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1526-1527, f. 11v° ; RAK.SA.OA., nr. 829, f. 13.
- (14) Cfr. rekeningen Kortrijkse hoogbaljuws : ARA., RK., nr. 13.821-13.841 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454.
- (15) ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 47.
- (16) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 9.

van deze getuigenissen uitspraak deden over het al dan niet bestaan van het misdrijf, en wie de dader hiervan was. Deze uitspraak was geen vonnis doch slechts een officiële betichting op grond van welke de hoogbaljuw de vervolging kon instellen (17).

De beklaagde kon zich nadien in een proces voor de schepenbank verweren tegen deze betichting (18).

De hoogbaljuw was niet altijd verplicht om een misdrijf voor de schepenbank of het leenhof van Kortrijk te brengen. Voor bepaalde misdrijven kon hij afzien van verdere vervolging en met de delinkwent een compositie afsluiten. Het compositierecht is in de 16de-17de eeuw door verscheidene verordeningen beperkt geworden ; voor een groot aantal misdrijven was het verboden (19). In de praktijk sloten de Kortrijkse hoogbaljuws in de 16de-17de eeuw alleen nog voor opzettelijke slagen en verwondingen composities af (20).

Rubriek II. AMBTSGEBIED IN STRAFZAKEN

Het ambtsgebied van de Kortrijkse hoogbaljuw en zijn ondergeschikten strekte zich uit over het schependom en de kasselrij Kortrijk. In het Kortrijks schependom oefenden de hoogbaljuw en zijn ondergeschikten de gewone strafrechtelijke bevoegdheid uit. Behalve voor de delicten die de wet aan andere gerechtsofficieren had voorbehouden, waren zij alleen er bevoegd om misdrijven op te sporen en te vervolgen (21). Zij hadden er het recht om onder meer delinkwenten aan te

(17) Ontwerpcostumen Kortrijk, VI ; Consultatie van 28 januari 1548, RAK.SA.OA., nr. 917, f. 2-3 ; RAK.SA.OA., nr. 7, 19bis, 44, 45, 47, 1136.

(18) - RAK.SA.OA., nr. 9, f. 94v°, nr. 71, f. 10v°-11 en 25-25v° ; nr. 20, f. 246-247.
- Een gedetailleerder ontleding van deze procedure vindt men in deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1 I, 2.

(19) J. VAN ROMPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen van de veertiende tot de achttiende eeuw, in T.V.R.G., XXIX (1961), p. 43-79.

(20) Cfr. infra, deel V, hfst. II, titel I.

(21) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 13, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 157 ; Concessie caroline (1540), art. 16 ; Concessie caroline (1545), art. 16 ; Vonnis Kortrijk 7 oktober 1613, RAK.SA.OA., nr. 1993, f. 62v°.

houden (22) of te dagvaarden om te verschijnen voor de schepenbank (23), er getuigen te laten verhoren tijdens een informatie preparatoire (24), er composities af te sluiten (25), er samen met de schepenen een faictwaerheid te houden (26) of een lijk te schouwen (27) en er door de schepenbank opgelegde straffen uit te voeren of te laten uitvoeren (28).

De hoogbaljuw van Kortrijk en zijn ondergeschikten waren niet alleen gerechtsofficieren van het schependom doch eveneens van de kasselrij Kortrijk (29). Op alle plaatsen in de kasselrij mochten ze misdrijven opsporen en vervolgen (30).

In de kasselrij Kortrijk waren evenwel de steden Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze, en talrijke heerlijkheden met hoge, middele of lage justitie gelegen. Deze steden en heerlijkheden hadden eigen gerechtsofficieren die belast waren met het opsporen en vervolgen van misdrijven. In normale omstandigheden vormden deze steden en heerlijkheden enclaves in het ambtsgebied van de Kortrijkse gerechtsofficieren,

-
- (22) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 15 en 16v°.
- (23) RAK.SA.OA., nr. 1993, f. 62v° ; nr. 917, f. 2-3.
- (24) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545-1546, f. 17 en 18v°.
- (25) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1540-1541, f. 4v°.
- (26) RAK.SA.OA., nr. 917, f. 2-3 ; RAK.SA.OA., nr. 7.
- (27) RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 112v°.
- (28) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 9.
- (29) De hoogbaljuw van Kortrijk werd soms soeverein-baljuw van de kasselrij genoemd : Ontwerpcoosten Kortrijk, I, 2 ; Turbe Kortrijk 8 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 2058, f. 250-250v° ; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 1v°.
- (30) Bv. : aanhoudingen verrichten : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 9, 10, 11, 15, 17, 17v° ; verdachten dagvaarden : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 28v°-29 ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 26, 30 en 31 ; huiszoekingen verrichten : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 25 ; lijkschouwingen verrichten : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 30 ; een informatie preparatoire houden : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545-1546, f. 9v°, 16, 17 ; composities afsluiten : Ibidem, f. 3v°-5v° ; getuigen dagvaarden : Ibidem, f. 9v° en 17 ; boeten innen : Concessie caroline (1540), art. 11 ; Concessie caroline (1545), art. 11 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454-455 ; het uitvoeren van straffen : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 47.

waar ze het opsporen en vervolgen van misdrijven moesten overlaten aan de plaatselijke gerechtsofficieren. De Kortrijkse gerechtsofficieren oefenden echter in deze steden en heerlijkheden enerzijds een buitengewone, en anderzijds een aanvullende en subsidiaire bevoegdheid uit.

Vooreerst was de Kortrijkse hoogbaljuw praktisch alleen bevoegd om in de kasselrij Kortrijk Kortrijkse poorters wegens misdrijven te vervolgen. Indien een Kortrijks poorter in één van de hogergenoemde steden en heerlijkheden wegens een misdrijf vervolgd werd door de gerechtsofficier van hogergenoemde steden of heerlijkheden, had de Kortrijkse hoogbaljuw, behalve voor enkele minder belangrijke misdrijven, steeds het recht om de strafzaak, door het laten zenden van letteren van verboden, tot zich te trekken (31). Van deze buitengewone bevoegdheid ratione personae hebben de Kortrijkse hoogbaljuws zeer veel gebruik gemaakt. Bovendien bepaalde de verordening van 28 november 1547 dat de plaatselijke gerechtsofficieren in de kasselrij Kortrijk, behalve na betrapping op heterdaad, niet het recht hadden om Kortrijkse poorters aan te houden ; alleen de Kortrijkse hoogbaljuw was hiervoor bevoegd (32).

Behalve de bevoegdheid om Kortrijkse poorters te vervolgen oefenden de Kortrijkse gerechtsofficieren te Harelbeke, Tielt, Menen, Deinze en in de talrijke heerlijkheden in de kasselrij Kortrijk enerzijds een aanvullende, en anderzijds een subsidiaire bevoegdheid uit.

De aanvullende bevoegdheid van de Kortrijkse hoogbaljuws in de kasselrij Kortrijk vertoonde twee aspecten. Enerzijds mochten ze op het grondgebied van de heerlijkheden gehouden van het leenhof van Kortrijk, die slechts lage of middele justitie hadden (33), alle misdrijven vervolgen, die tot de ontbrekende justitiegraad of justitiegraden (de hoge en/of de middele justitie) behoorden. Zo vorderde de onderbaljuw van Kortrijk omstreeks 15 februari 1527 voor het leenhof van Kortrijk

(31) Concessie caroline (1540), art. 38 ; Concessie caroline (1545) art. 38. Meer over deze letteren van verboden in deel IV, hfst. II, rubr. I, § 2, II B.

(32) Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454-455.

(33) Over deze verschillende justitiegraden zie deel IV, hfst II, titel VIII, rubr. I.

de bestraffing van een zelfmoord gepleegd op de heerlijkheid Bauwinsbussche gelegen te Lendelede (34), omdat de plaatselijke heerlijke gerechtsofficier dit delict niet kon vervolgen daar deze heerlijkheid de hoge justitie niet bezat (35). Omstreeks 1536-1537 leverde de sergeant van de heerlijkheid Lendelede een kerkrover, die hij te Lendelede had gevangen, uit aan de Kortrijkse hoogbaljuw, omdat de heer van Lendelede geen hoge justitie had (37). Anderzijds hield deze aanvullende bevoegdheid in dat wanneer iemand in de kasselrij Kortrijk wegens opzettelijke slagen en verwondingen slechts met een boete van drie ponden parisis werd gestraft - omdat de plaatselijke heerlijke of stedelijke rechtbank slechts een dergelijke boete kon opleggen (37) - de Kortrijkse hoogbaljuw deze delinquent nogmaals mocht vervolgen om hem het verschil tussen deze kleine boete van drie ponden parisis en de normale boete van zestig ponden parisis voor dit delict, zijnde zevenenvijftig ponden parisis, te doen betalen (38).

Voor de misdrijven waarvoor de gerechtsofficieren van Harelbeke, Tielt, Deinze, Menen, en van de talrijke heerlijkheden bevoegd waren, oefende de Kortrijkse hoogbaljuw in hun ambtsgebied een subsidiaire bevoegdheid uit. Bij preventie kon hij er kennis nemen van alle onbestrafte misdrijven. De onderlinge bevoegdheid van de Kortrijkse hoogbaljuw en

-
- (34) Vonnis leenhof Kortrijk 15 februari 1521, RAK.SA.OA., nr. 829, f. 13 ; ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1526-1527, f. 11v°.
- (35) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 237-246.
- (36) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1536-1537, f. 11.
- (37) Verscheidene heerlijkheden in de kasselrij Kortrijk konden slechts een boete van drie ponden parisis opleggen. Dit was ondermeer het geval voor de heerlijkheden die gehouden werden van het leenhof van Kortrijk : RAK., Fonds Colens, nr. 205 en 206 ; Gent 3 december 1482, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 243v°-244; RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 117v°. In de steden Deinze, Menen en Harelbeke was dit in het begin van de 16de eeuw eveneens het geval ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1525-1531, f. 2v° ; ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1522-1524, f. 1 ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 2v°.
- (38) Concessie caroline (1540), art. 38 en 39 ; Concessie caroline (1545), art. 38 en 39 ; Gent 24 november 1554, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 480 ; Mechelen 16 december 1570, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 378v°-381v° ; Gent 8 januari 1555, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 29.239 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, VI ; Vonnis Kortrijk 7 juli 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 67-68v° ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 4.

de plaatselijke gerechtsofficieren in het ambtsgebied van deze laatsten werd derhalve geregeld door het systeem van de preventie. Bevoegd was de gerechtsofficier die het eerst de vervolging instelde (39). Volgens een vonnis van de Kortrijkse schepenbank betekende dit in concreto dat de gerechtsofficier die het eerst de verdachte aangehouden of gedagvaard had, bevoegd was om de zaak voor de rechtbank te brengen ; het houden van een opsporingsonderzoek (informatie preparatoire) was derhalve onvoldoende (40).

De bevoegdheid van de Kortrijkse hoogbaljuws en hun ondergeschikten in de steden Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze en in de talrijke heerlijkheden, die in de kasselrij Kortrijk gelegen waren, werd herhaaldelijk betwist en gaf aanleiding tot talrijke processen voor de Raad van Vlaanderen en de Grote Raad van Mechelen (41). Voornamelijk de vier steden hebben zich niet altijd kunnen neerleggen bij de bevoegdheid van de Kortrijkse hoogbaljuw en zijn ondergeschikten om in hun schependom aanhoudingen te verrichten, dagvaardingen te betekenen of vonnissen ten uitvoer te leggen. Vooral wanneer hun eigen poorters door deze handelingen getroffen werden verzetten ze zich soms hardnekkig tegen de uitoefening van deze bevoegdheid (42). Op alle mogelijke ma-

- (39) - Concessie caroline (1540), art. 11 en 39 ; Concessie caroline (1545), art. 11 en 39 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454-455 ; Verordening van 14 augustus 1517, Ibidem, p. 358-368 ; Verordening van 4 januari 1518, Ibidem, p. 358-363 ; Turbe Kortrijk van 8 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 2058, f. 250-250v° ; RAK.SA.OA., nr. 917, f. 2-3 ; nr. 1117, f. 1v° ; Ontwerpcostumen Kortrijk, I en IV.
- Zie eveneens de baljuwsrekeningen tussen 1515-1621 : ARA., RK., nr. 13.821-13.841.
- (40) Vonnis Kortrijk 27 februari 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 29.
- (41) Bv. : Gent 18 september 1509, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 134-135 ; Parijs 7 mei 1510, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 314, 315, 318, en 319 ; Gent 18 februari 1531, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 331-333 ; Mechelen 23 maart 1532, Ibidem, f. 275-277v° ; Gent 4 juni 1522, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 182-184v° ; Mechelen 22 april 1524, Ibidem, f. 184v°-187v° ; Gent 24 november 1554, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 480 ; Mechelen 16 december 1570, RAK.SA.OA., nr. 1990, of 378-381v° ; Gent 7 september 1567, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8311/10.
- (42) Ibidem ; Cfr. de stadsrekeningen van deze vier steden onder de rubriek proceskosten. Bv. : ARA., RK., nr. 33.976, SRD 1542-1543, f. 40v° ; nr. 33.980, SRD 1548-1550, f. 38v° ; RAG., Deinze, nr. 63, f. 74, 74v°, 75, 75v° ; ARA., RK., nr. 38.375, SRT 1513-1515, f. 15-15v° ; nr. 38.377, SRT 1517-1519, f. 18 ; nr. 36.171, SRM 1561-1562, f. 17v°.

nieren poogden ze deze bevoegdheid te beperken. Reeds in 1466 sloten de schepenen van Tielt met de toenmalige Kortrijkse hoogbaljuw een overeenkomst waarin bepaald werd vooreerst dat alleen de hoogbaljuw, en niet zijn ondergeschikten, te Tielt aanhoudingen mocht verrichten, en ten tweede dat degenen, die de hoogbaljuw aldaar aanhield, in de stadsgevangenis te Tielt, en niet te Kortrijk, zouden worden opgesloten (43). Door de verordening van 28 november 1547 werd dit principe veralgemeend. Voortaan was de Kortrijkse hoogbaljuw verplicht om de poorters van Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze, die hij aangehouden had in hun eigen stad, op te sluiten in de plaatselijke stedelijke gevangenis (44). Deze bepaling beperkte echter geenszins het recht van de hoogbaljuw van Kortrijk om de aldaar opgesloten poorters te vervolgen voor de Kortrijkse schepenbank.

Door hun buitengewone, hun aanvullende en hun subsidiaire bevoegdheid waren de Kortrijkse hoogbaljuws en hun ondergeschikten in de kasselrij Kortrijk de belangrijkste gerechtsofficieren.

Welke was nu de gerechtelijke omschrijving van de kasselrij Kortrijk? Wanneer we de baljuwsrekeningen tussen 1515 en 1621 (45) nagaan stellen we vast dat de hoogbaljuws en de andere gerechtsofficieren van Kortrijk de volgende parochies of spleten van parochies tot hun ambtsgebied rekenden:

Aalbeke	Dentergem	Herseaux (Herseeuw)
Aarsele	Desselgem	Heule
Astene	Dottenijs	Hulste
(Avelgem)	Egem	Ingelmunster
Bavikhove	Emelgem	Izegem
Bellegem	Geluwe	Kachtem
Beveren-Leie	Gottem	Kanegem
Bissegem	Grammene	Kortrijk-stad
Dadizele	Gullegem	Kortrijk-buiten
Deerlijk	Harelbeke	Kooigem
Deinze	Heestert	Kuurne

(43) Gent 11 juli 1466, SAT., nr. 59, f. 49-52. Deze overeenkomst werd bekrachtigd door de Raad van Vlaanderen.

(44) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454-455.

(45) ARA., RK., nr. 13.821-13.841.

Lauwe	Oeselgem	Spiere
Lendelede	Olsene	Tielt
Lichtervelde ('t Laet- schip van Izegem)	Ooigem	Vichte
Lotenhulle	Oostrozebeke	Vinkt
Luingne (Lowingen)	Otegem	Wakken
Machelen	Petegem	Waregem
Marke	Pittem	Wervik
Markegem	Poeke	Wevelgem
Menen	Rekkem	Wielsbeke
Meulebeke	Rollegem	Wingene
Moen	Ruislede	Wontergem
Moorsele	Rumbeke	Zeveren
Moeskroen	Sint-Baafs-Vijve	Zulte
Oekene	Sint-Denijs	Zwevegem
	Sint-Eloois-Vijve	Zwevezeele

Deze gerechtelijke omschrijving van de kasselrij Kortrijk komt groten-
deels overeen met de administratief-fiscale omschrijving van de kas-
selrij (46). Er zijn evenwel enkele uitzonderingen waaruit blijkt dat
de gerechtelijke omschrijving van de kasselrij iets groter was dan de
administratief-fiscale omschrijving. Op de eerste plaats behoorde de
stad Kortrijk administratief niet tot de kasselrij ; gerechtelijk be-
hoorde de stad evenwel tot het ambtsgebied van de hoogbaljuw.

Vervolgens was er het probleem Wervik. Reeds in de middeleeuwen waren
de Kortrijkse hoogbaljuws bevoegd in dit deel van Wervik dat tot de
kasselrij Kortrijk behoorde (47). Bovendien mochten zij buiten de stad
duergaende waerheden houden in samenwerking met de leenmannen van het
leenhof van Kortrijk (48). In 1517 werd Wervik administratief-fiscaal

(46) Zie hiervoor de kasselrijrekeningen tussen 1515 en 1621 : ARA.,
RK., nr. 42.949 - 43.006 (Bv. : ARA., RK., nr. 42.951, KR 1518-
1519, f. 1v°-2v°).

(47) Vorstelijke keure van 28 mei 1392, Verzam. verord., 1ste reeks,
I, p. 514-517.

(48) Zie bv. : ARA., RK., nr. 14.530, BRW 1517-1518, f. 6 : "Aultre
recepte de la franche verité que les baillly et hommes de fiefz
du chasteau de Courtray sont accoustumé de tenir chacun an dehors
dudict Wervy que l'on appelle croix-waerheyde..." ; J. ROELANDT,
De heerlijkheid Wervik, in De Leiegouw, V (1963), p. 199.

losgemaakt van de kasselrij Kortrijk (49). Voor de baljuw van Wervik gold dit eveneens gerechtelijk. Zo weigerde hij omstreeks 1518 een poorter van Kortrijk aan de magistraat van Kortrijk uit te leveren (50). De hoogbaljuw van Kortrijk en de schepenen van Kortrijk bleven echter het gedeelte, dat vóór 1517 administratief tot de kasselrij Kortrijk behoorde, gerechtelijk als behorende tot de kasselrij Kortrijk beschouwen. Zo zien we dat de hoogbaljuws van Kortrijk ook na 1517, te Wervik composities blijven afsluiten (51). Hun sergeanten verrichtten aldaar verder aanhoudingen (52). Ook de Kortrijkse schepenen (53) en de andere Kortrijkse gerechtsofficieren (54) traden verder op te Wervik. Dit optreden gaf aanleiding tot herhaalde bevoegdheidsgeschillen met de baljuw van Wervik (55). Teneinde hieraan een einde te maken besliste Karel V in een interpretatieve verordening van 28 november 1547 dat de hoogbaljuw en de andere gerechtsofficieren van Kortrijk bevoegd waren in dit deel van Wervik dat het Curtricksche werd genoemd (56), m.a.w. in dit deel dat van in de middeleeuwen tot het ambtsgebied

-
- (49) ARA., RK., nr. 42.951, KR 1518-1520, f. 16 in marge : "Ghemerct dat die van Wervicke nu binnen der vernieuwene van der transporte van Vlaendren huer porcie appart hebben en dat bydien zij niet meer te doene en hebben bij die van de casselrie om huer porcie van der laste...".
- (50) ARA., RK., nr. 14.530, BRW 1517-1518, f. 9v°-11v°.
- (51) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1518-1519, f. 5v° ; BRK 1521-1522, f. 6 ; BRK 1529-1530, f. 6 ; nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 4v° ; BRK 1536-1537, f. 5 ; BRK 1538-1539, f. 7 ; nr. 13.826, BRK 1562-1564, f. 11 ; nr. 13.828, BRK 1572-1575, f. 10v° ; nr. 13.832, BRK 1590-1593, f. 5.
- (52) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1524-1525, f. 11 : "Aulx sergeants dudict bailliage de Courtray, davoit constitué prisonnier en la parroisse de Wervy Jehan Berck, paravant dit hors laditte ville et chastellenie dudict Courtray le terme de trois ans sur ung membre, et luy prins comme désobeissant à la justice et amené prisonnier es prisons dudict Courtray".
- (53) Getuigenverhoor van 14 februari 1541, RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 8v° ; Vonnis Kortrijk 16 december 1559, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 34v°-35v° ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1535, f. 10v° ; nr. 13.833, BRK 1593-1599, f. 29v°.
- (54) Over het optreden van de schout te Wervik : Gent 6 juni 1543, RAK.SA.OA., nr. 1993, f. 444 en RAK., Aanwinsten VI, nr. 6883.
- (55) ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 29v° ; Gent 6 juni 1543, RAK., Aanwinsten VI, nr. 6883.
- (56) Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.

van de Kortrijkse hoogbaljuws had gehoord. De administratief-fiscale losmaking van Wervik uit de kasselrij Kortrijk heeft derhalve geen invloed gehad op de gerechtelijke omschrijving van de kasselrij.

Andere parochies welke in de administratieve omschrijving van de kasselrij Kortrijk niet, of niet altijd voorkomen, doch die de Kortrijkse hoogbaljuws tot hun ambtsgebied rekenden, waren de parochies Avelgem, Rumbeke en Oekene. Avelgem vindt men in de baljuwsrekeningen uit de periode 1515 en 1542 (57) vermeld tussen de parochies waar de Kortrijkse hoogbaljuws zich gerechtigd achtten composities af te sluiten (58). In deze periode vonden we evenwel geen enkel voorbeeld van een justitiehandeling welke aldaar door de Kortrijkse gerechtsofficieren verricht werd. Na 1542 verdwijnt Avelgem uit deze opsommingen. In 1545 wenste de hoogbaljuw van Kortrijk te Avelgem enkele getuigen te dagvaarden. Hij liet de getuigen niet oproepen door Kortrijkse gerechtsofficieren, doch vroeg obeissance aan de magistraat van Avelgem om de getuigen aldaar te dagvaarden (59). Dit wijst erop dat de Kortrijkse hoogbaljuws zeker vanaf dit ogenblik van oordeel waren dat Avelgem buiten hun ambtsgebied lag. Waarschijnlijk heeft deze parochie ook vóór 1542 nooit tot het ambtsgebied van de Kortrijkse hoogbaljuws behoord, doch hebben ze hierop alleen aanspraken laten gelden door deze parochie te vermelden in hun rekeningen. Het feit dat ze in de periode 1515-1621 aldaar geen enkele justitiehandeling stelden toont dit aan.

Voor Rumbeke dient men een onderscheid te maken tussen de heerlijkheid en de parochie Rumbeke. De heerlijkheid Rumbeke, vaak Caestre genoemd besloeg de kleine helft van de parochie Rumbeke, en was voor de admi-

(57) Behalve in de baljuwsrekeningen van de jaren 1520-1521 en 1536-1537. ARA., RK., nr. 13.821 en 13.822.

(58) Bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1517-1518, f. 7v° ; BRK 1518-1519, f. 6 ; 1519-1520, f. 6 ; BRK 1521-1522, f. 7v° ; BRK 1528-1529, f. 7 ; BRK 1533-1534, f. 5 ; BRK 1534-1535, f. 6v° ; BRK 1535-1536, f. 5v° ; BRK 1540-1541, f. 6 ; BRK 1542, f. 5v°.

(59) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545-1546, f. 18v°-19 : "Item au clerq du bailliage lequel par ordonnance de la loy s'est transporté en les paroisses d'Avelghem et Berchghem avecq lettres closes adressantes audict de la loy illecq, pour avoir obeyssance de pouvoir adjourner divers tesmoings, lesquels demouroient ausdits lieux pour comparoir audict Courtray en laditte enquete..."

nistratie en de fiscaliteit betwist gebied tussen de kasselrijen Ieper en Kortrijk. De kasselrij Ieper haalde het echter definitief in 1517. De rest van de parochie Rumbeke behoorde onbetwistbaar tot de kasselrij Ieper (60). Rumbeke komt echter voor in alle rekeningen van de hoogbaljuws van Kortrijk (61). De hoogbaljuws sloten er verscheidene composities af (62). De schepenen van de heerlijkheid Rumbeke kwamen ten hoofde bij de hoochpointers en vyrschepenen van de kasselrij Kortrijk (63). De heerlijkheid Rumbeke bleef derhalve, niettegenstaande ze vanaf 1517 administratief en fiscaal onbetwistbaar tot de kasselrij Ieper behoorde, gerechtelijk tot de kasselrij Kortrijk behoren.

Oekene vonden we slechts tweemaal vermeld in de baljuwsrekeningen. In 1540-1541 liet de Kortrijkse hoogbaljuw er iemand aanhouden en dagvaardde er verscheidene getuigen (64). In 1545 werden er enkele getuigen gedagvaard door Kortrijkse gerechtsofficieren (65). Oekene wordt evenwel niet opgesomd in de parochies waar de Kortrijkse hoogbaljuw compositierecht bezat. Waarschijnlijk ging het derhalve in 1540-1541 en 1545 slechts om een sporadisch optreden van de Kortrijkse hoogbaljuw aldaar in een gebied waar hij in feite niet bevoegd was om op te treden. Dat dit nog wel eens gebeurde moge blijken uit enkele rekeninguittreksels uit de jaren 1517-1518 en 1522-1523 waar de hoogbaljuw zelf vermeldde buiten de kasselrij opgetreden te zijn (66).

- (60) N. MADDENS, Twee belangrijke Kortrijkse instellingen : De buitenpoorterij en de weeskamer, p. XII, voetnoot 22. Rumbeke komt vanaf deze datum ook niet meer voor in de administratief-fiscale omschrijving van de kasselrij : Bv. ARA., RK., nr. 42.951, KR 1518-1519, f. 1v°-2v°.
- (61) Bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1515-1516, f. 7v° ; BRK 1517-1518, f. 7v° ; BRK 1518-1519, f. 7 ; BRK 1521-1522, f. 8.
- (62) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1540-1541, f. 6 ; BRK 1553-1555, f. 6v° ; nr. 13.827, BRK 1569-1572, f. 15v°.
- (63) RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 46 (8 oktober 1546) en f. 176v°-177 (12 oktober 1573).
- (64) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1540-1541, f. 15v° en 16.
- (65) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1545, f. 9v°.
- (66) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1517-1518, f. 12v° : "Aux sergheans dudict bailliaige, d'avoir constituez prisonnier au debout de la chastellenie dudict Courtrai Pecusin de Balberghe..." ; BRK 1522-1523, f. 7v° : "En Tourcoing hors laditte chastellenie. De Cotin et Oste de Reniaulx du faict par eulx commis sur Jaquemart Wasteel.60 livres parisis".

De bevoegdheid van de Kortrijkse hoogbaljuws in de kasselrij Kortrijk bevatte alle middelen ter beteugeling van de misdadigheid. Samen met zijn ondergeschikten mocht hij overal in de kasselrij een informatie preparatoire houden (67), aanhoudingen (68), huiszoekingen (69) en lijkschouwingen (70) verrichten, getuigen (71) en verdachten (72) dagvaarden, composities afsluiten (73), boeten innen (74) en strafvonnissen tenuitvoer leggen (75). De gerechtelijke activiteiten die zij er het meest uitoefenden waren het verrichten van aanhoudingen, het afsluiten van een compositie, het dagvaarden van getuigen en het houden van een gerechtelijk onderzoek (informatie preparatoire). In bijlage wordt de frekwentie en de lokalisatie van deze vier soorten gerechtelijke handelingen gedurende een periode van ongeveer twintig jaar (1 maart 1540 - 8 augustus 1560) ontleed (76).

TITEL II. BEVOEGDHEID IN BURGERLIJKE ZAKEN

Rubriek I. TAAK VAN DE KORTRIJKSE GERECHTSOFFICIEREN IN BURGERLIJKE ZAKEN

In burgerlijke zaken traden de Kortrijkse gerechtsofficieren op als gerechtelijke ambtenaren bij de Kortrijkse schepenbank, de Kortrijkse paeysiersers, het leenhof van Kortrijk, en de hoochpointers en de

(67) Cfr. tabel IV in bijlage II.

(68) Cfr. tabel I in bijlage II.

(69) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 25 ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 15 en 43v°.

(70) ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 30.

(71) Cfr. tabel III in bijlage II.

(72) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 28v°-29 ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 26, 30 en 31.

(73) Cfr. tabel II in bijlage II.

(74) Concessie caroline (1540), art. 11 ; Concessie caroline (1545), art. 11 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454-455.

(75) ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 47.

(76) Zie bijlage II.

vryschepenen van de kasselrij. Ze waren er belast met het uitbrengen van gerechtelijke akten, het manen en de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen.

Alhoewel de Kortrijkse hoogbaljuw bevoegd was om op te treden in burgerlijke zaken (77), liet hij deze taak meestal over aan de andere gerechtsofficieren.

Tussen deze ondergeschikte gerechtsofficieren bestond er een gedeeltelijke taakverdeling, welke evenwel geen bevoegdheidsverdeling inhield. Wanneer een gerechtsofficier de hem toegewezen taak niet kon uitvoeren, kon een andere Kortrijkse gerechtsofficier hem hierin vervangen.

Bij de Kortrijkse schepenbank traden zowel de onderbaljuw, de schout, de opperamman en de onderamman op als gerechtsofficier. De clachten, die een vordering bij de vierschare inleiden, werden betekend door de schout of één van de twee ammannen in aanwezigheid van tenminste één schepen (78). De gewone dagvaardingen, aanmaningen, verbodsbrieven, kerckgheboden of andere gerechtelijke akten werden evenwel betekend door één van de vier stedecnepen (79). De schout maande de

-
- (77) Over de bevoegdheid van een stedehouder-hoogbaljuw om een clacht te betekenen zie : Vonnis Kortrijk 23 maart 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 62-62v° ; voor het tenuitvoerleggen van een vonnis van de Kortrijkse paeyssierers door de hoogbaljuw : Vonnis Kortrijk 6 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71 ; over het manen van de vierschare door de hoogbaljuw : Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 15 ; over het manen van het leenhof door de hoogbaljuw : Benoemingsbrief Antoine Grenet 11 september 1583, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 13.
- (78) Styl ter vierschare van 21 februari 1550, art. 1, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 485 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 15, 11, 20, 23 ; Costumen Kortrijk, III, 16 ; Stadskeure Kortrijk van 26 maart 1585, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 252-253 ; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 4 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v° ; Vonnis Kortrijk 22 mei 1566, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 150v°-152 ; ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1541-1542, f. 39v° : "Item betaelt den upperamman deser stede ter causen van diverssche clachten bij hen ghedaen in diverssche poorterlicke sterfhuzen ..." ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 18-19v°.
- (79) Styl ter camere van 21 februari 1550, art. 1-5, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 460-61 ; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 4, Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 15 ; Stadskeure Kortrijk van 29 januari 1558, Ibidem, f. 15bis.

vierschare in burgerlijke zaken (80). Indien hij verhinderd was, kon de hoogbaljuw of de opperamman hem hierin vervangen (81). De burgerlijke vonnissen van de vierschare werden door de schout tenuitvoer gelegd (82). Bij verhindering kon de onderbaljuw hem hierin vervangen (83). De burgerlijke vonnissen van de camere werden ofwel door de schout ofwel door de onderbaljuw tenuitvoer gelegd (84).

De dagvaardingen voor de Kortrijkse paeysierers werden betekend door de vier Kortrijkse paeysiererscnapen (85). De onderbaljuw of de schout zorgden voor de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen van deze paeysierers (86).

Bij het leenhof van Kortrijk was het de onderbaljuw die als gerechts-officier optrad. Hij betekende het conservatoir beslag (clachten) (87), maande de leenmannen (88) en legde de vonnissen van het leenhof ten uitvoer (89).

De hoochpointers en vryschepenen werden gemaand door een eigen amman wanneer ze uitspraak deden in geschillen in verband met de vrijeigen

-
- (80) Zie bv. : Vonnis Kortrijk 6 oktober 1549, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 5v° : "... ghemaent zijnde van rechte bij den schouteten huerliedder wettelicken maendere..."; Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 15.
- (81) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 15.
- (82) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 16 ; RAK.SA.OA., nr. 1135, f. 22v°, 23v°, 37v°, 38, 72.
- (83) RAK.SA.OA., nr. 1135, f. 21v° : "Het es by Willem Malfaict, uut crachte van acte van sententie ghewezen by schepenen deser stede in huerliedder vierschare, datum 14 november 1615, ten laste van den onderschreven huuze ende erfve, mitsgaders den behoorlycke sayssissemente ende insinuatie daer naer ghevolcht ghedaen by den onderbailliu Symoens in d'absentie van de schouteten deser stede...".
- (84) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 17 ; RAK.SA.OA., nr. 1135, f. 28v°, 32, 36, 39v°.
- (85) Ontwerpcostumen Kortrijk, IV, 2 ; Brief Karel V van 27 oktober 1547, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 463.
- (86) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 17 ; Vonnis Kortrijk 27 januari 1547, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 125v° : "... doen daghen voor paisierissen deser stede ende na afwinninghe hem bij den onderbailliu ende een paysieris hadde ghedaen panden...".
- (87) RAK.SA.OA., nr. 829, f. 39v°, 40, 42, 43v°.
- (88) Ibidem, f. 37 : "Jan Van der Beke onderbailliu ende wettelic maendere van de voornoemde mannen" (27 oktober 1550).
- (89) RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 8v°-9v° en 42v°-50.

gronden welke in de kasselrij gelegen waren. Deze amman zorgde eveneens voor de betekening van de clachten, en de gedwongen tenuitvoerlegging op deze vrijeigen gronden (90). Een verordening van 6 juli 1617 bepaalde echter dat de hoogbaljuw van Kortrijk bevoegd was om de hoochpointers en vryschepenen te manen tijdens de procedure van het purgeren of zuiveren van onroerende goederen (91).

Rubriek II. AMBTSGEBIED IN BURGERLIJKE ZAKEN

De Kortrijkse gerechtsofficieren waren bevoegd gerechtelijke akten te betekenen en vonnissen tenuitvoer te leggen in geheel de kasselrij Kortrijk, zelfs in de steden Harelbeke, Deinze, Menen en Tielt. In het Kortrijks schependom waren ze de normaal bevoegde gerechtsofficieren om gerechtelijke akten te betekenen en vonnissen tenuitvoer te leggen (92).

Buiten het Kortrijks schependom, in de rest van de kasselrij, was hun bevoegdheid beperkt tot het betekenen van de gerechtelijke akten en het tenuitvoer leggen van de vonnissen die uitgingen van de Kortrijkse schepenbank, de Kortrijkse paeyssierers en het leenhof van Kortrijk. Als gerechtsofficieren van de Kortrijkse schepenen en de Kortrijkse paeyssierers konden ze gerechtelijke akten betekenen, en vonnissen tenuitvoerleggen op alle plaatsen in de kasselrij Kortrijk (93). Als gerechtsofficieren van het leenhof van Kortrijk konden ze optreden op het grondgebied van alle lenen gehouden van het leenhof van Kortrijk

(90) RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 73, 126, 144 en 167v°.

(91) Verordening van 6 juli 1617, RAK., Fonds Colens, nr. 223, f. 1. De purge of zuivering is een procedure waardoor de eigenaar of verkrijger van een onroerend goed gerechtelijk laat vaststellen dat het goed hem onbetwistbaar toebehoort en vrij is van alle zakelijke rechten. Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VI, rubr. I, § 1, III.

(92) Concessie caroline (1540), art. 16 ; Concessie caroline (1545) art. 16 ; Costumen Kortrijk, III, 16.

(93) Over de territoriale bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen zie : deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 3. III ; over de territoriale bevoegdheid van de Kortrijkse paeyssierers zie deel IV, hfst. II, titel XII, rubr. I.

in en buiten de kasselrij Kortrijk gelegen (94). Ze konden dit doen zonder de toelating (obeissance) te vragen aan de gerechtsofficieren of de magistraat waar ze optraden (95).

De gerechtsofficieren en de wethouders van Tielt, Harelbeke, Menen, Deinze en van de verscheidene heerlijkheden in de kasselrij Kortrijk hebben zich moeilijk bij deze bevoegdheid van de Kortrijkse gerechtsofficieren kunnen neerleggen. Voortdurend rezen er betwistingen op, herhaalde malen werden Kortrijkse gerechtsofficieren gevangen genomen en opgesloten in de plaatselijke gevangenis (96). Soms werden ze zelfs gestraft (97). Nu en dan had deze taktiek resultaat; teneinde

(94) Over de territoriale bevoegdheid van het leenhof van Kortrijk zie deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. II.

(95) - Costumen Kortrijk, III, 16; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455; Verordening van 5 april 1581, Ibidem, p. 534; Verordening Geheime Raad van 14 oktober 1616, Verzam.verord., Albrecht en Isabella, II, p. 306-308; Verordening Geheime Raad van 16 juni 1617, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 143-146; RAK.SA.OA., nr. 1117.

- Gent 24 september 1527, RAK.SA.OA., nr. 1993, f. 439v^o-444; Gent 18 februari 1531, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 331-333; Mechelen 23 maart 1532, Ibidem, f. 275; Gent 3 december 1532, Ibidem, f. 262-269; Mechelen 18 februari 1541, RAK.SA.OA., nr. 1993, f. 435-439; Gent 6 juli 1543, Ibidem, f. 445-449; Mechelen 26 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 223-228; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 (1606-1609); ARA., RK., nr. 33.285, SRK 1542-1544, f. 39v^o.

(96) - Bv.: aanhouding van de onderbaljuw van Kortrijk te Tielt omdat hij een vonnis van de Kortrijkse schepenen aldaar tenuitvoer legde: ARA., RK., nr. 33.356, SRK 1612-1613, f. 71v^o.

- Bv.: aanhouding van de schout van Kortrijk te Harelbeke omdat hij aldaar een vonnis van de Kortrijkse schepenen tenuitvoer legde: ARA., RK., nr. 33.360, SRK 1616-1617, f. 93.

- Bv.: aanhouding van de onderamman van Kortrijk te Harelbeke omdat hij aldaar was opgetreden: ARA., RK., nr. 33.346, SRK 1602-1603, f. 54v^o.

(97) - Bv.: aanhouding en verbanning van een stedechnape van Kortrijk: Vonnis Harelbeke 10 februari 1521, RAK., Scab.II.Annexe, nr. 2, f. 24v^o; aanhouding van een stedechnape te Menen omwille van het betekenen aldaar van een dagvaarding: Gent 6 oktober 1547, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 462. Zie eveneens ARA., RK., nr. 33.291, SRK 1547-1548, f. 40v^o, 41v^o, 42v^o; aanhouding van drie stedechnapen te Deinze: ARA., RK., nr. 33.321, SRK 1577-1578, f. 114.

de gevangenis te ontlopen vroegen de Kortrijkse gerechtsofficieren soms, uit praktische overwegingen, de toelating aan de plaatselijke magistraat om in zijn rechtsgebied op te treden (98). Wanneer dit niet gebeurde gaf het optreden van de Kortrijkse gerechtsofficieren in de kasselrij dikwijls aanleiding tot een proces. In de 16de en de 17de eeuw werden dan ook een eindeloze reeks processen bij de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad van Mechelen en de Geheime Raad ingespannen omwille van bevoegdheidsconflicten tussen de Kortrijkse gerechtsofficieren enerzijds en de plaatselijke gerechtsofficieren en de plaatselijke magistraten anderzijds (99).

Het centraal gezag heeft dit willen verhelpen door het uitvaardigen van verscheidene verordeningen. De Concessies caroline van 1540 en 1545 verklaarden de Kortrijkse gerechtsofficieren bevoegd om exploten te betekenen zowel in de stad als in de kasselrij Kortrijk (100).

Daar de tekst niet duidelijk was, vaardigde Karel V op 28 november 1547 een interpretatieve verordening uit waarin de bevoegdheid van de Kortrijkse gerechtsofficieren en de Kortrijkse schepenen in de kasselrij zowel in strafzaken als in burgerlijke zaken expliciet geregeld werd (101). Ongeveer een maand eerder verbood hij aan de magistraat van Menen nog Kortrijkse gerechtsofficieren of gerechtelijke ambtenaren aan te houden en te Menen op te sluiten (102).

Spijts deze verordeningen hielden de betwistingen en de aanhoudingen van Kortrijkse gerechtsofficieren of stedecnapen niet op. Telkens de

(98) Vonnis Harelbeke 27 juli 1606, RAK., Scab. II. Annex, nr. 17, f. 17, f. 114 : De schout van Kortrijk vraagt obeissance aan de proost en de schepenen van Harelbeke om in de stad Harelbeke iemand aan te manen zijn schuld te betalen. De schepenen staan toe dat de schout van Harelbeke de aanmaning uitvoert.

(99) - Zie de vonnissen vermeld in voetnoot (95).
- Cfr. de stadsrekeningen van Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze in de rubriek proceskosten. Bv. : ARA., RK., nr. 38.383, SRT 1531- 1533, f. 18, 18v°, 41v° ; nr. 38.388, SRT 1542-1543, f. 56v° ; nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 15 ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 50-52v° (proces tussen Kortrijk en Deinze).

(100) Concessie caroline (1540), art. 11 ; Concessie caroline (1545), art. 11.

(101) Verordening 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 453-457.

(102) Brief Karel V van 27 oktober 1547, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 463.

Kortrijkse gerechtsofficieren of stedecnepen hun ambt uitoefenden in de kasselrij liepen ze het risico gevangen genomen te worden en opgesloten te worden (103). Op verzoek van de Kortrijkse gerechtsofficieren en de Kortrijkse schepenen vaardigde de Geheime Raad daarom op 14 oktober 1616 een verordening uit waarbij het aan alle gerechtsofficieren in de kasselrij verboden werd Kortrijkse gerechtsofficieren aan te houden en te straffen. Wanneer deze plaatselijke gerechtsofficieren het optreden van de Kortrijkse gerechtsofficieren wensten te betwisten, dienden ze een vordering in te stellen bij de Raad van Vlaanderen (104).

Op dit verbod stond er evenwel geen sanctie, wat tot gevolg had dat de gerechtsofficieren in de kasselrij zich hieraan weinig stoorden. Pas was de verordening van 14 oktober 1616 gepubliceerd of de schout van Kortrijk, die een vonnis van de Kortrijkse schepenbank tenuitvoer legde te Harelbeke, werd er aangehouden (105). Om dit te verhelpen vaardigde de Geheime Raad op 16 juni 1617 een nieuwe verordening uit waarin bepaald werd dat elke aanhouding van een Kortrijks gerechtsofficier voortaan door de Raad van Vlaanderen met een boete van zestig ponden parisis zou bestraft worden (106). Doch ook deze boete kon de gerechtsofficieren in de kasselrij niet afschrikken. Ook na 1617 werden herhaaldelijk Kortrijkse gerechtsofficieren die hun ambt uitoefenden in de kasselrij aangehouden en opgesloten in de gevangenis (107).

-
- (103) Zie bv. : ARA., RK., nr. 35.618, SRH 1586-1587, f. 16 : aanhouding van een stedecnape te Harelbeke ; nr. 33.346, SRK 1599-1600, f. 54, 59 : aanhouding van een stedecnape te Wevelgem ; nr. 33.346, SRK 1602-1603, f. 54v° : aanhouding van de onderamman te Harelbeke ; nr. 33.356, SRK 1612-1613, f. 71v° : aanhouding van de onderbaljuw te Tielt; nr. 33.360, SRK 1616-1617, f. 93 : aanhouding van de schout te Harelbeke.
- (104) Verordening Geheime Raad van 16 juni 1617; Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 306-308.
- (105) ARA., RK., nr. 33.360, SRK 1616-1617, f. 17. Zie eveneens de inleiding van de verordening van 14 oktober 1616.
- (106) Verordening Geheime Raad van 16 juni 1617, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 145.
- (107) Bv. : ARA., RK., nr. 33.379, SRK 1635-1636, f. 61v°: aanhouding van de schout van Kortrijk te Wakken ; nr. 33.380, SRK 1636-1637, f. 71: aanhouding van een stedecnape van Kortrijk te Tielt ; Gent 27 oktober 1629, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 167-170v°.

Een speciaal probleem vormde de bevoegdheid van de Kortrijkse gerechtsofficieren te Wervik. Zoals hoger reeds werd aangetoond waren de baljuws van Wervik de mening toegedaan dat na de administratieve losmaking van Wervik uit de kasselrij Kortrijk in 1517, de Kortrijkse gerechtsofficieren aldaar geen gerechtelijke bevoegdheid meer bezaten (108). Toen omstreeks 1543 de schout van Kortrijk in het Cortrycksche te Wervik een paard in beslag nam ter tenuitvoerlegging van een vonnis van de Kortrijkse paeyssierers, nam de baljuw van Wervik het paard van hem af en zette de dienaar van de schout gevangen. De schout van Kortrijk bracht de zaak voor de Raad van Vlaanderen. Deze stelde op 6 juli 1543 de baljuw van Wervik in het ongelijk (109). De Kortrijkse gerechtsofficieren waren derhalve ook na 1517 bevoegd om de vonnissen van de Kortrijkse rechtbanken tenuitvoer te leggen en hun gerechtelijke akten te betekenen in dit deel van Wervik dat eertijds administratief tot de kasselrij Kortrijk behoorde (110). De verordening van 28 november 1547 bekrachtigde deze beslissing (111).

TITEL III. OPDRACHTEN VAN GERECHTELIJKE AARD

Buiten hun gewone activiteiten in het kader van hun gerechtelijke bevoegdheid konden de Kortrijkse hoogbaljuw en zijn ondergeschikten belast worden met allerlei gerechtelijke opdrachten. Het onderscheid tussen bevoegdheden en opdrachten is vooral van formele aard : bevoegdheden werden uitgeoefend krachtens de benoeming ; opdrachten werden slechts uitgevoerd ingevolge een uitdrukkelijk verzoek of commissie van een rechtbank of gerechtsofficier die kennis nam van zaken waarvoor de Kortrijkse gerechtsofficieren krachtens hun benoeming niet bevoegd waren (112). De meeste opdrachten kwamen van de Raad van Vlaanderen of de procureur-generaal van Vlaanderen. Ze bestonden meestal

(108) ARA., RK., nr. 14.530, BRW 1517-1518, f. 9v°-11v°, Cfr. supra, titel I, rubr. II.

(109) Gent 6 juli 1543, RAK.SA.OA., nr. 1993, f. 444.

(110) RAK.SA.OA., nr. 1117.

(111) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.

(112) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen, p. 299-300.

uit het instellen van een gerechtelijk onderzoek naar de omstandigheden van een misdrijf dat aan de Raad van Vlaanderen voorbehouden was. Zo werd de hoogbaljuw van Kortrijk omstreeks 1560-1562 belast met het onderzoek naar een vervalsing van het koninklijk zegel en de handtekening van de secretaris van de Geheime Raad welke in de kasselrij Kortrijk was vastgesteld. De hoogbaljuw verhoorde verscheidene getuigen en zond de verslagen op naar de Raad van Vlaanderen die de dader veroordeelde tot de galg (113). Omstreeks 1588 werd de hoogbaljuw van Kortrijk belast met het onderzoek over een aanslag op de schout van Kortrijk (114), en omstreeks 1589 met het onderzoek over een aanslag op een deurwaarder van de Raad van Vlaanderen (115). Soms gaf de Raad van Vlaanderen bevel aan de Kortrijkse hoogbaljuw om een misdrijf te vervolgen voor de Kortrijkse schepenbank niettegenstaande dit misdrijf normaal was voorbehouden aan de Raad zelf. Zo vervolgde de Kortrijkse hoogbaljuw omstreeks 1559 op last van de Raad van Vlaanderen een vervalser van vorstelijke vrijgeleiden (116). Omstreeks 1572 vervolgde hij op bevel van de Raad een aanslag op de beul van Kortrijk die onder de vorstelijke sauvegarde stond (117).

Krachtens de vorstelijke verordeningen konden de gerechtsofficieren bij de kerkelijke rechtbanken ten allen tijde de wereldlijke gerechtsofficieren om bijstand verzoeken bij het aanhouden van geestelijken. Voor het aanhouden van leken waren ze zelf verplicht om de bijstand van deze gerechtsofficieren te verzoeken (118).

Ook de rechtbanken in de kasselrij gaven aan de Kortrijkse gerechtsofficieren soms opdracht om gerechtelijke akten te betekenen of tenuitvoer te leggen. Zo betekende Jan Braye, opperamman van Kortrijk op 6 maart 1620 en 16 maart 1620 een clacht in opdracht van de schepenbank van Harelbeke (119).

(113) ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 22.

(114) Gent 4 juni 1588, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 17-18.

(115) Gent 28 januari 1589, Ibidem, f. 18-18v°.

(116) Vonnis Kortrijk 19 april 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 5v°-8v°.

(117) Vonnis Kortrijk 31 juli 1572, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 24.

(118) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 239v°.

(119) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 23 A, 8.

HOOFDSTUK II

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE GERECHTSOFFICIEREN VAN HARELBEKE

Te Harelbeke was de vorst vertegenwoordigd door een hoogbaljuw, een onderbaljuw, een schout en een amman. Deze gerechtsofficieren traden er op als gerechtsofficer bij de stedelijke schepenbank, de paeysierers van Harelbeke, de schepenbank van de spijker van Harelbeke (Harelbeke - buiten), het leenhof van Harelbeke, en vanaf 1604 bij de schepenbank van de vorstelijke heerlijkheid Salvaetschen te Sint-Denijs.

TITEL I. BEVOEGDHEID IN STRAFZAKEN

De taak van de gerechtsofficieren van Harelbeke bestond op de eerste plaats in het beteugelen van de misdadigheid in het schependom van Harelbeke, de heerlijkheid van Harelbeke, en vanaf 1604 eveneens in de heerlijkheid Salvaetschen te Sint-Denijs.

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN HET SCHEPENDOM VAN HARELBEKE

De hoogbaljuw, de onderbaljuw, en de schout van Harelbeke waren de gewone gerechtsofficieren van het schependom van Harelbeke (1). Zij mochten er aanhoudingen verrichten (2), dagvaardingen in strafzaken betekenen (3), duergaende waerheden (4), faictwaerheden (5),

- (1) Men raadplege hiervoor de baljuwsrekeningen (ARA., RK., nr. 14.233-14.234) en de registers van de schepenen van Harelbeke : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, 9, 10, 11, 12, 16, 17.
- (2) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8 ; BRH 1531-1536, f. 10v° ; BRH 1543-1545, f. 9v° en 11.
- (3) RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 507 ; Denombrement van 12 juli 1633, Ibidem, nr. 484 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 21 ; nr. 15, f. 13 ; RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 140v°.
- (4) - Gent 4 juni 1522, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 182-184v° : ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 5-5v° ; nr. 35.386, SRH 1516-1519, f. 7 ; nr. 35.587, SRH 1519-1521, f. 8v° ; nr. 35.588, SRH 1521-1523, f. 8 ; nr. 14.233, BRH 1516-1519, f. 2v° ; BRH 1519-1521, f. 2.

.../...

straatschouwingen (6) en huiszoekingen (7) houden. De aangehouden personen werden opgesloten in de plaatselijke gevangenis waar ze door de schout of zijn vervanger werden bewaakt (8). De delicten, welke in het schependom van Harelbeke werden vastgesteld, konden door de hoogbaljuw, de onderbaljuw of de schout vervolgd worden. Wanneer de onderbaljuw een vordering instelde gebeurde dit als plaatsvervanger van de hoogbaljuw (9). De schout daarentegen mocht zelfstandig alle misdrijven in het schependom vervolgen. Hij was geen ondergeschikte of plaatsvervanger van de hoogbaljuw. In het schependom oefenden de hoogbaljuw en de schout derhalve een concurrerende bevoegdheid uit om delicten op te sporen en te vervolgen (10). Soms vervolgden ze samen een bepaald delict (11). In tegenstelling met de hoogbaljuw, die behalve in het schependom eveneens in de heerlijkheid van Harelbeke en vanaf 1604 in de heerlijkheid Salvaetschen te Sint-Denijs bevoegd was, was de territoriale bevoegdheid van de schout be-

.../...

- De duergaende waerheid was essentieel een betichtingsprocedure. Alle personen werden op een bepaalde dag samengeroepen om te antwoorden op de vragen die hen werden gesteld nopens de eventuele onbestraft gebleven misdrijven. De betichtingen golden als klacht, en zetten de vervolging ex officio van deze misdrijven in werking. Zie hiervoor R.C. VAN CAENEGEM, Geschiedenis van het strafprocesrecht, p. 35 ; E.I. STRUBBE, Het houden van de doorgaende waerheid in het Vrije van Brugge, in A.S.E.B., LXVI (1923), p. 249-253.
- (5) - RAK., Scab. II. Annexe, nr. 3, f. 31 ; nr. 10, f. 9 en 21 ; nr. 11, f. 230-231.
- Over deze faictwaerheden, Cfr. supra, hfst. I, titel I, rubr. I.
- (6) RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 507.
- (7) RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 30.
- (8) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1566-1569, f. 8 ; RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 140v° ; RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484.
- (9) Cfr. de benoemingsbrieven van de onderbaljuw : A.D.N., B 49, f. 263 ; B 52, f. 75 ; B 55, f. 29v°.
- (10) - RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 140v° ; RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484, 485, 487, 488 en 507.
- Voorbeelden van vervolgingen door de schout afzonderlijk ingesteld : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 22 ; nr. 16, f. 135v° en 148.
- (11) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 28v° en 97v°.

perkt tot het schependom van Harelbeke (12).

De hoogbaljuw of de schout waren niet verplicht alle misdrijven voor de schepenbank van Harelbeke te brengen. Voor bepaalde misdrijven konden zij afzien van de vervolging voor de schepenbank en met de delinkwent een compositie afsluiten. Hun bevoegdheid om composities af te sluiten werd net zoals de bevoegdheid van de andere Vlaamse gerechtsofficieren in de loop van de 16de-17de eeuw beperkt door een aantal vorstelijke verordeningen (13). In de benoemingsbrieven van de hoogbaljuws werd uitdrukkelijk bepaald dat zij geen composities mochten afsluiten voor moord, verkrachting, straatoverrij, brandstichting, valsmunterij en andere misdrijven tegen de vorst (14). In de 16de eeuw componeerden de hoogbaljuws meestal voor vechtpartijen (15). Andere delicten waarvoor ze composities afsloten waren overspel, houtdiefstal, schade aan veldvruchten door dieren, onrechtmatig hakken van bomen, verleiding, lichtvaardig zweren, verboden visvangst, het niet-onderhouden van wegen en waterlopen, het verwekken van opschudding bij de burens (16). De hoogbaljuw kon voor misdrijven in het schependom gepleegd slechts een compositie afsluiten wanneer de schout hiermede akkoord ging (17).

Wanneer de hoogbaljuw of de schout geen compositie afsloten vorderden ze de bestraffing van het delict voor de schepenbank van Harelbeke.

-
- (12) RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 140v°. In een denombrement van 12 juli 1633 wordt vermeld dat de schout straatschouwingen mocht houden in de stad en de banmijle van Harelbeke en zelfs erbuiten : RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484. We vonden geen enkel spoor van het optreden van de schout in de banmijle van Harelbeke.
- (13) J. VAN ROMPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen van de veertiende tot de achttiende eeuw, in T.V.R.G., XXIX (1961), p. 43-79.
- (14) A.D.N., B 49, f. 273 ; B 50, f. 81-82v° ; ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1592-1594, f. 1.
- (15) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 1v° ; BRH 1515-1516, f. 1v° en 6 ; BRH 1519-1521, f. 1v°-3.
- (16) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 1v°-2 ; BRH 1515-1516, f. 2-2v° ; BRH 1516-1519, f. 2v°-3 ; BRH 1519-1521, f. 2.
- (17) Vonnis Filips de Stoute van 22 augustus 1392, Verzam. verord., 1ste reeks, I, p. 533-35 ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 1v° ; BRH 1515-1516 ; Denombrement van 12 juli 1633, RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484. Zie eveneens Ibidem, nr. 484, 485, 487, 488.

Ze konden dit afzonderlijk (18) of gezamenlijk (19) doen. De bestraf-
 fing werd gevorderd vóór de camere of vóór de vierschare van de sche-
 penbank (20). De vierschare werd door de schout gemaand (21). In-
 dien hij verhinderd was kon de hoogbaljuw (22), of de onderbaljuw
 (23), deze taak waarnemen. Wanneer de schepenbank van Harelbeke een
 strafvonnis uitsprak, stonden de hoogbaljuw of de schout in voor de
 tenuitvoerlegging ervan. Zij inden de boeten (24), hielden persoon-
 lijk, of door bemiddeling van hun ondergeschikten, toezicht op de
 uitvoering van de erestraffen (25), en betaalden de beul voor de uit-
 voering van de lijf- en doodstraffen (26).

Rubriek II. BEVOEGDHEID IN DE BANMIJLE VAN HARELBEKE

De banmijle van Harelbeke strekte zich één mijl rondom het sche-
 pendom van Harelbeke uit. Binnen deze banmijle mocht de hoogbaljuw

-
- (18) Bv. : - vervolgingen ingesteld door de hoogbaljuw alleen : RAK.,
Scab. II. Annexe, nr. 3, f. 29 ; nr. 10, f. 48v° ; nr. 15,
 f. 13.
 - vervolgingen ingesteld door de schout alleen : RAK.,
Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 22 ; nr. 16, f. 135v° en 148.
- (19) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 28 en 97v°.
- (20) Cfr. supra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. II, § 3.
- (21) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 2 : "Scepenen ter maninghe van
 den scouteeten huerlieder wettelicken maenheere..." ; Ibidem,
 f. 4 ; nr. 12, f. 102.
- (22) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 86v° ; nr. 10, f. 85.
- (23) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 150v°.
- (24) De hoogbaljuw had recht op twee derden en de schout op een derde
 van de boeten of composities : Vonnis Philips de Stoute van 26
augustus 1392, Verzam. verord., 1ste reeks, I, p. 533-535 ; RAG.,
Fonds Nevele, nr. 8, f. 140v°, RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke,
 nr. 484 ; ARA., RK., nr. 14.233-14.234, BRH 1515-1621.
- (25) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1543-1545, f. 10 ; BRH 1553-1560, f.
 12v° en 14.
- (26) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8 ; BRH 1553-1560, f.
 16v°-17. De hoogbaljuw betaalde in naam van de vorst twee der-
 den van de proceskosten in strafzaken en de schout één derde.
Ibidem.

of de onderbaljuw van Harelbeke al degenen die hun graan niet in de grafelijke molens te Harelbeke hadden gemalen, vervolgen. Indien de hoogbaljuw voor deze feiten geen compositie afsloot (27) vorderde hij de bestraffing van deze overtredingen met een boete voor het leenhof van Harelbeke (28).

Rubriek III. BEVOEGDHEID IN DE HEERLIJKHEID EN DE ROEDE VAN HARELBEKE

Uit de rekeningen van de hoogbaljuws van Harelbeke blijkt dat deze gerechtsofficieren, behalve in het schependom en de banmijle van Harelbeke, ook in de volgende parochies misdrijven opspoorden en vervolgden :

Bavikhove	(29)	Heestert	(34)
Beveren-Leie	(30)	Hulste	(35)
Deerlijk	(31)	Ingelmunster	(36)
Desselgem	(32)	Kortrijk-buiten	(37)
Harelbeke-buiten	(33)	Kuurne	(38)

-
- (27) Voorbeelden van composities voor maalboeten : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 2v° ; BRH 1515-1516, f. 3.
- (28) - Alhoewel we nergens een spoor vonden van een dergelijk vonnis kan dit onrechtstreeks afgeleid worden uit het feit dat omstreeks 1519-1521 de leenmannen zich bezig hielden met het afpalen van de banmijle : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 7v°-8. Zie eveneens ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1506-1507, f. 8v°.
- (29) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1516-1519, f. 5 ; BRH 1550-1553, f. 10.
- (30) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1541-1543, f. 7v°.
- (31) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3v° ; BRH 1515-1516, f. 3v° ; BRH 1516-1519, f. 3v° ; BRH 1531-1536, f. 10.
- (32) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1525-1526, f. 3v°.
- (33) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3v° ; BRH 1515-1516, f. 3v° ; BRH 1563-1566, f. 7v°-9v°.
- (34) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 4 ; BRH 1547-1550, f. 10 ; nr. 14.234, BRH 1606-1608, f. 8v°-10v°.
- (35) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1516-1519, f. 4v°.
- (36) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1541-1543, f. 8v°.
- (37) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3v°.
- (38) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3v° ; BRH 1545-1547, f. 5v° ; nr. 14.234, BRH 1606-1608, f. 13v°.

Lendelede	(39)	Otegem	(44)
Meulebeke	(40)	Sint-Denijs	(45)
Moen	(41)	Vichte	(46)
Ooigem	(42)	Waregem	(47)
Oostrozebeke	(43)	Zwevegem	(48)

Deze lokalisatie van het optreden van de hoogbaljuws van Harelbeke toont aan dat deze hoogbaljuws zich in de 16de-17de eeuw zowel als gerechtsofficier van de heerlijkheid Harelbeke als van de roede van Harelbeke beschouwden. De heerlijkheid Harelbeke werd gevormd door alle lenen die van het vorstelijk leenhof van Harelbeke werden gehouden. Volgens een denombrement van 1513 waren deze lenen gelegen te Bavikhove, Deerlijk, Dottenijs, Egem, Fourmelles boven Rijsel, Harelbeke-buiten, het schependom van Harelbeke, Heestert, Hulste, Kooigem, Kortrijk-buiten, Kuurne, Luigne, Lendelede, Meulebeke, Moeskroen, Moen, Oostrozebeke, Otegem, Rekkem, Sint-Denijs, Tielt-buiten, Waregem, Wielsbeke en Zwevegem (49). Als gerechtsofficier van het vorstelijk leenhof van Harelbeke had de hoogbaljuw van Harelbeke strafrechtelijke bevoegdheid op het grondgebied van alle lenen welke van dit leenhof gehouden werden (50). De roede van Harelbeke daarentegen werd gevormd door de volgende parochies : Harelbeke, Bavikhove, Beveren-Leie, Deerlijk, Desselgem, Heestert, Hulste, Ingelmunster, Kuurne, Moen, Ooigem, Otegem, Sint-Denijs, Sint-Eloois-Vijve, Vichte, Waregem

-
- (39) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3v° ; BRH 1516-1519, f. 4.
- (40) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 3v°.
- (41) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 3 ; BRH 1516-1519, f. 4; BRH 1553-1560, f. 12v°.
- (42) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1539-1541, f. 5v°.
- (43) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 3v°.
- (44) ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1585-1592, f. 18v°-20v°.
- (45) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3v°.
- (46) ARA., RK., nr. 233, BRH 1519-1521, f. 3.
- (47) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 4.
- (48) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 2v° en 4.
- (49) RAK.SA.OA., nr. 864.
- (50) Ibidem, f. 1.

en Zwevegem (51).

Het optreden van de hoogbaljuws van Harelbeke te Kortrijk-buiten, Lendelede, Meulebeke en Oostrozebeke konden ze derhalve slechts wettigen als gerechtsofficier van de heerlijkheid Harelbeke ; deze parochies lagen immers niet in de roede van Harelbeke (52). Het optreden daarentegen in de parochies Beveren-Leie, Desselgem, Ingelmunster, Ooigem en Vichte konden de hoogbaljuws slechts wettigen op basis van hun bevoegdheid als gerechtsofficier van de roede van Harelbeke. Zo-als hoger wordt aangetoond lagen er immers in deze parochies geen leenen gehouden van het leenhof van Harelbeke, zodat de heerlijkheid Harelbeke zich aldaar niet uitstrekke.

In de heerlijkheid en de roede Harelbeke hadden de hoogbaljuw van Harelbeke en zijn ondergeschikten het recht om alle handelingen ter bestrijding van de misdadigheid te stellen. Zo konden ze er de misdadigers aanhouden (53), er duergaende waerheden houden (54), er getuigen laten verhoren (55), er straat- en rivierschouwingen houden (56), en er lijken schouwen (57). Voor de delicten waarvoor de vorstelijke verordeningen het toelieten konden ze er composities afsluiten (58). Indien dit niet gebeurde vorderde de hoogbaljuw van Harelbeke de bestraffing van de delicten, welke hij aldaar vervolgde, voor het leen-

-
- (51) F. DEBRABANDERE, Studie van de persoonsnamen in de kasselrij Kortrijk, p. 8-10 ; N. MADDENS, Twee belangrijke Kortrijkse instellingen. De buitenpoorterij en de weeskamer, p. XI en XII.
- (52) Meulebeke en Oostrozebeke lagen in de roede van Tielt ; Kortrijk-buiten in de roede van de dertien parochies en Lendelede in de roede van Menen. Ibidem.
- (53) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1531-1536, f. 10 en 11 ; BRH 1539-1541, f. 5v° ; BRH 1541-1543, f. 7v° en 8 v° ; BRH 1543-1545, f. 7v° en 9 ; BRH 1547-1550, f. 8 en 10 ; BRH 1550-1553, f. 10 ; BRH 1553-1560, f. 14v°-15 ; BRH 1563-1566, f. 7v°-9v° , 11 ; nr. 14.234, BRH 1585-1592, f. 18v° ; BRH 1600-1606, f. 7v°.
- (54) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3v°-4 ; BRH 1516-1519, f. 3v°-5 ; BRH 1519-1521, f. 2v°-4. Na 1521 maakten de hoogbaljuws van Harelbeke geen gebruik meer van deze traditionele be-tichtingsprocedure.
- (55) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1553-1560, f. 12v°, 13v° ; nr. 14.234, BRH 1585-1592, f. 18v°.
- (56) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 2v° ; BRH 1516-1519, f. 2v° ; BRH 1525-1526, f. 3.
- (57) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1545-1547, f. 5v°.
- (58) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 3v° ; BRH 1516-1519, f. 3v°-5.

hof (59) of de stedelijke schepenbank van Harelbeke (60). Volgde hieruit een strafvonnis, dan zorgden ze voor de tenuitvoerlegging ervan. Ze inden de opgelegde boeten (61), of betaalden de beul voor het uitvoeren van de lijf- of doodstraffen (62).

In de roede en de heerlijkheid Harelbeke lagen een groot aantal heerlijkheden met hoge, middele of lage justitie (63). In normale omstandigheden vormden deze heerlijkheden enclaves in het ambtsgebied van de hoogbaljuw van Harelbeke alwaar hij de vervolging diende over te laten aan de gerechtsofficieren van deze heerlijkheden (64). Het actief optreden van de gerechtsofficieren van Harelbeke, zowel in de roede als in de heerlijkheid Harelbeke (65), toont echter aan dat zij op het grondgebied van deze heerlijkheden een subsidiaire bevoegdheid uitoefenden door bij wijze van preventie kennis te nemen van alle onbestraft gebleven misdrijven (66).

-
- (59) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8-8v° ; BRH 1515-1516, f. 6v°-7v° ; BRH 1525-1526, f. 3 ; BRH 1536-1539, f. 6 ; BRH 1563-1566, f. 9v° en f. 11 ; nr. 14.234, BRH 1585-1592, f. 13v°-20 ; BRH 1606-1608, f. 8v°-10v°.
- (60) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1531-1536, f. 10 ; BRH 1541-1543, f. 7v° en 8 ; BRH 1543-1545, f. 7v° ; BRH 1545-1547, f. 5v° ; BRH 1547-1550, f. 10 ; BRH 1550-1553, f. 10-10v° ; BRH 1553-1560, f. 11-21 ; BRH 1563-1566, f. 7v°-9 ; nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 7v°-8 ; BRH 1606-1608, f. 13v°-14v°.
- (61) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3v°-4 ; BRH 1516-1519, f. 3v°-5 ; BRH 1519-1521, f. 2v°-4.
- (62) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8 ; BRH 1553-1556, f. 16v°-17.
- (63) Bv. : Sint-Pieters te Desselgem, de heerlijkheid Ingelmunster. Voor de heerlijkheden gehouden van het leenhof van Harelbeke : RAK.SA.OA., nr. 864.
- (64) Zie bv. : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 188 : vervolging van een delict door de hoogbaljuw van de heerlijkheid Ingelmunster ; RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 178 : vervolging van een delict door de hoogbaljuw van de heerlijkheid Sint-Pieters te Desselgem voor de heerlijke rechtbank.
- (65) Zie de baljuwsrekeningen : ARA., RK., nr. 14.233-14.234.
- (66) Dergelijke subsidiaire bevoegdheid kwam reeds in de Boergondische periode toe aan de meeste vorstelijke baljuws ; J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 289.

Rubriek IV. BEVOEGDHEID IN DE AMMANIE VAN HARELBEKE

De ammanie van Harelbeke was een leen gehouden van het leenhof van Harelbeke, bestaande uit negen bunderen grond gelegen te Heestert, een graanrente te Heestert, Moen, Sint-Denijs, Otegem en Zwevegem, en het recht om op de spijker van Harelbeke - een aantal cijnsgronden gelegen buiten het schependom van Harelbeke - straatschouwingen te houden en er een derde van de vervallen cijnzen en boeten te innen (67). Deze ammanie had een eigen schepenbank (de schepenen van Harelbeke-buiten of de schepenen van de spyckere) welke in deze ammanie de lage justitie of grondrechtspraak uitoefende (68). Deze schepenbank werd gemaand door de amman van Harelbeke. Op strafrechtelijk gebied was deze amman bevoegd om straatschouwingen te houden op alle gronden welke van de ammanie en de spijker deel uitmaakten. Indien de wegen en waterlopen niet onderhouden waren kon hij voor de nalatigen een boete van drie ponden parisis vorderen voor de schepenbank van de ammanie. Eenzelfde boete kon de amman eisen wanneer de gebruikers van de gronden die onder de ammanie en de spijker ressorteerden hun cijnzen of heerlijke rechten niet betaalden (69). De hoogbaljuw van Harelbeke oefende in deze heerlijkheid de hoge en middele justitie uit. Ter vrijwaring van de vorstelijke rechten kon hij er eveneens straatschouwingen houden, en er boeten van drie ponden parisis eisen, waarvan een derde toekwam aan de amman (70).

Rubriek V. BEVOEGDHEID IN DE HEERLIJKHEID SALVAETSCHEN

De heerlijkheid Salvaetschen was een heerlijkheid die rechtstreeks van de vorst gehouden werd. Ze was gelegen in Sint-Denijs en bestond uit zestig bunderen land en weiden (71).

In de 16de eeuw verpachtte de vorst het baljuwsambt van deze heerlijk-

(67) Denombrement van 1502, RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484, 485, 487 en 491.

(68) RAG., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 34 ; nr. 12, f. 19 ; nr. 16, f. 56v°, 140v°, 191, 212.

(69) RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484, 485, 487 en 491.

(70) RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 507.

(71) Ibidem.

heid aan een andere persoon dan degene die het baljuwsambt van Harelbeke uitoefende (72). Vanaf 30 september 1604 werd dit baljuwsambt telkens samen met het baljuwsambt van Harelbeke verpacht (73), en dit tot het einde van de 18de eeuw (74). Door deze verpachting werd de hoogbaljuw van Harelbeke eveneens bevoegd in deze heerlijkheid. Deze heerlijkheid had een aparte schepenbank met hoge, middele en lage justitie. De hoogbaljuws van Harelbeke vervolgden de delicten welke aldaar werden vastgesteld voor deze schepenbank (75).

TITEL II. BEVOEGDHEID IN BURGERLIJKE ZAKEN

In burgerlijke zaken traden de gerechtsofficieren van Harelbeke op als gerechtelijke ambtenaren bij de stedelijke schepenbank van Harelbeke, de paesysierers van Harelbeke, het vorstelijk leenhof van Harelbeke, de schepenbank van de ammanie van Harelbeke, en vanaf 1604 bij de schepenbank van de heerlijkheid Salvaetschen. De schout van Harelbeke stond in voor het betekenen van de clachten of arresten, en de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen van de stedelijke schepenbank en de paesysierers van Harelbeke (76). Hij maande de vierschare wanneer deze zitting hield in burgerlijke zaken (77). Een stedecnape zorgde voor de betekening van de dagvaardingen, de verbodsbrieven en aanmaningen welke van deze stedelijke schepenbank en paesysierers uitgingen (78). Daar het rechtsgebied van de schepenen van Harelbeke in burgerlijke zaken zich slechts uitstreckte over het

(72) ARA., RK., nr. 14.453, Baljuwsrekening Salvaetschen 1556-1559 ; A.D.N., B 52, f. 191v°.

(73) ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1606-1608, f. 1.

(74) RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 507.

(75) Ibidem.

(76) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 23/6 ; RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 140v° ; RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484 ; ARA., RK., nr. 35.557, SRH 1519-1521, f. 18 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 109v° ; nr. 17, f. 110.

(77) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 2 ; nr. 12, f. 102.

(78) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 99 en 100, nr. 23, A4 ; Stadskeure Harelbeke van 11 maart 1622, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 18, f. 168v°.

schependom van Harelbeke was de territoriale bevoegdheid van de schout en de stedecnapen beperkt tot dit schependom (79).

Bij het leenhof van Harelbeke trad de onderbaljuw op als gerechts-officier in burgerlijke zaken. Hij stond in voor het betekenen van de clachten, het manen van de leenmannen en het tenuitvoerleggen van de vonnissen van het leenhof in burgerlijke zaken en in leenzaken (80). De hoogbaljuw van Harelbeke kon hem hierin vervangen. Zijn ambtsgebied in burgerlijke zaken kwam overeen met het rechtsgebied van het leenhof, m.a.w. het grondgebied van de heerlijkheid Harelbeke (81).

De schepenbank van de ammanie van Harelbeke werd gemaand door de amman. Hij zorgde eveneens voor de betekening van exploten op de gronden van de ammanie. Hij vorderde de betaling van de heerlijke rechten en cijnzen, en zorgde voor de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen van de schepenen van de ammanie van Harelbeke (82).

De schepenbank van de heerlijkheid Salvaetschen werd vanaf 30 september 1604 gemaand door de hoogbaljuw van Harelbeke of zijn vervanger. De hoogbaljuw stond eveneens in voor de betekening van de exploten en de gedwongen tenuitvoerlegging van de burgerlijke vonnissen uitgaande van deze schepenbank (83).

(79) RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484. Dit gold zoals gezegd eveneens voor de strafrechtelijke bevoegdheid van de schout.

(80) RAK.SA.OA., nr. 864, f. 1v° ; Gent 31 augustus 1571, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8313/101.

(81) RAK.SA.OA., nr. 864, f. 1-1v°.

(82) RAG., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 484 en 507.

(83) RAK., Fonds Moerman d'Harlebeke, nr. 507.

HOOFDSTUK III

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE GERECHTSOFFICIEREN VAN TIELT

Te Tielt was de vorst vertegenwoordigd door een hoogbaljuw, een schout en een amman. Deze gerechtsofficieren traden op als gerechtelijke ambtenaren bij de stedelijke schepenbank van Tielt, het leenhof van Tielt en de schepenbank van de ammanie van Tielt.

TITEL I. BEVOEGDHEID IN STRAFZAKEN

De voornaamste taak van de gerechtsofficieren van Tielt was, net zoals deze van de gerechtsofficieren van Kortrijk en Harelbeke, de bestrijding van de misdadigheid. De gerechtsofficieren van Tielt hadden als ambtsgebied het schependom, de roede en de ammanie van Tielt.

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN HET SCHEPENDOM VAN TIELT

In het schependom van Tielt waren de hoogbaljuw en de schout van Tielt de gewone gerechtsofficieren belast met het opsporen en vervolgen van de misdrijven (1). Ze mochten er aanhoudingen verrichten (2), dagvaardingen in strafzaken betekenen (3), straat- en rivierschouwingen houden (4), getuigen laten verhoren (5) en er composities afsluiten (6).

(1) Ontwerpcostumen Tielt, 1, 4 en 5 ; RAK., Tielt, nr. 375.

(2) Ibidem.

(3) ARA., RK., nr. 38.388, SRT 1542-1543, f. 54v° ; nr. 38.390, SRT 1545-1548, f. 67 ; Ontwerpcostumen Tielt, 1 en 5.

(4) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 4.

(5) ARA., RK., nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 67 ; Ontwerpcostumen Tielt, 136.

(6) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 2v°.

De aangehouden en werden opgesloten in de plaatselijke gevangenis waar ze bewaakt werden door de schout, die cipier van Tielt was (7). De strafbare feiten, welke zich in het schependom Tielt hadden voorgedaan, werden door de hoogbaljuw vervolgd voor de stedelijke schepenbank van Tielt (8). De hoogbaljuw trad op als openbaar aanklager. De schout maande de vierschare (9).

De hoogbaljuw kon ook van de vervolging voor de schepenbank afzien, en met de verdachte een compositie afsluiten. Het recht om composities af te sluiten was zoals dit van de andere Vlaamse gerechtsofficiëren in de 16de-17de eeuw beperkt (10). In de benoemingsbrieven van de hoogbaljuws van Tielt werd hen verboden composities af te sluiten voor moord, doodslag, verkrachting, straatoverrij, brandstichting, valsmunterij en andere delicten tegen de vorst (11). In de periode 1560-1566, de enige periode waarvoor we gegevens bezitten, sloot de hoogbaljuw van Tielt composities af voor opzettelijke slagen en verwondingen, laster en beledigingen, ongeoorloofde geslachtsbetrekkingen, het instellen van een tergend en roekeloos proces, m.a.w. delicten die normaal met een vermogenstraf of een erestraf gesanctioneerd werden (12).

Wanneer de schepenen een strafvonnis hadden uitgesproken stond de hoogbaljuw in voor de tenuitvoerlegging ervan. Hij inde de boeten (13), hield toezicht, of liet toezicht houden op de uitvoering van de erestraffen (14) en betaalde de beul voor het uitvoeren van de lijf- en doodstraffen (15).

(7) A.D.N., B 48, f. 189v°-190v° ; B 50, f. 228-229 ; B 53, f. 72-73 ; ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 9.

(8) Ontwerpcostumen Tielt, 1.

(9) Ontwerpcostumen Tielt, 5 ; RAK., Tielt, nr. 375.

(10) J. VAN ROHPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen, in T.V.R.G., XXIX (1961), p. 43-79.

(11) A.D.N., B 49, f. 184-186 en 260-61 ; B 50, f. 174-175 en 189v°-190v° ; ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1563-1566, f. 1.

(12) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 2-3v° ; BRT 1563-1566, f. 2-3v°.

(13) Ontwerpcostumen Tielt, 4 ; ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 1v°-4 ; BRT 1563-1566, f. 2-4v°.

(14) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 9-9v°.

(15) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8v°.

De schout van Tielt was hoogstwaarschijnlijk alleen bevoegd in het schependom van Tielt. Bij gebrek aan bronnenmateriaal kan dit niet met zekerheid voorop gezet worden. Een nauwkeurige ontleding van de ontwerpcostumen (16) en het feit dat we in het bewaarde bronnenmateriaal (17) geen enkel spoor vonden van het optreden van de schout buiten het schependom wijzen in deze richting.

Rubriek II. BEVOEGDHEID IN DE ROEDE EN DE HEERLIJKHEID VAN TIELT

Uit de bewaarde baljuwsrekeningen blijkt dat de hoogbaljuws van Tielt niet alleen gerechtsofficier van het schependom van Tielt waren, doch eveneens van de roede van Tielt. In deze baljuwsrekeningen noemen de hoogbaljuws zich : "bailly de la ville et verge de Thielt" (18). Er wordt eveneens aangestipt welke parochies tot deze roede van Tielt behoorden. Dit waren in alfabetische volgorde :

Aarsele	Petegem
Astene	Pittem
Dentergem	Poeke-Lotenhulle-Vinkt
Egem	Ruislede
Gottem	Sint-Baafs-Vijve
Kanegem	Tielt-buiten
Machelen	Wakken
Markegem	Wielsbeke
Meulebeke	Wingene
Oeselgem	Wontergem
Olsene	Zeveren
Oostrozebeke	Zulte
	Zwevezeele (19)

(16) Ontwerpcostumen Tielt, 1, 3 en 5.

(17) In de bewaarde baljuwsrekeningen van Tielt vonden we geen enkel spoor van het optreden van de schout buiten het schependom : ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1567. Zie eveneens RAK., Tielt, nr. 375 (stuk van 10 april 1652).

(18) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 1 ; BRT 1563-1566, f. 1 ; BRT 1566-1567, f. 1.

(19) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 1v° ; BRT 1563-1566, f. 1. Men vindt deze parochies opgesomd onder de rubriek "Déclaration et spécification par mémoire du droict, haulteur et pré-eminence qui le roy nostre seigneur a hors sa ville de Thielt et villaiges sortissans soubz la verge d'icelle et y pouvoir faire lever par son bailly dudict Thielt le meilleur catheil, tenir

.../...

Wanneer we deze gerechtelijke omschrijving van de roede van Tielt vergelijken met de administratief-fiskale omschrijving van de roede van Tielt stellen we vast dat de gerechtelijke omschrijving zes parochies meer bevat dan de administratief-fiskale omschrijving die slechts uit negentien parochies bestond (20). De parochies Petegem, Machelen, Astene, Olsene, Zulte en Zeveren werden administratief tot de roede van Deinze gerekend. De reden waarom de hoogbaljuws van Tielt deze parochies of een gedeelte ervan tot hun ambtsgebied rekenden was het feit dat in deze zes parochies lenen gelegen waren welke gehouden werden van het leenhof van Tielt (21). Als gerechtsofficier van het leenhof van Tielt kon de hoogbaljuw op deze lenen strafrechtelijke bevoegdheid uitoefenen. Het ambtsgebied van de hoogbaljuws van Tielt strekte zich derhalve uit in de roede van Tielt (in administratieve zin) en de heerlijkheid Tielt.

In dit ambtsgebied konden de hoogbaljuws van Tielt of hun ondergeschikten alle nodige rechtshandelingen stellen ter beteugeling van de misdadigheid. Ze konden er duergaende waerheden (22) informaties préparatoires houden (23), er straat- en rivierschouwingen (24) en

.../...

franches véritez, eschauwer chemins, rivières, cours d'eauues avecq aultres actes de justice et oeuvres de loy accousstumez d'anchienneté".

- (20) Voor deze administratieve omschrijving raadplege men : N. MADDENS, Twee belangrijke Kortrijkse instellingen : De Buitenpoortterij en de Weeskamer, p. XI ; F. DE BRABANDERE, Studie van de persoonsnamen in de kasselrij Kortrijk, p. 9-10. De ontwerpcostumen van Tielt spreken eveneens slechts van negentien parochies: Ontwerpcostumen Tielt, 13.
- (21) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 321-323, 348, 382-397, 409-420. Over het Tieltsse in de roede van Deinze zie eveneens Schepenbrief Deinze 28 september 1554, RAG., Fonds Machelen-Grammene, nr. 78.
- (22) ARA., Fonds Trésor des chartes des comtes de Flandre, 1ste reeks, nr. 1016 ; Ontwerpcostumen Tielt, 9 ; ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 4. In de periode 1560-1567 maakten de hoogbaljuws van Tielt van deze bevoegdheid geen gebruik meer.
- (23) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1563-1566, f. 8v°.
- (24) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 4.

aanhoudingen (25) verrichten, er getuigen dagvaarden (26) en composities afsluiten (27).

Binnen de roede van Tielst lagen een aantal heerlijkheden met hoge, middele en lage justitie (28). Deze heerlijkheden vormden normaal enclaves in het ambtsgebied van de hoogbaljuw, althans voor de justitiegraden die deze heerlijkheden bezaten. Op het grondgebied van deze heerlijkheden oefende de hoogbaljuw van Tielst evenwel een subsidiaire jurisdictie uit ; bij wijze van preventie ten opzichte van de heerlijke gerechtsofficieren vervolgde hij alle onbestrafte misdrijven (29). In de 16de eeuw vervolgde de hoogbaljuw van Tielst de misdrijven waarvan hij kennis had genomen in de roede van Tielst voor het leenhof of de schepenen van Tielst (30). Net zoals te Kortrijk en te Harelbeke hebben de stadsschepenen in de loop van de 16de eeuw de strafrechtelijke jurisdictie van het vorstelijk leenhof, dat in hun stad zitting hield, naar zich toe weten te trekken (31).

- (25) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8 : aanhouding te Pittem ; BRT 1563-1566, f. 10 : aanhouding te Ruislede ; Ibidem, f. 11 : aanhouding te Oostrozebeke ; Ontwerpcostumen Tielst, 3.
- (26) ARA., RK., nr. 14431, BRT 1563-1566, f. 8v° ; BRT 1563-1566, f. 12.
- (27) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1563-1566, f. 4.
- (28) Bv. : de heerlijkheid Den Hoerenschen te Deinze, Petegem en Astene en de heerlijkheid Dentergem, die de hoge justitie hadden : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 348, 409-413 en 417-420 ; de heerlijkheid Willecomme en de heerlijkheid van Tomme, beiden gelegen in de parochie van Tielst-buiten, die de middele justitie bezaten : Ibidem, f. 428-430 en 435 ; een groot aantal heerlijkheden met lage justitie : Ibidem, f. 72v°, 84v°-94, 187-189, 321-323 ; 382-417 ; de heerlijkheid Buusvelt te Meulebeke en Wingene : RAK.SA.OA., nr. 864, f. 47v°-49.
- (29) Ontwerpcostumen Tielst, 10 en 11 ; ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1567. De meeste vorstelijke baljuws bezitten dergelijke subsidiaire bevoegdheid reeds in de Boergondische periode : J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 289.
- (30) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1563-1566, f. 8 ; BRT 1563-1566, f. 11 ; Schepenenbrief Deinze van 28 september 1554, RAG., Fonds Machelen-Grammene, nr. 78 (uitgegeven in A. CASSIMAN, Geschiedenis der stad Deinze, p. 269).
- (31) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. I, § 1, II.

Rubriek III. BEVOEGDHEID IN GRAFELIJKE HEERLIJKHEDEN

Van het leenhof van Tielt waren een aantal heerlijkheden gehouden die in het bezit van de vorst als graaf van Vlaanderen waren. Dit was ondermeer het geval voor de ammanie van Tielt, die zich uitstreckte over een aantal gronden gelegen te Tielt, Meulebeke, Pittem, Zwevezele, Wingene en Egem (32) en de heerlijkheid sgraven lievenaere of sgraven propre gelegen te Petegem, Astene, Nazareth en Machelen (33). Deze heerlijkheden bezaten de lage justitie. De ammanie van Tielt had een eigen schepenbank en een amman die benoemd werd door de vorst en zich de amman van Tielt noemde. De heerlijkheid sgraven propre had twee schepenbanken waarvan de ene zitting hield te Petegem (Ten Knocke) en de andere te Wontergem (34). Deze twee laatste schepenbanken werden gemaand door de hoogbaljuw van Tielt of zijn plaatsvervanger.

Op strafrechtelijk gebied bestond de taak van de amman en de hoogbaljuw van Tielt erin in deze grafelijke heerlijkheden de boeten wegens misdrijven, die tot de lage justitie behoorden, te vorderen en te innen (35).

TITEL II. BEVOEGDHEID IN BURGERLIJKE ZAKEN

De gerechtsofficieren van Tielt traden op als gerechtelijke ambtenaren bij de stedelijke schepenbank van Tielt, bij het leenhof van Tielt, bij de schepenbank van de ammanie van Tielt en de schepenbanken van sgraven propre in de roede van Deinze.

Bij de stedelijke schepenbank van Tielt zorgde de schout van Tielt

(32) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 84-94, 380 en 479 ; RAK., Scab. II, nr. 106 ; RAK., Tielt, nr. 375 ; TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. XXI en XXIV.

(33) Schepenbrief Deinze 28 september 1554, RAG., Fonds Machelen-Grammene, nr. 78 (uitgeg. A. CASSIMAN, Geschiedenis der stad Deinze, p. 269-271.

(34) Zie voetnoot 32 en 33.

(35) Bv. : boeten wegens het niet-onderhouden van wegen, het niet-betalen van heerlijke rechten. Over deze delicten die tot de lage justitie behoorden zie deel IV, hfst. II, titel VIII, rubr. I. § 1.

voor het manen van de vierschare, het betekenen van de clachten en de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen zowel van de camere als van de vierschare (36). De messagier van Tielt stond in voor de betekening van de eerste drie dagvaardingen om te verschijnen voor de camere van de schepenbank. De vierde en laatste dagvaarding werd berekend door de schout (37). De territoriale bevoegdheid van de schout en de messagier was zoals die van de schepenbank zelf in burgerlijke zaken beperkt tot het schependom van Tielt (38).

Bij het leenhof van Tielt trad de hoogbaljuw van Tielt op als gerechtsofficier ; hij maande de leenmannen en zorgde voor de betekening van de exploten en de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen welke van dit leenhof uitgingen. (39). Voor deze laatste taak kon hij zich in de roede van Tielt laten bijstaan door zijn dienaars (40). De territoriale bevoegdheid van de hoogbaljuw in burgerlijke zaken stemde overeen met het rechtsgebied van het leenhof. Hij kon optreden op het grondgebied van alle lenen welke gehouden werden van het leenhof van Tielt.

Bij de schepenbank van de ammanie van Tielt trad de amman van Tielt op als gerechtsofficier. Hij maande de schepenen, zorgde voor de betekening van hun exploten en legde hun vonnissen tenuitvoer (41).

Bij de twee schepenbanken van de heerlijkheid sgraven propre of sgralievenaere, gelegen in de roede van Deinze, trad de hoogbaljuw van Tielt of zijn plaatsvervanger op als maanheer. Hij stond eveneens in voor de betekening van hun exploten en de tenuitvoerlegging van hun vonnissen (42).

(36) Ontwerpcostumen Tielt, 1, 5, 141, 145, 146, 156 ; ARA., RK., nr. 38, 375, SRT 1513-1515, f. 26 ; nr. 38.387, SRT 1540-1541, f. 24 ; nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 41.

(37) Ontwerpcostumen Tielt, 155; SAT., nr. 62, f. 1-1v°.

(38) Ontwerpcostumen Tielt, 5 ; RAK., Tielt, nr. 375.

(39) Ontwerpcostumen Tielt, 9, 98-107.

(40) Ibidem, 157-158.

(41) RAK., Scab. II, nr. 106. Over de ligging van deze ammanie zie titel I, rubr. III.

(42) Schepenbrief Deinze van 28 september 1554, RAG., Fonds Machelen-Grammene, nr. 78. Over de ligging van deze grafelijke heerlijkheid zie titel I, rubr. III.

HOOFDSTUK IV

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE GERECHTSOFFICIEREN VAN DEINZE

Te Deinze werden de functies van gerechtsofficier uitgeoefend door een hoogbaljuw, een onderbaljuw, een schout en een amman. Deze gerechtsofficieren oefenden hun bevoegdheid uit in samenwerking met de schepenbank van Deinze, het leenhof van Deinze en de schepenbank van de heerlijkheid Drongen.

TITEL I. BEVOEGDHEID IN STRAFZAKEN

De gerechtsofficieren van Deinze waren belast met de beteugeling van de misdadigheid in het schependom en de heerlijkheid van Deinze.

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN HET SCHEPENDOM VAN DEINZE

In het schependom van Deinze waren de hoogbaljuw, de onderbaljuw en de schout van Deinze de gewone gerechtsofficieren belast met het opsporen en het vervolgen van de misdrijven, dit zelfs in de heerlijkheden die zich in het schependom uitstrekten (1).

Teneinde alle onbestrafte misdrijven op te sporen en te vervolgen mocht de hoogbaljuw te Deinze jaarlijks een souveraine duergaende jaerwaerhede en een ougstwaerhede houden, en om de zes weken een waerhede van kueren ende twist (2), tijdens welke alle inwoners van de stad en de

- (1) Ontwerpcostumen Deinze, 1. ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1543-1545, f. 107 : aanhouding door de hoogbaljuw in de heerlijkheid Reibroek (Ribroucq) die zich in het schependom van Deinze uitstreekte. Over deze heerlijkheid zie A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis van Deinze, p. 71; F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis van de gemeenten van Oost-Vlaanderen, 1ste. reeks, IV : Lotenhulle, p. 10.
- (2) Ontwerpcostumen Deinze, 7, 8, 10, 11 en 12. De ougstwaerheid was een duergaende waerheid gehouden na het inhalen van de oogst : R.C. VAN CAENEGEM, Het strafprocesrecht in Vlaanderen, p. 139 ; Zie eveneens ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 6v° ; BRD 1519-1522, f. 1-2v° ; BRD 1522-1525, f. 3v° ; BRD 1525-1531, f. 6v°. De waerheden van kueren ende twist waren duergaende waerheden die alleen werden gehouden teneinde overtredingen van de

.../...

vrijheid van Deinze ertoe gehouden waren te verschijnen voor de vierschare te Deinze om er te antwoorden op de vragen die gesteld werden (3). Om een specifieke misdrijf te kunnen vervolgen kon de hoogbaljuw een dachwaerhede houden waarbij al degenen die door een zondagse afroeping aan de kerk of een persoonlijke dagvaarding opgeroepen waren, ertoe gehouden waren te verschijnen voor de schepenbank om er getuigenis af te leggen (4). Uit de baljuwsrekeningen van Deinze blijkt dat de hoogbaljuws van Deinze zeker tot 1534 van deze bevoegdheden gebruik hebben gemaakt (5).

De hoogbaljuws of hun sergeanten mochten in de stad en de vrijheid getuigen dagvaarden, die de hoogbaljuw zelf verhoorde of liet verhooren door de schepenen van Deinze (6). Ze hielden er de delinkwenten aan (7), of lieten hen dagvaarden om te verschijnen voor de schepenbank (8).

De bestraffing van alle strafbare feiten die zich in het schependom

.../...

stadskeuren van Deinze en vechtpartijen op te sporen : Ontwerp-costumen Deinze, 12 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1522-1525, f. 3-3v°.

(3) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1525-1531, f. 2.

(4) Ontwerpcostumen Deinze, 9 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1522-1525, f. 3v°.

(5) - ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1508-1510, f. 1-1v° ; BRD 1513-1516, f. 1-1v° en 6v° ; BRD 1519-1522, f. 1-2v° ; BRD 1522-1525, f. 1v°-4 ; BRD 1525-1531, f. 1v°-7v°.

- Na 1534 namen de hoogbaljuws de boeten, die ze op deze manier hadden geïnd, niet meer op in hun rekeningen omdat, zoals ze zelf zegden, deze in hun pacht vielen, zodat ze hiervan aan de vorst geen rekenschap moesten geven : ARA., RK., nr. 13.908, BRD 1602-1606, f. 1v°. Door het weglaten in de baljuwsrekeningen weten we bij gebrek aan andere bronnen niet hoelang ze deze procedures hebben toegepast.

(6) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1545-1548, f. 119; BRD 1557-1559, f. 18.

(7) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 9v° : "Item le 20 octobre ensuivant a esté prins prisonnier par les sergeans en la ville de Doinze ung larconier en présent meffaict...". De aangehouden personen werden opgesloten in de plaatselijke gevangenis en bewaakt door de schout van Deinze die er de taak van cipier uitoefende : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1539-1541, f. 4v° ; nr. 13.906, BRD 1568, f. 5 ; A. VAN DEN ABEGLE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 287-289 en 302.

(8) Ontwerpcostumen Deinze, 13 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 6v°.

van Deinze hadden voorgedaan vorderde de hoogbaljuw voor de schepenbank van Deinze (9), dit met uitzondering evenwel van de strafbare feiten ontstaan op de Leie, waarvan hij de bestraffing diende te vorderen voor de schepenen en leenmannen die samen zitting hielden op de Leiebrug te Deinze (10). Wanneer de schepenen, of de schepenen samen met de leenmannen, een straf hadden uitgesproken zorgde de hoogbaljuw voor de uitvoering ervan. Zo inde hij de boeten (11), hield toezicht of liet toezicht houden op de uitvoering van de erestraffen (12), en betaalde de beul voor de uitvoering van de lijf- en doodstraffen (13). De hoogbaljuw kon eveneens afzien van een vervolging en een compositie afsluiten met de delinkwant (14). Dit compositierecht werd zoals elders in Vlaanderen in de loop van de 16de eeuw beperkt (15). De onderbaljuw (16) en de schout (17) stonden de hoogbaljuw bij in het opsporen en vervolgen van de misdrijven.

Rubriek II. BEVOEGDHEID IN DE HEERLIJKHEID DEINZE

De hoogbaljuws van Deinze waren niet alleen gerechtsofficier van het schependom van Deinze doch ook van de heerlijkheid Deinze (18).

-
- (9) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 6 ; nr. 13.909, BRD 1613-1617, f. 10-13.
 - (10) Ontwerpcostumen Deinze, 3 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 6v°.
 - (11) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 1-3 ; nr. 13.908, BRD 1602-1606, f. 1v°.
 - (12) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 11.
 - (13) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 6 en 6v°. In 1569 betaalde hij in naam van de vorst de kosten van een nieuwe galg te Deinze: ARA., RK., nr. 13.906, BRD 1568, f. 12.
 - (14) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 3v° ; nr. 13.907, BRD 1597-1601, f. 6.
 - (15) J. VAN ROMPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen van de veertiende tot de achttiende eeuw, in T.V.R.G., XXIX (1961), p. 43-79. Cfr. infra, deel V, hfst. II, titel I.
 - (16) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1537-1543, f. 101.
 - (17) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 142. De schout van Deinze trad in opdracht van de hoogbaljuw eveneens op buiten het schependom van Deinze : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1543-1545, f. 107.
 - (18) Ontwerpcostumen Deinze, 1 en 4.

Deze heerlijkheid strekte zich uit over de lenen gehouden van het leenhof van Deinze die gelegen waren in de parochies Deinze-buiten, Astene, Petegem, Drongen en de Leie tussen Astene en Oeselgem (19). De hoogbaljuws van Deinze waren er bevoegd om duergaende waerheden (20), straat- en rivierschouwingen (21) en een straetberijt (21) te houden. Zij konden er getuigen dagvaarden en verhoren (23), aanhoudingen verrichten (24) en er composities afsluiten (25). De bestraffing van de misdrijven die de hoogbaljuws van Deinze in de heerlijkheid Deinze vervolgden, vorderden ze voor verschillende rechtbanken. De bestraffing van de delicten in de heerlijkheid Drongen, één van de lenen gehouden van het leenhof van Deinze, vorderden ze voor de eigen schepenbank van deze heerlijkheid (26). De andere strafbare feiten werden vervolgd voor de schepenen van Deinze (27) of voor deze schepenen die samen met de leenmannen van het leenhof van Deinze zitting hielden (28).

-
- (19) Denombrement van de heerlijkheid Deinze (1654), A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 300-326.
- (20) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1525-1531, f. 1v°, 5v°.
- (21) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1597-1601, f. 5.
- (22) Ontwerpcostumen Deinze, 6.
- (23) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 28v°.
- (24) Bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 9v° : aanhouding in de parochie van Petegem, f. 9v°-10 : aanhouding te Machelen .
- (25) Over de beperkingen van het compositierecht : Cfr. infra, deel V, hfst. II, titel I .
- (26) De heerlijkheid Drongen was een leen gehouden van het leenhof van Deinze, gelegen in de Oudburg van Gent. Deze heerlijkheid had de hoge justitie en bezat een eigen schepenbank. De hoogbaljuw van Deinze trad in deze heerlijkheid op als gerechtsofficier samen met een schout en een amman die benoemd werden door de leenhouder. Daar deze heerlijkheid buiten de kasselrij Kortrijk lag, wordt de bevoegdheid van de hoogbaljuw van Deinze aldaar hier niet behandeld. Men raadplege hiervoor : A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 315-320 en de baljuwsrekeningen. Bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1531-1534, f. 6v°-7; BRD 1537-1539, f. 4v° ; BRD 1545-1548, f. 7v°.
- (27) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 4v°-7v° ; Ontwerpcostumen Deinze, 4.
- (28) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 6v° ; BRD 1519-1522, f. 9 ; BRD 1570-1572, f. 9v° ; Ontwerpcostumen Deinze, 3.

Voor het opsporen van de delicten in de heerlijkheid Deinze kon de hoogbaljuw van Deinze een beroep doen op de onderbaljuw (29), de schout (30) en de sergeanten van Deinze (31). Van de heerlijkheid werden een aantal lenen gehouden die de lage justitie bezaten. Deze lenen hadden meestal geen eigen schepenbank, doch deden een beroep op de schepenbank van Petegem-buiten (32). De gerechtsofficieren van deze heerlijkheden hielden zich op het grondgebied van deze heerlijkheden bezig met het vervolgen van de delicten die tot de lage justitie behoorden (bv. : vorderen van boeten wegens het niet-onderhouden van wegen en waterlopen of het niet-betalen van heerlijke renten). Ze maanden eveneens de schepenbank voor dewelke de vordering werd gebracht (33). Deze heerlijkheden vormden derhalve, althans voor wat het uitoefenen van de lage justitie betreft, enclaves in het ambtsgebied van de hoogbaljuw. De hoogbaljuw bezat naar alle waarschijnlijkheid, als gerechtsofficier van het leenhof, een subsidiaire jurisdictie in deze heerlijkheden voor de vervolging van de onbestrafte delicten waarvan hij dan bij preventie kennis nam (34). Tenslotte was de hoogbaljuw van Deinze, volgens de ontwerpcostumen van Deinze, de bevoegde gerechtsofficier om alle strafbare feiten te vervolgen die ontstaan waren op de spijker van Deinze (35). Deze spijker van Deinze bestond uit een aantal gronden, gelegen rondom Deinze, waarvoor de gebruikers een jaarlijkse cijns verschuldigd waren aan de heer van Nevele (36).

(29) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1543-1545, f. 107.

(30) Ibidem.

(31) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 141v°.

(32) Denombrement van de heerlijkheid Deinze (1654), A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 302-326.

(33) Ibidem.

(34) Dit blijkt ondermeer uit de straat- en rivierschouwingen die hij overal in de heerlijkheid Deinze deed : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1597-1601, f. 5. Vergelijk met de bevoegdheid van de hoogbaljuw van Harelbeke op het grondgebied van de lenen gehouden van het leenhof van Harelbeke, en met de bevoegdheid van de hoogbaljuw van Tielt in de heerlijkheid van Tielt. Zie eveneens : J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 289.

(35) Ontwerpcostumen Deinze, 1.

(36) Denombrement van de heerlijkheid Deinze (1654), A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 302.

TITEL II. BEVOEGDHEID IN BURGERLIJKE ZAKEN

De hoogbaljuw, onderbaljuw, schout, en amman van Deinze traden op als gerechtelijke ambtenaren bij de schepenbank van Deinze, het leenhof van Deinze, en de schepenbank van de heerlijkheid Petegem-buiten. Bij de schepenbank van Deinze waren de schout en de amman belast met het manen van de schepenen, de betekening van de clachten en andere exploten, en het tenuitvoerleggen van hun vonnissen. De schout was in het bijzonder belast met het in schut houden van dieren of goederen waarop beslag werd gelegd. De amman was in het bijzonder belast met de betekening van de vorderingen tot het onder voogdij stellen van minderjarige wezen en het afpalen van eigendommen (37). Bij het leenhof van Deinze trad de hoogbaljuw of zijn plaatsvervanger op als de gerechtsofficier belast met het manen van de leenmannen, het betekenen van hun exploten en het tenuitvoerleggen van hun vonnissen (38). De onderbaljuw van Deinze trad op als maanheer van de schepenbank van de grafelijke heerlijkheid te Petegem-buiten (39).

TITEL III. OPDRACHTEN VAN GERECHTELIJKE AARD

De gerechtsofficieren van Deinze kregen nu en dan eens een opdracht van de gerechtsofficieren of rechtbanken met buitengewone bevoegdheden. Zo nam de hoogbaljuw in de periode 1550-1554 op bevel van de vorstelijke inquisiteur Titelmans een ketter gevangen (40).

-
- (37) A. CASSIMAN, Geschiedenis der stad Deinze, p. 109-110 ; Stadskeure Deinze van 10 oktober 1613, A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 287-289 ; Denombrement van het leenhof van Deinze 14 maart 1654, RAG., Deinze nr. 4 (A. VAN DEN ABEELE, a.w., p. 302) ; Ontwerpcostumen Deinze, 17 ; RAG., Fonds Nevele, nr. 8, f. 38.
- (38) RAG., Deinze, nr. 4 ; Ontwerpcostumen Deinze, 2, 3, 115, 119.
- (39) A. CASSIMAN, Geschiedenis der stad Deinze, p. 108. Over deze grafelijke heerlijkheid : Ibidem, p. 105 ; A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 304.
- (40) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 11 : "Item prins et appréhendé par cedit bailly et ses officiers par charge et ordonnance dudit inquisiteur de la foy ung nommé Franchois de Houck... suspect de heresie..."

Omstreeks 1567 nam de hoogbaljuw van Deinze in opdracht van de procureur-generaal van de Raad van Vlaanderen de cipier van Deinze gevangen, en leverde hem uit in het gravenkasteel te Gent (41).

(41) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1568, f. 10v° : "Ledit bailli assisté du soubz-bailly et deux sergeans a par ordonnance de ceulx du conseil de flandre etgale procureur général, datée du 15de mars 1567, amené par chariot dedens le vieux chasteau a Gand ung nommé Adriaen de Buc cepier de Deynse...".

HOOFDSTUK V

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE GERECHTSOFFICIEREN VAN MENEN

Te Menen was de vorst vertegenwoordigd door een hoogbaljuw en/of zijn luitenant. Ze traden er op als vorstelijke ambtenaren bij de schepenbank en het leenhof van Menen.

TITEL I. BEVOEGDHEID IN STRAFZAKEN

De hoogbaljuw van Menen was belast met de bestrijding van de misdadigheid in de stad, de bannijle en de heerlijkheid Menen.

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN HET SCHEPENDOM VAN MENEN

In het schependom van Menen was de hoogbaljuw van Menen of zijn luitenant de gewone gerechtsofficier belast met het opsporen en vervolgen van misdrijven (1).

Teneinde alle onbestrafte misdrijven op te sporen en te vervolgen kon de hoogbaljuw van Menen een duergaende waarheid houden, tijdens welke alle inwoners van het schependom ertoe gehouden waren te verschijnen voor de schepenen van Menen (en de leenmannen van Menen) (2). Samen met de schepenen hield hij er lijkschouwingen (3), huiszoekingen (4) en straatschouwingen (5). Hij kon er getuigen dagvaarden en verhoren of laten verhoren door de schepenen (6). Hij of zijn sergeanten

- (1) Vorstelijke keure van augustus 1463, SAM., AA., nr. 6 en REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84 ; ARA., RK., nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 31-31v°.
- (2) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1510-1511, f. 2 ; BRM 1516-1519, f. 8 ; BRM 1528-1530, f. 2-2v° ; BRM 1530-1532, f. 1v°.
- (3) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1515-1516, f. 3.
- (4) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 6.
- (5) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1525-1526, f. 1v° ; BRM 1536-1542, f. 1v° ; BRM 1545-1546, f. 31v°.
- (6) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1595-1599, f. 15v°.

hiielden er de delinkwenten aan (7) of dagvaardden hen om te verschijnen voor de rechtbank (8). Indien de vorstelijke verordeningen het toelieten (9) konden ze met de delinkwenten een compositie afsluiten. In de benoemingsbrieven van de hoogbaljuws van Menen stond uitdrukkelijk bepaald dat ze zonder de toelating van de Raad van Vlaanderen of de Rekenkamer te Rijsel geen composities mochten afsluiten voor moord, doodslag, verkrachting, straatroof, valsmunterij, diefstal en opstand tegen de vorst (10). In concreto sloten de hoogbaljuws van Menen tijdens de behandelde periode slechts composities af voor beledigingen of opzettelijke slagen en verwondingen (11).

Wanneer de hoogbaljuws geen compositie afsloten vorderden ze de bestraffing van de delicten, die ze in het schependom van Menen hadden vastgesteld, voor de schepenbank van Menen (12). Op het leenhof van Menen werd, in tegenstelling met de periode vóór 1515, geen beroep meer gedaan (13).

-
- (7) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1556-1561, f. 7v°.
 - (8) Naar analogie met de bevoegdheid van de gerechtsofficieren van Kortrijk, Harelbeke, Tielt en Deinze.
 - (9) Over de beperkingen van het compositierecht : J. VAN ROMPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen, in T.V.R.G., XXIX (1961), p. 43-79 ; Cfr. infra, deel V, hfst. II, titel I.
 - (10) - A.D.N., B 49, f. 52 ; B 51, f. 105 ; B 53, f. 19-20.
- Voorbeeld van een compositie na de toelating van de Rekenkamer te Rijsel : ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1532-1536, f. 2 : compositie wegens een aanslag op een gerechtsofficier.
 - (11) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1510-1511, f. 2-2v° ; nr. 14.269, BRM 1525-1526, f. 1.
 - (12) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1515-1516, f. 3 ; BRM 1516-1518, f. 4 ; BRM 1518-1520, f. 4 ; BRM 1556-1561, f. 7v° ; Verordening van 4 mei 1515, Verzam. verord., 2de reeks, I, p. 389-392.
 - (13) Tot omstreeks 1510 vorderden de hoogbaljuws van Menen de bestraffing van alle misdrijven, met uitzondering van deze waarop een boete stond, voor het leenhof van Menen ; de bestraffing van de misdrijven waarop een boete stond werd gevorderd voor de schepenbank van Menen (bv. : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1468-1469, f. 2v° ; BRM 1469-1470, f. 2v° ; BRM 1494-1495, f. 2v° ; BRM 1504-1505, f. 3v°). In de periode 1510-1515 vorderden ze de bestraffing van alle misdrijven voor het leenhof dat samen met de schepenbank zitting hield (bv. : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1510-1511, f. 4v° ; BRM 1513-1514, f. 3). Na 1515 werd de bestraffing van alle misdrijven alleen voor de schepenbank gevorderd (bv. : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1515-1516, f. 3 ; zie voetnoot nr. 12).

Indien de schepenen een straf oplegden zorgde de hoogbaljuw voor de uitvoering ervan. Hij inde de boeten (14), hield toezicht, of liet toezicht houden op de uitvoering van de erestraffen (15), en betaalde de beul voor de uitvoering van de lijf- en doodstraffen (16).

Rubriek II. BEVOEGDHEID IN DE BANMIJLE VAN MENEN

De banmijle van Menen was een gebied dat zich in een straal van één mijl rondom het schependom van Menen uitstreckte en waarbinnen het verboden was elders dan in de grafelijke molens te Menen graan te laten malen. Overtredingen van dit verbod werden opgespoord en vervolgd door de hoogbaljuw van Menen (17). Indien nodig konden de hoogbaljuw of zijn sergeanten hiervoor huiszoekingen verrichten. Geschillen over deze huiszoekingen kwamen voor de rechtbank van de plaats waar deze huiszoekingen plaatsvonden (18). Indien de hoogbaljuw voor deze overtredingen geen composities afsloot (19) vorderde hij de bestraffing van de overtreder van dit verbod met een boete van zestig schellingen (drie ponden parisis) voor het leenhof van Menen (20).

Rubriek III. BEVOEGDHEID IN DE HEERLIJKHEID EN DE ROEDE VAN MENEN

Uit de baljuwsrekening van Menen blijkt dat de hoogbaljuws van Menen en hun ondergeschikten ook buiten het schependom en de banmijle van Menen strafrechtelijke bevoegdheid hadden. Zo hield de hoogbaljuw van Menen omstreeks 1522-1524 een straatschouwing te Halewijn (21).

(14) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1522-1524, f. 1 en 2.

(15) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1561-1565, f. 6.

(16) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4.

(17) Verordening van 11 juni 1533, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 56-60 ; Verordening van 31 maart 1546, Verzam. verord., 2de reeks, V p. 245-246.

(18) Ibidem.

(19) Bv. : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1519, f. 7; BRM 1522-1524, f. 1v° ; BRM 1525-1526, f. 1-1v°.

(20) Ibidem en voetnoot 17.

(21) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1522-1524, f. 2v°.

In de periode 1542-1544 hield hij samen met enkele schepenen van Menen een gerechtelijk onderzoek (informatie preparatoire) te Wevelgem (22). Een gelijkaardig onderzoek werd omstreeks 1561-1565 te Tourcoing (23) en omstreeks 1565-1569 te Geluwe en te Dadizele gehouden (24). In deze laatste periode zocht de luitenant-hoogbaljuw van Menen tussen Menen en Wervik een lijk dat daar na een doodslag begraven werd (25). Omstreeks 1595-1599 liet de hoogbaljuw van Menen een heks aanhouden te Geluwe. Hij liet er eveneens verscheidene getuigen dagvaarden om te Menen verhoord te worden ; sommige getuigen werden door de luitenant-hoogbaljuw en enkele schepenen ter plaatse verhoord (26). In een ander heksenproces van dezelfde periode verhoorden de luitenant-hoogbaljuw en enkele schepenen van Menen tot tweemaal toe getuigen te Halewijn, Roncq et autres lieux voisins (27).

Deze lokalisatie van het optreden van de hoogbaljuw van Menen of zijn ondergeschikten toont aan dat de hoogbaljuws van Menen zich in de 16de eeuw als gerechtsofficieren zowel van de heerlijkheid als van de roede van Menen beschouwden. Te Halewijn en Geluwe waren er lenen gelegen die gehouden werden van het leenhof van Menen ; deze lenen vormden samen met lenen gelegen te Menen, Lauwe, Houthem en Tieltbuiten de heerlijkheid Menen (28). Als gerechtsofficier van het leen-

(22) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1542-1544, f. 5.

(23) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1561-1565, f. 5.

(24) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 9v°.

(25) Ibidem, f. 5.

(26) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1595-1598, f. 15v°.

(27) Ibidem, f. 12v°-13.

(28) Van de heerlijkheid van Menen zijn geen 15de, 16de of 17de eeuwse denombrementen bewaard. Uit de baljuwsrekeningen waarin de ontvangsten van de tiende penning, die moest betaald worden bij vererving of vervreemding van een leengoed, werden opgetekend, konden we achterhalen dat de lenen gehouden van het leenhof van Menen in de hogergenoemde parochies gelegen waren. (Bv. : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1480-1481, f. 2v° ; BRM 1481-1482, f. 2v°-3 ; BRM 1483-1484, f. 2v° ; BRM 1499-1501, f. 3v° ; BRM 1501-1502, f. 1v° ; BRM 1504-1505, f. 2.) Deze ligging klopt met diegene die men vindt in de denombrementen van het einde van de 18de eeuw. REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 241-243.

hof van Menen waren de hoogbaljuw van Menen en zijn ondergeschikten er bevoegd de strafrechtelijke bevoegdheid uit te oefenen (29). Te Dadizele en te Wevelgem waren er geen lenen gelegen die gehouden werden van het leenhof van Menen. Wanneer de hoogbaljuw van Menen of zijn ondergeschikten aldaar optraden was dit derhalve in hun hoedanigheid van gerechtsofficier van de roede van Menen, die zich uitstreckte over de volgende parochies of spleten ervan : Bissegem, Dadizele, Emelgen, Geluwe, Gullegem, Heule, het Laetschip van Izégen, Kachten, Lende, Menen, Moorsèle, Rumbeke, Wervik (tot 1517) en Wevelgem (30).

Voor het optreden van de hoogbaljuw te Roncq en te Tourcoing konden we geen sluitende verklaring vinden. In deze parochies lagen geen lenen gehouden van het leenhof van Menen; deze parochies maakten ook nimmer deel uit van de roede van Menen. Wellicht traden de gerechtsofficieren van Menen aldaar slechts op na de toelating van de plaatselijke gerechtsofficieren en wethouders, of was het optreden aldaar eenvoudig weg een bevoegdheidsoverschrijding.

Na 1515 werden alle misdrijven die de hoogbaljuw van Menen of zijn ondergeschikten in de heerlijkheid en de roede van Menen hadden vastgesteld, met uitzondering van de overtredingen van het maalgeld in de banmijle van Menen (31), voor de schepenen van Menen vervolgd (32). De schepenen van Menen hadden deze bevoegdheid overgenomen van het leenhof van Menen, dat tot 1510 alleen, en tussen 1510 en 1515 samen

(29) - ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1504-1505, f. 3v° ; BRM 1510-1511, f. 4v° ; BRM 1513-1514, f. 3 ; Verordening van 11 juni 1533, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 56-60.

- Over het afsluiten van composities in de heerlijkheid Menen : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1522-1524, f. 1 ; over het houden van een duergaende waerheid in de heerlijkheid Menen : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1510-1511, f. 2 ; BRM 1516-1519, f. 8.

(30) F. DEBRABANDERE, Studie van de persoonsnamen in de kasselrij Kortrijk, p. 10 ; N. MADDENS, Twee belangrijke Kortrijkse instellingen : De buitenpoorterij en de weeskamer, p. XI-XII ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 202. De stad Menen werd reeds in 1463 "chief de quatorze paroisses scitueéz illec environ" genoemd : Vorstelijke keure van augustus 1463, SAM., AA., nr. 6.

(31) Voor deze uitzondering zie rubriek II.

(32) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4 ; nr. 14.271, BRM 1595-1598, f. 12 en 15v°.

met de schepenen van Menen, de strafbare feiten, aldaar vastgesteld, sanctioneerde (33).

In de heerlijkheid en de roede van Menen lagen er verscheidene heerlijkheden met hoge, middelen of lage justitie (34). In normale omstandigheden vormden deze heerlijkheden enclaves in het ambtsgebied van de gerechtsofficieren van Menen alwaar ze het opsporen en vervolgen van de misdrijven, die tot de justitiegraad van de heerlijkheid behoorden, dienden over te laten aan de heerlijke gerechtsofficieren. Het actief optreden van de gerechtsofficieren van Menen in de heerlijkheid en de roede van Menen toont aan dat de gerechtsofficieren van Menen zoals hun collega's van Kortrijk, Tielt, Harelbeke en Deinze in deze heerlijkheden een subsidiaire bevoegdheid uitoefenden waardoor ze bij preventie kennis namen van alle onbestraft gebleven misdrijven (35).

TITEL II. BEVOEGDHEID IN BURGERLIJKE ZAKEN

De hoogbaljuw van Menen en zijn sergeanten traden op als gerechtelijke ambtenaren van de schepenbank en het leenhof van Menen (36). De hoogbaljuw of zijn luitenant maanden de schepenen en de leenmannen en zorgden voor de betekening van hun exploit en de tenuitvoerlegging van al hun vonnissen. Het ambtsgebied van de hoogbaljuw en zijn ondergeschikten in burgerlijke zaken kwam overeen met dit van de schepenbank en het leenhof van Menen en strekte zich derhalve uit over het schependom en de heerlijkheid Menen.

(33) Cfr. supra voetnoot 13.

(34) Bv. : de heerlijkheden Moorsele en Gracht, Hondschote te Moorsele en Gullegem, de heerlijkheden Wovelgem, Heule en Geluwe.

(35) Vergelijk met de subsidiaire bevoegdheid van de hoogbaljuw van Kortrijk, Harelbeke, Tielt en Deinze en J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 289.

(36) Vorstelijke keure van 24 juli 1399, Verzam. verord., 1ste reeks, II, p. 353-58 ; Vorstelijke keure van augustus 1463, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84 ; Verordening van 4 mei 1515, Verzam. verord., 2de reeks, I, p. 389-392 ; Verordening van 11 juli 1533, Ibidem, p. 56-60 ; Verordening van 31 maart 1546, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 245-46 ; ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1522-1524, f. 34v°.

TITEL III. OPDRACHTEN VAN GERECHTELIJKE AARD

De hoogbaljuw van Menen voerde eveneens bepaalde opdrachten uit die de gerechtsofficieren of de rechtbanken met buitengewone bevoegdheden hem verschaften. Zo verhoorde de hoogbaljuw van Menen op 15 en 16 mei 1567, in opdracht van de procureur-generaal van de Raad van Vlaanderen, een groot aantal getuigen te Wevelgem, Halewijn en Beselare (37). Op 15 mei 1573 hield hij in opdracht van de Raad van Vlaanderen een straatrover aan, die te Kortrijk werd terecht gesteld (38). In dezelfde periode vervulde hij een gelijkaardige opdracht (39).

(37) ARA., RK., nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 27v°.

(38) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1570-1573, f. 106v°.

(39) ARA., RK., nr. 14.270, BRM 1573-1576, f. 5.

HOOFDSTUK VI

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE AMMAN VAN DE VRYSCHEPENEN VAN DE
KASSELRIJ KORTRIJK

De amman van de vryschepenen van de kasselrij Kortrijk trad op als gerechtelijk ambtenaar bij het college van vryschepenen (1) wanneer dit college de grondrechtspraak over de vrijeigen gronden in de kasselrij Kortrijk uitoefende. Hij maande de vryschepenen (2) en zorgde voor de betekening en tenuitvoerlegging van hun exploten (clachten, arresten, pandinghen) in verband met deze vrijeigen gronden (3). De bevoegdheid van de amman van de vryschepenen was derhalve van zuiver burgerlijke aard (4). In strafzaken had deze amman geen bevoegdheid.

-
- (1) Vanaf omstreeks 1545 oefenden de vryschepenen deze grondrechtspraak uit samen met de hoochpointers. Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VI, rubr. II, § 1, II.
 - (2) Vonnis 21 november 1552, RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 73 : "... de voornoemde hoochpointers ende vryschepenen met goede deliberatie ende ryphede van rade ter maninghe van den amman heurlieder wettelicken maenheer verclaersen...". Zie eveneens Ibidem, f. 24.
 - (3) Ibidem, f. 126, 144, 167v°.
 - (4) Voor het purgeren of zuiveren van onroerende goederen werden de hoochpointers en vryschepenen vanaf 1617 gemaand door de hoogbaljuw van Kortrijk : RAK., Fonds Colens, nr. 223.

HOOFDSTUK VII

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE HEERLIJKE GERECHTSOFFICIERENTITEL I. BEVOEGDHEID IN STRAFZAKEN

De belangrijkste bevoegdheden van de heerlijke gerechtsofficieren waren, net zoals die van de vorstelijke gerechtsofficieren, diegene die betrekking hadden op het bestrijden van de misdadigheid. Binnen hun heerlijkheid waren ze ambtshalve belast met het opsporen en vervolgen van alle misdrijven, die tot de justitiegraad van hun heerlijkheid (de hoge, middele of lage justitie (1)) behoorden. Hiervoor konden ze alle nodige justitiehandelingen stellen. Indien de justitiegraad van hun heerlijkheid het toeliet konden ze in hun ambtsgebied samen met de schepenen of leenmannen van hun heerlijkheid een duergaende waarheid (2) een faictwaarheid (3), een straetberijt (4)

-
- (1) Over deze justitiegraden : deel IV, hfst II, titel VIII, rubr. I.
- (2) - Over het recht om duergaende waarheden te houden zie de denombrementen van de heerlijkheden. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 860, f. 216-217, 383 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 133-136, 177-180, 191v°-204, 220-223, 367-370. Zie eveneens Ontwerpcostumen roede van Deinze, 6-7.
- Voorbeelden van dergelijke duergaende waarheden : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 153 ; RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 165 en 196 (duergaende waarheden te Zwevezele).
- (3) Over het recht om faictwaarheden te houden raadplege men de denombrementen van de verschillende heerlijkheden. Bv. : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 97-121, 133-136, 177-180, 191v°-204, 220-223v°, 311-312v°, 398-408v°. Zie eveneens Ontwerpcostumen roede van Deinze, 8.
- (4) - Over het recht om een straetberijt te houden raadplege men de denombrementen van de heerlijkheden : Bv. : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 133-136 ; RAK.SA.OA., nr. 860, f. 65. Zie eveneens : Ontwerpcostumen roede van Deinze, 6.
- Voorbeeld van een straetberijt : RAK., Scab. II, nr. 528, f. 71 : straetberijt in de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem.

en straat- en rivierschouwingen (5) houden.

Werd er een lijk gevonden dan hielden ze samen met de schepenen of leenmannen een lijkschouwing teneinde de doodsoorzaak vast te stellen (6). Wanneer ze kennis hadden van een misdrijf konden ze er de nodige onderzoeken doen. Zo konden ze getuigen verhoren of laten verhoren door de schepenen of leenmannen tijdens een informatie preparatoire (7). Ze hielden er de delinkwenten aan (8), of dagvaardden hen om te verschijnen voor de rechtbank (9). De bestraffing van de misdrijven vorderden ze voor het heerlijk leenhof of de heerlijke schepenbank (10). Tijdens de terechtzitting zaten ze deze rechtbanken voor en maanden hen om goed recht te spreken (11). Indien deze rechtbanken een straf oplegden zorgden ze voor de uitvoering ervan. Alhoewel we hiervan geen sporen vonden bezaten de heerlijke gerechts-officiëren hoogstwaarschijnlijk eveneens het recht om composities af te sluiten voor bepaalde misdrijven. Dit compositierecht werd zoals

- (5) - Over het recht om straat- en rivierschouwingen te houden raadplege men de denombrementen van de heerlijkheden : Bv. : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 191v°-204, 204v°-208v°, 220-223v°.
- Voorbeelden van dergelijke straat- en rivier-, dijk- of beekschouwingen : RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 52 ; R 1617-1655, f. 3 ; Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 59v° ; Scab. II, nr. 528, f. 11v° (in de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem).
- (6) Bv. : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 78, 83 en 118 ; Scab. II. Annex, nr. 44, f. 28 : lijkschouwing in de heerlijkheid Moorsele en Gracht ; Ibidem, f. 207v°.
- (7) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 10-11 ; RAK., Fonds Colens, nr. 493 (informaties preparatoires in de heerlijkheid Dentergem).
- (8) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 78 : aanhouding in de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem ; Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 169 en 268v° : aanhoudingen in de heerlijkheid Zwevezele.
- (9) RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1604-1612 (20 februari, 20 maart en 3 april 1607) ; nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 151, 161, 162 ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 36.
- (10) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 42v° ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1504-1613, f. 133v°-134. Over de bevoegdheid van de heerlijke schepenbank en de heerlijke leenhoven : cfr. infra : deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. II.
- (11) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 42v° ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1504-1613, f. 133v°-134.

dit van de vorstelijke gerechtsofficieren in de loop van de 16de eeuw beperkt (12).

TITEL II. BEVOEGDHEID IN BURGERLIJKE ZAKEN

De heerlijke gerechtsofficieren traden bij de heerlijke schepenbanken en leenhoven op als gerechtelijke ambtenaren. Ze waren er belast met het betekenen van de dagvaardingen (13) en de clachten op de roerende en onroerende goederen (14). Tijdens de zittingen maanden ze de schepenen of leenmannen (15). Ze stonden in voor de gedwongen tenuitvoerlegging van alle vonnissen in burgerlijke zaken en in leenzaken (16). Hun ambtsgebied in burgerlijke zaken strekte zich uit over geheel de heerlijkheid waarvan ze gerechtsofficier waren.

-
- (12) J. VAN ROMPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen, in T.V.R.G., XXIX (1961), p. 43-79. Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel I.
 - (13) RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 96 ; Scab. II, nr. 528, f. 34v°, 36, 39.
 - (14) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 133v°, 134, 137, 138, 139, 140, 143v° ; RAK., Scab. II, nr. 528, f. 37, 58v°, 59.
 - (15) RAK., Scab. I, nr. 40, Desselgem R 1564-1617, f. 57 ; nr. 36, Hondschote R 1585-1615, f. 19 ; Scab. II. Suppl., nr. 79, f. 80v°.
 - (16) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 142 ; Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 34v° ; Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1617-1635, f. 10.

HOOFDSTUK VII

GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE SOEVEREIN-BALJUW VAN VLAANDEREN

De soeverein-baljuw van Vlaanderen was een vorstelijk ambtenaar die in de rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen een aparte plaats bekleedde (1). Zijn territoriale bevoegdheid strekte zich uit over geheel het graafschap Vlaanderen. Binnen dit ambtsgebied trad de soeverein-baljuw niet alleen op als vervolgingsambtenaar doch hij fungeerde er eveneens als rechter voor de strafzaken waarvan hij kennis had genomen. Zijn optreden was dan ook enig in Vlaanderen. De gewone baljuws in het graafschap Vlaanderen waren immers alleen openbare aanklagers die niet aanwezig waren bij het wijzen van het vonnis.

Ratione materiae bezat de soeverein-baljuw bevoegdheid om alle misdrijven te vervolgen. Het optreden van de soeverein-baljuw was vooral bedoeld als een correctief op de actie van de gewone gerechtsofficieren; waar de plaatselijke vervolgingssystemen tekortschoten om bepaalde misdrijven te vervolgen kon de soeverein-baljuw optreden en de onbestrafte misdrijven vervolgen en bestraffen. Behalve zijn bevoegdheid om op te treden als enige rechter had de soeverein-baljuw bijzondere bevoegdheden voor het uitoefenen van het vorstelijk genaderecht door het verlenen van brieven van remissie, het herroepen van verbanningen en het verlenen van vrijgeleiden (2).

-
- (1) Over de bevoegdheden en opdrachten van de soeverein-baljuw tijdens de Boergondische periode vindt men een gedetailleerde en uitgebreide studie in het werk van J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 41-109. De bevoegdheden en opdrachten uit deze periode stemmen grotendeels overeen met deze van de 16de-17de eeuw.
- (2) Over de bevoegdheden van de soeverein-baljuws in de 16de-17de eeuw zie : Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 3 januari 1544, Placc. Vl., I, p. 229-231 ; Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 15 januari 1557, A.D.N., B 49, f. 93v°-95v° ; Verordening van 17 oktober 1514, Placc. Vl., I, p. 231-232 ; Verordening van 16 december 1514, Ibidem, p. 232-233 ; Verordening van 23 januari 1575, Placc. Vl., III, p. 226-228 ; Verordening van 7 oktober 1591, Ibidem, p. 228-229 ; Verordening van 8 augustus 1617, Placc. Vl., III, p. 281-283.

Daar de soeverein-baljuw van Vlaanderen kon optreden in geheel het graafschap Vlaanderen, strekte zijn bevoegdheid zich eveneens uit over de kasselrij Kortrijk. We ontleden dan ook de verschillende bevoegdheden van de soeverein-baljuw teneinde deze af te lijnen tegenover de bevoegdheden van de gerechtsofficieren en rechtbanken in de kasselrij Kortrijk.

TITEL I. OPTREDEN ALS ENIGE RECHTER

De soeverein-baljuw van Vlaanderen was door de vorst belast met het vervolgen en bestraffen van alle onbestrafte misdrijven in het graafschap Vlaanderen (3). Volgens de verordeningen moest hij drie- tot viermaal per jaar met zijn luitenanten en sergeanten het graafschap doorkruisen teneinde de onbestrafte misdadigers op te sporen en te straffen (4).

De soeverein-baljuw hield geen zitting op een vaste plaats. Het onderzoek van elke zaak gebeurde gewoonlijk op de plaats waar de delinkwent werd aangehouden, of de plaats waar het delict gepleegd werd. Door de soeverein-baljuw zelf, of één van zijn luitenanten, werden de verdachte en de getuigen ondervraagd. Het vonnis kon op dezelfde plaats gewezen en uitgevoerd worden ; soms gebeurde dit op een andere plaats in het graafschap Vlaanderen (5). Voor het onderzoek en het

-
- (3) Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 3 januari 1543, Placc. Vl., I, p. 229 ; Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 15 januari 1557, A.D.N., B 49, f. 93v°-95v° ; Verordening van 23 januari 1574, art. 5, Placc. Vl., III, p. 226 ; Verordening van 7 oktober 1591, art. 5, Ibidem, p. 228.
 - (4) Verordening van 23 januari 1574, art. 12, Placc. Vl., II, p. 227 ; Verordening van 7 oktober 1591, art. 12, Ibidem, p. 229 ; Verordening van 8 augustus 1617, Placc. Vl., II, p. 282.
 - (5) Zie de bewaarde rekeningen van de soeverein-baljuw : ARA., RK., nr. 48.841, BRSB 1557-1561 en de bewaarde gerechtsregisters RAK., Fonds d'Ennetières, 1ste reeks, nr. 34 (1554-1558) en nr. 40 (1568-1569). Zo ondervroeg de soeverein-baljuw op 17 juni 1555 in de gevangenis te Kortrijk iemand die verdacht werd van ketterij op 13 december 1555 sprak hij te Brugge een vonnis uit in deze zaak : RAK., Fonds d'Ennetières, 1e reeks, nr. 34 (1554-1558), f. 37v°-39v°.

tenuitvoerleggen van het vonnis liet de soeverein-baljuw zich gewoonlijk bijstaan door een tweetal leenmannen van de plaats waar hij zitting hield. Deze leenmannen hadden geen stemrecht ; ze traden op als getuigen of ten hoogste als adviseurs (6).

De soeverein-baljuw was niet altijd verplicht om een straf op te leggen. Met sommige delinkwenten kon hij een compositie afsluiten. Voor het afsluiten van composities diende hij zich te houden aan de instructies van de vorstelijke verordeningen. Zo kon hij voor delicten zoals moord, doodslag en diefstal slechts een compositie afsluiten na een gunstig advies van de Raad van Vlaanderen of de Rekenkamer te Rijsel (7).

Een ontleding van de bewaarde rekeningen en gerechtsregisters van de soeverein-baljuw in de 16de eeuw toont aan dat de soeverein-baljuws ratione materiae onder meer de volgende delicten vervolgden en bestraften : ketterij (8), doodslag (9) en moord (10), gewelddaden (11), roof (12), diefstal (13) al dan niet met inbraak (14), afpersin-

-
- (6) - ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 2v° : "Payé aux hommes de fief qui furent présent a la confession et accomplissement de la sentence".
- Op 8 april 1555 hield de soeverein-baljuw zitting op het kasteel te Kortrijk, waar hij een dievegge en brandstichtster veroordeelde. Bij de uitspraak van het vonnis werd hij bijgestaan door twee leenmannen van het kasteel van Kortrijk : RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 13. Een ander voorbeeld van een zitting te Kortrijk : ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1560-1561, f. 9 (14 juni 1560). Voorbeeld van een zitting en veroordeling te Moeskroen : ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 11v° (3 juni 1557).
- (7) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1558-1559, f. 2v°-3.
- (8) RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 37v°-39v°.
- (9) Ibidem, f. 7, 15v°, 20.
- (10) Ibidem, f. 20-21 ; ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 6v°, 8v°-9.
- (11) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/2, f. 7v°.
- (12) RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 44 ; ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 3v°.
- (13) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 6, 6v°, 7v°, 8, 8v°.
- (14) Ibidem, f. 6v° ; RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 57.

gen (15), brandstichting (16), heling (17), fornicatie (18), overspel (19), vervalsingen (20), hazardspel (21), het aanmatigen van ambten (22), desertie (23), het niet-onderhouden van de vastenwetten (24). Een bijzondere aandacht besteedden de soeverein-baljuws aan de vagebonden (25) en zij die hun verbanning niet in acht namen (26). Al deze delicten werden in normale omstandigheden bestraft door de gewone schepenbanken of leenhoven. Anderzijds namen de soeverein-baljuws kennis van delicten waarvoor de gewone rechtbanken niet bevoegd waren zoals valsmunterij (27) en spionage (28).

Welke was nu de bevoegdheidsaflijning tussen de gewone rechtbanken en deze soeverein-baljuw ? Aan de soeverein-baljuws waren een aantal delicten voorbehouden. Dit was vooreerst het geval voor de verjaarde misdrijven. In de middeleeuwen verjaarde de vervolging van de misdrijven door de gewone gerechtsofficieren vrij vlug. De meest voorkomende verjaringstermijn was één jaar ; na één jaar en één dag konden de gewone gerechtsofficieren een misdrijf niet meer

-
- (15) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 4 ; BRSB 1557/2, f. 7v°-8 ; RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 55v°.
- (16) RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 13.
- (17) Ibidem, f. 11.
- (18) Ibidem, f. 52.
- (19) Ibidem, f. 8v°, 126v° ; ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1558-1559, f. 4v°.
- (20) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/2, f. 6v° ; RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 106v°.
- (21) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 9.
- (22) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/2, f. 3.
- (23) Ibidem, f. 5, 5v°, 6v°.
- (24) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1558-1559, f. 2v°.
- (25) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 2v°-3, 4, 4v°, 5, 5v°, 6, 7, 7v° ; RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 1-6v°, 15, 28, 80-87.
- (26) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 2v°, 3, 4v°, 5, 5v°, 8 ; RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 26, 54.
- (27) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 2, 3, 3v°.
- (28) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/2, f. 8.

voor de schepenen of leenmannen vervolgen (29). Of deze verjarings-termijn ook nog in de 16de-17de eeuw werd toegepast konden we niet achterhalen. In elk geval ontsnapten de misdadigers evenwel niet door verjaring aan de vervolging van de soeverein-baljuw. De verordeningen van 23 januari 1575, 7 oktober 1591 en 8 augustus 1617 maakten de soeverein-baljuws er speciaal attent op dat ze de verjaarde misdrijven moesten opsporen en bestraffen (30). Bovendien nam de soeverein-baljuw kennis van de delicten welke zijn ondergeschikten begingen in de uitoefening van hun ambt (31). De Raad van Vlaanderen kon hiervan eveneens kennis nemen (32).

Voor de misdrijven in andere omstandigheden was het optreden van de soeverein-baljuw beperkt. Zijn optreden was vooral bedoeld als een correctief op de actie van de gewone gerechtsofficieren en rechtbanken in het graafschap (33). Deze bedoeling impliceert dat de soeverein-baljuw alleen mocht optreden wanneer de gewone gerechtsofficieren niet optraden of niet konden optreden. De voorkeur werd immers gegeven aan het optreden van deze gewone gerechtsofficieren en rechtbanken. Volledig in de lijn van deze opvatting bepaalden de verordeningen van 16 december 1514, 23 januari 1574, 7 oktober 1591 en 8 augustus 1617 dat wanneer de soeverein-baljuw of zijn ondergeschikten een poorter of een inwoner van het graafschap Vlaanderen aanhiel den op de plaats waar deze poorter of inwoner zijn vaste woonplaats had, hij deze poorter of inwoner diende over te leveren aan de plaatselijke gerechtsofficier, wanneer deze gerechtsofficier deze poorter of inwoner nog kon vervolgen. Werd een poorter of inwoner van Vlaanderen aangehouden buiten zijn woonplaats, dan kon de gerechtsofficier of de rechtbank van de plaats waar de aanhouding plaatsvond,

(29) R. VAN CAENEGEM, Geschiedenis in het strafprocesrecht, p. 69.

(30) Verordening van 23 januari 1575, art. 11, Placc. Vl., III, p. 227 ; Verordening van 7 oktober 1591, art. 11, Ibidem, p. 229 ; Verordening van 8 augustus 1617, Placc. Vl., II, p. 282.

(31) RAK., Fonds d'Ennetières, Ie reeks, nr. 34, f. 67.

(32) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel XI, rubr. I, § 1, I, 3.

(33) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 43.

de uitlevering van de delinkwent vragen (34). Deze principes bestonden reeds in de 15de eeuw (35).

Voor al de steden hebben zich ingespannen om hun poorters die door de soeverein-baljuw werden aangehouden op te vorderen om hen te laten terechtstaan voor de stedelijke schepenbank. In de kasselrij Kortrijk leverden deze principes geregeld moeilijkheden van jurisdictionele aard op tussen de soeverein-baljuw enerzijds en de hoogbaljuw en schepenen van Kortrijk anderzijds. Deze laatsten hebben steeds gevorderd dat de Kortrijkse poorters die in de kasselrij Kortrijk door de soeverein-baljuw of zijn ondergeschikten werden aangehouden aan hen zouden uitgeleverd worden. Werde een Kortrijks poorter door de soeverein-baljuw of zijn sergeanten in de kasselrij Kortrijk aangehouden dan zonden de Kortrijkse schepenen letteren requisitoire aan de soeverein-baljuw waarbij ze hem verzochten de aangehouden poorter uit te leveren aan de Kortrijkse hoogbaljuw (36). Meestal ging de soeverein-baljuw, de verordeningen indachtig, hierop in (37). Indien dit niet gebeurde deden de schepenen een beroep op de Raad van Vlaanderen om de soeverein-baljuw tot eerbiediging van de stedelijke jurisdictie te dwingen. Indien bleek dat de soeverein-baljuw een inbreuk had gepleegd op de stedelijke jurisdictie aarzelden de Raad van Vlaanderen niet om de soeverein-baljuw te veroordelen. In 1512 liet de soeverein-baljuw een poorter van Kortrijk, wonende te Lendelede, aanhouden omdat hij een paard zou gedood hebben. Van Lendelede werd de verdachte naar Brugge gebracht. Aan de letteren requisitoire van de Kortrijkse schepenen gaf de soeverein-baljuw geen gevolg; integendeel hij veroordeelde de Kortrijk-

(34) Verordening van 16 december 1514, Placc. Vl., I, p. 232-233; Verordening van 23 januari 1574, art. 7-9, Placc. Vl., III, p. 226-228; Verordening van 7 oktober 1591, art. 7-9, Placc. Vl., III, p. 228-229; Verordening van 8 augustus 1617, Placc. Vl., II, p. 281-283.

(35) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 58.

(36) Ontwerpcostumen Kortrijk, III, 5; Turbe Kortrijk 5 februari 1566, RAK.SA.OA., nr. 2058, f. 250-250v°.

(37) RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 180v°, 182v°, 188v°, 192v°; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 14v°; BRK 1533-1535, f. 12v°-13; BRK 1538-1539, f. 23.

se poorter tot tien jaar verbanning uit Vlaanderen. De Kortrijkse schepenen brachten de zaak voor de Raad van Vlaanderen, die op 15 januari 1513 de uitgesproken verbanning nietig verklaarde (38). In 1529 deed zich een gelijkaardig conflict voor. Een poorter van Kortrijk werd door twee sergeanten van de soeverein-baljuw aangehouden op de markt te Kortrijk. De Kortrijkse schepenen vorderden onmiddellijk de uitlevering van de poorter, en lieten hem voorwaardelijk vrij op cautie iuratoire. De soeverein-baljuw liet echter de zaak niet op zijn beloop. Op een nacht liet hij de deuren van het huis van de Kortrijkse poorter inbeuken, nam hem gevangen, en voerde hem naar Rumbke. Aan de letteren requisitoire van de Kortrijkse schepenen gaf de soeverein-baljuw geen gevolg. De schepenen brachten de zaak voor de Raad van Vlaanderen die de soeverein-baljuw veroordeelde tot vrijlating van de aangehouden poorter (39). Dit vonnis werd in hoger beroep bevestigd door de Grote Raad van Mechelen (40). In 1534 besliste de Raad van Vlaanderen hetzelfde in een gelijkaardig geval (41). Aldus bekrachtigden de Raad van Vlaanderen en de Grote Raad van Mechelen het principe dat de soeverein-baljuw de jurisdictie van de plaatselijke rechtbanken diende te eerbiedigen.

TITEL II. UITOEFENEN VAN HET GENADERECHT

Volgens de benoemingsbrieven konden de soeverein-baljuws van Vlaanderen brieven van remissie verlenen, verbanningen herroepen en vrijgeleiden verschaffen in naam van de vorst (42). De remissie was de belangrijkste uiting van het vorstelijk genade-

(38) Gent 15 januari 1513, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 328.

(39) Gent 12 februari 1529, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 255-256v°.

(40) Mechelen 13 juli 1529, Ibidem, f. 257-259 ; ARA., Grote Raad, nr. 82.930, p. 282-292.

(41) Gent 12 mei 1534, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 269v°-274.

(42) Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 3 januari 1544, Placc. Vl., I, p. 229-231 ; Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 15 januari 1557, A.D.N., B 49, f. 93v°-95v°.

recht. Ze wiste zowel het begane misdrijf als de eraan verbonden straf uit (43). Remissie werd alleen gegeven voor misdrijven waarop de dood- of lijfstraf stond en niet voor delicten die met een vermogensstraf werden bestraft (44). Normaal werd geen remissie verleend voor een reeks bijzonder zware misdrijven zoals majesteitschennis, verkrachting, sodomie, valsmunterij, brandstichting, moord en roverij (45). De delinkwent die remissie wou verkrijgen moest zich vooraf in regel stellen met het slachtoffer of zijn familie en de nodige schadevergoeding betaald hebben (46).

De verordeningen van 2 mei 1500 (47) en 3 januari 1542 (48) verboden aan alle Vlaamse gerechtsofficieren nog brieven van remissie, herroeping van verbanning of vrijgeleide te verlenen zonder de toestemming van de Raad van Vlaanderen of de Rekenkamer te Rijsel. De verordening van 3 januari 1542 bepaalde uitdrukkelijk dat ook de soeverein-baljuw aan dit verbod onderworpen was. Twee jaar later, bij de benoeming van Ferdinand de la Bare op 3 januari 1544 tot soeverein-baljuw (49) werden er enkele belangrijke afwijkingen van dit verbod toegestaan. Voortaan kon de soeverein-baljuw zonder de toestemming van de Raad van Vlaanderen of de Rekenkamer brieven van remissie verlenen voor onopzettelijke doodslag en diefstal. Voor zwaardere delicten bleef de toestemming vereist. Het verlenen van de brieven van remissie diende betaald te worden; volgens de benoemingsbrieven van 3 januari 1544 en 15 januari 1557 diende de delinkwent tenminste

(43) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 83; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 147.

(44) J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 147.

(45) Ibidem.

(46) Ibidem; Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 3 januari 1544, Placc. Vl., I, p. 229; Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 15 januari 1557, A.D.N., B 49, f. 93v°; ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1557/1, f. 2.

(47) Placc. Vl., I, p. 40-41.

(48) Placc. Vl., I, p. 781-782.

(49) Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 3 januari 1544, Placc. Vl., I, p. 229-231; Zie eveneens Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 15 januari 1557, A.D.N., B 49, f. 93v°-95v°.

twaaalf ponden parisis te betalen in handen van de soeverein-baljuw, en dit ten voordele van de vorst. De soeverein-baljuw mocht niets voor zichzelf eisen (50). Nadat de delinkwent de brieven van remissie had verkregen, diende hij ze binnen een half jaar te laten interineren door de Raad van Vlaanderen (51).

De herroeping van verbanning was niets anders dan een remissie verleend wegens een misdrijf dat met verbanning was bestraft (52). De soeverein-baljuw was de enige bevoegde ambtenaar die in naam van de vorst verbanningen kon herroepen. Het was om het even welke rechtbank de verbanning uitgesproken had ; of de verbanning nu opgelegd was door een heerlijke rechtbank, een stedelijke schepensbank of zelfs door de Raad van Vlaanderen, de soeverein-baljuw kon ze altijd herroepen. Zo herriep de soeverein-baljuw omstreeks 1558-1559 een verbanning uitgesproken door de Kortrijkse schepensbank wegens vals kaartspel (53). Net zoals voor de remissie kon de soeverein-baljuw de verbanning slechts herroepen wanneer de delinkwent zich in orde had gesteld met het slachtoffer of zijn familie, en een passende schadevergoeding had betaald (54).

Volgens de verordening van 2 mei 1500 mocht de soeverein-baljuw slechts een verbanning herroepen na advies van de Raad van Vlaanderen (55). De benoemingsbrieven van 3 januari 1544 en 15 januari 1557 bepaalden evenwel uitdrukkelijk dat de soeverein-baljuw verbanningen onder de tien jaar op eigen gezag kon herroepen. Deze brieven van

- (50) - Placc. Vl., I, p. 230 ; A.D.N., B 49, f. 93v°-95v°.
 - Over het verlenen van remissies zie de rekeningen van de soeverein-baljuw : ARA., RK., nr. 48.641 (Bv. : BRSB 1557/1, f. 2 : "Recepte des compositions, de calenges et remissions").
- (51) Over dit interineren van brieven van remissie zie deel IV, hfst. II, titel XI, rubr. I, § 1, II, 1.
- (52) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 91 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 148.
- (53) ARA., RK., nr. 48.641, BRSB 1558-1559, f. 2. Zie eveneens BRSB 1557/1, f. 1 ; BRSB 1559-1560, f. 1.
- (54) J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 148 ; Placc. Vl., I, p. 230 ; A.D.N., B 49, f. 93v°-95v°.
- (55) Placc. Vl., I, p. 40-41.

herroeping van verbanning onder de tien jaar dienden niet geïnterineerd te worden in de Raad van Vlaanderen. De delinkwent diende ten voordele van de vorst een bedrag van minimum twaalf ponden parisis te betalen. Verbanningen van meer dan tien jaar kon de soeverein-baljuw slechts herroepen met toestemming van de Raad van Vlaanderen. Deze brieven van herroeping van verbanning boven de tien jaar dienden geïnterineerd te worden in de Raad van Vlaanderen (56). Een verordening van 26 september 1545 bepaalde dat de soeverein-baljuw geen enkele verbanning uitgesproken door de Raad van Vlaanderen kon herroepen zonder de toestemming van de Raad van Vlaanderen. Bovendien werd aan de soeverein-baljuw verboden verbanningen wegens ketterij te herroepen (57).

In tegenstelling met de herroeping van verbanning was de verlening van een vrijgeleide een tijdelijke maatregel die meestal werd toegestaan om de balling de gelegenheid te geven een definitieve herroeping van zijn verbanning te bewerken (58). De soeverein-baljuw mocht aan een balling slechts éénmaal een vrijgeleide geven. De duur van het vrijgeleide was vastgesteld op veertig dagen (59). De verordening van 2 mei 1500 bepaalde dat alle Vlaamse gerechtsofficieren, en derhalve ook de soeverein-baljuw, geen vrijgeleiden mochten verlenen zonder de toestemming van de Raad van Vlaanderen (60). Deze beperking werd teniet gedaan door de benoemingsbrieven van 3 januari 1544 en 15 januari 1557 ; in deze benoemingsbrieven werd aan de soeverein-baljuw de bevoegdheid gegeven om op eigen gezag vrijgeleiden te verlenen (61). De uitoefening van het vorstelijk genaderecht door de soeverein-baljuws werd op het einde van de 16de eeuw en het begin

(56) Placc. Vl., I, p. 230 ; A.D.N., B 49, f. 93v°-95v°.

(57) Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 178.

(58) J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 99.

(59) Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 3 januari 1544, Placc. Vl., I, p. 230 ; Benoemingsbrief Ferdinand de la Bare tot soeverein-baljuw 15 januari 1557, A.D.N., B 49, f. 93v°-95v°.

(60) Placc. Vl., I, p. 40-41.

(61) Placc. Vl., I, p. 230 ; A.D.N., B 49, f. 93v°-95v°.

van de 17de eeuw beperkt, en tenslotte afgeschaft. De verordeningen van 9 juli 1570 (62), 22 juni 1589 (63), en het eeuwig edict van 1 juli 1616 (64) verboden aan alle gerechtsofficieren nog vrijgeleiden te geven. Het eeuwig edict van 1 juli 1616 (65) verbood alle gerechtsofficieren brieven van remissie of van herroeping van verban-ning te verlenen. Dat deze bepaling eveneens gold voor de soeverein-baljuw werd nog eens bevestigd in een instructie voor de soeverein-baljuw van 8 augustus 1617 (66). Bij gebrek aan bronnenmateriaal kunnen we niet uitmaken in welke mate de soeverein-baljuws hieraan gevolg hebben gegeven.

(62) Verordening van 9 juli 1570, art. 29, Placc. Vl., V, p. 181.

(63) Verordening van 22 juni 1589, art. 25, Placc. Vl., II, p. 175.

(64) Verordening van 1 juli 1616, art. 26, Placc. Vl., II, p. 180.

(65) Ibidem, art. 28.

(66) Placc. Vl., II, p. 283.

DEEL IV

BEVOEGDHEID VAN DE RECHTBANKEN

HOOFDSTUK I

INLEIDINGTITEL I. BEVOEGDHEID - SOORTEN BEVOEGDHEID

In het gerechtelijk recht is bevoegdheid het aandeel van de rechtsmacht dat door de wet aan iedere rechtbank in de rechterlijke organisatie wordt toegewezen. Het bepalen van de bevoegdheid van de verschillende rechtscolleges bestaat erin de verdeling van de rechtsmacht onder de verschillende organen te omschrijven (1).

Tijdens de 16de en de 17de eeuw was de rechtsmacht zoals in het huidige recht enerzijds materieel en anderzijds territoriaal verdeeld over de verschillende rechtbanken.

Materieel werd de rechtsmacht verdeeld onder de verschillende rechtbanken door hen bepaalde taken toe te wijzen, door het vastleggen van hun werkterreinen. Deze toewijzing gebeurde volgens de aard van de zaken, de economische belangrijkheid ervan (2) en de hoedanigheid van de partijen. In het moderne recht noemt men deze bevoegdheid, de volstrekte bevoegdheid, de absolute bevoegdheid of de attributie van de rechtsmacht (3).

Bij het ontleden van deze attributie van de rechtsmacht dient men rekening te houden met de orde, de aard en de graad van de jurisdictie van de verschillende rechtbanken.

-
- (1) A. FETTWEIS, e.a., Handboek voor gerechtelijk recht, II, p. IX-X ; P.A. STEIN, Compendium van het burgerlijk procesrecht, p. 56-60 ; H. SOLUS en R. PERROT, Droit judiciaire privé, II, p. 5-6 en 13-16.
 - (2) De toewijzing volgens de economische belangrijkheid van de vordering kwam slechts uitzonderlijk voor. Zo waren de Kortrijkse schepenen bevoegd voor alle schuldvorderingen boven de tien ponden parisis en de Kortrijkse paeysiers voor alle schuldvorderingen onder de tien ponden parisis : Costumen Kortrijk, I, 2.
 - (3) Ibidem.

a) De orde : Wat de orde betreft kan men een onderscheid maken tussen de kerkelijke rechtbanken enerzijds en de burgerlijke rechtbanken anderzijds (4). Aan elke orde waren een bepaalde soort burgerlijke geschillen en strafzaken voorbehouden. Van sommige zaken konden beide soorten rechtbanken kennis nemen. Voor deze zaken werd hun onderlinge bevoegdheid geregeld bij wijze van preventie.

b) De aard : Binnen de bevoegdheid van de wereldlijke rechtbanken dient een onderscheid te worden gemaakt tussen de gewone bevoegdheid en de buitengewone bevoegdheid.

- De rechtbanken met gewone bevoegdheid konden kennis nemen van alle zaken, behalve diegene waarvan de wet de kennisneming aan andere rechtbanken toekende. Het waren de rechtbanken van gemeen recht. In de kasselrij Kortrijk oefenden de vijf stedelijke schepenbanken en de talrijke heerlijke rechtbanken deze gewone bevoegdheid uit.
- De rechtbanken met buitengewone bevoegdheid namen alleen kennis van de burgerlijke geschillen en strafzaken waarvan de kennisneming hun uitdrukkelijk door de wet was toegekend. De wet kende deze buitengewone bevoegdheid toe op grond van de aard van de zaken, de economische belangrijkheid ervan en de hoedanigheid van de partijen. Rechtbanken met buitengewone bevoegdheden in de kasselrij Kortrijk waren onder andere de vorstelijke gerechten (Raad van Vlaanderen, Grote Raad, Geheime Raad, enz...), de hoochpointers en vryscepenen, de militaire rechtbanken, de lagere stedelijke rechtbanken, de deken en vindere van de melaatsen. Ook de gewone rechtbanken konden buitengewone bevoegdheden bezitten. Zo was de stedelijke schepenbank van Kortrijk gewone rechtbank in zijn schependom ; buiten het schependom, in de kasselrij Kortrijk, had hij evenwel een buitengewone bevoegdheid voor de Kortrijkse poorters.

(4) Dit onderscheid tussen kerkelijke en burgerlijke rechtbanken vindt men ondermeer terug in bepaalde vorstelijke verordeningen : Bv. : Verordening van 24 augustus 1486, Placc. Vl., p. 48 ; Verordening van 14 oktober 1496, Ibidem, p. 50 ; Verordening van 5 augustus 1521, Ibidem, p. 56 ; Verordening van 2 december 1522, Ibidem, p. 57. Zie eveneens : P. ESMEIN, Histoire de la procédure criminelle en France, p. 3.

c) De graad :

- Naargelang de graad kan men in het gerechtelijk recht van de 16de-17de eeuw vooreerst een onderscheid maken tussen de bevoegdheid om als eerste rechter uitspraak te doen en de bevoegdheid om van een zaak in hoger beroep kennis te nemen. Zo nam de Raad van Vlaanderen kennis van het appel of de reformatie ingesteld tegen de burgerlijke vonnissen van de vijf stedelijke schepenbanken, de heerlijke rechtbanken, de hoochpointers en vryschepenen, de deken en vindere van de melaatsen en de leenhoven van de kasselrij Kortrijk. De stedelijke schepenbanken namen kennis van het hoger beroep tegen de vonnissen of gerechtelijke beslissingen van de lagere stedelijke rechtbanken.
- Naargelang de graad kan men in het gerechtelijk recht van de 16de-17de eeuw ten tweede een onderscheid maken tussen de bevoegdheid om als eerste rechter uitspraak te doen en de bevoegdheid om van een zaak ten hoofde kennis te nemen. Zo nam de Raad van Vlaanderen kennis van een aantal zaken die de stedelijke schepenbanken, de heerlijke rechtbanken, de leenhoven, de hoochpointers en vryschepenen van de kasselrij haar ten hoofde brachten. Bij de Kortrijkse schepenbank ging onder andere in het begin van de 16de eeuw de schepenbank van Harelbeke ten hoofde, bij de vryschepenen van de kasselrij de heerlijke rechtbanken in de kasselrij.

Daar de attributie van de rechtsmacht tijdens de 16de-17de eeuw gebeurde op grond van de aard van de zaken, de economische belangrijkheid ervan, en de hoedanigheid van de partijen, kan men de absolute bevoegdheid verdelen in twee categorieën. De bevoegdheid ratione materiae bevat alle geschillen die op grond van de aard van de zaken of de economische belangrijkheid ervan bij een bepaalde rechtbank aanhangig werden gemaakt. De bevoegdheid ratione personae bevat alle geschillen die op grond van de hoedanigheid van de partijen voor een bepaalde rechtbank gebracht werden. Deze bevoegdheid ratione materiae en ratione personae werden uitgeoefend in een bepaald rechtsgebied. Deze bevoegdheid om op te treden in een bepaald rechtsgebied wordt in deze studie de territoriale bevoegdheid genoemd.

Eenmaal de orde, de aard en de grond van de rechtsmacht bepaald waren, konden verscheidene rechtbanken ratione materiae bevoegd zijn. Door een zeker verband te leggen tussen het rechtsgebied dat een rechtbank was toegewezen en de burgerlijke geschillen en strafzaken, bepaalde de relatieve bevoegdheid of de bevoegdheid ratione loci de keus tussen de verscheidene rechtbanken die ratione materiae bevoegd waren voor een bepaalde zaak. In het moderne recht wordt deze relatieve bevoegdheid soms territoriale bevoegdheid of distributie van de rechtsmacht genoemd (5).

In de hiernavolgende hoofdstukken wordt de absolute en de relatieve bevoegdheid van de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk onderzocht. Om de soorten bevoegdheden te onderscheiden wordt meestal gebruik gemaakt van de moderne rechtsterminologie, vooreerst omdat er in de 16de-17de eeuw geen adequate terminologie was voor deze bevoegdheden, en ten tweede omdat deze terminologie begrijpelijker is voor de hedendaagse lezers.

TITEL II. RECHTSVORDERINGEN

Rubriek I. PERSOONLIJKE EN ZAKELIJKE VORDERINGEN

In de rechtsleer en de rechtspraak van de 16de-17de eeuw maakte men een onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen. In de rechtsleer was het onderscheid tussen deze twee soorten vorderingen onder invloed van het romeinse recht gebaseerd op de aard van het recht waarop de vordering steunde. De persoonlijke vorderingen waren volgens de auteurs gegrond op een schuldvordering die voortspoot uit een overeenkomst, een oneigenlijke overeenkomst, een misdrijf of een oneigenlijk misdrijf. De zakelijke vorderingen daarentegen waren gegrond op een zakelijk roerend of onroerend recht. Daar sommige vorderingen terzelfdertijd op een schuldvordering en een

(5) A. FETTWEIS, Handboek voor gerechtelijk recht, II, p. 285-287 ;
H. SOLUS en R. PERROT, Droit judiciaire privé, II, p. 13-17 ;
P.A. STEIN, Compendium van het burgerlijk procesrecht, p. 60 en 66.

zakelijk recht steunden (bv. vordering tot verdeling van een nalatenschap), creëerde men soms onder invloed van het laat-romeinse recht een derde categorie, namelijk de gemengde of mixte vorderingen, waarin deze vorderingen ondergebracht werden (6).

In de rechtspraktijk evenwel volgde men bij het maken van een onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen meestal slechts gedeeltelijk het romeinse recht. Zoals E.M. Meijers (7) aantoonde, heeft het middeleeuws onderscheid tussen familiebezit (erven, in de ruime zin van het woord) en persoonlijk bezit (catheillen) ertoe geleid dat in Vlaanderen en het noorden van Frankrijk men het onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen is gaan definiëren naargelang van het doel waartoe zij strekten. Persoonlijke vorderingen waren dan alle vorderingen die catheillen tot voorwerp hadden en de zakelijke vorderingen alle vorderingen die erven tot voorwerp hadden. De aard van het recht (uitgangspunt) werd derhalve niet in aanmerking genomen om het onderscheid te maken ; alleen het eindpunt of het voorwerp dat men zich wilde toekennen was van belang. Dit onderscheid komt overeen met de indeling van het moderne recht in roerende en onroerende rechtsvorderingen op voorwaarde dat men als roerend goed beschouwt alles wat catheil was en als onroerend alles wat erve was. Dit had tot gevolg dat men de gewone schuldvorderingen, zoals bijvoorbeeld de vordering tot betaling van de koopprijs van een roerend goed, ingesteld bij wijze van clacht (conservatoir beslag) op erven als een zakelijke vordering aanmerkte omdat het uiteindelijk doel van de vordering de uitwinning van dit onroerend goed

(6) P. WIELANT, Practycke civile, I, 2-6 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 28-31 ; W. VAN DER TANERIJEN, Boec van der loopende practycken, 7 en 14.

(7) - E.M. MEIJERS, La réalité et la personnalité dans le droit du nord de la France et dans le droit anglais, in Etudes d'histoire du droit, I, p. 228-245. Zie eveneens : E. CHENON, Histoire générale du droit français, p. 651-652 ; H. PLATELLE, La justice seigneuriale de l'abbaye de Saint Amand, p. 301.
 - Over dit onderscheid tussen familiebezit en persoonlijke goederen : J. GILISSEN, Biens familiaux et biens individuels dans l'ancien droit Belge, in Revue de droit international et de droit comparé. Numéro spéciale de 1958 consacré au Ve congrès de l'académie internationale de droit comparé, Section I,B,1 ; H. CONRAD, Deutsche Rechtsgeschichte, I, p. 40-41.

was. Dit onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen naargelang van het doel waartoe zij strekten catheillen dan wel erven waren, werd door de meeste rechtbanken in de kasselrij Kortrijk toegepast (8). Alleen de Kortrijkse schepenen waren het hiermede niet altijd eens ; voornamelijk ter vrijwaring van hun jurisdictie over hun buitenpoorters in de kasselrij hebben ze dit onderscheid herhaaldelijk aangevallen en het romeinsrechtelijk onderscheid weer opgenomen dat de vorderingen onderscheidde naargelang van de aard van het recht waarop een vordering gegrond was. Volgens de Kortrijkse schepenen waren alleen de vorderingen, die gegrond waren op een zakelijk recht op een erve, zakelijk ; alle andere vorderingen waren persoonlijk. Het probleem spitste zich vooral toe op de vraag of een gewone schuldvordering, die niet gewaarborgd was door een zakelijke zekerheid, en die werd ingesteld bij wijze van conservatoir beslag (clacht) op een onroerend goed (in de betekenis van erve), een persoonlijke of zakelijke vordering was. Volgens de meeste rechtbanken in de kasselrij was deze vordering zakelijk daar ze ertoe strekte een onroerend goed (erve), uit te winnen. Volgens de Kortrijkse schepenen daarentegen was deze vordering persoonlijk omdat de aard van het recht waarop deze vordering steunde (overeenkomst, oneigenlijke overeenkomst, misdrijf of oneigenlijk misdrijf) persoonlijk was (9). Deze vraag was van praktisch belang omdat de

-
- (8) Ontwerpcostumen roede van Deinze, 10 ; Verordening van 28 november 1582, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 7v°-8v° : bevoegdheid van de vryschepenen over de vrijeigen gronden ; Gent 4 september 1593, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 228-231 ; Gent 6 juni 1620, Ibidem, f. 60-60v° en 80-80v° ; Vonnis Kortrijk 15 december 1561, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 165-166 ; Zie eveneens de bevoegdheid van de heerlijke schepenbanken voor onroerende goederen gehouden door laten en de bevoegdheid van de heerlijke leenhoven voor leengoederen : deel IV, hfst. II, titel VIII, rubr. II.
- (9) Gent 4 september 1593, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 228-231 ; Gent 6 juni 1620, Ibidem, f. 60-60v° en 80-80v° ; Vonnis Kortrijk 15 december 1561, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 165 ; Mechelen 29 maart 1642, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 703. Deze stellingname verklaart eveneens waarom de Kortrijkse schepenen kennis namen van persoonlijke vorderingen inverband met lenen : Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. I, § 1, I.

Kortrijkse schepenen in de kasselrij Kortrijk bevoegd waren om kennis te nemen van alle persoonlijke vorderingen tegen Kortrijkse poorters. Deze verschillende opvattingen over het onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen heeft herhaaldelijk aanleiding gegeven tot bevoegdheidsconflicten tussen de Kortrijkse schepenen enerzijds, en de rechtbanken in de kasselrij anderzijds. De Raad van Vlaanderen en later in de 17de eeuw de Grote Raad van Mechelen steunden het Kortrijkse standpunt (10).

Over het onderscheid tussen roerende en onroerende goederen waren er nimmer geschillen ; de roerende goederen waren alle catheilen en de onroerende goederen al wat erve was (11). Deze verdeling van de goederen stemt slechts gedeeltelijk overeen met de verdeling in het romeinse en het hedendaagse recht. Tot de erven (in de ruime betekenis van het woord) (12) werden gerekend alle gronden welke ook hun statuut was : lenen, vrijeigen gronden, gronden gehouden door horigen (13). De gronden evenwel gelegen binnen het schependom van Kortrijk werden, met uitzondering van de lenen, als catheil aangezien (14). De huizen en bebouwingen werden, behalve de hier-

(10) Ibidem.

(11) De catheilen noemde men meuble goederen en de erven immeuble goederen : Costumen Kortrijk, XVIII ; Costumen Tielt, 80 ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 27.

(12) Erven werd soms in de engere zin van het woord gebruikt voor alle onroerende goederen die door een horige van een heer gehouden werden : E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 16. Erven wordt in deze studie niet in deze engere betekenis gebruikt, doch alleen in de betekenis van alle goederen die niet-catheil waren.

(13) Het onderscheid tussen erven en catheilen vindt men in de costumen van de kasselrij Kortrijk in de rubrieken over het huwelijksgoederen- en erfrecht en de rubriek in verband met het leenrecht. De gehomologeerde costumen van de kasselrij Kortrijk wijden er een speciale rubriek aan : Costumen Kortrijk, XV, XVI en XVIII. Zie eveneens : Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, VI en VII ; Ontwerpcostumen Deinze, II, III, IV, X ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, II, III ; Ontwerpcostumen Tielt, II, III, IX.

(14) Costumen Kortrijk, XVIII, 1. Volgens de ontwerpcostumen van Deinze werden de gronden in het schependom van Deinze eveneens als catheil aangezien : Ontwerpcostumen Deinze, 39, 40 en 72. Dit was eveneens het geval te Tielt : (Stadskeure Tielt van 1415, art. 128, J. VAN RUYMBEKE, Keures et ordonnances de la ville de Thielt, in A.S.E.B., IV (1881), p. 57, te Gent (Costumen Gent, XXV, 29) en te Aalst en Geraardsbergen (Costumen Aalst, XIII, 6 en XX, 6).

navolgende beperkingen onder de categorie catheilen begrepen (15). Behalve huizen en andere bebouwingen werden in het Kortrijkse recht nog tal van goederen als catheilen aangezien die het moderne recht als onroerend door natrekking aanmerkt. In het oude recht van de kasselrij Kortrijk waren aldus catheilen de wintervruchten na half maart en de zomervruchten na half mei ; vóór deze respectievelijke data volgden deze vruchten de grond en waren ze erven (16). Als catheil werden verder aangemerkt alle bomen met uitzondering van de schaduwboom voor het huis en de fruitbomen die geen kniehoogte (= twee voeten) boven de grond uitstaken (17). De tronckbomen (tronkwilgen en tronkeiken) waren catheil waar ze ook stonden (18). Het slaghout was catheil wanneer het drie jaar oud was ; ervoor was het erve (19).

Voor lenen bestonden nog enige verdere uitzonderingen op de regel dat alle huizen, gebouwen en bomen catheil waren. Op lenen met een walgracht omgeven volgde alles wat aard- en nagelvast was, en alle versterkingen, wapentuig en ammunitie het leen (20). Bij andere lenen waren het slechts het voornaamste huis (beste vorst), de voornaamste boom (beste boom), het duifhuis en de poorten met inbegrip van de zijlatten (21). Van windmolens en watermolens op een leengoed staande was datgene, wat binnen de molen draait en beweegt, catheil ; het vaststaande gedeelte volgde het leen (22). De mijnen

(15) Costumen Kortrijk, XVIII, 1 en 2 ; Ontwerpcostumen Deinze, 72 ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 30.

(16) Ibidem, 5.

(17) Ibidem, XV, 24 en XVIII, 2 ; Ontwerpcostumen Deinze, 36 ; Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, VI, 21 ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 11 en 30.

(18) Costumen Kortrijk, XVIII, 3 ; Ontwerpcostumen Deinze, 36 ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 30.

(19) Costumen Kortrijk, XVIII, 3.

(20) Costumen Kortrijk, XV, 19 en 20 ; Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, VI, 16 en 17 ; Ontwerpcostumen Deinze, 34 ; Ontwerpcostumen Tielt, 28.

(21) Costumen Kortrijk, XV, 21 ; Ontwerpcostumen leenhof van Kortrijk, VI, 18 ; Ontwerpcostumen Deinze, 35 ; Ontwerpcostumen Tielt, 28.

(22) Costumen Kortrijk, XV, 22 ; Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, VI, 19 ; Ontwerpcostumen Tielt, 28.

en grondstoffen die een leen inhield volgden het leen (23). Ook niet-aflosbare renten waarvoor onroerend goed verbonden was, golden als erve (24). Lijfrenten echter en alle aflosbare renten waarvoor al dan niet een onroerend goed (erve) verbonden was en gevonden werden in de nalatenschap van een poorter, golden als catheil (25). Tenslotte werden alle opstallen en de navette die de pachter bij het einde van de pacht moest achterlaten, als catheil aangemerkt (26). Zoals uit het bovenstaande blijkt was de rubriek catheilen in het Kortrijkse recht veel uitgebreider dan hetgeen volgens het romeinse en het moderne recht tot de roerende goederen gerekend wordt. Het onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen was van praktisch belang voor het bepalen van de absolute en de relatieve bevoegdheid van de verschillende rechtbanken in de kasselrij Kortrijk.

a) Praktisch belang voor het bepalen van de absolute bevoegdheid

In verband met de absolute bevoegdheid was het onderscheid vooreerst belangrijk voor het aflijnen van de bevoegdheid van de rechtbanken die een buitengewone bevoegdheid ratione personae bezaten tegenover de gewone rechtbanken. De rechtbanken met een buitengewone bevoegdheid ratione personae namen immers kennis van alle persoonlijke vorderingen; de gewone rechtbanken van de zakelijke vorderingen. Zo namen de Kortrijkse schepenen kennis van alle persoonlijke vorderingen tegen Kortrijkse poorters; de plaatselijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk namen kennis van de zakelijke vorderingen ingesteld tegen poorters. De kerkelijke rechtbanken namen kennis

-
- (23) - Costumen Kortrijk, XV, 23; Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, VI, 20.
 - Over het onderscheid tussen leen en catheil raadplege men ondermeer: Vonnis Kortrijk 22 maart 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 75-81.
- (24) Costumen Kortrijk, XVIII, 6; Ontwerpcostumen Tielt, 22; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 29. Vergelijk: Costumen Aalst, XIII, 3.
- (25) Costumen Kortrijk, XVIII, 6; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 30.
- (26) - Costumen Kortrijk, XVIII, 4.
 - Een gelijkaardige indeling van wat catheil en erve was vindt men ondermeer in: Costumen Aalst, XIII, 3-6 en XX, 11-28; Costumen Oudenaarde, VII, 9 en XXII, 2 en 12-18; Costumen Dendermonde, XV, 21-31.

van alle persoonlijke vorderingen tegen geestelijken ; de wereldlijke rechtbanken namen kennis van de zakelijke vorderingen tegen geestelijken.

Anderzijds was het onderscheid van belang om de bevoegdheid van de rechtbanken met lage justitie te bepalen. De rechtbanken met lage justitie namen kennis van alle zakelijke vorderingen in verband met de gronden in hun rechtsgebied ; van de persoonlijke vorderingen namen ze geen kennis (27).

b) Praktisch belang voor het bepalen van de relatieve bevoegdheid

In verband met de relatieve bevoegdheid van de verschillende rechtbanken in de kasselrij Kortrijk was de algemene regel dat alle zakelijke vorderingen dienden gebracht te worden voor de rechtbank van de plaats waar het onroerend goed (erve) gelegen was, en alle persoonlijke vorderingen voor de rechtbank van de woonplaats van de verweerder.

Rubriek II. STRAFVORDERINGEN EN BURGERLIJKE VORDERINGEN

In de rechtspraak en de rechtsleer van de 16de-17de eeuw maakte men een onderscheid tussen de strafvorderingen (criminelen heesch) en de burgerlijke vorderingen (civilen heesch) (28).

De strafvordering was de vordering die werd ingesteld om aan de dader van een misdrijf een bepaalde straf te doen opleggen. Behalve in enkele uitzonderingsgevallen (29) werd deze vordering door de overheid ingesteld ter bescherming van het openbaar belang. De burgerlijke vordering was de vordering die werd ingesteld teneinde een betwist particulier recht te doen erkennen, of een geschonden parti-

(27) Zie bv. : Ontwerpcoostumen van Deinze, 10 ; Cfr. infra : deel IV, hfst. II, titel VIII, rubr. I.

(28) Zie bv. : Concessie caroline (1540), art. 12 en 13 ; RAK.SA.OA., nr. 2097, f. 62.

(29) Strafvorderingen wegens beledigingen konden ingesteld worden door de beledigde. De pachters van accijnzen konden eisen dat een boete werd opgelegd aan diegenen die de accijnzen niet betaalden : Cfr. infra, deel V, hfst. II, titel IV, rubr. I.

culier recht te doen eerbiedigen. Behalve enkele uitzonderingen werd ze ingesteld door een particulier of zijn vertegenwoordiger. De strafvorderingen konden criminelijk en civilijk worden ingesteld. Dit laatste was het geval wanneer op het delict slechts een boete of een lichte erestraf (civile punitie) stond. In dit geval werd de delinkwent zoals in een burgerlijke zaak gedagvaard om te verschijnen voor de rechtbank. De procedure die voor de rechtbank gevolgd werd was dezelfde als in burgerlijke zaken. Wanneer voor het delict een capitale punitie (een lijfstraf, langdurige verbanning, doodstraf of erestraf) werd gevorderd, werd de strafzaak criminelijk ingesteld. De dader werd aangehouden. De procedure voor de rechtbank kende andere termijnen; de rechten van de verdediging waren beperkter. De pijniging en andere buitengewone procedures konden worden toegepast (30).

(30) Over dit onderscheid : Ibidem.

HOOFDSTUK II

ABSOLUTE BEVOEGDHEIDTITEL I. BEVOEGDHEID VAN DE KORTRIJKSE SCHEPENBANKRubriek I. BEVOEGDHEID IN EERSTE AANLEG

De burgerlijke geschillen en strafzaken kwamen voor de Kortrijse schepenbank, ofwel omdat het geschil of de strafzaak over een bepaalde materie ging, ofwel omdat er bepaalde personen in het geding betrokken waren. De zaken waarvan de Kortrijkse schepenbank kennis nam kunnen derhalve gegroepeerd worden ratione materiae en ratione personae. De Kortrijkse schepenen oefenden deze bevoegdheid uit binnen een bepaald rechtsgebied. Een derde paragraaf wordt dan ook gewijd aan de territoriale bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen.

§ 1. Bevoegdheid ratione materiae

Ratione materiae was de Kortrijkse schepenbank een gewone rechtbank of rechtbank van gemeen recht die de hoge, middele en lage justitie bezat, en derhalve in eerste aanleg uitspraak deed in alle burgerlijke geschillen en strafzaken die de wet niet uitdrukkelijk voorbehouden had aan andere rechtbanken (1). Een ontleding van de rechtspraak van de Kortrijkse schepenbank toont aan dat voor de Kortrijkse schepenen de volgende soorten vorderingen gebracht werden :

I. Rechtspraak in strafzaken

Een indeling van de misdrijven en de strafvorderingen volgens

(1) Concessie caroline (1540), art. 12 en 13 ; Concessie caroline (1545), art. 12 en 13 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 3.

de hedendaagse classificatie is onmogelijk daar bepaalde delicten zoals ketterij, toverij, enz... nu niet meer gekend zijn, terwijl bepaalde economische en sociaalrechtelijke delicten, die nu bestraft worden, in de 16de-17de eeuw niet gekend waren. Ten einde een zo duidelijk mogelijk overzicht te geven van de verschillende strafforderungen waarover de Kortrijkse schepenen uitspraak deden, gebruiken wij voor de classificatie en de benamingen van de misdrijven toch zoveel mogelijk de moderne terminologie. Deze werkwijze stelt ons immers in staat bepaalde misdrijven te groeperen onder een bepaalde categorie (bv. misdrijven tegen de lichamelijke integriteit), wat het geheel overzichtelijker maakt. Het nadeel van deze werkwijze is evenwel dat bepaalde begrippen uit het moderne recht niet volledig de oude terminologie dekken (bv. het begrip raptus, faict, enz...). Indien nodig zal zoveel mogelijk de oude terminologie worden aangewend, en de juiste inhoud medegedeeld worden. De bedoeling van deze paragraaf is geenszins een uiteenzetting te geven van het toenmalige materieel strafrecht of een criminologische studie te maken ; centraal staat de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen om bepaalde strafzaken te behandelen.

1. Religieuze misdrijven

Alhoewel traditioneel de bestraffing van religieuze misdrijven toekwam aan de kerkelijke rechtbanken behandelden de Kortrijkse schepenen als lekenrechters een aantal dergelijke feiten. Zo legden ze straffen op wegens ketterij, toverij, godslastering, lichtvaardig zweren, het niet-onderhouden van de zondagsplicht of de zondagsheiliging, het niet-onderhouden van vastenwetten, kerkroof en beeldenstormerij, oneerbiedigheid ten opzichte van het Heilig Sakrament.

De ketterij was reeds vrij vroeg doorgedrongen te Kortrijk. Reeds op 23 juli 1524 vaardigden de Kortrijkse schepenen een stadskeure uit waarbij het verboden werd vergaederinghen ende congrega-tien te houden daar men leest, handelt ofte tracteert van der heilige schrifture (2). In de periode 1525-1526 werd de eerste veroordeling

(2) RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 10v°.

uitgesproken ; Hendrik Van den Broucke werd veroordeeld tot een ere-
 straf om ketterse woorden gesproken te hebben. Blootsvoets en in
 zijn hemd, met een kaars in zijn hand, diende hij in de processie
 te gaan. (3). De clerus van de Sint-Maartenskerk te Kortrijk wei-
 gerde deze straf te laten uitvoeren in hun processie. De vorst
 moest de procureur-generaal van Vlaanderen zenden om erop toe te
 zien dat de straf werd uitgevoerd (4). Enkele maanden later dien-
 den Willem Blomme, Lodewijk Moerman, de kinderen van Roegier de Houc
 en nog enkele anderen een boete te betalen voor het lezen van luther-
 se boeken (5). In dezelfde periode werd Pierre Notebaert, lutheraan
 betrapt op heterdaad met twee lutherse boeken in zijn bezit. Hij
 werd een uur aan de schandpaal gebonden terwijl zijn boeken verbrand
 werden, en daarna één jaar uit Vlaanderen verbannen (6). Vanaf deze
 periode volgden de veroordelingen elkaar regelmatig op (7). Een ver-
 ordening van 25 april 1545 verklaarde de Kortrijkse schepenen uit-
 drukkkelijk bevoegd om kennis te nemen van ketterij (8). Vooral in
 de periode 1552-1569 werden verscheidene kettters te Kortrijk veroor-
 deeld (9). Velen stierven de vuurdood (10) of werden onthoofd (11).

-
- (3) ARA., RK., nr. 33.270, SRK 1525-1526, f. 36v°.
- (4) Verordening van 26 juni 1527, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 431-433.
- (5) ARA., RK., nr. 33.271, SRK 1526-1527, f. 15 en 44.
- (6) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1525-1526, f. 10.
- (7) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1527-1528, f. 10 en 43v° ; BRK 1528-1529, f. 11 ; BRK 1529-1530, f. 9v° ; nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 19v° ; BRK 1535-1536, f. 9, 10-10v°, 17, 18-18v° ; BRK 1536-1537, f. 9 ; BRK 1537-1539, f. 28-30v° ; ARA., RK., nr. 33.272, SRK 1527-1528, f. 43v° ; Vonnis Kortrijk 3 augustus 1545, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 88.
- (8) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.v., p. 415.
- (9) - RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 10, 65, 131, 138v°, 149, 155, 156, 158v°, 165v°, 185v°, 186 ; nr. 1066bis, f. 14, 109, 124v°, 138, 144v°, 178, 178v°, 181v°, 183, 187, 189 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 21, 22, 26v° ; BRK 1553-1555, f. 26 ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 52 ; BRK 1558-1560, f. 10.
 - Veroordelingen wegens ketterij na 1569 : RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 4v°, 14, 15, 16, 17, 18, 125, 132, 148, 154v°, 160, 218 ; nr. 2049, f. 13, 20v°, 66, 86v° ; nr. 1998, f. 47, 57, 134v°, 209 ; nr. 902, f. 29v°.
 - Keuren afgekondigd te Kortrijk tegen de ketterij of bepaalde vormen ervan : RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 10v°, 11 ; nr. 1994, f. 107v°, 109, 132v°, 135, 167, 209, 224v°. Zie eveneens de stadskeuren afgekondigd op de controle over de vreemdelingen :
 .../...

De ketterij werd te Kortrijk soms vervolgd in samenwerking met de officialiteit of de kerkelijke of vorstelijke inquisiteur (12). De kerkelijke rechtbank of de inquisiteur onderzocht of de ten laste gelegde feiten al dan niet bewezen waren ; de schepenen zorgden voor de strafbepaling en de hoogbaljuw van Kortrijk voor de executie van het vonnis. Naarmate er meer en meer vorstelijke verordeningen werden uitgevaardigd, waarbij alle vormen van ketterij bestraft werden, trad de hoogbaljuw van Kortrijk meer en meer zelfstandig op zonder de tussenkomst van de kerkelijke rechtbank of de inquisiteur. Hij zorgde voor het bewijs van de ten laste gelegde feiten, vorderde de bestraffing vóór de Kortrijkse schepenbank, en legde het vonnis ten uitvoer (13).

Het gebruik van magie om mensen en dieren te betoveren en te onttoveren werd door de Kortrijkse schepenen bestraft zonder tussenkomst van de kerkelijke rechtbank. Zo werd de echtgenote van Pierre de Meester omstreeks 1542-1544 beschuldigd door de inwoners van Zwevegem van het betoveren en bezweren van dieren. Op vordering van de

.../...

RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 62v°, 87bis, 112v°, 133v°, 167v°, 196v°, 208, 230 ; nr. 1995, f. 5, 8, 24.

- (10) RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 10, 65, 115, 156, 158v°, 165v°, 186 ; nr. 1066bis, f. 14, 144v°, 178v°, 183, 187.
- (11) - RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 185v° ; nr. 1066bis, f. 189.
 - Over de kettters te Kortrijk : TH. SEVENS, Handvesten rakende de wederdopers en de calvinisten der XVIe eeuw in de voormalige kastelnij van Kortrijk, Kortrijk, s.d. ; A.L.E., VERHEYDEN, Geschiedenis der doopsgezinden in de Zuidelijke Nederlanden in de 16de eeuw, Brussel, 1959 ; J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565), I, p. 287-289 en p. 469-482.
- (12) ARA., RK., nr. 33.270, SRK 1525-1526, f. 36v° ; nr. 33.271, SRK 1526-1527, f. 44 ; ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1529-1530, f. 9v° ; nr. 13.821, BRK 1535-1536, f. 18-18v° ; RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 10, 155, 158v°, 165, 185, 186 ; nr. 1066bis, f. 109, 144v° ; nr. 2092, f. 14, 15, 16, 17 ; nr. 917, f. 21v°. Over een geschil circa 1536 tussen de officialiteit van Doornik en de Kortrijkse schepenbank om kennis te nemen van ketterij : RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 443v°-452.
- (13) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1529-1530, f. 9v° ; RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 65, 131, 138v°, 149, 156 ; nr. 1066bis, f. 14, 124v°, 138, 178, 178v°, 181v°, 183, 187, 189 ; nr. 2092, f. 4v°, 18, 125, 132, 148, 160, 218 ; nr. 2049, f. 13, 86v°.

hoogbaljuw veroordeelden de Kortrijkse schepenen haar tot de pijnbank. Daar ze ondanks de pijniging niets bekende werd ze vrijgelaten (14). Maerten de Caluwé, die tegen betaling verscheidene koeien en andere dieren had belezen om ze te onttoveren en bovendien met een landsman een contract had afgesloten om hem door magie van een ziekte te genezen, werd in de maand juli van 1573 door de schepenen veroordeeld tot een erestraf, en voor tien jaar verbannen uit de kasselrij (15). Jan Hoet, die niettegenstaande het feit dat hij reeds een veroordeling opliep door de officialiteit van Brugge, toch verder ging met allerlei ongoddelicke cermonien, waerseghen, prestigien en botterien en het onttoveren van coeien en beesten, werd op 6 april 1577 door de schepenen veroordeeld tot een erestraf, geseling en tien jaar verbanning uit Vlaanderen (16). Jan Van Houtte die door het gebruik van middelen, die naer gheestelijke ende weerlijcke rechten ghereprobeert zijn, probeerde te weten te komen waar gestolen of verloren geld naar toe was, werd op 19 juni 1587 veroordeeld tot een erestraf (17). Jaeneken Van Tyghem, die door middel van een draaiende zeef verloren of gestolen goederen of schatten beweerde te vinden, werd op 30 juli 1587 veroordeeld tot een erestraf en een boetbedevaart naar Onze-Lieve-Vrouw van Halle (18).

De vorstelijke verordeningen op de toverij en hekserij uit het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw (19) hebben de heksenjacht te Kortrijk geactiveerd. Tussen 1593 en 1615 werden verscheidene personen te Kortrijk vervolgd wegens toverij of hekserij (20). De

(14) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 12v°-13.

(15) Vonnis Kortrijk circa juli 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 46.

(16) Vonnis Kortrijk 6 april 1577, Ibidem, f. 85v°-86.

(17) Vonnis Kortrijk 19 juni 1587, Ibidem, f. 209.

(18) Vonnis Kortrijk 30 juli 1587, Ibidem, f. 210.

(19) Verordening van 20 juli 1592, Placc. Vl., II, p. 35 ; Verordening van 10 april 1606, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, I, p. 286; Verordening van 9 juni 1606, Ibidem, p. 292 ; Verordening van 22 januari 1608, Ibidem, p. 374.

(20) RAK.SA.OA., nr. 2067, f. 1v°-17v°, 20, 25, 55-58, 67-74, 77-87v°, 89 ; nr. 963 ; ARA., RK., nr. 13.833, BRK 1593-1599, f. 27 ; nr. 13.834, BRK 1599-1602, f. 6v°, 8v° ; nr. 13.835, BRK 1602-1605, f. 12-12v° ; 14-14v°, 15-15v°, 16v° ; RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 51, 52v°, 59v°, 60, 60v°, 62, 74v°, 95, 99v°, 100, 186, 191.

meeste beklaagden waren vrouwen. Ze werden beschuldigd van het te-
weegbrengen van allerlei ziekten bij mensen of dieren. De tovenaars
en heksen werden te Kortrijk gestraft met een erestraf en verbanning
(21), dit zelfs na banbreuk en herhaling (22). De doodstraf werd te
Kortrijk voor magie en hekserij niet toegepast.

Blasfemie of het beledigen van God en zijn heiligen, en licht-
vaardig zweren werden door de vorstelijke verordeningen strafbaar ge-
steld (23). Blasfemie was dikwijls het gevolg van ketterij : men be-
ledigde de Heilige Maagd en de heiligen om in te gaan tegen hun ver-
ering (24). De Kortrijkse schepenen bestraften blasfemie en het
lichtvaardig zweren zonder de tussenkomst van de kerkelijke instan-
ties (25). Op 21 juni 1510 besliste de Raad van Vlaanderen dat blas-
femie geen cas privilegié was en dat de Kortrijkse schepenen van dit
delict mochten kennis nemen (26).

Het niet-onderhouden van de zondagsheiliging en de vastenplicht
behoorde ontegensprekelijk tot de disciplinaire bevoegdheid van de
kerkelijke rechtbanken (27). De Kortrijkse schepenen waren echter

-
- (21) RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 46, 85v°, 209, 210 ; RAK.SA.OA., nr.
2049, f. 51, 52v°, 59v°, 60, 60v°, 186, 191.
- (22) Willem van Lerberghe werd op 17 augustus 1598 wegens toverij door
de schepenen van Kortrijk veertig jaar verbannen uit Vlaanderen
op de galg : RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 51-52v°. Omstreeks 1615
was hij terug in de kasselrij Kortrijk en oefende hij er opnieuw
zijn bijgelovige praktijken uit. Op 7 augustus 1615 werd hij
door de Kortrijkse schepenen veroordeeld tot schavottering, ge-
seling, het doorsteken van zijn tong en twintig jaar verbanning
uit Vlaanderen : Ibidem, f. 186-186v°.
- (23) Verordening van 30 november 1517, Verzam. verord., 2de reeks,
I, p. 602 ; Verordening van 7 oktober 1531, art. 18, Place. Vl.,
I, p. 765.
- (24) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1527-1528, f. 10 ; BRK 1529-1530, f.
9v° ; RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 88 ; nr. 2049, f. 88, 159v°.
- (25) RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 18, 19v°, 88, 159v° ; ARA., RK., nr.
13.822, BRK 1535-1536, f. 9v° ; nr. 13.839, BRK 1616-1617, f.
24v° ; nr. 13.841, BRK 1619-1624, f. 41v° ; RAK.SA.OA., nr.
1998, f. 102v°.
- (26) Gent 20 juni 1510, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 139.
- (27) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel IX, rubr. II, § 2, III.

eveneens bevoegd om op dit vlak op te treden. Teneinde de zondagsheiliging te verzekeren vaardigden ze keuren uit waarbij het verboden werd te tappen, te drinken, te spelen, liedjes te zingen, winkels open te houden, waren te verkopen tijdens de hoogmis (28). Overtreders van dit verbod werden beboet of gestraft met een erestraf (29). Het verzuim van de zondagsmis en de paasplicht (30), of het werken op zondag (31), werd eveneens door de schepenen bestraft. Het niet-onderhouden van de vastenplicht werd door de schepenen bestraft wanneer dit in het openbaar gebeurde zodat het een publiek schandaal verwekte (32).

Oneerbiedigheid tegenover het Heilig Sakrament, dat voorbijgedragen werd, door bijvoorbeeld niet te knielen of zijn hoed niet af te nemen, verwekte eveneens publiek schandaal. De schepenen van Kortrijk bestraften dit met erestraffen en geldboeten (33).

Diefstal en verwoesting van kerkelijke sieraden, beelden en andere goederen bestemd voor de eredienst werd in de middeleeuwen als sacrilege beschouwd, waarvan de kerkelijke rechtbanken kennis namen (34). In de 16de en de 17de eeuw behandelden de Kortrijkse schepenen

-
- (28) Stadskeure Kortrijk van 6 maart 1517, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 8 ; Stadskeure Kortrijk van 2 augustus 1549, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 8v° ; Stadskeure Kortrijk van 13 december 1582, RAK.SA.OA., nr. 1995, f. 25-25v°.
 - (29) Vonnis Kortrijk 9 september 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 19.
 - (30) Vonnis Kortrijk 13 januari 1584, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 82.
 - (31) Vonnis Kortrijk 27 oktober 1569, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 200v°.
 - (32) Vonnis Kortrijk 6 juli 1555, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 166-167v° ; Vonnis Kortrijk 18 november 1592, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 5v° ; Vonnis Kortrijk 4 september 1593, Ibidem, f. 9-9v° ; Vonnis Kortrijk 13 maart 1594, Ibidem, f. 15v° ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1590-1593, f. 11.
 - (33) Vonnis Kortrijk 19 oktober 1584, RAK.SA.OA., nr. 2087, f. 148 ; Vonnis Kortrijk 7 augustus 1586, Ibidem, f. 150 ; Vonnis Kortrijk 20 februari 1593, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 6v°-7.
 - (34) J. BUNTINX, De Audientie, p. 237-238 ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 90-94.

deze misdrijven. Zo bestraften ze degenen die offerblokken (35) of kerkelijke voorwerpen vervreemdden (36). Tijdens de beeldenstorm in de tweede helft van de 16de eeuw werden in de kasselrij Kortrijk verscheidene kerken geplunderd en hun interieur verwoest. De aangehouden beeldenstormers werden door de Kortrijkse schepenbank veroordeeld, verscheidene zelfs tot de doodstraf (37).

2. Misdrijven tegen de lichamelijke integriteit

Doodslag, moord (38) en zelfmoord, het toebrengen van slagen, verwondingen en verminkingen waren delicten van gemeen recht die bestraft werden door de rechtbanken die de hoge, middele en lage justitie bezaten. De schepenen van Kortrijk namen hiervan kennis wanneer deze delicten in hun rechtsgebied gepleegd waren.

Doodslag en moord werden in de regel met het zwaard - al dan niet

-
- (35) Vonnis Kortrijk 1 april 1546, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 84 ; Vonnis Kortrijk 16 juni 1595, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 28v°-29 ; Vonnis Kortrijk 12 oktober 1607, Ibidem, f. 136 ; Vonnis Kortrijk 10 september 1608, Ibidem, f. 147v°-148 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 18 ; nr. 13.835, BRK 1602-1605, f. 13v°.
- (36) Vonnis Kortrijk 31 maart 1531, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 4 : diefstal van een gordijnroede ; Vonnis Kortrijk 3 mei 1587, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 159 : diefstal van twee altaarkleden in de Sint-Maartenskerk ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 24 : diefstal van gouden kerksieraden en geld in de kerk van Lauwe.
- (37) Vonnis Kortrijk 26 maart 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 126bis ; Vonnis Kortrijk 29 oktober 1567, Ibidem, f. 140v°-141 ; Vonnis Kortrijk 30 oktober 1567, Ibidem, f. 142v°-143 ; Vonnis Kortrijk 28 september 1568, Ibidem, f. 169v°-170 ; Vonnis Kortrijk 6 januari 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 34v°-35 ; Vonnis Kortrijk 6 maart 1581, Ibidem, f. 121v°-122 ; Vonnis Kortrijk 11 oktober 1581, Ibidem, f. 131-131v° ; Vonnis Kortrijk 10 september 1582, Ibidem, f. 134v°-135.
- (38) Moord was volgens het germaanse en middeleeuwse recht een met heimelijkheid gepleegde doodslag. Over dit onderscheid zie R.C. VAN CAENESEM, Geschiedenis van het strafrecht, p. 22 ; L. TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 261 ; P. WIELANT, Practycke criminele, 85 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 86.

gepaard gaande met radbraking (39) - of met de galg (40) bestraft. Bijzondere vormen van moord, zoals vergiftiging en kindermoord, werden met de vuurdood bestraft (41). Bij verzachtende omstandigheden zoals krankzinnigheid (42) of doodslag zonder het opzet te doden (43) spraken de schepenen straffen uit zoals de tewerkstelling op de galeien. Indien de doder of de moordenaar niet kon gevat worden verbande men hem voor vijftig jaar uit Vlaanderen op zijn hoofd ; al zijn goederen werden verbeurd verklaard (44).

Onder invloed van het kanoniek recht werd zelfmoord op zichzelf als een zeer zwaar misdrijf aangezien (45). Zelfmoord werd zelfs zwaarder beschouwd dan moord want zoals P. Wielant en J. De Damhouder aanstipten : "die eenen doot, en doot maer d'lichaeme, ende die hem selven doot, doot siele ende lichame" (46). De traditionele bestraffing van zelfmoordenaars, welke in de 16de en de 17de eeuw eveneens te Kortrijk werd toegepast, was het slepen van de zelfmoordenaar onder de dorpel van zijn huis heen door de straten aan de staart van

-
- (39) Vonnis Kortrijk s.d. (1555), RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 8v° ; Vonnis Kortrijk 3 februari 1556, Ibidem, f. 61v° ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 16 ; nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 24 en 25.
- (40) Vonnis Kortrijk 22 januari 1581, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 110-111v°.
- (41) Vonnis Kortrijk 7 oktober 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 90v°-91 : vergiftiging ; Vonnis Kortrijk 15 februari 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 102 : kindermoord ; Vonnis Kortrijk 13 maart 1583, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 137-137v° : kindermoord ; Vonnis Kortrijk 26 juli 1616, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 192v° : kindermoord.
- (42) Vonnis Kortrijk 9 oktober 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 79.
- (43) Vonnis Kortrijk 3 juli 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 75v°.
- (44) Vonnis Kortrijk 4 mei 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 7 ; Vonnis Kortrijk 15 februari 1557, Ibidem, f. 101v° ; Vonnis Kortrijk 10 april 1557, Ibidem, f. 108 ; Vonnis Kortrijk 18 april 1561, Ibidem, f. 189.
- (45) R.C. VAN CAENEGEM, Geschiedenis van het strafrecht, p. 90-91 ; L. TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 269.
- (46) P. WIELANT, Practycke criminele, 87 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 88.

een paard en het ophangen in een vork of aan een galg (47). In verband met de bestraffing van de zelfmoord kan er op gewezen worden dat de onderbaljuws in naam van de Kortrijkse hoogbaljuws de zelfmoordenaars, die gevonden werden op de lenen gehouden van het kasteel van Kortrijk, vervolgden voor het leenhof van Kortrijk (48) en niet voor de Kortrijkse schepenen, dit in tegenstelling met alle andere delicten die de hoogbaljuws steeds vervolgden voor de Kortrijkse schepenen.

Het opzettelijk toebrengen van slagen en verwondingen maakte tijdens het ancien regime een hoog percentage uit van de misdadigheid (49). Dikwijls waren ze het gevolg van vechtpartijen. Wanneer deze opzettelijke slagen niet gepaard gingen met verzwarende omstandigheden of met andere delicten, werden ze bestraft met boeten gaande tot zestig ponden parisis. In de 16de eeuw werden deze opzettelijke slagen en verwondingen faicten genoemd. Ze werden op een specifieke manier vervolgd. Ten-einde het bewijs te leveren dat een faict gepleegd werd en de dader ervan te kunnen aanwijzen kon de hoogbaljuw van Kortrijk een faictwaerheid houden (50). Op vordering van de hoog-

(47) - ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1523-1524, f.9; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 23v^o; nr. 13.836, BRK 1605-1608, f. 13; Vonnis Kortrijk 23 september 1605, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 112v^o.

- Over deze wijze van bestraffing zie ondermeer: P. WIELANT, Practycke criminele, 87; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 88; R.C. VAN CAENEGEM, Geschiedenis van het strafrecht, p. 90; L.TH.MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 411-412; A.DUBOIS, Des peines contre le suicide en Flandre sous l'ancienne jurisprudence et leur supposition, in Belgique judiciaire, XVIII (1860), p. 16.

(48) Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. I.

(49) - F.VAN HEMELRIJCK, De criminaliteit in de ammanie van Brussel van de late middeleeuwen tot het einde van het ancien régime (1404-1789), p. 155; L.TH.MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 270.

- Zie eveneens de talrijke registers van faictwaerheden die in het Kortrijks schepenarchief bewaard gebleven zijn. Cfr. supra, deel I, hfst. II, titel I, rubr. VI.

(50) Over deze faictwaerheden zie: Ontwerpcostumen Kortrijk, VI; Consultatie 28 januari 1543, RAK.SA.OA., nr. 917, f. 2-3v^o.

baljuw lieten de schepenen van Kortrijk alle getuigen van het faict dagvaarden bij wijze van een oproeping aan de kerk van de plaats waar ze woonden (51) om op een bepaalde dag te verschijnen voor de Kortrijkse schepenbank. Op de dag in de dagvaarding vermeld werden de getuigen verhoord door één of twee schepenen. Aan alle getuigen werd dezelfde vraag gesteld, namelijk of zij er kennis van hadden dat X op die dag Y een slag of een messteek, enz... had toegebracht. De verklaringen van de getuigen werden opgetekend in aparte registers, de zogenaamde Registers van faictwaerheden (52). Na het verhoor van de getuigen deden de schepenen, die de getuigen verhoord hadden, aan de hand van de getuigenverklaringen uitspraak over het feit of het faict al dan niet gebeurd was, en wie de dader ervan was. Indien het antwoord positief was en de dader aangeduid werd, gold dit als een officiële betichting. In dit geval waren er twee mogelijkheden. Ofwel sloot de hoogbaljuw met de dader een compositie af ten belope van de boete of een deel van de boete die op het faict stond. In dit geval was de vervolging teneinde. Dat dit meestal het geval was blijkt uit de baljuwsrekeningen waarin de hoogbaljuws per parochie talrijke composities voor faicten noteerden (53). Indien de verdachte evenwel weigerde een compositie af te sluiten, werd hij gedagvaard voor de Kortrijkse schepenbank (54), waar hij zich tegen de betichting kon verweren. Indien hij hierin niet slaagde werd hij tot een boete en de gerechtskosten veroordeeld. Hetzelfde gebeurde wanneer de beklaagde gedagvaard werd en niet verscheen (55).

-
- (51) Afschriften van dergelijke afroepingen aan de kerk steken in register : RAK.SA.OA., nr. 2036.
- (52) RAK.SA.OA., nr. 7, 45, 47, 1136, 1139, 2024, 2029 en 2036.
- (53) ARA., RK., nr. 13.821-13.841, BRK 1515-1621 (Bv.: ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1540-1541, f. 4v°-6v° ; nr. 13.823, BRK 1555-1558, f. 3-6v°).
- (54) Over deze dagvaardingen zie : Verordeningen van 14 augustus 1517 en 4 januari 1518, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 355-363.
- (55) Vonnis Kortrijk 18 november 1547, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 94v° ; Vonnis Kortrijk 1 februari 1549, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 10v°-11 ; Vonnis Kortrijk 12 februari 1550, Ibidem, f. 25-25v° ; Vonnis Kortrijk 7 juli 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 67 ; Vonnis Kortrijk 28 april 1563, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 246-247.

De boeten die werden opgelegd of waarover de hoogbaljuw een compositie afsloot, verschilden naargelang van de aard van de opzettelijke slagen en verwondingen. Men steunde hiervoor op een tarief dat reeds in de middeleeuwen bestond (56). Wie iemand met gelijk welk instrument opzettelijk kwetste, zodat hij bloedde, werd beboet met zestig ponden parisis. Dezelfde boete kreeg diegene die met kwaadaardige bedoelingen een mes of rapier getrokken had. Wie iemand sloeg met een ghemaeckten stock zonder dat zijn slachtoffer bloedde, werd beboet met tien ponden parisis; indien dit gebeurde met geen ghemaeckten stock was de boete slechts drie ponden parisis. Wie iemand bij het haar getrokken had of op de grond geworpen had, zonder dat hij bloedde, kreeg een boete van tien ponden parisis. Iemand een bloedneus slaan, werd bestraft met drie ponden parisis. Tenslotte werd het opzettelijk begieten van iemand met bier bestraft met tien ponden parisis (57).

Verzwarende omstandigheden waren er de oorzaak van dat de delinkwent strenger gestraft werd (58). Hetzelfde gebeurde wanneer deze slagen en verwondingen een element waren van een ander delict (bv. roof, verkrachting, afpersingen) (59). Verminkingen, waardoor iemand een lichaamsdeel of het gebruik ervan verloor, werden eveneens zwaarder bestraft dan gewone slagen en verwondingen (60).

-
- (56) Cfr. de baljuwsrekeningen van Kortrijk ARA., RK., nr. 13.819-13.820; G.E. VAN COETSEM, Du droit pénal au XIIIe siècle dans l'ancien duché de Brabant, p. 89-95; R.C. VAN CAENEKEN, Geschiedenis van het strafrecht, p. 114-116. Vergelijk met het Tarief van boeten te Deinze van 6 maart 1574, uitg. E.I. STRUBBE, in B.G.D., XVI (1949), p. 130-132.
- (57) Ontwerpcostumen Kortrijk, VI, 7-11; F. VAN DER SCHURE, Specificatie van de punten daerinne consisteert het recht van den hoochbailliu, art. 29-35; ARA., RK., nr. 13.821-13.841, BNK 1515-1621.
- (58) Hans Van der Acke die iemand bijna doodgeslagen had, zijn vader met een mes had aangevallen en gedreigd had hem te vermoorden, werd onthoofd: Vonnis Kortrijk 4 maart 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 12. Zie eveneens Vonnis Kortrijk 23 november 1556, Ibidem, f. 85v°; Vonnis Kortrijk 9 augustus 1593, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 7v°-8v°.
- (59) Cfr. infra; Vonnis Kortrijk 4 september 1555, Ibidem, f. 55v°.
- (60) Vonnis Kortrijk 4 maart 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 13v°.

3. Misdrijven tegen de openbare zedelijkheid en tegen de orde der familie

Teneinde de morele integriteit en de orde der familie te bewaren bestraffen de schepenen de volgende delicten : overspel (61), fornicatie of geslachtsverkeer tussen ongehuwden (62), bigamie (63), incest (64), prostitutie (65), koppelarij (66), aanranding van de eerbaarheid (67), verkrachting (68), schaking (69), openbare zeden-

-
- (61) Vonnis Kortrijk 6 juli 1552, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 1 ; Vonnis Kortrijk 18 augustus 1556, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 15v°-16 ; Vonnis Kortrijk 25 februari 1562, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 20v°-21 ; Vonnis Kortrijk 21 juli 1562, Ibidem, f. 30v°-31 ; Vonnis Kortrijk 10 juli 1592, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 5. Zie eveneens Ibidem, f. 16, 64v°, 70 en 142, 160, 161, 184v°-185.
- (62) Vonnis Kortrijk 24 december 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 105v°-106 ; Vonnis Kortrijk 12 september 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 12 ; Vonnis Kortrijk 25 mei 1585, Ibidem, f. 160 ; Vonnis Kortrijk 25 januari 1608, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 141.
- (63) Vonnis Kortrijk 23 oktober 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 60 ; Vonnis Kortrijk 19 maart 1567, Ibidem, f. 125bis ; ARA., RK., nr. 33.307, SRK 1563-1564, f. 63v°.
- (64) Vonnis Kortrijk 5 juli 1549, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 162 ; Vonnis Kortrijk 17 juni 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 73v° ; Vonnis Kortrijk 7 december 1566, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 123 ; Vonnis Kortrijk 20 april 1608, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 142v°-144 ; Vonnis Kortrijk 29 december 1613, Ibidem, f. 183v° ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 13 ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 14.
- (65) Vonnis Kortrijk 29 november 1531, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 1 ; Vonnis Kortrijk 6 maart 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 43v° ; Vonnis Kortrijk 3 juli 1555, Ibidem, f. 45v° ; Vonnis Kortrijk 24 maart 1557, Ibidem, f. 58 ; Vonnis Kortrijk 20 juli 1563, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 52v° ; Vonnis Kortrijk 17 december 1568, Ibidem, f. 180v° ; Vonnis Kortrijk 31 oktober 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 18 ; Vonnis Kortrijk 10 december 1610, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 161.
- (66) Vonnis Kortrijk 16 augustus 1565, RAK.SA.OA., nr. 2087, f. 7 ; Vonnis Kortrijk circa 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 4.
- (67) Vonnis Kortrijk 13 september 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 54 ; Vonnis Kortrijk 10 december 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 96-99.
- (68) Concessie caroline (1540), art. 25 ; Vonnis Kortrijk circa 1568, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 240v°-243 ; Vonnis Kortrijk 17 december 1568, Ibidem, f. 252v°-255 ; Vonnis Kortrijk 19 februari 1574, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 30v°-31v° ; Vonnis Kortrijk 11 augustus 1615, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 187 ; ARA., RK., nr. 13.836, BRK 1605-1608, f. 29v° ; nr. 13.839, BRK 1613-1617, f. 28.

.../...

schennis (70), sodomie of tegennatuurlijke zedendelicten (71), verleiden en bederven van minderjarigen (72), familieverlating (73). Omdat verschillende van deze misdrijven het sakrament van het huwelijk in het gedrang brachten dienden de Kortrijkse schepenen op dit vlak de concurrentie van de kerkelijke rechtbank te dulden (74).

4. Misdrijven tegen het vermogen

Teneinde de eigendom en het bezit van goederen te beschermen bestraften de Kortrijkse schepenen gewone diefstal (75), diefstal

-
- .../...
- (69) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 25 en 26, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 162 ; Concessie caroline (1540), art. 23 ; Vonnis Kortrijk 26 oktober 1560, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 182v°-183.
- (70) Vonnis Kortrijk 28 mei 1558, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 236 ; Vonnis Kortrijk circa 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 1 ; Vonnis Kortrijk 28 april 1589, Ibidem, f. 222 ; Vonnis Kortrijk 13 oktober 1584, Ibidem, f. 226v° ; Vonnis Kortrijk 25 september 1605, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 158.
- (71) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1522-1523, f. 10v° ; nr. 13.827, BRK 1566-1569, f. 21v° ; nr. 33.311, SRK 1567-1568, f. 78.
- (72) Vonnis Kortrijk 31 maart 1531, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 4 ; Vonnis Kortrijk 3 februari 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 64 ; Vonnis Kortrijk 9 juli 1572, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 22-23v° ; Vonnis Kortrijk 19 juli 1586, RAK.SA.OA., nr. 2087, f. 50v°.
- (73) Vonnis Kortrijk 6 maart 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 43v° ; Vonnis Kortrijk 30 augustus 1555, Ibidem, f. 52v° ; Vonnis Kortrijk 31 augustus 1555, Ibidem, f. 53 ; Vonnis Kortrijk 9 maart 1556, Ibidem, f. 67v° ; Vonnis Kortrijk 3 juli 1556, Ibidem, f. 76v° ; Vonnis Kortrijk 5 oktober 1598, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 54-54v° ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 19v°.
- (74) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel IX, rubr. II, § 2, II.
- (75) Vonnis Kortrijk 19 juli 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 15 ; Vonnis Kortrijk 12 juni 1554, Ibidem, f. 34 ; Vonnis Kortrijk 18 januari 1556, Ibidem, f. 38v° ; Vonnis Kortrijk 9 maart 1556, Ibidem, f. 68 ; Vonnis Kortrijk 13 mei 1557, Ibidem, f. 112v° ; Vonnis Kortrijk 11 oktober 1560, Ibidem, f. 180v°-181 ; Vonnis Kortrijk 29 oktober 1560, Ibidem, f. 183v°-184 ; Vonnis Kortrijk 13 augustus 1561, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 9 ; Vonnis Kortrijk 6 april 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 6v°-7 ; Vonnis Kortrijk 28 februari 1592, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 3v°-4.

van veldvruchten (76), houtdiefstal (77), vee- en paardendiefstal (78), huisdiefstal al dan niet met inbraak (79), kerkdiefstal (80), beurzensnijderij (81), het verzetten van grenspalen (82), roof (83),

-
- (76) Vonnis Kortrijk 2 september 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 53v° ; Vonnis Kortrijk 1 april 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 102-102v° ; Vonnis Kortrijk 24 maart 1562, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 24v° ; ARA., RK., nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 45v°.
- (77) Vonnis Kortrijk 3 augustus 1538, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 17 ; Vonnis Kortrijk 6 juni 1545, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 76 ; Vonnis Kortrijk 17 april 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 39-40v° ; Vonnis Kortrijk 6 maart 1560, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 84.
- (78) Vonnis Kortrijk 19 juli 1552, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 4 ; Vonnis Kortrijk 2 september 1553, Ibidem, f. 13-14 ; Vonnis Kortrijk 12 mei 1557, Ibidem, f. 110 ; Vonnis Kortrijk 12 mei 1557, Ibidem, f. 110v° ; Vonnis Kortrijk 30 juni 1557, Ibidem, f. 117v° ; Vonnis Kortrijk 19 februari 1558, Ibidem, f. 138 ; Vonnis Kortrijk 6 april 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 6v° ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 19 ; nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 20v°.
- (79) Vonnis Kortrijk 12 september 1543, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 38 ; Vonnis Kortrijk 28 april 1554, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 27 ; Vonnis Kortrijk 4 september 1555, Ibidem, f. 55v° ; Vonnis Kortrijk 3 juli 1556, Ibidem, f. 76 ; Vonnis Kortrijk 1 juli 1557, Ibidem, f. 119 ; Vonnis Kortrijk 21 juli 1557, Ibidem, f. 120 ; Vonnis Kortrijk 17 september 1560, Ibidem, f. 180 ; Vonnis Kortrijk 13 augustus 1561, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 7-7v° ; Vonnis Kortrijk 17 april 1562, Ibidem, f. 25v°-26.
- (80) Vonnis Kortrijk 31 maart 1531, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 4 ; Vonnis Kortrijk 1 april 1546, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 84 ; Vonnis Kortrijk 3 mei 1587, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 159 ; Vonnis Kortrijk 16 juni 1595, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 28v°-29 ; Vonnis Kortrijk 12 oktober 1607, Ibidem, f. 136 ; Vonnis Kortrijk 10 september 1608, RAK.SA.OA., Ibidem, f. 147v°-148.
- (81) Vonnis Kortrijk 3 juli 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 46 ; Vonnis Kortrijk circa september 1555, Ibidem, f. 48 ; Vonnis Kortrijk 3 februari 1556, Ibidem, f. 63v° ; Vonnis Kortrijk 2 oktober 1556, Ibidem, f. 91v° ; Vonnis Kortrijk 11 juli 1558, Ibidem, f. 143v° ; Vonnis Kortrijk 13 augustus 1561, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 8-8v° ; ARA., RK., nr. 13.836, BRK 1605-1608, f. 11.
- (82) Vonnis Kortrijk 20 juli 1552, RAK.SA.OA., nr. 42, f. 96 ; Vonnis Kortrijk 17 oktober 1558, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 250v°-251 ; Vonnis Kortrijk 18 maart 1560, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 59v°-60 ; Vonnis Kortrijk 20 januari 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 188v°-189v°.
- (83) Vonnis Kortrijk 17 juli 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 69v°-72 ; Vonnis Kortrijk 7 mei 1566, Ibidem, f. 116-117v° ; Vonnis Kortrijk 22 december 1584, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 155.

afpersingen (84), brandschatting (85), woeker (86), heling (87), brandstichting (88), vernieling of beschadiging van goederen (89), huisvredebreuk (90).

5. Misdrijven tegen de openbare trouw

De Kortrijkse schepenen waakten erover dat de goede trouw en de correctheid, basis van elk rechtschapen rechtsverkeer, in acht genomen werd. Misdrijven die afbreuk deden aan deze goede trouw werden streng bestraft.

Voor de verkoop van bepaalde koopwaren (bv. brood, olie, lakens, hout enz...) waren door de stedelijke keuren bepaalde maten voorgeschreven (91). Het niet-respecteren van deze maten werd door de schepenen be-

-
- (84) Vonnis Kortrijk 17 januari 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 40 ; Vonnis Kortrijk 8 maart 1557, Ibidem, f. 104v° ; Vonnis Kortrijk 23 juli 1557, Ibidem, f. 121 ; Vonnis Kortrijk 17 augustus 1557, Ibidem, f. 128 ; Vonnis Kortrijk 17 augustus 1557, Ibidem, f. 129v°-130 ; Vonnis Kortrijk 7 januari 1570, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 207-207v° ; Vonnis Kortrijk 11 mei 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 9 ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1535, f. 10 ; nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 7.
 - (85) Vonnis Kortrijk 13 mei 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 111v° ; Vonnis Kortrijk 13 mei 1557, Ibidem, f. 112 ; Vonnis Kortrijk 17 mei 1557, Ibidem, f. 113 ; Vonnis Kortrijk 17 mei 1557, Ibidem, f. 114v°.
 - (86) Stadskeure Kortrijk van 15 maart 1538, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 71 v° ; Vonnis Kortrijk 30 januari 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 77v°-79 ; Vonnis Kortrijk 28 juli 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 123v° ; ARA., RK., nr. 33.303, SRK 1558-1559, f. 23.
 - (87) Vonnis Kortrijk 5 februari 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 65v° ; Vonnis Kortrijk 18 maart 1556, Ibidem, f. 69 ; Vonnis Kortrijk 3 juli 1557, Ibidem, f. 118v° ; Vonnis Kortrijk 9 juli 1557, Ibidem, f. 119v° ; Vonnis Kortrijk 17 augustus 1557, Ibidem, f. 127.
 - (88) Vonnis Kortrijk 27 mei 1542, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 16-16v° ; ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1529-1530, f. 10 ; nr. 13.822, BRK 1536-1537, f. 15 ; nr. 13.822, BRK 1542, f. 13v° ; nr. 13.835, BRK 1602-1605, f. 21v°.
 - (89) Vonnis Kortrijk 25 oktober 1603, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 96v°.
 - (90) Vonnis Kortrijk 10 maart 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 105.
 - (91) Bv.: Stadskeure Kortrijk op de oliestampers van 8 februari 1550, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 108.

straf, meestal met een boete en verbeurdverklaring van de koopwaren (92).

Het gebruik van valse gewichten of valsheid bij het wegen werd met het gebruik van valse maten gelijkgesteld (93).

De lakennijverheid was in de 16de-17de eeuw de voornaamste nijverheid te Kortrijk. Teneinde de kwaliteit en de kwantiteit van de lakens die op de markt gebracht werden te waarborgen, werden alle lakens verzegeld door waardeerders van het ambacht. Het verzegelen van lakens of het aanbrengen van een vals zegel op de lakens, die naar kwaliteit en kwantiteit niet voldoende waren, werd dan ook als een zwaar misdrijf beschouwd. Dit betekende niet alleen bedrog van de koper, doch bracht eveneens de reputatie van de gehele Kortrijkse lakennijverheid in het gedrang. Zij die zich hieraan schuldig maakten werden dan ook streng gestraft, meestal met schavottering, geseling en een langdurige verbanning (twintig tot honderd jaar) (94). Streng werden eveneens gestraft zij die vervalste goederen verkochten zoals valse edelstenen of gouden sieraden (95).

Valsheid in geschriften kon op velerlei manieren gebeuren. Zo bestraften de Kortrijkse schepenen onder andere het opstellen van valse schuldvorderingen (96), kwitanties (97), vrijgoleiden (98), nota-

-
- (92) Vonnis Kortrijk 22 oktober 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 145v°-146 ; Vonnis Kortrijk 20 augustus 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 4v°-5v° ; Vonnis Kortrijk 1 juni 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 10 ; Vonnis Kortrijk circa 1577, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 53v°-57v° ; Vonnis Kortrijk 21 november 1597, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 43v° ; Vonnis Kortrijk 4 februari 1587, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 129.
- (93) Vonnis Kortrijk 18 april 1561, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 227v°-229.
- (94) Vonnis Kortrijk 19 januari 1544, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 46v° ; Vonnis Kortrijk 28 januari 1611, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 162v° ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 13v°, 15v°, 16.
- (95) Vonnis Kortrijk 3 januari 1614, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 179 ; ARA., RK., nr. 13.827, BRK 1566-1569, f. 43v°.
- (96) Vonnis Kortrijk 4 maart 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 13v° ; Vonnis Kortrijk 2 mei 1603, *Ibidem*, f. 93.
- (97) Vonnis Kortrijk 17 januari 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 3v° ; Vonnis Kortrijk 3 maart 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 13v°-14v°.
- (98) Vonnis Kortrijk 19 april 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 5v°-8v° ; Vonnis Kortrijk 30 december 1609, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 158-158v°.

riële akten (99), aanslagbiljetten (100), kostenstaten (101). Als verzwarende omstandigheid beschouwde men het feit dat deze stukken voor de rechtbank werden aangewend (102).

Het afleggen van een valse getuigenverklaring (103), het omkopen van getuigen (104), en meined (105) werden streng bestraft, omdat dit de goede werking van de schepenbank in het gedrang bracht. Een typische bestraffing voor deze delicten was het doorsteken van de tong (106). Meestal kwam het zover niet, en kregen dergelijke delinkwenten allerlei andere straffen.

Wie zijn naam met bedrieglijke bedoelingen wijzigde (107), of zich een waardigheid of een ambt aanmatigde, werd door de Kortrijkse schepenen gestraft. Verscheidene personen werden te Kortrijk gestraft omdat ze zich het ambt van sergeant van de hoogbaljuw van Kortrijk of van de soeverein-baljuw van Vlaanderen aanmatigden ten-einde gemakkelijk allerlei andere misdrijven te kunnen plegen (108).

-
- (99) Vonnis Kortrijk 28 juli 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 123v°.
 - (100) Vonnis Kortrijk 25 augustus 1581, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 130.
 - (101) Vonnis Kortrijk 7 februari 1571, Ibidem, f. 6.
 - (102) Vonnis Kortrijk 30 september 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 56 ; Vonnis Kortrijk 17 januari 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 3v°.
 - (103) Vonnis Kortrijk 9 januari 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 7; Vonnis Kortrijk 9 januari 1553, Ibidem, f. 9v° ; Vonnis Kortrijk 23 juli 1557, Ibidem, f. 122 ; Vonnis Kortrijk 23 juli 1557, Ibidem, f. 122v° ; Vonnissen Kortrijk 28 februari 1558, Ibidem, f. 140-140v° ; Vonnis Kortrijk 12 mei 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 20v°-22 ; Vonnis Kortrijk 5 mei 1582, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 45v°.
 - (104) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 20.
 - (105) Vonnissen Kortrijk 1 april 1545, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 70, 70v°, 71, 72 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 10, 11 ; nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 18.
 - (106) Ibidem.
 - (107) Vonnis Kortrijk 29 november 1548, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 143v° ; Vonnis Kortrijk 16 oktober 1559, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 164v°.
 - (108) Vonnis Kortrijk 8 juni 1554, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 32v° ; Vonnis Kortrijk 3 juli 1556, Ibidem, f. 78-79 ; Vonnis Kortrijk 20 oktober 1561, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 10-11 ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1542, f. 9.

Daar de kansspelen gevaar inhielden voor de moraal van de bevolking werden ze regelmatig verboden (109). In feite werden ze geduld (110) en traden de schepenen alleen op tegen het vals spel, bijvoorbeeld door gebruik te maken van valse kaarten of valse teerlingen (111). Tenslotte bestraften de Kortrijkse schepenen alle vormen van oplichting en bedrog (112).

6. Misdrijven tegen de eer

Het schenden van de eer en de goede faam en naam van een bepaalde persoon door beledigende woorden of daden of door valse aantijging en beschuldiging van bepaalde laakbare feiten, werd door de Kortrijkse schepenen in de 16de en de 17de eeuw eveneens bestraft. Beledigingen konden zowel door de hoogbaljuw (113) of door de beledigde partij (114) of door beiden samen (115) vervolgd worden. Een belediging werd immers terzelfdertijd als een burgerlijke en als een strafzaak aangezien. Meestal werd ze bestraft met erestraffen en/of boeten. Het beledigen van de schepenen, gerechtsofficieren of andere ambte-

-
- (109) Bv. : Stadskeure Kortrijk van 22 mei 1565, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 12v°.
 - (110) Bv. : Verordening van 31 augustus 1609, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 15 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 126.
 - (111) Vonnissen Kortrijk 28 september 1541, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 9, 9v°, 10 ; Vonnissen Kortrijk 2 maart 1558, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 141v°-142v°.
 - (112) Vonnis Kortrijk 23 september 1556, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 31-32 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1544-1545, f. 8 en 8v°.
 - (113) Vonnis Kortrijk 1 augustus 1547, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 22 ; Vonnis Kortrijk 12 november 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 141v° ; Vonnis Kortrijk 6 februari 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 33v° ; Vonnis Kortrijk 22 februari 1573, Ibidem, f. 34 ; Vonnis Kortrijk 8 augustus 1601, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 78v°-79.
 - (114) Vonnis Kortrijk 12 november 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 19 ; Vonnis Kortrijk 31 maart 1556, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 19v° ; Vonnis Kortrijk 21 november 1569, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 11v°-12.
 - (115) Vonnis Kortrijk 29 november 1557, Ibidem, f. 73-73v° ; Vonnis Kortrijk 16 januari 1550, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 15-19.

naren werd als strafverzwarende omstandigheid aangezien (116).

Naast beledigingen tastten ook de valse beschuldigingen de eer van de personen aan. Ze werden dan ook streng bestraft door de schepenen (117).

7. Misdrijven tegen de openbare orde en veiligheid

Onder deze algemene categorie kunnen vooreerst de politieke delicten gerangschikt worden. Alhoewel in principe alleen de vorstelijke gerechtshoven kennis mochten nemen van opstand tegen de vorst (118), bestraften de Kortrijkse schepenen degenen die dienst hadden genomen in het leger van de prins van Oranje, en deelnamen aan de opstand tegen de Spaanse vorsten (119). Op het einde van de 16de eeuw werd de kasselrij geteisterd door benden vrijbuiters, die het platteland plunderden en de kerken vernielden. Velen waren geuzen in dienst van het noorden. De schepenen bestraften deze rebellen met de zwaarste sancties : de galg of de vuurdood (120).

Banbreuk, d.w.z. de terugkeer in de stad of de kasselrij vóór het verstrijken van de verbanningstermijn, werd met zware straffen bedreigd. Men verbande altijd op het hoofd, geseling, de galg, verminking of een hogere verbanning, hierbij de straf aangevend welke

-
- (116) Vonnis Kortrijk 20 november 1531, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 1 ; Vonnis Kortrijk 8 mei 1545, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 75 ; Vonnis Kortrijk 6 juli 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 79v° ; Vonnis Kortrijk 19 mei 1581, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 124v°.
- (117) Vonnis Kortrijk 22 november 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 165v°.
- (118) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel XI, rubr. I, § 1, II, 1.
- (119) Vonnis Kortrijk 8 november 1572, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 28 ; Vonnis Kortrijk 6 januari 1573, Ibidem, f. 34, 35 ; Vonnis Kortrijk 3 januari 1592, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 3. Zie vooral RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 162-181.
- (120) A. VIANE, De vrijbuiters van Sluis in de kasselrij van Kortrijk 1585-1586, in H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 277-292 ; Vonnissen Kortrijk 3 januari 1592, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 2 en 3 ; Vonnis Kortrijk 3 december 1592, Ibidem, f. 6-6v° ; Vonnis Kortrijk 16 juni 1595, Ibidem, f. 28 ; Vonnis Kortrijk 22 september 1595, Ibidem, f. 30v°-31.

bij terugkeer zou worden toegepast. Bij terugkeer werden deze soms toegepast ; meestal verbando men echter opnieuw, evenwel voor een langere termijn (121).

Gebrek aan eerbied tegenover het gerecht kon eveneens als een misdrijf tegen de openbare orde beschouwd worden. Dit was onder meer het geval wanneer iemand de schepenen, de gerechtsofficieren of andere gerechtelijke ambtenaren beledigde (122), of weerspannig was bij zijn aanhouding (123) of het betekenen van een rechterlijke akte (124). Tot 1540 waren de Kortrijkse schepenen bevoegd voor de aanslagen op alle Kortrijkse gerechtsofficieren, zelfs op de hoogbaljuw ; vanaf de Concessie caroline van 4 november 1540 was deze bevoegdheid voorbehouden aan de Raad van Vlaanderen (125). Andere uitingen van gebrek aan eerbied tegenover het Kortrijks gerecht waren het wegnemen en begraven van een lijk van een terdood gebrachte misdadiger (126), een onrechtmatig beslag laten leggen (127), het niet-respecteren van het beslag op bepaalde goederen (128),

-
- (121) Vonnis Kortrijk 4 maart 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 11 ; Vonnis Kortrijk 18 januari 1555, Ibidem, f. 27 ; Vonnis Kortrijk 26 september 1556, Ibidem, f. 87-87v° ; Vonnis Kortrijk 13 mei 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066, f. 63 ; Vonnis Kortrijk 22 april 1569, Ibidem, f. 186v°.
- (122) Vonnis Kortrijk 20 november 1531, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 1 ; Vonnis Kortrijk 8 mei 1545, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 75 ; Vonnis Kortrijk 6 juli 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 79v° ; Vonnis Kortrijk 16 juli 1561, Ibidem, f. 191v°-192 ; Vonnis Kortrijk 11 december 1568, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 178 ; Vonnis Kortrijk 19 mei 1581, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 124v° ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 16v° ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 24v°-25.
- (123) Vonnis Kortrijk 10 oktober 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 18 ; Vonnis Kortrijk 23 november 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 21 en 25.
- (124) Vonnis Kortrijk 5 augustus 1595, Ibidem, f. 29v°-30 ; Vonnis Kortrijk 3 augustus 1602, Ibidem, f. 87v°-88.
- (125) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel XI, rubr. I, § 1, II, 1.
- (126) Vonnis Kortrijk 31 augustus 1569, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 199v°.
- (127) Vonnis Kortrijk 2 maart 1555, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 13v°.
- (128) Concessie caroline (1540), art. 17 ; Concessie caroline (1545), art. 17 ; Costumen Kortrijk, III, 15 ; Vonnis Kortrijk 10 oktober 1565, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 34.

het afwijzen door de plaatselijke rechtbanken in de kasselrij van de verwijzing van de processen over persoonlijke vorderingen waarbij Kortrijkse poorters als verweerder betrokken waren (129), het weigeren een getuigenverklaring af te leggen (130). Het verspreiden van valse geruchten, zoals bijvoorbeeld dat iemand met de pest besmet was, waardoor de openbare orde werd verstoord, werd eveneens bestraft door de schepenen (131).

Ambtsmisdrijven gepleegd door de lagere Kortrijkse gerechtelijke ambtenaren (sergeanten, stedecnapen, prysers, paisieriscnapen) werden door de Kortrijkse schepenen behandeld (132). De verordening van 15 december 1564 bepaalde dat de schepenen van Kortrijk voortaan bevoegd waren om kennis te nemen van de nalatigheden van de onderbaljuw en de schout van Kortrijk bij het uitbetalen van de gelden ~~die~~ ze in de uitoefening van hun ambt in bewaring genomen hadden (133). Andere ambtsmisdrijven begaan door de schout, de onderbaljuw, de hoogbaljuw, de amman en de cipier van Kortrijk werden door de Raad van Vlaanderen behandeld (134).

Teneinde de openbare orde en veiligheid binnen de stad Kortrijk te verzekeren vaardigden de Kortrijkse schepenen keuren uit die het best kunnen vergeleken worden met onze politiereglementen. Deze keuren waren van allerlei aard. Ze bevatten bepalingen over het sluitingsuur van herbergen, het eerbiedigen van de avondklok, de hygiëne, de controle op de handel, verboden spelen, enz... (135). Overtradingen van de keuren werden door de schepenen bestraft met boeten of lichte erestraffen (136).

(129) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 2, II, B.

(130) Vonnis Kortrijk 18 maart 1611, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 163v°.

(131) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 16.

(132) Vonnis Kortrijk 5 september 1554, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 181v°; Vonnis Kortrijk 23 december 1555, Ibidem, f. 61v°; Vonnis Kortrijk 22 augustus 1584, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 92.

(133) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 522-523.

(134) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel XI, rubr. I, § 1, I, 3.

(135) Cfr. de keurboeken van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 1991, 1994, 1995.

(136) Vonnis Kortrijk 23 oktober 1563, RAK.SA.OA., nr. 1066, f. 58; Vonnis Kortrijk circa 1607, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 117v°.

8. Leegloperij en aanverwante delicten

In de 16de-17de eeuw was landloperij in de Nederlanden zeer verspreid (137). Onder allerlei vermommingen en allerlei ziekten voorwendend liepen de vagebonden van stad tot stad, levend van de aalmoezen die men hen gaf (138). Indien deze niet voldoende waren, gingen zij over tot allerlei misdrijven zoals diefstal, beurzensnijderij, roof en afpersing (139). Soms gaven ze blijk van allerlei seksuele ontaardingen (140). Een speciaal soort van leeglopers waren de Egyptenaren of zigeuners die meestal in groepen rondzwierven (141). Omdat deze landlopers en bedelaars een sociale plaag werden, heeft het centraal bestuur verscheidene verordeningen tegen deze vagebonden uitgevaardigd (142). Ook de Kortrijkse schepenen vaardigden verscheidene keuren uit tegen de vagebonden (143). De vagebonderij en de landloperij op zichzelf werden als delicten aangezien. Karakteristieke straffen waren de schavottering, de gese-

-
- (137) L. TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 352-59 ; A. GALLET-MIRY, La répression du vagabondage en Flandre au XVIIe siècle, in Messenger des sciences historiques, 1890, p. 180-196 ; F. VAN HEMELRIJCK, De criminaliteit in de ammanie van Brussel, p. 351-364.
- (138) Ibidem ; Vonnis Kortrijk 29 november 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 24 ; Vonnis Kortrijk 11 april 1607, Ibidem, f. 130.
- (139) Vonnis Kortrijk 20 oktober 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 17 ; Vonnis Kortrijk april 1554, Ibidem, f. 25 ; Vonnis Kortrijk 19 mei 1554, Ibidem, f. 30 ; Vonnis Kortrijk 13 mei 1557, Ibidem, f. 112v° ; Vonnis Kortrijk 17 augustus 1557, Ibidem, f. 129v°-130.
- (140) Vonnis Kortrijk 30 december 1599, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 64v° ; Vonnis Kortrijk 30 augustus 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 52v°.
- (141) Vonnis Kortrijk 10 mei 1554, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 29 ; Vonnissen Kortrijk 19 mei 1554, Ibidem, f. 30.
- (142) Bv. : Verordening van 3 februari 1542, Placc. Vl., I, p. 25 ; Verordening van 25 oktober 1544, Placc. Vl., I, p. 26 ; Verordening van 15 juni 1556, Placc. Vl., II, p. 33 ; Verordening van 28 februari 1558, Placc. Vl., I, p. 808 ; Verordening van 31 oktober 1563, Placc. Vl., II, p. 138.
- (143) Bv. : Stadskeure Kortrijk van 25 december 1526, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 20v°. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1995, f. 172v° en 237.

ling, het kaalscheren, de brandmerking en de verbanning (144).

9. Militaire misdrijven

Ten tijde van de godsdienstoorlogen werd de stad onder andere verdedigd door de inwoners van de stad. Om de beurt moesten de mannelijke meerderjarige inwoners de wacht houden op de torens en wallen van de stad. Het verzuimen van zijn beurt, of het verlaten van zijn wachtpost werd door de schepenen bestraft (145).

Desertie, dit is het eigenmachtig verlaten van het leger, was een typisch militair delict dat tot de bevoegdheid van de militaire rechtbanken behoorde. De Kortrijkse schepenen werden door de vorstelijke verordeningen ertoe aangemaand zich insgelijks met de bestraffing van deze deserteurs bezig te houden (146). In de strafrechtspraak van de Kortrijkse schepenen vindt men dan ook verscheidene voorbeelden van veroordelingen wegens desertie (147). In sommige perioden dienden de deserteurs overgeleverd te worden aan de militaire auditeurs (148).

10. Economische delicten

In de 16de-17de eeuw was de verkoop van bepaalde produkten aan

-
- (144) Verordening van 22 december 1515, Place. Vl., I, p. 5 ; Vonnis Kortrijk 20 februari 1559, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 156v° ; schavottering ; Vonnis Kortrijk 10 maart 1595, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 36v° : geseling ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 9v°-10 : kaalscheren ; Vonnis Kortrijk 19 mei 1554, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 30 : brandmerking ; Vonnis Kortrijk 12 juni 1554, Ibidem, f. 33 : verbanning.
- (145) Vonnis Kortrijk 23 december 1602, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 90.
- (146) Verordening van 14 september 1521, Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 110 ; Verordening van 21 juli 1536, Ibidem, III, p. 541 ; Verordening van 16 april 1555, Ibidem, IV, p. 431.
- (147) Vonnis Kortrijk 18 januari 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 39v° ; Vonnis Kortrijk 19 januari 1555, Ibidem, f. 40v° ; Vonnis Kortrijk 20 juli 1558, Ibidem, f. 144 ; Vonnis Kortrijk 13 april 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 38v° ; Vonnis Kortrijk 16 juni 1595, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 28v°-29 ; Vonnis Kortrijk 14 augustus 1595, Ibidem, f. 30 ; Vonnis Kortrijk 18 september 1606, Ibidem, f. 126.
- (148) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel XII.

een bepaalde reglementering onderworpen. Zo regelden verscheidene vorstelijke verordeningen de verkoop van graan (149) en brandhout (150). Overtredingen van deze verordeningen werden door de schepenen bestraft (151). De stadskeuren bevatten allerlei voorschriften over de kwaliteit en kwantiteit van bepaalde produkten. Er werd aangeduid welke maten en gewichten men moest gebruiken. Overtredingen van deze keuren werden eveneens door de schepenen gestraft (152).

11. Belastingdelicten

Teneinde inkomsten te verwerven legde de stad Kortrijk allerlei belastingen op. Deze stedelijke belastingen werden voornamelijk op levensmiddelen (bier, wijn, vlees, meel, enz...) geheven. Het ontdoken van deze belastingen werd door de Kortrijkse schepenen bestraft meestal met een boete en verbeurdverklaring van de ontdoken goederen. Deze vordering tot bestraffing kon ingesteld worden door de hoogbaljuw, de belastingpachters of beiden samen (153).

Alle belastingontduikers dienden vervolgd te worden voor de Kortrijkse

-
- (149) Bv. : Verordening van 5 oktober 1545, Placc. Vl., I, p. 643 ; Verordeningen van 19 augustus 1522, 18 oktober 1527, 20 september 1531, 12 december 1545, 12 september 1551, 10 september 1597, Ibidem, p. 633, 637, 638, 647 en 655, II, p. 590.
- (150) Bv. : Verordening van 17 december 1515, Placc. Vl., I, p. 668 ; Verordening 11 januari 1549, Ibidem, p. 689.
- (151) Vonnis Kortrijk 6 mei 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 43v°-45 ; Vonnissen Kortrijk van 22 november 1557, Ibidem, f. 220-230 : overtredingen van het verbod graan te verkopen buiten de openbare markten.
- (152) - Vonnis Kortrijk 22 oktober 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 145v°-146 ; Vonnis Kortrijk 20 augustus 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 4v°-5v° ; Vonnis Kortrijk 1 juni 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 10.
 - Voor het gebruik van valse gewichten of valsheid bij het wegen zie eveneens nr. 5.
- (153) Vonnis Kortrijk circa 1556, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 263-264v° : niet-betalen van maalrechten ; ARA., RK., BRK., 13.825, BRK 1560-1562, f. 4 : ontdoken van bieraccijnzen ; Vonnis Kortrijk 28 juni 1603, RAK.SA.OA., nr. 2022, f. 23-23v° : ontdoken van bieraccijnzen ; Vonnis Kortrijk 10 februari 1607, Ibidem, f. 122v° : idem. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 11v°, 74, 83, 84 en 191.

schepenen. De belastingpachters konden hen hiervan niet vrijstellen door voor of na de overtreding een compositie of transactie met de delinkwent af te sluiten. Indien een belastingpachter dit toch deed werd hij zelf gestraft (154).

Werd eveneens gestraft het vormen van een monopolie teneinde de pacht-som voor het innen van de accijnzen zo laag mogelijk te houden (155).

12. Bestrafing van dieren

In de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen vonden we slechts één geval van een bestrafing van dieren. Twee varkens die een kind hadden gedood werden op vordering van de hoogbaljuw door de schepenen ter dood veroordeeld. Ze werden onthoofd ; hun kop werd op een staak tentoongesteld (156).

13. Vordering tot submittie ofte versekerthede

De vordering tot submittie ofte versekerthede was geen strafvordering in de klassieke betekenis van het woord. Ze had niet tot doel om aan de dader van een misdrijf een bepaalde straf te doen opleggen. Ze werd niet ingesteld door de hoogbaljuw doch door een particulier. Omdat deze vordering verband hield met strafbare feiten wordt ze in deze rubriek behandeld.

De vordering tot submittie ofte versekerthede had tot doel een verplichte verzoening te bewerken tussen twee twistende partijen. Ze werd ingesteld door degene die omwille van een twist vreesde van een bepaald persoon of zijn familieleden een lichamelijk of ander stoffelijk nadeel te zullen lijden (157). De tussenkomst van de schepenen

(154) Vonnis Kortrijk 8 februari 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 66.

(155) ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 5.

(156) Vonnis Kortrijk 2 september 1562, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 35 ; ARA., RK., nr. 13.826, BRK 1562-1564, f. 18 ; J. MONBAL-LYU, Een gevaarlijk varken in Kortrijk in 1562. Een dierenproces voor de schepenen van Kortrijk, in De Leiegouw, XVII (1975), p. 283-287.

(157) De vordering werd praktisch altijd ingesteld nadat allerlei bedreigingen waren geuit aan het adres van de eiser : RAK.SA.OA., nr. 11, f. 225; nr. 20, f. 81-81v°.

werd gevraagd om de verweerder en zijn familieleden te dwingen af te zien van alle wraakmaatregelen (158).

Deze vordering werd ingeleid in de camere bij wijze van een verzoekschrift (159). Nadat de schepenen het verzoekschrift onderzocht hadden werd de verweerder op bevel van de schepenen gedagvaard om te verschijnen op een bepaalde dag. Indien de verweerder niet verscheen op de dag in de dagvaarding vermeld werd hij een tweede maal gedagvaard. Indien de verweerder verscheen, of na een tweede verstek, verboden de schepenen aan de verweerder en zijn familieleden enige schade toe te brengen aan de eiser en zijn familieleden.

De tussenkomst van schepenen om de vrede en veiligheid te verzekeren dateert reeds uit de 11de-12de eeuw (160). In de 16de eeuw was deze vordering eerder zeldzamer geworden. Een actief optreden van het openbaar gezag verhinderde het nemen van allerlei wraakmaatregelen.

II. Rechtspraak in burgerlijke zaken

Als gewone rechtbank nam de Kortrijkse schepenbank kennis van alle burgerlijke zaken die door de wet niet uitdrukkelijk voorbehouden waren aan de buitengewone rechtbanken (161). Daar in de 16de eeuw zoals thans bij ieder recht een rechtsvordering behoorde had deze residuaire bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank tot gevolg dat de schepenen, met uitzondering van de voorbehouden gevallen, kennis

(158) Ibidem.

(159) Over de procedure van deze vordering : Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 2 en 27, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 460 en 467.

(160) R.C. VAN CAENEKEM, Geschiedenis van het strafrecht, p. 303-304. Over het opleggen van vrede zie eveneens : Costumen Aalst, VII, 11-16 ; Costumen Dendermonde, IV.

(161) Concessie caroline (1540), art. 12 ; Concessie caroline (1545), art. 12 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 3.

namen van een aantal vorderingen dat zoals het aantal rechten onbeperkt was. Een opsomming van de vorderingen waarvan de Kortrijkse schepenbank kennis nam kan derhalve nimmer limitatief zijn. In deze rubriek worden dan ook slechts deze vorderingen ontleed waarvan wij voorbeelden vonden in de bewaarde registers van de Kortrijkse schepenbank uit de besproken periode.

Omwille van de systematiek werden de vorderingen zoveel mogelijk per soort samengebracht. In deze rubriek worden alleen de vorderingen die als hoofdvordering werden ingesteld behandeld ; de incidentele vorderingen worden behandeld in het hoofdstuk over de procedure.

Tenslotte dient er nog opgemerkt te worden dat deze afzonderlijke behandeling van de verschillende soorten vorderingen geenszins de indruk mag wekken dat deze vorderingen steeds afzonderlijk en als hoofdvordering werden ingesteld. Herhaaldelijk gebeurde het dat verscheidene van deze vorderingen in één en dezelfde zaak terzelfdertijd werden ingesteld (162). Verscheidene van deze vorderingen werden als tegenvordering (163) of als incidentele vordering (164) ingesteld.

1. Schuldvorderingen

De schuldvorderingen of de vorderingen tot het betalen van een bepaalde geldsom waren de meest voorkomende vorderingen die de Kortrijkse schepenen behandelden. Deze schuldvorderingen waren gebaseerd op verschillende rechtsgronden. Het overgrote deel van de schuldvorderingen was gegrond op allerlei overeenkomsten. Dit was ondermeer het geval voor de vorderingen tot betaling van de koop-

(162) Bij het openvallen van een nalatenschap konden de erfgenamen van de langstlevende echtgenoot het opmaken van een staat van goederen, het verlenen van rekenschap en de verdeling van de nalatenschap vorderen. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 263v°-268v° ; nr. 20, f. 36v°-37v°.

(163) Bv. : de vordering tot uitstel van betaling : RAK.SA.OA., nr. 9, f. 34.

(164) Bv. : de vordering tot vrijwaring : Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 28-34, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 469.

ringen tot betaling van de schulden opgenomen in een schuldbekentenis (174), vorderingen tot betaling van een lijfrente (175) of een grondrente (176), vorderingen tot betaling van de overeengekomen som voor het onderhoud van een minderjarig kind (177), vorderingen tot betaling van drankschulden (178), vorderingen tot betaling van de overeengekomen som voor het opdelven van zavel (179).

Andere schuldvorderingen waren gegrond op een eenzijdige beschikking zoals vorderingen tot betaling van een geldsom gegrond op een testament (180) of een schenking (181).

Tenslotte werden er schuldvorderingen ingesteld die gegrond waren op een wettelijke verplichting zoals vorderingen tot betaling van levensonderhoud voor een minderjarig kind (182) of voor een van tafel en bed gescheiden echtgenote (183), vorderingen tot betaling van de kosten die een voogd had tijdens zijn voogdijbeheer (184), vorderingen tot betaling van de schulden van een bedrieglijk gefailleerde door degene die de bedrieglijk gefailleerde hulp verschaftte (185),

-
- (174) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 148-149v° ; nr. 71, f. 11v° ; nr. 2062, f. 19-23 en 91v°-92 ; nr. 2094, f. 33-33v°.
- (175) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 23v°-24v° ; nr. 2062, f. 89.
- (176) Vordering tot betaling van een hypothecaire of erfelycke rente : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 17-17v° ; nr. 20, f. 272 ; nr. 71, f. 12 ; nr. 2034, f. 23-23v°.
- (177) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 30 ; nr. 71, f. 230v°-231.
- (178) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 127v°-128 ; nr. 71, f. 136v°-137 ; Ontwerp costumen Kortrijk, XLI.
- (179) RAK.SA.OA., nr. 20, f. 25v°-26.
- (180) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 10-10v° ; 192-192v°, 215-216 ; nr. 12, f. 32.
- (181) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 214.
- (182) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 63-64v° ; nr. 9, f. 159 en 216-216v° ; nr. 11, f. 223-224 ; nr. 24, f. 95v°-96v° ; nr. 71, f. 140 ; nr. 2062, f. 271 ; nr. 2065, f. 4v°.
- (183) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 230-234.
- (184) RAK.SA.OA., nr. 9, 1v°-2.
- (185) RAK.SA.OA., nr. 2094, f. 9v°-16. De eiser steunde hiervoor op de verordeningen van 7 oktober 1531 en 4 oktober 1540 : Placc. Vl., I, p. 755 en 768.

vorderingen tot het betalen van allerlei belastingen (186), vorderingen tot betaling van de verbeteringen die een pachter aan het gepachte goed had aangebracht (187), vorderingen tot betaling van de opbrengsten van een erfrechtelijk vruchtgebruikt (188).

Deze lijst van schuldvorderingen is uiteraard niet volledig. Aangezien de vrijheid om overeenkomsten af te sluiten in principe onbeperkt was, was het aantal schuldvorderingen eveneens onbeperkt.

De schepenen namen slechts kennis van de schuldvorderingen waarvan de waarde meer dan tien ponden parisis bedroeg. Schuldvorderingen waarvan de waarde tien ponden parisis en minder bedroeg dienden voor de paesiers gebracht te worden (189).

Schuldvorderingen waarvan het bedrag en het tijdstip van betaling vaststonden (clare en liquide schulden) dienden gevorderd te worden voor de vierschare; ze werden ingeleid bij wijze van een clacht.

De andere schuldvorderingen werden voor de camere gebracht en werden ingesteld bij wijze van een gewone dagvaarding (190).

(186) - Deze verordeningen werden ingesteld door de pachters van deze belastingen. Bv.: vorderingen tot betaling van de tiende penning op alle goederen van een poorter die door een ghediede werden geërfd: RAK.SA.OA., nr. 8, f. 85-86 en 171-174; nr. 9, f. 26v°-27v°; nr. 20, f. 74-75v°. Vordering tot betaling van maaltrechten: RAK.SA.OA., nr. 23, f. 21v°. Vordering tot betaling van tolrechten om op de Leie te varen: RAK.SA.OA., nr. 71, f. 35v°-36; nr. 746, f. 26v°. Vorderingen tot betaling van accijnzen op bier: RAK.SA.OA., nr. 71, f. 49-50v°.

- Zie eveneens: Verordeningen van 17 augustus 1552, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 84-85, waar de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen om kennis te nemen van de geschillen over accijnzen en de tiende penning (issuerecht) bekrachtigd wordt; Vonnis Kortrijk 14 november 1520, Ibidem, f. 348v°-349v°; Vonnis Kortrijk 13 juli 1520, Ibidem, f. 349v°-350; Gent 30 januari 1523, Ibidem, f. 351v°-353v°.

(187) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 81v°-83.

(188) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 54-58; nr. 11, f. 69v°-71v° en 140v°-142; nr. 20, f. 236v°.

(189) Costumen Kortrijk, I, 2.

(190) Cfr. supra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. I, § 7.

2. Vorderingen tot de betaling van schadevergoeding

De vorderingen tot betaling van schadevergoeding zijn eveneens schuldvorderingen in de ruime zin van het woord. Omwille van het overzicht worden ze als aparte categorie behandeld. De vorderingen tot betaling van schadevergoeding waren gegrond op een algemeen rechtsbeginsel dat voorschreef dat bepaalde handelingen in een land van goede justitie niet konden worden geduld en dat de schade die eruit voortvloeide door degene die de handeling had gesteld diende vergoed te worden. Daar het recht op schadevergoeding en de bepaling ervan niet in wettelijke bepalingen uitgewerkt waren, had de rechter bij het beoordelen van het recht en van de omvang van de schadevergoeding een quasi onbeperkt appreciatievermogen (191). Als voorbeelden van daden die aanleiding gaven tot schadevergoeding vindt men in de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen ondermeer : de verbreking van een contract (192), de niet-levering van gekochte goederen (193), het onrechtmatig bewonen van een huis (194), het onrechtmatig bewerken van een stuk land (195), het niet-onderhouden door de pachter of huurder van het gepachte (gehuurde) goed (196), het niet of slecht uitvoeren van een bepaald werk (197), het onrechtmatig afkapen van bomen (198), het onrechtmatig verleggen van een waterloop (199), het verkopen van goederen met verborgen gebreken (200).

-
- (191) S.J. FOCKEMA ANDREAE, Het oud-nederlandsch burgerlijk recht, II, p. 110-111.
- (192) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 100-102 ; nr. 72, f. 86 en 124.
- (193) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 21-23 en 179-180 ; nr. 71, f. 36v° ; nr. 72, f. 114-115v° ; Ontwerpcostumen Kortrijk, XIII, 1.
- (194) RAK.SA.OA., nr. 12, f. 29-30 ; nr. 20, f. 94-94v°.
- (195) RAK.SA.OA., nr. 12, f. 77-79v° ; nr. 20, f. 126v°-127 ; nr. 41, f. 200-204.
- (196) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 81v°-82v° en 118v°-122.
- (197) RAK.SA.OA., nr. 2065, f. 41 : vordering ingesteld tegen een volder die een laken slecht had bewerkt ; RAK.SA.OA., nr. 81, f. 54.
- (198) RAK.SA.OA., nr. 12, f. 167-167v° ; nr. 20, f. 129v°-133 ; nr. 42, f. 149-151v°.
- (199) RAK.SA.OA., nr. 2065, f. 31.
- (200) Costumen Kortrijk, VIII, 3 ; RAK.SA.OA., nr. 8, f. 114-116 ; nr. 9, f. 92-94.

Het kwetsen of verminken van een persoon gaf aanleiding tot een vordering tot betaling van de geneeskundige kosten (ereloon van de chirurgijn en de medicamenten), van de inkomstenderving en van de morele schade voor de geleden pijn en smarten en de eventuele lidtekens (201). Ingeval van blijvende invaliditeit vorderde men een forfaitaire som of een levenslange rente ten voordele van het slachtoffer (202). Hij die zich had schuldig gemaakt aan doodslag was ertoe gehouden de familie van het slachtoffer een passende schadevergoeding te betalen. Deze schadevergoeding kon bestaan uit een forfaitaire som of een lijfrente (203). Volgens de costumen van Kortrijk kon de gehele schadevergoeding verschuldigd wegens doodslag, kwetsuren of verminkingen toegebracht tijdens een gevecht gevorderd worden van één van de daders of medeplichtigen (204).

Ook andere delicten konden aanleiding geven tot het betalen van schadevergoeding. Zo werd ondermeer schadevergoeding gevorderd van degene die zich had schuldig gemaakt aan defloratie (205), schaking van een maagd (206), of een onrechtmatige inbeslagneming (207). De vorderingen tot betaling van schadevergoeding werden ingesteld zoals de schuldvorderingen. Indien de schadevergoeding precies kon bepaald worden vorderde men de schadevergoeding in de vierschare ; de vordering werd in dit geval ingeleid bij wijze van een clacht (208). Indien de schadevergoeding niet precies kon bepaald worden werd de vordering ingeleid in de camere bij wijze van een gewone

(201) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 101-102 ; nr. 10, f. 21-23 ; nr. 12, f. 242v°-244 ; nr. 20, f. 36-36v° en 95-96 ; nr. 42, f. 80v°-81v° en 97v°-98v° ; nr. 71, f. 172-172v°.

(202) RAK.SA.OA., nr. 12, f. 242v°-244 ; nr. 42, f. 97v°-98v° ; nr. 71, f. 172-172v°.

(203) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 36-38 en 146-148.

(204) Costumen Kortrijk, II. Deze costumen werden ingeroepen in een vonnis van 7 april 1570 : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 36-38.

(205) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 138v°-139 ; nr. 11, f. 223-224.

(206) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 108v°-109.

(207) RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 79v°-80 ; nr. 72, f. 133v°-134v°.

(208) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 101-102 ; nr. 10, f. 21-23.

dagvaarding (209).

3. Vorderingen tot nietigverklaring of vernietiging

Contracten en eenzijdige beschikkingen konden nietig verklaard worden wanneer ze aangetast waren door wilsgebreken of ongeoorloofd waren. De nietigverklaring diende gevorderd te worden voor de rechtbank. Zo vorderde men voor de Kortrijkse schepenbank de nietigverklaring van een koop die afgesloten was in een taveerne toen de koper beneveld was door de wijn of het bier (210), van de verkoop van de goederen van een wees door de voogd die niet behoorlijk gemachtigd was door de schepenen (211), van de contracten afgesloten door een minderjarige (212) of door een cipier met zijn gevangenen (213), van contracten afgesloten door een gehuwde vrouw die niet als openbare koopvrouw bekend stond (214), van schenkingen tussen echtgenoten of van testamenten ten voordele van een echtgenoot (215), van een schenking of testament door een oude zieke vrouw aan haar verzorger (216). Dwaling was eveneens een grond tot nietigverklaring. Zo vorderde Jan Grisperre omstreeks 1554 de nietigverklaring van een schenking die hij gedaan had aan een vrouw waarvan hij op het ogenblik van de schenking dacht dat ze een kind van hem had. Toen hij vernam dat het kind van hem niet was, vorderde hij voor de Kortrijkse schepenbank de nietigverklaring van de schenking. De vrouw wierp echter op dat ze vier jaar als concubine met de eiser had samengeleefd, en van hem twee kin-

(209) RAK.SA.OA., nr. 12, f. 242v°-244.

(210) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 175-178 ; nr. 72, f. 114-115v° ; Costumen Kortrijk, VIII, 2 ; Turbe Kortrijk 17 december 1555, RAK.SA.OA., nr. 2034, f. 190.

(211) Turbe Kortrijk 13 november 1550, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 182-182v°.

(212) RAK.SA.OA., nr. 41, f. 174v°-176 ; Costumen Kortrijk, XIII, 13.

(213) RAK.SA.OA., nr. 549, f. 51.

(214) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 74v°-76v° en 231-232 ; nr. 20, f. 180-183 ; Costumen Kortrijk, XII, 7.

(215) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 141v°-144v° ; nr. 24, f. 166v° ; Costumen Kortrijk, XII, 8.

(216) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 113-115v°.

deren had waarvoor de eiser veroordeeld was geworden door de kerkelijke rechtbank. Bovendien was de schenking gebeurd vooraleer de kinderen verwekt waren. De schepenen verklaarden na een advies van gheleerde practisienen de eis niet ontvankelijk (217). De vorderingen tot nietigverklaring werden ingeleid bij wijze van een gewone dagvaarding.

4. Vorderingen tot ontbinding van een contract

Aan de schepenen kon de ontbinding van een contract gevraagd worden wanneer de contractuele verplichtingen niet werden nagekomen. Zo vorderde de verhuurder de ontbinding van de huurovereenkomst wanneer de huurprijs niet betaald werd (218). De koper kon de ontbinding van het koopcontract vorderen wanneer de gekochte waren niet geleverd werden (219), of wanneer de gekochte zaak verborgen gebreken vertoonde (220). De vordering tot ontbinding van een contract kon gepaard gaan met een vordering tot schadevergoeding (211). De vordering tot ontbinding van een contract werd, indien ze afzonderlijk werd ingesteld, ingeleid in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding. Indien deze vordering tot ontbinding van een contract gepaard ging met een vordering tot betaling van een gespecificeerde som schadevergoeding werd ze ingeleid in de vierschare bij wijze van clacht (222).

5. Vordering tot erkenning van een handtekening op een onderhandse akte

De vordering tot erkenning van een handtekening op een onderhandse akte werd ingesteld door degene die de echtheid van een handtekening of een geschrift wilde bewijzen of de inhoud van het geschrift

(217) Vonnis Kortrijk 17 februari 1554, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 99v°-102v°.

(218) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 100-102; nr. 72, f. 68v°.

(219) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 179-180v°.

(210) RAK.SA.OA., nr. 12, f. 76v°-77 ; Costumen Kortrijk, VIII, 3.

(221) Zie nr. 2.

(222) Cfr. supra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. I, § 7.

wilde doen nakomen (223).

Deze vordering werd ingesteld als hoofdvordering. Ze werd ingeleid in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (224). De verweerder werd slechts eenmaal gedagvaard ; wanneer hij niet verscheen, ofschoon hij regelmatig werd opgeroepen, werd het geschrift of de handtekening voor erkend gehouden en werd de verweerder na verificatie van het geschrift veroordeeld tot nakoming voor de inhoud van de akte (225). Indien de verweerder verscheen, en het geschrift of de handtekening aanstonds erkende, gaf de schepenbank hiervan akte aan de eiser, en werd de verweerder veroordeeld tot het nakomen van de inhoud van de akte. De verweerder kon in dit geval slechts excepties invoeren, nadat hij de waarde van de vordering had genamptieerd (226). Indien de verweerder verscheen, en het geschrift of de handtekening niet erkende, mocht de eiser met alle middelen het bewijs leveren van wie het geschrift of de handtekening was.

6. Vorderingen tot het executoir verklaren van onderhandse akten

Onderhandse akten waren de akten die opgesteld werden door de partijen of hun vertegenwoordigers. Deze onderhandse akten waren niet vatbaar voor parate executie - zelfs al waren ze gepasseert voor de schepenen - zolang ze niet voor de bevoegde rechter gebracht werden

-
- (223) Bv. - erkennen van een schuldbekentenis : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 132 ; nr. 9, f. 34 ; nr. 71, f. 47v° en 109v°.
 - erkennen van een koopcontract : RAK.SA.OA., nr. 71, f. 109v°.
 - erkennen van een contract in verband met een erfdienstbaarheid en het gebruik van een gang : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 161v°-162.
 - erkennen van de handtekening op een huwelijkscontract : RAK.SA.OA., nr. 9, f. 12.
 - erkennen van een pachtcontract : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 18.
 - erkennen van de handtekening op een staat van goederen : Ibidem, f. 1-2.
- (224) Over de procedure van deze vordering : Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 23-26, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 466-467.

(225) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 161v°-162.

(226) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 12. Namptieren = in consignatie geven van waardevolle goederen op de griffie.

die ze executoir of uitvoerbaar verklaarde (227). Voor de Kortrijkse schepenbank werd het executoir verklaren van ondermeer de volgende akten gevorderd : pachtcontracten (228), schuldbekentenissen (229), rentecontracten (230), overeenkomsten over erfdienstbaarheden (231), huwelijkscontracten (232), testamenten (233), scheidsrechterlijke uitspraken (234). De vorderingen tot het executoir verklaren van onderhandse akten werden ingesteld in de camere bij wijze van een dagvaarding.

7. Vorderingen tot de tenuitvoerlegging van de vonnissen van vreemde rechtbanken

De vonnissen van de andere schepenbanken en leenhoven in burgerlijke zaken konden in het Kortrijks schependom niet gedwongen tenuitvoer gelegd worden zonder een exequatur van de Kortrijkse schepenbank. De vorderingen tot de tenuitvoerlegging van de vonnissen van vreemde rechtbanken werden ingeleid in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (235).

-
- (227) P. WIELANT, Vorme ende concept tot het maken van eene generaele costume van Vlaenderen, in B.A.L.O., XI (1908-1912), p. 304 ; Cfr. infra, deel V, hfst. I, titel XI, I.
 - (228) RAK.SA.OA., nr. 12, f. 175-179.
 - (229) Ibidem, f. 179-179v°.
 - (230) Ibidem, f. 42v°-43v°, 97-97v°, 182v°-183.
 - (231) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 161v°-162.
 - (232) RAK.SA.OA., nr. 72, f. 59-61 en 75-81.
 - (233) Costumen Kortrijk, XIV, 10 ; RAK.SA.OA., nr. 9, f. 248 ; nr. 11, f. 202-203v°, 218-219 ; nr. 12, f. 13v°-14v° ; nr. 20, f. 28-29, 149v°-150v° ; nr. 42, f. 44-45 ; nr. 2062, f. 187.
 - (234) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 94v°-95 ; nr. 746, f. 28.
 - (235) Vordering tot het executoir verklaren van een vonnis van de schepenen van Deinze : RAK.SA.OA., nr. 9, f. 17 ; vordering tot het executoir verklaren van een vonnis van de schepenen van Menen : RAK.SA.OA., nr. 20, f. 41v°-42 ; vordering tot het executoir verklaren van een vonnis van de schepenen van Ooigem : Ibidem, f. 42-42v°.

8. Vordering tot uitstel van betaling

Uitstel van betaling werd meestal gevorderd bij wijze van tegenvordering. In dit geval kon deze vordering ingeleid worden bij wijze van een conclusie (236). De ongelukkige schuldenaar kon echter eveneens zelf het initiatief nemen en een vordering tot uitstel van betaling indienen. Hiervoor moest hij een verzoekschrift indienen bij de schepenbank (letteren van inductie). Indien de schepenen het verzoekschrift ontvankelijk achtten, gaven ze een commissie up letteren van inductie waarbij aan de stedecnape last werd gegeven de schuldeiser(s) te dagvaarden (237). Deze kon(den) zich tegen het voorstel van de schuldeiser verzetten of ermede akkoord gaan. De schepenen deden uitspraak indien er een geschil was of bekrachtigden het akkoord (238).

9. Vordering tot boedelafstand (cessie van goede)

Wanneer een schuldenaar zich buiten staat bevond om zijn schulden te betalen kon hij al zijn goederen aan zijn schuldeisers afstaan (239). Indien deze boedelafstand door de schuldeisers niet vrijwillig werd aangenomen kon de schuldenaar zijn schuldeisers dagvaarden ten einde hen deze boedelafstand gerechtelijk op te leggen. De letteren van cessie werden verleend door de vorst (240). Ze dienden in de Kortrijkse schepenbank geïnterineerd te worden. De schuldenaar diende hiervoor de letteren van cessie te betekenen aan zijn schuldeisers, en ingeval van verzet hen te dagvaarden voor de Kortrijkse schepenbank om verhoord te worden op hun verweer. De schepenen deden uit-

(236) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 34 en 124.

(237) Voorbeeld van een dergelijke commissie : RAK.SA.OA., nr. 483, f. 7v°-8 en 36-36v°.

(238) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 124.

(239) Over de cessie van goede raadplege men : P. WIELANT, Practycke civile, II, 18 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 70 ; Verordening van 20 oktober 1541, Placc. Vl., I, p. 780 ; Ontwerp-costumen Kortrijk, XX.

(240) Verordening van 20 oktober 1541, Placc. Vl., I, p. 780 ; RAK.SA.OA., nr. 10, f. 46; nr. 20, f. 32 en 41-41v°.

spraak indien er een geschil was, of bekrachtigden het akkoord (241).

10. Vordering tot uitvoering van een bepaald werk

Wanneer iemand zich verbonden had tot het uitvoeren van een bepaald werk kon de schuldeiser een vordering instellen tot het uitvoeren van dit werk. Daar men moeilijk iemand kon dwingen een bepaalde prestatie te leveren werd het recht op prestatie meestal opgelost in een recht op schadevergoeding.

De schuldeiser kon eveneens, indien de verbintenis niet tenuitvoer werd gebracht, machtiging vragen aan de schepenbank om zelf het werk uit te voeren of te laten uitvoeren op kosten van de schuldenaar. Zo kocht Jan Cambier omstreeks 1588 een huis van Jan Carette met beding dat de verkoper het ganse huis zou opknappen. Toen dit niet gebeurde vorderde de koper in hoofddorde dat de verkoper zijn verbintenis zou nakomen en in ondergeschikte orde, indien de uitvoering niet gebeurde binnen een redelijke termijn, om dit zelf te mogen doen op kosten van de verkoper (242). Deze vordering werd, indien ze afzonderlijk werd ingesteld, ingeleid in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding. Indien deze vordering werd ingesteld samen met een vordering tot een specifieke som schadevergoeding werd ze ingesteld in de vierschare.

11. Geschillen in verband met de voogdij

Volgens de Kortrijkse schepenen was de langstlevende ouder of bij gebreke van dien, waren de familieleden van de minderjarige kinderen verplicht te zorgen dat er voogden benoemd werden (243). Indien het opnemen van de voogdij geweigerd werd kon men hiervoor een vordering instellen voor de schepenbank die dan de gegrondheid van

(241) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 46 ; nr. 20, f. 32 en 41-41v° ; nr. 23, f. 23v°-24, 55 en 62v°.

(242) Vonnis Kortrijk 8 augustus 1588, RAK.SA.OA., nr. 12, f. 141v°. Zie eveneens Vonnis Kortrijk 9 maart 1551, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 209v°-210v°.

(243) Costumen Kortrijk, XIII, 2 en 17.

de weigering onderzocht en uitspraak deed over het geschil (244). Te Kortrijk werden telkens twee voogden benoemd voor de minderjarige kinderen. Geschillen tussen deze twee voogden over het beheer van de goederen van de minderjarige werden door de schepenen beslist (245).

Een voogd kon eveneens voor de schepenen van Kortrijk gedaagd worden wanneer hij zijn verplichtingen niet nakwam (246).

In het Kortrijkse recht bleven de kinderen onder de ouderlijke macht of voogdij zelfs wanneer ze ouder waren dan vijftientig jaar. Alleen door ontvoogding, het huwelijk of het priesterschap kwam een einde aan de ouderlijke macht of de voogdij (247). De ontvoogding (emancipatie) diende gevorderd te worden voor de schepenen. Deze vordering kon ingesteld worden door de ouders, de voogd, de familieleden of de pupil die ouder dan vijftientig jaar was. Nadat de schepenen de familieleden verhoord hadden werd de ontvoogding al dan niet toegestaan (248).

Te Kortrijk kwamen derhalve alle geschillen in verband met de voogdij voor de schepenenbank ; de weesheren hadden er geen jurisdictionele bevoegdheid.

12. Vorderingen tot zekerheidstelling

Op grond van de costumen of van een overeenkomst kon iemand verplicht zijn een bepaalde persoonlijke of zakelijke zekerheid te ver-

(244) RAK.SA.OA., nr. 22, f. 157v° ; nr. 24, f. 95-96v°.

(245) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 19-20 ; nr. 71, f. 108-109.

(246) Zo werd Lauwers Tack omstreeks 1558 door de weesheren van Kortrijk gedagvaard voor de schepenen van Kortrijk omdat hij als voogd de goederen van zijn pupil niet aanwendde om de wees behoorlijk te onderhouden : Vonnis Kortrijk 17 januari 1558, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 193.

(247) Costumen Kortrijk, XII, 9 en XIII, 12.

(248) Turbe Kortrijk van 19 januari 1548, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 52 ; RAK.SA.OA., nr. 483, f. 2-2v° ; nr. 917, f. 12v° en nr. 1998, f. 110.

lenen (249). Zo diende de langstlevende ouder of het familielid, die een wees onderhield met de inkomsten van de goederen van de wees, volgens de costumen voldoende zekerheid te verlenen voor het beheer van de gelden die de goederen van de wees opbrachten (250). De voogden dienden behoorlijke zekerheid te verschaffen voor het beheer van de goederen van de wees (251). Bij het overlijden van een pachter (huurder) mochten zijn weduwe of zijn erfgenamen de pacht (huur) verderzetten voor het restant van de pachttermijn (huurtermijn) op voorwaarde dat ze voldoende zekerheid verschafte voor het betalen van de pacht (huur) (252). Indien deze zekerheid niet vrijwillig werd verschaft kon men hiervoor een vordering instellen bij de Kortrijkse schepenbank (253).

Op grond van een overeenkomst kon iemand verplicht zijn een hypotheek te verlenen op een onroerend goed (254) tot zekerheid voor het betalen van een rente (besetten van een rente). Indien deze verplichting niet werd nagekomen kon men het nakomen van deze verplichting vorderen voor de Kortrijkse schepenbank (255). De vorderingen tot het verstrekken van zekerheid werden ingeleid in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (256).

(249) Over deze zekerheden zie : PH. GODDING, Les sûretés personnelles dans les Pays-Bas meridionaux du XI au XVIIIe siècle, in R.S.J.B., XXIX (1971), p. 263-264.

(250) Costumen Kortrijk, XIII, 7 en 8.

(251) Costumen Kortrijk, XIII, 14.

(252) Costumen Kortrijk, VII, 2.

(253) Vordering tot zekerheidstelling door een pachter : Vonnis Kortrijk 8 april 1560, RAK.SA.OA., nr. 20.

(254) Onroerend goed wordt hier begrepen in de zin van de huidige rechtsterminologie. Op huizen gelegen in het Kortrijks schependom welke catheilen waren kon men eveneens renten bezetten. Costumen Kortrijk, VI, 8.

(255) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 4, 18, 29-29v°, 75v°-76 ; nr. 12, f. 263-264 ; nr. 71, f. 43, 45-45v°.

(256) - Ibidem.

- Indien de vordering werd ingesteld samen met een vordering tot betaling van de vervallen renteschuld, werd deze vordering samen met de schuldvordering ingeleid bij de vierschare bij wijze van conservatoir beslag : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 18 en 29-29v°.

13. Vorderingen tot het opmaken van een staat van goederen

Het opmaken van een staat van goederen had tot doel de omvang van een nalatenschap, van een gemeenschap of van een onverdeeldheid vast te stellen. Dergelijke vorderingen konden worden ingesteld door al degenen die er belang bij hadden tegen al degenen die de plicht hadden dergelijke inventarissen op te maken. Dit was ondermeer het geval voor de voogd voor de goederen van de wezen (257), de langstlevende echtgenoot voor de goederen van de huwelijksgemeenschap (258), de erfgenamen, indien er geen langstlevende echtgenoot was, voor de goederen van de nalatenschap (259), de van tafel en bed gescheiden echtgenoot voor de goederen van de huwelijksgemeenschap (260). De verweerder werd in de regel gedagvaard bij wijze van een gewone dagvaarding (261). Om de voogd te dwingen zijn staat van goederen in te dienen, kon men beslag leggen op zijn persoon of zijn goederen (261). Indien de verweerder een inventaris voorbracht kon de eiser zich verzetten tegen de voorgebrachte inventaris. De schepenen deden uitspraak over de geschillen.

14. Vorderingen tot het doen van rekening en verantwoording

Wie belast was met het beheer van bepaalde goederen kon rekening (rekeninghe, bewijs ende reliqua) gevraagd worden over dit beheer. De voogden moesten om de drie jaar een rekening indienen in de weeskamer en deze laten goedkeuren door de familieleden. Indien deze rekening niet werd ingediend mocht men hen daartoe dwingen door

-
- (257) Costumen Kortrijk, XIII, 1 ; RAK.SA.OA., nr. 22, f. 157v° ; nr. 24, f. 95v°-96v°.
 - (258) Costumen Kortrijk, XV, 4 ; RAK.SA.OA., nr. 8, f. 263v°-268v° ; nr. 20, f. 36v°-37 en 127v°-129v°.
 - (259) Costumen Kortrijk, XV, 14.
 - (260) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 230-234.
 - (261) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 263v°-268v° ; nr. 10, f. 230-234 ; nr. 20, f. 36v°-37.
 - (262) Costumen Kortrijk, XIII, 1 ; Turbe Kortrijk 25 oktober 1556, RAK.SA.OA., nr. 2034, f. 157.

beslag op hun persoon of hun goederen (263). Op het einde van de voogdij kon de ontvoogde pupil rekenschap vragen aan de voogd of zijn erfgenaam. De betwistingen werden door de schepenen beslecht (264). Aan de langstlevende echtgenoot kon rekenschap gevorderd worden over het beheer van de goederen van de huwelijksgemeenschap (265). Aan de erfgenaam die de nalatenschap beheerde kon rekenschap gevraagd worden over het beheer van deze nalatenschap (266). Aan de van tafel en bed gescheiden echtgenoot kon rekenschap worden gevraagd over het beheer van de goederen van de huwelijksgemeenschap en de persoonlijke goederen van de vrouw (267). De voorclagher (- hij die het eerst conservatoir beslag had gelegd) diende rekenschap te geven aan de naerclaghers indien deze dit verzochten (268). Deze vordering werd gewoonlijk samen met de vordering tot het opmaken van een staat van goederen bij wijze van een gewone dagvaarding ingesteld. De betwistingen over de voorgebrachte rekeningen kwamen voor de schepenen.

15. Vorderingen tot verdeling van onverdeelde goederen

De medeëigenaars van een nalatenschap, van een gemeenschap of van een onverdeeldeheid konden voor de schepenenbank de verdeling van de onverdeelde goederen vorderen indien één van de medeëigenaars weigerde in te stemmen met de verdeling, of indien er geschillen rezen over de wijze van de verdeling. Deze vordering werd ingeleid bij wijze van een gewone dagvaarding van alle medeëigenaars door de meest

-
- (263) Costumen Kortrijk, XIII, 14 ; RAK.SA.OA., nr. 8, f. 61-62v° ; nr. 2034, f. 157 ; RAK.SA.OA., nr. 71, f. 32-32v°.
- (264) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 147-147v° ; nr. 9, f. 1 en 42v° ; nr. 72, f. 12v°-13 ; nr. 2062, f. 6.
- (265) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 263v°-268v° ; nr. 20, f. 127v°-129v°, 131v°-132.
- (266) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 18-18v° ; nr. 24, f. 225-227. De pachter van de tiende penning kon de rekeninghe, bewijs ende reliqua vorderen van de erfgenamen teneinde zijn recht op de nalatenschap te innen : RAK.SA.OA., nr. 23, f. 29v°-30.
- (267) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 230-234.
- (268) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 92-92v° ; Costumen Kortrijk, III, 8.

gerede partij (269). In de vordering vroeg men de aanstelling van deskundigen om de verdeling onpartijdig uit te voeren. De schepenen benoemden als deskundigen landmeters (270) of erfscheeders (271). Bij de verdeling van nalatenschappen moest rekening gehouden worden met het toepasselijke erfrecht (272).

16. Vorderingen tot inbreng

Iedere erfgenaam die tot een erfenis kwam moest aan zijn mede-erfgenamen inbreng doen van al hetgeen hij van de overledene bij wijze van schenking ontvangen had (273). Indien de erfgenaam dit niet vrijwillig deed konden de medeërfgenen hiervoor een vordering instellen bij de schepenbank teneinde hem hiertoe te dwingen. Deze vordering werd ingeleid in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (274).

-
- (269) - Vordering tot verdeling van een nalatenschap : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 263v°-268v° ; nr. 20, f. 36v°-37v°, 127v°-129v° ; nr. 24, f. 225v°-227, 237-241v° ; nr. 41, f. 269v°-270v°.
 - Vordering tot verdeling van een huwelijksgemeenschap : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 230-234 ; vordering tot verdeling van een huwelijksgemeenschap vermengd met een nalatenschap : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 269-271.
 - Vordering tot verdeling van een medeëigendom : RAK.SA.OA., nr. 71, f. 95v°-96.
 - (270) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 95v°-96.
 - (271) Costumen van de erfscheeders, RAK.SA.OA., nr. 658.
 - (272) - Concessie caroline (1540), art. 57 ; Concessie caroline (1545), art. 57.
 - De verdeling van een nalatenschap geschiedde op een andere wijze wanneer de erflater een poorter van Kortrijk was dan wel een ghediede : Costumen Kortrijk, XV, 15 ; XVI, 1-2 ; RAK.SA.OA., nr. 8, f. 263v°-268v° ; nr. 24, f. 237-241v°.
 - Over de scheiding en deling zie E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamse erfrecht, p. 86.
 - (273) Costumen Kortrijk, XVII.
 - (274) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 181v°-184 ; nr. 11, f. 246v°-249 ; nr. 72, f. 14-14v°.

17. Vorderingen tot de uitwinning of het in purge leggen van een nalatenschap

De erfgenaam of de langstlevende echtgenoot die er niet zeker van was of de nalatenschap meer baten dan lasten bevatte, of die niet goed wist welke erfgenamen de nalatenschap zouden aanvaarden mocht de nalatenschap uitwinnen of in purge leggen (275). Indien de nalatenschap opengevallen was in het schependom, dienden alle bekende erfgenamen, waar ze ook woonden, persoonlijk of in hun woonplaats gedagvaard te worden om te verschijnen voor de vierschare van de Kortrijkse schepenbank ; de onbekende erfgenamen werden gedagvaard bij wijze van drie afroepingen aan de Sint-Maartenskerk te Kortrijk, die werden afgekondigd met een tussenperiode van telkens acht dagen (276). Wanneer de nalatenschap opengevallen was in de kasselrij Kortrijk en onder de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank ressorteerde (277), werden de bekende erfgenamen persoonlijk of in hun woonplaats gedagvaard ; de onbekende erfgenamen werden gedagvaard bij wijze van drie afroepingen aan de kerk van de parochie waar de nalatenschap opengevallen was. Indien op de dag in de dagvaarding vermeld niemand verscheen kon de eiser verstek nemen tegen alle erfgenamen die niet minderjarig waren of in het buitenland verbleven. Door dit verstek werden deze erfgenamen verstoken van enig recht op de nalatenschap, met uitzondering van minderjarigen en van hen die op dit ogenblik in het buitenland verbleven. Wanneer er een erfgenaam verscheen, diende de eiser een behoorlijke inventaris voor te leggen van de baten en lasten van de nalatenschap. Deze inventaris diende hij met een

-
- (275) Over de procedure van het in purge leggen van een nalatenschap : Costumen Kortrijk, XV, 5-8 ; RAK.SA.OA., nr. 20, f. 48v°-53 en 60v°-61v° ; nr. 71, f. 263 ; nr. 72, f. 240 ; E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 79-81 ; Costumen Oudenaarde, XXI ; M. VAN DEN BUNDERE, Motyf nopen de der costumen ende husagen van den sterfhuse van Ghend, in B.A.L.O., XVI (1950-1953), p. 13.
- (276) Voorbeelden van dergelijke afroepingen aan de kerk : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 31-32 ; nr. 1997, f. 199v°.
- (277) Dit was het geval wanneer de erflater Kortrijks poorter was.

eed te bekrachtigen. De opgekomen erfgenaam kreeg dan zes weken om zich te beraden of hij de nalatenschap zou aanvaarden of verwerpen. De schepenen konden hem een langere termijn toestaan. Indien hij binnen de zes weken of binnen de toegestane termijn zijn keuze niet bekend maakte, werd hij geacht de nalatenschap te verwerpen. Wanneer hij de nalatenschap aanvaardde kon hij de inventaris opgemaakt door de eiser aanvechten. De eiser kon het erfrecht van de opgekomen persoon aanvechten (278).

18. Vordering tot aanstelling van een curator voor een onbeheerde nalatenschap

Indien bij het openvallen van een nalatenschap er geen langstlevende echtgenoot en erfgenamen waren, of alle erfgenamen de nalatenschap verwierpen, benoemden de schepenen een curator om de nalatenschap te vereffenen. Al diegenen die er belang bij hadden konden de aanstelling van dergelijke curator vorderen (279).

19. Vordering tot inbezitstelling van de goederen van een nalatenschap

Bij het openvallen van een nalatenschap konden de erfgenamen, de legatarissen, en al diegenen die recht hadden op de goederen van de nalatenschap, tegen degenen die de goederen feitelijk in hun bezit hadden de inbezitstelling vorderen van deze goederen (280). Deze vordering werd meestal ingesteld tegen de langstlevende echtgenoot (houder of houderigge), of de erfgenamen die bezit hadden genomen van een nalatenschap (281). Deze vordering tot inbezitstelling van de goederen werd ingesteld in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding.

(278) RAK.SA.OA., nr. 20, f. 48v°-53 ; RAK.SA.OA., nr. 72, f. 240.

(279) Costumen Kortrijk, XV, 14 ; Beslissing schepenen Kortrijk 16 oktober 1582, RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 63-67.

(280) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 13-14 ; nr. 20, f. 18-20v° en 86v°-88 ; nr. 42, f. 68v°-69 en 81v°-82v° ; nr. 2062, f. 83v° ; nr. 2094, f. 50v°-52.

(281) Over deze gerechtelijke inleiding in de nalatenschap zie : E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 75-78.

20. Vordering tot inbezitstelling van de goederen van een afwezige

Wanneer iemand gedurende zeven jaar afwezig was konden zijn vermoedelijke erfgenamen aan de schepenbank de inbezitstelling vorderen van al zijn goederen. Deze vordering werd ingesteld in de vierschare waar de uitwinning van de goederen werd gevraagd bij wijze van purge (282).

21. Vordering tot inbezitstelling van een erfrechtelijk vruchtgebruik

De langstlevende echtgenoot had volgens de Kortrijkse costumen of volgens een huwelijkscontract vruchtgebruik (bylevinghe) op de persoonlijke onroerende goederen van de overleden echtgenoot (283). Indien de erfgenamen van de overleden echtgenoot dit vruchtgebruik weigerden te verschaffen, kon de langstlevende echtgenoot hiervoor een vordering instellen bij de schepenbank (284). Dit gold eveneens wanneer dit vruchtgebruik diende verleend te worden op lenen (285). Wanneer de eiser een bepaalde geldsom opeiste op grond van dit recht diende hij zijn vordering in te stellen bij wijze van conservatoir beslag (clacht), dat een dagvaarding voor de vierschare inhield (286). Indien de eiser daarentegen een erkenning van het recht op vruchtgebruik eiste, werd de vordering ingesteld in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (287).

(282) Turbe Kortrijk van 19 januari 1543, RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 137 ; E.M. MEIJERS, Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 75. Vergelijk met Costumen Brugge, XII.

(283) Costumen Kortrijk, XVI, 2, 19-36 ; Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, VII.

(284) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 5-6, 54-58 ; nr. 11, f. 69v°-71v° en 140v°-142 ; nr. 20, f. 236v° ; nr. 71, f. 126-126v° ; nr. 72, f. 75-81.

(285) Costumen Kortrijk, XVI, 30 ; RAK.SA.OA., nr. 10, f. 54-58 ; nr. 11, f. 69v°-71v° en f. 140v°-142 ; nr. 20, f. 236v°.

(286) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 5-6 ; nr. 11, f. 140v°-142.

(287) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 54-58 ; nr. 11, f. 69v°-71v° ; nr. 20, f. 236v° ; nr. 71, f. 126-126v°.

22. Vordering tot inbezitstelling van de goederen geschonken in een huwelijkscontract

Met uitzondering van de lenen ging de eigendom van alle goederen, die bij wijze van huwelijkscontract verkregen werden, over wanneer het huwelijk afgesloten werd ; er was geen feitelijke levering (traditie) van de goederen nodig (288). Indien diegene die de goederen geschonken had nadien weigerde ze in het bezit te stellen van de gegadigde echtgenoot kon deze of zijn ouders een vordering instellen bij de schepenbank tot het bekomen van deze goederen. Deze vordering werd ingesteld in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (289).

23. Vordering tot naerhede

Teneinde de onroerende familiegoederen te beschermen kende men in het Kortrijkse costumiere recht het recht van naerhede, waardoor bepaalde familieleden bij verkoop van een familiegoed het recht hadden in de plaats van de koper te treden door de koopprijs uit te betalen aan de koper (290). Volgens de Kortrijkse costumen kon de vordering tot naerhede alleen ingesteld worden voor ghestruycte ofte patrimoniale cheynslanden oft gronden van erfven gelegen buiten de stad en het schependom van Kortrijk (291). Uit de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen blijkt dat deze schepenen in de 17de eeuw eveneens vorderingen tot naerhede in verband met patrimoniale leengoederen behandelden (292). De vordering tot naerhede diende ingesteld te worden in de periode dat de drie afroepingen aan de kerk, die de erfvenisse voorafgingen, afgekondigd werden. Na de erfvenisse (= formele inbezitstelling van een onroerend goed door de wethouders) was deze

(288) Costumen Kortrijk, XII, 3.

(289) Ibidem, XII, 2 ; RAK.SA.OA., nr. 12, f. 55-57v°.

(290) Costumen Kortrijk, IX. Over dit naastingsrecht zie J. TH. DE SMIDT, Compendium van de geschiedenis van het nederlands privaatrecht, p. 64.

(291) Costumen Kortrijk, IX, 1 en 2 ; RAK.SA.OA., nr. 71, f. 216-217.

(292) RAK.SA.OA., nr. 42, f. 2v°-4v°, f. 173-179.

vordering niet meer ontvankelijk (293).

24. Vorderingen tot levering

Met uitzondering van de verkrijging bij wijze van regelmatige erfopvolging, bij wijze van een huwelijkscontract, en bij wijze van verjaring (294), gebeurde de eigendomsoverdracht in het Kortrijkse recht slechts door de feitelijke bezitsverschaffing (levering) van de verkregen zaak (295). Degene die bij wijze van een overeenkomst, testament, schenking of een andere wijze een bepaald goed verkregen had kon derhalve geen eigendomsvordering instellen zolang de levering niet had plaats gevonden. De overeenkomst, het testament, de schenking hielden voor de vervreemder een persoonlijke verbintenis tot levering in. Op basis van deze persoonlijke verbintenis kon de verkrijger een vordering tot levering instellen tegen de vervreemder. Zo kon de koper van een roerend of onroerend goed bij niet-levering tegen de verkoper een vordering tot levering van de gekochte zaak instellen (296). Volgens een turbe van 6 september 1541 gebeurde de levering van roerende goederen op de plaats die in de overeenkomst bepaald was. De koper kon slechts van niet-levering gewagen en een vordering tot levering instellen, wanneer hij de verkoper behoorlijk had aangemaand om te leveren (297). De levering van onroerende goederen gebeurde voor de rechtbank van de plaats waar de onroerende goederen gelegen waren tijdens de procedure van onterven en erven (298).

(293) Costumen Kortrijk, IX, 5.

(294) Costumen Kortrijk, XI, 1 ; XII, 3 ; XV, 1 : Vergelijk met Costumen Oudenaarde, VIII, 3 ; Costumen Dendermonde, VIII, 3.

(295) Costumen Kortrijk, XIV, 1. Over de levering van goederen in het oude recht zie : J. TH. DE SMIDT, Compendium van de geschiedenis van het nederlands privaatrecht, p. 78.

(296) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 179-180v° ; nr. 71, f. 3v°-5 ; nr. 756, f. 5v° en 12v° ; nr. 72, f. 183v° en 188v°. Vergelijk met : Costumen Oudenaarde, X, 3.

(297) Turbe Kortrijk van 7 september 1541, RAK.SA.OA., nr. 92, f. 99.

(298) Verordening van 6 december 1586, Placc. Vl., II, p. 733-734 ; Eeuwig edikt van 12 juli 1611, art. 24, Placc. Vl., II, p. 744 ; Costumen roede van Deinze, 51 ; Stadskeure Kortrijk van 26 maart 1585, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 252-253.

Indien de verkoper de ontervennisse weigerde, kon de koper een vordering instellen tegen de verkoper om hem te veroordelen tot het onterven van het goed (299). Deze vordering werd door de Kortrijkse schepenen, niettegenstaande ze een onroerend goed tot voorwerp had, als een persoonlijke vordering aangezien (300).

Niet alleen de koper kon een vordering tot levering instellen doch eveneens de schuldeiser van een ruilcontract (301) en de begunstigde van een schenking of een testament (302).

De vordering tot levering was in feite een vordering tot het uitvoeren van een bepaalde prestatie. Daar men de verweerder moeilijk kon dwingen deze prestatie te leveren, vorderde men meestal terzelfdertijd dat bij niet-levering het recht op levering zou mogen opgelost worden in een recht op schadevergoeding (303).

De vordering tot levering werd in de regel ingeleid in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (304). Wanneer deze vordering gepaard ging met een vordering tot betaling van een gespecificeerde schadevergoeding ingeval van niet-levering werd ze ingeleid in de vierschare bij wijze van clacht (305).

25. Vorderingen tot teruggave

Degene die een zaak in bewaring, in pand, of in bruikleen had, was verplicht om op het einde van het contract de zaak terug te geven. Indien de bewaarnemer, de schuldenaar van een inpandgeving of de leener deze persoonlijke verplichting niet nakwam kon de bewaargever, de schuldeiser van de inpandgeving, of de uitlener de teruggave van de

(299) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 21-23.

(300) Verbodsbrief Kortrijk 10 juli 1555, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 ; Gent 6 juni 1620, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 60-64v° en 80-80v°.

(301) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 71v°-74v° ; nr. 71, f. 17v°-18v° en 36v°.

(302) RAK.SA.OA., nr. 20, f. 149v°-150v°.

(303) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 21-23 en 179-180v° ; nr. 71, f. 3v°-5 ; nr. 756, f. 5v° en 12.

(304) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 21-23 ; nr. 10, f. 71v°-74v° ; nr. 71, f. 17v°-18v°.

(305) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 179-180v° ; nr. 71, f. 3v°-5.

zaak vorderen voor de schepenbank (306).

26. Vordering tot vrijwaring

De vrijwaring is een verplichting opgelegd aan een persoon (de waarborg) om een ander persoon (de gewaarborgde) te verdedigen tegen een dreigend nadeel of hem dit nadeel te vergoeden indien het reeds bestaat. De vrijwaring was ondermeer verschuldigd door de verkoper voor de verkochte zaak (307).

De vordering tot vrijwaring werd ingesteld door de gewaarborgde tegen de waarborg om deze tot het nakomen van zijn verplichting te dwingen. Ze kon ingesteld worden als hoofdvordering (308) en als incidentele vordering (309). Ze werd als hoofdvordering ingesteld wanneer de gewaarborgde optrad tegen de waarborg onafhankelijk van een geding tussen de gewaarborgde en de derde die hem vervolgde of zijn recht betwistte. Ze was incidenteel wanneer de gewaarborgde zijn waarborg opriep om tussen te komen in het geding met een derde. Indien de vordering tot vrijwaring als hoofdvordering de vergoeding van een bepaalde som op het oog had werd deze vordering ingeleid in de vierschare bij wijze van conservatoir beslag (clacht) (310). In alle andere gevallen werd de vordering tot vrijwaring ingeleid in de camere bij wijze van een dagvaarding (311).

27. Vorderingen tot het vertonen van bepaalde zaken

Indien iemand voor het uitoefenen van zijn rechten er belang bij had bepaalde zaken te zien welke in het bezit waren van een ander

-
- (306) Bv. : vordering tot teruggave van in bewaring gegeven lakens : RAK.SA.OA., nr. 71, f. 102v°-103.
 - (307) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 114-116, 150-150v° ; nr. 9, f. 92-94 ; nr. 12, f. 76v°-77.
 - (308) Ibidem.
 - (309) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 28-34, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 469 ; Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 15-20, Ibidem, p. 489-490.
 - (310) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 92-93v° ; nr. 12, f. 76v°-77.
 - (311) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 114-116, 150-150v°.

persoon die weigerde deze zaken te tonen, kon hij bij de schepenbank een vordering instellen tot het tonen van deze zaken (actio ad exhibendum) (312). Deze vordering werd ondermeer ingesteld om titels en contracten te doen overleggen. Zo vroeg meester Robert Cellier omstreeks 1549 de overlegging van het origineel van een rentecontract (313). Jan de Latere vroeg omstreeks 1563 een afschrift van een koopcontract dat in handen van Willem Cattebeke was (314). Omstreeks 1553 werd een vordering ingesteld tegen een pachter opdat deze zou mededelen hoeveel pacht hij verschuldigd was aan de echtgenoot van eiseres, teneinde deze in staat te stellen een vonnis inhoudende een veroordeling tot levensonderhoud tenuitvoer te doen leggen (315).

Deze vorderingen konden eveneens ingesteld worden om nadien een vordering tot teruggave te kunnen instellen. Zo vorderde Wouter Dewilde, advocaat in de Raad van Vlaanderen, omstreeks 1553 dat hem een aantal tinnen voorwerpen, die zich in de lommerd te Kortrijk bevonden, zouden vertoond worden, omdat hij de mening toegedaan was dat het zijn gestolen tin was (316).

28. Vorderingen tot het nakomen van pachtverplichtingen

Behalve het betalen van de pachtsommen (317) waren de pachters ertoe gehouden zich te gedragen als een goed huisvader. Het was hen onder meer verboden de gronden te verarmen door te intensieve teelt of het niet-braak laten liggen van de grond nadat erop geteeld werd (318). Indien deze verplichting niet werd nagekomen kon de verpachter

(312) W. VAN DER TANERIJEN, Boec van de loopender practijcken, XVIII, 2.

(313) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 15v°-16.

(314) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 79-80.

(315) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 112v°-113.

(316) Ibidem, f. 80-81. Een gelijkaardige vordering vindt men in RAK.SA.OA., nr. 72, f. 127v°.

(317) De vorderingen tot het betalen van de pachtsommen werden behandeld bij de schuldvorderingen.

(318) Costumen Kortrijk, VII.

een vordering instellen bij de schepenbank tot het opleggen van een verbod om nog verder de gronden te verarmen (319).

Bij het einde van de pachttermijn diende de pachter bepaalde voorbereidingen te maken voor de teruggave in goede staat van het gepachte goed. Zo mocht een pachter in zijn laatste pachtjaar zijn dieren niet meer laten weiden na half maart. Na de oogst mocht hij het land niet bewerken (320). Indien de pachter deze verplichtingen niet nakwam, kon de verpachter een vordering instellen bij de schepenbank om hem verbod op te leggen daden te stellen die tegen deze verplichtingen ingingen (321).

29. Vorderingen in verband met het genot van een onroerend goed

In de rechtspraak van de Kortrijkse schepenbank was het onderscheid tussen vorderingen die het bezit, vorderingen die de eigendom en vorderingen die het houderschap van een onroerend goed beschermde in principe niet gekend. In navolging van het germaanse recht kende men er slechts een meer algemene rechtsvordering die elk beter genotsrecht beschermde (322). Ieder die in zijn beter genotsrecht gestoord werd kon bij de schepenbank een vordering instellen tot het opleggen aan de verweerder van een verbod om hem verder in dit genot te storen (verbod om nog enig trouble, belet, onghebruuk of empesschement in het ghebruuk te doen). Indien hij het genot verloren had kon hij voor de schepenbank de handlichting van het kwestieuze goed, en een verbod voor de verweerder om enig genotsrecht op het goed uit te (verbod van maintenance) vorderen (323).

(319) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 118v°-122 ; nr. 10, f. 24v°-25v° en 74-77 ; nr. 20, f. 11v°-13v°.

(320) Costumen Kortrijk, VII, 23 en 31.

(321) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 6v°-7v°, 160-162v° ; nr. 10, f. 74-77 ; nr. 11, f. 267v°-268v° ; nr. 20, f. 44v°-45v° ; nr. 71, f. 40-41.

(322) Over deze germaansrechtelijke principes en hun voortleving in de rechtspraak van de lagere rechtbanken zie : F.B. CONINCK LIEFSTING, De algemene beginselen van het bezitrecht, p. 164-185 ; S.J. FOCKEMA ANDREAE, Het Oud-Nederlandsch burgerlijk recht, I, p. 200-201 ; A.S. DE BLECOURT, Kort begrip van het oud-vaderlandsch burgerlijk recht, vijfde druk, p. 194-195 en zevende druk, p. 126.

(323) Zie de verder aangehaalde vonnissen.

Deze vordering werd ingeleid in de camere bij wijze van een verzoek waarin de eiser de schepenbank verzocht aan de verweerder een verbod tot genotsstoornis en/of een bevel tot handlichting op te leggen (324). Indien de schepenbank het verzoek ontvankelijk en gegrond achtte, vaardigde hij een commissie uit waarin het verbod tot genotsstoornis en/of het bevel tot handlichting was opgenomen (325). Deze commissie werd door een stedecnape betekend aan de verweerder. De verweerder kon zich verzetten tegen de commissie en dit verzet mededelen aan de stedecnape op het ogenblik van de betekening van de commissie. In dit geval werd de verweerder door de stedecnape gedagvaard om op een bepaalde dag te verschijnen voor de schepenbank, alwaar dan tussen de eiser en de verweerder een proces werd gevoerd over de gegrondheid van het bevel tot handlichting en/of het verbod tot genotsuitoefening op het kwestieuze onroerend goed. Deze vordering werd ondermeer ingesteld door de eigenaar van een onroerend goed tegen ieder die zonder enig recht of titel zijn huis bewoonde (326), zijn akkers bewerkte (327), zijn bomen kapte (328), werken uitvoerde op zijn grond (329), zich een recht van overgang (330) of een andere erfdienstbaarheid toeëigende (331). De verhuurder kon

-
- (324) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 36-37, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 470. Vergelijk met : Costumen Aalst, VI, 1-2.
- (325) Voorbeeld van dergelijke commissie : RAK.SA.OA., nr. 483, f. 5-6 en 19v°-22v°.
- (326) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 102-104 ; nr. 20, f. 94-94v° en 148-149v° ; nr. 71, f. 242-242v° ; nr. 746, f. 46v° ; nr. 1998, f. 5.
- (327) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 19-20, nr. 11, f. 47-48v° en 200v°-201 ; nr. 12, f. 58-59 en 77v°-79v° ; nr. 20, f. 126v°-127 ; nr. 72, f. 174.
- (328) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 125v°-126 ; nr. 72, f. 214.
- (329) RAK.SA.OA., nr. 41, f. 96 ; nr. 71, f. 91-92 ; nr. 1998, f. 20.
- (330) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 162v°-163v°, 195v°-197v°, 244v°-247 ; nr. 22, f. 156v°-157.
- (331) Bv. : het onrechtmatig laten aflopen van water op het erf van de buurman : RAK.SA.OA., nr. 71, f. 138v°-139v° ; het onrechtmatig maken van een venster dat uitgeeft op het erf van de buurman : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 25 ; nr. 20, f. 103v°-104 en 139-141 ; nr. 72, f. 246v°-249 ; het onrechtmatig laten aflopen van regenwater op het erf van de buurman : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 10-11 ; nr. 20, f. 249-249v°.

deze vordering instellen tegen de huurder die na het verstrijken van de huurtermijn het verhuurde goed niet verlaten had (332). De eigenaar van het heersende erf kon deze vordering instellen tegen de eigenaar van het dienende erf wanneer deze laatste hem hinderde in het genot van een erfdienstbaarheid of burennrecht (333). Degene die recht had op een tiende of een heerlijke rente op een bepaald onroerend goed, kon deze vordering instellen tegen al degenen die hem hinderden dit tienderecht (334) of deze heerlijke rente (335) te innen. De pachter of huurder kon deze vordering instellen tegen ieder die hem in zijn genotsrecht stoorde (336), zelfs al ging deze genotsstoornis uit van de verhuurder-eigenaar van het goed (337).

De receptie van het romeinse recht had tot gevolg dat soms de romeinsrechtelijke revindicatie werd ingesteld voor de schepenbank ter bescherming van eigendomsrecht. Zo deed Franchois Storrems omstreeks 1565 een beroep op de romeinsrechtelijke principes van de revindicatie om de erkenning van zijn eigendomsrecht te bekomen in een deel

-
- (332) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 38, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 470; Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 35 ; RAK.SA.OA., nr. 20, f. 94-94v° en 148v°-149 ; nr. 23, f. 65v° ; nr. 41, f. 254-255v° ; nr. 71, f. 68-69v° ; nr. 72, f. 171-172v°.
- (333) Bv. : verbod om de uitoefening van een recht van overgang te verhinderen : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 170-170v°, nr. 11, f. 152v°-153v°, nr. 71, f. 107-108v°, nr. 2094, f. 52-53 ; verbod om de uitoefening van een vensterrecht te verhinderen : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 155-158 ; verbod om de uitoefening van het recht van waterafloop op het erf van de verweerder te verhinderen : RAK.SA.OA., nr. 42, f. 79-80, nr. 2094, f. 50-50v°.
- (334) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 31v° ; nr. 2062, f. 269.
- (335) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 59.
- (336) Vonnis Kortrijk 10 oktober 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 16-17 : vordering ingesteld door de pachter van een goed tegen iemand die beweerde eveneens het goed in pacht genomen te hebben ; Vonnis Kortrijk 15 oktober 1553, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 200-204 : vordering ingesteld door een pachter tegen degene die onrechtmatig bomen kapte en land bewerkte van het gepachte goed.
- (337) Vonnis Kortrijk circa 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 118 : vordering ingesteld door een pachter tegen de verpachter omdat deze laatste, ondanks het feit dat de pachttermijn was begonnen, in het verpachte goed bleef wonen. De pachter vorderde tegen de verpachter verbod van maintenance.

van een huis dat aan de verweerder door een derde in zijn geheel verkocht was (338). Het instellen van de revindicatie voor de Kortrijkse schepenbank in verband met onroerende goederen of rechten was evenwel in de 16de en het begin van de 17de eeuw uitzonderlijk ; we vonden hiervan slechts één voorbeeld. Ter bescherming van de eigendomsrechten stelde men zoals gezegd meestal de meer algemene vordering in die elk beter genotsrecht beschermde.

30. Terugvordering van een roerend goed

De eigenaar van een roerend goed kon het terugvorderen van degene die zijn goed zonder zijn toestemming in bezit hield. Zo kon degene wiens zaak gestolen was deze terugvorderen van de dief of van degene in wiens handen hij ze vond. Omstreeks 1559 vorderde men voor de Kortrijkse schepenen de teruggave van een aantal gestolen korenschoven (339). Omstreeks 1565 vorderde Adriaen Reux voor de Kortrijkse schepenbank de teruggave van een varken dat hem te Deerlijk ontstolen was (340). In 1553 eiste Wouter Dewilde, advocaat in de Raad van Vlaanderen, voor de Kortrijkse schepenbank te teruggave van een aantal tinnen voorwerpen, die in zijn huis gestolen waren en in de lommerd te Kortrijk bewaard werden (341). Omstreeks 1557 vorderde de gilde van Sint-Sebastiaan te Kortrijk van dezelfde lommerd de teruggave van een aantal tinnen potten en kroezen, en een aantal zilveren sieraden van de gilde, die bij haar ontvreemd waren (342).

31. Vordering tot afpaling

De burens hadden de plicht om, zo nodig, samen te werken tot be-

(338) Vonnis Kortrijk 3 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 32v°-34v°. In de argumentatie wordt letterlijk verwezen naar de teksten van het Corpus juris civilis.

(339) Vonnis Kortrijk 10 april 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 8v°-9v°.

(340) Vonnis Kortrijk 21 juli 1565, RAK.SA.OA., nr. 14, f. 71-78.

(341) Vonnis Kortrijk 16 december 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 80-81.

(342) Vonnis Kortrijk 3 december 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 167-171.

paling van de grenzen van hun respectievelijke eigendommen (343). Weigerde één van hen mede te werken, of was er een geschil over de grenzen, dan kon door de meest gereede partij voor de schepenbank een gerechtelijke afpaling gevorderd worden. De eis tot afpaling werd ingesteld in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (344). Indien de eis ontvankelijk en gegrond was, werd deze afpaling op bevel van de schepenen door de erfscheeders (345) of een gezworen landmeter (346) uitgevoerd.

§ 2. Bevoegdheid ratione personae : bevoegdheid over de Kortrijkse poorters

In de 16de-17de eeuw bezat de stad Kortrijk een groot aantal poorters die zowel in de stad (binnenpoorters) als in de kasselrij Kortrijk (buitenpoorters) woonden (347). Voor deze Kortrijkse poorters bezat de Kortrijkse schepenbank een buitengewone bevoegdheid ratione personae.

Het principe van de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank over

-
- (343) Costumen van de erfscheeders, art. 7, uitg. J. MONBALLYU, in B.A.L.O., XXV (1975), p. 220.
- (344) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 140 ; nr. 9, f. 183v°-185 ; nr. 10, f. 25v°-26v° ; nr. 11, f. 215-216 ; nr. 20, f. 53-54v°.
- (345) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 156-157v° ; Costumen van de erfscheeders, art. 5 en 8-10.
- (346) RAK.SA.OA., nr. 10, f. 25v°-26v°.
- (347) Over de Kortrijkse poorterij raadplege men : E. HUYS, Etudes sur la bourgeoisie foraine de Courtrai, in H.G.O.K.K., N.R., XVIII (1938), p. 3-35 en XVIII (1939-1940), p. 3-19 ; J. VERBEMEN, De buitenpoorterij in de Nederlanden, in Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden, XII (1957-1958), p. 81-99 en 191-217 ; ID., West Vlaamse poortersboeken, in Hand. van het XXXV Congres van het Verbond der geschied- en oudheidkundige Kringen van België te Kortrijk, 26-30 juli 1953, aflev. III, Gembloers (1953), p. 225-229 ; N. MADDENS, Twee belangrijke Kortrijkse instellingen : de buitenpoorterij en de weeskamer, p. IV-XXV ; ID., De crisis op het einde der XVIde eeuw in de kasselrij Kortrijk, in De Leiegouw, I (1959), p. 75-93 ; J. MONBALLYU, De gerechtelijke bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen over hun poorters (1540-1600), in De Leiegouw, XV (1973), p. 283-305 ; ID., De bescherming van de rechten van de Kortrijkse poorters door de Kortrijkse schepenbank in de Middeleeuwen en de Moderne Tijden, in Annalen van het XLIIIe Congres van het Verbond der geschied- en oudheidkundige kringen van België. Sint-Niklaas 1974, p. 556-565.

haar poorters vindt men reeds terug in artikel acht van de vorstelijke keure van 4 juli 1324 waarin wordt bepaald : "Item wij approberen ende confirmeren dat de lichame ende de catheilen van den poorters ende poortersessen van Curtrycke toebehooren der wet ende den jugementen van ons scepenen van Curtrycke ende het berecht van wat feiten dat poorter of poorteresse daden of up hemlieden worde ghedaen, in wat plaetsen dat geschieden zonder eer dat zij schieden vander stede ghearresteert te zijne zoude toebehooren ende es schuldich toe te behooren oic ten wette ende ten vonnesse van scepenen van Curtricke, behouden buiten voorscreven castelrie de vrijheden ende usaigen van elcken" (348). De Kortrijkse schepenen waren derhalve in principe bevoegd voor alle persoonlijke vorderingen ingesteld tegen de persoon of de catheilen van Kortrijkse poorters (349). Dit principe werd in de loop van de eeuwen bekrachtigd en gespecificeerd door een aantal vorstelijke keuren (350) en verordeningen (351), en door een aantal uitspraken van de Raad van Vlaanderen, het Parle-

(348) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 155.

(349) Dit was het geval voor de meeste Vlaamse steden. In de costumen van Aalst bepaalde men dat de schepenen van Aalst voor de have ende crage van hun poorters bevoegd waren : Costumen Aalst, IV, 7. Zie eveneens : Costumen Oudenaarde, I, 5; Costumen Denendermonde, I, 14-21 ; E.M. MEIJERS, L'histoire des principes fondamentaux du droit international privé à partir du moyen âge, in Recueil Acad. droit internat., III (1934), p. 573-576.

(350) Vorstelijke keure van 13 oktober 1351, Verzam. verord., 1ste reeks, I, p. 171 ; Vonnis van Lodewijk van Male van 26 juli 1364, Ibidem, p. 175 ; Vorstelijke keure van februari 1386, Ibidem, p. 151-158.

(351) - Concessie caroline (1540), art. 32 en 36-44 ; Concessie caroline (1545), art. 32 en 36-44 ; Interpretatieve verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 433-457 ; Verordening van 26 oktober 1551, Ibidem, p. 511-514 ; Verordening van 12 april 1564, Ibidem, p. 514-519 ; Verordening van 5 april 1581, Ibidem, p. 553 ; Verordening van 23 juni 1581, Ibidem, p. 561 ; Verordening Geheime Raad van 14 oktober 1616, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 306-308 ; Verordening Geheime Raad van 16 juni 1617, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 145.

- Over dit principe zie eveneens : Getuigenverhoor van februari 1541, RAK.SA.OA., nr. 1117 ; Turbe Kortrijk van 8 oktober 1547, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 189.

ment van Parijs en de Grote Raad van Mechelen.

I. Ontleding van het principe : de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen

A. In het schependom van Kortrijk was de Kortrijkse schepenbank een gewone rechtbank die kennis nam van alle burgerlijke geschillen en strafzaken met uitzondering van degene waarvan de wet de kennisneming aan andere rechtbanken (bv. de Raad van Vlaanderen, de kerkelijke rechtbanken, het leenhof van Kortrijk, enz...) had toegekend (352). De Kortrijkse schepenen namen derhalve krachtens deze gewone bevoegdheid kennis van burgerlijke geschillen en strafzaken waarbij Kortrijkse poorters betrokken waren, en die binnen het schependom voorgevallen waren.

B. Daarnaast bezat de Kortrijkse schepenbank in de kasselrij Kortrijk een buitengewone bevoegdheid ratione personae voor de geschillen waarbij Kortrijkse poorters betrokken waren. Deze buitengewone bevoegdheid was MATERIEEL beperkt tot de volgende vorderingen :

1. De strafvorderingen tegen Kortrijkse poorters (353)

Dit was bijvoorbeeld het geval voor strafvorderingen tegen Kortrijkse poorters wegens moord gepaard gaande met zoenbraak (354), verkrachting en bestialiteit (355), het toebrengen van slagen en ver-

(352) Concessie caroline (1540), art. 12 en 13 ; Concessie caroline (1545), art. 12 en 13.

(353) Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 453-455.

(354) Gent 18 september 1509, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 134-135 ; Parijs 7 mei 1510, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 314 en 315 ; Parijs 7 september 1510, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 318 ; Parijs 4 februari 1511, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 319.

(355) Gent 18 februari 1531, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 331-333 ; Mechelen 23 maart 1532, Ibidem, f. 275-277v°.

wondingen (356), diefstal (357), blasfemie (358), beledigingen (359), het ongeoorloofd planten van bomen (360) of van een haag (361), het ongeoorloofd vissen in de Leie (362).

2. De (burgerlijke) persoonlijke vorderingen tegen Kortrijkse poorters

De Kortrijkse schepenen bezaten de bevoegdheid om kennis te nemen van alle persoonlijke vorderingen tegen hun poorters. In de 16de-17de eeuw werd deze principiële bevoegdheid zelden betwist. Tussen de Kortrijkse schepenen en de andere rechtbanken in de kasselrij rezen er evenwel verscheidene betwistingen op over het al dan niet persoonlijk karakter van bepaalde vorderingen. De moeilijkheden kwamen voort uit hun verschillende opvatting over het onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen. Volgens de Kortrijkse schepenen was dit onderscheid, in navolging van het romeinse recht, gebaseerd op de aard van het recht waarop de vordering steunde. Volgens hen waren alleen de vorderingen die gegrond waren op een zakelijk onroerend recht zakelijke vorderingen ; alle andere vorderingen waren persoonlijk. Vorderingen tot betaling van

-
- (356) Gent 4 juni 1522, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 182-184v° ; Mechelen 22 april 1524, Ibidem, f. 184-187v° ; Gent 24 november 1554, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 480 ; Mechelen 16 december 1570, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 378-381v° ; Verbodsbrief van 11 januari 1600, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 ; Vonnis Kortrijk 2 december 1527, RAK.SA.OA., nr. 952 J. 17.
 - (357) Verbodsbrief Kortrijk van 20 augustus 1604, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
 - (358) Gent 20 juni 1510, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 139v°-140v°.
 - (359) Vonnis Kortrijk 29 november 1555, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 235-239 en nr. 22, f. 73-73v° ; Vonnis Kortrijk 10 februari 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 181-182 ; Vonnis leenhof Ingelmunster 11 oktober 1602, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 151 ; Verbodsbrief Kortrijk 9 juni 1556, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 ; Verbodsbrief Kortrijk 10 februari 1561, Ibidem ; Verbodsbrief Kortrijk 17 december 1561, Ibidem ; Verbodsbrief Kortrijk 8 oktober 1563, Ibidem.
 - (360) Gent 3 december 1532, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 262-269.
 - (361) Vonnis Kortrijk 9 december 1564, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 13v°-14.
 - (362) Vonnis Kortrijk 10 maart 1559, RAK.SA.OA., nr. 20.

schulden (363) of schadevergoeding (364), vorderingen tot het doen van rekening en verantwoording (365), vorderingen tot het uitvoeren van een bepaalde verbintenis (366), vorderingen tot levering van roerende (367) en onroerende goederen (368), vorderingen tot uitzetting uit een plaats zonder recht noch titel betrokken (369), waren volgens hen dan ook persoonlijke vorderingen, ook al werden ze ingesteld bij wijze van een clacht op een onroerend goed.

De andere rechtbanken in de kasselrij daarentegen waren de mening toegedaan dat tot de persoonlijke vorderingen alleen de vorderingen die de persoon of de catheilen van de poorters tot voorwerp hadden, mochten gerekend worden ; de vorderingen die erven tot voorwerp hadden waren volgens hen zakelijke vorderingen (370). De geschillen spitsten zich vooral toe op de vraag of zuivere schuldvorderingen, die gegrond waren op een overeenkomst, een oneigenlijke overeenkomst, een misdrijf of een oneigenlijk misdrijf en ingeleid werden bij wijze van conservatoir beslag (clacht) op een onroerend goed, en de vordering tot levering van een onroerend goed, persoonlijke dan wel zakelijke vorderingen waren. Volgens de rechtbanken in de kasselrij was een

-
- (363) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 154-154v° ; nr. 10, f. 18-19, 21, 58-59, 190-192; nr. 11, f. 102-103v° en 153v°-154v°.
- (364) Vonnis Kortrijk 10 december 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 15v° ; Verbodsbrief Kortrijk van 10 april 1556, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
- (365) Vonnis Kortrijk 5 oktober 1556, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 38v°-39 ; Verbodsbrief Kortrijk van 19 april 1563, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
- (366) Bv. : vorderingen tot het plaatsen van een afsluiting zoals bepaald in een overeenkomst : Vonnis Kortrijk 2 maart 1556, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 163v°-164v°.
- (367) Vordering tot levering van gekocht hout : Verbodsbrief Kortrijk van 3 augustus 1553, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 ; vordering tot levering van een geschonken mantel : Verbodsbrief Kortrijk van 8 januari 1592, Ibidem.
- (368) Vordering tot levering van een leengoed zoals bepaald in een overeenkomst : Verbodsbrief Kortrijk van 10 juli 1555, Ibidem.
- (369) Vonnis Kortrijk 21 februari 1568, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 261v°-264 ; Verbodsbrief Kortrijk van 20 januari 1588, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
- (370) Cfr. supra, deel IV, hfst. I, titel II, rubr. I.

zuivere schuldvordering (371) ingeleid bij wijze van een clacht op een onroerend goed een zakelijke vordering. Door het tenuitvoerleggen van de clacht op een onroerend goed verschaft de rechtbank aan de eiser een pignus pretorium die net zoals de pignus conventionale een zakelijke zekerheid inhield. Door deze zakelijke zekerheid was het karakter van de schuldvordering zakelijk geworden. Voortaan had deze vordering als eerste doel de gerechtelijke uitwinning van het onroerend goed. De Kortrijkse schepenen zagen duidelijk het gevaar in van deze stellingname voor hun jurisdictie. Daar zij alleen bevoegd waren om kennis te nemen van de persoonlijke vorderingen tegen hun poorters zou, indien het standpunt van de rechtbanken in de kasselrij aanvaard werd, het volstaan om de schuldvorderingen tegen Kortrijkse poorters in te leiden bij wijze van een clacht op hun onroerende goederen om deze vorderingen aan de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank te onttrekken. De Kortrijkse schepenen hebben dan ook vanaf de tweede helft van de 16de eeuw een ander standpunt verdedigd. Volgens hen ging het persoonlijk karakter niet verloren door het betekenen van een clacht op een onroerend goed. De clacht was alleen de vorm waarop een vordering werd ingeleid. Vooraleer de rechtbank het pignus pretorium verleende diende hij immers eerst na te gaan of er een recht was waarop de vordering gegrond was. De aard van dit recht bepaalde de aard van de vordering. In concreto was dit recht persoonlijk ; een zuivere schuldvordering steunde immers op een overeenkomst, een oneigenlijke overeenkomst, een misdrijf of een oneigenlijk misdrijf. De vordering die uit dit recht voortvloeyde was derhalve persoonlijk. De clacht had als pignus pretorium niet tot doel de onmiddellijke uitwinning van het onroerend goed, doch het verschaffen van een zakelijke zekerheid dat het gewijsde zou betaald worden. Deze zakelijke zekerheid verviel wanneer ze vervangen werd door een gelijkwaardige zekerheidstelling zoals een persoonlijke borgstelling. Daar iedere Kortrijkse poorter, vooraleer hij kon eisen dat zijn zaak naar de Kortrijkse schepenbank verwezen werd, voldoende borgstelling diende te verlenen van het nakomen van het gewijsde werd dit conservatoir beslag automatisch opgeheven en kwam het onroerend goed vrij. De Raad van Vlaanderen volgde het

(371) Zuivere schuldvordering = vordering tot betaling van schulden waarvoor contractueel geen onroerende goederen als zekerheid verbonden waren.

standpunt van de Kortrijkse schepenen (372).

Een tweede vordering waarvan het persoonlijk dan wel het zakelijk karakter werd betwist tussen de Kortrijkse schepen en de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk, was de vordering tot levering van een onroerend goed. In het Kortrijkse recht ging bij de vervreemding van onroerende goederen de eigendom slechts over bij de levering van het onroerend goed tijdens de formalistische procedure van het onterven en erven voor de rechtbank van de plaats waar het onroerend goed gelegen was. Een contract (bv. koopcontract) verbond de vervreemder (bv. de verkoper) tot levering. Wanneer de vervreemder niet leverde kon de schuldeiser een vordering tot levering van het onroerend goed instellen (373). Volgens de Kortrijkse schepenen was de verplichting tot leveren een persoonlijke verplichting, en derhalve de vordering om deze verplichting na te komen een persoonlijke vordering (374). Zo zonden ze op 10 juli 1555 aan het leenhof van Harelbeke een verbodsbrief waardoor het leenhof verboden werd kennis te nemen van een vordering tot levering van een leengoed, ingesteld tegen een Kortrijkse poorter. Het leenhof van Harelbeke gehoorzaamde aan de verbodsbrief (375). Volgens sommige rechtbanken in de kasselrij evenwel waren deze vorderingen zakelijk omdat ze betrekking hadden op een onroerend goed (376). In de door ons behandelde periode vonden we geen

-
- (372) - Gent 4 september 1593, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 228-231 : geschil tussen de Kortrijkse schepenen en de schepenen van Moeskroen ; Gent 6 juni 1620, Ibidem, f. 60-64v° en 80-80v° : geschil tussen de Kortrijkse schepenen en de schepenen van Menen.
- Over het standpunt van beide partijen raadplege men eveneens : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9620 en 9696 (1616-1621) : geschil tussen de Kortrijkse schepenen en de schepenen van Wakken ; Vonnis Kortrijk 15 december 1561, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 165-166 : geschil met de schepenen van de heerlijkheid van Rumbeke ; Verbodsbrief Kortrijk van 4 juni 1590, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 : geschil met de schepenen van de heerlijkheid "Ter Borch" te Meulebeke.

(373) Cfr. supra, § 1, II, 24.

(374) Gent 6 juni 1620, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 60-64v° en 80-80v°.

(375) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

(376) RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.604 : geschil tussen schepenen van Kortrijk en schepenen van Harelbeke omstreeks 1616.

vonnis van de Raad van Vlaanderen of de Grote Raad van Mechelen die uitspraak deed in dergelijk geschil. Op 28 mei 1633 besliste de Raad van Vlaanderen dat dergelijke vorderingen zakelijk waren en derhalve niet tot de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen behoorden wanneer ze betrekking hadden op een onroerend goed dat in de kasselrij gelegen was (377).

3. Slagen en verwondingen toegebracht aan Kortrijkse poorters

Volgens artikel acht van de vorstelijke keure van 4 juli 1324 hadden de Kortrijkse schepenen : "... het berecht van wat feiten dat poorter of poorteresse daden of up hemlieden worde ghedaen, in wat plaetsen dat geschieden..." (378). Deze bevoegdheid die inhield dat de Kortrijkse schepenen kennis mochten nemen van slagen en verwondingen zelfs wanneer ze door een ghediede of een vreemdeling aan een Kortrijks poorter buiten het schependom waren toegebracht, werd in de loop van de 14de en de 15de eeuw bekrachtigd (379). In de 16de eeuw werd deze bevoegdheid slechts sporadisch ingeroepen (380). Men vindt ze ook niet terug in de Concessie caroline van 1540 of 1545. De opname van deze bevoegdheid was immers overbodig geworden. Om kennis te nemen van deze slagen en verwondingen toegebracht aan Kortrijkse poorters konden de Kortrijkse schepenen steunen op een andere rechtsgrond, meer speciaal op hun bevoegdheid om kennis te nemen van alle misdrijven die de Kortrijkse hoogbaljuw vervolgde. In de loop van de 14de-15de eeuw hadden de Kortrijkse hoogbaljuws de bevoegdheid verworven om alle misdrijven in de kasselrij te vervolgen door wie ze ook werden begaan (door Kortrijkse poorters, ghedieden en vreemdelingen). De Kortrijkse schepenen namen kennis van alle straf-

(377) Gent 28 mei 1633, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 28.327.

(378) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 155.

(379) Vonnis Lodewijk van Male van 7 september 1357, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 102 ; Brief van Filips de Goede van 16 juli 1423, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 129.

(380) RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 12v°-15v° (circa 1540) ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 14-15v° (circa 1535).

vorderingen die de Kortrijkse hoogbaljuw instelde (381). Dit gold eveneens voor de strafvorderingen ingesteld wegens het toebrengen van slagen en verwondingen aan Kortrijkse poorters. Daar deze bevoegdheid om kennis te nemen van alle misdrijven die de hoogbaljuw vervolgde veel ruimer was dan de bevoegdheid ratione personae voorzien in artikel acht van de vorstelijke keure van 4 juli 1324, steunen de Kortrijkse schepenen hun bevoegdheid om kennis te nemen van de slagen en verwondingen toegebracht aan Kortrijkse poorters liever op deze ruimere rechtsgrond. (382).

4. Vorderingen in verband met de nalatenschappen van Kortrijkse poorters

De nalatenschap van een Kortrijks poorter was in haar geheel (roerend en onroerend vermogen) onderworpen aan de Kortrijkse schepenbank (383). Dit was in overeenstemming met het typisch Vlaamse standpunt, volgens hetwelk de nalatenschap van een vrije in haar geheel, zowel dus het roerend als het onroerend vermogen, onderworpen was aan de rechter van het gerecht waartoe de overledene behoorde (384).

-
- (381) Verordening van 11 november 1399, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 201 ; Verordening van 14 augustus 1517, Ibidem, p. 355 ; Verordening van 4 januari 1518, Ibidem, p. 358 ; Concessie caroline (1540), art. 11 ; Concessie caroline (1545), art. 11 ; Verordening van 28 november 1547, Ibidem, p. 453 ; RAK.SA.OA., nr. 1117 ; nr. 917, f. 2v°.
- (382) Consultatie van 28 januari 1549, RAK.SA.OA., nr. 917, f. 2v°-3v° ; Vonnis Kortrijk 7 juli 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 67-68v° ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454.
- (383) Gent 6 juli 1407, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 222-227 ; Gent 30 juli 1428, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 108v° ; Gent 14 maart 1432, Ibidem, f. 104 ; Gent 10 juni 1432, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 199 ; Gent 27 april 1435, Ibidem, nr. 154 ; Gent 5 april 1443, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 114v° ; Gent 22 maart 1446- Ibidem, f. 106 ; Vonnis Filips de Goede 19 maart 1458, Ibidem, f. 122v° ; Brief Filips de Goede 14 maart 1459, Ibidem, f. 227 ; Mechelen 26 november 1558, Ibidem, f. 223-228 ; Gent 6 juni 1620, Ibidem, f. 60-64v° en 80-80v°.
- (384) E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 25 ; ID., Bijdrage tot de geschiedenis van het internationaal privaatrecht en strafrecht in Frankrijk en de Nederlanden, p. 73-75 ; Costumen Brugge, I, 9 ; Costumen Ieper, I, 6 ; Costumen Dendermonde, I, 12.

Alle geschillen in verband met de erkenning van de hoedanigheid van erfgenaam, de verdeling, de inbezitstelling van de goederen en de vereffening van de schulden van de nalatenschap van een Kortrijks poorter dienden dan ook door de Kortrijkse schepenbank behandeld te worden. Dit gold eveneens wanneer de erfgenaam een ghediede was (385).

5. Vorderingen in verband met de voogdij over de minderjarige kinderen van Kortrijkse poorters

Indien een Kortrijks poorter overleed, of zeven jaar afwezig was, viel de voogdij open over zijn minderjarige kinderen (386). De Kortrijkse schepenen waren bevoegd om kennis te nemen van alle geschillen in verband met deze voogdij (o.a. in verband met de benoeming en de aanstelling van voogden, het opmaken van de inventaris, het voogdij-beheer, de driejaarlijkse afrekening, de ontvoogding, de eindafrekening) (387). Tot 1551 bezaten de Kortrijkse schepenen geen jurisdictie over de ghedieden die in de kasselrij Kortrijk woonden en die de voogdij over de kinderen van Kortrijkse poorters aanvaard hadden. Zij konden geen ghedieden, die in de kasselrij woonden, dwingen om de voogdij over de wezen van Kortrijkse poorters op zich te nemen. Om dit te verhelpen werden twee vorstelijke verordeningen uitgevaardigd. De verordening van 26 oktober 1551 bepaalde dat de Kortrijkse schepenen voortaan jurisdictie hadden over alle ghedieden die de voogdij over

(385) Zo waren de Kortrijkse schepenen bevoegd om kennis te nemen van de schuldvordering die de pachter van de tiende penning had tegen de ghediede die de goederen van een Kortrijks poorter had geërfd : RAK.SA.OA., nr. 917, f. 26 ; Turbe Kortrijk 15 december 1540, RAK.SA.OA., nr. 92, f. 10 ; Vonnis Kortrijk 4 februari 1519, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 348 ; Vonnis Kortrijk 4 oktober 1554, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 85-86 ; Vonnis Kortrijk 6 mei 1556, Ibidem, f. 171-174 ; Vonnis Kortrijk 23 september 1556, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 26v°-27v° ; Vonnis Kortrijk 24 februari 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 74-75v° ; Verordening van 17 augustus 1552, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 84-84v°.

(386) Costumen Kortrijk, XIII ; Costumen Deinze, 17 ; Costumen roede van Deinze, 9 ; Verordening van 11 april 1497, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 341-347 ; Turbe Kortrijk 20 september 1542, RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 77 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9158 (geschil tussen Kortrijk en Harelbeke omstreeks 1601-1603).

(387) Ibidem; RAK.SA.OA., nr. 22, f. 157v° en nr. 24, f. 95v°-96v°.

de wezen van Kortrijkse poorters vrijwillig hadden aanvaard, dit althans voor alle geschillen die in verband stonden met deze voogdij (388). Een verordening van 15 april 1565 bepaalde dat de Kortrijkse schepenen voortaan eveneens ghedieden konden dwingen om de voogdij over minderjarige kinderen van Kortrijkse poorters te aanvaarden wanneer er geen Kortrijkse poorters waren om deze voogdij op zich te nemen (389). Door deze verordeningen kregen de Kortrijkse schepenen jurisdictie over ghedieden omdat er bij deze geschillen onrechtstreeks Kortrijkse poorters betrokken waren.

TERRITORIAAL strekte deze buitengewone bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen zich uit in geheel de kasselrij Kortrijk, dus eveneens op het grondgebied van de vier andere steden en de heerlijkheden die in de kasselrij Kortrijk gelegen waren (390). Buiten de kasselrij Kortrijk konden de Kortrijkse schepenen deze bevoegdheid niet uitoefenen (391).

C. Vorderingen tegen Kortrijkse poorters waarvan de Kortrijkse schepenen geen kennis namen

1. Zowel in het Kortrijks schependom als in de kasselrij Kortrijk konden de Kortrijkse schepenen geen kennis nemen van de vorderingen tegen Kortrijkse poorters, die de wet uitdrukkelijk had voorbe-

(388) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 511-514.

(389) Ibidem, p. 514-519 ; ARA., RK., nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 33v°.

(390) Concessie caroline (1540), art. 43-44 ; Concessie caroline (1545), art. 43-44 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 453-455 ; Cfr. infra, § 3.

(391) Oorspronkelijk waren de Kortrijkse schepenen bevoegd voor hun poorters in geheel het graafschap Vlaanderen : Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 10, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 156 ; Vonnis Lodewijk van Male van 26 juli 1364, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 176v°. In de loop van de 15de eeuw werd deze jurisdictie beperkt tot de kasselrij Kortrijk : Gent 20 april 1434, Ibidem, f. 178-182. In de 16de eeuw werd dit uitdrukkelijk bekrachtigd in de vorstelijke verordeningen : Concessie caroline (1540), art. 31 en 37 ; Concessie caroline (1545), art. 31 en 37 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 453.

houden aan een aantal buitengewone rechtbanken (bv. de Raad van Vlaanderen, de kerkelijke rechtbanken, de leenhoven, de hoochpointers en vryschepenen, de militaire rechtbanken). Over de vorderingen die aan deze rechtbanken voorbehouden waren, wordt verder uitgeweid. Alleen bij de bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen om de aan de vorst voorbehouden gevallen te behandelen dient hier even te worden stilgestaan. Bij de ontleding van de rechtspraak van de Raad van Vlaanderen en van de Kortrijkse schepenen blijkt immers dat tot 1540 verscheidene zaken, die traditioneel tot de voorbehouden gevallen werden gerekend, door de Kortrijkse schepenen konden behandeld worden juist omwille van het feit dat er Kortrijkse poorters bij betrokken waren. Dit gold ondermeer voor aanslagen op vorstelijke gerechtsofficieren in de uitoefening van hun ambt (392), sauvegardebrake door inbraak in een klooster (393) of het uitbreken uit een gevangenis (394), en blasfemie (395).

2. In de kasselrij Kortrijk waren de Kortrijkse schepenen onbevoegd voor de volgende vorderingen tegen hun poorters :

a) Strafvorderingen wegens overtreding van de stadskeuren van Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze

Deze uitzondering vindt men niet terug in het vorstelijk privilege van 4 juli 1324 voor de stad Kortrijk. Men vindt ze wel terug in de rechtspraak van de Raad van Vlaanderen vanaf 1413 (396). Deze uitzondering had zich opgedrongen. Welk nut anders hadden deze keuren, die de openbare orde en veiligheid en de handel binnen deze steden regelden, wanneer de naleving ervan tegen de Kortrijkse poorters,

(392) Gent 1 februari 1471, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 138-139v° ; Gent 7 september 1489, Ibidem, f. 251-252 ; Gent 5 juli 1510, Ibidem, f. 140-141v° ; Mechelen 25 juni 1512, Ibidem, f. 241-243v°. Contra : Gent 8 november 1514, Ibidem, f. 168v°-171. Dit vonnis werd echter vernietigd door een arrest van de Grote Raad van Mechelen : Mechelen 19 januari 1515, Ibidem, f. 161v°-164.

(393) Gent 21 juli 1433, Ibidem, f. 252-54.

(394) Ibidem.

(395) Gent 20 juni 1510, Ibidem, f. 139v°-140v°; Cfr. infra, titel XI, rubr. I, § 1, I, 2 en II, 1.

(396) Gent 24 maart. 1413, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 201-203v° en SAT., nr. 59, f. 54.

die soms een groot deel van de bevolking van deze vier steden uitmaakten, niet kon afgedwongen worden. Deze uitzondering wordt dan ook uitdrukkelijk opgenomen in de 16de eeuwse verordeningen (397). De schepenbanken van deze vier steden namen kennis van deze overtredingen.

b) Zakelijke vorderingen (398)

Volgens de Kortrijkse schepenen werden alleen de vorderingen gegrond op een recht op een onroerend goed in de kasselrij als zakelijke vorderingen beschouwd (399). Dit was onder meer het geval voor de vorderingen tot betaling van een rente waarvoor onroerend goed verbonden was (bv. erfelijke rente, hypothecaire rente), vorderingen tot betaling van heerlijke rechten (bv. cijnzen, wandelcoop, doodcoop), vorderingen tot naerhede, vorderingen tot betaling van schadevergoeding wegens schade toegebracht aan vruchten op het land (400).

c) Vorderingen voortvloeiend uit het schouwen van wegen en waterlopen uitgevoerd in de kasselrij (401)

De wegen en waterlopen dienden door de aanpalende eigenaars onderhouden te worden. De plaatselijke gerechtsofficieren schouwden

-
- (397) Concessie caroline (1540), art. 32 ; Concessie caroline (1545), art. 32 ; Verordening van 4 mei 1540, Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 195-196 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455 ; Gent 8 oktober 1550, RAK., Aanwinsten VI, 6883 ; Mechelen 17 april 1545, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9158.
- (398) Concessie caroline (1540), art. 38 en 42 ; Concessie caroline (1545), art. 38 en 41 ; Turbe Kortrijk 1 september 1539, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 189.
- (399) - Cfr. supra, hfst. I, titel II, rubr. I ; Turbe Kortrijk 1 september 1539, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 189.
 - De gronden in het schependom gelegen waren, met uitzondering van de lenen, catheil, zodat de schepenen kennis konden nemen van de geschillen in verband met deze gronden. Van de geschillen in verband met de lenen in het schependom namen de schepenen geen kennis ; deze geschillen waren voorbehouden aan de leenhoven.
- (400) Vonnis Kortrijk 9 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 82v°-83 ; Gent 16 januari 1609, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9669 ; Gent 28 mei 1633, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 28.327.
- (401) Concessie caroline (1540), art. 41 ; Concessie caroline (1545), art. 41.

samen met de plaatselijke magistraat op bepaalde tijdstippen deze wegen en waterlopen. Indien de weg of de waterloop slecht onderhouden was, werd de aanpalende eigenaar beboet door de rechtbank van de plaats waar het onroerend goed gelegen was (402).

d) Vorderingen gegrond op schade veroorzaakt door dieren aan bomen en veldvruchten (ackerschade) (403).

Deze schade gaf aanleiding tot een burgerlijke vordering tot betaling van de schade (404) en een strafvordering tot betaling van een boete (405). Het was de rechtbank van de plaats waar het goed waarop de vruchten of de bomen stonden die kennis nam van deze vorderingen.

e) Vorderingen voortvloeiend uit de kosten gemaakt door het instellen van de onder (a) tot (d) vermelde vorderingen (406)

-
- (402) Zie bv. : straatschouwingen en beekschouwingen in de heerlijkheid Hondschote te Gullegem en Moorsele op 5 april 1607 : RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 52 en op 30 juni 1617 : Ibidem, R 1617-1655, f. 3 ; straatschouwingen in de heerlijkheid Ooigem op 5 oktober 1621 : RAK.SA.OA., nr. 551, f. 78 en 79 ; beekschouwing in de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem : RAK., Scab. II, nr. 528, f. 11v°.
- (403) Concessie caroline (1540), art. 41 ; Concessie caroline (1545), art. 41 ; Verordening van 23 juli 1611, Placc. VI, III, p. 431.
- (404) Zie bv. : RAK., Scab. II, nr. 528, f. 36v° ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 155v° en R 1613-1620, f. 138.
- (405) Zie bv.: ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 4v°-5.
- (406) Concessie caroline (1540), art. 41 ; Concessie caroline (1545), art. 41.

II. Uitoefening van de buitengewone bevoegdheid over de Kortrijkse poorters

1. Bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank om kennis te nemen van de geschillen waarbij Kortrijkse poorters als verweerder betrokken waren en die rechtstreeks bij de schepenbank aanhangig werden gemaakt

A. In burgerlijke zaken

In burgerlijke zaken kon een Kortrijks poorter, waar hij ook woonde in de kasselrij, immer voor de Kortrijkse schepenbank gedaagd worden en dit zowel bij wijze van een gewone dagvaarding (daghinghe) als bij wijze van conservatoir beslag (clacht) op zijn catheilen (407). De Kortrijkse gerechtsofficieren waren gerechtigd deze dagvaarding of clacht te betekenen in geheel de kasselrij Kortrijk ; ze konden eveneens de door de Kortrijkse schepenbank gewezen vonnissen tenuitvoer leggen in geheel de kasselrij Kortrijk (408). In geval de gedaagde werkelijk het statuut van Kortrijks poorter bezat, kon hij de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank niet afwijzen wanneer hij gedagvaard werd voor zaken waarvoor de Kortrijkse schepenen bevoegd waren. De last om te bewijzen dat de gedaagde een Kortrijks poorter was lag bij de eiser. Het bewijs werd geleverd door een uittreksel uit het register waarin de jaarlijkse poortersbelasting werd opgetekend (409).

(407) Gent 3 december 1532, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 262-269 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455 ; Styl ter camere van 21 januari 1550, Ibidem, p. 461 ; Geheime Raad 20 januari 1550, RAK.SA.OA., nr. 952. J. 24 : de stad Menen verklaart in de Geheime Raad dat de Kortrijkse poorters hun medepoorters te Kortrijk mogen dagvaarden ; Geheime Raad 22 maart 1550, RAK.SA.OA., nr. 767 : bekrachtiging van deze toestemming ; Mechelen 26 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 223-228 : de Grote Raad van Mechelen verklaart de keure van Menen nietig waarbij Kortrijkse poorters, die te Menen wonen, genoodzaakt worden hun medepoorters, die eveneens te Menen wonen, voor de schepenbank van Menen te dagvaarden ; Verordening Geheime Raad 14 oktober, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 306-308 ; Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1, f. 21-23v°.

(408) Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel II.

(409) Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.

Aanvankelijk bestond voor de Kortrijkse poorters de verplichting om hun medepoorters voor persoonlijke vorderingen te dagvaarden voor de Kortrijkse schepenbank (410). Omstreeks 1548 was deze verplichting in onbruik geraakt. De toenmalige schepenen overwogen om dergelijke verplichting opnieuw in te voeren. Vooraf vroegen ze het advies hierover aan een aantal praktizijnen die hen dit afraadden omdat dergelijke keure volgens hen niet strookte met de principes van de Concessie caroline van 1540 en 1545, en omdat dergelijke verplichting onpraktisch was voor de Kortrijkse poorters die op een grote afstand van de stad woonden, daar deze poorters door het invoeren van dergelijke verplichting zouden genoodzaakt worden voor de kleinste vorderingen tegen hun medepoorters naar Kortrijk te komen (411). In de Kortrijkse keurboeken vonden we geen dergelijke keure zodat we redelijkerwijze mogen aannemen dat zeker vanaf de tweede helft van de 16de eeuw de Kortrijkse poorters niet meer verplicht waren hun medepoorters te dagvaarden voor de Kortrijkse schepenbank.

B. In strafzaken

Bij de Kortrijkse schepenbank was het de Kortrijkse hoogbaljuw of zijn luitenant die als vervolgingsambtenaar de strafzaken aanhangig maakte. Dit gebeurde ofwel door de delinkwent aan te houden en zijn bestraffing te vorderen voor de schepenbank ofwel door hem te dagvaarden om te verschijnen voor de schepenbank (412).

In het schependom van Kortrijk waren de Kortrijkse hoogbaljuw en zijn

(410) Vijftiendeeuwse stadskeuren te Kortrijk, XIV, 1, uitg. E.I. STRUBBE, in H.G.O.K.K., N.R., XI (1932), p. 208. Gent 3 november 1387, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 103v°-104 ; RAK.SA.OA., nr. 2051, f. 35 : "dat kueren ende ordonnancien zijn zo wanneer een portere van deser stede doet vanghen een ander persoon oic poortere zijnde by ander wet dan van deser stede verbeurt de boete van 60 ponden parisis" (circa 1508-1509). Dergelijke verplichting vindt men terug in verschillende Vlaamse steden : zie bv. : Costumen Gent, I, 11 ; Ontwerpcostumen Tielt, 6 ; Costumen Ieper, I, 5 ; Costumen Aalst, V, 5 ; Costumen Veurne, II, 5-7.

(411) Consultatie van 3 september 1548, RAK.SA.OA., nr. 917, f. 1-1v°.

(412) Cfr. infra, deel V, hfst. II, titel III.

ondergeschikten de gewone gerechtsofficieren die bevoegd waren om er zowel Kortrijkse poorters als ghedieden aan te houden of te dagvaarden in strafzaken (413). In de kasselrij Kortrijk bezaten de Kortrijkse hoogbaljuw en zijn ondergeschikten een bijna exclusieve bevoegdheid om Kortrijkse poorters wegens misdrijven te vervolgen. Zij hadden vooreerst het recht om overal in de kasselrij, zelfs in de vier steden (Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen), die in deze kasselrij gelegen waren, Kortrijkse poorters aan te houden. De gerechtsofficieren van deze vier steden en van de talrijke heerlijkheden, die in de kasselrij gelegen waren, mochten daarentegen slechts Kortrijkse poorters aanhouden na betrapping op heterdaad (414). Bovendien hadden zij het recht om overal in de kasselrij Kortrijkse poorters omwille van misdrijven te dagvaarden, om te verschijnen voor de Kortrijkse schepenbank (415).

De bestraffing van de misdrijven waarvan de Kortrijkse hoogbaljuw kennis had genomen werd gevorderd voor de Kortrijkse schepenbank. Dit was zeker het geval wanneer Kortrijkse poorters vervolgd werden (416).

2. Het betekenen van letteren van verboden

In de kasselrij Kortrijk waren de schepenbank van Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze en de talrijke heerlijke rechtbanken, ieder in hun rechtsgebied, bevoegd om kennis te nemen van alle burgerlijke zaken en strafzaken die de wet niet uitdrukkelijk had voorbehouden aan de

(413) Cfr. de bevoegdheid van de Kortrijkse gerechtsofficieren : deel III, hfst. I, titel I, rubr. II.

(414) Ibidem ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454-455 ; Gent 18 februari 1531, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 331-333 ; Mechelen 23 maart 1532, Ibidem, f. 275-277v°.

(415) Ibidem ; Gent 3 december 1482, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 243v°-244 ; Gent 24 november 1554, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 480 ; Mechelen 16 december 1570, Ibidem, nr. 524 ; Vonnis Kortrijk 2 december 1527, RAK.SA.OA., nr. 952 J 17 ; RAK.SA.OA., nr. 8, f. 253-258 ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 14-15v°, 25-26v°, 40-47v° ; RAK.SA.OA., nr. 917, f. 2-3v°.

(416) Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. I.

rechtbanken met buitengewone bevoegdheden. In principe was het aan deze rechtbanken niet verboden om kennis te nemen van de strafvorderingen en burgerlijke vorderingen tegen Kortrijkse poorters. Deze rechtbanken waren alleen verplicht een vordering tegen een Kortrijks poorter te verwijzen naar de Kortrijkse schepenbank wanneer de Kortrijkse schepenbank hun verbodsbrieven (letteren van verboden of letteren van hofslytinghe) voor deze zaak had laten betekenen (417). Deze bevoegdheid van de rechtbanken in de kasselrij had tot gevolg dat de Kortrijkse poorters, die voor deze rechtbanken gedaagd werden, zelf geen declinatoire exceptie konden inroepen waardoor deze plaatselijke rechtbanken zich onbevoegd moesten verklaren (418). Alleen na betekening van de letteren van verboden waren deze plaatselijke rechtbanken onbevoegd om kennis te nemen van vorderingen tegen Kortrijkse poorters.

Het toepassingsgebied, de vorm, de inhoud, de procedure en de gevolgen van deze verbodsbrieven werden in de vorstelijke privileges en in de rechtspraak nauwkeurig vastgelegd.

-
- (417) - Zie hierover de Concessie caroline (1540), art. 36-44 ; Concessie caroline (1545), art. 36-44 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.
- Een soortgelijke bevoegdheid bezaten de schepenen van Oudenaarde, Aalst, Geraardsbergen en Dendermonde voor hun poorters : Costumen Oudenaarde, I, 3 en 9-14 ; Costumen Aalst, IV, 17-29 ; Costumen Dendermonde, I, 14-21.
- (418) Het recht voor de Kortrijkse poorters om een declinatoire exceptie in te roepen kwam voor in de ontwerpcostumen van Kortrijk (V, 3). In de gehomologeerde costumen werd deze bepaling niet opgenomen. Men vindt dit eveneens niet terug in de Concessie caroline van 1540 en 1545 en in de rechtspraak van de Raad van Vlaanderen. Dat de Kortrijkse poorters nimmer het recht hebben gehad om dergelijke exceptie in te roepen vindt men ondermeer in een processtuk van 1654 : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 12.983. In de praktijk werd deze declinatoire exceptie soms ingeroepen door Kortrijkse poorters. Zo verklaarde Pieter de Lare uit Ingelmunster op een terechtzitting van de schepenbank van Harelbeke dd. 24 juni 1578 : "... alzo hij gheen poortere deser stede van Haerlebeke en es, maer poortere van Curtricke, declineert hij alhier den juge ende begheert te rechte te stane tsynder poorte..." : RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 187. Of de schepenbank van Harelbeke hierop inging wordt niet vermeld.

A. Toepassingsgebied

a) Territoriaal toepassingsgebied

Het toepassingsgebied van de letteren van verboden was territoriaal beperkt tot de kasselrij Kortrijk. De Kortrijkse schepenen mochten geen verbodsbrieven zenden naar de rechtbanken van wie het rechtsgebied buiten de kasselrij gelegen was (419). Anderzijds konden ze hun verbodsbrieven zenden naar alle rechtbanken in de kasselrij Kortrijk die de gewone bevoegdheid uitoefenden (420).

b) Materieel toepassingsgebied

In principe mochten de Kortrijkse schepenen verbodsbrieven uit-

(419) Gent 20 april 1434, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 178-182 ; Concessie caroline (1540), art. 31 en 37 ; Concessie caroline (1545), art. 31 en 37 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.

(420) - Concessie caroline (1540), art. 43 ; Concessie caroline (1545), art. 43.

- In een procesdossier van de Raad van Vlaanderen bevinden zich tientallen afschriften van verbodsbrieven die aan de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk werden betekend tijdens de 16de eeuw en het begin van de 17de eeuw. In dit pak verbodsbrieven vindt men ondermeer verbodsbrieven betekend aan de stadsschepenen en gerechtsofficieren van Tielt, Harelbeke, Menen en Deinze, de schepenen van de heerlijkheden van Sint-Pieters in Desselgem, Ter Borch in Meulebeke, Sint-Pieters in Izegem, Sint-Salvator te Harelbeke, Olsene, Walle in Kooigem, Moorseele, Pittem, Machelen, Ruislede, Kooigem, Dentergem, Deerlijk, Steenbrugge, Heule, Willecomme te Tielt-buiten, Oostrozebeke, Pelterye in Dottenijs, Moeskroen, Oosthouck te Markegem, Gruuthuuse te Beveren, de ammanie van Tielt en aan het leenhof van Harelbeke.
- In de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen vindt men voorbeelden van verbodsbrieven betekend aan de heerlijke rechtbanken bijvoorbeeld van de heerlijkheid Rollegem (RAK.SA.OA., nr. 71, f. 82v°-83), van de heerlijkheid Rycquaertschuure in Meulebeke (RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 73), van de heerlijkheid van Markegem (RAK.SA.OA., nr. 22, f. 46v°), van de heerlijkheid Hamme (RAK.SA.OA., nr. 952, f. 17), van de heerlijkheid Hoochwallen (RAK.SA.OA., nr. 25, f. 133), van de heerlijkheid Ten Coutere te Bavikhove (Ibidem, f. 135v°).

vaardigen voor alle persoonlijke (burgerlijke) rechtsvorderingen en strafvorderingen tegen Kortrijkse poorters (421).

Ze mochten geen verbodsbrieven uitvaardigen voor :

1. De burgerlijke geschillen en strafzaken waarvoor de Kortrijkse schepenen in de kasselrij geen bevoegdheid ratione personae bezaten, zoals de zakelijke vorderingen in verband met onroerende goederen in de kasselrij gelegen, de overtredingen van keuren van Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze, de vorderingen voortvloeiend uit het schouwen van waterlopen en wegen, de vorderingen gegrond op ackerschade (422).
2. De vorderingen welke de wet uitdrukkelijk had voorbehouden aan de rechtbanken met buitengewone bevoegdheden (bv. : Raad van Vlaanderen, militaire rechtbanken, kerkelijke rechtbanken, leenhoven, hoochpointers en vryschepenen). Zo mochten de Kortrijkse schepenen geen verbodsbrieven uitvaardigen om kennis te nemen van jurisdictiegeschillen tussen hen en de andere rechtbanken in de kasselrij. De Raad van Vlaanderen was immers bevoegd om kennis te nemen van deze jurisdictiegeschillen (423).

-
- (421) Bv. : vordering tot boete wegens het kwetsen van een persoon : Verbodsbrief Kortrijk van 11 januari 1600, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 ; vordering tot een erestraf wegens belediging : Vonnis Kortrijk 10 februari 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 182 ; vordering tot betaling van arbeidsloon : Vonnis Kortrijk 14 februari 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 21 ; vordering tot betaling van de koop prijs van geleverd garen : Vonnis Kortrijk 3 juli 1570, Ibidem, f. 58-59.
- (422) - Concessie caroline (1540), art. 41 ; Concessie caroline (1545), art. 41 ; Vonnis Kortrijk 21 februari 1568, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 261v°-264 ; Vonnis Kortrijk 9 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 82v°-83 ; Gent 16 januari 1609, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9696.
- De bevoegdheid van de schepenen van Oudenaarde, Aalst, Geraardsbergen en Dendermonde over hun poorters was op dezelfde wijze beperkt : Costumen Oudenaarde, I, 10 ; Costumen Aalst, IV, 17-29 ; Costumen Dendermonde, I, 15.
- (423) Men raadplege hiervoor het advies van een aantal praktizijnen aan de schepenen van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 917, f. 17-17v° en een vonnis van de Raad van Vlaanderen : Gent 23 januari 1525, RAK., Tielt, nr. 1436.

B. Procedure

a) Het verzoek

De procedure van de verbodsbrieven begon met een verzoek gericht tot de Kortrijkse schepenen (424). In burgerlijke zaken ging dit verzoek uit van de poorter die voor een rechtbank in de kasselrij gedaagd werd ; in strafzaken kon het verzoek uitgaan ofwel van de betrokken poorter ofwel van de hoogbaljuw van Kortrijk (425). De hoogbaljuw mocht dit verzoek indienen zonder de toestemming van de betrokken poorter (426).

In burgerlijke zaken diende een buitenpoorter bij het indienen van zijn verzoek woonplaats te kiezen binnen het schependom van Kortrijk en er zekerheid te verschaffen dat hij het gewijsde zou uitvoeren (427). Tijdens het verder verloop van de procedure konden alle betekeningen aan deze gekozen woonplaats gedaan worden (428). In strafzaken kon het verzoek ingediend worden vanaf de aanhouding of de dagvaarding van de poorter (429). In burgerlijke zaken kon het

-
- (424) Het verzoek werd ingediend in de camere : Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 1, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 460 ; RAK.SA.OA., nr. 11, f. 108 ; nr. 20, f. 81v° ; nr. 22, f. 17.
- (425) - Concessie caroline (1540), art. 38 ; Concessie caroline (1545), art. 38 ; RAK.SA.OA., nr. 2022, f. 13v°.
 - Of het verzoek mocht ingediend worden door de familieleden (vrienden ende maghen) wanneer de Kortrijkse poorter gevangen was, werd betwist : Mechelen 17 april 1545, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9.158.
- (426) F. VAN DER SCHUERE, Specificatie van de punten daerinne consisteert het recht van den hoochbailliu, art. 17, in de Leie-gouw, XVI (1974), p. 218 ; Gent 22 augustus 1511, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 196v°-197v°.
Contra : RAK.SA.OA., nr. 1, f. 125.
- (427) Concessie caroline (1540), art. 36 ; Concessie caroline (1545), art. 36. De zekerheidstelling gebeurde bij wijze van persoonlijke borgstelling door een andere poorter. Zie de tientallen verbodsbrieven in RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
- (428) Concessie caroline (1540), art. 36 ; Concessie caroline (1545), art. 36 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455. Zie eveneens de tientallen verbodsbrieven die als bijlage voorkomen in RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
- (429) De stelling van de hoogbaljuw van Menen, dat het verzoek enkel mocht ingediend worden nadat de heesch was ingesteld bij de

.../...

verzoek ingediend worden vanaf de dagvaarding van de poorter doch evenwel vóór de litiscontestatie. Een poorter die in burgerlijke zaken had gelitiscontesteerd bij een rechtbank in de kasselrij kon nadien niet meer verzoeken dat zijn zaak door de Kortrijkse schepenen zou behandeld worden (430).

b) De commissie van hofsluytinghe van wet

Nadat de schepenen het verzoek onderzocht en gunstig beoordeeld hadden, gaven ze last tot het uitbrengen van een hofsluytinghe van wet. Deze commissie van hofsluytinghe van wet werd opgetekend in letteren van verboden of letteren van hofsluytinghe. Op straffe van nietigheid dienden de verbodsbrieven te vermelden : de naam van de poorter, zijn hoedanigheid als binnen- of buitenpoorter, de plaats waar de poorter woonplaats gekozen had te Kortrijk, de naam van de persoon die voor hem te Kortrijk borg stond, het feit of hij al dan niet zijn poortersbelasting betaald had en het voorwerp van de vordering die tegen hem werd ingesteld. Aan de verbodsbrief diende een uittreksel uit het register waarin de poortersbelasting werd opgetekend gehecht te worden (431). De verbodsbrieven vermeldten eveneens de naam van degene die een vordering had ingesteld tegen de poorter, de rechtbank aan wie het verbod werd betekend, en welke de sanctie was wanneer men de verbodsbrieven niet opvolgde (432). De verbodsbrief werd ondertekend door de griffier van de schepenbank van

.../...

rechtbank, werd door de Kortrijkse hoogbaljuw en schepenen niet aanvaard : Vonnis Kortrijk 27 februari 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 27v°-29v°.

(430) Gent 17 april 1545, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9.158 ; Vonnis Kortrijk 16 december 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 112v°-113v° en nr. 22, f. 163 ; Vonnis Kortrijk 20 augustus 1564, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 101v°-102v° ; Vonnis Kortrijk 13 mei 1568, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 19.746.

(431) Concessie caroline (1540), art. 37 ; Concessie caroline (1545), art. 38 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.

(432) Zie de tientallen letteren van verboden in RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

Kortrijk (433).

Alleen de Kortrijkse schepenen konden letteren van verboden uitvaardigen. De hoogbaljuw van Kortrijk bezat deze bevoegdheid niet (434). Een vonnis van de Raad van Vlaanderen van 22 augustus 1511 verklaarde dat de Kortrijkse schepenen verplicht waren verbodsbrieven uit te vaardigen telkens wanneer de Kortrijkse hoogbaljuw erom verzocht (435). De Grote Raad van Mechelen was op 7 oktober 1531 een tegenovergestelde mening toegedaan. Volgens dit arrest konden de Kortrijkse schepenen vrij oordelen of er al dan niet verbodsbrieven dienden uitgevaardigd te worden (436).

c) De betekening van de verbodsbrieven

De verbodsbrieven werden door een stedecnape van Kortrijk mondeling betekend aan de rechtbank in de kasselrij, bij wie de vordering tegen een Kortrijks poorter was ingesteld, dit tijdens één van haar zittingen (437). Wanneer de poorter aangehouden werd, kon de beteke-

-
- (433) Ibidem; Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 1 ; TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 460.
- (434) Gent 3 februari 1503, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 193v°-194v° ; Mechelen 15 september 1503, Ibidem, f. 195-196v° ; ARA., RK., nr. 33.966, SRD 1519-1522, f. 38v°.
- (435) RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 196v°-197v°.
- (436) Ibidem, f. 96-98v°.
- (437) - Zie de betekening van verbodsbrieven op de zittingen van de schepenenbank van Harelbeke : RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 14, 94v°, 95v°, 115 ; Concessie caroline (1540), art. 36 ; Concessie caroline (1545), art. 37 ; Verordening Geheime Raad van 14 oktober 1616, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 306-308.
- De rechtbanken in de kasselrij hebben herhaalde malen beweerd dat de stedecnape na het voorlezen van de verbodsbrief hun een copie moest bezorgen. In de verordeningen was hieromtrent niets voorzien, en de schepenen van Kortrijk hebben dan ook meestal halsstarrig geweigerd een afschrift van het exploit te bezorgen aan de plaatselijke rechterlijke instanties. Zie hierover RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059, 9620, 9696 ; Gent 6 juni 1620, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 60-64v° en 80-80v°. Soms werd deze copie wel afgeleverd : ARA., RK., nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 44 : "Item betaelt Jan Rameis stedecnape van Curtrycke voor de copie van één letteren van verboden...".

ning eveneens geschieden aan de persoon van de gerechtsofficier die de aanhouding verrichtte (438).

Door de betekening van de letteren van verboden of de letteren van hofsluytinghe werd aan de rechterlijke instanties in de kasselrij verbod opgelegd verder kennis te nemen van de vordering tegen de Kortrijkse poorter. Het hof werd gesloten (hofsluytinghe) en de zaak werd onttrokken aan de plaatselijke rechtbank of gerechtsofficier ten voordele van de Kortrijkse schepenbank. De plaatselijke rechterlijke instanties waren verplicht een geldig betekend verbod na te leven (439). Indien ze aan het verbod geen gevolg gaven en de zaak verder behandelden werd de verbodsbrief nog tweemaal betekend. Gaven

(438) Zie de verbodsbrieven betekend op 10 maart 1563 aan Lyoen Samyn hoogbaljuw van Harelbeke en de verbodsbrieven van 26 en 28 mei 1575 betekend aan Joos Meuleman onderbaljuw van Harelbeke : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

(439) - Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 9, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 156 ; Vonnis Lodewijk van Male van 7 september 1357, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 102 ; Gent 11 april 1419, Ibidem, f. 131-134v° ; Gent 18 september 1509, Ibidem, f. 134-135 ; Parijs 7 mei 1510, Ibidem, f. 152v°-154 ; Gent 22 augustus 1511, Ibidem, f. 196v°-197v° ; Gent 4 juni 1522, Ibidem, f. 182-184v° ; Gent 4 juni 1522, Ibidem, f. 187v°-190 ; Mechelen 22 april 1524, Ibidem, f. 184v°-187v° ; Mechelen 22 april 1524, Ibidem, f. 190v°-193v° ; Gent 11 augustus 1525, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 13.403 ; Mechelen 7 oktober 1531, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 98v°-101 ; Gent 8 oktober 1535, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 416 ; Concessie caroline (1540), art. 43 ; Concessie caroline (1545), art. 43 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455 ; Gent 30 augustus 1561, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 498 en nr. 1990, f. 278-278v° ; Gent 6 juni 1620, Ibidem, f. 60-60v° en 80-80v°.

- Volgens de verordening van 28 november 1547 moesten de plaatselijke rechterlijke instanties geen gevolg geven aan verbodsbrieven die de op straf van nietigheid voorgeschreven vermeldingen niet bevatten, en aan de verbodsbrieven die werden betekend omwille van zakelijke vorderingen, vorderingen wegens overtredingen van de keuren van Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen, vorderingen wegens het niet-onderhouden van wegen en waterlopen, vorderingen wegens ackerschade : TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455. Zie eveneens : Gent 16 januari 1609, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9696 en Gent 6 juni 1620, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 60-64v° en 80-80v°.

de plaatselijke rechterlijke instanties na de betekening van de derde verbodsbrief geen gevolg aan het verbod, konden de Kortrijkse schepenen hen een boete van zestig ponden parisis opleggen (440).

Het onttrekken van de zaak aan de plaatselijke rechtbank had tot gevolg dat de Kortrijkse poorter, die wegens misdrijf aangehouden was door de plaatselijke gerechtsofficier, samen met de betichting diende uitgeleverd te worden aan de stedecnape die de verbodsbrief betekende. De uitgeleverde poorter werd naar Kortrijk overgebracht en aldaar opgesloten. Was de poorter gegijzeld omwille van een burgerlijke zaak dan diende hij onmiddellijk vrijgelaten te worden ; op dit ogenblik had hij immers te Kortrijk voldoende zekerheid gesteld om voor de Kortrijkse schepenbank te verschijnen en het gewijsde te betalen (441). De plaatselijke rechterlijke instanties, en de eiser in burgerlijke zaken, hadden evenwel het recht om zich voor de Kortrijkse schepenbank te verzetten tegen de verwijzing. Nadat de stedecnape de ver-

(440) - Ibidem.

- Bv. : Vonnis Kortrijk 24 februari 1558, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 174-174v°: boete opgelegd aan de hoogbaljuw van Menen ; Vonnis Kortrijk 1 april 1560, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 57v°-59 : boete opgelegd aan de schepenen van Wervik ; Vonnis Kortrijk 18 mei 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 83-84 : boete opgelegd aan de schout van Tielt ; Vonnis Kortrijk 12 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 108-109 : boete opgelegd aan de hoogbaljuw van Menen.
- Wanneer de plaatselijke gerechtsofficieren of rechtbanken, niettegenstaande de boete die hen werd opgelegd, weigerden de Kortrijkse poorter uit te leveren aan de Kortrijkse rechterlijke instanties, konden deze laatsten een vordering instellen bij de Raad van Vlaanderen of de Grote Raad van Mechelen. Bv. : Gent 30 augustus 1561, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 278-278v°. Zie eveneens ARA., RK., nr. 33.304, SRK 1559-1560, f. 48v° ; Mechelen 19 september 1558, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 491. De hoogbaljuw van Kortrijk bevrijdde soms met geweld de Kortrijkse poorters (RAK.SA.OA., nr. 400, f. 80 en 86) of nam de plaatselijke gerechtsofficieren gevangen (Bv. : aanhouding van de hoogbaljuw van Menen : Mechelen 19 september 1558, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 491, Gent 30 augustus 1561, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 278-278v° en ARA., RK., nr. 36.174, SRM 1564-1565, f. 16v° ; aanhouding van de baljuw van Ingelmunster : ARA., RK., nr. 33.358, SRK 1614-1615, f. 50).

(441) Zie de vonnissen van de Raad van Vlaanderen en de Grote Raad van Mechelen vermeld in voetnoot nr. 439.

bodsbrief betekend had en de plaatselijke rechterlijke instanties verklaard hadden het verbod te zullen naleven, vroeg de stedecnape aan de plaatselijke rechterlijke instanties, en aan de eiser in burgerlijke zaken, of ze zich al dan niet wensten te verzetten tegen de verwijzing naar de Kortrijkse schepenbank. Het positieve of negatieve antwoord akteerde de stedecnape op de keerzijde van de verbodsbrief. Onmiddellijk daarna dagvaardde de stedecnape de plaatselijke rechterlijke instanties, en in burgerlijke zaken eveneens de eiser, om op een bepaalde dag te verschijnen voor de Kortrijkse schepenbank, teneinde ingeval van negatief antwoord vast te stellen dat ze zich niet verzetten tegen de verwijzing, en ingeval van positief antwoord hun verzet uiteen te zetten en renvoi aan te vragen bij de Kortrijkse schepenbank (442). Deze dagvaarding werd ingeschreven op de rol van de camere (buuten).

d) Behandeling voor de Kortrijkse schepenbank

Na de betekening van de letteren van verboden werd de zaak, waarbij een Kortrijks poorter als verweerder betrokken was, bij de Kortrijkse schepenbank aanhangig gemaakt. Op de in de dagvaarding vastgestelde dag gaf de stedecnape relaas van de betekening en liet de zaak op de rol van de camere inschrijven. Hij deelde de schepenen mede of er al dan niet verzet was tegen de verwijzing naar de Kortrijkse schepenbank (443). Indien er geen verzet was van de plaatselijke rechterlijke instanties of van de eiser in burgerlijke zaken was de procedure eenvoudig. De Kortrijkse schepenen stelden het akkoord vast, veroordeelden de partijen tot de verwijzing naar de Kortrijkse schepenbank, en verwezen de zaak naar de rol (444). Vanaf

-
- (442) Cfr. de tientallen verbodsbrieven in bijlage van het procesdossier RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 ; Concessie caroline (1540), art. 44 ; Concessie caroline (1545), art. 44.
- (443) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 5, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 462 ; Verbodsbrieven in RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.
- (444) Vonnis Kortrijk 28 april 1560, RAK.SA.OA., nr. 20 ; Vonnis Kortrijk 11 maart 1606, RAK.SA.OA., nr. 2022, f. 100v°-101. Zie afschrift rol van de camere in RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

dit ogenblik werd de zaak behandeld zoals de zaken die rechtstreeks bij de schepenbank werden aanhangig gemaakt.

Indien er verzet was van de plaatselijke rechtbank, de plaatselijke gerechtsofficier, of de eiser in burgerlijke zaken, deed de Kortrijkse schepenbank eerst uitspraak over dit verzet. Dit prejudicieel geschil werd beslecht in de vorm van een proces waarin degene(n) die de verbodsbrieven had(den) aangevraagd (de Kortrijkse poorter en/of de Kortrijkse hoogbaljuw) de eisende partij (impetrant(en) van verboden) waren, en de plaatselijke rechterlijke instanties en/of de oorspronkelijke eiser in een burgerlijk geschil de ghedaechden, opposanten en heeschers van renvoi waren (445). Beide partijen deelden mee waarom ze de Kortrijkse schepenbank al dan niet bevoegd achtten. De schepenen deden in een vonnis uitspraak over de vraag of ze al dan niet bevoegd waren. Ze wezen het renvoi naar de plaatselijke rechtbank af indien ze zich ratione personae bevoegd achtten (446), indien de ghedaechden-heeschers van renvoi verstek lieten gaan (447) of op

(445) - Zie bv. RAK.SA.OA., nr. 8, f. 109-110; nr. 9, f. 241-241v° ; nr. 11, f. 50-50v° ; nr. 22, f. 5v°, 17, 49v°, 129, 143, 147v°, 176v°, 187, 208v° ; nr. 2022, f. 9 en 37.

- Over de aanvraag tot renvoi door de schepenbank van Tielt : ARA., RK., nr. 38.379, SRT 1521-1523, f. 22 ; nr. 38.382, SRT 1528-1531, f. 25 ; door de schepenbank van Menen : ARA., RK., nr. 36.171, SRM 1561-1562, f. 18v° ; nr. 36.173, SRM 1563-1564, f. 21v°-22v° ; nr. 36.179, SRM 1569-1570, f. 27v°-28 ; nr. 36.185, SRM 1576-1577, f. 36 ; door de hoogbaljuw van Harlebeke : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1510-1513, f. 6.

(446) Vonnis Kortrijk 19 maart 1555, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 109-110 : de schepenen van Kortrijk verklaren zich bevoegd om kennis te nemen van een vordering tot afpaling ingesteld tegen een Kortrijks poorter ; Vonnis Kortrijk 2 augustus 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 143-144v° en nr. 22, f. 60 : de schepenen van Kortrijk verklaren zich bevoegd om kennis te nemen van een vordering ingesteld tegen een Kortrijks poorter omwille van het feit dat zijn paard iemand gedood had ; Vonnis Kortrijk 20 maart 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 1-3 en nr. 22, f. 100-100v° : de schepenen van Kortrijk verklaren zich bevoegd om kennis te nemen van een vordering ingesteld tegen een poorter van Kortrijk omwille van onrechtmatig vissen in de Leie. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 22, f. 129 en 187.

(447) Vonnis Kortrijk 17 februari 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 28 ; Vonnis Kortrijk 7 december 1559, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 35v°-36 ; Vonnis Kortrijk 20 mei 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 118v°-119.

de dag van verschijning afstand deden van hun verzet (448). In dit geval werd de zaak op de rol ingeschreven, en behandeld zoals de geschillen die rechtstreeks bij de schepenbank aanhangig waren gemaakt. Renvoi naar de plaatselijke rechtbank werd toegestaan in de volgende gevallen :

- a. Wanneer de schepenen tot de vaststelling kwamen dat de verbodsbrieven werden uitgevaardigd voor een vordering waarvoor ze ratione personae onbevoegd waren : bijvoorbeeld voor een zakelijke vordering (449), een vordering ingesteld wegens overtreding van de keuren van de vier andere steden in de kasselrij (450), een vordering ingesteld tegen een ghediede (451).
- b. Wanneer de poorter vóór het indienen van zijn verzoek tot het uitvaardigen van de verbodsbrieven vrijwillig afstand had gedaan van de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen ten voordele van de plaatselijke rechtbank (vrijwillige prorogatie van de bevoegdheid ratione personae). Dit was ondermeer het geval wanneer de poorter reeds gelitiscontesteerd had vóór het indienen van het verzoek (452), wanneer de poorter vóór het indienen van het verzoek de zaak reeds bij wijze van appel aanhangig had gemaakt bij de Raad van Vlaanderen (453), en

-
- (448) Vonnis Kortrijk 20 juni 1558, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 213-213v° ; Vonnis Kortrijk 20 juni 1558, Ibidem, f. 247v°-248 ; Vonnis Kortrijk 8 december 1559, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 57-57v°. Zie eveneens ARA., RK., nr. 36.174, SRM 1564-1565, f. 32v° ; nr. 36.186, SRM 1577-1578, f. 26v°.
- (449) Vonnis Kortrijk 9 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 82v°-83.
- (450) ARA., RK., nr. 38.389, SRT 1543-1544, f. 17v°.
- (451) Vonnis Kortrijk 16 december 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 112v°-113v° en nr. 22, f. 163.
- (452) - Gent 17 april 1545, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9158 ; Vonnis Kortrijk 16 december 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 112v°-113v° en nr. 22, f. 163 ; Vonnis Kortrijk 20 augustus 1564, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 101v°-102v° ; Vonnis Kortrijk 13 mei 1568, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 19.746.
 - Zie eveneens : Vonnis schepenen van Desselgem 11 juni 1594, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 127v° ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 71-73.
- (453) Vonnis Kortrijk 26 maart 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 187v°-188.

wanneer de poorter vóór het indienen van het verzoek een rekwest ci-
viel, dat hij van de vorst had verkregen, aan de plaatselijke recht-
bank had laten betekenen (454).

In strafzaken gold de prorogatie van bevoegdheid door de Kortrijkse
poorter niet tegenover de Kortrijkse hoogbaljuw. De Kortrijkse hoog-
baljuw bleef meester van de strafvordering tegen Kortrijkse poorters.
Zelfs indien een poorter afstand had gedaan van zijn recht om voor
de Kortrijkse schepenen terecht te staan kon de hoogbaljuw steeds ei-
sen dat de strafvordering tegen de Kortrijkse poorter door de Kortrijk-
se schepenbank zou behandeld worden (455).

Belangrijk is dat de Kortrijkse schepenbank in eerste aanleg exclusief
bevoegd was om uitspraak te doen over het verzet en de vordering tot
renvoi naar de plaatselijke rechtbank. Dit prejudicieel geschil was
geen jurisdictiegeschil waarvoor de Raad van Vlaanderen bevoegd was.
Alleen nadat de Kortrijkse schepenen zich hadden uitgesproken over het
verzet konden de plaatselijke rechtbank, de plaatselijke gerechtsof-
ficier en/of de eiser in burgerlijke zaken de zaak aanhangig maken bij
de Raad van Vlaanderen door hoger beroep aan te tekenen tegen de uit-
spraak van de schepenen (456).

Indien er geen verzet was tegen de verwijzing naar de Kortrijkse sche-
penbank, of nadat het renvoi was afgewezen (in eerste aanleg door de
Kortrijkse schepenen ; in tweede aanleg door de Raad van Vlaanderen)
werd het burgerlijk geschil of de strafzaak verder behandeld door de
Kortrijkse schepenen. In burgerlijke geschillen had dit geen gevolgen
voor de procespartijen ; wie eiser was voor de plaatselijke rechtbank,
diende nu zijn eis te staven voor de Kortrijkse schepenbank ; de Kor-

(454) Vonnis Kortrijk 29 maart 1557, Ibidem, f. 100-100v°.

(455) Vonnis Kortrijk 15 juni 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 14 ; ARA.,
RK., nr. 14.530, BRW 1517-1518, f. 9v°-11v° ; Gent 2 augustus
1427, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9158 ; RAK.SA.OA., nr. 1,
f. 115.

(456) Gent 4 juni 1522, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 182-184v° ; Mechelen
22 april 1524, Ibidem, f. 184v°-187v° ; Gent 9 mei 1525, Ibidem,
f. 204-205 ; Gent 8 oktober 1535, RAK.SA.OA., Stadscharter,
nr. 416 ; Gent 30 augustus 1561, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr.
498 en nr. 1990, f. 278-278v° ; Vonnis Kortrijk 21 november
1553, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 2 ; ARA., RK., nr. 35.585, SRH
1515-1516, f. 11 ; nr. 13.905, BRD 1519-1520, f. 6.

trijkse poorter, die verweerder was voor de plaatselijke rechtbank, was nu eveneens verweerder voor de Kortrijkse schepenbank (457). In strafzaken bracht de verwijzing naar de Kortrijkse schepenbank een verandering van de eiser met zich mee. Aangezien voor strafzaken alleen de hoogbaljuw van Kortrijk een vordering kon instellen bij de Kortrijkse schepenbank, had dit tot gevolg dat wanneer een strafzaak door verwijzing bij de Kortrijkse schepenbank aanhangig werd gemaakt, de plaatselijke gerechtsofficier die als eiser optrad bij de plaatselijke rechtbank, nu vervangen werd door de hoogbaljuw van Kortrijk (458). Soms duldde de hoogbaljuw van Kortrijk evenwel dat de plaatselijke gerechtsofficier gevoegde eiser was in het proces dat aldus voor de Kortrijkse schepenen aanhangig was gemaakt (459).

3. Verzoek tot renvoi

Wanneer bij de buitengewone rechtbanken, zoals de Raad van Vlaanderen, de soeverein-baljuw en de kerkelijke rechtbanken, een geschil aanhangig was waarvoor de Kortrijkse schepenen ratione personae bevoegd waren, mochten de Kortrijkse schepenen aan deze rechtbanken geen verbodsbrieven zenden. Aan deze rechtbanken konden ze alleen letteren requisitoire zenden waarbij ze aan deze rechtbanken verzochten de zaak naar hen te verwijzen (460). Indien deze recht-

(457) Vonnis Kortrijk 9 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 89-90v° ; Vonnis Kortrijk 2 oktober 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 59-60v° ; Vonnis Kortrijk 14 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 93 ; Vonnis Kortrijk 16 maart 1561, Ibidem, f. 193 ; Vonnis Kortrijk 27 april 1563, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 78-79 ; Vonnis Kortrijk circa 1566, Ibidem, f. 153v°-154v° ; Vonnis Kortrijk 10 februari 1567, Ibidem, f. 181-182.

(458) Vonnis Kortrijk 22 november 1557, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 253-258 en nr. 22, f. 70v°-71 ; Vonnis Kortrijk 17 maart 1566, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 185-188v°.

(459) Vonnis Kortrijk 29 november 1557, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 73-73v° ; de hoogbaljuw van Kortrijk stond toe dat de baljuw van Desselgem samen met hem een strafvordering instelde wegens bedingen.

(460) - Over het renvoi door de Raad van Vlaanderen : Ontwerpcostumen Kortrijk, V ; Vonnis Kortrijk 16 november 1554, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 142 ; Vonnis Kortrijk 14 april 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 106-108v° ; Vonnis Kortrijk 20 november 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 58v°-60v° ; RAG., Raad van Vlaanderen,

.../...

banken het renvoi afwezen konden ze tegen deze beslissing in beroep te gaan bij de Raad van Vlaanderen en in hoger beroep bij de Grote Raad van Mechelen (461).

III. Welke waren de voordelen voor de Kortrijkse poorters om terecht te staan voor de Kortrijkse schepenen ?

De Kortrijkse poorters hadden er meestal voordeel bij om terecht te staan voor de Kortrijkse schepenen.

In de eerste plaats waren de Kortrijkse schepenen over het algemeen bekwame rechters. Sommige schepenen waren juristen met een universitair diploma ; de anderen hadden zich in de praktijk bekwaamd. Bovendien konden ze een beroep doen op griffiers en pensionarissen die meestal een universitair diploma van licentiaat in de rechten bezaten (462). De plaatselijke rechtbanken daarentegen waren samengesteld uit plattelandsbewoners die geen juridische vorming hadden genoten en die, aangezien ze slechts weinig zaken behandelden, meestal ook geen praktische kennis van het recht hadden.

Een tweede voordeel was de betere organisatie van de Kortrijkse schepenbank (463). De Kortrijkse schepenbank hield zitting op vaste dagen. De procedure lag er nauwkeurig vast (464). De vonnissen werden er in aparte registers opgetekend (465), zodat men ze kon opzoeken, wat een waarborg betekende voor een min of meer constante rechtspraak.

.../...

nr. 28.056.

- Over het renvoi door de soeverein-baljuw : Ontwerpcostumen Kortrijk, III, 5.en deel III, hfst. VII, titel I.

- (461) Bv. : weigering van de soeverein-baljuw van Vlaanderen om een Kortrijks poorter uit te leveren : Gent 15 januari 1513, RAK. SA.OA., Stadscharter, nr. 328 ; Gent 12 februari 1529, RAK.SA. OA., nr. 1990, f. 257-259 ; Mechelen 13 juli 1529, Ibidem, f. 257-259 ; Gent 12 mei 1534, Ibidem, f. 269v°-274v°.
- (462) Cfr. supra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. I, § 2 en § 9, I.
- (463) Over de organisatie van de Kortrijkse schepenbank : Cfr. supra, deel II, hfst. II, titel II, rubr. I.
- (464) Bv. : Styl ter camere ende styl ter vierschare van 21 januari 1550, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 457.
- (465) Cfr. supra, deel I : hfst. II, titel I.

De griffie was er goed georganiseerd zodat men er vlug allerlei afschriften kon bekomen of formaliteiten kon vervullen. Bij de schepenbank waren een groot aantal procureurs werkzaam op wie men een beroep kon doen om een zaak te behartigen. De plaatselijke rechtbanken daarentegen hielden zitting op onregelmatige tijdstippen (466). De procedure lag er niet vast. Meestal werden de vonnissen er niet of slechts verkort opgetekend (467). De griffies kenden er een gebrekkige organisatie (468).

Een derde voordeel bestond erin dat de Kortrijkse schepenbank op Kortrijkse poorters het Kortrijkse recht toepaste waar deze poorters ook woonden in de kasselrij (469). Wanneer de poorters verschenen voor de plaatselijke rechtbanken dan dienden ze rekening te houden met de costumen van deze rechtbanken die soms onderling verschilden. De Kortrijkse costumen waren bovendien vanaf december 1557 opgetekend en gehomologeerd (470). Dit was niet het geval voor de costumen van de kleinere plaatsen, die soms wel opgetekend waren (471), doch niet gehomologeerd, zodat ze onvast en onzeker waren.

Een vierde voordeel lag in de grotere mogelijkheden tot tenuitvoerlegging van de vonnissen van de Kortrijkse schepenen. De Kortrijkse gerechtsofficieren konden de vonnissen van de Kortrijkse schepenen tenuitvoer leggen in geheel de kasselrij Kortrijk (472). De plaatselijke gerechtsofficieren konden slechts vonnissen tenuitvoerleggen in

(466) Cfr. supra, deel II, hfst. II, titel I, rubr. II-V, titel V.

(467) Cfr. supra, deel I, hfst. II, titel II en V.

(468) Zie de inleiding op het ontwerp van procedure van de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk van 1689 : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 18.777.

(469) Bv. : het toepassen van het Kortrijks erfrecht : Costumen Kortrijk, XV, 15 ; E.M. MEIJERS, Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 26 ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 25 ; Vonnis Kortrijk 18 juni 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 209-209v° ; Turbe Kortrijk 17 november 1539, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 215.

(470) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 1-97.

(471) Bv. : Ontwerpcostumen Deinze ; Ontwerpcostumen roede van Deinze ; Ontwerpcostumen roede van Tielt.

(472) Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel II, rubr. II.

hun rechtsgebied. Dit betekende dat men voor geschillen die aanknopingsfactoren hadden in verschillende plaatselijke rechtsgebieden in de kasselrij, in ieder rechtsgebied een proces moest inspannen, natuurlijk met wisselende kansen voor wat het succes ervan betrof. Dergelijk geschil kon voor de Kortrijkse schepenbank in globo behandeld worden en door één en dezelfde gerechtsofficier ten uitvoer gelegd worden. De Kortrijkse gerechtsofficieren beschikten bovendien over een machtiger politieapparaat dan de plaatselijke gerechtsofficieren.

Tenslotte betekende voor de Kortrijkse poorter die een delict had begaan het terechtstaan voor de Kortrijkse schepenbank een grotere waarborg voor zijn rechten van verdediging. De Kortrijkse strafprocedure verleende immers enkele procedurale voordelen aan Kortrijkse poorters. Tegen Kortrijkse poorters kon de hoogbaljuw alleen ordinaerlijk en niet extraordinaerlijk procederen (473).

§ 3. Territoriale bevoegdheid

De rechtsmacht van de Kortrijkse schepenen was territoriaal beperkt tot de kasselrij Kortrijk ; buiten de kasselrij Kortrijk hadden de Kortrijkse schepenen geen enkele rechtsmacht (474). Wanneer ze

-
- (473) - De procedure diende schriftelijk te gebeuren. De eis, de repliek enz... dienden schriftelijk opgesteld te worden, zodat de poorter of zijn verdediger de tijd had alles nauwkeurig na te gaan : ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1535, f. 15v° : "Item pour ce que ledict Guillaume Reigner et saditte femme furent bourgeois de Courtray fut ordonné par messeigneurs de la loy que ledict bailly leur feroit proces ordinaire en vierschaere, païé en la greffe pour plusieurs coppies servans audict proces..."; BRK 1535-1536, f. 8 ; BRK 1536-1537, f. 12 ; BRK 1539-1541, f. 11, 24, 24v° ; BRK 1542, f. 9 ; nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 19, 20, 23v°, 25, 31v° ; RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4.

- Over het onderscheid tussen het ordinaerlijk en het extraordinaerlijk procederen in strafzaken : Cfr. infra, deel V, hfst. II, titel IV, rubr. I.

- (474) Concessie caroline (1540), art. 31, 37, 43 ; Concessie caroline (1545), art. 31, 38, 43 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 453-457.

buiten de kasselrij Kortrijk een rechterlijke handeling wilden stellen dienden ze hiervoor de toelating te vragen aan de plaatselijke rechtbank (475). Binnen de kasselrij was hun rechtsmacht evenwel niet eenvormig. Binnen hun schependom hadden de Kortrijkse schepenen een bijna exclusieve absolute rechtsmacht. De banmijle van Kortrijk of het gebied van de keurstaecken was een gebied dat naar gelang van het tijdstip bestond uit een omschrijving van één vierde mijl tot anderhalve mijl rondom het schependom. Binnen deze banmijle hadden de Kortrijkse schepenen een fiscale rechtsmacht. In de rest van de kasselrij Kortrijk bezaten de schepenen een beperkte rechtsmacht. Ze waren er in principe bevoegd voor de geschillen waarbij Kortrijkse poorters als verweerder betrokken waren. Bovendien oefenden de schepenen er, bijgestaan door de Kortrijkse gerechtsofficieren, bij preventie de criminele justitie uit. Deze drie verschillende rechtsgebieden vergen een afzonderlijke bespreking.

I. Het schependom van Kortrijk

Het schependom van Kortrijk strekte zich niet zo ver uit. Het bevatte de middeleeuwse stadskern en het onmiddellijk aanpalende land (476). In 1577 werd de stad uitgebreid met de wijken Overleie en Overbeke (477). Dat het schependom groter was dan de stad was niet uitzonderlijk, men vindt dit terug voor de meeste Vlaamse en Brabantse steden (478). De grenzen van het schependom werden aangegeven door

-
- (475) Zo werden aan de schepenen van Brugge letteren requisitoire gezonden om aldaar een clacht op goederen gelegen te Kortrijk te mogen betekenen (22 april 1550) : RAK.SA.OA., nr. 917, f. 7v° en 8v°.
- (476) In de verordeningen, keuren en vonnissen sprak men steeds van de stad en het schependom. Zie bv. : Concessie caroline (1540), art. 13 ; Vorstelijke keure van 19 augustus 1391, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 61; Vonnis Kortrijk 20 februari 1559, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 156v°.
- (477) RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 537.
- (478) R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 223 ; R. BYL, Les juridictions scabinales, p. 197-206.

een aantal grenspalen (479). In 1569 liet men door Robert Kerkhove notaris publicq vaststellen hoever het schependom zich vanaf de Brugse poort uitstreckte (480). In 1613 werd door Pieter De Bersaecque, gezworen landmeter, op last van de stadsschepenen en de hoochpointers en vryschepenen van de kasselrij, het schependom en de banmijle nauwkeurig afgebakend. In een proces-verbaal werd nauwkeurig aangegeven waar de vierentwintig grenspalen van het schependom geplaatst werden (481).

Binnen het schependom oefenden de schepenen de gewone bevoegdheid uit. Ze waren bevoegd voor alle burgerlijke geschillen en strafzaken, behalve degene waarvan de wet de kennisneming aan andere rechtbanken had toegekend. Art. 12 van de Concessie caroline van 1540 bepaalde dat de Kortrijkse schepenen kennis mochten nemen : "de toutes actions personnelles, réelles et mixtes en laditte ville et eschevinaige d'icelle". Art. 13 voegde eraan toe : "Cognoistront aussi de toutes matières criminelles excepté cas de souveraineté et privilegiez lesquels reservons à nostre seulle cognoissance". Art. 16 van dezelfde Concessie caroline bepaalde dat ze kennis mochten nemen "de tous arrests faictz en nostre dite ville de Courtray et eschevinaige par nosdits officiers..." (482). In het schependom van Kortrijk namen de Kortrijkse schepenen derhalve in principe kennis van de strafzaken en de burgerlijke (persoonlijke en zakelijke) vorderingen. Aan de jurisdictie van de schepenen waren echter de lenen onttrokken (483) ; alle geschillen daaromtrent behoorden tot de be-

(479) Zie bv. : Beslissing schepenen Kortrijk 15 juni 1597 om nieuwe grenspalen voor het schependom te zetten: RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 192.

(480) RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 522/2.

(481) RAK.SA.OA., nr. 1012 i.

(482) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 385-386.

(483) De lenen die in het Kortrijks schependom gelegen waren, werden gehouden van het leenhof van Kortrijk : RAK., Fonds Colens, 205 ; F. DE POTTER, Geschiedenis van de stad Kortrijk, I, p. 250-276.

voegdheid van de leenhoven waarvan deze lenen gehouden werden (484). De laatste hinderpalen voor de bevoegdheid van de schepenen in geheel het schependom werden weggenomen in het begin van de 16de eeuw. Tot 1513 immers pretendeerde de heer van Halewijn dat zijn schepenbank bevoegd was om kennis te nemen van de inbreuken op de keuren die het vissen in de Leie regelden, zelfs wanneer deze inbreuken plaatsvonden in het Kortrijkse schependom. De Kortrijkse schepenen anderzijds beweerden dat zij alleen bevoegd waren voor alle overtredingen in het schependom begaan (485). Op 2 januari 1513 werd tussen beide partijen een akkoord afgesloten. De schepenen van Kortrijk stonden toe dat de keuren die de heer van Halewijn uitvaardigde om het vissen in de Leie te regelen in de stad bekend zouden gemaakt worden. De inbreuken op deze keuren die in het Kortrijkse schependom plaatsvonden zouden evenwel door de Kortrijkse schepenen behandeld worden. De opbrengst van de boeten die deze inbreuken met zich meebrachten werden gelijkmatig verdeeld tussen de vorst, de stad Kortrijk en de heer van Halewijn (486).

Een tweede oorzaak van voortdurende geschillen was de grondrecht-spraak die de proosdij van Sint-Amands pretendeerde te hebben over haar goederen die binnen het Kortrijkse schependom gelegen waren. Op 24 mei 1516 werd hierover een akkoord afgesloten tussen de schepenen van Kortrijk en de proosdij. De proosdij deed afstand van haar aanspraken op de jurisdictie over haar huizen en gronden die in het

(484) Voorbeeld van de jurisdictie van dit leenhof op een leen gelegen in het schependom van Kortrijk : RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 8v°, 139 en 158. Vergelijk met P. GODDING, Le droit foncier à Bruxelles au moyen âge, p. 299 ; J. GILISSEN, Les villes en Belgique. Histoire des institutions administratives et judiciaires des villes belges, in R.S.J.B., VI (1954), p. 587 ; E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 26. R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 214. Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. I, § 1, I.

(485) Gent 17 februari 1512, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 323.

(486) RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 393-394v°. Zie eveneens Gent 18 november 1534, Ibidem, f. 454.

schependom gelegen waren (487). Omstreeks 1611 deden zich nieuwe moeilijkheden voor tussen de stad en de proosdij. Het bouwen van vestingmuren rondom de stad diende noodzakelijk te gebeuren op grond van de proosdij. De schepenen wensten evenwel eveneens de jurisdictie op deze vestingmuren. Op 13 mei 1611 werd een akkoord afgesloten tussen de stad en de proosdij. De stad kocht een stuk grond van de proosdij. Meteen verkregen de schepenen eveneens jurisdictie over deze grond en de vestingmuren die hierop gebouwd werden (488).

II. De banmijle van Kortrijk

De banmijle van Kortrijk was een omschrijving rondom het schependom binnen welke de stad een fiscale controle uitoefende (489). De oudste vermelding van een banmijle vindt men in een vorstelijk octrooi van 8 november 1366 waarbij de stad gemachtigd werd accijnzen te heffen op de verkoop van bier, wijn en wol in een gebied rondom het schependom dat in deze octrooibrief beschreven wordt (490). Alhoewel in deze vorstelijke keure de term banmijle niet gebruikt wordt, verwijzen latere keuren en vonnissen om deze banmijle te bepalen naar het gebied dat in de keure van 1366 wordt aangegeven. De

(487) RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 338 ; RAK.SA.OA., nr. 1980, f. 413 ; A. DE POORTER, La prévôté Saint Amand lez Courtrai, p. 53-55.

(488) RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 129-130 ; RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 653 en 654 ; A. DE POORTER, La prévôté Saint Amand lez Courtrai, p. 65-68.

(489) Een gelijkaardige fiscale grens vinden we in dezelfde periode o.a. terug te Ieper (Octrooibrief van 29 april 1523, Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 274), te Doornik (Octrooibrief van 21 oktober 1523, Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 309), te Leuven (Octrooibrief van 21 november 1542, Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 409), te Menen (Octrooibrief van 31 maart 1546, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 245), te Antwerpen (Octrooibrief van 11 maart 1550, Verzam. verord., 2de reeks VI, p. 26). Bij het aanvragen van de octrooibrief van 21 november 1566 wezen de schepenen van Kortrijk erop dat dergelijke banmijle reeds bestond te Antwerpen, Gent, Dendermonde, Aalst, Deinze, Tielt, Poperinge; RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 371-372.

(490) RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 45.

toelating om accijnzen te heffen die volgens de vorstelijke keure van 1366 slechts voor drie jaar gold, werd in de daaropvolgende jaren steeds vernieuwd (491). Waar aanvankelijk in de banmijle alleen rechten op bier, wijn en wol mochten geheven worden, werd dit in de loop van de tijden uitgebreid tot rechten op andere verbruiksgoederen, en soms op huizen en gronden (492). Territoriaal strekte de banmijle zich oorspronkelijk uit tot een straal van een kwart mijl rond het schependom (493). Op 8 juni 1500 bepaalde Filips de Schone dat niemand in een halve mijl rondom het Kortrijks schependom wijn noch bier mocht slijten (494). Op 24 maart 1502 bepaalde dezelfde vorst dat men in elke parochie, gelegen binnen een halve mijl rondom het schependom, slechts één herberg mocht openen. Deze herberg moest zijn bier te Kortrijk afnemen (495). Op vordering van de hoochpointers en vryschepenen werden deze twee octrooien op 24 december 1520 nietig verklaard door de Grote Raad van Mechelen (496). De verpflich-

-
- (491) Cfr. de verscheidene stadscharters vermeld in CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I en II, Kortrijk 1854-1858.. Bv. : RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 115 (7 april 1455) ; nr. 293 (30 november 1494) ; nr. 413 (27 juli 1535) ; nr. 478 (11 oktober 1552) ; nr. 485 (15 februari 1557) ; RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 94-95 (26 november 1597), f. 114-115 (31 maart 1604), f. 120-120v° (26 oktober 1606), f. 124v°-125 (27 juli 1610), f. 146-147 (13 januari 1627). Het betreffen hier slechts enkele willekeurig gekozen voorbeelden.
- (492) Zie bv. : Octrooibrief van 7 april 1455, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 215 ; Octrooibrief van 18 januari 1605, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 116v°-117v°.
- (493) Octrooibrief van 8 november 1366, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 45 ; Octrooibrief van 7 april 1455, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 215 ; Gent 15 mei 1481, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 310-311 ; Mechelen 26 januari 1526, Ibidem, f. 322-326v°.
- (494) Verordening van 8 juni 1500, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 301. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 314-314v°.
- (495) Octrooibrief van 23 maart 1501, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 303. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 157.
- (496) Mechelen 24 december 1520, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 314v°-317 ; Mechelen 24 december 1520, Ibidem, f. 317. Zie eveneens Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 44 en ARA., Grote Raad van Mechelen, nr. 820.38, f. 447-457 en 820.39, f. 459-480.

ting om accijnzen te betalen binnen een kwart mijl of binnen de banmijle bleef evenwel bestaan (497).

Op 21 november 1566 machtigde Filips II de Kortrijkse schepenen om gedurende zes jaar rechten te heffen op het bier en de wijn die verbruikt werd in een gebied dat zich anderhalve mijl uitstreckte vanaf de oorspronkelijke banmijle met andere woorden tot 1,75 mijl rondom het schependom (498). Na het verloop van deze zes jaar werd de bevoegdheid van de schepenen om rechten te heffen opnieuw herleid tot de oorspronkelijke banmijle van één vierde mijl.

De grenzen van de banmijle (één vierde mijl) werden aangegeven door een aantal keurstaecken (499). In 1613 bepaalde Pieter de Bersaecque op last van de Kortrijkse schepenen en de hoochpointers en vryschepenen nauwkeurig waar de grenzen van de banmijle liepen. In een proces-verbaal werd de plaats van de verscheidene keurstaecken opgetekend (500). De bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen om rechten te heffen in de banmijle bracht met zich mee dat de herbergiers zich net buiten deze banmijle van een kwart mijl gingen vestigen. Daar zij er bier, wijn en taarten verkochten tegen prijzen die soms bijna de helft lager waren dan deze binnen de stad en de banmijle, kenden deze herbergen vooral op zon- en feestdagen een groot succes bij de inwoners van de stad Kortrijk (501). Om dit te verhinderen hebben

(497) Zie bv. : Gent 4 september 1523, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 321v°; Mechelen 26 januari 1526, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 322-326v°.

(498) Octrooibrief van 21 november 1566, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 371-372 ; Verordening van 18 maart 1567, Ibidem, f. 372 ; ARA., RK., nr. 33.312, SRK 1568-1569, f. 82v°.

(499) - ARA., RK., nr. 33.295, SRK 1550-1551, f. 43 : "Item den 22 in octobre zo reysde Pietre de Coster als ontfangher by laste van Jacques Van den berghe voor scepenen te Keurenbrugghe ende heeft de Keurstake die aldaer uutte gheworpen was wederomme ghedaen stellen ende metsen in de zelve plaetse daer die uutte gheworpen was...".

- RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 192 : Beslissing van schepenen dd. 15 juni om nieuwe keurstaecken te plaatsen.

(500) RAK.SA.OA., nr. 1012 i.

(501) Zie bv. : Octrooibrief van 4 augustus 1527, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 380 ; Octrooibrief van 6 september 1601, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 109-110v°. De keuren vermeld in voetnoot nr. 502; ARA., RK., nr. 33.350, SRK 1606-1607, f. 43v°, 44, 45v°, 51v°, 52.

de Kortrijkse schepenen verscheidene keuren uitgevaardigd waarbij het verboden werd aan inwoners van de stad in de herbergen, die een halve mijl tot één mijl buiten het schependom gelegen waren, bier of wijn te drinken of er versnaperingen te gebruiken (502). Bij de vorst drongen ze erop aan, evenwel meestal tevergeefs, om de banmijle tot een halve mijl of tot één mijl uit te breiden (503). Binnen het gebied van de banmijle waren de Kortrijkse schepenen bevoegd om keuren uit te vaardigen die betrekking hadden op het innen van de hogergenoemde rechten (504). Overtredingen van deze keuren werden door de schepenen behandeld (505).

-
- (502) Stadskeuren Kortrijk van 9 februari 1521 (vernieuwd op 23 juni 1524, 9 februari 1526, 5 februari 1528), RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 21-21v° ; Stadskeure Kortrijk van 11 mei 1543, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 99v° ; Stadskeuren Kortrijk van 17 mei 1566, 3 oktober 1587, 3 september 1591, 11 februari 1593, 4 juli 1598, 25 september 1601, 17 november 1601, 20 juli 1602, 17 juni 1606, 12 mei 1612, 28 maart 1613, 6 juli 1613, 1 juni 1616, RAK.SA.OA., nr. 1995, f. 67, 73, 108v°, 147, 148, 165-165v°.
- (503) - Zie bijvoorbeeld de inleiding van de Octrooibrief van 4 augustus 1527, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 380 ; Octrooibrief van 6 september 1601, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 109-110v°;
 - Zie evenwel de hogergenoemde verordeningen van 8 juni 1500 en 21 november 1566 waar een uitbreiding werd toegestaan.
- (504) Bv. : Stadskeure Kortrijk van 21 april 1541 op de beenhouwers, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 180v°-181v° : "Item dat niemant wij hij zij en zal vermueghen binnen der stede, schependomme ende keurstaecken te vercoopene eenich vleesch elders noch ter andere plaetse dan in tvoorseide beenhuus op verbeurt van den zelven vleessche ende de boete van drie ponden parisis".
- (505) Bv. : Vonnis Kortrijk 6 juli 1560, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 214-215v° : veroordeling wegens een inbreuk op de keure "dat negheen meulenaers zouden vermoghen eenich meel hoedanich dat zy te brynghen, voeren ofte te doen brynghen ende voeren ten huuze oft elders ten behouue van eenighe backers van broode, wafels of causelynghen binnen deser stede, scependomme ende kuerstaecken zonder danaf alvooren den pachter van den wittebroodt te zenden een bilyet inhoudende specificatie van quantiteyt ende qualiteyt van gemalen graene...". Zie eveneens : Gent 22 juni 1498, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 308-309v° ; Gent 4 september 1523, Ibidem, f. 321v° ; Mechelen 26 januari 1526, Ibidem, f. 322-326v° ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9112 (1599-1600), nr. 9409 (1610-1634).

De banmijle was derhalve het rechtsgebied dat buiten het schependom lag, en waarbinnen de Kortrijkse schepenen rechtsmacht uitoefenden in bepaalde fiscale aangelegenheden (accijnzen op bier, wijn, wol en andere koopwaren).

III. De kasselrij Kortrijk

In tegenstelling met hun rechtsmacht in het schependom van Kortrijk oefenden de Kortrijkse schepenen in de kasselrij Kortrijk geen gewone doch slechts een buitengewone bevoegdheid uit. De Kortrijkse schepenen traden er slechts op voor enkele weliswaar zeer belangrijke zaken waarmede zij hun bevoegdheid in de loop van de middeleeuwen en de moderne tijden hadden weten uit te breiden. De gewone bevoegdheid daarentegen werd in de kasselrij uitgeoefend door de vier andere stedelijke schepenbanken en de talrijke heerlijke rechtbanken, ieder in zijn rechtsgebied.

De buitengewone rechtsmacht van de Kortrijkse schepenen in de kasselrij steunde op verschillende soorten bevoegdheden. De belangrijkste bevoegdheid was de bevoegdheid ratione personae over de Kortrijkse poorters. De Kortrijkse schepenen mochten er kennis nemen van de strafvorderingen en persoonlijke burgerlijke vorderingen tegen de persoon en/of de catheilen van Kortrijkse poorters, die aldaar ontstaan waren. Deze bevoegdheid ratione personae hield bovendien in dat de Kortrijkse schepenen de bevoegde rechters waren om kennis te nemen van alle geschillen in verband met de nalatenschappen van Kortrijkse poorters en alle geschillen in verband met de voogdij over hun minderjarige kinderen. De bevoegdheid over de geschillen in verband met de nalatenschappen van Kortrijkse poorters of de voogdij over hun minderjarige kinderen gold zelfs wanneer bij deze geschillen ghedieden (= niet-Kortrijkse poorters) als verweerder betrokken waren (506).

Ten tweede mochten de Kortrijkse schepenen kennis nemen van alle strafvorderingen die de hoogbaljuw van Kortrijk bij hen aanhangig maakte. Zoals hoger reeds werd aangestipt was de Kortrijkse hoogbaljuw bevoegd in alle plaatsen die in de kasselrij gelegen waren,

(506) Cfr. supra, § 2.

en die niet onder een bepaalde heerlijkheid ressorteerden. Op het grondgebied van de heerlijkheden was hij praktisch alleen bevoegd om Kortrijkse poorters wegens delicten te vervolgen, en mocht hij bij wijze van preventie alle onbestrafte misdrijven begaan door ghedieden of vreemdelingen opsporen en vervolgen. Behalve de zelfmoorden gepleegd op de leengoederen gehouden van het kasteel van Kortrijk, en het niet-onderhouden van wegen en waterlopen op deze lenen, vorderde de hoogbaljuw van Kortrijk de bestraffing van alle delicten waarvan hij kennis had genomen voor de schepenbank van Kortrijk (507). Door het zeer actief optreden van de Kortrijkse hoogbaljuw in de kasselrij was de Kortrijkse schepenbank dan ook de belangrijkste strafrechtbank van de kasselrij.

Ten derde waren de Kortrijkse schepenen bevoegd om kennis te nemen van het conservatoir beslag (clacht) dat door de schout en de onderbaljuw of één van de twee ammannen uitgevoerd werd in de kasselrij op de persoon en/of de roerende goederen (catheilen) van een vreemdeling die buiten de kasselrij zijn woonplaats had (508).

Tenslotte waren de Kortrijkse schepenen sedert 12 april 1565 bevoegd om kennis te nemen van alle vorderingen in verband met de voogdij over de minderjarige wezen van overleden ghedieden, die opgevallenen waren in plaatsen in de kasselrij waar er geen wezerij georganiseerd was (509).

Op 23 juni 1581 werd de rechtsmacht van de Kortrijkse schepenen wegens oorlogsomstandigheden tijdelijk uitgebreid. Ze mochten kennis nemen van alle persoonlijke vorderingen die door of tegen inwoners van de kasselrij ingesteld werden, onverschillig of deze inwoners nu Kortrijks poorter dan wel ghedieden waren. Deze uitzonderingsmaatregel werd genomen omdat allerlei troebelen in de kasselrij de werking van de plaatselijke rechtbanken onmogelijk hadden gemaakt. Deze bevoegdheid gold evenwel slechts tot het ogenblik dat de werking van de plaatselijke

(507) Over de bevoegdheid van de hoogbaljuw van Kortrijk en de Kortrijkse schepenbank : Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. I en II.

(508) Costumen Kortrijk, III, 16.

(509) Verordening van 15 april 1565, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 514-19.

rechtbanken hersteld werd (510). Iets meer dan een jaar na deze verordening van 23 juni 1581 werd deze uitzonderlijke tijdelijke bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen grotendeels uitgehoud door een verordening van 28 november 1582 (511). Door deze verordening kregen de plaatselijke rechtbanken van de kasselrij de toelating om zolang de troebelen duurden in het kasselrijhuis te Kortrijk zitting te houden. Wanneer ze niet in voldoende aantal waren om een geldige zitting te houden mochten ze enkele van de hoochpointers of vryschepenen in hun college opnemen ; hadden ze geen maner, dan konden ze vragen dat de amman van de kasselrij deze taak zou vervullen. Van deze mogelijkheid werd door de plaatselijke rechtbanken tot 1586 herhaaldelijk gebruik gemaakt (512). Op deze wijze werkten opnieuw een aantal plaatselijke rechtbanken zodat de Kortrijkse schepenen in het rechtsgebied van deze plaatselijke rechtbanken hun uitzonderlijke bevoegdheid op grond van de verordening van 23 juni 1581 kwijtspeelden.

De buitengewone rechtsmacht van de Kortrijkse schepenen in de kasselrij Kortrijk liet hen toe op te treden in geheel de kasselrij Kortrijk, zelfs in het rechtsgebied van de andere steden die in de kasselrij gelegen waren. Zo waren ze bijvoorbeeld bevoegd om in de kasselrij conservatoir en executoriaal beslag te leggen, getuigen te verhoren en er gerechtelijke plaatsopnemingen te verrichten (513). Op hun bevel mochten de Kortrijkse gerechtsofficieren er aanhoudingen, huiszoekingen, lijkschouwingen en inbeslagnemingen verrichten (514). De Kortrijk-

(510) Verordening van 23 juni 1581, Ibidem, p. 562-566.

(511) Verordening van 28 november 1582, RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 1-3v°.

(512) RAK., Fonds Colens, nr. 454.

(513) - Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 11 ; Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 1 en 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 485 ; Getuigenverhoor van 14 februari 1541, RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 8v°-9v°.

- Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 28 (getuigenverhoor te Gullegem).

(514) - Styl ter vierschare van 21 januari 1550, art. 1 en 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 485 ; Verordening Geheime Raad van 14 oktober 1616, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 139v° ; Verordening Geheime Raad van 16 juni 1617, Ibidem, f. 145.

- Bv. : aanhouding door de hoogbaljuw van Kortrijk op bevel van de schepenen van Kortrijk : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 20v° ; huiszoeking op bevel van de schepenen : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 25.

se stedecnapen mochten er op hun bevel dagvaardingen, bevelschriften, verbodsbrieven en aanmaningen betekenen (515).

Het rechtsgebied van de Kortrijkse schepenen in de kasselrij Kortrijk stemde overeen met het ambtsgebied van de Kortrijkse gerechtsofficieren (516). Waar de hoogbaljuw aanhoudingen verrichtte of composities afsloot en waar de schout, onderbaljuw, opperamman of onderamman conservatoir beslag legden waren de Kortrijkse schepenen bevoegd (517). Zoals hoger reeds werd aangestipt gaf dit alleen aanleiding tot moeilijkheden met Wervik dat zich sinds 1517 zowel administratief als gerechtelijk los achtte van de kasselrij (518). In 1541 verklaarden verscheidene schepenen van Kortrijk evenwel dat ze bevoegd waren om in Wervik op te treden, en dat ze aldaar herhaaldelijk conservatoir beslag hadden gelegd of er getuigenverhoren hadden afgenomen (519).

-
- (515) Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 1 en 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 460-461 ; Verordening Geheime Raad van 14 oktober 1616, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 139v° ; Verordening Geheime Raad van 16 juni 1617, Ibidem, f. 145 ; Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, Stadskeure Kortrijk van 29 januari 1558, Stadskeure Kortrijk van 6 november 1574, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14-16v°.
- (516) - Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454 ; Verordening Geheime Raad van 14 oktober 1616, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 139v° ; Verordening Geheime Raad van 16 juni 1617, Ibidem, f. 145 ; Verordening van 14 augustus 1517, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 355-358 ; Verordening van 4 januari 1518, Ibidem, p. 358-365 ; Costumen Kortrijk, III, 16 ; Ontwerpcoستن Kortrijk, I, 11, 20, 23, VI, 1-7.
- Zie bv. de baljuwsrekeningen van Kortrijk (ARA., RK., nr. 13.821-13.842) voor wat de strafvorderingen betreft ; voor wat de clachten en pandingen betreft zie de registers van de vierschare van de Kortrijkse schepenbank : bv.: RAK.SA.OA., nr. 40, nr. 2089.
- Turbe Kortrijk van circa 1538, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 109 ; Turbe Kortrijk van 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v° ; Turbe Kortrijk van 27 januari 1557, RAK.SA.OA., nr. 2058, f. 115v°.
- (517) Voor de omvang van dit rechtsgebied : Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. II.
- (518) Ibidem.
- (519) Getuigenverhoor Kortrijk van 14 februari 1541, RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 8v°. Zie eveneens ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1535, f. 10v° waar sprake is van een getuigenverhoor afgenomen door een schepen van Kortrijk te Wervik.

Hun stellingname werd bekrachtigd door de verordening van 28 november 1547, die de Kortrijkse schepenen en de Kortrijkse gerechtsofficieren bevoegd verklaarde voor dit deel van Wervik dat vroeger administratief tot de kasselrij Kortrijk behoorde, en dat men het Curtrixsche noemde (520). De Kortrijkse schepenen aarzelden dan ook niet hun letteren van verboden te zenden aan de schepenen van Wervik wanneer deze kennis namen van een geschil waarbij een Kortrijks poorter betrokken was (521), of er getuigenverhoren af te nemen (522).

Rubriek II. BEVOEGDHEID IN HOGER BEROEP

De Kortrijkse schepenen waren bevoegd kennis te nemen van de reformatie ingesteld tegen de vonnissen van de Kortrijkse paesiers (523) en de ambachtelijke jurisdicties (524). Indien de schepenen het vonnis in reformatie wijzigden legden ze een boete van tien ponden parisis op aan de rechtbank die het vonnis gewezen had (525). Van dit recht om reformatie in te stellen werd weinig gebruik gemaakt (526).

-
- (520) Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.
- (521) Vonnis Kortrijk 16 december 1559, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 34v°-35v° ; Vonnissen Kortrijk 23 februari 1568, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 98 en 98v°.
- (522) Bv. : ARA., RK., nr. 13.833, BRK 1593-1599, f. 30.
- (523) - Vonnis Kortrijk 15 maart 1516, RAK.SA.OA., nr. 2052, f. 121 ; RAK.SA.OA., nr. 1747, SRK 1521-1522, f. 9v° ; nr. 1748, SRK 1522-1523, f. 13-13v° ; Gent 29 juni 1512, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 255 ; Vonnis Kortrijk 7 mei 1547, RAK.SA.OA., nr. 756, f. 16v° ; Vonnis Kortrijk 27 februari 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 174.
- Over het begrip reformatie zie titel XI, rubr. III, § 2.
- (524) Vonnis Kortrijk 5 november 1516, RAK.SA.OA., nr. 2052, f. 185: Hoger beroep tegen de vonnissen van de gezworenen van het voldersambacht ; Vonnis Kortrijk 9 maart 1566, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 116v°-121: Hoger beroep tegen een vonnis van de deken en gezworenen van het ambacht van de Schoelaeckwevers ; Vonnis Kortrijk 1 september 1554, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 128v°-129v°: Hoger beroep tegen een beslissing van de deken en gezworenen van het ambacht van de beenhouwers .
- (525) RAK.SA.OA., nr. 1747, SRK 1521-1522, f. 9v° ; nr. 1748, SRK 1522-1523, f. 13-13v°.
- (526) De hogergenoemde voorbeelden zijn de enige die wij vonden.

Rubriek III. BEVOEGDHEID TEN HOOFDE

De Kortrijkse schepenen beschouwden zich in de eerste helft van de 16de eeuw als het hoofd van de steden die in de kasselrij gelegen waren. Dit hield in dat wanneer de schepenen van de vier andere steden noch wijs noch vroet en waeren in zaken die voor hen hangende waren, zij te Kortrijk een hooftvonnesse konden halen (527). Van deze mogelijkheid werd alleen in het begin van de 16de eeuw gebruik gemaakt. Omstreeks 1505 weigerden de Kortrijkse schepenen aan de schepenen van Menen bij hen ten hoofde te komen (528). Uit de Kortrijkse stadsrekeningen blijkt dat de schepenen van Harelbeke omstreeks 1517-1518 (529) en omstreeks 1522-1523 (530) te Kortrijk een hofvonnesse of hoochvonnesse kwamen halen. Andere sporen van het ten hoofde gaan bij de Kortrijkse schepenen in de 16de eeuw zijn er niet.

(527) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 1 ; RAK.SA.OA., nr. 1117, f. 14.

(528) Beslissing van 24 februari 1505, RAK.SA.OA., nr. 400, f. 16.

(529) RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 30 : "Ghepresenteert proost ende scepenen van der stede van Haerlebeke alhier commende met eene recorde van ghedinghe om hoochvonnisse vier cannen...".

(530) RAK.SA.OA., nr. 1748, SRK 1522-1523, f. 36 : "Ghepresenteert de wedthouders van Haerlebeke hier commende om een hofvonnesse twee cannen wijs...".

TITEL .II. BEVOEGDHEID VAN DE SCHEPENBANK VAN HARELBEKE

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN EERSTE AANLEG

§ 1. Bevoegdheid ratione materiae

Ratione materiae was de schepenbank van Harelbeke een gewone rechtbank of rechtbank van gemeen recht die de hoge, middele en lage justitie bezat en derhalve in eerste aanleg uitspraak deed in alle burgerlijke geschillen en strafzaken die de wet niet uitdrukkelijk voorbehouden had aan andere rechtbanken (1). Een ontleding van de rechtspraak van de schepenbank van Harelbeke toont aan dat de schepenen kennis namen van de volgende soorten vorderingen.

I. Rechtspraak in strafzaken

1. Religieuze misdrijven

Als lekenrechters behandelden de schepenen van Harelbeke een aantal religieuze misdrijven die traditioneel tot de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbank behoorden.

Harelbeke heeft waarschijnlijk weinig last gehad van ketterij ; we vonden er slechts één veroordeling wegens ketterij. Een zekere Guillaume lhermite werd er omstreeks 1550 veroordeeld wegens "lutherie" en landloperij (2).

De heksenjacht daarentegen op het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw heeft te Harelbeke wel sporen nagelaten. In de periode 1600-1606 werden er drie personen vervolgd wegens hekserij en toverij. Een vrouw werd gestraft met de vuurdood (3) ; een andere vrouw werd

(1) Gent 1 september 1416, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9156 ; Gent 4 juni 1522, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 182-184v° ; Gent 4 juni 1522, Ibidem, f. 187v°-190 ; Mechelen 22 april 1524, Ibidem, f. 184v°-187v° ; Mechelen 22 april 1524, Ibidem, f. 190-193v° ; Gent 24 november 1554, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 480 ; Mechelen 16 december 1570, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 378v°-381v°.

(2) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1547-1550, f. 9v°.

(3) ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 8v°.

vrijgelaten (4). Lauwers Baecke die zich schuldig had gemaakt aan allerlei bijgelovige praktijken door het gebruik van allerlei prentjes, kruisjes en onbekende woorden werd verbannen (5).

De schepenen bestraften eveneens het lichtvaardig zweren (6). Het niet-onderhouden van de zondagsplicht was door kerkelijke wetten, vorstelijke verordeningen en stadskeuren (7) strafbaar gesteld. De schepenen, steunend op deze wetten, veroordeelden dan ook degenen die werkten op zon- of feestdagen (8), dronken (9), speelden (10) of bier taptten (11) tijdens de hoogmis of andere kerkelijke diensten, en degenen die verwaarloosden de zondagsmis bij te wonen (12). Hetzelfde gold voor degenen die de kerkelijke vasten en onthoudingswetten niet onderhielden (13).

Diefstal van kerkelijke goederen, in de middeleeuwen als heiligschennis (sacrilege) aangezien waarvan de kerkelijke rechtbanken kennis

(4) Ibidem.

(5) ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 8-8v°.

(6) ARA., RK., nr. 35.586, SRH 1516-1519, f. 7 ; Vonnis Harelbeke 24 mei 1558, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 46-46v°.

(7) Bv. : Stadskeure Harelbeke van 19 april 1569, RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 68v°. Voor de vorstelijke verordeningen op de zondagsheiliging. Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 1.

(8) Vonnis Harelbeke 9 maart 1557, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 29 ; Vonnis Harelbeke 27 januari 1568, RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 57v° ; Vonnis Harelbeke 11 december 1571, Ibidem, f. 93v° ; Vonnis Harelbeke 6 februari 1607, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 120.

(9) Vonnis Harelbeke 17 september 1576, RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 145.

(10) Vonnis Harelbeke 9 maart 1557, Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 29 ; Vonnis Harelbeke 13 maart 1617, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 18, f. 97.

(11) Vonnis Harelbeke 19 april 1569, RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 68v°.

(12) Vonnis Harelbeke 9 maart 1557, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 29 ; Vonnis Harelbeke 3 december 1571, RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 93 ; Vonnis Harelbeke 10 maart 1572, Ibidem, 107.

(13) Vonnis Harelbeke 30 januari 1601, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 51 ; Vonnissen Harelbeke 16 april 1613, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 18, f. 47-47v° ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 23A/1.

namen, werd in de 16de-17de eeuw zonder enig bezwaar door de schepenen van Harelbeke behandeld (14).

2. Misdrijven tegen de lichamelijke integriteit

Doodslag (15), moord (16), zelfmoord (17), gewelddaden (18), het toebrengen van slagen, verwondingen en verminkingen (19) waren delicten van gemeenrecht die de schepenen van Harelbeke als gewone rechtbank bestraften. Ook de medeplichtigheid van deze delicten werd bestraft (20).

Doodslag en moord werden met de doodstraf of met de galeien gesanctioneerd. Zelfmoord werd bestraft met het slepen en hangen van het lijk. Gewelddaden, slagen en verwondingen werden naargelang van de omstandigheden gesanctioneerd met geseling en verbanning, boeten en een erestraf.

Wanneer de hoogbaljuw van Harelbeke voor het vrijwillig toebrengen van slagen en verwondingen slechts een boete vorderde, kon hij samen met de schepenen een faictwaerheid houden waarbij alle getuigen van het faict (= slagen en verwondingen) werden gedagvaard om te verschijnen voor enkele schepenen om getuigenis af te leggen. De sche-

-
- (14) Bv. : veroordeling wegens het openbreken van offerblokken : ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 7.
 - (15) Vonnis Harelbeke 19 januari 1555, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 3-4.
 - (16) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 8, BRH 1531-1536, f. 10v° ; Vonnis Harelbeke september 1540, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 14 ; ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1594-1600, f. 14-15v°.
 - (17) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1550-1553, f. 11.
 - (18) Vonnis Harelbeke 5 mei 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 15, f. 17; Vonnis Harelbeke 23 juli 1557, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 34-34v° ; Vonnis Harelbeke 23 juni 1605, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 92v°.
 - (19) Vonnis Harelbeke 22 april 1520, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 30 ; Vonnis Harelbeke 2 oktober 1519, Ibidem, f. 35 ; Vonnis Harelbeke 18 maart 1561, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12, f. 135 ; Vonnis Harelbeke 3 maart 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 15, f. 13 ; Vonnis Harelbeke 9 juni 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 21.
 - (20) Bv. : het verlenen van raad en geld om een doodslag te plegen : Vonnis Harelbeke 19 april 1544, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 92v°-94.

penen die de getuigen verhoord hadden, spraken zich vervolgens uit over het al dan niet gebeurd zijn van het faict en de schuld van de verdachte. Indien ze zich in positieve zin uitspraken en een dader aanwezen gold dit als een officiële betichting. De betichte werd gedagvaard voor de voltallige schepenbank, waar hij zich kon verdedigen tegen de betichting. Indien de voltallige schepenbank overtuigd was van de schuld van de verdachte werd hij veroordeeld tot een boete van drie of zestig ponden (21).

3. Misdrijven tegen de openbare zedelijkheid en de orde der familie

Teneinde de morele integriteit en de orde der familie te bewaren bestraften de schepenen van Harelbeke ondermeer overspel (22), fornicatie of geslachtsverkeer tussen ongehuwden (23), prostitutie (24), bigamie (25), incest (26), het openhouden van oneerbare herbergen (27),

-
- (21) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 22, 25, 25v°, 33, 34v° en 35 ; nr. 10, f. 9, 21; nr. 11, f. 230-231 ; nr. 15, f. 13.
- (22) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 2v° ; Vonnis Harelbeke 1 juni 1540, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 21 ; Vonnis Harelbeke 18 januari 1600 , RAK., Scab. II. Annexe, nr. 13, f. 72-72v°.
- (23) - Vonnis Harelbeke 3 november 1557, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12, f. 62 ; Vonnis Harelbeke 27 oktober 1558, Ibidem; Vonnis Harelbeke 28 oktober 1558, Ibidem ; Vonnis Harelbeke 5 november 1558, Ibidem, f. 62v° ; Vonnis Harelbeke 16 januari 1564, Ibidem, f. 258 ; Vonnis Harelbeke 19 oktober 1558, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 47v° ; Vonnis Harelbeke 8 oktober 1560, Ibidem, f. 59v° ; Vonnis Harelbeke 26 april 1565, Ibidem, f. 96v°. Zie eveneens RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 53, 135v°, 148, 150v° ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.033, f. 13v° en 19v° ; nr. 13.034, f. 109v°.
- Een typische straf was het dragen van de kerne van het schepenhuis tot de gevangenis en terug : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 59v° en 96v°.
- (24) Vonnis Harelbeke 28 april 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 20 en 20v°.
- (25) Pieter de Zuttere werd omstreeks 1516-1519 wegens het huwen van drie vrouwen veroordeeld tot geseling, de schandpaal en verbanning : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1516-1519, f. 3 en 9.
- (26) Vonnis Harelbeke 11 december 1565, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 97v° : veroordeling wegens het slapen van een jongeman bij zijn moeder.
- (27) - ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 2v° ; Vonnis Harelbeke 21 februari 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 15 ; Vonnis Harelbeke 23 juni 1556, Ibidem, f. 22-22v°. Zie eveneens RAK., .../...

het ten vondeling leggen van een kind (28), familieverlating (29).

4. Misdrijven tegen het vermogen

Om de eigendom en het bezit van goederen te beschermen bestraffen de schepenen van Harelbeke onder meer diefstal al dan niet met inbraak (30), roof (31), beurzensnijderij (32), brandstichting (33), afpersing (34), heling (35), huisvredebreuk (36), vernieling of beschadiging van goederen (37).

.../...

Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 89.

- Stadskeuren in verband met het houden van bordelen : Stadskeure Harelbeke van 12 januari 1563, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12, f. 194v° ; Stadskeure Harelbeke van 25 mei 1568, RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 62.

- (28) Vonnis Harelbeke 12 februari 1563, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 84v°-85.
- (29) Vonnis Harelbeke 21 februari 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 15.
- (30) Vonnis Harelbeke 29 maart 1515, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 105 ; Vonnis Harelbeke 20 april 1541, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 40-41 ; Vonnis Harelbeke 11 december 1565, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 97v°-98 ; Vonnis Harelbeke 5 februari 1566, Ibidem, f. 103 ; Vonnis Harelbeke 27 maart 1573, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 5 ; Vonnissen Harelbeke 25 juni 1587, Ibidem, f. 172 en 172v° ; ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 5 ; nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 3v° ; BRH 1553-1560, f. 18.
- (31) ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 7v°-8.
- (32) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 2v°.
- (33) Vonnissen Harelbeke van 15 mei 1557, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 32-32v° en 33.
- (34) Ibidem ; Vonnis Harelbeke 19 januari 1555, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 4v°-5.
- (35) Vonnis Harelbeke 26 juli 1560, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12, f. 113v°.
- (36) Vonnis Harelbeke 3 februari 1517, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 76.
- (37) Bv. : wegens het afhakken van jonge boomtakken : Vonnis Harelbeke 20 februari 1607, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 123.

5. Misdrijven tegen de openbare trouw

De goede trouw en de rechtschapenheid werden door de schepenen van Harelbeke beschermd door het bestraffen van delicten zoals de valsheid in geschriften (38), het vals merken van bepaalde goederen (39), het niet-gebruiken van de voorgeschreven maten en gewichten (40), het aanmatigen van bepaalde ambten (41), het vals spelen (42).

6. Misdrijven tegen de eer

Het schenden van de eer, goede naam en faam van een bepaald persoon door beledigende woorden of daden of door valselijke aantijging of beschuldiging van bepaalde laakbare feiten was in de 16de-17de eeuw verboden. De schepenen van Harelbeke bestraffen dan ook het beledigen (43), belasteren (44) of vals beschuldigen (45) van bepaalde personen.

Het ter aarde werpen van iemand werd eveneens als een belediging beschouwd (46). De bestraffing van beledigingen, lasterlijke aantijgin-

-
- (38) Vonnis Harelbeke 21 augustus 1566, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 106v°.
 - (39) Vonnis Harelbeke 2 december 1544, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 106-106v°.
 - (40) Stadskeure Harelbeke van 16 mei 1617 en van 12 september 1617, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 18, f. 52 en 103.
 - (41) Vonnis Harelbeke 24 mei 1558, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 46-46v° : bestraffing omwille van het voorwenden een gerechtsdienaar te zijn.
 - (42) Vonnis Harelbeke 9 maart 1557, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 29.
 - (43) Vonnis Harelbeke 20 juli 1518, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 58v°-59 ; Vonnis Harelbeke 2 december 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 25 ; Vonnissen Harelbeke 21 februari 1559, Ibidem, f. 49 en 49v° ; Vonnis Harelbeke 8 maart 1559, Ibidem, f. 144 ; Vonnis Harelbeke 13 januari 1562, RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 4v°. Zie eveneens Ibidem, f. 116 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 86, 87 ; nr. 17, f. 48, 113 en 122 ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 2v° ; nr. 35.599, SRH 1542-1544, f. 13.
 - (44) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 29-29v°.
 - (45) Vonnis Harelbeke 13 februari 1607, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 122.
 - (46) Vonnis Harelbeke 9 juni 1562, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 80.

gen of valse beschuldigingen kon vervolgd worden ofwel door de benadeelde partij (47) ofwel door de hoogbaljuw en/of de schout (48) ofwel door de benadeelde samen met deze gerechtsofficier(en) (49). Het beledigen van de wethouders werd als een strafverzwarende omstandigheid aangezien (50). Beledigingen van een persoon op de zitting van de schepenbank werden onmiddellijk aangeklaagd door de aanwezige hoogbaljuw of schout en terstond beboet (51). Aanslagen op en beledigingen van de gerechtsofficieren en de schepenen kan men eveneens als misdrijven tegen de openbare orde beschouwen omdat deze gerechtsofficieren en schepenen het overheidsgezag uitoefenden. De schepenen namen van deze aanslagen en beledigingen kennis zelfs wanneer deze delicten werden gepleegd op de vorstelijke gerechtsofficieren van Harelbeke die hun ambt uitoefenden (52).

7. Misdrijven tegen de openbare orde

Teneinde de openbare orde en veiligheid te verzekeren vaardigden de schepenen van Harelbeke keuren uit (53). Overtredingen van deze

-
- (47) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 49, 49v°, 86.
 - (48) Ibidem, f. 97.
 - (49) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 114.
 - (50) Vonnis Harelbeke 16 april 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 16 ; Vonnis Harelbeke 10 mei 1565, Ibidem, f. 97 ; Vonnis Harelbeke 22 april 1578, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 47 ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3.
 - (51) Vonnis Harelbeke 14 februari 1557, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 28v°.
 - (52) - Beledigingen van de wethouders : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 16 en 97 ; nr. 16, f. 47 ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3.
 - Belediging van de hoogbaljuw : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 97.
 - Aanslag op de hoogbaljuw : ARA., RK., nr. 35.588, SRH 1521-1523, f. 8 ; Vonnis Harelbeke 16 augustus 1577, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 18v°.
 - Aanslagen op de onderbaljuw : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 90v°-91 ; nr. 17, f. 8v° ; nr. 18, f. 139.
 - Aanslagen op de schout : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3 (2x) ; BRH 1516-1519, f. 3 en 9 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 86-87.
 - (53) Bv. : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12, f. 105, 105v°, 106v°, 176, 194v°, 249v°, 254 ; nr. 14, f. 74, 89v° ; nr. 16, f. 41, 49, 135.

keuren werden bestraft door de schepenen. Dit was bijvoorbeeld het geval wanneer men zijn varkens en andere beesten liet rondlopen in de stad (54) of wanneer men de nachtrust verstoorde (55). Het verstoren van de openbare orde door het verwekken van beroering in de stad kon straffen zoals verbanning, boetebedevaarten of erestraffen met zich meebrengen (56).

Banbreuk, of het ongeoorloofd terugkeren naar de streek waaruit men verbannen werd, kan eveneens als een misdrijf tegen de openbare orde beschouwd worden. Degene die zich hieraan schuldig maakten, werden gestraft met de straf die in het vooruitzicht gesteld was wanneer ze terugkeerden of een langere verbanning (57).

Het verbreken van de vrede (submissie of verzekerthede) die men op bevel van de schepenen had moeten verlenen, was een misdrijf tegen de openbare trouw en gold als strafverzwarende omstandigheid (58).

8. Landloperij

Te Harelbeke had men net als elders in de Zuidelijke Nederlanden in de 16de-17de eeuw last van de sterk verspreide landloperij en het bedrieglijk bedelen (59). Het aantal landlopers dat te Harelbeke veroordeeld werd is dan ook zeer aanzienlijk (60). Geseling, schavot-

-
- (54) Vonnis Harelbeke 7 februari 1606, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 104.
 - (55) Vonnis Harelbeke 30 september 1520, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 23.
 - (56) Vonnis Harelbeke 13 november 1520, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 22 ; Vonnis Harelbeke 7 augustus 1577, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 18 ; ARA., RK., nr. 35.585, SRH 1515-1516, f. 5 ; nr. 35.599, SRH 1542-1544, f. 13.
 - (57) Vonnis Harelbeke 2 januari 1566, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 104-104v° ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1533-1560, f. 15v°.
 - (58) - Vonnis Harelbeke 12 mei 1545, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 118-118v° ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1543-1545, f. 9v°.
- Over de beledigingen aan het gerecht : cfr. supra, nr. 6.
 - (59) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 40 ; nr. 10, f. 15, 18, 26, 63, 104 ; nr. 15, f. 10v° ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1553-1560, f. 11 ; nr. 14.234, BRH 1584-1592, f. 21v° ; BRH 1600-1606, f. 7v°-8.
 - (60) De zeventiende eeuwse baljuwsrekeningen bevatten praktisch geen andere veroordelingen meer : ARA., RK., nr. 14.234-14.235.

tering en verbanning waren er de typische straffen voor de landlopers.

9. Economische delicten

De verkoop van bepaalde produkten zoals graan en brandhout was in de 16de eeuw door bepaalde vorstelijke verordeningen of door keuren aan een reglementering onderworpen. Overtredingen van deze verordeningen en keuren werden door de schepenen bestraft meestal met boeten en verbeurdverklaring van de goederen die het voorwerp van het delict uitmaakten (61).

De keuren schreven nauwkeurig het gebruik van bepaalde maten en gewichten voor bij de verkoop van bepaalde goederen. Indien deze voorschriften niet werden nageleefd konden de schepenen de overtreders hiervan straffen (62).

10. Belastingdelicten

Teneinde bepaalde inkomsten te hebben konden de schepenen bepaalde belastingen opleggen in de stad (63). Wanneer deze belastingen ontdoken werden konden de schepenen de belastingontduikers straffen met boeten of andere straffen (64).

De opsomming van de hogergenoemde delicten betekent geenszins dat de schepenen van Harelbeke als gewone rechtbank geen kennis mochten nemen van delicten zoals ketterij, blasfemie, oneerbiedigheid tegenover het Heilig Sakrament, verkrachting, aanranding van de eerbaarheid,

-
- (61) Bv. : verkoop van graan buiten de officiële markten : Vonnis Harelbeke 2 november 1605, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 101; verkoop van brandhout tegen de voorschriften van de vorstelijke verordeningen van 15 december 1515 en 11 januari 1548 : Placc. Vl., I, 668, 688-689 ; Vonnis Harelbeke 31 maart 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 19. Zie eveneens Ibidem, f. 11 en 13.
- (62) Vonnis Harelbeke 15 mei 1565, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 97v° : veroordeling wegens het gebruik van ongeijkte kannen.
- (63) Bv. : Stadskeuren vermeld in : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12, f. 220, 230v°, 238v° en nr.15, f. 22.
- (64) Ibidem.

sodomie, oplichting, woeker en andere delicten die niet in de opsomming voorkomen en waarvan andere gewone rechtbanken, zoals bijvoorbeeld de Kortrijkse schepenbank, kennis namen. Wanneer deze delicten in de hogergenoemde rubrieken niet worden opgenoemd is dit alleen te wijten aan het feit dat we van deze delicten geen voorbeelden vonden in het overigens slechts gedeeltelijk bewaarde archief van de schepenbank.

II. Rechtspraak in burgerlijke zaken

Als gewone rechtbank nam de schepenbank van Harelbeke kennis van alle burgerlijke zaken met uitzondering van deze die de wet uitdrukkelijk had voorbehouden aan de andere (buitengewone) rechtbanken. Uit de bewaarde rechtspraak van de schepenbank blijkt dat de schepenen in de 16de-17de eeuw kennis namen van de volgende soorten rechtsvorderingen :

1. Schuldvorderingen

De vorderingen tot het betalen van een bepaalde geldsom waren de meest voorkomende vorderingen. Een groot deel van deze schuldvorderingen was gebaseerd op een overeenkomst. Dit was onder meer het geval voor de vorderingen tot betaling van de koopprijs (65), de vorderingen tot betaling van (achterstallige) huur- en pachtsommen (66), de vorderingen tot terugbetaling van geleend geld (67), vorderingen tot betaling van arbeidsloon (68) of ereloon (69), vorderingen tot betaling van

(65) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 25 (2x), 56v°, 61, 115 ; nr. 10, f. 5v°, 6-6v° ; nr. 16, f. 32v° ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.033, f. 21 ; nr. 13.034, f. 53v°.

(66) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 20 (2x), 85 ; nr. 10, f. 27v°, 30, 63v°, 78 ; nr. 16, f. 98v°.

(67) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 60 ; nr. 10, f. 60, 61 ; nr. 16, f. 99v°.

(68) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 35v°.

(69) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 80v°.

een achterstallige hypothecaire rente (70), vorderingen tot betaling van een gelag (71), vorderingen tot betaling van schulden door degene die borgstelling verleend had (72), vorderingen tot betaling van de inzet van een weddingschap (73), vorderingen tot betaling van de schulden opgenomen in een schuldbekentenis (74).

Andere schuldvorderingen waren gegrond op wettelijke verplichtingen. Dit was onder meer het geval voor de vorderingen tot betaling van allerlei belastingen zoals de tiende penning (75), tolrechten (76) en accijnzen (77).

De schuldvorderingen waarvan het bedrag en het tijdstip van betaling vaststonden (clare en liquide schulden) werden ingesteld in de vierschare (78) bij wijze van een clacht op de goederen van de schuldenaar (79). Indien dit niet het geval was werden de schuldvorderingen ingesteld in de camere bij wijze van een gewone dagvaarding (80). De schepenen namen geen kennis van vorderingen tot betaling van schulden onder de tien ponden parisis ; hiervoor waren de paeysiersers van Harelbeke bevoegd (81).

- (70) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 2, 10, 17, 47 ; nr. 13, f. 271-272 ; nr. 16, f. 95v°.
- (71) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 38.
- (72) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 27v°.
- (73) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 102.
- (74) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 78v°, 88v°, 112v°-113 ; nr. 16, f. 99 ; nr. 17, f. 69 ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 63 en 64.
- (75) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 31.
- (76) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 35.
- (77) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 69v°.
- (78) Zie wat het executoir verklaren van geschreven schuldvorderingen betreft infra, nr. 5.
- (79) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 27v° en 30 ; nr. 16, f. 98v°, 99v°.
- (80) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 42.
- (81) Zie bv. : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 24, 59v°, 62v°, 122.

2. Vorderingen tot betaling van schadevergoeding

Voor de schepenbank van Harelbeke konden rechtsvorderingen tot betaling van schadevergoeding die gegrond waren op wettelijke of contractuele bepalingen ingesteld worden. Zo behandelden de schepenen in de 16de-17de eeuw onder meer vorderingen tot schadevergoeding wegens het veroorzaken van een brand (82), wegens de niet-levering van de gekochte waren door de verkoper (83), wegens het niet-afhalen van de gekochte waren door de koper (84), wegens toegebrachte kwetsuren (85) en wegens het bewonen en bewerken zonder recht noch titel van een pachtgoed (86). De rechtsvorderingen tot betaling van schadevergoeding werden ingesteld zoals die betreffende schuldvorderingen.

3. Vordering tot vernietiging of nietigverklaring

De vernietiging of nietigverklaring van contracten of eenzijdige beschikkingen kon gevorderd worden bij de schepenbank van Harelbeke. Zo vorderde men omstreeks 1566 bij wijze van tegenvordering de nietigverklaring van een contract dat in een herberg tussen pot en pint afgesloten was en waartegen de verkoper binnen de vierentwintig uren na het afsluiten van de koop had geprotesteerd (87).

4. Vordering tot uitstel van betaling

Uitstel van betaling werd meestal gevorderd bij wijze van tegenvordering, wanneer de schuldenaar gedaagd werd tot betaling van zijn schulden. Dit uitstel van betaling werd dikwijls toegestaan (88). We vonden in de bewaarde rechtspraak geen hoofdvordering tot uitstel van betaling.

(82) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 42-44v°.

(83) Ibidem, f. 39.

(84) Ibidem, f. 23v°.

(85) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 97.

(86) Ibidem, f. 37.

(87) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 113v°.

(88) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 16 en 40 ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 64.

5. Vordering tot het executoir verklaren van onderhandse akten

Onderhandse akten, die opgesteld werden door particulieren, waren niet vatbaar voor gedwongen tenuitvoerlegging ; alleen een rechtbank kon deze onderhandse akten executoir verklaren. De schepenen van Harelbeke waren bevoegd om onderhandse akten in hun rechtsgebied executoir te verklaren. Dit gebeurde onder meer met geschreven schuldbekentenissen (obligaties) (89). Deze vordering werd ingesteld bij wijze van een gewone dagvaarding.

6. Vordering tot tenuitvoerlegging van vonnissen van vreemde rechtbanken

De vonnissen van de andere schepenbanken en leenhoven in burgerlijke zaken konden in het schependom van Harelbeke niet gedwongen tenuitvoer gelegd worden zonder de toelating van de schepenen van Harelbeke. Om deze toelating te verkrijgen stelde men een vordering in tot het executoir verklaren van het vonnis van de andere rechtbank (90). Deze vordering werd ingeleid in de camere door dagvaarding van degene tegen wie men het vonnis wou inroepen.

7. Vordering tot aanstelling van een voogd

Bij het openvallen van de voogdij over minderjarige kinderen kon de langstlevende ouder, of bij gebreke van dien de familieleden, een vordering instellen opdat een bepaald persoon zou verplicht worden de voogdij over de wezen op zich te nemen (91). Wanneer een volwassene zijn bezittingen verspilde konden zijn familieleden de schepenbank verzoeken om hem onder voogdij of curatele te plaatsen (92). De schepenbank van Harelbeke nam in zijn rechtsgebied kennis van deze vorderingen.

(89) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 6v° ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 45.

(90) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 6 : vordering tot het executoir verklaren van een vonnis van de schepenbank van Heule.

(91) Costumen Kortrijk, XIII, 2 en 17.

(92) RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 28v°.

8. Vordering tot ontvoogding

Volgens de costumen van de kasselrij Kortrijk bleven de kinderen onder de ouderlijke macht of voogdij, zelfs wanneer ze ouder waren dan vijftwintig jaar. Alleen door ontvoogding (emancipatie), het huwelijk of het priesterschap kwam een einde aan de ouderlijke macht of voogdij (93). De ontvoogding diende gevorderd te worden voor de rechtbank door de ouders, de voogd, de familieleden of de pupil. De schepenbank van Harelbeke nam van deze vorderingen kennis in zijn rechtsgebied (94).

9. Vordering tot zekerheidstelling

Op grond van een overeenkomst kon iemand verplicht zijn een hypotheek te verlenen op een onroerend goed tot zekerheid voor het betalen van een rente (bezetten van een rente). Indien deze verplichting niet werd nagekomen kon dit gevorderd worden voor de schepenbank van Harelbeke (95).

10. Vordering tot het doen van rekening en verantwoording

Wie belast was met het beheer van bepaalde goederen kon rekening (rekeninghe, bewijs ende reliqua) gevraagd worden over dit beheer. Indien deze rekening en verantwoording niet vrijwillig werd verleend kon men hiervoor een vordering instellen bij de schepenbank. Zo kon van de erfgenaam, die zich in het bezit had gesteld van een nalatenschap, door zijn medeërfgenen rekening en verantwoording gevorderd worden (96).

11. Naerhede-vordering

Volgens de costumen van de kasselrij Kortrijk hadden bij verkoop

(93) Costumen Kortrijk, XII, 9 ; XIII, 12.

(94) RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 149.

(95) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 28 ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.033, f. 5v°.

(96) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 64v°.

van een familiegoed bepaalde familieleden het recht om in de plaats van de koper te treden door de koopprijs uit te betalen aan de koper. Dit recht werd uitgeoefend door het instellen van een naerhede-vordering bij de rechtbank waar het familiegoed gelegen was (97). De schepenbank van Harelbeke nam kennis van dergelijke vorderingen als de familiegoederen in hun schependom gelegen waren (98).

12. Vordering tot levering

Door een koopcontract was de verkoper persoonlijk verplicht tot levering van de gekochte waren. Indien de verkoper de gekochte waren niet leverde, of wanneer de geleverde waren niet beantwoordden aan de vereisten in het contract opgesomd, kon de koper bij de schepenbank een vordering tot levering instellen (99).

13. Geschillen inzake erfdienstbaarheden en burenverplichtingen

In hun rechtsgebied namen de schepenen van Harelbeke kennis van de geschillen inzake erfdienstbaarheden en de verplichtingen die de wet of een overeenkomst aan de eigenaars van de aan elkaar palende erven oplegde (100).

14. Vorderingen in verband met het genot van een onroerend goed

Ieder die in het rechtmatig genot van een onroerend goed, dat in het schependom van Harelbeke gelegen was, gestoord werd, kon tegen de genotsstoorder een vordering instellen bij de schepenbank van Harelbeke

-
- (97) Costumen Kortrijk, IX. J.TH. DE SMIDT, Compendium van de geschiedenis van het Nederlands privaatrecht, p. 64.
- (98) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 18, f. 12v° en 56v°.
- (99) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 44.
- (100) Bv. : - vordering tot afpaling : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 109, 109v°-110, 116v°-117.
 - geschil over de afstand van een haag : Ibidem, f. 91.
 - vordering tot het verbieden aan de gedaagde van werken uit te voeren in de gevel van de eiser : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 20v°.

om hem te verbieden de eiser verder in zijn rechtmatig genot te storen of enig genotsrecht op het onroerend goed uit te oefenen (verbod van maintenance) (101). Deze vordering kon onder meer ingesteld worden door de verpachter tegen de pachter wanneer deze laatste langer dan de pachtperiode het verpachte goed in zijn bezit hield (102).

15. Vordering tot opheffing van beslag

Wanneer beslag werd gelegd op de roerende of onroerende goederen van een bepaald persoon kon de beslagene een vordering tot opheffing van het beslag instellen bij de rechtbank die het beslag had toegestaan. Deze vordering werd ingesteld door dagvaarding van de beslaglegger (103).

Voor de bevoegdheid van de schepenen van Harelbeke in burgerlijke zaken geldt dezelfde opmerking als voor hun bevoegdheid in strafzaken. De opsomming van de hogergenoemde vorderingen betekent geenszins dat de schepenbank als gewone rechtbank geen kennis mocht nemen van andere vorderingen zoals vorderingen tot ontbinding van een contract, vorderingen tot erkenning van een handtekening op een onderhandse akte, vorderingen tot boedelafstand, enz... waarvan andere gewone rechtbanken, zoals bijvoorbeeld de Kortrijkse schepenbank, kennis namen. Wanneer deze vorderingen in de hogergenoemde lijst niet worden vernoemd is dit alleen te wijten aan het feit dat we van deze vorderingen geen voorbeelden vonden in het slechts gedeeltelijk bewaarde schepenarchief van Harelbeke.

§ 2. Bevoegdheid over de poorters van Harelbeke

De stad Harelbeke bezat een eigen poorterij onderscheiden van die van Kortrijk en van de andere steden in de kasselrij. Volgens een privilege van mei 1265 bekrachtigd op 24 mei 1549 (104) werden al degenen

(101) Over deze vorderingen zie deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, nr. 29. Bv. : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 20v°.

(102) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 117v°.

(103) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 15, f. 10, 22v° ; nr. 16, f. 57v° ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 51v° en 59.

(104) Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 521-523.

die één jaar en één dag te Harelbeke woonden, en niet het poorterschap van een andere stad bezaten (105), van rechtswege poorter van Harelbeke. De stad Harelbeke bezat alleen binnenpoorters dit wil zeggen poorters die binnen de stad Harelbeke woonden ; ze bezat niet het recht om buitenpoorters, die buiten het schependom van Harelbeke woonden, te hebben.

De schepenen van Harelbeke namen kennis van de burgerlijke geschillen en strafvorderingen waarbij hun poorters betrokken waren krachtens hun gewone bevoegdheid ratione materiae in het schependom en de roede van Harelbeke (106). In tegenstelling met de schepenen van Kortrijk hadden ze voor hun poorters geen buitengewone bevoegdheid ratione personae. Aan de poorters van Harelbeke was het evenwel verboden door een stadskeure om hun medepoorters voor een andere rechtbank dan de schepenbank van Harelbeke te dagvaarden voor geschillen waarvan de schepenen kennis konden nemen (107).

§ 3. Territoriale bevoegdheid

1. Het schependom van Harelbeke

In het schependom van Harelbeke oefenden de schepenen van Harelbeke de gewone of de gemeenrechtelijke bevoegdheid uit (108). Ze namen er

(105) Vorstelijke brief van 18 december 1402, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 218 ; RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 428-429. Zie RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9158 (1601-1603) waarin de schepenen van Harelbeke beweren dat een inwoner van Harelbeke terzelfdertijd poorter van Kortrijk en Harelbeke kon zijn.

(106) Cfr. infra. § 3.

(107) Stadskeure Harelbeke van 7 november 1559, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 53v° ; ARA., RK., nr. 35.611, SRH 1566-1567, f. 19v° : boete wegens het overtreden van dit verbod.

(108) Vorstelijke brief van 22 november 1406, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9158 ; Verordening van 24 mei 1549, Ibidem. Zie eveneens de schepenregisters van Harelbeke : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, 3, 9-19 en RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.033-13.034 ; Gent 14 juli 1562, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/14 : geschil met het kapittel van Sint-Salvator te Harelbeke ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12, f. 234 : geschil met het leenhof van Kortrijk.

kennis van alle strafzaken en de burgerlijke (persoonlijke en zakelijke) rechtsvorderingen met uitzondering van degene die de wet had voorbehouden aan andere rechtbanken (bv. : kerkelijke rechtbanken, vorstelijke gerechten, militaire rechtbanken, de paesiers). Aan de jurisdictie van de schepenen in burgerlijke zaken waren evenwel de lenen onttrokken ; geschillen daaromtrent behoorden tot de bevoegdheid van de leenhoven waarvan deze lenen gehouden werden (109). Het schependom van Harelbeke was nauwkeurig afgepaald met een aantal paalstenen (110).

2. De heerlijkheid en de roede van Harelbeke

Zoals reeds werd aangetoond oefenden de hoogbaljuws van Harelbeke in de heerlijkheid en de roede van Harelbeke strafrechtelijke jurisdictie uit. De bestraffing van de misdrijven, die ze aldaar vervolgden, vorderden ze meestal voor de schepenbank van Harelbeke en in mindere mate voor het leenhof van Harelbeke (111). Indien de hoogbaljuw van Harelbeke de bestraffing van een misdrijf dat werd vastgesteld in de heerlijkheid of de roede van Harelbeke vorderde voor de schepenen van Harelbeke (112), konden ze aldaar alle nodige justitiehandelingen stellen. Zo konden ze er ter plaatse getuigen verhoren en er lijkschouwingen verrichten (113).

De heerlijkheid en de roede van Harelbeke waren echter geen exclusief rechtsgebied voor de schepenen van Harelbeke. De hoogbaljuw van Harelbeke kon immers de bestraffing van de delicten die hij aldaar vervolg-

(109) Voor de lenen gelegen in het schependom van Harelbeke die gehouden werden van het leenhof van Harelbeke zie : RAK.SA.OA., nr. 864, f. 1e.v. Voor de bevoegdheid van de leenhoven in de steden zie : J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 587-588 ; R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 214. Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. I, § 1 en rubr. II.

(110) ARA., RK., nr. 35.596, SRH 1535-1536, f. 22 en 26v°.

(111) Cfr. supra, deel III, hfst. II, titel I, rubr. III.

(112) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1531-1536, f. 10 ; BRH 1541-1543, f. 7v° en 8 ; BRH 1543-1545, f. 7v° ; BRH 1545-1547, f. 5v° ; nr. 14.234, BRH 1606-1608, f. 13v°-14v°.

(113) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1545-1547, f. 5v° : lijkschouwing en getuigenverhoor te Kuurne.

de eveneens vorderen voor het leenhof van Harelbeke (114). Was het misdrijf vastgesteld op een heerlijkheid gelegen in de roede of de heerlijkheid van Harelbeke dan konden de wethouders van deze heerlijkheid - indien ze voor dergelijk delict voldoende rechtsmacht bezaten - op vordering van de heerlijke gerechtsofficier kennis nemen van het misdrijf (115). De schepenen van Kortrijk namen tenslotte kennis van misdrijven vastgesteld in de roede en de heerlijkheid van Harelbeke wanneer de hoogbaljuw van Kortrijk deze misdrijven vervolgde (116). De bevoegdheid van de hoogbaljuw van Kortrijk, de hoogbaljuw van Harelbeke en de heerlijke gerechtsofficieren in de heerlijkheid en de roede van Harelbeke werd geregeld door het systeem van de preventie (117).

Rubriek II. BEVOEGDHEID IN HOGER BEROEP

Te Harelbeke hielden behalve de schepenbank een aantal lagere stedelijke jurisdicties zitting. Dit was onder meer het geval voor de paesiers van Harelbeke en de jurisdicties van de ambachten. Alhoewel we hiervan geen bewijs vonden kan men naar analogie met de bevoegdheid van andere stedelijke schepenbanken redelijkerwijze aannemen dat de schepenen van Harelbeke in hoger beroep uitspraak deden op de reformaties ingesteld tegen de beslissingen van deze lagere jurisdicties (118).

-
- (114) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1563-1566, f. 9v° en 11.
- (115) Veroordeling wegens hekserij in de heerlijkheid Ingelmunster : Vonnis Ingelmunster 13 december 1607, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 188 ; veroordeling wegens het drinken en spelen tijdens de hoogmis op zondag te Waregem : Vonnis leenhof Nieuwenhove (te Waregem) 11 december 1610, RAK., Scab. II, nr. 528, f. 104v°-105 ; veroordeling wegens fornicatie te Ooigem : Vonnis leenhof Ooigem 24 januari 1619, RAK.SA.OA., nr. 351, f. 45v°.
- (116) Bv. : aanhoudingen door de hoogbaljuw van Kortrijk te Bavikhove : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 10 en 15 ; aanhoudingen te Zwevegem: Ibidem, f. 9, 12v° en 17v°.
- (117) Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.
- (118) Cfr. de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank : deel IV, hfst. II, titel I, rubr. III ; R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 189 ; A. SCHOUTEET, Jurisdictie over ambachtslieden te Brugge in de 16de eeuw, in B.A.L.O., XX (1961-1962), p. 402-406.

TITEL III. BEVOEGDHEID VAN DE SCHEPENBANK VAN TIELT

Over de bevoegdheid van de schepenbank van Tielt zijn weinig bronnen bewaard gebleven. De registers waarin de rechtspraak van de schepenen werd opgetekend zijn verloren gegaan. Rekeningen van de hoogbaljuws van Tielt, die inlichtingen bevatten over de strafrechtspraak van de schepenbank, werden voor de bestudeerde periode (1515-1621) slechts uit de jaren 1560-1567 bewaard (1). De enige bronnen die ons inlichten over de bevoegdheid van de schepenbank van Tielt zijn behalve de geciteerde baljuwsrekeningen uit de jaren 1560-1567, de ontwerpcostumen van Tielt (2), enkele notities in de stadsrekeningen van Tielt (3) en enkele vonnissen van andere rechtbanken voornamelijk van de Raad van Vlaanderen en de Kortrijkse schepenbank (4).

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN EERSTE AANLEG

§ 1. Bevoegdheid ratione materiae

Uit de schaarse bewaarde gegevens kan opgemaakt worden dat de schepenbank van Tielt een gewone rechtbank of rechtbank van gemeen recht was die de hoge, middelen en lage justitie bezat en derhalve in eerste aanleg uitspraak deed in alle burgerlijke geschillen en strafzaken die de wet niet uitdrukkelijk had voorbehouden aan andere rechtbanken (kerkelijke rechtbanken, vorstelijke gerechtshoven, militaire rechtbanken, leenhoven) (5).

(1) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1567.

(2) Costume locale binnen der stede ende roede van Thielt, uitg. E.I. STRUBBE, in H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 257-276.

(3) ARA., RK., nr. 38.375-38.419.

(4) Vonnis Lodewijk van Male 27 oktober 1369, SAT., nr. 59, f. 2v° ; Gent 3 november 1387, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 103v°-104 ; Gent 24 maart 1413, Ibidem, f. 201-203v° ; Gent 5 februari 1415, Ibidem, f. 198-198v° ; Gent 8 oktober 1550, RAK., Aanwinsten VI, nr. 6883 ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 40-47v° ; Gent 22 april 1548, SAT., nr. 59, f. 85v°-89v° ; Gent 2 mei 1548, Ibidem, f. 89v°-93.

(5) Ibidem; Ontwerpcoosten Tielt, 1 en 3.

I. Rechtspraak in strafzaken

Als gewone rechtbank namen de schepenen van Tielt onder meer kennis van moord (6), diefstal (7), slagen en verwondingen (8), beledigingen (9), ongeoorloofde geslachtsbetrekkingen (10), schade aan veldvruchten (11), verkoop van wijn zonder het opgelegd tarief te volgen (12), overtredingen van de stadskeuren van Tielt (13). De schepenen oefenden deze bevoegdheid uit in het schependom en de roede van Tielt (14).

II. Rechtspraak in burgerlijke zaken

De schepenen van Tielt oefenden de gewone of gemeenrechtelijke bevoegdheid uit waardoor ze kennis namen van alle burgerlijke vorderingen die niet aan andere rechtbanken waren voorbehouden (15). Uit de ontwerpcostumen van Tielt blijkt dat de schepenen van Tielt onder meer kennis namen van schuldvorderingen (16), vorderingen tot uitsstel van betaling (17), vorderingen tot uitzetting uit plaatsen zonder recht noch titel betrokken (18), terugvorderingen van een roerend goed (19), vorderingen tot vrijwaring (20). Uit een vonnis van de Raad van

(6) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8.

(7) Ibidem, f. 9-9v°.

(8) Ibidem, f. 2-3.

(9) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1563-1566, f. 2.

(10) Ibidem, f. 2v° en 3.

(11) Ibidem, f. 2v° en 4.

(12) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 3.

(13) Ibidem, f. 2 ; BRT 1563-1566, f. 2 ; Ontwerpcostumen Tielt, 154.

(14) Ontwerpcostumen Tielt, 3. Zie de territoriale bevoegdheid van de schepenen.

(15) Ontwerpcostumen Tielt, 1.

(16) Ontwerpcostumen Tielt, 59-69.

(17) Ibidem, 70.

(18) Ibidem, 77-79.

(19) Ibidem, 80-82.

(20) Ibidem, 134.

Vlaanderen blijkt dat de schepenen kennis namen van vorderingen tot inbezitstelling en verdeling van een nalatenschap (21).

§ 2. Bevoegdheid over de poorters van Tielt

De stad Tielt bezat een eigen poorterij onderscheiden van deze van Kortrijk en de andere steden in de kasselrij Kortrijk (22). Deze poorters woonden in de stad en de roede van Tielt (23).

De schepenen van Tielt hadden voor hun poorters geen buitengewone bevoegdheid ratione personae. Ze namen kennis van de burgerlijke vorderingen en strafvorderingen tegen hun poorters krachtens hun gewone bevoegdheid ratione materiae in het schependom en de roede van Tielt (24). Aan de poorters van Tielt was het evenwel verboden om hun medepoorters voor een andere rechtbank dan de schepenbank van Tielt te dagvaarden voor geschillen waarvan deze schepenbank kennis kon nemen (25).

§ 3. Territoriale bevoegdheid

I. Het schependom van Tielt

In het schependom van Tielt oefenden de schepenen van Tielt de gewone of de gemeenrechtelijke bevoegdheid uit (26). Ze namen er kennis van alle burgerlijke (persoonlijke en zakelijke) vorderingen en strafzaken met uitzondering van degene die de wet uitdrukkelijk had voorbehouden aan andere rechtbanken. Aan de jurisdictie van de schepenen waren de lenen onttrokken ; geschillen daaromtrent behoorden tot de be-

(21) Gent 2 mei 1548, SAT., nr. 59, f. 89v°-93.

(22) Ontwerpcostumen Tielt, 6 ; SAT., nr. 133-134 : poortersboeken.

(23) Verordening van 22 januari 1558, SAT., nr. 59, f. 98v°-100v° ; SAT., nr. 125 en ARA., RK., nr. 38.390, SRT 1545-1546, f. 10.

(24) Cfr. infra, § 3.

(25) Ontwerpcostumen Tielt, 151.

(26) Ontwerpcostumen Tielt, 1 ; ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 9v° ; Gent 22 april 1548, SAT., nr. 59, f. 85v°-89v° ; Gent 2 mei 1548, Ibidem, f. 89v°-93.

voegdheid van de leenhoven waarvan deze lenen gehouden werden (27). Binnen dit schependom mochten ze alle nodige rechterlijke handelingen stellen.

Dit schependom strekte zich rondom de stad Tielt uit. De grenzen waren aangegeven door stenen grenspalen (28).

II. De heerlijkheid en de roede van Tielt

De hoogbaljuw van Tielt oefende strafrechtelijke jurisdictie uit in de heerlijkheid en de roede van Tielt (29). In de 16de eeuw verderde hij de bestraffing van de misdrijven die hij aldaar vervolgde voor de schepenbank van Tielt. Indien dit het geval was konden de schepenen van Tielt in de heerlijkheid en de roede van Tielt alle nodige justitiehandelingen stellen om in de strafzaak uitspraak te kunnen doen (30).

De schepenbank van Tielt was echter niet de enige rechtbank die in de roede van Tielt kennis nam van strafzaken. Wanneer een delict aldaar werd vervolgd door een heerlijk gerechtsofficier nam een heerlijke rechtbank kennis van dit delict (31). Werd het delict er vervolgd door de hoogbaljuw van Kortrijk dan nam de Kortrijkse schepenbank er kennis van (32). De bevoegdheid om in de roede van Tielt delicten te vervolgen

(27) J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 587-588 ; R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 214 ; Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. I, § 1 en rubr. II.

(28) ARA., RK., nr. 38.396, SRT 1556-1558, f. 71v°.

(29) Voor deze bevoegdheid van de hoogbaljuw van Tielt en de omschrijving van de heerlijkheid en de roede van Tielt : Cfr. supra, deel III, hfst. III, titel II, rubr. II.

(30) Ontwerpcostumen Tielt, 3 ; ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8 ; BRT 1563-1566, f. 11.

(31) Bijvoorbeeld vervolging van fornicatie door de hoogbaljuw van Wakken voor het leenhof en de schepenen van Wakken : Vonnis leenhof Wakken 4 maart 1563, RAK., Scab. I., nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 11.

(32) Vervolging van een heks uit de roede van Tielt voor de schepenen van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 963 ; vervolging van Barbele, echtgenote van Gillis van Rouneken uit Tielt wegens valse beschuldiging : Vonnis Kortrijk 22 november 1557, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 253-258 en 22, f. 70v°-71 en Vonnis Kortrijk 22 november 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 163v°.

werd tussen de hoogbaljuw van Kortrijk, de hoogbaljuw van Tielt en de heerlijke gerechtsofficieren verdeeld volgens het systeem van de preventie (33).

Volgens artikel drie van de ontwerpcostumen van Tielt had de schepenbank van Tielt niet alleen strafrechtelijke jurisdictie in de roede van Tielt doch was deze schepenbank eveneens bevoegd om kennis te nemen van de volgende burgerlijke exploten uitgevoerd door de hoogbaljuw van Tielt of zijn ondergeschikten : "te vanghene, scuttene ende arres-terene ... van ackerschade, van caufaicten, vluchtinghe van personen ende heurlieder goet, van ansegghene van injurien ende dierghelycke" (34). Bij gebrek aan bewaarde archiefstukken van de schepenbank van Tielt kan niet uitgemaakt worden of de schepenen in werkelijkheid deze bevoegdheid hebben uitgeoefend, dan wel of deze tekst enkel een poging was van de magistraat van Tielt om langs de optekening van de costumen bevoegdheden te verkrijgen die ze nooit uitgeoefend hadden (35).

Rubriek II. BEVOEGDHEID IN HOGER BEROEP

Hoogstwaarschijnlijk deden de schepenen van Tielt zoals de andere stedelijke schepenbanken uitspraak over het hoger beroep ingesteld tegen beslissingen van de stedelijke ambachtelijke jurisdicties (36). We vonden hierover geen gegevens.

(33) Zie hoger over de bevoegdheid van de Kortrijkse hoogbaljuw en de hoogbaljuw van Harelbeke.

(34) Ontwerpcostumen Tielt, 3.

(35) Over een gelijkaardige poging door de schepenen van Kortrijk : E.I. STRUBBE, L'homologation du cahier primitif de la coutume de Courtrai, B.A.L.O., XIII (1929-1931), p. 349.

(36) Vergelijk met R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 189. Zie eveneens de bevoegdheid in hoger beroep van de Kortrijkse schepenen : deel IV, hfst. II, titel I, rubr. III.

TITEL IV. BEVOEGDHEID VAN DE SCHEPENBANK VAN DEINZE

Het archief van de schepenbank van Deinze uit de behandelde periode is verloren gegaan. Voor de bevoegdheid van de schepenen van Deinze beschikken we als bronnen alleen over de baljuwsrekeningen (1) - die ons een overzicht geven van de strafrechtspraak en de ontwerpcostumen van Deinze (2) en een aantal uittreksels uit de stadsrekeningen van Deinze.

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN EERSTE AANLEG

§ 1. Bevoegdheid ratione materiae

Ratione materiae was de schepenbank van Deinze een gewone rechtbank of rechtbank van gemeen recht die in eerste aanleg kennis nam van alle burgerlijke rechtsovereenkomsten en strafzaken die de wet niet uitdrukkelijk had voorbehouden aan andere rechtbanken (3).

I. Rechtspraak in strafzaken

Als strafrechters namen de schepenen van Deinze in de eerste plaats kennis van ketterij. Dit was ondermeer het geval omstreeks 1550-1554 toen Franchois de Houck werd veroordeeld tot schavottering en het verbranden van zijn ketterse boeken (4). De beeldenstormers werden eveneens niet gespaard te Deinze. In 1568 werden Jehan Dhuvettere, Gillis de Gheest, Lieven Willems er door de schepenen tot de dood met het zwaard veroordeeld (5). Joos Bultynck, Jehan de Hoop en Maurits van

(1) ARA., RK., nr. 13.905-13.910.

(2) Costumen van Deinze, uitg. E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 209-219 (= Ontwerpcostumen Deinze).

(3) Ontwerpcostumen Deinze, 1 en 4.

(4) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 11. Zie voor andere voorbeelden Ibidem, f. 10v°-11 ; nr. 13.906, BRD 1568, f. 9 ; A. CASSIMAN, Geschiedenis der stad Deinze, p. 89.

(5) ARA., RK., nr. 13.906, BRD 1568, f. 6.

Haesbeke werden er op 7 augustus 1568 op last van de Raad van Beroerte als ketters en beeldenstormers ter dood gebracht (6). Hekserij en toverij werden reeds omstreeks 1541 te Deinze vervolgd. Henry Wuelens werd door de schepenen verbannen om eenvoudige lieden door bijgelovige praktijken bedrogen te hebben (7). Op 12 december 1599 werd Arnouldyne Van Reckem er wegens hekserij gegeseld en vijf jaar verbannen uit Vlaanderen (8).

Andere religieuze misdrijven waarvan de schepenen kennis namen waren blasfemie (9), het lichtvaardig zweren (10) en kerkdiefstal (11).

Als gewone rechtbank namen de schepenen kennis van de misdrijven tegen de lichamelijke integriteit zoals moord (12), zelfmoord (13), het toebrengen van slagen en verwondingen (14) en andere gewelddaden (15). De schepenen beschermden de openbare zedelijkheid en de orde der familie door delicten zoals overspel (16), koppelarij (17) en familieverlating (18) te bestraffen.

Diefstal (19), beurzensnijden (20) en huisvredebreuk (21) bestraffen

-
- (6) Ibidem, f. 9. Zie hierover RAG., Deinze, nr. 63, f. 80-80v°.
 - (7) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1541-1543, f. 4.
 - (8) ARA., RK., nr. 13.907, BRD 1597-1601, f. 8v° ; nr. 33.997, SRD 1599-1601, f. 47v°.
 - (9) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1525-1531, f. 15v°.
 - (10) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1519-1522, f. 9v°.
 - (11) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 13v°.
 - (12) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 28v°.
 - (13) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1531-1534, f. 83.
 - (14) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 1v° ; BRD 1522-1525, f. 1v°-3v°.
 - (15) Zie bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 6v° ; nr. 13.909, BRD 1613-1617, f. 17.
 - (16) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 7 ; BRD 1525-1531, f. 14.
 - (17) ARA., RK., nr. 33.985, SRD 1558-1560, f. 46v°.
 - (18) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1559-1560, f. 6.
 - (19) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 8 ; BRD 1557-1559, f. 15 ; BRD 1560-1563, f. 11v° ; BRD 1563-1564, f. 7 ; nr. 13.906, BRD 1568, f. 9.
 - (20) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1543-1545, f. 3v° ; BRD 1557-1559, f. 10v° ; nr. 13.906, BRD 1568, f. 5v°.
 - (21) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 7.

de schepenen teneinde de eigendom en het bezit van goederen te beschermen. Het vervalsen van goederen (22) en valsheid in geschriften (23) werden gesanctioneerd om de openbare trouw en de rechtschapenheid hoog te houden.

Daar het verboden was de goede naam en faam van iemand te schenden werden te Deinze misdrijven zoals beledigingen en laster gestraft (24). Om de openbare orde binnen de stad en de vrijheid van Deinze te handhaven vaardigden de schepenen van Deinze stadskeuren uit (25). De overtreders van deze keuren werden door de schepenen meestal met een boete bestraft. Banbreuk (26) en landloperij (27) die de schepenen bestrafden kunnen eveneens als misdrijven tegen de openbare orde aangezien worden.

Tenslotte straffen de schepenen belastingontduikers teneinde de inkomsten van de stad veilig te stellen (28).

II. Rechtspraak in burgerlijke zaken

In burgerlijke zaken was de schepenbank van Deinze een gewone of gemeenrechtelijke rechtbank die in zijn rechtsgebied kennis nam van alle burgerlijke vorderingen met uitzonderingen van degene die de wet aan andere rechtbanken had voorbehouden (29).

(22) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1539-1541, f. 4v°.

(23) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1545-1548, f. 7v°.

(24) ARA., RK., nr. 33.971, SRD 1531-1533, f. 26.

(25) - Stadskeure Deinze van 1 augustus 1565, uitg. E.I. STRUBBE, in B.G.D., XVI (1949), p. 133-144.

- Bv. : boete wegens het laten lopen van beesten in de stad : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 1 ; BRD 1522-1525, f. 2v° ; boete wegens het niet-onderhouden van riolen : Ibidem; boete wegens het aansteken van een vuur voor zonsopgang: Ibidem, f. 1v°-2 ; boete wegens het dragen van verboden wapens: Ibidem, f. 2.

(26) ARA., RK., nr. 13.909, BRD 1613-1617, f. 10.

(27) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 7v° ; BRD 1525-1531, f. 13 ; BRD 1560-1563, f. 5 en 5v° ; nr. 13.906, BRD 1568, f. 8v° ; nr. 13.909, BRD 1613-1617, f. 10.

(28) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1522-1525, f. 2 : fraude van bieraccijnzen ; BRD 1525-1531, f. 3v° : fraude van het pontghelt.

(29) Ontwerpcostumen Deinze, 1, 4 en 18.

Omwille van het feit dat de rechtspraak in burgerlijke zaken van deze schepenbank verloren is gegaan kunnen de burgerlijke vorderingen die voor deze schepenbank konden worden ingesteld niet gespecificeerd worden.

§ 2. Bevoegdheid over de poorters van Deinze

De stad Deinze bezat sinds de middeleeuwen eigen poorters die binnen het schependom van Deinze woonden (30).

De schepenen van Deinze eisten de jurisdictie over deze poorters op, niet alleen in de stad en de vrijheid van Deinze, doch eveneens op sommige plaatsen die rondom de stad en de vrijheid gelegen waren. Zo zonden ze jaarlijks afgevaardigden naar de jaerwaerheden die door de wethouders van de heerlijkheden Nevele (31) Den Horenschen (32) en Mere (33) en door de hoogbaljuw van Tielt samen met het leenhof van Tielt op de Springdries (34) en te Meulewalle of Vraukensmeulen (35) werden gehouden. Aan deze wethouders werd verbod opgelegd kennis te nemen van strafbare feiten gepleegd door poorters van Deinze die

-
- (30) E.I. STRUBBE, De luister van ons oude recht, p. 87-90 ; RAG., Deinze, nr. 63-64 : poortersboeken Deinze.
 - (31) Over de ligging van de heerlijkheid Nevele o.a. in de stad Deinze en de daar rond liggende parochies zie : RAG., Fonds Nevele, nr. 8.
 - (32) De heerlijkheid Den Horenschen werd gehouden van de vorstelijke leenhoven van Kortrijk en Tielt en strekte zich uit in de stad Deinze en de parochies Astene en Petegem. Deze heerlijkheid bezat de hoge, middele en lage justitie : RAG., Fonds Colens, nr. 205, f. 348.
 - (33) Hoogstwaarschijnlijk werd hier bedoeld de heerlijkheid Mere gelegen te Nevele : F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis van de gemeenten van de provincie Oost-Vlaanderen, 1ste reeks, V : Nevele, p. 49.
 - (34) Tijdens de jaarwaarheid op de Springdries dienden alle inwoners van Petegem, Machelen, Astene en de randbewoners van Nazareth, beter bepaald als Scheldevelde, te verschijnen : A. CASSIMAN, Geschiedenis der stad Deinze, p. 94.
 - (35) Tijdens de jaarwaarheid op Meulewalle of Vraukensmeulen tegen de Leistraat te Deinze dienden alle inwoners van Deinze die geen poorter waren en de inwoners van Zeveren te verschijnen : Ibidem.

tijdens deze jaerwaerheden werden vastgesteld (36). Deze strafzaken dienden verwezen te worden naar de schepenbank van Deinze (37). De wethouders van de hogergenoemde heerlijkheden en het leenhof van Tielt respecteerden niet altijd dit verbod, wat aanleiding gaf tot talloze bevoegdheidsgeschillen (38).

In de ontwerpcostrumen van de stad Deinze wordt in artikel 15 bepaald dat de poorters van Deinze die te Nevele, Lo, Machelen, "en elders daaromtrent" aangehouden werden voor schulden, aldaar de verwijzing van hun zaak naar de schepenbank van Deinze konden eisen, op voorwaarde dat ze zekerheid verschaffen te Deinze om het gewijsde te betalen (39). Behalve in hogergenoemd artikel vonden we nergens een spoor van dergelijke bevoegdheid van de schepenen van Deinze. In de ontwerpcostrumen van de roede van Deinze wordt onder meer deze bevoegdheid niet gestipuleerd. De vraag kan dan ook gesteld worden of dit artikel, dat in vage termen is opgesteld, geen poging is geweest van de schepenen van Deinze om langs de codificatie van het gewoonterecht hun bevoegdheid uit te breiden (40).

- (36) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 7 ; nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 17, 20 en 32v° ; nr. 33.966, SRD 1519-1521, f. 22 ; nr. 33.967, SRD 1522-1524, f. 32 en 34v° ; nr. 33.976, SRD 1542-1543, f. 28v° ; nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 35-35v° ; nr. 34.005, SRD 1620-1622, f. 34.
- (37) Voorbeeld van dergelijk renvoi door de wethouders van Nevele : ARA., RK., nr. 34.003, SRD 1617-1618, f. 35v° ; door het leenhof van Tielt : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 7.
- (38) Bv. : ARA., RK., nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 17 : geschil met de wethouders van de heerlijkheid Nevele ; Ibidem, f. 32v° : geschil met de schepenen van Tielt ; ARA., RK., nr. 33.967, SRD 1522-1524, f. 32 en 34v° : geschil met de wethouders van de heerlijkheid Nevele ; nr. 33.971, SRD 1531-1533, f. 27-27v° : geschil met de baljuw van Nevele ; nr. 33.980, SRD 1548-1550, f. 40 en 41v°-42 : geschil met de wethouders van Nevele ; nr. 33.981, SRD 1550-1552, f. 47 : geschil met de baljuw van Dentergem.
- (39) Ontwerpcostrumen Deinze, 15.
- (40) Over een vroegere dergelijke poging : E.I. STRUBBE, De luister van ons oude recht, p. 79.

§ 3. Territoriale bevoegdheid

I. De stad en de vrijheid Deinze

In de stad en de vrijheid Deinze oefenden de schepenen van Deinze sinds onheuglijke tijden de gewone of gemeenrechtelijke bevoegdheid uit (41). Ze namen er kennis van alle burgerlijke (persoonlijke en zakelijke) rechtsvorderingen en strafzaken met uitzondering van degene die de wet aan andere rechtbanken had voorbehouden. Aan deze jurisdictie van de schepenen waren de lenen onttrokken ; voor de geschillen daaromtrent namen de leenhoven waar deze lenen gehouden werden kennis (42). De "stad" Deinze bevatte alles wat binnen de vroegere poorten gelegen was ; de "vrijheid" bevatte bovendien het Kousterken, het gehucht Ten Bosse met de Koemeers, de Hulhaye en de Oostmeers, en een gedeelte over de Leie (43).

II. De spijker van Deinze

De spijkere van Deinze lag buiten de vrijheid van Deinze (44). Ze werd gevormd door een aantal gronden belast met een rente ten voordele van de graaf van Vlaanderen (45). Volgens artikel 1, 4 en 18 van de ontwerpcostumen van Deinze oefenden de schepenen van Deinze op deze gronden de gewone of gemeenrechtelijke bevoegdheid uit (46).

-
- (41) Ontwerpcostumen Deinze, 1, 4 en 18 ; RAK., Triage prov., nr. 876.
- (42) - Ontwerpcostumen Deinze, 19 ; J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 587-588 ; R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 214.
Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. I, § 1 en rubr. II.
- De strafrechtelijke jurisdictie op deze lenen werd echter uitgeoefend door de schepenen : Ontwerpcostumen Deinze, 4.
- (43) A. CASSIMAN, Geschiedenis der stad Deinze, p. 112.
- (44) Ontwerpcostumen Deinze, 1 en 18.
- (45) Dergelijke spijker bevond zich eveneens in de parochie Kortrijk-buiten (RAK., Scab. II, nrs. 180-185), Harelbeke-buiten (RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 34 ; nr. 12, f. 19 ; RAK.SA.OA., nr. 864). Zie eveneens A. CASSIMAN, Geschiedenis der stad Deinze, p. 93.
- (46) Ontwerpcostumen Deinze, 1, 4 en 18.

III. De heerlijkheid Deinze

In de heerlijkheid Deinze oefenden de schepenen van Deinze in de 16de en het begin van de 17de eeuw strafrechtelijke jurisdictie uit ; ze bestraften er de misdrijven die de hoogbaljuw van Deinze aldaar vaststelde en voor hen vervolgde.

Zoals we reeds aantoonde bezat de hoogbaljuw van Deinze in de heerlijkheid Deinze, die zich uitstreckte in de parochies Astene, Petegem, Deinze, Drongen en de Leie tussen Astene en Oeselgem, strafrechtelijke bevoegdheid (47). Met uitzondering van de misdrijven die hij vaststelde in de heerlijkheid Drongen (48), één van de lenen gehouden van de heerlijkheid Deinze, en de misdrijven vastgesteld op de Leie tussen Astene en Oeselgem (49), vervolgde deze gerechtsofficier alle misdrijven die hij in deze heerlijkheid vaststelde voor de schepenbank van Deinze. In dit geval konden de schepenen van Deinze in de heerlijkheid Deinze alle nodige justitiehandelingen stellen (50).

Volgens artikel vier van de ontwerpcostumen van Deinze oefenden de schepenen in de heerlijkheid Deinze de gemeenrechtelijke bevoegdheid uit, niet alleen in strafzaken, doch eveneens in burgerlijke zaken (51). Bij gebrek aan bronnenmateriaal valt niet uit te maken of dit in werkelijkheid het geval is geweest, dan wel of de formulering van dit artikel een nieuwe poging van de schepenen is geweest om hun jurisdictie over het omliggende platteland uit te breiden (52).

(47) Cfr. deel III, hfst. IV, titel I.

(48) Deze misdrijven werden vervolgd voor de schepenbank van de heerlijkheid Drongen. Ibidem.

(49) De misdrijven aldaar vastgesteld werden vervolgd voor het leenhof en de schepenen van Deinze samen : Ibidem.

(50) Bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 9v° en 10 ; nr. 13.906, BRD 1575-1581, f. 83v° ; Ontwerpcostumen Deinze, 1 en 4.

(51) Ontwerpcostumen Deinze, 4.

(52) Over een poging op het einde van de 13de eeuw : E.I. STRUBBE, De luister van ons oude recht, p. 78-79.

IV. De bannijle van Deinze

De stad Deinze bezat het privilege dat niemand in een omtrek van één vierde mijl rondom de stad een herberg mocht openhouden (53). Wie dit verbod overtrad kon door de schepenen van Deinze gestraft worden.

V. De roede van Deinze

De schepenen legden aan de wethouders van de heerlijkheden Nevele, Mere, Den Horenschen, aan het leenhof en de schepenbank van Tielt, te Machelen, Lo "ende elders daeromtrent" verbod op om kennis te nemen van persoonlijke (burgerlijke) vorderingen tegen hun poorters (54). De rechtsgrond waarop de schepenen van Deinze hiervoor steunden vonden we niet terug. Indien de schepenen van Deinze tijdens de 16de-17de eeuw deze bevoegdheid ratione personae bezaten, gold deze bevoegdheid naar alle waarschijnlijkheid slechts voor de roede van Deinze waarvan Deinze aan het hoofd stond (55).

Rubriek II. BEVOEGDHEID IN HOGER BEROEP

Alhoewel we hiervan geen uitdrukkelijke bewijzen vinden, kunnen we gerust aannemen dat de schepenen van Deinze, zoals in de andere steden, kennis namen van het hoger beroep ingesteld tegen de beslissingen van de ambachtelijke jurisdicties die in de stad Deinze hun bevoegdheid uitoefenden (56).

(53) ARA., RK., nr. 33.981, SRD 1550-1552, f. 33.

(54) Cfr. supra, § 2.

(55) Cfr. de in § 2 aangehaalde verwijzingen.

(56) R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 183. Zie eveneens deel IV, hfst. II, titel I, rubr. III.

TITEL V.. BEVOEGDHEID VAN DE SCHEPENBANK VAN MENEN

Over de bevoegdheid van de schepenbank van Menen zijn weinig bronnen bewaard gebleven ; de registers waarin de rechtspraak van de schepenen werd opgetekend zijn immers verloren gegaan. Voor de strafrechtelijke bevoegdheid van de schepenbank kan deze leemte aangevuld worden door de baljuwsrekeningen van Menen die voor de bestudeerde periode praktisch integraal bewaard gebleven zijn (1). Voor de burgerlijke bevoegdheid bezitten we evenwel geen enkele bron. De ontwerp-costumen van Menen zijn eveneens verloren gegaan.

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN EERSTE AANLEG

§ 1. Bevoegdheid ratione materiae

Uit de schaarse bewaarde gegevens kan opgemaakt worden dat de schepenbank van Menen een gewone rechtbank of rechtbank van gemeen recht was die de hoge, middele en lage justitie bezat en derhalve in eerste aanleg uitspraak deed in alle burgerlijke geschillen en strafzaken, met uitzondering van degene die de wet uitdrukkelijk had voorbehouden aan andere rechtbanken (2).

I. Rechtspraak in strafzaken

1. Religieuze misdrijven

Alhoewel te Menen reeds in de jaren 1554 en volgende de reformatie doorgedrongen was (3), maakte de hoogbaljuw van Menen in zijn baljuwsrekeningen eerst op 4 februari 1567 gewag van een vervolging tegen kettters. Collard Herrieul, Anthoinette Bevele en Franchois Van den

(1) ARA., RK., nr. 14.268-14.272.

(2) Vorstelijke keure van augustus 1463, SAM., AA., nr. 6 (REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84).

(3) J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565), p. 486.

Broucke werden verbannen uit de heerlijkheid Menen omdat ze ketterse liederen hadden gezongen en de teksten ervan uitgedeeld (4). In de daaropvolgende jaren werden verscheidene ketters, meestal anabaptisten, te Menen veroordeeld (5). Op 12 december 1567 werd Gauthier de Lambre, één van de leiders van de beeldenstorm, tot de doodstraf door ophanging veroordeeld (6). Christoffel de Rutere van Rekkem en Guillaume de Ryckere van Wervik werden er op 5 december 1571 tot de vuurdood veroordeeld (7). Andere ketters werden er verbannen, gegeseld of ondergingen een erestraf.

De heksenjacht begon te Menen zoals in de rest van de kasselrij op het einde van de 16de eeuw. Op 30 oktober 1597 werd Anna De Clerck uit Halewijn er wegens hekserij veroordeeld tot de vuurdood (8).

Denise Cardinaels uit Geluwe werd, na tweemaal gepijnigd te zijn geworden - de tweede keer liefst gedurende zestig uren -, op 17 februari 1598 vrijgelaten (9). Gedurende een tiental jaren bleef het vervolgens stil te Menen. Op 6 augustus 1608 werd Janne de Reuze uit Menen wegens hekserij ter dood gebracht (10). Op 6 april 1610 was het de beurt aan Janette du Bois en Isabel Rogiers (11) en op 17 juli 1610 aan Marie Ros (12). In dezelfde periode aarzelden men zelfs niet om een vrouw van tachtig jaar wegens hekserij te vervolgen (13).

Blasfemie of het beledigen van God en zijn heiligen werd eveneens door de schepenen van Menen gestraft (14). In de maand augustus van het

(4) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 10v°.

(5) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 11 (2x), f. 11v° (4x), 12v°, 13, 13v° ; nr. 14.270, BRM 1570-1573, f. 5, 6, 7 (2x) ; BRM 1573-1575, f. 6v°.

(6) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 11v°.

(7) ARA., RK., nr. 14.270, BRM 1570-1573, f. 6.

(8) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1595-1599, f. 12.

(9) Ibidem, f. 15-16v°.

(10) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1607-1609, f. 9.

(11) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1609-1612, f. 11v°.

(12) Ibidem, f. 12v°.

(13) Ibidem, f. 17.

(14) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1556-1561, f. 6.

jaar 1561 kregen ze hiertoe zelfs uitdrukkelijk opdracht van de Raad van Vlaanderen (15).

Tenslotte namen de schepenen van Menen kennis van diefstal en verwoesting van kerkelijke sieraden, beelden en andere goederen bestemd voor de eredienst (16). Jossine Biesbrouck werd op 5 februari 1571 veroordeeld tot geseling om in de kerk te Menen verscheidene altaarkleden gestolen te hebben (17). Omstreeks 1581-1586 werd iemand die kandelaaars gestolen had in de kerk te Menen door de schepenen veroordeeld (18). De schepenen namen eveneens kennis van de strafvordering tegen de daders van de beeldenstorm die in 1567 plaatsvond in de kasselrij Kortrijk (19).

2. Misdrijven tegen de lichamelijke integriteit

Doodslag en moord, zelfmoord, het toebrengen van slagen en verwondingen en andere gewelddaden waren misdrijven van gemeen recht waarvan de schepenen kennis namen. Moord en doodslag werden er met de doodstraf gesanctioneerd (20). Voor zelfmoordenaars was het slepen en hangen de typische straf (21). Het toebrengen van slagen en verwondingen of andere gewelddaden werden naar gelang van de omstandigheden bestraft met straffen gaande van boete tot geseling en verbanning (22).

3. Misdrijven tegen de openbare zedelijkheid en de orde der familie

Teneinde de openbare zedelijkheid en de orde der familie te beschermen bestraften de schepenen in hun rechtsgebied onder meer onge-

(15) V. GAILLARD, Archives du conseil de Flandre, p. 214-215.

(16) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1542-1544, f. 4.

(17) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1570-1573, f. 4.

(18) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1581-1586, f. 8v°.

(19) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 11v°.

(20) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1556-1561, f. 7v°.

(21) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1515-1516, f. 3 ; BRM 1520-1522, f. 4.

(22) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4 ; BRM 1522-1524, f. 1-2 ; nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 9v°.

oorloofd geslachtsverkeer tussen ongehuwden (fornicatie) (23), overspel (24), het openhouden van oneerbare herbergen (25), het oneerbaar leven (26) en familieverlating (27).

4. Misdrijven tegen de eigendom

De schepenen van Menen beschermden de eigendom en het bezit door dieven (27bis), straatrovers (28), beurzensnijders (29), afpersers (30) en andere soortgelijke delinkwenten te straffen.

5. Misdrijven tegen de openbare trouw

Ter vrijwaring van de openbare trouw en de correctheid in het handelsverkeer straften de schepenen al degenen die de goede trouw in het gedrang brachten. Dit was onder meer het geval voor degenen die zich schuldig maakten aan meineed (31), valse getuigenverklaringen (32), het aanmatigen van een bepaald ambt (33), het vals spelen (34).

6. Misdrijven tegen de eer

Wie de goede naam en faam van iemand schond in het rechtsgebied van de schepenen van Menen werd door deze schepenen gestraft. Dit was

(23) ARA., RK., nr. 14.270, BRM 1573-1576, f. 8v°.

(24) Ibidem, f. 9.

(25) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1556-1561, f. 9v°.

(26) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1609-1612, f. 15 : "pour sa mauvaise vie et conversation...".

(27) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 8v°.

(27bis) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1528-1530, f. 2 en 17.

(28) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1561-1565, f. 10 ; BRM 1565-1569, f. 5.

(29) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1595-1598, f. 9v°.

(30) ARA., RK., nr. 14.270, BRM 1573-1576, f. 9v°-10.

(31) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1581-1586, f. 9.

(32) ARA., RK., nr. 14.270, BRM 1573-1576, f. 10v°.

(33) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1545-1546, f. 35.

(34) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1510-1511, f. 2v°.

onder meer het geval voor degenen die iemand beledigden of belasterden (35).

7. Misdrijven tegen de openbare orde

Teneinde de openbare orde te handhaven vaardigden de schepenen van Menen keuren uit. Overtredingen van deze keuren werden door de schepenen op vordering van de hoogbaljuw gestraft (36). De 16de eeuw was de eeuw van de reformatie en de opstand tegen de Spaanse vorst. In augustus 1566 waren de opstandelingen te Menen actief. Een groot aantal inwoners van Menen nam aan de opstand deel (37). In 1568 begon de vervolging van de opstandelingen door de hertog van Alva en zijn beruchte Raad van Beroerte. De schepenen van Menen werden belast met het gerechtelijk onderzoek van de feiten gepleegd te Menen. Een groot aantal getuigen werd verhoord (38). Nadat de Bloedraad de verslagen van de getuigenverhoren had ingekeken veroordeelde hij omstreeks mei 1568 Jacques Bellechiere, oud-schepen en burge-meester van Menen tot de doodstraf. Op 31 mei 1568 werd deze doodstraf met het zwaard te Menen uitgevoerd (39). Op 5 juli was het de beurt aan Pierre Van der Cruce, een ander lid van de vroegere magistraat; hij werd zoals Jacques Bellechiere onthoofd (40). Ondertussen werd het onderzoek tegen andere opstandelingen verder gezet (41). Van hun bestraffing zijn er geen sporen te vinden in de baljuwsrekeningen en stadsrekeningen van Menen.

-
- (35) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1510-1511, f. 2-2v°; nr. 14.269, BRM 1532-1536, f. 2.
- (36) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1545-1546, f. 31v°.
- (37) REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 139-171.
- (38) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 12v°-13v°.
- (39) Ibidem, f. 13v°; ARA., RK., nr. 36.179, SRM 1569-1570, f. 23.
- (40) ARA., RK., nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 17, 18 en 36; nr. 36.179, SRM 1569-1570, f. 23.
- (41) ARA., RK., nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 28-33v°; nr. 36.178, SRM 1568-1569, f. 22v°, 24, 25v°.

8. Landloperij

Landloperij was te Menen net zoals in de andere steden van de kasselrij een sociale plaag geworden. In de baljuwsrekeningen uit de periode 1515-1621 vindt men dan ook talrijke veroordelingen wegens landloperij, bedrieglijk bedelen en aanverwante misdrijven. De meeste veroordeelden werden verbannen (42) ; sommige werden gegeseld (43). In het begin van de 16de eeuw kende men te Menen ook het kaalscheren als typische straf voor de vagebonden (44).

9. Belastingmisdrijven

Om de stad inkomsten te bezorgen mochten de schepenen van Menen accijnzen op bier, wijn en andere koopwaren opleggen. Wie deze accijnzen ontdukte kon gestraft worden door de schepenen (45).

10. Economische misdrijven

De fabricatie van bepaalde produkten die te Menen in de handel werden gebracht was er gereguleerd. Dit was onder meer het geval voor de lakens, het bier, het leer. Het niet volgen van deze reglementeringen werd door de schepenen bestraft (46).

-
- (42) ARA., RK., nr. 14.270, BRM 1573-1576, f. 10v° en 11 ; nr. 14.271, BRM 1595-1598, f. 8 en 14v° ; BRM 1595-1598, f. 9-9v°. Zie vooral de baljuwsrekeningen tussen 1598 en 1621 : ARA., RK., nr. 14.271-14.272.
 - (43) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4 ; nr. 14.269, BRM 1536-1542, f. 5.
 - (44) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1516-1518, f. 4.
 - (45) Vorstelijk octrooi van 28 september 1518, SAM., AA., nr. 15.
 - (46) Verordening van 1545 op de lakennijverheid te Menen, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 296-304 ; Stadskeure Menen van 14 februari 1614 op de lakennijverheid, Ibidem, p. 304-308 ; Stadskeure Menen van 30 juli 1613 op het brouwen van bier, Ibidem, p. 339 en 341 ; Stadskeure van 10 juni 1614 op het brouwen van bier, Ibidem, p. 344 ; Stadskeure van 1 augustus 1615 op het brouwen van bier, Ibidem, p. 344 ; Stadskeure van 20 maart 1601 voor de schoenmakers en leerlooiers, Ibidem, p. 399.

II. Rechtspraak in burgerlijke zaken

Uit de behandelde periode (1515-1621) bleven voor de rechtspraak van de schepenen van Menen in burgerlijke zaken geen bronnen bewaard. We weten alleen dat aangezien deze schepenen de hoge, middele en lage justitie bezaten (47) zij in principe kennis mochten nemen van alle burgerlijke zaken in hun rechtsgebied met uitzondering van deze welke door de wet voorbehouden waren aan andere rechtbanken (48).

§ 2. Bevoegdheid ratione personae

In tegenstelling met wat P. Coussement in zijn boek over de poorterie van Menen (49) beweert bezat de stad Menen ons inziens in de 16de eeuw en het begin van de 17de eeuw geen eigen poorterie. De meeste teksten waarnaar deze auteur verwijst om het bestaan van deze poorterie te bewijzen spreken slechts van habitans, manans of borghers van Menen, een terminologie die men in andere Vlaamse steden geenszins gebruikte om deze categorie van inwoners van een stad aan te duiden die er speciale rechten kon genieten en er ook speciale plichten had. De drie

-
- (47) Vorstelijke keure van augustus 1463, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-86.
- (48) Dit blijkt onder andere eveneens uit : Mechelen 26 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 223-228 ; Gent 6 juni 1620, Ibidem, f. 60-60v° en 80-80v° ; Verbodsbrief schepenen Kortrijk van 19 juni 1553, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 : verbodsbrief gezonden aan de schepenen van Menen om hen te verbieden kennis te nemen van een schuldvordering tegen een poorter van Kortrijk ; Verbodsbrief schepenen van Kortrijk 25 augustus 1553, Ibidem : verbodsbrief gezonden aan de schepenen van Menen om hen te verbieden kennis te nemen van een vordering tegen een Kortrijks poorter tot ontbinding van een borgtocht ; Vonnis Kortrijk 3 juli 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 58-59 : vonnis gewezen door de Kortrijkse schepenbank nadat aan de schepenen van Menen verboden was geworden kennis te nemen van een vordering tegen een Kortrijks poorter tot betaling van gekocht garen. Zie eveneens ARA., RK., nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 12 ; nr. 36.179, SRM 1569-1570, f. 26 ; nr. 36.182, SRM 1572-1573, f. 22. Uit deze verbodsbrieven weten we onrechtstreeks dat wanneer dergelijke vorderingen werden ingesteld tegen niet-poorters van Kortrijk de schepenen van Menen hiervan kennis namen.
- (49) P. COUSSEMENT, De poorterie van Menen, Kortrijk, 1971.

teksten die de auteur gevonden heeft en waarin men respectievelijk van porter, poorterie en bourgeois van Menen spreekt lijken ons niet relevant om het bestaan van deze poorterie te bewijzen. In hun kontekst gezien werden deze woorden eerder gebruikt als synoniem van inwoners en inwonerschap (50).

Tegen het bestaan van dergelijke poorterie pleit vooreerst het feit dat men in de stadsrekeningen van Menen, in tegenstelling met de rekeningen van alle steden die een eigen poorterie hadden, geen posten vindt van stadsinkomsten wegens het verwerven of verliezen van de poorterie (51). Bovendien is er in bevoegdheidsconflicten tussen de schepenen van Menen en andere rechtbanken in de kasselrij nooit geen sprake van poorters van Menen doch immer van inwoners van Menen (52). Pas na de losmaking van de roede van Menen uit de kasselrij Kortrijk in de tweede helft van de 17de eeuw kreeg de stad Menen eigen poorters (53).

Alle inwoners van Menen, met uitzondering van de Kortrijkse poorters, waren evenwel door een stadskeure van omstreeks 1548 verplicht elkaar te dagvaarden voor de schepenbank van Menen (54).

-
- (50) Deze teksten zijn : Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG--STIRUM, a.w., p. 454 : "...desdictes quatre villes de Haerlebeke, Deinze, Menin et Thielt, ne daultres de la dicte chastellenie saulf que sy lesdicts condempnez estoyent bourgeois de l'une des dictes quatre villes" ; ARA., RK., nr. 36.194, SRM 1592-1593, f. 27 : "Nopende het faict van de wachten deser stede ende af te legghene het commandement dat den heere van Lassus up de poorterie deser stede pretendeerde te hebbene..." ; Schepenbrief van 30 augustus 1614, SAM., B 17 (1613-1618) : "Rogier Reynaert porter deser stede...".
- (51) Zie bijvoorbeeld de stadsrekeningen van Tielt : ARA., RK., nr. 38.384, SRT 1533-1535, f. 9 : "Ontfanc van nyeuwen poorters" en de stadsrekeningen van Harelbeke : ARA., RK., nr. 35.604, SRH 1551-1552, f. 11v° : Eerst ontfaen van Joos Desmet... onghespoortert de welcke trauden elck een dochter van Olivier van der Kindertpoorter deser stede over trecht van yssuwe...".
- (52) ARA., RK., nr. 36.177, SRM 1567-1568, f. 12 ; nr. 36.179, SRM 1569-1570, f. 26 ; nr. 36.182, SRM 1572-1573, f. 22 ; Mechelen 26 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 223-228.
- (53) SAM., AA., nr. 87 ; J. 583 en O 680 ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 278-279.
- (54) RAK.SA.OA., nr. 917, f. 4 ; Geheime Raad 20 januari 1550, RAK.SA.OA., nr. 952 ; J. 24 ; Geheime Raad 22 maart 1550, RAK.SA.OA., nr. 767 ; Mechelen 26 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 223-228.

§ 3. Territoriale bevoegdheid

1. Het schependom van Menen

In het schependom van Menen oefenden de schepenen van Menen de gewone of gemeenrechtelijke jurisdictie uit (55). Ze namen er kennis van alle burgerlijke (persoonlijke en zakelijke) vorderingen en strafzaken, met uitzondering van deze die de wet uitdrukkelijk had voorbehouden aan andere rechtbanken. Aan deze jurisdictie waren de lenen aldaar gelegen onttrokken ; geschillen daaromtrent behoorden tot de bevoegdheid van de leenhoven waarvan deze lenen gehouden werden (56). Hoever het schependom van Menen zich in de 16de-17de eeuw uitstreckte kan bij gebrek aan zekere gegevens niet achterhaald worden. Hoogstwaarschijnlijk stemde het schependom in die tijd overeen met de beschrijving welke Le Soing in 1681 en P.J. Waeghebaert in 1781 ervan maakten (57). Volgens deze beschrijvingen bevatte het schependom van Menen de stad Menen en een aantal gronden rondom de stad gelegen.

2. De heerlijkheid en de roede van Menen

De hoogbaljuw van Menen oefende in de heerlijkheid en de roede van Menen strafrechtelijke jurisdictie uit. De bestraffing van de

- (55) Vorstelijke keure van augustus 1463, SAM, AA, nr. 6 (REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84). Voor de strafrechtelijke bevoegdheid in het schependom raadplege men de baljuwsrekeningen van Menen : ARA., RK., nr. 14.268-14.272. Bv. : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1513-1516, f. 3 ; BRM 1516-1518, f. 4. Vóór 1514 oefende de schepenbank van Menen deze strafrechtelijke bevoegdheid meestal uit samen met het leenhof van Menen : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1510-1511, f. 4v° ; BRM 1513-1514, f. 3. Na 1515 vonden we geen sporen meer van deze samenwerking.
- (56) J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 587-588 ; R. MONIER, Les institutions judiciaires, p. 214 ; E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamse erfrecht, p. 26. Cfr. infra., deel IV, hfst. II, titel VII, rubr. I, § 1 en rubr. II.
- (57) SAM., M., nr. 658 en 661 ; REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, IV, p. 846-847.

misdrijven die hij aldaar vaststelde vervolgde hij voor de schepenen van Menen (58). In dit geval konden de schepenen van Menen in de heerlijkheid en de roede van Menen alle nodige justitiehandelingen stellen.

Zo verhoorden twee schepenen van Menen omstreeks 1542-1544 verscheidene getuigen te Wevelgem in een strafzaak die door de schepenbank van Menen behandeld werd (59). Omstreeks 1565-1569 werden door twee schepenen verscheidene getuigen verhoord te Dadizeele (60). In dezelfde periode deden twee schepenen samen met de hoogbaljuw van Menen een huiszoeking in een huis dat gelegen was op de weg tussen Menen en Wer-
vik ; ze zochten er een lijk dat aldaar zou begraven zijn (61). In de periode 1595-1599 lieten de schepenen van Menen in een heksenproces verscheidene getuigen dagvaarden te Halewijn, Roncq et autres lieux voisins. Ze deden er ook een onderzoek ter plaatse (62). In een ander heksenproces in dezelfde periode lieten de schepenen van Menen een verdachte vrouw aanhouden te Geluwe ; verscheidene getuigen uit Geluwe werden door de schepenen van Menen opgeroepen om verhoord te worden (63).

In de roede en de heerlijkheid van Menen oefenden nog andere rechtbanken strafrechtelijke jurisdictie uit. De schepenbank van Kortrijk nam er kennis van alle misdrijven die de hoogbaljuw van Kortrijk er vervolgde (64). De leenmannen en de schepenen van de heerlijkheden, die aldaar gelegen waren, konden kennis nemen van de misdrijven die op hun grondgebied werden vastgesteld door de plaatselijke gerechtsoffi-

(58) Voor deze bevoegdheid van de hoogbaljuw cfr. supra, deel III, hfst. V.

(59) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1542-1544, f. 5.

(60) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 9v°.

(61) Ibidem, f. 5v°.

(62) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1595-1599, f. 12v°.

(63) Ibidem, f. 15v°.

(64) Zie bv. : ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1540-1541, f. 13v°, 26v° : aanhoudingen te Dadizeele ; Ibidem : aanhouding te Gullegem ; nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 18 en 21 : aanhouding te Menen ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 28 : aanhouding te Moorseele.

cier, dit althans wanneer de heerlijkheid voldoende rechtsmacht bezat om het geschil te behandelen (65).

(65) Bv. : voor de bevoegdheid van het leenhof van de heerlijkheid Moorsele en Gracht : RAK., Scab. II, nr. 44, f. 138 ; voor de bevoegdheid van het leenhof en de schepenen van de heerlijkheid van Izegem : RAK., Scab. II, nr. 346, f. 88 ; voor de bevoegdheid van de schepenen en het leenhof van Heule : RAK., Fonds d'Ennetières, 1ste reeks, nr. 22, f. 58.

TITEL VI . BEVOEGDHEID VAN DE HOECHPOINTERS EN VRYSCHEPENEN

In de 16de eeuw vormden de hoochpointers en vryschepenen aanvankelijk twee afzonderlijke rechtscolleges met aparte bevoegdheden. Vanaf omstreeks 1545 hielden deze twee colleges samen zitting. De geschillen die ze vóór 1545 afzonderlijk behandelden werden nu gezamenlijk behandeld (1). Om deze reden wordt dan ook de bevoegdheid van de hoochpointers en vryschepenen in dezelfde rubriek uiteengezet. Het college van hoochpointers en vryschepenen vormde in de kasselrij Kortrijk een buitengewone rechtbank die slechts bevoegd was voor de zaken welke de wet haar uitdrukkelijk had toegekend. De bevoegdheid van de hoochpointers en vryschepenen was van diverse aard. In eerste aanleg waren ze bevoegd om kennis te nemen van de geschillen in verband met de pointinghen en zettinghen, van de geschillen in verband met de vrijeigen gronden, en van de geschillen omtrent het purgeren van onroerende goederen in de kasselrij gelegen. Ten hoofde namen ze kennis van alle geschillen die de heerlijke rechtbanken in de kasselrij bij hen aanhangig maakten.

Rubriek I. BEVOEGDHEID IN EERSTE AANLEG

§ 1. Bevoegdheid ratione materiae

I. Geschillen over de pointinghen en zettinghen

De pointinghe en zettinghe was het aandeel in de beden die aan de

-
- (1) - RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 31v°. Het eerste vonnis dat ze gezamenlijk uitspraken dateert van 17 april 1545. Zie eveneens RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 56.
- Vóór 1515 behandelden de hoochpointers de geschillen in verband met de pointinghen en zettinghen en de vryschepenen de geschillen in verband met de vrijeigen goederen in de kasselrij Kortrijk. Deze vryschepenen namen eveneens kennis van de geschillen die hen ten hoofde gebracht werden door de rechtbanken in de kasselrij: RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 1-55 en 216, f. 1-30.

vorst werden toegestaan, dat iedere belastingplichtige inwoner van een plattelandsgemeenschap in Vlaanderen te dragen kreeg. Deze persoonlijke direkte belasting werd berekend door de pointers en de zeters van elke fiskale eenheid op het platteland volgens het inkomen en de eigendommen van iedere inwoner (2).

De kasselrij Kortrijk was aanvankelijk in zeventig fiscale eenheden ingedeeld (3). De meeste hiervan vielen met een parochie samen. Omwille van het feit dat de kasselrijgrens niet samenviel met de grenzen van de parochies bestonden heel wat van die eenheden slechts uit een splete (fractie) van een parochie. Zo behoorden Waregem en Vichte gedeeltelijk tot de kasselrij Kortrijk en gedeeltelijk tot de kasselrij Oudenaarde. Een deel van Lichtervelde ('t Laetschip van Izegem) vormde een aparte fiscale eenheid in de kasselrij Kortrijk, de rest van Lichtervelde viel onder het Brugse Vrije. In sommige gevallen werd een fiscale eenheid gevormd door verschillende spletten samen. Zo behoorden Poeke, Lotenhulle en Vinkt elk maar voor een deel tot de kasselrij Kortrijk. Deze drie spletten vormden samen één fiscale eenheid. In 1517 werd de splete van Wervik, die tot dan toe tot de kasselrij Kortrijk behoord had, uit deze kasselrij losgemaakt en samen met het overige gedeelte van Wervik, dat onder de kasselrij Ieper geressorteed had, tot een zelfstandige stad verheven (4). Het aantal fiscale eenheden in de kasselrij viel derhalve op negenenzestig. De stad Kortrijk heeft nooit deel uitgemaakt van deze fiscaal-administratieve indeling, wat echter niet het geval was met de vier andere steden in de kasselrij (Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze) die elk één van de zeventig eenheden van de

-
- (2) Over deze pointinghen en zettinghen en hun verdeling in de kasselrij Kortrijk raadplege men het uitvoerig gedocumenteerde onuitgegeven proefschrift van N. MADDENS, De beden in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van Karel V (1515-1550), Leuven, 1974 (vooral p. 132-134 en p. 152-199). Zie eveneens de Verordening van 15 mei 1556, Verzam. verord., 1ste reeks, VII, p. 84.
- (3) Men raadplege hiervoor de kasselrijrekeningen : ARA., RK., nr. 42.949-43.001 (Bv. : ARA., RK., nr. 42.951, KP. 1518-1519, f. 1v°-2v°). Een overzicht van de verscheidene fiscale eenheden in de kasselrij Kortrijk in 1540 werd overgenomen in het werk van N. MADDENS, De beden in het graafschap Vlaanderen, p. 498-501.
- (4) ARA., RK., nr. 42.951, KR 1518-1520, f. 16.

kasselrij vormden. De pointinghe en zettinghe die door de pointers en zetters van een bepaalde fiscale eenheid aan een plattelandsinwoner werden opgelegd konden door deze inwoner betwist worden. Deze geschillen werden vóór 1545 behandeld door de hoochpointers en vanaf deze datum door de hoochpointers en vryschepenen (5). Het betrof hier zowel de geschillen over het verkeerd berekenen van de pointinghen en zettin-ghen (mispointinghe) (6), het in rekening brengen van goederen die niet belastbaar waren (7) als de niet-betaling van de pointinghen en zettinghen (8). Behalve voor de geschillen tussen pointers en zetters van een bepaalde eenheid en de particulieren van deze eenheid waren de hoochpointers en vryschepenen eveneens bevoegd om kennis te nemen van de geschillen tussen de pointers en zetters van verschillende parochies (9).

II. De grondrechtspraak over de vrijeigen gronden

De vryschepenen vóór 1545 alleen (10), en na deze datum samen met de hoochpointers (11) oefenden de grondrechtspraak uit over de vrijeigen of allodiale goederen in de kasselrij Kortrijk gelegen die geen eigen rechtbank hadden (12). Deze vrijeigen goederen lagen verspreid

-
- (5) Verordening van 5 mei 1556, Verzam. verord., 2de reeks, VII, p. 85 ; Verordening augustus 1620, RAK., Oorkonden met blauw nummer, nr. 209 ; RAK., Fonds Colens, nr. 197, 198, 215, 217.
 - (6) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 35, 52 ; nr. 198, f. 43, 65v°.
 - (7) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 63.
 - (8) RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 9.
 - (9) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 86v°, 88, 109, 145-146 en 146v°-147.
 - (10) RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 1-31.
 - (11) Ibidem, f. 31v°-32.
 - (12) - Verordening van 20 november 1582, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 7v°-8v° (Zie eveneens RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 2) ; RAK., Fonds Colens, nr. 197, 215-216, 218, 219.
 - In de kasselrij Kortrijk hadden sommige vrijeigen goederen een eigen rechtbank. Bv. : het Vrijeigen van Ooigem : RAK.SA.OA., nr. 551 ; het Vrijeigen van Olsene : Ontwerpcostumen roede van Deinze, art. 1 en 49 ; het Vrijeigen van Dentergem : RAG., Fonds Lippens, nr. 4, f. 22v°.

in de kasselrij (13).

Deze grondrechtspraak hield in dat de hoochpointers en vryschepenen kennis namen van alle vorderingen die deze vrijeigen goederen tot voorwerp hadden (14). Dit was onder meer het geval voor de vorderingen tot betaling van renten die beset waren op deze vrijeigen goederen (15), de vorderingen tot betaling van persoonlijke schulden ingeleid bij wijze van clacht op een vrijeigen goed (16), vorderingen tot uitzetting uit een vrijeigen goed dat zonder recht noch titel bezet werd gehouden (17), vorderingen tot levering van een vrijeigen goed (18).

III. Het purgeren of zuiveren van onroerende goederen

De purge of zuivering was een procedure waardoor de eigenaar of verkrijger van een onroerend goed gerechtelijk liet vaststellen dat het goed hem onbetwist toebehoorde en vrij was van alle zakelijke rechten. Wanneer na een aantal voorgeschreven uitroepingen geen derden verschenen om aanspraak te maken op enig zakelijk recht, werd het goed

(13) Cfr. de territoriale bevoegdheid in § 2.

(14) In een verzoekschrift aan de vorst omstreeks 1582 definieerden de hoochpointers en vryschepenen hun bevoegdheid als volgt : "ayans eu d'anchienneté cognoissance et judicature comme ilz ont encoires de présent en actions réelles des fonds et terres libres nommez francqz alleuz gisans en laditte chastellenie". Onder de zakelijke vorderingen begrepen zij eveneens de persoonlijke vorderingen ingeleid bij wijze van conservatoir beslag op vrijeigen gronden.

(15) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 30v°, 52v°; nr. 216, f. 26v°, 48, 61, 112, 167v°.

(16) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 34 : vordering tot betaling van het gebruik van een merrie ; Ibidem, f. 148 : vordering tot betaling van twaalf ponden groten wegens verkoop van lakens ; RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 34 : vordering tot terugbetaling van geleend geld. Deze vorderingen strekten tot betaling van de verschuldigde sommen door uitwinning van een vrijeigen goed dat de schuldenaar bezat.

(17) RAK., Fonds Colens, nr. 215, f. 24v°. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 41, f. 36v°-37v°.

(18) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 32v°.

door de rechtbank voor gezuiverd verklaard. Indien er wel derden verschenen die aanspraak maakten op enig zakelijk recht kon de eigenaar of verkrijger deze rechten voor de rechtbank betwisten (19). In de 16de en het begin van de 17de eeuw waren de vryschepenen (20) (na 1545 samen met de hoochpointers) bevoegd om kennis te nemen van de vorderingen tot het purgeren of zuiveren van de vrijeigen goederen in de kasselrij gelegen. Door een verordening van de Aartshertogen van 6 juli 1617 werden de hoochpointers en vryschepenen bevoegd verklaard om kennis te nemen van de vorderingen tot het purgeren van alle onroerende goederen (dus ook de niet-vrijeigen goederen zoals cijnsgronden en lenen) die in de kasselrij Kortrijk gelegen waren (21).

IV. Bijzondere bevoegdheid in de periode 1582-1586

Omstreeks 1580 verkeerde de kasselrij Kortrijk in een crisistoestand (22). Het platteland werd voortdurend afgeschuimd door allerlei opstandelingen tegen het Spaanse gezag (vrijbuiters) waardoor de normale werking van de heerlijke rechtbanken verhinderd werd. Omstreeks 1582 vroegen de vazallen in de kasselrij dat hun rechtbanken voortaan

-
- (19) R.C. VAN CAENEGEM, Boekenrecht en gewoonterecht. Het romeinse recht in de Zuidelijke Nederlanden op het einde der middeleeuwen, in Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap, LXXX (1966), p. 13 (in voetnoot) ; W. VAN ITERSOM, Willig decreet in Holland en Utrecht, p. 10-16. Zie eveneens Eeuwig edict van 12 juli 1611, art. 36, Placc. Vl., II, p. 747 en de commentaar op dit artikel van A. ANSELMO, Commentaria ad perpetuum edictum, p. 263-287 ; Costumen Gent, VIII ; Costumen Veurne, LXII
- (20) RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 30v° (tot 19 december 1530).
- (21) - RAK., Fonds Colens, nr. 223, f. 2v°-3. Over het uitoefenen van deze rechtspraak tussen 1617-1643 raadplege men RAK., Fonds Colens, nr. 223.
 - De kasselrij Kortrijk dient hier begrepen te worden als het platteland buiten de steden Kortrijk, Harelbeke, Deinze, Menen en Tielt.
- (22) N. MADDENS, De crisis op het einde van de 16de eeuw in de kasselrij Kortrijk, in De Leiegouw, I (1959), p. 75-93 ; A. VIANE, De vrijbuiters van Sluis in de kasselrij van Kortrijk, in H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 277-291.

zouden mogen zitting houden in de stad Kortrijk, de enige veilige plaats op dit ogenblik, en dat, wanneer hun rechtbank niet voltallig was, de hoochpointers en vryschepenen en de amman van de kasselrij in deze leemte mochten voorzien door in de plaats van de afwezige heerlijke wethouders of gerechtsofficier zitting te houden. Op 28 november 1582 ging de vorst in op dit verzoek. Voortaan, en dit tot de crisistoestand in de kasselrij voorbij was, konden de hoochpointers en vryschepenen zitting houden in plaats van de afwezige wethouders uit de kasselrij. Ze waren bevoegd om kennis te nemen van alle zakelijke en persoonlijke vorderingen in verband met de onroerende goederen ~~wdie~~ in de kasselrij gelegen waren (23). Deze bevoegdheid werd slechts tijdelijk verleend, in concreto tot de crisistoestand in de kasselrij ophield en de heerlijke rechtbanken opnieuw konden zitting houden. Uit een register waarin deze rechtspraak werd opgetekend blijkt dat dit tot 1586 heeft geduurd (24).

§ 2. Territoriale bevoegdheid

Voor het bepalen van de territoriale bevoegdheid van de hoochpointers en vryschepenen dient men rekening te houden met de verschillende soorten bevoegdheden van deze rechtbank.

Voor de geschillen in verband met de pointinghen en zettinghen was geheel de kasselrij Kortrijk, in zijn administratief - fiscale omschrijving, rechtsgebied van de hoochpointers en vryschepenen. Zoals we reeds aantoonde bevatte deze administratief-fiscale omschrijving, in tegenstelling met de gerechtelijke omschrijving, niet de stad Kortrijk, de splete van Wervik en de splete van Rumbeke (25).

Voor de geschillen in verband met de vrijeigen goederen strekte de bevoegdheid van de hoochpointers en vryschepenen zich uit over alle vrijeigen goederen ~~wdie~~ in de kasselrij gelegen waren en geen eigen recht-

(23) Verordening van 28 november 1582, RAK., Fonds Colens, nr. 454, f. 1-3v°.

(24) RAK., Fonds Colens, nr. 454.

(25) Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. II.

bank hadden (26). Deze vrijeigen goederen lagen verspreid in de kasselrij tussen de cijnsgoederen en de leengoederen. Een systematisch onderzoek van de registers nr. 218 en 219 van het Fonds Colens toont aan dat de hoochpointers en vryschepenen bevoegd waren voor vrijeigen goederen gelegen in onder meer de volgende parochies :

- Aalbeke	(nr. 218, f. 2 en 2v°)
- Bavikhove	(nr. 218, f. 7, 7v°)
- Bellegem	(nr. 218, f. 12 en 71)
- Beveren-Leie	(nr. 218, f. 100)
- Bissegem	(nr. 218, f. 68v°)
- Deerlijk	(nr. 218, f. 2v° en 9)
- Emelgem	(nr. 218, f. 77 en 78)
- Gullegem	(nr. 218, f. 43)
- Harelbeke-buiten	(nr. 218, f. 17 en 18)
- Heestert	(nr. 218, f. 3 en 71v°)
- Heule	(nr. 218, f. 88 en 133v°)
- Hulste	(nr. 218, f. 19 en 60v°)
- Ingelmunster	(nr. 218, f. 2 en 6)
- Izegem	(nr. 218, f. 10v° en 32)
- Kooigem	(nr. 218, f. 101v°)
- Kortrijk-buiten	(nr. 218, f. 37 en 134v°)
- Kuurne	(nr. 218, f. 10)
- Lauwe	(nr. 218, f. 57v°)
- Lendelede	(nr. 218, f. 73 en 121v°)
- Marke	(nr. 218, f. 31v° en 97)
- Menen-buiten	(nr. 218, f. 104 en 110v° nr. 219, f. 12 en 41v°)
- Meulebeke	(nr. 218, f. 30v° en 32)
- Moen	(nr. 218, f. 106)
- Moorsele	(nr. 218, f. 1 en 34)
- Moeskroen	(nr. 218, f. 13v°)

(26) Bv. : het vrijeigen van Olsene en de heerlijkheid Ooigem waren vrijeigen goederen met een eigen rechtbank : Ontwerpcostumen roede van Deinze, 1 en 49 en RAK.SA.OA., nr. 551. Het rechtsgebied van de hoochpointers en vryschepenen strekte zich derhalve niet uit over deze heerlijkheden.

- Oeselgem	(nr. 219, f. 10)
- Ooigem	(nr. 218, f. 38v°)
- Oostrozebeke	(nr. 218, f. 3v°)
- Petegem	(nr. 218, f. 4 en 7v°)
- Pittem	(nr. 218, f. 110)
- Rekkem	(nr. 218, f. 3v° en 102v°)
- Rollegem	(nr. 218, f. 13)
- Sint-Denijs	(nr. 218, f. 70)
- Sint-Elloois-Vijve	(nr. 218, f. 16v° en 38)
- Tielt	(nr. 218, f. 97)
- Waregem	(nr. 218, f. 3)
- Wevelgem	(nr. 218, f. 30v° en 86v°)
- Wielsbeke	(nr. 218, f. 125 en 131)
- Zwevegem	(nr. 218, f. 49v°)

De bevoegdheid om kennis te nemen van het zuiveren van onroerende goederen was tot 6 juni 1617 beperkt tot deze vrijeigen goederen in de kasselrij Kortrijk. Door de verordening van 6 juni 1617 waren de hoochpointers en vryschepenen bevoegd voor alle onroerende goederen in de kasselrij Kortrijk die buiten de stad Kortrijk gelegen waren (27).

De bijzondere bevoegdheid die aan de hoochpointers en vryschepenen werd verleend door de verordening van 28 november 1582, en welke ze uitoefenden tot in 1586, strekte zich uit over geheel de kasselrij Kortrijk met uitzondering van de stad Kortrijk (28).

Rubriek II. BEVOEGDHEID TEN HOOFDE

Reeds in de middeleeuwen was het college van vryschepenen van de kasselrij Kortrijk hooftvierschare van de kasselrij ; het college nam kennis van alle geschillen ~~edle~~ door de heerlijke rechtbanken in de

(27) RAK., Fonds Colens, nr. 223.

(28) RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 7v°-8v° ; RAK., Fonds Colens, nr. 454.

kasselrij Kortrijk haar ten hoofde werden gebracht (29).

In de 16de eeuw was het ten hoofde gaan sporadisch geworden. Wanneer de heerlijke rechtbanken wys noch vroet waren deden ze veeleer een beroep op rechtsdeskundigen die hun advies gaven, dan ten hoofde te gaan bij een andere rechtbank (30). Het recentst bewaarde hooft-vonnis van de hoochpointers en vryschepenen dateert van 12 oktober 1573 ; het werd ten hoofde gebracht door de schepenen van de heerlijkheid Rumbeke (31). De vorderingen die bij de hoochpointers en vryschepenen ten hoofde werden gebracht betroffen zowel burgerlijke vorderingen als strafvorderingen (32).

De territoriale bevoegdheid van de hoochpointers en vryschepenen om ten hoofde vonnissen te wijzen strekte zich uit over geheel de kasselrij Kortrijk als gerechtelijke omschrijving, m.a.w. met inbegrip van de heerlijkheid Rumbeke (33) en de splete van Wervik, doch met uitslui-

-
- (29) - Over het ten hoofde gaan bij de vryschepenen in de 14de eeuw : RAK.SA.OA., nr. 1011, f. 11v°.
- Zie eveneens de kasselrijrekeningen tussen 1515 en 1621 die telkens een post bevatten vergoedingen betaald aan de vryschepenen "omme te berechtene de wetten van de vierscaeren resortterende thoofde onder 't casteel van Curtrycke" : Bv. : ARA., RK., nr. 42.949, KR 1514-1516, f. 38.
- Op 2 september 1516 werden de schepenen van Heule verplicht om ten hoofde te gaan bij de vryschepenen en niet bij het leenhof van Heule : Gent 2 september 1516, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 2453, f. 1.
- (30) Cfr. supra, deel II, hfst. IV, titel II, rubr. I.
We vonden uit de bestudeerde periode slechts vijf hooftvonnessen van de hoochpointers en vryschepenen: RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 176v°-177. Zie eveneens RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 27.818, waarin een hoofdvonniss van de vryschepenen van 17 april 1506 voorkomt. Dit hoofdvonniss werd aangevraagd door de schepenen van de heerlijkheid Moorsele en Gracht.
- (31) RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 176v°-177.
- (32) RAK., Fonds Colens, nr. 197, f. 32 : burgerlijke vordering ten hoofde gebracht door de schepenbank van Bouvekerke zitting houdend in de parochie van Kortrijk ; nr. 216, f. 19v° : burgerlijke vordering ten hoofde gebracht door de schepenbank van de heerlijkheid Ten Mortaensschen in Bellegem ; Ibidem, f. 46 : burgerlijke vordering ten hoofde gebracht door de schepenbank van de heerlijkheid Rumbeke (Caestre) ; Ibidem, f. 176v°-177 : strafvordering ten hoofde gebracht door dezelfde schepenbank.
- (33) RAK., Fonds Colens, nr. 216, f. 46 en 176v°.

ting van de steden Kortrijk, Menen, Harelbeke, Tielt en Deinze (34).

(34) De steden Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze gingen ten hoofde te Kortrijk die zelf ten hoofde ging te Gent. Cfr. bevoegdheid ten hoofde van de Kortrijkse schepenbank : deel IV, hfst. II, titel I, rubr. III ; E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 6 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 1 ; RAK.SA.OA., nr. 117.

TITEL VII..DE BEVOEGDHEID VAN DE VORSTELIJKE LEENHOVEN

Rubriek I. BEVOEGDHEID RATIONE MATERIAE

In de kasselrij Kortrijk hielden er vijf vorstelijke leenhoven zitting namelijk de leenhoven van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze. Theoretisch gezien bezaten deze leenhoven de hoge, middele en lage justitie waardoor ze in eerste aanleg kennis konden nemen van alle burgerlijke geschillen en strafzaken in hun rechtsgebied (1). In de praktijk was hun bevoegdheid veel beperkter. Op burgerlijk gebied namen ze alleen kennis van vorderingen in verband met lenen welke van hun leenhof gehouden werden ; hun bevoegdheid in strafzaken werd in de 16de eeuw praktisch integraal uitgeoefend door de schepenbank van de stad waar ze zitting hielden.

§ 1. Gewone bevoegdheid

I. Bevoegdheid in burgerlijke zaken : leenzaken

Uit de bewaarde rechtspraak van het leenhof van Kortrijk, de ontwerpcostumen van dit leenhof, de ontwerpcostumen van de stad en het leenhof van Deinze en de ontwerpcostumen van de stad en de roede van Tielt blijkt dat de vorstelijke leenhoven in de kasselrij Kortrijk, alhoewel theoretisch bevoegd om kennis te nemen van alle burgerlijke zaken, alleen kennis namen van leenzaken. Zuiver persoonlijke vorderingen werden door deze leenhoven niet behandeld.

-
- (1) - Ontwerpcostumen leenhof van Kortrijk, I, 1 ; Denombrement heerlijkheid Harelbeke (1513), RAK.SA.OA., nr. 864, f. 1-1v° ; Ontwerpcostumen Deinze, 19 ; Denombrement heerlijkheid Deinze (1654), A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 302.
 - De bevoegdheid van de vorstelijke leenhoven die buiten de kasselrij Kortrijk zitting hielden, doch van wie het rechtsgebied zich uitstreckte in de kasselrij Kortrijk zoals het leenhof van Dendermonde, het leenhof van de Oudburg van Gent, de Zaal van Ieper wordt niet ontleed. De bevoegdheid van deze leenhoven is te vergelijken met deze van de vijf vorstelijke leenhoven die in de kasselrij Kortrijk zitting hielden.

Onder leenzaken dient begrepen te worden alle vorderingen in verband met lenen zoals :

1. De vorderingen in verband met het nakomen van leenverplichtingen zoals het betalen van relief en camerlinckghelt, het afleggen van een eed door de leenman (feaulteyt ende manschip), het overmaken van het denombrement van het leen (2).
2. De zakelijke vorderingen in verband met het lenen, dit wil zeggen de vorderingen die lenen tot voorwerp hadden zoals de vorderingen tot erkenning van het recht op een leen krachtens erfenis ingeleid bij wijze van een clacht op een leen (3), de naerhede - vorderingen op een leen (4), de vorderingen tot erkenning van een onroerend recht op een leen ingeleid bij wijze van een clacht op dit leen (5), de vorderingen tot betaling van een schuld (bv. rente) waarvoor een leen verbonden was (6) of de vorderingen tot betaling van persoonlijke schulden (7) ingesteld bij wijze van een clacht op een leen.

-
- (2) - Vorderingen tot betaling van relief : Vonnis leenhof Kortrijk 25 oktober 1595, RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 50v° ; vordering tot het overmaken van een denombrement bij de leenverheffing : Vonnis leenhof Kortrijk 20 juni 1613, RAK., Fonds Colens, nr. 188, f. 125. Zie eveneens Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, II en III; Ontwerpcostumen Tielt, 110-115.
- Vergelijk met de bevoegdheid van het leenhof van Oudenaarde : Costumen Oudenaarde, III, 16-17.
 - (3) Vonnis leenhof Kortrijk 10 januari 1569, RAK.SA.OA., nr. 869, f. 61-61v°.
 - (4) RAK.SA.OA., nr. 869, f. 56 ; RAK., Fonds Colens, nr. 188, f. 103v°-104 en 106v°-107v° ; nr. 207, f. 141-144 ; Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, V ; Ontwerpcostumen Tielt, 29.
 - (5) Vordering tot erkenning van een erfdienstbaarheid op een leen : RAK., Fonds Colens, nr. 98.
 - (6) RAK., Fonds Colens, nr. 455, f. 6v° en 44.
 - (7) - RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 8v°-9v° : vordering tot betaling van een lijfrente ; RAK., Fonds Colens, nr. 188, f. 84v° : vordering tot betaling van verteerde kosten ; Ontwerpcostumen Tielt, 98-109. Vergelijk met de bevoegdheid van het leenhof van Oudenaarde : Costumen Oudenaarde, III, 21 en V, 33 en de bevoegdheid van het leenhof van Dendermonde : Costumen leenhof Dendermonde, I, 5.
- Volgens de costumen van het leenhof van Kortrijk en het leenhof van Tielt mocht men ter betaling van persoonlijke schulden conservatoir beslag laten leggen op een leen wanneer de schuldenaar

.../...

De gewone schepenbanken konden echter kennis nemen van de persoonlijke vorderingen in verband met lenen, dit wil zeggen van de vorderingen die niet ingeleid werden door een clacht op een leen. Zo nam de Kortrijkse schepenbank kennis van vorderingen tot betaling van de koopsom van een leen (8), vorderingen tot betaling van de pacht prijs van een leengoed (9), vorderingen tot vrijwaring van een gekocht leen tegen een derde die aanspraak maakt op erfdienstbaarheden op dit leen (10), vorderingen tot levering (erfvenesse) van een gekocht leen (11), vorderingen tot erkenning van het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot op een leen (12), vorderingen tot vergoeding door de weduwe aan de erfgenamen van een tijdens het huwelijk gekocht leen (13). Deze vorderingen werden ingeleid bij wijze van een gewone dagvaarding of bij wijze van een clacht op de catheilen van de verweerder. Ze werden dan ook als persoonlijke vorderingen aangezien (14).

II. Bevoegdheid in strafzaken

De vijf vorstelijke leenhoven in de kasselrij Kortrijk hadden de hoge, middele en lage justitie. In principe konden ze derhalve in hun

.../...

geen andere goederen meer had, of gevlucht was omwille van schulden : Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, IV, 10 ; Ontwerpcostumen Tielt, 98.

- (8) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 1-2v° en 74-75 ; nr. 10, f. 121-125 ; nr. 11, f. 78-79 ; nr. 12, f. 235-237 ; nr. 2062, f. 87v°.
- (9) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 118v°-119v° ; nr. 72, f. 147-147v° ; nr. 2092, f. 2v°-3v°.
- (10) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 135.
- (11) RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 201 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059 : verbodsbrief Kortrijk van 10 juli 1535 aan het leenhof van Harelbeke.
- (12) RAK.SA.OA., f. 54-58 en nr. 72, f. 75-81.
- (13) RAK.SA.OA., nr. 72, f. 93-94v° ; Costumen Kortrijk, XIII, 14 ; Costumen Oudenaarde, XXIII, 14 ; Costumen Sint-Winoksbergen, II, 1-2.
- (14) Over het onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen cfr. supra, deel.IV, hfst. I, titel II.

rechtsgebied als gewone rechtbank kennis nemen van alle strafzaken, met uitzondering van degene die de wet van andere rechtbanken had voorbehouden. In de 16de eeuw was deze principiële bevoegdheid echter in de praktijk tot een minimum herleid. In feite hadden de schepenbanken van de steden waar deze leenhoven zitting hielden deze strafrechtelijke bevoegdheid overgenomen.

Het leenhof van Kortrijk bezat strafrechtelijke jurisdictie op het grondgebied van alle lenen die van haar gehouden werden. De hoogbaljuw van Kortrijk of de onderbaljuw in zijn naam traden hierbij op als gerechtsofficier. In de 16de-17de eeuw gaven de Kortrijkse hoogbaljuws er echter de voorkeur aan om de misdrijven waarvan ze kennis hadden genomen te vervolgen voor de Kortrijkse schepenbank, zelfs wanneer deze misdrijven vastgesteld werden op lenen gehouden van het leenhof van Kortrijk (15). Alleen boeten wegens het niet-nakomen van leenverplichtingen (16), boeten wegens het niet-onderhouden van wegen en waterlopen (17), en de bestraffing van zelfmoorden gepleegd op deze lenen (18) lieten de Kortrijkse hoogbaljuws door de onderbaljuws, en later door de luitenant-baljuws, vorderen voor het leenhof van Kortrijk. Van de theoretische strafrechtelijke bevoegdheid van het leenhof van Kortrijk bleef derhalve zeer weinig over ; in de praktijk werd deze strafrechtelijke bevoegdheid grotendeels door de Kortrijkse schepenbank uitgeoefend.

(15) Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. I.

(16) Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, II, 2 en 3 ; RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 125 en nr. 207, f. 50v°.

(17) RAK., Fonds Colens, nr. 188, f. 125-125v° ; nr. 207, f. 33 en 34.

(18) - Vonnis leenhof Kortrijk 18 februari 1527, RAK.SA.OA., nr. 829, f. 13 ; ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1526-1527, f. 11 ; nr. 13.822, BRK 1535-1536, f. 11v° ; nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 21 ; nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 14 ; nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 38v°-39 ; nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 37v°. De typische straf voor zelfmoordenaars was het slepen en hangen. Ibidem.
 - Een afdoende verklaring waarom de hoogbaljuws deze zelfmoorden voor het leenhof van Kortrijk vervolgden in de plaats van voor de Kortrijkse schepenbank, waar ze alle andere delicten gepleegd op lenen gehouden van dit leenhof vervolgden, konden we niet vinden.

Het leenhof van Harelbeke bezat, net zoals het leenhof van Kortrijk, de bevoegdheid om alle delicten gepleegd op de lenen gehouden van dit leenhof te bestraffen (19). De hoogbaljuw van Harelbeke trad hierbij op als gerechtsofficier belast met het vorderen van de bestraffing. Zoals de hoogbaljuws van Kortrijk gaven de hoogbaljuws van Harelbeke er echter meestal de voorkeur aan om deze misdrijven te vervolgen voor de plaatselijke stedelijke schepenbank in plaats van voor het leenhof van Harelbeke (20). Slechts nu en dan brachten ze dergelijke misdrijven voor het leenhof van Harelbeke (21). Soms behandelden de leenmannen en de schepenen van Harelbeke samen een strafbaar feit dat werd vastgesteld op een leen gehouden van het leenhof van Harelbeke. Zo hielden ze soms samen straat- en rivierschouwingen, of legden ze samen een boete op wegens het niet-onderhouden van wegen of waterlopen (22). Omstreeks 1553-1560 zorgden een aantal leenmannen van het leenhof van Harelbeke voor de instructie van een strafproces dat door de schepenen van Harelbeke behandeld werd (23).

Het leenhof van Tielt was bevoegd om op vordering van de hoogbaljuw van Tielt kennis te nemen van alle strafbare feiten die vastgesteld werden op het grondgebied van de lenen welke van haar gehouden werden (24). Uit de ontwerpcostumen van Tielt (25) en de bewaarde bal-

(19) Denombrement van de heerlijkheid Harelbeke (1513), RAK.SA.OA., nr. 864, f. 1-1v°.

(20) Cfr. supra de bevoegdheid van de schepenen in de heerlijkheid Harelbeke.

(21) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 9 ; BRH 1515-1516, f. 6v°-7v° : vervolging wegens geweldplegingen op een meisje ; ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1585-1592, f. 18v°-20v° : vervolging wegens moord ; ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1606-1608, f. 8v°-10v° : vervolging wegens zelfmoord ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1563-1566, f. 9v° en 11 : vervolging wegens twee niet gespecificeerde delicten ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 2v° en BRH 1516-1519, f. 2v° : vervolging wegens het niet-onderhouden van wegen of waterlopen.

(22) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1525-1526, f. 3.

(23) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1553-1560, f. 11 en 15.

(24) Ontwerpcostumen Tielt, 9-11.

(25) Ontwerpcostumen Tielt, 3.

juwsrekeningen van Tielt uit de periode 1560-1567 (26) blijkt echter dat de hoogbaljuws van Tielt er meestal de voorkeur aan gaven om deze misdrijven te vervolgen voor de schepenbank van Tielt.

Het leenhof van Deinze bezat eveneens de hoge, middele en lage justitie. Op vordering van de hoogbaljuw van Deinze kon dit leenhof derhalve in principe kennis nemen van alle strafbare feiten vastgesteld op de lenen die van dit leenhof gehouden werden (27). Uit de baljuwsrekeningen van Deinze en de ontwerpcostumen van de stad en het leenhof Deinze blijkt echter dat de hoogbaljuws van Deinze er in de 16de-17de eeuw de voorkeur aan gaven de bestraffing van deze feiten te vorderen voor de schepenbank van Deinze (28). Alleen de strafbare feiten vastgesteld op de Leie tussen Astene en Oeselgem werden nog vervolgd voor het leenhof van Deinze dat dan samen met de schepenen van Deinze zitting hield (29). De strafbare feiten vastgesteld in de heerlijkheid Drongen, één van de lenen van het leenhof van Deinze, werden vervolgd voor de eigen schepenbank van deze heerlijkheid (30).

Tot in 1463 oefende het leenhof van Menen de hoge justitie uit in de stad en de heerlijkheid Menen. De schepenen van Menen waren alleen bevoegd voor strafbare feiten gepleegd in het schependom waarop een boete stond (31). Een vorstelijke keure van augustus 1463 verleende aan de schepenbank van Menen de hoge justitie (32). In de praktijk

(26) ARA., RK., nr. 14.431, BRT 1560-1563, f. 8.

(27) Denombrement van de heerlijkheid Deinze (1654), A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis van Deinze, p. 302.

(28) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1531-1534, f. 6v°-7 ; BRD 1537-1539, f. 44v° ; BRD 1543-1545, f. 107v° ; Ontwerpcostumen Deinze, 1 en 4.

(29) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 28v° ; BRD 1519-1522, f. 9 ; nr. 13.906, BRD 1569-1572, f. 9v° ; Ontwerpcostumen Deinze, 2-3.

(30) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1531-1534, f. 6v°-7 ; BRD 1537-1539, f. 4v°.

(31) Vorstelijke keure van augustus 1463, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-82.

(32) Ibidem.

gingen de hoogbaljuws van Menen tot omstreeks 1510 verder met het vervolgen van alle ernstige misdrijven voor het leenhof van Menen (33). In de periode 1510-1515 vervolgden ze deze misdrijven voor de leenmannen en de schepenen van Menen samen (34). Na 1515 was dit niet meer het geval ; vanaf deze datum vorderden de hoogbaljuws van Menen de bestraffing van de delicten, die ze in de stad en de heerlijkheid Menen hadden vastgesteld, voor de schepenbank van Menen (34). Alleen enkele kleinere boeten zoals deze wegens het laten malen van graan buiten de banmijle van Menen werden nog gevorderd voor het leenhof (36). Ook hier had een vorstelijk leenhof zijn strafrechtelijke jurisdictie grotendeels verloren ten voordele van een stedelijke schepenbank.

Het uitoefenen van de strafrechtelijke bevoegdheid van de vijf vorstelijke leenhoven die in de kasselrij Kortrijk zitting hielden door de schepenbanken van de stad waar ze zitting hielden is merkwaardig om vast te stellen. Deze evolutie werd weliswaar veroorzaakt door een aantal factoren. Vooreerst was er het feit dat de gerechtsofficieren van deze vijf leenhoven terzelfdertijd gerechtsofficieren waren van de schepenbank van de stad waar deze leenhoven zitting hielden. Deze gerechtsofficieren, die de initiatiefnemers waren van elke strafvervolgung, konden derhalve gemakkelijk een strafvordering bij de stedelijke schepenbank in plaats van bij het leenhof aanhangig maken. De voorkeur van deze gerechtsofficieren voor deze stedelijke schepenbanken in plaats van de vorstelijke leenhoven werd bewerkt door de veel betere organisatie van deze schepenbanken. Deze schepenbanken vergaderden in tegenstelling met de leenhoven op geregelde tijdstippen en hadden een goed uitgeruste griffie. De strafzaken konden er vlugger behandeld worden.

-
- (33) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1468-1469, f. 2v° ; BRM 1469-1470, f. 2v°-3 ; BRM 1470-1471, f. 2v° ; BRM 1494-1495, f. 2v° ; BRM 1503-1504, f. 2v°-3 ; BRM 1504-1505, f. 3v°.
- (34) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1510-1511, f. 2 en 4v° ; BRM 1513-1514, f. 3.
- (35) Bv. : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1515-1516, f. 3 ; BRM 1516-1518, f. 4 ; BRM 1518-1520, f. 4 ; BRM 1520-1522, f. 5 ; BRM 1522-1524, f. 1.
- (36) Verordening van 11 juni 1533, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 56-60 ; Verordening van 31 maart 1546, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 245 ; ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1525-1526, f. 1.

Een volledige verklaring van deze bevoegdheidsverschuiving is dit evenwel niet ; in de andere Vlaamse kasselrijen hebben de vorstelijke leenhoven hun strafrechtelijke bevoegdheid meestal weten te bewaren en soms uit te breiden (37). Het verschil in de evolutie van de bevoegdheid van deze laatste leenhoven en de vorstelijke leenhoven in de kasselrij Kortrijk kan derhalve alleen verklaard worden door de grote invloed die de vijf steden in de kasselrij Kortrijk op het hun omringende platteland hebben weten uit te oefenen.

§ 2. Bevoegdheid om maalboeten op te leggen

Rondom de stad Menen en de stad Harelbeke waren de banmijle van Menen en de banmijle van Harelbeke gelegen. Deze banmijlen strekten zich uit in een straal rondom het schependom van deze twee steden, en duiden een gebied aan waarbinnen alle inwoners ertoe gehouden waren hun graan in de grafelijke molens (38) te laten malen. Overtredingen van dit gebod werden als inbreuken op de vorstelijke rechten bestraft met boeten (maalboeten), die respectievelijk door de hoogbaljuw van Menen en de hoogbaljuw van Harelbeke werden gevorderd (39). Een verordening van 11 juni 1533 verklaarde het leenhof van Menen uitdrukkelijk bevoegd om kennis te nemen van dergelijke overtreddingen in de banmijle van Menen. Deze bevoegdheid werd bekrachtigd op 31 maart 1546 (40).

-
- (37) Bv. : Het vorstelijk leenhof van Oudenaarde oefende de strafrechtelijke jurisdictie uit in de kasselrij Oudenaarde voor alle nietpoorters van Oudenaarde : Costumen Oudenaarde, III, 1. Het vorstelijk leenhof van Aalst had een gelijkaardige bevoegdheid in het Land van Aalst : Costumen Aalst, II, 1. Voor het leenhof van de Burg van Brugge zie Costumen Burg van Brugge, II, 1. Voor het leenhof van Oudburg van Gent : Costumen Oudburg van Gent, I, 1.
- (38) Over de grafelijke molens te Menen : REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 23, 39, 40 en 58. Over de grafelijke molens te Harelbeke : RAK.SA.OA., nr. 864, f. 26.
- (39) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1525-1526, f. 1. ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1515-1516, f. 3 ; BRH 1516-1519, f. 2v°.
- (40) Verordening van 11 juni 1533, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 56-60. Verordening van 31 maart 1546, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 245.

Overtredingen van dit gebod in de banmijle van Harelbeke werden hoogstwaarschijnlijk vervolgd voor het leenhof van Harelbeke. Dit wordt bewezen vooreerst door het feit dat in de rechtspraak van de schepenbank van Harelbeke - de andere rechtbank waarvoor de hoogbaljuw van Harelbeke delicten vervolgte - geen dergelijke veroordeling te vinden is. Bovendien waren het de leenmannen van het leenhof van Harelbeke die omstreeks 1519-1521 belast werden met het afpalen van de banmijle (41).

Sporen van een soortgelijke bevoegdheid van het leenhof van Kortrijk, Tielt en Deinze hebben we niet gevonden.

Rubriek II. TERRITORIALE BEVOEGDHEID

De territoriale bevoegdheid van de vijf vorstelijke leenhoven in de kasselrij Kortrijk strekte zich uit over alle lenen die van hen gehouden werden.

Van deze vijf vorstelijke leenhoven had het leenhof van Kortrijk het grootste aantal lenen en achterlenen. Praktisch in elke parochie van de kasselrij lagen er een of meerdere lenen die van dit leenhof gehouden werden (42). Verscheidene van deze lenen waren belangrijke of minder belangrijke heerlijkheden met hoge (43), middele (44) of lage

(41) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1519-1521, f. 7v°-8.

(42) Zie de denombrementen van de lenen gehouden van het kasteel van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 860 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205 en 206.

(43) Bv. : de heerlijkheid Ten Hamme in Kanegem (RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 77v°-78v°), de heerlijkheid Claerhout te Pittem (Ibidem, f. 79-81v°), de heerlijkheid Wakken (Ibidem, f. 398-408v°), de heerlijkheid Ter Brugghe in Waregem (Ibidem, f. 127v°-132), de heerlijkheid Heule (Ibidem, f. 144-145), de heerlijkheid Izegem (Ibidem, f. 204v°-208v°), de heerlijkheid van Mortaenschen in Bellegem (Ibidem, f. 276-292).

(44) Bv. : de heerlijkheid Poelvoorde in Wingene (Ibidem, f. 133-136), de heerlijkheid Kooigem (Ibidem, f. 97-121), de heerlijkheid Dadi-zeele (Ibidem, f. 177-180) ; de heerlijkheid Zwevegem (Ibidem, f. 191v°-204), de heerlijkheid Rumbeke (Ibidem, f. 220-223v°), de heerlijkheid Te Mortaigne te Bellegem (Ibidem, f. 311-312v°), de heerlijkheid Nieuwenhove in Oostrozebeke (Ibidem, f. 367-370), de heerlijkheid van Tomme te Tielt-buiten (Ibidem, f. 428-430).

justitie (45).

Van het leenhof van Harelbeke werden eveneens verscheidene lenen en achterlenen gehouden waarvan het overgrote deel rondom de stad Harelbeke gelegen was. Uit een denombrement van de heerlijkheid Harelbeke van 1513 blijkt dat in de kasselrij Kortrijk van het leenhof van Harelbeke lenen gehouden werden te Bavikhove, Bissegem, Deerlijk, Dotternijs, Egem, Harelbeke-buiten, het schependom van Harelbeke, Heestert, Hulste, Kortrijk-buiten, Kooigem, Kuurne, Lendelede, Luینگne, Meulebeke, Moen, Moeskroen, Oostrozebeke, Otegem, Rekkem, Sint-Denijs, Tielt-buiten, Waregem, Wevelgem, Wingene, Zwevegem (46). Verscheidene van deze lenen waren heerlijkheden. Slechts één van deze lenen, namelijk de heerlijkheid Moeskroen, bezat de hoge justitie (47). Drie van deze lenen bezaten de middele of viscontiere justitie : de heerlijkheid Nieuwenhuize te Kuurne, de heerlijkheid Buusvelt te Meulebeke en te Wingene en de heerlijkheid Ten Coutere te Bavikhove (48). De meeste lenen bezaten de lage justitie (49).

Van het leenhof van Tielt werden eveneens verscheidene lenen gehouden. Deze waren volgens een denombrement van 1502 in de kasselrij Kortrijk gelegen te Astene, Deinze, Dentergem, Egem, Grammene, Machelen, Meulebeke, Oeselgem, Olsene, Oostrozebeke, Petegem, Pittem, Poeke, Tielt-

(45) Bv. : de heerlijkheid Ten Ackere te Kortrijk-buiten (Ibidem, f. 41-42), de heerlijkheid Walle te Kortrijk-buiten (Ibidem, f. 14), de heerlijkheid Ter Galghe te Kortrijk-buiten (Ibidem, f. 31-32), de heerlijkheid Bauwinsbussche te Lendelede (Ibidem, f. 237), de heerlijkheid Bellegem (Ibidem, f. 267), de heerlijkheid Ten Eede in de parochie van Menen (Ibidem, f. 324-325).

(46) RAK.SA.OA., nr. 864.

(47) Ibidem, f. 59.

(48) Ibidem, f. 29, 47v° en 55v°.

(49) Bv. : T'Goedt te Halle (Ibidem, f. 2-2v°) ; T'Goedt te Venissien te Harelbeke-buiten (Ibidem, f. 7-7v°) ; T'Goedt van Toverackere te Harelbeke-buiten (Ibidem, f. 16v°-17v°), de heerlijkheid Te Scoupe in Zwevegem (Ibidem, f. 35), de heerlijkheid Den Schardau te Otegem (Ibidem, f. 36v°-37).

binnen en Tielt-buiten, Wingene, Zeveren (50). Verscheidene van deze lenen waren heerlijkheden met hoge (51), middele (52) of lage justitie (53).

Van het leenhof van Deinze waren slechts een klein aantal lenen gehouden. Volgens een denombrement van 1654 waren deze lenen gelegen te Deinze, Astene, Petegem, Drongen. De heerlijkheid Deinze bevatte eveneens de rechten en jurisdictie op de Leie tussen Astene en Oeselgem (54). Van het leenhof van Deinze werd slechts één heerlijkheid gehouden met hoge justitie namelijk de heerlijkheid Drongen gelegen in de Oudburg van Gent (55). Verscheidene lenen bezaten de lage justitie. Deze lage justitie werd meestal uitgeoefend door de schepensbank van de heerlijkheid Petegem (56).

Van de 15de, 16de en 17de eeuw bleven geen denombrementen van de lenen

-
- (50) Het leenhof van Tielt werd met al zijn lenen - althans omstreeks 1502 - nog gehouden van het leenhof van Kortrijk : RAK., Fonds Colens, nr. 205. Zie bijvoorbeeld voor de ligging van deze lenen te Astene (Ibidem, f. 348, 358-393), te Deinze (Ibidem, f. 348), te Dentergem (Ibidem, f. 409-416), te Egem (Ibidem, f. 88v°), te Grammene (Ibidem, f. 417), te Machelen (Ibidem, f. 321), te Meulebeke (Ibidem, f. 72v°, 84, 87), te Oeselgem (Ibidem, f. 393), te Olsene (Ibidem, f. 382-384), te Oostrozebeke (Ibidem, f. 72v°), te Petegem (Ibidem, f. 348), te Pittem (Ibidem, f. 84v°-87, 87, 88), te Poeke (Ibidem, f. 420-427v°), te Tielt-binnen en Tielt-buiten (Ibidem, f. 84v°-94, 380, 428-430, 485), te Wingene (Ibidem, f. 136-137), te Zeveren (Ibidem, f. 187).
- (51) De heerlijkheid Bulscamp te Wingene (Ibidem, f. 136-137) ; de heerlijkheid Den Hoerenschen te Deinze, Astene en Petegem (Ibidem, f. 348), de heerlijkheid Dentergem (Ibidem, f. 409-413), de heerlijkheid Grammene (Ibidem, f. 417-420).
- (52) De heerlijkheid Van Tomme te Tielt-buiten (Ibidem, f. 428-430), de heerlijkheid Willecomme te Tielt-buiten (Ibidem, f. 485).
- (53) Bv. : de heerlijkheid Ten Heede te Meulebeke en Oostrozebeke (Ibidem, f. 72v°), de heerlijkheid Te Manighem te Pittem en te Meulebeke (Ibidem, f. 84-85v°), de heerlijkheid Te Haerlebouts te Zeveren (Ibidem, f. 187-189).
- (54) Ontwerpcostumen Deinze, 2 en 3. Denombrement van de heerlijkheid Deinze (1654), A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 300-326.
- (55) Ibidem, p. 315-320.
- (56) Ibidem, p. 302-315 en 321-326 ; RAG., Deinze, nr. 4.

gehouden van het leenhof van Menen bewaard. Volgens denombrementen van het einde van de 18de eeuw waren de lenen gehouden van dit leenhof gelegen te Menen, Geluwe, Houthem, Lauwe, Halewijn en Tielt-buiten (57). Uit de baljuwsrekeningen van Menen, waarin de ontvangsten van de tiende penning die bij het verheffen van een leen werd geïnd, opgetekend werd, blijkt dat ook in de 15de-16de eeuw de lenen gehouden van het leenhof van Menen in de hogergenoemde parochies gelegen waren (58). Verscheidene van deze lenen bezaten de lage justitie.

Om de territoriale bevoegdheid van de vijf vorstelijke leenhoven in de kasselrij Kortrijk nauwkeurig te bepalen dient er rekening gehouden te worden met de verschillende soorten bevoegdheden die deze leenhoven uitoefenden. Voor leenzaken en strafzaken strekte de territoriale bevoegdheid van deze leenhoven zich in principe uit over het grondgebied van alle lenen die van deze leenhoven gehouden werden. Verscheidene van deze lenen waren echter heerlijkheden die de hoge, middele of lage justitie bezaten. Voor de burgerlijke geschillen en strafzaken die tot deze justitiegraden behoorden, vormden deze heerlijkheden derhalve enclaves in het rechtsgebied van deze vorstelijke leenhoven. Het leenhof van Menen en het leenhof van Harelbeke bezaten bovendien een buitengewone bevoegdheid respectievelijk in de banmijle van Menen en de banmijle van Harelbeke.

§ 1. Territoriale bevoegdheid in leenzaken

De vijf vorstelijke leenhoven waren zoals gezegd bevoegd om kennis te nemen van vorderingen die lenen tot voorwerp hadden. Om de territoriale bevoegdheid in leenzaken te bepalen dient een onderscheid gemaakt te worden tussen hoofdlenen en achterlenen. Hoofdlenen zijn de lenen die rechtstreeks van het leenhof gehouden werden; achterlenen werden gehouden van deze hoofdlenen en derhalve onrechtstreeks of in tweede graad van het leenhof.

(57) REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 239-243.

(58) ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1480-1481, f. 2v°; BRM 1481-1482, f. 2v°-3; BRM 1483-1484, f. 2v°; BRM 1499-1501, f. 3v°; BRM 1501-1502, f. 1v°; BRM 1502-1503, f. 1v°-2v°; BRM 1503-1504, f. 1v°; BRM 1504-1505, f. 2.

Geschillen in verband met hoofdleenen kwamen ontegensprekelijk voor het vorstelijk leenhof waarvan ze gehouden werden. Zo nam het leenhof van Kortrijk kennis van het conservatoir beslag op de heerlijkheid Ten Ackere te Kortrijk-buiten (59) omdat deze heerlijkheid van haar leenhof werd gehouden (60). De territoriale bevoegdheid van de vorstelijke leenhoven voor geschillen die hoofdleenen tot voorwerp hadden strekte zich dan ook uit over het grondgebied van alle hoofdleenen die van hun leenhof werden gehouden.

Geschillen in verband met achterlenen kwamen slechts voor de vorstelijke leenhoven wanneer deze achterlenen gehouden werden van een hoofdleen dat geen eigen leenhof bezat (61). Wordt een achterleen evenwel gehouden van een hoofdleen dat een eigen leenhof had dan deed dit heerlijk leenhof uitspraak over de geschillen welke dit achterleen tot voorwerp hadden. Zo nam het leenhof van Walle omstreeks 1587 kennis van een naerhede-vordering in verband met een achterleen gehouden van de heerlijkheid Walle (62). De heerlijkheid Walle was zelf een leen van het leenhof van Kortrijk (63). De territoriale bevoegdheid van deze vorstelijke leenhoven voor geschillen die achterlenen tot voorwerp hadden was derhalve beperkt tot het grondgebied van de achterlenen die niet gehouden werden van een hoofdleen dat een eigen leenhof had.

§ 2. Territoriale bevoegdheid in strafzaken

Om de territoriale bevoegdheid van de vijf vorstelijke leenhoven

-
- (59) RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 8v°-9v°. Andere voorbeelden RAK., Fonds Colens, nr. 455, f. 6v° : conservatoir beslag op de heerlijkheid Hamme; RAK., Fonds Colens, nr. 188, f. 103v°-104 : naerhede-vordering betrekking hebbende op de heerlijkheid Poeke.
 - (60) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 41-42.
 - (61) Zie bv. RAK.SA.OA., nr. 864, f. 13v° ; RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 87-88 en 187-189. Zie eveneens de talrijke clachten op achterlenen van het leenhof van Kortrijk in RAK., Fonds Colens, nr. 207 en 455 en RAK.SA.OA., nr. 829.
 - (62) Vonnis leenhof Walle 10 februari 1587, RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 183v°. Voor andere voorbeelden zie de bevoegdheid van de heerlijke leenhoven in burgerlijke zaken.
 - (63) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 14.

in strafzaken te bepalen dient men een onderscheid te maken tussen de jurisdictie op de lenen gehouden van deze leenhoven die geen heerlijkheden waren en de jurisdictie op de lenen gehouden van deze leenhoven die wel heerlijkheden waren.

Op het grondgebied van de lenen die geen heerlijkheden waren oefenden de vorstelijke leenhoven in principe de strafrechtelijke jurisdictie uit ; ze namen er kennis van alle strafbare feiten die er vastgesteld werden (64).

Uit de denombrementen blijkt echter dat de meeste lenen heerlijkheden waren met hoge, middele of lage justitie. In principe vormden deze heerlijkheden enclaves in het rechtsgebied van de vorstelijke leenhoven althans voor de justitiegraden die ze bezaten. Wanneer een leen een heerlijkheid was, had het vorstelijk leenhof de justitie op het grondgebied van dit leen gedelegeerd aan de leenhouder. Wanneer een heerlijkheid evenwel slechts de lage of de middele justitie bezat bleef het vorstelijke leenhof de ontbrekende justitiegraad(en) uitoefenen op het grondgebied van deze heerlijkheid. Zo nam het leenhof van Kortrijk omstreeks februari 1527 kennis van een zelfmoord gepleegd op het grondgebied van de heerlijkheid Bauwinsbussche te Lendelede (65) omdat deze heerlijkheid, die gehouden werd van het leenhof van Kortrijk, de hoge justitie niet bezat (66).

Tenslotte dient erop gewezen te worden dat de hoogbaljuws van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze op het grondgebied van de heerlijkheden die respectievelijk van het leenhof van Kortrijk, het leenhof van Harelbeke, het leenhof van Tielt, het leenhof van Menen en het leenhof van Deinze gehouden werden een subsidiaire jurisdictie uitoefenden waardoor ze alle onbestrafte misdrijven konden vervolgen en hun bestraffing vorderen voor het vorstelijk leenhof waarvan ze gerechtsofficier waren (67).

(64) Zie bijvoorbeeld : Denombrement van het leenhof van Harelbeke (1513), RAK.SA.OA., nr. 864, f. 1.

(65) Vonnis leenhof Kortrijk 15 februari 1527, RAK.SA.OA., nr. 869, f. 13 ; ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1526-1527, f. 11v°.

(66) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 237-246.

(67) Zie de bevoegdheid van deze gerechtsofficieren : deel III, hfst. I-V.

Zoals we reeds aantoonen was deze strafrechtelijke bevoegdheid van de vorstelijke leenhoven in de 16de-17de eeuw meestal theoretisch geworden ; in de praktijk oefenden de schepenbanken van de stad waar deze leenhoven zitting hielden de strafrechtelijke bevoegdheid van deze leenhoven uit (68).

§ 3. Territoriale bevoegdheid in de banmijle

Het leenhof van Menen en het leenhof van Harelbeke hadden de bevoegdheid om alle inwoners van de banmijle, respectievelijk van de banmijle van Menen en de banmijle van Harelbeke, een boete op te leggen wanneer ze hun graan elders dan in de aldaar gelegen grafelijke molens lieten malen. Deze strafrechtelijke jurisdictie strekte zich uit over alle gronden die binnen de banmijle gelegen waren welke ook hun aard was (allodiale gronden, cijnsgronden of leengronden) en indien het leengronden waren van welk leenhof ze ook gehouden werden (69). Deze banmijle van Menen en Harelbeke strekte zich uit in een straal van één mijl rondom het schependom van Menen en Harelbeke. De banmijle van Menen was zelfs gedeeltelijk gelegen in de kasselrij Rijsel (70).

(68) Cfr. supra, rubriek II.

(69) Verordening van 11 juni 1533, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 56-59 ; Verordening van 31 maart 1546, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 245-246 ; ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1525-1526, f. 1-1v° ; BRM 1528-1529, f. 1v° ; BRM 1530-1532, f. 11.

(70) Ibidem.

TITEL IX. BEVOEGDHEID VAN DE HEERLIJKE RECHTBANKEN

Zoals we reeds in het deel over de rechterlijke organisatie aan- toonden waren er in de kasselrij Kortrijk een groot aantal heerlijke rechtbanken werkzaam, waarin men twee types kan onderscheiden : de schepenbanken en de leenhoven. Deze heerlijke rechtbanken bezaten de hoge, middele of lage justitie.

Rubriek I. DE HOGE, MIDDELE EN LAGE JUSTITIE

In de middeleeuwen en de moderne tijden maakte men een onderscheid tussen de hoge, de middele (of viscontiere) en de lage (nedere of fonciere) justitie (1). Dit onderscheid betreft niet alleen de be- voegdheid om de eigenlijke en de oneigenlijke rechtspraak uit te oe- fenen doch eveneens de administratieve bevoegdheid en de bevoegdheid om allerlei fiscale rechten zoals thol, vondt, bastaert- en stragiers- goet, wandelcoop te innen binnen een bepaald gebied.

Het onderscheid tussen hoge, middele en lage justitie is vooral van belang om de bevoegdheid van de verscheidene heerlijke rechtbanken en hun gerechtsofficieren te bepalen. Deze heerlijke rechtbanken en hun

-
- (1) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 1 ; Verordening van augustus 1463, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84 ; P. WIELANT, Vorme ende concept tot het maken van eene generaele costume van het landt ende het graafschap van Vlaenderen flamingant, uitg. D. BERTEN, in B.A.L.O., IX (1939), p. 197-202 ; J. VAN DEN BERGHE, De jurisdictien van Vlaenderen, uitg. D. BERTEN, in B.A.L.O., IX (1905), p. 11-13 ; A.C.F. KOCH, De rechterlijke organisatie in het graafschap Vlaenderen, p. 21-29 ; J. DENYS, Inleidende nota over de lijst van heerlijkheden van Oost-Vlaenderen, in Cultureel jaarboek voor de provincie Oost-Vlaenderen, 1948, p. 178 ; CH. LAENENS, De geschiedenis van het Antwerps gerecht, p. 58 ; E. POULLET, Histoire du droit pénal dans l'ancien duché de Brabant, in Mém. cour. acad. roy., XXXIII (1865-1867), p. 119 ; E. CHENON, Histoire générale du droit français public et privé, I, p. 656-657 ; A. AL- LARD, Histoire de la justice criminelle au XVIIe siècle, p. 12-19 ; A. ESMEIN, Histoire de la procédure criminelle en France, p. 3 ; J. BOCA, Justice criminelle d'Abbeville, p. 72-73 ; J. VAN ROMPAEY, De heerlijkheid als heem van onze voorouders, in Ons Heem, XXIX (1975), p. 125-135.

gerechtsofficieren bezaten soms alleen de middele of de lage justitie. De stedelijke schepenbanken en hun gerechtsofficieren daarentegen bezaten zowel de hoge, middele of lage justitie (2), hun bevoegdheid was derhalve niet beperkt tot een bepaalde soort zaken.

Welke justitiegraden de heerlijke rechtbanken en hun gerechtsofficieren bezaten vindt men terug in de denombrementen van de verscheidene lenen waarop deze rechtbanken hun bevoegdheid uitoefenden. Bij het bestuderen van deze denombrementen dient men er evenwel rekening mee te houden dat men in de 16de eeuw nog weinig zuivere toestanden aantreft. In de loop van de tijden hebben de rechtbanken en gerechtsofficieren die slechts een bepaalde justitiegraad (de middele of lage) bezaten allerlei bevoegdheden van de hogere justitiegraad(en) weten te verkrijgen zonder dat ze hogere justitiegraad(en) integraal mochten uitoefenen. Men treft derhalve in deze denombrementen veel heerlijke rechtbanken aan met lage justitie die bepaalde bevoegdheden van de middele en zelfs van de hoge justitie mochten uitoefenen ; verscheidene rechtbanken die de middele justitie bezaten mochten bepaalde bevoegdheden van de hoge justitie uitoefenen. Het onderscheid tussen hoge, middele en lage justitie was derhalve vrij theoretisch geworden. In de praktijk hing de bevoegdheid van de verschillende heerlijke rechtbanken en hun gerechtsofficieren af van het denombrement van hun heerlijkheid. In dat denombrement werden de in de loop van de tijden verkregen bevoegdheden beschreven.

Na een vergelijking van verscheidene denombrementen (3), de auteurs

-
- (2) De schepenbank van Menen bezat tot 1463 slechts de middele justitie. Een vorstelijke keure van augustus 1463 verleende deze schepenbank de hoge justitie: REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84.
- (3) Denombrement van de lenen gehouden van het leenhof van Kortrijk (circa 1502) : RAK., Fonds Colens, nr. 205 ; RAK.SA.OA., nr. 860 ; denombrement van de lenen gehouden van het leenhof van Harelbeke (1513) : RAK.SA.OA., nr. 864 ; denombrement van de lenen gehouden van het leenhof van Deinze (1654), RAG., Deinze, nr. 4 (A. VAN DEN ABEELE, Geschiedenis der stad Deinze, p. 300-326) ; denombrementen van de lenen gehouden van de heerlijkheid Zwevegem (1437-1666) : RAK., Fonds Colens, nr. 515 ; denombrement van de lenen gehouden van de heerlijkheid Walle : RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1553-1657, R 1570-1650, R 1600-1714 ; denombrementen van de lenen gehouden van de heerlijkheid Nevele : RAK., Fonds Nevele, nr. 8, 12 en 13.

die over deze bevoegdheidsverdeling geschreven hebben (4) en de rechtspraktijk in de kasselrij Kortrijk kan het onderscheid tussen deze drie verschillende justitiegraden als volgt bepaald worden :

- De lage justitie (nedere of fonciere justitie)

De bevoegdheid van de rechtbanken die alleen de lage justitie uitoefenden was beperkt tot de rechtspraak in verband met de onroerende goederen die in hun rechtsgebied gelegen waren. Deze rechtspraak bevatte voor wat de vrijwillige rechtspraak betreft het recht om akten te verlijden in verband met de overdracht of belasting van de onroerende goederen die in hun rechtsgebied gelegen waren, en het recht om de overdracht van deze onroerende goederen te realiseren (onterven-erven van cijnsgoederen en allodiale goederen en het verheffen van leenen) (5). Voor wat de eigenlijke rechtspraak betreft hield deze rechtspraak vooreerst in dat deze rechtbanken bevoegd waren om kennis te nemen van alle burgerlijke vorderingen in verband met de onroerende goederen die in hun rechtsgebied gelegen waren. Een ontleding van de rechtspraak van de rechtbanken, die alleen de lage justitie uitoefenden toont aan dat onder deze vorderingen zowel vorderingen ge-

(4) Cfr. voetnoot nr. 1.

(5) - Het leenhof en de schepenbank van de heerlijkheid Walle gelegen in de parochie van Kortrijk-buiten oefenden alleen de lage justitie uit : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 14. Over de bevoegdheid van de schepenbank van deze heerlijkheid om de vrijwillige rechtspraak in verband met de onroerende goederen van de heerlijkheid uit te oefenen : RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 12, 143v°. - De schepenbank van de grafelijke heerlijkheid Ten Ackere en de heerlijkheid Groeninge hielden samen zitting en oefenden de lage justitie uit niet alleen in deze twee heerlijkheden doch eveneens in verscheidene heerlijkheden die er rondom gelegen waren en die voor de rechtspraak op deze schepenbanken een beroep konden doen (RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 41-42 en 34, 35-37, 42v°-44v°). Over de vrijwillige rechtspraak van deze schepenbanken raadplegen men onder meer : RAK., Scab. II, nr. 181, 184 en 185.

grond op een zakelijk recht (bv. eigendomsvordering (6), vorderingen tot betaling van heerlijke rechten (7)) als de vorderingen gegrond op een persoonlijk recht (bv. een schuldvordering (8)) begrepen waren. De enige voorwaarde was dat de vordering een onroerend goed in het rechtsgebied van de rechtbank gelegen tot voorwerp had. Volgens een algemeen verspreide opvatting in Vlaanderen en het Noorden van Frankrijk werden deze onroerende vorderingen als zakelijke vorderingen aangemerkt, dit in tegenstelling met de persoonlijke vorderingen die betrekking hadden op een persoon of zijn catheilen (9).

Tenslotte bevatte deze lage justitie de bevoegdheid om boeten op te leggen voor delicten die zo nauw in verband stonden met onroerende goederen dat men - zoals J. Van den Berghe het in zijn Jurisdictien van Vlaenderen uitdrukte (10) - deze boeten als het ware aan het onroerend goed zelf oplegde. Dit was onder meer het geval voor het niet-onderhouden van wegen en waterlopen (11) diefstal (12) of bescha-

- (6) Bv. : vordering tot afpaling van een stuk grond : Vonnis Walle 22 september 1573, RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 30v° ; vordering tot teruggave van slaghout ten onrechte gekapt van de bomen op het erf van de eiser : Ibidem, f. 67v° (slaghout dat geen drie jaar oud was werd als onroerend aangezien volgens de costumen van Kortrijk : Costumen Kortrijk, XVIII, 3).
- (7) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 31v°, 51 en 66.
- (8) Bv. : vordering tot terugbetaling van geleend geld ingeleid bij wijze van conservatoir beslag (clacht) : Ibidem, f. 123v° en 132 ; vordering tot betaling van achterstallige pacht ingeleid bij wijze van conservatoir beslag (clacht) : Ibidem, en RAK., Scab. II, nr. 181, f. 5. Zie eveneens Ibidem, nr. 182.
- (9) - Cfr. supra, deel IV, hfst. I, titel II, rubr. I.
- In deze zin dient eveneens artikel 10 van de ontwerpcostumen van Deinze begrepen te worden die de rechtbanken met lage justitie bevoegd verklaart voor alle zakelijke vorderingen (actien reele) : Ontwerpcostumen roede van Deinze, 10.
- (10) J. VAN DEN BERGHE, Jurisdictien van Vlaenderen, in B.A.L.O., IX (1913), p. 11. Over deze J. Van den Berghe en zijn Jurisdictien van Vlaenderen raadplege men E.I. STRUBBE, Jean Van den Berghe, écrivain et juriste flamand (1300-1439), in B.A.L.O., XII (1925-1927), p. 174.
- (11) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 224.
- (12) Ibidem, f. 49.

diging (13) van veldvruchten, ongeoorloofde kappingen van bomen staande op de grond van de heerlijkheid (14). Indien deze lage justitie werd uitgeoefend op cijnsgoederen of andere goederen gehouden van een heerlijkheid die geen lenen waren (15), hield ze het recht in om boeten te vorderen wegens het niet op tijd betalen van heerlijke rechten zoals cijnzen (heerlijke rente), dootcoop of wandelcoop (16). Werd deze lage justitie uitgeoefend op lenen gehouden van de heerlijkheid dan bevatte ze het recht om boeten te vorderen wegens het niet-nakomen van leenverplichtingen zoals het niet op tijd laten verheffen van een leengoed, het niet op tijd betalen van het relief of het niet op tijd overmaken van een denombrement bij vervreemding of vererving van dat leengoed (17). Deze boeten bedroegen drie ponden parisis met uitzondering van het niet-nakomen van leenverplichtingen waarop een boete van tien ponden parisis stond (18).

Teneinde het niet-onderhouden van wegen en waterlopen vast te stellen konden de gerechtsofficieren en de wethouders van de heerlijkheden met lage justitie deze wegen en waterlopen schouwen (19).

-
- (13) Ibidem, f. 36 : Op vordering van de prater van de heerlijkheid Walle werd Franciscus Van der Cruuse beboet met drie ponden parisis omdat "hij hem vervoordert heeft te makene onbehoirlichen weeghen over tcoorne van mijnen heere van Walle achter zijn huuze".
- (14) Ibidem, f. 54 en 66v°.
- (15) Volgens E.M. MEIJERS bleek de afhankelijkheid van gronden ten opzichte van een heer niet alleen uit de betaling van een cijns ; deze afhankelijkheid kon ook blijken uit de verplichting van de houder (horige of laat) om een jaarlijks hoofdgeld te betalen, of het recht van de heer na het overlijden van de houder op al of een deel van de roerende goederen van deze laatste : E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 16-17.
- (16) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 31v° en 51.
- (17) RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 75 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 267-268.
- (18) Zie de voorbeelden geciteerd in voetnoot 16 en 17 en de denombrementen van de heerlijkheden. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 260 en 864.
- (19) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 224.

De heer van de heerlijkheid met lage justitie had in principe aanspraak op allerlei heerlijke rechten zoals tol, vondt, bastaerdt-ende stragiersgoedt, wandelcoop en dootcoop (20).

In de kasselrij Kortrijk werd deze lage justitie uitgeoefend vooreerst door de rechtbanken van een zeer groot aantal heerlijkheden die slechts deze justitie bezaten. De lijsten van deze rechtbanken vindt men onder meer terug in de denombrementen van de lenen gehouden van de vorstelijke leenhoven (21). Anderzijds werd deze lage justitie uitgeoefend door de rechtbanken van de heerlijkheden die de middele of de hoge justitie bezaten. De middele of hoge justitie impliceerde de lage justitie.

- De middele of viscontiere justitie

De rechtbanken van de heerlijkheden die de middele justitie bezaten namen op de eerste plaats in hun rechtsgebied kennis van alle zaken die onder de lage justitie ressorteerden (22). Bovendien namen ze

(20) - P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 201. Zie eveneens de denombrementen van het leenhof van Kortrijk (RAK.SA.OA., nr. 860 en Fonds Colens, nr. 205) en het denombrement van het leenhof van Harelbeke (RAK.SA.OA., nr. 864).

- Tol : recht te innen bij verkoop van dieren en waren.
- Vondt : recht op verdwaald en gevonden goed dat niet binnen een bepaalde tijd door de rechtmatige eigenaar teruggevorderd werd.
- Bastaerdtgoedt : recht op de goederen nagelaten door de bastaard gestorven zonder rechtstreekse erfgenaam voor zover deze goederen zich bevonden op het grondgebied van de heerlijkheid.
- Stragiersgoed : vacant goed dat niet opgevorderd wordt : bv. goederen nagelaten door vreemden (Costumen Brugge, X).
- Dootcoop : recht van de heer bij de vererving van cijnsgrond (bv. tweemaal de cijns).
- Wandelcoop : recht van de heer bij verkoop van een stuk cijnsgrond of een leen, meestal bestaande uit een aantal penningen per pond op het bedrag van de koopsom.

(21) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 860 en 864 ; RAG., Deinze, nr. 4 ; RAG., Fonds Nevele, nr. 8 en 12.

(22) Zo nam het leenhof en de schepenbank van de heerlijkheid Kooigem die de middele justitie bezat (RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 97) kennis van de vorderingen tot betaling van heerlijke renten gevestigd op gronden van de heerlijkheid : RAK., Scab. I, nr. 13, Kooigem R 1557-1564, f. 3 ; van de conservatoire beslagen op gronden van de heerlijkheid omwille van allerlei schulden : Ibidem, f. 1, 10v°, 19v°, 81v°, 84 ; van de vorderingen tot betaling van boete omwille van akkerschade toegebracht door twee varkens : Ibidem, f. 75-76.

op burgerlijk gebied kennis van persoonlijke vorderingen d.w.z. vorderingen die een persoon of zijn catheilen tot voorwerp hadden (23). Op strafrechtelijk gebied namen ze kennis van alle misdrijven waarop een boete stond en van alle delicten waarop ten hoogste de put of de galg als straf stond (24). Dit was onder meer het geval voor opzettelijke slagen en verwondingen (25), overspel (26) en diefstal (27). Van zwaardere delicten zoals moord, verkrachting, brandstichting en straatroof mochten ze geen kennis nemen (28).

Op de heerlijkheden met middele justitie mochten allerhande waerheden zoals duergaende waerheden, particuliere waerheden en faictwaerheden gehouden worden (29). Tenslotte mochten de heerlijkheden met middele justitie een eigen wezerij inrichten (30). De middele justitie werd in de kasselrij Kortrijk behalve door de rechtbanken die de hoge justitie bezaten, uitgeoefend door een aantal leenhoven en schepenbanken van heerlijkheden die slechts deze middele justitie bezaten. Dit was

-
- (23) Ibidem, f. 1 en 10v° ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 4 en 5.
- (24) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 199 en 204 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 97-121, 133-136, 191v°-204, 220-223v°, 311-322v°, 367-370.
- (25) Gent 3 december 1482, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 243v°-244v° : bevoegdheid van de heerlijke rechtbanken van de heerlijkheid Poelvoorde te Wingene met middele justitie.
- (26) Vonnis Kooigem 13 maart 1565, RAK., Scab. I, nr. 13, Kooigem R 1557-1564, f. 68v°.
- (27) Vonnis Kooigem 17 november 1561, Ibidem, f. 55 : diefstal van een koe ; P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 199.
- (28) In sommige denombrementen wordt uitdrukkelijk bepaald dat de heerlijke rechtbanken van deze zwaardere misdrijven geen kennis mochten nemen. Bv. : Denombrement heerlijkheid Nieuwenhove te Oostrozebeke : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 367-370. Zie hiervoor A.C.F. KOCH, De rechterlijke organisatie in Vlaenderen, p. 20-29.
- (29) Bv. : Denombrement van de heerlijkheid Kooigem : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 97-121 ; denombrement van de heerlijkheid Dadizele : Ibidem, f. 177-180 ; denombrement van de heerlijkheid Nieuwenhove in Oostrozebeke : Ibidem, f. 367-370 ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 8.
- (30) Ontwerpcostumen roede van Deinze, 9 ; Denombrement van de heerlijkheid Rumbeke : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 220-223v°.

onder meer het geval voor de heerlijkheden Poelvoorde in Wingene (31), Kooigem (32), Dadizele (33), Zwevegem (34), Rumbeke (35), Te Mortaigne te Bellegem (36), Nieuwenhove in Oostrozebeke (37), Van Tomme te Tielt-buiten (38), Willecomme te Tielt-buiten (39), Rollegem (40), Heule in Moeskroen en Aalbeke (41), Ten Coutere te Bavikhove (42), Nieuwenhuus te Kuurne (43), Buusvelt te Wingene en Meulebeke (44).

- De hoge justitie

De rechtbanken en gerechtsofficieren die de hoge justitie bezaten mochten kennis nemen van alle zaken die tot de middele en lage justitie behoorden. In het algemeen namen ze kennis van alle burgerlijke en strafrechtelijke vorderingen die niet door de wet waren voorbehouden aan een buitengewone rechtbank (45). Voor misdrijven mochten ze alle mogelijke straffen opleggen : onthoofding, ophanging, levend begraven, schavottering, radbraking, lijfstraffen en confiscatie (46).

-
- (31) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 133-136 ; Gent 3 december 1482, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 243v°-244v°.
- (32) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 97-121.
- (33) Ibidem, f. 177-180.
- (34) Ibidem, f. 191v°-204.
- (35) Ibidem, f. 220-223v°.
- (36) Ibidem, f. 311-312v°.
- (37) Ibidem, f. 367-370.
- (38) Ibidem, f. 428-430.
- (39) Ibidem, f. 485.
- (40) RAK.SA.OA., nr. 860, f. 383.
- (41) RAK., Fonds Colens, nr. 206, f. 140v°.
- (42) RAK.SA.OA., nr. 864, f. 29.
- (43) Ibidem, f. 47v°-49.
- (44) Ibidem, f. 55.
- (45) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 197 ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 1 en 5.
- (46) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 197 ; Ontwerp-costumen roede van Deinze, 1. Zie bijvoorbeeld een veroordeling tot de vuurdood wegens hekserij te Ingelmunster : Vonnis Ingelmunster 13 december 1607, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 188.

Wat de boeten betreft mochten sommige rechtbanken die de hoge justitie bezaten slechts boeten tot drie ponden parisis en voor leenzaken tot tien ponden parisis opleggen (47); andere mochten boeten van zestig ponden parisis opleggen (48). De hoge justiciers mochten allerhande waerheden in hun rechtsgebied houden (faictwaerheden, particuliere waerheden, dagwaerheden, duergaende waerheden, ougstwaerheden, jaerwaerheden) (49). Ze mochten composities afsluiten voor alle misdrijven "daer lijf noch let an cleeft" (50), verordeningen uitvaardigen voor alle ingezetenen van hun rechtsgebied (51) en de vrede (ver-sekerthede) opleggen (52). Sommige hoge justiciers mochten het beste hoofd innen ; soms was dit recht door de vorst geconfiskeerd (53). Deze hoge justitie werd uitgeoefend door de heerlijke rechtbanken van

-
- (47) Dit was onder meer het geval voor de heerlijkheden gehouden van het kasteel van Kortrijk : bv. de heerlijkheid van Izegem : RAK., Fonds Colens, nr. 206, f. 39 en 254 ; de heerlijkheid Hammes te Kanegem : RAK.SA.OA., nr. 860, f. 65 ; de heerlijkheid Claerhout te Pittem : Ibidem, f. 67. Men raadplege hiervoor : P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 197.
- (48) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 197. Dit was bijvoorbeeld het geval voor de heerlijkheid van Sint-Pieters te Desselgem : RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 133 en de heerlijkheid Ingelmunster : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 11v°, 34v° en 45. Zie eveneens Gent 8 januari 1555, RAG., Raad van Vlaenderen, nr. 29.329.
- (49) Ontwerpcostumen van de roede van Deinze, 6-8 ; P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 198; RAK.SA.OA., nr. 860, f. 65, 67, 409-411 ; RAK., Fonds Colens, nr. 206, f. 39, 207, 295v°-296, 308-314 ; RAK., Scab. II. Suppl., 54, f. 165 en 195; RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 153.
- (50) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 198 ; RAK., Fonds Colens, nr. 206, f. 295v°-296.
- (51) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 197; RAK.SA.OA., nr. 860, f. 409-411 ; RAK., Fonds Colens, nr. 206, f. 308-311 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 25 : verordening uitgevaardigd door de schepenen van Moorseele en Gracht ; V. ARICKX, De keuren van Zwevezele, in Biekorf, LXXV (1974), p. 209-226.
- (52) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 198.
- (53) Ibidem, p. 197 ; Ontwerpcostumen roede van Deinze, 3.

onder meer de volgende heerlijkheden : Ten Hamme te Kanegem en Ruislede (54), Claerhout te Pittem (55), Wakken (56), Ter Brugghe in Waregem (57), Bulscamp te Wingene (58), Heule (59), Izegem (60), Van den Mortaenschen te Bellegem (61), Den Hoerenschen te Deinze, Astene en Petegem (62), Dentergem (63), Grammene (64), Hondschote te Gullegem en Moorsele (65), Kuurne (66).

Rubriek II. BEVOEGDHEID RATIONE MATERIAE

Afgezien van de verschillende justitiegraden die de heerlijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk bezaten, worden in deze rubriek de verschillende vorderingen behandeld waarvan de rechtbanken van de heerlijkheden met volledige justitie (de hoge, middele en lage) kennis konden nemen. In hun rechtsgebied oefenden deze heerlijke rechtbanken de gewone bevoegdheid uit ; ze namen er kennis van alle burgerlijke geschillen en strafzaken met uitzondering van deze die de wet aan andere rechtbanken had voorbehouden (67).

§ 1. Bevoegdheid in strafzaken

De strafrechtelijke jurisdictie in de heerlijkheden van de kassel-

(54) RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 77v°-78v°.

(55) Ibidem, f. 79-81v°.

(56) Ibidem, f. 398-408v°.

(57) Ibidem, f. 127v°-132.

(58) Ibidem, f. 136-137.

(59) Ibidem, f. 144-155.

(60) Ibidem, f. 204v°-208v°.

(61) Ibidem, f. 276-292.

(62) Ibidem, f. 348.

(63) Ibidem, f. 409-413.

(64) Ibidem, f. 417-420.

(65) Ibidem, f. 168v°-173v°.

(66) RAK., Fonds Colens, nr. 206, f. 207.

(67) E. CHENON, Histoire générale du droit français, I, 649.

rij werd uitgeoefend door de leenhoven en de schepenbanken van deze heerlijkheden. In de meeste heerlijkheden hielden de leenmannen en de schepenen samen zitting om kennis te nemen van de strafzaken (68), met uitzondering dan van de strafvorderingen in verband met lenen waarvan alleen de leenmannen en de strafvorderingen in verband met goederen gehouden door horigen waarvan alleen de schepenen kennis namen (69). In sommige heerlijkheden hield alleen het leenhof zitting in strafzaken (70) ; in andere heerlijkheden daarentegen werd deze strafrechtelijke jurisdictie alleen door de heerlijke schepenbank uitgeoefend (71).

1. Religieuze misdrijven

In de rechtspraak van de heerlijke rechtbanken vonden we enkele veroordelingen van delicten die onder de rubriek religieuze misdrijf-

-
- (68) Dit was onder meer het geval in de heerlijkheid Izegem : RAK., Scab. II, nr. 346, f. 88 ; de heerlijkheid Desselgem : RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 133v°-134 en 178 ; de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem : RAK., Scab. II, nr. 528, f. 42v° ; de heerlijkheid Wakken : RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 132v° ; de heerlijkheid Dadizele : Denombrement heerlijkheid Dadizele : RAK., Fonds Colens, nr. 205, f. 177-180.
- (69) De heerlijke schepenbanken namen kennis van de strafvorderingen wegens het niet-betalen van heerlijke rechten op gronden gehouden door horigen. Bv. : RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 31v° ; nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 2v°. De heerlijke leenhoven namen kennis van de strafvorderingen wegens het niet-betalen van de tiende penning en het niet-overmaken van een denombrement na vervreemding of vererving van een leen : RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 75 ; RAK., Fonds d'Ennetières, 1ste reeks, nr. 157, f. 6v°.
- (70) Dit was onder meer het geval in de heerlijkheid Moeskroen waar het leenhof meestal alleen zitting hield in strafzaken : RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1542-1587, f. 3, 4, 124, 125 en 126.
- (71) In de heerlijkheid Moeskroen hield de schepenbank soms alleen zitting in strafzaken : RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1590-1603, f. 188v° : bestraffing van ketterij. In de heerlijkheid Moorsele en Gracht hielden de schepenen meestal alleen zitting in strafzaken : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 24v° en 29.

ven kunnen samengebracht worden. Dit geldt in de eerste plaats voor ketterij. Zo veroordeelden de schepenen van Moeskroen op 16 januari 1611 iemand die verdacht was van ketterij en in wiens huis na huiszoeking een ketterse bijbel werd gevonden (72).

Hekserij en toverij werden op het platteland net zoals in de steden op het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw vervolgd. Te Ingelmunster werd Pieryne de Man wegens het betoveren van koeien en omgang met de duivel op 13 december 1607 tot de vuurdood veroordeeld (73). Op dezelfde plaats werden Joos Van Erenboyghem en Janne Deman op 20 januari 1611 wegens toverij verbannen (74).

Andere religieuze misdrijven die de heerlijke rechtbanken bestraften waren blasfemie of het beledigen van God of zijn heiligen (75), on-eerbiedigheid tegenover het Heilig Sakrament (76), het werken op zondag (77), het tappen, drinken en spelen tijdens de hoogmis (78), het niet-onderhouden van de paasplicht (79).

2. Misdrijven tegen de lichamelijke integriteit

Geweldd misdrijven zijn de meest voorkomende delicten die men terugvindt in de rechtspraak van de heerlijke rechtbanken. Het betreft

-
- (72) RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1590-1603, f. 188v°.
 - (73) RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 188.
 - (74) Ibidem, f. 232.
 - (75) Vonnis Izegem 14 oktober 1617, RAK., Scab. II, nr. 346, f. 88.
 - (76) Ibidem.
 - (77) Vonnis Desselgem 31 augustus 1549, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 25 ; Vonnis Zwevezeele 10 januari 1601, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 58, f. 6v°.
 - (78) Vonnis Nieuwenhove te Waregem 11 december 1610, RAK., Scab. II, nr. 528, f. 104v°-105 ; Vonnis Desselgem 15 september 1617, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 124 ; Vonnis Moeskroen 15 mei 1607, RAK., Scab. I, nr. 46, R 1604-1612 ; Vonnis Moorsele en Gracht 24 januari 1608, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44. f. 10v°.
 - (79) Vonnis Ingelmunster 15 april 1577, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 81.

hier zowel doodslag en moord (80), als de verschillende vormen van het toebrengen van slagen en verwondingen (messteken, met de vuist slaan, met een stok of ander voorwerp slaan, slaan zonder bloed vergieten, slaan met bloedvergieten) (81). Om het bewijs te leveren van opzettelijke slagen en verwondingen (faicten), konden de heerlijke rechtbanken en hun gerechtsofficieren die de hoge of middele justitie uitoefenden faictwaerheden houden (82). Het verwonden van een gerechtsofficier in de uitoefening van zijn ambt werd als een strafverzwarende omstandigheid aangezien (83).

3. Misdrijven tegen de openbare zedelijkheid en de orde der familie

Teneinde de openbare zedelijkheid en de orde van de familie te bewaren bestraften de heerlijke rechtbanken misdrijven zoals geslachtsverkeer tussen ongehuwden (fornicatie) (84), overspel (85), incest (86),

- (80) Vonnissen Moeskroen 20 februari 1607, 20 maart 1607 en 3 april 1607, RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1604-1612 : verstek na doodslag ; Vonnis Ingelmunster 15 november 1564, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 4-5 : poging tot vergiftiging ; Vonnis Desselgem 19 oktober 1619, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 181. Zie eveneens het verslag van een gerechtelijk onderzoek naar doodslag te Dentergem : RAK., Fonds Colens, nr. 493.
- (81) RAK.SA.OA., nr. 551, f. 69v° ; RAK., Fonds Colens, nr. 493 ; RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 11v°, 34v°, 45v°, 49, 79, 92-93 ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 17-18v°, 44, 53, 53v°, 55, 69, 70, 76, 76v°, 162 ; R 1590-1604, f. 133v°-134 en 178 ; R 1613-1620, f. 24, 133, 151, 161, 162 ; Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 117v° ; Scab. II, nr. 528, f. 3, 22, 99v° ; Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 196 en 291 ; nr. 78, f. 48v° ; RAG., Fonds Lippens, nr. 3, f. 6.
- (82) Ontwerpcostumen roede van Deinze, 8 ; RAK.SA.OA., nr. 860, f. 120v°, 216-217, 383.
- (83) RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 2v° ; Scab. II, nr. 346, f. 28v°.
- (84) Vonnis Ooigem 24 januari 1619, RAK.SA.OA., nr. 551, f. 45v° ; Vonnis Ingelmunster 22 april 1587, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 111 ; Vonnis Kortrijk 13 juni 1616, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 83v°-84v° ; Vonnis Wakken 26 januari 1561, RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 8 ; Vonnis Wakken 4 maart 1563, Ibidem, f. 111 ; Vonnis Zwevezele 24 september 1567, Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 268v° ; Vonnis Zwevezele 12 mei 1574, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 79, f. 174 ; Vonnis Heule 13 juli 1592, RAK., Fonds d'Ennetières, 1ste reeks, nr. 22, f. 28.

kinderverwaarlozing (87).

4. Misdrijven tegen het vermogen

Teneinde het vermogen te beschermen straffen de heerlijke rechtbanken alle vormen van diefstal en roof zoals diefstal van klederen (88), houtdiefstal (89), diefstal van veldvruchten (90), diefstal van dieren (91), diefstal van landbouwwerktuigen (92), beurzensnijderij (93), Andere misdrijven tegen het vermogen die ze bestraffen waren het ongeoorloofd vissen (94) en schade aan veldvruchten (95).

- .../...
- (85) Vonnis Desselgem 31 augustus 1549, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 25v°-26 ; Vonnis Desselgem 6 april 1552, Ibidem, f. 32 ; Vonnis Ingelmunster 4 april 1565, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 8-10 ; Vonnis Ingelmunster 20 november 1566, Ibidem, f. 18v°-19. Zie eveneens f. 25v°, 47, 84, 112 ; RAK., Scab. II, nr. 528, f. 78-78v° ; Vonnis Zwevezele 13 december 1564, RAK., Scab. II. Suppl. 54, f. 169 ; Vonnis Dentergem 6 juni 1559, RAG., Fonds Lippens, nr. 1, f. 9.
- (86) Vonnis Ooigem 11 mei 1620, RAK.SA.OA., nr. 551, f. 60-61.
- (87) Vonnis Desselgem 24 juli 1615, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 47v°.
- (88) Vonnis Izegem 12 november 1621, RAK., Scab. II, nr. 346, f. 163-163v°.
- (89) Vonnis Desselgem 22 oktober 1617, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1613-1620, f. 131v° ; Vonnis Walle 2 september 1575, Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 54 ; Scab. II, nr. 528, f. 8v°.
- (90) RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 12v°-13 ; Vonnis Walle 11 augustus 1574, RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 49 ; Vonnis Desselgem 19 december 1551, RAK., Scab. I, nr. 58, R 1578-1574, f. 55.
- (91) Vonnis Ingelmunster 11 april 1575, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 69v°-70 ; Vonnis Wakken 9 maart 1563, RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 132v° ; Vonnis Moeskroen 7 oktober 1541, RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1542-1587, f. 1.
- (92) Vonnis Zwevezele 2 augustus 1559, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 7.
- (93) Vonnis Izegem 20 augustus 1616, RAK., Scab. II, nr. 346, f. 56.
- (94) Vonnis Ingelmunster 18 juli 1601, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 136.
- (95) Vonnis Walle 2 december 1573, RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 36 . Schade aan veldvruchten door dieren (ackerschade) : Vonnissen Dentergem 21 juli 1593, RAG., Fonds Lippens, nr. 2, f. 29 ; Vonnis Desselgem 25 september 1550, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 40v°.

5. Misdrijven tegen de openbare trouw

De openbare trouw werd beschermd door misdrijven zoals valse getuigenverklaringen te bestraffen (96).

6. Misdrijven tegen de eer

Wanneer de goede naam en faam van iemand geschonden werd kon de beledigde zelf (97) of de plaatselijke gerechtsofficier (98) hiervoor een straf vorderen. Belediging van een gerechtsofficier of van de wethouders werd als een strafverzwarende omstandigheid aangezien en door de plaatselijke wethouders gestraft (99).

7. Misdrijven tegen de openbare orde en veiligheid

Onder deze rubriek kunnen misdrijven zoals weerspannigheid tegen de gerechtsofficieren en wethouders (100) en het niet-onderhouden van

-
- (96) Vonnis Ingelmunster 15 september 1571, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 44v°-45.
 - (97) Vonnis Ingelmunster 9 september 1599, RAK., Scab. I, nr. 40, R 1564-1617, f. 119 ; Vonnis Desselgem 6 oktober 1605, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1604-1613, f. 13v° ; Vonnis Ooigem 19 januari 1611, RAK., Scab. II, nr. 528, f. 107.
 - (98) Vonnis Ingelmunster 5 juni 1578, RAK., Scab. I, nr. 40, R 1564-1617, f. 84 ; Vonnis Desselgem 5 juli 1590, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 17 ; Vonnis Wakken 16 mei 1564, RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 117 ; Vonnis Izegem 8 mei 1621, RAK., Scab. II, nr. 346, f. 160 ; Vonnis Nieuwenhove te Waregem 28 januari 1606, RAK., Scab. II, nr. 528, f. 61-62 ; Vonnis Zwevezele 14 februari 1560, RAK., Scab. II. Suppl., 54, f. 18v°.
 - (99) Vonnis Ooigem 12 januari 1621, RAK.SA.OA., nr. 551, f. 66v°-67 ; Vonnis Hondschote 18 september 1614, RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1583-1617, f. 103 ; Vonnis Nieuwenhove te Waregem 8 maart 1603, RAK., Scab. II, nr. 528, f. 37v° ; Vonnis Zwevezele 11 december 1566, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 239 ; Vonnis Zwevezele 23 februari 1576, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 78, f. 11v° ; Vonnis Moorseele en Gracht 14 februari 1613, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 138.
 - (100) Vonnis Zwevezele 13 december 1564, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 169.

wegen en waterlopen gerangschikt worden (101). Om deze laatste overtredingen vast te stellen hielden de heerlijke rechtbanken en hun gerechtsofficieren regelmatig straat-, beek-, dijk- of rivierschouwingen (102).

8. Het niet-nakomen van de cijns- en leenverplichtingen

De horigen of leenmannen die van een heer een onroerend goed hielden moesten bepaalde verplichtingen nakomen, die hoofdzakelijk bestonden in het betalen van de heerlijke rechten.

Degene die een cijnsgrond in zijn bezit had diende op regelmatige tijdstippen de cijns te betalen. Bij vervreemding van het cijnsgoed diende een deel van de koopprijs (wandelcoop) aan de heer afgestaan te worden. Bij vererving van een cijnsgrond diende de erfgenaam dootcoop te betalen aan de heer (103).

De leenmannen dienden bij iedere overdracht van een leengoed bij wijze van vererving of vervreemding het leen te verheffen en een eed van trouw in handen van de leenheer af te leggen. Deze leenverheffing ging gepaard met het betalen van een aantal rechten aan de heer (relief en camerlinckgelt). Tevens moest de leenman het denombrement van zijn leengoed overmaken aan de leenheer. Bij vervreemding van een leen bij wijze van verkoop had de leenheer recht op een deel van de koopsom (tiende penning) (104).

Indien een horige of een leenman deze verplichtingen niet nakwam kon de heer of zijn gerechtsofficier tegen hem een boete eisen. De boete wegens het niet-nakomen van de cijnsverplichtingen werd gevorderd voor

(101) RAK.SA.OA., nr. 551, f. 78 en 79 ; Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 52 ; R 1617-1655, f. 3 ; Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 59v° en 98v° ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 224 ; Scab. II., nr. 528, f. 11v° ; Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1590-1603, f. 134v° ; Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 148v°.

(102) Ibidem.

(103) Cfr. de denombrementen van de lenen : RAK.SA.OA., nr. 860 en 864 ; RAG., Deinze, nr. 4 ; RAG., Fonds Nevele, nr. 8 ; RAK., Fonds Colens, nr. 515 ; RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1553-1657, R 1570-1650, R 1600-1714.

(104) Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, II en III ; Ontwerpcostumen Tielt, XV.

de heerlijke schepenbank (105) ; de boeten wegens het niet-nakomen van de leenverplichtingen werden gevorderd voor het leenhof van de heerlijkheid (106).

9. Landloperij

Net zoals in de steden werd landloperij op het platteland gestraft. Typische straffen waren de geseling en verbanning (107).

10. Dierenproces

In de rechtspraak van de heerlijke rechtbanken uit de periode 1515-1621 vonden we slechts één dierenproces. Het proces werd gevoerd tegen een stier die een vrouw doodgestoken had. Nadat de eigenaar afstand had gedaan van het dier, werd de rooden stier veroordeeld tot de doodstraf door het afhakken van zijn kop ; deze kop werd op een staak tentoongesteld (108).

11. De purge of procedure tot het bewijs van onschuld

Wanneer iemand openlijk verdacht werd van een misdrijf kon hij zich van deze slechte faam purgeren of zuiveren voor de rechtbank. Deze procedure strekte ertoe iemand die de faam had een misdrijf gepleegd te hebben, in zijn eer te herstellen, en hem boven elke verdenking te plaatsen (109). De eiser leverde zichzelf over als gevangene aan de

(105) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 31v° ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 2v°.

(106) RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 75 ; RAK., Fonds d'Ennetières, 1ste reeks, nr. 157, f. 6v°.

(107) Vonnis Ingelmunster 12 december 1571, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 49v°-50 ; Vonnis Desselgem 7 mei 1620, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1620-1624, f. 6-7 ; Vonnis Izegem 14 oktober 1617, Scab. II, nr. 346, f. 87v°-88.

(108) Vonnis Ingelmunster 3 juli 1587, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 111v°.

(109) Om zoals het in een vonnis van het leenhof van Zwevezele wordt uitgedrukt : "hem te purgeren van der quade fame en name achter hem ghedaen gaen" : Vonnis Zwevezele 21 februari 1562, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 89v°-90. Over deze purgeprocedure P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 220-221 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 45 ; Costumen Gent, XI, 24 ;

gerechtsofficier en liet al degenen die iets tegen hem konden inbrengen dagvaarden. Indien niemand hem van een misdrijf beschuldigde of er de bewijzen van voorbracht werd de eiser vrijgesproken en boven alle verdenking gesteld door de rechtbank.

In de rechtspraak van de heerlijke rechtbanken vonden we twee voorbeelden van een dergelijke purge : de ene procedure strekte ertoe iemand te zuiveren van de blaam dat hij een diefstal had gepleegd (110) en de andere van de faam dat de eiser een tovenaars was (111).

De opsomming van de hogergenoemde misdrijven betekent geenszins dat de heerlijke rechtbanken in de kasselrij geen kennis konden nemen van andere misdrijven die niet voorbehouden waren door de wet aan andere rechtbanken. De hogergenoemde opsomming is enkel een lijst van misdrijven waarvan we voorbeelden vonden in de bewaarde gerechtsregisters. Daar een groot aantal gerechtsregisters van de heerlijke schepenbanken verloren ging, en bepaalde misdrijven eerder zeldzaam voorkwamen is het begrijpelijk dat we geen voorbeelden vonden van misdrijven zoals zelfmoord, verkrachting, huisvredebreuk, vervalsingen, enz... De heerlijke rechtbanken mochten nochtans als gewone rechtbanken kennis nemen van deze misdrijven.

§ 2. Bevoegdheid in burgerlijke zaken

In burgerlijke zaken hielden de heerlijke schepenbanken en leenhoven apart zitting. Van oudsher was hun bevoegdheid gescheiden. In de middeleeuwen namen de heerlijke schepenbanken, samengesteld uit horigen of laten, kennis van alle persoonlijke vorderingen tegen hori-

.../...

Costumen Aalst, VII, 10 ; Costumen Sint-Winoksbergen, II, 1 en 2.

(110) Vonnis Zwevezele 21 februari 1562, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 89v°-90.

(111) Vonnis Ingelmunster 5 oktober 1602, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 149v°.

gen en de zakelijke vorderingen die hun onroerende goederen (112) tot voorwerp hadden. De heerlijke leenhoven daarentegen, samengesteld uit leenmannen namen kennis van de persoonlijke vorderingen tegen leenmannen en de zakelijke vorderingen die hun leengoederen tot voorwerp hadden (113).

In de 16de-17de eeuw bleef deze rechtstoestand slechts gedeeltelijk bewaard. Uit de rechtspraak van de heerlijke leenhoven in de kasselrij Kortrijk blijkt dat de leenhoven tijdens deze periode in burgerlijke zaken alleen kennis namen van zakelijke vorderingen die leengoederen tot voorwerp hadden (114). De heerlijke schepenbanken daarentegen behandelden alle persoonlijke vorderingen (115) en de zakelijke

- (112) Volgens E.M. Meijers kende men in Oost-Vlaanderen een onderscheid tussen lenen, erven en eigen goederen. Erven (*hereditates*) in engere zin van het woord waren de goederen, die niet in allodiale eigendom of als leen in bezit werden gehouden, doch van een heer gehouden werden. Veelal bleek deze afhankelijkheid uit de betaling van een cijns. Nochtans kon men ook erven houden zonder cijns te betalen. De afhankelijkheid bleek dan uit het feit dat de houder jaarlijks een hoofdgeld (*census capitalis*) voldoen moest, of na zijn overlijden al zijn roerende goederen aan de heer of het beste roerende goed (*beste hoofd*) verloor, of dat de heer slechts recht had op een vaste som : E.M. MEIJERS, Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 16.
- (113) E.M. MEIJERS, Het West-Vlaamsche erfrecht, p. 6-7 ; A. ESMEIN, Histoire de la procédure criminelle en France, p. 4-6 ; J. PH. DE MONTE VERLOREN en J.E. SPRUIT, Hoofdpijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie, vijfde druk, p. 84 ; E. CHENON, Histoire générale du droit français, p. 657-660.
- (114) - Bv. : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 71, 74, 75 ; nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 142, 143v°, 183v° ; Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 75.
- Zie eveneens de Ontwerpcostumen van Tielt, XIV en XV ; Scab. II. Suppl., nr. 79, f. 160 ; Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 10 ; RAK. SA.OA., nr. 644, f. 2.
- (115) - Bv. : RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 6v°, 100, 110, 146, 149 ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 7, 54, 132, 133v°, 134, 134v°, 137, 138, 139, 140, 173 ; Scab. II, nr. 181, R 1568-1585 (dit register bevat niets anders dan clachten op erven) ; Scab. II, nr. 528, f. 34 en 59 ; Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 9v° en 205 ; Ontwerpcostumen Tielt, VIII en XIII.
- De afzonderlijke bevoegdheid van de schepenbanken voor cijns-goederen en deze van het leenhof voor leengoederen vindt men ondermeer terug in de costumen van Oudenaarde : Costumen Oudenaarde, V, 33.

vorderingen die goederen van horigen tot voorwerp hadden (116). Het feit dat in de heerlijke schepenbanken tijdens de 16de-17de eeuw meestal leenmannen werden benoemd (117), zodat de leenmannen die voor deze schepenbanken werden gedaagd hun zaak inter pares behandeld zagen, was hieraan niet vreemd.

Achtereenvolgens worden nu de vorderingen die de heerlijke schepenbanken en de vorderingen die de leenhoven behandelden onderzocht.

I. Bevoegdheid van de heerlijke schepenbanken

De heerlijke schepenbanken oefenden in burgerlijke zaken de bevoegdheid uit van de gewone rechtbanken ; ze namen kennis van alle burgerlijke geschillen in hun rechtsgebied met uitzondering van degene die de wet aan andere rechtbanken had voorbehouden. Een ontleding van de rechtspraak van deze heerlijke schepenbanken toont aan dat ze onder meer kennis namen van de volgende vorderingen :

1) Schuldvorderingen

De schuldvorderingen waren de meest voorkomende vorderingen die de heerlijke schepenbanken behandelden. Meestal waren deze vorderingen gegrond op een overeenkomst. Dit was onder meer het geval voor de vorderingen tot betaling van de koopprijs (118), de vorderingen tot betaling van huur- of pachtprijs (119), vorderingen tot betaling van ar-

-
- (116) Bv. : vorderingen ingeleid door conservatoir beslag op catheilen : RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 125 ; R 1614-1643, f. 18 ; nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 179 ; nr. 46, Moeskroen R 1590-1603, f. 24v° ; nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 3 en 106 ; Scab. II, nr. 528, f. 14, 37, 58v°, 100 ; Scab. II. Annexen, nr. 44, f. 17 ; Ontwerpcostumen Tiel, IX.
- (117) Cfr. supra in het hoofdstuk over de rechterlijke organisatie van de heerlijke rechtbanken : deel II, hfst. II, titel VII.
- (118) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 23 ; Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 146v° ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 120.
- (119) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 18 ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 187 ; Scab. II, nr. 528, f. 8v°, 14, 37 en 106v° ; Scab. II. Suppl., nr. 79, f. 54 ; RAG., Fonds Lippens, nr. 1, f. 6v°.

beidsloon (120) of honoraria (121), vorderingen tot betaling van drankschulden (122), vorderingen tot terugbetaling van geleend geld (123), vorderingen tot betaling van de sommen bepaald in een overeenkomst van verdeling van een nalatenschap (124), vorderingen tot betaling van een rente (125). Sommige vorderingen waren gegrond op een wettelijke bepaling zoals de vorderingen tot betaling van lijfcoop en godspenningen na de verkoop van een onroerend goed (126). De schuldvorderingen werden bij de heerlijke schepenbanken ingeleid bij wijze van conservatoir beslag (clacht) op catheilen (127) of op erven in de enge zin van het woord (128).

-
- (120) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 3v° en 14.
- (121) Ereloon van een chirurgijn : Ibidem, f. 2v°.
- (122) Ibidem, f. 2 ; RAK., Scab. II. Suppl., nr. 78, f. 74 ; Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 118v°.
- (123) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 125; nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 123v°, 132 ; Scab. II, nr. 181, R 1568-1575, f. 5.
- (124) RAK., Scab. II, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 123.
- (125) RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 100, 110v°, 146 ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 140, 173 ; Scab. II, 528, f. 58v°.
- (126) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 36.
- (127) RAK.SA.OA., nr. 551, f. 59 : conservatoir beslag op slaghout omwille van schulden ; Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 125 : conservatoir beslag op catheilen omwille van de niet-terugbetaling van geleend geld ; Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1614-1643, f. 18 : conservatoir beslag op catheilen omwille van de niet-betaling van de pacht ; Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 179 : conservatoir beslag op koeien omwille van de niet-betaling van proceskosten ; Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 3 : conservatoir beslag op catheilen omwille van de niet-betaling van de pacht ; Scab. II, nr. 528, f. 14 : conservatoir beslag op een koe om betaling te verkrijgen voor arbeidsprestaties ; Ibidem, f. 37 : conservatoir beslag op hollandse lakens en een schuldbekentenis omwille van niet-betaling van pacht.
- (128) - RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 100 en 110v° : conservatoir beslag op grond omwille van de niet-betaling van een ervelijke rente ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 123 en 132 : conservatoir beslag op grond omwille van de niet-terugbetaling van geleend geld ; Ibidem, f. 173 : conservatoir beslag op een heerlijke graanrente gevestigd op gronden omwille van de niet-betaling van een rente ; Ibidem, f. 173 : conservatoir beslag op een heerlijke graanrente

.../...

2) Vorderingen tot betaling van schadevergoeding

Wanneer een persoon of zijn dieren aan een ander persoon schade hadden berokkend diende dit vergoed te worden. De benadeelde kon voor de schepenen een vordering instellen tot betaling van schadevergoeding. Zo werden bij de heerlijke schepenbanken onder meer vorderingen tot schadevergoeding ingesteld omwille van de schade berokkend door het onrechtmatig kappen van bomen (129), de niet-uitvoering van een werk (130), de vernieling van veldvruchten door dieren (131), het leggen van een onrechtmatig beslag op een persoon en/of zijn goederen (132), doodslag (133). Indien men de dieren die schade berokkend hadden kon vangen op de plaats waar de schade berokkend werd mocht men ze gevangen houden tot de eigenaar ervan de schade vergoed had (schutrecht) (134).

De vorderingen tot schadevergoeding werden ingesteld bij wijze van conservatoir beslag (clacht) op catheilen of de erven in de engere zin van het woord (135).

3) Vorderingen tot betaling van heerlijke rechten

De horigen of houders van erven in engere zin (135) waren ertoe

.../...

gevestigd op gronden van erfven gelegen te Oekene omwille van de niet-betaling van een contractuele schuldvordering tot onderhoudsgeld ; Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 146v° : conservatoir beslag op gronden omwille van de niet-betaling van de koopprijs van een oliemolen staande te Pittem ; Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 181.

- Over de betekenis van erven in de enge zin van het woord zie voetnoot 112.

(129) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 56v°.

(130) Ibidem, f. 19v°.

(131) Ibidem, f. 36v° ; RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 155v° en R 1613-1620, f. 138.

(132) RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 122v°.

(133) RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem 1590-1604, f. 41v°-43v°.

(134) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 36v°.

(135) Over deze betekenis van het woord erven zie voetnoot 112.

gehouden aan de heer allerlei heerlijke rechten te betalen. Meestal bestonden deze rechten in het betalen van een jaarlijkse cijns (heerlijke rente) die bestond uit een levering in natura (rogge, haver, kippen, ganzen, eieren, enz...) of een betaling in geld (penningrente). Andere rechten die aan de heer konden verschuldigd zijn waren de wandelcoop of een deel van de koopprijs bij vervreemding van de erven, de dootcoop of een deel van de goederen die een bij zijn overlijden naliët, het beste hoofd of het beste catheil dat een horige naliët bij zijn overlijden, de halfwinning of het recht van de heer op de helft van de opbrengst van een bepaald goed, het schoofrecht of het recht van de heer op een zeker aantal schoven (de 3de, de 7de, de 9de schoof) van een oogst (136). Deze rechten waren verbonden aan de grond die de horige van de heer in zijn bezit hield. Ze golden dan ook als zakelijke rechten van de heer die gevorderd dienden te worden voor de schepenbank van de heerlijkheid waarvan de erven gehouden werden. Bij niet-betaling van deze rechten maande de heer of zijn vertegenwoordiger (meestal de baljuw van de heerlijkheid) bij wijze van afroeping aan de kerk de schuldenaars aan om deze rechten te betalen. Werden deze rechten daarna binnen een zekere termijn niet betaald dan kon de baljuw conservatoir beslag (clacht) leggen op deze erven teneinde deze erven gerechtelijk uit te winnen of gerechtelijk te laten vaststellen dat de heer omwille van niet-betaling van deze rechten de erven aan zich trok. De heerlijke schepenbank nam kennis van deze conservatoire beslagen (clachten) (137).

-
- (136) Voor deze rechten raadplege men de denombrementen van de verschillende heerlijkheden. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 860 en 864 ; RAK., Fonds Colens, nr. 205.
- (137) Voor deze procedure raadplege men onder meer : Ontwerpcostumen Tielt, III ; RAK., Scab. I, nr. 36. Hondschote R 1585-1617, f. 50 en 121 ; nr. 46. Moeskroen R 1590-1603, f. 73 ; nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 2v° en 127 ; Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 18-18v°, 31v°, 51 en 66 ; Scab. II, nr. 528, f. 18v°, 36, 37, 57 ; Scab. II. Suppl., nr. 78, f. 33v° ; RAG., Fonds de la Kéthule de Ryhove, nr. 3257, f. 3 en 14v° ; RAG., Fonds Lippens, nr. 1, f. 12.

4) Vorderingen tot ontvoogding

Zoals reeds werd aangetoond werd in de kasselrij Kortrijk een minderjarige slechts meerderjarig door huwelijk, priesterschap of ontvoogding. De vorderingen tot ontvoogding van een minderjarige konden gebracht worden voor de plaatselijke heerlijke schepenbanken (138).

5) Vorderingen tot het executoir verklaren van onderhandse akten

Daar onderhandse contracten en eenzijdige beschikkingen geen grond opleverden tot gerechtelijke uitwinning, diende men voor de rechtbank een vordering tot het executoir verklaren van deze akten in te stellen. De schepenbanken in de kasselrij namen onder meer kennis van de vorderingen tot het executoir verklaren van testamenten (139) en schuldbekentenissen (140).

6) Vorderingen tot het voorleggen van een akte of titel

De vorderingen tot het voorleggen van een akte of titel (actio ad exhibendum) waren eveneens gekend bij de heerlijke schepenbanken. Zo vorderde men omstreeks 1602 voor de schepenbank van de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem de voorlegging van een pachtcontract (141).

7) Vordering tot het in purge leggen van een nalatenschap

Wanneer een erfgenaam of de langstlevende echtgenoot niet wist welke erfgenamen een nalatenschap zouden aanvaarden, konden ze de nalatenschap in purge leggen. Al degenen die op enig recht in de nala-

(138) RAK., Scab. II, nr. 346, f. 37v° en 74 ; RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1612-1621 (15 juli 1614 en 24 maart 1615).

(139) RAK., Scab. II. Suppl., nr. 78, f. 29v°.

(140) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 14 ; RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1590-1603, f. 134v° ; RAG., Fonds Lippens, nr. 1, f. 18.

(141) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 31v°.

tenschap konden aanspraak maken werden gedagvaard om hun keuze bekend te maken. Deze vorderingen werden gebracht voor de rechter van de plaats waar de nalatenschap was opengevalen (142). Indien deze plaats een heerlijkheid was in de kasselrij nam de plaatselijke schepenbank hiervan kennis (143).

8) Vorderingen tot vrijwaring

Wie tot vrijwaring gehouden was kon door de gewaarborgde voor de heerlijke schepenbank gedagvaard worden om de eiser te verdedigen tegen een dreigend nadeel, of om dit nadeel te vergoeden indien het reeds bestond (144).

9) Naerhedevorderingen

Volgens de costumen van Kortrijk kon naerhede uitgeoefend worden door bepaalde familieleden wanneer gestruycte ofte patrimoniale cheynslanden oft gronden van erfven gelegen buiten het schependom van Kortrijk verkocht werden (145). Deze vorderingen tot naerhede werden gebracht voor de schepenbank van de plaats waarvan deze onroerende goederen gehouden werden (146).

10) Terugvorderingen

De eigenaar van een goed kon het terugvorderen van degene die zijn goed onrechtig in zijn bezit hield. Zo vorderde iemand omstreeks

(142) Over deze purgeprocedure raadplege men Costumen Kortrijk, XV, 5 en E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 79.

(143) RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1590-1603, f. 44 ; nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 2v°.

(144) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 23.

(145) Costumen Kortrijk, IX.

(146) RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 66 en 67; nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 229 ; nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 223bis ; nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 144 ; Scab. II. Suppl., nr. 58, f. 8v° en nr. 79, f. 157 ; RAK.SA. OA., nr. 551, f. 40v°.

1575 voor de schepenbank van de heerlijkheid Walle, gelegen in de parochie van Kortrijk-buiten, de teruggave van al het hout dat de verweerder had gekapt van een tronkeik, waarvan de eiser beweerde dat deze hem volledig toebehoorde (147).

11) Vorderingen in verband met het genotsrecht op een onroerend goed

Ieder die het recht van genot had op een bepaald onroerend goed kon tegen degene die hem dit genot ontnam of hem in dit genot stoorde een vordering instellen om dit genot te herkrijgen of aan de genotstoorder verbod te doen opleggen met deze genotsstoornis verder te gaan (148). Deze algemene vordering die tot doel had elk genotsrecht (eigendomsrecht, houderschap, recht op een erfdienstbaarheid) te beschermen werd voor de heerlijke schepenbanken ingesteld wanneer ze verband hield met onroerende goederen die in het rechtsgebied van deze rechtbanken gelegen waren. In de rechtspraak van de heerlijke schepenbanken in de kasselrij Kortrijk vindt men hiervan verscheidene voorbeelden. Zo werd omstreeks 1560 bij de schepenbank van Sint-Pieters te Desselgem een vordering ingesteld die ertoe strekte aan de verweerder het ghebruuk te verbieden van een onroerend goed dat deze althans volgens de eiser zonder recht noch titel in zijn bezit hield (149). Omstreeks 1591 vorderde iemand voor dezelfde rechtbank een verbod voor de verweerder om een stuk grond te bewerken (150). Voor de schepenbank van de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem werd omstreeks 1602 door de eiser een verbod gevorderd voor de verweerder om nog verder hout te kappen van de bomen die op een

(147) RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 67v°.

(148) Over de germaanse oorsprong van deze vordering : A.S. DE BLE-COURT, Kort begrip van het oud-vaderlandsch burgerlijk recht, vijfde druk, p. 195 ; S.J. FOCKEMA ANDREAE, Het oud-Nederlandsch burgerlijk recht, I, p. 200. Zie eveneens deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, 29.

(149) Vonnis schepenen Desselgem 13 april 1559, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1548-1574, f. 160v°-161.

(150) Vonnis schepenen Desselgem 19 september 1591, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 45. Een beslissing in dergelijke zaken vindt men eveneens in : Vonnis schepenen Dentergem 24 december 1609, RAG., Fonds Lippens, nr. 4, f. 25.

bepaalde plaats in deze heerlijkheid stonden (151). Voor de schepenbank van de heerlijkheid Hondschote te Gullegem en Moorselede werd omstreeks 1616 een verbod voor de verweerder gevorderd om op een bepaalde plaats gras te maaien (152). De schepenbank van Moeskroen nam omstreeks 1565 kennis van een vordering strekkende tot een verbod aan de verweerder om op de grond van de eiser een recht van overgang te nemen (153). Een gelijkaardige vordering werd omstreeks 1576 ingesteld voor de schepenbank van Heule (154).

12) Vordering tot afpaling

De eigenaars van aan elkaar palende erven hadden het recht de afpaling van deze erven te vorderen voor de rechtbank. Deze verplichting bestond eveneens op het platteland. Zo nam de schepenbank van de heerlijkheid Walle te Kortrijk-buiten omstreeks 1573 kennis van een vordering tot afpaling van gronden gehouden van deze heerlijkheid (155).

II. Bevoegdheid van de heerlijke leenhoven

Uit de bewaarde gerechtsregisters van de heerlijkheden in de kasselrij Kortrijk blijkt dat de leenhoven in deze kasselrij in de 16de-17de eeuw in burgerlijke zaken alleen nog kennis namen van vorderingen die lenen tot voorwerp hadden. Dit was onder meer het geval voor de volgende soorten vorderingen :

-
- (151) Vonnis schepenen Nieuwenhove 6 juli 1602, RAK., Scab. II, nr. 528, f. 32. Een gelijkaardige beslissing in dergelijke zaken : Vonnis Hondschote 19 juni 1616, RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 130.
 - (152) Vonnis schepenen Hondschote 15 juni 1616, RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 130. Zie eveneens Ibidem, f. 131.
 - (153) Vonnis schepenen Moeskroen 19 februari 1565, RAK., Scab. II, Annexe, nr. 12.
 - (154) Vonnis schepenen Heule 15 april 1576, RAK., Fonds d'Ennetières, Iste reeks, nr. 157, f. 69v°-70.
 - (155) Vonnis schepenen Walle 22 september 1573, RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 30v°.

- 1) Vorderingen in verband met de leenverplichtingen zoals vorderingen tot leenverheffing, vorderingen tot het betalen van het re-lief- en camerlinckgelt, de vorderingen tot het overmaken van het denombrement van een leen, de vorderingen tot betaling van de tiende penning bij de verkoop van een leen (wandelcoop) (156).
- 2) Naerhede-vorderingen in verband met lenen (157).
- 3) Vorderingen tot betaling van schulden ingeleid bij wijze van conservatoir beslag (clacht) op een leen, dit ongeacht of het recht waarop de schuldvordering gegrond was persoonlijk dan wel zakelijk was (158).

-
- (156) Vonnis leenhof Ingelmunster 22 oktober 1586, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 104v°-107 ; Vonnis leenhof Ingelmunster 5 november 1586, Ibidem, f. 110 ; Vonnis leenhof Zwevezele 8 oktober 1561, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 75 ; Vonnis leenhof Heule 12 december 1570, RAK., Fonds d'Ennetières, 1ste reeks, nr. 157, f. 6v° ; Vonnis leenhof Moorsele en Gracht 7 december 1612, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 136v°-137.
 - (157) Vonnis leenhof Walle 10 februari 1587, RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 183v° ; Vonnis leenhof Ooigem 20 december 1617, RAK.SA.OA., nr. 551, f. 23 ; Vonnis leenhof Ooigem 28 november 1618, Ibidem, f. 40v°.
 - (158) Vonnis leenhof Ingelmunster 28 september 1575, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1546-1617, f. 71. Zie eveneens Ibidem, f. 74 en 75 ; Vonnis leenhof Walle 30 april 1582, RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 142. Zie eveneens Ibidem, f. 143v° ; Vonnis leenhof Ooigem 28 november 1618, RAK.SA.OA., nr. 551, f. 41 ; Vonnis leenhof Moorsele en Gracht 16 maart 1617, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 44, f. 180v° ; Vonnis leenhof Noordassche te Deerlijk 18 april 1577, RAG., Fonds de la Kéthulle de Ryhove, nr. 3257, f. 17.

TITEL IX. BEVOEGDHEID VAN DE ALUWIEREN

De grondrechtspraak over sommige vrijeigen goederen (allodia) die in de kasselrij Kortrijk gelegen waren, werd uitgeoefend door een uit aluwieren samengesteld gerecht. Dit was onder meer het geval voor het vrijeigen van Olsene en het vrijeigen van Dentergem. Deze aluwieren namen kennis van alle geschillen die de vrijeigen goederen gelegen in hun rechtsgebied tot voorwerp hadden (1).

(1) Ontwerpcostumen Deinze, 49 ; Vonnis aluwieren en schepenen van Dentergem, RAG., Fonds Lippens, nr. 4, f. 22v°.

X 729

TITEL X . BEVOEGDHEID VAN DE KERKELIJKE RECHTBANKEN

In de middeleeuwen en de moderne tijden werd de kerkelijke rechtspraak hiërarchisch uitgeoefend in overeenstemming met de organisatie van de kerk zelf. De hoogste kerkelijke rechter was de paus te Rome, de laagste der officialiteiten. Daartussen bevond zich een gamma van kerkelijke rechtbanken (1). Het opzet van deze studie is geenszins de bevoegdheid van al deze kerkelijke rechtbanken na te gaan : alleen de kerkelijke rechtbanken die rechtstreeks bevoegdheid uitoefenden in de kasselrij Kortrijk worden behandeld. Dit geldt vooreerst voor de officialiteiten die aldaar hun rechtsgebied hadden. Met officialiteit wordt bedoeld de kerkelijke rechtbank die in naam van de bisschop de rechtspraak in een bisdom uitoefende. De officiaal was er de voornaamste ambtenaar van daar hij belast was met de eigenlijke rechtspraak. De promotor trad er op als gerechtelijk officier : hij leidde het onderzoek, stelde het dossier samen en trad in strafzaken op als aanklager (2).

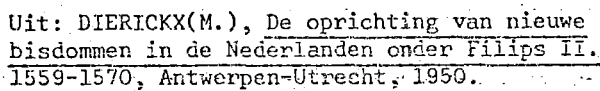
-
- (1) Zie hierover P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, Parijs, 1880, p. III-XXXIV ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités à la veille du concile de Trente (Bibl. d'hist. du droit et droit romain, XXIX), Parijs, 1973, p. 25-43.
- (2) Over de organisatie en de bevoegdheid van de officialiteiten raadplege men : P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 1-63 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 25-43 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie 1570-1795, I, Tielt, 1973, p. 27-30 ; ID., De officialiteit van Gent, in H.Z.N.M., XXII (1968), p. 87-174 ; ID., De bestraffing bij overtreding van de kerkelijke wetten gedurende de 17de en de 18de eeuw in het aartsbisdom Mechelen en in het bijzonder in het Land van Aalst, in H.Z.N.M., XX (1966), p. 51-98 ; M. CLOET, Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700. (Univ. Leuven. Werken Gesch. en Filol., 5e reeks, IV) Leuven, 1968, p. 471-476 ; ID., Karel Filips de Rodoan en het bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat (1602-1616) (Verhand. Kon. Vl. Akad. Lett. Sch. Kunsten van België, XXXII, nr. 67), Brussel, 1970, p. 226-227 ; J. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques en Belgique, in Bull. de l'acad. d'archéol. de Belgique, 2de reeks, XXVIII (1872), p. 28-33 ; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, Les officialités. Essai sur les juridictions ecclésiastiques en Flandre, in La Flandre, XIII (1882), p. 41-174 ; L.E. HALKIN, La compétence criminelle des tribunaux ecclésiastiques liégeois au début du XVIIe siècle, in Annuaire d'histoire liégeoise, X (1956), p. 761-802.

Tot 1560 behoorde geheel de kasselrij Kortrijk tot het bisdom Doornik (3). De officiaal van het bisdom hield zitting te Doornik (4); te Brugge was er evenwel eveneens een geestelijk hof gevestigd dat in naam van de bisschop van Doornik recht sprak (5). De bulle Super universus van 12 mei 1559 en de daaropvolgende onderhandelingen hadden tot gevolg dat een aantal nieuwe bisdommen werden opgericht (6). Dit had tot gevolg dat vanaf circa 1562 de kerkelijke rechtspraak in de kasselrij Kortrijk voortaan werd uitgeoefend door vier officialiteiten: deze van Doornik, Gent, Brugge en Ieper. De officialiteiten van Brugge en Ieper waren slechts bevoegd voor enkele parochies in de kasselrij (7).

Sommige kerkelijke instellingen (kloosters, kapittels) bezaten een eigen rechtspraak voor hun leden. In de kasselrij Kortrijk was dit onder meer het geval voor het kapittel van Sint-Salvator te Harelbeke

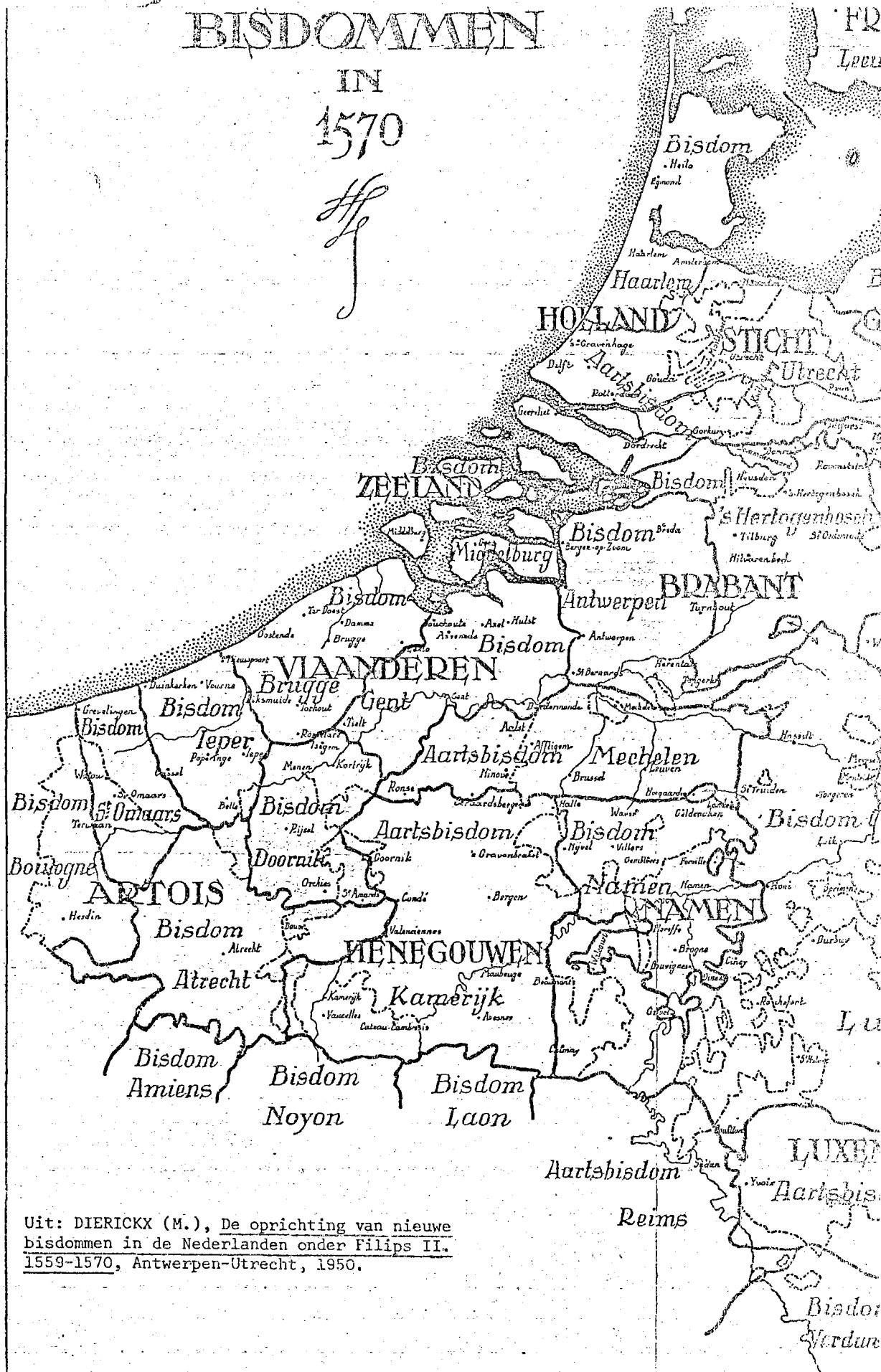
-
- (3) M. CLOET, Het kerkelijk leven in de landelijke dekenij Tielt, p. 77; F. JACQUES, Le diocèse de Tournai (1690-1728) et ses divisions archidiaconales et décanales de 1331 à 1785 (Kon. Comm. voor Gesch., Mém. in-4°), Brussel, 1973, p. 38-60 (zie eveneens bijgevoegde kaart).
 - (4) M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, De officialiteit in het bisdom Doornik tijdens de XIIIe eeuw, onuitgeg. doctoraatsproefschrift R.U. Gent, 1974. Zie eveneens de in dit hoofdstuk aangehaalde vonnissen.
 - (5) M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, a.w., p. 75; Verordening Jan zonder Vrees 20 september 1412, gepubliceerd in J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques en Belgique, p. 76-77; Gent 20 oktober 1535; RAK.SA.OA., Stadscharters, nr. 425; ARA., RK., nr. 38.388, SRT 1542-1543, f. 23v°.
 - (6) M. DIERICKX, De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II (1559-1570), Antwerpen-Utrecht, 1950 (Zie ook de bijgevoegde kaarten); Bulla erectionis novorum episcopatum in Belgico, Placc. Vl., II, p. 39-84; F. JACQUES, Le diocèse de Tournai, p. 61-70 (zie ook de bijgevoegde kaart).
 - (7) De parochies Kachtem, Lichtervelde, Zwevezele, Egem, Pittem, Wingene behoorden tot het bisdom Brugge; de parochies Dadizele en Geluwe behoorden tot het bisdom Ieper. REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 203; kaart van het bisdom Brugge in de 16de-17de eeuw opgesteld door B. JANSSENS DE BISTHOVEN, archivaris van het bisschoppelijk archief te Brugge. (Deze kaart wordt op het bisschoppelijk archief te Brugge bewaard.)

IN
1559

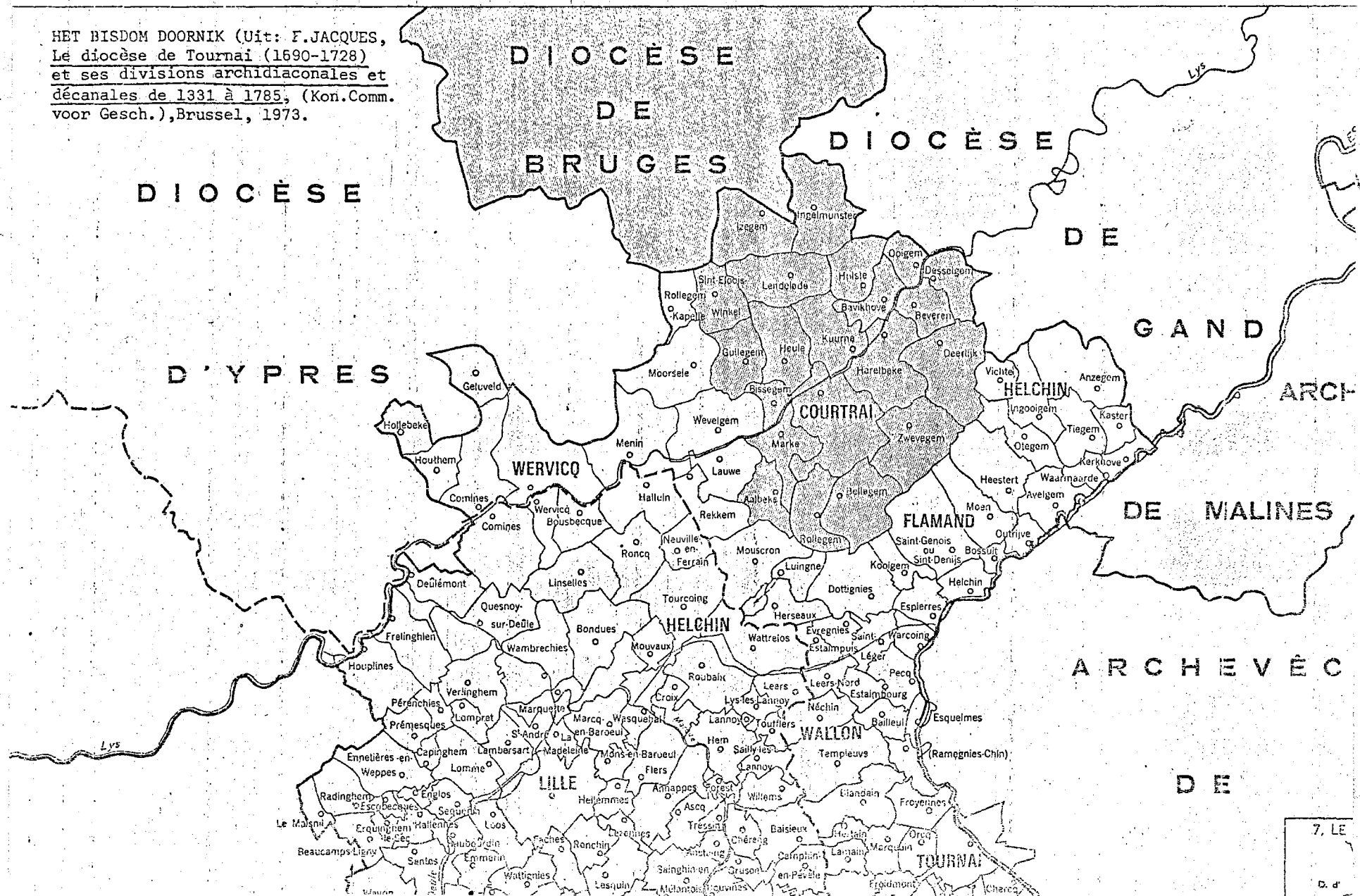
BISDOMMEN IN 1570

Hf

Uit: DIERICKX (M.), De oprichting van nieuwe
bisdommen in de Nederlanden onder Filips II.
1559-1570, Antwerpen-Utrecht, 1950.

HET BISKOP DOORNIK (Uit: F.JACQUES,
Le diocèse de Tournai (1690-1728)
et ses divisions archidiaconales et
décanales de 1331 à 1785, (Kon.Comm.
voor Gesch.), Brussel, 1973.

en het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw te Kortrijk, die, met uitsluiting van de officialiteit van Doornik, jurisdictie uitoefenden over hun kanunniken (8).

De kerkelijke inquisitie tenslotte vormde een speciale kerkelijke rechtbank in het bijzonder bevoegd voor het opsporen en vervolgen van ketters (9).

Het is geenszins de bedoeling om in deze titel de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken op een exhaustieve wijze te beschrijven. Aan de meeste van deze rechtbanken kan immers een aparte studie worden gewijd (10). In deze titel wordt alleen op een systematische wijze nagegaan van welke burgerlijke geschillen en strafzaken de kerkelijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk kennis namen, ten einde hun bevoegdheid af te lijnen tegenover de bevoegdheid van de wereldlijke rechtbanken die in de kasselrij Kortrijk jurisdictie uitoefenden.

De kerkelijke rechtbanken waren bevoegd voor bepaalde zaken, vooreerst omdat er bepaalde personen bij betrokken waren, vervolgens omdat het geschil of strafzaak een bepaalde materie betrof. Men kan derhalve een onderscheid maken tussen enerzijds hun bevoegdheid ratione personae en vervolgens hun bevoegdheid ratione materiae.

Rubriek I. BEVOEGDHEID RATIONE PERSONAE

De bevoegdheid ratione personae van de kerkelijke rechtbanken was in de 16de en de 17de eeuw beperkt tot de geestelijken. De bevoegdheid over de miserabiles personae (weduwen en wezen) was in de

-
- (8) RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 2.190, 2.196 en 2.497 ; A. VIANE, Strafbedevaarten in de rechtspraak van het O.L.Vrouwkapittel te Kortrijk, in A.S.E.B., LXXX (1937), p. 129-136.
 - (9) Deze kerkelijke inquisitie dient onderscheiden te worden van de vorstelijke inquisitie die door Karel V in 1522 werd opgericht. Over dit onderscheid raadplege men onder meer J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565), p. 7-30.
 - (10) Zie bv. : M. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, De officialiteit Doornik in de XIIIe eeuw, onuitgeg. doctoraatsproefschrift R.U. Gent, 1974.

loop van de 14de en de 15de eeuw verdwenen (11). De geestelijken genoten een privilegium fori : in principe mochten ze in persoonlijke en strafzaken alleen voor een kerkelijke rechtbank gedaagd worden. Werd een geestelijke voor een wereldlijke rechtbank gedaagd, dan had hij niet alleen het recht doch eveneens de plicht om te eisen dat de zaak naar de kerkelijke rechtbank verwezen werd (12). Dit principe is in de loop van de 16de en de 17de eeuw gehandhaafd geworden (13). Er werden evenwel allerlei beperkingen aangebracht zowel wat betreft de rechthebbenden als wat betreft de vorderingen die tegen geestelijken konden worden ingesteld. Wij onderzoeken dan ook achtereenvolgens wie de rechthebbenden waren, het bewijs, het begin en de draagwijdte van dit privilegium fori.

§ 1. De rechthebbenden

Om het privilegium fori te genieten volstond het een geestelij-

-
- (11) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 88. Dit was onder meer het geval omdat de Audientie en later de Raad van Vlaanderen deze bescherming op zich hadden genomen. J. BUNTINX, De Audientie, p. 230 ; ID., Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17.
- (12) R. GENESTAL, Le privilegium fori en France du décret de Gratien à la fin du XIVE siècle, 2 delen, Parijs, 1921-1924; A. ANSELMO, Tribonianus belgicus, p. 387 ; P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 180; ID., Practycke civile, V, 5 ; J. DEDAM-HOUDER, Practycke civile, 124 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 88 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 228 ; Vonnis Kortrijk circa 1556, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 186v°-187v° : "... dit mede dat gheestelicke personen...niet betreckelic en zijn voor den weerlicken juge, nemaer zijn van den weerlicke jurisdictie vrij ende exempte in zulcken voughen ende manieren dat zij niet en moghen prorogueren den weerlicken juge noch hemlieden daervoren te wetten advoceren" ; Synode van Kamerijk, tit. XVI, art. 2, Placc. Vl., II, p. 71 ; Synode van Mechelen 26 juni 1607, Placc. Vl., II, p. 114 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 14v°.
- (13) Decreten synode van Kamerijk oktober 1586, Placc. Vl., II, p. 84 ; Verordening 1 juni 1587, Placc. Vl., II, p. 91-93 ; H.J. ELIAS, Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de regering der aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621), p. 232.

ke te zijn (14). Bepaalde geestelijken waren evenwel uitgesloten omwille van hun houding of activiteiten. Dit gold vooreerst voor de geestelijken die geen geestelijk kleet en tonsuur droegen. Het dragen van het geestelijk kleet en de tonsuur om het privilegium fori te kunnen genieten was reeds in de middeleeuwen vereist (15). Bonifatius VIII voerde deze verplichting in voor de gehuwde geestelijken met zijn decretale Clerici (16). In de 16de eeuw gold dit eveneens voor de ongehuwde geestelijken (17). Omstreeks 1532 werd Jacques Le Conte door de hoogbaljuw van Kortrijk vervolgd om dronken zijnde de onderbaljuw van Kortrijk geslagen te hebben en weerstand gepleegd te hebben bij zijn aanhouding. De deken van Kortrijk eiste de beklagde op omdat hij een ongehuwde geestelijke was die altijd zijn crune en zijn geestelijke klederen gedragen had. De hoogbaljuw wierp evenwel op dat de beklagde dikwijls rondliep zonder

-
- (14) Omwille van gebrek aan gegevens wijden we hier niet uit over de vrouwelijke geestelijken en de begijnen. Deze laatsten werden volgens sommige auteurs als mixti fori of zowel als geestelijken en als leken aangezien (zie hiervoor A. ANSELMO, Tribonianus Belgicus, p. 16-17). Volgens de regel van de begijnen van Kortrijk van 18 december 1440 was de officialiteit van Doornik bevoegd om kennis te nemen van ongehoorzaamheid aan de grootmeesteres en de sexuele delicten door begijnen van Kortrijk gepleegd (RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 227-227v°). Omstreeks 16 oktober 1598 verklaarde de bisschop van Doornik evenwel dat de schepenen van Kortrijk bevoegd waren voor de burgerlijke geschillen waarbij begijnen betrokken waren, en dat deze schepenen er bovendien toezicht moesten op houden dat de begijnen van Kortrijk leefden volgens hun regel (RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 197-198). In de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen vonden we geen strafvordering ingesteld tegen een begin. We vonden er eveneens geen voorbeeld van een burgerlijke vordering tegen een begin ingesteld, echter wel voorbeelden van burgerlijke vorderingen ingesteld door begijnen omdat, zoals we zullen aantonen, burgerlijke vorderingen ingesteld door geestelijken tegen leken steeds voor de burgerlijke rechtbank dienden gebracht te worden.
- (15) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 90 ; Parijs 27 mei 1396, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 295-298v° ; Parijs 31 augustus 1399, Ibidem, f. 298v°-302v° ; Off. Doornik 21 augustus 1418, Ibidem, f. 288v°-289 ; J. BOCA, Justice criminelle d'Abbeville, p. 64.
- (16) Liber sextus, 3, 2, 1.
- (17) Verordening van 5 juli 1570, art. 65, Placc. Vl., V, p. 195 ; Mechelen 31 oktober 1530, RAK., Triage prov., nr. 1024 ; RAK.SA.OA., nr. 914, f. 27-29v° ; P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 181-182. (In de tekst wordt een voorbeeld geciteerd van een geestelijke die wereldlijke klederen droeg en
- .../...

mouwen wat niet paste voor een geestelijke. Aangezien de beklaagde zich eveneens beriep op zijn tonsuur, was de hoogbaljuw bereid zijn criminele vordering in een civiele vordering om te zetten op voorwaarde dat de beklaagde zijn vordering tot renvoi introk. Tenslotte verwierpen de Kortrijkse schepenen op 22 april 1532 het renvoi (18). Omstreeks 1562 vorderde de bisschop van Doornik bij de Raad van Vlaanderen dat Eloy Van Dale, ongehuwd clercq ghetonsureert, die voor de Kortrijkse schepenbank werd vervolgd voor dreigementen en beledigingen tegen zijn ouders, aan de officialiteit van Doornik zou uitgeleverd worden. De hoogbaljuw van Kortrijk wierp op dat Eloy Van Dale zich nooit als geestelijke gedragen had, daar hij immer in wereldlijke klederen rondliep en hij het beroep van blauverver in de stad uitoefende. Op 13 oktober 1562 verklaarde de Raad de vordering van de bisschop onontvankelijk (19).

Ten tweede konden alleen zij die werkelijk in kerkelijke dienst waren het privilegium fori genieten (20). Geestelijken die oneerbare beroepen uitoefenden of handel dreven konden het privilege niet inroepen, althans voor wat de uitoefening van hun beroep aanging (21). Toen Wouter Willecomme, ongehuwd geestelijke, voor de schepenbank van Kortrijk werd vervolgd omwille van diefstal en het vals verzegelen van lakens die hun lengte niet hadden, eiste de officialiteit van Doornik dat de zaak naar haar zou verwezen worden. Toen de schepenen

.../...

daarom te Kortrijk door de schepenen van Kortrijk, na toelating van de Raad van Vlaanderen, ter dood veroordeeld werd).

- (18) Vonnis Kortrijk 22 april 1532, RAK., Triage prov., nr. 1024.
- (19) Gent 13 oktober 1562, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/26. Andere voorbeelden : Mechelen 3 juni 1536, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 327-330v° ; Vgl. : Mechelen 31 oktober 1530, RAK., Triage prov., nr. 1024 (Officialiteit van Terwaan residerende te Ieper c. Anthéunis Van Ghistele, hoogbaljuw van Veurne).
- (20) Verordening van 5 juli 1570, art. 65, Placc. Vl., V, p. 195 ; RAK.SA.OA., nr. 906, f. 27-29v°.
- (21) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 183 ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 68-69 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 90 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 229 ; J. BOCA, Justice criminelle d'Abbeville, p. 64-71 ; M. BAUCHOND, Justice criminelle de Valenciennes, p. 36-42.

van Kortrijk dit weigerden, vroeg de officialiteit aan de Raad van Vlaanderen, en in hoger beroep aan de Grote Raad van Mechelen, de verwijzing toe te staan. De Kortrijkse schepenen en de Kortrijkse hoogbaljuw riepen echter in dat Wouter Willecomme zich steeds als een wereldlijk persoon gedragen had daar hij nooit een geestelijk kleed droeg en hij steeds handel in lakens gedreven had. Bijgevolg was deze geestelijke volgens hen onderworpen aan de Kortrijkse keuren op de lakennijverheid en kon hij door de schepenen gestraft worden voor misdrijven gepleegd in het kader van zijn lakenhandel. De Kortrijkse schepenen werden zowel bij de Raad van Vlaanderen als bij de Grote Raad van Mechelen in het gelijk gesteld (22). Zoals we reeds aantoonde eisten de Kortrijkse schepenen omstreeks 1562 de bevoegdheid op over Eloy Van Dale ongehuwd geestelijke, onder andere omdat hij rondlopend in wereldlijke klederen sinds geruime tijd het beroep van blauverver uitoefende. Ook in dit geval kregen de schepenen gelijk bij de Raad van Vlaanderen (23).

Het eenvoudig werken in kerkelijke dienst volstond evenwel niet ; men diende eveneens de tonsuur en het geestelijk kleed te dragen om het privilegium fori te kunnen genieten. Omstreeks 1540 werd een zekere Joos Pollet verdacht van slagen en beledigingen toegebracht aan zijn familieleden. De hoogbaljuw van Kortrijk stelde een gerechtelijk onderzoek in. Tijdens dit gerechtelijk onderzoek stelde hij vast dat de promotor van de officialiteit van Doornik eveneens een gerechtelijk onderzoek instelde naar dezelfde feiten. De hoogbaljuw van Kortrijk vroeg bij de Raad van Vlaanderen schorsing van de procedure voor de officialiteit van Doornik. De officialiteit verzette zich hiertegen en wierp op dat alleen het geestelijk hof

(22) - Mechelen 3 juni 1536, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 326v°-330v°.
 - In het Parkemeynen privilegiebouck van de stad Kortrijk werden twee vonnissen van de officialiteit van Doornik opgetekend waarbij dit geestelijk hof toestond dat de schepenen van Doornik kennis namen van het vals verzegelen van lakens door een geestelijke : Off. Doornik 31 oktober 1440, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 304-305v° ; Off. Doornik 10 oktober 1460, Ibidem, f. 205v°-206v°.

(23) Gent 13 oktober 1562, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/26.

bevoegd was omdat Joos Pollet als koster in het klooster van Sint-Amand nabij Kortrijk zekere wijdingen had verkregen om de kelken en andere kerkelijke voorwerpen weg te zetten. De hoogbaljuw van Kortrijk vroeg hieromtrent het advies van een aantal rechtspractici. Deze adviseerden unaniem dat alleen de hoogbaljuw en de Kortrijkse schepenen bevoegd waren, daar het concilie van Trente duidelijk had gesteld dat om het privilegium fori te genieten de beklaagde niet alleen in de kerkelijke dienst werkzaam moest zijn doch eveneens de tonsuur en het geestelijk kleed moest dragen (24). Het vonnis van de Raad van Vlaanderen is ons niet bekend.

Geestelijken die een tweede maal gehuwd waren of met een weduwe gehuwd waren, de zogenaamde bigami, konden eveneens het privilege niet invoeren. Alleen de geestelijken die cum unica et virgine gehuwd waren genoten het privilegium fori (25).

Tenslotte kan worden opgemerkt dat geestelijken die vorstelijke ambten uitoefenden voor de uitoefening van hun taak terechtstonden voor de vorstelijke rechtbanken (26).

§ 2. Het bewijs

Voor welke rechter en op welke wijze diende een geestelijke zijn staat te bewijzen ?

Alhoewel de kerkelijke rechtbanken pogingen deden om deze bevoegdheid

(24) RAK.SA.OA., nr. 917, f. 27-29v°.

(25) Liber Sextus, 3, 21 ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 68 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 90 ; Parijs 27 mei 1396, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 295-298v° ; Off. Doornik 27 december 1451, Ibidem, f. 289-289v° ; Gent 13 januari 1525, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 260v° ; "... que selon le droit escript ung clerc prenant une pucelle en mariage jouyst privilegio canonis et fori..." ; A. ALLARD, Histoire de la justice criminelle, p. 120 ; J. BOCA, Justice criminelle d'Abbeville, p. 65.

(26) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 91. Voor de geestelijken die militairen waren raadplege men onder meer : Verordening van 30 juni 1606, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, p. 494 ; A. ANSELMO, Tribonianus Belgicus, p. 387 ; A. ALLARD, Histoire de la justice criminelle, p. 120.

op te eisen (27), werd dit in concreto beoordeeld door de wereldlijke rechtbank (28). Het was immers een feitenkwestie die diende vastgesteld te worden op het ogenblik dat over de declinatoire exceptie of het verzoek tot renvoi uitspraak diende gedaan te worden. Het bewijs kon geleverd worden door het dragen van het geestelijk kleed en de tonsuur. Aangezien het geestelijk kleed en de tonsuur soms dienden als vermomming voor allerlei misdadigers, werd meer en meer het voorleggen van de letteren tonsurale geëist (29).

§ 3. Begin

Iemand werd geestelijke vanaf het ogenblik dat hij de tonsuur ontvangen had. Welke was nu de invloed hiervan op de bevoegdheid om kennis te nemen van vorderingen tegen geestelijken ingesteld voor feiten ontstaan vóór het ontvangen van de tonsuur ?

In burgerlijke zaken was de staat van de verweerder op het ogenblik dat de vordering werd ingesteld beslissend. Wanneer de vordering werd ingesteld tegen een leek die tijdens de behandeling van de vordering geestelijke werd, was de wereldlijke rechtbank bevoegd om verder kennis te nemen van de vordering. De geestelijke mocht in dit geval geen renvoi aanvragen (30).

-
- (27) Omstreeks 1525 wierp de officialiteit van Doornik in een proces voor de Raad van Vlaanderen tegen de schepenen van Wervik op : "... en cas de question ou débat pour savoir si ledit clerc doit jouyr desdits privilèges des clerchez ou non, en appartenoit la judicature dudict incident et débat audit juge ecclésiastique et a nul aultre...". De Raad van Vlaanderen stelde de officialiteit in het ongelijk : Gent 13 januari 1525, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 260v°. Zie eveneens A. ALLARD, Histoire de la justice criminelle, p. 122.
- (28) Ibidem, ARA.; RK., nr. 13.821, BRK 1523-1524, f. 10-11 ; BRK 1527-1528, f. 10v° ; nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 17.
- (29) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1523-1524, f. 10-11 ; Gent 13 oktober 1562, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/26 ; Eeuwig edict van 12 juli 1611, art. 21, Placc. Vl., II, p. 744 ; A. ANSELMO, Commentaria ad edictum perpetuum, p. 202 ; H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 233.
- (30) P. WIELANT, Practycke civile, V, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 124.

In strafzaken gold het privilege eveneens voor delicten gepleegd vóór het ontvangen van de tonsuur. Dit probleem was vooral acuut wanneer de tonsuur werd ontvangen in de periode tussen het ontstaan van het misdrijf en de aanhouding van de verdachte. In de rechtspraak en de rechtsleer was men het eens dat voor deze delicten de kerkelijke rechtbank bevoegd was, daar de executie van het vonnis in elk geval diende te gebeuren op een persoon die het statuut van geestelijke bezat (31).

§ 4. Draagwijdte

Het privilegium fori van de geestelijken is in de loop van de 16de en de 17de eeuw zowel op burgerlijk als op strafrechtelijk gebied afgelijnd en beperkt geworden. Een onderzoek van de draagwijdte op burgerlijk en op strafrechtelijk gebied dringt zich op.

I. Bevoegdheid in burgerlijke zaken

In principe dienden alle burgerlijke persoonlijke vorderingen, dit wil zeggen de vorderingen die de persoon of de roerende goederen (catheilen) van geestelijken tot voorwerp hadden, ingesteld te worden voor de kerkelijke rechtbank (32). In de rechtspraak van de officialiteiten vindt men dan ook talrijke veroordelingen van geestelijken tot het nakomen van een persoonlijke verplichting, meestal het betalen van hun schulden (33).

(31) A. ANSELMO, Tribonianus belgicus, p. 342 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 92.

(32) R. GENESTAL, Le privilegium fori en France du décret de Gratien à la fin du XIVe siècle, 2 delen, Parijs, 1921-1924. P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 65 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 93 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 229 ; J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 44. Over het onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen : Cfr. supra, deel IV, hfst. I, titel II, rubr. I.

(33) Bv. : Off. Gent 18 februari 1569, RAG., Bisdom Gent, nr. 363 B, f. 16 : veroordeling van Joannes Christiaens, pastoor van Aarsele, tot betaling van zijn schulden ; Off. Gent 3 oktober 1572, Ibidem, nr. 364 B, f. 8v° : veroordeling van Jacob de Dorpere, pastoor te Kanegem tot betaling van zijn schulden ; Off. Gent 26 juni 1573, Ibidem, nr. 364 B, f. 31 : veroordeling van Petrus

De wereldlijke rechtbanken waren in principe niet bevoegd uitspraak te doen over de persoonlijke vorderingen tegen geestelijken in verband met hun persoon of hun roerende goederen (catheilen). Werd een geestelijke voor een wereldlijke rechtbank gedaagd voor een persoonlijke vordering dan kon hij een *declinatoire exceptie* inroepen (34). De geestelijken waren hiertoe zelfs verplicht (35).

De kerkelijke rechtbank kon de wereldlijke rechtbank verzoeken af te zien van de vervolging (36).

In de 16de-17de eeuw was de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken om kennis te nemen van de persoonlijke vorderingen tegen geestelijken niet meer absoluut. Het principe kende verscheidene uitzonderingen. Vooreerst konden de geestelijken - handelaars het privilege niet meer inroepen voor alles wat hun handel betrof (37).

Vervolgens konden de wereldlijke rechtbanken kennis nemen van alle vorderingen in verband met de nalatenschappen die in hun rechtsgebied waren opgevallen ook al was de erflater een geestelijk (38), of al

.../...

Verbeke, pastoor te Sint-Baafs-Vijve tot betaling van zijn schulden. Zie eveneens Ibidem, 363 B, f. 16, 79 en 364 B, f. 51v° ; Off. Brugge 23 februari 1591, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 36v°.

- (34) Vonnis Kortrijk 7 september 1513, RAK.SA.OA., Triage prov., nr. 1024 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 27.873 : Passchier Salstrate c. schepenen van Deinze gedaagden en Jan Fiers geïntimeerde (1532-1534) ; Vonnis Kortrijk 20 september 1550, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 99-101 ; Vonnis Kortrijk 1 juli 1551, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 246-247 ; Vonnis Kortrijk circa 1556, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 186v°-187v° ; Parijs 27 mei 1396, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 295v°-298v°.
- (35) Ibidem; Cfr. supra voetnoot nr. 12.
- (36) Cfr. infra, rubr. IV, § 2.
- (37) P. WIELANT, Generaele costume van Vlaanderen, p. 183 ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 68-69 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 90 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 229.
- (38) Vonnis Kortrijk 2 april 1459, RAK.SA.OA., Triage prov., nr. 1024 ; Vonnis Kortrijk 20 mei 1527, Ibidem ; Vonnis Kortrijk 18 september 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 53v°-57 ; Vonnis Kortrijk 29 april 1558, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 203-204 ; Vonnis Kortrijk 24 juni 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 65v°-69.

was de nalatenschap door een geestelijke aanvaard geworden (39). Zo aarzelden de pachters van de tiende penning niet om een priester, die geen poorter was van Kortrijk, en die goederen geërfd had van een Kortrijks poorter, te dagvaarden voor de Kortrijkse schepenbank ter betaling van de tiende penning. Deze vordering werd ingeleid door een clacht op de goederen van de nalatenschap (40). Ten derde werd in de 16de-17de eeuw in de rechtspraak van de wereldlijke rechtbanken geleidelijk aan een onderscheid gemaakt tussen enerzijds de zuiver kerkelijke goederen van een geestelijke - namelijk deze welke hij nodig had voor de kerkelijke eredienst - en anderzijds zijn tijdelijke (temporele) goederen. De wereldlijke rechtbanken achtten zich bevoegd om kennis te nemen van de vorderingen die de tijdelijke goederen van de geestelijken tot voorwerp hadden, ook wanneer deze goederen catheilen waren (41). Dit onderscheid en deze bevoegdheid van de wereldlijke rechtbanken werd bekrachtigd in verscheidene gehomologeerde costumen (42).

Tenslotte zouden volgens P. Wielant en J. De Damhouder de wereldlijke rechtbanken bevoegd geweest zijn om kennis te nemen van alle vorderingen ingesteld tegen geestelijken omwille van huurgeschillen (43). In de rechtspraak van de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk vonden

-
- (39) Off. Doornik 24 augustus 1420, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 283-283v° ; Off. Doornik 22 maart 1446, Ibidem, f. 282-283 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 100.
- (40) Vonnis Kortrijk 20 september 1550, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 99-101. Zie eveneens Off. Doornik 17 juni 1448, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 280v°.
- (41) Vonnis Kortrijk 7 september 1513, RAK.SA.OA., nr. 2082, f. 61 en RAK., Triage prov., nr. 1024 ; Vonnis Kortrijk 1 juli 1551, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 246-247 ; Vonnis Kortrijk circa 1556, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 186v°-187v° ; Vonnis Kortrijk 8 november 1559, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 44-46v° ; Vonnis Kortrijk 11 mei 1561, Ibidem, f. 134v° ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 27.873 : Passchier Salstrate priester o. schepenen van Deinze gedaagden en Jan Fiers, geïntimeerde (1532-1534).
- (42) Costumen Brugge, XXV, 11 ; Costumen Oudenaarde, V, 7 ; Costumen Dendermonde, IV, 6 ; Costumen Gent, IV, 5.
- (43) P. WIELANT, Generaele costumen van Vlaenderen, p. 180 ; ID., Practycke civile, V, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 124.

we hiervan geen sporen.

De jurisdictie van de kerkelijke rechtbanken over geestelijken voor persoonlijke vorderingen gold eenzijdig ; ze betrof alleen het geval dat de geestelijke verweerder was in het proces en niet het geval dat hij als eiser optrad. Als eiser diende een geestelijke zijn vorderingen tegen leken voor de gewone wereldlijke rechtbank in te stellen (44). Het privilegium fori gold niet voor zakelijke vorderingen, d.w.z. vorderingen welke onroerende goederen en rechten tot voorwerp hadden. Voor deze vorderingen was alleen de wereldlijke rechtbank van de plaats waar het onroerend goed gelegen was bevoegd (45). Zo vorderde meester Willem Tsantele, priester, omstreeks 1591 van Jan Bertram, priester en kanunnik, de betaling van een ervelijke rente, staande op een huis gelegen te Kortrijk, voor de Kortrijkse schepenbank (46).

II. Bevoegdheid in strafzaken

Op strafrechtelijk gebied betekende het privilegium fori van de geestelijken dat in principe al hun misdrijven door de kerkelijke rechtbanken dienden behandeld te worden (47). Dit gold zowel voor

-
- (44) Vonnis Kortrijk 19 april 1556, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 168-170 ; Vonnis Kortrijk 11 mei 1585, RAK.SA.OA., nr. 12, f. 42v°-43v° ; Vonnis Kortrijk 8 juli 1588, Ibidem, f. 129v°-130v° ; Vonnis Harelbeke 14 december 1541, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 47v° ; Vonnis Harelbeke 23 maart 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 17.
- (45) J. BUNTINX, De Audientie, p. 234-235 ; H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 234 ; J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 44 ; F. ZYPAEUS, Notitia juris belgici, p. 24 ; P. WIELANT, Practycke civile, V, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 124 ; Off. Doornik 1 maart 1426, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 284v°-285 ; Off. Doornik 28 mei 1451, Ibidem, f. 287-287v°.
- (46) Vonnis Kortrijk 1 maart 1550, RAK.SA.OA., nr. 12, f. 199v°-200.
- (47) J. BUNTINX, De Audientie, p. 228-229 ; H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 232-235 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 101 ; J. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 48 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 14v° : een geestelijke, die wegens een misdrijf door de hoogbaljuw van Kortrijk aangehouden was, werd overgemaakt aan het kapittel van Sint-Pieter te Rijsel. Zie eveneens ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 35v°-38v°.

misdrijven van gemeen recht (48), misdrijven begaan in de uitoefening van hun ambt (49) als tuchtmisdrijven (50).

Ook op strafrechtelijk gebied gold het privilegium fori van de geestelijken niet meer absoluut. In de 16de-17de eeuw waren er op dit principe enkele uitzonderingen. Op de eerste plaats waren de geestelijken volgens de vorstelijke verordeningen van 18 juni 1537 en 27 november 1548 onderworpen aan alle plaatselijke politieverorde-

-
- (48) Off. Gent 15 oktober 1574, RAG., Bisdom Gent, nr. 364 B, f. 63v°: Franciscus van Winghene, pastoor te Waregem wordt vervolgd omdat hij in zijn huis een bijzit hield. Boeten opgelegd door de officialiteit van Doornik wegens slagen en verwondingen toegebracht door geestelijken : A.D.N., 14 G 101, f. 104 : veroordeling van Andreas Lambrecht, geestelijke van Beveren-Leie wegens een vechtpartij in een herberg ; Ibidem, f. 41 : veroordeling van Johannes Herreweghe van Kortrijk omwille van het toebrengen van opzettelijke slagen en verwondingen ; A.D.N., 14 G 102, f. 66v° : veroordeling van twee priesters van Menen die gevochten hadden. Off. Brugge 17 maart 1589, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 20 : veroordeling van een geestelijke uit Brugge wegens fornicatie ; Off. Brugge 9 juli 1590, Ibidem, f. 30 : veroordelingen van een geestelijke wegens seksuele betrekkingen met zijn meid.
- (49) Off. Gent 2 december 1575, RAG., Bisdom Gent, nr. 364 B, f. 96 : aan Adrianus Goeman, pastoor van Machelen wordt de boete kwijtgescholden die hij opliep wegens de inzegening van een huwelijk waarbij een afroeping werd nagelaten ; A.D.N., 14 G 101, f. 83v°: Judocus De Poitiers, pastoor van Aalbeke, wordt gestraft door de officialiteit van Doornik om een huwelijk ingezegend te hebben niettegenstaande er verzet was ; A.D.N., 14 G 102, f. 107 : een priester van Helcin werd gestraft door de officialiteit van Doornik om nagelaten te hebben de mis te celebreren.
- (50) RAG., Bisdom Gent, nr. 2213 : Guillaume Van den Bogaerde, pastoor van Deinze wordt omstreeks 1617 door de magistraat van Deinze aangeklaagd bij de officialiteit van Gent wegens wangedrag, drankzucht, verdachte omgang en beledigingen van de magistraat ; A.D.N., 14 G 101, f. 103v°: Johannes Vandererve, priester en kapellaan te Deerlijk, wordt gestraft door de officialiteit van Doornik wegens alcoholisme (herhaaldelijk bezoeken van herbergen en dronken rondlopen).

ningen (keuren). Overtredingen hiervan door geestelijken konden door de plaatselijke wereldlijke rechtbanken gesanctioneerd worden. De boeten die hiervoor opgelegd werden konden door de wereldlijke gerechtsinstanties geïnd worden door beslag te leggen op de tijdelijke goederen van de geestelijken (51).

Ten tweede konden de wereldlijke rechtbanken de geestelijken straffen die zich hadden schuldig gemaakt aan een aan de vorst "voorbehouden geval". Daar de Kortrijkse schepenbank tot 1540 de bevoegdheid bezat om van de aanslagen op vorstelijke gerechtsofficieren kennis te nemen, aarzelden de Kortrijkse schepenen vóór 1540 ook niet om een geestelijke die een vorstelijk gerechtsofficier gekwetst had te straffen (52).

Ten derde konden de geestelijken voor de wereldlijke rechtbank gedaagd worden om submissie en versekerthede te geven (53). Tenslotte kon de wereldlijke rechtbank kennis nemen van delicten gepleegd door geestelijken wanneer de geestelijke wegens het delict door de bisschop ontwaard werd (54).

Rubriek II. DE BEVOEGDHEID RATIONE MATERIAE

Ratione materiae waren aan de kerkelijke rechtbanken alle zaken, die een verband hielden met het geloof, de sacramenten en de discipline

-
- (51) Verordening van 18 juni 1531, Placc. Vl., I, p. 60-61 ; Verordening van 27 november 1548, Placc. Vl., I, p. 64-67 ; Mechelen 3 juni 1536, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 326v°-330v°.
- (52) Vonnis Kortrijk 22 april 1532, RAK., Triage prov., nr. 1024 ; Gent 20 oktober 1535, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 425 ; Mechelen 1 november 1536, Ibidem, RAK.SA.OA., nr. 917, f. 93.
- (53) - P. WIELANT, Generaele costume van Vlaenderen, p. 180 ; ID., Practycke civile, V, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 124 ; Off. Doornik 6 november 1431, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 285v°-286. Zie eveneens Ibidem, f. 281-281v°.
 - Over deze submissie en versekerthede zie deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 13.
- (54) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 104-105 ; J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 55 ; Verordening 29 april 1550, Placc. Vl., I, p. 161 ; Verordening 25 september 1550, Placc. Vl., I, p. 192 ; Verordening van 5 juli 1570, art. 48, Placc. Vl., V, p. 163.

binnen de katholieke gemeenschap voorbehouden. Deze bevoegdheid gold zowel voor de geestelijken als voor de leken (55).

Deze bevoegdheid ratione materiae heeft in de middeleeuwen en de moderne tijden een belangrijke evolutie ondergaan die nauw samenhang met de wijzigende verhouding tussen Kerk en Staat. Het christelijk geloof was één van de ordehandhavende factoren van de toenmalige maatschappij. Teneinde deze openbare orde te handhaven hebben de vorsten en de andere wereldlijke overheden zich meer en meer ingelaten met zaken die traditioneel tot de kerkelijke bevoegdheid behoorden. De kerk anderzijds steunde op de vorsten teneinde haar bevoorrechte positie niet te verliezen (56). Zo werd de ketterij en toverij, zuivere geloofskwesties, door beiden hardnekkig bestreden. Beiden spanden zich in om de zondagsheiliging en de sexuele moraal te doen eerbiedigen (57). Dit groter ingrijpen van de wereldlijke macht bracht een uitbreiding van de bevoegdheid van de wereldlijke rechtbanken met zich mede. Op verscheidene vlakken hebben de kerkelijke rechtbanken een concurrentieel optreden van de wereldlijke rechtbanken moeten dulden. Sommige bevoegdheden gingen definitief over in handen van deze wereldlijke rechtbanken. Alleen op het vlak van de huwelijkszaken hebben de kerkelijke rechtbanken geen concurrentieel optreden moeten dulden.

De bevoegdheid van een kerkelijke rechtbank in een bepaalde systematiek onderbrengen is geen gemakkelijke opgave. In de 16de en de 17de eeuw kende men geen rigoureuze classificatie. De keuze van een bepaald systeem hangt nauw samen met het standpunt waarop men zich

-
- (55) P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 82 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 107 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 231-232 ; L.E. HALKIN, La compétence criminelle des tribunaux ecclésiastiques liégeois au début du XVIIe siècle, p. 761-802 ; J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 34.
- (56) H.J. ELIAS, Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de regering der aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1627), Antwerpen, 1931 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 274-276.
- (57) H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 11-45 en p. 253-254.

plaatst (58). Het opzet van deze studie bestaat er vooral in de raakvlakken tussen de bevoegdheid van de wereldlijke en de kerkelijke rechtbanken aan te duiden. Daarom hebben we in deze studie de bevoegdheid ingedeeld zoals bij de wereldlijke rechtbanken, en hebben wij een onderscheid gemaakt tussen burgerlijke zaken en strafzaken wel wetende dat sommige feiten soms aanleiding gaven zowel tot burgerlijke als tot strafvorderingen (59).

Alhoewel deze systematiek voor kritiek vatbaar is, heeft ze het voordeel dat ze een gemakkelijke vergelijking tussen de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken enerzijds en de wereldlijke rechtbanken anderzijds mogelijk maakt.

§ 1. Rechtspraak in burgerlijke zaken

I. Huwelijkszaken

De kerkelijke rechtbanken waren vooreerst bevoegd voor alle geschillen in verband met de sakramenten. In de praktijk beperkte zich dit tot de geschillen in verband met het sakrament van het huwelijk (60). De kerkelijke rechtbank was exclusief bevoegd om te oordelen over de geschillen in verband met de huwelijksband. Op deze wijze behandelde hij, zowel in hoofdorde als bij wijze van prejudicieel geschil (61), alle vorderingen in verband met het bestaan, de nietigheid

(58) Wanneer men alleen de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbank inzake huwelijk bestudeert zal men onder huwelijkszaken niet alleen de geschillen omtrent de geldigheid van het huwelijk doch eveneens de strafrechtelijke overtredingen van de huwelijksmoraal onderbrengen. Bv. : overspel, fornicatie, enz... Zie bv. J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 119-145.

(59) Bv. : clandestien gesloten huwelijken, vorderingen tot erkenning van vaderschap.

(60) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 107 ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 83.

(61) Ibidem ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 232 ; J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 34-36 ; Vonnis Kortrijk 16 september 1560, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 90; "Want was notoire dat den weerlicken juge gheen regardt noch kennesse es nemende up zulcke ghepretendeerde huwelick in materie van successien als danof gheen jugen wezende, nemaer den bisschop ofte officiael van den gheestelicken hove ; mitsdien zouden zij verweerders alvooren moeten procederen ter validiteyt ofte invaliditeyt van het ge-

en de ongeoorloofdheid van het huwelijk.

De geschillen in verband met het bestaan van het huwelijk kwamen in hoofdzaak neer op het erkennen van clandestien afgesloten huwelijken. Deze huwelijken waren ongeoorloofd doch op geldige wijze afgesloten. Indien het bewijs werd geleverd, werden de echtgenoten door de kerkelijke rechtbank veroordeeld tot regularisering van hun huwelijk en meestal tot betaling van een geldboete (62).

De nietigverklaring van het huwelijk kwam eveneens exclusief toe aan de kerkelijke rechtbanken. Het verzoek tot nietigverklaring steunde op de zogenaamde dirimerende of nietigverklarende huwelijksbeletsels zoals bijvoorbeeld verwantschap, bigamie, onbekwaamheid, impotentie (63) of op nietigheden in de vorm van de huwelijksafsluiting (64). De vorderingen in verband met de ongeoorloofdheid van het huwelijk steunden op de zogenaamde prohibitieve of verbiedende huwelijksbeletsels, zoals het feit dat er reeds een verloving was afgesloten met een andere partner, het feit dat er reeds met een andere partner geslachtsbetrekkingen werden onderhouden, het feit dat het huwelijk niet op de voorgeschreven wijze werd afgekondigd of de toelating van de eigen pastoor niet werd bekomen (65). Het bestaan van deze huwe-

.../...

pretendeerde huwelijk voor den voorseiden gheestelicken juge als alleen danof juge competent."

- (62) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 108; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 132-133 en II, p. 340. Voorbeelden i.v.m. de kasselrij Kortrijk : A.D.N., 14 G 101, f. 91v° en 106v°: geldboete wegens een geheim huwelijk te Kortrijk ; A.D.N., 14 G 102, f. 46 : geldboete wegens een geheim huwelijk te Dottenijs.
- (63) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 108 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 134-135 en II, p. 362, 368, 377, 382, 384 en 386 ; A.B.B., Handelingen, B 86, f. 2v°, 4v°, 5v°-6, 13. We vonden geen voorbeelden in verband met de kasselrij Kortrijk.
- (64) Bv. : afsluiten van een huwelijk voor een bedienaar van een ketterse eredienst : A.B.B., Handelingen, B 86, f 1v° (6 september 1585) en f. 4v° (26 april 1586).
- (65) Bv. : Off. Gent 24 februari 1556, RAG., Bisdóm Gent, nr. 364 B, f. 103v° : verzet tegen een voorgenomen huwelijk wegens huwelijksbelofte aan, en geslachtsbetrekkingen met een andere partner. Andere voorbeelden evenwel niet in verband met de kasselrij Kortrijk : J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 130-132.

lijksbeletsels tastte de geldigheid van het huwelijk niet aan wanneer het reeds werd afgesloten. Vóór het huwelijk gaven ze echter aanleiding tot verzet tegen het voorgenomen huwelijk. Om dit verzet te ontkrachten diende men een vordering in te stellen bij de officialiteit (66). Wie onrechtmatig verzet had aangetekend tegen een voorgenomen huwelijk werd door de officialiteit beboet (67). Het bestaan van nietigverklarende of verbiedende huwelijksbeletsels kon eveneens een strafvervolgning door de promotor van de officialiteit met zich meebrengen (68).

De exclusieve bevoegdheid van de kerkelijke rechtbank voor huwelijkszaken bracht eveneens de bevoegdheid mee om te oordelen over geschillen die hiermede min of meer direct verbonden waren : de verloving, de scheiding tussen twee echtgenoten en de wettigheid van de kinderen. De vorderingen in verband met verlovings konden tot voorwerp hebben het erkennen van een huwelijksbelofte, het nakomen van deze huwelijksbelofte of de ontbinding ervan met wederzijdse toestemming of wegens een ernstige reden. Op strafrechtelijk gebied konden deze vorderingen kerkelijke straffen meebrengen wegens het verbreken van de huwelijksbelofte zonder de toestemming van de officialiteit, het niet-nakomen van de huwelijksbelofte binnen een bepaalde termijn of het onderhouden van geslachtsbetrekkingen. De verbreking van de verloving door de kerkelijke rechtbank kon een grond opleveren tot betaling van schadevergoeding door diegene van de partners die schuldig

(66) Ibidem; Off. Brugge 14 november 1587, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 12.

(67) A.D.N., 14 G 102, f. 77 : boete wegens onrechtmatig verzet tegen het huwelijk van Laurens de Vliegheer, inwoner van Kortrijk.

(68) Bv. : Off. Brugge 14 juli 1589, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 22 : veroordeling tot een boete wegens het sluiten van een huwelijk zonder dat de vereiste afkondigingen gedaan werden; Off. Brugge 11 mei 1590, Ibidem, f. 28v° : veroordeling tot een boete wegens het afsluiten van een huwelijk zonder de toelating van de pastoor van de parochie waar men woonde. Zie eveneens de voorbeelden vermeld in voetnoot 62.

was aan de verbreking (69).

De scheiding tussen twee gehuwden behoorde eveneens tot de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbank dit omwille van de verbondenheid met de onverbreekbaarheid, één van de fundamentele beginselen van het huwelijk. De kerkelijke rechtbank stond deze scheiding toe wanneer het verder samenleven tussen de echtgenoten werkelijk onmogelijk was geworden. De scheiding had op de eerste plaats tot gevolg dat de echtgenoten afzonderlijk mochten wonen en de gemeenschappelijke goederen verdeeld mochten worden (70). Op basis van een door

-
- (69) - A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 110 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, II, p. 165-166, 171, 181, 186, 207, 211, 217-218, 221, 240-241 ; J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 35.
- Voorbeelden : Off. Gent 7 oktober 1569, RAG., Bisdom Gent, nr. 363 B, f. 34 : Joannes Tytgat en Joanna Scots van Sint-Baafs-vijve moeten binnen 15 dagen hun huwelijk afsluiten op straffe van een boete ; Off. Gent 20 november 1570, Ibidem, f. 79v°-80 : Egidius de Pape en Johanna Smeyers uit Drongen worden beboet om hun huwelijk niet binnen een bepaalde termijn afgesloten te hebben ; Off. Gent 19 maart 1565, Ibidem, f. 21 : de huwelijksbelofte tussen Catharina, weduwe van Judocus Maes, en Stephanus Van Bast uit Tielst wordt verbroken wegens te nauwe verwantschap ; wegens geslachtsbetrekkingen en concubinaat moeten ze zes ponden parisis betalen ; Off. Doornik 14 mei 1457, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 289v°-290 : nietigverklaring van de huwelijksbelofte tussen Joos Van Kesnoot en Jane Pype van Wervik wegens simpelheyt ; Off. Doornik 1530, A.D.N., 14 G 104, f. 32v° : Egidius van Roche uit Kortrijk, die plotseling zijn verloving verbrak, wordt beboet met zesentwintig ponden parisis ; A.D.N., 14 G 102, f. 89 : boete wegens het afsluiten van een geheime verloving. Gelijkaardige vonnissen in dergelijke zaken evenwel niet in verband met de kasselrij Kortrijk vindt men in : A.B.B., Handelingen, B 86, f. 7v°, 17, 23, 42 en 46 : ontbinding van huwelijksbelofte ; Ibidem, f. 23 : veroordeling tot het afsluiten van een huwelijk.
- (70) - A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 110-111 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 138-140 en II, p. 514-515 ; M. CLOET, Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij, p. 441-442.
- Voorbeelden : Off. Gent 4 maart 1569, RAG., Bisdom Gent, nr. 363 B, f. 17v° ; Off. Gent 28 januari 1570, Ibidem, f. 50v° ; Off. Brugge 26 juli 1586, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 6 ; Off. Brugge 5 september 1586, Ibidem, f. 6v° ; Off. Brugge 9 juli 1588, Ibidem, f. 14v°-15v°. (De vonnissen van de officialiteit van Brugge hebben geen betrekking op de kasselrij Kortrijk.)

de kerkelijke rechtbank uitgesproken scheiding kon de echtgenoot, in wiens voordeel de scheiding uitgesproken was, bij de wereldlijke rechtbank een deel van de goederen, en, indien nodig, levensonderhoud voor zich opeisen (71). Zo vroeg Pieryne Ways, die omstreeks 1573 van de officialiteit van Doornik de scheiding van haar echtgenoot Willem de Cueninck bekomen had, aan de schepenbank van Kortrijk dat deze haar echtgenoot zou veroordelen tot het afstaan van een deel van de meubelen en het betalen van levensonderhoud (72). De kerkelijke rechtbank hield zich niet alleen bezig met aanvragen tot scheiding. Op vordering van de promotor of een echtgenoot behandelde hij eveneens de gevallen van feitelijke scheiding. De echtgenoten werden verplicht het echtelijk leven te hervatten, en meestal beboet om dit verbroken te hebben (73).

De kerkelijke rechtbanken behandelden in principe eveneens geschillen in verband met de wettigheid van de kinderen omdat deze geschillen een onmiddellijk verband hielden met de geldigheid van het huwelijk. Praktisch gezien rees dit probleem slechts op bij de betwisting van erfenissen. In dit geval konden de wereldlijke rechtbanken zelfs niet bij wijze van prejudicieel geschil van deze geschillen kennis nemen (74).

Tenslotte namen alleen de officialiteiten kennis van de vorderingen

(71) J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 37.

(72) Vonnis Kortrijk circa 1573, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 230-234 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 24.155. Zie ook Vonnis Kortrijk 30 april 1554, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 112v°-113.

(73) - A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 111-112 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 135-136 en II, p. 387-388, 390-391 en 392-393.
 - Voorbeelden : Off. Gent 14 oktober 1569, RAG., Bisdom Gent, nr. 364 B, f. 36v° : Catharina Van de Walle moet een einde maken aan de scheiding met haar echtgenoot ; Off. Gent 17 november 1570, Ibidem, f. 79v° : Catharina Swevers moet terugkeren naar haar echtgenoot Joannes Vandenhove.

(74) Vonnis Kortrijk 16 september 1560, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 86v°-90v°.

tot erkenning of ontkenning van vaderschap (75). Omstreeks 1559 eiste Regyne Paige voor de Kortrijkse schepenbank op tegeneis dat Willem Vanderhaeghen zou erkennen dat hij de vader was van haar kind. De verweerder op tegeneis wierp hiertegen op dat hij op deze tegeneis niet behoefde in te gaan daar de eiseres op tegeneis dit niet kon vorderen bij een wereldlijke rechtbank. De Kortrijkse schepenen gaven de verweerder op tegeneis gelijk (76). De vordering tot erkenning van vaderschap kon voor de officialiteit zowel op burgerlijk als op strafrechtelijk vlak bijkomende vorderingen opleveren. Op burgerlijk vlak konden deze vorderingen tot erkenning van vaderschap gepaard gaan, ingeval van zwangerschap, met een vordering tot betaling van kraamkosten en levensonderhoud, of, ingeval van defloratie, tot betaling van een bruidsschat. Op strafrechtelijk gebied kon de promotor de bestraffing van de ongeoorloofde geslachtsbetrekkingen (fornicatie, overspel) of van verkrachting eisen (77). De schepenbanken in de kasselrij Kortrijk konden als wereldlijke rechtbanken geen kennis nemen van de vorderingen tot vaderschapserkenning of -ontkenning. Ze waren echter wel bevoegd om kennis te nemen van de vorderingen tot levensonderhoud voor de natuurlijke kinderen (78) en de vorderingen tot schadevergoeding wegens defloratie (79).

-
- (75) J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 128-130 en II, p. 261-293 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 115 ; Off. Brugge 27 oktober 1589, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 26.
- (76) Vonnis Kortrijk 9 december 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 106-106v°. Zie eveneens Vonnis Kortrijk 6 juli 1556, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 269v°-270v°.
- (77) Off. Gent 14 mei 1569, RAG., Bisdom Gent, nr. 363 B, f. 24 ; Off. Brugge 6 september 1585, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 1 ; Off. Brugge 27 oktober 1589, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 26.
- (78) Vonnis Kortrijk 27 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 140 ; Vonnis Kortrijk 24 september 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 159 ; Vonnis Kortrijk 12 september 1558, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 216-216v° en 22, f. 88 ; Vonnis Kortrijk 31 maart 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 223-224 ; Vonnis Kortrijk 9 december 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 106-106v° ; Vonnis Kortrijk 19 mei 1584, RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 271.
- (79) Vonnis Kortrijk 27 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 140 ; Vonnis Kortrijk 31 maart 1567, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 223-224 ; Vonnis Kortrijk 10 april 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 108v°-109.

Geschillen omtrent de materiële gevolgen van het huwelijk zoals huwelijksgiften, verdeling van de huwelijksgemeenschap, vruchtgebruik werden alleen door de schepenbanken en leenhoven in de kasselrij behandeld. De kerkelijke rechtbanken kwamen hiervoor op geen enkele wijze tussen (80).

II. Beneficiale zaken (81)

In de 16de en de 17de eeuw was de bevoegdheid voor de geschillen in verband met de beneficiale zaken in principe verdeeld tussen de kerkelijke en de wereldlijke rechtbanken. De kerkelijke rechtbanken namen kennis van de petitoire vorderingen ; de wereldlijke rechtbanken namen kennis van de possessoire vorderingen (82). In Vlaanderen waren het niet de gewone schepenbanken doch was het de Raad van Vlaanderen die kennis nam van de bezitsvorderingen in verband met de beneficiale zaken dit krachtens de bijzondere bescherming of sauvegarde die de geestelijken of kerkelijke instellingen genoten vanwege de vorst, of krachtens het principe dat de vorst bewaarder was van de openbare orde (83).

Het onderscheid tussen petitoire en possessoire vorderingen om de

(80) Cfr. supra, titel I, rubr. I, § 1, II, 16, 21 en 24.

(81) Over het begrip beneficiale zaken : A. DELVAULX, De beneficiis libri IV, Venetië, 1645.

(82) - Verordening van 20 mei 1497, Placc. Vl., I, p. 211 ; Decreten synode van Kamerijk van oktober 1586, tit. XXII, cap. 9, Placc. Vl., II, p. 83 ; J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 38-39 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 113.

- Voorbeeld van een proces voor de kerkelijke rechtbank over beneficiale zaken : Off. Gent 15 oktober 1574, RAG., Bisdom Gent, nr. 364 B, f. 63 ; Franciscus van Winghene, pastoor van Waregem c. erfgenamen van Hugolina Inghelbeens. Zie eveneens RAK., Scab. II. Suppl., nr. 79, f. 109v° : geschil tussen de kapelaan en de koster van Zvevezele over de kerkelijke diensten aldaar voor de kerkelijke rechtbank te Brugge.

(83) Verordening van 20 mei 1497, Placc. Vl., I, p. 211 ; Verordening van 24 juli 1565, Placc. Vl., II, p. 49 ; P. WIELANT, Practycke civile, I, 12 en V, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 41 en 124 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 234-235 ; RAK., Kerkfabriek Harelbeke, nr. 2195.

wederzijdse bevoegdheid van de kerkelijke en de wereldlijke rechtbanken te bepalen was evenwel vrij theoretisch. In de praktijk werden er verscheidene vorderingen in verband met beneficiale zaken ingesteld voor de wereldlijke rechtbanken. Dit was onder meer het geval voor de vorderingen tot betaling van een rente gevestigd op een onroerend goed ter betaling van bepaalde kerkelijke diensten (84), de vorderingen tot betaling van de sommen bestemd voor het celebren van missen die in een bepaalde kapel "gefondeert" waren (85), de vorderingen tot betaling van de rechten die de meesters van een ambacht verschuldigd waren om de kosten te betalen van de kerkelijke diensten in de kapel van hun ambacht (86), de vorderingen tot teruggave van zuiver kerkelijke goederen zoals kerken, klederen bestemd voor de eredienst en kerkelijke sieraden (87).

Anderzijds probeerde men eveneens de beneficiale zaken op alle mogelijke manieren te beperken. Zo verzette Gillis Deveon zich omstreeks 1573 bij de Raad van Vlaanderen tegen een dagvaarding van de officialiteit van Gent om te verschijnen omwille van de niet-betaling van een aantal broden voor de kerkelijke eredienst. Hij wierp op dat de vordering een zuiver privaatrechtelijke eis inhield, die voor de wereldlijke rechtbank diende gebracht te worden. De bisschop en de official van Gent waren evenwel van oordeel dat de betaling verband hield met de kerkelijke eredienst en de parochierechten zodat de officialiteit hiervoor bevoegd was. De Raad van Vlaanderen stelde op

-
- (84) Vonnis Harelbeke 17 september 1555, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 10v° ; Vonnis Kortrijk 5 september 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 87-88v° ; Vonnis Kortrijk 8 juli 1588, RAK.SA.OA., nr. 12, f. 129v°-130v°.
- (85) Vonnis Kortrijk 5 september 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 120-121.
- (86) Vonnis Kortrijk 23 juli 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 6v°-7v°.
- (87) Vonnis Kortrijk 12 juli 1585, RAK.SA.OA., nr. 12, f. 34-35v° : het kapittel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Kortrijk eist van Oste Beert de teruggave van "groote nombre van ornamenten van zelve kerke, zo cappen kelcken als anderssins" die de verweerder in bewaring genomen had om ze te beveiligen tegen de rooftochten van de Spaanse soldaten.

15 juli 1573 de bisschop en de officialiteit in het ongelijk (88).

III. Tienden

In de middeleeuwen behoorden processen over tienden uitsluitend tot de bevoegdheid van de officialiteiten, behalve wanneer het ging om geïnfodeerde tienden ; deze werden beschouwd als lenen en het was het leenhof dat hiervan kennis nam (89).

In de 16de en de 17de eeuw hebben de kerkelijke rechtbanken een steeds groter wordende concurrentie van de wereldlijke rechtbanken moeten dulden. Geschillen in verband met geïnfodeerde tienden bleven behoren tot de bevoegdheid van de leenhoven (90). De schepenbanken namen kennis van de vorderingen tot betaling van de niet-geïnfodeerde tienden (91). Bovendien werd het niet-betalen van tienden als een bezitsstoornis aangezien waarvoor de Raad van Vlaanderen bevoegd was (92). Van deze mogelijkheid werd zeer veel gebruik gemaakt (98).

(88) Gent 15 juli 1573, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8.314/54.

(89) J. BUNTINX, De Audientie, p. 236 ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 82 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 119-120. Voor de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken in de 16de eeuw voor geschillen over tienden zie RAK.SA.OA., nr. 24, f. 39-40 ; Getuigenverhoor Kortrijk van 22 oktober 1554, RAK.SA.OA., nr. 3.

(90) A. ANSELMO, Tribonianus belgicus, p. 6 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 119-120.

(91) - Vorderingen tot erkenning van een tiendrecht : Vonnis Kortrijk 21 april 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 59-60 ; Vonnis Kortrijk 2 augustus 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 2-3v° ; Vonnis Kortrijk 17 augustus 1556, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 140v°-141. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 11, f. 11v° en 145.
- Vorderingen tot betaling van het tiendrecht : Vonnis Kortrijk 2 juni 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 123-123v° ; Vonnis Kortrijk 14 juli 1557, Ibidem, f. 132 ; Vonnis Harelbeke 11 maart 1544, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 80.

(92) Verordening van 24 juli 1565, Placc. Vl., II, p. 49 : de wereldlijke rechtbanken blijven bevoegd "en matière possessoire de bénéfices et dîmes possédées ou prétendues de gens séculiers..."; Verordening van 11 juli 1565, Placc. Vl., III, p. 1358.

(93) Cfr. infra, deel IV, hfst. II, titel X, rubr. I, § 1, II, 2.

Volgens de verordeningen van 7 juni 1554 kon de niet-betaling van tienden aanleiding geven tot een strafvordering. Deze straffen werden door de wereldlijke rechtbanken opgelegd (94). De kerkelijke rechtbanken konden evenwel een excommunicatie uitspreken (95). Tenslotte kan erop gewezen worden dat de verordening van 1 oktober 1520 verbood tienden te innen die toen nog geen veertig jaar geïnd werden, en dat aan de kerkelijke rechters verboden werd kennis te nemen van vorderingen in verband met tienden die niet aan deze voorwaarden beantwoordden, dit op straf van inbeslagneming van hun tijdelijke goederen (96).

IV. Testamenten

Geschillen over testamenten hebben in de middeleeuwen aanleiding gegeven tot verscheidene jurisdictiegeschillen tussen enerzijds de kerkelijke en anderzijds de wereldlijke rechtbanken (97). Er waren immers verschillende standpunten. Sommige stonden de exclusieve bevoegdheid van enerzijds de kerkelijke rechtbanken en anderzijds de wereldlijke rechtbanken voor. Anderen zagen het meer in een bevoegdheidsverdeling : de kerkelijke rechtbanken waren bevoegd om te oordelen over de geldigheid van de testamenten; de wereldlijke rechtbanken waren bevoegd om uitspraak te doen over de uitvoering van een testament. Nog anderen waren de mening toegedaan dat deze bevoegdheid mixti fori was en de onderlinge bevoegdheid van beide rechtbanken zowel voor wat betreft de geldigheid als de uitvoering van het testament geregeld werd door het systeem van de preventie (98).

(94) Placc. Vl., I, p. 603-604 ; Verbodsbrief Kortrijk 20 augustus 1604, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

(95) Decreten synode van Kamerijk van oktober 1586, tit. XIV, Placc. Vl., II, p. 66-68.

(96) Verordening van 1 oktober 1520, Placc. Vl., I, p. 598-600 ; Interpretatieve verordening van 15 september 1530, Placc. Vl., I, p. 600-603.

(97) J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 37-38.

(98) Over deze standpunten zie : Ibidem ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 116-119 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 233-234 ; A. ANSELMO, Tribonianus belgicus, p. 78-79.

In verband met de kasselrij Kortrijk vonden we praktisch geen gegevens voor wat de kerkelijke rechtbanken betreft. Het enige gegeven is een vonnis van de officialiteit van Doornik van 12 december 1440 waarbij de officialiteit een geschil omtrent een testament verwijst naar de Kortrijkse schepenbank, onder voorbehoud evenwel dat indien er een geschil oprees over de geldigheid van het testament dit geschil door de officialiteit diende behandeld te worden (99). In de 15de eeuw stond derhalve de officialiteit van Doornik het systeem voor van een bevoegdheidsverdeling. Of dit nog het geval was in de 16de en 17de eeuw konden we bij gebrek aan gegevens niet achterhalen (100). In ieder geval namen de wereldlijke rechtbanken zonder enig voorbehoud kennis van alle geschillen inzake testamenten. Uit de rechtspraak van de schepenbanken en leenhoven in de kasselrij Kortrijk blijkt immers dat deze rechtbanken in de 16de-17de eeuw niet alleen kennis namen van de geschillen omtrent de uitvoering van een testament (101), doch eveneens omtrent het bestaan of de geldigheid ervan, zelfs al was het testament verleden voor een pastoor (102). Dit toont aan dat de wereldlijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk in deze periode minstens het systeem van de preventie aannamen, dit zowel wat de geldigheid als de uitvoering van het testament betreft. In ieder geval werden de geschillen over de zakelijke onroerende

-
- (99) Off. Doornik 12 december 1440, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 281.
- (100) Omstreeks 1561 werd de uitvoering van een testament, dat door den gheestelicken hove gheapprobeert ende behoirlick gheconformeert was, gevraagd bij de Kortrijkse schepenbank. Het is niet duidelijk of deze geldigverklaring van het testament aanleiding had gegeven tot een proces voor de officialiteit van Doornik : Vonnis Kortrijk 3 december 1561, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 159.
- (101) Costumen Kortrijk, XIV, 10 ; Vonnis Kortrijk 13 februari 1559, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 248 ; Vonnis Kortrijk 23 juni 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 202-203v° ; Vonnis Kortrijk circa 1467, Ibidem, f. 218-219 ; Vonnis Kortrijk 19 juni 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 28-29 ; Vonnis Zwevezele 18 juli 1576, RAK., Scab. II. Suppl., nr. 78, f. 29v°.
- (102) Vorderingen tot nietigverklaring van een testament op tegeneis : Vonnis Kortrijk 19 juni 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 28-29 ; Vonnis Kortrijk circa 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 218-219 ; Vonnis Kortrijk 28 juni 1614, RAK.SA.OA., nr. 42, f. 44-45.

rechten die bij processen over testamenten oprezen alleen door de wereldlijke rechtbanken behandeld (103).

§ 2. Rechtspraak in strafzaken

Op strafrechtelijk gebied bezaten de kerkelijke rechtbanken een uitgebreide bevoegdheid. Ze namen kennis van een aantal misdrijven, ofwel omdat deze misdrijven aanslagen betekenden op de kerk of het christelijk geloof (religieuze misdrijven), ofwel omdat ze een inbreuk inhielden op de sexuele moraal en de orde der familie (de sexuelle misdrijven), ofwel omdat het overtredingen waren van kerkelijke wetten die de discipline binnen de kerk- en geloofsgemeenschap verzekerden (disciplinaire rechtspraak). Voor de bestraffing van de meeste van deze delicten dienden de kerkelijke rechtbanken de concurrentie van de wereldlijke rechtbanken te dulden. In welke mate wordt in de hiernavolgende paragraaf onderzocht.

I. Religieuze misdrijven

1. Heiligschennis

Heiligschennis of sacrilege behoorde traditioneel tot de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken (104). In de 16de en de 17de eeuw dienden deze kerkelijke rechtbanken die bevoegdheid met de wereldlijke rechtbanken te delen. De bevoegdheid tussen beide rechtbanken werd beheerst door het systeem van de preventie (105).

Een onderzoek van de rechtspraak van beide soorten rechtbanken toont

(103) Vonnis Kortrijk 23 juni 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 202-203v° ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 88 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 116-119 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 234.

(104) J. BUNTINX, De Audientie, p. 237-238 ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 90-94 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 120-124 ; A. ALLARD, Histoire de la justice criminelle, p. 134.

(105) J. BUNTINX, De Audientie, p. 237 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 120-121 ; A. ALLARD, Histoire de la justice criminelle, p. 134.

aan dat de kerkelijke rechtbanken slechts de lichtere gevallen van sacrilege behandelden. Zo veroordeelde de officialiteit van Gent op 5 september 1572 Judocus Van Hamme tot een geldboete omdat hij op het kerkhof van Tielt zijn paard had laten grazen (106). De verwoesting en diefstal van kerkelijke sieraden, beelden of andere voorwerpen daarentegen werd door de wereldlijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk beteugeld. Hetzelfde geldt voor het openbreken van offerblokken of het stelen van niet-heilige voorwerpen (107). De schepenbanken en leenhoven in de kasselrij Kortrijk behandelden echter eveneens minder erge gevallen van heiligschennis, zoals het niet-knielen wanneer het H. Sakrament voorbijgedragen werd (107). De concurrentie van de wereldlijke rechtbanken gold derhalve voor alle vormen van heiligschennis.

2. Ketterij

De ketterij was reeds vrij vroeg doorgedrongen in de kasselrij Kortrijk. Op 24 juli 1524 kondigde men reeds te Kortrijk een keure af waarbij het verboden was "vergaederingen en congregacien te houdene daer men handelde van de heilige schriftuere" (109). Ongeveer twee jaar later dienden de Kortrijkse schepenen reeds enkele personen te straffen. Hendrik Van den Broucke werd tot een erestraf veroordeeld om ketterse woorden gesproken te hebben (110). Enkele maanden nadien dienden Willem Blomme, Lodewijk Moerman en de kinderen van Rugger de Houc een boete te betalen voor het lezen van verschillende lutherse boeken (111).

Een doorzichtig schema opbouwen van de bevoegdheden van elk der ge-

(106) Off. Gent 5 september 1572, RAG., Bisdom Gent, nr. 364 B, f. 8.

(107) Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, § 1, I, 1 ; titel II, § 1, I, 1.

(108) Ibidem.

(109) RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 10v°.

(110) ARA., RK., nr. 33.270, SRK 1525-1526, f. 36v° ; RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 431-433.

(111) ARA., RK., nr. 33.271, SRK 1526-1527, f. 15 en 44.

rechtelijke instanties, die zich met de kettervervolging hebben ingelaten is praktisch onmogelijk. Nog veel minder is het mogelijk de respectievelijke bevoegdheden van deze instanties klaar tegen elkaar af te lijnen. De organisatie van de toenmalige maatschappij waarin kerkelijk en burgerlijk gezag zeer nauw verbonden waren, en waarin aan de andere kant het touwtrekken om de macht tussen plaatselijke en centrale overheid een constante faktor was, is er verantwoordelijk voor geweest dat allerlei juridische instanties zich met de kettervervolging bezig hielden. Vanuit kerkelijk standpunt was ketterij een zuiver geestelijk misdrijf dat door de kerkelijke rechtbanken diende beoordeeld te worden. De vorst anderzijds beschouwde het katholieke geloof als één van de pijlers van zijn gezag; ketterij werd derhalve als een aanslag op het vorstelijk gezag aangezien, en viel daarom theoretisch onder de bevoegdheid van de rechtbank belast met de "voorbehouden gevallen" (cas réservés), in concreto de Raad van Vlaanderen. Op hun beurt betwistten de plaatselijke rechtbanken van de steden en heerlijkheden de exclusieve bevoegdheid van de centrale organen, en eisten het recht op om zelf deze gevallen te behandelen (112).

A. De kerkelijke inquisitie

In het begin van de zestiende eeuw was de repressie van de ketterij in de Nederlanden voornamelijk de taak van de kerkelijke inquisitie. De inquisitio haereticae pravitatis was een geloofsrechtbank waardoor de kerk de ketters opspoorde en hem met onderricht en overredingskracht trachtte te bekeren. Ingeval men hierin niet slaagde, werden de ketters uitgestoten en aan de wereldlijke macht uitgeleverd. Deze kerkelijke inquisitie werd uitgeoefend ofwel in naam van de bisschop (door de promotor of officiaal van het bisdom of een

(112) Een zeer goed overzicht van deze ketterijvervolging in Vlaanderen vindt men in het werk van J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565), p. 6-48. Voor deze uiteenzetting over de ketterijvervolging werden veel gegevens uit dit boek geput.

speciaal daarvoor aangestelde geestelijke) ofwel in naam van de paus (meestal door dominicanen) (113).

Niettegenstaande de oprichting van een vorstelijke inquisitierechtbank in 1522, en de steeds groter wordende inmenging van de wereldlijke gerechtsinstanties bij de vervolging van ketterij, is de bisschoppelijke inquisitie in de kasselrij Kortrijk nooit helemaal verdwenen. De eerste veroordeling van een ketter door de schepenenbank te Kortrijk gebeurde na tussenkomst van Jan Fierlin, religieus van der Predicaren ordene, inquisiteur van der heiligher Kersten geloive (114). Deze kerkelijke inquisiteur werd belast met de ondervraging van de verdachten. Willem Blomme, Louys Moerman en de kinderen van Roegaer de Houc, die een jaar later werden gestraft, werden eveneens door een inquisiteur van der heleghe kersten gheloive ondervraagd (115).

Omstreeks 1529-1530 ontstond een eerste geschil tussen de schepenen van Kortrijk en de officialiteit van Doornik. De officialiteit van Doornik eiste de jurisdictie op van Jan Berghijn die door de hoogbaljuw van Kortrijk was aangehouden wegens het uiten van allerlei laster tegen de Heilige Maagd. De Kortrijkse schepenen gaven niet toe en straften zelf de lasteraar (116). Omstreeks 1535-1536 ontstond een nieuw geschil tussen deze twee rechtbanken. Twee poorters van Kortrijk, wonende te Menen, werden onder beschuldiging van ketterij op bevel van de officialiteit Doornik gevangen gezet te Menen. Ondertussen verhoorde de kerkelijke inquisiteur allerlei getuigen. Zodra de schepenen van Kortrijk kennis kregen van de aanhouding van hun poorters gaven ze bevel aan de hoogbaljuw van Menen om de gevangenen naar Kortrijk over te brengen om ze aldaar op te sluiten. Nadat

(113) Id., a.w., p. 7 ; E.M. VALVEKENS, De inquisitie in de Nederlanden der 16e eeuw, Brussel-Amsterdam, 1949 ; CLAESSENS, L'inquisition et régime pénal pour la répression de l'hérésie, p. 45-57.

(114) ARA., RK., nr. 33.270, SRK 1525-1526, f. 36v°.

(115) ARA., RK., nr. 33.271 SRK 1526-1527, f. 44.

(116) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1529-1530, f. 9v°.

dit gebeurd was, kwam de kerkelijke inquisiteur onmiddellijk naar Kortrijk en eiste de gevangenen op om ze terecht te laten staan voor de officialiteit van Doornik. Toen de schepenen weigerden vroeg de officialiteit de tussenkomst van de landvoogdes, Maria van Hongarije. Deze schreef op 7 februari 1536 een brief aan de schepenen waarin ze hen het bevel gaf de poorters over te leveren aan de gerechtsofficieren van de officialiteit. Na protest van de schepenen trok de landvoogdes haar eerste besluit in en besliste op 13 februari 1536 dat de ondervraging van de verdachten moest plaatsvinden in aanwezigheid van de schepenen en de kerkelijke instanties samen. De Geheime Raad bekrachtigde dit besluit op dezelfde dag. Een nieuwe verordening van de landvoogdes van 13 maart 1536 was echter nodig om de officialiteit van Doornik ertoe te verplichten de stukken van het gerechtelijk onderzoek, dat de kerkelijke inquisiteur vericht had, en de inbeslaggenomen goederen (ketterse boeken, enz...) over te maken aan de Kortrijkse magistraat. Uiteindelijk werden de twee poorters door de Kortrijkse schepenen veroordeeld, de ene tot geseling en de andere tot een erestraf (117).

Na 1550 was de samenwerking tussen de Kortrijkse schepenen en de officialiteit van Doornik blijkbaar beter. Verscheidene ketters die door de kerkelijke inquisiteur of de officialiteit schuldig waren bevonden, en die weigerden zich te bekeren, werden aan de hoogbaljuw en de Kortrijkse schepenen uitgeleverd om hen een passende straf op te leggen (118). De vrees van de kerkelijke rechtbanken om zware

(117) Over dit geschil raadplege men de verscheidene brieven en verordeningen opgetekend in RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 443v°-452 en ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1535-1536, f. 18-18v°.

(118) Vonnis Kortrijk 20 januari 1552, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 10 : "... zo dat bidien den inquisiteur ende officiael van Doornicke, gheestelijke juge, u als impenitent ghelevert hebben in handen van myn heere den hoochbailliu uutter name van de C.Mat. als in weerlicke handt...". Zie eveneens ARA., RK., nr. 13. 823, BRK 1550-1553, f. 26v° ; BRK 1555-1558, f. 52 ; Vonnis Kortrijk 5 februari 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 65 ; Vonnis Kortrijk 18 februari 1559, Ibidem, f. 155 ; Vonnis Kortrijk 18 februari 1559, Ibidem, f. 156 ; Vonnis Kortrijk 9 maart 1559, Ibidem, f. 158 ; Vonnis Kortrijk 27 november 1560, Ibidem, f. 185v°-186.

straffen zoals lijfstraffen op te leggen (Ecclesia abhorret ab sanguine) (119), zette hen ertoe aan hardnekkige ketters uit te leveren aan de weredlijke rechtbanken. Indien de bekering evenwel slaagde, kwam de beschuldigde er gewoonlijk met een lichte straf zoals een geldboete van af (120).

De vervolging door de kerkelijke gerechtsinstanties betekende echter niet dat de Kortrijkse hoogbaljuw niet op eigen initiatief, dit wil zeggen zonder tussenkomst van enige kerkelijke instantie, ketters vervolgde voor de Kortrijkse schepenbank, iets wat ze reeds van in het begin van de kettervervolging deden (121).

Speelde de bisschoppelijke inquisitie een ondergeschikte rol bij de vervolging van leken, dan was ze wel de enige instantie die het recht bezat om geestelijken te berechten (122). Een eventueel doodvonnis mocht door de wereldlijke justitie pas uitgesproken worden nadat de officialiteit een schuldige geestelijke had uitgestoten en hem van zijn priesterlijke waardigheid had beroofd (degradatio) (123).

B. De vorstelijke inquisitie (124)

Keizer Karel voerde naast de plaatselijke en de bisschoppelijke inquisitie een nieuw repressiesysteem in tegen het opkomend luthernisme. Aanvankelijk bestond dit systeem erin nauwkeurige verordeningen uit te vaardigen voor de bestaande wereldlijke gerechtsinstanties teneinde de ketterij uit te roeien. In 1522 richtte deze vorst

(119) A. ESMEIN, Histoire de la procédure criminelle en France, p. 19.

(120) A.D.N., 14 G 102, f. 18.

(121) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1525-1526, f. 10 ; BRK 1527-1528, f. 10 ; BRK 1528-1529, f. 11.

(122) J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie, p. 10 ; Cfr. supra, rubr. I.

(123) Ibidem ; Verordening van 9 juli 1570, art. 48, Placc. Vl., V, p. 163.

(124) Deze gegevens werden, indien niet aangeduid in voetnoot, gehaald uit : J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie, p. 10-31 ; E.M. VALVEKENS, De inquisitie in de Nederlanden der zestiende eeuw, p. 181-194.

bovendien een bijzondere vorstelijke inquisitie op. Op 23 april 1522 werd een leek, Frans Van der Hulst, lid van de Raad van Brabant, tot algemeen inquisiteur aangesteld (125). Na de afzetting van Van der Hulst werden er drie geestelijken tot inquisiteurs benoemd. Voor Vlaanderen werd op 2 juni 1545 Pieter Titelmans, deken van Ronse, tot inquisiteur benoemd. Deze inquisiteurs waren in feite vorstelijke ambtenaren. Alhoewel de paus in schijn het oppergezag over hen wist te bewaren, doordat hij ze benoemde, waren deze pauselijke inquisiteurs volkomen ondergeschikt aan het wereldlijk gezag, dat immers het recht bezat de kandidaten voor te dragen en deze inquisiteurs instructies te geven. Deze inquisiteurs hadden trouwens niet de minste binding met de bisschoppelijke inquisiteurs en officialiteiten; hun territoriale bevoegdheid strekte zich uit over de grenzen van de bisdommen heen.

Door de instructies van 26 februari 1546 en 31 mei 1550 (126) gaf de vorst uitgebreide bevoegdheden aan deze inquisiteurs. Ze hadden het recht eenieder ter ondervraging op te roepen, zelfs de gezagdragers. Op hun verzoek waren de plaatselijke gerechtsofficieren ertoe gehouden verdachten aan te houden. De verdachten werden door de inquisiteur ondervraagd. Was hij overtuigd van hun schuld dan trachtte hij hen door overreding en onderricht te bekeren. Slaagde hij daarin dan sprak zijn rechtbank een min of meer lichte straf uit (meestal herroeping in het openbaar, herstel in de kerk, een bedevaart en een geldboete). Lukte het niet een herroeping te bewerken dan werd de beklaagde door de inquisitierechtbank uitgestoten uit de schoot van de kerk en als halsstarrige ketter overgeleverd aan de wereldlijke arm die een straf moest opleggen.

In verband met de kasselrij Kortrijk zijn verscheidene sporen te vinden van het optreden van Pieter Titelmans als inquisiteur. Op 9 april 1550 was hij te Deinze om maatregelen te overwegen tegen de ketters (127). Omstreeks 19 mei 1553 hield hij te Kortrijk een grootscheeps

(125) Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 188.

(126) Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 227 en VI, p. 85. Zie eveneens Verordening van 28 november 1555, 1 december 1555, 15 juni 1556, 20 oktober 1560 en 11 december 1560, Verzam. verord., 2de reeks, VII, p. 29, 36, 101 en ARA., Audientie, nr. 1141 en 1161.

(127) ARA., RK., nr. 33.980, SRD 1548-1550, f. 33.

onderzoek (128). In december 1560 liet hij er Karel Van Tieghem pijnigen en leverde hem na bekentenissen over aan de schepenen van Kortrijk, die hem op 20 december 1560 tot de vuurdood veroordeelden (129). Te Deinze liet hij in de periode 1550-1554 een ketter aanhouden door de plaatselijke hoogbaljuw en ondervroeg hij er een andere ketter (130).

Op 26 augustus 1566 werd deze vorstelijke inquisitie opgeschorst. Bij de komst van Alva werd Titelmans echter in zijn ambtsuitoefening hersteld (131). Reeds op 7 november 1567 werden te Kortrijk vier wederdopers ter dood gebracht die de inquisiteur aan de hoogbaljuw had overgemaakt (132). Op 12 februari 1569 woonde hij te Kortrijk de afzwering bij van het ketters geloof door Willekin Cammerlinck (133). Omstreeks december 1571 verhoorde hij vier ketters te Kortrijk die op 20 december 1571 door de Kortrijkse schepenen werden vrijgesproken (134). Op 24 juli 1572 ondervroeg en bekeerde hij een ketter te Menen (135). Op 5 september 1572 stierf de beruchte kettervervolger te Kortrijk (136). De ziekte en de dood van Pieter Titelmans verhinderden de plannen om de inquisitie weer te doen werken als vóór augustus 1566. Het optreden van Pieter Titelmans te Menen op 24 juli 1572 is het recentste spoor van deze inquisitie in de kasselrij Kortrijk.

(128) RAK.SA.OA., nr. 917, f. 21v°.

(129) RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 186 ; ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 27 en 27v°.

(130) - ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 10v°-11.
- Andere voorbeelden van het optreden van deze inquisiteur :
RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 109.

(131) J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie, p. 30-31.

(132) RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 144v°-145.

(133) Vonnis Kortrijk 4 februari 1569, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 181v°-182 ; ARA., RK., nr. 33.313, SRK 1569-1570, f. 75v°.

(134) RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 14, 15, 16, 17.

(135) ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1570-1573, f. 7. Op 10 oktober 1571 was hij te gast te Menen waar hem een banket werd aangeboden door de hoogbaljuw van Menen : ARA., RK., nr. 36.181, SRM 1571-1572, f. 26.

(136) J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie, p. 31.

C. De wereldlijke rechtbanken

Niet alleen de bisschoppelijke en de vorstelijke inquisitie hielden zich bezig met de vervolging van de ketters doch ook de gewone wereldlijke rechtbanken. Daar ketterij als een aanslag op het vorstelijk gezag werd beschouwd, en derhalve theoretisch onder de "voorbehouden gevallen" (cas réservés) ressorteerde, veroordeelde de Raad van Vlaanderen verscheidene ketters (137).

Van bij het begin nochtans van de ketterijvervolging door de vorst werd de uitvoering van de verscheidene plakaten toevertrouwd aan de plaatselijke rechters. Vóór 1540 namen de schepenen van Kortrijk (138) en Deinze (139) dan ook kennis van de overtredingen van deze plakaten. In 1540 werd tengevolge van de Gentse rebellie, waaraan Kortrijk meegedaan had, de bevoegdheid om kennis te nemen van majesteitsschennis en goddelijke majesteitsschennis ontnomen aan Kortrijk (140). Voortaan was alleen de Raad van Vlaanderen bevoegd voor ketterij. De Raad van Vlaanderen kon echter de stijgende ketterij niet efficient bestraffen. Daarom gaf de vorst op voorstel van de Raad van Vlaanderen op 25 april 1545 aan de Kortrijkse schepenbank en andere ondergeschikte rechtbanken de bevoegdheid terug om de overtredingen van de plakaten op de ketterij te sanctioneren (141). Van deze bevoegdheid hebben vooral de Kortrijkse schepenbank en in mindere mate de schepenbanken van Deinze, Menen en Harelbeke gebruik gemaakt (142).

-
- (137) J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie, p. 31-48 ; Gent 24 november 1609 (zes vonnissen), RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 103v°-108 ; Gent 28 november 1615, Ibidem, f. 128-129.
- (138) ARA., RK., nr. 33.270, SRK 1525-1526, f. 36v° ; nr. 33.271, SRK 1526-1527, f. 15 en 44 ; nr. 13.821, BRK 1525-1526, f. 10 ; BRK 1527-1528, f. 10 ; BRK 1528-1529, f. 11 ; BRK 1529-1530, f. 9v° ; nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 19v° ; BRK 1535-1536, f. 9, 10-10v°, 17 ; BRK 1537-1539, f. 28-30v°.
- (139) ARA., RK., nr. 33.970, SRD 1528-1531, f. 83v°.
- (140) Concessie caroline (1540), art. 13.
- (141) Verordening van 25 april 1545, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 415.
- (142) Cfr. supra, in de titels over de bevoegdheid van deze schepenen. Voor de schepenbank van Tielt vonden we geen gegevens.

We vonden slechts één veroordeling van een ketter door een heerlijke rechtbank (143). De gerechtsofficieren van Kortrijk, Menen en Deinze, die de overtredingen op de plakaten opspoorden en vervolgden, konden hierbij zelfstandig optreden. Ze waren niet verplicht de tussenkomst van de bisschoppelijke of de vorstelijke inquisitie te vragen om de verdachten te ondervragen (144). In moeilijke en betwistbare gevallen deden ze nochtans een beroep op deze inquisities (145). In theorie mochten deze gerechtsofficieren alleen de gevallen van ketterij vervolgen die overtredingen waren van vorstelijke plakaten. Daar de talrijke vorstelijke verordeningen mettertijd praktisch alle ketterijvormen strafbaar stelden, konden deze gerechtsofficieren praktisch alle uitingen van ketterij zelfstandig vervolgen.

3. Toverij-hekserij

Toverij werd in Vlaanderen reeds in de middeleeuwen beschouwd als een gemengd geval (mixti fori) waarvan zowel de kerkelijke als de wereldlijke rechter kennis namen bij preventie (146). Dit was eveneens het geval in de 16de en 17de eeuw. Zo werd Jan Hoet op 6 april 1577 door de schepenen van Kortrijk veroordeeld wegens afgodderie, botterien en het onttoveren van koeien en andere dieren. Omstreeks 1575 was hij voor dergelijke feiten reeds gestraft geworden

-
- (143) Vonnis schepenen Moeskroen 16 januari 1611, RAK., Scab. I, nr. 46, Moeskroen R 1590-1603, f. 188v°.
- (144) Bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1529-1530, f. 9v° ; RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 88 ; RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 131, 138v°-139v°, 149 ; nr. 1066bis, f. 14, 124v°, 138, 178v°-179, 183-183v°, 187-187v° ; ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 10v° en 11 ; nr. 14.270, BRM 1570-1573, f. 6 ; ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1547-1550, f. 9v°.
- (145) Bv. : ARA., RK., nr. 13.905, BRM 1550-1554, f. 10v°-11 ; Vonnissen Kortrijk 20 december 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 14-17.
- (146) J. BUNTINX, De Audientie, p. 238; J. BOCA, Justice criminelle d'Abbeville, p. 75.

door de officialiteit van Brugge (147). In een verordening van 20 juli 1592 maande Filips II zowel de kerkelijke als de wereldlijke rechtbanken aan tot waakzaamheid teneinde alle vormen van toverij, magie en hekserij uit te roeien (148). Deze verordening heeft samen met de verordeningen van 10 april 1606, 9 juni 1606 en 22 januari 1608 (149), op het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw (150) een ware heksenjacht door de wereldlijke gerechtsinstanties ontketend.

Toverij werd derhalve bestraft door de rechtbank bij wie de strafzaak het eerst aanhangig werd gemaakt.

4. Blasfemie

Blasfemie werd reeds in de middeleeuwen door de kerkelijke en de wereldlijke rechtbanken bestraft (151). In de moderne tijden oefenden deze twee soorten rechtbanken deze bevoegdheid verder uit. De vorsten vaardigden verscheidene verordeningen uit ter bestraffing van de blasfemateurs waarvan de uitvoering aan de gewone rechtbanken werd toevertrouwd (152). In de kasselrij Kortrijk waren het de schepenbanken van de vijf steden en de heerlijke rechtbanken die van deze delicten kennis namen (153).

-
- (147) Vonnis Kortrijk 6 april 1577, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 95v° ; zie eveneens een instructie van 13 juni 1590 van de bisschop van Doornik over de te volgen procedure bij het opsporen van hekserij : J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 82.
- (148) Placc. Vl., II, p. 35-37.
- (149) Verzam. verord., Albrecht en Isabella, I, p. 286, 292 en 374.
- (150) Cfr. supra. Onder de bevoegdheid van de stedelijke schepenbanken en de heerlijke rechtbanken.
- (151) J. BUNTINX, De Audientie, p. 238. Voor Frankrijk raadplege men P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 91 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 121 ; J. BOCA, Justice criminelle d'Abbeville, p. 76.
- (152) Verordening van 30 november 1517, Verzam. verord., 2de reeks, I, p. 602 ; Verordening van 7 oktober 1531, art. 18, Placc. Vl., I, p. 765.
- (153) Cfr. supra. Onder de titels over de bevoegdheid van de schepenbank van Kortrijk, Harelbeke, Tielt en Menen en onder de titel over de bevoegdheid van de heerlijke rechtbanken.

Omstreeks 1529-1530 rees er een geschil op tussen de schepenbank van Kortrijk en de officialiteit van Doornik over de jurisdictie over een lasteraar van de Heilige Maagd. Het geschil werd beslist ten voordele van de schepenbank, die de lasteraar strafte volgens de verordeningen van de vorst (154).

In de 16de eeuw was blasfemie dikwijls een uiting van ketterij. Over de bevoegdheid van beide soorten rechtbanken om hiervan kennis te nemen hadden we het reeds hoger.

II. Inbreuken op de sexuele moraal en de orde der familie

Sexuele misdrijven werden door de kerkelijke rechtbank behandeld omdat ze altijd op een of andere manier het sakrament van het huwelijk in het diskrediet brachten. Ook op dit vlak hebben de kerkelijke rechtbanken de concurrentie van de wereldlijke rechtbanken moeten dulden. Onder deze categorie kan men verschillende misdrijven onderbrengen :

1. Overspel

Overspel was een van de misdrijven waarover voortdurend bevoegdheidsconflicten oprezen tussen de kerkelijke en de wereldlijke rechtbanken. Uit de praktijk blijkt dat zowel de wereldlijke rechtbanken (155) als officialiteiten (156) van dit delict kennis namen. Hun

-
- (154) De lasteraar werd veroordeeld tot schavottering, geseling, doorsteking van zijn tong en verbanning : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1529-1530, f. 9v°.
 - (155) Cfr. supra onder de bevoegdheid van de schepenbank van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze en de heerlijke schepenbanken.
 - (156) - Off. Gent 8 januari 1569, RAG., Bisdome Gent, nr. 363 B, f. 10 : veroordeling van Stephanus Van Rouncken van Tielt ; Off. Gent 23 februari 1569, Ibidem, f. 17 : veroordeling van Servatius Seel van Lotenhulle ; Off. Gent 22 april 1569, Ibidem, f. 22v° : veroordeling van Carolus de Meyere in Tielt ; Off. Gent 29 april 1569, Ibidem, f. 23v° : veroordeling van Franciscus Volckaert van Dentergem. Boeten opgelegd door de officialiteit van Doornik in verband met overspel gepleegd in de kasselrij Kortrijk : A.D.N., 14 G 101, f. 50v° (Bellegem), 52v° (Geluwe), 52v° (Wevelgem), 58 (Kortrijk), 60v° (Kortrijk), 70v° (Kortrijk), 74v° (Kortrijk), 96v° (Marke), 102 (Lauwe) ; 14 G 104, f. 39v°-40 (Moorsele), 43v° (Kortrijk).

.../...

onderlinge bevoegdheid werd geregeld bij wijze van preventie (157). De betwistingen tussen deze wereldlijke en kerkelijke rechtbanken hadden niet tot voorwerp het principe van de preventie doch het feit wie het eerst kennis had genomen van het misdrijf (158). Interessant om constateren is dat de schepenbanken en leenhoven in de kasselrij Kortrijk bij de bestraffing van overspel rekening hielden met een vroegere veroordeling voor hetzelfde delict door de kerkelijke rechtbank uitgesproken (159).

2. Ongeoorloofd geslachtsverkeer tussen ongehuwden (fornicatie, defloratie)

Net zoals voor overspel waren zowel de officialiteiten (160) als

.../...

- Off. Brugge 21 augustus 1587, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 9 ; Off. Brugge 26 februari 1593, Ibidem, f. 48v°.
 - Vgl. M. CLOET, Karel-Filips de Rodoan en het bisdom Brugge, p. 231.
 - Zie ook de Verordening van 4 april 1543, Placc. Vl., I, p. 56, waarbij aan de officialiteiten wordt opgelegd in hun dagvaardingen de omschrijving van het misdrijf en de naam van de medeplichtigen op te geven.
- (157) - J. BOCA, Justice criminelle d'Abbeville, p. 78-79 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 237 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, p. 8 ; J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 48 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 122-123 ; Verordening 5 juli 1570, art. 60 ; Placc. Vl., V, p. 192. Vergelijk met Costumen Gent, I, 22.
- Zie ook de bevoegdheidsconflicten vermeld in voetnoot nr. 158.
- (158) RAK.SA.OA., nr. 1, f. 36 (hoogbaljuw, schepenen van Kortrijk en Jan Van den Dale c. officialiteit van Doornik circa 1535) ; Gent 2 augustus 1571, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8313/39 (Bisschop van Gent c. Jacob Coobrant).
- (159) Vonnis Kortrijk 9 oktober 1577, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 92v°-93.
- (160) - Officialiteit Gent :
Off. Gent 20 november 1568, RAG., Bisdome Gent, nr. 363 B, f. 5 : veroordeling van Judoca Van Pittem van Aarsele ; Off. Gent 4 december 1568, Ibidem, f. 6 : veroordeling van Joannes Van Brakele van Emelgem ; Off. Gent 3 december 1568, Ibidem, f. 6 : veroordeling van Judocus de Cueninck van Waregem ; Off. Gent 7 januari 1569, Ibidem, f. 9v° : veroordeling van Livina Vermeersch van Tielt ; Andere voorbeelden cfr. J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, p. 105, 106 en 117.

.../...

de stedelijke schepenbanken en heerlijke rechtbanken (161) bevoegd om kennis te nemen van de fornicatie of defloratie en werd hun onderlinge bevoegdheid geregeld bij wijze van preventie (162). Defloratie werd door de kerkelijke rechtbanken bestraft met een boete. Deze boete was kleiner wanneer de betrokken huwden (163). Zoals reeds werd aangetoond kon, indien dit misdrijf een kind tot gevolg had, door de vrouw of haar voogd een vordering tot betaling van schadevergoeding, kraamkosten en levensonderhoud ingesteld worden zowel voor de officialiteit (164) als voor de wereldlijke rechtbanken (165).

3. Incest

Incest was een vorm van ongeoorloofde sexuele betrekkingen die bestond uit geslachtsverkeer tussen bloedverwanten, tussen geestelijk-

.../...

- Officialiteit Doornik :

Boeten opgelegd door de officialiteit van Doornik wegens defloratie : A.D.N., 14 G 101, f. 34v° (te Kortrijk), f. 39 (te Waregem), f. 41 (te Kortrijk), f. 41v° (te Harelbeke), f. 42 (te Aalbeke), f. 43 (te Waregem), f. 48 (te Kortrijk), f. 50 (te Heule), f. 54 (te Wevelgem), f. 57v° (te Menen), f. 57v° (te Roncq), f. 60 (te Lendelede), f. 61v° (te Waregem), f. 64v° (te Heestert), f. 66v° (te Bellegem), f. 67v° (te Kortrijk), f. 68 (te Kortrijk), f. 69 (te Kortrijk), f. 69 (te Menen), f. 71 (te Moeskroen), f. 76v° (te Kortrijk), f. 85 (te Gullegem), f. 86 (te Moorsele), f. 99 (te Kortrijk), f. 105 (te Bellegem) ; 14 G 104, f. 38 (te Sint-Eloois-Vijve), f. 44 (te Moeskroen).

- Officialiteit Brugge :

Off. Brugge 11 oktober 1586, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 7v°.

(161) Cfr. supra.

(162) ARA., RK., nr. 36.173, SRM 1563-1564, f. 37v° ; ARA., RK., nr. 36.174, SRM 1564-1565, f. 16 ; Vgl. Mechelen 22 maart 1548, Verzam. verord., 2de serie, V, p. 421 (Schepenen van het Brugse Vrije c. officialiteit van Doornik).

(163) Bv. : RAG., Bisdom Gent, nr. 363 B, f. 68 ; A.D.N., 14 G 101, f. 48 en 54.

(164) Off. Gent 14 mei 1569, RAG., Bisdom Gent, nr. 363 B, f. 24.

(165) Vonnis Kortrijk 27 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 140 ; Vonnis Kortrijk 31 maart 1567, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 223-224 ; Gent 8 juni 1565, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8311/77.

ke verwanten of met monniken en andere religieuzen (166). Wanneer bij dit misdrijf leken betrokken waren, namen zowel de kerkelijke als de wereldlijke rechtbanken hiervan kennis. In de kasselrij Kortrijk waren de stedelijke schepenbanken en heerlijke rechtbanken bevoegd voor wat de wereldlijke rechtbanken betreft (167), en de officialiteiten van Gent, Doornik en Brugge, voor wat de kerkelijke rechtbanken betreft (168), ieder in zijn eigen rechtsgebied.

4. Vrouwenroof-schaking

Het al dan niet gewelddadig ontvoeren van vrouwen werd zowel door de officialiteit als door de stedelijke schepenbanken en heerlijke rechtbanken bestraft (169). Dit delict dat gewoonlijk gepaard ging met defloratie werd door de kerkelijke rechtbank meestal gesanc-tioneerd met een boete (170). De wereldlijke rechtbanken pasten

(166) J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, p. 205.

(167) Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 3 ; titel II, rubr. I, § 1, I, 3.

(168) - Veroordelingen van incest door de officialiteit van Doornik in verband met de kasselrij Kortrijk : A.D.N., 14 G 101, f. 47 : incest te Geluwe, f. 62v° : incest te Wielsbeke, f. 105 : incest te Lendelede ; 14 G 102, f. 67v° : incest te Heestert ; Veroordeling van incest door de officialiteit van Brugge : Off. Brugge 13 juli 1590, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 30v°.

- Zie eveneens J.J.E. PROOST, Les tribunaux ecclésiastiques, p. 30-31 ; J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 137-138 en II, p. 482-486 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 121.

(169) J. BUNTINX, De Audientie, p. 237 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 115. Cfr. supra.

(170) - Officialiteit Gent : Off. Gent 2 juni 1570, RAG., Bisdom Gent, nr. 364 B, f. 63v° : veroordeling van Judocus Vandenberghe van Waregem wegens schaking en defloratie tot een boete van negen ponden parisis ; Off. Gent 26 juni 1573, Ibidem, f. 31v° : veroordeling van Judocus Seys van Deinze wegens schaking en defloratie tot een boete van negen ponden.

- Officialiteit Doornik : A.D.N., nr. 14 G 101, f. 101v° : veroordeling van Danchardus Van de Putte van Bellegem tot een geldboete wegens schaking en defloratie. Zie eveneens Ibidem, f. 98v°.

meestal strengere straffen toe (171).

5. Bigamie

Tweemaal huwen was in feite een combinatie van verschillende delicten. Behalve overspel betekende dit meened en het bespotten van het sakrament van het huwelijk. Zowel de officialiteiten als de stedelijke schepenbanken (172) en heerlijke rechtbanken konden derhalve dit misdrijf bestraffen (173). De verordening van 9 juli 1570 bepaalde dat degenen die zich schuldig hadden gemaakt aan dit misdrijf gestraft moesten worden met eeuwige verbanning en verbeurdverklaring van al hun goederen. Volgens deze verordening dienden de wereldlijke rechtbanken deze straf op te leggen zelfs al waren de delinquenten reeds gestraft door de kerkelijke rechtbank (174).

6. Concubinaat

Het ongeoorloofd samenwonen van een man en een vrouw, die niet met elkaar gehuwd waren, werd als delict alleen door de officialiteit bestraft (175). De stedelijke schepenbanken en heerlijke rechtbanken in de kasselrij namen hiervan kennis wanneer dit samenwonen gepaard ging met ongeoorloofde sexuele betrekkingen (fornicatie of overspel) (176).

(171) Concessie caroline (1540), art. 23 en 24 ; Concessie caroline (1545), art. 23 en 24. Voor de rechtspraak van de wereldlijke rechtbanken. Cfr. supra.

(172) Bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1516-1519, f. 3.

(173) Verordening 5 juli 1570, art. 60, Placc. Vl., V, p. 192.

(174) Ibidem.

(175) - Officialiteit van Gent : RAG., Bisdom Gent, 363 B, f. 12v° ; 364 B, f. 89.

- Officialiteit van Doornik : A.D.N., 14 G 101, f. 59 (concubinaat te Kortrijk), f. 69 (concubinaat te Menen), f. 183v° (concubinaat te Meulebeke).

- Officialiteit Brugge : A.B.B., Handelingen, B 86, f. 5v°.

(176) Cfr. supra.

7. Bordelen - koppelaars

Het openhouden van een bordeel of koppelarij was een vorm van medeplichtigheid aan ongeoorloofde geslachtsbetrekkingen tussen gehuwden of ongehuwden. Dit werd dan ook zowel door de officialiteit (177) als door de wereldlijke rechtbanken (178) bestraft.

III. Disciplinaire rechtspraak

De kerkelijke rechtbanken waren ratione materiae bevoegd voor de overtredingen van de kerkelijke wetten die de discipline binnen de kerk en geloofsgemeenschap regelden. Deze overtredingen waren in feite niet ernstig genoeg om ze als misdrijven te beschouwen. Ze gaven immers alleen aanleiding tot lichte straffen zoals kleine geldboeten. Dit is de reden waarom deze overtredingen in een aparte rubriek worden ondergebracht (179).

Onder deze categorie vielen vooreerst de inbreuken op de kerkelijke verplichtingen op zon- en feestdagen. De kerk schreef voor dat elke gelovige op zon- en feestdagen de mis diende bij te wonen, de zondagsrust diende te respecteren en tijdens de hoogmis niet mocht drinken of spelen in herbergen. Inbreuken hierop werden bestraft door de officialiteit (180). De wereldlijke overheid stond er eveneens op

-
- (177) J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 140-143 en II, p. 545-547. We vonden geen voorbeeld in verband met de kasselrij Kortrijk uit de behandelde periode.
- (178) Bv. : Vonnis Harelbeke 21 februari 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 15 ; ARA., RK., nr. 33.925, SRD 1558-1560, f. 46v°.
- (179) Cfr. het werk van A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 113-115 waar deze overtredingen eveneens in een aparte rubriek worden ondergebracht. Deze overtredingen worden anderzijds gerangschikt onder de strafzaken omdat ze zowel voor de kerkelijke rechtbanken als voor de wereldlijke rechtbanken in de criminele vonnisregisters voorkomen.
- (180) - Off. Gent 3 december 1568, RAG., Bisdom Gent, nr. 363 B, f. 6 : veroordeling van Nicasius Van Impe van Waregem om op het feest van de heilige Matheus gewerkt te hebben ; Off. Gent 23 december 1568, Ibidem, f. 8 : veroordeling van Christiaan Strobbe van Vinkt om op Allerheiligen op het land gewerkt te hebben ; Off. Gent 28 januari 1568, Ibidem, f. 13 : veroordeling van Jacob Tack van Waregem omdat hij in zijn herberg tijdens de hoogmis bier getapt had en liet spelen ; Off. Gent 28 januari 1569, Ibidem, f. 13-13v° : veroordeling van Joannes Baert van

dat deze verplichtingen werden nagekomen. In de steden van de kasselrij werden stadskeuren uitgevaardigd om de inwoners te verplichten de zondagsheiliging in acht te nemen (181). De schepenbanken in de steden en de heerlijke rechtbanken op het platteland bestraften het verzuim van de zondagsmis, het drinken, spelen en tappen tijdens de hoogmis en het werken op zon- en feestdagen (182). Op 22 juni 1589 en 20 september 1607 vaardigden de vorsten een gedetailleerde verordening uit in verband met de zondagsheiliging. Aan de wereldlijke rechtbanken werd opgedragen de inbreuken op deze verordening te bestraffen wanneer de kerkelijke rechtbanken dit niet gedaan hadden (183). De bevoegdheidsaflijning tussen de wereldlijke en de kerkelijke rechtbanken werd eens te meer geregeld door het systeem van de preventie.

Inbreuken op de vasten- en onthoudingswet werden traditioneel als overtredingen van de kerkelijke wetgeving door de kerkelijke rechtbank bestraft (184). De wereldlijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk

.../...

Waregem om de zondagsmis verzuimd te hebben en tijdens de hoogmis in de herberg gedronken te hebben. Zie ook Ibidem, f. 7, 11v°, 18, 19, 95 en 108 ; Off. Brugge 12 oktober 1590, A.B.B., Handelingen, B 86, f. 32v°.

- Zie eveneens Gent 23 november 1563, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/106 : de vordering tot nietigverklaring van verscheidene dagvaardingen van inwoners van Zwevegem, Harelbeke en de parochie van Kortrijk uitgebracht door de officialiteit van Doornik wegens het werken op het feest van de heilige Mattheus wordt ongegrond verklaard. De promotor van Doornik mag verder gaan met de vervolging.
- Boete opgelegd door de officialiteit van Doornik aan een Kortrijksaan wegens het werken op een feestdag : A.D.N., 14 G 102, f. 61.

- (181) Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 1 ; titel II, rubr. I, § 1, I, 1.
- (182) Ibidem; Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel VIII, rubr. II, § 1, I.
- (183) Placc. Vl., II, p. 34 en 170.
- (184) Off. Gent 14 januari 1569, RAG., Bisdome Gent, nr. 363 B, f. 11v° : veroordeling van Eligius van Lambrouck van Lotenhulle o.a. om de vastenwet niet onderhouden te hebben ; Off. Gent 13 januari 1576, Ibidem, nr. 364 B, f. 99 : veroordeling van Adrianus Daneels van Kanegem om een bruiloftsfeest in de vastentijd gehouden te hebben.
Zie eveneens Ibidem, nr. 364 B, f. 101.

zoals de vijf stedelijke schepenbanken en de heerlijke rechtbanken achtten zich hiervoor eveneens bevoegd vooral wanneer deze inbreuken openbaar schandaal hadden verwerkt (185).

Het niet-nakomen van de paasplicht werd meestal door de kerkelijke rechtbanken bestraft (186). Soms namen de wereldlijke rechtbanken hiervan kennis (187).

Het uitstel van doopsel, het laten sterven van een familielid zonder hem het heilig Oliesel te laten toedienen, en het biechten bij een andere priester dan de pastoor van de parochie werd alleen door de kerkelijke rechtbanken gesanctioneerd (188).

Onder de disciplinaire overtredingen kunnen eveneens de beledigingen, de laster en het toebrengen van lichte slagen en verwondingen gerangschikt worden. De christenen waren elkaar naastenliefde verschuldigd ; inbreuken op deze plicht door beledigingen, laster of het toebrengen van slagen en verwondingen werden door de kerkelijke rechtbank meestal met een boete bestraft. De kerkelijke rechtbanken voelden zich in het begin van de 16de eeuw vooral geroepen tot het bestraffen van deze delicten wanneer ze ten nadele van geestelijken werden begaan (189).

-
- (185) Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 1 ; titel II, rubr. I, § 1, I, 1 ; titel VIII, rubr. II, § 1, I.
- (186) Off. Gent 4 januari 1569, RAG., Bisdom Gent, nr. 363 B, f. 8v°-9 : veroordeling van Johannes Maerten van Lotenhulle ; Off. Gent 14 mei 1574, Ibidem, nr. 364 B, f. 55 : veroordeling van Livina De Clercq van Lotenhulle ; Off. Gent 21 mei 1574, Ibidem, f. 55v° : veroordeling van Livinus Van Kecke van Vinkt ; H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 20 : veroordeling van Jeanne Fievet door de officialiteit van Doornik (1607).
- (187) Bv. : Vonnis Ingelmunster 15 april 1577, Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 87.
- (188) J. DE BROUWER, De kerkelijke rechtspraak, I, p. 99-100, 103 en II, p. 23-27, 69 ; RAG., Bisdom Gent, B 364, f. 55v°.
- (189) Voorbeelden van beledigingen, slagen en verwondingen toegebracht door leken aan geestelijken die door de officialiteit van Doornik werden bestraft : A.D.N., 14 G 101, f. 35v° (boete wegens het kwetsen van een geestelijke te Moeskroen), f. 40 (boete wegens gewelddaden op een priester te Lendeledede), f. 45v° (boete wegens het kwetsen van een geestelijke te Herseaux), f. 60 (boete wegens het beledigen van een priester te Rollegem), f. 64 (boete wegens gewelddaden op een priester te Kortrijk), f. 78v° (boete wegens gewelddaden op een priester te Kortrijk), f. 187v° (boete wegens het kwetsen van een priester te Rumbeke).

Beledigingen, laster en slagen en verwondingen behoorden eveneens tot de gewone bevoegdheid van de wereldlijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk (190).

Het niet-respecteren van de huwelijksafkondigingen en de vormen van het huwelijk (bv. geheim huwelijk) en de ongeoorloofde betrekkingen tussen ongehuwden zouden eveneens in deze rubriek kunnen ondergebracht worden (191). Wegens hun verbondenheid met het sakrament van het huwelijk werd de voorkeur gegeven aan het behandelen van deze overtredingen in andere rubrieken.

Rubriek III. BEVOEGDHEID RATIONE LOCI

In de middeleeuwen eisten de kerkelijke rechtbanken de bevoegdheid op om te oordelen over alle misdrijven voorgevallen in kerkelijke plaatsen omwille van het feit dat door deze misdrijven deze kerkelijke plaatsen ontheiligd waren (192). In het begin van de 16de eeuw vinden we hiervan nog sporen. Zo eiste de officialiteit van Doornik omstreeks 1525 de kennisname op van een moord gepleegd in het hospitaal van Deinze (193).

Na 1540 vonden we hiervan geen enkel voorbeeld meer. Daarentegen stellen we vast dat misdrijven zoals kerkroof, vernietiging van beelden en kerkelijke voorwerpen (194), diefstal in abdijen (195) door de wereldlijke rechtbanken behandeld werden (196). De plaats van het

-
- (190) Cfr. supra : bevoegdheid stedelijke schepenbanken en heerlijke rechtbanken.
- (191) Dit wordt onder meer gedaan in het werk van A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 114.
- (192) J. BUNTINX, De Audientie, p. 197 ; P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 90 : die een onderscheid maakt tussen misdrijven gepleegd in lieux saints en misdrijven gepleegd in lieux religieux.
- (193) ARA., RK., BRD 1525-1531, f. 72v°. Zie eveneens ARA., RK., nr. 38.388, SRT 1542-1543, f. 23v°.
- (194) Cfr. supra, titel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 1.
- (195) Vonnis Kortrijk 18 augustus 1616, RAK.SA.OA., nr. 126 (luitenant hoogbaljuw c. Anne Marie Harmon en Anne La Redoutte : diefstal van klederen enz... in de Groeningeabdij te Kortrijk).
- (196) Zie hierover J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 15.

delict was dus geen criterium meer om de bevoegdheid van de kerkelijke of de wereldlijke rechtbanken te bepalen.

Rubriek IV. ALGEMENE EVOLUTIE VAN DE BEVOEGDHEIDSREGLEMENTERING

Zoals we reeds vaststelden gaf de soms onnauwkeurige bevoegdheidsaflijning tussen de kerkelijke en de wereldlijke rechtbanken aanleiding tot talrijke jurisdictieconflicten waarvan de Raad van Vlaanderen als centraal vorstelijk gerecht kennis nam (197). Bij ontleding van deze jurisdictieconflicten stellen we vast dat de Raad van Vlaanderen in de loop van de 16de en de 17de eeuw bij het oplossen van deze conflicten een vaste lijn gevolgd heeft namelijk het herleiden van de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken ratione materiae tot de zuiver kerkelijke zaken en ratione personae tot de geestelijken (198). Voornamelijk de bevoegdheid over leken werd op allerlei wijzen beknot. In deze strekking werd de Raad van Vlaanderen gesteund en ook wel gedreven door een aantal vorstelijke verordeningen (199).

Om dit doel te bereiken hebben de tegenstanders van de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken een beroep gedaan op een drietal middelen : vooreerst het zo nauwkeurig mogelijk bepalen van de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken, vervolgens het beperken van de dwangmaatregelen die deze kerkelijke rechtbanken konden aanwenden en tenslotte het beperken van het asielrecht.

§ 1. Het nauwkeurig bepalen van de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken

Daar de kerkelijke rechtbanken kennis namen van bepaalde zaken

(197) Bv. : Gent 23 november 1563, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/106 ; Gent 2 augustus 1571, Ibidem, nr. 8313/99 ; Gent 15 juli 1573, Ibidem, nr. 8314/54. Zie eveneens Ibidem, nr. 10.465 (1630-1631), nr. 10.933 (1636-1638), nr. 10.935 (1636-1639), nr. 11.013 (1637-1639), nr. 11.154 (1639), nr. 15.447 (1666) ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 36.

(198) Dezelfde tendens was merkbaar in Frankrijk : Cfr. A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 130.

(199) Zie verder in de loop van deze rubriek.

omwille van het feit dat er bepaalde personen bij betrokken waren of omwille van de aard van de geschillen heeft men van de kant van de wereldlijke gerechtsinstanties deze bevoegdheid ratione personae en ratione materiae zoveel mogelijk proberen te omschrijven en te beperken.

I. Beperking van de bevoegdheid ratione personae over de geestelijken

In de loop van de 14de-15de eeuw had de burgerlijke overheid de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken over geestelijken weten te herleiden tot alle vorderingen tegen de persoon en/of de roerende goederen van geestelijken. In de 16de eeuw werd deze bevoegdheid verder uitgehold (200). Dit gebeurde vooreerst door het begrip geestelijke nauwkeurig te omschrijven tot al degenen die getonsureerd waren, kerkelijke klederen droegen en effectief in kerkelijke dienst waren. Wanneer de geestelijken niet voldeden aan deze voorwaarden, namen de wereldlijke rechtbanken kennis van de vorderingen tegen deze personen en weigerden ze hardnekkig hen uit te leveren aan de officialiteit. Een tweede beperking die werd aangebracht aan dit principe was de verplichting die werd ingevoerd voor de geestelijken om zich te houden aan alle plaatselijke politiereglementeringen, en de bevoegdheid van de wereldlijke rechtbanken om kennis te nemen van de overtredingen van deze politiereglementeringen door geestelijken. Ten derde waren de vorstelijke gerechtshoven bevoegd om kennis te nemen van de misdrijven gepleegd door geestelijken die tot de "voorbehouden gevallen" behoorden. Ten vierde mochten de geestelijken gedaagd worden voor de wereldlijke rechtbanken om versekerthede te geven. Tenslotte drong in het rechtspraak van de wereldlijke rechtbanken meer en meer de tendens door om de vorderingen in verband met de roerende goederen van een geestelijke, die hij niet nodig had voor het uitoefenen van zijn ambt (de niet-zuiver kerkelijke of tijdelijke goederen), ontvankelijk te verklaren wanneer deze vorderingen voor de wereldlijke rechtbanken werden ingesteld.

(200) Over deze evolutie Cfr. supra, rubr. I.

II. Beperking van de bevoegdheid over leken

De kerkelijke rechtbanken waren uiteraard bevoegd over leken voor alle vorderingen die ratione materiae aan haar jurisdictie waren voorbehouden. Daarnaast liet het middeleeuws gewoonterecht toe dat een leek of een geestelijke een andere leek voor een persoonlijke profane vordering dagvaardde voor de kerkelijke rechtbank (201). Het is voornamelijk deze laatste gewoonte die vanaf het einde van de 15de eeuw bestreden is geworden door de vorstelijke verordeningen. Dit gebeurde door het nemen van een driedubbele maatregel. Vooreerst werd het, zowel aan geestelijken als aan leken, op boete van zestig ponden parisis verboden om een leek voor de kerkelijke rechtbank te dagvaarden voor een profane persoonlijke, zakelijke of gemengde vordering. Om deze boete te innen mochten de wereldlijke gerechtsinstanties beslag leggen op de tijdelijke goederen van de geestelijken of op de persoon en/of de goederen van de leek die de vordering bij de kerkelijke rechtbank had ingesteld (202). Ten tweede werd het verboden aan alle kerkelijke rechtbanken om dagvaardingen of beslagmaatregelen uit te vaardigen die het inleiden van een profane vordering tegen leken tot voorwerp hadden, en dit op boete van zestig ponden parisis te verhalen op de tijdelijke kerkelijke goederen (203). Ten derde werden de geestelijke rechtbanken verplicht de dagvaardingen van leken te libelleren en daarin te vermelden waarom, en op welke gronden de gedaagde werd gedagvaard (204).

(201) P. FOURNIER, Les officialités au moyen âge, p. 81-82 ; A. LEBEVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 124-127.

(202) - Verordening van 24 augustus 1486, Placc. Vl., I, p. 48-49 ; Verordening van 14 oktober 1496, Ibidem, p. 50-51 ; Verordening van 2 december 1522, Ibidem, p. 59-59v° ; Stadskeure Kortrijk van 17 januari 1608, RAK.SA.OA., nr. 1995, f. 15.
- Voorbeeld van een veroordeling wegens het niet-naleven van dit verbod : Vonnis Kortrijk 27 maart 1503, RAK.SA.OA., nr. 2050, f. 146.

(203) Ibidem.

(204) Verordening 5 augustus 1521, Placc. Vl., I, p. 56-57 ; Verordening 4 april 1543, Placc. Vl., I, p. 56.

Het dagvaarden van leken voor de kerkelijke rechtbank voor profane zaken werd in de 16de en de 17de eeuw dan ook uitzonderlijk. Ook de geestelijken en de kerkelijke instellingen stelden hun vorderingen tegen leken in bij de wereldlijke rechtbanken (205).

Beledigingen en slagen en verwondingen toegebracht door leken aan geestelijken, die in het begin van de 16de eeuw door de kerkelijke rechtbanken werden behandeld (206), werden in de loop van de 16de eeuw meer en meer voor de wereldlijke rechtbanken gebracht (207).

III. De uitbreiding of de afschaffing van de gemengde zaken ten voordele van de wereldlijke rechtbanken

In verband met de res mixtae kan men een dubbele strekking vaststellen evenwel met hetzelfde einddoel namelijk een steeds groter wordende bevoegdheidsuitbreiding van de wereldlijke rechtbanken.

Vooreerst werden talrijke geschillen en strafzaken waarvoor de kerkelijke rechtbanken in de middeleeuwen exclusief bevoegd waren in de loop van de 15de-16de eeuw mixti fori : geschillen over beneficiale zaken, testamenten, tienden, misdrijven zoals sacrilege, ketterij, toverij - hekserij.

Vervolgens werden een aantal zaken, waarvan in de middeleeuwen de kerkelijke rechtbanken samen met de wereldlijke rechtbanken kennis namen, in de moderne tijden praktisch alleen door de wereldlijke rechtbanken behandeld. Dit was onder meer het geval voor blasfemie, woeker, cessie van goederen (208), verbintenissen onder eed (209),

(205) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 103-104, 168-170 ; nr. 9, f. 25, 159v° ; nr. 12, f. 42v°-43v°, 222v°-224 , 224-225 ; nr. 20, f. 15v°, 72v°-73, 135-136 ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 47v° ; nr. 10, f. 17.

(206) Cfr. supra, rubr. II, § 2, III.

(207) RAK.SA.OA., nr. 1, f. 1-7v° (circa 1534) en f. 33-35 (circa 1536) ; Vonnis Kortrijk 6 februari 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 33 ; Vonnis Kortrijk 6 mei 1611, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 66 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 17v°.

(208) Over de bevoegdheid in de middeleeuwen van de officialiteit van Doornik voor cessie van goederen : RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 286-286v°, f. 287-288 en f. 293-294. Over de bevoegdheid van de wereldlijke rechtbanken voor deze vorderingen : cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, 9.

ketterij (210).

IV. Uitbreiding van de bezitsvorderingen tot kerkelijke zaken

Het ver doorgedreven onderscheid tussen de petitoire en de possessoire vorderingen hield voor de Raad van Vlaanderen een belangrijke bevoegdheidsuitbreiding in. De Raad van Vlaanderen was immers als centraal vorstelijk gerecht exclusief bevoegd voor deze bezitsvorderingen. In de 16de en de 17de eeuw werd dit onderscheid eveneens toegepast op de kerkelijke zaken. Dit had tot gevolg dat de Raad van Vlaanderen de jurisdictie over de beneficiale zaken en de tienden tot zich kon trekken (211).

Petitoire vorderingen in verband met deze kerkelijke goederen werden slechts bij uitzondering ingesteld. Bovendien dienden de kerkelijke rechtbanken, wanneer terzelfdertijd een petitoire en een possessoire vordering in verband met deze kerkelijke goederen werd ingesteld, te wachten om een vonnis te wijzen tot de Raad van Vlaanderen over de possessoire vordering uitspraak had gedaan (212).

§ 2. Het beperken van de dwangmaatregelen van de kerkelijke rechtbanken

Reeds op het einde van de 14de eeuw ontstond in Frankrijk de theorie dat de bisschoppen een bisdom doch geen territorium of rechtsgebied hadden. Hun rechtspraak oefenden ze enkel uit circa personas en niet circa territorium. Aangezien de bisschop of officiaal geen territoire had kon hij, behalve in zijn audientie, niemand aanhouden

.../...

(209) Over deze hogergenoemde strekkingen zie o.a. A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 137 en de in dit hoofdstuk voorafgaande pagina's.

(210) Over deze evolutie cfr. supra, rubr. II.

(211) Cfr. infra, deel IV, titel XI, rubr. I, § 1, II, 2.

(212) Gent 23 juni 1622, RAK., Kerkarchief Harelbeke, nr. 2195.

binnen zijn bisdom. De reden waarom hij wel iemand kon aanhouden binnen zijn audientie werd niet opgegeven (213). Deze theorie is langs de Franse auteurs (214) in Vlaanderen binnengedrongen en toegepast geworden. We vinden ze onder meer terug in verscheidene processen die door de Raad van Vlaanderen behandeld werden (215).

Het toepassen van deze theorie heeft belangrijke gevolgen gehad voor de mogelijkheden van de kerkelijke rechtbanken om dwang uit te oefenen. Zo mochten de kerkelijke gerechtsinstanties in de 16de en de 17de eeuw ten opzichte van leken slechts aanhoudingen verrichten, beslag leggen, of hun vonnissen gedwongen ten uitvoer leggen met de bijstand van de plaatselijke bevoegde wereldlijke gerechtsinstanties. Indien deze bijstand niet werd gevraagd was de aanhouding, de beslagmaatregel, of de gedwongen tenuitvoerlegging van een vonnis nietig. Deze nietigheid kon door de Raad van Vlaanderen worden uitgesproken (216). Verschillende vorstelijke verordeningen geboden evenwel aan de wereldlijke gerechtsofficieren of rechtbanken bijstand te verlenen aan deze kerkelijke gerechtsofficieren wanneer deze hierom verzochten (217).

In Frankrijk gold deze verplichte bijstand eveneens voor de aanhouding van een geestelijke of het beslag op zijn goederen (218). Deze verregaande toepassing van de theorie over het onderscheid tussen bisdom en territorium was in Vlaanderen niet gekend. In de 16de en de 17de eeuw bleven de kerkelijke gerechtsofficieren bevoegd om geestelijken zonder de bijstand van de wereldlijke gerechtsofficieren aan te hou-

(213) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 130-131 ; Brief Raad van Vlaanderen van 4 februari 1647, RAG., Bisdom Gent, nr. 4809, f. 300-301.

(214) Cfr. processtukken in RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9.326 (1608-1609) : verwijzingen naar J. Imbert, J. Gallus, J. Masuer, C. Molinaeus, J. Papon.

(215) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9.326 (1608-1609).

(216) Gent 3 februari 1526, RAK., Triage prov., nr. 1024 ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 239v° (17 december 1607) ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9326 (1608-1609).

(217) Bv. : Verordening van 18 december 1565, Placc. Vl., III, p. 2-3 ; Verordening 1 juni 1587, Placc. Vl., II, p. 91-93 ; Verordeningen van 4 maart 1614, Placc. Vl., II, p. 3-4.

(218) A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 131.

den of beslag te leggen op hun goederen. Ze konden hiervoor bijstand vragen aan de wereldlijke gerechtsofficieren doch waren hiertoe niet verplicht. De wereldlijke gerechtsofficieren daarentegen waren verplicht bij te springen bij de aanhouding van een geestelijke of bij beslag op zijn goederen wanneer hierom verzocht werd door de kerkelijke gerechtsinstanties (219).

Dezelfde tendens tot het beperken van de dwangmaatregelen van de kerkelijke rechtbanken vinden we terug in het verbod opgelegd aan de kerkelijke rechtbanken, ingeval van een bevoegdheidsconflict met een wereldlijke rechtbank, aan deze laatste verbodsbrieven te zenden met bedreiging van excommunicatie. In de middeleeuwen aarzelden de officialiteiten niet om, wanneer ze kennis wensten te nemen van een bepaalde zaak die bij de wereldlijke gerechtsinstantie aanhangig was, aan deze wereldlijke gerechtsinstanties lettres de monicion, deffence et inhibition te zenden waarbij hen geboden werd de zaak aan de officialiteit over te maken op straffe van excommunicatie of andere kerkelijke straffen (220). Wanneer de wereldlijke gerechtsofficieren de excommunicatie of een andere kerkelijke straf wensten te ontlopen, konden ze niet verder dan de zaak aan de officialiteit over te maken, zelfs al betwistten ze de bevoegdheid van deze officialiteit voor de opgeëiste zaak. Vanaf de 14de, 15de en het begin van de 16de eeuw is deze werkwijze door de vorstelijke gerechtshoven bestreden geworden. In de 16de eeuw werd deze procedure niet meer aangenomen. Voortaan dienden de officialiteiten, wanneer ze een zaak tot zich wilden trekken, renvoi aan te vragen bij de wereldlijke rechtbank bij wie de zaak aanhangig was. Bij weigering van het renvoi konden ze verzet aanteken-

(219) Verordening van 1 juni 1587, Placc. VI., II, p. 91-93 ; Decreten synode van Kamerijk oktober 1586, tit. XXI, cap. 1, art. 13, Placc. VI., III, p. 84.

(220) - A. LEFEBVRE-TEILLARD, Les officialités, p. 133 ; Parijs 31 augustus 1399, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 298v°-302v° ; Parijs 28 juli 1402, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 84.
 - Voorbeelden van in het begin van de 16de eeuw : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 8v°.

nen bij de Raad van Vlaanderen (221). In de 16de eeuw had de Raad van Vlaanderen zich derhalve onbetwistbaar opgeworpen als de rechtbank die exclusief uitspraak deed over de geschillen tussen de officialiteiten enerzijds en de schepenbanken en leenhoven in de kasselrij Kortrijk anderzijds.

§ 3. Het beperken van het asielrecht

Het asielrecht of kerkelijk schuilrecht verbood de wereldlijke gerechtsofficieren een delinkwent, die in een kerk, klooster of kerkhof gevlucht was, aldaar aan te houden zonder de toelating van de geestelijke overheid (222). Dit asielrecht dat in het begin van de middeleeuwen ontstaan was, werd in de 16de eeuw meer en meer als een relict van de middeleeuwse procedure aangezien die minder en minder paste in het rationeel wordende procesrecht; het ondermijnde immers een vlugge en efficiënte bestraffing van de misdadigers. Vanaf de tweede helft van de 16de eeuw werden dan ook stappen ondernomen teneinde dit asielrecht te beperken en geleidelijk af te schaffen. Deze tendens heeft evenwel slechts in de 18de eeuw haar voltooiing gevonden (223).

In de 16de eeuw gold aanvankelijk dit asielrecht voor alle soorten misdadigers (224). Zo vorderde de abdij van Groeninge omstreeks 1517 voor de schepenbank van Kortrijk de uitlevering van een zekere Guillaume Malfait, die, nadat hij een moord gepleegd had en uit de gevangenis van Kortrijk uitgebroken was, door de hoogbaljuw van Kortrijk

-
- (221) - Verordening 22 augustus 1531, art. 19, Placc. Vl., I, p. 277 ; Verordening 4 oktober 1540, art. 7, Placc. Vl., I, p. 772 ; Verordening 5 juli 1570, art. 67, Placc. Vl., V, p. 195-196.
 - RAK.SA.OA., nr. 1, f. 36-36v° (circa 1535) ; Gent 13 januari 1525, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 259-261v° ; Mechelen 24 december 1527, Ibidem, f. 261v°. Vgl. : Mechelen 31 oktober 1530, RAK., Triage prov., nr. 1024.
- (222) Over het asielrecht zie o.a. J.J.E. PROOST, Histoire du droit d'asile religieux en Belgique, Gent, 1870 ; P. HILDEBRAND, Uit de geschiedenis van het kerkelijk schuilrecht, Rechtsk. Weekblad, XVI (1952-1953), kol. 1129-1144 ; H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 228-231 ; J. BOCA, Justice criminelle d'Abbeville, p. 109.
- (223) J.J.E. PROOST, Histoire du droit d'asile, p. 116-177.
- (224) Zie o.a. Verordening 1 juli 1540, Placc. Vl., I, p. 4.

aangehouden was en la bassecourt de Groeninghe, wat volgens de abdij een lieu francq was. Na een hoofdvonniss van de Raad van Vlaanderen verklaarden de schepenen van Kortrijk de vordering van de abdij onontvankelijk (225). Omstreeks 1525-1531 nam de hoogbaljuw van Deinze Hendric Van den Hende, die een moord begaan had in het hospitaal te Deinze, gevangen in de kerk van Deinze. De officialiteit van Doornik eiste de uitlevering van de gevangene. Na tussenkomst van de Raad van Vlaanderen ging de hoogbaljuw van Deinze verder met de vervolging. Op bevel van de schepenen van Deinze werd deze moordenaar onthoofd (226). Omstreeks 1535 dagvaardde de promotor van Doornik de schout en de onderbaljuw van Kortrijk voor de officialiteit van Doornik omdat ze het waagden een beruchte dief en baanstroker gevangen te nemen op het kerkhof gelegen rondom de Sint-Maartenskerk te Kortrijk (227). De hoogbaljuw van Kortrijk anderzijds werd omstreeks 1545-1546 door de bisschop van Doornik voor de Raad van Vlaanderen gedagvaard om een moordenaar, die verbleef op het kerkhof van Sint-Eloois-Vijve en van daaruit rooftochten ondernam, zonder de toelating van de kerkelijke overheid op dit kerkhof gevangen genomen te hebben (228).

Vanaf de regering van Karel V werden meer en meer beperkingen aangebracht aan het asielrecht. De verordeningen van 7 oktober 1531 (229) en 4 oktober 1540 (230) bepaalden dat zij die zich schuldig hadden gemaakt aan bedrieglijk bankroet als publieke dieven dienden aangezien te worden en dat ze niet konden genieten van de vrijheydt van om het even welke plaats. Er staat niet gespecificeerd of dit eveneens gold voor de vrijheydt die de kerkelijke plaatsen bood. De verordeningen van 11 april 1541 (231) en 18 september 1542 (232) hebben deze

(225) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1517-1518, f. 10v°-12.

(226) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1525-1531, f. 14v°-15.

(227) RAK.SA.OA., nr. 1, f. 85-90v°.

(228) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545-1546, f. 14v°-15.

(229) Placc. Vl., I, p. 755.

(230) Placc. Vl., I, p. 768.

(231) Placc. Vl., I, p. 19.

(232) Placc. Vl., I, p. 23.

maatregel uitgebreid tot de landlopers, vagebonden, brandstichters, zij die dreigden met brandstichting en alle openbaar gekende dieven. In deze verordeningen wordt eveneens niet specifiek bepaald of de vrijheydt die deze boosdoeners niet genoten eveneens de kerkelijke immuniteiten betrof.

Art. 66 van de verordening van 9 juli 1570 sloot de volgende misdadigers uit van het asielrecht : openbare dieven, straatrovers, moordenaars met voorbedachte rade, kerkrovers, ketters, opstandelingen tegen het vorstelijk gezag, zij die zich schuldig maakten aan majesteitsschennis en bedrieglijk bankroet (233). Het duurde niet lang vooraleer dit artikel werd toegepast. Op 26 mei 1571 veroordeelde de Raad van Vlaanderen Augustin Ecqueman, die zich schuldig had gemaakt aan moord met voorbedachte rade, tot onthoofding ; met het protest van het kapittel van Sint-Salvator te Harelbeke, omdat de beklaagde werd aangehouden in de kerk van Sint-Salvator, werd geen rekening gehouden (234).

De verordening van 22 juni 1589 nam in grote mate de bepaling van de verordening van 9 juli 1570 over, doch paste deze bepaling aan de vroegere verordeningen aan. Voortaan genoten de volgende misdadigers niet meer het asielrecht : "alle lantlopers, publicque dieven, straetschenders, doodtslaghers, assassinateurs, kerckrovers, ketters, personen die berucht zijn van 't crym lesae majestatis ende bedraghen van openbare seditie of beroerte onder 't volck ghemaect, oft den kerke oft justicie ghewelt oft violencie aangedaen te hebben, oock banckerouttiers" (235). Deze bepaling werd praktisch letterlijk overgenomen in art. 21 van een verordening van 1 juli 1616 (236).

Ondertussen werden de verschillende pauselijke constituties betreffende het asielrecht door Paus Gregorius XIV in de bulle Cum alias nonnulli van 1591 herzien (237). De opsomming van de boosdoeners die van het

(233) Placc. Vl., V, p. 195.

(234) J.J.E. PROOST, Droit d'asile, p. 126-127. De auteur geeft geen verwijzing op naar de bron.

(235) Verordening van 22 juni 1589, art. 22, Placc. Vl., II, p. 175.

(236) Verordening 1 juli 1616, art. 21, Placc. Vl., II, p. 185.

(237) Placc. Brab., I, p. 32-34.

asielrecht waren uitgesloten, was evenwel verschillend van de opsomming voorkomend in de vorstelijke verordeningen. Bij de bulle van Gregorius XIV werden alleen de publieke dieven, de struikrovers, de beschadigers der velden, zij die schuldig waren aan doodslag of verminking in kerken of op kerkhoven, zij die schuldig waren aan moord, of doodslag, de ketters en de schuldigen aan hoogverraad uitgesloten (238). Deze verschillende opsomming plus het feit dat deze bulle in de Nederlanden nooit werd geplaceteerd bracht in de Nederlanden een reeks moeilijkheden mee (239). Bovendien was men het oneens over de vraag wie er moest oordelen of de schuldige, die een toevlucht had genomen tot een gewijde plaats, al dan niet het asielrecht kon genieten. De bulle Cum alias nonnulli had dit recht voorbehouden aan de kerkelijke rechter (240). De wereldlijke rechtbanken daarentegen eisten meer en meer dit recht voor zich op (241).

In het begin van de 17de eeuw was de Raad van Vlaanderen de mening toegedaan dat wanneer een schuldige niet het asielrecht moest genieten hij bij bevel van de wereldlijke rechter kon worden opgeleid, zonder daarvoor de toelating te vragen aan de kerkelijke rechter (242). Zoals H.J. Elias in zijn werk besluit was er geen eenvormigheid in de rechtspleging in zaken van asielrecht : naargelang de krachtdadigheid van de kerkelijke of de wereldlijke overheid werd er anders opgetreden. Soms werden de misdadigers met geweld en zonder de toelating van de kerkelijke overheid door de magistraten uit de gewijde plaats gehaald ; in andere gevallen werd de misdadiger eerst weggehaald na een toelating van de kerkelijke overheid (243).

(238) Placc. Brab., I, p. 33.

(239) H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 228-229.

(240) Placc. Brab., I, p. 33-34.

(241) ARA., RK., nr. 13.835, BRK 1602-1605, f. 16v°-17 : de Kortrijkse schepenen beslisten een moordenaar die in het klooster van de Cordelieren te Kortrijk gevlucht was aldaar gevangen te nemen.

(242) J.J.E. PROOST, Droit d'asile, p. 171-172 ; H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 230.

(243) H.J. ELIAS, Kerk en Staat, p. 231 ; ARA., RK., nr. 13.835, BRK 1602-1605, f. 16v°.

TITEL XI. BEVOEGDHEID VAN DE RAAD VAN VLAANDEREN

In de rechterlijke organisatie bekleedde de Raad van Vlaanderen, die te Gent zitting hield, een aparte plaats. Zijn bevoegdheid strekte zich uit over gans het graafschap Vlaanderen. De Raad nam in eerste aanleg kennis van de zogenaamde "voorbehouden gevallen" en, krachtens het recht van preventie, van een aantal misdrijven en burgerlijke geschillen die normaal door de gewone schepenbanken en leenhoven dienden behandeld te worden. Anderzijds was de Raad vooral een beroepshof waarbij beroep kon aangetekend worden tegen de uitspraken van alle rechtbanken in Vlaanderen. De bedoeling is geenszins om in deze titel op een volledige wijze de bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen in de 16de-17de eeuw uiteen te zetten. Hier wordt slechts gepoogd een schets te geven van de bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen, en haar af te lijnen ten opzichte van de bevoegdheid van de andere rechtbanken in de kasselrij Kortrijk. Er wordt gewezen op de raakvlakken tussen beider bevoegdheid (1). Hiervoor werd zoveel mogelijk een beroep gedaan op bronnenmateriaal in verband met feiten die voorgevallen waren in de kasselrij Kortrijk.

Rubriek I. DE RECHTSPRAAK IN EERSTE AANLEG

§ 1. Rechtspraak van de Raad als centraal vorstelijk gerechtshof in Vlaanderen

I. Bevoegdheid ratione personae

1. Suppoosten

Ratione personae was de Raad van Vlaanderen vooreerst bevoegd

(1) De bespreking van de bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen gebeurt grotendeels aan de hand van een schema dat Prof. J. Van Rompaey gebruikte om de bevoegdheid van de Grote Raad en het Parlement van Mechelen uiteen te zetten : J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 269-364.

over zijn suppoosten, dit wil zeggen over al degenen die bij de Raad een functie uitoefenden. Dit gold op de eerste plaats voor de raads-heren zelf, doch eveneens voor de fiscalen (de procureur-generaal en zijn ondergeschikten), de advocaten, de procureurs, de griffiers, de deurwaarders, de ontvanger van de exploten, de cipier en de gerechtsboden (2). Mettertijd werd deze bevoegdheid uitgebreid tot degenen die bij de suppoosten tewerk gesteld werden. Zo vervolgde de Procureur-generaal voor de Raad van Vlaanderen een diefstal van zilveren schalen gepleegd door twee klerken van een procureur (3).

In principe was deze bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen beperkt tot de strafvorderingen en de persoonlijke burgerlijke rechtsvorderingen tegen deze suppoosten. Tot de strafvorderingen werden gerekend de vorderingen tot bestraffing wegens een delict van gemeen recht (4) of wegens een misdrijf in de uitoefening van hun ambt (5). Tot de burgerlijke persoonlijke vorderingen werden gerekend alle burgerlijke vorderingen die de persoon of de catheilen van de suppoosten tot voorwerp hadden (6).

-
- (2) J. BUNTINX, Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17.
 - (3) Gent 19 juni 1596, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 45.
 - (4) Ibidem ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8885 : vervolging van een cipier van de Raad van Vlaanderen wegens afpersingen ; Gent 23 oktober 1603, Ibidem, nr. 8594, f. 70v°-72v° : veroordeling van een deurwaarder voor allerlei misdrijven en beledigingen aan de raadsheren ; Gent 1 februari 1613, Ibidem, f. 123v° : veroordeling van een procureur bij de Raad van Vlaanderen wegens allerlei misdrijven.
 - (5) Gent 18 september 1560, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7615, f. 137v°-138 : veroordeling van een advocaat van de Raad wegens een nalatigheid in een procedure ; Gent 19 juli 1602, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 65v°-66 : veroordeling van een cipier van de Raad om een gevangene te hebben laten uitbreken ; Gent 20 oktober 1606, Ibidem, f. 88-88v° : veroordeling van een gerechtsbode van de Raad tot ontzetting uit zijn ambt wegens het feit dat hij beweerd had een akte betekend te hebben, wat hij in feite niet gedaan had.
 - (6) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9748 : vordering tot betaling van een rente ingesteld tegen een deurwaarder van de Raad (1618-1629) ; Gent 14 mei 1563, Ibidem, nr. 8310/59 : vordering tot betaling van een rente ingesteld tegen een procureur van de Raad van Vlaanderen ; Gent 27 april 1587, Ibidem, nr. 8318/12 : vordering ingesteld tegen een deurwaarder van de Raad wegens het vragen van te hoge dagvaardingskosten ; Gent 12 augustus 1589, Ibidem, nr. 8313/84 : geschil over het salaris van een procureur.

Tot de bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen behoorden dus niet de persoonlijke vorderingen waarbij de suppoosten als eiser optraden, en de zakelijke vorderingen ingesteld door of tegen suppoosten. Deze vorderingen dienden ingesteld te worden voor de gewone rechtbanken. Voor de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk (schepenbanken, leenhoven, hoochpointers en vryschepenen) betekende dit in concreto dat ze kennis namen van de volgende vorderingen waarbij suppoosten van de Raad van Vlaanderen betrokken waren :

- a) De burgerlijke persoonlijke vorderingen ingesteld door suppoosten tegen niet-suppoosten (7).
- b) De zakelijke vorderingen ingesteld door of tegen suppoosten wanneer de vorderingen in verband stonden met een onroerend goed dat in de kasselrij Kortrijk gelegen was. Bevoegd was dan de rechtbank van de plaats waar dit goed gelegen was (8).

In de loop van de 16de-17de eeuw hebben de suppoosten meer en meer getracht om de persoonlijke vorderingen, waarbij ze als eisers optraden, eveneens door de Raad van Vlaanderen te laten behandelen. De Raad van Vlaanderen nam bij preventie kennis van deze geschillen (9). Van de kant van de verweerders was er weinig protest. Vermoe-

-
- (7) Vonnis Kortrijk 16 december 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 80-81 : terugvordering van gestolen zilverwerk door een advocaat van de Raad van Vlaanderen. Zie eveneens Vonnis Kortrijk 6 oktober 1561, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 151 en 22, f. 168 en 181v° : vordering ingesteld door Robert de Celier, raadsheer van de Raad van Vlaanderen, in verband met een erfenis ; RAK.SA.OA., nr. 1 (laatste folio) : vordering ingesteld door de president van de Raad van Vlaanderen tot ontruiming van een stuk land zonder recht noch titel bezet (circa 17 maart 1536).
 - (8) Vonnis Kortrijk 13 juni 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 46v°-49v° : vordering tot betaling van een ervelijke rente ingesteld door een advocaat van de Raad van Vlaanderen ; Vonnis hoochpointers en vryschepenen 2 april 1618, RAK., Fonds Colens, nr. 223, f. 11 : vordering tot het in purge leggen van een stuk land ingesteld door een raadsheer van de Raad van Vlaanderen.
 - (9) Gent 23 maart 1563, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/51 : vordering tot betaling van een rente ingesteld door een advocaat van de Raad ; Gent 13 juli 1565, Ibidem, nr. 8311/81 : vordering tot betaling van de pacht van een hoeve gelegen te Machelen ingesteld door een advocaat van de Raad ; Gent 17 september 1568, Ibidem, nr. 8312/119 : vordering tot betaling van pachtsommen van goederen gelegen te Sint-Baafs-Vijve ingesteld door een griffier van
.../...

delijk voelden de verweerders zich weinig benadeeld door deze gang van zaken.

2. Personen of instellingen onder de vorstelijke sauvegarde

De sauvegarde was een speciale bescherming die de vorst verleende aan bepaalde personen of instellingen. Inbreuken op deze sauvegarde, door aanslagen op deze personen of instellingen, ressorteerden rechtstreeks onder de vorstelijke rechtbanken. Traditioneel behoorden ze tot de cas réservés of de aan de vorst voorbehouden gevallen (10). Volgende personen en instellingen genoten deze sauvegarde : de leden van het vorstelijk gerecht, de vorstelijke ambtenaren in de uitoefening van hun ambt, de kerkelijke instellingen en personen, alsook de miserabiles personae (armen, weduwen en wezen). Aanslagen op deze personen of instellingen in de kasselrij Kortrijk werden in principe door de Raad van Vlaanderen behandeld (11).

In de kasselrij Kortrijk genoten onder meer de volgende vorstelijke ambtenaren, die aldaar hun ambt uitoefenden, deze vorstelijke sauvegarde : de soeverein-baljuw van Vlaanderen en zijn helpers (12), de

.../...

de Raad. De eiser gaf als motivatie voor het instellen van zijn vordering voor de Raad op dat de pachters op het rechtsgebied van verscheidene rechtbanken woonden, zodat indien hij het geschil voor de gewone rechtbanken bracht, hij verplicht zou zijn verschillende processen te voeren, wat moeilijker en kostelijker was, en tegenstrijdige uitspraken tot gevolg kon hebben.

- (10) J. BUNTINX, Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17 ; ID., De Audientie, p. 192-199 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 272.
- (11) - Verordening van 15 februari 1386, art. 5, Placc. Vl., I, p. 235 ; Verordening van 17 augustus 1409, art. 17, Ibidem, p. 240 ; Verordening van 9 mei 1522, art. 28 en 32, Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 195 ; Concessie caroline (1540), art. 13 ; Concessie caroline (1545), art. 13.
- Verordening van 6 april 1513, Placc. Vl., I, p. 216.
- (12) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8790 : slagen en verwondingen aan een dienaar van de soeverein-baljuw (1519-1520). De soeverein-baljuw kon deze delicten ook zelf vervolgen. Bv. : RAK., Fonds d'Ennetières, 1ste reeks, nr. 34, f. 10 (Vonnis van 26 maart 1555).

raadsheren van de Raad van Vlaanderen, de procureur-generaal van de Raad van Vlaanderen en zijn ondergeschikten (13), de deurwaarders van de Raad van Vlaanderen (14) en de gerechtsofficieren van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen (15). Aanslagen op de gerechtsofficieren van de heerlijkheden in de kasselrij vielen niet onder de sauvegarde-inbreuken ; ze werden dan ook door de schepenbanken en leenhoven in de kasselrij behandeld (16).

In verband met de aflijning van de bevoegdheid enerzijds van de Raad van Vlaanderen en anderzijds van de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk dient hier in de eerste plaats gewezen te worden op de bevoegdheid die de Kortrijkse schepenbank tot 1540 bezat om met uitsluiting van de Raad van Vlaanderen kennis te nemen van alle aanslagen op Kortrijkse gerechtsofficieren (17) en alle aanslagen gepleegd door Kortrijkse poorters op andere vorstelijke gerechtsofficieren in de

-
- (13) J. BUNTINX, Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17. We vonden geen voorbeeld van een aanslag op een raadsheer of een fiscaal van de Raad van Vlaanderen in de kasselrij Kortrijk.
 - (14) Gent 13 maart 1599, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 53v°-54 ; ARA., RK., nr. 13.835, BRK 1602-1605, f. 17.
 - (15) Concessie caroline (1540), art. 13 : voor de aanslagen op de gerechtsofficieren van Kortrijk ; Gent 4 juni 1588, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 17-18 : aanslag op de schout van Kortrijk ; ARA., RK., nr. 33.361, SRK 1617-1618, f. 51 : weerspannigheid tegen de onderbaljuw van Kortrijk ; ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1558-1560, f. 10 : aanslag op de sergeanten van Kortrijk.
 - (16) Vonnis Ingelmunster 30 augustus 1564, RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 2v° ; Vonnis Izegem 25 augustus 1615, RAK., Scab. II, nr. 346, f. 28v°.
 - (17) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 13, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 157-158 ; Gent 7 september 1489, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 251-252 : aanslag op de onderbaljuw van Kortrijk ; Gent 5 juli 1510, Ibidem, f. 140v°-141v° : vervolging van een inwoner van Kortrijk die bij zijn aanhouding de stedehouder van de hoogbaljuw van Kortrijk een vuistslag in het gezicht gaf ; Vonnis Kortrijk 20 september 1532, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 4v° : aanslag op de onderbaljuw van Kortrijk die zijn ambt uitoefende ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1530-1531, f. 15v° : veroordeling van iemand die een aanslag had gepleegd op de schout van Kortrijk toen deze beslag legde op zijn goederen.

kasselrij Kortrijk (18). Deze bevoegdheid werd door de Raad van Vlaanderen zelf en door de Grote Raad van Mechelen herhaaldelijk bekrachtigd (19). In 1540, na de opstand van Kortrijk tegen Karel V, werd dit privilege afgenomen. Van dan af dienden in principe alle aanslagen op vorstelijke gerechtsofficieren in de kasselrij Kortrijk voor de Raad van Vlaanderen vervolgd te worden (20).

Ten tweede werden alleen fysische aanslagen op vorstelijke gerechtsofficieren tot de inbreuken op de sauvegarde gerekend. Beledigingen en zelfs bedreigingen met wapens van deze vorstelijke gerechtsofficieren werden door de stedelijke schepenbanken, waaraan deze gerechtsofficieren verbonden waren, behandeld (21).

Ten derde dient erop gewezen te worden dat deze bevoegdheidsregel in de praktijk niet altijd stipt werd nageleefd. Zo nam de schepenbank van Harelbeke soms kennis van aanslagen gepleegd zowel op de schout (22),

-
- (18) Mechelen 25 juni 1512, Ibidem, f. 241-243v° : aanslag op de hoogbaljuw van Harelbeke toen deze beslag legde op twee paarden ; Mechelen 19 januari 1515, Ibidem, f. 161v°-164 : aanslag op de hoogbaljuw van Menen. Dit arrest vernietigde een vonnis van de Raad van Vlaanderen van 8 november 1514 waarin een tegenovergestelde stelling werd aangenomen : Ibidem, f. 168v°-171.
- (19) Cfr. voetnoot nr. 17 en 18.
- (20) Concessie caroline (1540), art. 13 ; Concessie caroline (1545), art. 13 ; Gent 4 juni 1588, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 17-18 ; ARA., RK., nr. 33.361, SRK 1617-1618, f. 51.
- (21) Belediging van de hoogbaljuw van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 969 ; belediging van de stedehouder van de hoogbaljuw van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 178 ; belediging van de luitenant-hoogbaljuw van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 34 ; bedreiging van de onderbaljuw van Kortrijk met een mes : Ibidem, f. 202-202v° en ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1555, f. 15 ; belediging van de stedehouder van de hoogbaljuw van Harelbeke ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 22 ; belediging van de onderbaljuw van Harelbeke : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 80 ; nr. 18, f. 139 ; belediging van de hoogbaljuw van Menen : ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1532-1536, f. 2 ; belediging van de schout van Tielt : RAK.SA.OA., nr. 11, f. 181-182.
- (22) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3 (2x) ; BRH 1516-1519, f. 3 en 9 ; Vonnis Harelbeke 17 juni 1543, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 83-83v° en 86-87 : vervolging wegens het toebrengen van slagen en messteken aan de schout. De delinkwent werd onder meer veroordeeld tot het maken van een ijzeren vuist om in de schepenkamer op te hangen.

de onderbaljuw (23), als de hoogbaljuw van Harelbeke (24) in de uitoefening van hun ambt. De schepenbank van Deinze nam omstreeks 1537-1543 kennis van een aanslag op de plaatselijke schout toen deze zijn ambt uitoefende (25). De Kortrijkse schepenen namen kennis van de aanslagen op de amman (26), de beul (27) en de sergeanten van Kortrijk (28) die nochtans onder de vorstelijke sauvegarde stonden (29). Tenslotte dient er aangestipt te worden dat er in verschillende gevallen samenwerking bestond tussen de Raad van Vlaanderen enerzijds, en de gewone rechtbanken in de kasselrij anderzijds, bij het behandelen van de inbreuken op de vorstelijke sauvegarde. Vooreerst gaf de Raad van Vlaanderen soms uitdrukkelijk de toelating aan een gewone rechtbank om zelf een voorbehouden geval te behandelen. Zo bestrafte de schepenen van Kortrijk na toelating van de Raad een persoon die bij zijn aanhouding de beul van Kortrijk gekwetst had (30). Vervolgens gebeurde het dat de Raad van Vlaanderen de instructie van het crimineel proces overliet aan de gewone rechtbank en de plaatselijke gerechtsofficier. Na het afsluiten van het gerechtelijk onderzoek werden alle stukken naar de Raad van Vlaanderen gezonden die op basis

-
- (23) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 3 ; Faictwaerheid Harelbeke van 3 april 1514, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 2, f. 90v°-91.
- (24) ARA., RK., nr. 35.588, SRH 1521-1523, f. 8 ; Vonnis Harelbeke 16 augustus 1577, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 18v°.
- (25) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1537-1543, f. 100.
- (26) Vonnis Kortrijk 3 juli 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 77.
- (27) Vonnis Kortrijk 31 juli 1572, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 24.
- (28) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 10-10v° ; Vonnis Kortrijk 10 oktober 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 18 ; Vonnis Kortrijk 14 februari 1572, Ibidem, f. 20-21 ; Vonnis Kortrijk 23 november 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 21 en 25.
- (29) Stadskeure Kortrijk van 1 december 1540, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 88v°.
- (30) Vonnis Kortrijk 31 juli 1572, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 24 : "... ende up al ghelet sonderlinghe op de auctorisatie van mijnen heeren van den Raede van Vlaenderen, daerbij schepenen gheauctoriseert zijn in deze zaecke recht te moghen doene niet jeghenstaende dat tselve als cas ghepreviligieert ende niet staende ter kennisse van dezen jugen..."

hiervan een vonnis wees (31).

De kerkelijke instellingen (kapittelkerken, abdijen, begijnhoven enz...) en de geestelijken genoten eveneens de speciale vorstelijke bescherming. Aanslagen op deze personen en instellingen waren in principe voorbehouden aan de Raad van Vlaanderen (32). In de praktijk kwam van deze theoretische bevoegdheid niet veel terecht. Zo namen de gewone rechtbanken in de kasselrij Kortrijk zonder de toelating van de Raad kennis van misdrijven zoals kerkdiefstal (33), beeldenstormerij (34), het vermoorden en beroven van geestelijken (35). Soms evenwel aarzelden de rechtbanken in de kasselrij.. Zo veroordeelden de Kortrijkse schepenen omstreeks 20 mei 1552 slechts een kerkrover nadat ze hiervoor de toelating bekomen hadden van de

- (31) Gent 4 juni 1588, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 17-18 : veroordeling van Jan Van Reulx wegens een aanslag op de schout van Kortrijk. In het vonnis wordt vermeld dat het proces "crimineel gheinstrueert ende beleedt is by authorisatie van dezen hove voor schepenen der stede van Cortrycke tusschen den hoochbailliu van der zelve stede heescher ter eender zijde ende Jan Van Reulx ghevanghene verweerder ter andere" was. Zie eveneens : Gent 28 januari 1589, Ibidem, f. 18-18v°: aanslag op een deurwaarder van de Raad van Vlaanderen. De instructie werd eveneens opgesteld door de Kortrijkse schepenen.
- (32) J. BUNTINX, De Audientie, p. 196-198 ; ID., Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17 ; Verordening van 3 maart 1384, Verzam. verord., 1ste reeks, I, p. 9-10 ; Verordening van 15 februari 1385, art. 5, Place. Vl., I, p. 235 ; Verordening van 17 augustus 1409, art. 17, Ibidem, p. 240 ; Verordening van 9 mei 1522, art. 33, Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 195 ; Concessie caroline (1540), art. 13 ; Concessie caroline (1545), art. 13.
- (33) Bv. : Vonnis Kortrijk 1 april 1546, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 84 ; Vonnis Kortrijk 16 juni 1595, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 28v°-29 ; ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 24 ; ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 7 ; nr. 13.905, BRD 1550-1554, f. 13v° ; nr. 14.269, BRM 1542-1544, f. 4 ; BRM 1570-1573, f. 4.
- (34) Vonnis Kortrijk 26 maart 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 126bis ; Vonnis Kortrijk 20 september 1568, Ibidem, f. 169v°-170 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1568, f. 6 en 9 ; nr. 14.269, BRM 1565-1569, f. 11v°.
- (35) Vonnis Kortrijk 6 januari 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 34v°-35 ; Vonnis Kortrijk 10 september 1582, Ibidem, f. 134v°-135.

Raad van Vlaanderen (36). Omstreeks 1581 vroegen dezelfde schepenen aan de Raad of ze zelf een beeldenstormer mochten veroordelen (37). De Raad stond dit toe. Nadien veroordeelden deze schepenen de beeldenstormers zonder de toelating van de Raad van Vlaanderen (38).

3. De vorstelijke ambtenaren

De Raad van Vlaanderen was ratione personae bevoegd voor alle vorstelijke ambtenaren die in Vlaanderen hun ambt uitoefenden (39). In dit verband moet men een onderscheid maken tussen de ambtelijke en de buitenambtelijke jurisdictie.

a. Ambtelijke jurisdictie

De Raad van Vlaanderen nam in principe kennis van alle vorderingen tegen vorstelijke ambtenaren ingesteld terwille van de uitoefening van hun ambt. Dit was in de eerste plaats het geval voor de strafvorderingen ingesteld tegen vorstelijke ambtenaren omwille van de wijze waarop ze hun ambt uitoefenden. Ambtenaren konden immers op allerlei manieren misbruik maken van hun functie. Zo werd Pieter Pers op 31 juli 1609 door de Raad van Vlaanderen uit het ambt van luitenant-hoogbaljuw van Kortrijk voor de roede van Deinze ontzet, omdat hij zich schuldig had gemaakt aan allerlei afpersingen en het

(36) RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 334.

(37) Beslissing Raad van Vlaanderen 9 februari 1581, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 164, f. 16v°-17.

(38) Vonnis Kortrijk 11 oktober 1581, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 131-131v° ; Vonnis Kortrijk 10 september 1582, Ibidem, f. 134v°-135.

(39) J. VAN ROMPANY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 483-501 ; J. BUNTINX, Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17 ; ID., De Audientie, p. 234 ; Verordening van 15 februari 1386, art. 1-4, Placc. Vl., I, p. 234 ; Verordening van 17 augustus 1409, art. 7, 8 en 11, Ibidem, I, p. 239 ; Verordening van 2 december 1511, Ibidem, p. 290 ; Verordening van 9 mei 1522, art. 26, Ibidem, p. 254 ; Concessie caroline (1540), art. 26 ; Concessie caroline (1545), art. 26 ; Verordening van 29 april 1547, Placc. Vl., I, p. 226 ; Costumen Gent, I, 2.

innen van onrechtmatige composities (40). Eustaas de Keysere, onderbaljuw van Deinze werd omstreeks 1598 vervolgd wegens allerlei onregelmatigheden begaan bij een aanhouding (41). Zonder nu bepaald een ambtsmisdrijf uit te maken kon het optreden van een ambtenaar toch onrechtmatig zijn ; in dit geval kon elke belanghebbende de gegrondheid van dit optreden voor de Raad van Vlaanderen betwisten. Zo werd omstreeks 1523-1524 een vordering ingesteld bij de Raad van Vlaanderen tegen de soeverein-baljuw van Vlaanderen omdat zijn dienaars de eiser aangehouden hadden en hem gedwongen hadden een compositie af te sluiten, niettegenstaande de eiser letteren van pardon en gratie voor het delict verkregen had (42). Omstreeks 1608-1609 stelde een zekere Joris de Hondt bij de Raad een vordering in tot vernietiging van een schuldbekentenis die de hoogbaljuw van Deinze hem verplicht had te tekenen toen hij in de gevangenis zat (43).

Nalatigheden van de vorstelijke ambtenaren konden eveneens aanleiding geven tot vorderingen bij de Raad van Vlaanderen. Zo waren er te Kortrijk veel klachten dat de schout en de onderbaljuw opzettelijk nalieten het geld afkomstig van de gerechtelijke verkopen aan de winnende partij te geven. Om deze nalatigheid te bestrijden werd de Kortrijkse schepenbank op 15 december 1564 gemachtigd om van deze klachten kennis te nemen en deze gerechtsofficieren te bestraffen met een passende boete (44). Niettegenstaande deze bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen bleef men echter deze gerechtsofficieren voor die nalatigheden vervolgen voor de Raad van Vlaanderen (45).

Deze ambtelijke jurisdictie gold in de kasselrij Kortrijk voor alle

(40) Gent 31 juli 1609, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 99v°-100. Vergelijk met Ibidem, f. 292v° : vervolging van de hoogbaljuw van Harelbeke wegens het afsluiten van een compositie voor een diefstal en het verzuimen van een gerechtelijk onderzoek in te stellen na een doodslag.

(41) Ibidem, nr. 21.951.

(42) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8787.

(43) Ibidem, nr. 9.328.

(44) Verordening van 15 december 1564, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 522-523 ; Vergelijk met Costumen Oudenaarde, I, 4.

(45) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8.935 (1571-1572).

vorstelijke ambtenaren die aldaar een functie uitoefenden. Dit was onder meer het geval voor de soeverein-baljuw van Vlaanderen en zijn ondergeschikten (46), de gerechtsofficieren (hoogbaljuw, onderbaljuw, schout, amman) van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Deinze of Menen (47), de cipier van Kortrijk (48), de notarissen die een eed hadden afgelegd in de Raad van Vlaanderen (49). Ze gold niet voor de sergeanten van de hoogbaljuw van Kortrijk die voor hun ambtsmisdrijven en hun onrechtmatig optreden terechtstonden voor de Kortrijkse schepenbank (50). Tenslotte kan erop gewezen worden dat de Kortrijkse schepenbank bevoegd was om een boete van zestig ponden parisis op te leggen aan de vorstelijke gerechtsofficieren van Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen wanneer deze gerechtsofficieren geen gevolg gaven aan de letteren van verboden die de Kortrijkse schepenbank hen zond wanneer ze kennis hadden genomen van een zaak waarbij een Kortrijks poorter als verweerder betrokken was (51).

b. Buitenambtelijke jurisdictie

Naast deze ambtelijke jurisdictie bezat de Raad van Vlaanderen voor deze vorstelijke ambtenaren een buitenambtelijke jurisdictie.

-
- (46) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8787. De soeverein-baljuw nam eveneens kennis van ambtsmisdrijven en onrechtmatig optreden van zijn ondergeschikten : Vonnis soeverein-baljuw 19 april 1556, RAK., Fonds d'Ennetières, 1ste reeks, nr. 34, f. 67.
- (47) Concessie caroline (1540), art. 26 ; Concessie caroline (1540), art. 26, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 99v°-100 ; nr. 9388 (1608-1609), nr. 21,951 (1598).
- (48) Gent 17 september 1546, Verzam. verord., 2de serie, V, p. 339.
- (49) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 84-84v° en 156v°-157.
- (50) Vonnis Kortrijk 5 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 96v°-97v° ; Vonnis Kortrijk 7 juli 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 11 ; Vonnis Kortrijk 31 oktober 1571, Ibidem, f. 12.
- (51) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 9 en 10, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 156 ; Concessie caroline (1540), art. 43 ; Concessie caroline (1545), art. 43 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.

Deze buitenambtelijke jurisdictie was terzelfdertijd exclusief, volledig doch eenzijdig (52). Ze was exclusief omdat vorstelijke ambtenaren alleen voor de Raad van Vlaanderen konden gedaagd worden. Ze was eveneens volledig daar ze zowel voor strafvorderingen als voor privaatrechtelijke vorderingen gold. Ze was slechts eenzijdig omdat ze alleen gold wanneer de vorstelijke ambtenaren verweerders waren in een proces. Met andere woorden vorderingen die ze als eiser zelf instelden dienden ze voor de gewone rechtbanken te brengen en niet voor de Raad van Vlaanderen. Zo stelde de soeverein-baljuw van Vlaanderen omstreeks 1558 een burgerlijke vordering in verband met een nalatenschap in bij de Kortrijkse schepenbank (53).

Deze buitengewone jurisdictie werd in de praktijk niet altijd strikt in acht genomen (54). Zo stelde Antheunis Braye, schepen van Harelbeke, omstreeks 1604 tegen de onderbaljuw van Harelbeke een vordering in tot schadevergoeding wegens beledigingen voor de schepenbank van Harelbeke (55). Deze buitengewone jurisdictie gold ook niet voor de lagere gerechtsofficieren. Zo werd Hoste Beert, sergeant van Kortrijk, op 12 oktober 1612 op bevel van de schepenen van Kortrijk ont-

-
- (52) - Over deze buitenambtelijke jurisdictie : J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 477-483 ; Concessie caroline (1540), art. 26 ; Concessie caroline (1545), art. 26 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 21.976 (1614-1615).
- Voorbeeld : Strafvordering ingesteld door de procureur-generaal van de Raad van Vlaanderen tegen de schout van Deinze wegens beledigingen aan het adres van de onderbaljuw van Deinze : Gent 20 mei 1514, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7519, f. 9v°-10.
- (53) Vonnis Kortrijk 12 maart 1558, RAK.SA.OA., nr. 23, f. 3v°-4.
- (54) In bepaalde Vlaamse steden gold deze buitenambtelijke jurisdictie slechts gedeeltelijk. Zo namen de stadsschepenen van Gent en Oudenaarde kennis van alle burgerlijke vorderingen tegen de vorstelijke gerechtsofficieren, van alle delicten die deze gerechtsofficieren niet in de uitoefening van hun ambt hadden gepleegd, en van alle vorderingen tegen hen ingesteld in verband met de burgerlijke exploten die ze betekenden : Costumen Gent, I, 2 ; Costumen Oudenaarde, I, 4.
- (55) Vonnis Harelbeke 29 maart 1605, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 84v°-85 en 88v°-89.

hoofd om zijn collega met een messteek gedood te hebben (56).

4. De wethouders in de kasselrij Kortrijk

In het rechtsgebied van de verscheidene rechtbanken in de kasselrij Kortrijk kon een geschil ontstaan waarbij de wethouders van dit rechtsgebied hetzij als individu hetzij als college betrokken waren. Wanneer een wethouder als individu bij een burgerlijk geschil of strafzaak ontstaan in zijn rechtsgebied betrokken was zag men er in de 16de-17de eeuw geen graten in dat zijn collega's deze zaak behandelden. Dit was onder meer het geval voor misdrijven gepleegd door individuele wethouders. Zo werd Justaes Van Beverlines, schepen van Deinze, omstreeks 1516-1519 wegens overspel veroordeeld door zijn collega's (57). Dit gold eveneens voor burgerlijke vorderingen waarbij een wethouder als eiser of verweerder betrokken was (58). Misdrijven van en geschillen tussen wethouders onderling dienden echter door de Raad van Vlaanderen behandeld te worden (59). Dit was eveneens het geval voor de geschillen waarbij de wethouders als college, hetzij als eiser hetzij als verweerder betrokken waren (60). Misdrijven gepleegd tegen wethouders in de uitoefening van hun ambt

-
- (56) ARA., RK., nr. 13.839, BRK 1611-1613, f. 31v°-33. Zie eveneens Stadskeure Kortrijk 2 januari 1549, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 18v° ; Vonnis Kortrijk 4 april 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 96v°-97v° en 98 ; Vonnis Kortrijk 31 oktober 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 13v° ; ARA., RK., nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 39.
 - (57) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 7 ; Vergelijk met Costumen Oudenaarde, I, 5.
 - (58) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 97 ; Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 84v°-85 en 86v°-89.
 - (59) Verordening van 9 mei 1522, art. 35, Placc. Vl., I, p. 255.
 - (60) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8754 : Geschil tussen Pieter de Wael en de schepenen van Ingelmunster over gronden en renten te Ingelmunster (1509-1510) ; nr. 9125 ; Geschil tussen Gillis Lathem en de schepenen van Oostrozebeke over schadevergoeding i.v.m. afpersingen door vrijbuiters. Zie eveneens Ibidem, nr. 8742, 8774, 9327, 9379, 9663, 9666, 9990.

werden door de wethouders zelf behandeld (61).

5. Gerechts-officieren van de heerlijkheden

De ambtsmisdrijven en de misdrijven van gemeen recht gepleegd door de heerlijke gerechts-officieren in hun ambtsgebied konden moeilijk behandeld worden door de heerlijke rechtbanken. Men kon van deze gerechts-officieren immers moeilijk verwachten dat ze gevolg zouden geven aan de klachten die tegen henzelf neergelegd werden en evenmin dat ze zichzelf zouden betichten. Klachten tegen deze gerechts-officieren werden dan ook meestal ingediend bij de procureur-generaal van Vlaanderen die deze heerlijke gerechts-officieren vervolgde voor de Raad van Vlaanderen. Zo vervolgde de procureur-generaal omstreeks 1607 de hoogbaljuw van de heerlijkheid Dentergem omdat deze verwaarloosd had een onderzoek in te stellen toen een moord werd gepleegd in zijn ambtsgebied (62). De Raad van Vlaanderen nam eveneens kennis van de vorderingen tot schadevergoeding wegens het onrechtmatig optreden van deze gerechts-officieren. Zo stelde een zekere Thomas Van der Muelen van Gottem omstreeks 1603-1604 bij de Raad een vordering in tegen de baljuw van de heerlijkheid Ter Beeken in Gottem omdat deze laatste tijdens een strafproces tegen de echtgenote van een eiser allerlei folteringingen had gebruikt om de beklaagde bekentenissen af te persen (63).

De schepenen van Kortrijk namen echter eveneens kennis van vorderingen tegen heerlijke gerechts-officieren omwille van ambtsmisdrijven, onrechtmatig optreden en misdrijven van gemeen recht. Zo werd omstreeks 1560 voor de schepenbank van Kortrijk een vordering ingesteld tegen de baljuw van de heerlijkheid van Wallemote te Izegem omdat hij had nagelaten een clacht (conservatoir beslag) ten uitvoer te leggen (64). De baljuw van de heerlijkheid Bouvekerke bij Kortrijk werd

(61) RAK., Scab. II, Annexe, nr. 10, f. 16, 28v°, 97 ; nr. 16, f. 47 ; RAK.SA.OA., nr. 9, f. 22v°-24 ; nr. 902, f. 1 ; nr. 2048, f. 79v° en 191v°-192, nr. 2083, f. 75 ; nr. 2092, f. 124v° ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 11-11v°.

(62) Gent 31 juli 1607, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 88v°.

(63) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9199. Zie eveneens nr. 9650.

(64) Vonnis Kortrijk 12 februari 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 76.

omstreeks 1556 voor de schepenbank van Kortrijk gedagvaard omdat hij een clacht ten uitvoer had gelegd op een verkeerd stuk grond (65). De amman van Oostrozebeke werd omstreeks 1570 voor de schepenen van Kortrijk gedagvaard omdat hij ten onrechte een paard in beslag zou genomen hebben (66). De baljuw van Deerlijk in 1573 werd op 26 januari 1573 door de Kortrijkse schepenen gestraft om zich in de kasselrij Kortrijk aan allerlei afpersingen schuldig gemaakt te hebben (67). Pieter Braet, baljuw van Deerlijk, werd op 19 mei 1581 door de Kortrijkse schepenen gestraft wegens ketterij en heling (68). Guillaume de Cautere, pastoor van Lendelede, vervolgde omstreeks 1618 de baljuw van Lendelede voor de Kortrijkse schepenen wegens beledigingen. De schepenen van Kortrijk veroordeelden deze baljuw tot een erestraf (69). Tenslotte dient erop gewezen te worden dat de plaatselijke gerechtsofficieren als eiser hun burgerlijke vorderingen instelden voor de gewone rechtbanken in de kasselrij (70).

II. BEVOEGDHEID RATIONE MATERIAE

1. Voorbehouden gevallen

Als centraal vorstelijk gerecht in het graafschap Vlaanderen was de Raad van Vlaanderen ratione materiae bevoegd voor een aantal ge-

-
- (65) Vonnis Kortrijk 3 juli 1556, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 232-233v°.
 - (66) Vonnis Kortrijk 20 februari 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 23-24v°.
 - (67) Vonnis Kortrijk 26 januari 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 30-31.
 - (68) Vonnis Kortrijk 19 mei 1581, Ibidem, f. 125-125v°. Zie eveneens Vonnis Kortrijk 6 juni 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 8-10.
 - (69) Vonnis Kortrijk 1 september 1618, RAK.SA.OA., nr. 42.
 - (70) Vonnis Kortrijk 18 mei 1556, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 18-18v° : vordering ingesteld door de baljuw van Desselgem tot het erkennen van een handtekening ; Vonnis Kortrijk 13 augustus 1565, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 80-81 : vordering ingesteld door de baljuw van de heerlijkheid Ayshove te Izegem tot betaling van zettinghen en proceskosten.

vallen die aan de vorst voorbehouden waren, de zogenaamde cas privilégiés (71). De gewone rechtbanken in de kasselrij Kortrijk mochten in principe deze gevallen niet behandelen (72). Indien ze kennis hadden van dergelijk geval dienden ze onmiddellijk de Raad van Vlaanderen hiervan op de hoogte te brengen (73).

Deze bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen was geenszins nauwkeurig afgebakend. In de vorstelijke verordeningen werd steeds vermeden een limitatieve lijst van deze "voorbehouden gevallen" op te sommen (74). Het gevolg hiervan was dat sommige zaken nu eens als voorbehouden gevallen werden aangezien en dan weer eens niet.

Goddelijke majesteitsschennis werd volgens artikel dertien van de Concessie caroline van 1540 als een voorbehouden geval aangezien. Wat onder goddelijke majesteitsschennis viel lag evenwel niet zo vast. Volgens P. Wielant en J. De Damhouder werden misdrijven zoals blasfemie, ketterij en hekserij als goddelijke majesteitsschennis beschouwd (75).

Zoals we reeds aantoonen namen echter ook de gewone rechtbanken in de kasselrij Kortrijk kennis van deze misdrijven. Omstreeks 1510 wensten de soeverein-baljuw en de procureur-generaal van Vlaanderen een Kortrijks poorter, die zich schuldig had gemaakt aan blasfemie in de gevangenis te Wervik, te vervolgen voor de Raad van Vlaanderen.

-
- (71) J. BUNTINX, De Audientie, p. 180-188 ; ID., Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 16-17 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 277-287.
- (72) Vorstelijke keure van augustus 1463 voor de stad Menen, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84 ; Concessie caroline (1540), art. 13 ; Concessie caroline (1545), art. 13 ; Ontwerp-costumen roede van Deinze, 1 ; Ontwerpcostumen leenhof Kortrijk, I, 1.
- (73) Bv. : ARA., RK., nr. 36.181, SRM 1571-1572, f. 27 ; nr. 33.367, SRK 1617-1618, f. 51.
- (74) Verordening van 17 augustus 1409, art. 10 en 11, Place. Vl., I, p. 239 ; Verordening van 9 mei 1522, art. 27 en 28, Verzam. verord., 2de reeks, I, p. 195.
- (75) P. WIELANT, Practycke criminele, 60 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 61.

Toen de Kortrijkse magistraat zich hiertegen verzette riepen ze in dat dit misdrijf een cas privilégié was waarvoor de schepenen niet bevoegd waren. De Raad van Vlaanderen besliste echter op 20 juni 1510 dat de Kortrijkse magistraat de bevoegde rechtbank was om kennis te nemen van het delict (76). In de loop van de 16de-17de eeuw waren hierover geen geschillen meer ; de gewone rechtbanken in de kasselrij Kortrijk namen kennis van alle gevallen van blasfemie (77). In augustus 1561 gaf de Raad van Vlaanderen zelf aan de schepenen van Menen het bevel twee inwoners van Menen te vonnissen ter causen van zekere blasphemie (78).

Ketterij werd als goddelijke en wereldlijke majesteitsschennis aanzien (79). De Raad van Vlaanderen bestrafte dan ook alle vormen van ketterij (80). Van in het begin van de kettervervolging namen de gewone rechtbanken in de kasselrij Kortrijk eveneens kennis van de overtreding van de verordeningen op de ketterij (81). In 1540 nam de Concessie caroline echter die bevoegdheid af van de Kortrijkse schepenbank (82). De weinig efficiënte vervolging door de Raad van Vlaanderen deed de vorst er reeds enige tijd later toe besluiten deze bevoegdheid terug te geven aan de Kortrijkse schepenen, wat gebeurde op 25 april 1545 (83). Vanaf deze datum namen de Kortrijkse schepenbank, de schepenbanken van de andere steden en de heerlijke rechtban-

(76) Gent 20 juni 1510, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 139v°-140v°.

(77) Vonnis Kortrijk 13 december 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 18-19 ; Vonnis Kortrijk 23 september 1594, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 19v° ; ARA., RK., nr. 14.269, BRM 1556-1561, f. 6 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1525-1531, f. 15v° ; Vonnis Izegem 14 oktober 1617, RAK., Scab. II., nr. 346, f. 88.

(78) V. GAILLARD, Archives du conseil de Flandre, p. 214-215.

(79) J. DECAVELE, De dageraad van de reformatie, p. 6-7.

(80) Gent 24 november 1609 (6 vonnissen), RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 103v°-108 ; Gent 28 november 1615, Ibidem, f. 128-129.

(81) Bv. : ARA., RK., nr. 33.270, SRK 1525-1526, f. 36v° ; nr. 33.271, SRK 1526-1527, f. 25 en 44 ; nr. 13.821, BRK 1528-1529, f. 11 ; nr. 33.970, SRD 1528-1531, f. 83v°.

(82) Concessie caroline (1540), art. 13.

(83) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 415.

ken in de kasselrij kennis van allerlei vormen van ketterij (84). Toverij tenslotte werd in de 16de eeuw eveneens door de gewone rechtbanken in de kasselrij behandeld zonder dat hieromtrent bevoegdheidsconflicten oprezen met de Raad van Vlaanderen (85). De verordeningen van 9 juni 1606 en 12 januari 1608 verplichtten de gewone rechtbanken evenwel ingeval van toverij of hekserij advies te vragen aan een aantal advocaten van de Raad van Vlaanderen die hiervoor speciaal waren aangeduid. Dit advies was bindend voor de gewone rechtbanken (86).

Wereldlijke majesteitsschennis werd eveneens tot de "voorbehouden gevallen" gerekend. Volgens P. Wielant en J. De Damhouder vielen daaronder o.a. oproer, private oorlogen, spionage, zware verstoringen van de openbare orde, het indienst treden in een vijandelijk leger en samenzwering tegen de vorst (87). In de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw werd de kasselrij Kortrijk en de rest van Vlaanderen overspoeld door allerlei vrijbuiters en opstandelingen die het platteland leegplunderden, de kerken vernielden en het economisch leven in de kasselrij ontredderden (88). Deze vrijbuiters waren opstandelingen tegen het Spaanse gezag en werden

(84) Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 1.

(85) - Ibidem.

- Veroordelingen door de Raad van Vlaanderen : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 43v° en 146.

(86) Verordening van 9 juni 1606, Placc. Vl., III, p. 218-221 ; Verordening van 12 januari 1608, Verzam. verord., 2de serie, I, p. 374-375 (voor de juiste datum 12 januari 1608 i.p.v. 22 januari 1608 zie RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 165, f. 232-237) ; ARA., RK., nr. 33.341, SRK 1597-1598, f. 71v°.

(87) P. WIELANT, Practycke criminele, 61 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 62.

(88) A. VIANE, De vrijbuiters van Sluis in de kasselrij Kortrijk 1585-1586, in H.G.O.K.K., N.R., XIII (1934), p. 277-292. Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 28, 29v°, 34v°, 128, 131, 134v°-136, 138v°, 140, 161, 162, 216. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 2049, 2, 3, 6, 6v°, 28, 30v°.

gesteund door de protestanten in het Noorden ; soms hadden ze dienst genomen in het leger van de prins van Oranje. Verscheidene vrijbuiters werden door de Raad van Vlaanderen veroordeeld (89). De rechtbanken in de kasselrij Kortrijk en dan voornamelijk de Kortrijkse schepenbank bestraften evenwel degenen die voor hen werden gebracht (90). Alhoewel het hier duidelijk ging om opstandelingen tegen het gezag van de Spaanse vorst, en de schepenen dit uitdrukkelijk in hun vonnissen vermelden (91), heeft men nooit ingeroepen dat deze gevallen aan de Raad van Vlaanderen voorbehouden waren. In de talrijke verordeningen op de vrijbuitelij en rebellie was hierover eveneens geen sprake (92). Beledigingen van de vorst werden eveneens door de gewone rechtbanken in de kasselrij behandeld (93).

Een derde soort "voorbehouden gevallen" waren de inbreuken op de vorstelijke sauvegarde. Daaronder vielen de aanslagen op een aantal personen en instellingen die deze speciale vorstelijke be-

(89) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 40v°, 41, 42, 43 en 56v°.

(90) Bv. : Veroordelingen door de schepenbank van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 2, 3, 6, 6v°, 28, 30v° ; nr. 2092, f. 28, 29v°, 34v°, 128, 131, 134v°, 136, 138v°, 140, 161, 162, 216 ; veroordelingen door de schepenen van Menen : ARA., RK., nr. 36.179, SRM 1569-1570, f. 23 ; nr. 14.271, BRM 1581-1586, f. 9.

(91) Omstreeks december 1568 vervolgde de hoogbaljuw van Kortrijk Jehan Caron "als rebel ende wederspannich ende sedicieux perturbateur van de welvaert ende rest van de republycke". In zijn vordering wees de hoogbaljuw erop dat "wie hem vervoirdert te conspireren jeghens zijnen natuerlicken prince, schuldich es als committerende crimen lese Majestatis naer recht ghebrocht te zijne ter extreme supplicie". Deze kwalifikatie van het misdrijf deed de hoogbaljuw er niet toe besluiten het misdrijf als een voorbehouden geval te beschouwen: Vonnis Kortrijk 17 december, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 252v°-255.

(92) Verordening van 31 augustus 1575, ARA., Audientie, nr. 1145 ; Verordening van 16 juni 1576, Placc. Vl., II, p. 151 ; Verordening van 11 juli 1578, ARA., Audientie, nr. 1145 ; Verordening van 4 februari 1580, Ibidem ; Verordening van 7 september 1590, Ibidem, nr. 1106 ; Verordening van 5 november 1591, Ibidem, nr. 1147.

(93) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1581-1586, f. 8v°.

scherming genoten (94), en de misdrijven gepleegd in de vorstelijke gevangnissen (95). Op 22 maart 1547 wees de vorst er op in een verordening, naar aanleiding van een misdrijf gepleegd in de Kortrijkse gevangenis, dat alle misdrijven in de vorstelijke gevangnissen enkel door de Raad van Vlaanderen mochten behandeld worden (96). In de daaropvolgende jaren werden dan ook dergelijke misdrijven meestal overgemaakt aan de Raad (97).

Valsmunterij werd in de 16de en het begin van de 17de eeuw als een "voorbehouden geval" aangezien. P. Wielant en J. De Damhouder beschouwden het als wereldlijke majesteitsschennis (98). Alleen de Raad van Vlaanderen nam kennis van dit misdrijf (99). Wanneer in de kasselrij valsmunters aangehouden werden door de plaatselijke gerechtsofficieren werden ze uitgeleverd aan de gerechtsofficieren van de Raad van Vlaanderen (100).

-
- (94) Cfr. supra bij de bevoegdheid ratione personae.
- (95) J. BUNTINX, Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17. Bv. : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 37v°, 66v°-67v° en 155v°-156.
- (96) Placc. Vl., I, p. 288.
- (97) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 27v° ; nr. 36.181, SRM 1571-1572, f. 27. Zie evenwel ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1517-1518, f. 11v° en Vonnis Kortrijk 10 juni 1560, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 173v° waar vermeld wordt dat de Kortrijkse schepenen kennis namen van een misdrijf niettegenstaande de verdachte na zijn aanhouding reeds uitgebroken was uit de Kortrijkse gevangenis.
- (98) P. WIELANT, Practycke criminele, 61 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 62 en 65.
- (99) - Verordening van 17 augustus 1409, art. 11, Placc. Vl., I, p. 239 ; Verordening van 9 mei 1522, art. 28, Placc. Vl., I, p. 254 ; Verordening van 19 februari 1636, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 166, f. 145-145v°.
- Voorbeelden : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7615, f. 128v°-129 ; nr. 8594, f. 15, 44v° en 62 ; nr. 21.931.
- (100) ARA., RK., nr. 13.835, BRK 1602-1605, f. 19-20v° ; nr. 14.234, BRK 1606, f. 15-16 ; nr. 14.271, BRM 1589-1592, f. 7-7v° ; BRM 1592-1595, f. 7v°.

Geschillen over het vorstelijk domein en de vorstelijke rechten werden sinds onheugelijke tijden als voorbehouden gevallen door de vorstelijke gerechtshoven behandeld (101). Op dit principe waren er verscheidene uitzonderingen. Vorderingen tot betaling van boeten die aan de vorst toekwamen werden door zijn vertegenwoordiger ingesteld bij de rechtbank die de boete had opgelegd (102). De hoochpointers en vryschepenen van de kasselrij Kortrijk namen kennis van de geschillen omtrent de vorstelijke beden (pointinghen en zettin-ghen) (103). De stedelijke schepenbanken in de kasselrij Kortrijk namen kennis van de vorderingen tot betaling van de tiende penning verschuldigd aan de stad en de vorst wanneer een niet-poorter (ghediede) goederen van een poorter erfde (104) en van de vorderingen tot betaling van accijnzen op bier, wijn en koopwaren waarin de vorst voor een deel gerechtigd was (105). De vorstelijke leenhoven namen kennis van de vorderingen tot betaling van de tiende penning die aan de vorst toekwam bij de overdracht van leengoederen (106).

Een zesde soort van voorbehouden gevallen waren de geschillen in verband met vorstelijke oorkonden en mandementen (107). In het bijzonder was de Raad van Vlaanderen in haar rechtsgebied belast met

-
- (101) J. BUNTINX, De Audientie, p. 199-201 ; ID., Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 285-288 ; Verordening van 15 februari 1386, Placc. Vl., I, p. 235 ; Verordening van 17 augustus 1409, Ibidem, p. 239 ; Verordening van 19 juli 1603, Ibidem, V, p. 94-95 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8320/54 : geschil over het innen van het beste hoofd.
- (102) Zie bv. : Verordening 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455-456 voor de boeten opgelegd door de Kortrijkse schepenen.
- (103) RAK., Fonds Colens, nr. 197, 198, 215, 217.
- (104) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 85-86, 171-174 ; nr. 9, f. 26v°-27v°.
- (105) Bv. : Verordeningen van 17 augustus 1552, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 84-85 ; RAK.SA.OA., nr. 23, f. 21v°.
- (106) Vonnis leenhof Kortrijk 25 oktober 1595, RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 50v°.
- (107) J. BUNTINX, Het archief van de Raad van Vlaanderen, I, p. 17 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 277-285.

het interinement van de brieven van remissie (108), de brieven van herroeping van verbanning (109) en de brieven tot boedelafstand (cessie van goede) die door de vorst verleend waren (110). Het interinement hield een onderzoek door de Raad in of de verkrijger van dergelijke brieven voldeed aan alle voorwaarden om de vorstelijke gunst te genieten. Indien dit het geval was werd het voordeel van deze brieven aan de verkrijger toegekend ; was dit niet het geval dan werd aan de verkrijger de vorstelijke gunstmaatregel ontzegd. De fiscalen en de belanghebbende partij konden het toekennen van dit voordeel wegens het niet-beantwoorden van de verkrijger aan de gestelde voorwaarden voor de Raad aanvechten.

-
- (108) - De remissie was een vorstelijke genademaatregel die het begane misdrijf en de eraan verbonden straf uitwiste : J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 83 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 147.
- Over de voorwaarden om dit interinement te verkrijgen raadplege men onder meer : Verordening van 9 mei 1522, art. 31, Placc. Vl., I, p. 255 ; Verordening van 20 oktober 1541, Placc. Vl., I, p. 777-778 ; Verordening van 7 november 1544, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 93 ; Verordening van 5 juli 1570, art. 20-22, Placc. Vl., V, p. 179 ; Verordening van 22 juni 1589, art. 35-50, Ibidem, II, p. 177-179 ; Beuwig edict van 12 juli 1611, art. 47, Placc. Vl., II, p. 749 ; Verordening van 1 juli 1616, art. 36, Ibidem, f. 187. Zie eveneens deel III, hfst. VII, titel II.
 - Voorbeelden van het interinement van brieven van remissie : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7519, f. 130 ; nr. 7609, f. 59 en 62.
- (109) De herroeping van verbanning was een remissie wegens een misdrijf dat met verbanning was bestraft : J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 91 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 148.
- (110) - Boedelafstand was een voordeel dat werd verleend aan een schuldenaar die in kennelijk onvermogen verkeerde waardoor hij, door afstand te doen van al zijn goederen aan zijn schuldeisers, al zijn schulden betaalde : P. WIELANT, Practycke civile, II, 18 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 70 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, XX.
- Over de procedure van deze boedelafstand : Verordening van 20 oktober 1541, Placc. Vl., I, p. 780.
 - In de praktijk hielden ook lagere rechtbanken zich bezig met dit interinement : Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, 9 ; RAG., Deinze, nr. 63, f. 76.

Het vervalsen van vorstelijke brieven was eveneens aan de Raad van Vlaanderen voorbehouden. Zo werd iemand die omstreeks 1560-1562 door de hoogbaljuw van Kortrijk was aangehouden wegens het maken van een valse herroeping van verbanning, door de Raad van Vlaanderen gestraft (111).

2. De bezitsvorderingen

Processen over bezitrecht behoorden ongetwijfeld tot de voorbehouden gevallen alleen reeds omdat de openbare orde ermee gemoeid was (112). Gezien de belangrijkheid ervan wijden we evenwel hieraan een afzonderlijke bespreking.

Teneinde de bezitsvorderingen te kunnen ontleden dient men een goed onderscheid te maken tussen eigendom en bezit. Eigendom is het recht van uitsluitende heerschappij over een bepaalde zaak ; bezit daarentegen is de feitelijke heerschappij over een bepaalde zaak uitgeoefend door iemand die de wil heeft als heer en meester te bezitten. Deze scherpe splitsing tussen eigendom en bezit is te wijten aan de invloed van het romeins en het kerkelijk recht (113). Uit de rechtspraak van de Raad van Vlaanderen blijkt dat bezitsvorderingen alleen werden ingesteld voor de bescherming van het bezit van onroerende goederen en rechten. Dat dit niet het geval was voor roerende goederen volgt uit het principe dat het bezit van roerende goederen als

(111) ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 22.

(112) J. BUNTINX, De Audientie, p. 206-211, J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 288. Verordening van 17 augustus 1409, art. 11, Placc. Vl., I, p. 239 ; Verordening van 9 mei 1522, art. 28, Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 195.

(113) Over dit onderscheid raadplege men onder meer : S.J. FOCKEMA ANDREAE, Het oud-Nederlandsch burgerlijk recht, I, p. 200-232 ; F.B. CONINCK LIEFSTING, De algemeene beginselen van het bezitrecht en de Nederlandse bezitactiën, p. 1-18 ; A.S. DE BLECOURT en H.F.W.D. FISCHER, Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht, zevende druk, p. 125-126 ; J.TH. DE MONTE VERLOREN, Historische ontwikkeling van de begrippen bezit en eigendom, Utrecht, 1929.

titel van eigendom gold (114).

Volgens P. Wielant en J. De Damhouder waren er drie soorten bezitsvorderingen : de simple saisine, de complaincte en de maintenue (115). In de rechtspraak van de Raad van Vlaanderen vonden we geen spoor van de simple saisine. Naar alle waarschijnlijkheid werd deze bezitsvordering in de 16de eeuw niet meer toegepast (116) ; ze wordt hier dan ook niet besproken. Van groter belang waren de complaincte en de maintenue.

a) De complaincte en cas de nouvelleté

In de Raad van Vlaanderen was de complaincte de meest voorkomende bezitsvordering. Ze bestond uit een klacht wegens bezitsstoornis uitgaande van iemand die sinds één jaar en één dag vreedzaam in het bezit van een onroerend goed of recht was en op een bepaald ogenblik in dit bezit gestoord werd door bepaalde feitelijkheden (117). Het vreedzaam bezit (possessie) gedurende één jaar en één dag had aan de bezitter saisine gegeven en het was precies deze saisine die men met de complaincte wilde beschermen (118). De storing diende te bestaan uit feitelijkheden zoals gewelddaden of het ontnemen van bezit ; woorden of bedreigingen volstonden niet (119). Voor de ontvankelijk-

(114) Dit principe vindt men indirect terug in bepaalde Vlaamse costumen : Costumen Kortrijk, XI, 5 ; Costumen Oudenaarde, X, 9. Zie hierover eveneens : F.B. CONINCK LIEFSTING, De algemene beginselen van het bezitrecht, p. 484-536.

(115) P. WIELANT, Practycke civile, I, 7-13 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 36-42.

(116) Zie hiervoor J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 290 die tot dezelfde ervaring kwam voor wat de rechtspraak van de Grote Raad van Mechelen betreft.

(117) P. WIELANT, Practycke civile, I, 9 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 38.

(118) Over de germaanse oorsprong van deze saisine : F.B. CONINCK LIEFSTING, De algemene beginselen van het bezitrecht, p. 164-185 en 201-223.

(119) Over deze feytelycke turbatie : J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 43 ; P. WIELANT, Practycke civile, I, 9.

heid van de vordering was het belangrijk dat er niet meer dan één jaar en één dag verlopen was sedert de bezitsstoornis (120).

De klager die aan deze voorwaarden voldeed ontving van de Raad opene letteren van commissie in materie van complaincte. Deze letteren werden betekend aan de tegenpartij. In geval van verzet van de verweerder werd een proces gevoerd voor de Raad. Belangrijk is evenwel dat niettegenstaande dit verzet tegen de letteren van commissie in materie van complaincte de nieuwichede werd geweerd, de betwiste zaak onder sekwester werd geplaatst, en de verweerder verplicht werd tot restablissement of herstel van de toegebrachte schade, dit alles vooraleer men het eigenlijke proces begon. De klager kon dus rustig de afloop van het proces afwachten zonder verdere schade of bezitsstoornis te moeten vrezen. Wanneer nadien de klager het proces won werd aan de bezitsstoorder verbod opgelegd nog enige trouble, belet ofte onghebruuck te doen aan het bezit van de klager. Aan de klager werd een schadevergoeding toegekend. De bezitsstoorder werd veroordeeld tot een boete (121).

In het kader van deze studie is het onmogelijk de talloze complainctes in verband met de kasselrij Kortrijk die door de Raad van Vlaanderen in de periode 1515-1621 behandeld werden op te sommen. Het volstaat enkele typische voorbeelden te ontleden teneinde de uitgebreidheid van deze bevoegdheid van de Raad aan te tonen.

Commissie in materie van complaincte werd door de Raad vooreerst verleend wegens het bezetten van plaatsen of het bewerken van gronden zonder enig recht noch titel. Zo verkreeg Philips Despiere de la Porte, heer van Moorsele omstreeks 1589 een commissie in materie van complaincte toen de weduwe en de erfgenamen van Jan Rosseau de grond van één van zijn lenen, liggende te Rakkem, zonder enig recht bewerkten en nadien verpachtten. De verweerders lieten verstek gaan. De Raad verbood hen nog enige trouble, belet ofte onghebruuck te doen en veroordeelde hen tot acht ponden groten schadevergoeding en drie ponden

(120) P. WIELANT, Practycke civile, I, 9 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 38.

(121) P. WIELANT, Practycke civile, I, IX-X ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 38-39. Zie eveneens de hiernageciteerde voorbeelden.

groten boete (122).

Voor het onrechtmatig uitoefenen van rechten op bepaalde onroerende goederen kon eveneens een commissie in materie van complaincte worden verleend. Dit was onder meer het geval wanneer iemand zonder recht noch titel bomen hakte (123), of zich het recht toeëigende over de grond van een van zijn burens te rijden of te gaan teneinde een kortere weg te nemen naar zijn woning of zijn eigen gronden (124). Anderzijds verleende de Raad van Vlaanderen commissie in materie van complaincte aan degenen die onroerende rechten hadden op de gronden van een ander persoon, en verhinderd werden deze rechten uit te oefenen. Een typisch voorbeeld hiervan was het verlenen van commissie in materie van complaincte wegens het verhinderen van de uitoefening van het recht van overgang dat iemand bezat over een bepaalde grond. Indien iemand de weg omploegde, versmalde of afsloot, kon diegene die het recht van overgang bezat een complaincte instellen bij de Raad van Vlaanderen (125).

De niet-betaling van een onroerend recht op onroerende gronden werd eveneens als een bezitsstoornis aangezien die aanleiding kon geven tot een vordering tot verlenen van een commissie in materie van complaincte. Dit was onder meer het geval wanneer een ervelijke rente (126), heerlijke renten (= cijnzen) (127), of renten waarvoor onro-

(122) Gent 7 april 1589, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8318/76.

(123) Gent 11 juni 1563, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/64 : kappen en snoeien van bomen te Wevelgem.

(124) Gent 12 november 1574, Ibidem, nr. 8314/10.

(125) Gent 17 augustus 1563, Ibidem, nr. 8310/76 : geschil over een recht van overgang te Gullegem ; Gent 17 december 1563, Ibidem, nr. 8310/109 : geschil over een recht van overgang te Waregem ; Gent 30 oktober 1573, Ibidem, nr. 8314/70 : geschil over een recht van overgang te Wakken.

(126) Gent 18 november 1566, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8312/32 : complaincte wegens niet-betaling van ervelijke rente gevestigd op gronden te Izegem. Zie eveneens Gent 20 januari 1576, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8315/2.

(127) Gent 9 juni 1570, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8313/58 : complaincte wegens niet-betaling van een heerlijke rente gevestigd op de heerlijkheid Ter Borch te Meulebeke ; Gent 2 maart 1568, Ibidem, nr. 8312/99 : complaincte wegens niet-betaling van een heerlijke rente gevestigd op een leen gehouden van het leenhof van Harelbeke ; Gent 29 maart 1566, Ibidem, nr. 8311/136 :

.../...

rend goed verbonden was (besette renten) (128) niet betaald werden. De tienden werden eveneens als onroerende rechten beschouwd. De niet-betaling van tienden of het wegvoeren van de vruchten van het land vooraleer de rechthebbende zijn tiende uitgekozen had, werd dan ook als een bezitsstoornis aangezien waarvoor een complaincte kon ingediend worden bij de Raad van Vlaanderen (129).

Andere bezitsstoornissen waarvoor de Raad van Vlaanderen een commissie in materie van complaincte verleende waren onder meer het niet-respecteren van het monopolie-recht van het kapittel van Sint-Salvator te Harelbeke om te Harelbeke een school open te houden (130), het niet-respecteren te Heule van het monopolie-recht om bier te brouwen en te verkopen (131), het niet-respecteren van het recht van de geestelijken verbonden aan de Sint-Maartenskerk te Kortrijk om bier en wijn te kopen zonder accijnzen te betalen (132), het niet-laten innen van een prebende in het kapittel van Sint-Salvator te Harelbeke (133), het verwaarlozen van de aarde, voor komende van de reiniging van een gracht, ter bemesting op iemands land te werpen (134). Bevoegdheidsgeschillen gaven eveneens aanleiding tot bezitsvorderingen. Omwille van het overzicht worden ze in een aparte

.../...

complaincte wegens niet-betaling van een heerlijke rente gevestigd op de spijker van Kortrijk, gelegen te Kortrijk-buiten.

- (128) Gent 7 april 1562, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/1 ; Gent 7 april 1562, Ibidem, nr. 8310/2 ; Gent 13 juli 1563, Ibidem, nr. 8310/70 ; Gent 13 juli 1563, Ibidem, nr. 8310/71 ; Gent 16 november 1563, Ibidem, nr. 8310/104.
- (129) Gent 2 maart 1572, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8313/86 : complaincte wegens het wegvoeren van vlas van gronden te Moorsele zonder dat de tiendenaar zijn deel kon nemen ; Gent 15 november 1577, Ibidem, nr. 8315/46 : complaincte wegens de niet-betaling van een vleestiende op lammeren en varkens aan de pastoor van Wakken.
- (130) Gent 15 maart 1566, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8311/133.
- (131) Gent 21 april 1570, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8313/50.
- (132) Gent 17 mei 1566, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8312/6.
- (133) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8727 (1504).
- (134) Gent 7 december 1577, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8315/13.

rubriek behandeld.

b) Maintenue

De maintenue was een bezitsvordering die nauw aansloot bij de complaincte en er waarschijnlijk uit ontstaan is. Volgens P. Wielant en J. De Damhouder was het een bescherming die de vorst verleende aan degenen die vreedzaam in het bezit waren van een onroerend goed of recht, doch vreesden uit dit bezit gezet te worden. Door het verlenen van een commissie in materie van maintenue werd de vreedzame bezitter in zijn bezit bevestigd en werd verbod opgelegd aan al degenen, die iets tegen dit bezit inbrachten, handelingen te stellen waardoor de vreedzame bezitter zijn bezit zou verliezen, en dit tot zij een beter recht op het onroerend goed lieten gelden en de bezitter van het goed of recht uit het bezit werd gesteld (135). Het verschil met de complaincte was op de eerste plaats dat maintenue slechts verleend werd wanneer men in het bezit gebleven was, doch erin gestoord werd, zodat men vreesde het te verliezen ; bij complaincte mocht men zelfs ingevolge de stoornis het bezit verloren hebben. Een tweede verschil was dat bij complaincte bezit van één jaar en één dag (saisine) vereist was ; bij maintenue volstond actueel bezit (possessie). Ten derde was het bij maintenue niet nodig een feitelijke stoornis van het bezit aan te duiden zoals bij complaincte, maar gold eenvoudig verzet tegen het bezit als stoornis. Hieruit volgt dat bij maintenue ook geen sprake was van schade en van restablissement van deze schade zoals bij complaincte (136).

De vorderingen tot het verlenen van een commissie in materie van maintenue waren veel zeldzamer dan de vorderingen tot het verlenen van commissie in materie van complaincte. Als voorbeeld voor de kas-selrij Kortrijk kan vermeld worden de commissie van maintenue die Adriaen Van der Heyden omstreeks 27 augustus 1568 als pachter van

(135) Over de maintenue : P. WIELANT, Practycke civile, I, 12-13 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 41-42 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 297 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 208.

(136) Ibidem.

een stuk grond verkreeg tegen Vincent Blomme en Joos Van den Eede die beweerden eveneens dit stuk grond in pacht te hebben (137).

Het verlenen van een commissie in materie van complaincte of een commissie in materie van maintainue was exclusief voorbehouden aan de Raad van Vlaanderen en de andere vorstelijke gerechtshoven (138).

Het romeinsrechtelijk onderscheid tussen bezit en eigendom was derhalve in de praktijk belangrijk om de bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen te bepalen. De Raad van Vlaanderen nam immers kennis van de bezitsvorderingen die volgens een specifieke procedure (complaincte en maintenue) behandeld werden (139). De eigendomsvorderingen (petitoire vorderingen) daarentegen werden in principe door de gewone rechtbanken (schepenbanken, leenhoven, aluwiers) behandeld (140). In het procedurerecht van deze gewone rechtbanken was evenwel een specifieke eigendomsvordering zoals in het romeinse recht niet gekend (141). In navolging van het germaanse recht (142) werd de ei-

(137) Gent 27 augustus 1568, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8312/112v°. Een dergelijk voorbeeld wordt eveneens geciteerd in de Styl van procederen in de Raad van Vlaanderen, f. 97. (Handschrift 18de eeuw. Instituut Rechtsgeschiedenis KUL.)

(138) J. BUNTINX, De Audientie, p. 206-211 ; Verordening van 17 augustus 1409, art. 11, Placc. Vl., I, p. 239 ; Verordening van 9 mei 1522, art. 28, Placc. Vl., I, p. 254.

(139) Ibidem.

(140) Zie evenwel verder in de rubriek over de rechtspraak van de Raad bij preventie (§ 2).

(141) In de ontwerpcostumen van Tielt wordt duidelijk een onderscheid gemaakt tussen een eigendomsvordering (Titel X : Procedure van revindicatie) en een bezitsvordering (Titel XI : Husanchie ende wettelicheden van possessien). Van deze twee vorderingen zouden de schepenen van Tielt kennis genomen hebben. Ongelukkig genoeg kon deze normatieve tekst niet aan de praktijk getoetst worden daar er van de schepenen van Tielt geen gerechtsregisters bewaard gebleven zijn. Het lijkt ons evenwel onwaarschijnlijk ; in de rechtspraak van de Kortrijkse schepenbank en alle andere rechtbanken in de kasselrij Kortrijk vonden we geen sporen van dergelijke bezitsvorderingen.

(142) Over deze germaansrechtelijke principes raadplege men : F.B. CONINCK LIEFSTING, De algemene beginselen van het bezitrecht, p. 164-185 ; S.J. FOCKEMA ANDREAE, Het Oud-Nederlandsch burgerlijk recht, I, p. 200-201 ; A.S. DE BLECOURT, Kort begrip van het oud-vaderlandsch burgerlijk recht, vijfde druk, p. 194-195

gendom er beschermd door een meer algemene rechtsvordering die elk beter genotsrecht, dit is in onze onderscheidingen zowel het eigendomsrecht, het bezit, als het houderschap, beschermd. Ieder die een beter genotsrecht had over een bepaald onroerend goed en in dit genot gestoord werd, kon bij de rechtbank een vordering instellen tot het opleggen aan de verweerder van een verbod om hem verder in dit genot te storen (verbod van maintenance of verbod om nog enig trouble, belet, onghebruuck, empesschement in het ghebruuck te doen) en indien hij het genot verloren had, kon hij bovendien handlichting van het kwestieuze goed (handlichtinghe van den ghebruuck) vorderen. Deze vordering werd onder meer ingesteld door de eigenaar tegen ieder die zonder enig recht of titel zijn huis bewoonde (143), zijn akkers bewerkte (144), zijn bomen kapte (145), zijn gras maaide (146),

.../...

en zevende druk, p. 126 ; F.L. GANSHOF, Un cas précis de distinction entre l'action possessoire et l'action pétitoire en Flandre, in Le Moyen-âge, LXIX (1963), p. 259-270 ; J. VAN KUYK, Grens- en bezitsverhoudingen op het platteland. Bijdragen tot de geschiedenis der eigenrichting, in T.V.R.G., III (1922), p. 55 en 57.

- (143) Vonnis Kortrijk 17 april 1551, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 242-242v° ; Vonnis Kortrijk 17 augustus 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 94-94v° ; Vonnis Kortrijk 16 augustus 1561, Ibidem, f. 148-149v° ; Vonnis Kortrijk 3 februari 1571, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 102-104 ; Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 37, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 470.
- (144) Vonnis Kortrijk 5 mei 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 68-69v° : 'vordering tegen een pachter die na verloop van de pachttermijn op het goed bleef' ; Vonnis Kortrijk 13 oktober 1550, Ibidem, f. 155 ; Vonnis Kortrijk 6 november 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 72-73v° ; Vonnis Kortrijk 30 maart 1556, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 19 ; Vonnis Kortrijk 15 juni 1556, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 254v°-255v° ; Vonnis Kortrijk 12 november 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 171-172v° ; Zie eveneens nr. 72, f. 174 ; nr. 20, f. 115v°-116v°, 126v°-127 ; nr. 11, f. 47-48v° en 200v°-201 ; nr. 12, f. 58-59 en 77v°-79v° ; nr. 10, f. 19-20 ; Vonnis Harelbeke 27 april 1568, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 117v° ; Vonnis schepenen Desselgem 19 september 1591, RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 45 ; Vergelijk : Costumen Oudenaarde, VI, 1-2 ; Ontwerpcostumen Kortrijk IX, 35 ; Styl ter camere van 21 januari 1550, art. 36-37, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 469-470.
- (145) Vonnis Kortrijk 2 april 1558, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 124 ; Vonnis schepenen Hondschote 19 juni 1616, RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 131 ; Vonnis schepenen Walle te Kortrijk-buiten 17 september 1575, RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 67v°.

.../...

werken uitvoerde op zijn grond (147), zich een recht van overgang (148) of een andere erfdienstbaarheid toeëigende (149). De pachter of huurder kon deze vordering instellen tegen ieder die hem in zijn genotsrecht stoorde (150), zelfs al ging deze genotsstoornis uit van de verhuurder-eigenaar van het onroerend goed (151). Degene die recht had op een tiende of een heerlijke rente op een bepaald onroerend goed kon deze vordering instellen tegen al degenen die hem verhinderden zijn tienderecht (152) of heerlijke rente (153) te innen. Tenslotte dient erop gewezen te worden dat de bezitsvordering en de genotsvordering niet konden gecumuleerd worden. Indien bij de Raad van Vlaanderen een bezitsvordering en bij een gewone rechtbank een genotsvordering voor hetzelfde onroerend goed of recht aanhangig waren,

-
- .../...
- (146) Vonnis schepenen Hondschote 15 juni 1616, RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 130. Zie eveneens Ibidem, f. 131.
 - (147) Vonnis Kortrijk 2 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 91-92 ; Vonnis Kortrijk 20 juli 1552, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 96.
 - (148) Vonnis Kortrijk 6 januari 1557, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 195v°-197v° ; Vonnis Kortrijk 26 maart 1547, Ibidem, f. 244v°-247 ; Vonnis schepenen Moeskroen 19 februari 1565, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 12.
 - (149) Bv. : het onrechtmatig laten aflopen van water op het erf van de buurman : Vonnis Kortrijk 28 september 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 138v°-139v° ; het onrechtmatig maken van een venster dat uitgaf op het erf van de buurman : Vonnis Kortrijk 24 mei 1561, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 139-141 en Vonnis Kortrijk 3 december 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 25.
 - (150) Vonnis Kortrijk 10 oktober 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 16-17 : vordering ingesteld door de pachter van een goed tegen iemand die beweert eveneens het goed in pacht genomen te hebben ; Vonnis Kortrijk 15 oktober 1553, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 200-204 : vordering ingesteld door een pachter tegen degene die onrechtmatig bomen kapte en land bewerkte van het gepachte goed.
 - (151) Vonnis Kortrijk circa 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 118 : vordering ingesteld door de pachter tegen de verpachter, die ondanks het feit dat de pacht een aanvang had genomen, in het verpachte goed bleef zitten.
 - (152) Vonnis Kortrijk 26 februari 1440, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 31v° ; Vonnis Kortrijk 18 mei 1584, RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 269 ; Vonnis Kortrijk 2 augustus 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 2-3v°.
 - (153) Vonnis Kortrijk 21 april 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 59.

diende de gewone rechtbank de zaak te schorsen tot de Raad van Vlaanderen uitspraak had gedaan (154).

3. Bevoegdheidsgeschillen

a. Geschillen inzake rechtspraak

De rechterlijke organisatie in de middeleeuwen en de moderne tijden was gekenmerkt door verschillende soorten van jurisdictie (kerkelijke en wereldlijke, gewone en buitengewone, enz...) en door een grote geografische versnippering van rechtsgebieden. Dit irrationeel gegroeide systeem gaf aanleiding tot talrijke conflicten tussen de verschillende gerechtelijke instanties (155). In het graafschap Vlaanderen werden deze bevoegdheidsgeschillen behandeld door de Raad van Vlaanderen (156).

Deze geschillen, die men kan groeperen omdat ze alle gemeen hadden dat ze een inbreuk op iemands jurisdictie inhielden, kenden op het stuk van partijen en omstandigheden de grootst mogelijke variatie. Enkele bevoegdheidsgeschillen in verband met de kasselrij Kortrijk kwamen voortdurend terug. Op het vlak van de lokale overheden denken men bijvoorbeeld aan de talrijke conflicten tussen enerzijds de schepenen van Kortrijk, die de jurisdictie opeisten over hun poorters waar ze ook woonden in de kasselrij, en de andere wetten in de kasselrij anderzijds die deze jurisdictie zoveel mogelijk wilden inkrimpen (157). Ook de Kortrijkse gerechtsofficieren hadden voortdurend conflicten met hun collega's van de vier andere steden of van de heerlijkheden. De bevoegdheid van de Kortrijkse gerechtsofficieren om

(154) Vonnis Kortrijk 9 december 1564, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 13v°-14.

(155) J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 298 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 218.

(156) Verordening van 17 augustus 1409, art. 11, Place. Vl., I, p. 239 ; Verordening van 9 mei 1522, art. 28, Verzam. Verord., 2de reeks, I, p. 195 ; Verordening Geheime Raad van 14 oktober 1616, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 306-308 ; Verordening Geheime Raad 16 juni 1617, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 145.

(157) Cfr. deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 2.

overal in de kasselrij aanhoudingen te verrichten, beslag te leggen en vonnissen ten uitvoer te leggen, kon door de andere gerechtsofficieren in de kasselrij moeilijk aanvaard worden. In de 16de en 17de eeuw vindt men dan ook voortdurend pogingen van deze plaatselijke gerechtsofficieren om dit te beletten aan de Kortrijkse gerechtsofficieren, o.a. door ze gevangen te zetten. De Raad van Vlaanderen was de scheidsrechter in deze conflicten. Meestal draaide het uit in het voordeel van de Kortrijkse gerechtsofficieren (158). Een andere bron van bevoegdheidsconflicten was de onnauwkeurige bevoegdheidsaflijning tussen de wereldlijke en de geestelijke rechtbanken. De res mixtae die tot beider bevoegdheid behoorden zoals ketterij, toverij, blasfemie, zondagsontheiliging, verleiding, schaking, overspel, incest, bigamie, voorhuwelijks betrekkingen, enz... gaven aanleiding tot talrijke conflicten. De frekwente schendingen van het asielrecht door de wereldlijke gerechtsofficieren deed eveneens verscheidene betwistingen oprijzen. In de 16de en 17de eeuw was de Raad van Vlaanderen de bevoegde rechtbank om deze geschillen te behandelen (159).

Op het vlak van de wrijvingen tussen de vorstelijke administratie en de lokale overheden denke men bijvoorbeeld aan het optreden van de soeverein-baljuw in de kasselrij. Deze centrale gerechtsofficier was gerechtigd om in geheel de kasselrij aanhoudingen te verrichten. Wanneer de aangehouden poorters waren van een van de vijf steden in de kasselrij, diende hij deze poorters op verzoek van de magistraat van deze steden over te leveren aan de gerechtsofficier van de stad waarvan de aangehoudene het poorterschap bezat. De soeverein-baljuw was hiertoe niet altijd bereid. Dit gaf aanleiding tot verscheidene processen met de magistraten van de vijf steden voor de Raad van Vlaanderen (160).

Andere voorbeelden van jurisdictieconflicten zijn : geschillen over

(158) Cfr. supra, deel III, hfst. I, rubr. II.

(159) Cfr. supra, titel X, rubr. IV.

(160) Cfr. supra, deel III, hfst. VII, rubr. I.

het schouwen van wegen of beken (161) ; het dagvaarden, verrichten van aanhoudingen en het leggen van beslag in het rechtsgebied van een andere gerechtsofficier (162). Verscheidene van deze jurisdictieinbreuken werden als bezitsstoringen aangezien en werden dan ook bij wijze van complaincte ingesteld (163).

b. Geschillen inzake wetgeving en bestuur

Op wetgevend en bestuurlijk vlak hadden de wethouders in de kasselrij Kortrijk gelegenheid ten over om met elkaar in conflict te komen. De variatie van betwistingen is er trouwens even groot als bij de jurisdictieconflicten.

Het uitvaardigen van een bepaalde keure kon reeds aanleiding geven tot een proces bij de Raad van Vlaanderen. Zo behandelde de Raad van Vlaanderen omstreeks 1548 een klacht van de schepenen van Kortrijk tegen de schepenen van Menen omwille van het feit dat deze laatsten een keure hadden uitgevaardigd waardoor het verboden werd aan alle inwoners van hun schependom een andere inwoner van dit schependom elders te dagvaarden dan voor de schepenbank van Menen. Toen een poorter van Kortrijk, wonende te Menen, gestraft werd omdat hij een ander Kortrijks poorter, eveneens wonende te Menen, voor de schepenen te Kortrijk gedagvaard had, eisten de Kortrijkse schepenen de nietigverklaring van deze keure als strijdig zijnde met hun privileges. De Kortrijkse schepenen werden afgewezen door de Raad van Vlaanderen doch kregen gelijk in hoger beroep bij de Grote Raad van Mechelen (164). Ook particulieren konden zich tegen de uitvaardiging van een stadskeure verzetten. Zo verzetten de lakenhandelaars van Kortrijk

(161) Gent 16 februari 1571, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8313/83 : geschil tussen de heer van Heule en de heer van Kuurne over het schouwen van de Heulebeek.

(162) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9459 (1612-1613) : geschil tussen de hoogbaljuw van Deinze en de hoogbaljuw van de Oudburg van Gent over de jurisdictie in de heerlijkheid Drongen. Zie eveneens Ibidem, nr. 8.310/14 ; 8.320/92.

(163) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8310/14 ; 8320/92.

(164) Mechelen 26 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 223-223v°.

zich omstreeks 1523 tegen een keure die de Kortrijkse schepenen hadden uitgevaardigd in verband met de lakennijverheid. Op 29 oktober 1523 sprak de Raad van Vlaanderen de nietigverklaring uit van deze stadskeure omdat ze strijdig was met de vorstelijke privileges aan de lakenhandelaars van Kortrijk verleend (165).

Andere klachten hadden betrekking op de gewone bestuurshandelingen van de wethouders zoals over het leveren van wachten (166).

Ook particulieren konden tegen de wethouders vorderingen instellen bij de Raad van Vlaanderen wegens hun bestuurshandelingen (167).

§ 2. Rechtspraak bij preventie

De Raad van Vlaanderen behandelde in eerste aanleg niet alleen de talrijke gevallen die voorbehouden waren aan de vorstelijke rechtspraak, doch eveneens een aantal burgerlijke zaken en strafzaken die volgens de geldende bevoegdheidsregels door de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk dienden gevonnist te worden (168). Deze burgerlijke zaken werden bij de Raad van Vlaanderen aanhangig gemaakt omdat de partijen verkozen hun zaak door de Raad van Vlaanderen te laten behandelen in plaats van door de gewone rechtbanken in de kasselrij Kortrijk. Dat de Raad altijd wel bereid was deze vorderingen in behandeling te nemen blijkt uit het groot aantal bewaarde vonnissen en procesdossiers in dergelijke zaken (169). Het behandelen van deze zaken verschafte de Raad en de vorstelijke rechtspraak een groter prestige. De partijen op hun beurt vonden de uitspraak van een vorstelijk gerecht veel belangrijker dan de uitspraak van een gewone

(165) Gent 29 oktober 1523, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 68v°-70v°.

(166) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9.296.

(167) Cfr. supra, § 1, I, 4.

(168) Over deze preventie raadplege men : J. BUNTINX, De Audientie, p. 185-187 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 303-307.

(169) Het grootste deel van de door Prof. J. Buntinx geklasseerde procesdossiers in eerste aanleg betreffen geschillen die de Raad van Vlaanderen II en III bij wijze van preventie behandeld: J. BUNTINX, Het archief van de Raad van Vlaanderen, I.

schepenbank of leenhof. Deze vonnissen konden immers tenuitvoer gelegd worden in geheel het graafschap Vlaanderen. Bovendien had men omwille van de efficiënte organisatie van de Raad een grotere zekerheid van de executie van het vonnis. Behalve omwille van het prestige van de Raad en de mogelijkheid om de vonnissen van de Raad tenuitvoer te leggen in geheel het graafschap Vlaanderen kunnen er geen andere redenen gevonden worden waarom bepaalde partijen er de voorkeur aan gaven hun geschillen door de Raad te laten behandelen. Het hield zeker geen verband met de aard van de geschillen noch met de hoedanigheid van de partijen die bij het geschil betrokken waren.

Wat de aard van de geschillen betreft werd de grootst mogelijke variatie van geschillen voor de Raad gebracht zoals bijvoorbeeld vorderingen tot betaling van pachtsommen (170), renten (171), tienden (172), koopsommen (173), schadevergoeding (174), geschillen over erfenissen (175), geschillen over erfdienstbaarheden (176), vorderingen tot afstand en handlichting van gronden (177) en andere eigendomsvorderingen (178), geschillen over schenkingen (179), vorderingen tot schadevergoeding wegens beledigingen (180), geschillen over pointinghen en zettinghen (181).

(170) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9092, 9266, 8315/8, 9868.

(171) Ibidem, nr. 8310/89, 8877, 8901, 9069, 9680, 9746.

(172) Ibidem, nr. 8310/82, 8313/48, 8312/87.

(173) Ibidem, nr. 9329.

(174) Ibidem, nr. 8315/8.

(175) Ibidem, nr. 9229.

(176) Ibidem, nr. 8313/92.

(177) Ibidem, nr. 8313/90, nr. 9461.

(178) Ibidem, nr. 9545.

(179) Ibidem, nr. 1540.

(180) Ibidem, nr. 9300.

(181) Ibidem, nr. 8314/31 ; nr. 8653. Dit niettegenstaande de verordening van 5 mei 1556 (Verzam. verord., 2de reeks, VII, p. 84), die uitdrukkelijk verklaarde dat de Raad van Vlaanderen geen kennis mocht nemen in eerste aanleg van de geschillen in verband met de pointinghen en zettinghen in de kasselrij Kortrijk, en hiervoor de hoochpointers en vryschepenen uitdrukkelijk bevoegd verklaarde.

In strafzaken was de rechtspraak bij preventie van de Raad beperkt. De verordening van 9 mei 1522 verbood de Raad immers kennis te nemen van de misdrijven die niet tot de "voorbehouden gevallen" behoorden vooraleer de gewone rechtbanken voldoende kans gekregen hadden deze misdrijven zelf te bestraffen (182). De instructie van 19 juli 1603 voor de gerechtsofficieren van de Raad van Vlaanderen bepaalde dat deze gerechtsofficieren enkel voorbehouden misdrijven, verjaarde misdrijven en misdrijven die de plaatselijke gerechtsofficieren nalieten te vervolgen voor de Raad van Vlaanderen mochten brengen (183). In de strafrechtelijke vonnissen van de Raad van Vlaanderen vindt men evenwel verschillende gevallen van zuivere preventie (184). Deze preventie gold voor alle soorten van misdrijven (185).

Indien de verweerder niet akkoord ging met de behandeling bij preventie van zijn zaak door de Raad van Vlaanderen kon hij vóór de litiscontestatie een verzoek tot renvoi indienen bij de rechtbank die volgens de normale bevoegdheidsregels bevoegd was. Deze rechtbank kon bij wijze van een verzoekschrift gericht aan de Raad renvoi vragen van de zaak. Indien het een zuiver geval van preventie was, was de Raad van Vlaanderen ertoe gehouden het renvoi toe te staan en de zaak over te maken aan de bevoegde rechtbank. Dit gold zowel in burgerlijke zaken als in strafzaken (186). De verweerder zelf mocht

(182) Verordening van 9 mei 1522, art. 41, Verzam. verord., 2de serie, I, p. 196.

(183) Instructie van 19 juli 1603, Placc. Vl., V, p. 94-95.

(184) Zie bv. : register van criminele sententies van de Raad van Vlaanderen : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594.

(185) Ibidem, f. 16 : veroordeling wegens het niet-onderhouden van de vastenplicht ; Ibidem, f. 45v°-46 : veroordeling wegens doodslag ; Ibidem, f. 145-146 : banbreuk ; nr. 21.932 : vervalsing in geschriften ; nr. 21.946 : toverij ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7616, f. 14 : verleiding en overspel ; f. 22v° : valse getuigenis ; f. 26 : doodslag, diefstal en blasfemie ; f. 55v° : vervalsing van goederen.

(186) Voorbeelden van renvoi aangevraagd en verkregen bij de Raad van Vlaanderen : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 46-49 : vordering tot naerhede ; nr. 9, f. 106-108v° : vordering tot ontbinding van een pachtcontract ; nr. 20, f. 58v°-60v° : vordering tot inbezitting van een erfenis ; nr. 72, f. 46v° : vordering tot levering van gekochte waren ; RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17, f. 124 : vordering tot afstand van een weide. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 8, f. 99v°-102v° en f. 142 ; ARA., RK., nr. 33.350, .../...

voor de Raad van Vlaanderen geen declinatoire exceptie oproepen (187).

Rubriek II. RECHTSPRAAK IN EVOCATIE

Evocatie in de technisch juridische zin van het woord betekent het aan zich trekken door een hogere rechtbank van een zaak die bij een lagere rechtbank aanhangig is. In Vlaanderen bezat alleen de vorst en in zijn naam de Raad van Vlaanderen als centraal vorstelijk gerecht het recht om zaken aanhangig bij de gewone rechtbanken in de kasselrij Kortrijk te evoceren (188).

Volgens P. Wielant en J. De Damhouder mocht evocatie slechts geschieden voor merckelijk redenen (189). Dit was vooreerst het geval, wanneer de zaak die bij de lagere rechtbank aanhangig was geprivilegieerd of voorbehouden was (190). Ten tweede kon de Raad, wanneer een zaak aanleiding gaf tot een jurisdictieconflict tussen twee rechtbanken of twee gerechtsofficieren, eveneens gebruik maken van haar evocatierecht (191).

Zo evoceerde de Raad van Vlaanderen omstreeks 1517-1518 de vervolging van een Kortrijks poorter wegens een moord te Wervik gepleegd omdat hieromtrent een betwisting was opgerezen tussen de baljuw van Wervik en de schepenen van Kortrijk (192). In dezelfde periode evoceerde de

.../...

SRK 1606-1607, f. 51v° en nr. 38.386, SRT 1556-1558, f. 14v°. Zie eveneens Ontwerpcostumen Kortrijk, V.

- (187) Styl en practycke van procederen in de Raedt van Vlaenderen, f. 132 (Handschrift 18e eeuw. Instituut Rechtsgeschiedenis K.U.L.) P. WIELANT, Practycke civile, V, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 124 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7516, f. 220.
- (188) P. WIELANT, Practycke civile, VIII, 3 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 193.
- (189) Ibidem.
- (190) Ibidem ; Verordening van 9 mei 1522, art. 41, Placc. Vl., I, p. 196 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 135-137.
- (191) Ibidem.
- (192) ARA., RK., nr. 14.530, BRW 1517-1518, f. 9v°-11v°.

Raad van Vlaanderen de vervolging van een brandstichter, die aanleiding had gegeven tot een geschil tussen de hoogbaljuw van Deinze en de officialiteit van Doornik (193). In de periode 1545-1548 evoceerde de Raad van Vlaanderen een strafzaak die aanleiding gaf tot een geschil tussen de hoogbaljuw van Deinze en de baljuw van Nevele (194). Andere redenen waarom de Raad van Vlaanderen een zaak kon evoceren waren de onmogelijkheid waarin een lagere rechtbank verkeerde om een zaak af te handelen (195), het feit dat de gewone rechtbank naliet een uitspraak te doen in het geschil (196), het vermoeden dat de rechter bij wie de zaak aanhangig was gemaakt niet voldoende onpartijdig was (197).

De rechtbanken in de kasselrij Kortrijk waren met deze evocaties niet altijd gediend. Herhaaldelijk verzetten ze zich tegen de commissies van de Raad van Vlaanderen die de evocatie bevolen, in eerste aanleg bij de Raad van Vlaanderen zelf, en wanneer ze afgewezen werden, in hoger beroep bij de Grote Raad van Mechelen (198).

Rubriek III. RECHTSPRAAK IN HOGER BEROEP

Tegen de vonnissen van de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk kon men appel of reformatie instellen bij de Raad van Vlaanderen. Deze twee verschillende rechtsmiddelen worden hier afzonderlijke behandeld.

-
- (193) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1516-1519, f. 8v°.
 - (194) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1545-1548, f. 123. Zie eveneens RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8591, f. 25, 119, 129.
 - (195) Zo evoceerde de Raad van Vlaanderen in 1581 een proces over een testament dat bij de Kortrijkse schepenen aanhangig was, omdat de stad Kortrijk bezet was door de malcontenten, waardoor de behandeling van de zaak vertraagd was en er gevaar dreigde dat de processtukken zouden verloren gaan : Gent 25 augustus 1581, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8316.
 - (196) Gent 30 januari 1621, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7584, f. 17v°-18 : evocatie van zaak bij Kortrijkse schepenbank ; Mechelen 25 juni 1512, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 242 ; P. WIELANT, Practycke civile, VIII, 3 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 193.
 - (197) Ibidem.
 - (198) Bv. : Gent 17 april 1545, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9158.

§ 1. Het appel (199)

Het appel werd in Vlaanderen samen met de reformatie omstreeks 1450 definitief ingevoerd (200). Het was een rechtsmiddel dat mocht aangewend worden door al degenen die er belang bij hadden om zich te verzetten tegen de beslissing van een bepaalde rechtbank (201). In de kasselrij Kortrijk kon men appel aantekenen tegen de beslissingen van de schepenbanken van Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze, de beslissingen van de vorstelijke leenhoven, de beslissingen van de hoochpointers en vryschepenen, de beslissingen van de deken en vindere van de melaatsen en de beslissingen van de talrijke heerlijke schepenbanken en leenhoven (202).

Tegen welke beslissingen kon nu appel worden aangetekend ?

De verordening van 14 februari 1459, de eerste verordening die het appel in Vlaanderen regelde, bepaalde dat men geen appel mocht instellen tegen de interlocutoire vonnissen die reparable ten diffinitive waren (203). De praktijk van de Raad van Vlaanderen toont aan dat de volgende tussenvonnissen als reparable ten diffinitive werden beschouwd : de tussenvonnissen waarbij de eiser werd toegelaten zijn tegenpartij te dagvaarden, de tussenvonnissen waarbij conservatoir

- (199) We gebruiken hier opzettelijk de oud-nederlandse terminologie omdat het appel niet volledig samenvalt met ons hoger beroep en omdat het onderscheid met de reformatie duidelijk naar voor zou komen.
- (200) J. BUNTINX, Het archief van de Raad van Vlaanderen, VI, p. 5 ; ID., Het beroep in Vlaanderen speciaal in het land van Waas, in Annalen van het 43ste congres van de federatie voor geschiedenis, oudheidkunde en Folklore van België, Sint-Niklaas 1974 (samenvatting), p. 39-40.
- (201) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 16 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 229.
- (202) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 18 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 231 ; Concessie caroline (1540), art. 12 ; Concessie caroline (1545), art. 12 ; Verordening van augustus 1463, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, II, p. 81-84 ; Ontwerpcostumen leenhof van Kortrijk, I, 1 ; Verordening van 5 mei 1556, Verzam. verord., 2de reeks, VII, p. 34.
- (203) Placc. Vl., I, p. 75 ; P. WIELANT, Practycke civile, 234 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 234.

beslag werd gelegd op de persoon en/of de goederen van de verweerder (clachten, of arresten), de tussenvonnissen waarbij verstek werd verleend aan één van de partijen, de tussenvonnissen waarbij één of beide partijen tot bewijsvoering werden toegelaten, de tussenvonnissen waarbij de zaak in beraad werd genomen (204).

Daarentegen werd een tussenvonnis waarbij een declinatoire exceptie of een verzoek tot renvoi werd afgewezen als niet reparable ten diffinitive aangezien waartegen derhalve appel kon worden aangetekend (205). Dit was het geval zowel wanneer dit tussenvonnis in een burgerlijke zaak als in een strafzaak gewezen werd (206).

Behalve tegen tussenvonnissen die niet reparable ten diffinitive waren kon men eveneens appel aantekenen tegen eindvonnissen. In burgerlijke zaken was het appel algemeen. Men kon appel aantekenen tegen de eindvonnissen in burgerlijke zaken zowel op grond van de zaak, op grond van de onbevoegdheid van de rechter die het vonnis gewezen had, als op grond van de nietigheid van de in eerste aanleg gevolgde procedure (207). In strafzaken was het appel beperkt. Tegen strafvonnissen die de doodstraf, een lijfstraf of een erestraf oplegden (208) was in overeenstemming met verscheidene Vlaamse costumen (209) geen appel mogelijk.

(204) Verordening Raad van Vlaanderen 24 januari 1503, Placc. Vl., I, p. 289 ; Gent 27 juni 1612, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8324/44 ; Ibidem, nr. 27.870 (1531) ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 17-17v° (+ 1534). Vergelijk Costumen Gent, IV, 1 en 2.

(205) P. WIELANT, Practycke civile, V, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 124.

(206) Appel tegen afwijzing van renvoi in een strafzaak : Gent 4 juni 1522, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 182-184v° ; Mechelen 20 maart 1532, Ibidem, f. 330-333 (bekräftiging vonnis Raad van Vlaanderen van 18 februari 1531) ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 14-15v° (circa 1534).

(207) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 2453, f. 3 ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 140 (circa 1538) en f. 158-175 (circa 1538) ; Gent 15 september 1581, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8318 : appel tegen vonnissen van de Kortrijkse schepenbank.

(208) Deze strafzaken werden criminelijk behandeld. Zie deel V, hfst. II, titel IV, rubr. I.

(209) Costumen Gent, XI, 10 ; Costumen Brugge, XXXI, 10 ; Costumen Oudenaarde, VI, 9. In de rechtspraak van de Raad van Vlaanderen vonden we hiervan geen enkel voorbeeld.

Daarentegen was er wel appel mogelijk tegen strafvonnissen die een boete, een boetebedevaart of een verbanning oplegden (210). Een afdoende verklaring voor dit onderscheid konden we niet vinden. Zo tekende Jehenne Veyts omstreeks 1513-1516 appel aan bij de Raad van Vlaanderen tegen een vonnis van de schepenen van Deinze dat haar wegens haar schandalige levenswijze veroordeelde tot verbanning. Toen de Raad van Vlaanderen haar appel ongegrond verklaarde tekende ze tegen dit vonnis van de Raad appel aan bij het Parlement van Parijs (211). Joos Collin, inwoner van Bellegem tekende omstreeks 1535 appel aan tegen een vonnis van de Kortrijkse schepenbank dat hem wegens laster en beledigingen veroordeeld had tot een boete van vier carolus guldens, het intrekken van de beledigingen in het openbaar en een boetebedevaart naar Onze-Lieve-Vrouw van Halle (212). Omstreeks dezelfde tijd tekende een inwoner van Tielt samen met de onderbaljuw van deze stad appel aan tegen een vonnis van de Kortrijkse schepenen dat hem veroordeelde tot een boete van zestig ponden parisis wegens een vechtpartij (213). Omstreeks 1554 tekenden vier inwoners van Harelbeke samen met de schepenen en de hoogbaljuw van Harelbeke appel aan tegen een vonnis van de Kortrijkse schepenen dat hen veroordeeld had tot een boete van zestig ponden parisis wegens een vechtpartij (214). Felix Van Noortkerke en Pieter Van Damme, beiden Kortrijkse poorters, wonende te Menen, tekenden in 1547 samen met de Kortrijkse schepenen, appel aan tegen een vonnis van de schepenbank van Menen dat hen verbood hun lakenhandel verder uit te oefenen en hen een verbanning van één jaar had opgelegd omdat ze het gewaagd hadden een medeïnwoner van Menen, eveneens Kortrijks poorter,

-
- (210) Vergelijk met : Costumen Gent, XI, 12 ; P. WIELANT, Practycke civile, IX, 21 ; ID., Generaele costume van Vlaanderen, p. 203 ; ID., Practycke criminele, 150 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 234 ; ID., Practycke criminele, 149 ; RAK.SA.OA., nr. 1; f. 1-10.
- (211) ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 6v°.
- (212) RAK.SA.OA., nr. 1, f. 54-56.
- (213) Ibidem, f. 40-47.
- (214) Gent 24 november 1554, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 480.

voor de Kortrijkse schepenbank te dagvaarden (215).

Appel werd niet alleen aangewend als rechtsmiddel tegen vonnissen.

Tegen het uitvaardigen van een bepaalde keure kon eveneens appel worden aangetekend. Zo tekenden de Kortrijkse lakenhandelaars omstreeks 1523 appel aan tegen de uitvaardiging van een keure door de Kortrijkse schepenen in verband met de lakennijverheid. Op 29 oktober 1523 sprak de Raad van Vlaanderen de nietigverklaring uit van deze keure omdat ze strijdig was met de privileges die de vorst aan de lakenhandelaars verleend had (216).

Appel diende in de regel ingesteld te worden binnen de tien dagen na de uitspraak van het vonnis door de lagere rechtbank (217). Het appel diende betekend te worden aan de rechtbank die het vonnis gewezen had (218). Meestal werd dit appel opgenomen in een notariële akte die dan door een notaris betekend werd (219). De Raad van Vlaanderen beoordeelde na 1531 het proces in appel par escrit (220), d.w.z. op basis van de overgemaakte dossiers van de zaak in eerste aanleg werd ex eisdem actis nagegaan of het vonnis goed of slecht was (an bene vel male) (221). Werde het appel ontvankelijk en gegrond verklaard dan werd de rechtbank die het vonnis gewezen had veroordeeld tot een boete van zestig ponden parisis. Bij een afgewezen appel werd de appellant wegens

- (215) - Mechelen 26 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 223-228.
 - Ander voorbeeld : Gent 27 juni 1612, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8324/44 ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 1-10.
- (216) Gent 29 oktober 1523, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 68v°-70v°.
- (217) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 24 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 237.
- (218) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2022, f. 38v° en RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 62v°.
- (219) ARA., RK., nr. 33.260, SRK 1515-1516, f. 40 ; nr. 33.273, SRK 1528-1529, f. 49 ; nr. 35.585, SRH 1515-1517, f. 18v° ; nr. 33.965, SRD 1517-1519, f. 15 en 18 ; nr. 33.972, SRD 1533-1535, f. 57v°-58 ; nr. 33.968, SRD 1526-1528, f. 41 ; nr. 38.389, SRT 1543-1544, f. 35. Voorbeeld van dergelijke notariële akte : RAK.SA.OA., nr. 959 J. 21.
- (220) Styl ter camere van 21 januari 1550, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 458-459 ; Styl ter vierschare van 21 januari 1550, Ibidem, p. 484.
- (221) Ibidem ; Verordening van 23 oktober 1531, Verzam. verord., 2de reeks, III, p. 288-289.

frivol appel veroordeeld tot dit bedrag (222).

Tenslotte kan erop gewezen worden dat het betekenen van appel tot gevolg had dat de uitvoering van het vonnis a quo geschorst werd (223).

§ 2. Reformatie

Reformatie was met het appel het meest gebruikte rechtsmiddel in Vlaanderen. Volgens P. Wielant was het "een style daeraf men useert in Vlaenderen ende nieuwers el, ende useert men daeraf yeuwers el dat compt uyter practijcke van Vlaenderen" (224). Zoals Prof. J. Van Rompaey in zijn boek over de Grote Raad aantoonde kwam de reformatie inderdaad vooral in Vlaanderen voor (225). In de 16de-17de eeuw was het er het meest aangewende rechtsmiddel.

Reformatie en appel zijn twee rechtsmiddelen waarvan de kenmerken ten dele gelijklopend, maar ten dele ook erg verschillend zijn. Reformatie betekende hervorming ; het rechtsmiddel werd aangewend ten einde een schepenvonniss of een vonnis van een leenhof te laten reformeren, veranderen of vernietigen. Alhoewel bij appel de appelant eveneens de bedoeling had zich te verzetten tegen een vonnis dat hem onbillijk voorkwam, was de positie van de appelant en de reformant evenwel verschillend. De appelant beriep zich op een hogere rechtbank ten einde uiteindelijk na een eerste appel of een tweede appel gelijk te halen : na een eerste uitspraak in appel door de Raad van Vlaanderen was er immers nog altijd een tweede appel bij de Grote Raad van Mechelen mogelijk. De reformant ging als het ware rechter op zijn doel af ; hij vroeg onmiddellijk het vonnis a quo te vernietigen of te vervangen door een nieuwe uitspraak. Tegen een uitspraak in reformatie door de

(222) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 15 en 28 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 228 en 241 ; Verordening van 15 februari 1459, Placc. Vl., I, p. 75 ; ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 6v° ; nr. 33.321, SRK 1577-1578, f. 151-151v° ; Gent 24 november 1554, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 480 ; Verordening van 8 juni 1582, Placc. Vl., II, p. 232-234 ; Gent 23 december 1531, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7610, f. 260v° : hervorming vonnis van de Kortrijkse schepenen.

(223) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 29 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 242.

(224) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 14.

(225) J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 349.

Raad van Vlaanderen was er geen tweede reformatie mogelijk bij de Grote Raad van Mechelen (226).

Een tweede verschil tussen appel en reformatie betreft de termijn binnen dewelke deze rechtsmiddelen dienden ingesteld te worden.

Appel moest aangetekend worden ter zitting, of binnen een vrij korte termijn na de uitspraak, volgens P. Wielant tien dagen ; reformatie kon men aanvragen binnen jaer ende dach na het vonnis. Wie de termijn om appel in te stellen had laten voorbijgaan kon dus nog altijd reformatie aanvragen bij de Raad van Vlaanderen (227).

Bij appel werd de tenuitvoerlegging van het vonnis gewezen in eerste aanleg geschorst maar bij reformatie niet. De partij die het vonnis waarvan reformatie gevraagd werd, wilde uitvoeren diende enkel borg te stellen (228). Het al dan niet schorsen van het vonnis a quo houdt verband met de termijn binnen dewelke deze rechtsmiddelen konden ingesteld worden. Bij appel was deze termijn zeer kort. Na ten hoogste tien dagen wist men of het vonnis al dan niet zou kunnen uitgevoerd worden ; ofwel was de tenuitvoerlegging geschorst vanwege het appel, ofwel kon ze dadelijk beginnen. Bij reformatie was dit echter niet het geval. Aangezien deze reformatie kon aangevraagd worden binnen jaer ende dach kon men onmogelijk wachten tot deze termijn verstreken was vooraleer het vonnis ten uitvoer te leggen. Bijgevolg liet men de tenuitvoerlegging onmiddellijk toe evenwel met een waarborg voor de veroordeelde dat indien het vonnis a quo gereformeerd werd de schade die uit de tenuitvoerlegging van het vonnis volgde vergoed zou worden (229).

Ten vierde werd bij appel de appellant veroordeeld tot een boete van zestig ponden parisis wegens fol of frivol appel. Bij reformatie was dit normalerwijze niet het geval (230). Op 20 april 1515 verkreeg de

(226) ID., a.w., p. 346-347.

(227) Verordening van 9 november 1522, Placc. Vl., I, p. 80-83; P. WIELANT, Practycke civile, IX, 14 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 227.

(228) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 14 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 227.

(229) J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 348-349.

(230) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 14 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 227.

stad Kortrijk evenwel het privilege dat wanneer een reformatie tegen een vonnis a quo van de Kortrijkse schepenen afgewezen werd, de aanvrager beboet werd met een boete van zestig ponden parisis waarvan de helft aan de vorst en de andere helft aan de stad toebedeeld werd (231).

Een laatste verschil tenslotte betrof de wijze van behandeling van het appel en de reformatie. In appel behandelde de Raad van Vlaanderen het proces par escrit, d.w.z. dat men op basis van het overgemaakte dossier van de zaak in eerste aanleg ex eisdem actis et an bene vel male naging of het vonnis a quo goed of slecht was. Bij reformatie daarentegen nam men, althans aanvankelijk, het overgemaakte dossier als uitgangspunt maar dan om de zaak van bij het begin af ten gronde te behandelen volgens de gewone procedure van eerste aanleg. Reformatie betekende dus een tweede behandeling van de zaak ten gronde (232). Op 23 oktober 1531 kreeg de stad Kortrijk samen met de steden Oudenaarde, Aalst, Geraardsbergen en Dendermonde het recht om zowel het appel als de reformatie ingesteld tegen de vonnissen van de schepenbank par escrit te laten behandelen door de Raad. Vanaf deze datum werd derhalve bij reformatie tegen een vonnis van de Kortrijkse schepenbank de zaak niet opnieuw ten gronde behandeld ; de Raad deed uitspraak op grond van het overgemaakte procesdossier (233). Uit de praktijk blijkt dat de andere rechtbanken, die in hoger beroep gingen bij de Raad van Vlaanderen, dit voorrecht in de loop van de 16de eeuw eveneens verkregen hebben (234).

Reformatie kon ingesteld worden tegen alle vonnissen waartegen appel mogelijk was. Zo kon men de reformatie vorderen van een interlocutoir

- (231) Verordening van 20 april 1515, Verzam. verord., 2de reeks, I, p. 384 ; Gent 4 september 1593, RAK.SA.OA., nr. 228-231 ; Gent 16 juli 1599, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8321/112.
- (232) J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 346-347. Bv. : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 27.817, 27.845, 27.869.
- (233) Verordening van 23 oktober 1531, Verzam. verord., 2de reeks, III, p. 288-289 ; Styl ter camere en ter vierschare van 21 januari 1550, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 457-459.
- (234) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.871, 23.910, 27.931, 28.192.

vonnis dat niet reparable ten diffinitive was zoals een vonnis dat een declinatoire exceptie of een verzoek tot renvoi afwees, en dit zowel in een burgerlijke zaak (235) als in een strafzaak (236).

Tegen eindvonnissen in burgerlijke zaken kon reformatie ingesteld worden zowel op grond van de zaak, op grond van onbevoegdheid van de eerste rechter als op grond van de nietigheid van de in eerste aanleg gevolgde procedure (237).

In strafzaken was de mogelijkheid van reformatie beperkt. Naar analogie met het appel was er geen reformatie mogelijk tegen strafvonnissen die de doodstraf, een lijfstraf of een erestraf oplegden. Daarentegen kon men wel reformatie vorderen van een strafvonnis dat slechts een boete, boetebedevaart of verbanning oplegde. Zo vorderde Joosyne Van der Heerstraten omstreeks 1498 voor de Raad de reformatie van een strafvonnis van de Kortrijkse schepenen dat haar wegens niet-betaling van bieraccijnzen veroordeeld had tot tien jaar verbanning uit de kasselrij Kortrijk. Op 22 juni 1498 reformeerde de Raad van Vlaanderen gedeeltelijk het vonnis en verklaarde de verbanning nietig (238). Jan de Poortere vorderde omstreeks 1534 de reformatie van een vonnis van de Kortrijkse schepenbank dat hem wegens het verwonden van een persoon tot tien jaar verbanning veroordeeld had (239). Omstreeks 1555 vor-

- (235) Gent 4 september 1593, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 228-231 : vordering tot reformatie van een vonnis van de Kortrijkse schepenen dat een verzoek tot renvoi door de schepenbank van Moeskroen afwees. De schepenen van Moeskroen achtten zich immers zelf bevoegd om kennis te nemen van een vordering tot betaling van schulden ingeleid bij wijze van een clacht op onroerende goederen aldaar gelegen.
- (236) Gent 17 september 1546, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 339-341 : reformatie van een vonnis van de Kortrijkse schepenbank dat een verzoek tot renvoi naar de Raad van Vlaanderen afwees. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1, f. 25-26v° en 119-120.
- (237) Gent 9 november 1515, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7519, f. 215; Gent 16 juli 1599, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8321/112, 27.798 (1497), 27.817 (1507), 27.904 (1555), 27.931 (1570-1573), 28.019 (1600-1601), 28.075 (1606-1610), 28.191 (1619-1629); RAK.SA.OA., nr. 1, f. 18-19v°, 28-30 en 58-62.
- (238) Gent 22 juni 1498, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 308-309v°.
- (239) - RAK.SA.OA., nr. 1, f. 11-11v°.
 - Andere voorbeelden : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 28.035, 28.149, 28.153 ; RAK.SA.OA., nr. 1746, SRK 1520-1521, f. 19 : veroordeling wegens beledigingen.

derde de procureur-generaal van Vlaanderen de reformatie van een vonnis van de schepenenbank van Sint-Pieters te Desselgem dat iemand wegens een vechtpartij veroordeeld had tot een boete van zestig ponden parisis, dit omdat volgens de procureur-generaal de schepenen van Desselgem voor dergelijke delicten slechts een boete van drie ponden parisis mochten opleggen. De vordering tot reformatie werd ongegrond verklaard (240).

Rubriek IV. RECHTSPRAAK TEN HOOFDE

Volgens de verordeningen van 15 februari 1386 (241) en 17 augustus 1409 (242) mochten de rechtbanken in Vlaanderen in twijfelachtige gevallen ten rade gaan bij de Raad van Vlaanderen. Tot het begin van de 16de eeuw werd van deze mogelijkheid om ten hoofde te gaan bij de Raad gebruik gemaakt door de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk (243). Zo ging het leenhof van Harelbeke omstreeks 1514-1515 ten hoofde bij de Raad van Vlaanderen voor een strafzaak die bij haar aanhangig was (244). De schepenen van Kortrijk haalden in de periode 1515-1518 verscheidene hoofdvonnissen bij de Raad van Vlaanderen (245).

In het begin van de 16de eeuw waren de activiteiten van de Raad van Vlaanderen zo sterk gestegen dat de vorst het raadzaam vond de Raad van deze taak te ontlasten. Een verordening van 9 mei 1522 verbood dan ook dit ten hoofde gaan bij de Raad van Vlaanderen ; voortaan moesten deze rechtbanken zich voor advies wenden tot ervaringrijke advocaten,

(240) Gent 28 juni 1555, RAK., Triage prov., nr. 746.

(241) Placc. Vl., I, p. 234.

(242) Ibidem, p. 238.

(243) RAK.SA.OA., nr. 2020, f. 4 (13 januari 1493) ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7351. Zie de talrijke hoofdvonnissen vermeld in de registers van de secrete camere van de Raad : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 7609-7610 (Bv. : nr. 7609, f. 6v° : hoofdvonnissen gevraagd door de schepenen van Harelbeke).

(244) ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 9-9v°.

(245) ARA., RK., nr. 33.259, SRK 1515-1516, f. 38v° ; nr. 13.821, BRK 1517-1518, f. 11 ; RAK.SA.OA., nr. 1744, SRK 1517-1518, f. 28v°.

procureurs of practizijnen (246). In feite werd ook nog na 1522 ten hoofde gegaan bij de Raad van Vlaanderen. Zo vroegen de hoochpointers van de kasselrij omstreeks 1546 een hoofdvonnis aan de Raad van Vlaanderen (247). Omstreeks 1550 werden verscheidene personen wegens ketterij vervolgd voor de Kortrijkse schepenbank. Aangezien de Kortrijkse schepenen niet duidelijk wisten of de door de verdachten gepleegde feiten onder de bepalingen van de vorstelijke verordeningen vielen vroegen ze herhaaldelijk het advies van de Raad van Vlaanderen (248).

Na 1560 vonden we geen sporen meer van dergelijke hoofdvonnissen. Dit ten hoofde gaan (249) is derhalve in de loop van de 16de eeuw geleidelijk aan verdwenen. Het werd vervangen door een beroep op rechtsgeleerden.

-
- (246) Verordening van 9 mei 1522, art. 40, Placc. Vl., I, p. 256 ; RAK.SA.OA., nr. 25, f. 43 en 68v°.
- (247) Vonnis hoochpointers 1 februari 1546, RAK., Fonds Colens, nr. 198, f. 35v°.
- (248) Vonnis Kortrijk 26 februari 1557 : RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 138v° : "Scepenen... up al wel en ripelic ghelet, modererende by advyze van myn heeren van edelen Raede van Vlaenderen de capitale peine by de voorseide placcaten ghestatueert..." ; Vonnis Kortrijk 27 november 1560, Ibidem, f. 185v° : "So eyst dat scepenen, naerdien zij U verbalic ghehoirt ende gheexamineert hebbende, bevindende de materie zulcx wesende als dat zyn niet wys noch vroet ghenouch en waeren omme die te definieren, hebbende huerlieden refuge ghenomen tot myn heeren van den Rade van Vlaenderen als huerlieder wettelic hoeft ende juge provinciael, die de zaecke overzien ende ghevisiteert hebbende, uuten- de huerlieden advies, hebbende scerpelic ghelast de voornoemde scepenen recht te doene volghende ende conforme de voorseide placcaten". Ibidem, f. 185v°. Zie eveneens Ibidem, f. 139.
- (249) Over dit ten hoofde gaan in de middeleeuwen raadplege men onder meer : R. MONIER, Le recours au chef de sens au moyen âge dans les villes flamandes, in Revue du Nord, XIV (1928), p. 5-19 ; J. LAMETIERE, Le recours au chef de sens dans le droit flamand, in Belg. jud., XXXIX (1387), p. 1475 ; E. VLIETINCK, Het raadplegend of prejudicieel beroep in ons recht, in Rechtskundig Tijdschrift, XXV (1931), p. 11-21 ; P. WIELANT, Practycke civile, VIII, 25 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 215 ; J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 590.

Behalve de Raad van Vlaanderen waren nog andere vorstelijke gerechtshoven in de kasselrij Kortrijk bevoegd. Dit was onder meer het geval voor het Parlement van Parijs tot 1521 (250), de Grote Raad van Mechelen (251) en de Geheime Raad (252). De bevoegdheden van deze gerechtshoven waren gelijklopend met deze van de Raad van Vlaanderen. Om deze reden wordt de bevoegdheid van deze rechtbanken in verband met de kasselrij Kortrijk niet behandeld.

-
- (250) Op 24 juli 1521 verbood Karel V het aantekenen van hoger beroep bij het Parlement van Parijs : Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 90 ; Verordening van 2 januari 1522, Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 128. Voorbeelden van hoger beroep bij het Parlement van Parijs van vonnissen in verband met de kasselrij Kortrijk uit de periode vóór 1521 : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 6v° ; RAK.SA.OA., Stadscharters, nr. 314, 315, 318-320.
- (251) J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad van de hertogen van Boergondië en het Parlement van Mechelen, Brussel, 1973. Voorbeelden van vonnissen van de Grote Raad van Mechelen in verband met de kasselrij Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 161v°, 184v°, 190, 314, 317, 350 ; RAK.SA.OA., Stadscharters, nr. 357, 360, 362, 363.
- (252) Zie bv. : ARA., RK., nr. 33.354, SRK 1610-1611, f. 81v° ; RAK.SA.OA., nr. 952 en 1990, f. 365. A. BAELDE, De collaterale raden onder Karel V en Filips II (1531-1578), Brussel, 1965.

TITEL XII. BEVOEGDHEID VAN DE MILITAIRE RECHTBANKEN

Vóór 1587 was de militaire rechtspraak op een zeer disparate manier georganiseerd. Naargelang de onderverdelingen van het leger (bv. benden van ordonnantien, vreemdelingenkorpsen) en het al dan niet op veldtocht zijn van het leger waren er verschillende instanties die de militaire rechtspraak uitoefenden zoals de kolonels, de plaatselijke goeverneurs, de kapiteins van de compagnieën. Alexander Farnèse organiseerde in 1587 deze militaire rechtspraak. Een afzonderlijk auditoraat dat los van het leger stond werd opgericht. Dit auditoraat was hiërarchisch opgebouwd en bestond uit een auditeur-generaal en een aantal ondergeschikte auditeurs. In 1595 kwam daarbij een surintendant-generaal. De Duitse regimenten hadden evenwel een eigen rechtbank de zogenaamde Guémine of Ghemeinde samengesteld uit een kolonel en een jury van soldaten van deze regimenten (1).

Het kan hier niet de bedoeling zijn om deze ingewikkelde organisatie van de militaire rechtbanken en hun onderlinge bevoegdheid in bijzonderheden te beschrijven. Van de meeste van deze rechtbanken werd immers uit de bestudeerde periode geen archief bewaard (2). Daar in de 16de-17de eeuw herhaaldelijk soldaten in de kasselrij Kortrijk gelegerd waren, ontstonden aldaar verschillende delicten en burgerlijke geschillen waarbij militairen betrokken waren. De bevoegdheid van de militaire rechtbanken dient dan ook afgelijnd te worden ten opzichte van de burgerlijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk.

De militaire rechtbanken waren buitengewone rechtbanken die ratione

(1) A. DE ROBAULX DE SOUMOY, Etude historique sur les tribunaux militaires en Belgique, Brussel, 1857 ; E. POULLET, Histoire du droit pénal dans l'ancien duché de Brabant depuis l'avènement de Charles Quint, p. 229-235 en p. 281-285 ; E. DEFACQZ, Ancien droit Belgique, I, p. 77-92 ; L. VAN MEERBEECK, Inventaire des archives des tribunaux militaires, Gembloux, 1939, p. 5-25 ; Verordening van 12 oktober 1547, Placc. Vl., I, p. 735-739 ; Verordening van 15 mei 1587, Placc. Vl., II, p. 663-671 ; Verordening van 24 september 1615, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 260-261 ; Verordening van februari 1617, Ibidem, p. 317.

(2) L. VAN MEERBEECK, Inventaire des archives des tribunaux militaires, p. 25-54.

personae bevoegd waren voor burgerlijke geschillen en strafzaken waarbij militairen betrokken waren. Deze bevoegdheid heeft een bepaalde evolutie gekend waarin men twee perioden, gescheiden door het edict van 15 mei 1587, kon onderkennen.

Tot de uitvaardiging van het edict van 15 mei 1587 waren de principes van toepassing die men verspreid terugvindt in de verordeningen van Karel V en Filips II. De strafrechtelijke en de burgerlijke jurisdictie over militairen was verdeeld over de militaire en de burgerlijke rechtbanken. In strafzaken werd de respectievelijke bevoegdheid van de twee soorten rechtbanken bepaald door de aard van het misdrijf en door de situatie waarin de militair zich bevond op het ogenblik dat het strafbare feit gepleegd werd. In de verordeningen maakte men een onderscheid tussen het geval dat een soldaat onder het toezicht stond van zijn oversten en het geval dat hij al dan niet wettig was van zijn korps of garnizoen en aan zichzelf overgelaten was. De militaire rechtbanken namen kennis, althans volgens de verordeningen (3) van :

- 1) Alle typisch militaire delicten (bv. desertie, ongehoorzaamheid aan zijn oversten) waar dan ook gepleegd.
- 2) Alle delicten van gemeen recht gepleegd door een militair op de plaats waar het garnizoen gelegen was, of tijdens een veldtocht en wanneer de soldaten er onder hun vaandel op uittrokken op de plaats waar het korps gelegerd was (4).
- 3) Alle delicten van gemeen recht gepleegd door een soldaat tegen een andere soldaat.
- 4) Alle delicten van gemeen recht waarop geen capitale straf (doodstraf, lijfstraf, erestraf) stond die door een militair werden gepleegd vóór zijn aanwerving (5).

(3) Verordening van 12 oktober 1547, Placc. Vl., I, p. 735-739 ; Verordening van 5 juli 1570, art. 68-71, Placc. Vl., V, p. 196.

(4) Zo vroegen de schepenen van Kortrijk op 21 juni 1580 aan de plaatselijke kolonel van het garnizoen, dat te Kortrijk gelegen was, dat de soldaten die te Kortrijk diefstallen hadden gepleegd zouden gestraft worden : RAK.SA.OA., nr. 1998, p. 10v°-11.

(5) Verordening van 12 oktober 1547, Placc. Vl., I, p. 735-739 ; Verordening van 5 juli 1570, art. 71, Placc. Vl., V, p. 197.

De burgerlijke rechtbanken namen dan kennis van (6) :

- 1) Alle capitale misdrijven van gemeen recht gepleegd vóór de aanwerving in het leger (7).
- 2) Alle delicten van gemeen recht gepleegd door militairen die zich zonder een opdracht van hun oversten bevonden buiten de plaats waar hun korps gelegerd was (8). In het bijzonder waren de burgerlijke rechtbanken bevoegd om de militairen die zich schuldig maakten aan roof, baldadigheden, afpersingen, verkrachting en andere gewelddaden op het platteland, te straffen (9).

In burgerlijke zaken werd een onderscheid gemaakt tussen persoonlijke en zakelijke vorderingen en hield men rekening met het tijdstip en de plaats van het ontstaan van de vordering. De militaire rechtbanken waren dan bevoegd om kennis te nemen van alle persoonlijke vorderingen tegen militairen gegrond op contracten of verbintenissen die werden afgesloten of ontstonden op de plaats waar het garnizoen gelegen was. De burgerlijke rechtbanken namen kennis van de zakelijke vorderingen, de persoonlijke vorderingen gegrond op een contract dat afgesloten werd of een verbintenis die ontstaan was vóór de aanwerving, en de persoonlijke vorderingen gegrond op een contract dat afgesloten werd of een verbintenis die ontstaan was buiten de plaats waar het garnizoen gelegerd was (10).

Strikt werden deze principes niet altijd toegepast. Zo straffen de

(6) Ibidem.

- (7) Zo antwoordde de hoogbaljuw van Deinze aan een kapitein van een compagnie infanteristen die één van zijn soldaten opeiste, dat delicten begaan vóór de aanwerving door de burgerlijke rechtbank moesten behandeld worden : ARA., RK., nr. 13.906, BRD 1572-1575, f. 9. Zie eveneens ARA., RK., nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 44v°.
- (8) Veroordeling van een soldaat door de schepenen van Menen op 24 december 1585 wegens roof en diefstal : ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1581-1586, f. 90v°.
- (9) Zie bv. : Verordening van 21 juli 1536, Verzam. verord., 2de reeks, III, p. 541-542 ; Verordening van 21 oktober 1536, Ibidem, p. 563-564 ; Verordening van 22 november 1549, Verzam. verord., 2de reeks, V, p. 578 ; Verordening van 22 februari 1582, art. 5, Placc. Vl., II, p. 679-683.
- (10) Verordening van 12 oktober 1547, Placc. Vl., I, p. 735-739.

Kortrijkse schepenen op 1 september 1572 een soldaat van het plaatselijke garnizoen omdat hij te Kortrijk in bedronken toestand zijn kapitein beledigd en bedreigd had met een rapier (11). In de praktijk namen de burgerlijke rechtbanken in de kasselrij Kortrijk eveneens kennis van desertie, een typisch militair delict, vooral wanneer er samenloop was met delicten van gemeen recht zoals landloperij, diefstal, vervalsingen (12).

De verordening van 15 mei 1587 (13) heeft de bevoegdheid van de militaire rechtbanken op een gevoelige wijze uitgebreid. In principe werden de militaire rechtbanken bevoegd voor alle persoonlijke vorderingen en strafvorderingen tegen militairen. Van de vroegere bevoegdheidsregeling werd alleen het principe behouden dat de misdrijven gepleegd door militairen vóór de aanwerving door de burgerlijke rechter behandeld werden. Daarentegen werd het onderscheid tussen militaire misdrijven en misdrijven van gemeen recht afgeschaft (14). Dit edict werd door de burgerlijke rechtbanken meestal niet erkend. Als argumenten haalde men aan dat de verordening in het Spaans gepubliceerd was en dat de gouverneur-generaal autonoom, zonder de Raad van State te raadplegen, deze verordening had uitgevaardigd (15). De burgerlijke rechtbanken gingen dan ook verder met het toepassen van de principes die vóór 15 mei 1587 golden en die waren opgenomen in de verordening van 5 juli 1570 (16).

(11) RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 26.

(12) Vonnis Kortrijk 18 januari 1555, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 39 ; Vonnis Kortrijk 19 januari 1555, Ibidem, f. 40v° ; Vonnis Kortrijk 20 juli 1558, Ibidem, f. 144 ; Vonnis Kortrijk 13 april 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 38v° ; Vonnis Harelbeke 21 februari 1556, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 15.

(13) Placc. Vl., II, p. 663-668.

(14) Zie bv. : ARA., RK., nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 44v° ; Gent 11 december 1598, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 165, f. 162v°-163.

(15) E. POULLET, Histoire du droit pénal, p. 284 ; E. DEFACQZ, Ancien droit belge, p. 85.

(16) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1589-1592, f. 6 : veroordeling op 28 november 1589 door de schepenen van Menen van een soldaat van het plaatselijk garnizoen tot geseling en schavottering ; Ibidem, f. 10 : veroordeling op 30 oktober 1591 door de schepenen van Menen van een soldaat van het plaatselijk garnizoen tot onthoof-

De verordening van 22 juni 1589 herinnerde er nochtans aan dat militairen, die zich hadden schuldig gemaakt aan doodslag, door de militaire rechtbanken dienden gestraft te worden (17).

De verordening van 7 januari 1592, opnieuw bekrachtigd op 15 januari 1593, keerde terug naar de vroegere principes (18). Deze verordeningen bepaalden dat de militairen door de burgerlijke rechter van de plaats, waar ze gevangen werden, mochten gestraft worden indien ze zich schuldig maakten aan delicten van gemeen recht waarop een capitale straf stond (19).

Militaire delicten zoals desertie, het zonder toelating verlaten van het vaandel, en het zich zonder geweld bevoorraden ten nadele van de burgers, dienden in principe door de militaire rechtbanken behandeld te worden. Indien de burgerlijke gerechtsofficieren militairen hadden aangehouden die zich slechts aan deze militaire delicten schuldig hadden gemaakt, waren ze ertoe gehouden de kapiteins of de kolonels van hun korpsen te verwittigen, wanneer deze zich binnen een straal van twintig mijlen van de plaats van de aanhouding bevonden. Indien deze kapiteins of kolonels hun soldaten binnen de vijftien dagen niet kwamen ophalen konden de burgerlijke gerechtsofficieren nochtans deze militairen zelf vervolgen. Latere verordeningen waren in dezelfde zin (20). Een verordening van 3 april 1607 specificieerde de personen die het privilegium fori van de militairen konden genieten. Er werd bepaald dat alleen zij die werkelijk in dienst waren van een legercompagnie, en hiervan paarden of wapens in hun bezit hadden als militairen

.../...

ding. Zie eveneens ARA., RK., nr. 13.832, BRK 1590-1593, f. 12v° : veroordeling van een soldaat door de schepenen van Kortrijk wegens verwondingen en bedreiging met brandstichting.

(17) Verordening van 22 juni 1589, art. 52, Placc. Vl., II, p. 179-180.

(18) Placc. Vl., II, p. 684-685.

(19) De verordeningen geven als voorbeelden : roof, straatroof, geweldsdaaden, schaking en verkrachting van vrouwen, brandstichting.

(20) Verordening van 27 mei 1596, Placc. Vl., II, p. 685-698 ; Verordening van 3 juli 1611, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 100-101 ; Verordening van 27 juli 1611, Ibidem, p. 103.

werden aangezien. Personen boven de zestig jaar die nimmer de wapens gedragen hadden, en al degenen die door ouderdom, ziekte of andere gebreken onmogelijk in het leger konden dienen werden uitgesloten (21). Een verordening van 28 september 1617 tenslotte bepaalde echter dat militairen, die aangehouden werden op het platteland zonder een paspoort van hun kapitein, door de burgerlijke rechtbanken als landlopers konden gestraft worden (22).

In de praktijk werden de principes van de verordeningen niet altijd strikt toegepast. De burgerlijke rechtbanken namen soms kennis van delicten die de militaire rechtbanken dienden te behandelen en ook omgekeerd. Zo veroordeelden de Kortrijkse schepenen op 4 augustus 1594 twee soldaten van het garnizoen te Tielt omdat ze hun kapitein beledigd en tegen hem geweld gebruikt hadden toen ze hun soldij niet kregen (23). Op 15 november 1594 veroordeelden ze een andere soldaat van hetzelfde garnizoen wegens roof, afpersingen, gewelddaden, huisvredebreuk en blasfemie (24). Op 16 juni 1595, 14 augustus 1595, 10 april 1598 en 18 september 1606 veroordeelden ze soldaten onder meer wegens desertie (25). De hoogbaljuw van Menen daarentegen nam omstreeks 1586-1589 een Italiaanse soldaat, die een aantal boten op de Leie vernield had, gevangen en leverde hem uit in een legerkamp te Lombardsijde (26). De schepenen van Harelbeke leverden omstreeks 1599 en omstreeks 1606 een gedeserteerde soldaat, die zich had schuldig gemaakt aan vrijbuitelij, uit aan de auditeur te Gent (27). De luitenant-hoogbaljuw van Deinze nam in 1600 zeven soldaten gevangen die hun vaandel verlaten hadden, en leverde hen uit in hun kamp dat voor de stad Oostende gelegen was (28).

(21) Placc. Vl., II, p. 701.

(22) Placc. Vl., II, p. 166.

(23) RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 17.

(24) Ibidem, f. 21v°. Zie eveneens Ibidem, f. 22v° en 24.

(25) Ibidem, f. 28v°, 30, 47v° en 126.

(26) ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1586-1589, f. 8v°.

(27) ARA., RK., nr. 14.234, BRH 1596-1599, f. 15v° ; BRH 1606, f. 13v°.

(28) ARA., RK., nr. 13.907, BRD 1597-1601, f. 9 en 19.

TITEL XIII. BEVOEGDHEID VAN DE DEKEN EN VINDERS VAN DE MELAATSEN

De deken en vinders van de melaatsen vormden een buitengewone rechtbank die jurisdictie uitoefende over de melaatsen in de kasselrij Kortrijk. Omwille van de besmettelijkheid van hun ziekte werden deze melaatsen (ackerzieken) uit de steden en dorpen uitgestoten en leefden ze op het platteland. Ratione personae waren de deken en vinders bevoegd om kennis te nemen van alle strafbare feiten gepleegd door melaatsen en de burgerlijke persoonlijke geschillen tussen melaatsen (1). In het bijzonder waakten ze erover dat de keuren, die van toepassing waren op de melaatsen, werden nageleefd (2). Deze keuren bevatten allerlei voorschriften waaraan de melaatsen zich moesten houden op de plaatsen waar ze woonden of in de steden wanneer ze er kwamen bedelen. Bij de vervolging van strafbare feiten trad de deken op als aanklager (3).

-
- (1) Verordening van 30 juli 1540, Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 217- 219 ; Geheime Raad 7 juli 1552, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 365; Gent 20 oktober 1564, RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8311/27 ; Gent 26 januari 1596, Ibidem, nr. 8320/92. Vergelijk met Costumen Gent, II, 11.
 - (2) Stadskeure Gent van 17 maart 1473, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 424v°-426. Tot 30 juli 1540 waren de deken en vinders van de melaatsen van Gent bevoegd in de kasselrij Kortrijk. Stadskeure Kortrijk van 4 september 1544, RAK.SA.OA., nr. 1994, f. 103-104v°.
 - (3) Verordening van 30 juli 1540, Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 217-219.

Titel XIII. BEVOEGDHEID VAN DE LAGERE STEDELIJKE RECHTBANKEN

Rubriek I. PAEYSIERERS VAN KORTRIJK EN HARELBEKE

De paeysierers van Kortrijk en Harelbeke namen kennis van alle vorderingen tot betaling van schulden waarvan het bedrag de tien ponden parisis niet overschreed (1).

Het rechtsgebied van de Kortrijkse paeysierers kwam overeen met dit van de Kortrijkse schepenen in burgerlijke zaken. In het schependom van Kortrijk waren ze in principe bevoegd voor dergelijke schuldvorderingen. In de kasselrij Kortrijk mochten ze optreden wanneer de verweerder een Kortrijks poorter was. In dit geval mochten ze zelfs binnen de vier andere steden (Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze) hun bevoegdheid uitoefenen (2).

Het rechtsgebied van de paeysierers van Harelbeke was, net zoals dit van de schepenbank van Harelbeke in burgerlijke zaken, beperkt tot het schependom van Harelbeke (3).

Rubriek II. AMBACHTELIJKE JURISDICTIES

De ambachten (bv. lakenwevers, slaggers, schoenmakers, brouwers) in de verschillende steden van de kasselrij Kortrijk hadden hun eigen deken en gezwoorenen, die behalve met de administratie van het ambacht, belast waren met de tuchtrechtspraak over de leden van het ambacht en de ambachtelijke geschillen tussen deze leden (4). Deze ambachtelijke

-
- (1) Voor de bevoegdheid van de Kortrijkse paeysierers raadplege men Costumen Kortrijk, I, 2 en Ontwerpcostumen Kortrijk, IV, 1. Voor de bevoegdheid van de paeysierers van Harelbeke raadplege men : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 15, f. 24-106, 109-140v°, 152 e.v. ; nr. 17, f. 10-17.
 - (2) Ontwerpcostumen Kortrijk, IV, 2 ; Brief Karel V van 27 oktober 1547, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 463 ; Gent 6 april 1543, RAK.SA.OA., nr. 1993, f. 444.
 - (3) RAK., Scab. II. Annexe, nr. 15, f. 24-106, 109-140v° en 152; nr. 17, f. 10-17.
 - (4) Bv. : A. SCHOUTEET, Jurisdictie over ambachtslieden te Brugge in de 16de eeuw, in B.A.L.O., XX (1961-1962), p. 402-406 ; E. POULLET, Quelques mots à propos de la juridiction disciplinaire des corporations communales au XVe siècle en Belgique, in Bull. acad. royale
.../...

rechtspraak uit de 16de en het begin van de 17de eeuw is verloren gegaan. We vonden hiervan slechts enkele sporen in een aantal stadskeuren (5) of privileges verleend aan deze ambachten (6) en in enkele vonnissen van de Kortrijkse schepenbank (7). Tegen de vonnissen van deze ambachtelijke jurisdicties was er immers hoger beroep mogelijk bij de stedelijke schepenbanken (8).

.../...

sciences, lettres et beaux-arts de Belgique, 2e serie, XXIX (1870), p. 410-435.

- (5) Stadskeure Kortrijk van circa 1420 op de lakennijverheid, art. 5, 18, 30, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 253, 256 en 259 : bevoegdheid van de deken en vindere van de drapperie te Kortrijk ; Stadskeure Kortrijk 5 juni 1544 op de schoenmakers, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 156 : bevoegdheid van de deken en bereckers van het ambacht om kennis te nemen van de geschillen tussen leden van het ambacht "van zaecken huerliedre ambacht ende nerringhe angaende ..." ; Stadskeure Menen van 30 juli 1613 op de brouwers, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 339.
- (6) Verordening van 1545, REMBRY-BARTH, Histoire de Menin, I, p. 297, 301 en 304 : bevoegdheid deken en vindere van de drapperie van Menen.
- (7) Vonnis Kortrijk 5 november 1516, RAK.SA.OA., nr. 2052, f. 185 : bevoegdheid van de deken en gezworenen van het voldersambacht van Kortrijk om kennis te nemen van een tuchtmisdrijf gepleegd door een volder ; Vonnis Kortrijk 1 september 1554, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 129v°-130v° : bevoegdheid van de deken en gezworenen van die nering van de beenhouwers ; Vonnis Kortrijk 9 maart 1566, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 116v°-121 : bevoegdheid van de deken en gezworenen van de nering van de schoelaeckenwevers.
- (8) Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 11, f. 116v°-121. Vergelijk : Costumen Oudenaarde, I, 20.

HOOFDSTUK III

RELATIEVE BEVOEGDHEID

Eenmaal de orde, aard en graad van de rechtsmacht bepaald waren, konden verscheidene rechtbanken ratione materiae (in de ruime zin) bevoegd zijn. Door een zeker verband te leggen tussen de plaats waar een burgerlijk geschil of strafzaak ontstaan was, en het rechtsgebied van de verscheidene rechtbanken bepaalde de relatieve bevoegdheid of de bevoegdheid ratione loci de keus tussen de verscheidene rechtbanken die ratione materiae bevoegd waren voor een bepaalde zaak. De bevoegdheidsregels ratione loci waren dus niets anders dan een reeks aanknopingsfactoren die een concreet burgerlijk geschil of misdrijf verbonden aan een bepaalde rechtbank omwille van het feit dat het burgerlijk geschil of het misdrijf ontstaan was in het rechtsgebied van deze rechtbank.

Deze bevoegdheidsregels ratione loci verschilden in strafzaken en in burgerlijke zaken.

TITEL I. BEVOEGDHEID RATIONE LOCI IN STRAFZAKEN

Theoretisch waren er drie rechters bevoegd om kennis te nemen van een strafzaak : de rechter van de plaats waar de delinkwent woonde, de rechter van de plaats waar de delict gepleegd was en de rechter van de plaats waar de delinkwent werd aangehouden (1).

Deze bevoegdheidsregels zijn historisch gegroeid. In de middeleeuwen gaf men meestal de voorkeur aan de rechtbank van de plaats waartoe de

(1) P. WIELANT, Practycke criminele, 22 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 22 ; A. TARDIF, La procédure civile et criminelle aux XIIIe et XIVe siècles, p. 31 ; A. ALLARD, La justice criminelle au seizième siècle, p. 60-64.

beklaagde behoorde om kennis te nemen van een strafzaak (2).

De bevoegdheid die in deze periode werd verleend aan verscheidene steden om kennis te nemen van de strafbare feiten, waar dan ook begaan door de poorters van hun steden, dient in dit kader gezien te worden (3). Onder invloed van onder meer de Raad van Vlaanderen kwam de bevoegdheid van de rechter van de plaats waar het misdrijf gepleegd werd op het einde van de middeleeuwen meer en meer naar voor (4). In het begin van de 16de eeuw plaatst P. Wielant dan ook de rechter van de plaats waar het misdrijf gepleegd werd op één lijn met de rechter van de woonplaats van de beklaagde (5). De verordening van 5 juli 1570 gaf voor zware misdrijven duidelijk de voorkeur aan de rechter van de plaats waar het misdrijf werd gepleegd (6).

In de loop van de 16de eeuw werd, behalve de rechter van de plaats het misdrijf, de rechter van de plaats waar de delinkwent gevonden werd (ubi te invenio. ibi te punio) meer en meer naar voor geschoven. Teneinde doodslag efficient te kunnen bestraffen bepaalde Karel V reeds in 1541 dat alle moordenaars en doodslagers konden aangehouden en gestraft worden op de plaats waar ze gevonden werden (7). Dit principe vindt men eveneens terug in verscheidene verordeningen op de

- (2) E.M. MEIJERS, Bijdrage tot de geschiedenis van het internationaal privaatrecht en strafrecht in Frankrijk en de Nederlanden, p. 35-40.
- (3) Bv. : voor Kortrijk : Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 9-11, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 156.
- (4) Over deze invloed van de Raad van Vlaanderen raadplege men E.M. MEIJERS, a.w., p. 35-40. Bv. : Gent 18 september 1509, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 134-135 : "Naer rechte elc delinquant es punierlic by de justicie van de heerlichede ende plecke daeronder hij ghe-delincqueert heeft". Vergelijk met Costumen Brugge, XXXI, 1 en 3 ; Costumen Ieper, I, 3 ; Costumen Oudenaarde, IV, 15.
- (5) P. WIELANT, Practycke criminele, 22 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 22.
- (6) Verordening van 5 juli 1570, art. 77, Placc. Vl., V, p. 200.
- (7) Verordening van 20 oktober 1541, Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 326. RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 12.983.

landloperij (8), en in artikel 75 van de verordening van 1570 die het als algemene bevoegdheidsregel vooropzette voor de bestraffing van zware misdrijven zoals ketterij, moord, roof, schaking, gewelddaden, muntvervalsing en opstand tegen de vorst (9). Volgens artikel 77 kon de rechter van de plaats van het misdrijf evenwel steeds de verwijzing van de strafzaak naar zijn rechtbank vragen (10).

In de praktijk van de 16de-17de eeuw gaf men de voorkeur zowel aan de rechter van de plaats waar het misdrijf gepleegd werd (11) als aan de rechter van de plaats waar de delinkwent gevonden werd (12). Tussen deze twee plaatsen werd beslist volgens de regel van de preventie, d.w.z. bij wie de zaak het eerst aanhangig werd gemaakt, werd de procedure verdergezet. Tenslotte werd de bevoegdheid van de rechter van de plaats waartoe de beklaagde behoorde verdergezet in de bevoegdheid ratione personae van de Kortrijkse schepenen (13).

TITEL II. BEVOEGDHEID RATIONE LOCI IN BURGERLIJKE ZAKEN

In burgerlijke zaken waren er verschillende bevoegdheidsregels

-
- (8) Bv. : Verordening van 15 juni 1556, art. 14, Placc. Vl., I, p. 34 ; Verordening van 31 oktober 1563, art. 14, Ibidem, II, p. 136; Verordening van 8 juli 1599, Ibidem, p. 156 ; Verordening van 26 oktober 1607, art. 18, Ibidem, p. 160.
 - (9) Placc. Vl., V, p. 199.
 - (10) Ibidem, p. 200.
 - (11) Een zelfmoord te Kortrijk werd door schepenen van Kortrijk gestraft : Vonnis Kortrijk 23 september 1605, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 112v° ; Vonnis Harelbeke 25 juni 1587, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 172 : diefstal te Harelbeke bestraft door de schepenen van Harelbeke.
 - (12) Vonnis Wakken 1 oktober 1561, RAK., Scab. I, nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 16 : bestraffing te Wakken van een diefstal gepleegd te Gent ; Vonnis Kortrijk 5 maart 1618, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 199v°-200 : bestraffing te Kortrijk van een diefstal met inbraak te Ieper ; Vonnis Harelbeke 20 april 1541, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 9, f. 40-41 : bestraffing te Harelbeke van een diefstal te Oekene.
 - (13) Cfr. deel IV, hfst. II, titel I, § 2.

ratione loci.

Het algemeen principe was zoals nu : bevoegd is de rechter van de woonplaats van de verweerder (actor sequitur forum rei) (14). In de rechtspraak van de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk vinden we hiervan verscheidene voorbeelden (15).

Op dit algemeen principe waren een aantal uitzonderingen die de eiser verbonden. Vooreerst dienden alle zakelijke vorderingen - d.w.z. de vorderingen in verband met onroerende goederen en de zakelijke rechten op deze goederen - ingesteld te worden voor de rechter van de plaats waar het onroerend goed gelegen was (16). Geschillen in verband met lenen dienden behandeld te worden door het leenhof waarvan de betwiste lenen gehouden werden (17).

Vorderingen in verband met een opengevallen nalatenschap (roerend en onroerend vermogen) dienden ingesteld te worden voor de rechtbank van

- (14) P. WIELANT, Practycke civile, I, 19 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 53 ; J. GILISSEN, Les villes en Belgique. Histoire des institutions administratives et judiciaires des villes belges, in R.S.J.B., VI (1954), p. 588 ; A. TARDIF, La procédure civile et criminelle, p. 29 ; Verordening van 24 augustus 1486, Placc. Vl., I, p. 48 ; Verordening van 14 oktober 1496, Ibidem, p. 50 ; Costumen Oudenaarde, VI, 3.
- (15) RAK.SA.OA., nr. 917, f. 1v° en 5 ; Interpretatieve verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455.
- (16) Ontwerpcostumen Deinze, 18 ; Ontwerpcostumen Tielt, 71 ; Costumen Oudenaarde, V, 38 ; Turbe Kortrijk 6 december 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 58v° ; Vonnis Kortrijk 16 mei 1552, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 198 ; Verordening van 6 december 1586, Placc. Vl., III, p. 733 ; Eeuwige edict van 12 juli 1611, art. 24, Placc. Vl., II, p. 733-734 ; Gent 6 juni 1620, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 63 ; P. WIELANT, Practycke civile, I, 19 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 53 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 183 ; A. TARDIF, La procédure civile et criminelle, p. 29-31 ; J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 588 ; PH. GODDING, Le droit foncier à Bruxelles au moyen âge, p. 299.
- (17) Ontwerpcostumen Deinze, 19 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 53 ; A. TARDIF, La procédure civile et criminelle, p. 29-31 ; E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 26-27 ; RAK.SA.OA., nr. 829, nr. 61-61v° ; J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 588.

de plaats waar de nalatenschap was opengevallen (18). Van een poorter viel de nalatenschap open in de stad waarvan hij het poorterschap bezat (19), van een niet-poorter (ghediede) viel de nalatenschap open in zijn laatste woonplaats (20). Aan de bevoegdheid van de rechter van de plaats waar de nalatenschap was opengevallen waren de geschillen in verband met lenen onttrokken die, zoals gezegd, tot de bevoegdheid behoorden van het leenhof waarvan deze lenen gehouden werden. Geschillen in verband met de voogdij over minderjarige kinderen dienden gebracht te worden voor de rechter van de plaats waar de nalatenschap opengevallen was (21).

Geschillen over clachten of arresten (conservatoir beslag op een persoon en/of zijn goederen) dienden gebracht te worden voor de rechter die het beslag had uitgevoerd (22). Arrest vestigde immers jurisdictie (23).

- (18) E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 26 ; ID., Bijdrage tot de geschiedenis van het internationaal privaats- en strafrecht, p. 73 en 75 ; ID., L'histoire des principes fondamentaux du droit international privé à partir du moyen-âge spécialement dans l'Europe occidentale, in Recueil des cours de l'académie de droit international, III (1934), p. 581-583 ; Verordening van 25 januari 1525, Placc. Vl., I, p. 788-790 ; Ontwerpcostumen Tielt, 6 ; P. WIELANT, Practycke civile, I, 19 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 53.
- (19) Ibidem ; Ontwerpcostumen Tielt, 6 ; J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 588.
- (20) E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 26.
- (21) Ibidem ; Ontwerpcostumen Deinze, 17 ; Stadskeure Deinze 1 augustus 1565, art. 2, uitgeg. E.I. STRUBBE, in B.G.D., XVII (1949), p. 133 ; Ontwerpcostumen Tielt, 6. Voor de voogdij over de wezen van Kortrijkse poorters cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, § 2. Voor de vorderingen in verband met de voogdij van een ghediede zie bv. : RAK., Scab. II, nr. 346, f. 37v°.
- (22) P. WIELANT, Practycke civile, I, 19 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 53 ; Costumen Kortrijk, III, 16 ; Vonnis Kortrijk 22 mei 1566, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 150v°-152 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 15.514 (1666).
- (23) Ibidem ; Costumen Oudenaarde, V, 2 ; Costumen Aalst, V, 1 ; R.P. CLEVERINGA, Revisie en beroep, p. 15 ; E.M. MEIJERS, Bijdrage tot de geschiedenis van het internationaal privaats- en strafrecht in Frankrijk en in de Nederlanden, p. 46-47.

Processen over contracten, verbintenissen of beloften konden gebracht worden voor de rechtbank van de plaats waar het contract gesloten werd, de verbintenis aangegaan, de belofte afgelegd (24). In tegenstelling met de hogergenoemde uitzonderingen was deze bevoegdheidsregel niet van openbare orde. In de rechtspraak van de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk vindt men talrijke voorbeelden van vorderingen tot uitvoering, ontbinding of vernietiging van contracten, verbintenissen of beloften die afgesloten waren voor een andere magistraat dan degene waarvoor de vordering werd gebracht (25).

-
- (24) P. WIELANT, Practycke civile, I, 19 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 53 ; J. BUNTINX, De Audientie, p. 183-184 ; PH. GODDING, Les conflits à propos des lettres échevinales, p. 315-317 en 342 ; Gent 26 februari 1541, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 191 ; PH. GODDING, La preuve en matière civile, p. 119 ; J. GILISSEN, Les villes en Belgique, p. 588.
- (25) - Vonnis Kortrijk 2 september 1556, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 44 : vordering tot betaling van schuld verkent voor de schepenen van het klooster van Wevelgem ; Vonnis Kortrijk 4 juni 1557, Ibidem, f. 125 : vordering tot betaling van een schuld bekend voor de schepenen van Menen ; Vonnis Harelbeke 13 mei 1561, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 65 : vordering tot uitvoering van een contract ghepasseert voor de schepenen van Kortrijk. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 12, f. 252v° en 270.
- De bepaling van de ontwerpcostumen dat alle geschillen omtrent contracten of renten die ghepasseert waren voor de schepenen van Kortrijk dienden gebracht te worden voor de Kortrijkse schepenbank (Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 25) werd niet overgenomen in de gehomologeerde costumen van Kortrijk. Vergelijk met de Concessie caroline voor Oudenaarde van 6 november 1540, art. 32, Placc. Vl., III, p. 326.

DEEL V

DE RECHTSPLEGING

Inleiding

Over de rechtspleging voor de rechtbanken die in de kasselrij Kortrijk zitting hielden zijn we slechts fragmentarisch ingelicht. De costumen en ontwerpcostumen van de kasselrij Kortrijk geven ons slechts enkele inlichtingen over bepaalde procedurefazen of bijzondere procedures (1). De gerechtsregisters, waarin de procedure in burgerlijke zaken en in strafzaken werd opgetekend zijn voor verscheidene rechtbanken verloren gegaan. De bewaarde registers bevatten meestal slechts zeer beknopte aantekeningen over de stand van de rechtspleging op een bepaald ogenblik zonder enige verklaring te geven waarom een proces in de ene of andere zin verlopen is (2). De procesdossiers, die hiervoor de zo noodzakelijke aanvullingen hadden kunnen leveren, zijn meestal verloren gegaan. Slechts van één rechtbank, de Kortrijkse schepenbank bezitten we een styl of een optekening van het procesrecht dat voor deze rechtbank van toepassing was (3). Omwille van deze fragmentarische inlichtingen verkozen we, eerder dan een naast elkaar zetten van de rechtsplegingen die voor de verscheidene rechtbanken gevolgd werden, een systematische schets te geven van de gevolgde procedure voor de Kortrijkse schepenbank. Over deze procedure zijn we immers het best ingelicht. Indien mogelijk zullen wij op vergelijkingspunten of afwijkingen in de procedure voor de andere rechtbanken in de kasselrij wijzen. Deze werkwijze is eveneens op een andere grondslag te verantwoorden. Uit de fragmentarische inlichtingen die we vonden over de rechtspleging voor de andere rechtbanken in de kasselrij bleek immers duidelijk dat hetzelfde schema van rechtspleging gevolgd werd ; alleen sommige details verschilden. De procedure die gevolgd werd voor de Kortrijkse schepenbank - de belangrijkste rechtbank in de kasselrij - is derhalve een repre-

(1) Cfr. supra, deel I, hfst. I, titel III.

(2) Cfr. de gerechtsregisters van de schepenbanken van de heerlijkheden. Zie hiervoor supra, deel I, hfst. II.

(3) Deze Styl ter camere ende vierschare, die handelt over de procedure in burgerlijke zaken, werd bekrachtigd door Karel V op 21 januari 1550 : TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 457-505.

sentatief voorbeeld voor de procedure in de 16de-17de eeuw voor de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk.

Deze studie is beperkt tot de normale procesgang in civiele zaken en in strafzaken. Bijzondere rechtsplegingen zoals het in purge leggen van een nalatenschap, vorderingen tot erkenning van een handtekening, het vervolgen van faicten door het houden van faictwaerheden worden slechts in het kort behandeld. Voor de meeste van deze procedures vindt men een uitgebreider uiteenzetting in het hoofdstuk over de bevoegdheid.

HOOFDSTUK I

RECHTSPLEGING IN BURGERLIJKE ZAKEN

De rechtspleging in burgerlijke zaken voor de Kortrijkse schepenbank heeft in de loop van de 16de eeuw een belangrijke evolutie doorgemaakt. Op het einde van de 15de eeuw was deze rechtspleging praktisch nog geheel mondeling. De schepenen hielden hoofdzakelijk rekening met wat door de taellieden of getuigen van beide partijen werd "gezegd". De neerslag hiervan vindt men in de bewaarde schepenregisters uit deze periode (1). De beweringen van de taellieden werden er vrijwel letterlijk opgetekend tijdens de zittingen. Dit blijkt onder meer uit de beknopte vorm van deze optekeningen en de vele kleine vergissingen en uitlatingen in het geschrift. De verklaringen van de getuigen werden praktisch nooit opgetekend ; alleen hun namen werden genoteerd met de vermelding of ze pro of contra getuigden.

In de schepenregisters van het begin van de 16de eeuw is de geleidelijke overgang naar een schriftelijke procedure merkbaar. De inhoud van de schepenregisters wijzigde zich in de loop van deze jaren. Meer en meer werden de getuigen verhoord door slechts enkele schepenen en werden hun verklaringen in extenso opgeschreven (2). Ook de turben werden meer en meer opgetekend (3). Dit wijst erop dat de schepenen voor het wijzen van hun vonnissen meer en meer rekening gingen houden met wat ze in een geschreven getuigenverklaring vonden. De onmiddellijke invloed van wat "gezegd" werd verminderde. Anderzijds kan men vaststellen dat de eigenlijke uitspraken van de schepenen, die in de 15de eeuw in een zeer beknopte vorm zonder enig for-

-
- (1) RAK.SA.OA., nr. 2012 tot en met 2020 ; E.M. MEIJERS, Het Oost-Vlaamsche erfrecht, p. 11-12 en 181-205.
- (2) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2050, f. 56 en 67 ; nr. 2051, f. 4, 7, 98 en 158 ; nr. 43.
- (3) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 5, f. 9 ; nr. 6, f. 217 ; nr. 2052, f. 21v°.

malisme werden opgetekend, in het begin van de 16de eeuw uitgroeien tot geformaliseerde dictums waarin men behalve het oordeel van de schepenen een kort overzicht vindt van de voorbije rechtspleging (4). Bovendien vindt men er de oudste gelibelleerde sententiën waarin behalve het dictum een kort verslag wordt gegeven van de standpunten van de partijen gedurende het proces (5). Deze dictums en gelibelleerde sententiën werden alleen opgemaakt omdat de partijen erom verzochten. Deze vraag is te zien in het kader van de geleidelijke overgang naar een schriftelijke procedure. De partijen wensten van tussenvonnissen en eindvonnissen een titel te bekomen, die ze in de loop van de procedure of na het proces aan de tegenpartij of aan de schepenen konden voorleggen om hen te verplichten hiermede rekening te houden. Deze evolutie kunnen we slechts volgen tot omstreeks 1520. Van de periode na 1520 tot omstreeks 1540 bleven er praktisch geen bronnen bewaard (6). In de schepenregisters van na 1540 stellen we echter vast dat de schriftelijke procedure volledig was doorgedrongen. De partijen brachten hun argumenten schriftelijk naar voor. De getuigenverhoren werden afgenomen door één tot twee schepenen, en het was op basis van het proces-verbaal van deze getuigenverhoren dat de schepenen een vonnis wezen. Deze evolutie vond zijn voltooiing in een verordening van 21 januari 1550 die de styl in de camere en de vierschare vastlegde (7). Deze verordening was een bekrachtiging van een

(4) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2051, f. 150v° en f. 210 ; nr. 2082.

(5) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2051, f. 158 ; nr. 5, f. 8 en 23 ; nr. 2082.

(6) Cfr. supra deel I, hfst. II, titel I.

(7) Styl ende maniere van procederen onderhouden binnen der stede van Corttrycke ter camere ende vierschare gheconfirmeert bij wijlent van hoogher gedachten den Keyzer Kaerle den vijften van dien name van 21 januari 1550, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 457-505. De Styl ter camere en de Styl ter vierschare worden apart behandeld en de artikelen apart genummerd. In het verder verloop van de studie wordt deze styl verder geciteerd als Styl ter camere of Styl ter vierschare zonder verdere verwijzing naar het werk van TH. de LIMBURG-STIRUM.

schepenkeure die op 2 maart 1532 werd afgekondigd (8). Deze schepenkeure werd niet toevallig opgesteld. Op 23 oktober 1531 verkreeg Kortrijk samen met Oudenaarde, Aalst, Geraardsbergen en Dendermonde het privilege dat Gent, Brugge, Ieper en het Brugse Vrije reeds sedert 30 juni 1495 bezaten, waardoor de Raad van Vlaanderen voortaan het hoger beroep tegen de vonnissen van de schepenen par escrit behandelde, d.w.z. dat op basis van de overgemaakte dossiers van de zaak in eerste aanleg ex eisdem actis werd nagegaan of een vonnis goed of slecht was (9). De raadsheren van de Raad van Vlaanderen konden dit alleen wanneer ze de procedure voor de Kortrijkse schepenbank kenden. Om het hen gemakkelijk te maken werd te Kortrijk dan ook op 2 maart 1532 een hoofdzakelijk schriftelijke procedure ingevoerd die praktisch overeenstemde met de procedure die in eerste aanleg voor de Raad van Vlaanderen werd toegepast (10). In de loop van de 16de eeuw werd deze procedure eveneens toegepast voor de andere rechtbanken in de kasselrij Kortrijk (11).

Deze rechtspleging, die zoals gezegd grotendeels overgenomen werd van de Raad van Vlaanderen, verliep hoofdzakelijk volgens het romeins-kanoniek procesrecht, een synthese van procedureregels die door legisten en kanonisten in de loop van de twaalfde eeuw werd opgebouwd uit het Justiniaanse recht enerzijds en het middeleeuw kanoniek recht

-
- (8) Deze keure waarvan het bestaan nog wordt vermeld in CH. MUSSELY, Inventaire des archives de la ville de Courtrai, I, p. 60 is verloren gegaan. Voor het bestaan van deze keure raadplege men eveneens : ARA., RK., nr. 33.280, SRK 1531-1532, f. 35v° : "Noch betaelt Hansken van Halewijn van dat hij gheschreven hadde in franschijne zekere ordonnancie onlanx ghemaect up tprocederen ter camere ende ter vierscare...".
 - (9) Verordening van 23 oktober 1531, Verzam. verord., 2de reeks, III, p. 288-289. Voor het verlenen van dit privilege aan Gent, Brugge, Ieper en het Brugse Vrije : Verordening van 30 juni 1495, Placc. Vl., I, p. 76-77.
 - (10) Zie de inleiding van de Styl ter camere en de Styl ter vierschare van 21 januari 1550.
 - (11) Bv. : Ontwerpcostumen Deinze, 80-107 ; Ontwerpcostumen Tielt, 59-109 ; RAK., Scab. II, nr. 9, 12-17. Zie eveneens de gerechtsregisters van de verscheidene heerlijkheden. Cfr. supra deel I, hfst. II, titel V.

anderzijds. Dit procesrecht verspreidde zich vanaf de dertiende eeuw geleidelijk in West-Europa. Via het Parlement van Parijs kwam het in de Raad van Vlaanderen, de Raad van Brabant, het Hof van Holland en de Grote Raad van Mechelen en in de lagere rechtbanken (12). De Kortrijkse rechtspleging behield echter eveneens Germaanse wortels. Dit was onder meer het geval voor de mogelijkheid die bleef bestaan om een schuldvordering in te leiden bij wijze van conservatoir beslag (clacht of arrest). Ook de verstekprocedure, die de verplichting oplegde om de verweerder drie tot viermaal te dagvaarden vooraleer een definitief verstek kon genomen worden, was germaans van oorsprong. Hetzelfde gold voor de executie van een vonnis bij wijze van panding, de voorkeurregeling bij executoir beslag en de bescherming van de eigendom door een vordering die geen onderscheid maakte tussen eigendom, bezit en houderschap (13). Aan de hand van de Styl van 21 januari 1550 en de bewaarde processtukken en gerechtsregisters zullen we in de hiernavolgende titels de hoofdtrekken van het procesrecht in burgerlijke zaken schetsen zoals het voor de Kortrijkse schepenbank werd toegepast.

-
- (12) Over het Romeins-kanoniek procesrecht raadplege men onder meer : R.C. VAN CAENEGEM, History of European Civil Procedure, in International Encyclopedia of Comparative Law, XVI : Civil Procedure, hfst. 2, Tübingen, 1973 ; ID., Kanttekeningen bij een periodiseringsprobleem : de evolutie van het burgerlijk procesrecht in Recht in Beweging. Opstellen aangeboden aan R. Victor, II, 1973, p. 1075 ; W.G. WEDEKIND, Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling van de procesgang in civiele zaken voor het Hof van Holland in de eerste helft van de zestiende eeuw, Assen, 1971 ; Y. BONGERT, Recherches sur les cours laïques du Xe au XIIIe siècle, Parijs, 1949, p. 48 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 373 ; A. TARDIF, La procédure civile et criminelle aux XIIIe et XIVe siècles, p. 1 ev. ; J. BOLSEE, L'ordonnance du 8 août 1559 réglant le statut, le style et la manière de procéder du Grand Conseil de Malines (Texte néerlandais) in B.A.L.O., XXIV (1969-1970), p. 77-152.
- (13) Over deze germaanse wortels : H. CONRAD, Deutsche Rechtsgeschichte, I, p. 388-389 ; J. VAN KUYK, Rechtsingang en verstek in de middeleeuwen, stedelijke procedure in verband met het recht van de republiek, 's Gravenhage, 1910. Zie eveneens de hiernavolgende titels waarin deze procedurefazen behandeld worden.

TITEL I. RECHTSINGANG

Voor de Kortrijkse schepenbank en de andere rechtbanken in de kasselrij Kortrijk werden de vorderingen in burgerlijke zaken meestal ingesteld bij wijze van een dagvaarding (daghinghe) of bij wijze van conservatoir beslag (clacht) (14). Deze twee wijzen van rechtsingang worden hier achtereenvolgens behandeld.

§ 1. Dagvaarding

De dagvaarding was één van de belangrijkste wijzen waarop een proces werd ingeleid bij de schepenbank. Ze bestond in een door een stedecnape uitgebrachte akte die ofwel van de schepenbank ofwel van een partij uitging.

Traditioneel gingen alle dagvaardingen uit van een rechtbank. Een particulier kon de tegenpartij niet laten dagvaarden door zich rechtstreeks te wenden tot een gerechtsbode. Hij diende zich te wenden tot de bevoegde rechtbank en deze rechtbank verzoeken om de tegenpartij te dagvaarden. Indien de rechtbank het verzoek ontvankelijk achtte, gaf zij bevel aan een gerechtsbode, of delegeerde één van haar rechters om de tegenpartij te dagvaarden (15). Dit traditionele systeem werd te Kortrijk in de 16de-17de eeuw toegepast voor alle dagvaardingen waaraan een bevel of een verbod voor de gedaagde voorafging, zoals het bevel tot onртуiming van een huis of plaats zonder

(14) Een vordering kon eveneens ingeleid worden bij wijze van een conclusie (bv. een tegenvordering) bij wijze van een verzoekschrift (bv. vordering tot ontvoogding) of door vrijwillige verschijning. Deze wijzen van rechtsingang waren uitzonderlijk en worden daarom hier niet behandeld.

(15) - Over dit systeem van dagvaarden : J. VAN KUYK, Rechtsingang en verstek in de middeleeuwse stedelijke procedure in verband met het recht der republiek, p. 1-17 ; A. WORTIER, Bijdrage tot de kennis van het burgerlijk procesrecht in de 15de eeuw binnen de stad Leiden, p. 13.

- Deze procedure vindt men onder meer terug in de Grote Raad (J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 375-379) en het Hof van Holland (W.G. WEDEKIND, De procesgang in civiele zaken, p. 44-45).

recht noch titel bezet, het bevel tot het verlenen van vrede (ver-sekerthede), het verbod om bepaalde genotsrechten op een onroerend goed uit te oefenen, het verbod om kennis te nemen van een zaak waar-bij een Kortrijks poorter betrokken was (16).

In deze gevallen begon het proces eigenlijk met een verzoek door de eiser gericht aan de schepenbank ; de eiser verzocht de schepenen aan de verweerder een bepaald bevel te geven of een bepaald verbod op te leggen (17). Over dit verzoek werd beraadslaagd door de schepenen of enkele onder hen. Indien het verzoek ontvankelijk en ge-grond werd geacht, verleenden de schepenen een commissie of last om het verbod of het bevel aan de verweerder te betekenen en hem te dagvaarden voor de schepenbank. Deze commissie werd door een griffier gelibelleert d.w.z. schriftelijk vastgelegd, ondertekend en overge-maakt aan een stedecnape die zorgde voor de betekening (18).

Voor de dagvaardingen waaraan geen bevel of verbod voorafging (simpele daghinghen) daarentegen had men de toelating van de schepenbank niet nodig. De eiser mocht zich hiervoor rechtstreeks wenden tot een stedecnape en hem belasten met de dagvaarding (19). Deze regeling sluit nauw aan bij het systeem van de tegenwoordige dagvaardingen.

Wanneer de verweerder in de stad of de kasselrij Kortrijk ver-bleef werden de commissien en de simpele daghinghen betekend door één van de vier Kortrijkse stedecnappen (20). In het gewone geval (21)

-
- (16) Styl ter camere, 1, 2 en 4. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 25, f. 12 ; nr. 71, f. 36v°-40, 45v°, 59, 68-69v° en 91.
- (17) Of dit verzoek mondeling of schriftelijk gebeurde konden we niet achterhalen.
- (18) Styl ter camere, 1, 2 en 4 ; Reglement van 27 juni 1546 voor de griffiers van Kortrijk, art. 70, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 447. Voorbeelden van dergelijke commissies vindt men in RAK.SA.OA., nr. 483, f. 5-6, 19v°-21. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 71, f. 36v°, 45v° en 99.
- (19) Styl ter camere, 3.
- (20) Styl ter camere, 1-7 ; Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14v°-15v° ; Stadskeure Kortrijk van 29 januari 1558, Ibidem, f. 15bis-15ter ; Stadskeure Kortrijk van 6 november 1574, Ibidem, f. 16-16v°.
- (21) Voor bijzondere rechtsplegingen zoals het purgeren vaneen nala-tenschap golden speciale regels (Costumen Kortrijk, XV, 5). Voor
.../...

gebeurde de betekening mondeling aan de persoon of de woonplaats van de gedaagde. Indien de stedecnape de gedaagde in persoon niet aantrof diende hij de dagvaarding te betekenen aan een familielid of aan de dichtstbijwonende gebuur die dan de plicht had de dagvaarding aan de gedaagde te bezorgen (22). Had de gedaagde geen woonplaats in de kasselrij, of kon de stedecnape hem niet persoonlijk dagvaarden, dan werd de dagvaarding bij wijze van een afroeping aan de Sint-Maartenskerk te Kortrijk of een andere kerk in de kasselrij uitgebracht (23).

De simpele daghinghe of commissie bevatte behalve de namen van de eiser en de gedaagde, het onderwerp van de eis, de rechtbank voor welke de gedaagde gedagvaard werd en de datum van de terechtzetting (24). Indien de stedecnape een commissie betekende aan de persoon van de gedaagde las hij deze geschreven commissie voor zonder hiervan een afschrift te bezorgen aan de gedaagde. Vervolgens vroeg hij de verweerder of deze zich bij het bevel of verbod zou neerleggen of zich zou verzetten. Het antwoord van de verweerder acteerde de stedecnape onder de geschreven commissie. Vervolgens werd de verweerder gedagvaard om te verschijnen voor de camere (25).

Bij het betekenen van de dagvaarding diende de stedecnape een competenten dagh mee te delen aan de gedaagde (26). Deze competenten dagh was de dag waarop de gedaagde voor de schepenen moest verschijnen. Tussen de dag van de dagvaarding en de dag waarop de gedaagde diende te verschijnen moesten er tenminste vijf volle dagen liggen. Deze termijn was voorgeschreven op straffe van nietigheid. In spoedeisende

.../...

deze bijzondere rechtspleging raadplege men onder meer het hoofdstuk over de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen : deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, 18.

(22) Styl ter camere, 7.

(23) Zie bv. : Costumen Kortrijk, XV, 5.

(24) Zie de dagvaardingen en commissies opgenomen in RAK.SA.OA., nr. 483 en de commissie van hofsluytinghe in RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

(25) Ibidem.

(26) Styl ter camere, 5.

gevallen konden de schepenen een kortere termijn verlenen (27). Wanneer de dag in de dagvaarding vermeld een zon- of feestdag was, werd de termijn automatisch verlengd tot de eerstvolgende zitting van de rechtbank na deze datum (28).

Nadat de stedecnape een dagvaarding had betekend, schreef hij de namen van de partijen op in een speciaal register (29). Op de verschijningsdag (competenten dagh) deelde hij vóór negen uur de namen van de partijen mee aan de griffie om ze op de rol in te schrijven (30).

Wanneer de dagvaarding het gevolg was van een commissie, deelde de stedecnape bovendien mede of de verweerder zich al dan niet had neergelegd bij het verbod of het bevel (31).

De vorderingen die bij wijze van een dagvaarding bij de Kortrijkse schepenbank werden aanhangig gemaakt werden in principe behandeld door de camere (camere binnen - camere buiten) één van de twee afdelingen van de Kortrijkse schepenbank (32).

De rechtsingang bij wijze van een dagvaarding vindt men, behalve in de rechtspleging voor de Kortrijkse schepenbank, terug in de rechtspleging voor de schepenbank van Harelbeke (33), de rechtspleging voor

(27) Ibidem.

(28) Ibidem, 9.

(29) De daghinckboucken uit de 16de en het begin van de 17de eeuw zijn niet bewaard gebleven, wel deze uit de periode na 1621 (Bv. : RAK.SA.OA., nr. 112 en 135). Over de verplichting van de stedecnape om deze boeken bij te houden : Stadskeure Kortrijk van 29 januari 1558, art. 6-9, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 15bis-15bisv° ; Stadskeure van 6 november 1574, art. 4, Ibidem, f. 16.

(30) Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, art. 2, Ibidem, f. 14v°.; Styl ter camere, 2.

(31) Ibidem; zie een afschrift van een rolregister omstreeks 1598-1600 dat zich bevindt in een procesdossier voor de Raad van Vlaanderen : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 9059.

(32) Styl ter camere, 1-9. Het purgeren van nalatenschappen kwam voor de vierschare : Costumen Kortrijk, XV, 5 ; RAK.SA.OA., nr. 10, f. 31-32.

(33) De dagvaardingen werden er betekend door de plaatselijke stedecnape : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 17 en 18.

de schepenbank van Tielt (34), en de rechtspleging voor de heerlijke schepenbanken (35).

§ 2. Clacht

De clacht of het arrest was een door een schepen en een gerechts-officier uitgebrachte akte waardoor conservatoir beslag werd gelegd op de persoon en/of de goederen van de verweerder, die terzelfdertijd gedagvaard werd om te verschijnen voor de schepenbank. Het was zoals men het uitdrukte een wijze waarop interd van wette verkregen werd (36).

Deze clacht of arrest, onbekend in het romeinse recht, heeft zich uit het Germaanse executierecht ontwikkeld (37). Het was een voorlopige executie vóórleer een vonnis over de grond van het geschil was verkregen, toegestaan in gevallen waarin op het verkrijgen daarvan niet kon worden gewacht, omdat dit wachten voor de eiser het gevaar zou meebrengen dat hij na het proces niet langer in de mogelijkheid zou zijn het verkregen vonnis ten uitvoer te leggen. In de tweede plaats werd het toegestaan om een proces en een vonnis zelf mogelijk te maken in gevallen waarin slechts door het vestigen van een forum arresti het gerecht bevoegd werd om in een zaak te oordelen. De clacht diende derhalve tot zekerheidstelling en tot het vestigen van bevoegdheid (38).

-
- (34) De dagvaardingen werden er betekend door de messagier (stadsbode): Ontwerpcostumen Tielt, 155.
- (35) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 14v°, 34v°, 36, 39 : dagvaardingen betekend door de prater van de heerlijkheid Nieuwenhove te Waregem.
- (36) Costumen Aalst, V, 1 ; Costumen Oudenaarde, V, 2 en 8.
- (37) J. VAN KUYK, Rechtsingang en verstek, p. 141 ; M.U. VON BETHMANN-HOLLWEG, Der Civilprozess des gemeinen Rechts, IV, Der Germanisch-romanische Civilprozess im Mittelalter, Bonn, 1868, p. 38-39 en 473-479 ; R. SOHM, Der prozess der Lex Salica, Weimar, 1867, p. 11-54.
- (38) J. VAN KUYK, Rechtsingang en verstek, p. 141-142. Over het doel en de aard van de clacht raadplege men eveneens : Gent 4 september 1593, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 228-231 ; Gent 6 juni 1620, Ibidem, f. 60-60v° en 80-80v° ; Vonnis Kortrijk 15 december 1561, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 165 ; Vonnis Kortrijk 22 mei 1566, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 150v°.

De clacht werd in het Kortrijkse recht gebruikt om clare (vaste) en liquide (zekere) schulden in te vorderen (39).

Door wie en tegen wie mocht nu de clacht worden toegepast ? Volgens de costumen van sommige Vlaamse steden kon er geen clacht of arrest worden toegepast op de poorters binnen de jurisdictie van hun stad. Clacht of arrest konden in het Kortrijks schependom zowel tegen poorters, ghedieden als vreemdelingen worden gebruikt, onverschillig welk het statuut van de eiser was. In de kasselrij Kortrijk konden clachten uitgaande van de Kortrijkse schepenbank in principe alleen tegen Kortrijkse poorters en vreemdelingen worden gebruikt ; de Kortrijkse schepenen hadden aldaar geen burgerlijke jurisdictie over de ghedieden (41). De clacht kende slechts één beperking. Teneinde de marktvrijheid te vrijwaren en het sukses van de wekelijkse markten en de jaarmarkten te verzekeren was het nodig dat de Kortrijkse markten, de centra van de handel met vreemdelingen, vrij konden worden bezocht. Het gevaar van clacht of arrest voor eigen schulden of de schulden van een andere moest dus worden weggenomen. Daarom was het, behalve voor schulden op de markt zelf gemaakt, verboden clachten te betekenen tijdens deze markten (42).

-
- (39) RAK.SA.OA., nr. 1, f. 21 ; Gent 6 juni 1620, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 60-60v° en 80-80v° ; Vonnis Kortrijk 26 oktober 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 109 ; Vonnis Kortrijk 9 maart 1573, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 200 ; Constultatie van 18 maart 1584, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 783.
- (40) Zie bv. : Costumen Gent, IV, 12 ; Costumen Ieper, XVIII, 1 en 3 ; J. GILISSEN, Le statut des étrangers en Belgique du XIIIe au XXe siècle, in R.S.J.B., X (1958), p. 296-302.
- (41) - Costumen Kortrijk, III, 16 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455 ; Vonnis Kortrijk 22 mei 1566, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 150v°-152.
 - Clacht op ghedieden was echter mogelijk voor schulden van een nalatenschap van een Kortrijks poorter die door een ghediede aanvaard was geworden : Cfr. supra deel IV, hfst. II, titel I, § 2.
- (42) - Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 11, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 159 ; Verordening van 31 maart 1531, Ibidem, p. 376 ; Verordening van 4 februari 1581, Ibidem, p. 545-549 ; Verordening van 14 oktober 1585, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 23v°-24.
 - Vergelijk met Ontwerpcostumen Tielt, 130 en 146 ; Verordening van 2 december 1519, SAT., nr. 59, f. 62v°-64.

De procedure van de clacht begon met een verzoek van de schuldeiser gericht aan de schepenbank (43). Of dit verzoek mondeling dan wel schriftelijk gebeurde konden we niet achterhalen. Het verzoek werd ingediend door de eiser in persoon of door een behoorlijk gevolmachtigde procureur. De beslagleggende eiser (claghere) moest beloven schadevergoeding te zullen betalen wanneer nadien bleek dat hij ten onrechte beslag had gelegd (44). Het verzoek werd in ontvangst genomen door tenminste één schepen (45) en dit in tegenwoordigheid van de schout, de opperamman of de onderamman (45). Nadat het verzoek was ingediend maende de aanwezige gerechtsofficier de schepen die het verzoek in ontvangst genomen had. Vervolgens deed deze schepen bij wijze van een vonnis uitspraak over de ontvankelijkheid en de gegrondheid van het verzoek (47). Werde het verzoek ingewilligd dan was de tweede fase van deze procedure het leggen van het conservatoir beslag. Dit conservatoir beslag kon gelegd worden op de persoon en/of de goederen van de schuldenaar.

Het tenuitvoerleggen van conservatoir beslag op de persoon van de schuldenaar wordt in het hedendaagse recht gijzeling of lijfswang

-
- (43) Styl ter vierschare, 1 ; Turbe Kortrijk circa 1538-1539, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 109 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v°.
- (44) Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 2. Ten onrechte tenuitvoer gelegde clachten gaven aanleiding tot schadevergoeding en een boete : Concessie caroline (1540), art. 18 ; Concessie caroline (1545), art. 18 ; RAK.SA.OA., nr. 41, f. 239-239v° ; nr. 71, f. 49-50v° en 157v°-158v° ; nr. 746, f. 6v° en 8v° ; Stadskeure Kortrijk van 26 maart 1585, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 252-253. Vergelijk met Ontwerpcostumen Tielt, 84.
- (45) Styl ter vierschare, 1 ; Turbe Kortrijk circa 1538-1539, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 109 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v°.
- (46) Over de bevoegdheid van de schout, opperamman of onderamman om clachten tenuitvoer te leggen : cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. II.
- (47) Styl ter vierschare, 1 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v° ; RAK.SA.OA., nr. 20, f. 62. Voorbeeld van een dergelijk vonnis (commissie genoemd) : RAK.SA.OA., nr. 483, f. 75v°-76v° (17de eeuw).

genoemd. Het vonnis waarbij de clacht werd toegestaan werd door de schout, opperamman of onderamman aan de schuldenaar betekend. Vervolgens werd de schuldenaar door deze gerechts-officier aangehouden en in de stedelijke gevangenis opgesloten (48), waar hij op kosten van de schuldeiser (49) gevangen werd gehouden tot hij zekerheid had gesteld om het gewijsde te betalen. De gegijzelde die uitbrak uit de gevangenis werd beboet met zestig ponden parisis en bij verstek veroordeeld tot betaling van de schuld waarvoor het conservatoir beslag werd gelegd (50).

De gijzeling werd, gezien de hieraan verbonden gevangenskosten voor de schuldeiser, niet zoveel toegepast. Wat meer voorkwam was de clacht op de goederen van de schuldenaar. De Kortrijkse schepenen en gerechts-officiëren legden alleen conservatoir beslag op catheilen (51). Het beslag kon eveneens gelegd worden op goederen van een schuldenaar in het bezit van een derde (52). Vorstelijke verordeningen van 16 augustus 1584 en 7 november 1585 verboden het conservatoir beslag op landbouwwerktuigen in de kasselrij. Deze verordeningen voerden slechts tijdelijke maatregelen van telkens één jaar in, en hadden tot doel de

-
- (48) Costumen Kortrijk, III, 14 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, X ; Benoemingsbrief tot cipier van Kortrijk van 6 april 1574, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 49-52 ; Benoemingsbrief tot cipier van Kortrijk van 22 september 1575, Ibidem, f. 55-56v°.
- (49) Stadskeure Kortrijk van 24 juli 1520, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 354-355 ; Vonnis Kortrijk 14 april 1557, RAK.SA.OA., nr. 9 ; f. 103v°-104v° ; Vonnis Kortrijk 13 januari 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 114v°-115v°.
- (50) Concessie caroline (1540), art. 17 ; Concessie caroline (1545), art. 17 ; Costumen Kortrijk, III, 15 ; Stadskeure Kortrijk van 24 juli 1520, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 355 ; ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 4v°, 4v°-5.
- (51) - Styl ter vierschare, 2 ; Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455 ; Verordening van 14 oktober 1616, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, II, p. 306-308 ; Costumen Kortrijk, III, 16.
 - Over het onderscheid tussen catheil en niet-catheil in het Kortrijkse recht raadplege men : Costumen Kortrijk, XVIII en supra, deel IV, hfst. I, titel II.
- (52) Turbe Kortrijk 23 november 1555, RAK.SA.OA., nr. 2034, f. 167.

landbouwexploitatie te stimuleren, die ten gevolge van de onlusten in de kasselrij omstreeks 1580-1584 volledig verwaarloosd was (53). De clacht op de goederen van een schuldenaar werd tenuitvoer gelegd door de schepen die het verzoek tot dit beslag inwilligde samen met de gerechtsofficier die hem hiertoe gemaent had (54). In aanwezigheid van de schuldeiser (claghere) of zijn vertegenwoordiger begaven ze zich naar de plaats waar de goederen van de schuldenaar (beclaeghde) zich bevonden. De schuldeiser diende de goederen aan te wijzen en eventueel het bewijs te leveren dat het wel degelijk goederen van de schuldenaar waren (55). Het aanwijzen van de goederen was evenwel niet nodig wanneer de in beslag te nemen goederen onlichamelijke rechten waren die "ad oculum niet tooghelick en waren". In dit geval legde men beslag op het recht ende actie (56). Indien dit onlichamelijk recht in een titel was opgenomen werd de titel in beslag genomen (57). De schuldeiser deelde aan de schepen en de gerechtsofficier het bedrag van de schuld mede waarvoor de goederen in beslag dienden genomen te worden (58). Na het aanwijzen van de goederen en de opgave van het schuldbedrag maakte de schepen een inventaris van de in beslag te nemen goederen en tekende dit in een billet van clachte op. Vervolgens nam de gerechtsofficier de goederen in zijn bezit (saisyseert de goederen) en verklaarde dat de goederen in 's heerens handen waren (59). Aan de schuldenaar werd verbod opgelegd deze goederen te verplaatsen of te vervreemden tot er een vonnis omtrent de schuldvordering gewezen

(53) RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 26-26v°.

(54) Styl ter vierschare, 2 ; Turbe Kortrijk circa 1538-1539, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 109 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v°.

(55) Over dit aanwijzen van de goederen : Ibidem, RAK.SA.OA., nr. 1, f. 18-19v° (circa 1535).

(56) Costumen Kortrijk, III, 1.

(57) Turbe Kortrijk 23 november 1555, RAK.SA.OA., nr. 2032, f. 167.

(58) Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 3.

(59) Turbe Kortrijk circa 1538-1539, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 109 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v° ; Styl ter vierschare, 2.

was, en dit op straffe van veroordeeld te worden tot een boete van zestig ponden parisis wegens saisin- of arrestbrake (60). De in beslag genomen goederen werden derhalve in het bezit van de schuldenaar gelaten, tenzij de schuldeiser hiertegen bezwaren had omdat hij vreesde dat de schuldenaar niettegenstaande het verbod de goederen toch zou verplaatsen of vervreemden. In dit geval werden de goederen in bewaring gegeven aan de dichtstbijwonende buurman, aan de schuldeiser zelf (61), of een andere persoon (62). De gevolgen van het beslag voor de schuldeiser waren dat hij op de goederen een stilzwijgende hypotheek en een volgrecht kreeg (63).

Onmiddellijk na het beslag werd de beclaeghde schuldenaar gedagvaard door de gerechtsofficier die de clacht ten uitvoer had gelegd om te verschijnen op een competenten vierschaerdagh. Tussen de dag waarop de dagvaarding werd betekend en de verschijningsdag moesten er tenminste vijf volle dagen liggen op straffe van nietigheid van de dagvaarding. De beslagene kon evenwel een kortere termijn verzoeken. Viel de medegedeelde verschijningsdag op een zon- of feestdag dan werd de termijn verlengd tot de eerstvolgende zitdag van de schepenen (64). De betekening van de dagvaarding gebeurde aan de persoon of de woonplaats van de gedaagde. Indien de gerechtsofficier de schuldenaar niet persoonlijk kon aanspreken werd de dagvaarding betekend aan een familielid of aan de dichtstbijwonende buur die dan de plicht had de

-
- (60) Voorbeeld van het toepassen van deze boete wegens saisinbrake : Vonnis Kortrijk 10 oktober 1565, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 34 ; Vonnis Kortrijk 27 mei 1566, Ibidem, f. 50. ; Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 33 ; Concessie caroline (1540), art. 17 ; Concessie caroline (1545), art. 17 ; Costumen Kortrijk, III, 15 ; ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 4v°.
- (61) Zie de verwijzingen in voetnoot 59 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 32.
- (62) Vonnis Kortrijk 6 juni 1556, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 270 : aanstelling van een sekweste.
- (63) Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 34.
- (64) Styl ter vierschare, 2 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v°.

dagvaarding over te maken (65). Naar alle waarschijnlijkheid gebeurde deze dagvaarding mondeling en kreeg de gedaagde geen afschrift van de dagvaardingsakte.

De schuldeiser kon op de goederen van de schuldenaar ook een staende clacht tenuitvoer laten leggen. In dit geval werd de schuldenaar niet onmiddellijk gedagvaard (66). De schuldeiser kreeg hiervoor een jaar lang de tijd. Indien de dagvaarding binnen het jaar niet werd betekend ging het conservatoir beslag automatisch teniet. Deze staende clacht kon evenwel vernieuwd worden. Het doel van deze staende clacht was enigszins verschillend van de gewone clacht. Waar bij de gewone clacht het eigenlijk doel de gerechtelijke uitwinning van de inbeslaggenomen goederen was, en men door de tenuitvoerlegging ervan de nodige zekerheid wou verschaffen dat dit na een proces nog mogelijk zou zijn, was bij de staende clacht de gerechtelijke uitwinning op de achtergrond geschoven. Het ware doel van deze staende clacht was het verschaffen van zekerheid dat de schuldenaar zijn verbintenis zou nakomen. Indien dit het geval was liet men de staende clacht van rechtswege tenietgaan. Werd de verbintenis niet nagekomen dan zette de schuldeiser de vervolging verder door het dagvaarden van de schuldenaar, teneinde de inbeslaggenomen goederen gerechtelijk uit te winnen als schadevergoeding voor het niet-nakomen van de verbintenis. De staende clacht was derhalve een vorm van zekerheidsstelling. In tegenstelling met de gewone clacht volgde er niet altijd een proces op (67).

Nadat de dagvaarding betekend was, waren de gerechtsofficieren die het beslag hadden uitgevoerd ertoe gehouden deze clacht in een speciaal register op de griffie (zekerbouck) te registreren (68). De schepen die het beslag had helpen uitvoeren gaf op de eerste verschijningsdag

(65) Styl ter vierschare, 4.

(66) Styl ter vierschare, 7.

(67) Voorbeelden van dergelijke staende clachten vindt men in overvloed in de registers van de andere schepenbanken en leenhoven in de kasselrij Kortrijk. Bv. : RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 8, 83, 84 ; RAK., Scab. II, nr. 182.

(68) Stadskeure Kortrijk van 26 maart 1585, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 252-253.

de namen van de partijen op aan de griffier van de rol om ze op de zittingsrol in te schrijven (69).

Het kon nu ook gebeuren dat verschillende schuldeisers op hetzelfde ogenblik of op verschillende tijdstippen clacht lieten leggen op dezelfde goederen. In dit geval bepaalden de costumen van Kortrijk een voorkeurregeling. Degene die het eerst conservatoir beslag had laten leggen had voorrang op de latere beslagleggers. Bepaalde schuldeisers zoals de schuldeisers van pacht- of huurgelden, de schuldeisers van begrafeniskosten, de pachters van stadsaccijnzen of andere vorstelijke belastingen waren echter bevoorrecht. Voor hen had de datum van het conservatoir beslag tegenover gewone schuldeisers geen belang (70). De beslagene bezat de mogelijkheid om zijn persoon of de in beslag genomen goederen van dit beslag vrij te maken vooraleer een vonnis over de grond van de zaak gewezen was. Een gegijzelde kon zich vrijmaken door cautie iuratoire en cautie fideiussoire te verschaffen. De cautie iuratoire bestond erin dat de gegijzelde een eed deed waarin hij beloofde na zijn vrijlating het proces verder te zetten en niet te vluchten. De cautie fideiussoire daarentegen bestond erin dat de gegijzelde een voldoende aantal degelijke borgen aanbracht die waarborgden het gewijsde te betalen, indien de gegijzelde schuldenaar dit nadien niet deed (71). De cautie iuratoire alleen volstond in het Kortrijkse recht niet om vrij te komen. De minimum vereiste was het aanbrengen van een

-
- (69) Styl ter vierschare, 3. Volgens F. Van der Schuere, die omstreeks 1616-1620 een commentaar schreef op deze artikelen, was het niet de schepen die de clacht uitvoerde, doch de gerechtsofficier die hem begeleidde, die de namen van de partijen en van de schepen die de clacht tenuitvoerlegde mededeelde aan de griffie samen met het billet van clachte die de schepen had opgemaakt : RAK.SA.OA., nr. 310.
- (70) Costumen Kortrijk, III, 4-12 ; Turbe Kortrijk 16 augustus 1539, RAK.SA.OA., nr. 70, f. 181 ; Turbe Kortrijk 27 april 1543, RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 199 ; RAK.SA.OA., nr. 1, f. 18-19v°. Over de germaanse oorsprong van deze voorkeurregeling zie : J. BRISSAUD, Le créancier "premier saisissant" dans l'ancien droit français, Parijs, 1972.
- (71) P. WIELANT, Practycke civile, II, 15 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 67 ; Costumen Brugge, XXV, 9 ; Costumen Oudenaarde, V, 9.

voldoende aantal borgen (72). Twee andere middelen voor een gegijzelde schuldenaar om vrij te komen waren de afstand door de schuldenaar van al zijn goederen ten voordele van de schuldeiser (cessie van goede) (73), en een consignatie van een aantal waardevolle voorwerpen ter waarde van de gevorderde schuld in handen van het gerecht (namptissement) (74). Consignatie kon volgens de Kortrijkse costumen alleen gebeuren "met goude of zelve ghemunt ofte onghemunt, rijnghe, bagghen of ander goed niet bedervelick" (75). Deze voorwerpen werden in handen van een griffier gegeven die belast was met het bewaren van deze nampten. De afgifte en de lichting ervan werden in een register opgetekend (76).

De cautie fideiussore en het namptissement konden eveneens aangewend

- (72) Costumen Kortrijk, III, 14 ; Vonnis Kortrijk 28 november 1555, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 2 : "... slaeken van vanghenesse up zekere ende belofte van wederomme hierinne te commene tallen tijden dies verzocht ende by ordonnantie van der wet vermaent zijnde op peyne van 50 carolus guldens",
- (73) Vonnis Kortrijk 7 maart 1551, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 236 : "De voorseide heescher dede verclaersen dat hij consenteerde omme zijne lichame van vanghenesse ontslegghen thebbene in de vercoopinghe van zijnen huuse totten furnissemte van der somme van 16 ponden groten daervoren dat hij ghevanghen was". Over de cessie van goede : P. WIELANT, Practycke civile, II, 18 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 70 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, XX.
- (74) Vonnis Kortrijk 3 juli 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 158 : "dat hij by laste van den verweerder by officier gheexecuteert hadde gheweest, so dat hij omme vanghenesse tontgaene hadde moeten namp-tieren". Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 7v°.
- (75) Costumen Kortrijk, V, 4 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, XXII. Uit de registers van namptissementen blijkt dat behalve goud en zilver, waardevolle voorwerpen zoals korallen paternosters, kristallen vazen, enz... werden geconsigneerd : RAK.SA.OA., nr. 373, 936, 674, 807 en 1017bis. Over het namptissement raadplege men eveneens : P. WIELANT, Practycke civile, II, 19 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 71.
- (76) - Reglement van 27 juni 1546 voor de griffiers van Kortrijk, art. 69, TH. de LIMBURG, a.w., p. 441 ; RAK.SA.OA., nr. 373, 936, 674, 807 en 1017bis.
 - Vergelijk met procedure voor de schepenbank te Harelbeke : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 16, f. 117 ; Kerkfabriek Harelbeke, nr. 13.034, f. 69.

worden om in beslag genomen goederen vrij te maken (77). Het vrijmaken (slaeken) van de gegijzelde persoon of de in beslag genomen goederen diende door de schuldenaar gevorderd te worden voor de camere, die hierin bij wijze van een vonnis uitspraak deed (78).

De beslagene was niet verplicht de procedure voor de vierschare af te wachten om zijn in beslag genomen goederen of nampten vrij te maken. Hij kon de beslagnemer onmiddellijk dagvaarden voor de camere om het beslag nietig te laten verklaren op grond van het feit dat de schuldvordering ongegrond was of de clacht-procedure nietig was (79). Indien het inderdaad bleek dat de clacht ongegrond was legde de camere op vordering van de hoogbaljuw een boete op aan de schuldeiser die beslag had gelegd en veroordeelde hem tot schadevergoeding (80).

De procedure van de clacht om een geding in te leiden vindt men niet alleen terug in de Kortrijkse schepenbank. Ze werd toegepast in alle andere schepenbanken en leenhoven in de kasselrij Kortrijk (81). Deze

- (77) Vonnis Kortrijk 7 december 1549 en 18 januari 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 16-17v° ; Vonnis Kortrijk 27 januari 1550, Ibidem, f. 14v° ; Vonnis Kortrijk 13 januari 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 114-115v°.
- (78) Ibidem, f. 158 en 236 en RAK.SA.OA., nr. 23, f. 133. Zie eveneens Ibidem.
- (79) Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 5v° ; RAK.SA.OA., nr. 12, f. 140-141v° ; nr. 20, f. 17v°-18v° ; nr. 23, f. 133 ; nr. 41, f. 50, 239-239v° ; nr. 71, f. 28v°-29, 49-50v°, 114-115v°, 157v°-158v°, 272v°-273 ; nr. 756, f. 6v°.
- (80) Concessie caroline (1540), art. 18 ; Concessie caroline (1545), art. 18 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 2 ; Vonnis Kortrijk 29 maart 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 49-50v° ; Vonnis Kortrijk 3 juli 1550, Ibidem, f. 157v°-158v° ; Vonnis Kortrijk 1 augustus 1551, Ibidem, f. 272v°-273 ; Vonnis Kortrijk 2 maart 1556, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 239-239v° ; Vonnis Kortrijk 20 mei 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 17v°-18 ; Vonnis Kortrijk 2 juli 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 59-62 ; Vonnis Kortrijk 16 juli 1588, RAK.SA.OA., nr. 12, f. 140-141v°.
- (81) Bv. : voor de schepenbank van Harelbeke : RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 35 en nr. 15, f. 22 ; voor de schepenbank van Tielt : Ontwerpcostumen Tielt, 59, 66, 80, 130 ; voor de schepenbank van Deinze : Ontwerpcostumen Deinze, 88, 92 ; leenhof van Kortrijk : RAK.SA.OA., nr. 829, f. 39v° ; RAK., Fonds Colens, nr. 207, f. 8, 138, 139, 187 ; voor de schepenbank van Desselgem : RAK., Scab. I, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 6v° ; voor de schepenbank van Zwevezele : RAK., Scab. II. Suppl., nr. 54, f. 8v° ; voor de schepenbank van Walle : RAK., Scab. I, nr. 79, Walle R 1571-1606, f. 1, 133v°, 134, 134v°, 137, 138, 139.

rechtbanken legden niet alleen op catheilen clachten tenuitvoer (82) doch eveneens op niet-catheilen zoals lenen, allodia of cijnsland. Het leggen van conservatoir beslag op deze onroerende goederen gebeurde op een specifieke manier. De gerechtsofficier die het beslag uitvoerde nam bezit van de grond door over de grond te stappen (beterdinghe of voetstellinghe). De clacht werd in een register ingeschreven (83).

TITEL II. DE PRESENTATIE EN HET OPROEPEN VAN DE ZAAK

Na de rechtsingang bij wijze van een dagvaarding of bij wijze van een clacht verliep de procedure in de camere en de vierschare grotendeels op dezelfde manier, zodat ze hier samen behandeld worden. Op de dag in de dagvaarding vermeld deelde de sergeant of de gerechtsofficier, die de dagvaarding respectievelijk de clacht betekend had, vóór de zitting schriftelijk de naam en voornaam van de partijen mede aan de griffier van de rol (84). Deze griffier schreef de namen in op de rol. Tijdens de zitting werden de namen van de partijen in volgorde van de rol opgeroepen (85).

Na de oproeping van de zaak dienden de partijen in persoon of bij procureur (taelman) te verschijnen. De partijen mochten zich dus door een procureur of taelman laten vertegenwoordigen (86).

-
- (82) Bv. : RAK., Scab. I, nr. 36, Hondschote R 1585-1617, f. 125 ; nr. 74, Wakken R 1560-1566, f. 3.
- (83) RAK., Scab. II, nr. 528, f. 59 ; RAK., Scab. II, nr. 58, Desselgem R 1590-1604, f. 100, 110v° ; R 1604-1613, f. 149 ; Turbe Kortrijk 27 april 1543, RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 199 ; Turbe Kortrijk 27 januari 1557, RAK.SA.OA., nr. 2058, f. 115v°.
- (84) Styl ter camere, 3 ; Styl ter vierschare, 3 ; Stadskeure Kortrijk van 5 mei 1539, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 14v°-15.
- (85) Styl ter vierschare, 3. In de vonnissen vermeldt men duidelijk dat de zaak "gheroupen ten tourre van de rolle" was. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 72, f. 53 ; RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 144v°.
- (86) Styl ter camere, 10-11 ; Styl ter vierschare, 6 ; Gent 16 juli 1499, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 298.

Volgens artikel tien van de Styl ter camere en artikel zes van de Styl ter vierschare diende de procureur bij zijn eerste verschijning, en nadien telkens hierom gevraagd werd, een authentieke volmacht voor te leggen. Ferdinand Van der Schuere stipt in zijn commentaar van omstreeks 1616-1620 op deze Styl ter camere ende ter vierschare aan dat de procureurs op de eerste zitting hun procuratie alleen toonden wanneer hen hierom uitdrukkelijk verzocht werd (87).

Indien de schepenen het nodig achtten konden ze evenwel de persoonlijke verschijning van de partijen eisen (88). De wettelijke vertegenwoordigers hadden geen volmacht nodig om een ander persoon te vertegenwoordigen. Dit was onder meer het geval voor de vader die zijn kinderen (89), de voogd die zijn pupil (90) en de echtgenoot die zijn echtgenote vertegenwoordigde (91).

Na het oproepen van de zaak konden zich nu verschillende mogelijkheden voordoen :

- a) De beide partijen verschenen op de terechtzitting. In dit geval verliep de normale procedure verder en kon de eiser overgaan tot het indienen van de eis. Deze procedure wordt besproken vanaf titel IV.
- b) Beide partijen verschenen niet ter terechtzitting. In dit geval was de zaak afgelopen, want, zoals Philips Wielant aanstipte :
"... den juge syn officie niet employeren en mach onverzocht" (92).

(87) RAK.SA.OA., nr. 310.

(88) Vonnis Kortrijk van 29 januari 1559, RAK.SA.OA., nr. 22 : "ordonneren uut zekere causen hemlieden daertoe monerende beede partien te compareren in persone...".

(89) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 20, f. 28; nr. 25, f. 148.

(90) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 191-192; nr. 25, f. 148.

(91) Costumen Kortrijk, XII, 4 ; RAK.SA.OA., nr. 8, f. 151-151v°. Dit gold niet voor de van tafel en bed gescheiden vrouw die zelf kon optreden (bv. : RAK.SA.OA., nr. 12, f. 36v° ; nr. 25, f. 153) of een openbare koopvrouw voor haar handelstransacties (Costumen Kortrijk, XII, 4).

(92) P. WIELANT, Practycke civile, III, 1 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 74.

- c) De gedaagde blijkt wel, doch de eiser blijkt niet verschenen te zijn. In dit geval spreekt men van het verstek van de eiser. De gevolgen hiervan voor eiser en gedaagde zullen wij hieronder bij het verstek (titel III) behandelen.
- d) De gedaagde blijkt niet verschenen te zijn, de eiser echter wel. In dit geval spreekt men van het verstek van de gedaagde. De gevolgen hiervan worden eveneens in titel III onderzocht.

TITEL III. HET VERSTEK (DEFFAULT - CONTUMACIE)

In de 16de-eeuwse rechtspleging kon men niet alleen bij de aanvang van het proces, doch ook in de loop van de procedure verstek laten gaan (verstek om te antwoorden, verstek om het bewijs te leveren, verstek om reprochen te maken, enz...). De termen deffault en contumacie werden dan ook gebruikt zowel voor het verstek in het begin van het proces als voor het verstek tijdens de verdere procedure (93). In deze titel wordt alleen het verstek aan het begin van de procedure besproken. Bij de bestudering van het verstek moet men er bovendien rekening mee houden dat het deffault anders dan tegenwoordig zich in meerdere trappen kon voordoen. Men verleende verstek dat echter gevolgd werd door een nieuwe dagvaarding waarop de gedaagde opnieuw verstek liet gaan. Dit kon zich zo herhalen tot een bepaalde grens die in de procedureregeling vastgelegd werd en die ten hoogste uit vier dagvaardingen en viermaal verlenen van verstek beperkt was (94). De verstekprocedure in de camere was enigszins verschillend van die van de vierschare. Daarom worden ze hier afzonderlijk behandeld. In een eerste rubriek bespreken we wat er gebeurde wanneer de verweerder niet verscheen ; in een tweede wanneer de eiser niet verscheen.

(93) P. WIELANT, Practycke civile, III, 3-6 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 76-79 ; W.G. WEDEKIND, De procesgang in civiele zaken, p. 61.

(94) W.G. WEDEKIND, De procesgang in civiele zaken, p. 62 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 387-392.

Rubriek I. VERSTEK VAN DE VERWEERDER

§ 1. In de camere

In de verstekprocedure die in de camere van toepassing was, kan men een onderscheid maken tussen een algemene regeling en enkele bijzondere regelingen voor een aantal speciale vorderingen. Volgens de algemene regeling werd, wanneer de gedaagde niet verscheen op de eerste verschijningsdag, aan de eiser verstek verleend, gevolgd door een bevel (commissie) tot het opnieuw dagvaarden van de gedaagde. Verscheen de gedaagde na deze tweede dagvaarding opnieuw niet, dan werd op deze tweede verschijningsdag aan de eiser een tweede verstek verleend en een nieuw bevel tot dagvaarding van de gedaagde ditmaal met 0 intimatie (95). Bij niet-verschijning na deze derde dagvaarding verleende men de eiser een derde en definitief verstek (96). Het verschil tussen de eerste twee dagvaardingen en de laatste met 0 intimatie lag in de vorm en de inhoud. Deze derde dagvaarding diende schriftelijk opgesteld te worden door de griffier van de schepengbank. Zij diende te vermelden dat er reeds tweemaal verstek werd verleend tegen de gedaagde en dat wanneer hij niet verscheen hij zou verstoken worden van alle exceptien ende weere. De sergeanten die deze derde dagvaarding uitbrachten waren ertoe gehouden aan de gedaagde persoonlijk, of aan zijn echtgenote of de bewoners van zijn woonplaats of bij gebreke daarvan aan de bewoners van het dichtst bijgelegen huis, lezing te doen van het stuk, en de verschijningsdag vast te stellen en te betekenen. Daarna diende de sergeant aan de rechtbank mede te delen aan wie hij de dagvaarding had uitgebracht, welke dag om te verschijnen hij had vastgesteld, en op welke dag de dagvaarding uitgebracht werd. Wanneer een punt daarvan door de sergeant vergeten werd, dan werd de dagvaarding als nietig beschouwd en het deffault afgewezen. De sergeant

(95) Styl ter camere, 13. Voorbeeld van dergelijke dagvaarding : RAK. SA.OA., nr. 483, f. 17-17v°.

(96) In de praktijk werd de gedaagde soms nog een vierde maal exsuperabondanti gedagvaard vooraleer hij verstoken werd van alle exceptien ende weere : RAK.SA.OA., nr. 72, f. 26v° ; RAK.SA.OA., nr. 25, f. 10.

stond in voor de gevolgen van de aldus nietig uitgebrachte dagvaarding (97).

Het nut van de drie verleende deffaulten zou telkens verschillend geweest zijn. Door het verlenen van het eerste deffault bleef de verweerder verstoken van alle declinatoire excepties ; door het verlenen van het tweede deffault van alle dilatoire excepties en door het verlenen van het derde deffault van "alle peremptoire excepties ende weere" (98).

Na het verlenen van het derde deffault, dus na drie dagvaardingen gaf de rechtbank bevel aan de eiser om zijn "heesch ofte intendit met conclusie pertinente over te geven en te verifiëren". Vooraleer de eiser kon overgaan tot het verifiëren of bewijzen van zijn eis diende hij evenwel de verweerder een vierde maal eveneens met 0 inthimatie te dagvaarden om de "oorconden die hij beleeden wilt te hooren sweeren ende sien overleggen in formen van preuve sulcke acten, letteren ende munimenten als hem goet duncken zal" (99).

Nadat de eiser het bewijs had geleverd diende hij de verweerder ten slotte nog een vijfde maal te dagvaarden, opnieuw met 0 inthimatie, om reprochen te maken tegen de voorgelegde bewijzen (100).

Het nut van de vierde en vijfde dagvaarding was dus zeer beperkt.

Na het verlenen van het derde deffault was de verweerder reeds verstoken van alle exceptien ende weere (101). De vierde dagvaarding had dan ook slechts tot doel de verweerder uit te nodigen om aanwezig te zijn tijdens de bewijsvoering. Hij mocht de bewijzen evenwel niet meer weerleggen (102). Wel werd aan de verweerder nog de mogelijkheid

(97) Styl ter camere, 14-17.

(98) - P. WIELANT, Practycke civile, III, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 78 ; A. TARDIF, La procédure civile et criminelle, p. 58.

- Over de germaanse oorsprong van dit verlenen van driemaal verstek, raadplege men J. VAN KUYK, Rechtsingang en verstek, p. 81-92.

(99) Styl ter camere, 20.

(100) Styl ter camere, 21.

(101) Styl ter camere, 14 en 19.

(102) Styl ter camere, 20.

geboden om reprochen te maken, d.w.z. het wraken van bepaalde getuigen of bepaalde dokumenten (103). Hiertoe diende hij te worden uitgenodigd door een vijfde dagvaarding met 0 inthimatie (104).

Wanneer de verweerder na deze vierde en vijfde dagvaarding opnieuw niet verscheen dan werd de zaak afgesloten en mocht de eiser concluderen in rechte. Kon de eiser behoorlijk zijn eis bewijzen dan werd de verweerder veroordeeld tot het gevorderde en de gerechtskosten (105).

Tot nogtoe hebben we enkel de mogelijkheid behandeld dat de gedaagde geen enkele keer verscheen. Het kon natuurlijk ook gebeuren dat de verweerder na de tweede, derde, vierde of vijfde dagvaarding wel verscheen. In dit geval bepaalde artikel 18 van de Styl ter camere dat wanneer de gedaagde slechts na de tweede of derde dagvaarding verscheen, hij er eerst toe gehouden was de kosten van de vorige dagvaardingen te betalen, vooraleer hij aanhoord werd. Natuurlijk verloor hij ook het profyt dat aan de eiser was toegekend na het verlenen van elk deffault.

Bepaalde vorderingen hadden een eigen verstekregeling. Dit was onder meer het geval voor de vordering tot erkenning van een handtekening op een schuldbekentenis of een contract ; hiervoor werd slechts éénmaal verstek verleend (106). Voor de vordering tot uitzetting van de huurder of pachter uit het gehuurde goed bij het einde van de huur (107) en de vordering tot het verlenen van submissie ende verzekerthede (108) werd slechts tweemaal verstek verleend, de tweede maal na 0 inthimatie.

(103) Cfr. infra titel VII.

(104) Styl ter camere, 21 ; RAK.SA.OA., nr. 756, f. 2v°. Voorbeeld van dergelijke dagvaarding : RAK.SA.OA., nr. 483, f. 23.

(105) RAK.SA.OA., nr. 25, f. 10 ; nr. 72, f. 26v°.

(106) Styl ter camere, 23-24 ; Vonnis Kortrijk 1 februari 1556, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 161v°-162.

(107) Styl ter camere, 36-37.

(108) Styl ter camere, 27. Voorbeeld van dergelijke procedure : Vonnis Kortrijk 29 januari 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 81-81v°. Over deze submissie en verzekertede zie deel IV, hfst. II, titel I, § 1, I, 13.

§ 2. In de vierschare

In de vierschare was de verstekprocedure korter geregeld (109). Wanneer de gedaagde op de eerste verschijningsdag niet verscheen werd tegen hem een eerste deffault verleend. De zaak werd onmiddellijk verschoven naar de eerstvolgende zittingsdag van de vierschare. De gedaagde werd niet opnieuw gedagvaard. Verscheen de gedaagde op deze tweede zittingsdag opnieuw niet, dan werd aan de eiser een tweede deffault verleend en de zaak verschoven naar de daaropvolgende zitting. Wanneer dan de verweerder ook op deze zitting niet verscheen, verleende de schepenbank een derde deffault. Na dit derde deffault mocht de eiser zijn eis naar voor brengen en de schuldvordering bewijzen. Wanneer hij dit bewijs kon leveren werd hem na het manen door de schout het voordeel van de eis toegewezen. Het grote verschil met de verstekprocedure in de camere was dat na de eerste dagvaarding, die werd uitgebracht na het leggen van het conservatoir beslag, er ingeval van verstek van de gedaagde geen nieuwe dagvaardingen moesten betekend worden. De zaak werd automatisch naar de eerstvolgende zitting verschoven zonder dat de gedaagde hiervan op de hoogte werd gebracht (110).

Rubriek III. VERSTEK VAN DE EISER

Wanneer de eiser niet verscheen op de eerste inleidende zitting, of op de twee daaropvolgende zittingen waarnaar de zaak werd verwezen omwille van het verstek van de gedaagde, en de gedaagde verscheen wel op één van deze drie dagen, dan werd de gedaagde oorlof van hove verleend (111). Dit was eveneens het geval wanneer de eiser wel verscheen

(109) Styl ter vierschare, 9. Voorbeeld van een verstekprocedure in de vierschare : RAK.SA.OA., nr. 71, f. 23 ; nr. 81, f. 139v°.

(110) Een gelijkaardige regeling van het verstek van de gedaagde in de vierschare vindt men onder meer in de ontwerpcostumen van Tielt : Ontwerpcostumen Tielt, 59, 67, 72, 81, 88, 100, 131-132 en 135.

(111) Styl ter vierschare, 10. Voorbeeld van een verstek van de eiser in de camere : RAK.SA.OA., nr. 71, f. 45.

op de inleidende zitting doch er zijn eis niet naar voor bracht en dit ook niet acht dagen daarna (112). De gevolgen van het verlenen van oorlof van hove waren dat de verweerder ontslag van instantie kreeg en de eiser veroordeeld werd in de kosten van het geding. Daarboven werden de goederen van de verweerder waarop conservatoir beslag was gelegd van dit beslag vrijgemaakt (113).

Volgens P. Wielant en J. De Damhouder (114) werd de regeling van het verstek verzacht door de mogelijkheid om het verstek te zuiveren wanneer men een gegronde verhinderingsreden had om niet te verschijnen (bv. ziekte, overmacht). In de bewaarde rechtspraak van de Kortrijkse schepenen vonden wij hiervan geen voorbeelden ; daarom gaan we op dit probleem ook niet verder in.

TITEL IV. EIS

Na de behandeling van het verstek bij de inleiding van de zaak, komen we nu terug op het geval dat de beide partijen op de eerste verschijningsdag, in persoon of vertegenwoordigd door een procureur of taelman, verschenen zijn. Na de verschijning van de verweerder diende de eiser in principe onmiddellijk heesch te maken, zijn eis voor te dragen. Indien hij echter nog geen volle instructie had, kon hij zich nog acht dagen beraden vooraleer hij de eis voorbracht. Deze termijn was voorgeschreven op straffe van oorlof van hove ten voordele van de gedaagde (115).

De eis kon zowel mondeling als schriftelijk worden voorgedragen (115). Bepaalde richtlijnen daaromtrent waren er niet. Artikel 11 van de Styl ter camere bepaalt dat dit diende te gebeuren "naer d'exigentie van de sake". Voor meer ingewikkelde zaken gaf men de voorkeur aan een schrif-

(112) Styl ter camere, 12 ; Turbe Kortrijk 23 juni 1550, RAK.SA.OA., nr. 2, f. 139.

(113) Styl ter vierschare, 10.

(114) P. WIELANT, Practycke civile, III, 8 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 81.

(115) Styl ter camere, 11 en 12 ; Styl ter vierschare, 11.

telijke eis. De procureur mocht de mondelinge eis naar voor brengen en de schriftelijke eis opstellen (116).

Over de vorm van de eis worden we door de Styl ter camere en de Styl ter vierschare niet ingelicht. Volgens P. Wielant diende de eis "kort ende klaer" te zijn, d.w.z. de volgende vijf punten te bevatten : wie de eiser is, wat hij eist, voor wie hij eist, hoe hij het eist en van wie hij eist. Volgens dezelfde auteur kon de eis ingedeeld worden in drie delen : de major vormt de uiteenzetting van het geval, de minor de gronden waarop men eist en de conclusie datgene wat men eiste (117). Alhoewel er uit de 16de eeuw praktisch geen procesdossiers meer bewaard zijn, bleven er toch door een gelukkig toeval enkele schriftelijke heeschen bewaard. In register nummer 71 van het stadsarchief te Kortrijk werden verscheidene van die heeschen gehecht aan de vonnissen die in dit register opgetekend werden (118). De bestudering van deze heeschen toont ons aan dat ze de volgende elementen bevatten : naam en voornaam van de eiser, naam en voornaam van de verweerder, de rechtbank en haar onderverdeling (119) voor de welke de eis werd ingesteld, de feiten en de juridische gronden waarop men steunde, de conclusie of een korte samenvatting van wat men eiste. De feiten en de gronden waarop men steunde werden artikelsgewijs opgenomen telkens beginnend met Item (120).

De conclusies van de eiser dienden samen met de eis naar voor gebracht te worden zonder dat ze in latere geschriften nog werden herhaald, uiteengezet, veranderd of vermeerderd (121). Het was dus belangrijk dat de eiser van het begin af zijn eis en voornamelijk zijn conclusie

(116) Styl ter camere, 75-76 ; Styl ter vierschare, 59-60.

(117) P. WIELANT, Practycke civile, IV, 2, 3 en 9 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 101-109.

(118) RAK.SA.OA., nr. 71 (1549-1551). Dit register is het enige dat dergelijke heeschen bevat.

(119) De camere of de vierschare.

(120) Zie de heeschen vervat in : RAK.SA.OA., nr. 71.

(121) Styl ter camere, 39 ; Styl ter vierschare, 22.

grondig formuleerde. Met die conclusie stond of viel de afloop van het proces (122). Alleen wanneer nieuwe feiten ontstonden na het indienen van de eis, kon de eiser bij de schepenbank een rekwest civiel indienen om zijn eis uit te breiden of te veranderen. Indien de schepenen dit rekwest civiel ontvankelijk en gegrond verklaarden kon hij zijn vordering uitbreiden of veranderen (123).

TITEL V. VERWEER

Nadat de eiser zijn heesch naar voor had gebracht diende de verweerder te antwoorden. Opdat de verweerder goed zijn antwoord zou kunnen afwegen kreeg hij volgens de Styl ter camere en de Styl ter vierschare een termijn van veertien dagen (124). In de vierschare kon hij nog een bijkomende termijn van acht dagen superabondant tijds krijgen zonder een bepaalde reden te moeten opgeven voor dit uitstel (125). In de praktijk kregen de verweerders een langere termijn. Volgens de commentaar van Ferdinand Van der Schuere op deze Styl ter camere ende ter vierschare (circa 1616-1620) gaf men de verweerders die binnen de stad woonden vier weken, en de verweerders die buiten de stad woonden vijf weken bedenktijd (126). Wanneer de verweerder binnen deze termijn niet geantwoord had werd hij absolutelick versteken van antwoorde en mocht de eiser overgaan tot het bewijs van de aangehaalde feiten (127).

-
- (122) P. WIELANT, Practycke civile, IV, 3 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 102 ; W.G. WEDEKIND, De procesgang in civiele zaken, p. 77.
- (123) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 24, f. 159 en 195v° ; nr. 25, f. 12 en 24. Indien dit evenwel gebeurde om de zaak te laten aanslepen werd degene die het rekwest civiel had aangevraagd beboet : Stadskeure Kortrijk 1 september 1550, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 508-509. Voorbeelden van dergelijke boeten : Vonnis Kortrijk 16 december 1557, RAK.SA.OA., nr. 81, f. 37v° ; Vonnis Kortrijk 19 september 1554, Ibidem, f. 110v°.
- (124) Styl ter camere, 40 ; Styl ter vierschare, 12.
- (125) Styl ter vierschare, 12.
- (126) RAK.SA.OA., nr. 310.
- (127) Styl ter camere, 40 ; Styl ter vierschare, 12 ; RAK.SA.OA., nr. 8, f. 29-29v° ; nr. 9, f. 33 ; nr. 25, f. 42 ; nr. 71, f. 5v°, 24v°, 55.

In de tijd die de verweerder had om zijn antwoord te formuleren diende hij vooreerst na te gaan of hij exceptief verweer zou voeren dan wel of hij onmiddellijk over de grond van de zaak zou antwoorden. Volgens P. Wielant behielp de wijze advokaat zich niet met de excepties, "maer gaet ten principale. voornementlyck als hy seker siet dat zyn Meester, dien hij dient, wel in syn saeck gefondeert is" (128).

Volgens de auteurs waren er drie soorten excepties die in een bepaalde volgorde dienden voorgesteld te worden : eerst de declinatoire, vervolgens de delatoire en tenslotte de peremptoire excepties (129). Volgens de Styl ter camere en de Styl ter vierschare dienden de dilatoire en de peremptoire excepties samen naar voor gebracht te worden en mocht men niet alleen steunen op dilatoire excepties (130). Van de declinatoire is er aldaar geen sprake. De oorzaak hiervan was dat men ze als prejudicieel opvatte zodat ze eerst moesten afgedaan worden vooraleer er van een eigenlijk proces sprake was (131). In hun vonnissen deden de schepen dan ook eerst een uitspraak over de declinatoire excepties vooraleer zich uit te spreken over enig ander verweer (132).

Declinatoire excepties mochten dus afzonderlijk opgeworpen worden, doch vóór dat men aan dilatoir of peremptoir verweer deed. Met deze declinatoire excepties wilde de verweerder bereiken dat de rechter geen kennis nam van het geschil. Dit was het geval wanneer de verweerder de onbevoegdheid van de rechter ratione materiae, ratione loci of ratione personae opwierp. In veel gevallen kwam deze categorie van declinatoire

(128) P. WIELANT, Practycke civile, V, 1 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 120,

(129) Ibidem.

(130) Styl ter camere, 38 ; Styl ter vierschare, 14.

(131) W.G. WEDEKIND, De procesgang in civiele zaken, p. 83 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 394-397.

(132) Bv. - over de eis tot renvoi van een zaak waarbij een geestelijke betrokken was : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 186v°-187v° ; nr. 20, f. 99-101 ; nr. 71, f. 246-247 ; nr. 2082, f. 61.
- over de eis tot renvoi van een zakelijke vordering tegen Kortrijkse poorters : RAK.SA.OA., nr. 11, f. 261v°-264 ; nr. 71, f. 82v°-83. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 25, f. 8v°.

excepties neer op het vragen naar renvoi, het verwijzen van het geschil naar de bevoegde rechtbank (133).

De tweede soort excepties, de dilatoire, hadden tot doel een uitstel te bekomen waardoor de behandeling van de eis voorlopig verhinderd werd. Tot deze categorie behoorde vooreerst de exceptie van vrijwaring of garand (134). De vrijwaring is de verplichting die een persoon heeft om een ander persoon te behoeden tegen een dreigend nadeel, of hem dit nadeel te vergoeden als het reeds bestaat. De exceptie van vrijwaring had tot doel aan de verweerder de gelegenheid te geven zijn garand op te roepen in vrijwaring. Deze exceptie wordt in de costumen van Kortrijk, in de Styl ter camere en de Styl ter vierschare nauwkeurig geregeld (135). De verweerder die zijn garand ter vrijwaring wenste op te roepen diende aan de rechtbank de naam te noemen van zijn garand. De schepenen gaven hem vervolgens een behoorlijke termijn om de garand te dagvaarden (136). Volgens art. 1 van de vierde rubriek van de costumen van Kortrijk was de garand niet verplicht om tussen te komen in het proces; wanneer hij dit evenwel weigerde en het proces werd slecht geïnstrueerd, dan kon hij zich nadien, wanneer een proces tegen hem werd gevoerd, op de slechte instructie van dit proces niet beroepen (137).

Indien de garand op de vastgestelde dag niet verscheen, dan kon de verweerder hiertegen protesteren, doch hij diende zijn geschil verder af te handelen. Verscheen de garand evenwel, dan kon hij een termijn van acht dagen vragen om zich te beraden. Indien hij zweeg werd dit gelijk gesteld met het verstek van de garand. De garand kon evenwel ook een

(133) Ontwerpcostumen Kortrijk, V; RAK.SA.OA., nr. 25, f. 8v°.

(134) P. WIELANT, Practycke civile, V, 15; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 134.

(135) Styl ter camere, 28-34; Styl ter vierschare, 15-20; Costumen Kortrijk, IV; Zie bv.: RAK.SA.OA., nr. 72, f. 5v°.

(136) Voorbeeld van een last tot dagvaarden van een garand: RAK.SA.OA., nr. 483, f. 30v°-32.

(137) Costumen Kortrijk, IV, 1. Voorbeeld van een weigering van een garand om tussen te komen: Vonnis Kortrijk 3 mei 1570, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 43v°-46.

garand ter vrijwaring oproepen. De garand van de tweede graad had dezelfde rechten als de eerste garand. Tot dat de garand of zijn garand of garanten zich hadden uitgesproken werd het proces opgeschort. Wie echter ten onrechte een garand noemde zonder evenwel ooit iemand ter vrijwaring op te roepen, om aldus de zaak op de lange baan te kunnen schuiven, werd beboet met vierentwintig schellingen of een andere straf ter discretie van de schepenen (138).

Een andere dilatoire exceptie was de exceptie waarbij de verweerder vorderde dat de eiser de kwestieuze goederen zou aanwijzen (jour de vue of descente sur les lieux) (139).

De derde soort excepties die de verweerder kon opwerpen waren de peremptoire excepties. Volgens P. Wielant maakte men een onderscheid tussen twee categorieën peremptoire excepties :

- a) De peremptoire excepties die de instantie raken en teniet doen.
- b) De peremptoire excepties die de eis en de conclusie teniet doen (140).

De eerste categorie moest vóór de litiscontestatie worden voorgebracht. Ze hadden zulke kracht dat zij leidden tot oorlof van hove. Tot deze categorie peremptoire excepties behoorden onder meer de exceptie van nietigheid van de commissie tot dagvaarden, de dagvaarding zelf of de clacht (141) en de exceptie van litispendinge bij een andere rechtbank (142). De tweede categorie peremptoire excepties raakten het betwiste recht zelf, zoals de exceptie van kracht van gewijsde (143), van

(138) Styl ter camere, 29 ; Styl ter vierschare, 16.

(139) P. WIELANT, Practycke civile, V, 16 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 135 ; A. TARDIF, La procédure civile et criminelle, p. 83-84.

(140) P. WIELANT, Practycke civile, V, 17 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 136.

(141) Zie hierover bv. : Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 455 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5v°.

(142) Bv. : Vonnis Kortrijk 26 maart 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 187v°-188 ; Vonnis Kortrijk 13 juli 1558, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 22v°-23 ; Vonnis Kortrijk 28 juni 1558, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 76.

(143) Bv. : Vonnis Kortrijk 13 september 1559, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 48.

verjaring (144) en van betaling (145). Deze twee categorieën van peremptoire excepties konden ingeroepen worden gedurende de ganse loop van het geding.

Eenmaal de verweerder zich bezonnen had over het exceptief verweer kon hij nagaan wat hij over de grond van de zaak zou antwoorden. Om zijn antwoord te kunnen formuleren mocht de verweerder overlegging vorderen van alle in de eis aangehaalde bewijsstukken (146).

Het antwoord van de verweerder diende net als de eis een conclusie te bevatten. Deze conclusie mocht de verweerder in principe in latere geschriften niet meer herhalen, uitbreiden of veranderen op straffe van een sanctie te bepalen door de schepenen (147). Alleen wanneer nieuwe feiten terzake ontstonden sedert het indienen van het antwoord kon de verweerder een rekest civiel indienen om zijn conclusie uit te breiden of te veranderen. Indien de schepenen dit rekest civiel ontvankelijk en gegrond verklaarden kon hij dan zijn conclusie veranderen of uitbreiden (148).

De verweerder kon eveneens een tegeneis of reconventie formuleren (149).

-
- (144) Bv. : Vonnis Kortrijk 11 september 1555, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 148-149v° ; Vonnis Kortrijk 26 januari 1583, RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 184-186v°.
- (145) Bv. : Vonnis Kortrijk 15 januari 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 2v°-3 ; Vonnis Kortrijk 9 januari 1559, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 16v° ; Vonnis Kortrijk 12 juli 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 92-92v°.
- (146) Styl ter vierschare, 13.
- (147) Styl ter camere, 39 ; Styl ter vierschare, 22.
- (148) Bv. : Vonnis Kortrijk 26 januari 1561, RAK.SA.OA., nr. 24, f. 175 ; Vonnis Kortrijk 24 mei 1564, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 249v°-252 ; Vonnis Kortrijk circa 1572, RAK.SA.OA., nr. 10, f. 143-146 ; Vonnis Kortrijk 5 februari 1565, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 6. Indien dit gebeurde om de zaak te laten aanslepen werd de verweerder beboet : Stadskeure Kortrijk van 1 september 1550, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 508-509 ; RAK.SA.OA., nr. 81, f. 37v° en 110v°.
- (149) Vonnis Kortrijk 8 mei 1563, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 247 ; Vonnis Kortrijk 15 september 1547, RAK.SA.OA., nr. 756, f. 28 ; Vonnis Kortrijk 20 oktober 1547, Ibidem, f. 31. Vergelijk : Vonnis Harelbeke 19 februari 1555, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 6.

Volgens de Kortrijkse costumen had reconventie alleen plaats wanneer de hoofdvordering een vordering wegens beledigingen of een schuldvordering betrof (150). De tegeneis diende ingesteld te worden vóór de litiscontestatie en diende in het antwoord van de verweerder opgenomen te worden. De tegeneis die prorogatie van jurisdictie inhield mocht na de litiscontestatie echter vóór de conclusie in rechte ingesteld (151).

Wanneer de verweerder een peremptoire exceptie opwierp die het recht zelf raakte, of antwoordde op de eis, vond de litiscontestatie plaats. Deze litiscontestatie had een aantal belangrijke gevolgen. Van dan af konden geen declinatoire, dilatoire en peremptoire excepties, die de instantie betroffen, meer ingeroepen worden (152). De reconventie diende in de regel eveneens vóór de litiscontestatie plaats te vinden (153). Overleed een van de partijen vóór de litiscontestatie, dan werd de instantie extinct en kon geen van beide partijen voordeel halen uit de gedane procedurehandelingen. Overleed één van de partijen evenwel na de litiscontestatie dan konden zijn erfgenamen het proces verder zetten (154). Ook de regeling van het verstek was anders vóór dan na de litiscontestatie (155).

Na het antwoord van de verweerder kreeg de eiser volgens de Styl ter camere en de Styl ter vierschare een termijn van veertien dagen om hierop te antwoorden of te repliceren (156). Volgens de commentaar van Ferdinand Van der Schuere op deze Styl ter camere en de Styl ter vierschare was deze termijn in het begin van de 17de eeuw vier weken voor een eiser die binnen het Kortrijks schependom woonde en vijf weken

(150) Costumen Kortrijk, V, 1.

(151) Costumen Kortrijk, V, 2.

(152) Vonnis Kortrijk 16 december 1560, RAK.SA.OA., nr. 20, f. 112v°-113v° en nr. 22, f. 163 ; Vonnis Kortrijk 20 augustus 1564, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 101v°-102v° ; P. WIELANT, Practycke civile, V, 21 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 140.

(153) Costumen Kortrijk, V, 2.

(154) Styl ter camere, 35 en 60 ; Styl ter vierschare, 42.

(155) Zie bv. : Styl ter camere, 13 tot 27 en 40 en 41.

(156) Styl ter camere, 41 en 42 ; Styl ter vierschare, 23 en 24.

voor de eiser die buiten het Kortrijks schependom woonde (157). De verweerder beschikte na het overmaken van de replique insgelijk over dezelfde termijn om hierop een wederantwoord te geven of te dupliqueren. De eiser mocht hierop in principe niet opnieuw antwoorden (158). De schepenbank kon van deze regel afwijken en de eiser en de verweerder de gelegenheid geven om een triplique, quadruplique, quintuplique, enz... op te maken, iets wat in de praktijk veel gebeurde (159). Van de eis, het antwoord, de repliek, de dupliek, enz... konden de beide partijen een afschrift krijgen dat door de griffier van de schepenbank opgemaakt werd (160). De termijnen om te antwoorden, te repliceren of te dupliceren, enz... waren voorgeschreven op straffe van verval van dit recht (161).

TITEL VI. BEWIJS

Alhoewel de verschillende procesonderdelen in elkaar grijpen en bijgevolg hun specifiek belang hebben kan men toch beweren dat de procedure zich toespitst op het bewijs (162). De uiteenzetting door de partijen was immers niet altijd voldoende om de schepenen te overtuigen ; het bestaan en de draagwijdte van bepaalde feiten of rechtsregels konden twijfelachtig blijven of door de tegenpartij betwist worden. Vandaar de noodzakelijkheid om het bewijs zowel naar de vorm als naar de grond in rechte nauwkeurig te regelen.

Het kan betwist worden of de bewijsregeling tot het materieel dan wel tot het formeel recht behoort. Te Kortrijk in de 16de eeuw lijkt men zich eerder op het eerste standpunt geplaatst te hebben : de bewijsmid-

(157) RAK.SA.OA., nr. 310.

(158) Styl ter camere, 41 en 42 ; Styl ter vierschare, 23 en 24.

(159) Vonnis Kortrijk 3 maart 1566, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 63 (toelating tot tripliek).

(160) Verordening van 27 juni 1546 voor de griffiers van de schepenbank van Kortrijk, art. 32 , TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 456 ; Styl ter camere, 42 ; Styl ter vierschare, 24.

(161) Styl ter camere, 41 en 42 ; Styl ter vierschare, 23 en 24.

(162) W.G. WEDEKIND, Procesgang in civiele zaken, p. 96-97.

delen, de rangorde tussen de bewijsmiddelen, de bewijslast en de vraag naar het bewijs werden in de Styl ter camere en de Styl ter vierschare niet geregeld. Men vindt er enkele regels omtrent de wijze waarop het bewijs en meer specifiek het getuigenbewijs diende geleverd te worden. Het schriftelijk bewijs, de bekentenis en de eed werden er slechts fragmentair naar de vorm geregeld. De gerechtelijke plaatsopneming en het deskundigenonderzoek werden er in het geheel niet geregeld.

In de hiernavolgende uiteenzetting worden alleen de formele aspecten van het bewijs behandeld. Een systematische uiteenzetting over de vraag naar het bewijs, de bewijsmiddelen en hun gradatie vergt een aparte behandeling (163).

Vooraleer tot de eigenlijke bewijsvoering over te gaan dienden de partijen, volgens de Styl ter camere en de Styl ter vierschare, responsiven te houden, waarin elke partij de feiten en elementen, door de tegenpartij naar voor gebracht, diende te erkennen of te loochenen (164). Het houden van responsiven was eveneens gekend in Frankrijk en werd toegepast voor de hoogste gerechtshoven in de Nederlanden. Deze procedure was afkomstig uit het kanoniek procesrecht (165). Om responsiven te kunnen houden stelden de beide partijen een geschrift op waarin de door hen gestelde feiten en elementen artikelgewijs opgenomen werden. Op een vastgestelde dag las een griffier in aanwezigheid van een schepen de geschriften van beide partijen voor. De twee partijen dienden de door de tegenpartij naar voor gebrachte feiten en rechtsregels te erkennen of te loochenen per verbum credit vel non dit wil zeggen door te antwoorden credo of non credo naargelang men de feiten en rechts-

(163) Zie bv. : R.C. VAN CAENEGEM, La preuve dans l'ancien droit belge des origines à la fin du XVIIIe siècle, in R.S.J.B., XVII (1965), p. 375-430 ; P. GODDING, La preuve en matière civile du XIe au XVIIIe siècle, in Trav. et conférences Univ. Libre de Bruxelles, IX (1962), p. 111-128.

(164) Styl ter camere, 44 ; Styl ter vierschare, 26.

(165) J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 418-419 ; W.G. WEDEKIND, De procesgang in civiele zaken, p. 97 en 99 ; J.F. POUDRET, Enquête sur la coutume du pays de Vaud et coutumiers Vaudois à la fin du moyen âge, p. 14-15 en 22-43 ; P. WIELANT, Practycke civile, V, 32-35 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 152-154.

regels erkende of niet erkende. Het voordeel van dit systeem was dat de partijen ontlast werden van de bewijslevering van deze feiten en rechtsregels waarop de tegenpartij credo had geantwoord. Het antwoorden per verbum credit vel non bracht in de praktijk echter slechts weinig aarde aan de dijk. Zoals te verwachten ontkenden de partijen de meeste artikelen die de tegenpartij naar voor bracht, met het gevolg dat praktisch alles moest bewezen worden. Reeds korte tijd na het uitvaardigen van de Styl ter camere en van de Styl ter vierschare bepaalden de Kortrijkse schepenen dan ook dat de partijen in onderling akkoord deze procedurefaze mochten overslaan. Indien één partij of de schepenen het echter eisten dienden er responsiven gehouden te worden (166).

Na het houden van de responsiven, of wanneer de twee partijen besloten hadden geen responsiven te houden, was elke van beide partijen er toe gehouden zijn stelling te bewijzen (actori incumbit probatio). In tegenstelling met het hedendaagse rechtssysteem dienden de partijen niet alleen feiten (blote feiten, rechtsfeiten, rechtshandelingen) doch ook rechtsregels (167) te bewijzen indien dit door de tegenpartij ontkend werd. Het bewijs van deze feiten en rechtsregels werd aan de hand van verschillende middelen geleverd.

Rubriek I. SCHRIFTELIJK BEWIJS

In de 16de eeuw was het schriftelijk bewijs samen met de bekentenis

-
- (166) Stadskeure Kortrijk van de 16de eeuw, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 216. (Bij vergissing door TH. de LIMBURG-STIRUM in de 15de eeuw gedateerd: TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 330); Vonnis Kortrijk 10 juni 1566, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 50v° : "Scepenen ordonneren den heescher te kennen of te loochenen de faicten by duplicke gheposeert ende daer naer recht": responsiven in de camere . Zie eveneens Ibidem, f. 81v° en 124 ; nr. 40, f. 9; nr. 81, f. 33, 45v°, 52v°, 105, 118v° ; nr. 2089, f. 94v° : responsiven in de vierschare .
- (167) Zie verder over het turbeonderzoek : Cfr. infra, rubr. III; De partijen legden soms een afschrift van een verordening over : Vonnis Kortrijk 2 maart 1549, RAK.SA.OA., nr. 756, f. 38 : "Ghesien 't proches tusschen de voornoemde partien 't placcaet by den heesscher overgheleyt...".

van de tegenpartij zoals in het hedendaagse recht het bewijs bij uitstek. Dit schriftelijk bewijs kon volgen uit een authentieke akte zoals een schepenbrief (168), een notariële akte (169), een testament door een pastoor opgemaakt (170), of een vonnis (171), uit een onderhandse akte (172) of uit eenzijdige geschriften zoals een goed bijgehouden boekhouding (173). Er was geen verplichting om voor verrichtingen boven een bepaald bedrag met een geschrift te bewijzen. De schriftelijke bewijzen dienden behoorlijk geïnventariseerd aan de tegenpartij overgelegd te worden (174). De tegenpartij kon er een afschrift van laten maken door een griffier van de schepenbank (175).

Rubriek II. GETUIGENBEWIJS

In een tijd dat nog niet zoveel geschreven werd was het getuigenbewijs wellicht het meest gebruikte bewijsmiddel ; de talrijke bewaarde registers met producties getuigen hiervan (176). Vandaar de nauwkeurige regeling in de Styl ter camere en de Styl ter vierschare. Men kon slechts een getuigenverhoor houden nadat de schepenen in een

-
- (168) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 15v°-16 en 38v° ; nr. 2062, f. 95v°, 97 en 101.
- (169) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 202-203v°.
- (170) RAK.SA.OA., nr. 20, f. 28-29.
- (171) RAK.SA.OA., nr. 9, f. 17 ; nr. 20, f. 41v°-42 en 42-42v°.
- (172) RAK.SA.OA., nr. 8, f. 161v°-162, 163v°-164 ; nr. 22, f. 175v° ; nr. 71, f. 47v° en 109v°.
- (173) - Commentaar F. Van der Schuere op artikel negen van de Styl ter vierschare : RAK.SA.OA., nr. 310 (circa 1620) ; Vonnis Kortrijk 22 september 1559, RAK.SA.OA., nr. 40, f. 132.
 - Vergelijk met : Vonnis Harelbeke 17 september 1555, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 10v° : "metsgaders de exhibicie van zekere manueelboucskens mencionnerende van ontfanghe van de voornoemde rente in questien..." ; Costumen Oudenaarde, II, 24.
- (174) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 15v°-16 ; nr. 754, f. 4v° en 24.
- (175) RAK.SA.OA., nr. 11, f. 78-80 ; nr. 756, f. 7 en 25.
- (176) Cfr. supra, deel I, hfst. II, titel I, rubr. IV.

tussenvonniss beslist hadden de zaak in faicte te stellen (177). De partij die het getuigenbewijs had aangevraagd stond in voor het dagvaarden van de getuigen. Het waren derhalve duidelijk de partijen die hun getuigen voorbrachten (produceren) om verhoord te worden door de schepenen (178). Normaal kregen de partijen hiervoor een maand tijd en zulks op straf van verstek (179).

Een opgeroepen getuige was verplicht om te getuigen ; indien hij weigerde werd hij gestraft (180).

Sommige personen mochten niet getuigen omwille van hun verwantschap, onbekwaamheid of onwaardigheid (181).

Het aantal getuigen was in principe beperkt ; voor elk naar voor gebracht artikel konden de partijen ten hoogste zeven getuigen oproepen. De schepenen konden hierop uitzonderingen toestaan (182). Opdat het getuigenverhoor zou kunnen plaatsvinden diende de partij die de getuigen naar voor bracht een geschrift op te stellen waarin de artikelen waarover getuigd moest worden en de namen van de getuigen per artikel moesten opgenomen worden (183).

Over het verloop van het getuigenverhoor zijn we nauwkeurig ingelicht door de talrijke bewaarde registers met producties, en het reglement

- (177) Styl ter camere, 44-45 ; Styl ter vierschare, 26-27. Voorbeelden van dergelijke tussenvonnissen : RAK.SA.OA., nr. 25, f. 5 en 6v° ; nr. 81, f. 122v° ; nr. 756, f. 3v°.
- (178) Styl ter camere, 45 ; Styl ter vierschare, 27 ; R.C. VAN CAENEDEM, La preuve, p. 411.
- (179) Zie bv. : Vonniss Kortrijk 23 november 1554, RAK.SA.OA., nr. 81, f. 122v°.
- (180) Bv. : Vonniss Kortrijk 18 maart 1611, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 163v°.
- (181) P. WIELANT, Practycke civile, VI, 9 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 169 ; R.C. VAN CAENEDEM, La preuve, p. 411 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.882. Zie de reprochen in titel VII.
- (182) Styl ter camere, 50 ; Styl ter vierschare, 33.
- (183) Zie de dossiers van de processen van de Kortrijkse schepenbank bewaard in het archief van de Raad van Vlaanderen : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.845, 23.882, 23.915 en 28.075. Men noemde dit stuk het Intendit ende employ van productionen.

voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1546 (184). Een getuigenverhoor begon met een eed van de getuige die door de griffier afgenomen werd (185). Alhoewel het getuigenverhoor in aanwezigheid van een schepen geschiedde (186), was het de griffier die de ondervraging leidde (187). De getuige gaf vooreerst zijn naam, voornaam, ouderdom, woonplaats en soms zijn beroep op. Vervolgens ondervroeg de griffier de getuige volgens de artikelen waarvoor de getuige was opgeroepen. Hij diende zijn vraag duidelijk te stellen zodat de getuige ze goed begreep. De griffier diende de getuige te vragen hoe hij kennis had gekregen van wat hij verklaarde, welke de omstandigheden waren waarin hij het vernomen had en welke de juiste toedracht van de feiten was. Al deze gegevens werden door de griffier nauwkeurig in een alleen voor producties bestemd register opgeschreven. De verklaringen moesten onverkort opgenomen worden ; indien de getuigen nogmaals dienden verhoord te worden omwille van het feit dat de griffier te korte of onvolledige notities had genomen gebeurde dit op kosten van de nalatige griffier.

De griffier had dus in het getuigenverhoor een belangrijke rol. Hij was het ook die hoefde na te zien dat men niet meer dan zeven getuigen verhoorde op elk artikel (188). De getuigenverklaringen werden afgenomen in het schepenhuis. Het verhoor was geheim en de partijen mochten hierop niet aanwezig zijn. De opgetekende verklaringen dienden geheim te blijven. De griffier diende ervoor te zorgen dat de tegenpartij, en

(184) Reglement voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1546, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 422-452 (voortaan geciteerd als Reglement voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1545).

(185) Over het verloop van het getuigenverhoor raadplege men : Ibidem, art. 6, 9, 10, 14, 65-66, 68 en 71.

(186) Styl ter camere, 48 ; Styl ter vierschare, 20. Zie eveneens de registers met producties : Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2-4, 43, 46, 70, 92, 2025-2026, 2030, 2032-2035, 2037-2047, 2053, 2064, 2069 en 2071-2079.

(187) Zie hierover in het bijzonder : Reglement voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1545, art. 9 en 66.

(188) Ibidem, art. 68.

zelfs zijn eigen personeel, geen inzage kregen van de registers van producties (189). De bedoeling hiervan was duidelijk : men wenste dat een getuige zijn verklaringen deed vrij van om het even welke druk van buitenuit teneinde hem te vrijwaren tegen eventuele wraaknemingen door de partij tegen wie hij getuigd had. De tegenpartij kon evenwel van de griffier op aanvraag de naam, voornaam en hoedanigheid van de opgeroepen getuigen verkrijgen (190). Deze mededeling had tot doel de tegenpartij in de mogelijkheid te stellen de getuigen van de andere partij te wraken (191). Artikel 10 van het eeuwig edict van 12 juli 1611, aangevuld door een verordening van 28 november 1611, bracht hierin verandering. Voortaan werden de getuigenverhoren integraal aan de partijen medegedeeld opdat deze zich hiertegen zouden kunnen verweren (192).

Rubriek III. TURBEONDERZOEK

De turbe was een speciale vorm van getuigenbewijs waarbij gewoonterecht bewezen werd. Het was de eensgezinde verklaring van een aantal rechtsdeskundigen waarin werd aangegeven welke gewoonterrechtelijke regel op een bepaalde plaats werd toegepast (193).

Vóór de afkondiging van de gehomologeerde costumen van Kortrijk in 1557 was de turbe de enige manier om een gewoonterrechtelijke regel te

(189) Ibidem, art. 6 en 74.

(190) Ibidem, art. 10 en 74 ; Styl ter camere, 52 ; Styl ter vierschare, 34.

(191) Cfr. infra, titel VII.

(192) Placc. Vl., II, p. 741 en 750-752.

(193) Over dit turbeonderzoek raadplege men onder meer : J. GILISSEN : La preuve de la coutume dans l'ancien droit belge, in Hommage au Prof. P. Bonenfant, p. 563-594 ; ID., Romeins recht en inheems gewoonterrecht in de Zuidelijke Nederlanden (XIIIe-XVIe eeuw), in Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg, XVIII (1955), p. 116 ; E. CHENON, Histoire générale du droit français, I, p. 496-500 ; H. PISSARD, Essai sur la connaissance de la preuve des coutumes en justice dans l'ancien droit français et dans le système romano-canonique, p. 147-160 ; C. DOUXCHAMPS-LEFEVRE en PH. GODDING, Enquetes par turbe du conseil de Namur (1496-1630), Brussel, 1972, p. 7-21 (Koninklijke commissie van de oude wetten en verordeningen van België).

bewijzen. In de periode vóór 1557 werd dit turbeonderzoek dan ook herhaaldelijk toegepast (194). Na 1557 verminderde deze toepassing ; alleen voor de costumiere regels, die in de gehomologeerde costumen niet waren opgenomen, of voor de interpretatie van de gehomologeerde costumen werd dit turbeonderzoek nog aangewend (195). Volgens de Styl ter camere en de Styl ter vierschare was een eensgezinde verklaring van tien tourbisten of costumieren nodig om het bestaan van een costumiere regel te bewijzen (196). In de praktijk varieerde het aantal tourbisten van zeven tot twaalf (197).

Rubriek IV. DESKUNDIGENONDERZOEK

De deskundigen werden als een speciale soort getuigen aangezien. In tegenstelling met de getuigen werden ze echter niet door de partij- en doch door de schepenen naar voor gebracht.

Het gamma van deskundigen was net zoals in onze tijd enorm uitgebreid, dit vooral daar in de 16de eeuw niet alleen voor feiten doch eveneens over het toepasselijke recht advies werd gevraagd aan deskundigen. Over de soort deskundigen waarop de schepenenbank een beroep deed werd reeds hoger gehandeld (198).

De deskundigen werden door de schepenenbank benoemd. Ze brachten hun advies op twee manieren uit. Meestal werden ze verhoord zoals gewone

- (194) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 70, f. 48, 109, 134, 181, 182, 189, 193-193v°, 215, 275 en 296.
- (195) RAK.SA.OA., nr. 4, f. 180, 160, 273. Dezelfde strekking was in Frankrijk merkbaar : H. PISSARD, Essai sur la connaissance de la preuve des coutumes, p. 174.
- (196) Styl ter camere, 51 ; Styl ter vierschare, 33 ; Reglement voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1546, art. 68.
- (197) Zeven tourbisten : RAK.SA.OA., nr. 2025, f. 137, 162 en 199 ; Acht tourbisten : RAK.SA.OA., nr. 70, f. 181 ; Negen tourbisten : RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5, nr. 2058, f. 115v° ; Tien tourbisten : RAK.SA.OA., nr. 2034, f. 83 en 131 ; Elf tourbisten : RAK.SA.OA., nr. 70, f. 134, nr. 2032, f. 23 ; Twaalf tourbisten : RAK.SA.OA., nr. 2, f. 139.
- (198) Cfr. supra, deel II, hfst. IV, titel II, rubr. I.

getuigen en werden hun verklaringen door de griffiers opgetekend in de registers waarin de gewone getuigenverhoren geregistreerd werden (199). Ze konden ook hun advies geven bij wijze van een verslag dat door hen ondertekend was (200).

De deskundigen legden een eed af dat ze hun opdracht naar best behooren hadden vervuld (201).

Rubriek V. EED

In een tijd waarin de geschriften niet zo talrijk waren, en waarin de diepe religiositeit meineed als een zware inbreuk op de moraliteit beschouwde, waarop tevens strenge straffen stonden, gebeurde het dikwijls dat, wanneer men geen goede getuigen kon vinden, de eed als laatste redplank werd aangewend om een geding te winnen of het bewijs van een bepaald feit te leveren (202).

De eed werd opgedragen door de ene partij (de eiser of de verweerder) aan zijn tegenpartij (203). De schepenen beslisten bij wijze van een tussenvonnis of er al dan niet grond bestond om een eed af te

-
- (199) Bv. : Getuigenverhoor Kortrijk van 20 augustus 1576, RAK.SA.OA., nr. 2060 ; Getuigenverhoor van 7 februari 1571, RAK.SA.OA., nr. 2057.
- (200) Zie het verslag van de erfscheeders gehecht aan Vonnis Kortrijk 9 november 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 138-139v°. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 746, f. 59v° waar genoteerd staat dat de schepenen op 14 januari 1548 beslisten dat een aantal werklieden onder ede een verslag moesten maken van de feitelijke situatie.
- (201) In de vonnissen spreekt men steeds van gezworen deskundigen : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 25v°-26v° ; nr. 20, f. 249-249v°. Vergelijk Vonnis Harelbeke 12 november 1565, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 109.
- (202) R.C. VAN CAENEGEM, La preuve, p. 412-413. Over het belang van de eed in de middeleeuwse maatschappij : Y. BONGERT, Recherches sur les cours laïques du Xe au XIIIe siècle, p. 205-210 ; A. TARDIF, La procédure civile et criminelle, p. 110-111.
- (203) RAK.SA.OA., nr. 71, f. 15 : "legghende tzelve dan heeschere in deelinghe van eede..." ; Ibidem, f. 19-20 ; RAK.SA.OA., nr. 20, f. 212. Vergelijk RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 65v° : eed vóór de schepenbank te Harelbeke.

leggen (204). De partij aan wie de eed werd opgedragen diende deze af te leggen binnen de veertien dagen. Deed hij dit niet dan werd tegen hem verstek verleend, en aan de andere partij de eed opgedragen (205). De partij die de eed had afgelegd werd vrijgesteld van het leveren van enig ander bewijs.

De eedaflegging geschiedde door de partij in persoon op dag en uur door de schepenbank bepaald in aanwezigheid van de tegenpartij of nadat deze behoorlijk was opgeroepen.

Rubriek VI. GERECHTELIJKE PLAATSOPNEMING

De gerechtelijke plaatsopneming werd in de Styl ter camere en de Styl ter vierschare niet geregeld. Ze werd nochtans dikwijls door de schepenbank, ambtshalve of op verzoek van de partijen bevolen, vooral in geschillen over erfdienstbaarheden en burenenverplichtingen (206). Deze plaatsopneming geschiedde door een aantal schepenen. De schepenen konden bevelen dat de partijen bij de plaatsopneming zouden aanwezig zijn (207).

TITEL VII. REPROCHEN, CONTRADICTION EN SALVATIEN

Nadat de partijen hun bewijsstukken hadden voorgelegd en hun getuigen hadden laten verhoren kon de ene partij zich verweren tegen deze bewijsmiddelen van de andere partij door het maken van zogenaamde

(204) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 25, f. 17v°, 57 ; nr. 746, f. 71.

(205) Styl ter camere, 70 ; Styl ter vierschare, 52.

(206) - Vonnis Kortrijk van 14 juli 1582, RAK.SA.OA., nr. 2062, f. 150 : "Scepenen naer veue ter plaetse contentieuse ghenomen...". Zie eveneens : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 148-148v° ; nr. 25, f. 9 en 63 ; nr. 746, f. 49v°, 66 en 66v°. De schepenen konden ook de gerechtelijke plaatsopneming onnodig vinden : Vonnis Kortrijk 15 maart 1568, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 103.

- Vergelijk met : Vonnis Harelbeke 20 januari 1568, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 117.

(207) Vonnis Kortrijk 29 november 1557, RAK.SA.OA., nr. 22.

reprochen en contradictien waarop de tegenpartij kon antwoorden met salvation (208).

Aanvankelijk hielden de reprochen alleen een aantal redenen in waarom bepaalde getuigen dienden gewraakt te worden (209). Dit was bijvoorbeeld het geval wanneer de getuigen verwanten van de tegenpartij waren (210). De reprochen waren derhalve aanvankelijk gericht tegen de getuigen en niet tegen hun verklaringen. Zoals hoger reeds werd aangetoond bleven de getuigenverklaringen immers geheim voor de partijen zodat het hen niet mogelijk was deze verklaringen aan te vallen (211). Artikel 10 van het eeuwig edict van 12 juli 1611 aangevuld door een verordening van 28 november 1611 bracht hierin verandering (212). Deze verordeningen bepaalden dat de getuigenverhoren integraal aan de partijen dienden medegedeeld te worden. Voortaan konden de partijen zich dan ook in hun reprochen tegen de verklaringen van de getuigen verweeren.

De contradictien richtten zich tegen de geschriften die de tegenpartij als bewijsstukken voorlegde ; ze gaven de redenen op waarom deze stukken niet relevant waren (213). Zo wierp de eiser in een proces omstreeks 1602-1603 op dat een attest van een voogd die verklaarde dat de pupil ontvoogd was niet voldoende was om een ontvoogding te bewijzen doch dat men dit minstens moest doen met een akte van ontvoogding ver-

(208) Styl ter camere, 52-53 ; Styl ter vierschare, 34-35. Over deze reprochen, contradictien en salvation zie onder meer : P. WIELANT, Practycke civile, VII ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 183-188 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 423-427.

(209) Ibidem. Zie eveneens de dossiers van processen voor de Kortrijkse schepenbank bewaard in het archief van de Raad van Vlaanderen : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.845, 23.882, 23.915.

(210) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.822.

(211) Zie hierover onder meer P. WIELANT die aanstipt dat men daarom "luttel useert van reprochen van rechte", d.w.z. reprochen tegen de getuigenverklaringen zelf opmaakt : P. WIELANT, Practycke civile, VII, 3.

(212) Placc. Vl., II, p. 741 en 750-751.

(213) Styl ter camere, 44 ; Styl ter vierschare, 26 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 423-427.

leend door de schepenen en ondertekend door een griffier (214). Indien een partij reprochen en contradictien wenste te maken vroeg zij hiervoor de toelating aan de schepenen. Wanneer deze toelating in een tussenvonnis van de schepenen werd verkregen (215) kreeg men van de griffier de namen en de hoedanigheid van de getuigen van de tegenpartij, de artikelen waarvoor de getuigen opgeroepen werden, een afschrift van de tegen hem ingebrachte geschreven stukken en na 1611 een afschrift van het proces-verbaal van het getuigenverhoor (216). In principe kreeg hij veertien dagen met een mogelijke verlenging van acht dagen om de reprochen en contradictien op te maken (217). Indien de partij binnen deze termijn geen reprochen en contradictien had gemaakt werd tegen haar verstek van reprochen en contradictien verleend (218). De verweerder die in de camere bij de rechtsingang verstek had laten gaan moest nogmaals gedagvaard worden om reprochen en contradictien te kunnen maken tegen de voorgebrachte bewijsmiddelen (219). De reprochen en contradictien werden in één geschrift naar voor gebracht (220).

Tegen deze reprochen en contradictien kon de tegenpartij zich binnen de termijn van veertien dagen, met een mogelijke verlenging van acht dagen, verweren door salvatie op te maken (221). De term salvatie werd gebruikt zowel voor het geschrift waarin men zich verweerde tegen de reprochen, als voor het geschrift waarin men zich verweerde tegen

(214) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.822.

(215) Zie bv. : Vonnis Kortrijk 20 augustus 1547, RAK.SA.OA., nr. 756, f. 24v°.

(216) Styl ter camere, 52 ; Styl ter vierschare, 34 ; Reglement voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1546, art. 10 en 74.

(217) Styl ter camere, 52 ; Styl ter vierschare, 34.

(218) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 756, f. 2v° ; nr. 81, f. 28.

(219) Styl ter camere, 21. Voorbeeld van dergelijke dagvaarding : RAK.SA.OA., nr. 483, f. 23.

(220) Zie de dossiers van de processen voor de Kortrijkse schepenbank bewaard in het archief van de Raad van Vlaanderen : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.845, 23.882, 23.915, 28.075.

(221) Styl ter camere, 52 ; Styl ter vierschare, 34.

de contradictien (222). In de praktijk maakte men slechts één geschrift op waarin de verweermiddelen tegen de reprochen en/of de contradictien werden geformuleerd (223).

Het feit dat de ene partij reprochen en/of contradictien opmaakte verplichtte de andere partij niet dit ook te doen. De andere partij kon hiervan afzien (224). In dit geval behield ze evenwel steeds het recht om met salvatien te antwoorden op de reprochen en/of de contradictien van de tegenpartij.

TITEL VIII. HET SLUITEN IN RECHTE

Nadat de partijen elkaars processtukken geverifieerd hadden en hun bezwaren naar voor gebracht hadden, namen ze een conclusie waarin ze verklaarden niets meer te zeggen of voor te leggen te hebben en ze om recht verzochten. Na deze conclusie in rechte konden de schepenen beslissen dat er nog een aanvullend onderzoek nodig was omdat de zaak voor hen nog niet duidelijk was. Ze konden nog iemand ex officio verhoren (225) of een partij ex officio een eed laten afleggen over een bepaald punt (226). Indien dit niet het geval was, of nadat het aanvullend onderzoek had plaatsgevonden, sloten de schepenen de zaak in rechte (227). Het belang van het sluiten in rechte was dat de partijen daarna geen nieuwe feiten meer naar voor mochten brengen en dat ze

(222) Ibidem ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.845, 23.882, 23.915 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 424.

(223) RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.845, 23.882, 23.915 en 28.075.

(224) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 756, f. 31.

(225) Vonnis Kortrijk 9 oktober 1546, RAK.SA.OA., nr. 756, f. 3v°. De schepenen konden eveneens ex officio de partijen in persoon verhoren : Vonnis Kortrijk 14 maart 1554, RAK.SA.OA., nr. 81, f. 90. Ze konden eveneens getuigen opnieuw verhoren (recollement) : Vonnis Kortrijk 23 september 1552, Ibidem, f. 25.

(226) Vonnis Kortrijk 22 september 1547, RAK.SA.OA., nr. 746, f. 28v°. Zie eveneens Ibidem, f. 32 en nr. 25, f. 27 en 32.

(227) Bv. : Vonnis Kortrijk 14 november 1554, RAK.SA.OA., nr. 81, f. 121.

enkel motieven van rechte mochten indienen (228). Nadat het proces in rechte gesloten was dienden de partijen elk van hun zijde het proces te furnieren, dit wil zeggen de processtukken te verzamelen die van hun kant uitgingen, te klasseren, te inventariseren en op de griffie in te dienen (229). Zo diende de procureur van de eiser te zorgen voor de commissie, de dagvaarding of clacht, het relaas van de betekening van deze akten door de sergeant of gerechtsofficier, de eis, de repliek, de tripliek, het intendit van productien, eventueel de positien, de schriftelijke bewijsstukken van de eiser, de reprochen, contradictien en salvatien van de eiser. De verweerder diende te zorgen voor het antwoord, de dupliek, de quadrupliek, het intendit van productien, eventueel de responsiven, de schriftelijke bewijsstukken van de verweerder, de reprochen, contradictien en salvatien die de verweerder maakte (230). De stukken dienden door de procureur op straffe van boete behoorlijk geïnventariseerd te worden. De inventaris werd door de procureur die hem samengesteld had ondertekend (231). De processtukken en de inventaris moesten in principe neergelegd worden op de griffie binnen de veertien dagen na de conclusie tot het sluiten in rechte (232). De griffier tekende de neerlegging van de processtukken en hun inventaris af (233). Een stadskeure van 6 april 1568 bepaalde dat de procureurs voortaan slechts eenmaal per week, namelijk de zaterdagnamiddag om twee uur, de processtukken op de griffie mochten neerleggen. Eenmaal de stukken neerge-

(228) P. WIELANT, Practycke civile, VIII, 1 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 181 ; J. VAN ROMPAEY, De Grote Raad, p. 429 ; W.G. WEDEKIND, De procesgang in civiele zaken, p. 119 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.882.

(229) Styl ter camere, 54 ; Styl ter vierschare, 36.

(230) Ibidem; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 23.845, 23.882, 23.915, 28.075.

(231) Ibidem ; Stadskeure Kortrijk van 26 september 1550, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 508-509 ; Styl ter camere, 72 ; Styl ter vierschare, 56.

(232) Styl ter camere, 56 ; Styl ter vierschare, 38.

(233) Styl ter camere, 69 ; Styl ter vierschare, 41.

legd kon de partij of haar procureur de stukken niet meer terugvragen (234).

TITEL IX. DEFINITIEF VONNIS

Over het tot stand komen van het definitieve vonnis of het eindvonnis bezitten we weinig gegevens. Uit het reglement van 27 juni 1546 voor de griffiers van de schepenbank vernemen we dat de griffier eerst diende na te gaan of het proces voldoende gefunierd was en alle stukken aanwezig waren om het vonnis te kunnen wijzen (235). Na dit onderzoek diende een griffier persoonlijk alle proces- en bewijsstukken aan de schepenen, in secrete camere vergaderd zijnde, over te maken (236).

Over de wijze waarop de schepenen de zaak onderzochten en hoe ze beraadslaagden zijn we niet precies ingelicht. In alle geval waren de beraadslagingen geheim (237). De schepenen konden aan één van de twee griffiers opdracht geven om de zaak te onderzoeken en hierover een rapport te maken waarin ze de stellingen van de partijen samenvatten en wezen op de juridische moeilijkheden (238). In de vierschare werden de schepenen vooraf door de schout gemaent om goed recht te spreken (239). Zowel in de camere als in de vierschare woonde een griffier de beraadslaging bij. Deze griffier tekende onmiddellijk in een register op wat er beslist werd (240). Hij diende erover te waken dat het vonnis tot de uitspraak geheim bleef ; de partijen en het niet-beëdigde griffiepersoneel mochten tot op dit ogenblik geen inzage krijgen van het register (241).

(234) Stadskeure Kortrijk van 6 april 1568, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 519-520.

(235) Reglement voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1546, art.5.

(236) Ibidem, art. 76.

(237) Ibidem, art. 12 en 75.

(238) Benoemingsbrieven griffiers van 28 november 1570 en 7 april 1575, RAK.SA.OA., nr. 549, f. 47v° en 53.

(239) Ontwerpcostumen, I, 15 ; Vonnis Kortrijk 6 oktober 1549, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 5v°.

(240) Reglement voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1546, art.12.

(241) Ibidem.

Ook omtrent de uitspraak is ons niets bekend. Wanneer, waar, en door wie het gewezen vonnis werd bekendgemaakt is ons niet medegedeeld. De vonnissen van de schepenen (dicta) waren zeer kort geformuleerd. Ze bevatten de namen van de partijen, een opsomming van de verschillende procedurefazen, een korte beslissing van de schepenen en een veroordeling in de proceskosten. De beslissingen zelf van de schepenen waren zeer kort. Ze bestonden alleen uit het ontvankelijk of niet ontvankelijk, gegrond of ongegrond verklaren van de eis en de tegeneis, of het veroordelen tot een alternatieve oplossing (242). De beslissingen van de schepenen in burgerlijke zaken waren niet gemotiveerd. Men hield zich aan de algemeen verspreide rechtsregel door P. Wielant als volgt geformuleerd : "...en eest geen wysheyt de cause te expresseren, maer in rechte de juge ghehouden voer sot die de cause expresseert" (243).

De veroordeling tot het betalen van de proceskosten vindt men op het einde van elk dictum. Het was de griffier die de kostenstaat diende op te maken en mede te delen aan de schepenen op het ogenblik dat zij over het vonnis beraadslaagden. De meeste kosten waren getarifiseerd. De griffier diende onder eed te bevestigen dat de kostenstaat eerlijk en precies was opgemaakt (244). In principe was de verliezende partij ertoe gehouden de proceskosten te dragen ; soms werden ze verdeeld tussen de eiser en de verweerder (245).

Eenmaal het vonnis uitgesproken was, hield de taak van de rechter in principe op. Volgens P. Wielant mocht de rechter evenwel zijn vonnis

(242) Cfr. de registers met dicta. Voor een bespreking van deze registers raadplege men deel één van deze studie.

(243) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 6 ; P. GODDING, L'origine et l'autorité des recueils de jurisprudence dans les Pays-Bas méridionaux (XIIIe-XVIIIe siècle), in Rapports belges au XVIIIe congrès internat. de droit comparé, Brussel, 1970, p. 5-6.

(244) Reglement voor de griffiers van Kortrijk van 27 juni 1546, art. 69.

(245) Bv. : Vonnis Kortrijk 31 januari 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 19 : de eiser wordt veroordeeld tot één derde van de proceskosten en de verweerder tot twee derden ; Vonnis Kortrijk 20 november 1546, RAK.SA.OA., nr. 756, f. 6v° : eiser en verweerder worden veroordeeld tot elk de helft van de kosten.

nader interpreteren of verbeteren op taalkundig vlak. We vonden hiervan geen voorbeelden in de Kortrijkse schepenbank (246).

TITEL X. RECHTSMIDDELEN

De schepenvonnissen in burgerlijke zaken konden door een aantal rechtsmiddelen bestreden worden (247). Het aanwenden van deze rechtsmiddelen had tot doel de intrekking of de wijziging van het bestreden vonnis. De voornaamste rechtsmiddelen waren het appel en de reformatie. Deze procedure verliep evenwel voor de Raad van Vlaanderen en wordt hier dan ook niet bestudeerd (248).

TITEL XI. TENUITVOERLEGGING OF EXECUTIE

Eenmaal het vonnis uitgesproken was, kon de veroordeelde er vrijwillig voor zorgen dat het vonnis uitgevoerd werd. In dit geval was elke procedure tussen de partijen teneinde ; speciale rechtsregels hieromtrent waren niet voorzien. Het kon echter ook gebeuren dat de veroordeelde weigerde zich bij de beschikking van het vonnis neer te leggen, evenwel zonder rechtsmiddelen aan te wenden. In dit geval dienden er dwangmaatregelen aangewend te worden om datgene te bekomen waarop men recht had.

Sommige vonnissen waren niet vatbaar voor gedwongen tenuitvoerlegging. Dit was onder meer het geval met de declaratoire uitspraken betreffende de staat van een persoon (bv. ontvoogding van een minderjarige). Andere vonnissen werden desnoods manu militari tenuitvoer gelegd. Volgens P. Wielant en J. De Damhouder (249) was dit onder meer het geval voor

(246) P. WIELANT, Practycke civile, IX, 5.

(247) Volgens P. WIELANT (Practycke civile, IX, 13) waren er zeven manieren om sententien te annulleren oft retracteren te weten by reformatie, by appellatie, by supplicatie, by restitutie, by simpelder petitie, by propositie van erreure ende by revisien. In de Kortrijkse rechtspraak vonden we alleen sporen van de twee eerste rechtsmiddelen.

(248) Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel XI, rubr. III.

(249) P. WIELANT, Practycke civile, X, 5 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 258.

de vonnissen in materie reele, waar de vonnissen desnoods realic ende by faicte (250) tenuitvoer werden gelegd door de winnaar van het proces feitelijk in het bezit te stellen van zijn zakelijk recht (251). Voor deze tenuitvoerlegging was geen procedure voorgeschreven. Vonnissen in materie personele hadden betrekking op het betalen van een schuld of schade, of op het verrichten van een bepaalde prestatie. In dit laatste geval was de rechtstreekse gedwongen tenuitvoerlegging meestal niet mogelijk. Het recht van de schuldeiser op een prestatie werd dan ook meestal opgelost in een recht op schadevergoeding die subsidiair gevorderd werd (252). Het meest voorkomende doel van de tenuitvoerlegging was dan ook de betaling van een geldsom.

Twee verschillende dwangmaatregelen werden nu aangewend om de uitvoering van een vonnis te verzekeren (253). Ofwel ging men over tot de tenuitvoerlegging op de persoon. Deze procedure die in het hedendaagse recht lijfswang of gijzeling wordt genoemd had tot doel de veroordeelde zolang gevangen te houden tot hij de beloofde schuld betaalde of de beloofde prestatie verrichtte. Een andere meer gebruikte dwangmaatregel was de tenuitvoerlegging op de goederen van de veroordeelde ; alle of sommige goederen van de veroordeelde werden onder de macht van de justitie gebracht. Deze procedure die panding werd genoemd had tot doel de in beslag genomen goederen openbaar te verkopen om de prijs of een gedeelte ervan aan de schuldeiser toe te kennen tot voldoening van het hem verschuldigde.

(250) Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 7, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 419.

(251) Dit gold eveneens voor het uitvoeren van een bevel van huysruminghe. Vergelijk met Costumen Gent, VII, 6.

(252) Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, 10.

(253) Het leggen van weddeboden was een derde zeer gebruikelijk dwangmiddel in de rechtspraktijk. Een aantal personen werden aangesteld om op kosten van de schuldenaar in zijn huis te verblijven en er zijn goederen te bewaken, dit tot hij zijn schulden betaald had of een verbintenis had uitgevoerd. Zie bv. : Costumen Gent, VII, 2. In de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen uit de behandelde periode vonden we hiervan geen sporen.

Het gebruik van deze dwangmiddelen kon niet worden overgelaten aan de belanghebbenden. Dit was de taak van de overheid en meer speciaal van de gerechtsofficieren. Te Kortrijk waren het de schout en de onderbaljuw die zich bezig hielden met de gedwongen tenuitvoerlegging van de vonnissen van de Kortrijkse schepenen, en dit zowel in de stad als in de kasselrij Kortrijk (254).

Na een vonnis kon degene in wiens voordeel het vonnis gewezen werd onmiddellijk tot de executie overgaan ; volgens de Kortrijkse costumen diende men geen bepaalde termijn te wachten (255). Anderzijds bleven de vonnissen van de Kortrijkse schepenen uitvoerbaar niettegenstaande er een jaar en een dag verlopen was sedert de uitspraak van het vonnis (256). Het executierecht verjaarde alleen na dertig jaar (257). De executie op de persoon en/of zijn goederen diende volgens een speciale procedure te gebeuren. In de hiernavolgende bladzijden wordt dan ook achtereenvolgens de procedure van de tenuitvoerlegging op de goederen (panding) en de procedure van de tenuitvoerlegging op de persoon (gijzeling of lijfsdwang) besproken.

Rub. I. PANDING

De panding was in de middeleeuwen en de moderne tijden een zeer verspreide en dikwijls toegepaste procedure, die een inbeslagname van de goederen van de schuldenaar inhield ter executie van zijn schulden (258).

-
- (254) Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel II, rubr. I en II.
 - (255) Costumen Kortrijk, I, 5.
 - (256) Ibidem, I, 3.
 - (257) Ibidem, XI, 1.
 - (258) - Over het pandingsproces raadplege men onder meer : J. VAN KUYK, Rechtsingang en verstek, p. 182-200 ; A. NORTIER, Bijdrage tot de kennis van het burgerlijk proces in de 15de eeuw, p. 73 ; A.S. DE BLECOURT en H.F.W.D. FISCHER, Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht, zevende druk, p. 260-261 ; S.J. FOCKEMA ANDREAË, Het oud-nederlandsch burgerlijk recht, II, p. 103.
 - Panding wordt soms gebruikt als synoniem van clacht (conservatoir beslag) : Costumen Kortrijk, III ; RAK.SA.OA., nr. 2089, f. 91 : "Ghesien de wettelicke procedueren by clachte ende pandinghe...". In deze rubriek wordt panding gebruikt in de zin van uitvoerend of executoriaal beslag.

Te Kortrijk was panding aanvankelijk alleen mogelijk krachtens een op tegenspraak of bij verstek gewezen vonnis. In tegenstelling met het recht van verscheidene Vlaamse steden (259), kende men er geen pandbare schulden. Huishuur en publiekrechtelijke schulden zoals accijnzen en het issue-recht waren alleen bevoorrechte schulden. Ze waren niet vatbaar voor parate executie ; hun betaling werd gevorderd bij wijze van de gewone clachtprocedure (260). Schepenakten, zelfs deze voor de schepenen van Kortrijk ghepasseert up heerlicke executie waren er, in tegenstelling met andere steden (261) geen uitvoerbare titels (262). Vooraleer men op basis van deze schepenakten tot panding

- (259) - Huishuur was onder meer executoir te Gent (Costumen Gent, XIII, 3 en 4) , te Oudenaarde (Costumen Oudenaarde, VII, 5 en IX, 12), te Dendermonde (Costumen Dendermonde, VI, 3), te Roeselare (Costumen Roeselare, VI, 2).
- Accijnzen en issuerecht waren executoir te Roeselare (Costumen Roeselare, VI, 2) en te Sint-Winoksbergen (Costumen Sint-Winoksbergen, V, 24) ; S.J. FOCKEMA ANDREAE, Het oud-nederlandsch burgerlijk recht, II, p. 103.
- (260) - Vordering tot betaling van huishuur ingesteld bij wijze van clacht : RAK.SA.OA., nr. 20, f. 67-68 ; nr. 71, f. 12-12v° ; vordering tot betaling van issue-recht ingesteld bij wijze van clacht : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 85-86, 171-174 ; nr. 9, f. 26v°-27v° ; nr. 20, f. 74-75v° ; vordering tot betaling van tollén ingesteld bij wijze van clacht : RAK.SA.OA., nr. 756, f. 26v°. Over het niet-pandbaar zijn van publiekrechtelijke schulden te Kortrijk zie : Vonnis Kortrijk 29 maart 1557, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 88v°-90.
- Volgens een stadskeure van 9 februari 1520 was de koopsom van catheilen gekocht tijdens een gerechtelijke verkoop vatbaar voor parate executie (heerlicke executie) : RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 145. In de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen vonden we hiervan geen voorbeelden.
- (261) Costumen Oudenaarde, VII, 4 ; Costumen Roeselare, VI, 2 ; Costumen Veurne, LX, 1 ; P. WIELANT, Practycke civile, I, 4 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke civile, 30 ; P. GODDING, Les conflits à propos des lettres échevinales des villes Brabanconnes (XVe-XVIIIe siècle), in T.V.R.G., XXII (1954), p. 313-316 ; J. DE KUYK, Rechtsingang en verstek, p. 183.
- (262) Vonnis Kortrijk 16 september 1556, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 50 : vordering tot betaling van een lijfrente die voor de schepenen van Kortrijk verkent was op heerlicke executie ; Vonnissen Kortrijk 7 juli 1584, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 3-6 en 6-6v° : vordering tot het executoir en innelick verklaren van een schepenakte verleden door de Kortrijkse schepenen waarin beloofd werd een hypothecaire rente te betalen en de verweerder "voluntairlick gecondanneert was op heerlicke executie". Andere voorbeelden :

.../...

kon overgaan diende men ze door een vonnis te laten bekrachtigen. Na 1580 drong echter geleidelijk de panding door op basis van een voluntaire condemnatie (263). Deze voluntaire condemnatie was een overeenkomst afgesloten voor de schepenen waarbij men bij voorbaat beloofde zich zonder tegenspraak te laten veroordelen tot datgene wat de verbintenis inhield. Deze voluntaire condemnatie had de kracht van een vonnis zodat op basis hiervan een executie kon plaatsvinden (264). Eenmaal het vonnis gewezen was, vroeg de partij die het vonnis wenste tenuitvoer te leggen in de griffie van de schepenbank een geëxtendeerde sententie, dit wil zeggen een sententie waarin behalve het dictum van de schepenen het verslag van de procedure en in verkorte vorm de standpunten van de partijen tijdens het proces werden weergegeven (265). Deze gelibelleerde of geëxtendeerde sententie gaf de partij aan de onderbaljuw of schout aan wie zij vroeg de goederen van de schuldenaar te panden (266). Hetzelfde kon gebeuren met een voluntaire condemnatie. De onderbaljuw of schout begaf zich vervolgens in aanwezigheid van een schepen naar het huis van de schuldenaar en nam er zoveel goederen in beslag als genoegzaam was om de schuld en de gerechtskosten te dek-

.../...

RAK.SA.OA., nr. 12, f. 42v°-43v°, 97-97v°, 182v°-183 ; nr. 20, f. 4v°-5 en 10v°-11 ; nr. 72, f. 5v°-6. Over het executoir verklaren van schepenakten zie deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, 6. Zie eveneens Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 6, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 419. Vergelijk met : R. MONIER, Histoire de la procédure civile à Lille du XIIIe siècle à la fin du XVe siècle, p. 23-25.

- (263) RAK.SA.OA., nr. 1997, f. 238v°, 246, 250, 255, 270v°, 272 en 272v° ; nr. 1135, f. 5, 8, 12v°.
- (264) - Ibidem ; A.S. DE BLECOURT en H.F.W.D. FISCHER, Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht, p. 260-261.
 - Bv. : gerechtelijke verkoop van een huis op grond van een clause van voluntaire condemnatie in een rentecontract : RAK.SA.OA., nr. 1997, f. 250.
- (265) Over deze gelibelleerde of geëxtendeerde sententies : cfr. supra, deel I, hfst. II, titel I, rubr. IX.
- (266) Voorbeeld van de betekening van een geëxtendeerde sententie : RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 13.070.

ken (267).

De in beslag genomen goederen werden door de onderbaljuw of schout geïnventariseerd en in handen gegeven van de prysers om ze openbaar te verkopen (268). De in beslag genomen goederen mochten dus niet rechtstreeks aan de schuldeiser in volle eigendom toegekend worden. Alleen met de gehele of de gedeeltelijke verkoopsom kon voldoening geschonken worden aan de schuldeiser (269). Het beslag werd door de onderbaljuw of schout, die het beslag had uitgevoerd, aan de beslagene betekend (270).

Wanneer de schuldenaar bij verstek veroordeeld werd diende de onderbaljuw of de schout, vooraleer de goederen in handen van de prysers te geven, de beslagene eerst te dagvaarden om te verschijnen voor de vierschare. Verscheen de beslagene niet, dan werden de goederen in handen van de prysers gegeven. Verscheen de beslagene evenwel op de dag in de dagvaarding vermeld, dan kon hij, nadat hij de verschuldigde som genamptieerd had op de griffie, van de eiser vorderen dat deze zijn eis opnieuw zou voorbrengen. Indien de beslagene dan kon aantonen dat de clachtprocedure niet geldig was kon hij de nietigverklaring hiervan vorderen (271).

De beslagene bezat eveneens de mogelijkheid om tijdens de ganse duur van de executieprocedure, dit wil zeggen tot de feitelijke inbezitting van het gerechtelijk gekochte goed in handen van de koper, de beslagleggende schuldeiser te dagvaarden voor de camere om zich te verzetten tegen het beslag en de opheffing ervan te vorderen (272).

- (267) Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 8, 11-13, 16-17 en IX ; Styl ter vierschare, 53 ; Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 7, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 419-420; RAK.SA.OA., nr. 1135, f. 21v°.
- (268) Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 7, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 419-420.
- (269) Verordening van 17 juni 1456, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 32v° ; Costumen Kortrijk, VI, 13.
- (270) Voorbeeld van dergelijke betekening : RAK.SA.OA., nr. 483, f. 23.
- (271) Styl ter vierschare, 53 en 54 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5-5v°.
- (272) Ontwerpcostumen Kortrijk, IX, 14-15 ; Turbe Kortrijk 23 september 1546, RAK.SA.OA., nr. 2026, f. 5v° ; Vonnis Kortrijk 18 mei 1556, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 249-250v° ; Vonnis Kortrijk 17 juli

.../...

Zo verzette omstreeks 31 oktober 1556 een voogd zich tegen de executie op goederen van zijn wezen omwille van schulden van hun vader die nog leefde (273).

Eenmaal de goederen in handen van de prysers gegeven waren, stonden deze prysers in voor de openbare verkoop ervan. Naar gelang van de aard van de in beslag genomen goederen en de plaats waar ze zich bevonden gebeurde dit op een verschillende manier. De openbare verkoop van huizen en gronden gelegen in het schependom van Kortrijk werd vooraf bekend gemaakt door drie afroepingen aan de kerk (kerckgheboden) (274). De waarde van het huis of de grond werd ondertussen geschat door een pryser. De openbare verkoop vond plaats in de vierschare de maandag na de laatste afroeping. De verkoop geschiedde bij opbod en met een brandende kaars. Nadat de pryser zijn schatting had medegedeeld aan de wethouders werd het huis of de grond ingesteld op de geschatte waarde. Zolang de kaars brandde mocht men opbieden. De definitieve toewijzing gebeurde met een hamerslag (275). Van de verkoop werd een verslag opgemaakt (decreet) (276).

.../...

1559, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 110 ; Vonnis Kortrijk 20 mei 1559, Ibidem, f. 17v°-18 ; Vonnis Kortrijk 30 juli 1567, RAK.SA.OA., nr. 23, f. 135 ; Vonnis Kortrijk 5 maart 1547, RAK.SA.OA., nr. 756, f. 13v° ; Vonnis Kortrijk 29 maart 1568, RAK.SA.OA., nr. 25, f. 107.

(273) Vonnis Kortrijk 31 oktober 1556, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 13.

(274) Voorbeelden van dergelijke kerckgheboden : RAK.SA.OA., nr. 1997, f. 4v°.

(275) Stadskeure Kortrijk van 24 juni 1542, art. 2, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 398 ; Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 9, Ibidem, p. 420 ; Costumen Kortrijk, III, 3 ; Turbe Kortrijk 7 december 1554, RAK.SA.OA., nr. 2034, f. 23-23v° ; Turbe Kortrijk 18 juli 1554, RAK.SA.OA., nr. 3, f. 236 ; RAK.SA.OA., nr. 483, f. 6-6v°.

(276) - RAK.SA.OA., nr. 1135. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 50 (1635-1662). Over de likwidatie van het decreet (afrekening) vinden wij voor de behandelde periode geen sporen. Voor de periode na 1621 zijn echter verscheidene registers die deze likwidaties bevatten bewaard. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 762 (1626-1703).
- Vergelijk met de procedure te Tielt : Ontwerpcostumen Tielt, 60-65 ; de procedure in de roede van Deinze : Ontwerpcostumen roede van Deinze, 71-75 ; de procedure in de stad Gent ; Costumen Gent, IX ; de procedure te Oudenaarde : Costumen Oudenaarde, VII, 28 en 51 ; J. BRISSAUD, Le créancier premier saisissant dans l'ancien droit français, p. 61 ; A.S. DE BLECOURT, Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht, p. 162.

De verkoop van roerende goederen in de stad Kortrijk werd bekend gemaakt door stadsomroepers die in alle straten omriepen welke goederen men verkocht en op welke plaats en uur dit zou gebeuren. De roerende goederen werden in de regel vooraf niet geschat. Indien een partij dit vroeg was de pryser, die zich bezighield met de verkoop, ertoe gehouden de waarde van de goederen te schatten. De schatting werd in een register opgetekend (277). Op de dag, het uur en de plaats in de aankondiging vermeld vond de verkoop plaats. De verkoop geschiedde bij opbod (278).

De verkoop van roerende goederen in de kasselrij Kortrijk buiten het Kortrijks schependom werd bekendgemaakt door een afroeping aan de kerk van de plaats waar de schuldenaar woonde. Deze afroeping werd gehouden na de rondgang van de zondagsprocessie en vóór de hoogmis begon. Een pryser of een door de Kortrijkse schepenen goed bevonden persoon werd hiermee belast. In de afroeping werd bekend gemaakt welke goederen men verkocht, op welke plaats en wanneer dit zou gebeuren (279).

Aard-, wortel- of nagelvaste goederen in en buiten het schependom gelegen, zoals het gereedschap nodig voor de exploitatie van brouwerijen, ververijen, volderijen, wortelvaste bomen en vruchten en huizen staande buiten het schependom, werden verkocht na twee kerkafroepingen. In de eerste kerkafroeping werd de dag bepaald waarop het instellen van de verkoop zou plaatsvinden. Op deze dag verscheen de pryser op de plaats waar deze goederen gelegen waren, beschreef de goederen en stelde ze in met inbegrip van de lyfcoop (280). Na deze dag werd aan de-

(277) Stadskeure Kortrijk van 24 juni 1542, art. 7, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 400.

(278) Ibidem, art. 3 en 4, p. 398-399 ; Costumen Kortrijk, III, 3.

(279) Stadskeure Kortrijk van 24 juni 1542, art. 9, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 400-401 ; Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 1, Ibidem, p. 416-417 ; Costumen Kortrijk, III, 3 ; Vergelijk met Ontwerpcostumen Tielt, 68 ; Ontwerpcostumen van Deinze, 76-77.

(280) Lyfcoop was de som die de koper verschuldigd was om de verkoop met een drinkgelag te kunnen bekrachtigen : K. STALLAERT, Glossarium van verouderde rechtstermen, II, p. 167.

zelfde kerk een nieuwe afroeping gedaan waarin bekendgemaakt werd dat tot een bepaalde datum (281) men de ingestelde prijs mocht ophogen bij de prysers. Op deze datum werd de hoogste bieder in het bezit gesteld van de goederen (282).

Een stadskeure van 14 november 1545 bepaalde dat voortaan alle schepenbrieven met vestiging van renten (wettelijke briefven van renten) verkocht moesten worden zoals huizen en gronden in het schependom gelegen, dit wil zeggen na drie afroepingen aan de kerk per opbod en met het branden van een kaars (283).

Na de verkoop werd de koper nog niet onmiddellijk in het bezit gesteld van de gekochte goederen ; aan de schuldenaar werd gedurende een bepaalde termijn nog de mogelijkheid gegeven zijn schuld en de proceskosten te betalen. Voor roerende goederen was deze termijn zeven dagen. Gedurende zeven dagen werd het goed in sekwester gehouden in het huis van een buurman van de schuldenaar. Voldeed de schuldenaar zijn schuld niet, dan kon de koper het sekwester opheffen en het goed in volle eigendom opnemen (284). Voor onroerende goederen was de termijn veertien dagen (285). Indien de roerende of onroerende goederen werden verkocht uit kracht van een bij verstek gewezen vonnis was de termijn voor beide soorten goederen zes weken (286).

- (281) In het schependom van Kortrijk was de termijn om te bieden zes weken ; in de kasselrij Kortrijk liep de termijn om te bieden tot de tweede maandag na de tweede kerkafroeping : Stadskeure Kortrijk van 24 juni 1542, art. 5 en 12, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 399 en 403.
- (282) Ibidem, art. 5, 10-13 ; Costumen Kortrijk, III, 3.
- (283) Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 9, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 420. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 1997, f. 196.
- (284) Stadskeure Kortrijk van 14 november 1545, art. 3, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 418.
- (285) Ibidem, art. 4.
- (286) Ibidem, art. 5. Gelijkaardige wachttermijnen vinden we in de costumen van Oudenaarde : Costumen Oudenaarde, VII, 7, 27, 45-46, 51.

Rubriek II. GIJZELING OF LIJFSDWANG NA EEN VONNIS

De tenuitvoerlegging van een vonnis kon behalve op de goederen van een schuldenaar geschieden op zijn persoon (287). In dit geval werd de schuldenaar door de gerechtsofficier, die het vonnis tenuitvoerlegde, gevangen genomen en op kosten van de schuldeiser in de stedelijke gevangenis opgesloten (288). De bedoeling van deze opsluiting was de schuldenaar te dwingen zijn schulden te betalen of goederen aan te wijzen waarop het verschuldigde kon verhaald worden. De schuldenaar kon vrijkomen nadat hij zijn schulden betaald had of nadat hij de verschuldigde sommen genamptieerd had op de griffie (289). De vrijlating van de schuldenaar (slaekinghe) werd uitgesproken door de schepenbank (290).

Na de executie was er een einde gekomen aan het proces. Was de schuldenaar solvabel dan had de schuldeiser zich kunnen verhalen op zijn goederen of hem ertoe dwingen zijn schuld te vereffenen. Indien dit niet het geval was dan moest hij zich tevreden stellen met wat de verkoop van de in beslaggenomen goederen had opgebracht.

Tot besluit kunnen we zeggen dat de procedure voor de schepenbank van Kortrijk in civiele zaken zeer goed overeenstemt met de procedure die gevolgd werd in de hoogste rechtscolleges, zoals de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad en het Parlement van Mechelen en het Hof van Holland. Dit hoeft ons geenszins te verwonderen; in de inleiding van de verordening van 21 januari 1550 betreffende de Styl ter camere en de Styl ter vierschare wordt duidelijk aangestipt dat de Styl van de Kortrijkse schepenbank werd aangepast aan de procedure voor de Raad van

(287) Volgens sommige costumen mocht een vonnis slechts ten uitvoer gelegd worden op de persoon van de schuldenaar wanneer er geen voldoende goederen meer voorhanden waren (bv. : Costumen Oudenaarde, VII, 10-11). We vonden geen spoor van een dergelijke verplichting te Kortrijk.

(288) Turbe Kortrijk 18 juli 1554, RAK.SA.OA., nr. 3, f. 236v° ; Ontwerpcostumen Kortrijk, X, 1 en 3 ; Vonnis Kortrijk 1 september 1553, RAK.SA.OA., nr. 81, f. 61. Vergelijk met de Costumen van Oudenaarde, VII, 10 en 11.

(289) Ontwerpcostumen Kortrijk, X, 3.

(290) Vonnis Kortrijk 29 maart 1557, RAK.SA.OA., nr. 72, f. 88v°-90.

Vlaanderen opdat de raadsheren, die in hoger beroep uitspraak deden, bij het bestuderen van de geschillen in eerste aanleg, voor een gelijkaardige procedure zouden gestaan hebben als de procedure die gebruikt werd voor hun gerechtshof.

De procedure voor de hogere gerechtshoven was van romeinsrechtelijk-kanonieke oorsprong. De hoogste gerechtshoven en de vorst hebben ervoor gezorgd dat de fundamentele principes van dit romeins-kanonieke procesrecht ook voor de lagere rechtbanken zoals de schepenbanken werden toegepast. Deze principes werden er gecombineerd met enkele procesregels van germaanse oorsprong (clachtprocedure, verstekprocedure, panding) die sinds onheuglijke tijden te Kortrijk werden toegepast.

HOOFDSTUK II

RECHTSPLEGING IN STRAFZAKEN

Over de rechtspleging in strafzaken voor de Kortrijkse schepenbank tijdens de 16de en de 17de eeuw beschikken we slechts over een onvolledige informatie. In tegenstelling met de rechtspleging in burgerlijke zaken werd er voor de strafprocedure te Kortrijk geen stadskeure of vorstelijke verordening afgekondigd die deze procesgang in strafzaken regelde. Processtukken uit de behandelde periode werden er niet bewaard. Bovendien zijn er slechts uit de periode van na 1541 schepenregisters met strafrechtelijke procedure overgeleverd geworden (1). Door vergelijking met de rechtspleging in andere Vlaamse steden en de verordeningen van 5 en 9 juli 1570 die de strafprocedure in de Nederlanden gedeeltelijk uniform maakten (2), zullen we proberen aan de hand van de bewaarde gegevens de normale procesgang in strafzaken te schetsen zoals deze na 1541 te Kortrijk werd toegepast. Op de bijzondere procedure voor het vervolgen van faicten (= vrijwillige slagen en verwondingen) komen we niet terug. We verwijzen hiervoor naar het hoofdstuk over de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank waar deze speciale strafprocedure in detail behandeld werd (3).

TITEL I. VERVOLGING VAN DE MISDRIJVEN

In het 16de-17de-eeuwse Kortrijkse recht konden uit elk misdrijf twee vorderingen ontstaan : een vordering tot schadevergoeding, ingesteld door de benadeelde partij of haar rechthebbenden om herstel van

(1) Zie deel I, hfst. II, titel I, rubr. VII, § 2, II.

(2) Placc. Vl., V, p. 153-202.

(3) Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 2.

de door het misdrijf toegebrachte schade te verkrijgen, en een vordering tot straf ingesteld door de Kortrijkse hoogbaljuw of zijn plaatsvervanger om aan de dader van het misdrijf een bepaalde straf te doen opleggen.

De vordering tot schadevergoeding kon het herstel zowel van de materiële (4) als van de morele schade (5) tot voorwerp hebben. De benadeelde partij kon deze burgerlijke rechtsvordering afzonderlijk instellen voor de schepenbank. In dit geval werd deze vordering door de schepenbank behandeld tijdens de zittingen in burgerlijke zaken volgens de rechtspleging in burgerlijke zaken (6). De benadeelde kon deze burgerlijke vordering eveneens als gevoegde partij gelijktijdig met de vordering tot straf instellen. De benadeelde had in dit geval het voordeel dat hij samen met de hoogbaljuw het bewijs van het misdrijf en de schuld van de verdachte kon leveren (7). Uit de praktijk van de Kortrijkse schepenbank blijkt echter dat de gelijktijdige vervolging van de burgerlijke en de publieke vordering zelden voorkwam. Meestal verkoos men de beide vorderingen geheel van elkaar gescheiden te houden. Daar de vordering tot schadevergoeding essentieel een burgerlijke vordering was, wordt zij hier dan ook niet verder behandeld. In principe kon de vordering tot straf tijdens de behandelde periode alleen door de hoogbaljuw van Kortrijk of zijn plaatsvervanger inge-

- (4) Bv. : Op grond van opzettelijk toegebrachte slagen en verwondingen werd omstreeks 16 december 1591 door de benadeelde partij de betaling gevorderd van de geneeskundige kosten en een vergoeding voor inkomstenderving wegens tijdelijke en blijvende invaliditeit veroorzaakt door het misdrijf : RAK.SA.OA., nr. 12, f. 242v°-244.
- (5) Bv. : Intrekken van beledigende woorden : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 19 ; nr. 10, f. 11v°-12 ; nr. 22, f. 19v° ; het vragen van vergiffenis : RAK.SA.OA., nr. 12, f. 242v°-244.
- (6) Bv. : Vordering tot schadevergoeding wegens defloratie : RAK.SA.OA., nr. 10, f. 108v°-109 ; nr. 11, f. 223-224 ; vordering tot schadevergoeding wegens toegebrachte slagen en verwondingen : RAK.SA.OA., nr. 9, f. 101-102 ; nr. 10, f. 21-23 ; nr. 12, f. 242v°-244 ; nr. 20, f. 36-36v°.
- (7) Bv. : Vonnis Kortrijk 6 september 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 16 ; Vonnis Kortrijk 12 mei 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 194v° ; Vonnis Kortrijk 20 oktober 1603, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 97 ; Ibidem, f. 10. Vergelijk met : Ontwerpcostumen roede van Deinze, 1.

steld worden. De benadeelde partij had tijdens de 16de-17de eeuw niet het recht meer om straf te vorderen (8). Op dit algemeen principe waren slechts twee kleine uitzonderingen : de straffen wegens laster en beledigingen (9) en de boeten wegens niet-betaling van fiscale rechten (bv. accijnzen, tollén) (10) konden behalve door de hoogbaljuw eveneens door de benadeelden gevorderd worden. Op deze uitzonderingen na was derhalve de vervolging ex officio van de misdrijven te Kortrijk tijdens de 16de eeuw volledig doorgedrongen. Onafhankelijk van de benadeelde partij had de Kortrijkse hoogbaljuw als vorstelijk ambtenaar het recht, en krachtens zijn ambtelijke opdracht de plicht, om in naam van de vorst alle misdrijven in zijn ambtsgebied te vervolgen, d.w.z. alle verdachten aan te houden of te dagvaarden, ze voor de schepénbank te beklagen, bewijzen ten laste aan te voeren en van de schepenen een veroordeling tot een straf te vorderen. De vordering tot straf was een publieke vordering ; ze werd van staatswege ingesteld ter bescherming van het algemeen belang.

In de middeleeuwen verjaarde het recht om te vervolgen vrij vlug ; één jaar en één dag na de datum waarop een misdrijf werd gepleegd konden de gewone gerechtsofficieren, zoals de Kortrijkse hoogbaljuw, een misdrijf niet meer vervolgen. Dit betekende geenszins dat na één jaar en één dag de misdadigers vrijuit konden gaan ; andere gerechtsofficieren zoals de soeverein-baljuw van Vlaanderen werden immers in het bijzonder belast met het opsporen en vervolgen van deze verjaarde misdrijven (11). In de 16de eeuw bedroeg deze verjaringstermijn volgens J. De

-
- (8) Zie de gerechtsregisters van de Kortrijkse schepénbank. Vergelijk met P. WIELANT, Practycke criminele, 30 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 30; E. POULLET, Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, p. 33; W. BEZEMER, Een en ander over de oud-Brabantsche strafvordering, in Thémis, LII (1891), p. 579.
- (9) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 19; nr. 22, f. 73-73v° ; nr. 41, f. 15-19. Vergelijk met P. WIELANT, Practycke criminele, 30 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 30.
- (10) Deze boeten konden gevorderd worden door de belastingspachters : Vonnis Kortrijk circa 1556, RAK.SA.OA., nr. 41, f. 263-264v° ; Vonnis Kortrijk 12 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 23, f. 21v°.
- (11) R.C. VAN CAENESEM, Geschiedenis van het strafprocesrecht, p. 69 ; J. VAN ROMPAEY, Het grafelijk baljuwsambt, p. 52-53.

Damhouder twintig jaar (12). Deze verjaringstermijn komt overeen met deze van het laat-romeinse recht. In de 16de-17de eeuwse rechtspraak van de Kortrijkse schepenbank vonden we evenwel geen enkele aanwijzing die erop wees dat deze of een andere verjaringstermijn al dan niet werd toegepast.

Het rechterlijk gewijsde was een andere reden van verval van de vervolging : degene tegenover wie een onherroepelijke rechterlijke beslissing werd uitgesproken kon wegens hetzelfde feit in principe niet opnieuw vervolgd worden (nemo debet his vexari, non bis in idem) (13). Op dit principe was er in de Kortrijkse rechtspraak één uitzondering. Wie in de kasselrij Kortrijk wegens opzettelijk toegebrachte slagen en verwondingen door een rechtbank in de kasselrij werd beboet met drie ponden parisis kon door de hoogbaljuw van Kortrijk nogmaals vervolgd worden tot betaling van een boete van zevenenvijftig ponden parisis, zijnde het verschil tussen de reeds betaalde boete en de grote boete van zestig ponden parisis, die op dit delict stond. Tevergeefs riep men de regel non bis in idem in tegen deze tweede vervolging (14).

De dood van een verdachte, vooraleer het vonnis in kracht van gewijsde was gegaan, was niet altijd een reden van verval van de publieke vordering. Zo werden in de 16de-17de eeuw de zelfmoordenaars vervolgd en werd het vonnis geëxecuteerd op hun lichaam (15). Dit was eveneens het geval wanneer men dode vrijbuiters aantrof (16). De reden van vervol-

-
- (12) J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 8. Over de algemene verspreiding van deze verjaringstermijn : A. ALLARD, La justice criminelle au XVIIe siècle, p. 360.
- (13) P. WIELANT, Practycke criminele, 31 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 32.
- (14) Gent 24 november 1554, RAK.SA.OA., Stadscharter, nr. 480 ; Mechelen 16 december 1570, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 378v°-381v° ; Vonnis Kortrijk 7 juli 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 67-67v° ; Concessie caroline (1540), art. 39 ; Concessie caroline (1545), art. 39.
- (15) Bv. : Vonnis Kortrijk 23 september 1605, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 112v°.
- (16) Bv. : Vonnis Kortrijk 3 december 1592, Ibidem, f. 6v°. Over het niet-vervallen van de strafvordering bij de dood van de verdachte zie : P. WIELANT, Practycke criminele, 51 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 52.

ging van overleden personen en de executie op hun lichaam was niet alleen van strafpolitieke aard doch eveneens van financiële aard ; de veroordeling van deze personen bracht immers dikwijls de verbeurdverklaring van hun goederen ten voordele van de vorst met zich mede. Andere redenen van verval van de vervolging waren het verkrijgen van brieven van remissie of herroeping van verbanning (17) en het afsluiten van een compositie met de bevoegde gerechtsofficier. Deze compositie kan gedefinieerd worden als een overeenkomst tussen enerzijds de vervolgende gerechtsofficier en anderzijds de verdachte waarbij deze laatste er zich toe verbond een bepaalde geldsom te betalen opdat de gerechtsofficier zou afzien van de vervolging. Dit compositierecht in Vlaanderen, dat kan vergeleken worden met de transactie of de minnelijke schikking in het Belgisch strafprocesrecht (18), werd reeds grondig bestudeerd door Prof. R.C. Van Caenegem en Prof. J. Van Rompaey (19). We beperken ons dan ook tot enkele algemene gegevens over dit compositierecht en de toepassing ervan door de Kortrijkse hoogbaljuw in de 16de-17de eeuw.

Door het afsluiten van een compositie zag de hoogbaljuw af van de vervolging van een delict voor de Kortrijkse schepenbank. Het compositierecht van de Kortrijkse hoogbaljuw werd zoals dit van de andere Vlaamse gerechtsofficieren aanzienlijk beperkt door de artikelen 36 en 37 van de instructie van 9 mei 1522 voor de Raad van Vlaanderen (20). Aan alle gerechtsofficieren werd verboden te componeren over : "cas et delictz d'homicides commis et perpetrez de propos délibéré, de guet a pense et au contempt de hayne précédente ou d'aulture homicide

-
- (17) Zie deel III, hfst. VII, titel II en deel IV, hfst. II, titel XI, rubr. I, § 1, I. Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 23 ; BRK 1548-1550, f. 28 ; RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 20-21.
- (18) K.B. nr. 59 van 10 januari 1935, K.B. nr. 7 van 21 juni 1939 en wet van 7 juni 1949
- (19) R.C. VAN CAENEDEM, Geschiedenis van het strafrecht, p. 311-317 ; J. VAN ROMPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen van de veertiende tot de achttiende eeuw, in T.V.R.G., XXIX (1961), p. 43-79. Zie eveneens H. NOWE, Les baillis comaux de Flandre, p. 309-317 ; H. CONRAD, Deutsche Rechtsgeschichte, I, p. 226-228 en p. 234-235.
- (20) Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 196.

qualifié, de faulx tesmoignage, de falsification de monnoyes, d'enforcement de femmes, de meuteneries, de commotions et séditions, de blasphès, de meurdre, de boute-feuz, d'aguetteurs de chemins, de pirates et d'aultres crimes semblables et plus grandz" (21). Na deze verre-gaande beperking waren voortaan alleen gewone doodslagen, diefstallen en allerlei lichtere overtredingen, waarop geldboeten stonden, voor compositie vatbaar (22). Lang bleef deze regeling niet van toepassing. Een verordening van 20 oktober 1541 hield nieuwe beperkingen in voor de compositie van eenvoudige doodslag. Voortaan was compositie alleen mogelijk wanneer de dader ontsnapt was en voor verschoonbare doodslagen zoals doodslagen gepleegd uit wettelijke zelfverdediging of bij toeval (23). De verordening van 5 juli 1570 over de criminele justitie (24) en het eeuwig edict van 12 juli 1611 (25) verboden uitdrukkelijk nog enige compositie af te sluiten.

Op welke wijze oefenden de Kortrijkse hoogbaljuws het compositierecht uit? Zoals reeds werd aangetoond werd het compositierecht in de behandelde periode (1515-1611) in grote mate beperkt. Typisch voor de Kortrijkse gerechtsofficieren is vooreerst het feit dat deze gerechts-officieren reeds vóór de uitvaardiging van de instructie van 9 mei 1522 in feite reeds het verbod toepasten. Alleen voor delicten waarop een geldboete stond werden er composities afgesloten (26). Wat de aard van de misdrijven betreft, kan als tweede kenmerk van het uitoefenen van hun compositierecht aangestipt worden dat de Kortrijkse hoogbaljuws in

(21) Dit verbod werd onder meer herhaald in een verordening van 5 september 1522 waardoor de Raad van Vlaanderen aan alle gerechtsofficieren het hogergenoemde verbod oplegde: Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 231-232. Zie eveneens Verordening van 20 december 1527, Placc. Vl., I, p. 44; Verordening van 8 augustus 1559, art. 18, in B.A.L.O., XXIV, p. 141.

(22) J. VAN ROMPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen, p. 68.

(23) Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 325.

(24) Placc. Vl., V, p. 176.

(25) Placc. Vl., II, p. 749. Art. 44 van dit edict verbood in feite alleen composities voor alle delicten waarop dood, eeuwige verbanning en lijfstraf stonden.

(26) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1510-1531.

de 16de en de 17de eeuw, behalve enkele zeer zeldzame uitzonderingen (27), alleen voor faicten composities hebben afgesloten. Deze faicten, die het best kunnen vergeleken worden met onze hedendaagse categorie van opzettelijke slagen en verwondingen, bevatten onder meer de volgende delicten : het toebrengen van wonden met bloedverlies, slagen zonder bloedverlies (met of zonder stok), bij de haren trekken, trekken van wapens, het op de grond werpen, het begieten met bier (28). De Kortrijkse hoogbaljuws hebben dit compositierecht voor faicten uitgeoefend tijdens geheel de behandelde periode (1515-1621). De frekwentie daalt evenwel sterk op het einde van de 16de eeuw, vanaf omstreeks 1580. Daar waar de Kortrijkse hoogbaljuw in de periode 1550-1553 honderdvijfendertig composities afsloot (29) gebeurde dit in een praktisch gelijke periode van 1580 tot 1583 slechts zes keer (30). In de daaropvolgende periode steeg het aantal composities weliswaar opnieuw, zonder echter meer dan gemiddeld negen composities per jaar te bereiken (31). De oppositie van het centraal gezag tegen deze composities was hier niet vreemd aan (32).

TITEL II. OPSPORING VAN DE MISDRIJVEN - HET GERECHTELIJK ONDERZOEK

De Kortrijkse hoogbaljuw kreeg kennis van de gepleegde misdrijven

-
- (27) Bv. : compositie voor arrestbrake : ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 4v° en f. 5.
- (28) Deze composities worden in de baljuwsrekeningen telkens in één bepaalde rubriek ondergebracht met het volgend opschrift : "Déclaration de toutes manières d'amendes et faictz civilz appartenantz au jugement des échevins de Courtrai advenuz et escheuz en laditte ville et chastellenie de Courtray et es enclavementz pour le temps de ce compte lesquelles amendes cedict bailly ast composé à son prouffict" : ARA., RK., nr. 13.821-13.841, BRK 1515-1621.
- (29) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 3v°-7v°. Zie tabel II in bijlage II.
- (30) ARA., RK., nr. 13.831.
- (31) ARA., RK., nr. 13.831-13.841, BRK 1583-1621.
- (32) J. VAN ROMPAEY, Het compositierecht in Vlaanderen, p. 68-79.

door klachten of aangiften van de burgers of door de openbare bekendheid van een misdrijf (33). Voor bepaalde misdrijven bestond er een wettelijke verplichting tot aangifte; dit was onder meer het geval voor ketterij, vrijbuitelij, spionage en andere zware misdrijven (34). De verklikking van sommige misdrijven werd in de hand gewerkt door het uitloven van premies. In de periode 1584-1588 werd voor het aangeven van een vrijbuitelij een premie van vijftig gouden carolussen uitgelooft (35). De ondergeschikten van de hoogbaljuw waren krachtens hun ambtelijke opdracht verplicht om alle misdrijven, die ze zelf hadden vastgesteld of waarvan ze klachten of aangiften hadden ontvangen, aan de hoogbaljuw mede te delen (36). Daar de hoogbaljuws van Kortrijk zowel in de stad als in de kasselrij sergeanten of luitenanten hadden (37), bleven ze op de hoogte van de verschillende misdrijven die in hun ambtsgebied gepleegd werden.

In het Kortrijkse strafprocesrecht had de verouderde duergaende waerheid als opsporings- en onderzoeksprocedure reeds in het begin van de 16de eeuw afgedaan. Hoogstwaarschijnlijk vonden de Kortrijkse gerechtsofficieren deze procedure te omslachtig en te weinig efficiënt om de misdrijven te kunnen vervolgen (38). Wanneer de Kortrijkse hoogbaljuw

- (33) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 17 : "Par plainctes de plusieurs habitans de la paroiche de Guelgem et Huele ce bailly a par ses sergeans faict apprehendre..." ; Ibidem, f. 19v° ; BRK 1553-1555, f. 10 : "Aux sergeans de la ville dudict Courtray pour avoir prins et appréhendé en la paroiche de Moeden par plaincte du commun peuple pour les gros défections et rudesses..." ; BRK 1542, f. 16 : "Item par plainctes d'un Jehan Hellin, partie, furent prins en la paroisse de Herzeaulx..." ; Vonnis Kortrijk 2 februari 1573, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 33v° : "...zoo eenighe van hemlieden ghenootsaect zijn gheweest clachtich te vallen...".
- (34) Bv. : Verordening 22 oktober 1540, Placc. Vl., I, p. 127 ; Verordening van 6 augustus 1542, Ibidem, p. 22.
- (35) Stadskeuren Kortrijk van 24 december 1584, 21 april 1586 en 4 april 1588, RAK.SA.OA., nr. 1995, f. 52-52v°, 64-64v° en 76.
- (36) Stadskeure Kortrijk van 20 januari 1550, art. 2, 4 en 13, RAK.SA.OA., nr. 1991, f. 17-18v°.
- (37) Cfr. supra, deel II, hfst. III, titel I.
- (38) - In de baljuwsrekeningen van de 16de eeuw worden de posten franches verites nimmer ingevuld. Zie bv. ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1515, f. 2 en 6 ; ARA., RK., nr. 14.530, BRW 1517-1518, f. 6, BRW 1539-1540, f. 4.
- De duergaende waerheid werd, in het begin van de 16de eeuw althans, nog toegepast door de gerechtsofficieren van de vier
.../...

kennis had van een misdrijf nam hij zelfstandig of in samenwerking met de Kortrijkse schepenen diverse andere onderzoeksmaatregelen teneinde het bestaan van een misdrijf en de schuld van een bepaalde persoon te bewijzen.

De klassieke manier om meer inlichtingen over het misdrijf en de dader te weten te komen was het houden van informatie preparatoire, tijdens welke een aantal getuigen verhoord werden. Vaste regels voor het houden van dergelijk getuigenverhoor bestonden er niet. De hoogbaljuw of zijn luitenant verhoorden normaal de getuigen in aanwezigheid van één of twee schepenen. De getuigen werden verhoord waar ze woonden of op de plaats van het misdrijf (39) ; soms werden ze verhoord te Kortrijk (40). Indien nodig werden de getuigen gedagvaard door een sergeant van de hoogbaljuw (41). De verklaringen van de getuigen werden door een griffier opgetekend in een register (42). Soms liet men de getuigen

.../...

andere steden in de kasselrij en door de heerlijke gerechtsofficieren. Bv. : door de hoogbaljuw van Harelbeke : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 2v° ; BRH 1525-1526, f. 3 ; door de hoogbaljuw van Deinze : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1525-1531, f. 2 ; door de hoogbaljuw van Menen : ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1528-1530, f. 2 ; door de hoogbaljuw van Ingelmunster : RAK., Scab. I, nr. 40, Ingelmunster R 1564-1617, f. 153. Over het houden van een duergaende waerheid in het Brugse Vrije tijdens de 16de eeuw : E.I. STRUBBE, Het houden van de doorgaende waarheid in het Brugse Vrije, in A.S.E.B., LXV (1923), p. 249-253.

- (39) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1527-1528, f. 10 : informatie preparatoire door de schout en twee schepenen te Harelbeke ; nr. 13.822, BRK 1545, f. 19 : informatie preparatoire door luitenant-hoogbaljuw te Kortrijk-buiten ; Ibidem, f. 19v° : informatie preparatoire door de luitenant-hoogbaljuw en twee schepenen te Moeskroen.
- (40) RAK.SA.OA., nr. 898.
- (41) Bv. : ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1525-1526, f. 10v° ; nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 10 en 12.
- (42) - RAK.SA.OA., nr. 898, 963, 1007ter, 2028, 2046, 2067, 2068 en 2073.
 - ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 15 : "Aux griffiers de la ville d'avoir escript tant les informations «préparatoires...".

verhoren door de rechtbank van de plaats waar de getuigen woonden (43) of door een notaris (44) die dan het verslag overmaakten aan de hoogbaljuw en de schepenen. Wanneer de hoogbaljuws kennis hadden van een doodslag of moord waren ze volgens de verordeningen van 20 oktober 1541 en 21 juni 1589 verplicht een informatie preparatoire te houden (45). Over sommige delinkwenten won de hoogbaljuw inlichtingen in bij de rechtbank van de plaats waar de delinkwent woonde, bij de rechtbank of de gerechtsofficier van de plaats waar de delinkwent gestraft werd, bij de soeverein-baljuw van Vlaanderen of bij andere rechtbanken en gerechtsofficieren in en buiten Vlaanderen (46).

Een andere manier om bewijsmateriaal te verzamelen was het houden van een huiszoeking in het huis van de verdachte of op een andere

-
- (43) Bv. : getuigenverhoor afgenomen door de baljuw en het leenhof van Menen in opdracht van de hoogbaljuw van Kortrijk : ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1535, f. 11v° ; door het leenhof van Zwevezele : Ibidem, f. 13 ; door het leenhof van Tielt : Ibidem, f. 13v° ; door de schepenbank van Pittem : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 26 ; RAK.SA.OA., nr. 2046, f. 35 ; door de schepenbank van Ingelmunster : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 18 ; RAK.SA.OA., nr. 2046, f. 65v°-66 ; door de schepenbank van Rumbeke : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1558-1560, f. 9v°.
- (44) ARA., RK., nr. 33.322, SRK 1577-1578, f. 120 ; nr. 33.328, SRK 1584-1585, f. 64v°-65 ; RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 16.
- (45) Verordening van 20 oktober 1541, Verzam. verord., 2de reeks, IV, 325 ; Verordening van 22 juni 1589, art. 14, Placc. Vl., II, p. 173 ; RAG., Raad van Vlaanderen, nr. 8594, f. 292v°.
- (46) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1531-1533, f. 11 : een bode werd naar Haut-Enghien, Leuven en Gaasbeek gestuurd om inlichtingen in te winnen over een verdachte die zegde aldaar gewoond te hebben ; Ibidem, f. 20 : inwinnen van inlichtingen te Rijsel ; nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 7v° : een bode werd naar de Raad van Vlaanderen te Gent gestuurd om een afschrift van een verbanningstitel te bekomen ; Ibidem, f. 8v° : inwinnen van inlichtingen bij de soeverein-baljuw te Rumbeke en de luitenant-soeverein-baljuw te Ieper ; Ibidem, f. 9v° : inwinnen van inlichtingen bij de procureur-generaal van de Raad van Vlaanderen te Gent ; Ibidem, f. 14 : inwinnen van inlichtingen bij de amman en de schepenen van Brussel ; nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 9 : inwinnen van inlichtingen bij de schepenen van Doornik en Kamerijk ; nr. 13.823, BRK 1545, f. 15-15v° : inwinnen van inlichtingen bij de schout van Antwerpen, de procureur-generaal van Brabant, de drossaard van Brabant en de hoogbaljuw van Gent. Vergelijk met ARA., RK., nr. 14.268, BRM 1513-1514, f. 3.

plaats (47). Dit recht om huiszoekingen te houden schijnt in het Kortrijkse recht niet aan bepaalde beperkingen onderworpen te zijn geweest. Deze huiszoekingen gebeurden zelfs 's nachts (48). Nergens vonden we een spoor van een tekst waaruit bleek dat de hoogbaljuw of zijn ondergeschikten deze huiszoekingen slechts konden houden na toelating van de schepenen. Soms gaf dit aanleiding tot misbruiken. Zo deden drie Kortrijkse sergeanten tweemaal kort na elkaar een huiszoeking om zich te wreken op de eigenaar van het huis die een vonnis van de Kortrijkse paeysierers op één van deze sergeanten tenuitvoer had laten leggen. Ze keerden alles onderste boven, zegzegd om sporen van een misdrijf te vinden. Alle deuren en kasten werden opengebroken ; verscheidene zaken werden beschadigd (49).

De huiszoeking strekte meestal tot het in beslag nemen van bepaalde zaken, zoals alles wat gediend had tot het plegen van het misdrijf, ertoe scheen bestemd te zijn of erdoor verkregen was, en alles wat kon dienen om de waarheid te openbaren (50).

Wanneer een lijk gevonden werd waarvan de doodsoorzaak niet nauwkeurig kon bepaald worden of in verband waarmee er een vermoeden was dat een misdrijf de doodsoorzaak was, hield de hoogbaljuw een lijkschouwing samen met enkele schepenen. Op het einde van de 16de eeuw vroeg men telkens dat een dokter of een chirurgijn de lijkschouwing zou bijwonen.

(47) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 25 : "Item par certain bruyt et renommée a esté ordonné ausdits sergeans de faire visitacion et inquisition de la maison et biens dudict prisonnier..." ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 15, 43v° en 44v° ; Vonnis Kortrijk 19 december 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 95.

(48) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1555-1558, f. 15 en 44v°.

(49) Vonnissen Kortrijk 5 april 1551, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 96v°-97v° en f. 98.

(50) Bv. : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 44v° : "Pour le salaire et vaccations dudict lieutenant de se avoir transporté avecq un sergeant en diligence par nuyct esdictes paroiches de Moen et Zwevegem à les maisons desdiz prisonniers et illecq visité les coffres et aultres secretz et ainsy trouvé plusieurs enseignements et lettres par lesquelles apparroit de la faulseté...". Over de inbeslagname van vreemde munten te Kortrijk door de luitenant-hoogbaljuw raadplege men : Mechelen 20 september 1614, RAK.SA.OA., nr. 1992, f. 183-186.

De lijkschouwing gebeurde op de plaats waar het lijk gevonden werd. Van deze lijkschouwing werd door een griffier een verslag opgemaakt (51). De zelfmoordenaars werden, vooraleer ze gestraft werden, steeds geschouwd (52).

TITEL III. AANHOUDING EN DAGVAARDING VAN DE VERDACHTE

Wanneer de hoogbaljuw kennis had van een misdrijf kon hij overgaan tot het aanhouden of het dagvaarden van de delinkwent. De Kortrijkse hoogbaljuws en hun ondergeschikten hadden zowel in de stad als in de kasselrij Kortrijk aanhoudingsrecht (53). In tegenstelling met het aanhoudingsrecht van verscheidene andere Vlaamse gerechtsofficieren (54) was dit recht van de Kortrijkse gerechtsofficieren in de eerste helft van de 16de eeuw nog aan weinig beperkingen onderworpen. Uit de baljuwsrekeningen blijkt dat de Kortrijkse hoogbaljuws of hun ondergeschikten iemand aanhielden wanneer hij door het openbaar gerucht verdacht was een misdrijf gepleegd te hebben (55) of

-
- (51) ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 23v° ; nr. 33.317, SRK 1573-1574, f. 77 ; Vonnis Kortrijk 23 september 1605, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 112v°.
- (52) Ibidem.
- (53) Vorstelijke keure van 4 juli 1324, art. 13, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 157 ; Verordening van 28 november 1547, Ibidem, p. 454-455 ; Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. I en II.
- (54) Over deze beperkingen van het aanhoudingsrecht van verscheidene Vlaamse gerechtsofficieren zie H. NOWE, Les baillis comaux de Flandre des origines à la fin du XIVe siècle, p. 236-252 ; R.C. VAN CAENEGEM, Geschiedenis van het strafprocesrecht, p. 72 ; Cos-tumen Brugge, XXX, 5.
- (55) - ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1521-1522, f. 10 : "Audict bailly et sergeans dudict Courtray d'avoir constitué prisonnier Henderic Van Brebosch, Hans de Commere et Franche Reygone supchonez de bilterye et tromperie" ; BRK 1525-1526, f. 10 : "Audict soubzbailly d'avoir constitué prisonnier en laditte ville de Courtray Guillaume de Mullem dit Smallemente supchonné de beaucoup de malefices" ; nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 10 : "Aux sergeans de la ville dudict Courtray pour avoir prins et appréhéné en la paroiche de Moeden par plainte du commun peuple pour les gros défactions et rudesses...". Omstreeks 1548-1550 werden een aantal vagebonden gevangen en op de markt tentoongesteld om na te gaan of iemand zich over hen beklagde : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 28-29.

.../...

wanneer zij klachten over zijn persoon ontvangen hadden (56). Een voorafgaande informatie preparatoire, een voorafgaand bevel van de schepenen (57) of een betrapping op heterdaad waren derhalve niet nodig om iemand aan te houden. Er was eveneens geen termijn bepaald binnen de welke een aangehouden persoon diende te verschijnen voor de schepenbank.

De verordeningen van 5 en 9 juli 1570 en het eeuwig edict van 12 juli 1611 brachten hierin verandering. Voortaan mochten de gerechtsofficiëren slechts iemand aanhouden na een betrapping op heterdaad of na een bevel van de schepenen, die, op basis van een informatie preparatoire of van ernstige vermoedens, een beslissing hadden genomen (58). Als betrapt op heterdaad werd beschouwd degene die aangehouden werd terwijl hij het delict pleegde, of kort na het plegen van het misdrijf,

.../...

- Verscheidene vorstelijke verordeningen bepaalden dat moordenaars, straatrovers, brandstichters en spionnen door gelijk wie mochten aangehouden worden wanneer er een ernstig vermoeden van een dergelijk misdrijf tegen hen was. De aangehouden personen dienden zo vlug mogelijk uitgeleverd aan de bevoegde gerechtsofficiëren. Zie bv. : Verordening van 24 april 1532, Placc. Vl., I, p. 11-13 ; Verordening van 29 november 1533, Ibidem, p. 13-16 ; Verordening van 11 april 1540, Ibidem, p. 18-20 ; Verordening van 3 februari 1543, Ibidem, p. 24-26. Zie eveneens de talrijke verordeningen tegen de landlopers en quaetdoenders in Placc. Vl., I, p. 26-36.

- (56) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1542, f. 16 : "Item par plainctes d'un Jehan Hellin, partie, furent prins en la paroisse de Herzeaulx..."; nr. 13.823, BRK 1548-1550, f. 17 : "Par plainctes de plusieurs habitans de la paroiche de Guelgem et Heule ce bailly a par ses sergeans fait apprehendre..." ; Ibidem, f. 19 en BRK 1542-1544, f. 12v°-13.
- (57) Dit sloot niet uit dat de schepenen soms bevel gaven aan de hoogbaljuw om een verdachte aan te houden. Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 20v°.
- (58) - Verordening van 9 juli 1570, art. 2, Placc. Vl., V, p. 154 ; Eeuwig edict van 12 juli 1611, art. 38-39, Placc. Vl., II, p. 747-748.
- Deze verordeningen voorzagen nog een andere mogelijkheid om iemand aan te houden zonder toelating van de rechter, namelijk wanneer iemand zich formeele partie had gesteld, m.a.w. een accusatie had gedaan. Zoals hoger reeds werd aangetoond was de strafvordering door de benadeelde in het Kortrijkse recht van de tweede helft van de 16de eeuw niet meer mogelijk.

vooraleer hij zich bezig hield met een andere aktiviteit of zich teruggetrokken had in zijn woning of een andere plaats (59). Bij betrapping op heterdaad mocht iedereen de delinkwent aanhouden op voorwaarde dat men hem zo vlug mogelijk overleverde aan de bevoegde gerechtsofficier (60). Vagebonden en misdadigers waarvoor er ontvluchtingsgevaar bestond mochten eveneens zonder bevel van de rechter aangehouden worden (61). Wanneer echter iemand werd aangehouden zonder het bevel van een rechter diende de bevoegde rechter binnen de vierentwintig uren van deze aanhouding verwittigd te worden (62).

De aanhouding zelf was aan geen enkele beperking onderworpen. Men kon iemand zowel 's nachts als overdag aanhouden; wanneer de aan te houden persoon zich verschanst had in een woning, kon men desnoods de deuren en vensters of de muren openbreken (63). Indien de gerechtsofficieren hulp nodig hadden bij de aanhouding konden ze de bijstand vragen van al wie zich in de omgeving bevond (64).

De aangehouden personen werden opgesloten in de Kortrijkse gevangenis gelegen in de Leiestraat (65). Soms sloot men ze op in de Hazelaretoren (66) of in de gevangenis aan de Kamerpoorte (67). Poorters van

-
- (59) Verordening van 9 juli 1570, art. 3, Placc. Vl., V, p. 154 ; Concessie caroline (1540), art. 40 ; Concessie caroline (1545), art. 40.
- (60) Bv. : Verordening van 1 juli 1510, Placc. Vl., I, p. 3-5; Verordening van 22 juni 1589, art. 31, Placc. Vl., II, p. 174.
- (61) Verordening van 5 juli 1570, art. 50, Placc. Vl., V, p. 188. Zie eveneens de verordeningen op de landlopers en de quaetdoenders : Placc. Vl., I, p. 11-36.
- (62) Verordening van 5 juli 1570, art. 50, Placc. Vl., V, p. 188 ; Verordening van 9 juli 1570, art. 6, Ibidem, p. 155 ; P. WIELANT, Practycke criminele, 16; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 15.
- (63) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1553-1555, f. 25.
- (64) Verordening van 8 november 1520, Verzam. verord., 2de reeks, II, p. 40 ; Ontwerpcostumen Kortrijk, I, 24 ; Verordening van 5 juli 1570, art. 47, Placc. Vl., V, p. 187 ; P. WIELANT, Practycke criminele, 16 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 15.
- (65) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 20v°. Over deze gevangenis en haar cipier zie deel I, hfst. III, titel II, rubr. VI, § 6.
- (66) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 16v°-17.
- (67) Bv. : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 18.

Harelbeke, Tielt, Menen of Deinze, die aangehouden werden in hun stad, dienden volgens de verordening van 28 november 1547 in de gevangenis van hun stad in voorarrest gehouden te worden (68). Indien het misdrijf waarvan de aangehouden persoon werd verdacht verbeurdverklaring van zijn goederen met zich mee kon brengen, dienden zijn goederen in beslag genomen te worden (69).

Onmiddellijk na zijn aanhouding werd de verdachte door de schepenen ondervraagd over de hem ten laste gelegde feiten. Volgens de verordening van 5 en 9 juli 1570 diende dit te gebeuren binnen de vierentwintig uren na de aanhouding (70). De vragen die de schepenen aan de verdachte dienden te stellen werden - althans op het einde van de 16de eeuw - door de hoogbaljuw schriftelijk medegedeeld aan de schepenen die de verdachte ondervroeg (71). De antwoorden van de verdachte werden opgetekend door een griffier van de schepenenbank (72).

Nadat de verdachte ondervraagd was geworden kon hij voor de schepenenbank zijn vrijlating (slakinghe) vorderen.

De schepenen deden hierover uitspraak na de hoogbaljuw gehoord te hebben. Wanneer het delict waarvan de aangehouden persoon verdacht werd normaal niet met een capitale straf (lijfstraf, doodstraf, erestraf) gesanctioneerd werd (73), of wanneer de bewijzen of vermoedens van het misdrijf of de schuld van de verdachte niet overtuigend waren (74), konden

(68) Verordening van 28 november 1547, TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 454-455.

(69) Verordening van 9 juli 1570, art. 5, Placc. Vl., V, p. 154 ; P. WIELANT, Practycke criminele, 14 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 14.

(70) Verordening van 9 juli 1570, art. 6, Placc. Vl., V, p. 155 ; Verordening van 5 juli 1570, art. 50, Ibidem, p. 188.

(71) RAK.SA.OA., nr. 963.

(72) Ibidem, nr. 898, f. 35 ; nr. 1007ter, f. 1 ; nr. 2067, f. 26v°. Deze ondervragingen werden examen genoemd.

(73) RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 160v° ; nr. 2083, f. 19 ; nr. 1066bis, f. 36 ; nr. 2022, f. 23-23v° en 90.

(74) RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 95 : vrijlating van Maye van Pubrouck, verdacht van hekserij, na een onderzoek van haar lichaam door een chirurgijn en de scherprechter van Kortrijk. Zie eveneens de Verordening van 5 juli 1570, art. 53, Placc. Vl., V, p. 189 ; P. WIELANT, Practycke criminele, 19 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 19.

de schepenen de vrijlating bevelen. Deze vrijlating gebeurde gewoonlijk alleen op belofte van de verdachte om voor de schepenbank opnieuw te verschijnen telkens wanneer hem dit gevraagd werd (cautie iuratoire) (75). Soms diende de verdachte eveneens borgstelling (cautie fideiussoire) te verlenen (76). Deze borgstelling werd onder meer vereist wanneer op het tenlastegelegde misdrijf een boete stond (77), of wanneer een vordering tot schadevergoeding werd ingesteld (78). Voor kleinere misdrijven, die slechts aanleiding gaven tot een boete of een lichte erestraf, kon de hoogbaljuw, indien hij de zekerheid bezat dat de verdachte zou verschijnen, afzien van de aanhouding. In dit geval werd de verdachte gedagvaard om te verschijnen voor de schepenbank. Dit was meestal het geval in strafzaken die civilijsk werden behandeld (79). De verdachte die werd aangehouden, en door de schepenen werd vrijgelaten, werd nadien, wanneer zijn zaak behandeld werd, eveneens gedagvaard. Tenslotte dagvaardden de hoogbaljuws degenen die zich schuldig hadden gemaakt aan doodslag of moord, doch niet konden

(75) RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 36 ; nr. 2067, f. 15.

(76) Vonnis Kortrijk 20 februari 1604, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 95 : vrijlating van Maye van Pubrouck, verdacht van hekserij, op cautie fideiussoire van honderd gulden. Zie eveneens Ibidem, f. 18, 128v°, 129, 129v°. Vergelijk met Vonnis Harelbeke 10 oktober 1555, RAK., Scab. II. Annexe, nr. 10, f. 12.

(77) RAK.SA.OA., nr. 40, f. 257 ; nr. 2089, f. 234v°.

(78) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 36 : "...den voornoemde ghevanghene gheslaect van stricte vanghenesse up cautie iuratoire zo verre alst crim annegaet ende nopende 't civil up de zekers die hij dede met Jan en Pieter De Hondt zijn zonen...up pene van zelve tghewysde te betalen".

(79) - Bv. : RAK.SA.OA., nr. 37, f. 26v° en 27 ; nr. 40, f. 67, 105v° en 125. Dit was eveneens het geval wanneer de hoogbaljuw een boete vorderde voor het toebrengen van opzettelijke slagen en verwondingen die tijdens een faictwaerheid werden vastgesteld : RAK.SA.OA., nr. 8, f. 67-68v° ; nr. 9, f. 94v° ; nr. 71, f. 10v°-11, 25-25v°, 25v°-26. Over deze faictwaerheden : Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, I, 2.
- Over het civilijsk behandelen van strafzaken : Cfr. infra, titel IV.

aangehouden worden omdat ze voortvluchtig waren (80).

TITEL IV. PROCES

Rubriek I. HET INSTELLEN VAN DE STRAFVORDERING

Zoals reeds werd aangetoond werd te Kortrijk in de tweede helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw de bestraffing van de misdrijven, behalve in enkele minder belangrijke gevallen, alleen door de hoogbaljuw gevorderd. De hoogbaljuw vorderde deze straffen niet op een uniforme wijze. Naargelang van de aard van de misdrijven, en de straf welke erop stond, vorderde hij de straffen civilijsk of crimine-lijksk. Bovendien kon hij de strafvorderingen die criminelijksk dienden behandeld te worden ofwel ordinaerlijksk ofwel extraordinaerlijksk instellen (81).

Het onderscheid tussen het civilijsk, dan wel het criminelijksk instellen van een strafvordering hing samen met het onderscheid dat men in de rechtsleer (82) en de rechtspraak (83) maakte tussen capitale en niet-capitale of civile misdrijven. De capitale misdrijven waren de misdrijven waarop een capitale straf stond zoals de doodstraf, een lijfstraf, een erestraf en een verbanning voor een lange termijn. De niet-

-
- (80) Vonnis Kortrijk 4 mei 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 71 ; Vonnis Kortrijk 15 februari 1557, Ibidem, f. 101v°. Zie eveneens Ibidem, f. 102, 108 en 109 en ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 28v°-29v° ; nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 26, 30 en 31 ; nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 39v°. Cfr. infra, titel IV, rubr. II.
- (81) - Dit dubbel onderscheid vindt men eveneens terug in de toenmalige rechtsleer : P. WIELANT, Practycke criminele, 2, 3 en 30 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 2, 3 en 30.
- Zie eveneens Costumen Kortrijk, X, 6 ; E. POULLET, Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, p. 34-37.
- (82) P. WIELANT, Practycke criminele, 1, 55 en 56 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 1, 55 en 56 ; E. POULLET, Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, p. 313.
- (83) Over het gebruik van dit onderscheid in de Kortrijkse schepen-rechtspraak : RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 160v° (circa 12 juli 1585) ; Vonnis Kortrijk 16 februari 1601, RAK.SA.OA., nr. 2097, f. 62. Over dit onderscheid te Deinze : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1519-1522, f. 2.

capitale of civile misdrijven waren degene waarop een civile straf stond zoals een geldboete, een boetebedevaart, een korte verbanning of een lichte erestraf.

De bestraffing van niet-capitale misdrijven vorderde de Kortrijkse hoogbaljuw civilijsk, d.w.z. zoals voor een gewone burgerlijke zaak (84). De strafzaak werd in dit geval aanhangig gemaakt bij wijze van een gewone dagvaarding betekend door een stedecnap, of door aanhouding van de verdachte. De verdachte werd vóór het indienen van de heesch niet gehoord ; een informatie preparatoire was niet vereist. De schepenen behandelden dergelijke strafzaak als een gewone burgerlijke rechtsvordering tijdens de vaste zittingen voor burgerlijke zaken. Op de dag in de dagvaarding vermeld werd de zaak op de rol ingeschreven. De hoogbaljuw kon als eiser op deze dag, of een achttal dagen later, zijn strafvordering in een heesch voorbrengen ; de verdachte kon als verweerder een afschrift van de heesch krijgen en binnen de veertien dagen antwoorden, waarop de hoogbaljuw dan repliceerde, de verweerder dupliceerde enz... De verdachte beschikte er derhalve over dezelfde verweermiddelen als in een gewoon burgerlijk proces. Dezelfde termijnen, dezelfde verstek- en bewijsprocedure waren er van toepassing. De schepenen deden uitspraak zoals in een burgerlijke zaak. Deze vonnissen werden in de registers van de burgerlijke sententiën opgetekend (85). De verdachte mocht zich tijdens het proces laten bijstaan of vertegenwoordigen door een procureur of taelman (86). De toepassing van de confrontatie en de pijniging, die incidenten waren van een criminelijksk behandeld strafproces, kon door de hoogbaljuw tijdens een civilijsk behandeld strafproces niet gevorderd worden.

Een ontleding van de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen toont aan dat de Kortrijkse hoogbaljuw de bestraffing van onder meer de volgende misdrijven civilijsk vorderde : inbreuken op bepaalde vorstelijke verordeningen, zoals op het verkopen van graan buiten de openbare mark-

(84) Vergelijk met E. POULLET, Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, p. 313-314.

(85) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 22, f. 19v° en 73-73v° ; nr. 40, f. 67, 105v°, 125, 203v°.

(86) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 en 11. Vergelijk met E. POULLET, Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, p. 313-314.

ten (87) of het hakken van groen hout (88), overtredingen van de Kortrijkse keuren op de maten en gewichten (89), het frauderen van accijnzen (90), beledigingen en laster (91), het niet-onderhouden van de vastenplicht (92), woeker (93), onrechtmatig beslag op een persoon of zijn goederen (94), het uittrekken van grenspalen (95), het onrechtmatig handelen van lagere stedelijke ambtenaren (96), vechtpartijen of het opzettelijk toebrengen van slagen en verwondingen (97) of andere lichte gewelddaden (98) en kleine vervalsingen (99).

De bestraffing van capitale misdrijven vorderde de hoogbaljuw criminelijk voor de viërschare (100). Tussen de procesgang in strafzaken

-
- (87) Vonnis Kortrijk 6 mei 1553, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 43v°-45 ; Vonnis Kortrijk 22 november 1557, Ibidem, f. 220v°-223v°.
 - (88) Vonnis Kortrijk 3 augustus 1538, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 17 ; Vonnis Kortrijk 6 juni 1545, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 76.
 - (89) Vonnis Kortrijk 22 oktober 1550, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 145v°-146 ; Vonnis Kortrijk 20 augustus 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 4v°-5v°.
 - (90) Vonnis Kortrijk 12 november 1558, RAK.SA.OA., nr. 23, f. 21v°.
 - (91) Vonnis Kortrijk 12 november 1552, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 19 ; Vonnis Kortrijk 29 november 1557, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 73-73v° ; Vonnis Kortrijk 8 juli 1567, RAK.SA.OA., nr. 2089, f. 31v°.
 - (92) Vonnis Kortrijk 6 juli 1555, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 166-167. Op het einde van de 16de eeuw vervolgden de hoogbaljuws dit delict meestal criminelijk : RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 5v° en 9.
 - (93) Vonnis Kortrijk 30 januari 1557, RAK.SA.OA., nr. 9, f. 77v°-79.
 - (94) Vonnis Kortrijk 2 maart 1556, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 13v°.
 - (95) Vonnis Kortrijk 20 januari 1567, RAK.SA.OA., nr. 11, f. 188v°-189v°.
 - (96) Vonnis Kortrijk 5 april 1551, RAK.SA.OA., nr. 71, f. 96v°-97v°.
 - (97) Vonnis Kortrijk 30 juni 1570, RAK.SA.OA., nr. 2089, f. 201v° ; Vonnissen Kortrijk 2 juni 1571, Ibidem, f. 248.
 - (98) Vonnissen Kortrijk 18 april 1561, RAK.SA.OA., nr. 40, f. 233v°-234 ; Vonnis Kortrijk 15 februari 1601, RAK.SA.OA., nr. 2097, f. 61v°-62.
 - (99) Vonnis Kortrijk 18 april 1561, Ibidem, f. 234v°.
 - (100) Omstreeks 1601 vorderde de hoogbaljuw van Kortrijk civiliijk een boete van iemand die zich schuldig had gemaakt aan rudesse en overwilliche. De Kortrijkse schepenbank verklaarde de vordering niet ontvankelijk en wees erop dat de bestraffing van dergelijk delict criminelijk diende gevorderd te worden : Vonnis Kortrijk 15 februari 1601, RAK.SA.OA., nr. 2097, f. 61v°-62.

die criminelijk werden behandeld, en de procesgang die civielijk werd behandeld, bestonden er enkele opmerkelijke verschillen. Een crimine-lijk behandeld proces begon, in tegenstelling met een civielijk be-handeld proces, steeds met de aanhouding van de verdachte (101). Vóór de aanhouding, of kort na de aanhouding, werd er een informatie prepa-ratoire of gerechtelijk vooronderzoek gehouden. De verdachte werd na zijn aanhouding onmiddellijk ondervraagd ; zijn verklaringen werden opgetekend. Indien hij niet bekende of zijn medeplichtigen niet ken-baar maakte, kon de hoogbaljuw de confrontatie met de getuigen of mede-plichtigen en de pijniging van de verdachte vorderen. De termijn in een criminelijk behandeld strafproces waren bovendien veel korter dan deze tijdens een civielijk behandeld proces. De verschillende proce-durefazen grepen plaats met slechts een interval van enkele dagen ; in de regel stond men slechts een interval van drie dagen toe (102). De schepenen behandelden de criminelijk ingestelde processen niet tijdens hun gewone zittingen, doch hielden hiervoor buitengewone zittingen (103).

De strafzaken die criminelijk werden ingesteld, werden door de Kor-trijkse schepenen ordinaerlijk of extraordinaerlijk behandeld. Het onderscheid tussen het ordinair en het extraordinair strafproces was in het begin van de 16de eeuw algemeen verspreid (104). Het ordinair

(101) Dit althans wanneer de delinkwent kon aangehouden worden. Over het verstek zie rubriek III.

(102) - Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 160 : eis op 25 juni 1585, ant-woord op 28 juni 1585, repliek op 5 juli 1585.
- Over deze korte termijnen zie : RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 160v° ; P. WIELANT, Practycke criminele, 30 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 31. Vergelijk met : Costumen Deinze, 81 ; Costumen Oudenaarde, VI, 14.

(103) De procedure en de vonnissen van de criminelijk behandelde straf-zaken werd in aparte registers opgetekend : RAK.SA.OA., nr. 1066bis, 2048, 2083 en 2092.

(104) P. WIELANT, Practycke criminele, 3 en 30 ; J. DE DAMHOUDER, Prac-tycke criminele, 3 en 30 ; E. POULLET, Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, p. 34 ; W. BEZEMER, Een en ander over de oud-Brabantsche strafvordering, in Themis, LII (1891), p. 573-577 ; J. SIMON, Organisation et style du Grand Conseil de Malines, in B.A.L.O., X (1913-1921), p. 327 ; ID., La procédure criminelle sous l'ancien régime (Grand Conseil de Malines), in B.A.L.O., X (1913-1921), p. 403-404 ; P. ESMEIN, Histoire de la procédure criminelle, p. 114-117 ; J.H. DRENT, Bijdrage tot de kennis der

strafproces was gegroeid uit het oude accusatoire strafproces, echter met dit belangrijke verschil dat de private aanklager verdwenen was en vervangen door een ambtshalve optredende openbare aanklager. Typisch voor het ordinair strafproces was dat tussen de gerechtsofficier en de verdachte als gelijkwaardige partijen, volgens dezelfde elementen en mogelijkheden als in een gewoon burgerlijk proces, werd geprocedeerd (105). Te Kortrijk was dit eveneens het geval (106). In een ordinair strafproces bracht de hoogbaljuw schriftelijk zijn heesch naar voor. Daarin werd de verdachte beschuldigd van een bepaald strafbaar feit en werd een bepaalde straf gevorderd. De verdachte kon als verweerder een afschrift van de eis krijgen om hierop te antwoorden waarop de gerechtsofficieren vervolgens konden repliceren, de verdachte dupliceren, enz... Het hoofddoel van de hoogbaljuw als aanklager was bewijzen van de schuld van de verdachte te verkrijgen en dit van de verdachte ze te ontkrachten. Beide partijen bestreden elkaar hierin met gelijke wapens. Op gelijke voet konden ze getuigen, geschriften en andere bewijsmiddelen naar voor brengen, waartegen de tegenpartij zich kon verweren met reprochen, en de eerste partij vervolgens kon antwoorden met salvation. Indien de schuld van de verdachte door bewijzen buiten hem om (bv. getuigen, geschriften, enz...) niet ontegensprekelijk kwam vast te staan, kon de hoogbaljuw vervolgens de pijniging van de verdachte vorderen. De verdachte kon zich echter tegen deze vordering verweren, waarna de schepenbank besliste of deze buitengewone bewijsprocedure al dan niet diende toegepast te worden (107). Deze ver-

.../...

historische ontwikkeling van het accusatoire tot het inquisitoire strafproces, p. 192-208 ; A. ALLARD, Histoire de la justice criminelle, p. 215 ; P. VAN HEIJNSBERGEN, Het inquisitoire proces, Groningen, 1927 ; J. PRIMA, Het strafproces in de ommelanden tusschen Eems en Lauwers van 1602-1749, p. 168-392 ; J.H. LANGBEIN, Prosecuting crime in the Renaissance. England, Germany, France, p. 129.

(105) Ibidem.

(106) Zie de registers van de criminele rechtspraak van de Kortrijkse schepenen. Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 ; nr. 2092, f. 29, 29v°, 160v° ; nr. 1066bis, f. 39v°.

(107) Voorbeelden van de toepassing van de pijnbank in een ordinair strafproces : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 13 ; BRK 1545, f. 21v° ; RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 en 8-8v° (circa augustus 1541) ; nr. 2092, f. 221 (circa februari 1589) ; Vonnis Kortrijk 28 september 1568, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 169v°-170 ; nr. 11, f. 240-243.

schillende procedurefazen van het ordinair strafproces waren aan een bepaalde termijn gebonden ; normaal dienden ze telkens met een tussentijd van drie dagen plaats te vinden (108). De verdachte kreeg derhalve telkens drie dagen tijd om zich op de eis, de repliek, de tripliek, de reprochen en de vordering tot ondervraging op de pijnbank van de hoogbaljuw voor te bereiden. Tijdens dergelijk ordinair strafproces kon de verdachte zich laten bijstaan door een taelman of procureur (109). In het extraordinair strafproces lag de nadruk op het inquisitoire principe. De schepenen behandelden de strafzaak zonder voor de verdachte de verdedigingsmiddelen, die elke verweerder in een burgerlijk proces bezat, in acht te nemen. Daar waar een ordinair strafproces na het houden van een informatie preparatoire en het verhoor van de verdachte alle elementen van een burgerlijk proces had (eis, antwoord, repliek, dupliek, tripliek, quadrupliek, enz... reprochen en salvation) vielen deze elementen in een extraordinair strafproces weg (110). De verdachte kon er alleen op basis van de informatie preparatoire en zijn verhoor tot een straf of tot de pijniging (111) veroordeeld worden. De eis dienden hem niet medegedeeld te worden. Tegen de getuigenverhoren en andere bewijsstukken die de hoogbaljuw naar voor bracht kon hij geen reprochen maken. Tegen de vordering tot pijniging kon hij zich niet verweren met een conclusie (112). Het extraordinair proces was derhalve

(108) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 160v° ; nr. 1066bis, f. 39v°.

(109) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 en 11 (circa augustus 1541) ; Verordening van 9 juli 1570, art. 32-33, Placc. Vl., V, p. 159-160.

(110) In de registers van de criminele rechtspraak vindt men van de extraordinaire strafprocessen enkel het eindvonnis. Dit toont duidelijk aan dat er weinig of geen voorafgaande elementen waren. Alles werd vlug en mondeling afgehandeld. Alleen de informatie preparatoire en het verhoor van de verdachte werden in afzonderlijke registers opgetekend. Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 2047 en 2049.

(111) RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 ; ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 18-18v° ; "et lesdites informations, confessions et aggravations venues à lesdicts eschevins de Courtray, a esté ledict Lauwers, sur ses delictz y delivrez et comprins, examiné, et pour sa dénégation instant condamné à la torture et rigoureux examen".

(112) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 en 11.

een korte manier van procederen in strafzaken waarin de rechten van de verdediging fel beknot werden. Tijdens dit extraordinair strafproces waren de gerechtsofficier en de verdachte geen gelijkwaardige partijen meer ; de verdachte was gedegradeerd tot een voorwerp waarop een onderzoek werd ingesteld (113).

De vorstelijke verordeningen bepaalden dat deze extraordinaire procedure diende toegepast te worden om de strafvorderingen tegen landlopers, straatrovers en soortgelijke delinkwenten te behandelen (114). Omwille van de felle beknotting van de rechten van die verdediging weigerden de Kortrijkse schepenen aanvankelijk deze procedure toe te passen op Kortrijkse poorters. Tegen deze poorters kon de hoogbaljuw enkel een ordinair strafproces voeren (115).

De verordening van 9 juli 1570, waarbij de strafprocedure in geheel de Nederlanden geregeld werd, bracht enkele belangrijke verbeteringen aan het extraordinair strafproces. De verdachte kreeg uitdrukkelijk het recht om getuigen te laten verhoren teneinde zijn alibi of zijn verweer te staven. Indien de gerechtsofficier tegen deze getuigen reprochen maakte kon de verdachte hierop antwoorden met salvation. Bovendien kreeg de verdachte het recht om zelf tegen de getuigen van de gerechtsofficier reprochen op te stellen (116). Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat deze verbetering in de praktijk veel zal betekend hebben. Het feit dat de verdachte al onmiddellijk bij zijn verhoor zijn getuigen diende op te noemen (117), en het feit dat hij zich voor de reprochen

(113) W. BEZEMER, Een en ander over de Oud-Brabantsche strafvordering, in Themis, LII (1891), p. 573-577.

(114) Bv. : Verordening van 24 april 1532, Placc. Vl., I, p. 11-13 ; Verordening van 29 november 1533, Ibidem, p. 13-16.

(115) Bv. : ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1536-1537, f. 8 : "...et pour ce que lesdits Jehan Allaert et Louyze de Courselles furent bourgeois et bourgeoise de la dicte ville, fut ordonné au bailliy d'eulx faire proces ordinaire en vierschare". Zie eveneens Ibidem, f. 15v° ; BRK 1536-1537, f. 12 ; BRK 1539-1541, f. 11, 24, 24v° ; nr. 13.823, BRK 1546-1548, f. 12 en 23v° ; BRK 1548-1550, f. 16v° ; BRK 1550-1553, f. 19, 20, 23v°, 25, 31v°.

(116) Verordening van 9 juli 1570, art. 20 en 28, Placc. Vl., V, p. 157 en 160 ; Over deze reprochen en salvation zie rubriek III, 3.

(117) Verordening van 9 juli 1570, art. 20, Placc. Vl., V, p. 157. De verdachte diende "promptelycken en op den staenden voet" zijn getuigen op te noemen.

tegen de getuigen van de hoogbaljuw en de salvation tegen de reprochen van de hoogbaljuw niet kon laten bijstaan door een procureur of taelman (118) zullen deze verbetering wel tot een minimum herleid hebben. De verordening van 9 juli 1570 veralgemeende anderzijds het extraordinair strafproces. Het ordinair strafproces was voortaan slechts toegelaten wanneer de zaak van bijzonder veel gewicht of zeer moeilijk en duister was (119). Ook deze maatregel lijkt ons in de praktijk niet veel effect gehad te hebben. Net zoals vóór de verordening van 9 juli 1570 pasten de Kortrijkse schepenen ordinaire strafprocedure toe wanneer ze dit wensten of billijk vonden (120).

Rubriek II. BEWIJSPROCEDURE

In tegenstelling met de vroege middeleeuwen werd in onze gewesten tijdens de 16de-17de eeuw een rationele en objectieve bewijsprocedure toegepast. Door een rationele ontleding van de feiten die naar voor gebracht werden diende de rechter de schuldvraag op te lossen (121). De bewijslast lag bij de hoogbaljuw die als vervolgende partij het bestaan van het misdrijf en de schuld van de verdachte diende aan te tonen. De klagende partij kon als gevoegde partij samen met de hoogbaljuw dit bewijs leveren ; daarnaast moest zij het bestaan en de omvang van de schade bewijzen. Voorwerp van het bewijs waren meestal feiten ; soms diende eveneens het recht bewezen te worden (122). Om deze feiten en het toepasselijke recht te bewijzen waren alle bewijsmiddelen toegelaten.

(118) Ibidem, art. 32. Of dit artikel te Kortrijk in de praktijk werd toegepast konden we niet achterhalen.

(119) Ibidem.

(120) RAK.SA.OA., nr. 2049 en 2092.

(121) Over de evolutie van het bewijs in strafzaken van een irrationele naar een rationele procedure tijdens de late middeleeuwen zie R.C. VAN CAENESEM, Geschiedenis van het strafprocesrecht, p. 115-245.

(122) Bv. : Omstreeks 12 juli 1585 vroeg de verdachte aan de hoogbaljuw de keure voor te leggen waarop deze laatste steunde om tegen de verdachte een straf te vorderen : RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 160v°.

I. De spontane bekentenis

In het 16de-17de-eeuwse strafrecht was de bekentenis een bewijsmiddel van eerste rang. Uit de vonnissen blijkt duidelijk dat de toenmalige rechters al het mogelijke deden om de bekentenis van de verdachte te verkrijgen ; wanneer de verdachte bekende werd dit zorgvuldig vermeld in de vonnissen. Volgens een algemeen verspreide rechtsopvatting in Vlaanderen kon slechts iemand die bekend had tot de doodstraf veroordeeld worden (123).

Deze bekentenis kon spontaan of afgeperst bekomen zijn. Spontaan werd een bekentenis bekomen wanneer de verdachte zonder enig dwangmiddel de feiten en zijn schuld toegaf. Tijdens een strafproces dat civielijk werd behandeld kon deze bekentenis in het antwoord of de conclusies van de verdachte voorkomen. Tijdens een strafproces dat crimineel werd behandeld, werd deze spontane bekentenis al dan niet bekomen tijdens het verhoor van de verdachte door de schepenen of tijdens de confrontatie van de verdachte met de benadeelde, de getuigen of zijn medeplichtigen (124). De confrontatie werd toegepast wanneer de verdachte en bepaalde getuigen tegenstrijdige verklaringen hadden afgelegd. De verdachte, de getuigen en de benadeelde werden onder ede verhoord. Deze confrontatie had tot doel de verdachte door de verklaringen van de getuigen of de benadeelde tot bekentenis te noodzaken (125).

-
- (123) P. WIELANT, Practycke criminele, 37 en 150 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 38 en 149 ; Costumen Gent, XI, 11 ; L.TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 146. Deze gewoonte werd teniet gedaan door de Verordening van 5 juli 1570, art. 61, Placc. Vl., V, p. 193.
- (124) Bv. : Vonnis Kortrijk 3 oktober 1562, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 38-38v° : "Ghehoort de kennesse ende confessie by U ghedreghen...". Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 29 ; nr. 2049, f. 128 en 132.
- (125) Voorbeelden van het toepassen van de confrontatie met getuigen : RAK.SA.OA., nr. 1007ter, f. 2v° ; nr. 2067, f. 78 ; confrontatie met medeplichtigen : RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 113-114 ; confrontatie met de benadeelde : RAK.SA.OA., nr. 1007ter, f. 4.

II. De afgeperste bekentenis : het gebruik van de pijnbank

Indien de bekentenis niet spontaan bekomen werd kon ze in bepaalde gevallen afgeperst worden door gebruik van de pijnbank. De pijnbank die in het romeinse en het germaanse recht slechts in bepaalde gevallen en op bepaalde personen (de slaven) van toepassing was, werd in het Vlaamse recht vanaf de late middeleeuwen op een meer algemene wijze toegepast (126). Ratione personae waren er in de 16de eeuw geen beperkingen meer voor het gebruik van de pijnbank ; zowel poorters als vreemdelingen konden gepijnigd worden (127). Ratione materiae werd de pijnbank echter alleen toegepast voor de misdrijven waarop een capitale straf stond, en die criminelijk vervolgd werden ; wanneer op een misdrijf slechts een civile straf stond en het misdrijf bijgevolg civielijk werd vervolgd kon de pijniging niet worden toegepast (128). De pijniging werd gevorderd door de hoogbaljuw (129). Tijdens een ordinair strafproces kon de verdachte zich tegen deze vordering verweren met een conclusie ; tijdens een extraordinair strafproces was dit niet het geval (130). De schepenen deden uitspraak over de vordering in een tussenvonniss. Ze stonden de pijniging toe wanneer de verdachte tijdens zijn ondervraging niet bekend had, en de hoogbaljuw een voldoende aantal bewijzen buiten de verdachte om (bv. getuigen, vermoedens, geschriften, enz...) had aangebracht, die weliswaar onvoldoende waren om de verdachte ontegensprekelijk te veroordelen, doch de schuld van de ver-

-
- (126) Over de evolutie van het gebruik van de pijnbank in de middeleeuwen : R.C. VAN CAENEGEM, Geschiedenis van het strafprocesrecht, p. 237.
- (127) Voorbeelden van pijnigingen van Kortrijkse poorters : ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 13 ; BRK 1545, f. 21v° ; RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 en 8v° (circa augustus 1541).
- (128) Dit blijkt uit de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen. Zie eveneens P. WIELANT, Practycke criminele, 34 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 35.
- (129) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 en 8v° ; nr. 2092, f. 221 ; RAK.SA.OA., nr. 11, f. 243 en 1066bis, f. 169v°-170.
- (130) Zie rubriek I.

dachte duidelijk deden vermoeden (131). Of er al dan niet ernstige vermoedens waren werd discretionair door de schepenen beslist. Tegen landlopers en bedelaars gold er een wettelijk vermoeden van een misdadig bestaan; indien hun antwoorden tijdens hun ondervraging niet voldeden mochten ze onmiddellijk tot de pijniging worden veroordeeld (132). Wanneer de doodstraf werd gevorderd, en de verdachte had niet spontaan bekend, dan werd de pijniging toegestaan, zelfs al waren er voldoende bewijzen buiten de verdachte om die zijn schuld ontegensprekelijk deden vaststaan; zonder een spontane of afgeperste bekentenis kon immers niemand ter dood veroordeeld worden (133). Bekende dergelijke verdachte zelfs na pijniging niet, dan dienden de schepenen de verdachte ofwel vrij te spreken (134) ofwel hem op grond van de overige bewijzen tot een andere straf dan de doodstraf te veroordelen (135). De pijniging vond aanvankelijk plaats in het kasteel te Kortrijk; in 1576 werd de pijnbank overgebracht naar het schepenhuis (136). De pijniging werd uitgevoerd door een beul (137) in aanwezigheid van enkele

-
- (131) Bv. : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 18-18v° : "...et lesdites informations, confessions et aggravations venues a ledits échevins de Courtray a esté ledict Lauwers sur ses délictz y delivrez et comprins examiné et pour sa dénégation instante condamné à torture et rigoureux examen...". Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 8v°; nr. 2049, f. 18; Verordening van 9 juli 1570, art. 42, Placc. Vl., I, p. 161-162. P. WIELANT, Practycke criminele, 34-35; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 35-36. Vergelijk met ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1514-1515, f. 9.
- (132) Bv. : Verordening van 11 april 1540, Placc. Vl., I, p. 18-20; E. POULLET, Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, p. 370.
- (133) P. WIELANT, Practycke criminele, 37 en 150; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 38 en 149; Costumen Gent, XI, 11; L.TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 146; E. POULLET, Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, p. 37.
- (134) Bv. : Vonnis Kortrijk 20 februari 1604, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 99v°; ARA., RK., nr. 13.826, BRK 1564-1566, f. 29.
- (135) Bv. : Vonnis Kortrijk 9 oktober 1599, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 60v°.
- (136) ARA., RK., nr. 33.320, SRK 1576-1577, f. 148v°-149.
- (137) In de baljuwsrekeningen staat nauwkeurig genoteerd hoeveel de beul kreeg voor elke tortuur. Bv. : ARA., RK., nr. 13.828, BRK 1572-1575, f. 33.

schepenen en een griffier. Uit de baljuwsrekeningen blijkt dat in de behandelde periode te Kortrijk verschillende methoden werden toegepast. Meestal geschiedde de pijniging met koorden (138) ; het folterpaard (139), de vuurproef (140) en de halsband (141) werden eveneens te Kortrijk aangewend (42). Dat deze folteringen lang konden duren blijkt eveneens uit deze baljuwsrekeningen. Vooral in heksenprocessen werd de pijniging langdurig toegepast. Zo werd een vrouw uit Waregem, die verdacht was van hekserij, in de maand november van het jaar 1605 vier dagen en drie nachten na elkaar gepijnigd met de halsband. Totaal uitgeput en bewusteloos werd ze bevrijd van de foltering (143). Geen wonder dat bepaalde verdachten deze folteringen niet overleefden en tijdens het proces stierven (144).

Tijdens de pijniging werden de gefolterden ondervraagd door een schepen. Een griffier noteerde de antwoorden van de verdachte.

Indien een verdachte niet bekende tijdens de pijniging en zijn schuld bleef loochenen, kon hij, ten ware er nieuwe afdoende bewijzen gevonden werden, niet opnieuw gefolterd worden (145). Indien er geen andere bewijzen waren, diende hij vrijgelaten te worden op cautie iuratoire. Zo werd de echtgenote van Piere de Meestere, die omstreeks 1542-1544 verdacht werd van het betoveren van dieren, na pijniging, tijdens de welke

(138) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1517-1518, f. 10.

(139) ARA., RK., nr. 13.831, BRK 1583-1590, f. 52v° ; nr. 13.836, BRK 1605-1608, f. 13v°.

(140) ARA., RK., nr. 13.833, BRK 1593-1599, f. 27.

(141) ARA., RK., nr. 13.832, BRK 1590-1593, f. 11 ; nr. 13.836, BRK 1605-1608, f. 13v°.

(142) Over deze verschillende manieren van folteren raadplege men : L. TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, p. 139-141 ; P. VAN HEIJNSBERGEN, De pijnbank in de Nederlanden, Groningen, 1935.

(143) ARA., RK., nr. 13.836, BRK 1605-1608, f. 13v°.

(144) ARA., RK., nr. 13.835, BRK 1602-1605, f. 15 en 15v°.

(145) P. WIELANT, Practycke criminele, 39 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 40 ; Verordening van 9 juli 1570, art. 41, Placc. Vl., V, p. 161.

zij niets bekende, vrijgelaten (146). Waren er evenwel andere bewijzen, dan kon de schepenbank wel een straf opleggen, echter niet de doodstraf. Zo werd Regyne Van Grysperre, verdacht van hekserij op 9 oktober 1599 veroordeeld tot zes jaar verbanning uit Vlaanderen, dit niettegenstaande het feit dat ze tijdens de pijniging niets had bekend (147).

Een tijdens de pijniging afgelegde bekentenis leverde geen volledig wet-
telijk bewijs op voor een veroordeling. Vereist was dat de verdachte
nadien zijn bekentenissen nogmaals deed buiten de folterkamer "buuten
pyne ende banden van yzere" (148). De verordening van 9 juli 1570
schreef een tussentijd voor van vierentwintig uren (149); of deze be-
paling stipt werd nageleefd konden wij niet achterhalen. Indien de ver-
dachte buiten de folterkamer zijn bekentenissen introk kon hij opnieuw
gefolterd worden (150). Indien hij na achtereenvolgende pijnigingen
telkens zijn bekentenissen herriep, bevond hij zich juridisch in de-
zelfde toestand als degene die tijdens een pijniging niet bekend had.
Zo werden Zegheryne Bals en Amantyne Van Tieghem, verdacht van hekse-
rij, door de schepenen van Kortrijk op 9 oktober 1599 veroordeeld tot
twintig jaar verbanning uit Vlaanderen, nadat ze tweemaal gepijnigd

-
- (146) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1542-1544, f. 12v°-13. Zie eveneens
ARA., RK., nr. 13.826, BRK 1564-1566, f. 29 : "après avoir esté
torturé a obtenu victoire sur le bancq, a esté déclarée libre du-
dict faict jusques à ce que le bailly fera plus amplement apparoir
dudict faict". Omstreeks 1526-1527 werd Olivier Scherpereel noch-
tans driemaal gepijnigd. Geen enkele keer bekende hij. Tenslotte
werd hij vrijgelaten op cautie iuratoire : ARA., RK., nr. 13.821,
BRK 1526-1527, f. 11.
- (147) Vonnis Kortrijk 9 oktober 1599, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 60v°.
- (148) - P. WIELANT, Practycke criminele, 38 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke
criminele, 39 ; Verordening van 9 juli 1570, art. 40, Placc. Vl.,
V, p. 161.
- Bv. : Vonnis Kortrijk 23 december 1541, RAK.SA.OA., nr. 2083, f.
13, waar in het vonnis uitdrukkelijk wordt aangehaald dat de
verdachte bekende "buuten pyne ende banden van yzere".
- (149) Verordening van 9 juli 1570, art. 40, Placc. Vl., V, p. 161.
- (150) P. WIELANT, Practycke criminele, 39 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke
criminele, 40 ; Verordening van 9 juli 1570, art. 40, Placc. Vl.,
V, p. 161.

waren, en na elke pijniging naderhand hun bekentenissen hadden ingetrokken (151).

III. Getuigenverhoor

Zowel de schuld als de onschuld van de verdachte konden met getuigen bewezen worden. Hiervoor konden de hoogbaljuw en de beklaagde een beroep doen op de tijdens het vooronderzoek (informatie preparatoire) opgetekende getuigenverklaringen. Indien deze verklaringen onvolledig of onduidelijk waren, of door de partijen bestreden werden, konden deze vorderen dat de getuigen opnieuw opgeroepen en verhoord werden (recollement) (152). De partijen konden eveneens het verhoor van nieuwe getuigen vorderen. Indien de schepenen deze vorderingen in een tussenvonnis ontvankelijk verklaarden (153) werden de getuigen gedagvaard (154) en verhoord door één of twee schepenen (155). Soms gaven de schepenen voor het verhoor van deze getuigen een rogatoire commissie aan de rechtbank waar de getuigen woonden (156) of aan een notaris die de getuigen in hun woonplaats verhoorde (157). De schepenen konden ook de van ambtswege bepaalde getuigen verhoren of opnieuw verhoren (158).

-
- (151) - Vonnissen Kortrijk van 9 oktober 1599, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 59v°-60.
 - Over de pijniging te Harelbeke zie ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1531-1536, f. 10 ; nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 7 en 7v°-8 ; te Deinze : ARA., RK., nr. 13.905, BRD 1513-1516, f. 5v° ; BRD 1519-1520, f. 7 ; te Menen : ARA., RK., nr. 14.271, BRM 1595-1598, f. 15.
- (152) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 159 ; nr. 2046, f. 36 ; nr. 2067, f. 2, 3 en 4 ; Verordening van 9 juli 1570, art. 21, Placc. VI., V, p. 157.
- (153) Bv. : Vonnis Kortrijk 3 september 1568, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 159.
- (154) ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 9 ; BRK 1535-1536, f. 13v° en 14 ; RAK.SA.OA., nr. 2046, f. 4.
- (155) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2046 en 2067. De getuigen werden afzonderlijk of gezamenlijk ondervraagd : Getuigenverhoor Kortrijk van 18 november 1550, RAK.SA.OA., nr. 2046, f. 4.
- (156) Bv. : ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1535, f. 11v°, 13, 13v° ; nr. 13.823, BRK 1550-1553, f. 26 ; RAK.SA.OA., nr. 2046, f. 35 en 65v°-66.
- (157) RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 16 ; ARA., RK., nr. 33.322, SRK 1577-1578, f. 120 ; nr. 33.328, SRK 1584-1585, f. 64v°-65.

.../...

Zoals in burgerlijke zaken waren de opgeroepen getuigen verplicht om te getuigen (159). Sommige personen mochten niet getuigen omwille van hun verwantschap, onbekwaamheid of onwaardigheid (160).

In principe kon elke partij de namen krijgen van alle getuigen die de tegenpartij had laten verhoren, dit om reprochen te kunnen opmaken, waarop de tegenpartij dan kon antwoorden met salvation (161). In een extra-ordinair proces was dit echter vóór de verordening van 5 juli 1570 niet het geval (162).

Volgens de rechtsleer was de verklaring van één enkele getuige, behoudens voor zeer lichte feiten, onvoldoende om de schuld van een beklaagde te bewijzen; men eiste tenminste de overeenstemmende verklaringen van twee betrouwbare getuigen, die de feiten gehoord of gezien hadden (163). Voor zover we dit konden nagaan werd dit rechtsbeginsel te Kortrijk toegepast (164).

IV. Andere bewijsmiddelen

Om zich te overtuigen van het bestaan van een delict en de schuld van de verdachte mochten de schepenen rekening houden met alle feiten waarvan het bestaan tijdens het gerechtelijk onderzoek bewezen werd. De

-
- .../...
- (158) Bv. : Vonnis Kortrijk 18 mei 1561, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 173 ; Getuigenverhoor circa 1553, RAK.SA.OA., nr. 2046, f. 134.
- (159) Ontwerpcostumen Kortrijk, VI, 2.
- (160) Dit was onder meer het geval voor echtgenoten, ouders en bloedverwanten, voogden en zaakwaarnemers, knechten en meiden, medeplichtigen, aanklagers en vijanden van de beklaagde : P. WIELANT, Practycke criminele, 49 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 50.
- (161) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 8v° ; nr. 2092, f. 29.
- (162) RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 4 (circa 1541). Zie titel IV, rubr. I.
- (163) P. WIELANT, Practycke criminele, 10 en 48 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 10 en 49.
- (164) We vonden geen enkel vonnis van iemand die op grond van het verhoor van één getuige werd veroordeeld.

dood van een bepaald persoon werd vastgesteld tijdens een lijkschouwing die de schepenen samen met de hoogbaljuw of zijn plaatsvervanger hielden (165). Van het bestaan van een misdrijf konden de schepenen zich overtuigen door het aanschouwen van het corpus delicti of het afleggen van een bezoek aan de plaats waar het delict plaatsvond (166). Ook geschriften konden het bestaan van een misdrijf en de schuld van de verdachte bewijzen. Dit was zeker het geval voor een misdrijf zoals valsheid in geschriften (167). In heksenprocessen konden de stigma diabolica, die gevonden werden op het lichaam van de verdachte, aanwijzingen zijn voor de schuld van de verdachte. De schepenen konden om dit vast te stellen een onderzoek van het lichaam bevelen. Dit onderzoek gebeurde door een dokter in de medicijnen, een chirurgijn of de beul (168). Voor ingewikkelde zaken konden de schepenen een beroep doen op deskundigen. Deze deskundigen werden als getuigen verhoord of legden een schriftelijk verslag neer (169). Al deze feiten samen konden vermoedens van de schuld van de verdachte opleveren (170).

Rubriek III. VERSTEEKPROCEDURE

Naargelang de strafzaken civiliijk dan wel crimineliijk werden behandeld was de verstekprocedure verschillend. Wanneer in strafzaken, die civiliijk werden behandeld, de verdachte niet verscheen op de dag

-
- (165) Dit was onder meer het geval wanneer er een zelfmoord, moord of doodslag was gebeurd : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558 ; Vonnis Kortrijk 23 september 1605, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 112v°.
- (166) ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 23v°.
- (167) RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 13v° en 158-158v° ; nr. 2092, f. 6 en 130.
- (168) RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 95 en 99v° ; nr. 2067, f. 86-87v° ; ARA., RK., nr. 13.833, BRK 1593-1599, f. 27 ; nr. 13.834, BRK 1599-1602, f. 6v°. Vergelijk met : ARA., RK., nr. 33.997, SRD 1599-1601, f. 47v° ; nr. 14.234, BRH 1600-1606, f. 8-8v°.
- (169) RAK.SA.OA., nr. 898, f. 34v° (circa 7 december 1580) : deskundig verslag door een aantal doctors in de medicijnen.
- (170) P. WIELANT, Practycke criminele, 47-48 ; J. DE DAMHOUDER, Practycke criminele, 48-49.

in de dagvaarding vermeld was de verstekprocedure in burgerlijke zaken van toepassing. De verdachte werd nog tweemaal gedagvaard, de laatste maal met 0 inthimatie. Indien hij daarna niet verscheen werd hij bij verstek veroordeeld (171).

In strafzaken die criminelijk behandeld werden, begon het proces slechts nadat de verdachte aangehouden was. Zolang de misdadiger voortvluchtig was werd het misdrijf niet vervolgd (172). Op deze algemene regel was er een uitzondering : moord of doodslag dienden vervolgd te worden ook al was de dader voortvluchtig. Deze verplichting werd ingevoerd door de verordening van 20 oktober 1541 (173). Aan alle Vlaamse gerechtsofficieren werd de verplichting opgelegd om telkens wanneer een doodslag werd gepleegd alles in het werk te stellen om de dader aan te houden. Was dit niet gelukt dan was hij toch verplicht onmiddellijk een ernstig geheim onderzoek (informatie preparatoire) in te stellen naar de omstandigheden van het misdrijf, en de dader bij verstek te vervolgen. Te Kortrijk werd deze verordening toegepast. Na het geheim vooronderzoek werd de voortvluchtige misdadiger tot viermaal toe gedagvaard in zijn woonplaats. Indien zijn woonplaats niet gekend was werd hij gedagvaard op de pui van het stadhuis. Indien de gedaagde na de vierde dagvaarding niet verscheen, werd tegen hem op vordering van de hoogbaljuw verstek verleend, waardoor hij verstoken werd van alle werren ende defentien. De hoogbaljuw bracht vervolgens zijn eis naar voor ; na verificatie van de vordering veroordeelden de schepenen de voortvluchtige bij verstek tot vijftig jaar verbanning uit Vlaanderen op zijn hoofd en tot verbeurdverklaring van al zijn goederen (174). Volgens de ver-

-
- (171) - Advies Raad van Vlaanderen 23 januari 1557, RAK.SA.OA., nr. 917.
 - Over het verstek na een faictwaerheid : zie RAK.SA.OA., nr. 71, f. 10v°-11 en 25-25v°. Cfr. supra, deel IV, hfst. II, titel I, rubr. I, § 1, II, 2.
- (172) Behalve de veroordelingen bij verstek van doodslag vonden we in de Kortrijkse gerechtsregisters geen andere veroordelingen bij verstek.
- (173) Verzam. verord., 2de reeks, IV, p. 325. Zie eveneens Verordening van 22 juni 1589, art. 14, Placc. Vl., II, p. 173.
- (174) Vonnis Kortrijk 4 mei 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 71 ; Vonnis Kortrijk 15 februari 1557, Ibidem, f. 101v° ; Vonnis Kortrijk 15 februari 1557, Ibidem, f. 102 ; Vonnis Kortrijk 1 april 1557, Ibidem, f. 108 ; Vonnis Kortrijk 18 april 1561, Ibidem, f. 189 ; Vonnis Kortrijk 17 oktober 1608, RAK.SA.OA., nr. 2097 ; ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 26, 30 en 31.

ordering van 9 juli 1570 bezat een bij verstek veroordeelde steeds het recht om bij zijn terugkeer zijn verstek te zuiveren en zijn onschuld te bewijzen (175). In de rechtspraak van de Kortrijkse schepenen vonden we hiervan geen voorbeeld.

Wanneer de aangehouden verdachte in de loop van het vooronderzoek of het proces werd vrijgelaten op belofte van voor de rechtbank te verschijnen wanneer hem dit bevolen werd, en hij nadien niet verscheen, werd hij onmiddellijk opnieuw aangehouden of bij verstek veroordeeld tot de straf die bepaald was voor zijn niet-verschijning (176).

TITEL IV. HET VONNIS EN DE EXECUTIE ERVAN

Nadat de schepenen het standpunt van de hoogbaljuw en de verdachte en hun bewijzen hadden onderzocht, beraadslaagden ze over de zaak, en spraken een vonnis uit; de beklaagde werd vrijgesproken (177) of hem werd een straf opgelegd.

In de 16de eeuw was het legaliteitsbeginsel (nullum crimen, nulla poena sine lege) als zodanig niet gekend. Welke handelingen strafbaar waren gesteld, en welke de straf was, werd meestal door de rechter bepaald (178). Volledig arbitrair kon de rechter evenwel niet optreden. Er was vooreerst het ongeschreven gewoonterecht dat voor bepaalde daden, of het niet-handelen in bepaalde omstandigheden, een straf bepaalde. Bovendien hielden de talrijke verordeningen en keuren, die vanaf de 16de eeuw gevoelig in aantal toenamen, allerlei strafbepalingen in (179).

(175) Verordening van 9 juli 1570, art. 59, Placc. Vl., V, p. 165.

(176) Deze straf werd bepaald bij de vrijlating. Zie bv. : RAK.SA.OA., nr. 2067, f. 15.

(177) Vonnis Kortrijk 14 april 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 124v°.

(178) J. IMBERT, Quelques procès criminels des XVIIe et XVIIIe siècles (Trav. et recherches Fac. de droit et sc. econ. de Paris. Série historique, nr. 2), p. 8-10.

(179) Volgens artikel 56 van de verordening van 5 juli 1570 waren de rechters ertoe gehouden de straffen op te leggen die in de verordeningen bepaald waren (Placc. Vl., V, p. 190). In de praktijk gebeurde dit niet altijd.

Het zou ons te ver leiden wanneer we de verschillende straffen die de schepenen uitspraken en hun toepassing op bepaalde delicten zouden ontleden. Alleen een grondige studie van de strafrechtspraak zoals deze reeds geschiedde voor bepaalde streken of steden zou hiertoe kunnen bijdragen (180). De variatie aan straffen die de schepenen uitspraken was zoals overal in de 16de eeuw sterk gedifferentieerd. Men kende er de doodstraf door onthoofding met het zwaard (181), door verbranding (182), door ophanging (183), door wurging (184) en door radbraking (185). Een ter dood veroordeelde kreeg vóór de dood zijn kans om te biechten (186). De executie van de doodstraf gebeurde door de beul meestal voor het schepenhuis op de markt te Kortrijk (187). Het lijk werd nadien naar het galgenveld gesleept, waar men het liet vergaan zonder het te begraven (188). Na de executie van een doodvonnis werd op kosten van de hoogbaljuw een maaltijd aangeboden aan de schepenen die het vonnis uitspraken en de terechtstelling bijwoonden (189). Andere straffen te Kortrijk waren het slepen en hangen van zelfmoorde-

-
- (180) Bv. : L. TH. MAES, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, Antwerpen, 1947 ; F. VAN HEMELRIJCK, De criminaliteit in de ammanie van Brussel van de late middeleeuwen tot het einde van het ancien régime (1404-1789), 2 delen, onuitgeg. doctoraatsproefschrift R.U. Gent, 1968.
- (181) Vonnis Kortrijk 27 november 1560, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 185v°-186.
- (182) Vonnis Kortrijk 20 november 1561, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 14.
- (183) Vonnis Kortrijk 26 maart 1567, Ibidem, f. 126bis.
- (184) Vonnis Kortrijk 7 januari 1570, Ibidem, f. 207-207v°.
- (185) Vonnis Kortrijk 3 februari 1556, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 61.
- (186) Bv. : ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1533-1534, f. 7v°.
- (187) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 137 ; ARA., RK., nr. 13.822, BRK 1590-1593, f. 11v° ; nr. 13.833, BRK 1593-1599, f. 23v°.
- (188) ARA., RK., nr. 13.832, BRK 1590-1593, f. 11v°.
- (189) ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 19. Dit was eveneens het geval in de andere steden in de kasselrij. Zie bv. : ARA., RK., nr. 14.233, BRH 1526-1528, f. 6.

naars (190), de galeien (191), verminkingen door het afhouden van een hand (192), het afsnijden van een oor (193), het doorsteken van de tong (194), het kaalscheren (195), de geseling (196), de brandmerking (197), de schandpaal (198), de smadelijke tocht (199), het in het openbaar intrekken van beledigingen (200), het dragen van de kerne (201), de boetebedevaart (202), de verbanning (203), de confinering (204), de opsluiting in de gevangenis op water en brood (205), de verbeurdver-

- (190) Vonnis Kortrijk 3 januari 1574, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 61-63v°.
- (191) Vonnis Kortrijk 28 september 1568, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 169v°-170.
- (192) Vonnis Kortrijk 17 juli 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 69v°-72.
- (193) ARA., RK., nr. 13.823, BRK 1545, f. 11 en BRK 1548-1550, f. 24.
- (194) Vonnis Kortrijk 13 december 1553, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 18.
- (195) ARA., RK., nr. 13.821, BRK 1533-1534, f. 9v°-10 en 10-10v°.
- (196) Vonnis Kortrijk 3 mei 1587, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 159.
- (197) Vonnis Kortrijk 12 oktober 1607, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 136.
- (198) Vonnis Kortrijk 23 oktober 1564, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 60.
- (199) Deze vernederende straf bestond hierin dat de misdadiger doorgaans in zijn hemd en barvoets met een kaars in de hand van het schepenhuis naar de Sint Maartenskerk ging : Vonnis Kortrijk 10 september 1557, RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 131. Soms diende deze erestraf uitgevoerd te worden in een parochie in de kasselrij. De gestrafte diende dan met zijn kaars in de zondagsprocessie van de plaatselijke parochie te lopen : ARA., RK., nr. 13.824, BRK 1555-1558, f. 47 (te Dadizele).
- (200) Vonnis Kortrijk 31 maart 1556, RAK.SA.OA., nr. 22, f. 19v°.
- (201) Deze straf was typisch voor de overspeligen, en zij die zich schuldig maakten aan prostitutie of fornicatie. Met een kerne (karnemelkton?) in de handen diende men in het centrum van de stad een bepaalde tocht te maken : Vonnis Kortrijk 6 september 1536, RAK.SA.OA., nr. 902, f. 12v° ; Vonnis Kortrijk 12 september 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 12.
- (202) Vonnis Kortrijk 30 juli 1587, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 210.
- (203) Vonnis Kortrijk 9 oktober 1599, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 60.
- (204) Deze straf bestond erin dat de veroordeelde gedurende een bepaalde periode (meestal één tot drie jaar) zich niet buiten een bepaalde stad of parochie mocht begeven : Vonnis Kortrijk 30 augustus 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 138.
- (205) Vonnis Kortrijk 2 september 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 139.

klaring van de goederen van de delinkwent (206), de geldboete (207), het verbod om een handel of een ambacht uit te oefenen (208), ontzetting uit een ambt en het verbod om nog ooit een openbaar ambt uit te oefenen (209), het verbod om herbergen te bezoeken (210), het verschaffen van graan aan de armen van de stad (211), de verplichting om de zondagsmis bij te wonen (212), de verplichting om het catechismusonderricht bij te wonen (213), het afzweren van het ongeloof (214), het verbranden van verboden boeken (215), het laten maken van een glasraam voor de weeskamer (216), het laten maken van een zilveren kruis (217) of een altaarjuweel (218), het dienen in het leger van de vorst in de strijd tegen de Moren en de Turken (219).

De strafvonnissen van de schepenen werden opgetekend in registers.

Hoe de bekendmaking ervan geschiedde is ons niet overgeleverd geworden. De schepenen konden de publicatie van het vonnis door aanplakking

- (206) Vonnis Kortrijk 26 maart 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 126bis.
- (207) Vonnis Kortrijk 6 juli 1555, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 166-167v°.
- (208) Verbod om het ambacht van lakenwever uit te oefenen : Vonnis Kortrijk 19 januari 1544, RAK.SA.OA., nr. 2083, f. 46v° ; verbod om nog een broodbakkerij open te houden : Vonnis Kortrijk 21 november 1597, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 13. Verbod om nog een herberg open te houden : Vonnis Kortrijk 16 augustus 1565, RAK.SA.OA., nr. 2087, f. 7. Zie eveneens RAK.SA.OA., nr. 1998, f. 168 en 191.
- (209) Vonnis Kortrijk 19 mei 1581, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 125-125v°.
- (210) Vonnis Kortrijk 4 september 1593, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 9-9v°.
- (211) Vonnis Kortrijk 8 juli 1555, RAK.SA.OA., nr. 8, f. 166-167v°.
- (212) Vonnis Kortrijk 29 oktober 1567, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 140v°-141.
- (213) Vonnis Kortrijk 21 april 1600, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 66.
- (214) Vonnis Kortrijk 4 februari 1569, RAK.SA.OA., nr. 1066bis, f. 181-182.
- (215) Vonnis Kortrijk 5 januari 1593, RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 13.
- (216) Vonnis Kortrijk 7 februari 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 6.
- (217) ARA., RK., nr. 33.269, SRK 1524-1525, f. 35v°.
- (218) Vonnis Kortrijk 24 augustus 1516, RAK.SA.OA., nr. 2052, f. 150-150v°.
- (219) Vonnis Kortrijk 17 januari 1571, RAK.SA.OA., nr. 2092, f. 3v°.

bevelen "ter beteringhe van der stede" (220).

De hoogbaljuw stond in voor de uitvoering van de straffen. Hij betaalde de beul om de dood- en lijfstraffen uit te voeren, gelastte zijn ondergeschikten de erestraffen bij te wonen en zorgde ervoor dat de misdadiger die een bepaald gebod of verbod was opgelegd dit nakwam (221). Sommige straffen zoals verbanning, boetebedevaart, geseling konden met toestemming van de schepenen worden omgezet in een geldboete (222). Volgens een verordening van de Geheime Raad van 8 november 1574 had de hoogbaljuw in dit geval recht op minstens de helft van de opbrengst van dergelijke boeten ; de andere helft konden de schepenen aan de stad of haar armen toewijzen (223). De proceskosten waren in principe ten laste van de veroordeelde (224). Indien deze niet kon betalen waren ze ten laste van de vorst (225). De schepenen konden deze proceskosten taxeren indien er hieromtrent een betwisting was (226).

(220) RAK.SA.OA., nr. 2048, f. 18v°.

(221) Cfr. supra, deel III, hfst. I, titel I, rubr. I.

(222) Zie bv. ARA., RK., nr. 13.825, BRK 1560-1562, f. 4-4v°.

(223) TH. de LIMBURG-STIRUM, a.w., p. 532-534.

(224) Bv. : RAK.SA.OA., nr. 2049, f. 1, 70, 71, 72, 151 ; Verordening van 16 oktober 1598, Verzam. verord., Albrecht en Isabella, I, p. 37.

(225) Zie de baljuwsrekeningen onder de post "Despençes de justice" : ARA., RK., nr. 13.821-13.843 ; Verordening van 9 juli 1570, art. 26, Placc. Vl., V, p. 158.

(226) Gent 2 maart 1602, RAK.SA.OA., nr. 1990, f. 92.

SLOTBESCHOUWINGEN

Tijdens de 16de-17de eeuw was het gerecht in de kasselrij Kortrijk op een ingewikkelde wijze georganiseerd. Niet alleen hadden de Kerk en de burgerlijke overheid hun eigen rechterlijke organisatie, doch ook verder was de jurisdictie verdeeld tussen de vorst, de steden, de kasselrij en de talrijke heerlijkheden. Het resultaat was een rechterlijke organisatie die gekenmerkt werd door verschillende soorten jurisdictie en een grote geografische versnippering van rechtsgebieden waarin rechtbanken met soms concurrerende bevoegdheden optraden.

De vijf steden (Kortrijk, Harelbeke, Tielt, Deinze, Menen) hadden hun eigen schepenbank. In hun schependom hadden deze stedelijke schepenbanken de gewone bevoegdheid in burgerlijke zaken en strafzaken. Buiten hun schependom oefenden ze een belangrijke strafrechtelijke jurisdictie uit in het hen omringende platteland. Ze konden er kennis nemen van alle misdrijven die hun respectievelijke hoogbaljuws als vorstelijk gerechtsofficier aldaar vervolgden. De schepenbanken van Harelbeke, Tielt, Menen en Deinze hebben deze bevoegdheid in de loop van de 16de eeuw geleidelijk aan overgenomen van het vorstelijk leenhof dat in hun stad zitting hield. De Kortrijkse schepenbank heeft zich weten op te werken tot een centraal gerecht in de kasselrij. Deze stedelijke rechtbank oefende niet alleen jurisdictie uit over het groot aantal Kortrijkse buitenpoorters die in de kasselrij Kortrijk woonden, doch bezat bovendien een belangrijke strafrechtelijke bevoegdheid in geheel de kasselrij de andere steden inbegrepen. In principe was deze schepenbank bevoegd om kennis te nemen van de misdrijven die de hoogbaljuw van Kortrijk in de kasselrij vervolgde. De hoogbaljuw was bevoegd om in geheel de kasselrij op te treden ; bij preventie kon hij zelfs in de steden Harelbeke, Tielt, Deinze en Menen en in de talrijke heerlijkheden misdrijven opsporen en vervolgen.

Behalve deze schepenbanken hadden de vijf steden nog enkele lagere rechtbanken. De paeysiers van Kortrijk en Harelbeke namen kennis van de schuldvorderingen tot tien ponden parisis ; de ambachtelijke jurisdicties in de verschillende steden namen kennis van de geschillen

tussen personen van eenzelfde ambacht.

In de kasselrij Kortrijk hielden vijf vorstelijke leenhoven zitting ; ze hadden hun zetel in de vijf steden van de kasselrij en oefenden een voornamelijk leenrechtelijke bevoegdheid uit over de lenen die van hen gehouden werden en verspreid in de kasselrij gelegen waren. Andere vorstelijke leenhoven zoals de Oudburg van Gent, het leenhof van Dendermonde, de Zaal van Ieper, die buiten de kasselrij Kortrijk hun zetel hadden, konden op de lenen gelegen in de kasselrij Kortrijk die van hen gehouden werden een soortgelijke bevoegdheid uitoefenen. De talrijke feodale en allodiale heerlijkheden in de kasselrij hadden meestal een eigen schepenbank ; verscheidene hadden ook een eigen leenhof. Deze heerlijke rechtbanken oefenden binnen hun heerlijkheid de gewone bevoegdheid uit.

Sommige vrijeigen goederen (allodia) hadden een eigen uit grondeigenaren of aluwieren samengesteld gerecht dat de grondrechtspraak over deze vrijeigen goederen uitoefende.

De grondrechtspraak over de vrijeigen gronden die geen dergelijke rechtbank hadden werd uitgeoefend door de vryschepenen van de kasselrij Kortrijk. Deze vryschepenen namen bovendien kennis van de geschillen die hen ten hoofde werden gebracht door de rechtbanken van een aantal heerlijkheden in de kasselrij. Vanaf 1547 hielden deze vryschepenen samen met de hoochpointers van de kasselrij Kortrijk zitting. Deze hoochpointers waren sinds onheugelijke tijden bevoegd om de geschillen te beoordelen inzake de pointinghen en zettinghen die in de kasselrij Kortrijk opgelegd werden. Vanaf 1547 deden de hoochpointers en vryschepenen dan ook gezamenlijk uitspraak in de geschillen die voor deze datum tot hun respectievelijke bevoegdheid behoorden. In 1617 kreeg dit college van hoochpointers en vryschepenen de bijzondere bevoegdheid om onroerende goederen in de kasselrij Kortrijk te purgeren of te zuiveren en de geschillen die hieromtrent rezen te behandelen.

De melaatsen van de kasselrij, die afgezonderd op het platteland leefden, hadden een eigen rechtbank namelijk de deken en vindere van de ackerziecken. Deze rechtbank oefende over de melaatsen een strafrechtelijke jurisdictie uit en beoordeelde de geschillen tussen de melaatsen onderling.

De militairen hadden hun eigen rechtbanken die sedert de verordening

van 15 mei 1587 in principe kennis namen van de persoonlijke burgerlijke en de strafvorderingen tegen militairen. In de praktijk dienden deze militaire rechtbanken meestal deze jurisdictie met de gewone rechtbanken te delen.

De kasselrij Kortrijk behoorde eveneens tot het rechtsgebied van een aantal vorstelijke rechtbanken zoals de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad van Mechelen, het Parlement van Parijs (tot 1521). Deze vorstelijke gerechten namen in eerste aanleg kennis van de vorderingen tegen hun suppoosten en van een aantal aan de vorst voorbehouden gevallen. Bovendien namen ze bij preventie of in evocatie kennis van een aantal strafzaken en burgerlijke geschillen die normaal door de gewone rechtbanken in de kasselrij dienden behandeld te worden. In hoger beroep (appel of reformatie) deden ze uitspraak over de voorzieningen tegen de vonnissen van de lagere rechtbanken in de kasselrij.

De soeverein-baljuw van Vlaanderen kon in principe in geheel Vlaanderen, en derhalve eveneens in de kasselrij Kortrijk, de onbestraft gebleven misdrijven vervolgen en bestraffen. Hij was niet alleen gerechtsofficier doch eveneens rechter in strafzaken. Bovendien oefende hij een belangrijke bevoegdheid uit in verband met het verlenen van het vorstelijk genaderecht in het graafschap Vlaanderen.

De kerkelijke rechtspraak in de kasselrij Kortrijk werd tot omstreeks 1560 uitgeoefend door de officialiteit van Doornik. De oprichting van de nieuwe bisdommen omstreeks 1560 had tot gevolg dat de kasselrij Kortrijk nadien onder vier bisdommen ressorteerde : Doornik, Brugge, Gent en Ieper. In elk van deze bisdommen oefende een officialiteit de kerkelijke rechtspraak uit. Sommige kerkelijke instellingen zoals het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw van Kortrijk en het kapittel van Sint-Salvator te Harelbeke oefenden echter met uitsluiting van deze officialiteiten jurisdictie over hun leden uit.

Uit dit alles moge blijken dat de rechtspraak in de kasselrij Kortrijk tijdens de 16de-17de eeuw, naar moderne normen, op een weinig logische manier werd uitgeoefend. Dit was des te meer het geval omdat de bevoegdheid van de meeste rechtbanken niet nauwkeurig was bepaald en verschillende rechtbanken in één rechtsgebied dezelfde bevoegdheden bezaten. Bevoegdheidsconflicten waren dan ook niet uit de lucht. Deze weinig rationele organisatie was echter historisch gegroeid.

Eeuwenoude tradities waaraan iedereen ten zeerste gehacht was, zorgden ervoor dat geen enkele instantie ook maar iets van haar bevoegdheden wou prijsgeven, zodat bruuske hervormingen onmogelijk waren. Een nauwkeurige ontleding van de bevoegdheid van de verschillende rechtbanken toont echter aan dat in de loop van de 16de-17de eeuw twee strekkingen zich steeds duidelijker aftekenden. De eerste strekking hield verband met de opkomst van de moderne staat die gekenmerkt was door een steeds groter wordende centralisatie. Centrale gerechten zoals de Raad van Vlaanderen en de Grote Raad van Mechelen kregen een steeds groter wordende armslag. De Kortrijkse schepenbank, een zuiver stedelijke rechtbank die zich in de late middeleeuwen tot een centraal gerecht voor de kasselrij had weten op te werken, diende van haar bevoegdheid in de kasselrij niets in te boeten ; integendeel de vorst en zijn vertegenwoordigers in de verschillende vorstelijke raden zorgden ervoor dat deze centrale positie werd uitgebouwd en verstevigd. De tweede strekking hield verband met de steeds groter wordende laïcisering van de maatschappij. Voor de rechterlijke organisatie had dit tot gevolg dat de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken in eerste instantie nauwkeuriger werd bepaald en vervolgens beperkt. Ratione personae werd de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken strikt herleid tot de vorderingen tegen geestelijken die werkelijk in kerkelijke dienst waren. Geleidelijk aan werd het privilegium fori van deze geestelijken ontmanteld door de vorderingen in verband met onroerende goederen van geestelijken, de vorderingen in verband met hun tijdelijke roerende goederen, de vorderingen in verband met hun handelsactiviteiten en de vorderingen tegen geestelijken omwille van politievertriedingen, in de bevoegdheid van de wereldlijke rechtbanken onder te brengen. Ratione materiae werd de bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken geleidelijk aan herleid tot de huwelijkszaken en de sexuele delicten. Voor deze laatste categorie dienden ze echter een steeds groter wordende concurrentie van de wereldlijke rechtbanken te dulden. In de 16de eeuw werden eveneens het asielrecht en de dwangmaatregelen van de kerkelijke rechtbanken, zoals excommunicatie en de aanhouding van leken beperkt.

Wat de procedure betreft is de 16de-17de eeuw gekenmerkt door de geleidelijk overgang van een mondelinge procedure naar een schriftelijke.

Deze evolutie ging gepaard met de invoering van het romeins-kanonieke procesrecht. In strafzaken was de inquisitoriale procedure, die gekenmerkt is door een ex-officio vervolging door een ambtenaar van de vorst of een plaatselijke heer, volledig doorgedrongen. Het verder doordrijven van deze procedure heeft geleid tot een vereenvoudigde extraordinaire strafprocedure en zulks ten nadele van de rechten van verdediging van de beklaagde.

BIJLAGEN

BIJLAGE I : VONNISSEN VAN DE KORTRIJKSE SCHEPENBANK

I. Dictum van de camere buuten van Kortrijk (1)

Actum den 21 in julio 1565

Adriaen Tseur, coopman tegen Maertin Vander Kerst, verweerder ende heescher by reconventie

Ghesien tproces tusschen de voornoemde partijen, denqueste ende overlech in dit stick ghedaen, reprochen ende salvatien daer up ghedient, ghehoirt ex officio naer conclusie in rechte den originaelen verweerder op eedt up zeker poincten, ende up al ghelet, scepenen hier inne recht doende, declareren den heescher in zynen heesch ende conclusie tzyne niet ontfanghelic, ende recht doende up den heesch van reconventie, condempneren den originaelen heescher te verclaeren dat hy tonghelycke ende met quader cause den originaelen verweerder angheschreven heeft van dat hy inde handen van de bailliu van Haerlebeke eedt ghedaen zoude hebben contrarie de waerheyt, ende inde costen van den processe ter tauxatie. Factum idem.

Myn heere den hoochbailliu tegen Gillis Becuwe, Pieter Noose ende Andries Vandermote

Ghesien tproces tusschen de voornoemde partijen, denqueste ende overlech in dit stick ghedaen, reprochen ende salvatien daer naer ghedient ende up al ghelet, scepenen hier inne recht doende declareren den heescher in zynen heesch ende conclusie tzyne niet ontfanghelick, absolverende danof de verweerders, condempneren den heescher inde costen van den processe ter tauxatie. Factum idem.

(1) RAK.SA.OA., nr. 23, f. 71v°-72.

II. Gelibelleerde of geextendeerde sententie van de Kortrijkse scep-
penbank (2)

Ghesien by scepenen van der stede van Curtricke proces voor hemlieden hanghende in rechte ter vierschare tusschen Gheraert Tutin als pachter vanden thiende penning deser stede heescher ter eender zyde, ende Jacop Van de Kerchove filius Rogaer verweerder ter ander, spruutende uute dien dat den heescher hadde ghedaen vertooghen hoe dat hy verweerder, die ghediede was, ghebetert ende ghedaelt hadde binnen zekeren tyt herwaerts byden overlydene vande huusvrouwe van Malin Van Dale portesse deser stede de somme van tachentich ponden groten, danof hy heescher ten opziene van zynen voornoemde pacht gherecht was thebbene over den gherechten thiende penning de somme van acht ponden groten ; omme van welcker somme betalinghe te vercrighene hy heescher clachte ghedaen hadde, tenderende ten syne dat den verweerder ghecondempneert worde hem heescher de voornoemde somme van acht ponden groten up te legghene ; up twelcke den verweerder andwordende ende nemende conclusien van niet ontfanghelic ende van absolutien, dede ter contrarien allegeren hoe dat hy poorter was deser stede, zo oic was in zynen tyt Rogaer Van de Kerchove filius Bussaert zynen vadere, als wezende over zulcx bekend int register van de poorterie int quoyr van Curtricke ende dien volghende zoude blicken dat hy verweerder sichtent tjaer veertich ter bevrydinghe van zyne poorterie ende over de redemptie van zyn non residentie binnen dezer stede jaerlicx in behoorlickien tyde betaelt hadde zyn drie stuivers ghelyc andere foreine poorters den termyn van vier jaeren lanck ghedurende tot int jaer 1544 dat hij verweerder quam wonen ende resideren binnen den scependomme dezer stede buuten der Doornicpoorte, daer hy verweerder sichtent continuelic tot nutoe ghewoent hadde ; sustinerende midsdien den heescher met zynen heesch van thiende penning up den verweerder als poorter wezende te zyne niet ghefondeert met meer redenen ende alligatien by beede partijen in heesch, andworde replicque ende duplicque voortghestelt, elc van hemlieden persisterende by zyne voorscreven synen ende conclusien, ende makende jeghens elcanderen heesch van costen. Ghesien denqueste ende overlech

by partijen respectivelic elc int zyne in dit stick ghedaen, de acten daerby dat blict dat beede partijen afghegaen zyn, van reprochen metsgaaders de acte van conclusie in rechte ende up al wel ende rypelic gheliet ; de voornoemde scepenen verclaersende den heescher tzyne heesche synen ende conclusien te wezen niet ontfanghelic ende absolverende danof den verweerder. Condepneren den zelve heescher in de costen van der instantie der tauxatie. Actum den 4 in october 1553.

BIJLAGE II : GERECHTELIJKE AKTIVITEITEN VAN DE HOOGBALJUW VAN KORTRIJK

1540-1560

Tabel I: ARRESTATIES.

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Aalbeke		11											
Aarsele							30						
Astene													
Bavikhove			10/15/15/ 15/										
Bellegem	10v									10v/10v/ 13v		12v/16v/ 17/21	
Beveren- Leie (1)													
Bissagen									27v/27v				
Dadizele	13v/26v/ 26v/26v		15/									46	

(1) ARA., RK., nr. 13.825, BRK. 1560-62, f. 43v°; nr. 13.826, BRK. 1564-65, f. 42v°.

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Deerlijk			9/									41v/41v/ 42	
Deinze (2)													
Dentergem											53		
Desselgem													
Dottenijs		9	10/								23v/31v		
Eegem													
Emelgem (3)													
Geluwe	6v					16	15v	14v/14v	23				

(2) ARA., RK., nr. 13.822, BRK. 1535-36, f.14; nr.13.825, BRK. 1560-62, f. 28v².

(3) ARA., RK., nr. 33.300, SRK. 1555-60, f. 44.

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Gotten													
Gramme (4)													
Gullegem	6v			8v/8v		9v		17	27v/31			18/23/31v	
Harelbeke	26v/26v/ 26v				16			16/26/26/ 26/29/29/ 29	22v/22v			23v/29v/ 39v/49	
Heestert												24	
Herseaux		16											
Heule									28v				
Hulste													11

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Ingelmunster									16v/16v/ 18v/18v/ 23v				
Izegem		13v		10/11v- 12					30v			29v	
Kijachtem (5)													
Kanegem													
Kortrijk-stad	10/10/ 10v/12/ 12/13/ 13/13v/ 13v/16/ 16/16/ 16/16/ 16/16/ 16v/16v/ 17/17/ 17/17/ 17/17/ 18v/19/ 20v/21v/ 21v/21v/ 21v/22/ 22/22/	10v/10v/ 13/15v/ 16/16/ 16/16v/ 16v/17	9v/13v/ 14v/15/ 15v/15v/ 17/17/ 17/17/ 17	7/8/8/9v/ 10v/10v/ 12v	15/16v/ 17v/18v/ 18v/19/ 19v/20/ 20	11/11/ 11/11/ 11v/11v/ 11v/18v	12/14/ 14v/14/ 14v/14v/ 14v/15/ 16/16/ 16/16/ 16v/17/ 17/ 17/ 17/17/ 17/17/ 17v/17v/ 22/23/ 25v/25v/ 25v/25v/ 27v/28/	12/12/ 13v/13v/ 14v/14v/ 18/18/ 18/18/ 19/19/ 19/19/ 19/19/ 25v/26v/ 26v/26v/ 27v/29/ 29v/29v/ 29v	17/18/ 18v/19v/ 19v/19v/ 22/24/ 24/26v/ 32	12v/13v/ 16/16/ 16/16/ 17/17/	4/4/4v	12v/12v/ 12v/12v/ 14v/15/ 16v/17v/ 17v/18/ 21v/21v/ 21v/22/ 23/23/24v/ 27/27v/ 32v/33v/ 33v/34v/ 35v/38v/ 39/41/ 43v/45v/ 46/47/ 47v/47v/	9/10/11v/ 11v/11v/ 11v/11v/ 12/12/12v/ 13/13/13/ 13/13/13

[illegible]

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Lotenhulle (6)													
Luinge													
Machelen												28/40	
Marke	29		12v		17			16/16/ 24				17	
Markegem (7)													
Menen								18/21				25v/26/ 28v	
Meulebeke			11		24							34v/42	
Moen										11/11		44v	

(6) ARA.,RK.,nr. 13.830, BRK. 1580-83, f. 12.

(7) ARA.,RK.,nr. 13.825, BRK. 1560-62, f. 47v°; nr. 13.828, BRK. 1572-75, f. 22.

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Moorsele											4v	25	
Moeskroen					22v/26v	13v/14	14	11				48v	
Oekene	15v												
Oeselgen													
Olsene												45/45/45	
Ooigem (8)													
Oestrozebeke													
Otegem													

(8) ARA.,RK., nr. 13.827, BRK. 1569-72, f. 46v°.

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Petegem												40v	
Pittem					25			28v/28v/ 28v	19v/25v				
Poeke													
Rekken(9)													
Rollegem									31v			47	
Ruiselede								23					
Rumbeke													
Sint-Baafs- Vijve													
Sint-Denijs	16											40v	746.

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Sint-Eloois Vijve	25v/28v						27v/27v/ 27v/27v/ 27v						
Spierte													
Tielt				10v								22v	
Vichte							12/12						
Vinkt													
Wakken (10)													
Waregen		9v		7/7			26					26v	
Wervik (11)													

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Wevelgem				7/10								43v	
Wilsbeke													
Wingene												28v/47v	
Woutergem													
Zeveren													
Zulte (12)													
Zwevegem		12	9/12v/ 17v	6/9/9v		10/10			23			25v/42/ 44v	
Zwevezele (13)													

(12) ARA., RK., nr. 13.826, 1564-66, f. 38; ARA., RK., nr. 33.309, SRK. 1565-66, f. 71.

(13) ARA., RK., nr. 13.822, 1531-33, f. 12.

Tabel II: COMPOSITIES.

ARA.NR., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Aalbeke	5/5	4/4					7					7	7
Aarsele						4/4	5		6v/6v/ 6v/6v	5v		5	4v
Astene								5v	7v	6		6	5v
Avelgem													
Bavikhove			3v			3v/3v		4/4				3v	
Bellegem	5		3v/3v/ 3v	3	3v	5v	7		9/9v	7/7	2		7
Beveren-Leie						3v		4/4/4	5				
Bissegen	6v									6v	2v		6v

ARA.FK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Dadizeele				4/4/4/4	4/4/4	5	6		8	6			6
Deerlijk			4/4	3v/3v/ 3v/3v	4/4/4/4	4	3v	3v/3v	4/4/4			3v	2
Deinse													
Dentergem						4	5/5	5	6/6/6v	5		5/5	4v
Deessalgen				4v	5	3v	4/4/4	4/4/4	5/5				
Dottenijs		4v/4v	4/4/4	3v	4	5v/5v	7/7	6v	9/9	7/7		6v	6v
Eegen							4v	4v/4v					
Emelgen									8v/8v/ 8v				

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Geluwe	6v		5v/5v/ 5v	4v	5	5/5	6/6	6/6	8/8/8/8	6/6		6	
Gottrem		6											
Graminne		6v							7v/7v				
Gullegem	6v		5	4v/4v/ 4v/4v	4v/4v/ 5/5	5	6/6	6	8	6v/6v		6	6
Warelbeke	5		4/4			3v	3v/4	3v/3v/ 3v/3v/ 3v	4/4	3v			2v
Heestert		5v					3v		4/4v				2v
Herseaux													7
Heule		5v/5v	5			5	6v/6v	6v	8/8/8/8	6v	2	6/6v	6

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Hulste		5v	5/5			3v	4v	4	5v/5v/5v	4v/4v		4/4/4/ 4v/4v/4v/ 4v/4v/4v	3v/3v
Ingelmunste				4	4v		4v/4v	4	5/5/5/ 5v/5v	4v/4v/4v			3/3/3/3/3
Izegem		4v/4v	4			5	6v/6v/6v	6v	8v/8v	6v		6v/6v	6v
Kachten									8v				
Kanegem		6v			5	4v	5	5/5	6v/6v	5/5v/5v		5	
Kortrijk- stad	4v/4v/ 4v/4v	3v/3v/ 3v/3v/ 3v	3/3/3/3	3/3/3	3/3v/3v/ 3v/3v	3/3/3v	3v/3v	3/3/3/3/3	3v/3v/ 3v/4/4/ 4/4	3v/3v/ 3v	2/2	3/3/3/3v/ 3v/3v/3v/ 3v/3v/3v/ 3v/3v/3v	2/2/2/2
Kortrijk- buiten	4v/4v/4v	4/4	3v/3v/3v/ 3v	3	3v/3v	3v	7	6v/6v	9/9/9	7			samen met de stad
Kooigem							7v/7v	7	9v	7v			

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Kuurne	5		3v/3v			4	4v	4	5/5/5	4/4			
Lauwe	5v/5v/5v		4v	4/4		4v/4v			9	7			
Lendeleda				3v/3v	3v/3v	5	6v		3v/3v/3v	6v		6v	6v
Lichtervelde (Laetschap van Ijzdam)						4v							
Lotenhulle													
Luinge		5				5v				7			
Machelen		6v						5v/5v/5v	7	5v	2v	5v/5v	5v/5v
Marke									9	7	2v	6v	

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Markegem										6/6/6		5v	
Menen	5v	5/5	4v/4v	4	4v	5/5	6/6/6	6/6/6/6/6/6	7v/7v/7v/7v/7v			6/6/6/6	5v/5v
Meulebeke		5v/5v			4v	4/4	5/5	5	6	5		5/5	4v
Moer		6/6	5v			5	6/6/6	6/6		6/6			6
Moeskroen	6		5/5			5v		6v	9/9	7		6v/6v	6v/7
Moorsele		6	5v			5	6/6/6	6/6		6/6			6
Oeselgem						4v		5	6v			5	4v
Olsene		6/6/6	5v			4v	5v/5v	5v	7/7/7/7v/7v/7v				

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Ooigem						3v	4v		5v/5v				
Oostrozabeka	6						5v/5v	5v				5v	3/3v/3v
Oregem		4		3	3v				4v				
Petegem		6v	6					5v/5v/5v 5v	7/7				5/5
Pittem							4v		4v/4v/4v				4
Poeke							5/5	6v/6v/6v	5v				5/5/5
Rakkem									7/7				7
Rollegem	6		5/5				7						

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Ruiselede						4v	5/5	4v	5v/5v/6/ 6	5/5/5		4v/4v	4/4
Rumbeke	6v						6v/7		8v/8v/3v	6v/6v			
Sint-Baafs- Vijve			5v/5v/5v/ 5v	4v	5		5v/5v	5	7	5v		5v	5
Sint-Denijs			4v				3v						
Sint-Eloois- Vijve			4v			3v/3v	4/4		4v/4v/4v/ 4v/4v/4v/ 4v/5/5/5	4/4			
Spierre									9v			7/7	7
Tielt		5			4v	4	4v/4v/ 4v/4v	4v/4v/4v/ 4v/4v/4v	5v/5v/5v	4v/4v/4v		4v/4v	3v/4/4
Vichte							3v/3v						

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Vinkt													
Wakken						4v	5v					5v/5v	
Waregem		5		3v/3v	4/4	3v	4/4	4	4v/4v/4v/ 4v/4v		2v	4/4	2v/3/3
Wervik		5	4v/4v/4v				6/6	6	8				
Weveigem						5v/5v	6v/6v/6v			6v/6v	2		6/6
Wielsbeke							5v		7/7			5v	
Wingene		6			5	4	5	4v/4v	6/6/6/6/6	5/5/5		5/5	4/4/4
Wontergem							5		5v				4v

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Zeveren (1)													
Zulte							5v	5v/5v	7v	6		5v	5v
Zwevegem		4/4/4v	3v				3v	3v	4/4/6	3v/3v/4		3v/3v/4	2/2v
Zwevezele							5	4v	6/6	5/5			
kasselrij						Oostcamp prez Moer- kerke 4v							

Tabel III : Dagvaarden van getuigen.

ARA.RK.,hr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Aalbeke		11							30	11v			
Aarsele							30v						
Astene													
Bavikhove										15v			
Bellegem	10v/11/ 12/23v		17							10v/13v/ 15v/16		21v/24v/ 24v	
Beveren-Leie		10				17							
Bissegem													
Dadizeele		11v										25v	

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Deerlijk		10	9			17		18v	30v			17v	
Deinze													
Dentergem(1)													
Desselgem						17	26v	13v	22v				
Dottenijs		9	10							13v/15v		24v	
Eegem							20v		20/20/ 23v			26v	
Eemelgem		14											
Geluwe		11v											

(1) ARA., RK., nr.13.825, BRK. 1560-62, f. 23v.

APA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Gottem													
Grammene													
Gullegem	23v					9v	23v/24	17v	28			14v/15v/ 18/48v	
Harelbeke								16v	22v/30v	16		24v	
Heestert	19v	12					20v	23					
Herseaux													
Heule							16/23v	17v	28/30				
Hulste										15v			

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Ingelmunster		14					20v	29	23v				
Izegem	15v	14											
Kachten		14											
Kanegen (2)													
Kortrijk- stad	12		14	11v	19		17/23v				5	18v	
Kortrijk- buiten	10v/17/ 23v/24v							16v					
Koolgen													
Kuurne													

(2) ARA., RK., nr. 13.825, BRK. 1560-62, f. 23v.

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Lauwe	23v		11v/12					20		11v/12v			
Lendeledede		14				9v		17v	30				
LICHTERVELDE													
Lotenhulle													
Luinge													
Machelen												40	
Marke	23v							20				14v/15v	
Markegem													
Menen		11v		11v								36v	

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Meulebake							20v/21/ 28v	28v	23v			22v	
Moen	18v						20v	23		10v			
Noorsle								17v				48v	
Moeskroen		11			23								
Oekene	15v				9v								
Oeselgem													
Olsene													
Oolgem							21v/28v						

APA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Oostrezebe- ke								28v					
Otegen													
Petegen													
Pittem							20v/28v		20/20/ 23v/30v				
Poeke													
Rakkem	23v							20			11v		
Rollegem	10v/11/ 12/22v	11										24v	
Ruislede							30v						

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	154C-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Rumbeke													
Sint-Baafs- Vijve		11											
Sint-Denijs		9					12						
Sint-Ellois- Vijve							28/28v	13v					
Spierre													
Tielt							28v		20/23v				
Vichte		10							22v				
Vinkt													

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1546-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Wakken (3)													
Waregem		10					26v					17v/27	
Wevelgem							23v	20					
Wielsbeke		14											
Wirgane							30v					27	
Wontergem													
Zeveren													
Zulte (4)													

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Zwevegem	10v/18v	12	12				29v	23					
Zwevezeela													
Kasselrij							17		17				

Tabel IV : Informatiespreparatoire.

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Aalbeke													
Aarsela					21								
Astene													
Bavikhove													
Bellegem												13	
Beveren-Leie						17							
Bissegem													
Dadizeale												46	

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Deerlijk													
Deinze (1)													
Dentergem (2)													
Desselgem												41v	
Dottenijs													
Eegem (3)													
Emelgem												31	
Geluwe						16							

(1) ARA., RK., nr. 13.825, BRK. 1560-62, f.29.

(2) ARA., RK., nr. 13.825, BRK. 1560-62, f.53.

(3) ARA., RK., nr. 13.827, BRK. 1569-72, f.38v.

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Gottem													
Grammène													
Gullegem						9v			27v			31	
Harelbeke								26					
Heestett													
Herseaux(4)													
Heule									27v				
Hulste													

(4) ARA., RK., nr. 13.825, BRK. 1560-62, f.33.

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Ingelmunster	16								16v				
Izegem	16											31	
Kachten	16												
Kanegem													
Kortrijk- stad						11/17/ 18v	12v/13v/ 16/30v					24v	
Kortrijk- buiten													
Kooigem													
Kuurne													

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Lauwe									24v			17	
Lendelede									31				
Lichtervelde Maetschap van Izegem (5)													
Lotenhulle													
Luinge (6)													
Machelen													
Marke												17	
Markegem (7)													

(5) ARA., RK., nr. 13.835, BRK. 1602-1605, f.11v.

(6) ARA., RK., nr. 13.826, BRK. 1562-1604, f.26v.

(7) Ibidem, f. 47v.

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Menen								13	18				
Meulebeke									23				
Moen												44v	
Moorsele												28v/48v	
Moeskroen						14							
Oakens	16												
Oeselgem													
Oisene												45	

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-52	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Ooigem													
Oostrozebeke													
Otegem													
Petegem													
Pittem									23/25v				
Poeke													
Rekken													
Vollegem											17		

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Ruislede													
Rumbeke													
Sint-Baafs- Vijve													
Sint-Denijs													
Sint-Eloois- Vijve							14v	28					
Spierre													
Tielt													
Vichte													

ARA.RK., nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1540-41	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Vinkt													
Wakken													
Waregem							26v					27	
Wevelgem								23					
Wilsbeke													
Wingene							30v					27	
Wontergen (8)													
Zeveren													

ARA.RK.,nr.	13.822	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.823	13.824	13.824
Jaar	1539-42	1542	1542-44	1544-45	1545	1545-46	1546-48	1548-50	1550-53	1553-55	1555	1555-58	1558-60
Zulte													
Zwevegem												41v/44v	
Zwevezeele													
Kasselrij		13v					12v/13v/ 15/16		30v				

INHOUDSTAFEL

	blz.
Inleiding	I
Lijst van afkortingen	VI
Korte lijst van enkele gebruikte termen	IX
Bronnen en bibliografie	XVII
<u>DEEL I : BRONNENSTUDIE</u>	1
<u>Hoofdstuk I : Normatieve bronnen</u>	2
Titel I : Vorstelijke keuren en de verordeningen van het centraal gezag	2
Titel II : Stedelijke en heerlijke keuren	8
Titel III : Costumiere recht	11
Titel IV : Geschreven recht	18
<u>Hoofdstuk II : Rechterlijke bronnen</u>	21
Titel I : Gerechtelijk archief van de Kortrijkse schepenbank	21
Rubr. I : Registers van <u>ghedinghen</u>	25
Rubr. II : Rollen	26
Rubr. III : <u>Nampteboucken</u>	27
Rubr. IV : <u>Productieboucken</u>	27
Rubr. V : Registers van <u>enquesten</u>	28
Rubr. VI : <u>Waerhedeboucken</u>	29
Rubr. VII : <u>Sententienboucken</u>	30
§ 1. <u>Sententienboucken</u> van de <u>camere</u>	30
I. <u>Sententienboucken</u> van de <u>camere</u> <u>binnen</u>	31
II. <u>Sententienboucken</u> van de <u>camere</u> <u>buuten</u>	32
III. <u>Sententienboucken</u> van de <u>camere</u>	33
§ 2. <u>Sententienboucken</u> van de <u>vierscha-</u> re	34

I. <u>Sententienboucken</u> van de <u>vier-</u> <u>schare</u> in burgerlijke zaken	35
II. <u>Sententienbouc crime</u> ; <u>Registre</u> <u>van criminele proceduren</u>	35
§ 3. De registers van de <u>secrete camere</u>	36
Rubr. VIII: <u>Uutseghboucken</u>	38
Rubr. IX : <u>Acteboucken</u>	38
Rubr. X : <u>Kerckgheboden</u> en <u>decreten</u>	41
Rubr. XI : Diversen	41
Titel II : Gerechtelijk archief van de schepenbank en de <u>paeysiersers</u> van Harelbeke	42
Titel III : Gerechtelijk archief van de <u>hoochpointers</u> en <u>vry-</u> <u>schepenen</u> van de kasselrij	46
Titel IV : Gerechtelijk archief van het leenhof van Kortrijk	47
Titel V : Gerechtelijk archief van de heerlijke rechtbanken	48
Titel VI : Gerechtelijk archief van de Raad van Vlaanderen	50
Titel VII : Gerechtelijk archief van de officialiteiten	51
Titel VIII: Gerechtelijk archief van de soeverein-baljuw	53
<u>Hoofdstuk III : Administratieve bronnen</u>	54
<u>DEEL II : RECHTERLIJKE ORGANISATIE</u>	56
<u>Hoofdstuk I : Inleiding</u>	57
<u>Hoofdstuk II: Wethouders</u>	61
Titel I : Algemene kenmerken	61
Titel II : Stedelijke schepenbanken	68
Rubr. I : Schepenen van Kortrijk	68
§ 1. Aantal schepenen	68
§ 2. Benoeming van de schepenen	69
I. Voorwaarden tot benoeming	69
II. Benoemingsrecht	71
III. Voorwaarden tot ambtsuitoefening	73
§ 3. Ambtstermijn	74
§ 4. Ambtsverplichtingen	77

	782.
	blz.
§ 5. Hierarchie tussen de schepenen	78
§ 6. Pecuniaire toestand	80
§ 7. Afdelingen van de Kortrijkse schepenbank	82
I. De <u>vierschare</u>	83
II. De <u>camere</u>	84
III. De <u>secrete camere</u>	87
§ 8. Terechzzittingen van de schepen- bank	89
§ 9. Personeel	91
I. Griffiers en klerken	91
II. <u>Stédecnapien</u>	98
III. Raadspensionarissen	101
IV. <u>Pryfers</u>	104
V. <u>Erfscheeders</u>	105
Rubr. II : Schepenen van Harelbeke	106
§ 1. Aantal - Benoeming - Ambtstermijn	106
§ 2. Pecuniaire toestand	108
§ 3. Terechzzittingen en indeling van de schepenbank	108
§ 4. Personeel	111
Rubr. III : Schepenen van Tielt	112
§ 1. Aantal - Benoeming - Ambtstermijn	112
§ 2. Pecuniaire toestand	114
§ 3. Terechzzittingen en indeling van de schepenbank	114
§ 4. Personeel	115
Rubr. IV : Schepenen van Deinze	116
§ 1. Aantal - Benoeming - Ambtstermijn	116
§ 2. Pecuniaire toestand	117
§ 3. Terechzzittingen en indeling	118
§ 4. Personeel	119
Rubr. V : Schepenen van Menen	120
§ 1. Aantal - Benoeming - Ambtstermijn	120
§ 2. Pecuniaire toestand	122
§ 3. Terechzzittingen	122
§ 4. Personeel	123

Titel II	: <u>Hoochpointers en vryschepenen</u>	124
	Rubr. I : Aantal - Benoeming - Ambtstermijn	124
	Rubr. II : Pecuniaire toestand	125
	Rubr. III : Terechtzittingen	126
	Rubr. IV : Personeel	127
Titel III	: Vorstelijke leenhoven	127
Titel IV	: Heerlijke rechtbanken	130
	Rubr. I : Heerlijke schepenen	133
	Rubr. II : Heerlijke leenhoven	138
Titel V	: Aluwieren	140
Titel VI	: Lagere stedelijke rechtbanken	140
	Rubr. I : <u>Paeysiersers</u>	140
	§ 1. <u>Paeysiersers</u> van Kortrijk	140
	§ 2. <u>Paeysiersers</u> van Harelbeke	142
	Rubr. II : Ambachtelijke jurisdicties	144
Titel VII	: Deken en vindere van de melaatsen	144
<u>Hoofdstuk III</u>	: <u>Gerechtsofficieren</u>	146
Titel I	: Algemene kenmerken	146
Titel II	: Kortrijkse gerechtsofficieren	158
	Rubr. I : Hoogbaljuw van Kortrijk	158
	Rubr. II : Onderbaljuw van Kortrijk	165
	Rubr. III : Schout van Kortrijk	167
	Rubr. IV : Opperamman van Kortrijk	170
	Rubr. V : Onderamman van Kortrijk	171
	Rubr. VI : Personeel	172
	§ 1. Sergeanten	172
	§ 2. Hellebaardiers	178
	§ 3. Baljuwsklerk	180
	§ 4. Procureur van de hoogbaljuw	181
	§ 5. Beul	182
	§ 6. Cipier	185
Titel III	: Gerechtsofficieren van Harelbeke	187
	Rubr. I : Hoogbaljuw van Harelbeke	187
	Rubr. II : Onderbaljuw van Harelbeke	190
	Rubr. III : Schout van Harelbeke	191

	784.
	blz.
Rubr. IV : Amman van Harelbeke	191
Rubr. V : Personeel	192
Titel IV : Gerechtsofficieren van Tielt	193
Rubr. I : Hoogbaljuw van Tielt	193
Rubr. II : Schout van Tielt	196
Rubr. III : Amman van Tielt	198
Rubr. IV : Personeel	198
Titel V : Gerechtsofficieren van Deinze	199
Rubr. I : Hoogbaljuw van Deinze	199
Rubr. II : Onderbaljuw van Deinze	202
Rubr. III : Schout van Deinze	202
Rubr. IV : Amman van Deinze	203
Rubr. V : Personeel	204
Titel VI : Gerechtsofficieren van Menen	205
Rubr. I : Hoogbaljuw van Menen	205
Rubr. II : Personeel	207
Titel VII : Amman van de <u>vryschepenen</u> van Kortrijk	209
Titel VIII: Heerlijke gerechtsofficieren	209
<u>Hoofdstuk IV : Medewerkers van het gerecht</u>	211
Titel I : Advokaten, Procureurs, Taellieden	211
Titel II : Deskundigen	216
Rubr. I : Rechtsdeskundigen	216
Rubr. II : Deskundigen in feitelijke zaken	218
Titel III : Notarissen	220
<u>DEEL III : GERECHTELIJKE BEVOEGDHEID VAN DE GERECHTSOFFICIEREN</u>	223
<u>Hoofdstuk I : Gerechtelijke bevoegdheid van de Kortrijkse gerechts-</u> <u>officieren</u>	225
Titel I : Bevoegdheid in strafzaken	226
Rubr. I : Taak van de Kortrijkse gerechtsofficie- ren in strafzaken	226
Rubr. II : Ambtsgebied in strafzaken	229
Titel II : Bevoegdheid in burgerlijke zaken	239

	blz.
Rubr. I : Taak van de Kortrijkse gerechtsofficie- ren	239
Rubr. II : Ambtsgebied in burgerlijke zaken	242
Titel III : Opdrachten van gerechtelijke aard	246
<u>Hoofdstuk II : Gerechtelijke bevoegdheid van de gerechtsoffi- cieren van Harelbeke</u>	248
Titel I : Bevoegdheid in strafzaken	248
Rubr. I : Bevoegdheid in het schependom van Harelbeke	248
Rubr. II : Bevoegdheid in de <u>banmijle</u> van Harelbeke	251
Rubr. III : Bevoegdheid in de heerlijkheid en de roede van Harelbeke	252
Rubr. IV : Bevoegdheid in de ammanie van Harelbeke	256
Rubr. V : Bevoegdheid in de heerlijkheid Sal- vaetschen	256
Titel II : Bevoegdheid in burgerlijke zaken	257
<u>Hoofdstuk III : Gerechtelijke bevoegdheid van de gerechtsoffi- cieren van Tielt</u>	259
Titel I : Bevoegdheid in strafzaken	259
Rubr. I : Bevoegdheid in het schependom van Tielt	259
Rubr. II : Bevoegdheid in de roede en de heerlijk- heid van Tielt	261
Rubr. III : Bevoegdheid in grafelijke heerlijkheden	264
Titel II : Bevoegdheid in burgerlijke zaken	264
<u>Hoofdstuk IV : Gerechtelijke bevoegdheid van de gerechtsoffi- cieren van Deinze</u>	266
Titel I : Bevoegdheid in strafzaken	266
Rubr. I : Bevoegdheid in het schependom van Deinze	266
Rubr. II : Bevoegdheid in de heerlijkheid Deinze	267
Titel II : Bevoegdheid in burgerlijke zaken	270
Titel III : Opdrachten van gerechtelijke aard	270

<u>Hoofdstuk V : Gerechtelijke bevoegdheid van de gerechtsofficie-</u>	
<u>ren van Menen</u>	272
Titel I : Bevoegdheid in strafzaken	272
Rubr. I : Bevoegdheid in het schependom van Menen	272
Rubr. II : Bevoegdheid in de <u>banmijle</u> van Menen	274
Rubr. III : Bevoegdheid in de heerlijkheid en de roede van Menen	274
Titel II : Bevoegdheid in burgerlijke zaken	277
Titel III : Opdrachten van gerechtelijke aard	278
<u>Hoofdstuk VI : Gerechtelijke bevoegdheid van de amman van de</u>	
<u>vryschepenen</u>	279
<u>Hoofdstuk VII : Gerechtelijke bevoegdheid van de heerlijke ge-</u>	
<u>rechtsofficieren</u>	280
Titel I : Bevoegdheid in strafzaken	280
Titel II : Bevoegdheid in burgerlijke zaken	282
<u>Hoofdstuk VIII : Gerechtelijke bevoegdheid van de soeverein-</u>	
<u>baljuw van Vlaanderen</u>	283
Titel I : Optreden als enige rechter	284
Titel II : Uitoefenen van het genaderecht	289
<u>DEEL IV : BEVOEGDHEID VAN DE RECHTBANKEN</u>	294
<u>Hoofdstuk I : Inleiding</u>	295
Titel I : Bevoegdheid - Soorten Bevoegdheid	295
Titel II : Rechtsvorderingen	298
Rubr. I : Persoonlijke en zakelijke vorderingen	298
Rubr. II : Strafvorderingen en burgerlijke vorde- ringen	304
<u>Hoofdstuk II : Absolute bevoegdheid</u>	306
Titel I : Bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank	306
Rubr. I : Bevoegdheid in eerste aanleg	306

	blz.
§ 1. Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	306
I. Rechtspraak in strafzaken	306
II. Rechtspraak in burgerlijke zaken	332
§ 2. Bevoegdheid <u>ratione personae</u>	362
I. Ontleding van het principe : de bevoegdheid van de Kortrijkse schepenen	364
II. Uitoefening van de buitengewone bevoegdheid over de Kortrijkse poorters	376
III. Voordelen van de Kortrijkse poorters om terecht te staan voor de Kortrijkse schepenen	392
§ 3. Territoriale bevoegdheid van de Kortrijkse schepenbank	394
I. Het schependom van Kortrijk	395
II. De <u>banmijle</u> van Kortrijk	398
III. De kasselrij Kortrijk	402
Rubr. II : Bevoegdheid in hoger beroep	406
Rubr. III : Bevoegdheid <u>ten hoofde</u>	407
Titel II : Bevoegdheid van de schepenbank van Harelbeke	408
Rubr. I : Bevoegdheid in eerste aanleg	408
§ 1. Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	408
I. Rechtspraak in strafzaken	408
II. Rechtspraak in burgerlijke zaken	417
§ 2. Bevoegdheid over de poorters van Harelbeke	423
§ 3. Territoriale bevoegdheid	424
I. Het schependom van Harelbeke	424
II. De heerlijkheid en de roede van Harelbeke	425
Rubr. II : Bevoegdheid in hoger beroep	426
Titel III : Bevoegdheid van de schepenbank van Tielt	427
Rubr. I : Bevoegdheid in eerste aanleg	427
§ 1. Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	427
I. Rechtspraak in strafzaken	428

	II. Rechtspraak in burgerlijke zaken	428
	§ 2. Bevoegdheid over de poorters van Tielt	429
	§ 3. Territoriale bevoegdheid	429
	I. Het schependom van Tielt	429
	II. De heerlijkheid en de roede van Tielt	430
	Rubr. II : Bevoegdheid in hoger beroep	431
Titel IV	: Bevoegdheid van de schepensbank van Deinze	432
	Rubr. I : Bevoegdheid in eerste aanleg	432
	§ 1. Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	432
	I. Rechtspraak in strafzaken	432
	II. Rechtspraak in burgerlijke zaken	434
	§ 2. Bevoegdheid over de poorters van Deinze	435
	§ 3. Territoriale bevoegdheid	437
	I. De stad en de vrijheid Deinze	437
	II. De spijsker van Deinze	437
	III. De heerlijkheid Deinze	438
	IV. De <u>banmijle</u> van Deinze	439
	V. De roede van Deinze	439
	Rubr. II : Bevoegdheid in hoger beroep	439
Titel V	: Bevoegdheid van de schepensbank van Menen	440
	Rubr. I : Bevoegdheid in eerste aanleg	440
	§ 1. Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	440
	I. Rechtspraak in strafzaken	440
	II. Rechtspraak in burgerlijke zaken	446
	§ 2. Bevoegdheid <u>ratione personae</u>	446
	§ 3. Territoriale bevoegdheid	448
	I. Het schependom van Menen	448
	II. De heerlijkheid en de roede van Menen	448

	789.
	blz.
Titel VI : Bevoegdheid van de <u>hoochpointers</u> en <u>vryschepenen</u>	451
Rubr. I : Bevoegdheid in eerste aanleg	451
§ 1. Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	
I. Geschillen over de <u>pointinghen</u> en <u>zettinghen</u>	451
II. Grondrechtspraak over de vrij- eigen gronden	453
III. Het <u>purgeren</u> of zuiveren van onroerende goederen	454
IV. Bijzondere bevoegdheid in de periode 1582-1586	455
§ 2. Territoriale bevoegdheid	456
Rubr. II : Bevoegdheid <u>ten hoofde</u>	458
Titel VII : Bevoegdheid van de vorstelijke leenhoven	461
Rubr. I : Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	461
§ 1. Gewone bevoegdheid	461
I. Bevoegdheid in burgerlijke zaken : de leenzaken	461
II. Bevoegdheid in strafzaken	463
§ 2. Bevoegdheid om maalboeten op te leggen	468
Rubr. II : Territoriale bevoegdheid	469
§ 1. Territoriale bevoegdheid in leen- zaken	472
§ 2. Territoriale bevoegdheid in straf- zaken	473
§ 3. Territoriale bevoegdheid in de <u>banmijle</u>	475
Titel VIII: Bevoegdheid van de heerlijke rechtbanken	476
Rubr. I : De hoge, middele en lage justitie	476
Rubr. II : Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	485
§ 1. Bevoegdheid in strafzaken	485
§ 2. Bevoegdheid in burgerlijke zaken	493
I. Bevoegdheid van de heerlijke schepenbanken	495
II. Bevoegdheid van de heerlijke leenhoven	502

Titel IX	: Bevoegdheid van de aluwieren	504
Titel X	: Bevoegdheid van de kerkelijke rechtbanken	505
Rubr. I	: Bevoegdheid <u>ratione personae</u>	507
	§ 1. De rechthebbenden	508
	§ 2. Het bewijs	512
	§ 3. Het begin	513
	§ 4. Draagwijdte	514
	I. Bevoegdheid in burgerlijke zaken	514
	II. Bevoegdheid in strafzaken	517
Rubr. II	: Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	519
	§ 1. Rechtspraak in burgerlijke zaken	527
	I. Huwelijkszaken	521
	II. Beneficiale zaken	527
	III. Tienden	529
	IV. Testamenten	530
	§ 2. Rechtspraak in strafzaken	532
	I. Religieuze misdrijven	532
	II. Inbreuken op de sexuele moraal	543
	III. Disciplinaire rechtspraak	548
Rubr. III	: Bevoegdheid <u>ratione loci</u>	551
Rubr. IV	: Algemene evolutie van de bevoegdheids- reglementering	552
	§ 1. Het nauwkeurig bepalen van de be- voegdheid van de kerkelijke recht- banken	552
	I. Beperking van de bevoegdheid <u>ratione personae</u> over geeste- lijken	553
	II. Beperking van de bevoegdheid over leken	554
	III. Uitbreiding of de afschaffing van de gemengde zaken	555
	IV. Uitbreiding van de bezitsvorde- ringen tot kerkelijke zaken	556
	§ 2. Het beperken van de dwangmaatregelen van de kerkelijke rechtbanken	556

	791.
	blz.
§ 3. Het beperken van het asielrecht	559
Titel XI : Bevoegdheid van de Raad van Vlaanderen	563
Rubr. I : De rechtspraak in eerste aanleg	563
§ 1. Rechtspraak van de Raad als cen- traal vorstelijk gerechtshof	563
I. Bevoegdheid <u>ratione personae</u>	563
II. Bevoegdheid <u>ratione materiae</u>	577
§ 2. Rechtspraak bij preventie	597
Rubr. II : Rechtspraak in evocatie	600
Rubr. III : Rechtspraak in hoger beroep	601
§ 1. Het <u>appel</u>	602
§ 2. De <u>reformatie</u>	606
Rubr. IV : Rechtspraak <u>ten hoofde</u>	610
Titel XII : Bevoegdheid van de militaire rechtbanken	613
Titel XIII: Bevoegdheid van de deken en vindere van de melaatsen	619
Titel XIV : Bevoegdheid van de lagere stedelijke rechtbanken	620
Rubr. I : De <u>paesiers</u> van Kortrijk en Harelbeke	620
Rubr. II : De ambachtelijke jurisdicties	620
<u>Hoofdstuk III : Relatieve bevoegdheid</u>	622
Titel I : Bevoegdheid <u>ratione loci</u> in strafzaken	622
Titel II : Bevoegdheid <u>ratione loci</u> in burgerlijke zaken	624
<u>DEEL V : DE RECHTSPLEGING</u>	628
Inleiding	629
<u>Hoofdstuk I : Rechtspleging in burgerlijke zaken</u>	631
Titel I : Rechtsingang	635
Rubr. I : Dagvaarding	635
Rubr. II : <u>Clacht</u>	639
Titel II : Presentatie en het oproepen van de zaak	649
Titel III : Verstek	651
Rubr. I : Verstek van de verweerder	652
§ 1. In de <u>camere</u>	652
§ 2. In de <u>vierschare</u>	655

	blz.
Rubr. II : Verstek van de eiser	655
Titel IV : Eis	656
Titel V : Verweer	658
Titel VI : Bewijs	664
Rubr. I : Schriftelijk bewijs	666
Rubr. II : Getuigenbewijs	667
Rubr. III : Turbeonderzoek	670
Rubr. IV : Deskundigenonderzoek	671
Rubr. V : Eed	672
Rubr. VI : Gerechtelijke plaatsopneming	673
Titel VII : <u>Reprochen, contradictien en salvatien</u>	673
Titel VIII: Het sluiten in rechte	676
Titel IX : Definitieve vonnis	678
Titel X : Rechtsmiddelen	680
Titel XI : Tenuitvoerlegging of executie	680
Rubr. I : Panding	682
Rubr. II : Gijzeling of lijfsdwang na een vonnis	689
<u>Hoofdstuk II : Rechtspleging in strafzaken</u>	691
Titel I : Vervolging van de misdrijven	691
Titel II : Opsporing van de misdrijven - Het gerechtelijk onderzoek	697
Titel III : Aanhouding en dagvaarding van de verdachte	702
Titel IV : Proces	707
Rubr. I : Het instellen van de strafvordering	707
Rubr. II : Bewijsprocedure	714
I. De spontane bekentenis	715
II. De afgeperste bekentenis: het gebruik van de pijnbank	716
III. Getuigenverhoor	720
IV. Andere bewijsmiddelen	721
Rubr. III : Verstekprocedure	722
Titel V : Het vonnis en de executie ervan	724
SLOTBESCHOUWINGEN	729

	793.
	blz.
Bijlagen	734
I. Vonnissen van de Kortrijkse schepenbank	735
II. Het optreden van de Kortrijkse hoogbaljuw in strafzaken (1540-1560)	738
Inhoudstafel	780